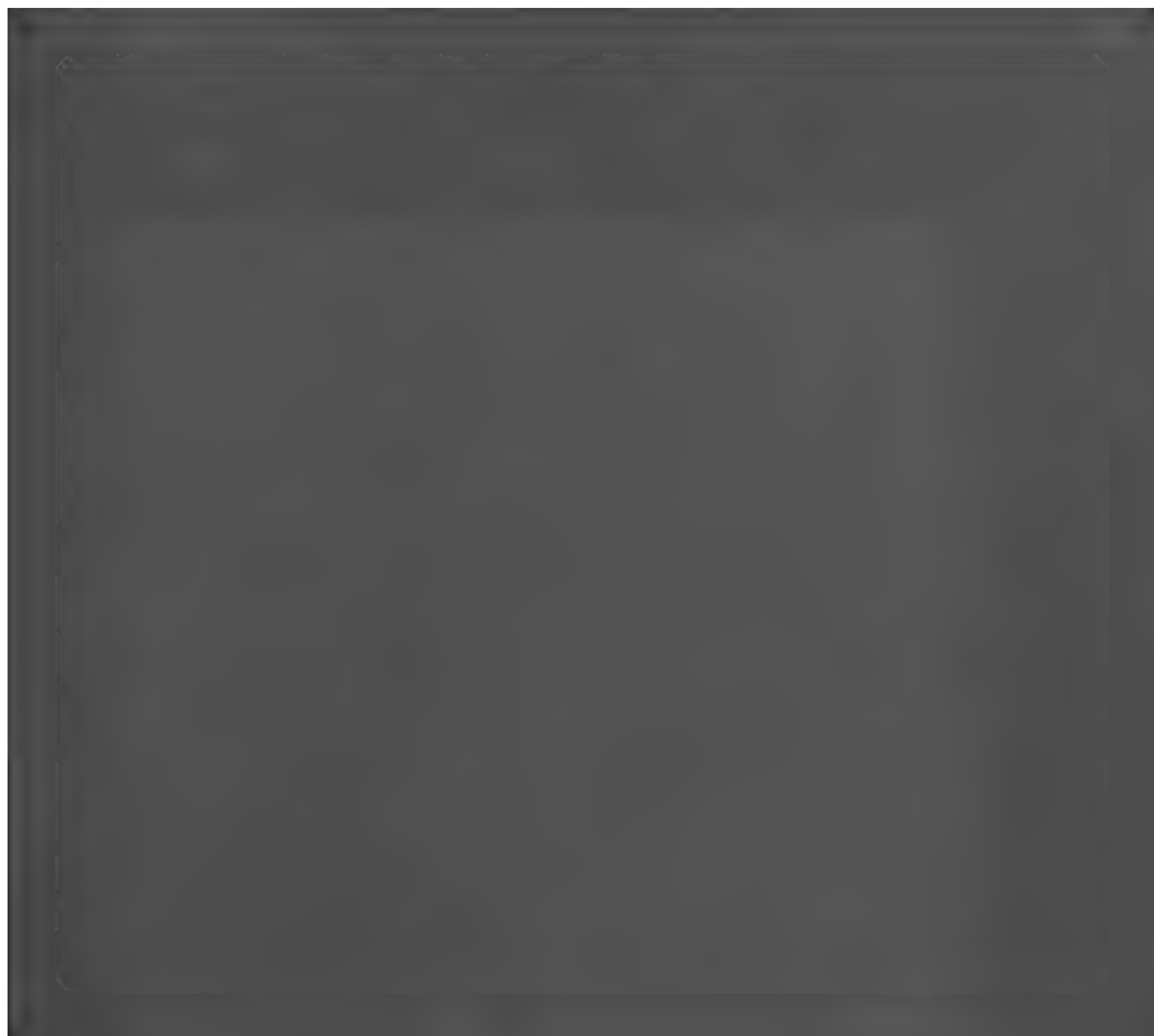

DOMI MINA
NUS TIO
ILLU MEA
Taylor Institution.
1879.

DEN NORDISKE KIRKES

GRUNDLÆGGELSE OG FØRSTE UDVIKLING.

AF

A. D. JØRGENSEN.

KØBENHAVN.
SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE.
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.
THIELES BOGTRYKKERI.
1874—78.

DEN NORDISKE KIRKES

GRUNDLÆGGELSE OG FØRSTE UDVIKLING.

AF

A. D. JØRGENSEN.

I.

FØRSTE OG ANDEN BOG.

KØBENHAVN.
SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE.
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.
THIELES BOGTRYKKERI.
1874—76.

TILEGNET MIN FADER

DANEBROGSMAND M. A. JÜRGENSEN

I GRÅSTEN.

Et folk kan blive gammelt, men det ældes ikke, sålænge det hævder sin plads i verdens udvikling, og det kan ikke dø, sålænge det bliver sig selv tro!

Side 878.

INDHOLD.

Første bog: Indtil Harald Blåtands fald.

Anden bog: Indtil Hellig Olavs fald.

Tredje bog: Indtil den endelige stadfæstelse af en særegen nordisk kirkeprovins.

Tillæg.

FØRSTE BOG.

Indtil Harald Blåtands Fald.

I. Den vesterlandske kirke.

Der ligger i ordet »kirke«, selv dèr, hvor det bringes i forhold til et enkelt folk og en særlig tid, en bestemt betydning af noget almindeligt og altomfattende. Det er historiens opgave at fastholde denne dobbelte karakter ved enhver betragtning af de nationale kirker: til den ene side viser de os en folkeejendommelighed, en særlig tilegnelsesmåde og en særlig udvikling af det modtagne, til den anden derimod åbenbarer de både det fælles, der er uadskilleligt fra al kristendom efter sin natur, og det tidernes særpræg, der har formet kirken i de forskellige aldre.

Den nordiske kirke afviger i ingen hensende fra denne almindelige regel; den bærer tvertimod både i sin oprindelse og i sin senere udvikling det slægtskab til syne, der forbinder den med Vestevropas andre folkekirker til et stort åndeligt samfund, medens den dog tillige overalt bevarer en fuldt udpræget ejendommelighed, sin egen måde at tænke og være på, sine egne traditioner i samfundets orden, lovenes ånd og bygdernes skikke.

Snarere kunde der opstå tvivl om, hvorvidt der historisk kan være tale om en nordisk kirke som en samlet helhed; om ikke forskellen mellem folkene af den danske tunge bestandig har været for stor og gennemgribende til at enheden kunde bevares og fællesskabet hævdes overfor de fremmede, som trådte i mangehånde berøring med de enkelte rigers kulturudvikling. Et fortroligere kendskab til de nordiske folks historiske forhold vil dog let besejre enhver

sådan tvivl. Hvilke forskelligheder der end kan have været tilstede fra først af eller have udviklet sig i tidernes medfør, så har de dog ingensinde kunnet udslette det fællespræg, som fra først af findes påtrykt Nordboernes hele livsindhold: deres folketro og sagn, deres love og sæder, og frem for alt deres fælles mål. Og kirken, der til trods for sin almindelige karakter slutter sig så nær til det folkelige, har ikke heller kunnet undgå at berøres af den ånd, som formede disse folkegrenes tænkesæt og livsvaner. Forskellighederne, som findes dem imellem, bidrager da kun til at give billedet den mangfoldighed og fylde, som de enkelte stammer mangler; hvad enten vi tager Sverigs stemningsrige klosterliv, de store danske erkebisper, eller Norges og Islands dramatisk skildrede omvendelse og første kirkelige lovgivning, så er det historiske billed, vi modtager, udsat for at blive ensformigt og trættende; først når alt dette samler sig til en naturlig helhed, i hvilken det ene træk udfylder og fremhæver det andet, medens det tillige ses i sit forhold til den »almindelige« kirkes udviklingsgang, først da vil det få den højere interesse og den gribende betydning, som intet historisk emne kan undvære.

Når spørgsmålet særlig er om den nordiske kirkes første grundlæggelse, da vil det være umuligt at få en klar forestilling om den blot ved at høre om Ansgar og hans efterfølgere, eller om de konger, hvis øje først oplodes for dens uforgængelige værd. Vi må tvertimod først lære at kende den kirke, som udsendte sine trosbud til Norden; vi må se, hvorledes den var organiseret, hvilke kræfter der rørte sig i den, hvilken ånd der hvilede over den, for at det kan blive os klart, hvilken betydning der må tillægges de enkelte forsøg, som gjordes udefra for at fremskynde Nordboernes tilegnelse af dens kultus. Og vi må endelig, for tilfulde at kunne vurdere alle disse forhold, se, hvorledes denne store organisme, der rakte os sin hånd, selv var midt i en mægtig udvikling, så det i en vis forstand var en helt forskellig kirke, der trådte os imøde i Ludvig

den frommes, i Otto den stores og i erkebiskop Adelberts dage. Men derved nødes vi atter til at gå tilbage i tiden forud for den første nordiske mission, for et øjeblik at dvæle ved den udvikling, som hele den vesterlandske kirke gennemgik i de nærmest foregående hundredår, da vore stammefrænder i vest og syd optoges i dens skød og gav et så mægtigt stød til at fremme dens faste organisation. Denne forberedelse er af langt større betydning på dette sted end en omtale af vore fædres hedenskab; thi det kan ikke noksom fremhæves, at kirkens grundlæggelse tillige er verdenskulturens sejr over det nationale barbari. Det skal ikke oversés, at den nyere tids granskning har givet os et smukt billed såvel af den ydre kultur, hvormed hin tid fremtræder, som af det mål af åndelig dygtighed og dannelse, der finder sit udtryk i dens dybsindige eller lyrisk bevægede digtning; men det var dog først kristendommen og den evropæiske civilisation, der bragte vore fædre nye muligheder, nye udgangspunkter og et helt nyt liv. At de samtidigt rystede hele Evropa og med deres nationale traditioner og ubrudte naturkraft tilførte kulturlandene nye spirer til en frugtbar udvikling, er tilvisse en kendsgerning af den største verdenshistoriske betydning og fra et almindeligt synspunkt en nok så stor begivenhed, som hjemlandenes tilslutning til den romerske udvikling; men med hensyn til vor egen historie er det jo ikke desmindre vist, at disse bedrifter i den følgende tid ligesom forsvinder af vore fædres erindring, medens derimod det nye, som blev modtaget, udfoldede sig i en altid rigere væxt og blev en uadskillelig del af vort væsen. Det synes derfor også naturligt, i fremstillingen af hine fjerne, og til trods for fortællingernes mangfoldighed halvdunkle tiders historie at tage hver af disse retninger for sig: vore forfædres nationale kultur og dens indvirkning på Evropa, og den evropæiske kultur i sin indvirkning på os; de er vel samtidige og berører hinanden på mange punkter, men de falder dog i det hele og store ud fra hinanden som selvstændige helheder.

Middelalderens vesterlandske eller romerske kirke er grundlagt af pave Gregor den store; hvad der følger efter, har ham til udgangspunkt, hvad der ligger forud for ham, peger tilbage til oldtidens former, der efterhånden opløstes og smuldrede hen. Gregors personlighed, der ligger klart for dagen i hans talrige efterladte skrifter og breve, er en underlig blanding af det mest ophøjede kristensind og denne verdens skrøbeligheder og begrænsning; men til alle sider fremtræder han som en usædvanlig natur og en banebrydende karakter. Hans fejl forklares let af samtidens synder, som også af den vanskelige stilling, han indtog på skellet af to verdensaldre, i et af de knudepunkter, hvor fremtidens veje skal betrædes, medens der må brydes med alt det, som har fortidens avtoritet.

Gregors optræden er et vidnesbyrd om den vidunderlige naturkraft, som boede i det romerske folk, og som i en række af århundreder gjorde dets syv høje til verdens midpunkt. Italien var hærget, kejsertidens uhørte fordærvelse havde tilsyneladende udslettet hvert spor af den oprindelige ånd, som havde gjort Romerne uovervindelige, herskersædet var flyttet fra Tiber til Bosporus, og staden selv var bleven erobret af Goterne, dens indbyggere næsten alle udryddede eller fordrevne; for menneskelige øjne måtte det i midten af det 6. århundrede, efter Totilas og Belisars gentagne erobringer og hærgninger se ud, som om denne by igen skulde blive, hvad den havde været før kongernes tid, et tilflugtsted for Campagnaens hyrder og røvere: man havde alt begyndt at så på dens tomter, og kun 500 sjæle fandtes indenfor de gamle mure. Men det store navn hjalp staden over denne krisis, og netop i hine ydmygelsens år fødtes Gregor i en gammel senatorslægt; med ham skulde grundstenen lægges til en ny hæderstid med nye rækker af uforgængelige minder i menneskeslægtens historie.

Da Gregor i slutningen af århundredet (590) besteg bispestolen i sin fødestad, — nu en provinsby i det byzantinske rige, — var han en mand i sine bedste år, med

en mangesidig udvikling og rige erfaringer, både udad i den store verden og i sit eget indre. Han var efter slægtens traditioner bleven opdragen til verdslig embedsmand, faderen var regionarius, og han selv blev som dygtig lovkyndig i en ung alder prætor. Men skønt det verdslige liv havde store tillokkelser for ham, kunde det dog ikke tilfredsstille hans trang til dybere udvikling, og i studiet af de tre store latinske kirkefædre, Avgustin, Hjeronimus og Ambrosius, til hvilke han selv senere skulde regnes som den fjerde, søgte han hvile for sine urolige tanker. Faderens død fremkaldte endelig et brud med hele hans tidligere liv; moderen Sylvia gik i kloster og opnåede senere ikke mindre end sønnen en helgens navn; denne fulgte hendes exempel, idet han med lidenskabelig strænghed underkastede sig klostertugtens savn, bortgav hele sin formue til fromme stiftelser og i den grad forsømte sit legem, at brødrene måtte tage sig af ham, for at ikke hans livskraft helt skulde udslukkes.

Men den romerske kirke havde ikke nogen sådan overflod på fremragende mænd, at den kunde lade hans evner fortæres i eneboets anfægtelser; biskoppen drog ham frem af klostret og viede ham til diakon ved en af Roms syv hovedkirker. Fra dette øjeblik lyder det som en klage gennem hele hans liv, at han er udreven af klosterets stille fred, at han længes tilbage til dets sorgløse fordybelse i gudelige betragtninger, medens den kirkelige embedsbane frembyder så tungt et ansvar og så liden tilfredstillelse. Disse klager må ikke tages for andet end det, de er: det oprigtige udbrud af en bekymret sjæl, der føler sig stillet overfor et vanskeligt kald i livet uden at kunne finde tilfredsstillelse for hele sin personlighed i dets opfyldelse; den dybere natur vil jo altid være tilbøjelig til at foretrække sin indre udvikling for den ydre gerning; livets vilkår fører det imidlertid med sig, at hin vanskeligt i længden kan fremmes uden denne. Dertil kom, at Gregors helbred var nedbrudt; i hele år fængledes han til sygelejet, og det hørte jo med til den kirkelige stands forsagelse at give afkald på familie-

livets lægedom. En natur som Gregors måtte da næsten med nødvendighed hele sit liv igennem komme til at vakle mellem trangen til virksomhed i denne verdens mangehånde forhold og den ligeså stærke trang til at leve et liv i stilhed for gud, ubekymret om tidernes gang og uden at ville andet eller mere end at søge sin sjæls frelse i uafladelig angest og bøn. Denne dybe kristelige ånd er baggrunden i Gregors liv, den lyser gennem hans skrifter, hans breve, og, hvad mere er, gennem hans handlinger: det er den gode ånd i kirken, der i århundredernes løb så ofte brød frem, når den syntes mest formørket, for at aflægge vidnesbyrd om, at dette hus var bygget på en klippe.

Som forfatter blev Gregor den sidste kirkefader, mindre sproglærd end Hjeronimus — (han kunde ikke engang græsk, skønt han i 6 år havde været pavestolens repræsentant ved kejserhoffet), — mindre skarpsindig end Avgustinus, mindre helstøbt end Ambrosius; men han stod ikke tilbage for nogen af dem i religiøs inderlighed, og han overgik dem utvivlsomt i dyb forståelse af præsteembedets betydning. Deri må da også hans rette kald søges og hans virksomhed forstås som en helhed; pavedømmet var ikke for ham, hvad det senere blev, væsenligt en magt, det var tvertimod et præstedømme, et tilsynsembed i kirken med et stort ansvar for gud og mennesker, og det var ikke hykleri, men et udtryk for Gregors opfattelse af sin stilling, set i det rette lys, når han et par gange i sine breve kaldte sig »guds tjeneres tjener« (servus servorum dei), medens han med stor lidenskab fordømte de østerlandske patriarkers bestræbelser for at få navn af »almindelig biskop«, ligesom han tilbageviste det for sit eget vedkommende: ingen, sagde han, kunde kaldes kirkens almindelige biskop uden Kristus selv, medens alle jordens bisper skulde være hinandens brødre. Intet af Gregors skrifter fik da heller den betydning for kirken, som hans »liber pastoralis«, der brugtes langt ned i middelalderen ved siden af de hellige skrifter som en uudtømmelig kilde til embedets forståelse; de fleste af hans værker, selv

de mest omfangsrige, er blevne til af hans egne prædikener, thi selv som pave betragtede han ordets tjeneste som en af sine første pligter.

Med sokratisk energi samler Gregor hele sin opmærksomhed på menneskesjælen og dens rette forståelse. »Deraf, sagde han, opstår kætteri og kirkens indre splid, at man ikke søger det i de hellige skrifter, hvortil de er givne mennesket, nemlig vor udvikling i helliggørelse, men derimod grubler over det, som er skjult og ufatteligt for os, — at menneskene formasteligt vil udgranske guds væsen, medens de dog, ynkelige som de er, ikke kender sig selv«. Skøn og dybsindig er derfor også den måde, hvorpå han optager Avgustins strænge lære om hver enkelts forudbestemmelse til frelse eller fordømmelse. Han vil ikke modsige denne tankes rigtighed, — thi hvo kender guds skjulte råd? — men han vender den om mod hver især som en stadig spore til at våge og bede. Vel er frelsen et under, der gives den enkelte af guds nåde; men da ingen véd, hvornår og hvorledes det kommer, da ingen véd, i hvad forhold guds nådevalg står til vor egen vilje og beredelse, så skal tanken om det forurolige os hele vort liv igennem, følge os som en tvivl, der aldrig kan løses, og holde vor tanke vågen som en hemmelig angest og en ulægelig bekymring. Han er derfor så langt fra at dele kirkens senere tryghed i syndsforladelsen, at han tvertimod afviser enhver henvendelse til hans indblanding i dette anliggende. Da en kejserlig kammerfrue i Konstantinopel skrev til ham, at hun ikke vilde kunne finde fred, før Gregor havde forsikret hende om, at hendes synder var hende forladte, svarede han, at hun havde forlangt noget såre vanskeligt og tillige unyttigt; noget vanskeligt, fordi han var uværdig til en slig åbenbaring, noget unyttigt, fordi hun først i livets sidste time, når der ikke mere var tid til anger, kunde få forvisning om sine synders forladelse. Indtil da måtte hun, stadig tvivlende om sig selv, skælvende for sine synders skyld, søge at fri sig for dem ved daglige tårer; således havde

Pavlus ført sit liv, han, der dog kunde rose sig af så store åbenbarelser. »Lad derfor mennesket, siger han et andet sted, komme til bevidsthed om, at han intet véd, for at lære at frygte; han frygte, for at ydmyge sig; han ydmyge sig, for at lære at søge sin skabers hjælp; og har han fundet døden i sin selvtillid, da finde han livet ved at eftertragte skaberens bistand.« Således havde Gregor fundet sig tilrette i den livsanskuelse, som Pavlus og Avgustinus havde udviklet, idet han dog mildnede den sidstes strænghed, og, beriget med hans dybe tænkning vendte tilbage til den førstes glødende uro og uafladelige opfordring til årvågenhed. Derfor blev det at forkynde ordet og at øve præsteembedets sjælesorg overfor den enkelte, for ham det højeste menneskelige kald, og, som han udtrykte sig, den sande »konsternes konst«.

Det er med dette billed af den usædvanlige personlighed for øje, at vi må vende os til Gregors kirke- og verdenshistoriske virksomhed. Det romerske bispedømme havde, som alt hvad romersk var, en stor fortid; apostelen Peder holdtes for at have grundlagt det, det var båret af en menighed, som havde udholdt en række forfølgelser og lidelser, og da kirken kom til magten, havde det fået en fremragende stilling, støttet både til traditionen om »apostlenes høvding« og til stadens betydning i verdensriget. Det varede da heller ikke længe, før det almindelig anerkendtes som de kanoniske loves ypperste håndhæver, og altså på en måde som kirkens sidste og højeste ret. Ud over dette var pavedømmet aldrig kommen, og hverken Gregor eller hans efterfølgere i henved to hundredår tænkte på at gå videre; alle deres bestræbelser kom tvertimod til at gå ud på at genvinde denne stilling, som folkevandringernes omvæltninger havde rystet på det dybeste. Andre bispedømmer havde i mellemtiden hævet sig til en lignende betydning i verdens gamle kulturlande, og blandt barbarerne tabte hensynet til Rom, der i politisk henseende var bleven så afmægtigt, næsten al sin vægt. Patriarkerne i Alexandria,

Jerusalem og Antiokia indtog hver for sig en fremragende stilling, støttede til stedernes kirkehistoriske betydning og de omliggende landes ældgamle menigheder, medens patriarken i Konstantinopel støttedes af hoffets og regeringens avtoritet og ved ophobningen af den græske lærdoms skatte i kejserstaden. Imidlertid betragtedes Rom endnu som en øverste domstol, selv i Østerlandene; thi den kirkelige tradition holdt fast ved den betragtning, at ligesom alle bisper var apostlenes efterfølgere, således måtte den iblandt dem, som beklædte Peders sæde, ansés for den rette værge af kirkens arv: de hellige skrifters fortolkning og de store konciliers vedtægter. Men det lå i tingenes natur, at denne stilling kun indrømmedes paven, for så vidt som den ikke kom i væsenlig strid med de østerlandske prælaters og især med kejserhoffets anskuelser. Gregor havde et åbent øje for det uholdbare i dette forhold; han kendte kejserstaden af selvsyn, og skønt hans holdning langt fra var bestemt i dette punkt, så ser man dog af talrige træk, at han anså den politiske afhængighed for et såre misligt bånd allerede for Rom, men for en overhængende fare for patriarkatet i Konstantinopel, der aldrig vilde kunne hævde sin fulde kirkelige frihed, ja i ugunstige tider let kunde synke ned til et politisk embed af meget tvivlsom karakter. Det blev derfor hans plan at løsne forbindelsen med rigets hovedstad så meget, som de store vanskeligheder i Italien, hvor Langbarderne var trængte ind og var ifærd med at gå over fra hedenskabet til den arianske lære, på nogen måde tillod.

Det gjaldt nu om at finde nye støttepunkter i vest, blandt de folk, som levede i politisk uafhængighed, og i deres kraftige, om end rå nationale liv gemte spiren til en fremtid, som Østerlandene ikke mere var istand til at bære. Med megen kløgt og omtanke knyttede Gregor her overalt sine fine tråde og angav derved den vej, hans efterfølgere skulde gå, for efterhånden at tilbagevinde det apostoliske sædes betydning.

De midler, Gregor benyttede, var af en dobbelt art; dels fornyede han, overalt hvor det lod sig gøre, den gamle mægler- og dommerrolle, dels benyttede han bispestolens spredte jordejendomme til at skaffe sig indflydelse. St. Peders stol ejede dengang som bekendt ingen sammenhængende landstrækning, men derimod en stor mængde spredte ejendomme, dels i Italien, dels på Sicilien, i Afrika, i det sydøstlige Gallien og i Illyrien. Paven valgte nu til sine ombud på disse steder bisper og indflydelsesrige mænd, der derved kom i et særligt forhold til ham og inddroges i hans interesser. Til bisperne trådte han desuden i et andet forhold, idet han overdrog enkelte som sine »vikarer« på hans vegne at hævde det apostoliske sædes højhed både overfor kirken og menighederne; det ydre tegn herpå var tilsendelsen af et »pallium«, egenlig en hvid æresklædning, der tildeltes af kejserne, senere en symbolsk tøjstrimmel af hvid uld med røde kors, der blev båren som ringkrave.

Forholdene førte det med sig, at Gregor ikke kunde udrette stort i de forskellige retninger af sin politik; idetmindste lykkedes det ham ikke at opnå varige resultater af sine bestræbelser, dertil var hans stilling i Italien for usikker, Merovingerne for rå og fordærvede, og følelsen af det fælles ansvar og nødvendigheden af at have et fælles midpunkt for lidet levende i samtidens kirke: Muhamedanismens forfærdelige svøbe over Østerlandene og Frankernes optugtelse under Karolingerne var de nye momenter, der først skulde komme til for at bane den magt vej, som Gregor havde skabt.

Thi var det for tidligt for ham at sønderrive båndet mellem Øster- og Vesterlandene for helt at overlade fremtiden til disse sidste, så var det netop det rette øjeblik til at forberede denne krisis ved at organisere de nye magter og optugte de åndelige kræfter til at kunne bære deres egen selvstændighed og føre an i kampen for de ideer, som Østerlandene ikke mere mægtede at holde frem. Derfor samlede

han i sine »samtaler« *) de italienske helgeners levned og jertegn, og han var til enhver tid rede til at uddele gaver af den uudtømmelige skat af »helligdomme«, som den evige stad ejede fra forfølgelsens tid: tanken skulde vendes bort fra de steder, hvor man hidtil havde søgt åbenbaringen af det overjordiske, guds kraft havde været lige så stor i vest som i øst. Og ét uvurderligt fortrin havde Rom for patriarkernes kirke: den udviklede sans for det lovbundne, det fast organiserede; dette benyttede Gregor til at grundlægge en udvikling, som i sine konsekvenser gjorde kirken til Vesterlandenes ledende magt og pavestolen til dens midpunkt.

Han gav gudstjenesten faste former; ved siden af den offenlige prædiken og den private sjælesorg, som vi så, han satte så højt, indførte han sangen, der løfter og befrier sjælen, og udvidede han messetjenesten, der gør præsten til menighedens forbeder, ja næsten til en uundværlig mellemmand i den enkeltes salighedssag. Til gengæld stiller han præst og biskop i det mest umiddelbare forhold til menigheden; kun den skal have indflydelse på bispevalget tilligemed den klerus, som står i forhold til domkirken, og præsten beskikkes atter af bisp og menighed. Ethvert andet valg, ved hvilket verdslige, eller hvilke som helst uvedkommende hensyn gjorde sig gældende, sammenlignede han med magieren Simons forsøg på at købe den hellig ånds gaver af apostlene, hvorefter denne misbrug som bekendt senere kaldtes »simoni«; for sit eget vedkommende overholdt han denne opfattelse så strængt, at han undgik ethvert skin af at øve indflydelse på de italienske bispevalg, hvis udfald ofte havde stor interesse for ham. Ligeledes forbød han af denne grund al betaling for sakramenterne og alle vielser, ligesom han tilbageviste enhver gave for palliet, der senere blev en af pavens vigtigste indtægtskilder.

*) Dialogorum libri IV: de vita et miraculis patrum Italicorum et de æternitate animarum.

Men ikke blot søgte han således at organisere det kristelige menighedsliv, han tog sig med lige så stor iver af klostrene, disse ejendommelige menigheder, som havde trukket sig tilbage fra verden for at leve et liv i forsagelse. For ham stillede dette sig som det højeste, og det måtte derfor være ham meget om at gøre at fjerne alle udvæxter og udvikle alle de gode spirer i denne retning. Han forbød derfor optagelsen af alle under 18 år, samt af ægtefolk, med mindre de fik den anden parts samtykke, og han anordnede en flerårig prøve, før optagelsen kunde finde sted. Til gengæld gav han munkene ret til selv at vælge deres abbeder, der skulde være uafhængige af biskopperne, men have fuld myndighed over klosterets medlemmer; hans egenlige tanke var, at bringe alle klostre ind under Benedikts regel og at nærme hele præsteskabet så vidt muligt til det samme. Ved en sådan levende vexelvirkning mellem det, som hidtil, ligesom i Østerlandene, havde havt hvert sit område: præsteskab og munke, menighed og sjælesørger, bisp og klerus, pave og bisper, alt under strænge, men simple og vel sammenhængende love, kunde der fremvoxe en magt lig den gamle romerske republiks, der ved sin faste organisation havde overvundet hele den civiliserede verden og civiliseret en række barbariske folk.

Der var dog ét punkt i den vesterlandske kirke, som måske indebar en mulighed for at blive en farlig medbejler for den gamle verdensstad ved Tiber, ikke ved at danne et andet midpunkt for organisationen i modsætning til pavestolen, men netop ved at nedlægge indsigelse mod enhver videregående organisation af det hellige. Denne kirke fandtes på de britiske øer. I Romernes tid var læren selvfølgelig også kommen over til Britland; senere var den ved Saxernes erobring tilligemed den tilbagetrængte folkestamme indskrænket til øens vestlige bjergegne. Den ydre nød havde imidlertid, som det så ofte går, forøget troens inderlighed; ikke blot tog kirken et nyt opsving blandt Britterne, efterat de var bleven trængte sammen i Wales,

men de udsendte nu også troens bud til Irland, hvis beboere, de rå og vilde Skoter, hidtil synes at have tilbagevist ethvert forhold til den. Det var den hellige Patrik, som virkede her i et par menneskealdre og derved grundlagde kirken i et omfang, som det vistnok sjældent er sket ved en første mission blandt et uafhængigt folk. Patrik var i sin første ungdom bleven bortført af skotske sørøvere, og i sex år vogtede han kvæg som træl på den grønne ø. I denne prøvetid åbnedes hans hjerte for religionens trøst; hans fader var landsbypræst og havde givet ham en kristelig opdragelse, men først nu fik det, han dengang havde lært, sin betydning for ham. »Da jeg vogtede kvæg i Irland, fortæller han i sine bekendelser, og ofte bad, blev guds kærlighed altid mere optændt i mit hjerte; herrens frygt og troen på ham voxede således i mig, at jeg ofte bad vel hundrede gange om dagen og hartad lige så ofte om natten, hvor jeg end var, selv i skov og bjerg; jeg vågnede til bøn før daggry, i is og regn; hvad ondt jeg døjede vidste jeg ikke af, og jeg følte intet af denne træthed, der nu er over mig; thi dengang glødede ånden i mig.« *) Hvad under, at hans hu senere stod til dette land, der havde været vidne til hans stærke ungdomskærlighed og at han overvandt alle hindringer for at komme til at prædike ordet dèr, hvor han selv havde følt sig grebet af det.

Efter Patriks tid kaldtes Irland »de helliges ø«; der stiftedes store præstesamfund, ligesom i Wales, og læren udbredtes til Skotland, der som navnet viser, efterhånden fik nye indbyggere fra Irland, medens Pikterne fortrængtes til det østlige højland (Nordboernes Petland, d. e. Piktland). Kolum-kille (»kirkens due«) eller Columba, som han kaldtes på latin, drog ud med 12 ledsagere til den lille ø Hy (Iowa, Iona), ligeoverfor Staffa med Fingalshulen, og

*) Confessio Patricii, k. 6 (Ebrard: die iroschottische Missionskirche. Beilage I).

grundlagde her et kloster, hvorfra hele højlandet modtog sin kristendom og derfor bestandig vedblev at stå i forhold til. Hvad den irske mission lagde vægt på, var næsten udelukkende de hellige skrifter, hvis læsning og afskrivning sysselsatte klosterbrødrene, og hvis forkyndelse ved siden af de ældste sakramenter dannede det eneste grundlag for deres kirkelige samfund. Den britiske, og altså ligeså den irske og skotske kirke stod nemlig i det hele på et langt ældre standpunkt end den samtidige vesterlandske; den havde været afskåren fra de sidste hundredårs udvikling i Syden, og den begyndelse til det hierarkiske systems udvikling, der selvfølgelig har fulgt den ældste kirke også hertil, havde ikke udviklet sig yderligere blandt disse folk, efter at de var bleven overladte til sig selv. Kirken bestod derfor hos dem af et talrigt præsteskab, som udgik fra og bestandig stod i forhold til deres ejendommelige klostre uden klosterløfter; de gifte abbeder udøvede en biskoppelig myndighed, hvis karakter dog efter forholdets natur måtte blive meget forskellig fra den latinske kirkes. Alle medlemmer af den kirkelige stand kaldtes keledéer (guds mænd), på fastlandet senere i reglen kuldéer; de udsendtes ligesom apostlene bestandig tolv i følge. Der hvilede over hele den britiske kirke et alvor, der mindede om Østerlandenes første tilegnelse af den kristne lære, kun at den antog en endnu mere tungsindig karakter på de tågede øer i Nordhavet. I forsagelse, ydmyghed og inderlighed overgik keledéerne meget ofte de romerske kristne, men det formløse og hensmeltende, der har fået et så fyldigt udtryk i Ossians digtning, lå alt som en dødsspire i deres første optræden.

Keledéernes kirke gik til grunde i sammenstødet med pavens; man har, især i den nyeste tid*), fremsat den tanke,

*) M'Lauchlan: the early Scottish church (1865) og I H A Ebrard, især i »die iroschottische Missionskirche« (1873), et særdeles oplysende, men lidenskabeligt partiskrift, der oversér væsenlige momenter af den store kirkelige kamp, og på en utilbørlig måde nedsætter den latinske kirkes bedste mænd.

at der her, i det dybt bevægede kirkelige sindelag på de britiske øer, har været en spire tilstede for en sundere udvikling af Vesterlandenes kristendom, end den der kom til udfoldelse af pavedømmets jordbund. Dette er dog sikkert en stor fejltagelse. For det første må man jo vel lægge mærke til, at vi væsenlig kender den britiske kirke fra dens elskværdige side, de sammenstød med Romerne, i hvilke den for os står med palmer i hænderne ved den større inderlighed og en vis liberalitet, som den bærer præg af, medens derimod Romerkirken ligger for os med alle sine skrøbeligheder, ikke blot fra hin tid, men fra en tusindårig senere udvikling, under hvilken den næsten bestandig har været den mest bagtalte og heftigst kritiserede institution. Dernæst må det holdes fast, at Skoterne ingensteds ved siden af deres brændende nidkærhed for omvendelsen har vist sans for eller evne til at organisere og at skabe former, der på én gang kunde være et tilfredsstillende udtryk for opfattelsen af det kristelige og en betryggelse for dettes uhindrede fremvæxt under de mangehånde skiftende ydre vilkår. Den britiske indflydelse havde utvivlsomt på mange punkter skabt et nyt liv og givet kirken et renere grundlag i de ældste bekendelsesskrifter; men det er et andet spørgsmål, om ikke den stærke iver vilde være kølnet eller endog udslukt i tidens løb, og om så ikke tilbageslaget vilde være bleven des større, og den lære, der fyldte alles hjerter, bleven bortkastet og opgivet, eller dog forvansket og end mere blandet med hedenskab; også i den henseende viser Britternes mission, især i Tyskland, betænkelige symptomer. I middelalderens råhed trængte folkene fremfor alt til en vel beregnet tugt, en stræng lovbunden form, som kunde holde alle, både læg og lærd, sammen, og foréne så mange interesser, at den hele bygning bestandig kunde beholde sit tyngdepunkt i sig selv, stadig være stærk nok til at modstå stemningernes omslag og give ly for alt det åndelige, der måtte fremkomme, selv om dette da af og til måtte give afkald på at

udfolde sig i al den frihed og fylde, som ellers kunde have været tilfældet. At reformationen senere gjorde mange af den britiske kirkes tanker til sine, er selvfølgelig en ganske anden sag; thi Luthers frafald var berettiget ved et tusindårs verdsliggørelse af det åndelige, og det var muligt, netop fordi de romerske former havde skabt en fast ramme, der kunde gå over til den nye kirke, hvis læreindhold svarede til den siden det 8. århundrede overordenlig vidt fremskredne almindelige kultur. Det er heller ikke ganske upartisk, når man har påstået, at det var den romerske kirke, som overvældede den britiske og berøvede den sin fremtid. Forholdene stillede sig dengang ganske anderledes end senere hen; den romerske kirkes ydre støtter var få og svage eller tildels af en mislig natur; de germaniske stammer i Gallien og Spanien var navnlig aldeles uafhængige af pavedømmet, og de første nok så meget under keledéernes indflydelse, og Italiens bispedømmer, der var indbyrdes rivaliserende, tildels arianske, kunde ikke lignes ved Britlands og Irlands store og livskraftige menigheder. Her gjaldt det, om nogen steds, at spørgsmålet om overvægten skulde afgøres efter den indre magtfylde, ikke i indbyrdes kampe, men i en kappestrid af åndelig natur. Det er et uforkasteligt vidnesbyrd om Gregors storhed, at han optog denne så sikkert og dristigt ved at sende missionærer til selve Britlands hedninger, de tapre og hårde Saxer, hvis hedenskab Irerne ikke havde kunnet få magt med. Et kirkeligt sagn fortæller, at ved de sammenkomster, Avgustin havde med Britternes bisper og klostermænd, overgik disse ham i beviser på kristelig ydmyghed, men han udæskede dem til en gudsdom og sejrede ved at helbrede en blind, som de ikke havde kunnet hjælpe med deres bønner. Således var i sandhed de to kirkers indbyrdes forhold: Rom sad inde med myndigheden og troens selvtillid, og Angelsaxernes folk udtalte historiens dom dem imellem, da det sluttede sig til pavedømmet.

Missionstanken var ikke fremmed for Gregor; tvertimod, det lå i hele hans opfattelse af forkyndelsens betyd-

ning, at han tidlig henvendte sin opmærksomhed på hedningefolkene. Det var et senere engelsk sagn, at han alt før sin udvælgelse til biskop på Roms forum havde lagt mærke til nogle udstillede angelsaxiske trælle; deres nordlandske skønhed, det lyse hår og den skære hud, vakte hans opmærksomhed, og da han hørte, at det var hedninger, som kaldtes Angler (angeli, engle), slog det ham, at der her lød et kald som det, apostlene havde fået, at gå ud og forkynde guds rige for dette folk. Han vilde strax drage afsted med sine munke og var alt kommen tre dages rejse fra Rom; da bevægede folket paven til ikke at lade en sådan mand forlade staden, og han hentedes tilbage ifølge klosterdisciplinens myndighed. Kort efter sad han selv på det apostoliske sæde. Der kunde ikke mere være tale om selv at gå ud til hedningerne, men han forberedede den påtænkte mission i al stilhed ved at opkøbe engelske trælle, der kunde undervise i landets sprog, og ved at knytte forbindelser, som i tidens løb kunde bane hans udsendinge vej.

Måske bidrog endnu en anden omstændighed til at vække hans opmærksomhed for disse egne. Omtrent samtidig med hans udvælgelse ankom keledéen Columba (den yngre, i reglen kaldet Columbanus) selvtolvte fra klostret Bankor i Wales til fastlandet for at udbrede guds ord blandt hedningerne. Dette var vel ingenlunde noget enestående; de britiske klostre udsendte tvertimod jævnlig slige flokke, tildels vel som et opdragelsesmiddel for dem selv, men især for de folk, i hvis midte de bosatte sig; kampen mod Arianernes kætteri synes fra først af at have været deres hovedopgave (Fridolt eller Fridolin i Klodevigs tid i Poitiers o. a.); men Columba kom med en brændende trang til at virke på de nys eller endnu ikke omvendte folk. Han kom foreløbig ikke længere end til Burgund, hvor han i Vogeserne (Wasgau) anlagde 3 små klostre, deriblandt det berømte Luxeuil; men hans rygte udbredtes snart til alle sider, og efter nogle års forløb drog han videre over Rinen til Ale-

mannerne, der endnu levede i fuldt hedenskab. Der foreligger neppe noget bestemt vidnesbyrd om, at Gregor lagde mærke til denne mission; men det er dog udenfor al tvivl, at han, der havde sin tanke overalt i Vesterlandenes kirkesamfund, og mest dèr hvor der rørte sig et åndeligt liv, også har set denne og lignende ytringer af den inderlighed og det religiøse heltesind, som Britterne var i besiddelse af. Men heri lå der en ny opfordring til at søge fodfæste på den fjerne ø.

Den katholske kirke savnede ikke et vigtigt tilknytningspunkt blandt Angel-Saxerne. Kong Aedelbyrht (Adelbert) af Kent, som var tidens mægtigste fyrste syd for Humber, havde ægtet den frankiske konge Chariberts datter Bertha, og tilladt hende at lade sin medbragte kapellan, biskop Ljudhart, tage en gammel romersk kirke i Canterbury (Kenterborg) i brug; derved var der tilvejebragt en forbindelse, som kunde bruges ved de første forhandlinger.

Sex år efter sin udvælgelse udsendte Gregor da formanden (præpositus) for det af ham selv stiftede Andreaskloster i Rom, Avgustinus, der i den anledning fik abbedværdigheden, tilligemed to brødre; de drog langsomt nordpå gennem Gallien, stadig hvervende ledsagere, indtil deres tal var nået op til 40. De landede på øen Thanet, det senere Sheppey i Themsens munding, lidt nordvest for Canterbury, den samme ø, hvorfra senere så store ulykker skulde bryde ind over landet, da den blev udgangspunkt for Nordboernes hærtog i disse egne. Avgustin sendte bud til kongen; de var komne fra Rom, sagde han, for at bringe ham en såre glædelig tidende, der vilde skaffe ham evig fryd i himlen og et kongerige uden ende i erkendelsen af den sande og levende gud, dersom kun han troende vilde modtage det. Nogle dage efter indfandt Aedelbyrht sig personlig for at forhandle med de fremmede; af frygt for hemmelige troldomskonster vilde han dog ikke møde dem i et hus, men modtog dem under åben himmel, under gudernes åsyn. Munkene gik ham imøde i procession, med et sølvkrucifix

og et Kristusbilled som banner i spidsen. Abbeden forkyndte derpå ved hjælp af tolke rigets evangelium, dommedagens afgørelse og de kristnes evige håb. Kongen betænkte sig ikke på svar; »de taler, I fører, sagde han, og de forjættelser, I bringer, er meget skønne; men da de er så nye og så uvisse, kan jeg ikke antage dem, ej heller med mit folk fornegte vore fædres tro. Derimod vil jeg opfylde eders ønske at prædike for os, hvad I holder for at være sandt og godt, siden I har gjort en så lang rejse ene for det samme; I skal være mine gæster, og det skal ikke formenes eder at omvende så mange I kan.«

Snart gik det imidlertid op for Aedelbyrht, at disse mænd ikke var som andre; istedenfor at modtage hans tilbud om kongelig gæstfrihed, levede de i den yderste tarvelighed af de omvendtes gaver, de overholdt hele klosterlivets strænghed for deres eget vedkommende, med nattevågen og bodsøvelser, og deres ord og levned greb mange med hele det uvantes og det ophøjedes magt. Kongen selv deltog alt i den første pinsedåb — (det var få dage før den fromme Kolum lukkede sine øjne på øen Hy) — og til den følgende juledåb indfandt der sig over ti tusind, så kirken kunde siges med ét slag at have vundet fodfæste blandt disse kraftige barbarer. Avgustin drog tilbage til Arles og modtog bispevielsen af pavens vikar Vigilius; fire år efter (601) fik han selv palliet med fuld uafhængighed af enhver anden metropolit: hans egen fremtidige kirkeprovins, landet syd for Humber, skulde deles i tolv bispedømmer, ligesom Nordhumherland, hvis fremtidige metropolit skulde have sit sæde i York.

Brevvexlingen mellem Gregor og hans discipel kaster et klart lys over den store mands frie blik og sunde tankegang. Når Avgustin således roser sig af, at det er givet ham at stadfæste sin lære ved jertegn, så advarer paven ham for de farer, han ser i denne opfattelse. »Der er, min dyrebare broder, noget i denne himmelske gave, som du ikke blot højlig bør glædes, men også svarligen

skal ængstes ved. Glæd dig over, at Anglernes sjæle hendrages til den indre nåde ved de ydre tegn; men vogt dig vel i frygt og bæven, at ikke din svage sjæl opløftes alt for højt ved det som sker, så den synker sammen i sit indre, medens den hædres i det ydre. — Glem ikke, min broder, bestandig at holde stræng dom over dig selv, medens du ved guds kraft virker udadtil, og at du nøje overvejer, hvo du selv er, og hvor stor guds nåde er over dette folk, for hvis omvendelses skyld du endog har fået jertegnets gave. Ved underet må man visselig samle sin sjæl, at den ikke søger sin egen ære og lader sig forføre til selvtillid. Ét tegn har herren derimod givet os, som vi inderlig skal glædes over, og ved hvilket vi skal føle udvælgelsens ære, idet han siger: »Derpå skulle alle kende, at I ere mine disciple, når I have indbyrdes kærlighed«.«

Avgustin, der var vel oplært i kirkens former uden egenlig fortrolighed med den ånd, som havde dannet dem, var ofte tvivlrådig med hensyn til de forskellige vanskeligheder, som frembød sig ved overførelse af det, der i Syden var vundet efter århundreders udvikling, på en ny og ubefæstet menighed, hvis hele tidligere livsførelse stod i den mest skærende modsætning til kirkens tugt. Gregor derimod så fordomsfrit på disse forhold, skønt han manglede det umiddelbare indtryk af folkets nationale liv. Han bød den unge kirke vælge sine skikke med omtanke, ikke binde sig til de romerske former, hvor de afveg alt for stærkt fra det overleverede, men hellere at nøjes med dem, Frankerne havde dannet, i større overenstemmelse med den gamle germanske levevis; således skulde præsternes ugifte stand kun opstilles som noget ønskeligt, ydelserne til gudstjenesten holdes som det uvæsenlige og underordnede. Ja han gik endog saa vidt at tilbagekalde en befaling, han alt havde givet, til at nedbryde de hedenske hov og udslette hvert spor af afguderiet, ved at sende andre instruktioner efter abbeden Mellitus, der alt var på vej til England: man skulde lade templerne stå og give dem en ny indvielse,

stederne var jo folket dyrebare og skulde også være så for fremtiden; selv de vante blótgilder i lundene kunde bibeholdes, når kun man overførte dem på kirkens helgener og holdt dem i tak til gud, fra hvem alle gode gaver kommer. »Uden tvivl, sagde han, er det umuligt at berøve de hårde sind alt på éngang, og den der eftertragter tinden, må vandre derop, skridt for skridt og trin efter trin.« Det er betegnende for Gregor, ikke blot at han kommer til dette resultat, men også det, at han er tvivlrådig og ser tingen fra forskellige synspunkter; det viser, at han ikke tog dette spørgsmål tungere end det fortjente, men som et væsenlig ydre anliggende uden ligefrem forbindelse med kristendommens indre natur; thi som de menneskelige vilkår nu engang er, dannes der ofte de mest uberegnelige overgange mellem ting, der efter deres væsen står i den dybeste modsætning til hinanden. Men af denne Gregors befaling til Avgustin at slutte, at den katholske kirke overalt og til alle tider viste samme tolerance, således som man i reglen gør, er vistnok en stor misforståelse, ligesom man jo også må indrømme, at den kunde indeholde en stor fare, når ikke missionærernes energi og åndelige overlegenhed stod i forhold til deres overbærenhed.

Gregor er ikke stor ved hvad han udretter og fuldender, men ved hvad han begynder. Som enhver sand fremtidens mand henter han sin styrke fra fortiden; som den sidste kirkefader peger han tilbage til alt, hvad kirken ejede af literære skatte, lige til den gamle pagts hellige skrifter. Selv en mægtig greben og dybt bevæget personlighed griber han med sikker hånd ud af fortidens kirke det uforgængelige midpunkt for ethvert kristeligt samfund: ordets forkyndelse og den præstelige sjælesorg; heraf henter han sin myndighed til at anvise fremtiden nye veje. Hans tanke er at samle Vesterlandene, hvis gamle befolkninger er blandede med de livsfrodige barbarer og derved idetmindste tildels rensede for kejsertidens fordærvelse, der endnu hvilede tyngende over landene øst for det adriatiske hav,

under den katholske kirkes enhed og en fast kirkelig lovgivning, med det apostoliske bispesæde i Rom som lovens vogter og øverste dommer. Klostrene vil han bringe under en fælles tugt og en fast regel, der ikke stiller større fordringer end at den kan overholdes; præsteskabet skal bringes til at hengive sig helt til sit kald, i forsagelse og lydighed, men tillige i uafhængighed af de tilfældige verdslige magter; kun selve menigheden skal med de kirkelige myndigheder deltage i valget af præst og biskop. Også gudstjenesten vil han bringe ind under visse former; ordets forkyndelse skal være hovedsagen, men sangen skal træde til for at opløfte sindet, messen skal være en højtidelig og gribende akt, kirken skal smykkes med billeder, som kan bidrage til at vække og styrke andagten uden at lede den på afveje. Og endelig skal der udgå et nyt kald til hedningerne, med nidkær forkyndelse, med skånsomme fordringer og med et exempel for folkene i præsternes liv i kærlighed og forsagelse. — Ved at lægge disse planer og virke for deres udførelse trods tidernes ugunst blev Gregor den vesterlandske kirkes rette fader.

Efter Gregors død (604) sank pavedømmet for en stund tilbage til sin ældre afmægtige stilling; i hele det følgende hundredår udrettedes der så godt som intet til at fremme hans planer. Men verdensbegivenhederne arbejdede for dem med stille men rastløs hånd. Da det ikke er meningen her at skrive kirkens almindelige historie, men kun at følge dens udvikling til hvad den var, da Norden droges ind under dens område, skal vi ikke dvæle ved enkelthederne i denne lange ventetid, men kun i få hovedtræk påpege, hvad der rundt omkring forberedtes for at bane vej for Gregors første efterfølger i ånd og sandhed: Angelsaxeren Winfrid, den hellige Bonifacius, — han der blev øfolkets svar på det romerske bispedømmes kald.

Forholdet til kejseren i Konstantinopel blev atter hvad det før havde været, den undersåtlige afhængighed. Langbardernes herredømme i Italien vedblev at have den samme

færetruende karakter; Rom truedes den ene gang efter den anden med erobring og ødelæggelse. Kejseren kunde ikke hjælpe, og metropoliterne i Ravenna og Milano frigjorde sig fra »det romerske åg«. Mod øst led kirken det forfærdelige tab, som aldrig senere er bleven oprettet, idet Araberne undertvang Asien og Afrika og underkuede de forhen blomstrende østerlandske menigheder.

Den vesterlandske kirke udviklede sig i retning bort fra Rom; den omstændighed, at erkebisperne af Ravenna og Milano kunde tænke paa at gøre sig uafhængige, tyder noksom på, hvorledes stillingen var. Af de gamle kirker var ingen så livskraftig som den spanske; den holdt jævnlige synoder og havde flere fremragende lærere; men forholdet til Rom var fuldstændig opgivet, og først Arabernes erobring bragte levningerne tilbage til moderkirken. De frankiske menigheder derimod, Vesterlandenes fremtidshåb, fjernede sig i tidens løb alt mere fra de romerske former. Den udvikling, som i den henseende foregik, er ret mærkelig. Kirken var også her grundlagt på den ældre romerske organisation, de gamle bispedømmer var genoprettede efter Frankernes omvendelse, det romanske kirkesprog og levningerne af den kirkelige lovgivning havde vundet hævd ved siden af det nationale. Men derved var tillige den kirkelige stand bleven adskilt fra den verdslige ved en dyb kløft, hver levede under sine love, og den første gav afkald på al politisk indflydelse samtidig med at den opgav retten til at bære våben og svare for sig selv på thinge. Men efterhånden indtrådte der en forandring heri, og medens Gregor gjorde alt for at styrke det romerske element, tabte det netop efter hans tid næsten al sin betydning. Bispestolene var nemlig efterhånden bleven rige på jordegods og lensmænd; samtidig blev kampen mellem kongedømmet og aristokratiet altid heftigere, og kirkens mænd blev nødte til at indtage en plads i de kæmpendes rækker; fra dette øjeblik af attråede de store slægter bispestolene for deres yngre sønner. Endnu en anden grund førte til det samme; læren havde begyndt at

slå igennem, og alt som de politiske tilstande forværredes under Merovingernes udskejelser, trak flere og flere sig tilbage fra denne verdens tomme stridigheder og søgte klosterets fred. Men også i dette tilfælde søgte de mægtige slægter at drage fordel af enkelte medlemmers kirkelige sind, de skaffede dem prælaturer for ad denne vej at drage dem ind i de samme kampe fra en anden side og knytte nye kræfter til deres fane. Følgen af denne bevægelse er, at vi efterhånden ser de romerske bispenavne blandede med frankiske, indtil efterhånden disses antal langt overgår hines, og samtidig forværres sproget i tidens aktstykker altid mere, som et sørgeligt bevis på, at det går tilbage med de kirkelige mænds lærdom. Derimod savner vi ej heller betydningsfulde vidnesbyrd om, at idetmindste flere af disse bisper var dybt grebne af kirkens alvorlige kald, thi den ene efter den anden nedlægger atter sit embed for at gå i kloster i mistvivl om at være det store ansvar voxen at sørge for så manges sjælefred. Også denne generation af bisper uddør imidlertid, og nu bliver det mere og mere verdslige hensyn, som bestemmer stolenes besættelse; man kommer endog tilbage til den forkastelige skik at tage lægmænd til bisper og lade de kirkelige forretninger besørges af underordnede klerke, de såkaldte korbisper. På samme måde bortgaves klostrene til verdslige stormænd, som oppebar deres indtægter og påtog sig at sørge for munkenes nødtørftige underhold.

Åarhundredets kirkelige lyspunkt er derimod missionen blandt hedningerne og anlæggelsen af talrige klostre som midpunkter for en ny religiøs opvækkelse i de forhen omvendte lande.

Æren for hele denne bevægelse tilkommer kun for en ringe del den romerske kirke, det var keledéerne, hvis rastløse iver så godt som overalt brød vej og jævnede stierne for sine sejrrige efterfølgere. Alt i Klodvigs tid havde den hellige Patriks disciple gæstet deres frænder i det vestlige Gallien, medens andre gik nordpå til Skotland;

i Poitiers var der dannet et midpunkt for keledébekendelsen, der snart bredte sig over hele Akvitanien. Et nyt midpunkt dannedes i Vogeserne, hvis skønne og tungsindige dale og kløfter så godt stemmede med den irske åndsretning, og som derfor snart opfyldtes af disse samboer af tolv, der overalt betegner den britiske mission.

Herfra dannedes der nu en uoverskuelig række af menigheder i det uomvendte land, der oprettedes bispesæder (som Verdun og Trier), og der anlagdes klostre, ikke blot mod øst og nord, ud over grænserne af kirkens tidligere område, men også mod vest, dybt inde i Gallien, og efterhånden fik keledéerne en væsenlig indflydelse på hele den frankiske kirke: det var dem, som gav kirken sit indhold, medens verdslige stormænd tog dens indtægter; deres indflydelse på almuen var overordenlig, thi de prædikede på gader og stræder, ved hellige kilder og oprejste kors, og deres levned svarede i reglen til det, de lærte.

Som et led i disse bestræbelser kan her særlig for den senere histories skyld nævnes anlæggelsen af klosteret Corbie i Pikardiet, et par mil øst for bispestaden Amiens. Corbie var en kongsgård i en smuk og frugtbar egn, omtrent dèr hvor åen Corbie, efter hvilken den var opnævnt, forener sig med Somme. Denne gård havde været bortforlenet til en høvding Guntland, efter hvis død den faldt tilbage til kronen. Enkedronning Balthilde fik den derpå som gave af sin søn, kong Klothar, og oprettede det berømte kloster i året 657; få år efter stod bygningerne færdige, og de tre kirker, der efter tidens skik sluttede sig til et sådant anlæg, indviedes: hovedkirken til apostlene Peder og Pavl, (der i reglen fulgtes ad, således at dog den sidste efterhånden glemtes og forsvandt, næsten overalt hvor de fra først af havde været nævnte begge), de to mindre til evangelisten Johannes og protomartyren Stephanus. De første munke kom fra Luxeuil og har altså været keledéer. Abbediet blev snart rigt og anseligt, det fik en stor bog-

samling og blev senere et midpunkt for tidens lærdom, ligesom det jo blev moder til det første og anseligste saxiske kloster og udgangspunkt for den frankiske mission til Norden.*)

Men keledé-kirken stansede ikke ved Rinen; alt Columban havde gæstet Alemannerne, hans ledsager Gallun grundlagde det berømte kloster, som senere bar hans navn (st. Gallen), og i århundredets løb omvendtes ikke blot denne stamme (de senere »Schwaben«), men også Bajrerne, der boede øst for dem og syd for Donau, mellem Lech og Ens. Øst-Frankerne omkring Main sluttede sig senere hertil. Det skønne højland synes her overalt at have øvet sin særlige tiltrækning på disse mænd, af hvilke mange — (som Killean, Eustasius, Rupert, Trudpert, Korbinian, Pirmin o. a.) — senere dyrkedes som romerske helgener og toges til indtægt af den sejrende kirke.

Den romerske mission fortsattes imidlertid blandt Angel-Saxerne under mange omskiftelser. Da den døbte konge Aedelbyrht af Kent var død i året 616, havde missionen for en stund de mørkeste udsigter; hans søn og efterfølger Eadbald ægtede nemlig kort efter sin unge stedmoder, og da kirken ikke kunde godkende et sådant brud på dens første love, faldt han fra. Samtidig fordrev Øst-Saxernes konger deres biskop Mellitus fra London; Justus fra Rochester forlod med ham øen og gik til Frankrig. Erkebispen Lavrentius i Canterbury, der nu var alene tilbage, stod netop i begreb med at følge deres exempel, da han mindedes Gregors stærke formaninger om at holde ud under alle forhold; han talte endnu engang med kongen, og det lykkedes at bevæge ham, så han skilte sig ved sin stedmoder og tog kraftig fat på kirkens befæstelse og udvidelse. Dermed var denne del af øen, der

---

*) Mærkeligt nok er dette kloster undgået Ebrards opmærksomhed, skønt han omtaler ikke mindre end 48 vest for Rinen. At Corbie fik sine første beboere fra Luxeuil siges Gallia christiana X 1262.

fra de fjerneste tider af havde været i den nærmeste berørelse med fastlandets kultur, vunden for bestandig.

Med kongedatteren Ethelberga, der ægtede Eadwin af Nordhumberland, forplantedes dernæst læren fra Canterbury til York (Jorvik, ags. Eoforvik, ørnebyen). Længe søgte hendes kapellan Pavlinus forgæves at skaffe sig indflydelse paa kongens sind, indtil han endelig sammenkaldte et møde af aldermænd og hovgoder for at rådslå om trosskiftet. Efterretningen om denne forhandling er meget karakteristisk; vi ser alt her de samme skikkelser, som vil træde os imøde blandt Nordboerne.

Pavlin udviklede først kristendommens velsignelser og dens fortrin for hedenskabet ved at give os forvisningen om det evige liv. Derefter udtalte den ypperste hovgode Coifi, at han for sit vedkommende var fuldstændig overbevist om, at den nationale tro intet duede; »thi ingen kunde have dyrket guderne ivrigere end han, og dog havde mange opnået større anseelse, flere velgerninger og en blidere lykke. Havde guderne nogen magt, da vilde de dog visselig give den mest, som dyrkede dem med størst iver.« Havde kongen derfor den mening om den nye tro, at den stod i bedre forhold til lykken, mente han, at man ikke burde betænke sig på at antage den. Efter denne noget mislige anbefaling udtalte en aldermand følgende: »Menneskets levned tykkes mig i forhold til den tid, vi ikke kender, at være som en kongelig hal i den isnende vinterstorm. Når du, konge, sidder dèr med dine mænd omkring bålene ved et godt bord, og en gråspurv flyver ind ad gluggen, tvers gennem hallen og ud ad den anden side, da har du et billed på vor tilværelse: vel træffer stormens barskhed den ikke, så længe den dvæler i huset; men dens glæde er kun kort, thi fra vinteren farer den ud i vinteren og er forsvunden for dine øjne. Så kort er menneskelivet; hvad der går forud for det, hvad der følger efter, det vèd ingen af os. Kan dènne nye lære oplyse os derom og

give os nogen forvisning, da lad os ikke opsætte at modtage den.« Endnu engang talte Pavlin for at fremhæve kristendommens nåde og fortrøstning, da Saxernes præst faldt ham i ordet: »alt længe har jeg vidst, sagde han, at vor tro er intet bevendt; thi jo alvorligere jeg søgte sandheden, des mindre kunde jeg finde den. Men nu må jeg tilstå, at i denne tale er sandheden indlysende nok, som kan give os livets og den evige lyksaligheds gave. Lad derfor kun harg og hov synke hen i forglemmelse!« Derefter bad han kongen om hest og våben, som han hidtil havde været udelukket fra at bruge i sin egenskab af gode; han tog sværd ved siden og spyd i hånden og red til det nærliggende hov: dèr slyngede han spydet ind ad døren for at udæske guderne og alle landvætter til kamp.

En almindelig ødelæggelse af alle hedendommens minder fulgte efter dette brud, og i påsken 627 døbtes kongen og hele hans hus i en lille trækirke i York, på det sted, hvor senere den mægtige domkirke rejstes; tusinder fulgte hans exempel. Men få år efter faldt Eadwin i et slag, og den unge kirke forsvandt ligeså hurtigt som den var voxet frem.

Men arbejdet begyndte paa altid nye punkter; den åndelige bevægelse var som en ildebrand, der bryder frem trods alle forsøg paa at slukke den, snart hist og snart her, næret udefra, og i forbund med den storm, som rejser sig overalt hvor luerne slår ud. Kong Sigebert af Øst-Angel havde antaget læren i Gallien og førte sin ven, biskop Felix fra Burgund, med sig; han indkaldte flere frankiske lærere og oprettede skoler, rimeligvis blandt andre den i Cambridge, begyndelsen til det senere berømte universitet. I Dorchester i Vest-Saxland indviedes ligeledes en biskop, og skønt også her voldsomme afbrydelser overgik den ubefæstede kirke, fortsattes forkyndelsen dog med stort heltemod, også her væsenlig ved frankiske mænd.

Samtidig begyndte også den skotiske kirke at røre sig. Under de omvæltninger, som fulgte efter Eadwins fald, udgik fra klostret Hy en kongesøn Oswald for at hævne

sin fader, der forhen havde været konge i Nordhumberland, og sine brødre, der var faldne i kampen om tronen. Han førte kun et ringe tal kristne ind over grænsen, men alligevel lykkedes det ham at vinde sit fædrelands krone året efter Eadwins fald. Nu optoges selvfølgelig missionen af de skotske munke med Aidan i spidsen som biskop. Man lod sig advare ved det exempel på brat frafald, som folket forhen havde givet, fordi det ikke var oplært i kristendommen, og der anlagdes et stort kloster på øen Lindisfarn, nu »Holy island«, ved den skotske grænse. Herfra udgik den række alvorlige og nidkære lærere, som grundfæstede kirken blandt de nordlige Angel-Saxer; kongen og biskop-abbeden foregik alle med et godt exempel.

Kong Oswald faldt få år efter i kampen mod den samme kong Penda af Mercien, som havde fældet Eadwin (642); hans sidste ord, da han sank af hesten: »herre, forbarm dig over mit folks sjæle«! blev et ordsprog, og han selv dømtes hellig; nogle af hans levninger fandtes senere i Odense tilligemed den hellige Albans. Hans efterfølgere holdt fast ved troen, ja hans broder Osviu undertvang og kristnede endog Mercien. Nu trængte den skotske kirkeform frem iblandt Øst-Saxerne, hvor den fromme Cedd blev biskop i London og indrettede en almindelig gudstjeneste, ligesom også mod nord til det indre Skotland og øerne.

Det måtte komme til en afgørelse, hvilken af de to kirker, den romerske med erkebispesædet i Canterbury, eller den skotiske med klosteret på Lindisfarn i spidsen, der skulde være den herskende blandt Angel-Saxerne; alle følte, at det var en stor hindring for kristendommens fuldstændige sejr, at den dobbelte form og det spændte forhold bibeholdtes. Spørgsmålet var kun om, hvo der skulde rømme pladsen. Så man hen til at Osviu var øens mægtigste mand og tillige en fortrolig ven af keledéerne på Lindisfarn, kunde man fristes til at spå denne kirke overvægten; men andre tegn tydede på det modsatte. Således det, at selv

disciple fra hovedklostret, som »Benedikt biskop« (»Bennet«), vendte sig til Rom og modtog mægtige indtryk af fastlandets kirke, de talrige helgeners grave og de store kirkebygninger. De indadvendte Britter brød sig ikke om alt dette, men Angel-Saxerne var som alle Germaner et folk med opladt sans for alt stort og storladent, og da det kom til stykket, foretrak de den romerske kirke for den skotske, ligesom deres frænder, de nordiske Russer, senere hen foretrak den græske kirke for den latinske, fordi gudstjenesten i Konstantinopel forekom dem at være værdigere den ene vældige gud.

I året 664 sammenkaldte Osviu en synode fra hele øen til klostret Strêneashalch (sinus Phari, nu Whitby) ved det østlige hav, nord for York. Skoternes ordfører, biskop Kolman fra Lindisfarn, kunde gøre meget gældende til fordel for sin kirke, dens ældre og simplere præg uden helgentilbedelse og de talrige festdage, den ældre måde at beregne påsken på, præsternes ægteskab og den renere lære i henhold til de apostoliske skrifter; keledéernes anseelse var så stor, at de endnu længe efter, i Bedas tid, modtoges som helgener overalt hvor de viste sig blandt Saxerne. Romernes ordførere derimod, præsten Wilfrid, der var født i Nordhumberland og en discipel af Bennet, og Franken Agilbert fra Vest-Saxland, henviste til hele den øvrige kirkes exempel: Østerlandene, hvor apostlene havde virket, Afrika og Evropas fastland med sine talrige bispesæder og sine rige traditioner. Kolmans indvending, at også deres fædre havde været gode kristne og fromme mænd, sloges hen med den bemærkning, at de kun udgjorde en ringe udbygd i verden, der ikke måtte sætte sig op mod den almindelige kirke. Striden fik dog sit mest plastiske udtryk i den gensidige påberåbelse af apostlenes avtoritet. Kolman holdt sig til st. Hans, den discipel, der havde hvilet ved herrens bryst, og hvis påskeberegning hans kirke fulgte; Wilfrid derimod nævnte Peder, hvem Kristus havde kaldet kirkens hjørnesten og givet magt til at løse og binde i al evighed; bisperne i

Rom var hans arvtagere. Dette slog kong Osviu: »Ikke vil jeg udsætte mig for at vises tilbage ved himmelens port, sagde han, og derfor vil jeg gøre efter hans vilje.«

Dermed var striden for Angel-Saxernes vedkommende afgjort. Vel kan det synes, som om det var et tilfælde eller en ringe omstændighed, som her gjorde udslaget, men denne sidste scene i den indbyrdes kappestrid er dog lige så typisk som den første, da Avgustin for to menneskealdre siden tilbød at afgøre alt ved et jertegn. Keledéerne var, som vi har set, i det hele i besiddelse af en større inderlighed, ligesom deres kirke stod apostlenes nærmere; derfor kunde de med rette holde sig til Johannes, kærlighedens apostel, og derfor har de vakt eftertidens sympathi i langt højere grad end de romerske klerke. Men disse optrådte ikke des mindre med en vægtigere myndighed og et større kald. Vel genkendte man i dem Peders efterfølgere, også i forkrænkeligheden; thi deres iver lod dem ofte nok gribe til sværdet, hvor det ikke hørte hjemme, ligesom de tabte modet mere end én gang i modgangens og forargelsens øjeblikke; men den højere forjættelse var dog knyttet til deres gerning. Som Peder havde lidt Kristi forsmædelige død, således var hans efterfølgere døbte med martyriets blod, og den hellige nidkærhed, som havde udmærket ham, var gået over til den kirke, der bandt sig selv med altid snævrere bånd, ligesom hin nordiske gud, hvis kraft voxede, alt som han spændte sit styrkebælte.

De skotiske munke bøjede sig for den afgørelse, Nordhumbrernes konge havde truffet — (noget, den romerske kirke sikkert aldrig vilde have gjort, om dommen var gået den imod), — og efterhånden tabte den engelske kirke sin dobbelthed; Kolman kunde personligt ikke underkaste sig forandringen og trak sig tilbage til et irsk kloster, de fleste andre tjente med frelst samvittighed kirkens forandrede former. Endnu længe efter bevarede Angel-Saxerne dog flere ejendommeligheder, som havde deres oprindelse fra kuldéernes tid; selv præsternes tvungne cølibat trængte

kun langsomt igennem, og modersmålet hævdede sin ret i et omfang, som vi ingensteds finder det på fastlandet, og som kun fik sit sidestykke på Island. I det hele og store blev den angel-saxiske imidlertid en mønsterkirke for Vesterlandene, især efterat den lærde Græker Theodorus var bleven erkebiskop i Canterbury (668); både i rettroenhed og lærdom kunde hans kirkeprovins snart måle sig med de fremmeligste egne, og ingensteds havde pavens navn den avtoritet som i det fjerne Norden. En høj blomstring fulgte herefter i næsten alle retninger af tidens kultur; digtningen frembragte værker som »Beowulf« og Kædmons fremstilling af den hellige historie; skriftens fortolkning gik hånd i hånd med dens oversættelse, Beda »den ærværdige« skrev sin kirkes historie på latin for hele menigheden, men oversatte endnu døende slutningen af st. Hans's evangelium i modersmålet. I rum tid hentede man i det stadig voxende Frankerige sine lærere fra Brittanien.

Men heller ikke i henseende til missionen blev Angel-Saxerne ledige. De holdt sig til den folkestamme, som lå dem nærmest, både i rum og slægtskab, nemlig Friserne, der boede ved søen, mellem Rinens mundinger og østerpå henimod Saxerne. Den første der så vidt vides optog denne mission var Livin, som søgte et udgangspunkt i et af Gents klostre; men han fandt kort efter martyrdøden. Senere opholdt biskop Wilfrid af York, den samme, der som præst havde talt Romerkirkens sag mod Kolman, sig en vinter hos Frisernes konge Aldgild (677—78), da han på en rejse til Rom af stormen var dreven til denne kyst; han prædikede kristendommen, siges der, med stort held. Den følgende konge Radbod var derimod fjendlig stemt mod de kristne, hvortil vel især de politiske forhold bidrog; han frygtede Frankernes voxende overmagt og så en indledning til afhængighed i den fremmede lære. Efter flere forgæves forsøg lykkedes det imidlertid Angel-Saxeren Egbert, en mand af høj byrd, der havde viet sit liv til at udsende missionærer, medens et syn havde forbudt ham selv at

deltage deri, efter Pipins sejr over Radbod ved Duerstede (en berømt handelstad ved Rinen), at få keledéen Willibrord fra Nordhumberland selvtolvte sat i en temmelig stadig virksomhed blandt disse kraftige strandboer. I nærheden af Trier stiftedes der et kloster Echternach, som overdroges til ham, således som man i almindelighed plejede at støtte missionen ved jordegods og klostre i nogen afstand fra deres egenlige område. Modsætningen mellem den romerske og den skotiske kirke havde imidlertid ført til rivninger også på fastlandet. »Belgernes apostel«, den hellige Amandus, bisp i Maastricht 647—49, havde med stor nidkærhed arbejdet hen på at indføre den katholske kirketugt blandt keledéerne, men med så ringe held, at han trods pavens forbud nedlagde sit bispedømme og atter gik i kloster (i Elnon, senere opnævnt efter ham: st. Amand ved Tournay). I den følgende tid må dog Romernes avtoritet være voxet; thi få år efter sin ankomst til disse egne drog Willibrord til Rom for at lade sig indvie til biskop (696); det gamle romerske Utrecht (Trajectum) anvistes ham til fremtidigt sæde. Han prædikede ikke blot i det af Frankerne undertvungne, men også i det uafhængige Frisland, da forholdet mellem naboerne nu var i det hele tåleligt; som vi senere skal se, gik han endog helt op til Danmark uden dog her at udrette noget af varighed; rimeligvis var han taget dertil ad søvejen fra Duerstede, som de Danske stod i handelsforbindelse med. Hans virksomhed udstraktes over en lang årrække, da han først døde 739; men det lykkedes ham neppe nogensinde at gøre synderlige fremskridt øst for den gamle Rin; i det egenlige floddelta derimod befæstede han kirken for bestandig, og han fortjener for så vidt med fuld føje sit tilnavn »Frisernes apostel«.

Såvidt var den vesterlandske kirke nået i det første hundredår efter Gregor, medens den østerlandske samtidig led sit uoprettelige tab i Asien og Afrika. Angel-Saxerne var omvendte, og læren var trængt frem indtil og over Rinen på hele dens løb, medens samtidigt Frankernes kirke havde

gennemgået en rig udvikling. Da blev også det frie og rige menighedsliv på den spanske halvø voldsomt afbrudt ved Mavrernes erobring, og hele den vesterlandske kristenhed truedes fra en ny kant. Men i England var der nedlagt en spire, som nu skulde skyde op og bære frugt; medens Karl Martel med sin frankiske adel stansede de vantro og kastede dem tilbage over Pyrenæerne, erhvervede Bonifacius med sine angel-saxiske klerke en ny kirkeprovins ved Rinen, hvorfra hele fastlandet skulde føres tilbage til en nøjere tilslutning til Rom.

Det var 8 år efter slaget ved Xeres at Bonifacius, eller, som han oprindelig hed, Winfrid, kom til Rom for at berede sig til sin gerning, hedningeomvendelsen ved Rinen. Han traf i paven Gregor II en mand, der mere end nogen af sine forgængere var opfyldt af den store Gregors tanker, og ved dagligt samliv med ham modnedes hos den unge præst den plan at blive det apostoliske sædes hensynsløse forkæmper blandt fastlandets Germaner, både de omvendte og de uomvendte.

Efter i nogle år at have virket ved siden af Willibrord i Frisland kom Winfrid tilbage til Rom for at opnå bispevielsen og for at rådføre sig med hensyn til fremtiden (722). Frankernes herre, de afmægtige Merovingers hushovmester Karl Martel var ikke gunstig stemt mod en nøjere tilknytning til Rom og de gregorianske fordringer; han holdt på folkets uafhængighed, også i kirkelig henseende, og han befandt sig vel ved at indsætte sine stormænd til bisper og aflægge hærens høvdinger med klostergods. At den kirkelige disciplin under disse omstændigheder forfaldt, lærdommen aftog og kom i foragt, sæderne nærmede sig det gamle hedenskab, voldte ham ingen skrupler; de britiske munkes bodsprædikener, almuens opvækkelse og de talrige keledésamfunds forbønner forekom ham vel at danne en tilstrækkelig modvægt for at udslette rigets synder. Bonifacius stillede sig nu den opgave i ægte romersk ånd at bringe orden tilveje: de verdslige skulde jages ud af

templet, kirkens tjenere selv reformeres. Som Gregor begyndte han med den egenlige hedningemission, dels vel fordi tiderne var ugunstige, dels for her at skaffe sig et sted til at begynde, et område, på hvilket han lettest vilde kunne få frie hænder. Øst-Frankernes land ved Main måtte dengang i det hele ansés for omvendt; længere nordpå boede derimod endnu Hesserne i fuldt hedenskab. Her fandt han da sit egenlige missionsområde; her stiftede han sit berømte kloster Fulda, der snart blomstrede op og erhvervede en overflod af gods hele Tyskland over, især efterat det senere var blevet hans gravsted. Endnu nordligere anlagde han Fritzlar som en fremskudt post mod Saxerne. Overalt optrådte han med den største nidkærhed mod de britiske missionærer og eneboere, der stod i høj anseelse hos befolkningen; deres ægteskab og deres prædiken under åben himmel, ved et oprejst kors eller en hellig kilde, forargede ham højligen, så han stedse betragtede dem som kættere og uværdige til det hellige embede, ja han forfulgte dem så ihærdigt, som om de havde været kristendommens værste modstandere. Den romerske myndighed, båren af den beslægtede germanske karakter, i modsætning til Britternes kvindelig stille virksomhed, viser sig også slående blandt disse folk. Medens vi så godt som intet kender til disse forgængeres gerning, og kun af Bonifacius's breve ser, at de overhoved har været til på dette sted, så optræder denne selv med en så dramatisk akt, som i folkets påsyn, i kraft af sit embedes myndighed, at fælde den hellige eg ved Geismar, en bedrift, der selvfølgelig både var i høj grad vovelig og af stor virkning. Overalt indkaldte han derfor også engelske præster og munke, ja endogså nonner, medens han kun undtagelsesvis optog de ældre britiske eller frankiske klerke i sit samfund; det var ham om at gøre at få oprettet en mønsterkirke på fastlandet.

Ved siden af arbejdede han uafladelig på at skaffe sig, og dermed paven, indflydelse på Bajrernes og Ale-

mannernes kirkevæsen; thi i Frankernes land var det ikke at tænke på, så længe Karl Martel levede. Den følgende pave Gregor III vidste at påskønne denne iver; han sendte ham palliet og gav ham navn af erkebiskop, en titel, der ellers kun gaves østerlandske prælater og i Vesterlandene forhen kun var tildelt den angelsaxiske kirkes primas*). Hermed fulgte tillige retten til at afholde koncilier i pavens navn i Alemannien og Bajern, og nogle år efter lykkedes det under hertug Odilo at få en ny organisation indført i det sidstnævnte land: det deltes i fire bispedømmer (Salzburg, Passau, Freisingen og Regensburg), istedenfor at der forhen kun havde været én af paven ordineret biskop, medens klostre og uviede bisper iøvrigt forestod menighederne.

Da Karl Martel døde i året 741, deltes hushovmesterembedet mellem hans sønner, Pipin den lille og Karlman, således at den sidste fik Frankerigets østlige halvdel, og dermed indtrådte Winfrids virksomhed i et nyt stadium. Karlman havde arvet et strængt religiøst sindelag efter slægtens stamfader, Arnulf, der ved siden af sin verdslige værdighed ved hove havde beklædt bispesædet i Metz og var endt med at gå i kloster; han stod i det nøjeste forhold til erkebispen, og denne vidste strax at drage den fulde nytte af regeringsskiftet. Alt ugedagen efter Karls død indviede Bonifacius bisper for Hessen (Buraburg, senere inddraget under erkestiftet Mainz), Øst-Frankland (Würzburg) og Thüringen (Erfurt), der strax efter stadfæstedes af den nye pave Zacharias. Karlman overdrog dernæst erkebispen retten til at sammenkalde synoder for hele det land, han var kommen i spidsen for; men Bonifacius mente ikke at kunne tage derimod, da han kun vilde anerkende paven som den egenlige bærer af denne ret, ligesom han forhen selv havde fået overdraget den af Gregor for Alemannernes og Bajrernes vedkommende; han henvendte sig derfor til Zacharias med forespørgsel om,

*) Stumpf, die Reichskanzler, I 91.

hvorledes han skulde stille sig i denne sag. Men denne holdning synes at have fremkaldt en reaktion hos Karlman, der som alle hans frænder skinsygt vågede over sin magt; han sammenkaldte selv et kirkemøde, forhandlede med prælaterne og de verdslige stormænd og udstedte beslutningerne som sine påbud: hvert år, bestemte han, skulde der holdes deslige møder for at forbedre kirkens forfatning og ophjælpe det kirkelige liv (April 742). Hertil svarer det, at han af egen magtfuldkommenhed, uden at nævne erkebispen, oprettede de selvsamme bispedømmer, som denne alt på pavens vegne havde indrettet.

Men der indtrådte snart efter et nyt omslag; allerede i det følgende år bad Karlman og Pipin i fællesskab paven om at beskikke Bonifacius til at sammenkalde synoder i Frankernes rige, en bøn, der selvfølgelig hellere end gerne opfyldtes. I foråret 745 ledede erkebispen på pavens vegne den første kirkeforsamling fra alle frankiske lande, de to hushovmestre var tilstede blandt de verdslige store, og d. 31. Okt. s. år tildelte Zacharias ham ret til fremdeles at holde lignende møder hvert år. Dermed havde Winfrids ufortrødne arbejde nået sit mål; ligesom erkebispen af Canterbury stod i spidsen for Angel-Saxernes kirke med fuld bevidsthed om sin afhængighed af den romerske moderkirke, således stod han selv som Vesterlandenes første erkebiskop på fastlandet i spidsen for hele det frankiske kirkevæsen, og det som pavens anerkendte repræsentant. I forhold til denne betydningsfulde kendsgerning ligger der ringe vægt på, hvad der udrettedes på disse synoder. Målet var sat højt nok; flere kætterske (d. e. keledé-) biskopper afsættes, kirkegodset reklameres til kirkeligt brug, præsterne underkastes bispernes tilsyn i lære og liv, klostrene skal indrettes efter Benediks regel; hele den »lærde« stand underkastes strænge bestemmelser: det forbydes dens medlemmer at gå med våben og verdslig dragt, samt at forlyste sig med jagt, ægteskabet forbydes for de højere grader, og bisp og greve i forening skal ud-

rydde hedenskabets levninger blandt folket. Hvad der kom til udførelse heraf var dog neppe meget, de samme påbud gentages i den følgende tid, som om der aldrig forhen havde været tale om dem. Men der var i alle tilfælde opstillet et program, som alle kirkelig sindede mænd stræbte hen imod, og forsåvidt var der begyndt en ny epoke i den frankiske kirke.

Med hensyn til dennes øverste bestyrelse fastsattes, at Vestriget (Nevstrien) skulde deles mellem tre metropoliter, i Rheims, Sens og Rouen; men da det kom til stykket vilde kun den første modtage palliet fra Rom, medens de andre vægrede sig ved at anerkende pavens højhed. Østriget (Avstrasien) derimod blev helt underlagt Bonifacius, der nu skulde have anvíst et fast bispesæde, hvad han hidtil ikke havde havt. Hans tanke var især rettet på Köln, der lå de frisiske og nordfrankiske egne nærmest, og han fik ogsaa løfte derom; men andre ting kom i vejen og han fik (først 751) det ledige sæde i Mainz. Fra nu af var denne by gennem hele middelalderen på en måde Tysklands kirkelige hovedstad; i den første menneskealder hørte alle bispesæder øst for Rinen, og dertil Strasburg, Worms, Köln, Tongern (senere Lüttich) og Utrecht, til dens kirkeprovins; senere udskiltes jo vistnok de tre sidstnævnte, ligesom også de bajerske, henholdsvis under Köln og Salzburg, men Mainz fik en ny tilvæxt i halvdelen af de saxiske bispedømmer, og dets primat strakte sig efter Karl den stores tid fra Ferden ved Weser og Aller til Chur i Graubünden ved Rinens kilder.

Med denne hurtige og bestemte udvikling af det hierarkiske system afsluttes da også igrunden Bonifacius's virksomhed; andre kræfter måtte træde til for at fuldende, hvad der nu var grundlagt eller dog gjort udkast og en god begyndelse til. Karlman takkede kort efter af og gik i kloster på Monte Casino, og erkebispen havde den største lyst til at gøre det samme, han dvælede ofte i sit kloster ved Fuldafloden for i ensomhed at samle sig til sin gerning,

og det var hans kæreste tanke engang at opgive alle forretninger og al den ydre magt for at ende sit liv som munk; men paven vilde ikke høre tale herom, og han adlød også i dette stykke apostelhøvdingens efterfølger. For imidlertid at finde en virksomhed, der kunde optage ham og give hans sind hvile til en tid, da alle hans planer syntes atter at skulle gennemgå en skæbnesvanger prøvelse, tog han igen fat på sin første ungdomskærlighed, missionen blandt Friserne, neppe uden det stille håb at vinde martyriets palme. Dette opfyldtes hurtigere end han vistnok havde tænkt; thi da han med sine talrige ledsagere var gået ned ad Rinen og over Zuydersøen og havde ladet telte opslå ved Dockum for at samle folket til prædiken og dåb, blev han overfalden af en flok hedninger og nedhugget uden modstand. Han skildres dengang (755) som en olding med hvidt hår og en affældig skikkelse; da hedningerne nærmede sig, trådte han ud af sit telt, han forbød sine ledsagere, der opgives til 52, at bruge våben, selv holdt han den hellige læst over sit hoved for at afbøde dødshugget; drabsmandens sværd sønderflængede bogen og kløvede hovedet. Hans lig førtes op ad Rinen til Mainz og derfra til Fulda, hvor talrige pilegrimme søgte dets helligdom.

Imidlertid havde verdensbegivenhederne mægtig arbejdet paven i hænderne, og der fandtes mænd i Rom, som forstod at benytte dem. Medens Bonifacius prædikede blandt Hesserne, var det kommen til et fuldstændigt brud med kejseren; de foregående paver havde ikke havt mod, ej heller tilstrækkelig anledning dertil. I året 726 lod kejser Leo et Kristusbilled i malmhandlernes kvartér i Konstantinopel, der nød næsten guddommelig tilbedelse, hugge ned, og gav derved stødet til den såkaldte billedstrid, der i over et hundredår skulde føres med den største forbitrelse og grusomhed i den østlige kirke. Leo og hans parti fordømte alle billeder i henhold til det andet bud i Moseloven: »du skal ikke gøre dig noget udskåret billed

eller nogen slags lignelse —; thi jeg, herren din gud, er en nidkær gud«; modstanderne derimod tilskrev dem en undergørende kraft, ligesom man i Vesterlandene gjorde ved helgenernes levninger.

Gregor II var ikke tilsinds at tåle kejserens overgreb på det kirkelige område; i frimodige breve dadlede han på det heftigste den krænkelse af det hellige, der havde fundet sted, og det forsøg der blev gjort fra en verdslig magts side på at ville give love på et område, der efter kirkens tradition hørte under de almindelige kirkeforsamlinger; han forsvarede ligesom Gregor I billederne, ikke som genstand for tilbedelse, men som opbyggelige ved de forestillinger, de vakte: de var som en storstilet skrift for de enfoldige og ulærde. Ja han tog ikke i betænkning at sige kejseren rent ud, at medens barbarerne trindtomkring omvendte sig til kristne sæder, så var han, den kristeligste kejser, bleven til en barbar. Dette gav selvfølgelig anledning til det bitreste fjendskab. Efter pavens død 731 søgte hans efterfølger Gregor III endnu efter gammel skik stadfæstelse på valget i Konstantinopel, men det blev også sidste gang det skete, bruddet viste sig snart at være ulægeligt; kejseren fratog den romerske biskop alle de indtægter han rådede over, og hele den del af hans kirkeprovins, der lå øst for Adriaterhavet, såvel som det sydlige Italien og Sicilien, ja han truede endog med at jage ham bort fra Rom.

Efter dette brud, der vel endnu ikke skulde blive gennemgående eller føre til et skisma i kirken, tilvejebragtes det gamle forhold mellem øst og vest aldrig mere; Rom var udelukkende anvist på Vesterlandene, medens kejseren havde fuldt op at gøre med at værge for sig mod Araber, Kasarer og Russer, der allevegne fra stormede frem mod det affældige rige ved Bosporus. Men samme år som kejseren unddrog paven sin beskyttelse, havde Karl Martel stanset Mavrerne ved Poitiers, og Gregor sendt Bonifacius palliet med det hverv at reformere fastlandets kirke. Dette

år (732) danner vendepunktet i kirkens ydre historie; fra nu af skulde Frankerne indtage den romerske kejsers plads i forhold til pavedømmet. Karl Martel var dog ikke den mand, der kunde følge et sådant kald, han stod kirken for fjern og var for lidet fremskuende til at modtage den hånd som bødes ham; først hans sønner fattede slægtens opgave, og medens Karlman tilligemed Bonifacius fordybede sig i den frankiske kirkes mangehånde brøst, sluttede Pipin det forbund med Rom, som førte til en deling af herredømmet over den vestlige verden.

De to magter trængte til hinanden. Paven var stadig betrængt af Langbarderne, der den ene gang efter den anden truede Rom, fratog ham hans ejendomme og nødte ham til ydmygende indrømmelser, medens på den anden side de kirkelige forholds udvikling i så mange måder var afhængig af den velvilje, han kunde vente hos Frankernes behersker. Pipin derimod, der retslig kun var rigets hovmester, medens Merovingerne beklædte tronen, længtes efter selv at sætte kronen på sit hoved og trængte derfor til kirkens legitimation for denne omvæltning i de nationale traditioner, ligesom han i det hele måtte ønske at knytte hierarkiet til sine interesser for at grundlægge en fast og varig statsmagt efter oldtidens forbilleder, ud over det, den oldgermanske udvikling kendte. Forbundet mellem de to magter blev da ogsaa snart sluttet; i året 751 afsatte Pipin, der efter Karlmans fratrædelse var eneste hovmester, den sidste Meroving og blev med pavens samtykke salvet af Bonifacius og de frankiske bisper i Soissons. Modstanden imod denne omvæltning var kun ringe, man så neppe, hvormeget der lå i den; man kunde heller ikke ane, at en så overlegen ånd som Karl alt var født i denne slægt, og at den dag snart skulde komme, da den nedarvede folkeforfatning omdannedes i hans stærke hænder.

Kort efter måtte Pipin gøre gengæld; pave Stefan III trængtes så hårdt i sit hjem, at han måtte bryde op til Frankrig for at søge hjælp mod Langbarderne. Han til-

bragte vinteren 753—54 i st. Denis og modtog derefter på rigsdagen i Kiersey ved Noyon Pipins forsikring om, med hele sin kongelige magt at ville hjælpe ham til sin ret. Til gengæld udførte Stefan i st. Denis kroningen, ligesom han indviede og salvede dronningen og deres sønner Karl og Karlman; fra nu af bar de i de romerske breve titlen: »Frankernes konge og Romernes patricius«/ Langbarderne blev tvungne til at afstå de fra kejseren erobrede landstrækninger; Pipin overdrog dem til paven, og således opstod »kirkestaten«, der i over et tusindår har spillet en så fremragende rolle i Italiens historie. Dermed var pagten imellem pavedømmet og Frankernes nye hus beseglet: paven havde fornegtet sin herre og kejser, ligesom Pipin havde afsat sin konge; de havde gjort en højere ret gældende end den som kan nedarves fra slægt til slægt; fremtiden tilhørte dem.

Med Karl den stores regering når pavedømmet og den vesterlandske kirke til at afslutte hele sin ældre udvikling. Langbarderne blev overvundne og forenede med Franker, Burgunder, Alemanner og Friser; dertil kom endnu Bajrer og Saxer: Karl var bleven enehersker over alle fastlandets Germaner, ligefra Mavrernes til Vendernes egne, fra Ejderen ned til Benevent. Indenfor dette store område følte kongen sig som øverste, ja som eneste herre; de gamle folkeforsamlingers tid var forbi, de stores råd havde endnu ingen myndighed fået, grever og bisper var hans embedsmænd. Selv paven stod ikke udenfor eller over dette; hans indflydelse var udelukkende af moralsk natur, hans højhed den tradionelle, som vogter over de gamle kirkelige love og vedtægter og som højeste dommer over kirkens mænd i deres kirkelige forhold; men samfundets ordning og kirkens stilling i det bestemtes af kongen, vel efter omhyggelig overvejelse med dem, han havde tillid til, deriblandt også paven, men uden hans udtrykkelige samtykke; ligesom Karl besatte bispestolene af kongelig magtfuld-

kommenhed, og hævdede, at han også vilde kunne gøre denne ret gældende overfor selve det apostoliske sæde.

Imidlertid var pavedømmets moralske indflydelse langt større, end man herefter skulde tro. Strax efter at have undertvunget Langbarderne havde Karl besøgt apostlenes grav i Rom og med sin ed bekræftet løftet om at beskytte det hellige sted; senere stod han og paven i stadig forbindelse og tilsidst hentede han som bekendt en ny værdighed, det gamle romerske kejserdømme, i st. Peders kirke. Med hensyn til pavevalget krænkede han i virkeligheden aldrig beslutningen på den berømte Lateransynode i året 769, ved hvilken det var bleven fastsat, at ingen lægmand skulde have indflydelse på dette valg, men at det skulde foretages af bestemte prælater og hele den romerske klerus, medens kun sådanne, som havde modtaget de lavere vielsesgrader (indtil diakon og presbyter) kunde vælges. Ligeledes gik Karl efter nogen tøven ind på at stadfæste faste metropoliter i sit rige med anerkendt myndighed over de andre bisper, ligesom han oprettede en del nye bispesæder. Endelig lod han de gamle kanoniske love og dekretaler offenlig stadfæste som kirkens retskilder i hele deres omfang. Dermed var da den germanske kirke efter 200 års bestræbelser atter nået frem til det standpunkt, som den romerske indtog før folkevandringen, det hierarkiske system var oprettet blandt Frankerne som blandt Angel-Saxerne med sin strænge orden og sine lovbundne former.

Og ikke blot det; samtidigt søgte Karl at genoplive den gamle åndskultur, idetmindste i dens ydre betingelser; han oprettede skoler for klerkene og for børn af fornem stand, han indkaldte lærde til sine klostre og sit hof, sangere til sine kirker, bygmestre til sine paladser. Efterhånden samlede han om sig næsten alt hvad samtiden havde at fremvise i henseende til åndelig dygtighed; fra England, Irland, Spanien, Italien og Grækenland indkaldte han mænd, som han antog kunde og vilde fremme hans planer. Han opnåede overordenlig meget; Alkuin oprettede skoler i

Frankrig, og kejseren selv blev hans discipel; verdslig kultur gik hånd i hånd med den kirkelige dannelse og disciplin, og selve det sprog, som skrives i slutningen af Karls regering, bærer det bedste vidne om, hvilke fremskridt der var gjorte siden Merovingernes tid: man var ifærd med at skabe en ny, især historisk literatur i Roms gamle tungemål.

Men hermed havde også hele denne udvikling foreløbig nået sit højdepunkt; dens ledende tanke var en reaktion mod folkevandringens barbari og en genoptagelse af traditionerne fra den romerske kejsertid og dens kosmopolitiske kultur. Da den var vel udført, indtrådte der et øjebliks hvile, der atter gik over til en forbavsende hurtig opløsning af alt det, som var vundet, medens en ny folkevandring, Nordboernes vinkingetog, udgød sig over hele det frankiske rige og de britiske øer. Først af denne folkeblanding og kulturfornyelse skulde middelalderens ædleste fremtoninger få deres fulde væxt, og alle de kræfter komme til udfoldelse, som de germanske stammer var i besiddelse af. Karl den store afslutter derfor den del af middelalderen, som man kunde kalde dens oldtid, en forunderlig storslået, vild og broget alder, forherliget i en række af de mest storladne heltesagn, lige fra dem om Alarik til Roland, fra Brynhilde til Rolv Krage, ikke mindre end ved de selsomste fortællinger om helgener og jertegn. Igennem denne brogede verden havde latinsk åndsdannelse og frem for alt romersk sans for det formbundne og lovordnede arbejdet sig op til en indflydelse og magt, der i forbindelse med hine nye folks ufordærvede livsfylde og kristendommens uudtømmelige dybde i livsopfattelsen skulde skabe hele den moderne verdensudvikling.

Før vi imidlertid går over til at følge kristendommen og den evropæiske kultur på sin vandring til Norden, samtidig med at dette førte en ny livsåre over til sine sløvede stammefrænder, skal vi endnu kaste et blik over den kirkelige organisation og det kristne menighedsliv, som de var dengang missionen først gik over Ejderen.

Allerede den apostoliske menighed havde havt sine »ældste« eller »tilsynsmænd« og sine »tjenere«. Der var ikke hermed udtalt nogen væsenlig forskel i forhold til ordet og sakramenterne; thi alle kaldtes »brødre« og dannede ét »samfund« *); men det var nødvendigt, for ordens skyld og for at bevare lærens renhed (for så vidt som tiden i det hele egnede sig til at bevare den i sin renhed), at overdrage enkelte det embed at forkynde evangeliet og uddele sakramenterne, samt påsé, at de omvendte levede et liv, som det sømmede sig for dem, der havde fået del i genløsningens nåde. Disse udvalgte kaldtes da apostle (udsendinge), for så vidt som de drog ud at forkynde ordet, eller præster (presbytere, ældste), for så vidt som de forestod menighederne, eller biskopper (tilsynsmænd), for så vidt som de førte tilsyn med de enkelte. Ved siden af nødtes man tidlig til at vælge andre til at forestå indsamlingerne og uddelingen af gaver til de fattige, som også til at pleje de syge og hjælpe de fremmede; thi det var et væsenligt kendemærke på den kristne kirke fra dens første begyndelse, at den betragtede fattighjælpen og sygeplejen som en af sine vigtigste opgaver; da den ydre nød så ofte er en hindring for sjælelivets udfoldelse, er det jo broderkærlighedens første pligt at fjerne den: det er at bryde en nødvendig vej for ordets velsignelse. Disse mænd og kvinder, — (thi her kunde og måtte selvfølgelig også kvinden træde til, medens apostlene delte den østerlandske fordom, at hun ikke egnede sig til ordets forkyndelse og sjælesorgen) — kaldtes diakoner (degne) og diakonisser (tjenere og tjenerinder).

Efterhånden udvikledes disse ældste simple former til det senere mangeleddede hierarki. Medens apostelnavnet helt gik af brug for at fæstes til de første forkyndere,

---

*) Ecclesia (ἐκκλησία), det franske eglise; oprindeligt den sammenkaldte thingalmue, »menigheden«; derefter stedet, hvor den samledes, kirken; endelig alle de troende, »kirken«, »de helliges samfund«.

skiftede de andre efterhånden betydning. Nærmest ved sin oprindelse blev præsten, for så vidt som han vedblev at stå i forhold til en enkelt menighed med sit gudshus; bispenavnet derimod, oprindelig kun en anden betegnelse for den samme person, indskrænkedes til de præster, som foruden at have en egen menighed, tillige førte et overtilsyn med en række andre kirker og deres præster, ligesom efter den kirkelige tradition st. Peder havde havt et overtilsyn med apostlene, og hver biskop blev derfor hans særlige efterfølger, medens alle præsterne var apostlenes. Men ligesom denne »høvding« ingenlunde havde ophørt selv at være apostel, men kun var den første blandt lige fæller, således ophørte ej heller biskoppen at være præst, han udførte tvertimod fremdeles enhver præstelig gerning, kun at konfirmationen, en handling, hvorved den døbte salvedes med den hellige olje, samt kirke- og præstevielsen var forbeholdte ham for hele bispedømmets vedkommende. Omtrent i denne fremskredne skikkelse finder vi bispeembedet i den britiske kirke; det står altså omtrent mellem det protestantiske provste- og superintendentembed. Den katholske (»almindelige«) kirke derimod udvidede bestandig den biskoppelige myndighed; tilsynet blev skærpet og endte med en formelig lovgiver og dommermagt; området udvidedes, eftersom læren vandt overhånd også på landet*); thi skønt man til en tid havde landbisper, så opstod der snart en bevægelse herimod, da kætteri og vankundighed i dem fandt naturlige midpunkter, og det blev en kanonisk bestemmelse, at hver biskop skulde bo i en købing, helst den største i stiftet. Til bispestolen sluttede sig tillige ganske naturligt en præsteskole, hvis disciple

*) De uomvendte kaldtes i det romerske rige »pagani«, landsbyboere, fra den tid, der hengik mellem stædernes og landsbyernes omvendelse; det samme udtrykkes i de germanske folks betegnelse »hedninger«, hedeboer. Hos os tænktes der dog vel herved nok så meget på den almindelige kultur i modsætning til det nationale barbari.

indviedes og ansattes i det tilliggende stift, efter menighedernes eller kirkeejernes valg og med bispernes samtykke og medvirkning. Bispens egen sognekirke, der oprindelig var lig enhver anden, byggedes snart større og prægtigere, enten ved de frivillige gaver, især sjælegaver, som ydedes i rigt mål, eller ved sammenskud fra hele stiftet; til skolen samledes et helt præsteskab, idet alle stadens og den nærmeste omegns sognepræster knyttedes til bispekirken som lærere og som tjenstgørende alterpræster. Det var dette præsteskab (clerus), der i forening med bispekirkens særlige menighed skulde foretage det kanoniske bispevalg; men hos de germanske folk trængte det vanskeligt igennem, idet kongerne dels, som vi har set, ansatte verdslige mænd, dels udnævnte medlemmer af deres hofklerus til disse embeder. En særegen bispevielse, foretagen af en metropolit med to viebisper, satte kirkens segl på udvælgelsen.

Ikke mindre skiftede diakonernes eller degnenes bestilling karakter. Fra fattigforstandere og sygevogtere — (som diakonisserne vedblev at være) — blev de til en slags underpræster eller rettere menighedens repræsentanter. Efterhånden nemlig som andagtsøvelserne forvandledes til en udviklet »gudstjeneste« med offer og ceremonier, blev det nødvendigt for præsten at have nogen, som bestandig kunde gå ham til hånde og »sige amen udi kirken«; den del af tjenesten, som oprindelig var tiltænkt menigheden eller de enkelte ved sakramentet, gik da efterhånden over på degnen og man vænnede sig til at undvære dem, for hvis skyld al gudstjeneste fandt sted: menigheden var enten slet ikke tilstede eller kun tilskuer og tilhører. Således blev degnen præstens »tjener« istedenfor menighedens, ligesom biskoppen var bleven præsternes »tilsynsmand« istedenfor menighedens. Degnen modtog selvfølgelig også en indvielse, og i tidens løb sluttede endnu flere »grader« sig hertil: subdiakoner, exorcister (djævlebesværgere), akolyther (tjenere) osv. En egen slags præster opkom endelig ved

de bedesale, som fornemme mænd indrettede i deres bolig, de såkaldte »kapeller«; navnet stammer fra Merovingernes tid, da den hellige Martins kappe (cappa) førtes med i kampen som en beskyttende helligdom; herefter kaldtes nemlig alle kongernes relikvier for »capellæ«, og efter dem atter stedet, hvor de gemtes og som de gav deres velsignelse. Navnet gik dernæst over på det præsteskab, som samledes ved hove, og ved kongens kapel tænkes der på de klerke, som forrettede messen, eller til andre tider forestod de skriftlige udfærdigelser (kancelliet), eller gav undervisning i hofskolen; det var i reglen af deres midte, bispestolene blev besatte. På adelens gårde blev tjenesteforholdet overfor den verdslige stormand, der alt kunde være trykkende nok overfor kongen, ofte utåleligt og i høj grad vanskeligt for en nidkær klerk, og kirken søgte derfor bestandig så meget som muligt at indskrænke retten til at holde »kapellan« til fyrsterne og de kirkelige stormænd.

Men også opad, ud over den højeste vielsesgrad, bispedømmet, mangfoldiggjordes præsteskabet. Bisperne samledes under »metropoliter«, hovedstadsbisper, der øvede en tilsynsret med deres embedsførelse, for så vidt som den måtte komme i strid med de kanoniske love. Særlig fremragende blandt dem var atter »patriarkerne« (egenlig stamfædre) i de store verdensstæder, og frem for alle »paven«, biskoppen på apostelen Peders eget foregivne sæde. Navnet (papa, fader) tillagdes iøvrigt hver biskop eller præst; vi finder det endnu som den almindelige betegnelse af en klerk i Tyskland (plattysk pape, højtysk pfaff).

Bisperne var i Vesterlandene kommen endnu længere bort fra det oprindelige præstedømme ved at foréne verdslige len med deres kirkelige embed. Præsterne kom vel i et lignende forhold ved overalt at få anvist kirkejord, de såkaldte præstegårde, til beboelse og dyrkning; men dette strakte sig dog ikke længere end til bymarken og dens bønder; afhængigheden af jorddrotten og kirkeejerne, der fra først af kunde være trykkende nok, afløstes efterhånden,

og da så tillige præsternes ugifte stand og tiendeydelsen trængte igennem, blev afhængigheden af de verdslige interesser holdt indenfor temmelig snævre grænser eller endog helt undgået. Bisperne derimod, der mere og mere fremgik af de højere stænder, trådte ligefrem ind i lensmændenes række, samlede udstrakt jordegods med lavere lensmænd, og overgik efterhånden mange af kronens rigeste vasaller. Dermed var da tillige deres afgørende indflydelse på de verdslige anliggender givet; som de mest dannede, mest uafhængige og mindst personlig interesserede, siden de ingen børn havde at efterlade noget i arv, skaffede de sig snart en overvejende betydning i kongernes råd, eller til andre tider i stormændenes anslag mod rigets samlede myndighed.

Mægtigst blandt bisperne var selvfølgelig metropoliterne, eller erkebisperne, som de nu efterhånden kaldtes; til deres kirker lå der mest gods, de største len og den højeste værdighed. Deres embed var dog ligesålidt som pavens væsenlig forskelligt fra andre bispers, det var den samme vielse, de modtog, udmærkelsen fandt derimod sit ydre tegn i palliet (pallium, egl. den hvide kappe), oprindelig et kejserligt hædersskrud, som tildeltes patriarkerne, senere derimod kun en symbolsk dragt, bestående af et bånd af hvidt uldentøj, der lå over skuldrene som en krave med foran og bagved nedhængende strimler; det var smykket med røde kors og fastholdes med tre guldnåle. Palliet var vævet af de hellige lams uld, af hvilke der hvert år viedes to i st. Agnetekirken i Rom, hvorpå de røgtedes af klerke, medens ulden bearbejdedes af nonner; det indviedes ved apostelen Peders grav under alteret i hans kirke. Det skulde bæres, når erkebispen læste messe eller foretog vielser, samt ved særegne, i hvert tilfælde nøje foreskrevne lejligheder og højtider.

Det må dog holdes fast, at hvor meget end hierarkiets led mangfoldiggjordes, tabte man aldrig den grundsætning af syne, at hver enkelt, som havde modtaget den kirkelige

vielse, havde sin egen selvstændige myndighed og sit eget ansvar. Vel kunde den enkelte sag gå fra præsten til bispen, ja til erkebispen eller paven, og dermed ansvaret flyttes, men dette var dog kun undtagelser, og de samme love kom overalt til anvendelse. Men kirken havde heller ikke endnu opstillet den fordærvelige lære, at dens forbøn eller mægling i og for sig havde en forsonende kraft for den enkelte uden nogen personlig medvirkning; ligesom hver enkelt klerk endnu var en ansvarlig religiøs personlighed, således skulde også hvert enkelt medlem af menigheden være det.

Ligeoverfor præsteskabet havde der i tidens løb indenfor selve menigheden dannet sig helt nye samfund, nemlig klostrene. Munken var oprindelig en eneboer (μοναχὸς), der efter østerlandsk skik trak sig tilbage fra verden for i ensomhed at berede sig til en salig død. Men man kom snart til den erkendelse, at den enkelte heller ikke i dette tilfælde i længden kan undvære samfundets støttende magt; ligesom der gives øjeblikke, da ånden trænger til ensomhed for gud, således er der tider, da den enkeltes anfægtelser og sjælenød kun kan overvindes gennem det broderskab, som fra først af ledsager kristendommens fremtræden. Således dannedes der klostre (aflukker), i hvilke munkene samledes under en prior (formand) eller abbed (fader); kvinderne samledes i særlige klostre og kaldtes nonner.

Eftertiden har brudt staven over det hele klostervæsen ligesom over pavedømmet og hele det romerske hierarki, med lige så god, men heller ikke bedre føje; enhver kulturform vil jo efterhånden opslides og blive forkastet. Det er sagt indtil trivialitet, at den enkelte ikke skal undfly livet og verden, men blive i den og kæmpe med den for gennem kamp at nå til sejr. Men bortsét fra, at denne tale i de flestes mund lyder som en bitter spot over deres egen tilværelse, så oversér man herved, at ingen kan undfly sig selv og at eneboeren dog altid har en hel verden

at bekæmpe i sit eget indre; tankernes anfægtelser og lidenskabernes oprør mod at give afkald på alt kan jo være langt forfærdeligere end alt, hvad dagens møje kan byde os i det store samliv med andre; tvertimod, dettes arbejde adspreder og bringer glemsel. Vel er det endnu større at kunne deltage i verdens travlhed og dog bestandig være som en eneboer for gud, at nyde livets glæde og dog stadig at fastholde det kristelige forsagelsens løfte og den daglige besindelse overfor guds riges krav; men den som kender mennesket vil ikke undervurdere det store i eneboerens beslutning, hellere at give afkald på alt end at udholde den sjæleangest, der dag og nat minder om livets forgængelighed og den dom, som alt kød har ivente. Vor tid, der er stærk i at anvise den enkelte sin plads og at sætte samfundet sine formål, glemmer alt for let, at hver enkelt har sin egen udvikling, sit ansvar og sit gudsforhold, og at hver enkelt engang skal blive eneboer og gå den mørke vej uden andet selskab end sine egne tanker og sin egen gud. Munkelivet er tilvisse udsprunget af et dybt tungsind, der ikke bør være livets højeste stemning; men det har sine store forbilleder i Kristi ophold i ørken under faste og bøn og mange anfægtelser, og i Pavli ophold i Arabien efter at have modtaget det forløsende ord i sin sjæl. Munkenes fejl var ikke den, at de gik ud i ødemarken for at fordybe sig i selvbetragtninger og studiet af de hellige skrifter; men fejlen var, at så mange af dem blev derude og ikke kom tilbage, lutrede i ensomheden og dens kampe.

Her må der dog vel lægges mærke til den modsætning, som findes mellem de forskellige tidsaldre og de forskellige steder. I Østerlandene var man mest tilbøjelig til at hengive sig helt i beskuelsens stemning, tabe al sans for verdenslivet og afdø før døden. Det var ikke kristendommens opfindelse eller følge, men en almindelig østerlandsk svaghed, langt ældre end kirken, ligesom den har overlevet dens fald. Det samme er tilfældet med de selv-

plagerier, der fulgte med som munkedømmets udskejelser, vidnesbyrd om en sjælelig råhed, der kan være forénet med den dybeste religiøse lidenskab. I Vesterlandene stillede alt dette sig anderledes. Klostrene anlagdes vel i reglen i skønne bjergegne eller i dybe skovstrækninger, men på mangfoldige steder udgik ordets forkyndelse fra deres celler, folket strømmede til, og der udviklede sig et forhold, som mindede om kristendommens ældste og ædleste form: her blev altså i virkeligheden eneboet kun et gennemgangstrin for den enkelte, det punkt, hvor han hentede sin styrke, og hvorfra han greb ind i verdenslivet. Og den samme tanke vedblev at råde efterat kirken var bleven den herskende og præsteskabet havde overtaget sjælesorgen i menighederne. Klostrene blev da midpunkter for de literære sysler og skriftstudiet, og munkene beredte sig til kirkens embedsbane. Her fortolkede man navnlig klosterløftet med megen liberalitet, idet man undtog den kirkelige virksomhed fra de livets sysler, som munken havde givet afkald på; vel fritoges han aldrig fra sine løfter om kyskhed, fattigdom og lydighed, men hans bånd sprængtes dog udad til og hans ånd kunde finde næring i et virksomt liv. Gregor den store var den første munk på pavestolen, men mange fulgte efter ham; en stor, ofte en overvejende del af klosterbrødrene modtog »vielserne« og steg til de højeste grader, præst og biskop, og forénede da det kirkelige kald med klostertugten.

I den romerske kirke gaves der forskellige regler, men det var dog den hellige Benedikt af Nursias, som efterhånden fortrængte alle de andre, dels på grund af mandens anseelse, dels fordi den havde alle Romerkirkens fortrin, den klare og bestemte fastsættelse af alle enkeltheder, den konsekvente tankegang og det opnåelige i sine fordringer. Benedikts eget kloster, der senere betragtedes som moder til alle Vesterlandenes stiftelser af den art, var Monte Casino i bjergene ved Rom, anlagt i ruinerne af et gammelt bjergslot. Da munkenes antal

stadig voxede ved rygtet om hans hellighed, blev han nødt til at fastsætte en regel for samlivet, og denne var det, som især ved den store Benediktiner Gregors avtoritet og senere ved Karolingernes påbud fik overvægten i hele den romerske kirke.

Benedikt begyndte med at formulere det, som i virkeligheden altid havde været munkelivets forudsætning, i bestemte løfter. Det første var fattigdom og opgivelsen af enhver ret til at erhverve jordisk gods; dernæst kyskhed, ikke blot i ord og gerning, men i tanke og attrå; endelig ydmyghed og lydighed, opgivelsen af al egen vilje; thi som sjælen skal bøje sig for guds styrelse og søge sin frelse i hengivelse i hans vilje, således skal dette finde sit udtryk i underkastelse under ordenens strænge love.

Klostrets indre forfatning var ordnet indtil de mindste småting. Abbeden skulde vælges frit af munkene, helst med enstemmighed; hans magt var principielt uindskrænket, dog skulde han i de større anliggender rådføre sig med hele broderskabet, i mindre med dets ældste medlemmer. I større klostre stod ved siden af abbeden en provst (præpositus, foresat), der dog var afhængig, modtog sin indvielse og kunde afsættes af ham; han forestod husholdningen og alt hvad dertil hørte; endvidere en eller flere dekaner (decanus, egl. den der har opsyn med ti), der særlig skulde påsé disciplinen; de valgtes i reglen af brødrene. Enkelte valgtes til portner, kældersvend osv., medens brødrene iøvrigt skiftedes til at gå i køkken osv.

Klostret var en lukket gård, til hvilken ingen kunde få adgang uden gennem den bevogtede port. Det skulde såvidt muligt have alle sine fornødenheder samlede indenfor gærdet: fiskevand, have, mølle, bagerhus og værksteder, for at munkene ikke skulde have behov, ej heller finde noget påskud til at strøjfe omkring i egnen; dertil kom gårdens avl med lader og stalde. Selve klosterbygningen skulde foruden køkken og kælder have fælles sovehus, spisestue, læsestue, skole og arbejdsværelse. Efterhånden

kom hertil enkeltceller for munkene til brug om dagen, og frem for alt et kapel. Senere hen løste nemlig klostret stadig sognebånd, hvad der fra først af ikke havde været tilfældet, og også i den henseende afsluttede det sig altså fra den øvrige verden.

Munkelivet hengik i stadigt skifte af arbejde og bøn. Til hint hørte udførelsen af livets daglige gerning, håndværk til klostrets brug eller til salg på dets vegne, havens og markens dyrkning, kvægets røgt, fiskeri og skovhugst. Andre sysselsattes derimod med at afskrive bøger, undervise, føre regnskaber og mindebøger, atter andre modtog vielserne og udførte de kirkelige hverv i klostret eller dets sogne. Hver munk skulde foruden de nødvendigste klæder, af hvilke kutten (en hættekappe, som gik lige til hælen) var den mest fremtrædende, have kniv og bælte, nål og håndklæde, tavle og griffel. Alle skulde sove i en fællesstue, hver i sin seng, påklædte og rede til at stå op; et lys brændte over dem hele natten. Maden var selvfølgelig tarvelig og beregnet paa at tilfredsstille de første fornødenheder; kød fik kun de syge og svage, vin og øl var ikke helt forbuden, men det ansås for fortjenstligt at afholde sig derfra. Måltiderne var få, fastetiderne mange. Klosteret skulde yde alle vejfarende gæstfrihed, alle fattige hjælp.

Arbejdet rettede sig efter dagens syv kanoniske »tider«, eftersom kong David siger: »syv gange daglig har jeg priset dig for din retfærdigheds domme«; dertil kom nattevagten (vigilien): »midt om natten står jeg op for at prise din retfærdigheds domme« (D. s. 119, 164. 62.). Et par timer efter midnat, ved daggry (matutina hora, matutinum officium, ottesang), ved solens opgang (prima), kl. 9 (tertia), 12 (sexta), 3 (nona, non) og 6 (vespera, aftensang) og ved sengetid (completorium, natsang) samledes alle brødre eller søstre under klokkeringning til salmesang, bøn og læsning af de hellige skrifter,

ligesom der stadig læstes op under måltiderne; til andre tider overlodes den enkelte, som følte trang dertil, til læsning i enrum.

Hver uge skulde Davids salmer (psalteren) synges igennem; nattevagten begyndte med vådesangen: »hjælp herre, thi de frommes tal er svundet ind; de trofaste er bleven få blandt menneskenes børn« (12. salme). Salmesangen var klostrenes åndelige midpunkt, det højeste udtryk for samfundslivet indenfor de snævre mure. Den dybe poesi i disse klagesange og glædeshymner, den mangfoldighed af lyrik, lige fra den dybeste sønderknuselse til den glødende takkesang, fra den mest gribende sjæleangest til den fulde sejrsjubel, måtte nødvendigvis øve sin vækkende og lægende indflydelse på hver modtagelig sjæl, som havde søgt fred i dette broderskab og givet afkald på livets omskiftelige lykke. Med hvilken inderlighed kunde man ikke her istemme salmistens ord: »herre, jeg har ikke givet mig af med ting, som ere mig for store og for underfulde; — men jeg har bragt min sjæl til at være stille og tavs!«

Dette var målet for Benedikts klosterregel; det er et andet spørgsmål, hvorledes den overholdtes. Den tidens råhed, som den var stillet op imod, måtte selvfølgelig tidt og mange gange bryde igennem sine bånd, og hvor den rette alvor og inderlighed manglede, der var det vanskeligt eller umuligt at bevare de former, som forudsatte stor personlig energi og en ren vilje. Var et kloster først kommen i forfald, var det selvfølgelig vanskelig at reformere det, da abbedvalget var i munkenes egne hænder og udenfor stående ikke let kunde kontrollere det; det blev bispernes og kirkemødernes opgave at gribe ind paa sådanne steder, og vi høre gennem hele middelalderen dels klager over klostertugtens forfald, dels om idelig fornyede forsøg på at skærpe tilsynet eller at give nye, altid strængere regler for at betrygge institutionen for forfald. Det må dog heller ikke oversés, at den enkelte alvorligere natur, selv om

han stilledes mellem slappe brødre, altid i selve reglen havde et middel til at fastholde sin oprindelige bestemmelse, selv om den fred, han havde søgt, forvandledes til en stadig fristelse og kamp. Og selv om disse folk da spiste noget oftere og bedre end den hellige Benedikt havde ansét forsvarligt; selv om de, da indtægterne steg, tog lægbrødre til at udføre det lavere arbejde, og selv om der af og til lød en mere verdslig sang og en mere højrøstet tale, end den strængt taget sømmede sig for klostergivne mænd; så er der dog vel kun ringe grund for os til at forarges derover, eller til derover at glemme, at disse stiftelser i hin barbariske alder virkede til stor velsignelse for den enkelte dybere ånd, som fandt et fristed i dem, og til mangfoldig gavn for deres omgivelser. Ikke blot de religiøse lærdomme og almindelige kundskaber udbredtes gennem deres skole, ikke blot blev de midpunkter for boglige konster og bærere for oldtidens traditioner; men også i rent materiel henseende bidrog de til en rigere udvikling; et omhyggeligere agerbrug, dyrkningen af velsmagende eller lægende urter, af vin og ædle frugter, ligeså vel som de almindelige håndværk og konster, især for så vidt vedkom bygning og udsmykning af kirker og hellige kar, udbredtes så vidt som Benediktiner abbedierne trængte frem.

Kirker og klostre kunde ikke længe stå overfor hinanden, før den tanke måtte opkomme at forène dem såvidt det lod sig gøre, at overføre det regelbundne liv på kirken og omvendt at anvende munkene i kirkens tjeneste. Hvorledes det sidste udviklede sig ligesom af sig selv blandt Vesterlandenes handledygtige folk har vi alt set; det står kun tilbage at kaste et blik på den indflydelse, klosterlivet fik på hele præsteskabet.

Den ugifte stand var et ideal, som kirken tidlig eftertragtede, støttet på Pavli anbefaling og Kristi exempel. I Karolingernes tid var man alt kommen så vidt, at den gejstlige kun i de laveste vielsesgrader måtte leve i ægte-

skab, såsnart han var nået op til degn skulde han leve adskilt fra sin hustru uden at det dog kom til en fuldstændig skilsmisse. Munkelivets exempel havde her vistnok en overordenlig indflydelse; men den dybeste fælles grund må søges i den østerlandske opfattelse af alt samliv mellem kønnene som et nødvendigt onde og en følge af den forbandelse, som hvilede over hele slægten. Heraf udsprang også de talrige forbud mod ægteskab mellem blodsfrænder, besvogrede eller dåbsfrænder, som stadig forøgedes og tilsidst blev ligefrem utålelige bånd på samvittigheden. Den uplettede jomfruelighed ansås derfor hos mand og kvinde for den ypperste jordiske dyd, ja det fremhæves endog som en høj og sjælden ros om enkelte, at den bevaredes i selve ægteskabet; men som en nødvendig forudsætning for at kunne tildele vielserne eller forvalte sakramenterne opstilledes kønnenes adskillelse, eller, som det meget betegnende for tidens tankegang kaldtes, »det rene levned«.

Stærkest kom denne overførelse af klostertanken på klerus dog frem i de samboer af præster, som fandtes ved bispekirkerne. Det var en skik, som ganske naturligt havde udviklet sig i tidens løb, at hele det præsteskab, som gjorde tjeneste ved bispesædet, boede i nærheden af hovedkirken og spiste ved et fælles bord. Efterhånden dannede der sig da også bestemte regler for dette samliv; man sagde, at de levede kanonisk, og udledte navnet kaniker (canonici), som de bar efter den rulle (canon), hvori de var »indskrevne«, af de kirkelige love (canones), som ordnede deres indbyrdes forhold.

Sådanne regler opstilledes især af biskop Krodegang i Metz (742—66), der på grund af den nidkærhed, han viste i at udbrede romersk kultus, kirkesang o. l., fik palliet og ret til at lade bære kors foran sig ved processionerne, samt til at vie bisper over hele Frankrig. Krodegangs regel for klerkenes samliv støttede sig til gamle traditioner, ligesom Benedikts munkeregel; allerede Avgu-

stinus havde givet et exempel i så henseende, og hans navn knyttedes senere i reglen til disse »klostre«, der blev spiren til middelalderens domkapitler. Klostre blev klerkenes samboer nemlig i ordets egenlige forstand, ligesom de optog navnet, og Benedikts regel dannede i alt væsenligt grundlaget for Krodegangs. Navnet kanik trådte kun istedenfor munk, erkedegn for provst, biskop for abbed, kapitel ved siden af kloster. Kapitel kaldtes samfundet efter det sted i klostret, hvor der oplæstes afsnit (kapitler) af skriften, og som derfor havde fået dette navn.

Brødrehuset (domus) byggedes lige op til hovedkirken, der derefter kaldtes domkirke; i reglen omsluttede det en gård i tre fløje med kirken som den fjerde. Alle boede her sammen, der var fælles spisestue og sovehus som hos munkene, disciplinen var væsenlig den samme. Dog måtte der ved siden af være visse forskelligheder. Avgustinerne var ikke som Benediktinerne bundne ved bestemte løfter; således beholdt hver sin formue, med mindre han udtrykkelig vilde give afkald på den, og han havde ret til at anvende den efter behag, når det kun ikke stred mod de kanoniske bestemmelser. Der var en rangsforskel mellem kanikerne, som ikke kendtes i klostret, hvor kun aldersforskellen gjordes gældende; hver »grad« spiste ved sit bord, kun erkedegnen sammen med biskoppen og de fremmede gæster. Med hensyn til måltiderne og maden var man heller ikke bunden til Benediktiner reglen, kød og flæsk, vin og øl tildeltes i rigeligt mål.

Kanikerne skulde gå høvisk klædte, hverken for godt, af forfængelighed, eller for slet, af hykleri; en ordensdragt kendtes ikke. Kirken var selvfølgelig midpunktet for dette sambo, hvorfor klosternavnet (monasterium, mønster) også gik over på den; her havde kanikerne deres daglige gerning og her mødtes de med menigheden, (som med dem deltog i bispevalget); i abbedierne derimod var der ingen menighed uden selve brødrene. Kapitlets andet midpunkt var skolen, hvis disciple boede i et særligt hus i kloster-

gården (atrium); de skulde undervises både i de almindelige skolefag og i alt hvad der hørte til præstekaldet. Endelig skulde der bygges et gæstehus (hospital) for fremmede og fattige, og hver klerk skulde dertil give tienden af sin indtægt, samt mindst én gang om året, i langefasten, to de fremmedes fødder. Brødrene måtte nok have særskilte boliger indenfor klosteret, kun at de beholdt fælles spisestue (refectorium), sovehus (dormitorium) og læsesal (kapitel).

Det var en af Ludvig den frommes første regeringshandlinger at give disse bestemmelser almindelig lovskraft for det frankiske rige; det skete på kirkemødet i Achen 817, hvor der da tillige gaves nøjagtige bestemmelser for de kvinder, som vilde leve »regulært« eller »kanonisk« uden at binde sig ved nonneløfterne; forhen havde det ikke været ualmindeligt, at sådanne kvinder bar nonnedragt uden at forlade deres hjem. For disse kvindelige kaniker blev det selvfølgelig en hovedbestemmelse at undgå al berørelse med mænd og al verdslighed. Præsten, som forestod deres gudstjeneste, måtte aldrig komme ene, men have sin degn og underdegn med sig; deres piger skulde være tugtige og tavse som de selv.

Vender vi os nu til den kirkelige stands forhold til menigheden, da må vi først stanse ved den offenlige gudstjeneste. Denne var i tidens løb kommen langt bort fra sin oprindelige simpelhed, da den bestod i fælles bøn og ordets forkyndelse i foréning med det mindets måltid, som Kristus havde knyttet til påskelammets offer. Samtidig med at læren optog det ene hedenske træk efter det andet, nærmede også disse andagtsøvelser sig mere og mere til hedningernes »gudsdyrkelse«, og da offeret her er midpunktet, skulde heller ikke det savnes. Da Kristi blodige død opfattedes som et soningsoffer, fremstilledes nadveren som en gentagelse af det, og brødet kaldtes ligefrem offeret (hostia, oblatum). Dermed var selvfølgelig »messen« gjort til det egenlige midpunkt ved de kristnes

samfund, og den fik meget betegnende navn efter den ukristelige skik at »hæve mødet« (missa est ecclesia!) for de uomvendtes vedkommende, før den sidste bøn og den inderligste henvendelse fandt sted. Det var kun en yderligere fordærvelig konsekvens af denne hedenske opfattelse, at messen skulde holdes i et af de hellige sprog, i hvilke indskriften over korset havde været affattet, for Vesterlandenes vedkommende altså på latin, ligesom den uskik at holde messe uden menighedens deltagelse, med degnen som dennes repræsentant, efterhånden udviklede sig heraf. Messen skulde derfor gentages daglig for menighedens daglige synder, den blev i åndelig forstand de kristnes »daglige brød«; alene det at høre på den i tavshed blev fortjenstligt, og dens virkninger kunde endog komme de henfarne sjæle til gode.

Medens denne side af gudstjenesten blev bestandig mere fremtrædende, trådte den anden, som Gregor endnu havde tillagt så stor betydning, den egenlige henvendelse til menigheden i modersmålet, mere og mere tilbage. Kun dèr hvor hedningeomvendelsen endnu stillede krav til klerkene, holdt den sig i sit gamle omfang. Karl den store gav bestemte påbud for alle præster, at de med flid skulde prædike for deres menigheder, ligesom han holdt på, at alle døbte skulde lære trosbekendelsen og fader vor, helst på latin, men i alle tilfælde på modersmålet. Man benyttede dåbshøjtidelighederne til at indskærpe denne lærdom, idet fadderne måtte gøre rede for den, og det pålagdes dem at meddele gudbarnet den under opvæxten. Barnedåben antog iøvrigt også mere og mere et hedensk præg ved den række skikke, som knyttedes til den, djævlebesværgelse, påsmørelse af spyt o. l., og den skulde afsluttes med en »konfirmation«, som foretoges af biskoppen med den hellige olje, der viedes skærtorsdag, og ligeledes uddeltes til alle kirker til brug ved de døendes berettelse (den sidste olje).

Det var den katholske kirkes dødsspire, denne udvikling af former uden kristeligt indhold; forgæves søgte de alvorligere lærere at lægge en mening i alt det meningsløse, da de måtte føle, at meget af alt dette var mere til forargelse end opbyggelse; man tabte sig i symbolske fortolkninger af de mindste enkeltheder, både i gudstjenesten, præsternes klædedragt, bygningsmåden osv., men også dette, skønt ofte vidnesbyrd om en stor tankerigdom, fik noget tomt og i forhold til genstandens alvor uværdigt ved sig.

Hvad der imidlertid mere end alle disse ydre skikke støder vor tids bevidsthed er den daværende kirkes henvendelse til de såkaldte helgener, ligefra vor frue til erkeenglen Mikael og de utallige martyrer. En ligefrem tilbedelse blev det vel ikke, fra først af var det endog kun en taknemlig ihukommelse; men man henvendte dog sine bønner til dem som en slags overjordiske sjælesørgere, der på én gang stod for guds åsyn og dog endnu ved deres legem var knyttede til jorden. Dette moment må der formentlig tillægges en stor betydning; den ældre kirke troede i ordets egenligste forstand på legemets opstandelse, liget af den hensovede helgen var derfor ikke blot et minde om hans jordiske tilværelse, men der var tillige knyttet en forjættelse til det: det var dette samme legeme, som engang skulde stå forklaret for gud. Hvad under, at man da forudsatte en stadig forbindelse mellem den salige ånd og de jordiske levninger, så de bønner, der opsendtes over disse, kunde gøre regning på hans forbøn! At også denne tanke tabtes af syne, så man istedenfor legemet eller en del deraf (relikvien, levningen) nøjedes med ydre genstande, som den afdøde havde ejet, og på samme måde betragtede dem som »helligdomme«, er kun en af de næsten nødvendige udskejelser, som alt jordisk er underkastet. Men set i det rette lys er den romerske helgen- og levningdyrkelse af en langt ædlere og åndeligere natur end den rent hedenske østerlandske billeddyrkelse, som den ofte sammenstilles med; den står efter sin idé i forhold til det

kristelige, om den end bevæger sig på en farlig vej. Det at anråbe sin helgen om forbøn er udtryk for en dyb forargelse i troen på den alvidende gud; tanken om de utallige bønner, der hvert øjeblik opstiger, foruroliger sjælen; ligesom opstandelsens håb ikke har kunnet løsrive sig fra det jordiske legeme, således kan troen ikke overvinde de legemlige forestillinger om guddommens begrænsning. Men den kristelige alvor kan ikke slå sig til ro ved dette tvivlsomme, da det er livet og saligheden om at gøre, og den griber i sin angest til at søge forbedere blandt levende og døde. Det er en slående modsætning mellem øst og vest, når man hist henvender sig til billeder, her til »helligdommene«; hine stilledes højt til skue, de havde livets farver og det sanseligt nærværende, disse derimod gemte i deres frastødende ydre, der tilmed i reglen skjultes for den bedende i et alter, opstandelsens og genfødelsens håb.

Ser vi endelig hen til kirkens forhold til den enkelte, de fordringer der stilles til ham, den hjælp der tilbydes ham, da viser det sig, at kristendommens inderste livsspire, tiltrods for alle misbrug, aldrig har været kvalt i menigheden, men under alle omskiftelser har bevaret noget af det oprindeligste og dybeste, som fra først af var nedlagt i den. Da Karl den store bød sine præster flittig at prædike for deres sognebørn, gav han dem tillige den anvisning at holde sig til troens grundsandheder: det evige liv og de store kristelige dyder, tro, håb og kærlighed, den kristelige forsonlighed og alt hvad der kunde vække det gode og modarbejde det onde. Det var da heller ikke ret vel tænkeligt at lære nogen fadervor uden at komme ind på kristendommens åndelige væsen. Velgørende er det tillige at se, hvilke synder kirken holder for de største og pålægger den tungeste bod. Det er ikke, som man kunde vente, de ti Mosebud, der her afgiver rettesnoren, tvertimod fremhæves i reglen syv eller otte »hovedsynder« uden noget hensyn til den gamle lovs ord eller ånd. Gregor nævner følgende: hoffærdighed, misundelse, vrede, sørgmodighed,

ødselhed og mangel på mådehold; her træffes alt det, som står den kristelige ydmyghed, broderkærligheden, fortrøstningen til gud og den rette ringeagt for denne verdens goder imod; bruddet på de ti bud overlader han til den verdslige retfærdighed eller den kirkelige disciplin at straffe, han fører derimod sit præstelige angreb på de forsyndelser, som fæster rod i tankerne, ligesom han ansér det at vække en hellig uro i sjælen, en evig kamp mellem frygt og håb for sjælesørgerens højeste mål.

Ad denne vej kom der da også efterhånden en ny ånd ind i lovene; ved siden af den enkeltes selvtægt og de mæglende forligsdomme på thinge trådte kirken med sin strænge tugt og sit blik på handlingens moralske værd; ved siden af hævnen satte den straffen, ved siden af bøderne boden. Hvad de verdslige love ikke kunde give sig af med efter de tiders opfattelse, som alle ægteskabssager, eller ikke betragtede som egenlige forbrydelser, som drab, eller brud på kirkefreden og hvad dermed stod i forbindelse, det kunde kirken drage ind under sin dommermyndighed og straffe efter sine love. Den havde et tvangsmiddel, der rammede lige så hårdt som kongernes og høvdingernes; medens disse nemlig udelukkede den, som ikke vilde gøre ret for sig, fra den offenlige fred, forbød kirken den ulydige adgang til messen og dens syndsforladelse (»forbud«), og når dette ikke frugtede, udelukkede den ham fra alt samkvem med kristne mænd, medens den overgav hans sjæl til den evige fortabelse (»band«). Den der da vilde undgå et sådant brud, underkastede sig straffen, der bestod i faste på vand og brød, eller i at udføre en pilegrimsfærd til et nærmere eller fjernere helligt sted, eller han afsonede den, om det kunde tilstedes, ved en pengebod, som da tilfaldt de fattige. Vi har desværre stadig måttet ende med at påpege de misbrug, der udviklede sig så godt som af alt, hvad der oprindelig havde en god og sund mening, således også her; af retten til at binde og løse udsprang kirkens senere fordring på højhed over enhver

verdslig magt, og den pengebod, der gik til de fattige og til gæstehusene, blev kilden til den forargelige handel med aflad.

Kilder til dette afsnit (foruden de almindelige fremstillinger af kirke- og verdenshistorien): R. Baxmann: die Politik der Päpste von Gregor I bis auf Gregor VII (1868—69). C. G. Blumhardt: Versuch einer allgem. Missionsgeschichte II 2, III 1 (1832—33). F. W. Rettberg: Kirchengeschichte Deutschlands (1846—48). Fr. Hammerich: den kristne kirkes historie, 2. udg. II. Midalderskirken (1873). Samme: de episk kristelige oldkvad hos de gotiske folk (Universitetsprogram 1873). I. H. A. Ebrard: Die iroschottische Missionskirche des 6., 7. u. 8. Jahrhunderts und ihre Verbreitung u. Bedeutung auf dem Festlande (1873). St. Gregorii opera. Beda, hist. ecclesiastica gentis Anglorum. Gallia christiana, opera et studio monach. st. Mauri, ord. st. Benedicti. Jaffé: monumenta Carolina. Jaffé: zur Chronologie der Bonifacischen Briefe und Synoden (Forschungen X). W. Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit, I. (1855).

II. Den frankiske mission.

Ligeoverfor kirken, som den havde udviklet sig i Vesterlandene indtil Karl den stores død, stod hedendommen i Norden. Det er ikke her stedet at give en almindelig fremstilling, end sige en udtømmende undersøgelse af denne hedendoms natur, dens tro og skikke, dens karakter og dens digtning; det er en selvstændig og omfangsrig opgave, hvis løsning dog vil være af langt større betydning for den nationale end for kirkens historie. Vel har man nemlig stadig søgt at fremhæve visse tilknytningspunkter mellem denne hedendom og kirkens lære, som den var, da den nærmede sig vore fædres lande, eller man har troet at kunne påvise et dybere slægtskab mellem de germanske folks livsanskuelse og kristendommens grundsætninger, så man endog, især fra tysk side, har påstået, at disse folk mere end Sydboerne var »prædisponerede«, forudberedte, til evangeliets modtagelse og inderliggørelse. Hvis så var, da måtte vistnok den nationale tro og gudsdyrkelse i høj grad kunne gøre fordring på en udtømmende behandling, hvor der var tale om en overgang fra den ene til den anden af de to beslægtede livsanskuelser. Men denne betragtning hviler utvivlsomt på en miskendelse af hvad der overalt er hedendommens væsenlige kendemærke, ikke mindst her i Norden, hvor troen på Thor og Odin fik ro til at udfolde sig langt ud over det, som havde været alle de germanske folks fælleseje, ligesom den nationale kultur, oldgranskernes »yngre jernalder«, hos os kom til at overgå

vore nærmeste frænders, der tidlig afbrødes af romersk indflydelse. Der er tilvisse et dybt slægtskab mellem kristendommen og enhver hedensk religion, for så vidt som det hører til dennes væsen, at mennesket føler sig i forhold til overjordiske magter og en højere orden end den, sanserne kan erkende. Det er endvidere en selvfølge, at jo dybere denne religiøse bevidsthed trænger ned i mennesket, jo rigere erkendelsen af det guddommelige i naturen udfolder sig, jo mere åndeligt denne guddom opfattes, jo mere forskellen på godt og ondt klarer sig, des nærmere vil et menneske eller et folk komme til det punkt, da kristendommen kan træde til og vente at vække opmærksomhed. Ikke derimod med det samme at blive modtagen og tilegnet; thi når Pavlus siger, at denne lære er Jøderne en forargelse og Grækerne en dårskab, da nævner han dog vel de to folk, som havde den dybeste religiøse og filosofiske udvikling, den fineste sans for det åndelige og de reneste forestillinger om sædelæren. Men modsætningen og det som vækker forargelse er det, at kristendommen gør mennesket til midpunkt for sin tro og lære, medens hedendommen, jo mere den skærper sin tænkning, des bestemtere hævder guddommens alt overvældende højhed og taber det enkelte menneske af syne. Kristendommen går ud fra, at den enkelte har en udødelig personlighed, der står i et umiddelbart forhold til den personlige gud; ligeoverfor denne tro må alt andet tabe sin væsenlige betydning, sjælens frelse bliver menneskelivets mål og mening.

Ikke mindre kom modsætningen mellem kirkens lære og det gamle hedenskab frem i hele sin skarphed i det daglige liv. Lige over for hedendommens frihed og ubundenhed i alt hvad der ikke hørte ind under de borgerlige love, der kun i ringe grad indskrænkede den enkelte, stod kirken med sin strænge tugt og sine uafviselige fordringer. Ikke blot må den ifølge sin natur opfatte en hel række forbrydelser anderledes end hedendommen, men den går ud

på at beherske tankerne, at rense sindet og at vække en følelse, den kristelige kærlighed, som ledende i al vor færd, der kun lidet svarer til den hedenske stolthed og selvhævdelse. Dertil kom så hine tiders fordring om at tjene gud i det ydre, i regelmæssig bøn og faste, i milde gaver til de fattige og til åndelige formål; det fremmede i disse talrige højtider, der ikke stod i noget forhold til årstiderne, de hyppige hvile- og festdage, og den kirkelige stands afstikkende fremtræden. Hedendommen i Norden kendte ikke noget præsteskab i den forstand, endnu mindre noget klostervæsen; enhver blòtede (dyrkede) sine guder, husbonden for sit hus, høvdingen for sin hær, kongen for sit folk; kun undtagelsesvis kendte man gudehuse med skårne billeder, og fandtes der en »gude« (gode, præst), da var det høvdingen eller hans tjenestemand, der kaldtes således; træet i sin rige væxt, med sin dunkle rod og brede krone, kilden med sit evindelige væld, eller det tavse fjeld og den stille lund var de steder, hvor man søgte at nærme sig det guddommelige, for så vidt som man gik udenfor huset og dets hellige arne. Kirken derimod havde skabt en stand af præster og munke, hvis regelbundne liv og frivillige forsagelse af alt det, mennesket sætter højest i livet, nødvendigvis måtte gøre et dybt og gribende indtryk på hedningen, hvad enten han så forargedes derved eller fyldtes med beundring.

Med kirken fulgte endelig den almene kultur: boglig lærdom, et fremmed sprog, forandrede folkeskikke. Hedendommen ansér religionen for noget væsenlig nationalt; kirkelæren måtte derfor fra et hedensk synspunkt opfattes som noget fjendligt, som fjendens nationale tro. Også i den henseende skulde kirken overvinde alle tidligere forestillinger ved at skaffe forståelsen af gudsforholdet som noget almen menneskeligt indgang. Ja udviklingen af denne forestilling, at der ved siden af det særlige i folkenes liv findes ideer af almengyldigt værd, at der er og må være noget, som forêner alle mennesker til et eneste broderskab, må fra et kulturhistorisk synspunkt

ansés for det største resultat af kirkelærens sejr; thi det var betingelsen for en rigere udvikling af folkenes hele åndelige liv. Men at denne vanskelige tanke var uadskillelig sammenknyttet med selve læren om forløsningen, besværliggjorde i høj grad dennes indgang, og gjorde, at den i reglen måtte forberedes i flere slægtled, før omslaget skete, medens der atter gik en rum tid, før modsætningen ret slog igennem. De talrige mellem- og overgangsformer, der her naturligen måtte danne sig, vil vi få lejlighed til at iagttage under selve historiens gang.

Intet folk stod Nordboerne så nær i nationalt slægtskab, sprog og karakter som Saxerne og Friserne, deres sydvestlige naboer. Saxerne beboede, da de i Karl den stores tid tabte deres selvstændighed, landet vest for Elbes nedre løb til henimod Rin; det svarede omtrent til de nuværende preussiske provinser Hannover, Sachsen vest for floden og Westfalen, samt Oldenburg; dertil nord for Elbe Sturmarn, Holsten og Ditmarsk; mod øst grænsede de overalt til Venderne, der indtog landet fra Kiel til Bømens bjerge og derfra østerpå til de polske sletter. Friserne derimod boede vest for Saxerne, langs Vesterhavet, fra floden Ems til ned over Rinens forskellige mundinger i det nuværende Holland; en lille gren af samme stamme sad som bekendt nord for Ejderen på Jyllands vestkyst op til Hvidå ved Tønder, hvad enten den nu var en levning af en tidligere udbredelse langs hele Vesterhavets sydkyst, eller den havde nedsat sig dèr i den urolige vikingetid, som også dette folk havde havt; ved den historiske tids begyndelse udgjorde den i alle tilfælde en del af det danske rige.

Da Karl den store undertvang Saxerne, fuldendte han kun, hvad hans forfædre i flere led havde forsøgt, skønt med ringe held; det var et gammelt stammefjendskab mellem Franker og Saxer, der her kom til en blodig krisis. Friserne havde alt forhen måttet underkaste sig den sejrrige stamme, ligesom Burgunder, Alemanner og Bajrer, og ligesom Langbarderne i Italien nu bukkede under for Karol-

ingernes sværd; dermed var alle de tyske stammer på fastlandet forénede under ét spir.

Det var en selvfølge, at kirken måtte følge de frankiske hære overalt hvor de drog frem under en konge, der som Karl var vant til at lade hånt om folkenes selvbestemmelse og anså den almindelige kulturs velgerninger for alt overvejende. Allerede i det første felttog, 772, ødelagde han Saxernes vigtigste helligdom, den såkaldte Irmensul (»kæmpestøtten«), i nærheden af Paderbrun, og neppe var det djærve folk efter en halv snes års kampe foreløbig bragt til ro, før han med ét slag søgte at påtvinge det et frankisk præg i alt hvad der vedkom gudsdyrkelsen, idet han gav en række lovbestemmelser, der sigtede til ved de strængeste straffe at befæste kirkens højhed og adelens overmagt i samfundet.*) Drab på kirkens mænd, vold i guds hus, ligbrand eller andet menneskeblòt, unddragelse fra dåben, brud på fasten, — alt dette straffedes med døden, med mindre den skyldige vilde tage sin tilflugt til en præst, skrifte sin synd og gøre bod, eller han tyede til kirken for dèr at søge et fristed; thi medens Karl ellers overalt afskaffede kirkernes gamle asylret, besluttede han at indføre den i Saxland, »for at ikke kirkerne skulde synes at fortjene mindre ærbødighed end de tomme hedenske helligdomme.« Ved siden heraf findes der andre bestemmelser, som sigter til at skille adelen fra almuen og knytte hin til kongen, således som det var tilfældet hos de andre stammer. Boden for en dræbt adelsmand sattes til det sexdobbelte af den frie bonde, medens denne kun gjaldt dobbelt mod den vårdnede, og Karl satte dødsstraf for denne på at dræbe sit herskab eller at krænke dets datter. Samtidig med denne lovgivning indsattes der grever i det saxiske land i lighed med hvad der var skik hos Frankerne; forhen havde kongen søgt at holde det i lydighed ved at udtage gisler. Et bevis på, i

*) Capitula de partibus Saxoniæ. Pertz, legum t. I 48. W. Kentzler: Karl des Gr. Sachsenzüge (Forschungen z. d. Gesch. XII 858 ff.)

hvor stor en udstrækning det alt var lykkedes at vinde adelen, ligger i den omstændighed, at det var saxiske adelsmænd, som 782 udnævntes til grever og sattes i spidsen for det undertvungne folk. Tre år efter underkastede den sidste høvding, Widukind, sig, og almuen kuedes i en række blodige kampe, ved henrettelser og bortførelse fra hjemmet til andre egne af det vidtstrakte rige.

Den kristne lære udbredtes fra de nærmest liggende klostre og bispesæder. Således havde klostrene i Fulda og Amorbach fået anvist en rig virkekreds i det sydlige; fra Frisland, hvis omvendelse endelig var lykkedes de ihærdige bestræbelser fra England og Frankrig, påvirkedes det vestlige, og Köln ved Rinen, der var så rigt på præster og munke, tog sig af grænselandet mod sydvest. De hårde forfølgelser, og ikke mindre Karls venlige tiltaler og gaver, og hvad hoffets glans og kirketjenestens ydre pragt iøvrigt formåede, virkede til at fremskynde det pludselige omslag i folkelts hele forfatning og alle dets traditioner; ingen anden germansk stamme har gjort denne overgang så hurtigt, de fleste brugte vel den tidobbelte tid dertil.

Allerede to år efter Widukinds dåb kunde Karl lade de første biskopper indvie til Saxland, skønt denne akt mere havde karakteren af en taknemlighedsytring mod et par nidkære missionærer, end af et forsøg på at organisere den unge kirke. Den ene af disse mænd var den gamle Wilhad fra Nordhumberland, en af Alkuins disciple, der i Karl den stores første år var gået over til fastlandet som et begejstret trosbud til de hedenske Friser øst for Zuydersøen. Senere sendte kongen ham op i hjertet af Saxland, til egnen ved Weser; men han måtte for en tid trække sig tilbage igen under de voldsomme oprør, og han opholdt sig da nogle år i Rom og i Willibrords gamle kloster Echternach. Efter Widukinds dåb fornyede han derpå sine forsøg, og søndagen d. 13. Juli 787 blev han i Worms indviet til biskop med sæde i Bremen ved Weser. Han døde imidlertid to år efter, og dermed ophørte fore-

løbig dette bispedømme.*) Omtrent samtidig synes abbeden i Amorbach, Pacificus fra Irland, der havde taget ivrig del i missionen, at være bleven viet til biskop i Saxland med sæde i Ferden; men han nåede end ikke at tiltræde sit embed.

Også uden biskopper ordnedes nu imidlertid Saxernes kirkelige forhold af kong Karl. I året 797 gav han et nyt »capitulare« i Achen, i hvilket dødsstraffen atter indskrænkedes betydelig; en dræbt præst skulde der bødes dobbelt mandebod for, en kongelig embedsmand derimod tredobbelt. Måske havde Alkuin nogen indflydelse på denne formildelse af det undertvungne folks vilkår; thi han dadlede strængt den ukristelige fremfærd, man brugte mod hedningerne, især den hårdhed, hvormed man vilde fremtvinge tiendernes ydelse og kun opnåede at give dem den forestilling, at kirken var et tungt åg og dens lære en lov for trælle.

Der hengår dog endnu nogle år, før de saxiske bispedømmer synes at være indrettede; først 803 træffer vi en biskop i Osnabrück, og i de nærmest følgende år dukker nu de fleste af de senere bekendte bispedømmer op, samtidig med at Karl undertvinger Saxerne nord for Elbe og kvæler enhver modstand i disse egne ved at bortføre store mængder af det genstridige folk til sine frankiske lande, hvor han sætter dem i kloster eller gør dem til vårdnede bønder. Erkestifterne Köln og Mainz erhvervede hver en ikke ubetydelig del af det saxiske land; dernæst oprettedes i Ostfalen (ved Elbe) et bispedømme i Halberstadt; Westfalen deltes i Osnabrück og Mimigardeneford (senere kaldet Münster); Engern i Paderborn, Minithun (Minden), Ferden og Bremen; senere, i Ludvig den frommes tid, kom hertil

*) Sml. Rettberg: Kirchengesch. Deutschlands II 413 ff. 451 ff. Ansgar har neppe ret, når han i »Wilhads levned« antager, at bispedømmet Bremen alt dengang oprettedes indenfor sine senere grænser, en opfattelse, der senere søgtes slået fast ved det falske diplom af 788. De ældste bispedømmer var uden al tvivl i Saxland som anden steds uden bestemte grænser.

Hildesheim i Ostfalen. Nord for Elbe endelig, blandt »Nordfolkene«, byggedes der en hovedkirke i Hamburg; den indviedes af Amalar, erkebiskop i Trier (809-14), en omstændighed, der senere, og som det synes med rette, gjordes gældende for at bevise, at det havde været Karls plan også her at oprette et selvstændigt bispedømme, da han ellers vilde have ladet den biskop, til hvis stift dette land skulde henlægges, forrette indvielsen. Foreløbig ansattes der dog kun en præst, Heridag, ved siden af den verdslige greve, og det lille kloster Rodenach, (Renaix) i Øst-Flandern, mellem Gent og Tournay, gaves ham til støtte og udgangspunkt for missionen. Da denne præst imidlertid kort efter døde, forfaldt også missionen, og det nordalbingiske land deltes mellem bispedømmerne Bremen og Ferden, således at Ditmarsk med dåbskirken i Meldorf henlagdes til Bremen, Sturmarn med Hamburg til Ferden.

Således fremstilles senere hen denne udvikling; men da vore kilder er fra en noget senere tid og alle gengiver den opfattelse, som gjordes gældende i Bremen, kan vi neppe gøre regning på her at have den fulde sandhed for os. Betragter vi derimod forholdene, som de rimeligvis i virkeligheden har været, vil vi finde dem i god overensstemmelse med hvad der dengang var almindeligt og naturligt. Alt ved Wilhads første missionsforsøg i det nordlige Saxland omtales et lignende hinsides Elbe i den såkaldte Thjadmaresgau (vort Ditmarsk), og den første kirke her, st. Johannes på den høje gøs i Milindorp (Meldorf), visiteredes senere efter domkirkens mindebøger af biskop Willerik i Bremen. På samme måde er uden al tvivl den første mission i Sturmarn udgået fra Ferden, hvis stift her stødte op til Elbe, så kirken i Hamburg oprindelig stod i datterforhold til denne bispekirke. Hvad der yderligere stadfæster dette, er den omstændighed, at Hamburgs kirke var indviet til vor frue, ligesom Ferden.*) Det er nemlig et

*) Stumpf: die Reichskanzler, II: acta imperii adhuc inedita nr 2: — Ferdiun — dicata in honorem st. Mariæ et st Andreæ apostoli Christi —. (932).

forhold, som fortjener i høj grad at fremhæves, så meget mere som de protestantiske forfattere fuldstændig har oversét dets betydning, at datterkirken i mangfoldige tilfælde får sin første helgen efter moderkirken, eller efter den kirke, til hvis tjeneste den indviende biskop fra først af selv var indviet. Således må det sikkert også forklares, at Bremen fik en Pederskirke; thi den hellige Wilhad var fra Nordhumberland og havde dèr modtaget alle vielsesgrader indtil presbyter; men kathedralkirkerne i denne del af England var næsten alle indviede til st. Peder, patronen for det engelske kirkesamfunds moderkirke i Rom. Ferden var, som vi har set, oprindelig en datterkirke af klosteret Amorbach syd for Main, i bispedømmet Würzburg, omtrent midtvejs mellem denne stad og Worms; også det tilhørte vor frue, og den hellige Bonifacius skal have foretaget indvielsen. Fra Ferden er da missionen trængt frem til Sturmarerne, og den første kirke i købingen ved Alster indviet til vor frue. Dette strider igrunden heller ikke mod den af Bremerkirken overleverede tradition, at erkebiskop Amalar havde foretaget denne vielse; thi det er ikke blot muligt, men i højeste grad sandsynligt, at Karl senere hen lod en større kirke opbygge på dette sted med den omtalte plan for øje, og det lå da også nær at lade erkebiskoppen foretage den nye indvielse, dels fordi han netop dengang uden tvivl var den fornemste tilstedeværende prælat, dels fordi det dermed kunde slås fast, at kirkens datterforhold til Ferden havde tabt sin betydning. Men herefter vil det også være indlysende, at Hamburg måtte falde tilbage til sin moderkirke efter den selvstændige præsts død, ligesom Meldorf vistnok bestandig havde bevaret forholdet til Bremen.

Med Saxernes og Frisernes omvendelse, og særlig med missionens fremgang over Elbe, var Nordboerne stillede åsyn til åsyn med kirken og hele den vesterlandske kultur; man havde en følelse af det nord for Ejderskovene, og den uro, som plejer at gå forud for en afgørende kamp,

gik hen over øfolket. Kong Gudfred*) — hvis rige omfattede Jylland, øerne og Kattegattets kystlande: Skåne, Halland, Viken og Folden —, sluttede forbund med Venderne, der var stedte i en vanskelig afgørelse overfor de frankiske hære; han lod Danevirket nord for de dybe grænseskove, som strakte sig ned til Sturfloden, fornye, medens han samlede rigets flåde og slog ned som en rovfugl på Frislands kyst, krævede skat og forsvandt, før nogen kunde tænke på at samle sig mod ham; ja han gjorde endog et indfald i Saxland for at opsøge den sejrrige kejser og måle sig med hans våbenlykke. Voldsomme kampe mellem forskellige kongsemner fulgte kort efter hans mord.

Kristendommen og fastlandets kultur stod ikke for de Danske som noget vild fremmed; tvertimod, de kendte den af stadig samfærsel med deres sydlige og vestlige naboer, ligesom nogle af dens bekendere boede midt iblandt dem. Et af de steder, som både Danske og Svenske, og vistnok ikke mindre Nordmændene, stod i jævnlig forbindelse med, var Duerstede (Dorstad) i Frisland, dèr hvor den gamle og den nye Rin skilles, lidt ovenfor Utrecht, en stor og blomstrende handelstad, som udførte Rinlandenes rige produkter. Efter tidens skik kom de nordiske høvdinger og handels-

*) Navnet er det senere norsk-islandske Gudrød, Tyskernes Gottfried; Einhard kalder ham Godefrid. Formen Guðfrið (i senere kilder Guthred) forekommer som dansk høvdingenavn i Nordhumberland. (A.-Sax. Chr. 927. osv.) Sml. Gislason i årbøg. f. n. oldk. 1870 s. 126. Når Saxe kalder ham Gøtrik, da er det et helt andet navn. — G. Storm (Om Ynglingetal og de norske Ynglingekonger i Danmark, 1873), har gjort et forsøg på at genoptage Munchs hypothes, at den danske konge Gudfred var den samme som den af Thjodolf besungne Gudrød Vedekonge i Folden. Storms fremstilling har som det synes en abstrakt mulighed for sig; men det er mig ufatteligt, hvorledes man skal tænke sig, at en norsk Gudfreds erobring af Danmark og kampe med Karl den store, og hans sønners herredømme over hele Danevælden, helt ned til Harald Hårfagers tid, skulde være uomtalt, eller, hvad der er det samme, glemt i den norske kongesaga (for ikke at tale om de samtidige tyske kilder eller den danske tradition), dersom den virkelig havde fundet sted.

mænd selv her tilstede med deres skibe, og det kunde ikke fejle, at jo byens overlegne kultur både gjorde et stærkt indtryk på de fremmede og ad denne vej fandt indgang i deres hjem. Ved Ansgars komme til Slesvig siges det udtrykkeligt, at der her fandtes mange kristne, som havde antaget troen i Dorstad, og det samme gentages på Bjørkø i Mælaren, det har da neppe heller været ualmindeligt i de andre nordiske købinger.

Ad denne vej var da også troens første forkynder kommen til landene af den danske tunge. Som fremmed stormand kom Willibrord, der rimeligvis var fulgt med danske høvdinger som deres gæsteven, til hove; kongen, der hed Yngvin (Ongendus), tog sømmeligt imod ham, havde intet at indvende imod hans prædiken, men fastholdt for sit vedkommende fædrenes nedarvede tro. Man undervurderer vistnok i almindelighed betydningen af det lys, der herved kastes over vor ældste historie. Når Alkuin siger, at »kongen var hårdere end sten og vildere end et dyr, medens han dog efter guds styrelse modtog sandhedens forkynder og behandlede ham med hæder«, da vil det kun sige, at Yngvin mente ikke selv at kunne indlade sig på et »sædskifte«, medens han dog heller ikke følte nogen forpligtelse til at hindre andre i det, hvorfor han behandlede Willibrord som en hædret gæst uden at indlade sig videre på hans idræt. At denne imidlertid har opholdt sig her i nogen tid og dannet en menighed, fremgår af, at han ved sin tilbagerejse medtog 30 drenge efter at have undervist og døbt dem i det fremmede land for at forebygge et tilbagefald til hedenskabet; reglen var ellers, at man opsatte dåben til den kunde finde sted på de foreskrevne højtider i en indviet dåbskirke.*)

*) Monumenta Alcuiniana (Jaffé: bibl. r. G. VI, 1873) p. 47. 67. Suhm (III 218) og N. M. Petersen (II 277) har i meget misforstået denne fortælling. Ongendus gengiver P. ved Hogne, og Alkuins udtryk opfattes, som om han var »grummere end et vildt dyr« osv.; dernæst kaldes han »én af de nærmeste konger«, idet man har

Willibrords rejse falder i begyndelsen af det 8. århundrede, mellem 696, da han viedes til biskop, og 719, da Frisekongen Radbod, hvem han fremstilledes for ved sin tilbagekomst, døde. Det er vistnok i høj grad sandsynligt, skønt intet derom udtrykkeligt er overleveret, at også i den følgende tid enkelte mindre bekendte klerke (om ikke andre, så af disse omvendte danske drenge), har gæstet vort fædreland ad denne vej, nærmest vel som kapellaner for de omvendte handelsmænd og høvdinger, der senere omtales. Omtrent et hundredår efter får vi derimod atter en pålidelig efterretning om, at en kirkelig stormand, nemlig den frisiske biskop Ljudger, tænkte på at drage til Danmark og kun afholdtes derfra ved Karl den stores bestemte forbud. Ljudger var en af de troens helte, som hin tid frembragte så mange af; han viede sit liv og sin rige begavelse til hedningernes omvendelse og den unge kirkes befæstelse blandt Friser og Saxer. En af hans tidligste erindringer var billedet af den ærværdige, af alderen bøjede Bonifacius, der drog ud for at bukke under for Frisernes vildhed; dennes discipel og stadige ledsager, Gregor, havde været hans lærer ved missionsskolen i Utrecht og Willibrords biograf Alkuin ved den høje skole i York. Alle disse indtryk bestemte ham til at give afkald på sine medfødte fortrin som rig adelsmand for at tjene den samme tanke, som disse mænd havde hengivet deres liv for. Han døde 809 som biskop i Mimigardeneford i Saxland, med hvilket han

opfattet udtrykket i den poetiske vita: — reges quia forte scelestos illi habuere quidem — »de havde ugudelige konger« som bevis på, at der dengang var flere konger i Danmark, medens forfatteren tænker på Frisernes og de Danskes konger, Radbod og Yngvin. Endelig gengives det, at han døbte drengene »på rejsen« (in eo ipso itinere), d. e. i det fremmede land, ved, at han »døbte dem i havet, før han gik ombord«. Suhm er i anledning af de 30 drenge »bragt på den tanke, at st. Sebaldus haver været deriblandt«, en tanke, der mangler enhver skygge af berettigelse, da den ældste efterretning om ham, såvel som om den by, i hvilken han dyrkes (Nürnberg), er 300 år yngre. Rettberg II 363.

havde forénet en frisisk bygd, hans første missionsmark.*) Men ligesom den omstændighed, at Karl forbød ham at drage til Norden, tilfulde viser, at det, denne kejser attråede med missionen, ikke var et kirkeligt, men et politisk formål, således ligger der også i Ljudgers »inderlige ønske« en antydning af, at man i Frisland langt fra havde opgivet tanken om at knytte de Danske til det store kristelige samfund, og dersom der var opbevaret biografier af alle de mænd, som dengang gik ud for at forkynde ordet fra Frisland af, vilde vi sikkert få mere at høre om vort fædreland.

Ved siden af denne handelsforbindelse med Vesterlandene havde vore fædre endnu et andet berøringspunkt med den kristne verden, nemlig det politiske forhold til kejserhoffet. Hvilken forbindelse der forhen har bestået mellem de nordiske konger og deres stammefrænder og trosfæller i Tyskland, savner vi enhver efterretning om; dog er det rimeligt, at der alt dengang gik hyppige sendefærd mellem folkene for at ordne handelsforholdene, påtale landsmænds ret i det fremmede land, forebygge krigstilfælde eller slutte fred osv.; der fandtes kort sagt vistnok en ret jævnlig diplomatisk forbindelse. Efterat Karl havde samlet magten over alle germanske stammer på fastlandet, eller dog var på gode veje dertil, blev denne forbindelse selvfølgelig stærkere eller mere stadig, fordi farerne ved et brud, fordelene ved et godt forhold var større. Til disse sendefærd brugtes som det synes landets mest fremragende mænd, kongernes brødre, jarler og høvdinger med talrigt følge. Også fra Sverig vil vi møde slige udsendinge.

Til de mænd, der ad denne vej kom i berørelse med den fremmede kultur, hører først og fremst hin eventyr-

*) Vita Liudgeri af Altfrid hos Pertz II 414. (II 6: fuit autem cupiens anxie gratia docendi Northmannos adire, sed rex Karolus nullatenus assensum praebuit).

lige helt, hvis rygte er gået verden over under navnet Holger Danske; enhver kender det og véd, at det i sagnet er uadskillelig knyttet til Karls og Rolands, til Ronceval og alle heltesagnets egne. Det eneste historiske vidnesbyrd om ham er derimod en notis fra st. Mortensklostret på Rinøen ved Köln; dette siges han nemlig at have genopført med kong Karls hjælp, da det var bleven brændt under Saxernes hærtog 778.*) Hans navn skrives på dette sted efter latinsk skik Olger; i de frankiske sagn antager det derimod formen Ogier, og selve personligheden sammenblandes med den bajerske hertug Otger, hvis bedrifter og tilskikkelser tillægges Holger. Selve denne sagnfigur vedkommer selvfølgelig ikke i mindste måde den nordiske historie, før den viser sig blandt os i den senere middelalder; som historisk personlighed er Holger Danske derimod et vidnesbyrd om den forhen påpegede forbindelse mellem Danmarks konger og det frankiske kejserhof. Når han nemlig af klosterkrøniken kaldes »Danmarks hertug«, så synes der heri at ligge noget andet og mere end at han var af dansk byrd, den værdighed, der tillægges ham, betegnes ligeledes som dansk: han er ikke Karls danskfødte hertug, men den danske konges eller det danske riges høvding.**)

Om iøvrigt Holgers ophold i Rinlandene var forbigående, så han kom og drog som sit fædrelands udsending og fuldmægtige, eller om han tog varigt ophold blandt de fremmede, hvis kirkelige samfund han selvfølgelig var optaget i, derom mangler vi enhver underretning; for

*) P. G. Thorsen: Sagnet om Holger Danske, s. 4: monasterium — restauratum per Olgerum Daniæ ducem, adiuvante Karolo magno imperatore.

**) Betegnelsen dux holdt sig i officielle aktstykker i Karolingernes rige længe efter at de nationale hertugdømmer var ophørte; den anvendtes på rigets højeste embedsmænd. Daniæ dux må i henhold hertil være en mand fra det danske hof. (Sml. Sickel, Beiträge z. Diplomatik V. Anhang I, i Wiener Sitzungsberichte der hist.-phil. Classe 49, 380 ff.)

historiens øje skjuler han, såvel som Roland og de andre lysende helte, sig i et uigennemtrængeligt mørke.

Omtrent en slægtalder efter at Holger omtales i Köln, — da Roland var falden og den unge konge var bleven en gammel kejser, — fortælles der, at en høvding fra Norden ved navn Halvdan kom til Karl med et stort følge for at lade sig døbe og underkaste sig den mægtige folkedrot (807). Atter 30 år senere fortælles, at den meget kristelige høvding Hemming, Halvdans søn, en mand af dansk byrd, blev dræbt ved et overfald af vikingerne på øen Walcheren i Nederlandene; stedets greve, der også faldt, hed Ekkehard, Hemming derimod bringes ikke i umiddelbart forhold til det sted eller den egn, hvor han fandt sin død. Her har vi da vistnok for os medlemmer af en dansk slægt, der frit har sluttet sig til fastlandets store kulturudvikling og derover opgivet sit fædreland; det er vel mere end sandsynligt, at historien også her kun har opbevaret enkelte træk af det billed, som selve tiden, om vi kunde lære den at kende, som den var, vilde vist os.

Var den første bispemission kommen til Danmark ad handelsvejen fra Frisland, så skulde den anden slutte sig til den diplomatiske forbindelse med kejserhoffet. Tanken om en mission til Danmark havde alt forlængst sysselsat indflydelsesrige mænd i Karls omgivelse. Der er bevaret og fornylig fremdraget et brev af Alkuin til en ubekendt kirkelig stormand blandt Saxerne, skrevet i året 789, i hvilket der sendes en hilsen til biskop Wilhad; hertil føjes en forespørgsel om, hvorledes Saxerne stiller sig til læren, om der er noget håb om at se Danerne omvendte, og om Vilterne og Venderne, som kongen fornylig har undertvunget, modtager troen på Kristus.*) Der synes dog ikke at være foretaget noget, som kunde berettige til et sådant håb, selv om enkelte af de nidkære præster blandt Saxerne, således som vi alt har set, det var

*) Jaffé: monumenta Alcuiniana p. 165 (epist. 13).

tilfældet med Ljudger, har tænkt på at gå længere mod nord end Karls rige strakte sig; de vanskeligheder, som mødte syd for Ejderen viste sig snart at være alvorligere, end det fra først af syntes at skulle blive tilfældet, og Karl var ikke tilbøjelig til at give slip på nogen af de kræfter, han havde samlet til opnåelsen af sit formål: rigets uniformitet i tro og kultur. Dette mål var nu nået, og den snæverhjertede kejser var bleven efterfulgt af sin fromme og bløde søn. Ebo, der to år efter Karls død var bleven erkebiskop i Rheims, havde som Ludvigs fosterbroder jævnlig set nordiske høvdinger i Achen og fattet en særlig interesse for deres folk; han besluttede da at optage den med Saxernes omvendelse afbrudte missionsgerning og gå til Danmark for at se, hvad en mand i hans stilling og med hans nidkærhed kunde udrette hos et så højt udviklet folk. Ebo var en af hin tids mærkeligste personligheder. Af fødsel var han vårdned fra landene øst for Rin; men han blev opdragen sammen med den udvalgte kejser Ludvig (den fromme) og sluttede venskab med ham, rigtignok, som det senere viste sig, uden nogen dybere hengivenhed. Kirken var for ham, som for så mange samtidige, alt; dens selvstændighed, ja dens højhed over de verdslige magter, hans ledende tanke i rigets indre politik; vi vil senere få at se, hvorledes kampen for den førte Ebo til i et bevæget øjeblik at svige den mand, der var hans ven og velgører, ikke mindre end hans herre og konge. Hans første år formørkedes dog ikke af disse skygger; han begyndte som en sjælden nidkær biskop, der endog drog langvejs bort fra sit rige stift for at prædike evangeliet for hedningerne.

Bispekirken i Rheims havde grundlagt sin berømmelse i den vesterlandske kirke ved Klodvigs dåb og salving; fra den tid af betragtedes den på en vis måde som Frankernes nationale helligdom. I Bonifacius's tid var erkebispen i Rheims den første i det vestlige rige, som trådte i forhold til paven ved at modtage palliet af ham; i Karl den stores tid beklædtes sædet af den indflydelses-

rige Tilpin, sagnkredsens Turpin, den eneste prælat mellem Karls »tolv jævninge«. Da Ebo 816 fra kejserens bibliothekar forfremmedes til erkebisp i Rheims, var fruekirkens gamle ry bleven fornyet ved at pave Stefan V her havde kronet og salvet Ludvig og Irmingard. Under erkebispen lød 9 bisper, hvis stifter omfattede hele det nuværende nordøstlige Frankrig.

Det var kun få år efter sin tiltrædelse at Ebo besluttede at foretage sin missionsrejse. Han forelagde sin plan for kejseren og rigets verdslige og kirkelige stormænd, uden al tvivl på synoden i Attigny (lidt nordøst for Rheims) i Avgust måned 822. Ludvig den fromme gav på dette møde et stort og sjældent exempel på kristelig ydmyghed, idet han fremstillede sig i sæk og aske og i hele rigsdagens nærværelse bekendte sine synder, særlig den hårdhed, han havde vist mod sine nærmeste frænder. De tilstedeværende blev grebne af denne stemning og aflagde en lignende bekendelse, hvori de erklærede sig skyldige i mangehånde forsømmelser, både i levned, lære og hele embedsførelse; de lovede for fremtiden at røgte deres kald med større iver, og særlig at tage sig af skolevæsenet som grundlag for enhver udvikling blandt klerke og lægfolk.*) Her var det da også Ebo kundgjorde sit forsæt, og, som Ansgar siger, opnåede kejserens og så godt som hele rigets samtykke til at gå til Rom, for hos paven at få stadfæstet bemyndigelsen til at prædike evangeliet for Nordboerne. Paskalis I (817—24) udtaler i den fuldmagt, hvormed han forsynede Ebo, at han i apostelhøvdingens navn og med fromme mænds samtykke giver erkebiskop Ebo og munken Halitgar myndighed til at omvende og døbe de folk, der mod nord endnu siges at bo i dødens skyggedale; han velsigner dem, som ham velsigner, og forbander hver den, som vil hindre dette gud velbehagelige værk. I alle tvivls-

*) Hefele, Conciliengeschichte IV, 31 f.

mål skal han, ligesom fordum Bonifacius, henvende sig til det apostoliske sæde med bøn om de nødvendige oplysninger.

Kejser Ludvig støttede den nye mission ved at tillægge den en kongsgård Welanao, for at Ebo her kunde oprette et lille kloster med en missionsskole for danske børn. Stedet lå en fjerdingvej sydøst for Esesfeld (Itzeho), den nogle år i forvejen (809) anlagte grænseborg mod de Danske; Wellanao (Welnau) lå dog på Sturflodens sydlige bred, lidt øst for det nuværende Münsterdorf, hvor endnu marknavnet Wellenkamp minder om den gamle gård. Ebo førte kristelige relikvier med sig fra Rom til dette sted, for værdigen at indvie det til sin store bestemmelse.

Ebo drog ikke afsted alene; foruden det følge af underordnede klerke og lægfolk, som han selvfølgelig førte med sig, nævner pavebrevet munken Halitgar, en videnskabelig dannet mand, der kort efter blev brugt til literære arbejder, og senere som biskop i Cambray drog til Konstantinopel i kejserens ærende. Årbøgerne fra Xanten nævner desuden bispen Wilrik fra Bremen som Ebos ledsager; han har da vel sluttet sig til ham på vejen for at gæste sin menighed nord for Elbe; om han derimod har fulgt erkebispen til Danmark få stå ved sit værd.

Samme sommer som Ebo opholdt sig i Danmark (823), havde kejseren sendt to grever, Theotar og Rodmund herop for at undersøge landets lejlighed og kongernes tvist. Efter Hemmings død (812) var der nemlig udbrudt en fejde mellem to grene af kongeslægten: Sigfred, der var Gudfreds frænde, stod mod Ring, frænde af en forhenværende konge Harald; efter et forfærdeligt slag, i hvilket der skal være falden 10,940 mand, deriblandt de to kongsemner, sejrede Rings parti og satte hans brødre Harald og Reginfred på tronen. Men kampen var ikke hermed tilende; Gudfreds sønner fandt tilhold i Sverig, medens modpartiet støttede sig til Frankerne, og efter nogle års kampe, i hvilke Reginfred og Gudfreds ældste sønner havde fundet deres bane, medens to andre var bleven fordrevne, enedes de tiloversblevne,

nemlig Harald og to af Gudfreds sønner, af hvilke den ældste hed Hårik, om at dele den højeste magt, således at denne sidste overalt skulde føre forsædet. Men også denne ordning viste Harald sig snart misfornøjet med; han klagede til Ludvig og påstod, at Gudfreds sønner vilde fordrive ham af riget, og kejseren havde derfor sendt hine grever op for at få pålidelig underretning om forholdene. Hen ad efteråret drog alle de frankiske stormænd, Ebo og greverne, tilbage til deres hjem; det blev en aftale med kong Harald, at han skulde møde på rigsdagen i Compiegne d. 1. Nov. for at forhandle med kejseren og rigets store om sine anliggender.

Om resultatet af Ebos missionsrejse siges der kun i almindelighed, at han omvendte og døbte mange. Om han senere har gentaget sine bestræbelser ved at komme personlig tilstede i Danmark, er ubekendt; derimod siges der udtrykkelig, at han bevarede interessen for denne gerning under alle sit livs omskiftelser, ligesom han uden tvivl oftere gæstede sit kloster i Welnau og sørgede for de dèr optagne danske drenges uddannelse. Det er derfor ikke usandsynligt, at han atter har været her i de nærmest følgende år, og om det ikke er tilfældet, var det vistnok mere på grund af de mangehånde forretninger i sit stift og ved hove end af lunkenhed. Der er opbevaret et brev til Halitgar fra denne tid, hvori Ebo beder ham om at udarbejde en pønitentialbog til brug ved gudstjenesten i steden for de mange forskellige tildels slette kompendier, som præsterne hidtil havde brugt; selv kan han ikke overkomme det: »thi når åndskraften adsplittes i mangehånde ting, så formår den kun lidet i det enkelte.« *) Et bevis på, at han knyttede forbindelser her i Danmark, som han anså sig for berettiget til at betragte som både stærke og varige, er den tanke at flygte til Norden, som han fattede, da han en halv snes år efter på grund af sin politiske

*) Flodoard, hist. eccl. Rem.

færd var stedt i en øjeblikkelig fare, og som kun blev uudført, fordi han blev pågreben undervejs og bragt i forvaring til klosteret Fulda.

Til Ebos navn knytter sig endelig mindet om den første nordiske konges dåb. Harald var mødt i Compiegne (823), han vedblev at stå i forbindelse med kejseren, men han fik ikke den hjælp, som han trængte til for at kunne indtage den plads i hjemmet, som han anså sig for berettiget til. Det skyldtes uden tvivl, som den samtidige digter Ermold fortæller, Ebos påvirkning, at kongen et par år efter gentog sin rejse til Frankernes land for at slutte sig til det mægtige folks tro og kultur. Det var et glanspunkt i den kirkeligsindede kejsers regering, da de nordiske stormænd bøjede sig for kirkens saliggørende kraft, eller rettere for dens anerkendte verdensmagt; det er derfor intet under, at abbeden Ermold, der et par år efter søgte at forherlige Ludvigs regering i et længere episk digt, lod dette ende med en glimrende skildring af kristendommens triumf over de fremmede barbarer. Denne skildring stemmer imidlertid i sine hovedtræk så vel med de andre efterretninger, vi har om hin begivenhed, og den kaster et så ejendommeligt lys over hele tidens færd, at den ikke bør forbigås på dette sted.

»Frankernes tro, udbryder Ermold, voxede og steg til himlen, langvejs fra strømmede folkene til for at se den gudhengivne kejser; — kun ét folk holdt hin troløse slange i sine gamle vildfarelser: at dyrke skabningen over skaberen; Odin holdt det for gud herren, Thor for hans énbårne søn. Dette folk kaldes fra arilds tid Daner; Frankerne kalder dem også for Nordmanner; det er en snar, idrætskyndig og såre våbendjærv slægt. Vidt og bredt er de kendte; thi de søger deres føde på søen, havet er deres bopæl; det er anselige mænd, mandige skikkelser og fagre af åsyn; Frankerne skal efter sagnet nedstamme fra dem.« Kejseren ynkedes over deres hedendom og attråede inderlig at føre dem til frelsen. Derfor sendtes biskop Ebo fra Rheims til kong

Harald med venlige ord: kejseren vilde gøre ham delagtig i kirkens fortrøstningsfulde tro, han tænkte ingenlunde på hans land og rige. Kongen bevæges ved hans tale og beslutter at drage derned for at overbevise sig om, at det forholder sig som biskoppen har sagt med Frankernes fromhed og Ludvigs stærke tro. —

Blandt Karl den stores mange bygninger roses ved siden af den berømte fruekirke i Achen, i hvilken han selv fandt sit sidste hvilested, især paladset i Ingilenheim (det nuværende Nieder Ingelheim), en gammel kongsgård et par mil vest for Mainz, og en god fjerdingvej syd for Rinens vestlige krumning, overfor Nassaus vinbjerge; det var opført af italienske mestre, med marmorstøtter fra Rom og Ravenna. Karl havde ofte opholdt sig her i sit riges midpunkt; ved Mainz slog han bro over Rinen, og der kunde da neppe tænkes noget sted, som i højere grad end Ingelheim forenede alle betingelserne for at være sæde for det mægtige hof: en skøn egn, let adgang til alle rigets dele, midt i den frankiske stammes gamle arvelande. I året 826 holdt Ludvig den fromme to rigsdage på dette sted, den ene i begyndelsen af Juni måned, den anden i Oktober; på den første modtoges tillige afsendinge fra forskellige udenlandske magter, deriblandt fra Gudfreds sønner. Omtrent ved samme tid ankom kong Harald med sin hustru, sin søn Gudfred*), og et følge af 400 mænd og kvinder; de kom til skibs ad Rinen, og var altså dragne gennem Frisland og Duerstede. Kongen, siger Ermold, modtoges på det bedste ved flodbredden og førtes til kejserens gård, der bredte sig som en hel by ved bjergenes fod. Han betrådte det prægtige palads, som var smykket med talrige billeder af de fire verdensrigers historie, deriblandt Karolingernes bedrifter: Karl Martels

*) Dette navn findes hos Prudentius til året 852 (scr. I, 540. annal. Bert.); Gotifredus Viterbiensis (fra 12. årh.) kalder ham Manigold (Pertz 22, 228).

sejr over Friserne, Pipins over Akvitanerne og Karl den stores over Saxerne; det var de germanske stammers samling under den fornyede romerske kejserkrone.

Kort efter skred man til de fremmedes optagelse i kirkens skød; den skulde efter tidens skik finde sted i et dåbshus (baptisterium), som det fandtes ved enhver hovedkirke; den udøbte kunde nemlig ikke få adgang til selve kirken.*) St Albani mønster, ved hvilket de Danskes dåb fandt sted, lå lige syd for »det gyldne Mainz«, sædet for Tysklands mægtigste erkebiskop og en såre talrig gejstlighed. Her gemtes den hellige Albans levninger, og kejserens stifmoder Fastrade var jordfæstet samme steds. Dåbshandlingen begyndte sikkert i dette tilfælde, som samtidig i Saxland, når voxne hedninger stedtes til den, med en afsværgelse af de nationale guder: »jeg forsager alle djævlens gerninger og ord: Thor og Odin og Saxnjot (sværdasen), og alle de uvætter, som er deres fæller«. Derefter steg de afklædte ad fire trin ned i dåbens vand, i hvilket de neddyppedes tre gange under bekendelsen: »jeg tror på gud, den almægtige fader, på Krist, guds søn, og på den hellig ånd«, hvorpå de modtog korsets tegn på bryst og pande med den viede olje. Kejseren iførte derpå selv som gudfader Harald de hvide dåbsklæder, kejserinden den danske dronning, og den udvalgte kejser Lothar kongesønnen Gudfred: nu var de optagne i de helliges samfund. Hele følget fulgte dem i dåben, og rigets store klædte de store, tjenerne deres standsfæller med det hvide skrud. Derefter begav alle sig tilbage til kejserslottet i Ingelheim, hvor de modtog rige faddergaver, især bestående i prægt-

*) Der er opstået den største forvirring i de nyere forfatteres fremstilling af denne dåbshandling, fordi man ikke har taget hensyn til hine tiders skikke, som var begrundede i opfattelsen af de kristelige ideer. Især er det almindeligt at henføre dåben til selve den højtidelige gudstjeneste i Ingelheim, en misforståelse, der alt synes at ligge til grund for Roskildekrønikens (ubjemlede) efterretning, ifølge hvilken erkebisp Otger skulde have forrettet den.

ige frankiske dragter, som alle nu iførte sig. Kongen fik en purpurkåbe, besat med ædle stene og guldbræmmer, et sværd med gyldent hjalte, som kejseren selv havde båret, dertil et prægtigt bælte; han smykkedes med et hovedguld, hvide handsker og gyldne sporer. Ikke mindre rigt klædtes dronningen af Judith, kongesønnen af Lothar, og hele følget ved kejserens gavmildhed: den nordiske kæmpeskare blev et frankisk hof.

Neppe var denne forberedelse endt, før klokkerne kaldte alle til messen i den store kirke, som Karl havde bygget ved selve slottet, smykket som det med søjler og billeder; det var nemlig skik, at den voxne strax efter sin dåb skulde deltage i messen for således at betegne, at han helt havde sluttet sig til det kristelige brodersamfund. Kirkegangen udfoldede hele den pragt, som kejserhoffet i forening med kirkens kultus kunde frembyde. Toget som satte sig i bevægelse fra slottet til kirken gennem tætte rækker af tilskuere, åbnedes af kejseren i sin højtidsdragt, ledsaget af sin erkekapellan, abbed Hilduin af st. Dionysius (Denis) og sin kansler, abbeden Helisakar; foran løb hans og Judiths treårs søn Karl, der skulde volde så uhelbredelig en splid i slægten, og som »Karl den skaldede« opnå Vestrigets konge- og den romerske kejserkrone. Efter Ludvig fulgte den unge kejser Lothar med kong Harald, de højbårne kvinder og den danske kongesøn, ledsagede af hoffets dignitarier, og endelig abbeden Fridugis, kejserens kansler, med sine hvidklædte disciple; derefter det festlige følge af Franker og Danske. Da kejseren trådte ind i kirkens langhus, bøjede han sig som sædvanlig til bøn; strax efter lød sangmestrenes basuner, og koret istemte sine hymner. Den høje hal fyldtes med de festlig klædte skarer; vægene var smykkede med billeder, tilvenstre havde man den gamle, tilhøjre den nye pagts historie; sanghuset stod fuldt af klerke og sangere, og gudstjenestens gribende symbolik, messens højtidelige stilhed og bønnens bølgende virak betog de fremmedes sind.

Efter et længere ophold hos kejseren drog Harald tilbage til Danmark ad den samme vej, han var kommen; hans søn og vistnok flere af de yngre, deriblandt en brodersøn af kongen, blev tilbage for at opdrages i frankiske sæder; de hjemdragende derimod fik klerke med for at kunne vedligeholde forbindelsen med den almindelige kirke. Der knyttedes endnu en anden forbindelse mellem fyrsterne; Harald modtog et len af Ludvig, og trådte derved i et personligt afhængighedsforhold til ham, ligesom han aflagde lensløftet i hans hånd. Det var grevskabet Hriustri, det østligste i Frisland, omfattende øerne og kysterne i Wesers daværende delta,*) på én gang et tilholdssted under ulykken og et udgangspunkt for forsøgene på at tilbagevinde sit fædrene rige; men ved siden af vistnok først og fremst knyttet til den betingelse at forsvare floden og dens opland mod Vesterhavets vikingesværme.

Der er én omstændighed ved denne begivenhed, som Ermold, der skrev sit digt et års eller et par års tid efter, tillægger en meget ringe vægt, men som i virkeligheden, som det så ofte går, fik langt større betydning i Nordens historie end det, som vakte så megen opsigt hos samtiden. »Den mægtige fyrste, siger han, gav ham også viede kar til gudstjenestens tarv, ordensdragter, præster og de kirkelige bøger, dertil munke, som frivilligt vilde gå, for at omvende folkene til himlens rige.« Disse munke, (der tillige var de medgivne præster!) — var Ansgar og Avtbert fra Corbie. Einhard og Thegan, der ligeledes skrev samtidigt om Haralds dåb, omtaler dem end ikke.

Vi står her foran den mærkelige mand, som til alle tider vil bære navn af »Nordens apostel«; en munk, der med hele sin sjæls inderlighed havde hengivet sig til det ensomme og forsagende livs tanker og syner; — en præst, som, modnet i angest og tungsind, med en henrivende veltalenhed forkyndte frelsens glade budskab for de uom-

*) Spruners Handatlas, 3. Aufl. nr. 38. Dümmler, Gesch. d. ostfr. R. I. 260.

vendte; — en biskop, som med den overlegne ånds myndighed lagde grundvolden til en stor folkekirke. Ansgar var af frankisk byrd; han tilhørte altså den stamme, der efterat have underlagt sig alle sine frænder på fastlandet, endnu holdt det for en ære, ligesom Saxer, Langbarder og Goter, at føre sin oprindelse tilbage til Nordboerne; han gik da ikke til fremmede, idet han fulgte sit livs kald, han kom som en frænde til sit moderfolk, som en broder til sine brødre.

Han forenede, som det ikke sjælden er tilfældet, en fyrig og højtbegavet ånd med et svagt og fintbygget legem; hvad der bevægede sig levende i hans sjæl, uden endnu at have antaget tankens bestemte form, fremstillede sig ofte for ham i drømme med en overvældende klarhed. Adskilligt af dette fortalte han senere sine fortrolige venner, navnlig Rimbert, og det er således kommen til efterverden; for os har disse syner deres betydning ved det lys, de kaster over hele tiden og særlig over hans personlighed.

Allerede som femårs dreng, da han af sin fader var sat til at lære skrift, og ved siden af hengav sig til skolelivets adspredelser, mindedes han at have havt et syn, i hvilket vor frue opmuntrede ham til at fly verdens forfængelighed for engang at blive værdig til at gensé sin afdøde moder. Som dreng blev han sat i klosteret Corbie, der nu var omdannet til et Benediktiner abbedi; navnet forklaredes efter tidens skik som cor beatum, »det salige hjerte«. Også som munk, fortalte Ansgar, havde han víst lunkenhed, indtil Karl den stores død slog ham med rædsel. Han var dengang en 13 år, og det gik ham som selvfølgelig de fleste klostergivne drenge, at dette liv i forsagelse blev en tom form. Men den store kejsers død rystede ham op af denne sløvhed; der siges, at han havde set ham i sin magt og glans, og at han havde høje forestillinger om den visdom og storhed, som fulgte ham; alt dette var nu sunket i graven. I det forår, som fulgte efter, (Karl døde d. 28. Januar 814), gærede dødstanken med alle sine alvorlige

påmindelser i drengens sjæl, og i pinsenatten udfoldedes den i et stort drømmesyn. Det forekom ham, at han lå på sit yderste; han påkaldte klosterets hoved-helgen, apostelen Peder, og sin egen valgte patron, døberen Johannes, og da han under stor angest havde udgivet ånden, stod de to mænd hos ham, ligesom han selv i forklarede legemer: døberen var en høj yngling med brune lokker og skæg og et venligt smil over det skarpttegnede åsyn; apostelen derimod var en ældre mand, ikke ret stor, med gråt og glat tilliggende hår, hans åsyn havde et rødligt skær med et halv sørgmodigt udtryk. De hellige mænd førte sjælen med sig ad lydløse veje gennem en uendelig klarhed, indtil de kom til et mørkt og forfærdeligt sted, hvor de forlod ham; her udholdt han usigelige pinsler, idet åndedrættet sammenklemtes i hans bryst, uden at han i tusmørket kunde se, hvad det var der trængte ham så hårdt; han tabte mindet om alt det forbigangne, og kun den ene tanke var ham klar, hvor forfærdeligt det var, at sådanne lidelser kunde pålægges et menneske. Dette sted var skærsilden. Efter tre dages forløb, da det forekom ham, at han havde lidt disse pinsler i tusinder af år, kom de samme mænd tilbage for at ledsage ham til himlens herlighed; deres åsyn var nu blevet lysere og vejens klarhed større; uden at anstrænge sig steg de med tankens lethed op til de saliges samfund, hvor himmelske lovsange tonede hen over de forløstes skare mod lyset i øst, der strålede med en glans, som overgik al jordisk erfaring uden dog at blænde øjet eller såre den svage menneskesjæl, og ud af lyset lød til Ansgar disse guds ord: »gak bort, og kom tilbage til mig som kronet martyr!« Men medens hærskarerne tav og bøjede deres åsyn for denne røst, der lød uendelig mildt og dog forekom ham at fylde hele verden med sin klang, bedrøvedes den unge munk; thi han havde troet at kunne blive her blandt dem, som havde overvundet. Peder og Johannes fulgte ham tilbage til jorden uden at mæle et ord; men det forekom ham, at

de så på ham med en inderlighed og varme, som den, hvormed en moder betragter sin énbårne søn. »Og synes det nu, tilføjede Ansgar, da han fortalte sin fortrolige ven dette, som om jeg havde gengivet noget af denne herlighed over alle herligheder, som jeg dengang var vidne til, da ser jeg dog, at ingen ord kan udtrykke det, som sjælen fornam, men ej heller kunde sjælen fornemme det, som det var i sig selv; thi det bares mig for at være således, som intet øje kan skue og intet øre fatte det, som det aldrig nedsteg i noget menneskehjerte.«

Nogle år derefter havde han et andet syn. Nedtrykt af syndsbevidstheden var han falden i søvn, og det forekom ham, at han rejste sig fra bønnen i et lille kapel, indviet til døberen, som lå på vejen mellem klostret og skolen ved st. Pederskirken, som han selvanden var sat til at varetage. Men idet han vilde gå ud af sin skytshelgens hus, så han en høj skikkelse i østerlandsk klædebon i døren, anselig og med et så strålende øjekast, at han intet øjeblik tvivlede om, at det jo var Kristus selv. Han ilede hen til ham og kastede sig ned foran hans fødder; men frelseren bød ham stå op og skrifte sine synder. Ansgar svarede: herre, hvorfor skal jeg tale, du véd alt, og intet er skjult for dig. Men Kristus svarede: vel véd jeg alt; men dog vil jeg, at menneskene skulle betro mig deres synder, på det jeg må forlade dem. Han skriftede da alt, hvad han havde syndet fra barndommen af og udøste hele sit hjerte, hvorpå han sank ned og med blusel tilhyllede sit åsyn; men frelseren sagde: frygt ikke, jeg er den, som forlader synderne! Da vågnede Ansgar i usigelig glæde; thi som Kristus selv i ørken havde løsrevet sig fra døberens strænge tale, således havde han her hentet sin discipel ud af profetens hus.

Klostret Corbie stod på et højt standpunkt, hvad åndeligt liv angår, både lærdom, kirketugt og prædiken dyrkedes her fremfor noget andet sted i det frankiske rige; i de heftige kampe for en bedre orden i kirkens indre bestyrelse såvel som i dens forhold til staten gik dets ledende

mænd mere end éngang i spidsen. Det var brødrene Adalhard og Vale, som gav Corbie sit præg i denne tidsalder. De var sønner af Karl Martels søn Bernhard, altså kejser Karls søskendebørn, og denne høje byrd havde skaffet dem en såre omskiftelig skæbne. Karl var i begyndelsen meget mistænksom mod hele sin slægt og således også mod dem; de fjernedes fra hoffet, hvor de havde tilbragt deres ungdom og sattes til trællearbejde, Adalhard som havekarl i Corbie, Vale kom til at køre med stude for en adelsmand. Imidlertid kunde deres ypperlige begavelse ikke skjules og de kom atter til stor indflydelse, Adalhard blev abbed og brugtes i de vigtigste hverv, han styrede i lang tid Italien som Pipins formynder, og Vale blev hushovmester hos kejseren. Men efter Karls død blev de atter mistænkte, Adalhard sattes i klostret på øen Heri (Noirmutier) ved Loires munding, der snart skulde blive så sørgelig navnkundig i det frankiske rige som de nordiske vikingers vigtigste tilholdssted, Vale blev sat i klostret Corbie. Denne begivenhed har rimeligvis bidraget til at forstærke indtrykket af kejserens død på Ansgar.

Adalhard roses som en sjælden mand, fuld af kristen kærlighed, vís i råd, en udmærket lærd, af uplettet retsindighed. Corbie var et af de steder, hvortil Karl sendte unge saxiske adelsmænd for at oplæres i kristendom og frankisk kultur, samtidig med at de tjente som gisler på landets troskab. Det bekendskab, abbeden derved stiftede med den kraftige stamme ved Weser og Elbe, bragte ham på den tanke at styrke det kristelige liv iblandt den ved anlæggelsen af et kloster; bispesæderne var endnu nye, klostre var der ingen af, den slægt var endnu i sin kraftigste alder, som havde kæmpet fortvivlelsens kamp for de gamle guder, der nu skulde forsages i dåben.

Adalhard hvilede ikke, før han havde fået en saxisk født klosterbroder sendt afsted til sit hjemland for af sine frænder at få udlagt jorder til en sådan stiftelse. Karl den stores død fjernede ham vel kort efter fra klostret, men

brødrene valgte en ligesindet abbed (af samme navn), og denne henvendte sig til Ludvig på en forsamling i Paderborn, og som man kunde vente tog den kirkeligsindede kejser med glæde mod tanken og henviste abbeden til stedets biskop Hadumar, i hvis stift den udséte gård lå, medens han samme dag udstedte et frihedsbrev for det vordende kloster. Således grundlagdes en lille nybygd i den såkaldte Sollinger Wald på et sted, der kaldtes »Hede«, en ufrugtbar og øde plet, der ikke kunde føde sine beboere, men måtte have alt fra det rige moderkloster ved Corbiefloden. Alligevel viste det sig, at tanken var undfangen i rette tid; altid flere Saxere strømmede til for at optages i Frankernes broderskab, selv folk af ædel byrd trådte ind i det, og provsten Adelbert måtte dele munkene i tre hold, hvert under sin prior, for at de kunde finde føden.

Imidlertid blev den ældre Adalhard kaldt tilbage fra Noirmoutier og opnåede atter sin gamle indflydelse (Okt. 821). Da han hørte, hvorledes det stod til med brødrene i Saxland, at de endog led mangel på det nødvendigste, sendte han dem strax alle fornødenheder, idet han samtidig bad kejseren om at måtte flytte dem til et heldigere sted; et sådant fandtes kort efter i nærheden af Hede, ved Weser. Fra Harz strækker der sig forskellige højdedrag mod vest henimod denne flod, en sidste udløber er Solling eller Sollinger Wald, i hvilken Moosberg danner det højeste punkt. Ved foden af dette ligger en keddelformig indsænkning, gennemstrømmet af et vandløb, »den røde bæk«; her lå det ældste saxiske kloster, énsomt, i en tungsindig natur, som man oprindelig tænkte sig slige boliger; endnu minder flere stedsnavne ved jagtslottet Neuhaus om stedets første bebyggelse. Det nye kloster derimod rejstes vest for Weser, en mils vej fra Hede, på en kongsgård Huxore i en af flodens slyngninger, ved en bro, som forbandt de to bredder; navnet synes at sigte til fiskegårde, der her var satte i floden*).

*) Wigand: Corvey, s. 33.

Højdedraget går på dette sted over i en vid og frugtbar• slette, der vandes af den brede flod og til alle sider begrænses af maleriske bakkepartier; det var en egn, som lignede brødrenes hjem i Pikardiet og derfor havde vakt deres opmærksomhed.*)

Abbeden Adalhard og hans broder Vale med deres følge, tilligemed flere brødre fra Hede, samledes ved Huxore for at tage det nye sted i øjesyn. Efterat alt var aftalt, knælede de under bøn og salmesang; derpå målte de pladsen op og mærkede dèn af, først til kirken, derpå til brødrehuset. Senere indbød man biskoppen af Paderborn til at indvie stedet, han plantede et kors i jorden, dèr hvor alteret skulde stå, og viede det til den hellige Steffen, en af Corbies skytshelgener; klosteret selv skulde tage navn efter moderstiftelsen og kaldes det »nye Corbie«; Saxerne udtalte det bredere og sagde »Korvej«. Denne indvielse fandt sted d. 25 Avg. 822, og samme dag begyndte kirkens opførelse, selvfølgelig af bjælkeværk fra de omliggende skove. Allerede månedsdagen efter brød brødrene op fra Hede for at drage ind i deres nye hjem. De drog afsted i højtideligt optog, med krucifixer og helligdomme foran, under lovsange og med glade tanker. Natten tilbragte de undervejs, og næste dag så de floden med den frugtbare dal ligge foran sig i efterårssolens rige farveglans. Folk var strømmede sammen langvejs fra for at være vidne til munkenes indtog, og under stor trængsel holdtes den første messe for brødrene. Kejseren havde af sit kapel givet dem relikvier af den første martyr, den hellige Stephanus.**)

De tvende klostre vedblev at stå under samme abbed og udgøre ét broderskab; Adalhard drog jævnlig frem og tilbage mellem begge. Det var dog ikke hans mening, at

*) Translatio st. Viti hos Pertz, mon. II. og Ph. Jaffé, monumenta Corbeiensia, (bibliotheca II). Sml. P. Wigand, Gesch. der Abtei Corvey I.

**) Sickel: Regesten der Urkunden der ersten Karolinger, acta Ludov. nr. 201 og 202.

denne tilstand skulde vedvare efter hans død, tvertimod anbefalede han Saxerne at vælge Varinus til hans efterfølger; denne var en Saxer af høj byrd og udmærket i lærdom og fromhed, han havde forladt alting, sit embed ved hove, sin unge hustru og sine rigdomme for at hengive sig til klostrets strænge tjeneste. Da Adalhard kort efter døde, i foråret 826, valgte man da også hans broder Vale i Corbie, medens Korvej efter nogen tøven tog Varinus. Dette udelukkede dog ikke, at broderskabet også fremdeles holdtes vedlige, ligesom de frankiske munke, idetmindste tildels, blev blandt Saxerne uden at opgive forholdet til deres eget kloster. Året efter Korvejs anlæggelse havde Adalhard nemlig ført flere munke med sig fra Pikardiet for at de kunde være bærere for de frankiske traditioner i henseende til ordensreglernes overholdelse, samt overføre den videnskabelighed, der blomstrede hist, til den nye plantning. Blandt disse brødre var også Ansgar, dengang et par og tyve år gammel; han overtog klosterskolen, og kort efter tillige efter brødrenes énstemmige valg almuens undervisning i kirken, da man snart lagde mærke til, at ingen havde ordet således i sin magt som han; han havde af Adalhard og Vale lært den vanskelige konst at prædike i folkesproget*), at gengive i modersmålet og således, at alle kunde gribes deraf, hvad kirken meddelte sine egne i et fremmed tungemål og en dunkel symbolik.

Det var derfor intet under, at Vale kom til at tænke på Ansgar, da der tre år efter var tale om at skaffe en ledsager for Kong Harald, der tillige kunde skaffe ordet indgang i Danmark; ingen kunde være bedre forberedt til dette kald end han. Det var heller ikke let at finde nogen, som vilde påtage sig de besværligheder og mulige farer,

---

*) Radberti vita Adalhardi, k 77: — si vero idem barbara, quam Teutiscam dicunt, lingua loqueretur, præeminebat claritatis eloquio; — ejusdem vita Walæ k. 1 (Pertz, II, 532. 533). Tyskernes navn kommer som kekendt af denne betegnelse af deres sprog: folkesproget (þjóð, tyd, et folk; at þýða, tyde, gøre folkeligt).

som var forbundne med rejsen til det fremmede land; kejseren blev derfor meget glad ved at høre, at der i Korvej fandtes en munk, om hvem Vale vidste, at han havde evnen, og antog, at han tillige havde viljen til at tage denne byrde på sine skuldre; nogen tvang, sagde han dog strax, skulde der ikke øves; thi det var et stort ansvar at nøde en kristen til at leve blandt de udøbte og derved udsætte hans sjæls frelse for fare. Imidlertid kaldtes Ansgar til hove, og da han hørte hvad talen var om, gik han strax ind på forslaget både for abbeden og kejseren, og han fik da gerne Vales tilladelse til at drage afsted.

Vales husfolk kunde ikke forsone sig med denne Ansgars beslutning: at forlade sit fædreland, sine frænder og de brødre, med hvilke han var opfostret og havde henlevet sin ungdom, og det for at gå til et barbarisk folk, anså de for en stor dårskab, som de ikke kunde andet end foreholde ham. Når derfor abbeden, som hver dag skete, gik til hove, søgte Ansgar ind i en nærliggende vingård, for i ensomhed ved bøn og læsning at berede sig til den gerning, der ventede ham blandt de Danske. Som han en dag sad her, kom en anden klosterbroder ved navn Avtbert, som Vale havde med sig fra Pikardiet, til ham for at spørge, om det da virkelig var hans agt at forlade alt for at leve blandt hedninger? Da nu Ansgar afviste ham som en frister, der vilde forføre ham til frafald, forsikrede Avtbert, at han ingenlunde vilde rokke hans beslutning, og da Ansgar derefter med varme udtalte sin hengivenhed i guds vilje, udbrød han: så vil jeg ikke, at du skal gå ene, men for guds kærligheds skyld vil jeg følge dig! Dette broderskab stadfæstede de med dyre løfter i vingården. Abbeden undrede sig ikke lidet over Avtberts forsæt, han havde ikke ventet det af ham, således som af Ansgar; han var en yngling af ædel byrd og hans egen hushovmester, — og således regner man i verden: kun den, der intet har at tabe, er villig til at tjene en idé.

Det var ikke nok at have kejserens opfordring og abbedens tilladelse til at følge kong Harald; ligesom Ebo havde søgt pavens bemyndigelse til missionen i Norden, således måtte den nu skaffes tilveje for Ansgar, og da selvfølgelig atter med Ebos samtykke. Også dette bragtes i orden, og pave Evgenius II stadfæstede Ebos bemyndigelse til at prædike for Nordboerne, denne gang i forening med Ansgar.*)

Kejseren forsynede de tvende klerke, der selvfølgelig modtog den præstelige vielse, (hvis ikke de alt tilforn havde opnået den), med kirkekar og hvad ellers de kunde trænge til på den lange rejse; derimod forsømte han at gøre de nys omvendte opmærksomme på, hvilke hensyn de skyldte dem, og de fik ingen tjenere med, da ingen skøttede om at følge dem og man ikke vilde tvinge nogen. Da de nu kom afsted med de fremmede, viste det sig, at disse så ned på dem som meget underordnede folk, ingen af dem havde givet sig stunder til at stifte nærmere bekendskab med dem; de måtte derfor tåle megen tilsidesættelse og spot, især vel fordi de var uvante med livet ombord. Da de kom til Köln, hvor høvdingerne var i land, klagede de deres nød for erkebiskop Hadebold, der tog sig venligt af dem og ved afrejsen forærede dem et eget skib med to smukt indrettede kahytter, en bekvemmelighed som de Danske ikke havde. Dette agtelsestegn fra en så anselig høvding gjorde kongen opmærksom, og han bad nu om at måtte bo i den ene kahyt, medens klerkene beholdt den

*) Jaffé, regesta pontificum, nr. 1947. Lappenberg, hamb. Urkund nr. 18. Dr. K. Koppmann tvivler om, at dette pavebrev har været til (die ältesten Urk. des Erzb. Hamb. Bremen, s. 26, anm. 1). Han kan da ikke have kendt Flodoards udtrykkelige vidnesbyrd om, at en sådan bulle i hans tid fandtes i Rheims: — (Ebo) iter ad Normannos, quibus a Paschali papa, nec non ab Eugenio successore ipsius, sicut epistolis eorundem præsulum ad ipsum pro hac re datis edocemur, fuerat prædicator destinatus, arripuit (hist. eccl. Rem. ed. Sirmondus f. 147).

anden; på den måde kom de i et personligt forhold og lærte gensidig at sætte pris på hinanden; følget behandlede dem nu mere hensynsfuldt. Således kom de forbi Dorstad ad Vesterhavet til Danmark.

Det forholdt sig ikke således, som digteren Ermold fremstiller det, at Harald var en mægtig nordisk enekonge, der drog ud, dreven af guds ånd og Ebos prædiken, for efter at have modtaget dåben at vende tilbage og indføre den i sit rige; tvertimod, han var en misfornøjet delingskonge, der sad i riget i samlag med sine tidligere modstandere, Gudfreds to sønner, af hvilke den ene førte det egenlige kongenavn over alle Danske. Ved at søge til kejseren havde Harald givet striden et nyt tyngdepunkt, især da han nu anden gang vendte tilbage som døbt og som Ludvigs lensmand, en stilling, som også forhen danske kongefrænder havde indtaget, men uden dermed at forene kongeværdigheden i hjemmet. En stund var Hårik i tvivl om, hvad han skulde gøre; Harald sad på sine gårde med sit døbte følge og de nidkære klerke og gjorde påstand på fremdeles at agtes for en af landets konger; han støttedes af det hemmelighedsfulde forbund med en fremmed kulturmagt, som beherskede hele den dannede verden, men som ikke desmindre var fremmed for dette folk; den havde underkastet sig dets naboer Saxerne og berøvet dem deres frihed; Harald selv sagdes at være en bunden mand, der havde modtaget hest og sværd af en fremmed høvding. Alligevel synes sagen et øjeblik at have stillet sig således, at det nye havde størst udsigt til at sejre; Hårik sendte bud til kejseren for at aftale et møde et steds i Frisland næste år, han tænkte åbenbart på at følge Haralds exempel.

Men imidlertid slog stemningen om; Hårik lod kejseren vente forgæves i Nimwegen, og hen ad året fordrev han Harald fra landet; han måtte ty til sit grevskab i Frisland. Året efter, 828, sendtes der en tysk hær, som lejrede sig ved Ejderens sydlige bred, på rigernes grænse. Man slut-

tede våbenhvile for at underhandle, næsten alle Saxlands grever og stormænd var tilstede. Men Harald var alt for ilsindet til at kunne holde sig tilbage, han gjorde et indfald, uden al tvivl fra søen, og afbrændte et par gårde eller byer. Næppe spurgte Gudfreds sønner dette, før de lod hæren rykke frem fra Danevirke, satte over floden og overfaldt Saxerne uforvarende; de blev slåede og lejren tagen. Da misforståelsen oplystes, sendtes der dog atter folk til kejseren for at give oplysning om Haralds fredsbrud, idet man tillige tilbød Ludvig selvdom over det skete. Rimeligvis ordnedes det således, at Harald vendte tilbage til riget; men hans stilling var bleven uholdbar i længden, og da de kort derpå følgende uroligheder i det frankiske rige aldeles svækkede dets kraft, forlod han vistnok for bestandig sit fædreland. Sit frisiske len fik han senere hen forøget med det rige Dorstad; efter kejser Ludvigs død kom dertil endnu øen Walcheren ved Scheldes udløb; hans opgave skulde overalt være at holde vikingerne fra rigets vigtigste floder. Da han kort derpå døde, efterlod han denne opgave i arv til sin søn Gudfred og sin frænde Brorik, der kom til at spille en vis rolle i de politiske begivenheder både i Danmark og Frankerigerne.

Imidlertid havde de tvende klerke efter bedste evne søgt at virke i kirkens tjeneste, såvel i Danmark, som i Frisland, hvorhen de fulgte kongen. Ikke blot lærte og døbte de overalt hvor de kom frem; de fik også en skole dannet, idet de købte vårdnede drenge, som viste nemme, og oplærte dem til kirkens tjeneste; også i Frankrig var de fleste klerke af ufri byrd, thi stillingen i kleresiets lavere grader forekom de frie mænd at være alt for hæderløs. Kongen gav dem også ædelbårne drenge at oplære, og de havde således stadig en skole på 12 eller flere disciple; også voxne sluttede sig nu til dem som medhjælpere eller tjenere, og deres ry voxede alt som deres gerning trivedes. Da afbrødes denne virksomhed ved Haralds fuldstændige fordrivelse og Avtberts samtidig ind-

trædende sygdom; Ansgar førte ham til Korvej og her døde han i den påfølgende påske (829), som han selv havde forudsagt.

Ansgar vendte tilbage til sin plads ved kong Haralds side, men kort efter kaldtes han af sin gamle abbed Vale til hoffet. Udsendinge fra Sveakongen havde været hos kejseren med forskellige hverv, deriblandt også det at forhøre noget nærmere om missionsforsøgene: også i deres hjem, sagde de, var der mange, som længtes efter at høre evangeliet, og kongen selv var vel stemt i den henseende; de bad kejseren om at give dem klerke med, det kunde dog altid være et forsøg værd. Ludvig blev selvfølgelig meget glad ved denne tale og henvendte sig atter til Vale; vel var den tid forbi, da man havde kaldet denne djærve mand en »anden Josef«, fordi han var næst kongen i alt, man havde siden den tid kaldet ham en »anden Jeremias«, fordi han spåede riget ilde, dersom ikke alle vilde gøre deres yderste for at bøde på de utilbørligheder, der gik i svang, men han havde endnu stor indflydelse på de kirkelige forholds ordning, — endnu, thi foråret efter kom det til det store brud, der aldrig tilfulde lægedes, men fortsattes under forskellige former indtil Karolingernes undergang, og Vale var den som fra først af stod i spidsen for det åbenbare oprør mod kejseren. De svenske sendebud stedtes vistnok for kejseren på rigsdagen i Worms, i Avgust måned 829; det synes at have været handelsmænd, hvis vigtigste ærende uden tvivl var ordningen af et eller andet handelsspørgsmål, thi også de Svenske fór i købfærd til Dorstad. Vale kaldte Ansgar, som imidlertid var bleven øvet i den danske tunge og måtte ansés for den mest skikkede, eller vel rettere den eneste, som der kunde være tale om, til denne rejse. Han var ikke blot strax villig, men glad ved det nye kald, fordi det åbnede ham bedre udsigter til hedningeomvendelsen end hans nærværende stilling. Til ledsager bestemte Vale denne gang munken Vitmar fra Corbie, i forening med hvem

Ansgar forhen havde forestået klosterskolen ved st. Pederskirken, og en ældre klosterbroder ved navn Gislemar overtog sjælesørgerembedet hos kong Harald, der dermed træder ud af sit forhold til missionen.

Ansgar og Vitmar drog afsted med de svenske handelsmænd samme efterår; de kom lykkelig ind under den svenske kyst, men her blev de overfaldne af vikinger; købfarerne slog dem vel første gang, men da kampen blev fornyet, bukkede de under og måtte frelse sig ved at springe fra borde og søge land. Ved denne lejlighed mistede klerkene alt hvad de ejede, deriblandt ikke mindre end 40 bøger, som Ansgar havde samlet til gudstjenestens brug; desuden tabtes de kostbare gaver til Svenskekongen, som kejseren havde givet dem med for at berede dem en god modtagelse. Da de nu stod på strandbredden i det fremmede land, blev spørgsmålet, om de skulde gå frem eller tilbage; nogle stemte for det første, andre for det andet. Ansgar afgjorde imidlertid al tvivl ved at erklære, at han ikke på nogen måde vilde vende om, før han havde erfaret, ihvor vidt det var guds vilje, at evangeliet skulde prædikes for dette folk. De fulgte da sendebuddene den lange vej gennem Gøterigerne, over de store søer til Mælaren, ved hvis udløb i »saltsøen« rigets største købing, den såkaldte Bjørkø, lå. Kong Bjørn modtog dem med velvilje efter sendebuddenes anbefaling, og efter at have rådført sig med sine mænd, tillod han dem at blive dèr i riget, prædike og omvende alle, som vilde indlade sig med dem.

Bjørkø (Birca), — hvilket navn i de nordiske sprog betegner enhver købstad, og senere ethvert fra det almindelige heredsthing undtaget område (vort birk*), — lå på en af

*) Man har ikke kunnet finde nogen antagelig forklaring af navnets oprindelse. Det er dog umiskendeligt samme ord, som det der betegner træet, og det rimeligste er da vel, at det har havt en særlig betydning, som nu er tabt, men som har dannet overgangen til denne anvendelse, f. ex. borgens bul-virke (sml. »ask« som stående betegnelse for et skib).

Mælarens utallige holme; denne bærer endnu det gamle navn, og høje jordvolde viser den plads, som købmandsboderne og den kongelige borg fordum indtog. Det var midpunktet for de svenske lande, den sikreste havn, langt nok fra havet til at være i ly såvel for dets storme som dets vikinger, og dog i nærheden af dets travle liv og dets brede veje til Garderige, Gutland, Jome, Slesvig, Haløre og alle de lande, som lå hinsides Øresund. Sverigs frugtbareste lande bredte sig om Mælaren, der i utallige vige skærer ind mod nord og vest og udtunger landet samtidig med at den modtager de frugtbargørende vandløb fra et stort område. Søens bredder skråner jævnt op til alle sider, jorden er leret og yder rigeligt sin afgrøde, sommeren er varm, våren og høsten fortryllende skønne og vinterens kulde er ringere, end man efter den nordlige beliggenhed skulde antage. Bedst udstyret er egnen nord for søen, hvor landet falder af mod syd og mod solen, hvor jordbunden er frodigst, vandløbene bedst fordelte, søen mest forgrenet. Det er det gamle Upland med Upsale; beboerne kaldte sig selv Upsvear, og efter et gammelt dansk sagn, der er fuldstændig i svensk ånd, hed deres første konge Ypper*). Fyrisåen samler bækkene fra de tre »folklande« og fører deres vand forbi Upsale til Sigtunafjord. Mod nord brydes det bedste jern, som kendes, i Danemora gruber. Intet under, at dette land fra den fjerneste oldtid af var halvøens mægtigste bygd, rigets hoved og hjerte. Uplandene var til alle sider omgivne af vigtige landskaber. Mod vest langs Mælarens indre bækken, lå Vestmanland, mindre gunstigt for agerdyrkningen end folklandene, med større højdedrag og dybere skove; mod syd, hinsides søen, Sø(n)dermanland, opfyldt af skove og søer, kun lidet dyrket i oldtiden; det ligger alt i disse strækningers navne, at deres beboere betragtedes som udflyttere eller underordnede Uplandet. Mod øst skilte Rodslagen dette fra søen og den brede

*) Scr. I 223. Up-, Ypper, betegner det høje, udmærkede, »ypperlige«.

skærgård, befolkningen var her især henvist på havets rigdomme; mod nord strækker Gestrikland sig op imod den mørke Ødemård (ødeskoven), ligesom Kolmården mod syd danner skellet mod Øster-Gøtland. Det er det gamle Svithjod, Sveafolkets hjembygd, i størrelse omtrent som Nørrejylland.

Ansgar og hans fæller begyndte deres prædiken paa Bjørkø; den første menighed var de kristne fanger, der færdedes her i trældom, fjernt fra hjemmets kirker og uden sakramenternes trøst. Men snart vandt ordet også indgang hos andre; thi det viste sig, at sendebuddene havde havt ret i, at der var mange, som længtes efter at høre noget om Frankernes gud, medens andre alt var helt eller halvt omvendte i udlandet. Ingen blev dog så bekendt, eller greb den nye lære med så stort alvor, som byens høvding Hergejr*), der endog byggede en kirke på sin gård og øvede sig med største flid i selv at kunne røgte gudstjenesten. Det er ikke umuligt, at dette gudshus kan have været det første i Norden, men det er dog neppe sandsynligt; thi Harald og hans døbte høvdinger havde neppe undladt at bygge kapeller på deres gårde, og det fejler vel heller ikke, at jo andre var bleven omvendte ved Ansgars prædiken i Danmark og havde indrettet sig på at fortsætte den nye gudsdyrkelse; ja det er end ikke usandsynligt, at enkelte mænd alt før den tid har havt kapeller eller kirkelige altre og bedekamre. Ansgar blev to vintre i Svithjod, glad ved sin taknemmelige virksomhed; i foråret 831 tog han tilbage til kejseren og aflagde beretning om alt hvad han havde oplevet; han medbragte runebreve fra kong Bjørn**). I Frankeriget var der indtrådt store for-

*) Frankerne kaldte ham Herigar, ligesom Nordboerne selvfølgelig kaldte Ansgar for Åsgejr, Asger; navnene var tildels fælles for de beslægtede stammer.

**) cum certo suæ legationis experimento et cum literis regia manu more ipsorum deformatis. Langebek jævnfører her med rette, hvad den samtidige Raban fortæller om Nordboerne, uden al tvivl netop

andringer; det var kort efter Ansgars afrejse kommen til åben kamp mellem de to partier, af hvilke det ene søgte at hævde kejserdømmet i sin romerske betydning, således som det var slået fast i året 817, da Lothar bestemtes til Ludvigs efterfølger, medens de yngre brødre Pipin og Ludvig skulde have mindre len, Akvitanien og Bajern, hvorimod det andet søgte at føre den gamle national-germanske skik, at dele riget ligeligt mellem kongesønnerne, tilbage. I spidsen for dette sidste stod Judith, der stred for sin søn Karl, som var født efter hin deling og derfor udelukket fra al arv; det første ledes af kirkens fyrster, fremfor alt af Vale og hans venner. Det var kommen til åben kamp mellem de to kejsere, men Ludvig havde sejret, Lothar indskrænkedes til Italien, de tre yngre brødre delte de øvrige lande, dog selvfølgelig således, at faderen beholdt magten for sin livstid. Vale blev sat i forvaring på en stejl klippeø i søen ved Genève, senere på Noirmoutier ved Loire; Lothar blev ydmyget så dybt, at han selv måtte afsige dommen over sine venner: han dømte dem til døde efter rigets love, men Ludvig gav dem nåde!

I Okt. 831 holdt kejseren med sine sønner en stor og glimrende rigsdag i Thionville (det tyske Didenhofen) ved Mosel, lidt nord for Metz. Blandt de fremmede, som her fremstillede sig, var tre udsendinge fra kalifen Mamun i Bagdad, der overrakte kejseren kostelige gaver af tøjer og røgelse og udtalte ønsket om en fornyelse af forbundet mellem Karl og Harun. Også danske mænd indfandt sig her for at tilbyde forlig med kejseren, og et sådant sluttedes efter deres ønske. Her var det uden al tvivl tillige Ansgars anliggender ordnedes, idet kejseren fik de tilstedeværende bispers samtykke til at oprette et bispedømme i Hamburg, ved Alsters udløb i Elbe, hvorved altså Karl den stores tanke optoges igen; fra dette sæde skulde Ansgar

efter Ansgars beretninger: at de havde egne bogstaver, som han endog kunde meddele, og som de brugte til at optegne deres sange, besværgelser og spådomme med (Scr. I 448 f.).

fremdeles tjene missionen i Norden og blandt Venderne, der boede næsten helt ind til borgens volde. Bisperne af Ferden og Bremen, Helmgaud og Wilderik, der var tilstede, gav udtrykkeligt deres samtykke til denne formindskelse af deres stifter; thi det nye bispedømme skulde omfatte hele Nordalbingernes land: Sturmarn, Holsten og Ditmarsk. Bispevielsen foretoges af kejserens broder og erkekapellan, biskop Drogo af Metz, medens de tre erkebisper, Ebo af Rheims, Hetti af Trier og Otgar af Mainz gik ham til hånde. Der lå i denne usædvanlige indvielse, — thi ellers foretoges den af kandidatens fremtidige metropolit og hans lydbisper, — tillige en antydning af, at den nye biskop skulde være uafhængig af alle andre, altså selv beklædes med erkebiskoppelig rang.

Ebo indtog den gang endnu sin høje plads i staten og i kejserens gunst, han var sikkert i høj grad medvirkende ved denne ordning af forholdene. Men det lå også i hans opfattelse af kirkens organisation, at intet endeligt kunde afgøres uden pavens stadfæstelse. Ansgar sendtes derfor strax efter til Rom, ledsaget af kejserens afsending og tvende bisper, og Gregor IV, en myndig og nidkær prælat, stadfæstede gerne kejserens afgørelse, idet han dertil føjede sin udnævnelse til erkebiskop og pavelig legat (afsending) ved tildelingen af palliet, medens han dog ingenlunde glemte den del, der bestandig tilkom Ebo i missionen. Pavebrevet, der ved denne lejlighed udstedtes, lyder i oversættelse således:

»Biskop Gregor, guds tjeneres tjener. Alle troende ville vi have gjort vitterligt, at den ophøjede konge Karl, salig ihukommelse, i vore formænds tid efter guds ånds indskydelse underkastede Saxerne den hellige kultus og lærte de vilde hjerter, som han undertvang med sværdet lige indtil Danernes og Vendernes landemærker, at kende det Kristi åg, som er mild tog let at bære, ligesom han bestemte at oprette et eget bispedømme i denne yderste del af sit rige, der, beliggende hinsides Elbe, var udsat for

hedendommens dødbringende fare, for nemlig derved at forebygge et tilbagefald, som også fordi han anså den for bedst skikket til derfra at vinde de endnu hedenske folk. Men da døden hindrede ham i at udføre dette, så har hans søn og efterfølger, den ophøjede Ludvig, imperator Augustus, optaget og udført sin hellige faders fromme forsæt. Denne sag er nu ved de ærværdige bisper Ratold og Bernold, samt den ærværdige greve og afsending Gerold, forelagt os til stadfæstelse. Idet vi da erkender dette værk for at være gud velbehageligt og tillige er bleven oplyste om forholdene ved vor broder og søn Ansgar, Nordalbingernes første biskop, der er indviet ved Drogos hånd, biskop i Metz, så har vi bestemt efter vore forgængeres vis at stadfæste de store kejseres hellige idræt, såvel ved nærværende brev som og ved palliets tildelelse, for at fornævnte vor søn, støttet til en sådan stadfæstelse, ligesom også hans efterfølgere, bestandige i hedningernes omvendelse, skal få større kraft til at modstå djævelens anløb. Og selve vor søn, den forhen nævnte Ansgar, har vi indsat til vor afsending blandt alle omkringboende folk, Svenske og Danske såvel som Vender og blandt hvilke iøvrigt den guddommelige nåde har brudt vej, sammen med Ebo, erkebiskop i Rheims, og foran st. Peders legem og alter tildelt ham myndighed til offenlig at forkynde evangeliet, medens vi bestemmer, at Nordalbingernes bispesæde, kaldet Hammaburg, indviet til frelserens og hans hellige og usmittede moder Maries ære, skal være et erkesæde. De efterfølgende bispers indvielse vil vi midlertidig have overdraget hoffets fromme forsorg, indtil der blandt hedningerne bliver bisper til at indvie dem. Men til efterfølger skal altid udvælges en mand, der har ordet i sin magt og er det store kald voxen. Men alt hvad der af den ærværdige fyrste er lagt til dette gud velbehagelige hverv, alle hans løfter stadfæster vi med faderlig myndighed, og enhver, som skulde ville gøre modstand eller indsigelse, skal vi gennembore med forbandelsens od og fordømme med en evig hævn,

skyldig til djævlenes lod, for at vi sikkert kan befæste den apostoliske højhed til alle sider i from nidkærhed for guds sag og efter vore forgængeres vis.

Og siden nu den guddommelige nåde satte dig, min kæreste søn Ansgar, til at være den første erkebiskop i det nye sæde, så har også vi givet dig palliet til at højtideligholde messen med, idet vi tillader dig at bruge det, sålænge du lever, ligesom også din kirke efter dig, idet dens privilegier bliver urokkelige i al fremtid. Den hellige trefoldighed ville værdiges længe at bevare dig uskadt, min broder, og han føre dig efter denne verdens beskhed til den evige salighed!«*)

Hvad der her skete var ingenlunde noget nyt og hidtil uhørt, således som man i reglen opfatter det**); tvertimod det var i god overensstemmelse med den romerske kirkes hele opfattelse af sin stilling i verden. Paven stadfæstede det ny oprettede bispedømme som led i den hellige almindelige kirke, og tillige med det hverv at virke for hedningernes omvendelse, således som kejserne Karl og Ludvig havde havt til hensigt***). Der var for øjeblikket særlig

*) Efter den formentlig ægte bulle, trykt af Ph. Cæsar, og derefter af Mabillon, acta stt. Ben. ord. IV. II p. 124. Se tillæget. Den foregivne original, som for nogle år siden blev funden i Stade, er et senere falskneri, som gik ud på at udslette mindet om Ebo som ligeberettiget og derimod udvide legationen til Ansgars efterfølgere, hvorved hele det historiskes forhold forandredes; desuden er der foretaget flere andre forvanskninger (trykt hos Lappenberg, hamb. Urk. og Liljegren, svensk Dipl.).

**) Dümmler, I. 263 f.

***) sanctum studium magnorum imperatorum tam præsenti auctoritate quam etiam pallii datione — roborare decrevimus. Koppmann har heraf villet slutte, at det var kejserens »ønske« (studium), at A. skulde have palliet, at altså han har oprettet et erkesæde, som paven kun stadfæster (anf. skr. s. 16 ff.). Men denne betragtning er uholdbar; ikke blot tales der her overalt udtrykkelig om en bispevielse, Nordalbingernes biskop osv., medens paven ligeså udtrykkeligt bestemmer, at dette bispesæde skal være erkebiskoppeligt, men det ovennævnte udtryk kan heller ikke forstås således som K. vil. Studium er ikke noget ønske, men en

tale om Nordboerne; havde Karl tillige tænkt på en mission fra Hamburg ud, var det selvfølgelig de undertvungne Vender, han havde for øje, vi har set, at han end ikke ønskede den udbredt til Danmark; nu sammenfattes begge dele i den pavelige stadfæstelse: Svenske, Danske og Vender, blandt dem alle skal Ansgar være pavens afsending, til tegn på hvilket han får palliet og det erkebiskoppelige navn; Ebo af Rheims beholder samme bemyndigelse, som den er givet ham af tvende foregående paver. Dog kommer det nye erkebispedømme i et nærmere forhold til missionen end noget andet, der skal bestandig vælges gode folketalere til embedet, og de skal engang i tiden indvie, og indvies af, de bisper, som måtte opstå blandt hedningerne. Palliet skal bestandig blive ved sædet; derimod siges der intet om, hvorvidt værdigheden som pavens afsending blandt de nordiske folk skal overføres på efterfølgerne; i den henseende afholdt paven sig med god takt fra at foregribe fremtidens udvikling.

Et par år efter (15. Maj 834) tillagde kejser Ludvig det nye bispesæde en værdifuld materiel støtte. Ligesom kejser Karl havde henlagt cellen Hrodnak, Renaix i Øst Flandern syd for Gent, til dåbskirken i Hamburg, således gav Ludvig nu domkirken klostret Turholt, d. e. Thourout i Vest Flandern, syd for Bruges, som en stadig

---

hensigt, et forehavende, og det tillægges da også her begge kejserne; vilde K. fastholde sin fortolkning, måtte han have ladet paven påstå, at også Karl havde næret og udtalt et »ønske« om, at H. skulde gøres til et erkesæde. Kejsernes »studium« var at få oprettet et nordalbingisk bispedømme med missionslejlighed og dette støtter paven såvel ved sit stadfæstelsesbrev som ved at give A. palliet, en gave, som ingen anden magt kunde foregribe. Først derefter gør han »ipsumque A.« til sin legat sammen med Ebo, og »ipsumque sedem Nordalbingorum« til et »archiepiscopalem«. En bestemtere adskillelse kan ikke tænkes. — Hvad iøvrigt den efterretning i Ansgars levned, at Karl vilde oprette et erkesæde i H., angår, da er det unødvendigt at ytre flere formodninger om den, thi en sammenligning med legenden (scr. I 622) viser, at der oprindeligt i texten har stået: episcopalem sedem.

og sikker indtægt og et tilflugtsted i nøden*). Således udstyret tiltrådte Ansgar i et lykkeligt øjeblik sit ansvarsfulde embede; han fik klerke fra Corbie og snart var fruekirken ved Alster indrettet som et lille mønster (monasterium).

Det var i et lykkeligt øjeblik; thi kort efter eller samtidigt udbrød de mest forargelige fejder i det frankiske rige. Allerede i julen efter mødet i Thionville forlod Pipin uden tilladelse sin faders hof; Ludvig gjorde åbent oprør, kort derpå Pipin, og året efter (833) alle sønnerne i forening; pave Gregor gik over Alperne for at mægle forlig og skaffe de kirkelige interesser anerkendelse, Vale kom tilbage fra sin forvisning, og det endte med et almindeligt frafald fra den svage kejser, så han måtte overgive sig til sine sønners nåde (ved Kolmar i Elsas). De kirkeligsindede mænd mente, at den eneste tålelige løsning af disse brydsomme forhold var den, at Ludvig nedlagde regeringen og gik i kloster, medens Lothar overtog kejserdømmet og de forpligtelser mod kirken og paven, som efter deres opfattelse fulgte deraf. På et møde i Compiegne, nord for Paris, besluttedes det som snarest at sætte det i værk, og prælaterne begav sig til Soissons, nogle få mil øst herfor, og trængte ind på den gamle kejser med deres forestillinger. Ludvig nedlagde også virkelig, hårdt trængt af kirkens høvdinger og særlig af sin gamle ven Ebo, i hvis stift stedet lå, sin værdighed og iførte sig bodsklædningen; men han vilde ikke gå i kloster. Heller ikke vilde hans yngre sønner underkaste sig Lothars kejserdømme og således fik striden ingen afslutning; året efter udbrød der atter åben fejde, kejseren understøttedes af sin søn Ludvig, og det endte med at alt det skete gjordes usket, Ludvig sattes igen på tronen, og det med ikke mindre højtidelighed end der var brugt ved afsættelsen. Ved al sin fromhed og svaghed var Karl den stores søn ikke fri for den hævn-

*) Der findes ikke mindre end 3 forskellige, mere eller mindre forfalskede texter af dette brev. Se tillæg II.

gærrighed, som slægten stadig havde vist. Således måtte enkelte falde som ofre for hvad han havde udstået og hans vredes hele kraft faldt denne gang på Ebo, af hvem han ikke havde ventet noget ondt. Ebo var nu vistnok i høj grad skyldig, for så vidt som han havde deltaget i kejserens nedværdigelse; dog kan man vistnok med grund gøre gældende, at en mand, der kan ydmyges og nedværdiges så dybt, neppe fortjener bedre end at det sker, ligesom det er vist, at Ludvig i alle måder syntes udygtig til at regere. Men Ebo, der forgæves havde forsøgt på at undvige til Danmark, blev sat i forvaring i klosteret Fulda og afsat fra sit erkebiskoppelige embed på forsamlingen i Thionville, i Marts 835; samtidig blev biskop Gosvin af Osnabrück, der i Soissons siges at have revet sværdet fra kejserens side, afsat; også han opholdt sig fra den tid af i Fulda.*)

Det er uden tvivl til Ebos fald at overdragelsen af den svenske mission til Gauzbert knytter sig. Vel fremstilles den i Ansgars levned i forbindelse med erkebispedømmets oprettelse; men da dette skrift slet ikke nævner Ebos ulykkelige skæbne, ligesom det er tilsendt og udarbejdet for brødrene i Corbie, hvis abbed havde været så dybt indviklet i de samme omskiftelser, — (Vale blev iøvrigt vel afsat i Corbie, men fik det rige kloster Bobbio ved Trebia i vederlag og forsonedes året efter med sin kejserlige frænde), — og da det viser sig upålideligt på et langt senere tidspunkt, der lå forfatterens meget nær, så er det neppe utilstedeligt her at forudsætte, om ikke en forvanskning, så dog en tillempning af de virkelige tildragelser til det billed, som forfatteren helst vilde give af dem. Hvad skulde desuden bevæge Ebo til nu at give afkald på den mission, som havde været ham så dyrebar og som han aldrig havde tabt helt af syne? Hvorfor sendte han ikke, som senere Gauzbert, en præst i sit sted, på sine vegne, medens han selv for-

*) Noorden: Hinkmar, s 20 f. Hefele, Concillengesch. IV 76 ff. Dümmler I, s. 74 ff.

beholdt sig et overtilsyn både med missionen og med klostret i Welnau? Og hvorfor lod han endelig Gregor stadfæste sin sendelse, dersom det var hans agt samtidigt at opgive den? Det ligger derimod nær nok at antage, at kejseren berøvede ham sin del i missionen, sit kloster og alt hvad dertil hørte, ligesåvel som han fratog ham erkebispedømmet i Rheims; han havde jo desuden gjort mine til at undfly til Norden, og hvilken forvirring kunde der ikke opstå deraf, om det engang lykkedes ham at slippe op til hine egne og skabe sig et nyt udgangspunkt for sine anslag mod kejserdømmet! På den anden side kan det godt tænkes, at hans afkald på legationen i Norden, idetmindste i formen, holdtes mere frivilligt, end overfor det kirkelige embed i riget; udnævnelsen var jo kommen fra paven og det var mere end tvivlsomt, hvorvidt man vilde kunne opnå en tilbagekaldelse af den i Rom. — Dertil kommer endnu ét. Som vi så, udstedte kejser Ludvig i Maj måned 834 et gavebrev på Turholt. Han opholdt sig dengang i Achen, det var et par måneder efter hans genindsættelse og Ebos tilfangetagelse. Det ligger da nær at henføre dennes (pånødte, men i formen frie) afkald på legationen til dette tidspunkt, medens han først året efter, i en helt anden forbindelse, mister sit embed ved dom. Klostret Welnau gik herved over til Gauzbert og den svenske mission, og dette gav da uden al tvivl tillige den nærmeste anledning til, at kejseren overdrog Turholt til Ansgar og missionen i Danmark. Hvorom alting er, så nedlagde Ebo sin værdighed som Nordens apostel til fordel for sin frænde Gauzbert, der tillige fik overdraget Welnau og modtog pavens stadfæstelse samt palliet*). Der var nu altså to erkebisper i Norden, én i Danmark og én i Sverrig, — thi således delte de missionen mellem sig, — et slående bevis på, at paven ikke dengang havde tænkt sig for bestandig

*) Lappenberg, Urk. nr. 18.

at knytte det kirkelige overhyrdeembed over disse lande til et bestemt bispesæde udenfor deres grænser.

Gauzbert, — han kaldtes Gosbert af Saxerne, Gautbert i Norden, — optræder senere som biskop i Osnabrück, hvorfra Gosvin var fordreven til Fulda. Det ligger nær at antage, at han strax er bleven bestemt til dette embede, der henstod ubesat i flere år, kun at han ikke tiltrådte det formelt før efter sin tilbagekomst. Stiftet styredes i mellemtiden, siges der, af grev Kobbo, der dengang var den mægtigste mand i disse egne; men Gosvin sneg sig dog af og til fra klostret tilbage til sin kirke.

Vi må på dette sted tage afsked med Ebo, der nu træder ud af den nordiske missions historie. En tung beskyldning knytter sig til hans navn i de følgende år, nemlig den, at han har havt del i det store kirkelige bedrageri, der er bekendt under navn af de Isidorske dekretaler, en samling falske pavebreve fra den ældste tid, skrevne for at begrunde kirkens og særlig pavens højhed over alle jordiske magter. Vist er det, at dette falskneri tilhører denne tid og den kreds Ebo tilhørte, man mener endog udtrykkelig at kunne henføre det til Rheims og det parti, som stadig søgte at skaffe Ebo det tabte embed tilbage. Dette lykkedes dog kun forbigående efter Ludvigs død, Ebo var falden for bestandig, og det var kun ved den yngre Ludvigs godhed, at han i sine sidste år beklædte bispestolen i Hildesheim (846—51*).

Måske står det i forbindelse hermed, at Ansgar omsendte en beretning om den nordiske mission til alle tyske bisper. Hvis så er, da har han ikke villet overtale eller forsvare, men kun fremstille kendsgerningerne i deres veltalende simpelhed. »Jeg ønsker, at I skulde vide, siger han i det brev, som ledsagede skriftet, hvorledes Ebo, erkebisp i Rheims, greben af den guddommelige ånd, i kejser Ludvigs tid, med hans og så at sige hele rigets

*) C. v. Noorden, Hinkmar, Beilage II.

samtykke, da det var samlet på en synode, gik til Rom, hvor han af pave Pascalis bemyndigedes til offenlig at forkynde ordet i Norden, og hvorledes kejser Ludvig senere hen fremmede dette værk og viste sig gavmild og velvillig, og hvad der ellers vedkommer denne udsendelse.« Den ydmyge biskop træder her selv i skygge for sin forgænger: hans gerning var kun en beskeden fortsættelse af hvad hin havde undfanget tanken til og først sat i værk. Måske kan det dog også have været et mindeskrift efter den urolige prælats hedengang, et indlæg for den meget bagtalte mands rygte, som måtte veje dobbelt tungt, siden det kom fra så rene hænder.

Men det var heller ikke lidet, Ansgar skyldte denne kraftige karakter og fyrige ånd. Ikke blot havde han brudt vej både hos kejseren, paven og i det fremmede land; han vedblev bestandig at støtte sin fromme og gudhengivne, men ikke sjælden overvældede og klejnmodige ven. »Under store vanskeligheder og megen trængsel, siger hans biograf, styrkedes Ansgar bestandig af den guddommelige beåndelse, så han ikke afstod fra sit forehavende; men ikke lidet bidrog til hans trøst også den sindets fromhed og åndens glød, som Ebo, der først havde påtaget sig denne udsendelse, var i besiddelse af. Thi nidkær som han var i sin inderste sjæl for hedningernes kaldelse, opmuntrede han ham bestandig til at udbrede troens nåde i hine egne og påmindede ham strængelig om ikke at opgive, hvad der engang var begyndt.« Især mindedes han stadig deres sidste møde; »thi da vor biskop, efterat have opregnet de utallige vanskeligheder, som stillede sig i vejen for ham, spurgte, hvad han vel egenlig troede om hele denne udsendelse, og ivrig opfordrede ham til at sige, hvilken trøst han kunde yde ham i dette stykke, så svarede Ebo, ligesom greben af en profetisk ånd: jeg er forvisset om, at det, vi har begyndt for Kristi navn, skal modnes i herren; thi det er min fortrøstning, det tror jeg sikkert, ja jeg véd det for vist, at selv om der af og til for vore synders

skyld vil møde nogen vanskelighed, så skal dog det, vi begyndte blandt hine folk, aldrig nogensinde helt udslettes, men modnes i guds nåde og bringe velsignelse, indtil herrens navn når frem til verdens ende.«

Så lad da disse to mænd stå ved siden af hinanden i den nordiske kirkes daggry, den rene ved siden af den urene, den lidenskabeligt hensynsløse ånd ved siden af den jomfruelige drømmerige sjæl; det værk, som de grundlagde, kom til at bære præg af dem begge: så hvile da også over det den velsignelse, hvori de mødtes!

Gauzbert drog til sit embed i Svithjod; han førte sin frænde Nidhart og andre klerke med sig, Ebo havde udstyret ham rigelig med gods, kejseren lagde dertil af sit eget, som han plejede, hvor talen var om at fremme kirkens sag. Der er opbevaret nogle brudstykker af et brev til ham fra abbeden i Fulda, den senere berømte erkebiskop i Mainz, Rabanus Maurus — (Raban, det nordiske Ravn); — han kaldes her Simon, hvilket navn han havde antaget ved bispevielsen, og »den store præst« (magnus sacerdos). Brevet har indeholdt en række formaninger og opmuntringstaler til at holde ud i det besværlige kald, rimeligvis svar på den svenske erkebiskops klager over kaldets vanskeligheder. Med brevet fulgte desuden en del værdifulde gaver, der nævnes lejlighedsvis en messebog med læsten og evangelierne, dertil psalteren og apostlenes gerninger; endvidere tre alterklæder, to fuldstændige messeklædninger, et pallium, et korporale, en klokke og en bjælde.*)

Gauzbert byggede en kirke på Bjørkø, den første hovedkirke i Norden; thi i Danmark nøjedes man foreløbig med at drage til Hamburg stiftskirke til dåbsterminerne, for så vidt som denne handling ikke foretoges uden hensyn til tid og sted, hvad der vistnok idetmindste gjaldt om den første korsets betegnelse, primsignelsen. Det lykkedes ham

*) Brudstykker, opbevarede hos de Magdeburgske centuriatorer, meddelte af Dümmler i Forschungen f. deutsche Gesch. V. 381 f.

at omvende ikke så få, og han synes i flere år i fred og ro at have røgtet sit kald i det fjerne Norden. Imidlertid samledes der efterhånden et parti imod ham, og en dag blev hans hus overfaldet af en forbitret folkehob, han selv og husfolkene bundne, hans frænde Nidhart dræbt. Der siges udtrykkelig, at kongen ingen del havde i disse voldsomheder, men at de var et uhjemlet hærværk. Vi må dog her huske på, at vore efterretninger er ensidige og neppe til at stole på i alle enkeltheder; det står i stærk strid med, hvad der skete før og senere, at noget sådant kunde ske uden al anledning og uden at hidføre retslig straf, medens der her kun er tale om straffende jertegn. Det sandsynligste er vistnok, at Nidhart, som blev dræbt, på én eller anden måde har trådt modstanderne for nær og derved æsket dem til selvtægt, og da der ikke forlyder noget om, at der blev givet de andre oprejsning, er der sikkert bagefter gået dom over den faldne og hans fæller. Bundne og vanærede førtes disse derpå ud over landets grænser, rimeligvis med fremmede købmænd. Gauzbert anså det for givet, at han aldrig mere kunde vende tilbage til et folk, som havde fjernet ham på denne måde, og han opnåede nu bispedømmet Osnabrück; hans helbred synes at have været nedbrudt og hans svaghed i stiftets forsvar overfor Korvej og Herford, der havde beriget sig af dets indtægter, dadledes bittert af hans efterfølgere.*) Han skal senere være bleven gjort til en helgen: han havde jo i det mindste stået i forhold til martyriets kald.

Det lille saxiske bispedømme nord for Elbe havde imidlertid begyndt at arte sig efter de ældre; vel fandtes der endnu kun fire dåbs- eller hovedkirker, to foruden dem i Hamburg og Meldorf, men dette udelukker jo ikke, at der kan have været talrige menigheder og gudshuse trindt

---

*) Querimonia Egilmari hos Erhard, regesta hist. Westfal. I, cod. dipl. p. 36. Mösers Osnabr. Gesch. I, 5 § 11 (Sämmtliche Werke VI. s. 247).

om i Nordalbingien såvel som også nord for Ejderen*). Bispestaden Hamburg var tillige sæde for en kejserlig greve, ligesom der fandtes en driftig handelsstad udenfor borgens mure; indenfor disse fandtes kun de kirkelige og verdslige stormænds bygninger tilligemed kirken. Denne, der som vi har set var indviet til frelseren og hans moder Marie, havde Ansgar opført fra ny af tilligemed et brødrekloster, selvfølgelig af bjælkeværk, men meget smukt og kunstfærdigt og uden tvivl prydet med billeder af den hellige historie. Talrige helgenlevninger, kirkekar og messeklæder havde han efterhånden samlet, ligesom også kejseren havde foræret ham en pyntelig afskrift af begge testamenterne, som tilligemed andre gudelige skrifter fandtes i klostret. Blandt klerkene, som levede her, var flere fra Corbie, der vedblev at stå i levende forbindelse med det nye erkesæde; skolen talte ikke blot saxiske, men også danske og vendiske disciple, der herfra udgik til deres landsmænds omvendelse. Andre sendtes til Turholt for yderligere at oplæres i Frankernes sprog og skikke sammen med drenge fra selve omegnen, og også her kom Ansgar af og til for at våge over sin betroede hjord. At han også jævnlig kom til Danmark fremgår tilstrækkeligt af den nidkærhed, hvormed han bestandig lagde vind på missionen, som også af den fremgang, kirken her ses at have havt.

Hele denne frodige udvikling skulde dog for en tid afbrydes, ikke mindre i Hamburg end ved Mælaren. Under de uroligheder, som udbrød med fornyet styrke i det frankiske rige efter kejser Ludvigs død (840), mistede bispedømmet sine bedste indtægter, idet klostret Turholt gik tabt; kong Karl den skaldede, i hvis del det faldt, gav nemlig klostret til en af sine mænd ved navn Reginar for

---

*) Kapitularet fra 793 siger om ecclesiæ baptismales: — ut nullatenus eas laici homines tenere debeant, sed per sacerdotes fiant, sicut ordo est, gubernatæ.

at belønne hans tjenester, og denne inddrog da selvfølgelig de indtægter, Ansgar hidtil havde nydt, ja han tog endogså skolens disciple tilligemed den øvrige besætning og behandlede dem som sine vårdnede. Efterretningen herom oprørte Ansgar med rette højlig; han havde en drøm, i hvilken det forekom ham, at han var stedt for kong Karl og denne Reginar og at han beklagede sig over, at de havde gjort trælle af dem, han havde indviet til guds tjeneste; men Reginar løftede foden og sparkede ham i ansigtet. Da stod Kristus pludselig hos ham og sagde til herrerne: »hvorfor vanære I denne mand så hensynsløst? vider, at også han har en herre, og I skal ikke have gjort dette ustraffet.« Ved denne tale ræddedes de tvende mænd, men biskoppen vågnede. Kort efter troede han dog at spore guds straffende hånd over voldsmanden, thi Reginar faldt i unåde og mistede gården; men kongen gav den aldrig tilbage til sin bestemmelse, skønt også hans broder kong Ludvig søgte at bevæge ham dertil. Dette tab svækkede Angars virksomhed paa en følelig måde; da indtægterne faldt bort, faldt klerkene efterhånden fra, den ene efter den anden forlod sin plads, efter som udsigterne til at få dem tilbage aftog, og hele den kirkelige nybygd ved Alster truedes med opløsning. Da indtraf der en anden ulykke, som fuldendte ødelæggelsen.

Den kraftigste af kejser Ludvigs sønner, hans navne, havde ved forliget i Verdun fået landene øst for Rin, det senere Tyskland, dengang kaldet det østfrankiske rige, og han begyndte at indrette sig i sin arvelod. Allerede året efter (844) angreb og undertvang han Obotriterne, den vestligste Venderstamme, der fordum havde været skatskyldige til kejserdømmet; en af deres konger, Gotzomjusl, faldt i kampen, landet deltes mellem Ludvigs høvdinger. Dette var nok til at ægge Danmarks konge til strid. Alt Gudfred havde ansét Obotriterne for det danske riges lydfolk, danske købmænd var bosatte i deres havne og folkets høvdinger søgte hjælp nord for Ejderen. I året 838 havde

Hårik fornyet sin faders fordringer i den henseende, han lod forespørge hos kejser Ludvig, om han ikke vilde overlade ham højheden over Friser og Obotriter. Dette forlangende var dengång bleven tilbagevíst, man havde fået nordiske mænd til at forsvare Frisland i Frankernes navn; Obotriterne hører vi intet nærmere til. Nu, da Ludvig undertvang denne vendiske stamme, kom Hårik imidlertid i bevægelse, og kort efter, medens den danske søkonge Regner belejrede og indtog Paris og en anden flåde leverede Friserne tre blodige slag, gik Hårik op ad Elbe med en stor flåde, der siges 600 skibe, for at øve gengæld mod Saxerne. Angrebet gjaldt først og fremmest Hamburg, hovedsædet for den saxiske magt hinsides Elbe. Grev Bernhard var netop fraværende, da vikingehæren gjorde landgang og bragte alt i forvirring. Ansgar, der i dette øjeblik var den eneste høvding på borgen, tænkte på at gøre modstand; han vilde samle borgerne (d. e. borgens besætning) og de flygtende bymænd, der forfærdede søgte sikkerhed indenfor murene, for om muligt at holde denne vigtige plads til der kunde komme hjælp. Men det var umuligt at få samling på nogen; medens byen plyndredes under beboernes rædselsskrig, tog også borgerne flugten og klerkene løb hver sin vej; nogle blev dræbte, andre tagne til fange, de fleste undkom. Da samlede Ansgar i det sidste øjeblik de kosteligste helgenlevninger og undslap med nød og neppe, sin munkekappe måtte han lade i stikken. Det var alt aften, da dette skete; natten og hele det følgende døgn tilbragte vikingerne i den forladte by og borg, de skaffede byttet ombord; derpå brændte de alt efter sig og stod ud ad floden den anden dags morgen. Der siges, at de på samme hærtog led et nederlag, men det er usikkert, om det var før eller efter Hamburgs indtagelse. Af pave Nikolaus's bulle til Ansgar (864) ses, at også den venstre bred af Elbe blev hærjet ved denne lejlighed*).

*) Årbøgerne til 845 og Ansgars levned. Om stedsforholdene i Hamburg se Koppmann: Kleine Beiträge zur Gesch. der Stadt H. II (1868).

Dermed var det nye bispedømme foreløbig opløst. Ansgar havde reddet et og andet af ødelæggelsen, men bøgerne, kirkekarrene og alle bygninger var tabte, den blomstrende handelsstad lå i ruiner; Turholts tab føltes nu dobbelt smerteligt, da de adspredte klerke end ikke havde det nødvendigste til livets ophold; de nødtes da næsten alle til at opsøge deres tidligere hjem. Ansgar selv flakkede om fra sted til sted med få trofaste og med levningerne af sine helgener; han tav og tålte, siger hans levnedsbeskrivelse, og tænkte med Job: Herren har gjort det efter sin vilje, herrens navn være lovet!

Hans stille hengivelse i guds vilje skulde ikke savne sin løn; thi disse begivenheder, der syntes at berøve missionen enhver fremtid, skulde netop give den et hidtil ukendt opsving. Først ved de følger, der siges at være indtrådte hos den danske konge. Da Regner kom tilbage fra Paris og ved hove pralede af sine bedrifter, siges han at være bleven angreben af en pestagtig sygdom, som vikingerne havde ført med sig hjem fra Frankrig; det samme hændtes flere andre, og man påkaldte forgæves gudernes hjælp. Dette siges da at have havt stor indflydelse på kong Hårik, der ikke var uberørt af kristendommen og Frankerigets kultur; det er ikke umuligt, at han alt fra Hamburgs brand selv hjembragte et stærkt indtryk af, at han og hans folk her gik barbariets ærende. Det er ikke muligt nu mere at komme paa det rene med, hvad der er foregået ved det danske hof*), noget synderlig gennemgribende var det neppe, siden Ansgars levned slet ikke omtaler det, men i alle tilfælde synes det afgjort, at Hårik samme år frigav

*) Aimoinus, de miraculis st. Germani I k. 12 f.; Annales Xantenses; Prudentius. At Kobbo af Saxland skulde have været i Danmark, da ulykken skete, eller at følgen skulde have været et helt omslag i hoffets religiøse tro, eller at Hårik skulde have ladet de tiloversblevne af vikingerne henrette samt alle kristne fanger i riget udlevere osv. er sikkert uhjemlede rygter og sagn. Sml. K. Maurer, die Bekehrung des norweg. Stammes I 29, anm. 34.

fangerne fra det sidste tog og sendte udsendinge til kong Ludvig i Paderborn for at tilbyde fred, ligesom han kort efter viste sig mere imødekommende mod Ansgar end nogensinde tilforn.

Men endnu vigtigere følger havde begivenhederne 845, for så vidt som de gav anledning til at Ansgar fik en ny bispestol, der havde flere betingelser for at blive et sikkert udgangspunkt for missionen, end Hamburg i lang tid kunde forudsés at ville afgive. Kong Ludvig, siges der, tænkte meget på at skaffe den fordrevne erkebiskop de fornødne midler til at grundlægge embedets institutioner på det forrige sted, men han kunde ikke finde noget kloster, hvis indtægter passende kunde henlægges til missionen, Turholt søgte han forgæves at formå sin broder til atter at give slip på. Da døde biskop Ljudrik af Bremen, og kongen bestemte sig strax til at tilbyde Ansgar den ledige bispestol.

Bremen var en af Saxernes største handelspladser; det lå omtrent midt i landets nordlige del, ved Weser, dèr hvor den efter at have optaget Aller udvider sig til et bredt farvand. Denne by var, som vi har set, fra første færd bestemt til et bispesæde, Wilhad indviedes til herfra at organisere kirken i det nordlige Saxland. Efter hans kort derpå indtrufne død var Pederskirken i Bremen dog atter uden biskop i en del år, indtil Wildrik 804, samtidig med Nordalbingernes underkastelse, indsattes til biskop over Saxlands syv nordligste »gaue« *); senere anlagdes et andet bispedømme i Ferden (Vehrden), godt 4 mil sydøst for Bremen; kirkespirene kan ses fra den ene by til den anden. De to kirker delte lavlandet op imod Elbe og

*) Adam af Bremen vil opstille en uafbrudt bisperække fra 787 og lader derfor Wildrik tiltræde strax efter Wilhads død; men han siger dog selv anden steds, at gavebogen i Bremen opgav Karls 37. år som hans tiltrædelsestid (I 15). Dette er da tillige det egenlige bispedømmes stiftelsesår.

over denne flod til Ejderen og »Saxenmark« (mod Vagrien), indtil bispedømmet i Hamburg oprettedes.

Wildrik var en nidkær biskop, både i at røgte sit embed og i at sørge for stiftstadens indrettelse efter sin bestemmelse. Han ombyttede den Pederskirke, som Wilhad havde bygget af træ og indviet ugedagen før sin død og hvori hans helligdømte lig lå begravet, med en stenbygning, den første i disse nordlige egne; liget flyttedes i den anledning midlertidig hen i et særlig dertil bygget kapel, syd for hovedkirken; således stod det endnu i Ansgars tid. Ligeledes byggede han tvende andre kirker dèr i byen. I hans tid modtog bispedømmet mange og store gaver; kejser Karl henlagde 100 gårde til dets underhold, andre gav mindre; men i den gamle gavebog stødte man efter Adams vidnesbyrd jævnlig paa den bemærkning: »givet den hellige kirke, som er bygget til den hellige apostel Peders ære, på det sted, eller i den alfare købing, som kaldes Bremen, som biskop Wildrik, guds tjeneres tjener styrer.«

Wildrik døde i en høj alder i året 838 og blev jordfæstet d. 4. Maj nord for højalteret i Pederskirken; til efterfølger valgtes hans diakon Ljudrik, der siges at have været en forfængelig mand: han kaldte sig selv for »Bremerkirkens vogter« eller »hyrde«, hvad Adam udlægger som åndeligt hovmod. Han var biskop i 8 år, døde den 24. Avgust 846, og blev jordfæstet ved alterets sydlige side*).

Kong Ludvig besluttede at hjælpe på Ansgar ved at

*) Navnet Ljudrik efter den i graven fundne blyplade (annaler f. nord. oldk. 1858 s. 322) samt chron. Brem. (Pertz 7, 390). Adam har Leudrik. Tidsregningen er efter gavebogen hos Adam; Wildrik døde i Ludvigs 25. år, i Maj måned, d. e. 838 (I 15), hvad der også stemmer med de samtidige annales Corbeienses. Ljudrik var biskop i 8 år (chr. Brem. har nøjagtigere i 8 år, 3 måneder og 5 dage) og døde i Avgust 846, hvilket gavebogen kalder Ludvigs 6. år. Der er da uden al tvivl regnet fra slaget ved Fontanet, Juni 841, ligesom Lothar enkelte steder regner sit kejserdømme fra anerkendelsen i Ingelheim, Avg. 840 (s. Dümmler I 139 anm. 11).

give ham det ledige bispedømme, således at det tidligere i Hamburg blev nedlagt, og, ligesom forhen, delt mellem Bremen og Ferden. Ansgar havde sine betænkeligheder ved denne ordning, der stred mod de kirkelige bestemmelser om, at en biskop ikke måtte gå over fra én kirke til en anden, ligesom den jo kuldkastede det pavelige privilegium, der var knyttet til Hamburg. Hertil kom desuden en stærk uvilje mod den hos stiftets egen gejstlighed, der ingenlunde kunde være ham behagelig; man frygtede rimeligvis for at blive inddragen i missionens arbejde og bekostning. Imidlertid tiltrådte han embedet, ihukommende et drømmesyn, han tre år tilforn havde havt, under forbehold af en senere endelig afgørelse på en synode. Da han nemlig endnu var i Hamburg, havde han i en drøm set sig henflyttet til en såre dejlig egn, hvor han fandt apostelen Peder. Medens han stod dèr, kom der nogle, som bad den hellige mand om en lærer og hyrde, hvorpå denne pegede på Ansgar, der i det samme modtog den hellig ånds kaldelse under et stort jordskælv. Men de fremmede mænd lod som om de ikke havde forstået apostelen og bad ham atter om en lærer; da vrededes han ved deres modvilje og udbrød: sagde jeg ikke, at denne er manden? hørte I ikke den hellig ånd komme over ham for at indvie ham til eders hyrde? Da nu Ansgar hørte, at kirken i Bremen var indviet til st. Peder, tvivlede han ikke på, at jo synet havde sigtet til denne overflytning, og han agtede det kun lidet, at det gik som der dengang var bebudet med klerkenes vrangvilje, — men det forsikrede han sine nærmeste, at han aldrig vilde være gået derhen, hvis ikke drømmen havde været ham et jertegn.

Den første tyske synode efter denne tildragelse holdtes i Oktober 847 i st. Albani mønster ved Mainz, i den kirke altså, ved hvilken kong Harald for 21 år siden havde modtaget dåben; den var sammenkaldt af den nylig tiltrådte erkebiskop Raban, forhen abbed i Fulda. Synodens akter begynder med at udtale, at det var et møde mellem erke-

biskoppen og hans lydbisper*); alligevel var Ansgar af Bremen og Gauzbert af Osnabrück, hvis stifter lå under Köln, tilstede. Rimeligvis har det da været Rabans tanke at forene alle bispedømmerne i Ludvigs rige under sin højhed, hvortil lejligheden også for så vidt var gunstig, som kongen måtte ønske at befri sine stifter fra forholdet til en prælat i en anden herres land; Köln lå som bekendt i Lothars del. Dette formentlige forsøg på at skille de saxiske bispedømmer fra Köln blev imidlertid uden videre følger, da forholdene kort efter forandredes. På mødet i Mainz gav de forsamlede bisper deres samtykke til Ansgars udnævnelse i Bremen og til Hamburg bispedømmes nedlæggelse: Nordalbingernes land deltes atter mellem Bremen og Ferden, Hamburg selv kom tilbage under det sidste.

Men denne afgørelse vakte snart betænkeligheder; man havde derved fuldstændig omstødt pavens bestemmelser, det erkebispedømme han havde knyttet til bispedømmet i Hamburg var forsvundet, og det var derved bleven mere end tvivlsomt, om ikke også legationen til de nordiske folk dermed var retslig opgiven. Det er ikke usandsynligt, at paven selv har rejst indsigelse mod de tyske bispers ordning, skønt vi intet udtrykkeligt vidnesbyrd har derom; men Ansgars levned, der er det eneste sted, hvor vi kunde vente et sådant, fremstiller alle de herhen hørende tildragelser i et stærkt farvet lys. I foråret 847 havde Leo IV besteget pavestolen og han havde grebet kirkens tøjler med en kraft og myndighed, som man ikke i lang tid havde været vidne til, han vågede skinsygt over det apostoliske sædes værdighed**). Ansgars levned påstår, at sagen kom for på et nyt kirkemøde og man har derved tænkt på synoden i Mainz 848; men da Adam har opbevaret den efterretning af gavebogen, at Ansgar højtidelig indførtes i

*) Harduini acta concil. V. 5: Rabanus cum coëpiscopis meis, qui ad prædictæ ecclesiæ (Mogunt.) dioecesim pertinent.

**) R. Baxmann, die Politik der Päpste I. 352 ff

sit stift af klerken Aldrik og grev Reginbald som kejserens (kongens) afsending, så må man antage, at der herved sigtes til den endelige afgørelse af stiftets forhold, som Ansgars levned tillægger synoden, men som i virkeligheden vistnok snarere er truffen af kongen og hans mænd i forening med sagens parter. Ved denne ordning fik Ansgar nemlig atter udlagt hele sit tidligere stift nord for Elbe, medens Ferden fik vederlag syd for denne flod. Den nye grænse mellem stifterne blev ved denne lejlighed nøje betegnet og breve udstedte, som for bestandig skulde gøre ende på al strid*). Denne begivenhed, oprettelsen af det senere bispedømme Bremen eller genoprettelsen af erkebispedømmet Hamburg, faldt efter gavebogen i kong Ludvigs 9. år, hvad der efter den forhen anførte beregning svarer til Juni 849—50. Hermed var nu vel det faktiske bragt i orden, men der manglede endnu bestandig en fyldestgørende retslig stadfæstelse, særlig et udtrykkeligt samtykke fra Köln. Ansgars levned beretter vel, at dette erkesæde dengang var »uden bispedømmets velsignelse,« og at dette samtykke derfor ikke kunde opnås. Langt snarere forholdt det sig dog nok således, at

*) Sådanne breve må nemlig utvivlsomt ligge til grund for de trende falske kejserbreve, henførte til årene 786 og 788 og indeholdende stifternes fingerede grundlæggelse. I dem opgives nemlig grænserne, som de var i en senere tid og netop daterer fra opgørelsen efter 847. (Også gamle nekrologer i Ferden tilskriver den daværende biskop Walter en grænseregulering, s. Wedekind, Noten, I 101). De falske breve er vistnok oprindeligt lavede for at skaffe stifterne en forøget glans ved at føres tilbage til Karl den store og en forholdsvis tidlig tid. Når det for Ferden imidlertid tillige angiver en grænse nord om det vendiske land mellem Trave og Pene, da må dette være et senere særligt indskud fra en tid, da man troede med nytte at kunne gøre fordringer gældende i den henseende, altså vel fra Bremens ulykkelige periode sidst i det 11. århundrede, til hvilken tid den i Hannover fundne falske original også ved sine skrifttræk skal hentyde (s. codex dipl. Pomeraniæ nr. 1). Hermed må vistnok også såvel Koppmanns som mine tidligere ytrede formodninger om denne passus falde bort (hist. tidsskr. IV. I, 756).

man netop benyttede et øjeblik, da erkestolen var ledig, for at kunne møde med en kendsgerning og derved lette anerkendelsen. Erkebispelisterne har nu et tomt rum fra årene 842—50, og man har støttet til hint udtryk uden videre antaget, at der slet ingen biskop har været i Köln i alle disse år. Af den lille krønike fra st. Mortens kloster, i hvilken vi også fandt den eneste pålidelige omtale af Holger Danske, berettes nu imidlertid, at dette klosters abbed Heynianus tillige beklædte bispestolen indtil sin død d. 27. Septb. 849; dette stadfæstes yderligere af et diplom fra 844. Hans efterfølger Guntar tiltrådte derimod først d. 20. April i det følgende år. Her har vi altså et tidsrum, i hvilket erkestolen i ordets egenlige forstand var »uden bispedømmets velsignelse«, og da det tillige falder indenfor kong Ludvigs 9. år, kan der vel neppe være nogen tvivl om, at jo den endelige afgørelse hos kongen og Ansgars formelle indførelse i det nye stift falder i vinteren 849—50.*)

Kongen og bisperne mødte den nyvalgte erkebiskop Guntar med en kendsgerning, men han negtede alligevel, som rimeligt var, sit samtykke, og sagen stod hen i flere år. Skulde vi nu på dette sted stole på Ansgars levned, da forløb den således. Ved et møde mellem kongerne Ludvig og Lothar tilligemed andre stormænd satte alle så hårdt ind på Guntar, at han tilsidst henskød sagen til pavens afgørelse; denne (Nikolaus) udstedte derpå sin bekendte bulle, hvorved erkesædet flyttedes til Bremen tilligemed alle de ældre løfter, som knyttede sig til Hamburg. Men denne fremstilling er fuldstændig falsk. Det fremgår alt af det brev, hvormed Nikolaus ledsagede sin bulle; thi her dadler han, at man har henvendt sig til Guntar og fået hans samtykke til en sag, der sorterede under det apostoliske sæde. Adam beretter da også, at man endnu på hans

*) P. G. Thorsen: Sagnet om Holger Danske, s. 5, 24 ff. Den udvej, der her anvises til at undgå en bogstavelig fortolkning af udtrykket »absque benedictione episcopali«, er altså unødvendig.

tid i Bremen omhyggeligt gemte de denne sag vedkommende breve. Der har altså fundet en dobbelt afgørelse sted, den første på et møde mellem kongerne og Guntar, den anden i Rom, begge bekræftede af officielle aktstykker. Adam siger, at kongens brev var udstedt i hans 21. år; dersom det var rigtigt, vilde det tyde på, at aftalen var truffen mellem Ludvig og kejser Lothar ved deres sammenkomst 854; men da denne forfatter er så skødesløs i gengivelsen af sine kilder, kan der neppe lægges vægt herpå, siden alle omstændigheder tyder på, at den egenlige afgørelse fandt sted på mødet i Worms, i foråret 862, der strax efter fulgtes af en sammenkomst mellem Ludvig og kong Lothar, den imidlertid afdøde kejsers søn, i Mainz. Rimeligvis har dennes hele stilling i dette øjeblik gjort det ønskeligt at indrømme Ludvig, hvad han forlangte, og Guntar, der atter stod i særligt forhold til Lothar, har så måttet gøre sin del af indrømmelserne. Brevets datering kan Adam da også meget vel tænkes at have taget af sin sædvanlige kilde, gavebogen, efter hvis beregning netop dette tidspunkt vilde falde i det angivne regeringsår.*)

Et ganske andet spørgsmål er det, hvorledes denne afgørelse faldt ud, om den i et og alt falder sammen med den, Nikolaus traf 2 år efter. De senere begivenheder synes i høj grad at tale derimod, ligesom også det tab, Köln herved led, var alt for stort til at man kunde tiltro Guntar eller Lothar at have villet indrømme det frivilligt uden noget somhelst vederlag; erkebispedømmets grænse blev med ét slag flyttet fra Ejderen til Weser og Ems. Da senere stridsspørgsmålet genoptoges, dømte en forsamling af tyske bisper, at alle biskopper i Bremen, deriblandt også Ansgar og hans efterfølger Rimbert, havde anerkendt

*) Dümmler, I 472, anm. 19. Koppmann, Die Urkunden, s. 32, anm. 1. Schol. 7 til Adam giver den yderligere, meget vigtige oplysning, at kejserens (d. e. kongens) brev gik ud på, at afgørelsen var truffen på et koncil i Worms.

Kölns højhed, en kendelse der senere stadfæstedes ved en gudsdom. At dette skulde være et usandfærdigt vidnesbyrd, kan dog vel ikke antages; det er derimod let forklarligt, at den modsatte opfattelse, der fandt medhold i Nikolaus's bulle, kunde opstilles og søges hævdet. De samtidige kilder taler da heller kun om bisper i Bremen, både når Ansgar og Rimbert nævnes; selv om den erkebiskoppelige titel bruges, er det stadig i forhold til Bremen*). Det, Guntar gik ind på 862, var da sikkert kun dette, som de senere erkebiskopper hævdede: at det nye stift, som lå til kirken i Bremen, bestod af to forskellige dele, nemlig det gamle erkestift Hamburg og en del af det gamle stift Bremen. Forbindelsen mellem dem var kun midlertidig, sålænge missionen trængte til denne støtte; såsnart den kunde undværes skulde Pederskirken falde tilbage til Köln som et selvstændigt stift; indtil den tid skulde erkebiskopperne yde metropoliten i Köln al sømmelig ærefrygt og kirkelig hjælp. Det offer, Guntar bragte, var altså et samtykke til oprettelsen af stiftet nord for Elbe på Bremens bekostning; thi dels havde Pederskirken jo selv ejet en del af Nordalbingernes land, dels havde den måttet give Ferden vederlag for sin del deraf. Offeret var i sig selv ikke ubetydeligt, og det kan ikke undre os, at der skulde et usædvanligt tryk til for at bevæge erkebiskoppen til at gå ind derpå. Men med stor ret holdt hans efterfølgere, såvel som alle tyske bisper, deriblandt også Ansgar og Rimbert, på, at mere måtte man på ingen måde kræve, selv om en pavelig afgørelse gik videre. — Og dette blev netop tilfældet; for at forstå, hvorledes det gik til, må vi kaste et blik på den romerske kirkes gennemgribende omdannelse i den menneskealder, som falder sammen med Ansgars bispedømme; det er et

*) Ansgar om sig selv i vita Willehadi: Bremensis ecclesiæ præsul; vita Liutbirtæ: Ansgerus, Brem archiep.; Nikolaus's brev til kongen: episcop. Bremon. skal være archiep. i Norden; vita Ansgarii k. 20: Brem. ecclesia — facta est archiepiscopalis; kong Arnulfs frihedsbrev 888: Rimb. archiep. Brem. eccles. etc.

af de vigtigste led i den udvikling, som førte til den senere katholske kirkes almagt — og afmagt.

Med kejserkroningen i året 800 var Vesterlandene for bestandig løsrevne fra den østerlandske verdens formynderskab; de grupperede sig foreløbig om den frankiske magt, indenfor hvis område pavedømmet var en enkelt, om end såre vigtig institution. Med Ludvig den frommes tronbestigelse forandredes dette forhold efterhånden, i begyndelsen langsomt og næsten umærkeligt, — thi traditionerne var endnu for mægtige, — efterhånden hurtigere og mere iøjnefaldende. Både Ludvigs kirkelige sind og de stridigheder, som snart opløste kongehuset og riget, bidrog til at fremkalde dette resultat. Som vi har set opgav Ludvig selv meget snart sin tanke at sammenholde det store rige som en uopløselig helhed, indenfor hvilken de yngre sønner kun skulde stå som kejserens ypperste lensmænd. Endnu søgte en del af rigets dygtigste mænd at holde på enheden; man fik paven med; men den hele udførelse af planen rejste så megen modstand, at den endte med et fuldstændigt nederlag; fra Ludvigs genindsættelse (835) kan rigets opløsning dateres, slaget ved Fontanet og forliget i Verdun beseglede den.

Paven stod altså ikke mere overfor den samlede magt, som havde gjort ham til sin vasal, idet den tog sig af hans sager; Vesterlandene var atter delte i selvstændige riger, der hver især kæmpede med de største indre og ydre vanskeligheder: splid mellem stænderne ikke mindre end mellem de gamle stammer, dertil Normannernes hærtog fra Elbe til Garonne og Saracenernes altid dristigere forsøg på at lade Italien og dets øer såvelsom Frankrigs mest blomstrende egne dele skæbne med det erobrede Spanien.

Under disse forhold gjaldt det for paverne om at være eller ikke være; den gamle stilling var tabt tilligemed verdensrigets sikre ro, de måtte nu enten synke tilbage til

tilstanden, som den havde været i Langbardernes tid, eller søge et nyt grundlag for deres indflydelse.

Der var én stor forskel på tilstanden før og nu, som gjorde udslaget til gunst for Rom: den vesterlandske kirke var bleven organiseret. Hvor stor end adsplittelsen var på de fleste områder, hvormeget end de enkelte bisper og erkebisper ønskede at danne midpunkter hver i sin kreds, så var de dog allesammen opdragne i denne forestilling, at ligesom læren var fælles ind'il sine enkeltheder, således også den fremtid, de skulde nyde overfor de verdslige magter; kirkens enhed og solidaritet med Rom til midpunkt var en trossætning, der vel endnu ikke havde antaget dogmets form, men stod for alle som en kendsgerning, der ikke mere lod sig oversé. Og ligesom Gregors fordring på at ansés for den sidste dommer i kirkelige anliggender og de gamle kirkeloves rette fortolker og håndhæver først ret havde vundet fodfæste ved Bonifacius's anstrængelser, således skulde nu en langt større og langt mindre grundet fordring ikke blot hævdes, men endog fra først af opstilles til fordel for pävemagten i bispestæderne ved Rinen.

Da Gregor IV i året 833 var gået over Alperne for at deltage i forsøgene på at mægle mellem kejser Ludvig og hans sønner, udtalte de i Worms forsamlede bisper, der holdt med faderen, at dersom han var kommen for at bandlyse, vilde han komme til at drage hjem som bandlyst, en opfattelse, som stemmede ret vel med de romerske biskoppers tidligere stilling til Frankernes konger og derfor gjorde Gregor i høj grad betænkelig. Men prælaterne på Lothars parti forstod ypperligt at trøste ham; abbed Vale fra Corbie og Paschasius, hans lærde efterfølger, overrakte ham »aktstykker, som ingen skulde kunne modsige, skrevne af hans forgængere og stadfæstede ved de hellige fædres avtoritet, som gik ud på, at det stod i hans magt, ja hørte til guds, st. Peders og hans myndighed, at udsende til alle folk for at prædike troen,

at vidne om sandheden og at våge over kirkens fred, og at deri bestod den salige apostels fremragende myndighed og levende magt, af hvilken alle burde at dømmes, medens han selv skulde dømmes af ingen.« Den dom, de forsamlede bisper kort efter fældede over kejseren, idet de erklærede ham for uværdig til at føre spiret, indlededes med den samme betragtning: bispedømmet erklæredes for en guddommelig institution med myndighed til at binde og løse også her på jorden.

Dette var et første forsøg, som mislykkedes; det ideelle kejserdømme med den ideelle kirke måtte opgives overfor de fuldendte kendsgerninger, som havde sat frankiske delingsriger med afhængige bispedømmer istedenfor; Ebo af Rheims og Vale af Corbie, de samme mænd, som havde taget sig så varmt af missionen, blev ofre for nederlaget. Men måtte tanken om et helligt romersk rige opgives, så voxede pavedømmets og bispedømmets idé des mægtigere frem for alle dem, som var inde i tidens kirkelige udvikling. Hvad Vale havde sagt til Gregor i Lothars lejr var det første glimt af det, som gærede i klosterskolerne og som inden en menneskealder skulde fremtræde for verdens øjne og lægge en ny grundvold for præsteskabets bestræbelser.

Det forholdt sig ikke således, som Vale sagde, at gamle skrifter indeholdt noget om pavens højhed over alle andre magter; overrakte man ham noget sådant, da var det et falskneri. Der gik nogle år, i hvilke man intet hørte til denne sag og disse påstande, da fremkom der på én gang en stor samling af foregivne pavebreve, dekretaler og kanoniske bestemmelser fra kirkens ældste tid, som sagdes at være samlede af den spanske erkebiskop Isidorus. Det var en gammel skik at samle kirkefædrenes og pavernes breve om vigtige kirkelige anliggender, for af dem at hente vejledning til afgørelsen af de talrige tvivlsmål, som det praktiske livs forhold frembyder; en sådan samling af Dionysius Exiguus, indeholdende de kanoniske love og dekretaler, havde

Karl den store, som vi har set, modtaget af paven og givet lovskraft i sit store rige. Denne form benyttedes derfor af falskneme som den bedst skikkede til at indsmugle de fremmede tanker. Efter omhyggelige undersøgelser af en mængde enkeltheder er man kommen til det resultat, at det er i erkebispedømmet Rheims, i alle tilfælde i det vestfrankiske rige, at ophavsmændene må søges. Tiden har man troet at kunne fastsætte til årene 847—53, nærmest 851 eller 852, da den vestfrankiske gejstlighed havde gjort en række mislykkede forsøg på ved almindelige møder at påvirke de verdslige stænder i deres hensynsløse færd mod kirken, dens mænd og dens ejendomme. Ved disse foregivne dekretaler vilde man i modsætning til den politiske adsplittelse opstille kirken som den sande enhed og det kraftigste værn mod al jordisk lovløshed. Derfor var det nødvendigt at gøre bispedømmet uantasteligt, st. Peders stol til det højeste dommersæde her på jorden, bispeembedet i Rom til det eneste, som aldrig kunde fortabes ved nogen dom.

Man har i den nyere tid tillagt dette falskneri en såre forskellig betydning, idet nogle har holdt for, at disse aktstykker kun formulerede, hvad tiden bar i sit skød, medens andre tillægger dem en væsenlig betydning for selve målets opnåelse. Der kan nu vel ikke være nogen tvivl om, at de Psevdo-Isidorske dekretaler var en naturlig frugt af tiden, ellers var de vel neppe opståede, i alle tilfælde vilde de selvfølgelig ingen fremgang have havt. Men der er dog et stort spring fra det, at en tid kan frembringe en vis tankerække — (blandt mange andre, der også har muligheden for sig), — til at give den en falsk form og skaffe den fremgang ved hjælp af tidens ærbødighed for alderens og avtoriteternes ærværdighed. Det er vistnok sandt, at den katholske kirke vilde have formet sig til et altid hensynsløsere hierarki under middelalderens udvikling, selv om de falske dekretaler aldrig var opståede; men det lader sig ikke beregne, hvilken indflydelse i den henseende

de enkelte momenter har havt, og blandt disse indtager Isidor en høj plads. Det vil altid være en uaftvættelig plet på den store institution, at den på dette vendepunkt tyede til et så omfattende bedrageri og søgte sit fodfæste i en løgn, til samme tid som den gjorde sig til af at være den højeste og eneste sandhedens repræsentant på jorden; det var et frø af den onde sæd, som efter evangeliet menneskenes fjende såede ved nattetid mellem hveden; hvo véd, hvilke gode spirer den har kvalt, eller hvad ondt den har fremskyndet.*)

Havde Bonifacius som hensynsløs forkæmper for bispedømmets og pavestolens højhed fundet efterfølgere blandt Frankerne, så fik også den store Gregor sin efterfølger på st. Peders stol, nemlig Nikolaus I (858—67). Ligesom Gregor var han søn af en romersk regionarius, en ren og stærk karakter, der opfattede sit hellige embed på samme måde som hin store folkelærer: som et værn for kirken og alt godt, som en mur mod verdens uret og tøjlesløse vilkårlighed. Forestillingen om pavedømmets store kald kommer hos ham frem på en langt ædlere måde end i de falske dekretaler, der i de første år var ham ubekendte; han holdt sin hånd over hver den som led uret, angreb hensynsløst konger og kejsere i deres myndigheds misbrug og var i stort og småt en fjende af al lovløshed, hvad enten den kom fra verdsliges eller gejstliges side. Det kunde ikke være anderledes, end at Nikolaus snart måtte komme i strid med samtidens ledende mænd, der langtfra fulgte de samme grundsætninger som han. Den første begyndelse til en række stridigheder var, at kong Lothar af Lotharingen forskød sin hustru under et usandfærdigt påskud; under sagens videre gang kom det til et brud med en stor del af de frankiske prælater; de fleste bøjede sig

*) Om Psevdo-Isidor se Weizsäcker i Sybels hist. Zeitschrift 1860. Dümmler I 217—26. II 686. C. v. Noorden: Hinkmar, s. 24—34. R. Baxmann: die Politik der Päpste, I s. 357 f. P. Hinschius: decretales Pseudo-Isidorianæ (1863): commentatio de collectione etc.

dog efterhånden for Nikolaus, men Guntar af Köln måtte undgælde for sin genstridighed mod paven og sin føjelighed mod kongen, han blev afsat og lyst i band. En anden strid opstod med erkebiskop Hinkmar (Ingmar), Ebos efterfølger i Rheims, en af tidens mest fremragende mænd, fordi han havde suspenderet biskop Rothad af Soissons. Det var denne strid, som gav anledning til, at Nikolaus gjorde bekendskab med den falske Isidor; efter al sandsynlighed var det nemlig Rothad, som først bragte denne samling til Rom, da han indfandt sig til forsvar for st. Peders stol (1. Maj 864*). Dermed var det skarpe våben lagt i de rette hænder! Nikolaus gik ud fra dekretalernes ægthed, der var kun spørgsmål om at skaffe dem anerkendelse; fra nu af støtter han sine påstande og afgørelser på »fædrenes udsagn«.

Nogle uger efter ankom biskop Salomon af Kostnitz i kong Ludvigs ærende til Rom; blandt de sager, han skulde forebringe, var også forholdene vedkommende det hamburgske erkebispedømme og Kölns højhed; Ansgar havde medgivet ham presbyteren Nordfrid for at føre forhandlingerne på hans vegne. Uden al tvivl er han bleven ængstelig ved Guntars skæbne og den retning, de kirkelige sagers afgørelse nu tog, det kunde synes som om alt igen var gjort tvivlsomt og usikkert, hvad man hidtil havde antaget for vel tilendebragt.

Nikolaus afgjorde det bremske spørgsmål i henhold til ånden i Gregors bulle og hvad han anså for missionens og kirkens sande tarv, uden hensyn til de retsforhold, som i årenes løb havde vundet hævd. Ikke blot stadfæstede han, at landet nord for Elbe, som Ludvig den fromme havde ophøjet til et bispedømme, igen blev fuldstændig uafhængigt af enhver anden biskop, det betragtede han vistnok som en selvfølge, da det var stadfæstet af en pave uden nogensinde senere at være tilbagekaldt; men han henlagde

*) Baxmann, II s. 26. Dümmler. I s. 540.

ligeledes det tidligere Bremen stift, således som det ved forliget med Ferden var formindsket, til dette uafhængige bispedømme, så erkebispen af Köln fuldstændig og for bestandig mistede sin højhed også over denne del af sit tidligere område.

Bullen, der er dateret d. 31. Maj 864, altså en måned efter modtagelsen af de falske dekretaler, haves både i en (formentlig) ægte og en forfalsket form. Den henholder sig i det hele til Gregor, giver et noget fyldigere tilbageblik på erkebispedømmets oprindelse og fortæller dets historie efter den tid, omtaler Turholts tab og Hamburgs ødelæggelse, samt endelig Ludvigs bestemmelse om foreningen med det ældre stift og grænsereguleringen mod Ferden; derimod nævnes forliget med Guntar ikke med et ord. »Derfor bestemmer vi, fortsættes der så, med den almægtige guds og de salige apostle Peder og Pavls myndighed samt denne vor skrivelse, efter den ophøjede kong Ludvigs ønske, at de fornævnte stifter, nemlig det i Hamburg og det i Bremen, for fremtiden ikke skal være og kaldes to, men ét, og underlægges det sæde, som ved vor forgængers bestemmelse er ophøjet til at være erkebiskoppeligt, dog således at bispedømmet Ferden har fået vederlag af Bremen for det, der forhen er taget fra det. Men ingen erkebiskop i Köln skal for fremtiden tiltage sig nogen magt i det samme stift.« I det brev, som Nikolaus senere medgav Salomon til kongen, siger han endvidere om denne sag: »at bispen af Bremen, — hvad Guntar ingenlunde kunde bevilge, og hvad man derfor ikke burde have bedet ham om, — med vor bemyndigelse, (af kærlighed til herre kongen og fordi hans bøn er gud velbehagelig), på det nævnte sted Bremen skal have og beholde den erkebiskoppelige magt og ære over de Danske og Svenske og på samme måde hans efterfølgere gennem de kommende tider i al evighed« *). Her er paven gået et skridt videre end i bullen, idet han udstrækker

*) Mansi, concil. XV, 456. (§ IV).

erkebispedømmet til Ansgars efterfølgere, medens noget sådant ikke med et ord antydes hist; det er vistnok kun et vidnesbyrd om, at han under forhandlingernes gang er bleven yderligere vel stemt imod kongen eller erkebispen, eller måske lige så meget at bevidstheden om hans egen magtfylde imidlertid er voxet. Da biskop Rothad kort derpå sendtes tilbage til sit stift efter at have opnået en glimrende oprejsning i Rom, siger årbøgerne: »Rothad blev lovligt afsat, men genindsat af pave Nikolaus, ikke efter rettens gang, men ved et magtsprog«;*) den samme opfattelse er uden tvivl bleven gjort gældende i Köln og ved de tyske bispesæder med hensyn til Ansgars bulle. Efter hvad der fremgår af sagernes senere gang gjorde hverken denne eller hans efterfølger brug af den udstrakte ret, der herved hjemledes dem; de holdt sig til den ældre, af alle parter godkendte overenskomst, der i virkeligheden indtil videre hjemlede dem den samme ret og en værdighed, som fuldstændig tilfredsstillede deres ydmyge sind.

Men vi vil vende tilbage til den gerning, der sysselsatte Ansgar mere end spørgsmålet om sit stifts grænser og retsforhold, ja mere end noget jordisk embede.

Efter at Ansgar efter Ljudriks død havde tiltrådt bestyrelsen af st. Peders stift i Bremen (846), fik missionen et nyt opsving; han kunde atter samle sine klerke, begynde en skole og udsende lærere såvel til Nordalbingien som til de Danske. Selv kom han til at indtage en ejendommelig stilling, halv politisk og halv kirkelig, som mellemmand mellem sine landsmænd og sin konge på den ene og kong Hårik, der nu var enekonge i Danmark, på den anden side. Ved at optræde som stormand, give sømmelige gaver efter landets skik og påtage sig verdslige sendefærd mellem folkene, vandt han snart kong Hâriks venskab; den danske konge forstod at sætte pris på mandens uplettede retsind,

---

*) Annales Bertin. ad 865: Rothadum canonice — dejectum et a Nicolao papa non regulariter, sed potentialiter restitutum —.

hans milde og billige tænkemåde, hans kendskab til den store verdens forhold og den menneskelige sjæls løndomme, og det varede ikke længe, før han indtog en høj plads i hans fortrolighed: han fik adgang til det fremmede riges råd som en ven af kongen, og under forhandlingerne med de tyske fyrster var Ansgars ord tilstrækkelig borgen for enhver aftale. Den fromme biskop undlod ikke at benytte denne omstændighed til at fremme kirkens sag; han talte ofte med Hårik om skriftens sandheder og søgte at bevæge ham til at søge sin frelse i et trosskifte. Hårik fandt, at det, han forkyndte om guds ord var både godt og trøsteligt og glædeligt at høre, og han ytrede, at intet skulde være ham mere kært end at kunne tækkes Kristus. Dette, mente da Ansgar, kunde han lettest opnå ved at tillade opførelsen af en dåbskirke på et passende sted i sit rige; Hårik tøvede ikke med at give sit minde hertil.

Således blev den første hovedkirke bygget i Danmark, den anden i Norden. Intet sted kunde være mere passende end handelstaden ved Sle (Slien), Slestorp, Hedeby eller Slesvig, hvor købmænd mødtes fra hele Norden og Østen, medens der tillige var en levende forbindelse sydpå med Hamburg og Saxland. Byen lå ved en af Sliens inderste vige, som navnet antyder. Denne lange og fiskerige fjord skærer sig ind i et smalt bugtet løb mellem Angels og Svansøs frugtbare bakkestrøg helt ned til hedens lave ege- og birkeskove, hvor den delte sig i forskellige vige; èn gik lige mod syd, det såkaldte nór ved Haddebod, en anden mod sydvest ned til Danevirke, der forbandt Slien med kærstrækningerne omkring Spangebæk, en tredje kort og dyb mod nord ind under et højt bakkeparti, ved hvis fod der bredte sig en eng og et par lave holme. Ved denne vig lå kongsgården, omgiven af den blomstrende købing; de fremmede kaldte stedet efter fjorden eller havnen; derimod var det vistnok gården, som fra først af kaldtes »Hedeby« i modsætning til de talrige kongsgårde (»byer«) østerpå i Angel og Gelting. Kirken, som byggedes her, blev indviet

til vor frue, ligesom moderkirken i Hamburg; det tyder på, at der alt forhen har været et mindre kapel på samme sted, fra den tid, da Ansgar selv var viet til vor frue; det samme synes at fremgå deraf, at Hårik siges at have givet en jordlod til præstebolig, medens der derimod ikke, som senere i Ribe, er tale om en grund til kirken. Den lå foran på »Holmen«, altså udenfor den egenlige by, men nærved det sted, hvor de fremmede især måtte færdes; den stod til efter reformationen, og dens kirkegård er endnu bevaret.*) Denne første dåbskirke gav de danske kristne et midpunkt indenfor selve riget, som de hidtil havde savnet. Der kan ingen tvivl være om, at der jo også forhen fandtes kirker på adskillige steder, hvor messen kunde synges, de hellige »tider« ihukommes og ordet forkyndes; men selve indvielsen til den fremmede tro kunde dog kun rettelig foretages udenlands, når ikke man vilde ty til dåb i kilder og bække, hvad den stærkt organiserede kirke neppe tillod, eller i alle tilfælde nødig så. De fleste omvendte nøjedes derfor med at forsage afguderne og modtage korsets betegnelse eller lade sig primsigne, som det kaldtes (af prima signatio); dåben opsattes til tid og lejlighed eller til sottesengen.

Den offenlige kirkes åbning forandrede meget i dette forhold, kristendommen var pludselig bleven en anerkendt religion ved siden af den gamle folketro, de forhen døbte eller omvendte rejste hovedet og samlede sig til en menighed; det viste sig da, at ikke så få havde sluttet sig til kirken i Duerstede eller Hamburg, deriblandt flere af byens stormænd. Mangfoldige lod sig nu primsigne for at få adgang til gudstjenesten; nogle lod sig vel også døbe på de hellige tider, påske og pinse, da denne handling foretoges, men de fleste foretrak at udsætte deres åndelige renselse til det sidste øjeblik, for da, iklædte det hvide kristentøj, at gå ind til det evige liv uden at stanses i skærsildens pine. Ja den nye strømning var så stærk, at endog mange hed-

*) P. G. Thorsen, slesvigske stadsretter, indl. s. 15 f.

ninger, som aldrig havde tænkt på omvendelse i deres kraftige alder, nu på dødslejet kaldte præsten til sig for at medtage hans velsignelse på den mørke vandring.

Den unge kirke skulde kort efter gennemgå en prøvelse, der dog hverken var tung eller langvarig. I året 854 var Håriks fredelige regering nemlig bleven afbrudt af en voldsom omvæltning; flere af de fordrevne eller frivilligt bortdragne kongefrænder havde forenet sig under anførsel af kongens brodersøn Gudorm og overfaldt nu slægtens hoved i sit hjem; i en forbitret tre dages kamp faldt en stor del af landets mægtigste mænd, deriblandt kongen og alle hans frænder på én nær, der nu blev kåret til enekonge; han bar sin forgængers navn og blev i modsætning til ham kaldet Hårik den unge.

Tronskiftet medførte tillige et regeringsskifte; de fleste af den ældre Håriks rådgivere var faldne, andre holdtes fjernt fra kongen. Ulykken havde en reaktion mod kirken tilfølge, mange tilskrev de fortørnede landvætter det store blodbad og forlangte, at den nye gudstjeneste skulde stanses. Særlig ivrig i den henseende var Hove, kongens høvding i Hedeby*); han gjorde endog alvor af de misfornøjedes trusel og lukkede fruekirken; præsten fortrædigedes, så han forlod stedet for at aflægge beretning til sin biskop. Men det varede ikke længe, før der atter indtrådte et omslag, rimeligvis ved kongens ankomst til stedet: Hove fjernedes i unåde, medens Burkard, der var beslægtet med kongehuset og havde havt stor indflydelse i Hårik den gamles tid, optoges i den unge konges råd. Hårik sendte bud til Ansgar for at bede ham om at lade præsten vende tilbage til sin kirke, og kort efter mødtes de selv ved Burkards foranstaltning, ved hvilken lejlighed kongen viste sig særdeles imødekommende: ved kirken i Slesvig fik man lov

*) Navnet Hovi (af hov) kunde lede på den formodning, at denne høvding tillige var hovgode, så Hovi ikke var hans navn, men derimod hans værdighed.

til at bruge klokke, hvad der mere end noget andet var hedningerne til forargelse, og han anviste en grund til kirke og præstebol i Ribe.

Ligesom Slesvig sad inde med søhandelen østerpå, således var Ribe midpunkt for Vesterhavs handelen; det er en ældre tids misforståelse, når man har fremstillet Slesvig som eneste gennemgangsled mellem de to have, således at handelen skulde have været fortsat over Trejå og Ejderen; fra Slesvig vendte den sig tvertimod vistnok over land til Ribe og Hamburg. Ribe var Jyllands Vestersøshavn; havet var her mindre vildt og kysten mindre farlig end længere nordpå, oplandet var ulige større end længere sydpå ved Hvidå og Ejderen. For den fremmede, som kommer tilsøs vesterfra, åbner den ugæstmilde klitrække, som når fra Skagen til Sønderho og atter fortsættes på Røm og Sild og øerne ned til Ejderen, sig på dette sted og gennem Knudedybet når skibet i højvande ind i det rolige indrehav, der to gange i døgnet danner en vidtstrakt forstrand, kun afbrudt af de talrige vandløb, som har skåret sig ned i stranden. Kysten er på dette strøg flad og græsrig, det er en åben marsk af henved en halv mils bredde. Lige i øst mellem Fanø og Manø udmunder Ribe å og fortsætter sit leje ud til Knudedybet; den kommer langvejs fra og samler alle vandløbene fra den østlige højderyg i Sønderjyllands nordligste del, ligesom Hvidå i midten og Ejderen mod syd. Fladså og Gelså forener sig efter et løb på 6 mil; omtrent en mils vej vest for samløbet bryder åen i to arme gennem et lavt højdedrag og danner derved en fast holm; den optager endnu Farrisbæk (Tved å) fra nord og fortsætter sit bugtede løb med en forholdsvis ret anselig vandmængde gennem kystens marskland. Ribe er bygget på åholmen, en tre fjerding vej fra stranden i lige linje, men omtrent dobbelt så langt ad åens krumninger. Man har med urette antaget, at Friserne i en fjern fortid skulde have boet så langt mod nord og at byen skyldte dem sin første anlæggelse; intet bynavn tyder tvertimod på en frisisk befolkning nord for

Hvidå og navnet Ribe forekommer også i Skåne*). Øst for byen støder man snart på den mørke hede, der dog dengang neppe var så øde som senere hen, da skovene ryddedes og de store mosedrag som følge deraf udtørredes; langs vandløbene var der overalt frugtbare strækninger og grønne enge. Gamle hovedveje førte fra Ribe til østkysten, den ene i sydlig retning til Urne, den anden mod nord over Foldingbro til Jellinge egnen; begge stødte til Jyllands hærvej, som gik fra Viborg til Danevirke og sydpå over Ejderøen.

Det kunde synes tvivlsomt, hvilken af de senere bekendte kirker det var, kong Hårik gav den første grund til. Den nuværende domkirke er som bekendt opnævnt efter vor frue og ligger midt i byen på holmen; men stedsagnet betegner en Pederskirke, som fordum lå nord for åen, på halvøen mellem denne og Farrisbæk, som den ældste, idet der tilføjes, at Ribe fra først af lå på dette sted. Denne sidste del af traditionen er nu uden al tvivl falsk, men deraf følger så lidt, at også den første må være det, at vi tvertimod er berettigede til at skænke den tiltro, netop af denne grund**). Der er nemlig ingen anledning til at antage, at man skulde være gået videre i indrømmelser i Ribe end i Slesvig og have tilladt, at en kirke rejste sig i byens midpunkt; det er langt sandsynligere, at man har henvíst den til et mere afsides sted ved havnen, hvor de fremmede samledes og forargelsen kunde holdes fjern. At denne dåbskirke viedes til st. Peder, fulgte naturligen af Ansgars stilling som biskop ved Pederskirken i Bremen.

---

*) Kinch: Ribe bys historie og beskrivelse, s. 3 f. Navnet må sikkert forstås som »(at) Rípi«, idet rípr betegner en lav høj. At man på latin og vistnok dèrefter på islandsk i reglen giver det flertalsform (Ansgars levned og Adam har dog Ripa) kom vist kun af den omstændighed, at ripæ gav en nærliggende mening, ligesom det gengav den danske udtale. Det tyske Ripen er dannet som Arhusen o. l. (dativ).

**) Sml. Kinch, s. 507 f.

Præsten, som fik stadigt ophold ved den, nævnes lige så lidt som den tidligere i Slesvig; det er ved en senere forfatters skødesløshed, at den mening er opstået, at det skulde have været Rimbert, Ansgars efterfølger som erkebiskop.*)

Havde Ansgars modstandere gjort gældende, at det var de gamle guders hævn, som rystede riget i den store kongefejde, så kunde hans venner derimod med føje påstå, at de kristnes bøn og dåb havde bragt velsignelse til landet. Thi medens fremmede købmænd forhen havde havt store betænkeligheder ved at gæste de danske havne, især vel efter at vikingefarterne havde antaget så store dimensioner, så strømmede de nu til fra syd og vest, trygge ved det tegn på gæstfrihed og velvilje mod verdenskulturen, som lå i disse kirker; og var klokkernes klang i den lyse morgen en forargelse for landvætterne og for de tilbageholdne, så betød den for de fremmede, at følelsen af det store broderskab, som omslutter menneskeheden, nu også var vågnet i Nordmannernes hjemland.

Et mærkeligt vidnesbyrd om, hvilken indflydelse den kristne lære nåede i disse år er det, at kong Hårik sendte paven hilsen og gaver, dengang Ansgar gav biskop Salomon ærende med til Rom angående afgørelsen af erkebispedømmets retslige stilling. Anledningen hertil fristes man nærmest at søge i den omstændighed, at præsten Nordfrid, som fulgte med til det apostoliske sæde, stod i et særligt forhold til missionen eller vel endog var ansat ved en af de danske kirker; men det viser i alle tilfælde, hvor stærkt man ved det danske hof følte betydningen af en fredelig forbindelse med den evropæiske kultur. Pave Nikolaus var heller ikke blind for betydningen af dette skridt; han skrev i den anledning til kong Ludvig: »For de Danskes konge, der har sendt en offergave til gud og st. Peder, takker jeg denne samme gud, idet jeg beder om,

*) Adam I 31. Sml. Jahrbücher f. d. Landeskunde der Herzogth. X. 25 ff. Scr. I, 482 y.

at vi snarligen måtte få at høre, at han i sin miskundhed har gjort for denne, hvad der fortælles os om høvedsmanden Kornelius; skønt bønner og almisser før dåben ikke kan hjælpe til syndernes forladelse, så hjælper de dog til at åbenbare den sande gudsfrygt.« Til Hårik selv rettede han en skrivelse, der ligeledes endnu er bevaret og i høj grad vidner om den overlegenhed, som i det hele udmærker denne pave. Der er her ikke med et ord tale om kirken, dens dogmer og dens krav; paven peger kun hen på den store modsætning mellem kristendommens og hedenskabets forhold til livet og gud, modsætningen mellem denne verdens forkrænkelighed og det evige livs, den evige sundheds og den evige freds salighed. Og han begynder og ender med en indtrængende opfordring til kongen om med en bestemt vilje at vælge den rette tro og det sande gudsforhold.*)

At der kun byggedes hovedkirker i Slesvig og Ribe kunde ved første øjekast synes at tyde på, at kristendommens forkyndelse væsenlig indskrænkede sig til landets sydligste egne, og således opfattes forholdet i reglen også. Det kan vel heller ikke negtes, at de nærmest liggende egne altid vil være dem, som modtager de første og stærkeste indtryk af det fremmede; men på den anden side må dog hovedvægten lægges på, at det var danske byer, indenfor hvis område »helligdommene« havde fundet en plads. Hårik tillod Ansgar at bygge en kirke »i riget«, og denne valgte Slesvig som »det mest passende sted« og det som lå nærmest for hånden; thi her strømmede handelsmænd sammen »fra alle sider«. I virkeligheden var de to byer valgte med megen skønsomhed; intet sted kunde for øjeblikket være mere passende for den jydske mission end Ribe, intet bedre for øerne end Slesvig, hvis havn pegede over mod Fyn og Sælland og de store vandveje nordpå. Først for en langt senere tid kunde Viborg i den henseende overgå Ribe og Roskilde Slesvig; thi disse steder,

---

*) Mansi, anf. st. (§ X). Lappenberg, Urk. I nr. 15.

der vel i langt højere grad dannede midpunkter for rigets hoveddele, manglede det andet, lige så vigtige moment, den levende forbindelse med de kristne lande og den nødvendige forstærkning, som derved jævnlig kunde tilføres missionen. Med præstesæderne i Slesvig og Ribe var der givet midpunkter for hele rigets omvendelse; det vilde til hver tid bero på øjeblikkets forhold, hvorvidt denne indflydelse skulde gøre sig gældende i større eller mindre grad, men tiden har jo noksom vist, at den vedblev at virke, langsomt omdannende folkets tankegang og forberedende den store omvæltning, der skulde afgøre kirkens sejr.

De nordiske lande var dengang delte i tvende folkeriger: Danevælden og Sveavælden, Danmark og Sverig; »Nordvegen« var endnu kun en række spredte bygder. Således siger Karl den stores historieskriver Einhard, at ved Østersøen bor mange folk, de Danske og Svenske, »som vi kalder Normanner«; i Gregors og Nikolaus's buller indbefattes Nordboerne under de samme to navne, og henimod århundredets slutning hørte kong Alfred i England af Wulfstan, at man på sejladsen fra Slesvig østerpå passerede de danske øer indtil Skåne, derpå de svenske øer og lande: Bleking, Møre, Øland og Gutland; kun Bornholm havde ved den tid sin egen høvding. »Svithjod«, det gamle Sveafolk ved Mælaren, havde i en forhistorisk tid underkastet sig de omkring liggende bygder og øer. Endnu langt ned i tiden skelnes der mellem to riger, Gøta- og Svea-rige; i det angelsaxiske heltedigt Beowulf, der har taget sit emne af de danske kongesagn, optræder de endnu som indbyrdes uafhængige og fjendlige. Når de er bleven forenede og på hvad måde, er fuldstændig ubekendt, kun så meget er vist, at Sveerne gav det samlede rige navn og foretog kongevalget, medens Gøterne dog ingenlunde betragtedes eller behandledes som et undertvunget folk. Da vi imidlertid i Danmark, så snart de historiske kilder overhoved indlader sig på at omtale sligt, træffer den vedtægt, at mænd fra alle rigets lande deltog i kongevalget, synes den svenske

skik at tyde på en voldsom underkastelse i en neppe ret fjerntliggende tid.

Gøternes rigeste bygd, og det gamle midpunkt for deres rige, var landet mellem de to store søer syd for Tiveden. Jordbunden er her frugtbar, klimaet mildt; mod øst dækkes landet af en højderyg langs Vettern, mod nord af den store skov, selv faldt det jævnt af mod syd og vest, kun afbrudt af de kegleformede kalkbjerge, hvis forvitring frugtbargør sletten. Nord for Tiveden, op imod Keglen, ligger det frugtbare Nerike omkring Hjelmarens vestlige bækken; mod sydøst slutter sig hertil Øster Gøtland, mellem den nordlige del af Vettern og Østersøen, mellem Kolmården og Holaveden, et vandrigt og frugtbart land; at disse bygder i oldtiden lå under »alle Gøters thing«, er et bevis på, at dette folk oprindelig havde overhånd og først senere måtte bøje sig for Sveernes vælde. Længere syd på og ud mod søen bliver Vester Gøtland mere øde; heder, moser og store birke- og nåleskove afbryder de stensåede marker; selve havet synes Gøterne tidligt at være udelukkede fra af de Danske. Gøtelandene har omtrent samme størrelse og folketal som Sveariget (og som Nørre-Jylland); men de mangler den sluttede beliggenhed og den fortrinlige forbindelse med havet, ligesom også den malmrigdom, der gennem alle følgende tider har givet dette overvægten.

Et tredje midpunkt for Svenskernes magt var de to store øer Gutland og Øland, der i den overvættes rigdom af fremmede mønter, som i vore dage er fundne i deres jord, bærer vidnesbyrd om den mest levende handelsforbindelse med Østens kulturfolk. De synes tidlig at have tabt deres selvstændighed overfor det krigerske folk ved Mælaren. — Til disse hver på sin vis rigt velsignede egne sluttede sig nu de store ufrugtbare strækninger, der i århundreder har vanskeliggjort Sverigs udvikling, idet de splitter folket i vidt adskilte grene; Bleking, Møre og Tjust danner kysten mellem Skåne og Øster Gøtland, spredte herreder strækker sig herfra ind imod Vettern; disse egne fik aldrig

andet samlingsnavn end »Smålandene«, hvad der netop betegner deres mangel på samling. Endelig var der strækningerne nord for Gøta og Svealandene: Helsingland, Dalarne og Vermland, og de endnu fjernere: Medelpad, Ångermanland, Jemteland og Herjedalen, ligesom også de senere norske Oplande, som alle mere eller mindre var underkastede Sveakongerne, der endog udstrakte deres spir til Østersøens modsatte kyster, Finnernes, Esternes og Kurernes land, ligesom de Danske søgte at tilegne sig højheden over Venderne hinsides havet.

Den tredje gren af Nordboernes fælles stamme var dengang endnu uden særligt navn; man kaldte kyststrækningen fra Folden af for »Nordvejen«. De spredte bygder havde alt begyndt at samle sig i fylker, ligesom højlandene øst for fjeldene, de brede »marker« og snævre dalstrøg dannede småriger, som ikke anerkendte hverken Dane- eller Sveaværldens højhed; men deres samling til et stort rige, som kunde gøre jævnbyrdige fordringer gældende overfor stolkongerne i Lejre og Upsala, var endnu ikke fuldbyrdet.

Det vilde neppe være muligt for os nu, efter et tusindår, at opgive mere tjenlige udgangspunkter for den kristelige mission i Norden, end dem Ansgar valgte. Ribe og Slesvig var strålepunkter, hvorfra de danske lande bedst kunde påvirkes, Bjørkø i Mælaren var et midpunkt for hele Svithjod og tillige et berøringspunkt med den evropæiske verden, som ikke fandtes bedre på hele halvøen. I anlæggelsen af denne nybygd, og i den måde, hvorpå den hævdedes, viste Ansgars mission en dristighed og storhed, som må overraske enhver, der tænker sig Nordens apostel som en upraktisk drømmer; at den ikke kunde blive af større varighed end den blev, var ikke hans skyld, men lå i det tusmørke, der kort efter igen frembrød over Norden, og hele den udvikling, under hvilken Sverig, henvist på sin forbindelse med Rusland, kom til at ligge på skyggesiden, medens Dan-

mark og Norge, knyttede til Frankrig, England og Irland, lå i den klare dag.

Efter Gauzberts fordrivelse var menigheden på Bjørkø forladt i henved syv år, kirken blev nedbrudt. Hergejr holdt imidlertid fast ved troen og det samme gjorde endel andre af byens indbyggere; i Bremen fortalte man jertegn fra denne menighed. Der falder noget lys over tilstanden i Sverig ved en begivenhed fra denne tid. Kong Anund var bleven fordreven fra riget og var flygtet til Danmark med 11 skibe. Han samlede her andre 21 skibe ved løfte om at Bjørkø skulde overgives dem til plyndring, og med denne lille flåde kom han uforvarende ind i Mælaren, medens modkongen var langt borte; høvdingerne fik ikke tid til at samle sig til modstand og han besatte virkelig købingen, hvis indbyggere flygtede til borgen, som Hergejr forsvarede. Imidlertid var man nødt til at indlade sig i underhandlinger, da borgens virke var utilstrækkeligt, og der betaltes 100 pund sølv til kong Anund, mod at han skulde skåne byen. Dette fandt de Danske imidlertid var imod aftalen, og det var med nød og neppe han fik dem til at lade loddet afgøre, hvad de nu skulde gribe til, idet han gjorde gældende, at store og mægtige guder boede i denne borg, ja at der endog havde været en kirke, indviet til de kristnes gud, »der er den mægtigste af alle«. Loddet faldt således, at de drog fra byen og på hjemvejen overfaldt en vendisk stad, som de hærjede til gengæld for den skuffelse, de havde lidt i Mælaren. Men i borgen havde Hergejr imidlertid forestillet bymændene, hvor tåbelig deres tro på de skårne guder var, og i deres nød var de gåede hen til blótstedet og havde lovet Krist at faste og give almisse, dersom han friede dem af denne vånde. Da kong Anund hèrefter igen fik magten i landet, gav han dem endog deres 100 pund sølv tilbage og blev nogen tid dèr i byen. Men Hergejr benyttede hver lejlighed til at fremme kristendommens sag, at prædike på thinge og ved folkestævner om den gud, hvis magt holder verden i sin

hånd. Vel forsømte hans venner heller ikke at trænge ind på ham, når verden gik ham imod, således især, da han engang plagedes af en heftig smerte i skinnebenet, så han end ikke på nogen måde kunde gå; de påstod da, at det var gudernes hævn og at han skulde blóte til lægedommens vætter. Men han vilde intet høre herom, og da de blev ham for nærgående, lod han sig bære ind i sit kapel, bad gud om helbred og rejste sig karsk fra sit sæde.

Hvor inderligt de nysomvendte kunde holde fast ved deres overbevisning, men tillige hvor meget de søgte kristendommens væsen i det udvortes, derom fortælles der et rørende exempel fra samme tid. En rig kvinde ved navn Fredborg, som ikke var til at rokke i den tro, som Gauzbert havde prædiket, var bekymret for sin dødsstund, da der nu ingen klerk var tilstede for at berede hende til den sidste vandring. Hun tænkte da på, at de kristnes helliggørende mindedrik var vin, og hun købte en flaske, som hun gemte, for at hendes datter Katle kunde dryppe den ædle drik i munden på hende og bede en bøn, medens ånden fòr heden.

Ansgar var ofte bekymret for den menighed, som Gauzbert havde forladt. Han sendte en eneboer, præsten Ardgar, til Bjørkø for at styrke de forladte og rimeligvis tillige for i almindelighed at undersøge forholdene dèr på stedet. Han blev modtagen med stor glæde og ingen hindrede ham i at prædike offenlig og at uddele sakramenterne til hvem der vilde modtage dem. Under hans korte ophold døde både Hergejr og Fredborg, og begge modtog den kirkelige velsignelse på deres dødsleje. Fredborgs datter Katle drog derpå efter sin moders bestemmelse til Dorstad efterat have solgt alt hvad hun ejede og givet de fattige en rigelig del. Ardgar forlod snart efter Bjørkø af længsel efter sit enebo.

Ansgar havde forlængst havt et syn, som gjorde ham fortrolig med den tanke, selv at genoptage den svenske

mission. Det var forekommet ham, som var han ifærd med at tiltræde rejsen og i den anledning meget modfalden. Da så han en stor samling af bygninger og en mand, der sagde til ham, at han skulde opsøge den store profet, som han vel kendte, nemlig Adalhard, fordum abbed i Corbie. Han fandt ham også virkelig i en prægtig hal, siddende i sit sæde, og neppe var han trådt ind, før seeren rejste sig imod ham og udbrød: »hører mig, I øer, og lytter, I folk fra det fjerne! fra moders liv kaldte herren dig og mindedes vel dit navn; han dannede din mund som det skarpe sværd, hans hånds skygge bedækkede dig, han gjorde dig til en hvas pil og gemte dig i sit kogger; han sagde til dig: du er min tjener, thi ved dig vil jeg forherliges«. Med disse ord strakte han sin højre ud imod Ansgar, og da denne nærmede sig og bøjede knæ for at modtage velsignelsen, tilføjede han: »og nu siger herren dig dette, han som dannede dig til sin tjener fra begyndelsen af: jeg gav dig hen til et lys for folkene, at du skulde være til frelse for dem, indtil jordens grænse; kongerne skal se det og høvdingerne rejse sig og de skal tilbede herren din gud, den hellige i Israel; thi han vil herliggøre dig« *). Dette syn havde fyldt Ansgar med glæde; thi ved »øerne« havde han tænkt på Danmark, og ved »jordens grænse« på Sverig, »fordi verdens ende mod nord findes i de Svenskes egne«; men det udtryk »han vil herliggøre dig« havde dog især frydet ham, fordi det indeholdt en gentagen forjættelse om, at han skulde vinde martyriets palme, der var lovet ham allerede i hans første ungdom.

Da nu Ardgar kom tilbage fra Bjørkø for atter at trække sig tilbage fra livets larm, følte Ansgar, at der udgik et kald til ham. Gauzbert anså det ikke for tilrådeligt at vende tilbage til sin afbrudte gerning; han overdrog tvertimod gerne til Ansgar sin del af arbejdet, skønt han

*) Esaias, 49, 1—3. 5—7.

dog ikke vilde eller kunde opgive sin ret. Man enedes da om, og fik kong Ludvigs stadfæstelse derpå, at erkebispen skulde sende sin unge frænde, præsten Erimbert, med Ansgar, for at han kunde forestå den nye menighed, hvis det måtte lykkes dem at danne en sådan.

Kong Ludvig gav erkebiskoppen brev med til Sveakongen, han skulde kunne optræde som hans afsending; det samme gjorde kong Hårik (den gamle); han medgav ham jertegn til kongen, som dengang var en Olav, og en afsending, der i hans navn skulde sige, at »denne guds tjener, som kong Ludvig her sendte til riget, kendte Hårik tilfulde; han havde aldrig i sit liv set så god en mand eller hos nogen dødelig truffet en lignende trofasthed. Alt hvad han derfor havde villet indrette for at fremme kristendommen i hans rige, havde han givet sit minde til, og han bad Olav om ligeledes at tillade ham at indrette den kristne gudsdyrkelse i hans rige, da Ansgar ikke attråede andet end hvad der var ret og godt.«

Efter næsten 3 ugers sejlads nåede Ansgar og hans ledsagere til Bjørkø i Mælaren. De traf her på en ejendommelig situation, som Ansgars levnedsbeskriver ikke betænker sig på at tilskrive djævlens snedige anslag for at hindre den guds mand i sit forehavende. Der var nemlig kort i forvejen kommen en mand — der siges ikke hvem eller af hvad stand han var — til byen med den fortælling, at han havde været på Asernes thing, hvor det var bleven pålagt ham hos kongen og folket at klage over den forsømmelse, hvori man gjorde sig skyldig på den senere tid med hensyn til blót og fromme løfter; særlig var det forargeligt, at man havde optaget en fremmed gud, der endog var bleven sat øverst, over alle de andre. Nøjedes man, havde de endelig sagt, ikke mere med dem, så havde de optaget den afdøde konge Erik i deres samfund, ham kunde man da blóte til og hædre som en gud. Denne efterretning havde vakt stort røre og megen forfærdelse både hos konge og folk; man havde skyndt sig med at bygge et

hus for den nye gud, den nylig jordfæstede konge, og holdt nu på med blót og bønner. Det ligger nær at antage, at denne mand, der satte Bjørkø i så stor bevægelse, kom fra Upsal, hvor Asernes thingsted vel snarest måtte tænkes at være: det var et forsøg på en kraftig reaktion mod de nye sæder i hovedstaden, der truede med at tage overhånd og udelukke den gamle nationale tro og de nedarvede sæder.

Det var et farefuldt øjeblik for den fremmede kirkefyrste, netop nu at falde midt ind i denne bevægelse, repræsenterende alt det nye i sin person: forbindelsen med Danmark, med Tyskland, med kirken og dens nidkærhed mod Aserne. Men det var tillige et lykkeligt øjeblik, netop fordi stemningen var så bevæget; thi alt det åndelige kan kun gøre sig gældende, hvor der er uro i sindet, hvor tankerne står mod hinanden og sjælens hemmelige rædsel for det guddommelige er vakt til live. Det gjaldt kun om at være øjeblikket voxen.

Og det skulde snart vise sig, at Ansgar var det voxen både ved sin usædvanlige personlighed og ved sit høje mod til at blive et sandhedens vidne i liv eller død. Hans gamle venner rådede ham til skyndsomst at fare den vej tilbage, han var kommen; havde han en værdifuld gave at byde kongen, skulde han holde den rede til dermed at købe sit liv. Men Ansgar vilde mod strømmen; ved Håriks afsending og dem af sine venner, der blev ham tro, forberedte han kongen og lod ham derpå indbyde til et gæstebud i sit herberge. Kongen kom og blev sømmeligt modtagen efter nordisk skik; erkebispen gav ham de medbragte gaver og Olav syntes godt om dem. Med hensyn til hans ærende ytrede kongen, at det slet ikke var ham imod, at der blev lært offenlig, hvad de fremmede anså for sandt og godt, men at han i så henseende var afhængig af gudernes vilje, således som den åbenbaredes ved lodkastning, og af folkets beslutning på thinge. Han vilde nu selv forebringe denne sag på det førstkommende

thing, dersom guderne tillod det, og så kunde erkebispen lade en afsending følge med for nærmere at klare alt for almuen. Således blev det da aftalt; men medens bymændene nysgærrigt færdedes om den fremmede høvdings boder, hvor kongen havde været til gæst, sad han selv derinde, fuld af frygt og bæven, og anråbte gud om hjælp i denne nød eller om en salig hedengang. Først da der kun var få dage igen, til thinget skulde holdes, just som præsten stod foran alteret i deres bod for at indvie sakramentet, medens erkebispen lå på sit åsyn, udmattet af faste og bøn, kom der pludselig fred og fortrøstning over ham, så han rejste sig op for at trøste de andre.

Kongen rådførte sig med rigets høvdinger om, hvordan de skulde modtage den fremmede sendefærd; grunde syntes her at stå imod grunde og de besluttede at fritte guderne ved at kaste lod; de gik ud for efter skik og brug at foretage den hellige handling under åben himmel. Loddet faldt således, at det var gudernes vilje at lade kristendommen få råderum; en af de store, som var Ansgars ven, lod ham det strax vide. Derpå kom thingdagen, almuen strømmede til Bjørkø, hvor alle Sveers thing blev sat. Kongen lod ved sin herold fremsætte sendefærdens ærende og folket opfordre til at tage en beslutning. Der opstod nu en stor bevægelse og megen gny; thi de fleste havde et stærkt indtryk af den nye guds, kong Eriks hellighed; men en olding, som tog til orde for at forsvare de kristnes gud som den, der vitterlig var stærk og hjælpsom både til lands og til vands, både hjemme og ude, hvem mange forhen med stor møje havde opsøgt i Dorstad, vendte stemningen, og det vedtoges, at denne lære skulde nyde fremgang; præsterne skulde have tilladelse til at prædike og uddele sakramenterne, hvor de vilde. Kongen meddelte Ansgar den vedtagne lov, men lod sendebudet tilføje, at det endnu stod tilbage at få den stadfæstet på rigets andet hovedstævne, altså uden tvivl på »alle Gøters thing«. Da man også her havde sluttet sig til den

samme opfattelse, kunde erkebiskoppen altså med fuld tryghed begynde på sin gerning; kongen gav ham en jordlod til derpå at bygge kirken, selv købte han en anden til præstebolig, og snart var de huse tømrede, der for fremtiden skulde danne udgangspunktet for en ny kultus i Sverig; Erimbert med sine klerke anbefaledes som missionens hoved til kongens værn; Ansgar derimod drog tilbage.

En begivenhed, som kort efter indtraf, hævede end mere den unge kirkes anseelse. Kurerne, som fordum havde ligget under Sveavælden, men nu en stund havde været uafhængige, var bleven overfaldne af en dansk vikingeflåde, men havde besejret den fuldstændig. Da det rygtedes til Sverig, besluttede kong Olav og hele folket at drage ud for at gentage denne kamp, dels for at vinde bytte, dels for at vise, at de kunde magte, hvad der overgik de Danskes evne. Toget kom istand, men da de belejrede den anden af landets fem borge, led de et så stort tab, at de måtte tænke på tilbagetog. De kastede nu lod om, hvilken gud der vilde beskærme dem ved dette vanskelige forehavende, men ingen af Aserne var villig dertil; de kristnes gud derimod lovede dem sejr, opflammede derved deres mod og fik æren for, at borgen strax efter overgav sig og landet dermed faldt til føje. Deltagerne i toget fastede og gav almisse til tak for denne hjælp efter at være kommen hjem og adskillige sluttede sig til kirken, men alle anerkendte, at den fremmede gud var en stærk verdenskonge.

Nogen tid efter sendte Gauzbert, i hvis navn den svenske mission endnu udførtes, den danskfødte præst Asfred, der var opdragen af Ebo, til Bjørkø, hvorpå Erimbert vendte tilbage. Asfred havde været der et par års tid, da han spurgte Gauzberts død og drog tilbage til Bremen. Det var rimeligvis hans tanke, at også den svenske mission nu skulde tilfalde Ansgar og at han derfor måtte søge stadfæstelse på sit embede hos ham. Men han faldt strax

efter i en sygdom og døde i brødrehuset*). Nu overtog erkebiskoppen, rimeligvis med kong Ludvigs minde, hele den nordiske mission og afsendte sin præst Ragnbert til Bjørkø. Denne blev imidlertid myrdet af danske stimænd på vejen til Slesvig, hvorfra han skulde drage til skibs, og Ansgar viede nu en danskfødt præst Rimbert, der også blev vel modtagen af konge og folk i Sverig og endnu forestod sit embed, da »Ansgars levned« blev skrevet.

Det er en selvfølge, at Ansgar udøvede en lignende velsignelsesrig virksomhed hjemme i sit stift; det er dog i det hele kun lidet, biografen fortæller herom, thi han ansér med rette missionen for hans egenlige livsgerning. I Bremen byggede han, således som konciliet i Achen havde påbudt for alle bispesæder, et gæstehus (hospital) for de fremmede og syge; han tog dem ofte til sit bord eller toede deres fødder og viste dem al broderlig hjælpsomhed. De fattige tog han sig af ved rige gaver; altid havde han penge hos sig til at lindre den øjeblikkelige nød; til fangers udløsning og opdragelse anvendte han meget. Altid indskærpede han missionærerne, at de intet måtte begære for de hellige handlinger, som de udførte, han selv forsynede dem rigelig med det nødvendige, ligesom han sørgede for, at de kunde give gaver efter landets skik og optræde sømmeligt; selv derimod skulde de lade sig nøje med at have føde og klæder. Flere klostre førte deres oprindelse tilbage til Ansgars tid, uden at de samtidige kilder omtaler deres stiftelse af ham, ligeså lidt som der haves ægte oldbreve, som kunde begrunde denne påstand; muligen har dog traditionen i dette tilfælde ret**).

En særlig forkærlighed havde Ansgar ifølge hele sin sjælsretning for de eneboere, som dengang fandtes trindt omkring i de kristne lande. Også i hans stift opholdt der

---

*) Sml. Koppmann, die Urkunden, s. 28. Dümmler, I s. 356—59.

**) Adam henfører Rameslo og Bircsinon, henholdsvis munke og nonneklostre, til Ansgar. I 32. De forekommer første gang i kong Ottos frihedsbrev 937.

sig sådanne; dem besøgte han jævnlig, sørgede for deres fornødenheder og opbyggedes ved deres levned i forsagelse. Især fortælles der, at han ofte besøgte den fromme Ljudborg, en højbåren jomfru, som havde trukket sig tilbage fra verden og taget ophold i et enebo i Bodedalen, øst for Harz. Han lod sig ikke af vejens længde afholde fra at drage lærdom af det rige indre liv, som hun lagde for dagen i sine samtaler; han sørgede for hendes livs ophold og sendte unge piger til hende, for at hun kunde undervise dem i salmesang og konstfærdigt håndarbejde. Stedet, hvor hendes enebo lå, er endnu bevaret og overbygget med en kirke og et kloster (Michaelstein*). Også selv havde han et enebo, som han kaldte »en stille plads for den bekymrede«; hertil trak han sig gerne tilbage, når der var lejlighed dertil, for at hengive sig til religiøse betragtninger i forening med et par fortrolige venner, som han tog med sig, rimeligvis for ikke at overtræde de kanoniske påbud om, at ingen biskop må være ene for ikke at falde i fristelse.

Der gik i det hele en stærk religiøs bevægelse gennem Saxland på den tid, som det plejer at komme et eller et par slægtled efter omvendelsen. De samtidige krøniker og årbøger lægger den største vægt på en begivenhed som den hellige Vitus's (st. Veits) flytning fra st. Denis til Korvej (836), der fulgtes af en række jertegn og gjorde dette kloster til en national helligdom for Saxerne, ja endog af de samtidige opfattedes som den egenlige grund til, at det nu gik tilbage for Frankerne og derimod frem for Saxerne**). En del år efter (851) førtes den hellige Alexander fra Rom til Wildeshausen, hvor han modtoges under en umådelig tilstrømning og forherligedes ved jertegn; grev Ljudolf fik i Rom ligene af de gamle bisper Anastasius og Innocentius, der nedlagdes i det af ham stiftede, senere så berømte nonnekloster Gandersheim (856);

*) Vita st. Liutbirgæ, Pertz IV 164. Tappehorn, Leben des h. Ansgar, s. 169 fl.

**) Translatio st. Viti hos Jaffé: monumenta Corbeiensia. P. Wigand, Corvey I s. 67.

og Herford kloster fik i året 860 den hellige Pusinnas levninger.

Også denne ejendommelige bevægelse — hvis skønne literære mindesmærke er det oldsaxiske heltedigt »der Heliand« (Frelseren) — skulde finde et stærkt udtryk i Ansgars stift. Som vi har set begyndte biskop Wildrik på at opføre en ny Pederskirke af sten på den gamle trækirkes plads; denne bygning fuldendte Ansgar. Den hellige Wilhads lig var midlertidig bleven flyttet til et særligt bedehus på kirkens sydside, nu skulde det flyttes tilbage til sin rette plads foran st. Peders højalter, ved hvis tvende sider Wildrik og Ljudrik var jordfæstede. Ansgar udførte denne højtidelige flytning på 70 års dagen efter hans første begravelse, d. 8. Nov. 859, samtidig med stenkirkens indvielse. Denne begivenhed gav anledning til en stor religiøs bevægelse. Alt i det ældre kapel var der sket jertegn ved biskoppens grav, men nu rygtedes det pludselig efter pinsetid det følgende år, at en stor underkraft udgik fra det hellige lig. Syge strømmede til, først fra den nærmeste omegn, derpå langvejs fra, og alle fandt helbredelse, somme endog på vejen, før de havde nået deres mål; der fortælles de forunderligste ting, som man jo så ofte har set under lignende bevægelser*).

*) At sammenhængen i kronologisk henseende er som her forudsat, fremgår formentlig ved en nøjere sammenstilling af de forskellige efterretninger. I vita Willehadi siges nemlig i det sidste kapitel, at flytningen foregik på hans begravelsesdag, flytningen nemlig fra det midlertidige hvilested til den nye kirke, hvor mange jertegn skete. Men at disse netop er de i det foregående fortalte, ses af kap. 12, hvor der udtrykkelig siges, at de tidligere ikke findes optegnede. Da nu jertegnene begyndte efter pinse 860 (k. 14), må indvielsen og flytningen have fundet sted året forud. At der dengang netop var hengået 70 år siden Wilhads død, kan kun bestyrke denne antagelse. — Grunden til at Ansgar her har gjort sammenhængen noget uklar, må vistnok søges i hans ydmyghed, idet han i sin fremstilling har villet undgå at lade den forbindelse, som der vistnok i virkeligheden var mellem folkeopfattelsen af hans egen personlighed og den religiøse bevægelse, komme tilsyne ved at fortælle tildragelserne i deres kronologiske orden.

Ansgar nedskrev selv en beretning om disse tildragelser, for at de kunde blive overleverede fremtiden til evig ihukommelse. Dertil føjede han en kort, men klar og velskreven fremstilling af den hellige mands levned; han forsmår ikke at give nøjagtige tidsbestemmelser, ligesom han omtaler de samtidige verdensbegivenheder som den, der forstår deres betydning, såvel for historien som særlig for den, hvis levned han skildrer*). Selv om ikke så meget andet talte for det: hans opdragelse og stilling som lærer i et af tidens lærdeste klostre, hans literære interesser og hans overlegenhed også i verdslige anliggender, der lod ham indtage en så høj plads hos den danske konge, — vilde vi alene af dette skrift kunne slutte, at dets forfatter stod på højdepunktet af tidens dannelse i alle retninger.

Som præst var Ansgar således, siger hans biograf, som den hellige Gregor stiller sit krav i udlægningen af juleevangeliet om hyrderne på marken. Thi ligesom det blev dem givet — uden egen fortjeneste — at se himlen åben og at forkynde englesynet for alle folk, således skal præsten, der er den sande hyrde, være vidne til de guddommelige ting og aflægge sit vidnesbyrd for menigheden. Ansgar var i besiddelse af en sjælden veltalenhed og det hvad enten han prædikede eller førte daglig tale, og hans ydre svarede dertil, så han indgød alle forestillingen om noget usædvanligt: de mægtige og overmodige ræddedes for hans myndighed, de fattige og ringe så op til ham som en fader, hans ligemænd elskede ham som en broder. Ikke blot Nordens høvdinger bøjede sig for hans personlighed; Nordalbingernes stormænd bevægede han ved sin bodsprædiken til at aflade fra den forargelige skik at opgribe flygtede kristne trælle fra Danmark for enten at sælge dem igen eller beholde dem hos sig i trældom: de vedtog at give alle dem friheden, som de på den måde havde tilegnet sig og for fremtiden at underkaste sig

*) Vita Willehadi, scr. r. D. I. Pertz II.

gudsdom, når nogen sigtede dem for atter at have gjort sig skyldige heri. Ja, Ansgars indflydelse på menigheden var så stor, at han helbredede mange ved sine bønner og den hellige olje, man kom endog langvejs fra for at blive delagtig i hans velsignelse. Disse jertegn, som man kaldte det, talte han dog ikke gerne om, og da man engang i hans nærværelse udbredte sig om dem, sagde han til sin fortrolige: ét tegn vilde jeg bede gud inderlig om, dersom jeg formåede noget hos ham, nemlig det, at han vilde værdiges mig at blive et godt menneske!

Hans deltagelse i gudstjenesten var dels munkens, dels præstens; han sang sine salmer nat og dag til de kanoniske tider, endog under påklædningen og håndtvætten, medens han til gengæld knyttede fiskevåd eller havde andet håndarbejde for under andagtsøvelserne. Når han drog omkring i sit stift, prædikede han modersmålet for almuen; han læste selv daglig højmessen og var desuden tilstede ved flere messer i den årle morgen. Hans literære sysler gik i samme retning; særlig søgte han at skaffe sig og kirken gudelige skrifter, dels fra Corbie, dels fra Korvej, eller hvor han ellers kunde overkomme dem, og han tilføjede overalt sine bemærkninger og henvisninger. Til salmerne samlede han en række små bønner, som han plejede at hviske efter sangen og kaldte »krydderier« (pigmenta), fordi de skulde holde de hellige sange levende for ham under den evindelige gentagelse. Disse hjertesuk er det eneste, som er levnet indtil vore dage af hans opbyggelige optegnelser*).

Den hellige Morten i Tours, der fra hedensk krigsmand var bleven biskop, en troens helt fremfor alle andre i Gallien, var hans ypperste forbilled. Derfor gik han med hårskjorte under sine klæder nat og dag; han fastede strængt, tilvejede sig endog efter de ældre munkeregler sit brød og målte det vand, han vilde drikke. Der falder

---

*) Zeitschrift f. Hamburg. Geschichte II. Dümmler I. 562, anm. 64.

her en skygge over hans karakter, som ikke skal fordølges. I en stadig åndelig spændthed, i den hellige rørelse, i syner og drømme så han ikke blot livets højeste sfære, men han mente endog, at det var en skyldig tak til gud, så meget som muligt at fremkalde dem, og han faldt i den fristelse at ansé det for fortjenstligt, at han mere og mere hengav sig dertil. Hertil svarer også den glæde, hvormed han i sine syner så sig blandt de udvalgtes skare, tiltalt af den evige gud, blandt himlens ældste, ved apostlenes fødder. Men Ansgar var ikke selv blind for den fare, der her truede hans åndelige livs sundhed; et syn bragte ham i erindring, hvor ringe vi mennesker er efter vor oprindelse og hvorledes vi har alt godt af guds nåde, og han begyndte nu at blande vin i sin drik for at ydmyge sig selv ved at bryde de strænge løfter, han havde sat sin stolthed i.

Den største kamp kostede det ham dog at opgive tanken om at skulle blive et blodvidne for Kristus; det havde været hans første ungdoms drøm og hele hans livs håb, med angest og tårer havde han mere end én gang beredt sig dertil og forud smagt dødens bitterhed. Det var ham derfor en hård tanke og en kilde til dyb bedrøvelse, da han mærkede døden nærme sig som en tærende sygdom. Men også denne fristelse overvandt han.

Ansgar gik i sit 64. år, da han faldt i en hård sygdom, som langsomt udtømte hans kræfter; det var blodgang, og den viste sig snart at være uhelbredelig; hans legeme var svækket ved anstrængelser og savn af enhver art. Sine lidelser bar han med tålmodighed, han kvad med Hjob: »have vi modtaget det gode af guds hånd, hvi skulde vi da ikke tåle det onde?«

Erkebispen beredte sit hus. Det var efteråret efter biskop Salomons rejse til Rom; da han havde fået Nikolaus's bulle, lod han den tilligemed Gregors skrive af i en række exemplarer til alle de tyske bispestole, såvel som til kong Ludvig og hans søn; det måtte vel nærmest ansés som et supplement til den forhen omsendte beretning om Ebos

mission, men det var tillige en ny påmindelse om, ikke at lade det begyndte værk dø hen med den, som havde været dets egenlige bærer; kongerne lagde han det særlig på sinde i et eget brev.

Efter et fjerdingårs sygdom begyndte hans kræfter at tage af; da julen (indtil hellig tre kongers dag) var tilende, begyndte han at bede om at det måtte forundes ham at dø på vor frue kirkegangs dag, den såkaldte kyndelmesse (d. e. fakkelmessen). Da dagen nærmede sig, lod han støbe trende store voxlys, som han lod tænde helligaftenen før, de to for sin ungdoms skytshelgener, det tredje for vor frue alter. Det var hans håb, at døberen og apostlenes høvding skulde stå ved hans dødsleje, ligesom de havde gjort i hint syn, for at følge ham til de evige boliger; men det er et smukt og meget sigende træk, at han nu i sit livs aften særligt henvendte sin tanke til guds moder, til hvis tjeneste han var indviet som biskop i Hamburg, så han ønskede at dø på den dag, da hele kristenheden tændte glædes lys for at fejre hendes »kirkegang«, hendes »renselses« højtid, ligesom han valgte sit sidste hvilested foran hendes alter. Det er ligesom en gentagelse af det syn, han havde havt som yngling, da Kristus kom til ham i døberens kapel for at borttage syndsbevidsthedens angest af hans sind: som olding tyede han fra den strænge bodstaler og den alvorlige troens helt til den milde og alforbarmende kvinde, der havde stået ved sønnens kors.

Den døende biskop tilbragte festdagen fra den årle morgenstund med bøn og sang, afvexlende med samtaler og gribende tiltaler til sine klerke. Men natten faldt på uden at hans livskraft endnu var ganske udtømt, brødrene vågede hos ham og sang dødssalmen, dog istemte de også på hans opfordring lovsangen: »o store gud, vi love dig« (te deum laudamus), og det Athanasianske: »vi tro, vi alle tro på gud«. Ved daggry hørte han endnu messen af næsten alle de tilstedeværende præster, hvorpå han

deltog i nadveren og bad gud forlade alle, som havde gjort ham imod. Derpå begyndte dødskampen; så ofte det var ham muligt, kvad han brudstykker af litaniet: »for din barmhjertigheds skyld, tænk på mig, herre, for din miskundheds skyld!« — »gud vær mig synder nådig!« — »i dine hænder befaler jeg min ånd! du genløste mig, herre, du sandheds gud!« — Og da røsten svigtede, bad han en af brødrene om at fortsætte på hans vegne til livet var udslukt.

Liget lagdes på båre og blev efter tidens skik tilberedt med røgelse; derpå jordfæstedes det samme dag i st. Peders kirke foran vor frue alter. Kirken dømte ham hellig og mindedes hans dødsdag, d. 3. Febr. (865); hans navn sattes ved siden af Bonifacius og den hellige Morten af Tours; som de var Galliens og Tysklands, således var han Nordens apostel.

Man har sagt, at Ansgar vel var en from og nidkær, men ingenlunde nogen stor eller genial mand, dertil var han for blød og for stilfærdig. Det vil dog være vanskeligt at sige, hvori den menneskelige storhed består, når ikke den, som tilbringer en menneskealder i kamp og livsfare for en stor og ædel tanke, bærer dens mærke; — eller hvad der er genialitet, om ikke det at gå til et fremmed folk og fjerne egne, at blive optagen i en fjendlig konges hemmelige råd, ved sin tales magt og sine tankers glød at samle lunkne landsmænd og fjernt stående fremmede om en gerning, der stod i så stærk strid med hele tidens retning, med sikkert blik at opdage de heldigste udgangspunkter for sin virken og at grundlægge denne og sikre den efter alle lovens former, såvel i kirken, som i alle tre riger: Tyskland, Danmark og Sverig, uden nogen steds eller i nogen retning at opgive endog blot en del af tankens oprindelige krav! Hvad han udrettede i sit bispedømmes 33 år var derfor også stort og af uforgængelig betydning for de folk, som han havde viet sine kræfter. Den eneste løn, han attråede for sin møje,

»martyriets palme«, blev ham ikke til del; men hvad der var apostelens sorg, det skal være Nordens hæder: at det ikke plettede sig med denne mands blod!

Samme dag, Ansgar døde, valgte præsteskabet i forening med menigheden hans discipel og diakon Rimbert til efterfølger. Rimbert var ligesom Ansgar af frankisk æt; han var som dreng sat i skole i Turholt og biskoppen lagde her mærke til hans adstadige væsen, hvorfor han formåede forældrene til at sætte ham til studeringerne. Senere viste han bestandig lyst og evne til boglige sysler, ligesom han tidlig lagde sit religiøse og alvorlige sind for dagen; han tilegnede sig, hvad der i skolen lærtes af de såkaldte frie konster, fordybede sig i filosofien, for så vidt den var tilgængelig for hin tid, og følte sig især tiltalt af en vismands ord, at det er filosofiens begyndelse at tænke på døden. Han kom senere til Hamburg og blev efter at have modtaget den gejstlige vielse*) erkebiskoppens uadskillelige ledsager og fortrolige ven, den, for hvem han udøste sine bekymringer og betroede sine lønligste tanker**).

Ansgar synes tidlig at have set sin efterfølger i ham; da man engang bragte det på tale, sagde han, at Rimbert var værdigere til at være erkebiskop end han selv til diakon; men han gjorde iøvrigt intet forsøg på at foregribe brødrenes valgret. Først tredje dagen før sin død, altså

*) Hvilken grad Rimbert opnåede før sin udvælgelse til biskop vides ikke; Adam kalder ham Ansgars diakon, og det samme har man villet eftervise af hans vita (Tappehorn, Ansgar s. 154 anm.), dog vistnok uden føje.

**) At man med urette har ansét ham for den første præst i Ribe er alt bemærket. Ligeså lidt synes det hjemlet, at han var med på Bjørkø; thi den om denne ledsager brugte betegnelse: »sibi in omnibus familiarissimus« er ikke indskrænket til Rimbert alene, men bruges f. ex. ordret om kong Hårik. Sml. Tappehorn, anf. sted. Den senere i Sverig ansatte presbyter Rimbert er endelig ofte bleven forvexlet med ham; men han siges udtrykkelig at have været danskfødt og er da vel bleven døbt af Rimbert eller i alle tilfælde opnævnt efter ham. Jarhb. f. d. Landeskunde der H. X 23 ff. F. Hammerich: de Remberto, p. 21 ff.

rimeligvis helligaftenen før kyndelmisse, opfordrede han sin ven til at modtage valget, hvis det skulde falde på ham. Det var ikke ualmindeligt, at de gejstlige, som valgtes til at beklæde et højt embed, gjorde modstand; ved pavevalget var det den gang næsten bleven en vedtægt, at kandidaten undveg og måtte opsøges for med magt at føres til sin indsættelse. Rimberts vægring ved at modtage et sådant valg synes dog at have været alvorlig ment; han havde nemlig aflagt det løfte at gå i kloster, når hans biskop døde. Det er da rimeligvis en sådan vægring, Ansgar har forudsét og villet forebygge ved at fravige sin tidligere bestemmelse, ikke at udtale sig om efterfølgelsen; og der kan vel heller ingen tvivl være om, at jo den døende lærers bestemte opfordring til ikke at unddrage sig det byrdefulde kald har været afgørende for Rimbert.

Imidlertid fastholdt Rimbert sit forsæt at blive munk, kun måtte han nu tænke på at forene klosterløftet med sit biskoppelige embed. Derfor fulgtes han af en biskop og en abbed — Thjadrik af Minden og Adalgar af Ny Korvej, — da han drog til kong Ludvigs hof for at få sit valg stadfæstet ved overrækkelse af bispestaven. Kongen lod ham derpå indvie af erkebiskop Ljudbert af Mainz, med to bisper, tagne den ene af erkebispedømmet Mainz, den anden af Köln, for dermed at betegne, at den nye biskop ikke stod under nogen metropolit. Strax efter drog han til st. Stefans kloster ved Weser og aflagde munkeløftet efter den hellige Benedikts regel, dog med det nødvendige forbehold at turde røgte sin embedsgerning. For at han imidlertid ikke helt skulde undvære klostersamfundets påmindelser medgaves der ham en munk Adalgar, som var viet til diakon, og som senere blev hans efterfølger. Ligesom Ansgar indrettede nu Rimbert sit liv efter klosterreglen med faste og nattevagt samt iagttagelsen af de hellige »tider« med bøn og sang, uddeling af gaver til de fattige og fangers frikøbelse.

Endelig sendte Rimbert sin trosbekendelse til Rom

for at opnå palliet af pave Nikolaus; det tilsendtes ham i December med et brev, hvori de sædvanlige formaninger rettedes til ham; trosbekendelsen havde været vel kort affattet, skrev den hellige fader, men den var rigtig nok.

Det ses strax, når man gør sig bekendt med »Rimberts levned«, at missionen efterhånden taber den betydning, som den havde havt fra Ansgar. Vel fremhæves Rimberts iver for den, vel siges det, at han udstod mange genvordigheder på sine rejser til de fjerne lande, at han drog til søs til Sverig, (og undervejs skulde have stillet stormen ved sin bøn), at han satte præster til kirkerne, som han jævnlig besøgte, og løskøbte kristne fanger af hedenskabet; men for biografen synes det dog kun at have underordnet interesse og kun at være nævnt for at fremhæve bispens hellighed. Men gik det end ikke synderlig fremad for missionen efter Ansgars død, så er der dog heller ingen grund til at antage, at det gik tilbage, uden for så vidt som enhver stansning i en åndelig bevægelse er en tilbagegang; intet tyder på, at de engang grundlagte kirker blev opgivne enten af ligegyldighed eller på grund af de indfødtes forfølgelse. At noget sådant ikke fandt sted, ligger tvert imod ikke blot i biografiens tavshed, men også i de følgende tiders forhold, der nødvendig forudsætter en vistnok uafbrudt påvirkning fra denne side. Som træk af Rimberts nidkærhed fremhæves, at han engang ved byen Slesvig mødte en del sammenbundne trælle, blandt hvilke der også fandtes en klostergiven jomfru, der ynkelig bad ham om hjælp, idet hun som tegn på sin stand istemmede en salme. Biskoppen var strax rede til at løskøbe hende, og da ejerne ikke vilde nøjes med mindre, gav han alt hvad han havde hos sig, endog den hest han red på. Til andre tider skal han endog have givet kirkens hellige kar i samme øjemed, idet han med den hellige Ambrosius holdt for, at det er bedre at samle sjæle for guds rige end guld og sølv i hans hus.

Hvad der meget bidrog til at svække den varme

interesse for missionen, var vistnok lige meget Rimberts sygdom, rigets tilbagegang i det hele og fjendlighederne mellem de Danske og Saxerne. Alt før kong Ludvigs død (876) måtte erkebiskoppen søge om tilladelse til at bruge Adalgar som sin stadige medhjælper, både i stiftet og på rigets almindelige møder; han led især jævnlig af en svaghed i fødderne. Tilsidst fik han en synodes samtykke til at udnævne ham til sin eftermand; abbeden og brødrene i Korvej gav ham den nødvendige tilladelse, og kongen modtog hans håndslag som lensmand.

Imidlertid var det østfrankiske rige bleven delt efter kong Ludvigs død, Karlman havde fået Bajern, Karl Schwaben og Ludvig Frankernes og Saxernes land; indre fejder og uheldige kampe udadtil svækkede yderligere de sidste Karolingers magt; retstilstanden forværredes, den høje adel tilrev sig en altid større magt, og riget gik en mørk og tung tid imøde. Nordmannernes angreb blev under disse forhold bestandig mere nærgående; de nordiske høvdinger, som havde sluttet sig til fastlandets hære for at værne om kysterne, var efterhånden døde, og floderne lå åbne for de lette vikingeskuder. Da hertug Brun af Saxland i vinteren 879—80 rykkede frem mod de Danske med en stor og velrustet hær, kom han ikke længere end til landets grænse ved Ejderens nedre løb; pludseligt indtrædende højvande trængte hæren sammen og den blev fuldstændig opreven af de Danske (d. 2. Febr.*).

*) De faldnes ben flyttedes senere til Ebbekesdorp i det Lüneburgske, og slaget henlagdes derfor tidligere til dette sted (scr. II 57). Wedekind (Noten I 298) påviste det uhjemlede heri og henlagde stedet til Hamburg, hvor Alster flyder i Elbe, og hvor der ofte skal kunne indtræde en høj springflod; de senere tyske forfattere følger denne opfattelse (Dümmler II. 136 fl.). Der skulde dog et næsten alt for mærkeligt træf til på en vinterdag at tænke sig en tysk hær, en dansk flåde og en springflod mødes ved Hamburg. Enten må vi vistnok tænke os en dansk hær i besiddelse af Hamburg, eller, hvad der turde være rimeligere, henlægge hele scenen til Frislandene ved Ejderen, hvor Saxerne da må antages at have villet benytte vinteren til en overgang.

Her faldt **Brun**, dronning Ljudgards broder, bisperne af Hildesheim og Minden, 11 grever og 18 kongelige lensmænd med deres folk, og mange gjordes tilfange.

Fem år senere, i slutningen af 884, skulde Rimbert selv levere Nordmannerne et slag og det med større held. Thi da han netop opholdt sig i den nordvestlige frisiske del af sit stift, ved Noorden, gjorde vikingerne landgang og fór hærjende ind over egnen. Friserne drog mod dem efter den fromme biskops opfordring, slog dem fuldstændig og dræbte de fleste; endnu i Adams tid viste man den høj, på hvilken biskoppen havde nedkaldt himlens velsignelse over de kristnes våben; den holdt sig altid grøn; hans minde bevaredes dèr på egnen som den ypperste helgen. Fire år efter, og kun ti dage før erkebispens død, udstedte kong Arnulf et frihedsbrev for Bremen, hvorved denne by fik den torverettighed, som Hamburg, »der nu er ødelagt af hedningerne«, forhen havde havt. Disse forskellige træk vidner noksom om de ulykker, som allevegne fra var brudte ind over landet.

Vi kommer endelig til at omtale det store literære mindesmærke, der almindelig knyttes til Rimberts navn, nemlig »Ansgars levned«, fremstillingen af denne biskops indre og ydre liv, et skrift, der med rette hører til hin tids mest berømte frembringelser.

Der haves dog kun ét ydre vidnesbyrd om Rimberts forfatterskab, og dette vil ved en nærmere betragtning vise sig at være hverken klart eller fyldestgørende, medens flere indre kendetegn tyder på det modsatte.

Som bekendt er der også overleveret os et »Rimberts levned«, skrevet i eftermanden Adalgars tid, vistnok kort efter mandens død, og heri forekommer følgende passus (k. 9): »Sålænge den guds mand Ansgar levede, plejede Rimbert i et og alt at være hans fortrolige, som vi flere gange har nævnt i denne skitse og som skriftet om den nævnte biskops levned, der er udgivet af Rimbert selv i forening med en meddiscipel, vidner om. Thi overalt,

hvor der i denne bog er tale om hans særlig fortrolige discipel, — der menes Rimbert —«*). Selve den omtalte bog begynder således: »den ærværdige Ansgars sønner og disciple sender de hellige og ærværdige fædre og brødre i Corbie deres hilsen.« Bogen ses således formelt at være udgået fra hele broderskabet i Bremen og af det at være sendt til Corbie; forfatterskabet tilskrives en unævnt discipel af den afdøde tilligemed Rimbert. Den formodning er bleven fremsat**), at det netop er forfatteren til Rimberts levned, som har været medarbejder også ved Ansgars, da det ene skrift forbigår alt, hvad der findes i det andet. Dette er ikke usandsynligt, men man vil sikkert endnu kunne gå videre og påstå, at de to skrifter simpelthen hidrører fra samme forfatter, eller at Rimbert idetmindste ikke er forfatter til Ansgars levned. Hele skriftet er alt for meget af én støbning, til at man kan tænke på et virkelig delt forfatterskab, og det ses da også, at alle har tillagt Rimbert det i alt væsenligt udelt. Men det er i dette tilfælde vanskeligt at tænke sig, hvorfor da dennes biograf fremhæver en medarbejder, hvis rolle måtte være i enhver henseende underordnet; selv om vi går ud fra, at det var samme forfatter, så viser han jo så stor beskedenhed ved ikke at nævne sit navn, at man ikke kan tiltro

---

*) Der kan her kun være tale om to steder: k. 30, hvor A. siges at have dikteret en sådan broder sine pigmenta, og k. 30, hvor han betror ham sine anfægtelser under sygdommen. Derimod sigtes der vistnok til Erimbert i k. 24, sml. foran s. 163**.

**) Lappenberg i Schmidts Allgem. Zeitschrift für Gesch. V (1846). Når forf. her (s. 537) søger at vise, at Ansgars levned er skrevet i i Hamburg, ikke i Bremen, så hviler det på aldeles uholdbare grunde. Stedsbetegnelsen »hic« træder i modsætning til fjernere steder: Sverig (k. 29), Corbie (k. 18) eller Turholt (k. 14), og »hinc« siges ikke særlig om Hamburg, men om »hæc gens«, Saxerne, modsat såvel de Danske som Dorstad (k. 21). »Ultra Albiam« betegner endog ligefrem landet nord for Elbe.

I forordet til Laurent, Leben der Erzbischöfe A. u. R. (1856), går Lappenberg ud fra, at Rimbert er den eneste forfatter til Ansgars levned (p. VII.).

ham den forfængelighed, på dette sted at ville formindske sin biskops hæder, som han ellers er så nidkær over, for at indflette en så uforståelig antydning. Derimod lå det nær nok at nævne Rimbert som med-forfatter, selv om han ikke havde ført et eneste ord i pennen af den hele bog; dels fordi han jo var den eneste kilde til alle dens værdifuldeste afsnit, dels fordi han var hoved for det broderskab, der formelt bar det literære ansvar for den. Hans deltagelse kan jo iøvrigt have været adskilligt større, uden at han dog derfor efter vore forestillinger kan få æren af et egenligt forfatterskab, han kan have givet gode råd før eller ret'ende vink efter affattelsen, og i alle disse tilfælde vilde det ligge nær for en beskeden klosterbroder senere at udtale sig således som hans biograf gør.

En anden indvending, der her uden tvivl vil blive gjort, nemlig at modsætningen mellem de to skrifter er for stor, til at man kan tilskrive dem samme forfatter, har neppe nogen betydning, selv bortsét fra, at man jo lige så vel kan tænke sig to forskellige uden at ty til Rimbert. Der ligger nemlig mellem de to bøger vistnok mindst lige så lang tid, som Rimbert var biskop, altså over 20 år, og forfatteren var altså ikke ganske den samme person. Men dertil kom, at Rimbert ikke var Ansgar, og at det samfund, som stod ved Ansgars båre var et andet, end det som stod ved Rimberts; 865 skrev han (vistnok som yngre mand) under indtrykket af et stort tidsrum, i en kreds af mænd, der var betagne af den store personlighed, som havde levet og virket og lidt imellem dem; 888 skrev han for en anden kreds, der efterhånden var bleven lunken og træt i modgang; det var ikke Rimberts glødende ungdomserindringer, han gengav, men den trætte oldings kirkelige hæder, han søgte at godtgøre. Der er da vel heller intet stødende, men snarere noget smukt og velgørende i den tanke, at Rimbert ikke var den eneste discipel, Ansgar efterlod sig, som forstod at sætte pris på det ædleste og inderste i hans rige natur, ligesom det er et nyt og

glædeligt vidnesbyrd om den alsidighed, hin biskop var i besiddelse af, at han ikke i sin stiftskole forsømte at udvikle de evner og meddele de kundskaber, som var nødvendige til et så smukt forfatterskab; hans egne literære sysler berettigede allerede til den samme slutning.

Og endnu ét. Når vi forhen i fortællingens gang har måttet lægge mærke til, at forfatteren af Ansgars levned ikke blot har taget fejl i mindre væsenlige ting som tidsbestemmelser osv., men endog mindst på ét, rimeligvis flere steder har givet en vitterlig fejlagtig beretning om tingenes gang, da vil det i alle måder være lettere at forstå, at en noget fjernere stående, vistnok yngre discipel kunde gøre sig skyldig heri, end den alvorlige og strænge Rimbert; og det bliver så meget mere tilfældet, som vi må antage, at fremstillingen her ligefrem er påvirket af en bevidst tendens, så forfatteren har villet gå let hen over de kendsgerninger, som stillede en mand, til hvem både kirken i Bremen og klostret i Corbei stod i venskabsforhold (Ebo) i et uheldigt lys, — eller har søgt at lempe forhandlingerne med Köln og Rom, så de kom til at tage sig anderledes ud end de i virkeligheden var foregåede. Forvanskningerne er heller ikke større end at de kunde forekomme forfatteren forholdsvis uskyldige, og biskoppen, der havde sin opmærksomhed fæstet på helt andre partier, ubetydelige og uvæsenlige. Det vil dog altid være pletter på dette udmærkede, både varmt følte og fortrinlig skrevne værk, men de vil ikke skæmme Rimberts navn.

Rimbert døde efter 23 års bispedømme, d. 11. Juni 888. Efter sit eget forlangende blev han begravet udenfor st. Pederskirken, da han ikke anså sig for værdig til at hvile i den hos de henfarne bisper; han havde valgt sin grav ved kirkens østre mur, udenfor højalteret og ved den hellige Wilhads grav. Hans efterfølger byggede imidlertid senere et lille bedehus over graven, umiddelbart op til kirken, som han satte det i forbindelse med ved en dør, idet han gennembrød muren; han indviede det til erkeenglen

Mikael samt Korvejs skytshelgener, Stefanus og Vitus. Således opfyldtes, siges der, en drøm, Rimbert havde havt, at han var i samme guds hus som hans lærer, kun at en mur skilte dem ad. Rimberts tre nærmeste efterfølgere jordfæstedes i samme kapel; men senere henstod det uden røgt, indtil det faldt sammen af ælde og nedbrødes af erkebisp Herman. Rimberts lig synes dog alt før den tid at være optaget, thi kun de tre andres flytning omtales i den anledning*). Det er da vel gået ham som Ansgar, hvis levninger senere spredtes til Hamburg og Norden. Som Ansgars optagelsesdag nævnes d. 9. Septb.**), den højtideligholdtes i den nordiske kirke, men det er ikke mere muligt at bestemme, hvem der har taget ham op af graven; når man i reglen giver Rimbert skyld derfor, da er det en misforståelse, da dennes levned endnu omtaler ham som hvilende i sin grav. Hvornår Rimbert blev helligdømt er lige så ubekendt, som når han toges op af graven.

Før vi kan forlade »den frankiske mission« og dén saxiske kirke, som ved tingenes gang var bleven dens bærer, må vi endnu et øjeblik dvæle ved den retskendelse, der kort efter Rimberts død klarede denne kirkes tvivlsomme stilling i Tyskland.

Adalgar (det nordiske Adalgejr) af Korvei, der alt længe havde varetaget erkebispens forretninger, fulgte Rimbert i embedet. Kort efter opstod der en strid med Köln, hvis nærmere omstændigheder tydeligt fremgår af de i nyere tid fremdragne aktstykker, uden at deres egenlige betydning

*) Adam. II. 66. Herman var erkebisp 1032—34.

**) Liber daticus Lundensis, scr. HI, 548: V. Idus Sept.: translatio st. Ansgarii episcopi et confessoris, sml. ibid. p. 457, Pertz II. 379. Det er ikke umuligt, at det først var den stolte Adalbert, som tog Ansgar op af graven, idetmindste sendte han klostret i Corbie hans arm og en »translatio« (Mabillon, acta stt. ord. Bened. IV. II. 125 f., sml. chron. Rastad. scr. r. D. III. 176). Det måtte i så fald henføres til hans første tid, da han byggede på den afbrændte Pederskirke.

dog endnu kan siges at være anerkendt; vi skal forsøge her at fremhæve hvad det nærmest kommer an på. Af en skrivelse fra pave Stephan VI til erkebiskop Heriman af Köln og hans lydbisper i Tungern, Utrecht, Münster, Minden og Osnabrück, dat. 31. Okt. 890, ses at disse har klaget over Adalgars forhold, idet han ikke vilde anerkende Kölns højhed over sin kirke i Bremen: kun fordi denne lå så nær op til hedningelandet, havde dens bisper ved Guntars velvilje opnået palliet for større hæders skyld i ordets forkyndelse, men under den betingelse, at de skulde vedblive at vise deres erkebiskop lydighed. Paven finder denne påstand besynderlig og mener, at der må være særlige omstændigheder tilstede, når en bisp uden lydbisper har fået palliet; dette må derfor nærmere undersøges og pådømmes*). Næste år ses Adalgar at være mødt i Rom for at klage over de forsøg, som Heriman, og før ham Willibert, Guntars efterfølger, har gjort på at berøve kirken i Bremen dens privilegier**). Stefan fastsætter derfor, at stridsemnet skal undersøges på et kirkemøde i Worms i Avgust måned næste år (892); erkebisp Fulko af Rheims skal føre forsædet i pavens navn, erkebisperne af Mainz og Köln skal møde med deres bisper, ligeledes Adalgar og andre nabobisper; derfra skal sagen indankes for det apostoliske sædes dom. Da Stefan døde samme sommer, gentog den følgende pave Formosus dette påbud, kun i en noget anden form: erkebispen af Mainz skulde føre forsædet og stedet overlodes til hans bestemmelse. Dette møde holdtes nu også virkelig i Frankfurt, men kun bisperne under Köln mødte; de vidnede enstemmig, at kirken i Bremen fra arilds tid havde ligget under Köln, og at alle de fremfarne bisper havde anerkendt dette forhold. Dette vidnesbyrd bragtes til Rom af nogle præster fra

---

*) Floss, Leonis papæ VIII privilegium (også udk. under titel: Die Papstwahl unter den Ottonen), nr. 25.

**) Floss, nr. 24: — ecclesie sue (Adalgari) priuilegia a te (Herimanno) uel antecessore tuo questus est uiolare conari.

Köln; Adalgar mødte hverken det ene eller det andet sted, ej heller lod han møde for sig. Pavens dom søgte at imødekomme Kölns ret uden at gribe forstyrrende ind i missionskirkens forhold: han anerkendte, at kirken i Bremen (d. e. stiftet syd for Elbe) med rette tilkom Köln, men at erkebispen af Hamburg indtil videre skulde beholde den efter det løfte, Nikolaus derom havde givet på kong Ludvigs forbøn; indtrådte derimod det tidspunkt, da erkebiskoppen kunde skaffe sig lydbisper, da skulde den fuldstændig falde tilbage til erkestiftet i Köln*).

Denne dom med hele den foregående proces er bestandig (efter Adams opfattelse) bleven fremstillet som et slet motiveret og uædelmodigt overgreb fra Herimans side**), men man gør ham vistnok uret i den henseende. Man må vel lægge mærke til, at Adalgar klager både over Heriman og hans formand, Willibert, der fulgte umiddelbart efter Guntar; det stemmer vel med kirkemødets udsagn, at alle biskopper i Bremen, altså også Ansgar og Rimbert, havde anerkendt Kölns højhed. Det ligger langt nærmere at tilskrive Adalgar den egenlige begyndelse til striden, for så vidt som han vistnok har negtet at anerkende noget somhelst forhold til Köln. Den rette forklaring må da søges i en uoverensstemmelse mellem de to afgørelser i Ansgars tid, idet pave Nikolaus her var gået ud over, hvad alle parter var bleven enige om i hjemmet***), ved fuldstændig at unddrage kirken i Bremen fra sit gamle forhold. Spørgsmålet hænger altså i sin egenlige rod sammen med kirkens store principspørgsmål

---

*) Formosus's brev til Heriman hos Floss, nr. 28; til Adalgar i tillæget

**) Se især Dümmler, II. 401—5.

***) Et direkte vidnesbyrd om kong Ludvigs opfattelse i den henseende synes at være fremkommen i hans brev til pave Hadrian II. (870), hvor han siger om erkebispedømmet i Köln: siquidem prenominata sacra metropolis in rude Saxonorum gente maxime consistit, atque pene usque ad Nortmannorum fines pertingit. Vnde eis, qui nuper in nouam fidei gratiam peruenerunt uel uenire hortantur, necesse fuit etc. Floss nr. 11.

på den tid, om paven kan ansés for en højere eller højest avtoritet i de enkelte kirkers retsforhold. Således som sagerne stod hidtil, måtte man vistnok indrømme, at kongernes og rigets biskoppers afgørelse var den eneste retsgyldige, medens man på den anden side godt kan forstå, at Adalgar kunde lade sig friste til at gøre pavens bestemmelse gældende i hele sit omfang. At også Formosus kun delvis tager hensyn til sin store forgængers løfte, viser, at pavemagten atter har gjort et skridt tilbage i den sidste menneskealder, en iagttagelse, som stadfæstes af mange andre træk.

Adalgar mødte hverken i Frankfurt eller Rom; deri lå vist allerede en ytring af den erkendelse, at det vilde være håbløst for tiden at få Nikolaus's bulle godkendt. Men striden kom dog atter op og det på den næste store kirkeforsamling, nemlig den i Tribur i Maj måned 895*). Dette møde var sammenkaldt for at ordne den almindelige forvirring i de kirkelige forhold; i Arnulf af Kärnthen troede man at have fået en konge, som efter sine sejre over rigets fjender — (deriblandt over Nordmannerne i det berømte slag ved Leuwen, 891) — havde både evne og vilje til at skaffe ro og orden tilveje i de dybt rystede indre forhold. Man mødtes i Tribur, en kongsgård ved Rinen syd for Mainz; alle 3 erkebisper (Mainz, Köln og Trier), var tilstede, desuden 23 bisper og en stor mængde abbeder og lavere gejstlige. Adalgar af Bremen var også mødt, og det kunde ikke undgås, men fremkaldtes måske endog af ham, at sagen atter kom til forhandling. Vi véd kun af Adam, at også kong Arnulf, selvfølgelig i overensstemmelse med prælaterne, sluttede sig til pavens dom og altså anerkendte Bremens afhængighed og det midlertidige i de to kirkers forening til missionens fremme. Afgørelsen har imidlertid til det sidste frembudt særlige vanskeligheder;

*) Phillips, die grosse Synode von Tribur, i Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der Akad. der Wissensch. in Wien. 49, 713—84.

thi den blev før[illegible] ... thar,
tvekamp kæmpede[illegible] ... liver
Adelin, der stillede ... ngen
kæmpede for Hambur[illegible] ... ine,
sår. Dette viser upar[illegible] ... var
ret mod ret, dom m[illegible] ... der
man til denne af[illegible] ... nd.
af 817 (k. 10) sku[illegible] ... der
mellem vidner, der [illegible] ... raft
dem vilde træde til[illegible] ... ne
paven, kongen, riget[illegible] ... at
ham uret og under[illegible] ... ne
Bremen i den række[illegible] ... ad
For fremtiden måtte [illegible] ... ne,
udføre en lydbiskop[illegible] ... ere
love fastsatte lejlighed[illegible] ... ve-
biskoppelige pallium i [illegible] ... , i
denne flod havde k[illegible] ... og
følgeren Hoger blev [illegible] ... det
først langt senere at [illegible] ... hen
og få Nikolaus's best[illegible] ... Bremen

... opas
... ge så
... af de
... tamme
... højere
... Det
... et nyt
... de sig
... havde
... le det

... let var
... ulturs
... mmer
... værn

* Adam I. 51 Synode[illegible] biskop er den 4. si[illegible] episcopus (p. 770). [illegible] Agapitus's bulle (s. 71[illegible]

III. Harald Blåtands tidsalder.

Medens vikingerne fra Norden i de nærmeste to slægtled efter Ansgars død satte hele Evropa i forfærdelse, hviler der et næsten fuldstændigt mørke over hjemlandet og dets færd. Ansgars venner, Hårik den unge i Danmark og Olav i Sverig, forsvinder af den bekendte historie med hans død; kun enkelte glimt falder for fremtiden sydfra over Danmark, om Sverig hersker der fuldstændig tavshed. Imidlertid lysner det over de spredte bygder i Norge. Samme sommer (873) som de danske konger, brødrene Sigfred og Halvdan, havde gentagne sendefærd hos kong Ludvig (i Biesenstätt ved Worms og på rigsforsamlingen i Metz) for at slutte overenskomster om rigernes mellemhandel, fuldendte kong Harald den hårfagre sit fædrelands samling i kampen på Hafursfjorden, og de første storskibe gik i søen med norske nybyggere til Island; og da 7 år efter Saxernes adel led det forfærdelige nederlag ved sit angreb på Danmark, sad kong Harald med sin hird og sine skjalde i Trondhjem, en dansk kongedatter var hans hustru, og fra Venern til Finnebygden adlød man hans jarler og herser; — men på Island begyndte de øde fjorde at blive bygder. Imidlertid gennemgik fastlandsrigerne en tung og forsmædelig udvikling. Ludvigs sønner havde delt Karl den stores rige i tre dele; efter Lothars død deltes atter hans land mellem tre sønner: Nord-Italien, der fra nu af bliver et tvistens æble mellem nationerne; Burgund, der foreløbig falder til

Frankrig, og Lotharingen, opnævnt efter den yngre Lothar, landet mellem Rin, Schelde, Maas og Saone, der bliver et tysk hertugdømme. Fra nu af udviklede modsætningen mellem »Øst«- og »Vest-Frankerne« sig altid mere; hine, hos hvem den oprindelige germanske karakter endnu var overvejende, antog efterhånden Tyskernavnet, disse, der havde antaget det romanske sprog, kaldtes Franskmænd.

Men Karolingernes stamme var i en opløsning, der førte de sørgeligste tilskikkelser over landene. Al kraft var som uddød hos dem der bar kronen; lensmændene tilrev sig hver sit land, kirkens mænd tænkte kun på at sikre hver sit stift, og frygtelige fjender brød ind allevegne fra: Saracenerne over Middelhavet, Nordmannerne op ad floderne til de rigeste klostre og de frugtbareste egne, Ungarerne ad Donavlandet mod Bømen og Bajern, og videre helt op til Saxland og over Rinen ind i Lothringen. Pavedømmet var sunket ned omtrent til sit tidligere lavmål, i den mest vanærende afhængighed af den romerske adel og alle de politiske tilfældigheder i det adsplittede Italien; det havde hævet sig med Karolingerne, det måtte også sygne hen med denne slægt.

Nye kræfter måtte komme til for at udrive Evropas hovedfolk af denne fornedrelse. For Frankrig, og lige så for England, syntes der ingen frelse at kunne ventes af de emner, der fandtes indenfor landenes egne grænser, stamme rejste sig her imod stamme, rige mod rige, de højere stænder var nedsunkne i vellevned og alle laster. Det var de Danske forbeholdt at indpode disse nationer et nyt liv; først hærgede de dem blodigt, senere blandede de sig med dem, og den samme frejdige og kække ånd, som havde ført dem hid over søen, syntes at meddele sig til hele det franske ridderskab, hele den engelske adel.

Tyskland trængte ikke til så hård en tugtelse; det var ikke som hine lande undergravet af den romerske kulturs fordærvelse, tvertimod ejede det i de nylig omvendte stammer en fylde af oprindelig og ufordærvet kraft, der blev et værn

mod Nordmannerne og en frelse fra Ungarerne. Vel traf også opløsningen det østfrankiske rige; de fem hovedstammer trådte selvstændig frem: Bajrer og Alemanner (Schwaber) mod syd, Franker (med Hesserne) i midten, Saxer (med Friser og Thüringer) i nord, og Lothringerne mod vest; hver af dem fik sine hertuger, lige som hver havde sin lovgivning og sin historie; men mindet om Karl den stores kongedømme uddøde dog ikke, de dygtigste af hans ætlinge, kong Ludvig (den tyske) og Arnulf (af Kärnthen) regerede øst for Rinen, og den stadige fare for ødelæggelse holdt dem nogenlunde sammen.

Da den sidste Karoling i Tyskland var død, — det var et barn, der i 11 år havde båret kongenavn under den største forvirring, — prøvede man endnu engang med en frankisk fyrsteslægt, og den unge heltemodige Konrad sattes paa tronen. Men han var ikke de vanskelige forhold voxen og hans korte regering endte med en række nederlag. Så gik høvdingedømmet over til Saxerne; det var et stort vendepunkt i de tyske folkefærds historie. Da den hellige Vitus blev ført fra st. Denis til det nye Korvej, havde man sagt, at med ham var lykken ført bort fra Frankerne til de halvhedenske Saxer; det samme gentog nu Konrad på sit dødsleje: »Vi Franker,« sagde han til sin broder Eberhard, der var hans nærmeste arving, »vi kan samle og føre hære frem, min broder, vi ejer borge og våben med kongelige jertegn og alt hvad der smykker den højeste værdighed, undtagen lykken og det rette sindelag. Men lykken og den ædleste karakter har Henrik: rigets højeste magt er i Saxernes hånd. Gå derfor til Henrik med disse jertegn: det hellige spyd, de gyldne ringe og de fremfarne kongers sværd og hovedguld; slut fred med ham og vær hans usvigelige ven og våbenfælle. Thi hvorfor skulde det ske, at Frankernes folk falder ved din side for hans hånd? han vil tilvisse blive konge og mange folks høvding.« Eberhard, der selv havde følt Saxerhertugens stærke arm, sandede sin broders ord, og da Konrad havde lukket sine

øjne, gik han den tunge gang, der skulde lægge rigets fremtid i hænderne paa hans stammes gamle fjender.

Allerede Henriks farfar Ljudolf indtog den første plads blandt Saxernes høvdinger, både ifølge sine udstrakte ejendomme og sit embedsforhold; hertugnavnet var dog ikke i brug hos denne stamme. Hans datter Ljudgard var gift med kong Ludvig den yngre; af sønnerne faldt den ældste, Brun, mod de Danske, den yngre, Otto, hævdede slægtens fremragende stilling; den gik i arv til hans eneste søn Henrik. Denne var en frejdig idrætsmand, der efter de saxiske høvdingers vis udmærkede sig i våbenleg og på jagt; da Eberhard kom med sine frankiske stormænd for at tilbyde ham kronen, siger sagnet, at de fandt ham ifærd med at sætte fuglesnarer, så han deraf fik tilnavnet fuglefænger. Man har villet tage det som et varsel om hans snildhed og kløgt som konge; men det er kun folkedigtningens opfattelse af sin helt: ingen ærgærrig higen bragte ham på tronen, men en lykkelig indskydelse hos folkets ledende mænd; han selv var uden fordringer; men optagen af tilfældige og ringe sysler, viste han sig strax rede til at følge det store kald, som udgik til ham.

Henrik modtog kongenavnet efter Frankernes og Saxernes valg i Fritzlar i Hessen (919), men afslog at lade sig salve og krone, som Frankerne havde for skik; ligesom Saxerne ingen hertug havde havt, men nøjedes med de gamle høvdingeslægter, således skulde også ophøret af den frankiske kongevælde og dens forbund med kirken betegnes ved denne tiltrædelse. Medens de fremfarne konger i århundreder havde arbejdet på rigets udvikling gennem stammernes underkastelse under en stærk fælles regering, vilde Henrik befæste kongedømmet på et mere nationalt grundlag; de enkelte stammer skulde vedblive at føre hver sit ejendommelige liv under deres hertuger, kun samlede under kongen mod al ydre fare og i enhver sidste afgørelse af påkommende twistigheder.

Det er ikke her stedet til i det enkelte at følge denne konge gennem sit dådrige liv; det må være nok at minde om, at han i de første år tvang også Bajrer, Alemanner og Lothringer til at underkaste sig hans kongedømme; at han dernæst kæmpede mod de fremtrængende Vender, som det lykkedes at kaste tilbage over Elbe, ja tildels at underkaste sig endog hinsides denne flod, ligesom han for bestandig knyttede Tsjekkerne i Bømen til det tyske rige; at han endelig efter en niårig våbenhvile, som han benyttede til at bygge borge i Saxland, fuldstændig slog Ungarerne ved Merseburg, ligesom det lykkedes ham at underkaste sig de Danske, som havde vundet fodfæste i Frisland.

Da kong Henrik følte døden nærme sig, ordnede han arvefølgen; han valgte sin ældste ægtefødte søn Otto til efterfølger og opnåede uden vanskelighed de stores samtykke. Kort efter døde han på sin gård Memleben ved floden Unstrut; hans lig førtes til det nyoprettede kloster på kongsgården Quedlinburg ved foden af Harz, dèr hvor den lille bjerggruppe sænker sig mod øst ned i en vid og frugtbar slette omkring Bodefloden. Endnu var kun lønkirken (krypten) bygget og indviet til st. Peder; her jordfæstedes da Saxernes første konge foran alteret; en sønderbrudt sten betegner stedet, ingen solstråle kan finde vej til gravens dække; det alvor, der hvilede over hans åsyn og hans livs gerning, skjuler også hans hvilested.

Men over faderens stille lønkirke rejste Otto et billedrigt tempelhvælv, gennemstrømmet af højkorets vådesange, ikke mindre end af dets sejrstoner. Han var født til magten og opdragen i tanken om at blive en konge som Karl, i det mindste for de tyske stammer. Derfor nøjedes han ikke med navnet som Henrik, men drog til Achen for at modtage alle stammers hyldning og sætte Karls krone på sit hoved. Over den store kejsers grav modtog han da også indvielsen af erkebispen af Mainz og holdt strax efter kroningsgilde i hans borg; for første gang gik her stammernes høvdinger, de fire hertuger, kongen til hånde ved

måltidet: Giselbert af Lothringen, i hvis land Achen lå, ordnede gildet som kæmrér, Eberhard af Frankland forestod bordet som drost, Herman af Schwaben var skænk og Arnulf af Bajern marsk.

Henrik havde indgydt alle tillid ved sit urokkelige mod og sin vidtskuende forsynlighed; Otto derimod opflammede sine mænds begejstring og henrev dem til det usædvanlige og nye, han knyttede sine venner til sig med den fortryllelse, der kan ligge i et kongeøje, men selv de nærmeste skælvede for hans vrede. Medens Henrik havde siddet stille ved sit garn og lyttet til skovfuglenes forskellige toner, fortælles der om Otto, at han drog ud på den larmende falkejagt og lod sin sanger kvæde gamle viser, medens han fulgte rovfuglens flugt. Han kaldte sig ikke blot, ligesom faderen, for »Frankernes konge«, men han klædte sig også i Frankernes snævre dragt og levede efter frankisk lov, som alle konger efter ham, hvad stamme de end tilhørte. Derfor indsatte han også senere en hertug i Saxland, medens han lagde Frankernes land umiddelbart under kronen.

Heri lå dog ikke, at han følte sig som Frank eller gav denne stamme fortrinet for de øvrige; tvertimod, det var noget nyt, han hermed vilde udtale: at kongedømmet stod over stammerne og derfor knyttedes til folkets tidligste traditioner, efter hvilke det var frankisk, ligesom Frankerne boede i landets midte. Men der lå tillige deri en antydning af, at det nu skulde være forbi med adsplittelsen og adskillelsen, kongedømmet skulde være det væsenlige, hertugerne først og fremst kongens og rigets mænd; deres myndighed indskrænkedes af grever og bisper og var afhængig af kongens vilje.

Otto gennemførte denne tanke med kraft og held, om end ikke uden langvarige kampe og bitre skuffelser. Saxerne yndede ham ikke, men foretrak hans yngre broder Henrik, der mere lignede faderen og gentagne gange rejste oprørsfanen mod sin broder; hverken han eller de så, at der er

tid til alt, tid til at grundlægge og tid til at fuldende: Otto var tidens mand, der i ånd og sandhed fuldendte hvad Henrik havde begyndt.

Ottos regering, der var dobbelt så lang som faderens (936—73), betegnes ved en uafbrudt række af kampe, både indre og ydre, til forsvar og til angreb. Venderne blev undertvungne og for en tid bragte til ro, der oprettedes et erkebispedømme (Magdeburg) og flere bispedømmer for deres egne; Ungarerne blev for bestandig viste tilbage indenfor deres egne enemærker; hertugmagten blev bøjet, og, da den ikke vilde finde sig deri, knækket: først fordelte han de store lèn til sin nærmeste slægt, sine sønner og svigersønner, og da han gjorde den bitre erfaring, at frænde ofte er frænde værst, hævede han kirkens mænd til den første plads i riget.

Dette var nemlig det nye og det geniale i Ottos dådrige liv, at han ikke blot mægtig fuldførte, hvad Henrik havde indledet: stammernes samling og de østlige naboers undertvingelse, men ogsaa ophjalp den dybt sunkne kirkemagt og fornyede Karolingernes forbund med Rom, hvis uafhængighed af de italienske forviklingers tilfældigheder var bleven en livsbetingelse for den vesterlandske kirke, og hvis højhed han hyldede ved at modtage kejserkronen ved apostelen Peders grav, idet han dog efter Karls exempel hævdede denne krones suveræne magt endog over selve den hellige stol. Dermed førte Otto det folk, som Henrik havde skabt, ind i verdenshistorien med en stor og selvvalgt opgave blandt middelalderens nationer. Thi fra nu af er det mål sat, hvorefter Tyskerne stræbte i århundreder, at forene herredømmet over Rom og landet derfra nordpå, såvel som den øverste ledelse af den vesterlandske kirkes udvikling, med deres eget kongedømme. Det var vel et mål, som kun nåedes ufuldkomment, men kampen for det affødte dog nogle af middelalderens stolteste bedrifter, ligesom den hos Tyskerne udviklede en kultur, der ellers neppe i så kort tid vilde have fæstet rod hos dette ad-

splittede, uheldigt beliggende folk, og i tidens fylde slog ud i en åndelig bedrift, der til de seneste tider vil bevare Saxernes navn fra forglemmelse.

Medens Tyskerne gennemgik denne rige udvikling, førte Harald Blåtand spiret i Danmark. Han var af en berømmelig æt, af den Skjoldungestamme, der efter sagnet havde styret riget i mange ætled. Hans oldefader, Regner Lodbrog, var en vide kendt søkonge, der satte Vestevropas kystlande i skræk, medens Hårikerne havde kongedømmet i hjemmet. Det var uden tvivl hans sønner Sigurd og Halvdan, der træffes som konger i året 873; de havde få år tilforn været med til at hævne deres faders død i England*). Strax efter påske traf kong Ludvig i Biesenstätt ved Worms kong Sigurds udsendinge, der kom for at tilbyde en overenskomst om at sikre handelen over landegrænsen; rimeligvis var vejen gennem Holsten gjort utryg i de urolige tider. I Avgust måned mødte dernæst Halvdans afsendinge på rigsdagen i Metz; de bragte som gave et sværd med gyldent hjalte og bad om fastsættelsen af en endelig overenskomst ved fuldmægtige fra begge sider, som skulde mødes ved Ejderen. Begge kongerne lod forsikre, at de stadig vilde ære Ludvig som en fader, medens de bad ham ansé dem for sine sønner. Sendebuddene aflagde ed paa deres våben efter folkets skik, at ingen Dansk skulde gøre sig skyldig i fredsbrud. Ludvig gav dem et venligt og imødekommende svar. Sigurd (Tyskernes Sigfrid), der af sit hvasse blik fik tilnavnet »orm i øje« eller »snogøje«, efterlod sønnen Hårde Knud, som atter fulgtes af sin søn Gorm den løge (dorske). Vi må dog ikke tænke os disse kongers regering

*) Tidligere forfattere har søgt disse konger i alle deres navner fra den nærmeste samtid (se Molbech i nord. tidsskrift for hist., lit. og k. IV. 418 ff.), kun ikke i Regners sønner, rimeligvis fordi man troede at måtte henføre dem til Jylland alene. Mellem Lodbrogsønnerne findes der imidlertid to med disse navne, af hvilke dog Halvdan jævnlig nævnes på tog, medens Sigurd udtrykkelig af af traditionen gøres til dansk konge.

som en uafbrudt fredelig periode; tvertimod fremgår det noksom af hvad Sven Estridsøn fortalte Adam af Bremen (men som denne synes at have opfattet og gengivet unøjagtigt), at der har været gentagne tronstridigheder og omvæltninger, som dem vi senere finder i Norge og de andre naboriger; dog synes Regners slægt at have hævdet sin plads efter alle omskiftelser. Gorm ægtede Thyre, der efter Islændernes overlevering var datter af en sønderjydsk jarl Harald eller Klak-Harald, en efterretning, der synes at stadfæstes af deres yngste søns navn; både Thyre og hendes fader skal have været kristne. Sagnet fortæller, at en drøm varslede Gorm to sønners fødsel; han syntes at se to falke flyve op af sin hustrus skød, den ene større og skønnere end den anden; de fløj vide om og kom tilbage for at sætte sig på hans hånd, første og anden gang; men tredje gang kom kun den mindste tilbage med blodige vinger. Sønnerne Knud og Harald drog i viking i Vesterleden, indtil Knud faldt; han efterlod en søn med broderens navn, som senere drog til Danmark for at tage arv efter sin fader. Knud havde været afholdt af alle, hvorfor han kaldtes Danaåst, Danernes kærlighed; sønnens fødsel og opfostring i udlandet viser, at han som så mange andre havde slået sig til ro udenfor hjemmet, idetmindste for en stund. Hans død drog efter sagnet faderens efter sig. Gorm havde truet dén paa livet, som skulde være ulykkelig nok til at melde ham Knuds død. Da Harald nu kom hjem med det sørgelige budskab, tog Thyre kåben af kongens skuldre og lagde en gammel kappe om ham, således som man plejede at gøre ved ligfærd, og Gorm udbrød da: visselig melder du mig nu min søn Knuds død! Thyre svarede: Sømmeligere er det, at den meldes af dig end af mig! Gorm tog sin død af sorg og efterlod riget til Harald *).

*) Når Saxe fortæller, at Gorm dengang var blind af alderdom, hvorfor man senere har kaldet ham »den gamle«, synes der her at være en misforståelse tilstede. Harald døde jo først 50 år efter,

Hvad der kan vides om kristendommens stilling under Lodbrogslægten er snart sagt. Det fremstilles vel i reglen således, som om den begyndelse, der var gjort ved den frankiske mission, igen var afbrudt og død hen i den følgende tid; men dette er ingenlunde tilfældet. Ikke blot vedligeholdt Rimbert forholdet til sine dåbskirker i Norden, men også i den strid om kirkens stilling i Bremen, som opstod efter hans død (891—93), er missionen og biskoppens forpligtelser i den henseende et moment, hvis betydning fremhæves og anerkendes fra alle sider. Historieskriveren Widukind, der omtrent 50 år efter indtrådte som munk i klostret Korvej — (han findes i dets brødreliste som den næstsidste af de før abbeden Folkmars død, 942, indtrådte) — siger dernæst i sin henved 30 år senere affattede krønike om de Danske, at de forlængst var kristne, om end guderne endnu dyrkedes iblandt dem*); hermed kan han kun sigte til, at folket i sin helhed vel endnu måtte kaldes hedensk, medens dog de kirkelige institutioner bestod uhindrede i dets midte. Således må tilstanden da have været så langt tilbage, som man på hans tid mindedes i Saxland, og der kan da ingen afbrydelse være indtrådt siden Ansgars dage.

Ved siden heraf kom høvdingernes omvendelse på hærtog i Vesterleden. På dette punkt indtræder modsæt-

---

uden at han dengang synes at have været usædvanlig gammel, og der ligger to slægtled mellem ham og Sigurd (873). Heller ikke tyder den måde, hvorpå sønnens død meddeles Gorm, på blindhed. At Thyre overlevede Gorm modsiges formentlig ikke af Jellingestenen, således som man ofte har fremsat; på denne står der nemlig vel: »Gorm konge gjorde dette mindesmærke efter Thyre sin kone, Danmarks bod;« men det er bekendt nok, at der også i Sverig findes stene rejste for (»at« eller »efter«) endnu levende (f. ex. Dybek, Sverikes runurkunder nr. 195). Når Islænderne senere tilskrev Gorm rigets samling, beror det som bekendt på en falsk parallelisering med Harald i Norge (se E. Jessen: Undersøgelser).

*) III. 65: Dani antiquitus erant christiani, sed nichilominus idolis ritu gentili servientes. Sml. R. Köpke, Widukind v. Korvei.

ningen mellem Danmark og Sverig, der har fulgtes ad i kirkens første grundlæggelse. Medens de danske vikinger nemlig vendte sig mod Vestevropas kulturlande: Frisland, Frankrig og England, gik de svenske hærtog mod øst, gennem Finnebygden ved Ilmen og Dvina (Düna) sydpå til Dnipers bugtede løb og de østlige Slavers hellige by Kijev. Vel nåede de også ad denne vej til Konstantinopel, men det var først i en langt senere tid, at en virkelig forbindelse blev tilvejebragt med kejserstaden gennem det »store Svithjod«, og en kulturmeddelelse, særlig en kristendomsforkyndelse ad den vej kunde der neppe være tale om. At Danmark ligeledes var heldigere stillet end Norge, lå deri, at det knyttede forbindelser med de beslægtede stammer på fastlandet og Brittanien, medens Normændene hovedsagelig vendte sig mod de keltiske egne, der tildels var afskårne fra enhver yderligere udvikling ved den kirkelige modsætning til de germanske stammer, ligesom de bosatte sig på forhen så godt som mennesketomme udøer i Nordhavet.

Vi har alt set enkelte danske kongefrænder og høvdinger modtage dåben blandt Franker, Friser og Saxer; i Duerstede var der siden Lothars tid danske herrer, og at de var døbte siges udtrykkeligt om næsten alle dem, der til forskellige tider nævnes*). Ikke mindre ses det samme at være tilfældet i England; allerede i første halvdel af det 9. århundrede træffes her nordiske navne, som i klostret Croyland ved bugten the Wash i Øst-Angel, og deres tal tager bestandig til. I året 878 døbtes den danske konge

*) Den i Mainz døbte Harald nævnes endnu 842 og sidder da inde med Duerstede og Walchern. Hans søn Gudfred og deres frænde Hrorik nævnes efter ham, snart i Frisland, snart i Danmark. 882 døbes atter en Gudfred og bliver kongens lensmand i de egne. Scr. r. D. I. 533, 536, 540, 545, 547. Dümmler, II. 185, 156, 203 f., 238 ff. 852 dræbes i Saxland en dansk høvding Harald, der for en del år tilbage var kommen dertil og havde modtaget dåben. Scr. I. 539.

Gudorm med sine mænd; han antog navnet Æthelstan og indgik strax efter et forbund med kong Ælfred, hvorved han fik herredømmet over den nordlige halvdel af hele Angel-Saxernes land, den såkaldte Danelag. Kong Eadward (udt. Jadvard, 901—24) slutter ligeledes forbuud med en (senere) konge Gudorm, hvorved den fælles kirke forudsættes, medens der træffes en række bestemmelser om udryddelsen af hedenskabets levninger blandt de nordlige og østlige stammer, der nu var så stærkt blandede med fremmede. Danske mænd findes nu ikke blot i Danelagen, men også i de saxiske kongers nærmeste omgivelse; således var det en kansler Thorketel, som fulgte Eadwards døtre til Tyskland, da kong Henriks søn Otto (den store) skulde vælge en af dem til sin brud (929). Fra denne tid af kan sammensmeltningen af de to stammer ansés for væsenlig fuldendt; der fandtes nu en talrig dansk og kristelig befolkning i England.

Ved samme tid modtog den norske jarl Rolv, eller som han i sagaerne kaldes Ganger-Rolv, dåben i Frankrig (912), medens han nedsatte sig i det frugtbare land ved Seines munding. Hæren og de høvdinger, han stod i spidsen for, synes overvejende at have været Danske, ligesom de vedligeholdt forbindelsen med Danmark i den nærmest følgende tid. Hvad der skete ved Seine var vel ikke andet eller mere, end hvad der forhen var sket ved Rin og Schelde, eller vel endog ved Loire og Garonne, men det fik som bekendt en langt større betydning, idet Nordmannerne her under heldige tidsforhold bestandig udvidede deres område, medens de tillige udviklede en ejendommelig og for hele Frankrigs og Englands middelalderlige karakter betydningsfuld kultur.

At alt dette måtte virke tilbage paa moderlandet er vel en selvfølge. Disse egne lå ikke fjernere end at forbindelsen stadig kunde vedligeholdes, og der kan ingen tvivl være om, at jo mange både høvdinger og unge karle kom tilbage for at tiltræde en arv i hjemmet eller for at

købe jord for det bytte eller den rige løn, der var erhvervet på togene. Den længsel, der senere drev Islænderne ud fra deres hjem, idetmindste i nogle ungdomsår, var i en noget tidligere tid ikke mindre mægtig over de øvrige Nordboer, og den iver, hvormed de hjemmesiddende modtog bud og underretning fra den store verden, var sikkert lige så stor i Danmark som ved de islandske fjorde.

Vi nærmer os nu den tid, da alle disse indflydelser skulde forene sig og skaffe kirken den afgørende sejr i hænde. Det opsving, som hele den tyske udvikling tog under de saxiske konger, ledsages af et aldeles tilsvarende for erkebispedømmet Hamburg; Unni, der netop var samtidig med Henrik, grundlægger ligesom han en ny epoke, og Adaldag, Ottos samtidige og ven, bringer den danske mission til sin afslutning. Rimberts ledsager og efterfølger Adalgar var død i året 909; han efterfulgtes af Hoger, der ligeledes var munk i Korvej og i nogen tid havde gået ham til hånde i embedets udførelse. Han prises i et gammelt vers som hellig, og der fortælles, at da man senere vilde tage hans lig op for at føre det ind i hovedkirken — det var ligesom de nærmeste forgængeres bleven jordfæstet udenfor koret i det af Adalgar over Rimberts grav byggede Mikkelskapel — fandtes der intet i graven uden korsene af hans pallium, hvorfor man antog, at det var forundt ham allerede da at se opstandelsens herlighed. Det eneste, der iøvrigt mindedes af hans embedsvirksomhed, var det, at han ved nattetid brød op fra Hamburg for at kunne være i klostret Ramslo før ottesangen: han vågede i hele sit stift over den kirkelige disciplin, der netop dengang var i almindeligt forfald. Hogers efterfølger Reginward sad neppe et år på bispestolen*); efter hans død,

*) Man har opkastet tvivl om denne Reginwards tilværelse, da der intet palliebrev eller andre aktstykker haves fra hans tid (Lappenberg, Urkundenbuch I., 803—5. Dümmler II., 612). Men dette er dog aldeles utilstedeligt, da Adam ikke blot kender hans gravsted, men også anfører gamle vers, ifølge hvilke Hoger var den 7.,

den 1. Oktober 918, valgtes efter en meget almindelig skik klerkenes formand (præpositus chori) Leidrad til efterfølger; menigheden stadfæstede valget. Men da kandidaten kom til Konrads hof og fremstillede sig for ham for at modtage udnævnelsen, forbigik kongen den anselige provst og rakte hyrdestaven til hans kapellan Unni, en lille og uanselig mand, der stod i prælatens følge; traditionen i Bremen tvivlede ikke om, at det jo var sket ifølge en guddommelig indskydelse.

Kongen må dog vel have gjort sig bekendt med de personlige forhold, før han besluttede i dette tilfælde at fravige den kanoniske regel, hvis gyldighed for Bremen allerede var anerkendt af kong Arnulf kort før Rimberts død; Unnis evner og karakter må have frembudt garantier eller vakt forhåbninger, som Konrad anså det for sin pligt at tage hensyn til. Ydre fordel kunde i dette tilfælde ikke afgøre hans valg, da Unni var en mand uden slægt og navn; men det valg, Konrad kort efter gjorde på sit dødsleje, viser, at han forstod at tage højere hensyn. Der vides imidlertid kun meget lidet om Unni; både i stiftets styrelse og i missionen fordunkledes han senere af sin efterfølger. Adam anfører et gammelt mindevers over ham, hvori han kaldes »fyrsterne bekendt«, »kongernes ven« (principibus notus); der sigtes herved neppe, som denne forfatter antager, til Konrad og Henrik, idetmindste neppe til dem alene, men nok så meget til de nordiske konger, hos hvilke han gik ud og ind ligesom Ansgar.

Adam fremstiller som bekendt forholdet ganske anderledes. Efter ham var den daværende konge i Danmark, Harald Blåtands fader, som han kalder Hardeknud Orm, en grum fjende af de kristne; han fór frem mod dem med

---

Unni derimod den 9. biskop i rækken. Heller ikke lægger tidsregningen hindringer i vejen for hans tilværelse; thi Hoger døde efter de samtidige kilder i året 917 (20. Dec.), Reginward den følgende 1. Okt., og Unni kunde da endnu tiltræde før Konrads død, den 23. Dec. 918; andre data haves ikke.

den største vildskab, bortjog nogle og dræbte de fleste under grusomme pinsler. Mod ham, fortsætter han, drog kong Henrik ud med sin hær, slog ham og tvang ham til at tåle lærens forkyndelse; han sikrede sig en varig indflydelse ved anlæggelsen af en »mark« med en markgreve; rigets grænse sattes ved Slesvig. Derefter drog den guds bekender Unni til Danmark, blev vel modtagen af kongens søn Harald og genoprettede overalt den forfaldne kirke. — Hele denne beretning, som Adam fik af en dansk biskop, men vel at mærke over 130 år efter at det skulde have tildraget sig, er fuldstændig uhistorisk. Der vides intet om, at kong Henrik nogensinde har gjort tog mod de Danske i Jylland, lige så lidt som hans søn Otto, hvem Adam tillægger et følgerigt tog gennem halvøen; det er en forvexling med senere begivenheder, som Adam ikke nævner, men som vi kender af samtidige kilder*). Det er altså heller ikke rigtigt, at et sådant tog banede vej for Unni eller endte med anlæggelsen af en borg eller saxisk nybygd nord for Ejderen. Tvertimod er intet rimeligere, end at Unni lige fra begyndelsen af har gæstet de nordiske landes kirker, særlig dem i Danmark, uhindret af kong Gorm, selv om denne i sit hjerte har været en fjende af kristendommen og har gjort et og andet for at berede dens tilhængere vanskeligheder. Den ældste indenlandske optegnelse om denne tids historie, den såkaldte Roskildekrønike, der er to menneskealdre yngre end Adam, gentager vel dennes fortælling, men har ved siden af en selvstændig efterretning, ifølge hvilken Unni fra Bremen kom til kongerne Gorm og Harald, prædikede for dem og stemte dem mildt for sin lære, hvorefter han bragte nyt liv i den forsømte mission; Harald regerede, tilføjes der, 15 år tillige med sin fader, 50 år efter dennes død**). Saxe endelig, som atter skrev et par menneskealdre senere, for-

---

*) Se tillæg III.
**) Scr. r. D. I., 375.

tæller, at Gorm lod kirken i Slesvig nedrive, ligesom han fortrædigede de kristne hvor han kunde. At Adams vidnesbyrd her er uden værdi, ses alene deraf, at han gengiver begivenhederne ved Hårik den unges tiltrædelse på samme måde: i medfødt ustyrlighed rasede han mod de kristne, guds præster fordrev, kirkerne lukkede han. Det må altså stå hen som uvist, hvorledes Gorm har stillet sig til lærens forkyndelse; vist er det kun, at han døde som hedning, da han blev højsat ved Jellinge. Hans hustru Thyre Danebod synes derimod at have været kristendommen hengiven; også hun jordfæstedes vel, som det synes, paa hedensk vis hos sin husbonde, men et lille sølvbæger, som fandtes i deres fælles gravkammer, tyder dog på, at hun, som traditionen vil, har været knyttet til det kirkelige samfund og derfor har fået en drik med sig af den viede vin. At Harald fra først af stillede sig venlig til missionen er alle enige om; han havde tilbragt en del af sin ungdom på Vesterlandstog og var altså til en vis grad fortrolig med den evropæiske kultur. At han og Knud ikke blot har hærget, men også havt fredland og varigt tilhold hos deres frænder i England og Frankrig, er ikke blot i og for sig sandsynligt, men fremgår også deraf, at Knuds søn Guld-Harald senere kommer hjem vesterfra, og rimeligvis har været født og opfostret i udlandet, således som senere norske kongesønner kommer fra Skotland og Irland. Imidlertid tog Harald ikke parti i den meningsstrid, der var mellem hedninger og kristne; troen på Krist som en stærk og mægtig gud var almindelig, dog antog endnu de fleste, at Odin og de gamle landvætter var mægtigere, idetmindste her til lands, og de der lod sig døbe eller primsigne var endnu i afgjort mindretal. Harald skildres som en mand, der var rede til at høre, men langsom til at udtale sine tanker; det ligger ikke fjernt at antage, at han fra først af har havt et åbent øje for, at fremtiden og sejrens håb var hos de kristne, medens han dog ikke endnu følte sig kaldet til at gribe ind i folkets udvikling.

Det var den ved Henrik vakte nye ånd i Saxland, som genoplivede missionen, Adalward af Ferden prædikede for Venderne, Unni gæstede Jylland og de danske øer, ja vovede sig endog op til Bjørkø i Mælaren. Om han har været der gentagne gange vides ikke; traditionen synes kun at have fastholdt det, fordi han fik sin helsot i det fjerne Norden. Han døde blandt Skyterne, siger årbøgerne fra Korvej, midt i September måned 936; hans ledsagere begrov ham på Bjørkø, men hovedet tog de med til Bremen for at jordfæste det ved st. Peders alter; dette synes at tyde på, at der ikke mere fandtes nogen hovedkirke på Mælarøen. Efter Sven Estridsøns udsagn regerede der dengang en konge Ring med sine sønner Erik og Emund i Sverig; men det synes uvist, om det var en bestemt tradition, som kongen meddelte, eller et skøn fra hans side efter det kendskab, han havde til den svenske kongeslægt.

Efterretningen om Unnis død synes, som rimeligt var, først i foråret efter at være kommen til Bremen; thi før finder vi ingen efterfølger. Den unge konge Otto valgte hertil Adaldag, medlem af kapitlet i Hildesheim og kongelig kansler. Han var en mand af ædel byrd, ung, smuk og af rene sæder; han var en frænde og discipel af biskop Adalward af Ferden, der stod i nær forhold til det saxiske kongehus. Det var dog enkedronningen Mathilde, hvis beskyttelse han fra først af skyldte sin stilling ved hove. Da kong Henrik nemlig lå på sit dødsleje på gården Memleben og havde taget afsked med sin hustru, gik hun til gårdens kapel for at bede for ham, men overraskedes her af dødsklagen, der forkyndte hende, at han havde udåndet. Hun spurgte da de tilstedeværende præster, om nogen af dem kunde læse sjælemesse over den hedengangne, men kun én, nemlig Adaldag, var endnu fastende og således skikket dertil. Mathilde glemte ham aldrig den kærlighedsgerning, at han havde holdt sig rede til at forrette den hellige handling for hendes husbonde; han blev strax efter kansler hos den unge konge og inden året var

omme på hendes forbøn erkebiskop i Hamburg*); han skulde blive en af de mærkeligste mænd for den nordiske kirke; »ham er det, siger Adam med digteren, som bragte vore sager på fode.«

Kirken i Bremen var endnu trykket af de ødelæggelser, som i den sidste menneskealder var gåede hen over den; Unni havde uden tvivl gjort en del for at hæve stiftet, den større tryghed i landet gjorde sit dertil; men endnu var det dog kun at regne blandt de mindste og svageste i Tyskland, afhængigt af Köln og prydet med en værdighed, der endnu kun var et ubestemt fremtidsløfte. Det var end ikke i besiddelse af de friheder, som var tildelte næsten alle kirkelige stiftelser, nemlig uafhængigheden af de kongelige fogeder, den såkaldte immunitet, som endog det lille nabostift Ferden havde opnået kort før Adalwards død**). Med Adaldags tiltrædelse begyndte nådens solskin at strømme rigeligt over vor frue kirke ved Alster. Allerede den 30. Juni, vistnok strax efter sin udvælgelse og vielse, modtog biskoppen af kong Otto et frihedsbrev for mønstret i Hamburg, »udstedt til ære for den hellige guds moder Marie, hvem stedet er indviet til«, tilligemed alle de andre mønstre i samme stift: Rameslo, Bremen, Bersen og Bücken, efter samme regler som de fremfarne Frankerkonger havde givet andre kirker i deres lande: alle bønder og vårdnede skulde være undtagne fra de kongelige domstole og henvises til de biskoppelige; ingen frimand, som ønskede det og som havde fået sine frænders og arvingers samtykke, skulde det være forment (ved sjælegave) at gøre sig selv til kirkernes vårdned (»jamundling«). Samme højhed skulde bispen udøve over sine folk ved hove og i hæren. Præsteskabet

*) Vita Mathildis reginæ. Pertz, IV. 288. Han forekommer som kansler på endnu bevarede breve fra Oktober 936 til Februar 37. Også her tager Adam fejl ved at tilskrive Adalwards indflydelse Adaldags valg; han var nemlig død 4 år forinden (II, 1).

**) Kongebrev af 7. Januar 982, trykt hos Stumpf: die Reichskanzler II., acta inedita nr. 2.

skulde for fremtiden have frit bispevalg, hvad enten det vilde tage en af sin egen midte eller en fremmed. En 5 uger efter føjede Otto hertil »på sin dronning Edgids og sin tro mand Thiethars forbøn« al kongens jord og ret i Bremen, Bersen, Rameslo og Bücken*).

Ottos breve er ikke blot af den største betydning for bispedømmets materielle og retslige selvstændighed, men også mærkelige ved det eftertryk, der her overalt lægges på Hamburg som hovedkirke, således at Bremen endog udtrykkelig stilles i et underordnet forhold til den, i lighed med stiftets andre mønstre (monasteria); også i Leo VII's palliebrev, hvoraf der iøvrigt kun haves et brudstykke, finder vi en særlig vægt lagt på dette punkt, idet der til »kirken i Hamburg« føjes den betegnelse: »som er beliggende hinsides floden Elbe«. Der lå for Adaldags vedkommende heri vistnok et dobbelt program: dels at han vilde hævde erkebispedømmets selvstændighed overfor Köln, dels at forholdet til Norden skulde indtræde i et nyt stadium.

I de første år af sin regering var Otto aldeles optagen af kampen med sine brødre og de oprørske hertuger; mere end én gang så det ud, som om han skulde tabe alt, men hans mod, hans karakterstyrke og frem for alt hans urokkelige tillid til gud og det høje embed han beklædte, overvandt alle farer og gjorde alle fjendernes anslag til skamme. De følgende år optoges af kampen

*) Lappenberg nr. 31—32. Når udgiveren af udtrykkene i det første brev slutter, at det kun er en stadfæstelse af tidligere privilegier, da har han misforstået dem. De »frankiske konger« er ikke Karolingerne, men kongens forgængere, dem vi nu kalder de tyske konger, og henvisningen til dem går på frihedernes beskaffenhed, ikke på deres anvendelse i det foreliggende tilfælde. Sagen oplyses let ved sammenligning med udtrykkene i de senere stadfæstelser 967, 974 og 988, såvel som med tilsvarende breve andensteds fra, f. ex. for Korvej 823 (Klippel, Ansgar s. 190) o. l., men har neppe interesse nok på dette sted til udførligt at drøftes. Adam har forstået brevet rigtig (II, 2), men Lappenberg mener det modsatte og tænker på en forvexling med et senere.

mod Venderne, lige fra Vagrien til Bømen og Donavlandet. Derimod havde han kun i ringe grad sin opmærksomhed rettet på de kirkelige anliggender og han yndede ikke de mægtige prælater. Adaldag var den eneste af erkebisperne, som kunde glæde sig ved at stå i et godt forhold til kongen; mod sin moder var han endog en tid lang hård og ubillig, fordi hun efter hans mening var alt for gavmild mod kirker og klostre.

Men da hans dronning Edgid kort efter nyår 946 døde i Magdeburg, foregik der en pludselig forandring med ham. Dødstanken fremstillede sig for ham på en måde, som han ikke tidligere havde kendt, han begyndte at lægge sig efter boglige sysler, den ydre gudstjeneste fængslede ham mere end forhen, og hans blik åbnedes for den betydning, kirken kunde få og burde have også for rigets fremtidige udvikling. Fra dette øjeblik kan man spore et omslag også i hans politik, han var kommen ind på den rette vej til kejserdømmet.

Intet lå nærmere for Otto end i dette øjeblik at mindes Venderne, hvis hedenske stammer, overvundne og kuede, omgav ham næsten på alle sider, når han i Magdeburg hørte messen over sin hustrus grav. Unni og Adalward havde vist vej, Adaldag lærte daglig ved sit exempel, hvilken opgave der forelå overfor de hedenske folkefærd. Kongen besluttede da med al kraft at virke for Vendernes dåb og undervisning: i Magdeburg, ved Edgids hvilested, skulde der oprettes et vendisk erkesæde og en kreds af bispedømmer skulde strække sig fra Østersøen til bjergene, fra Elbe til Oder og Weichsel. For dog ikke at vække splid i kirken i samme øjeblik som han vilde tage sig af dens sag, begyndte han med at oprette et bispesæde udenfor de ældre kirkers område; Magdeburg lå nemlig i stiftet Hildesheim under Mainz og der kunde ingen tvivl være om, at man jo begge steder på det bestemteste vilde modsætte sig enhver tanke om dets udskillelse. Valget faldt paa markgrev Geros borg Havelberg, en 12 mil nord for Magde-

burg, ved floden Havel, der fra øst flyder ind i Elbe. Brevet, hvorved bispedømmet er oprettet, (af kongelig magtfuldkommenhed, men med bispernes og hans venners råd), er allerede udstedt den 9. Maj, altså kun fire måneder efter Edgids død. Stiftet skal være uafhængigt af enhver anden erkebiskop eller biskop og strækker sig mod nord til de to floder Pene og Elde, der udspringer i nærheden af hinanden, og flyder, den ene mod øst til farvandet ved Usedom, den anden mod vest i Elbe. Kirken, der udstyredes med meget jordegods og store indtægter, indviedes til »vor herre frelserens og vor frues« ære. Godt 3 år efter oprettedes endvidere et stift i Brandenburg (Brennabur), til ære for »vor frelser og den hellige Peder, apostlenes høvding«; det strakte sig fra Elbe til Oder og mod nord til Havelberg*). Det næste skridt paa den kirkelige bane måtte for kongen blive det at træde i forbindelse med pavedømmet. Der lå en lang ydmygelsens tid mellem Nikolaus, i hvis sidste år de falske dekretaler kom til Rom, og Agapitus, der besteg det apostoliske sæde samtidig med det første vendiske bispedømmes oprettelse; Nikolaus havde ansét sig for bemyndiget til at kuldkaste, hvad Frankerigets konger og erkebisper havde fastsat om Hamburgs og Bremens forhold, Formosus havde måttet tilbagekalde hans egenmægtige afgørelse, og nu oprettede Otto ligesom Karl den store et nyt bispedømme uden at indhente noget samtykke i Rom eller endog blot bagefter at søge nogen stadfæstelse derpå. Pavens avtoritet hvilede på folkenes anerkendelse, med den havde den en uberegnelig rækkevidde, uden den var den et intet. Neppe sank embedets anseelse, før det med en rivende hurtighed faldt sammen; politisk afhængighed, kirketugtens opløsning, klostrenes verdsliggørelse gik hånd i hånd med stridige pavevalg, voldsomme optrin, politiske mord og alle de udskejelser, som det offenlige liv så let er udsat for blandt Sydboerne.

---

*) Codex Pomeraniæ diplom. Nr. 6—7.

Der var dog allerede nogen fremgang i forholdenes udvikling, før Otto trådte i nærmere forbindelse med Rom; både Saracenerne i syd og Ungarerne i nord var bragte til ro og man havde begyndt at rette på den aldeles opløste kirketugt. Men en ny og i sin fremgang glimrende epoke begyndte i pavestolens historie, da det lykkedes den anden gang at genopvække de romerske traditioner i Vesterlandene, disse traditioner, som den skyldte sin storhed, ja sin tilværelse som verdensmagt.

Det var året efter Edgids død, 947, at abbeden i Fulda, Hadamar, drog til Rom i kong Ottos ærende; han skulde knytte forbindelser og tilbyde forbund mod fælles fjender; ligeledes overbragte han, som det plejede at ske, forskellige begæringer fra kirkelige stiftelser. Agapitus tog selvfølgelig mod ham med åbne arme, han anvendte neppe synderlig kritik på de bevillinger, der udfærdigedes efter abbedens forbøn.

Blandt disse var også en bulle, udstedt d. 2. Jan. 948, som ordnede det hamburgske erkesædes retslige forhold og gav vigtige bestemmelser med hensyn til den nordiske kirke. Den er desværre ikke bevaret i sin oprindelige skikkelse, men efter den overleverede text i forening med Adams referat af den ægte bulle og de spor af den, som endnu findes i senere, dels ægte, dels forfalskede breve, kan vi dog danne os en ret pålidelig forestilling om dens indhold*).

Først og fremst afgjorde Agapitus det gamle mellemværende med Köln. Som det vil erindres var det Nikolaus's tanke, at erkebispen af Hamburg for bestandig skulde beholde de kirker, som forhen havde ligget under Bremen, i forening med Hamburgs oprindelige område, »Nordalbingernes bispedømme«, som et af Köln uafhængigt udeleligt stift. Formosus derimod havde i henhold til bispemødet i Frankfurt, hvis dom formentlig støttede sig til den

*) Se tillæg I, 4.

oprindelige afgørelse mellem Ansgar, Guntar og kongerne Ludvig og Lothar (862) og den senere praxis, der ikke havde taget hensyn til Nikolaus's bulle, tilkendt erkebispen af Köln højhedsretten over kirken i Bremen, således at erkebispen af Hamburg for dens vedkommende retslig var hans lydbiskop, ligesom den en gang i tiden skulde genoprettes som særlig bispekirke under Köln. Denne tilstand synes ingensinde at være ophørt før Adaldags tid; erkebisperne af Hamburg var alt for svage og afhængige, og under de ugunstige tidsforhold alt for meget henviste til deres stift syd for floden, til at de skulde kunne tænke på at genoptage en strid, der havde havt et så uheldigt udfald for dem. Den eneste levning af deres selvstændighed, der endnu var tilbage, bestod i palliet, der stadig tildeltes dem som et fremtidsløfte, — eller måske lige så meget som et minde om fortiden. Adaldag havde strax lagt al vægten på, at Hamburg var stiftets hovedkirke; her havde han ret til at bære palliet, her var han kirkesamfundets repræsentant overfor Nordboerne. Da Hadamar sendtes til Rom, stillede forholdene sig usædvanlig gunstigt; der herskede bittert fjendskab mellem kongen og erkebiskop Wikfrid af Köln, og øjeblikket syntes kommen til at forelægge paven Nikolaus's bulle til stadfæstelse. Udfaldet svarede til forventningerne; det udtaltes igen, at ingen erkebiskop, hverken han i Köln eller nogen anden, skulde have noget at gøre med kirken i Bremen, der for bestandig skulde være forenet med erkestiftet i Hamburg; Adaldag og alle hans efterfølgere skulde have ret til at bære palliet både syd og nord for Elbe.

Denne afgørelse var endelig. Vel rejstes der nye betænkeligheder, da kong Ottos broder Brun en halv snes år efter var bleven erkebiskop i Köln, men det lykkedes at overvinde også disse vanskeligheder. Den omstændighed, at en så retsindig mand som Brun kunde falde på at gentage sine formænds fordringer, viser imidlertid noksom, at disse havde en god grund og gyldige adkomster at støtte

sig til. Det var da vistnok også kun ved hvad man kaldte et fromt bedrageri at Adaldag og hans kirke undgik denne fare; det var uden al tvivl netop nu, man forfalskede kejser Ludvigs gavebrev på klostret Turholt, så det kom til at udtale stærke selvbebrejdelser, fordi han for en tid havde ladet sin faders plan om oprettelsen af et selvstændigt missionsbispedømme falde, ligesom også det falske pavebrev Sergius III, indeholdende en tilbagekaldelse af Formosus's dom, må hidrøre fra denne tid*). I Bremen tilskrev man erkebiskoppens diakon Erp fortjenesten af at have vundet denne sag og overbevist Brun om det ubillige og uretfærdige i Kölns fordringer, så han frafaldt dem og på alle måder søgte at støtte missionen; ham må man altså vistnok også tilskrive disse falske adkomstbreve, af hvilke det ene synes særlig beregnet på at gøre indtryk på kongen ved at foreholde ham kejser Ludvigs exempel, det andet på Brun, der var en skarpsindig og retskyndig mand, og hvem man derfor måtte søge at overbevise om, at Hamburgs påstande på hvert punkt kunde afhjemles med fyldestgørende aktstykker. Erp blev senere til belønning på Adaldags forbøn af Otto II udnævnt til biskop i Ferden.

Pave Agapitus var lige så imødekommende med hensyn til Adaldags anden bøn, der gik ud på at bemyndige ham til bispevielse blandt Nordboerne. Ligesom Bonifacius fordum havde fået ret til på pavens vegne at indrette bispedømmer blandt de forskellige tyske stammer, således tilstodes det nu Adaldag »på hans (pavens) vegne at vie biskopper såvel i Danmark som blandt de andre folk i Norden«. To nabobisper, Bernhard af Halberstadt og Thidhart af Hildesheim (begge under Mainz), pålagdes det at gå ham tilhånde ved den første bispevielse. Dermed var tillige et vigtigt retsspørgsmål for den nordiske kirke klaret: paven hævdede som sin ret den egenlige højhed over den nye kirke; på hans vegne, ikke ifølge sit embed

*) Se tillæg II.

i den tyske kirke, blev det overdraget Adaldag at foretage de handlinger, som var forbeholdte metropoliterne. Dog udtalte bullen vistnok tillige, at bispedømmerne i Norden, de lande der nu var omvendte til Kristi tro, skulde være underordnede ham, lige såvel som det stift, han selv og hans forgængere havde havt til kirken i Hamburg. Om efterfølgernes ret var der ikke tale; det lå vel i sagens natur, at det som tilstodes Adaldag vilde blive overført på de vordende erkebisper, sålænge den nordiske kirke befandt sig under væsenlig samme vilkår; at der derimod ikke var tænkt på en stadig afhængighed under Hamburg, lå utvivlsomt i udtrykket »på pavens vegne»; således var der også strax efter Bonifacius's tid oprettet erkesæder rundt omkring Mainz uden hensyn til den overordnede stilling, han havde indtaget som pavens vikar.

Det er ikke ret klart, i hvilket tidsforhold den første bispevielse for Norden står til Agapitus's bulle, om den gik forud for den eller fulgte efter. Det var jo ikke sjældent, at pavens bemyndigelse først bagefter indhentedes til de mest indgribende kirkelige foranstaltninger, og når da gamle efterretninger fra Slesvig går ud på, at den første biskop her var bleven indviet 946, altså samme år som Otto oprettede sædet i Havelberg, så har det en ikke ringe sandsynlighed for sig, at det i virkeligheden i dette tilfælde er gået således til. Hvorom alting er, så indviede Adaldag tre biskopper til de jydske hovedkirker: Håred*) til Slesvig, Ljufdag til Ribe og Reginbrand til Århus.

Det er utvivlsomt en fejlagtig opfattelse af denne vielse, når Adam siger, at (kun) Jylland derved blev inddelt i bispe-

*) Navnet Håred (opr. Håfred) forekommer neppe andensteds; det er den samme biskop, som ellers kaldes Hårik (ligesom Gudred [fred] og Gøtrik forvexles), og siges at være jordfæstet i Pederskirken i Bremen (Adam II, 62). Det var en Hårik, som Hamsfort fandt »in quodam monumento Slesvicensi« at være tiltrådt i året 946 (scr. VII, 165. 170). Roskildekr. kalder ham Herik, og Saxe Hårik (sml. Magnus Mathiæ, ep. e. L. s. p. 16).

dømmer og lagt under bispesædet i Hamburg, det var tvertimod kun en naturlig udvikling af de ældste missionsforhold i Danmark og Norden, der her foregik. Allerede Ansgar havde valgt Slesvig og Ribe til udgangspunkter for forkyndelsen, og begge steder havde han rejst dåbskirker. Meningen dermed var selvfølgelig ikke, at kun de nærmeste hereder skulde påvirkes; der tænktes tvertimod, som vi har set, på en almindelig mission: fra Slesvig nærmest til øerne, fra Ribe til hele Jylland; begge byerne havde tillige den fordel at stå i jævnlig og livlig berørelse med den kristne verden, Ribe mod vest og Slesvig mod syd. I mellemtiden har nu missionen gjort et vigtigt skridt frem, der var fundet et nyt udgangspunkt i Nørrejylland, nemlig Århus ved Kattegattet; det er lige meget et vidnesbyrd om det uafbrudte arbejde, der her er foregået, som om de forholdsvis heldige forhold, hvorunder missionen virkede i Danmark; thi Århus havde ikke i nogen særlig grad fordelen af en umiddelbar forbindelse med de kristne lande, det lå tvertimod omgivet af hedenske kyster til alle sider.

Vore efterretninger om Århus-kirkens oprindelse er desværre fra en forholdsvis sen tid, den første omtale er 200 år yngre end tildragelsen; Adam af Bremen havde ikke skaffet sig underretning derom. Det er den såkaldte Roskildekrønike fra året 1139, der først nævner hin dåbskirkes tilblivelse. Kong Frode, siges der her, blev døbt af Unni og byggede en kirke i Århus, indviet til den hellige trefoldighed, medens han genrejste dem i Slesvig og Ribe. Samme konge Frode nævnes af de senere forfattere mellem Sigurd Snogøje og Knud på den ene, Gorm og Harald på den anden side; Saxe tillægger ham et tog til England, på hvilket han blev døbt: da han kom hjem sendte han bud til pave Agapitus for af ham at få kristne lærere, men han døde før hans sendebud kom tilbage*). Man har søgt at fjerne hele denne beretning af vor historie som beroende

*) Scr. r. D. I. 375, 48, 158, 368. Saxo p. 467.

på en misforståelse af et angelsaxisk kvad om slaget ved Brunanburh, og det lader sig ikke negte, at Henrik af Huntingdon virkelig har gjort sig skyldig i en grov fejl ved at forstå ordet »froda« (den vise), der tillægges en af deltagerne i slaget, som selvstændigt navn, men dette er dog ikke nok til at omstøde den aldeles samtidige og altså heraf uafhængige efterretning om den danske konge Frode, som byggede en kirke i Århus*). Vi kan da ikke komme sagen nærmere end at tage mod den konge, som vor ældste optegnede tradition her byder os, selv om vi må tage et forbehold med hensyn til tidspunktet for hans regering. Det kan ikke have været ham som sendte bud til Agapitus, thi det var kong Otto af Saxen; han kan heller ikke have levet til en tid, der nærmer sig bispedømmernes oprettelse (948); men det er aldeles uhjemlet at ville negte en sådan konges tilværelse enten i slutningen af det 9. eller begyndelsen af det 10. hundredår, fra hvilken tid vi er uden alle efterretninger om de danske konger. Ligesom vi træffer en Halvdan ved siden af Sigfrid, uden at vore kilder kender noget til ham; ligesom vi i Sverig finder helt forskellige konger nævnte af Sven Estridsøn og af sagaerne, og ligesom denne hjemmelsmand nævnte Adam en række danske konger, hvis navne er os aldeles ubekendte, således kan der meget vel have været en konge Frode, hvis navn, knyttet til en mærkelig kirkebygning, holdt sig i århundreder, før det optegnedes.

Dåbskirken i Århus var indviet til den hellige trefoldighed, en omstændighed, der synes at tale for, at Saxe her har ret overfor Roskildekrøniken, at Frode ikke er

*) Munch, saml. afh. II., 594: om den foregivne konge Frode osv. og derefter Maurer, Bekehr. d. norw. St. II., 502. Det er fuldstændig undgået Munchs opmærksomhed, at anon. Rosk. er ældre end Saxe og samtidig med Henrik. Iøvrigt får denne kun en »ductor Northmannorum« ud af sin Froda, og selv om hans skrift har været kendt her i Danmark, er der sikkert ingen grund til at antage, at nogen dansk forfatter skulde have ønsket yderligere at forøge sin kongerække af det.

bleven døbt af Unni, men i England. Her fandtes der nemlig en berømt trefoldighedskirke i Winchester, Vest-Saxernes bispesæde, og vi vil senere i præsten Thangbrands levned finde en ny grund til den formodning, at Århus stod i et vist forhold til denne hovedkirke; Thangbrand var nemlig klerk i Århus, før han undveg til England og her sluttede sig til Olav Trygvesøn, hvis dåb og kristelige oplærelse fandt sted i Winchester, efter hvis kathedral hans biskop indviede de første hovedkirker i Norge til trefoldigheden. Men Århus var imidlertid trådt i et endnu nærmere forhold til Bremen ved at få en biskop, som havde modtaget sin vielse af Adaldag. Århus (egl. År-usi, ved åmundingen) havde en fortrinlig beliggenhed for al handel og samfærsel med landene hinsides havet, Halland, Viken og Folden, herfra stod Jylland tillige i den nærmeste forbindelse med Sælland og Skåne; ingen by lå så nær ved midpunktet i det daværende danske rige. Men der kan da så meget mindre være nogen tvivl om, at jo de tre biskopper har omfattet alle Danmarks kirker, øerne og det østlige kystland ikke mindre end Jylland, som Adam selv, strax efter at have indskrænket deres område til Jylland, udtrykkelig meddeler, at erkebispen også »anbefalede dem kirkerne hinsides havet, på Fyn og Sælland, i Skåne og Sverrig«; hver enkelt kirke stod i forhold til det »monasterium«, den dåbskirke, hvis klerke havde dannet dens menighed og oplært dens præst, eller med andre ord til sin »moderkirke«; at formanden for disse klerke, som selvfølgelig forlængst havde dannet et sambo og en skole, nu modtog den biskoppelige ordination og dermed fik ret til at indvie præster og kirker, foretage konfirmationen og indvie den hellige olje hver skærtorsdag, forandrede ikke væsenlig hele det tidligere forhold, men betegnede kun et fremskridt, og det et stort og betydningsfuldt fremskridt i kirkens udvikling; thi nu kunde alle kirkelige handlinger foretages af indfødte mænd, og politiske forviklinger kunde altså ikke mere skille den danske kirke fra sin rod.

Denne første nordiske bispevielse fik ligesom sin højtidelige stadfæstelse kort efter, da Adaldag i Juli måned 948 med sine tre lydbisper mødte på det store kirkemøde, der holdtes af kongerne Otto og Ludvig med 34 (tyske, franske og danske) biskopper i st. Remigiuskirken i Ingelheim, den samme, i hvilken den første døbte nordiske konge for 122 år siden havde hørt sin første messe.

Men en begivenhed af endnu større vægt var det, at kong Harald lod sig døbe. Den samtidige Widukind fra Korvej fortæller, at det skete ved et af disse gæstebud, der varede flere dage, og ved hvilke man plejede at tilbringe en stor del af tiden med samtaler og anden adspredelse. Det kom nemlig ved en sådan lejlighed i kongens nærværelse til et ordskifte om den rette gudsdyrkelse; høvdingerne indrømmede vel, at Krist var en mægtig guddom, men de mente dog, at det var tryggest at holde sig til gamle venner og de gamle guder. Derimod hævdede en tilstedeværende klerk ved navn Poppo, at der kun var én gud, faderen med sin enbårne søn, vor herre Jesus Kristus, og den hellig ånd; landvætterne derimod, sagde han, er onde ånder og ingen guder. Det var en gammel splid, der aldrig syntes at skulle få ende her i landet, tro stod her imod tro, vidnesbyrd mod vidnesbyrd, lidenskab mod lidenskab. Kong Harald kunde ikke ansé sig for kaldet til at dømme om, hvad der her var ret og sandt, og dog var det en sag af den mest gennemgribende betydning. Han besluttede da at lade det komme til en afgørelse hos rette vedkommende, og uden at ytre sig om selve stridsspørgsmålet spurgte han klerken, om han vilde tage gudsdom på sine ord. Poppo tøvede ikke med at svare ja, og kongen lod ham tage i forvaring til dagen efter. Men årle den næste morgen bar han det glødende jern som kong Harald bød, og alle tilstedeværende måtte vidne, at hans hænder var uskadte. Dermed var dommen fældet; ingen tilbød sig at bære jern for Odin og Thor. Kong Harald lod sig døbe og behandlede fra nu af kirkens mænd

med al den ærbødighed, som kunde tilkomme sandhedens forkyndere. Gudsdommen blev lyst til thinge over hele landet, og så vidt kongens magt nåede faldt Asernes blóthuse og hellige lunde.

Man har forargedes over så meget i hin tids færd, at det ikke er at undres over, at det også er sket i anledning af denne begivenhed. Måske vil den bedre forstås, når man ser hen til en samtidig afgørelse på den tyske rigsdag i Stele. Det var efter den gængse ret i kong Ottos tid tvivlsomt, hvorvidt børnebørn kunde gå i arv med børnene, når deres fader var død før farfaderen. Den ældre ret udelukkede dem, men ved siden af havde mildere grundsætninger senere gjort sig gældende, og der dømtes nu forskelligt på forskellige steder. Man forlangte en endelig afgørelse af kongen, og rigsdagen foreslog ham at sætte et nævn, der kunde fælde en gyldig dom. Men kongen vilde ikke, at »ædle mænd og folkets oldinge« skulde beskæmmes ved at kendelsen gik dem imod, og bestemte, at en gudsdom skulde afgøre tvivlsmålet. Der kæmpedes da mellem parternes »gladiatorer«, ligesom på synoden i Tribur, og børnebørnenes arveret sejrede; kongen lod denne gudsdom lyse til thinge og skaffede den derved anerkendelse over hele landet, skønt også den ældre skik holdt sig på enkelte steder. Når Widukind såvel her som i anledning af Haralds omvendelse siger, at gudsdommen førte til, at en almindelig og bestandig lov blev vedtagen*), så er hans udtryk dog for stærkt; kongerne kunde kun forkynde dommen og anvende den overalt som deres egen, nogen bindende karakter kunde deres personlige mening om det rette ikke have på lovområdet. Det er derimod en selvfølge, at den havde en overordenlig faktisk vægt, når den fremtrådte klart og uden tvivlsmål, støttet til en

---

*) Widukind II. 10: firmatum est — pacto sempiterno. II. 65: Christum deum solum colendum decrevit, idola respuenda subjectis gentibus imperat.

gudsdom og hævdet ved kongens exempel. På denne måde må også Poppos jernbyrd opfattes; den er et vendepunkt i den danske kirkes historie, og således har overleveringen fastholdt den i århundreder*). Sagnet havde til en vis grad ret, når det henlagde den til rigets almindelige thing på Isøre, i hele folkets påsyn; thi hvad der var sket lejlighedsvis ved et gilde på en eller anden gård, det gik landet over i følge med kongen og hans mænd, og det virkede vidt og bredt til at styrke de omvendte, til at bestemme de vaklende og til at vække de vantros opmærksomhed.

Med hensyn til tidspunktet for denne begivenhed må vi nærmest holde os til erkebiskop Bruns »levned«, skrevet ved år 966 af Ruotger, kort før Widukind optegnede sin fortælling. Han henfører nemlig Haralds omvendelse til Bruns første tid som erkebiskop (955—63): »han (Brun) dæmpede, siger han, barbarernes utålelige vildskab (på deres hærtog til Lothringen); på samme tid bøjede også deres konge Harald sig med en stor mængde af sit folk for den kongernes konge Kristus og forsagede de tomme afguder« **). Herved føres vi da, som det synes, til slutningen af halvtredserne, en halv snes år efter bispedømmernes oprettelse; men forfatterens ord udelukker dog neppe en noget tidligere tid.

*) Adam II 33: usque hodie per populos et ecclesias Danorum celebre nomen Popponis effertur. Ælnoth k. 1. Anonymus Roskildensis, scr. I 377. Saxo p. 499: quin etiam ea miraculi celebritate æternum genti nostræ religionis spiritum ingeneravit. Selv rimkrøniken hæver tonen ved at bringe denne kirkens ældste nationale tradition på bane:

— han sætte sig på sit bare knæ,
han bad til gud den milde:
at han sin miskunds liggendefæ
vilde te det folk til vilde! — —

**) Ruotgeri vita Brunonis k. 40: Siquidem eo tempore et rex eorum Haroldus cum magna suæ multitudine gentis regi regum Christo colla submittens, vanitatem respuit idolorum (Pertz IV. p. 270).

Poppo var, da Widukind skrev (968—70), bleven biskop og var på samme tid munk. Det ligger nær at antage, at han aflagde løftet om at gå i kloster den nat, som han tilbragte ene med sin gud i fængslet før jernbyrden; thi det var altid en undtagelse, når den viede klerk »tog klædet«. Da så kejseren kaldte ham til sig, spurgte, om han fremdeles vilde virke i kirkens tjeneste og lod ham vie til biskop i Hedeby*), så forenede han ligesom Rimbert munkelivet med hyrdeembedet, de strænge løfter med det store kald; thi hans tro havde gennemgået angestens skærsild, han havde fristet gud og var bleven ydmyget i sin sejr.

Den samme slægtalder, som havde set kristendommen langsomt men sikkert få overtaget i Danmark, skulde også være vidne til den første døbte konges tronbestigelse i Norge. Men der var en mærkelig modsætning mellem Håkon Adelsten og Harald Blåtand; thi medens denne begyndte som viking og hedning og langsomt lod sig påvirke af den fremmede lære, indtil den en snes år efter at han havde taget kongedømmet i arv besejrede hans sindige tanker, så var hin alt døbt som barn, knæsat og opfostret af en kristen konge og i et kristent land; men ubefæstet, som han var, tabte ungdommens indtryk deres magt, alt som han henlevede sit liv mellem Norges høvdinger, altid fjernere lød for ham den strænge tale om verdenslivets forfængelighed, altid svagere blev sjælens trang til for-

*) Thietmar II. 8: Imperator autem hoc ut audivit, vocatum ad se venerabilem virum Popponem, si pugil Christi esset, interrogat, et sacerdotali honore sublimat. — At han blev biskop i Slesvig, og det i året 965, vil senere blive vist. Med hensyn til stedet, hvor jernbyrden foregik, gaves der på Adams tid en dobbelt tradition, idet nogle nævnte Slesvig, andre Ribe; Saxe henfører den til Isøre. Allerede heri synes der at ligge en tilstrækkelig underkendelse af det sagn, der henlægger stedet til Popholt ved Helligbæk i Angel (Cypræus, p. 83). Navnene er så almindelige, at de intet beviser; og at der overhoved skulde være døbt i en bæk, kun en mils vej fra en dåbskirke, strider mod kirkens opfattelse af sakramentet.

soning, indtil han i ulykkerne lærte at kende styrelsens påmindelser og i sin tidlige død så den højestes straf for sit frafald. Men Norges mænd lagde ham »i høj og heden jord«, og skjalden viste ham til Valhal med kampens møer.

Håkon den gode er ikke enestående, hvor talen er om denne tilbagegang fra tro til vantro, fra bekendelse til ligegyldighed eller fornegtelse. Når vi ikke alt har kunnet anføre exempler fra Danmark, så ligger det tilvisse ikke deri, at læren her fra først af fandt en bedre jordbund eller et alvorligere, dybere og mere trofast sind, men vistnok udelukkende i den mangel på efterretninger, der her i det hele skjuler den første udvikling for vort blik. Thi vel har man villet gøre gældende, at det norske folk i det hele og store dengang ikke blot gik jævnsides med, men endog forud for det danske i tilegnelsen af den almindelige kultur, men et blik på kristendommens skæbne i de to lande i løbet af det niende og tiende hundredår vil formentlig være nok til at godtgøre det uholdbare i denne anskuelse; thi kristendom betyder for hin tid, hvad der ikke noksom kan fremhæves, kultur og udvikling i alt åndeligt: hedenskab er modstand derimod, bevidst eller ubevidst, ligegyldighedens eller forargelsens.

Ved at vende os mod Norge møder vi det store skue af et folk, som på éngang samler og adsplitter sig, som på éngang grundlægger det mest hensynsløse kongedømme og det frieste samfund af bønder og høvdinger. I henved et hundredår havde norske vikinger hjemsøgt først øerne ved Skotland, så Irland og det irske hav, så i ledtog med de Danske England, Flandern og Frankrig, før de i dereshjem fik grundlagt et høvdingedømme, som det, de overalt mødte udenlands og stadig havde for øje i Danmark og Sverig. Øjeblikket var både heldigt og uheldigt for denne omvæltning; udvandringen havde fremkaldt en opløsning og afslapning af den gamle bygdekærlighed, — thi fædrelandskærlighed kunde den endnu ikke kaldes, — der i høj grad lettede erobringen; men denne forøgede atter i stort om-

fang hvad der havde brudt den selv vej og svækkede derved befolkningens kraft, formindskede højdemålet af dens åndelige dygtighed og berøvede den sine naturlige førere og bannermænd. Men under Harald Hårfagers lange regering fandt Normændene sig tilrette i de nye forhold. Hvormeget der end blev tilbage af tidligere tiders adsplittelse, så begyndte dog én følelse at røre sig hos Trønder, Hørder og Vikverjer, følelsen af en modsætning mod Danske og Svenske, ligesom mod alle andre verdens folk, og kom denne følelse sent, så kom den med des større vælde og stærkere røst. Og ikke mindre lærte Islændingene at betragte sig selv som et eget led i det nordiske folkesamfund, vel særlig knyttet til Norge som sit moderland, men dog optaget af en ejendommelig udvikling og et selvstændigt, rigt bevæget liv.

Denne periode var i en vis henseende hedenskabets skønneste tid i Norden og da især i Norge og på Island. Troen på Odin og på Valhal, mytherne om Loke og om Ragnarok udfoldede sig i deres sidste glimrende efterårspragt, sagnene om Regner Lodbrog og Bråvalslaget, om Helge og Hadding, om Tyrfing og Stærkodder gik hen over Norden og ud til alle egne, hvor Nordmannemålet havde fundet et hjemsted. Men ligesom denne ånd ved modsætningens magt havde nået sin højeste udvikling i berøringen med det store evropæiske folkeliv, således måtte den om kortere eller længere tid bukke under og vige pladsen for de stærkere ånder, som alt havde rejst sig til modværge mod dette sidste forsøg fra den germanske verden på at trænge udviklingen tilbage og brede selvgodhedens og selvkærlighedens skygge over det lys og den sandhed, der, om end ikke uden kamp og formørkelse, gav kulturen sit præg og samfundet sin fremtid.

Det bedste bevis på den hedenske bevægelses kraft på denne tid er netop det regelmæssige frafald, der følger efter døbte mænds og kvinders bosættelse på Island og i Norge. Island fik som bekendt sine første og fleste land-

namsmænd fra Irland og de skotiske øer. Fra Norge gik vejen vesterpå til disse øgrupper, der egnede sig så vel til udgangspunkt for erobringen af de store Vesterhavsøer, Irlands adsplittede og letbevægelige stammer måtte snart bukke under for de hårde vikinger, og Skotlands og Bretlands kyster foruroligedes år efter år, indtil de utrættelige fjender fik fodfæste og herredømme hvor de ønskede det. Fra et almindeligt kirkehistorisk synspunkt er det et højst mærkeligt øjeblik, da denne tilnærmelse mellem Nordboer og Skoter finder sted. Anden gang stilles den britiske kirke overfor den opgave at meddele en germansk stamme sin kristendom, og det en stamme, som endnu væsenlig er uberørt af katholicismen. Alt er som lagt tilrette for denne gerning; hver krog i Irland og Skotland er bragt ind under keledeernes indflydelse, på Sønderøerne (Hebriderne) blomstrer deres brødresamfund, ja endog på Ørknøerne, Hjetland og Island finder Normændene dem og deres gudshuse, deres messebøger og klokker. Sandt nok, de kaldte dem »paper«; det viser, at de havde det første kendskab til kristne præster anden steds fra, thi det er den katholske benævnelse på kirkens mænd; men det var dog først her, de ret lærte den nye tros forkyndere at kende på nært hold, og det stod til keledeerne at påvirke dem med ordet og et kristeligt exempel. Men det viste sig snart, at modsætningen var for stor, hadet for stærkt og ånden for fremmed. Vel omvendtes ikke få af de nordiske høvdinger, men tilegnelsen var i reglen lunken og der vaktes ingen trang til at meddele det modtagne til andre.

I det niende århundrede kunde det et øjeblik se ud, som om der skulde ske en almindelig omvendelse blandt de norske slægter. Den mægtige konge Imar (Ivar) i Dublin døde 872 som kristen*). Ketel Flatnef blev døbt på Sønderøerne med hele sit hus; hans datter Unne ægtede Olav

*) Annal. Ulton. a. 872: Imar, rex Nordmannorum, tocius Hiberniæ et Britanie in Xpo quievit.

Hvide, en ætling af den vikske kongeslægt, som søgte sine forfædre blandt Upsalakongerne; han herskede i Irland til sin død. Næsten hele slægten drog senere til Island. Helge Ketelsøn tog land på Kjalarnes, nord for Reykjavik, han var ingen ivrig kristen, men holdt sig dog fra blót og var en mådeholden mand. Thorun Ketelsdatter ægtede Helge den magre, som tog land ved Øfjord og kaldte stedet Kristnes; han havde irsk mødrene, men siges dog at have været en meget tvivlsom kristen (blandinn mjök í trú). Den anden søster Jørun havde været gift på Sønderøerne, hendes søn Ketel drog til Island og tog land ved Kirkeby (Kirkjubær) på Østlandet, et af de steder, hvor paperne fordum havde boet. Han kaldtes tåben (hinn fíflski) og holdt sig fra omgang med andre, hvorfor også hans slægt holdt fast ved troen, da det sagn kom op, at ingen hedning kunde trives der på stedet. Den tredje søster Unne (Auðr djupauðga) endelig mistede i Vesterlandene sin mand og sin søn Thorsten og drog senere til Island, hvor hun blev en af de mest bekendte og beundrede kvinder på grund af sin karakterstyrke og klogskab. Efter irsk skik rejste hun kors på en bakke for dèr at forrette sin bøn, og da hun følte døden nærme sig, forlangte hun at begraves i flodmålet, dèr hvor højvandene mødes med grønsværet, hvòr man plejede at jorde forbrydere og uærlige kvinder: hun, den stolte dronning og høvdingedatter, for hvem slægtens hæder synes at være alt, føler i dødens øjeblik, hvor lidet hendes liv har svaret til det løfte, som knyttede hende til kirken*).

Der er endnu en del andre, om hvem det mindedes, at de var komne til Island som kristne, og vistnok var der i virkeligheden endnu flere, hvis navne eller kristendom senere glemtes, ligesom mange kristne trælle eller trælkvinder førtes med fra Vesterlandene; men alligevel udsluktes så godt som alt igen; »nogle holdt vel fast ved

*) Landnáma V, 15. III, 12. IV, 11. II, 16, 19.

troen til deres dødsdag, siger Landnáma, men i deres slægt fortsattes det ikke videre, og sønnerne byggede hov og blòtede; i over hundrede år var landet hedensk« *).

Kun om to mænd fortælles der udtrykkelig, at de gjorde forsøg på i det nye hjem at oprette en kristelig gudsdyrkelse. Den ene af disse er Ærlyg, Ketel Flatnefs brodersøn, der siges at være opdragen af en biskop Patrik på Sønderøerne: vistnok kun et sagnagtigt udtryk for, at han blev opfostret i et keledésamfund. Han tog land i nærheden af Helge Ketelsøn, stedet kaldtes Esjuberg; her byggede han en kirke, som indviedes til den hellige Kolum og som tilligemed en jernklokke og en irsk evangeliebog, som han havde medbragt fra øerne, overlevede hedenskabet på Island. Mærkeligere er dog Ásolfs optræden. Han kom til Island selvtolvte og drog til Østlandet; men folk led ham ikke, derfor trak han sig tilbage til Eyjafjöll, hvor han boede i en hytte ved et vandløb. Da man ikke kunde tænke sig, hvad han levede af, blev han fordreven, og man lagde da mærke til, at åen vrimlede af fisk; men da hedningerne vilde fange dem, forsvandt de. Det samme gentog sig på to steder til; det mindedes senere, hvor han havde boet, og stederne kaldtes den østre, vestre og midhytten. Tilsidst trak han sig tilbage til et enebo og døde hos sin frænde Jörund »hin kristne«, der begrov ham på en ensom holm. Hans lig førtes senere til en kirke og han ansås for en helgen**). Det er øjensynligt, at traditionen ikke har kunnet fastholde denne irske klerks oprindelige karakter. Er det sandt, at han kom selvtolvte, kan der neppe være nogen tvivl om, at han jo har villet påvirke sine landsmænd og fra et sambo ud danne en kristelig menighed. Dette vilde da, såvidt vides, være det eneste forsøg, som er gjort indenfor den nordiske folkestammes område på en skotisk kristendomsforkyndelse, hvis ikke man vil

*) Sml. Maurer, Bekehrung d. norw. Stammes I § 9.
**) Landnáma I, 12, 15—17.

henregne Willibrord, der oprindelig tilhørte det samme kirkesamfund, til denne side, da han jo her i Danmark optrådte som katholsk biskop. Sagnet om det vidunderlige fiskevèr, hvoraf Ásolf og hans venner levede, er ligeledes fuldstændig i hin tids ånd, dets gentagelse paa tre steder ikke mindre. At han tilsidst trak sig tilbage til et enebo, viser formentlig, at hans første optræden var anderledes, end traditionen fremstillede den, — thi efter den var han jo strax fra først af eneboer, — men tillige, at hans bestræbelser ingen fremgang har havt og at han da mismodig og ydmyget har trukket sig tilbage til en øde holm for at ende sine dage i fromme betragtninger og andagtsøvelser. At hans levned og hans grav senere, da trosskiftet havde fundet sted, sysselsatte folks tanker og knyttede helligdommens skær til hans navn, var da en selvfølge.

Men på samme måde som på Island, kom og svandt den første kristendom også i Norge. Fælles fjendskab mod Danmark havde nærmet Harald Hårfager og de angelsaxiske konger til hinanden. I Æthelstan (Aðalstein) havde England fået en konge, som med overlegen kløgt og ubøjelig energi arbejdede hen på de Danskes underkastelse i Danelagen, og han gik ikke i sin grav uden sejr. Æthelstan benyttede lige fra sin tronbestigelse alle de midler, som kunde tænkes at føre til målet. Kong Søtreg (Sø-dreng) Gudfredsøn i Nordhumberland fik strax i hans første år (924—25) en søster af ham til ægte; han lod sig døbe og sluttede sig til sin hustrus frænder. Men kort efter døde han og hans sønner af et tidligere ægteskab, Gudfred og Olav, vilde ikke høre om noget forlig; med dem kæmpede Æthelstan derfor, indtil de var overvundne. Angelsaxerne var for en stor del demoraliserede, de trængte til at styrkes ved Nordboernes kraft; Æthelstan tog derfor alle dem i sin tjeneste, som han kunde knytte til sig ved sin vindende personlighed og kongelige gavmildhed. Hans kansler var således en Nordbo, Thorketel, og en række andre navne fra Norden, Gudorm, Halvdan, Orm, Skule, Gunner o. l.

forekommer i hans nærmeste omgivelse. Af Egil Skallegrimsøns saga vides, at han for en tid knyttede denne uforfærdede stridsmand tilligemed hans broder Thorolf til sin fane. Vi har alt forhen set, at den vidtskuende konges politik tillige omfattede fastlandets partistilling; da kong Henrik friede til hans søster Eadgyde (Edgid) for sin søn, sendte han Thorketel med begge søstrene op ad Rinen: Otto skulde selv vælge; han ægtede Edgid, og også den anden søster indgik på fastlandet et passende ægteskab.

Det var et ikke uvigtigt led i denne mands planer at knytte det unge norske rige til sine interesser. Vel fremstiller sagaen det som en ydmygelse for »Aðalstein«, at han knæsatte kong Haralds søn, men det virkelige forhold var vistnok dette, at begge kongerne var vel tjente med et nøje forbund: det var den første anerkendelse af Norge som jævnbyrdigt kongerige i Evropa. Håkon var Haralds alderdoms søn, den yngste i en lang række af brødre; han kom til England i sin barndom, vistnok kort efter Æthelstans tronbestigelse, og han opfostredes selvfølgelig i kirkens tro, medens han dog også uddannedes i alle idrætter; hans fosterfader gav ham det udmærkede sværd »Kværnbider«, med hvilket han kunde kløve en kværnsten til øjet. Imidlertid var Harald død og Erik Blodøxe var ilde lidt for sin hustrus skyld; da sendte den engelske konge ham hjem, som det synes efter den store sejr ved Brunanburh i året 937*), hvorved de Danskes magt i Nordhumberland var brudt for lang tid: Håkons tronbestigelse skulde fuldende hvad der havde været målet for Æthelstans livsgerning. Vel fik den unge helt kongedømmet i Norge, men få år efter døde Æthelstan (941), og kort efter blev den fordrevne Erik Blodøxe konge i Danelagen, understøttet, som det synes, af Harald Blåtand, der ikke var blind for den trusel, som lå i høvdingeskiftet i Trondhjem. Fra nu af blev Danekongen dragen ind i de norske tronstridigheder til

*) Se tillæg IV.

liden både for Norges selvstændighed, og vi vil endnu oftere blive vidne til, at de engelske og danske interesser krydser hinanden på dette punkt, indtil de falder sammen i Knud den stores person.

Om kong Håkon Adelstenfostres kristendom fortæller Snorre følgende i Hejmkringla. Kongen optrådte på Froste, hvor Trøndernes fællesthing holdtes, og talte til almuen om at skifte tro: de skulde afholde sig fra blót og de gamle guder, tro på Krist Mariesøn, den eneste gud, lade sig døbe i hans navn, holde den syvende dag hellig og faste hver fredag. Herover opstod der megen støj og vred tale. Bønderne anså det for uoverkommeligt at få arbejdet udført på de sex dage i ugen, trælle og værkmænd mente, at ingen kunde arbejde uden at få fuld føde; men høvdingerne, som førte ordet, holdt for, at ingen gør vel i at svigte sine fædres guder og de gamle landvætter. Hladejarlen Sigurd Håkonsøn måtte da lægge sig imellem for at berolige thingalmuen, der begyndte at tale om kongens fjernelse; han forsikrede, at intet skulde kunne rygge det venskab, som her forbandt konge og folk, Håkon vilde i alt være sine mænd til vilje. Dette skulde da stå sin prøve ved høstblótet på Hlade. Kongen plejede at sidde tilbords i et lidet hus med få af sine hengivne mænd, medens jarlen tømte skålerne: for Odin til sejr, og for Njord og Frej til godt år og til fred; men denne gang vilde bønderne se kongen i højsædet ved blótgildet i den hellige midvinternat. Håkon indtog også virkelig sit sæde, men da Sigurd viede hornet til Odin og drak ham til, modtog han det vel, men gjorde korsets tegn over det, før han drak. Dermed var blótet spildt og misfornøjelsen blev atter højrøstet; men Sigurd dæmpede den igen ved at forklare korset som Thors hammermærke: således, sagde han, gør alle, som kun tror på deres egen kraft og evne. Dermed gik natten. Men dagen derpå, da folk sad til bords og spiste offerkødet, forlangte de, at også Håkon skulde æde hestekød, og da han ikke vilde dét, drikke af

sådden (suppen), men heller ikke dertil var han at formå. Sigurd jarl måtte da for tredje gang træde til for at forlige modstanderne; han formåede kongen til at gabe over keddelhanken, der var dugget af såddampen, men heller ikke det gjorde han uden først at vikle en lindug om den. Ingen af parterne var tilfreds med dette udfald. Julen derpå blev kongen bedt til gæst på Mæren blandt Ind-Thrønderne, ved fjordens nordlige vige. Trøndernes høvdinger enedes om at drive sagen igennem denne gang, de dræbte tre præster og ødelagde tre kirker på Møre, og da julegildet stod på, tvang de Håkon til at æde af en hestelever og drikke gudernes minde, således som det raktes ham. Våren efter vilde han hævne sit nederlag ved at hærge på Trondhjem, men netop som hæren var samlet, rygtedes det, at Erikssønnerne havde vist sig i Viken, hvorfor han forligtes med Trønderne og drog mod de Danske.

Det vil strax være i øjne faldende, at denne skildring for en overvejende del skyldes Snorres talent som sagamand; han har samlet traditionens enkelte træk og omdannet dem til et dramatisk hele. Det må dog overraske at lægge mærke til, at Snorre selv fra først af lige så lidt som andre Islændinge før hans tid overhoved har kendt noget til Håkons forhold til kristendommen, så lidt udgjorde denne fortælling altså oprindelig en væsenlig del af kongens eftermæle. I Olav den helliges saga, et skrift, der utvivlsomt må tilskrives ham og lige så vist må henføres til et tidligere tidspunkt end Hejmskringla*), er der nemlig så lidt tale om en kamp mod hedenskabet, at Håkon endog øser vand på den nyfødte jarlesøn på Hlade, hvorved denne Norges fremtidshøvding får kongens navn; men det kan dog ikke ret vel tænkes, at den, der holdt så hårdt på kristendommens former, som kongen gør efter sagaen, skulde ville deltage i en rent hedensk handling, der måtte forekomme enhver kirkelig sindet mand som en bespottelse

*) Se tillæg V.

af dåbens sakramente. Vel sandt, at det samme fortælles i Hejmskringla, det er bleven stående fra den ældre saga, men dette er forfatterens fejl og kan ikke tjene til at godtgøre den historiske mulighed af en sådan modsigelse. I indledningen til hellig Olavs saga derimod står denne fortælling i fuld overensstemmelse med hvad der ellers fremsættes; thi Olav Trygvesøn siges her at være den første kristne konge i Norge. Men på samme måde forbigår de andre islandske sagaer alt hvad der kunde tyde på, at Håkon havde været døbt eller endog var optrådt som kristen i sit fædreland. Dette forhold kunde synes utroligt, når man i det hele er tilbøjelig til at forestille sig den islandske tradition som hævet over de almindelige menneskelige vilkår, men det forstås i alle tilfælde en hel del lettere, når det viser sig, at endog en saga som den om Laxdølerne ingen anelse har om, at Unne Ketelsdatter var kristen, men lader hende finde sit landnam ved at kaste højsædesstolperne i søen og lader hende blive højsat i et skib!

Det var derimod den kirkelige tradition i Norge, som fastholdt erindringen om Håkon Adelstens kristendom. Munken Thjodrik fra Nidaros var den første, som over 200 år efter kongens død optegnede den, og de andre krøniker af norsk oprindelse stemmer i det væsenlige med hans beretning*). Der er da først enighed om, at han var døbt og kom til Norge som god kristen. Dernæst fortælles, at han førte præster med sig til eget brug og lod bygge kirker, ligesom han holdt søndagen og fredagsfasten og aflod fra blót. Kirkerne kan han selvfølgelig kun have bygget på sine egne gårde, og der kan derfor heller ikke tænkes på fast ansatte præster; det var kun de klerke, som var nødvendige til at forestå husets andagtsøvelser. Men traditionen kendte også hans frafald. Han tog en hedensk hustru, siger en enkelt krønike, og gav efter for hendes forestillinger, så han deltog i blótene; andre giver hans

*) Scr. r. Dan. V. 815. Ágrip k. 5. 6. Hist. Nor. p. 11.

venner skylden, Sigurd jarl og de andre blótmænd, som stod ham nær. Medens han da i begyndelsen havde vundet flere for kristendommen, så hældede han nu selv til hedenskabet. Men først i hans 16. regeringsår (953) kom det så vidt, at man på thinget på Mæren, ved tvang, eller, — hvad rimeligere er, siden det var så længe efter hans komme til riget —, fordi fristelsen til at vinde folkets fulde yndest var ham for stor, fik ham til at æde hestelever og blóte med sine mænd. Men fra dette øjeblik af, tilføjer traditionen, gik alting tyngre for Håkon.

Hvad der fra nu af foruroligede ham, var Eriksønnernes angreb fra Danmark. Erik Blodøxe havde forladt Norge og, som det synes, trukket sig tilbage til Danmark*), hvor han rimeligvis havde mødrenegods; thi hans moder havde været en dansk kongedatter. Herfra var han efter Æthelstans død kommen til Nordhumberland og indtrådt i de faldne danske kongers rettigheder; efter mønten, som han i den nærmest følgende tid har ladet slå i York, er hans ophold og stilling dèr utvivlsom**); Egil Skallegrimsøn traf ham og Gunhilde og kvad sit berømte »hovedløsen« for dem. Men da han i året 954 var falden, gik Gunhilde tilbage til Danmark med sine sønner, og fra nu af begyndte den række hærtog, som endte med Håkons fald og Eriksønnernes kongedømme. Den første store kamp mellem frænderne leveredes på Nør Møre, hvorhen Eriksønnerne var trængte frem i sommeren 957, Håkons 20. år som konge. Her faldt Gamle, den tapreste af brødrene, og de

---

*) At Erik gik til Danmark bliver sandsynligt af Adams beretning om ham som en søn af Harald Blåtand (II, 22), samt af den forvexling, den gamle hist. Norw. gør sig skyldig i ved at gøre Gunhilde til Haralds søster; dette forudsætter nemlig vistnok erindringen om et nøje forhold til Danmark og beror vel nærmest på en forvexling med Eriks moder, hvortil Haralds hustru Gunhildes navn let kunde give yderligere anledning.

**) Worså, den danske erobring af England og Normandiet, s. 200. 207.

andre flygtede tilbage til Danmark*). Det sidste slag stod ved kongsgården Fitjar på Stord, en ø foran Hardangerfjord i Hørdeland (962). Her faldt Håkon efter en heltemodig kamp; det hedenske sagn sagde, at han fældedes ved Gunhilds trolddomskonster; men den kirkelige tradition lod det være en træl, der udsendte pilen, som gjorde ende på hans liv. Kongen lod sig føre ud på sit skib og bød sine mænd at fare til Ålrekstad kongsgård, dèr hvor senere Bergen fremstod; men da de kom op under øen Sótr, følte han dødens komme og lod sig bringe i land; det var samme sted hvor han var født, det kaldtes senere Håkonshellen. I de sidste øjeblikke mindedes han den trøst for liv og død, som han i lykkens år havde givet slip på, og det angrede ham bittert, at han ikke havde stået imod hedendommens fristelser. Han søgte da i døden at gøre godt, hvad han endnu formåede; riget bestemte han til sine frænder, de døbte Gunhildsønner, for hvis hånd han var falden, og da hans mænd så den sjæleangest, hvori han var stedt for sit frafalds skyld og tilbød at føre hans lig til England for at jordfæste det ved en kristen kirke, bestemte han det til sin bod, at han vilde jordes som hedning, ligesom han havde levet, i det håb, at herren for denne ydmygheds skyld vilde forbarme sig over ham. Således førtes hans lig nordpå til kongsgården Sæhejm i Nørre Hørdeland, hvor en mægtig høj dækkede kongegraven. Og ligesom Gunhild havde ladet et kvæde lægge om kong Eriks død og modtagelse i Valhal, således kvad Eyvind Skjaldespilder sin berømte sang om Håkons udvælgelse ved Odins møer, Skøgul og Gøndul, der førte den slagne konges ånd til Valhal, hvor Odin lader Brage og Hermod gå ham imøde og indbyde til Asernes gildesal: »da det spurgtes, hvorledes denne konge havde ladet vierne ukrænkede, da bød alle styrende guder Håkon være velkommen!« Således

---

*) Fagrskinna k. 31. Snorre, H. g. k. 24. Sml. Storm, Snorre St. historieskrivning s. 83 f. (med kort).

gik det ham som Unne Ketelsdatter på Island, der lod sig jorde i flodmålet; de efterlevende skilte mindet om disse sjældne karakterer, som de havde elsket, fra det, der ansås for en særhed og en svaghed, medens det dog havde rummet det inderste og bedste i deres liv. Men hvormange andre kan det da ikke være gået ligedan, så end ikke sagnet om deres kristendom er trængt frem gennem tiderne til os!

I den tyske kirke havde der imidlertid fundet et opsving sted, der i gennemgribende betydning ikke står tilbage for hvad der i politisk henseende var sket ved de saxiske kongers kraftige herredømme. Der var selvfølgelig den nøjeste forbindelse mellem begge disse bestræbelser; den alvor og selvtugt, som var bragt ind i folkelivet ved Henriks fædrelandskærlighed og hans anstrængelser for at få rejst et værn, udad mod rigets fjender og indadtil mod al den lovløshed og slaphed, der var udviklet under de sidste Karolinger, og det sving, som folkets udvikling havde fået ved kampen for Ottos dristige planer, havde nu i en menneskealder styrket og løftet samfundet og samlet dets ypperlige, men forhen spredte og spildte kræfter. Det var naturligt, at en sådan udvikling tillige måtte få en vidt gående indflydelse på det religiøse liv, og under hine tiders vilkår kan man kalde det en nødvendig selvfølge, at kirken og dens mænd mere end nogen anden måtte påvirkes af denne almindelige løftelse; thi overalt, hvor åndelige kræfter kom i bevægelse, overalt hvor personligheder og karakterer udfoldede sig under en bevidst kamp for et stort formål, dèr måtte i middelalderen kirken være med, både i arbejdet og ved dens løn.

Det opsving, kirken tog i Ottos tid var både omfattende og af varig betydning; det gik på én gang i retning af lærens inderliggørelse, kirketugtens håndhævelse og en alvorligere videnskabelig dannelse. Både gudstjenesten og den kirkelige stand var i Karolingernes tid

stivnet i dødt formvæsen, således som det måtte ske hver gang de højere ideer tabtes af syne i samfundslivet. Men de tunge prøvelser, som overgik folkene, havde på den anden side udviklet en religiøsitet, (især blandt almuen, men også efterhånden blandt de højere stænder), der indeholdt spirer til et højere åndeligt liv; den kraftige reformation af Benediktinerklostrene, som udgik fra Clugny i Burgund i den første halvdel af det tiende århundrede, er et meget talende vidnesbyrd om hvad der begyndte at røre sig i folkene. Det blev atter denne gang britiske klerke, som skulde give disse spirer en kraftigere væxt. Nordboernes hærtog til Irland og Skotland havde samme virkning, som fordum Saxernes voldsomme fremtrængen i det sydlige Bretland: der foregik atter en udvandring fra klostrene til fastlandet. Det var især Rinlandene, lige fra st. Gallen til havet, som blev målet for denne flytning; rimeligvis havde forbindelsen med moderklostrene på øerne aldrig været fuldstændig afbrudt for disse egnes vedkommende og nu levede den op pány med forøget styrke. De klerke, der denne gang kom fra Brittanien, havde i en vis henseende det samme præg som det ældre hold og dog var så overordenlig meget forandret siden Kolumbans og Galluns dage; de var nu sønner af den samme almindelige kirke og bærere af den romerske dannelse, men de lignede deres forgængere i den strængere alvor, som hvilede over deres gerning, den ihærdige fordybelse i studier, det fordringsløse i deres ydre optræden og det mål de eftertragtede. Fra denne indflydelse udgik der en ny ånd til klostrene i øst og vest; man så atter talrige kirkemøder blive holdte, væsenlig i den hensigt at genoprette klostertugten, reformere præsternes levned, kapitlernes indretning og hele den kirkelige disciplin. Det var denne samme strømning, som mægtig støttede eller vel endog fremkaldte den genoptagelse af missionen, hvis virkninger i Danmark vi alt for en del har været vidne til, og som samtidig førte

til oprettelsen af en række vendiske bispedømmer, lige fra de bømiske bjerge til Østersøen.

Enhver inderliggjørelse af det religiøse vil altid afføde en trang til ydre handling; det var ikke ret mange, som kunde gå ud og prædike ordet for hedningerne, men alle kunde bidrage til at lette de åndelige arbejdere byrden; vi ser da også gennem hele dette århundrede en storslået gavmildhed overfor kirker og klostre som et vidnesbyrd om, at mangfoldige længtes efter at vise deres tro i gerningen: at give gaver til »guds fattige«, det var jo at bære sten til det uforgængelige Jerusalem og at samle sig et liggendefæ i himlen.

Fra en anden side mødtes disse bestræbelser af en tilsyneladende vidt forskellig retning, der dog var en afføding af samme ånd og kom til at fremme det samme mål. Et alvorligere studium begyndte at gøre sin ret gældende, alt som blikket udvidedes noget under tidens store begivenheder. Videnskabernes hovedsæde var selvfølgelig Konstantinopel; kun dèr dyrkedes det græske sprog og de literære mindesmærker fra oldtidens ædleste periode, kun dèr samledes alle traditioner fra en tusindårig verdensudvikling i oldtidens kulturlande omkring det østlige Middelhav. Når Rom i hele middelalderen øvede sit ejendommelige trylleri over alle Vesterlandenes folk, så deres ædleste mænd, slægt efter slægt, søgte derhen for at se de hellige og minderige steder, når de største høvdinger, lige fra Alarik til Hohenstauferne førte deres folk over Alperne for at vinde disse lande og disse ruiner og den hæder, som knyttedes til deres navn, så stod dog atter kejserstaden ved Bosporus og »det forjættede land« med alt hvad dertil sluttede sig, som en endnu herligere baggrund, der fængslede fantasien, og, netop da middelalderens hele udvikling i sin brogede mangfoldighed havde nået højdepunktet, drev Evropas folk til de mest uhørte anstrængelser og ofre. Men hvad der således udfoldede sig i korstogene, det havde alt sit forbilled i en tidligere, jævnlig gentagen indflydelse

østerfra, og da Saxerne nu nåede op til en selvstændighed og selvbevidsthed, der aldrig tilforn var falden i deres lod, ytrede også det græske riges og det græske sprogs tillokkelser sin indflydelse på dem: sendefærd til og fra Konstantinopel blev hyppige, sprogmestre hentedes til Tyskland, og Ottos søn og efterfølger, Otto den røde (II), ægtede en kejserdatter fra Østen.

Det var det højt begavede kongehus, som gik i spidsen for den hele udvikling, eller dog fulgte den på hvert punkt med den højeste energi. Ingen var så gavmild mod fromme stiftelser som Ottos moder, enkedronning Mathilde, ja det gik så vidt, at hun kom i et spændt forhold til sine sønner, der mente at deres arv blev forødt. Senere hen, da kongens sind blev mere modtageligt for kirkens interesser, forsonedes de atter og Otto viste hende den største hengivenhed og ømhed indtil hendes død. Mathildes yngste søn Brun kom til at gå i spidsen for det opsving, lærdommen og kirketugten tog ved århundredets midte. Det var en usædvanlig begavet ånd, dertil karakterfast og stræng, fra sin barndom opdragen til den kirkelige stand og det netop på et sted, hos bispen i Utrecht, hvor den angelsaxiske indflydelse stødte sammen med den franske livlighed og det tungere tyske sind. Ingen fordybede sig med den lidenskab i studierne, som Brun; skønt han alt som dreng fulgte hoffet på dets uophørlige Eriksgade gennem riget, så var dog hans tanke ufravendt rettet mod den forsvundne verden, som han fandt i sine bøger. Først fordybede han sig i den romerske literatur, der fængslede ham ikke blot ved sit indhold, men også ved sin rene form, ja endogså særlig ved sin gramatikalske bygning. Derpå søgte han græske lærere, tilegnede sig deres sprog og indlod sig i filosofiske disputer med dem; han viste her en skarpsindighed, som forbavsede de fremmede og bragte dem til at forelægge hans problemer for de første lærde i hjemmet. Men samtidig fordybede han sig med den irske biskop Israel i religiøse betragtninger og fik af ham det lov, at hjertets

renhed og tankens hellige varme var det bedste hos ham. Otto vidste tidlig at drage nytte af disse sjældne egenskaber hos sin broder. Brun var neppe bleven voxen, før han som erkekapellan blev sat i spidsen for det kongelige kapel eller kancelli, der forestod udfærdigelsen af alle offenlige aktstykker og derved øvede den største indflydelse på de løbende regeringsforretninger. I denne egenskab fulgte han nu sin broder, deltog i alle afgørelser og forstod snart at skaffe sine anskuelser gyldighed, især i kirkens anliggender. Ved hoffet fik han atter oprettet en højskole for videnskaberne, og de klerke, som udgik fra dens strænge tugt, anbragtes i de mest indflydelsesrige embeder, hvorfra de kunde skaffe hans principer nye områder; tilsynet fra oven skærpedes og enhver lejlighed benyttedes til at lægge rigets og kirkens høvdinger deres store ansvar på sinde.

Idet nu kong Otto efter ti års regering ved sin hustrus død selv blev greben af tanken om det uforgængelige i livet og hans stærke trang til handling rettede hans opmærksomhed mod gudsrigets jordiske afbilled i den hellige kirke, kom han altså ikke til at bryde en ny vej eller fremdrage en uprøvet tanke, han sluttede sig tvertimod kun til en række bestræbelser, som hans nærmeste slægtninge forlængst havde stået i spidsen for. Men idet han sluttede sig til dem, gav han dem tillige ved sin mægtige personlighed en vægt og en betydning, som de hidtil havde savnet, de blev en del af hans »kongetanke«, et led, og det et sidste fuldendende led i hans planer for rigets fremtid, det vordende kejserdømme af guds nåde.

Ottos politik var hidtil gået ud på at forene de tyske stammer under sin slægts umiddelbare herredømme, denne skulde være fælles tysk, hævet over stammerne, enig og stærk i sin enighed. Dette var mislykkedes og måtte opgives: slægtens enighed var gået under i de uhyggeligste kampe, stammernes sammensmeltning stillede sig som et fjernt, foreløbig uopnåeligt mål. Enheden, der således ikke

kunde bæres af enkelte uberegnelige personer, ej heller af folket selv, der netop skulde oparbejdes til dette mål, måtte fæstes til en institution, der kunde drage alle gode kræfter til sig, selv uafhængig af de skiftende individer. Der var under hine tiders vilkår kun én vej, ad hvilken en sådan institution kunde voxe frem: ved et nøje forbund mellem det nationale kongedømme og kirken. Kun ved et sådant forbund kunde kongedømmet sikre sig den højeste avtoritet og en overalt repræsenteret myndighed, medens kirken kun igennem det kunde hævde sin selvstændighed overfor Rom og blive national. Fra nu af slår da Otto ind på denne vej, der gennem hele middelalderen bliver den tyske histories, og han fører tanken ud i livet med en energi og en genialitet, der med rette har givet ham tilnavnet den store. Han kom selv til at nyde førstegrøden af dens frugter, men han fik også dens beskhed at smage: kongedømmet lagde sin stærke hånd på kirken, hjalp den på fode og banede dens stier, men det blev tillige en uværdig trældom for den; kirken satte sit hellige mærke på kongedømmet, men fra det øjeblik af kunde det ikke stanse ved den nationale enhed, det blev drevet frem til at attrå folkenes, og det endte i kejserdømmet.

I året 953 blev Brun valgt til erkebiskop i Köln, nogen tid efter gjorde Otto ham tillige til hertug i Lothringen; omtrent samtidig dermed blev kongens søn Vilhelm erkebiskop i Mainz. Dermed var hele den kirkelige styrelse lagt i disse mænds hånd og en ny epoke begyndte i den tyske udvikling; fra Lothringen, der bestandig havde været den rigest bevægede del af Tyskland, strålede ligesom et nyt liv ud til alle sider; ikke blot i Tyskland, men også i Frankrig følte man virkningerne af den unge prælats styrelse. Imidlertid var Ottos bestræbelser rettede på Italien og den romerske krone som vejen til verdensherredømmet, og i vinteren 962 satte han endelig ved apostelens grav den gyldne ring på sit hoved. Han berusede sig i sin magt; paven måtte tilsikre ham retten til at stadfæste hans efter-

følgeres valg, selv hans søn Vilhelm søgte forgæves at hævde kirkens uafhængighed af den verdslige arm, alt måtte bøje sig for denne mands medfødte myndighed. Men reaktionen udeblev ikke; Brun døde, og Ottos efterfølgere kunde ikke spænde hans bue; i Rom derimod fandt den tusindårige magts traditioner nye bærere, og med en lothringsk klerk, Leo IX, begyndte den række af »hellige fædre«, der skulde ydmyge Tysklands kejsere dybere end Otto den store havde ydmyget st. Peders tjener.

Vi vender tilbage til erkebispedømmet ved Elbe og Weser for at se, hvilken betydning dette opsving hos vore sydlige naboer havde for kirken i Norden.

Adaldag af Bremen var, som vi har set, fra først af den eneste tyske biskop, som Otto havde tillid til, og han viste ham venskab og nåde, så længe han levede. Det var væsenlig ham det skyldtes, at striden med Köln ved Agapitus's bulle og senere ved Bruns humane afkald fik sin endelige, for Hamburg gunstige afslutning, og såvel stiftet som særlig missionen nød fremdeles godt af kongehusets gavmildhed. Det lille stift ved Elbe gjorde da også tidens bevægelser med, så godt det vilde gå. Til de fem samboer, som det talte, dengang Adaldag tiltrådte, føjedes i hans tid to nye, et i Hripesholt i Frisland, og et andet for jomfruer i Heslingen (senere flyttet til Zeven); de stiftedes af fromme mænd og kvinder og biskoppen lagde tiender og forskellige rettigheder til. Gæstehuset i Bremen udvidede han således, at der foruden de faste lemmer daglig kunde bespises 24 fattige. Det kanoniske livs love blev nøje overholdte i brødresamfundet i Bremen under den nidkære provst Eilhard, der havde valgt frivillig fattigdom. Stiftets skoler blomstrede under Thjadhelm, der var udgået fra det berømte Moritzkloster i Magdeburg*).

Da Otto i året 961 drog til Italien, ledsagedes han af Adaldag, der ikke veg fra ham i al den tid som hengik,

*) Adam II, 10—12.

før det sønderrevne lands forhold var ordnede og bragte til ro, så kejseren troede at kunne forlade det uden fare for et nyt frafald. Først på fjerde år vendte Adaldag tilbage til sit stift, modtagen, som Adam fortæller, med længsel og stor fryd, »både hans egne og fremmede gik ham tre raster imøde«. Erkebispen kom ikke tomhændet fra den lange rejse. For det første havde han med sig som et bevis på kejserens tillid den afsatte pave Benediktus, som han skulde holde i forvaring i Hamburg, ligesom han alt tidligere engang havde havt kongens fjende, erkebiskop Fredrik af Mainz hos sig. Dernæst havde han erhvervet talrige og sjældne relikvier i Rom, som han nu fordelte til sine kirker: der var Felix og Felicianus, Cosmas og Damianus, Victor og Corona, Quiriacus og Cæsarius, og rimeligvis flere andre.

Endelig bragte han med sig hjem et mærkeligt kejserbrev, blandt de første, Otto havde udstedt efter sin hjemkomst, dateret Magdeburg den 26. Juni 965. I henhold til det hellige embed, hvormed gud har beklædt ham, fritager kejseren heri alle de tre danske bispedømmers jorder, både dem de nu ejer og dem de fremdeles måtte erhverve, fra al kongelig tynge og ethvert forhold til hans fogder og embedsmænd, de skal alene stå under vedkommende biskopper selv. Ligeledes fritages deres bønder og bokarle fra al inne og stud, samt fra de kongelige domstole. Det har altid været en gåde, hvad meningen har været med dette brev, og da originalen er tabt, vil den vel aldrig fuldstændig kunne løses. Muligt er det nemlig, at der ved afskriften har fundet en omstilling af ordene sted, så bestemmelsen »i de Danskes mark eller rige« oprindelig har sluttet sig til »de kirker, som er byggede til guds ære —«, istedenfor som nu til »hvad ejendom de ejer«*); men dette er

*) Quicquid proprietatis in marca vel regno Danorum ad ecclesias in honorem dei constructas, videlicet Sleswigensem, Ripensem, Arusensem, vel adhuc pertinere videtur vel futurum acquiratur, ab omni censu vel servitio nostri juris absoluimus etc. Lappenberg

dog neppe sandsynligt, da afskriften af Otto III's stadfæstelse af året 988 har samme ordstilling, ligesom Adam tydeligt nok har havt den samme text, og det vistnok i original, for sig. Det er altså ikke rimeligt, at der har været sigtet til de ejendomme, som de danske kirker måske ejede i Tyskland, — og at fromme mænd og kvinder her har testamenteret deres jorder til missionens midpunkter er i og for sig meget sandsynligt; — kejseren har vistnok i den første overstrømmende følelse af den magtfylde, som lå i jordens højeste værdighed, oversét de grænser, som naturen havde sat for hans virkelige magt, og for Adaldag kan det have havt sin betydning at kunne henvise den nordiske konge til en sådan udtalelse af kristenhedens hoved. Men om brevet i så henseende har fået nogen betydning forlyder der intet somhelst om.

En anden bestemmelse, der tilhører samme tid, fik derimod stor betydning. I året 965, fortæller nemlig krøniken fra st. Avreliusklostret i Hirschau, indsatte kejser Otto munken Egvard af dette kloster til biskop i Slesvig; han var lærd og en ypperlig taler, hans levned var et mønster for alle, og hans sognebørn kaldte ham en guds mand (Gotman), thi det forundtes ham endog at gøre jertegn*). Hvor pålidelig end denne efterretning vistnok i det hele er, så gør den sig dog skyldig i én fejltagelse, da vi af Adam véd, at Egvard ikke blev biskop i Slesvig, men i den vendiske by Starigard, det nuværende Oldenburg i det østlige Holsten. Men fejltagelsen er let at undskylde, thi ikke blot var Slesvig en langt mere bekendt by, der nok i nogen afstand kunde sættes istedenfor en mindre naboby, men som vi strax vil få at se, blev Egvard virkelig

---

Urkundenbuch nr. 41. Münter, Kirchengeschichte I 580. Sml. Oscar Grund i Forschungen z. d. G. XI.

*) Pertz, Archiv f. ält. d. G. IX 389: nomen illi dederunt viri dei. appellantes eum Gotmannum —. Tilnavnet må dog vistnok snarere forstås som God-mand i lighed med God-dreng.

biskop i en del af Slesvig stift, idet dette netop nu deltes i en dansk og en vendisk del.

Af Helmold, der selv som præst var knyttet til dette vendiske bispedømme, hvis traditioner han nøje kendte, véd vi nemlig, at det forud for Egvard var en biskop Marko, som forestod kirken i Starigard og at denne tillige havde Slesvig under sig; først efter hans død »hædredes Slesvig med en egen biskop«. Da Adam nu imidlertid udtrykkeligt nævner Egvard som den første vendiske biskop, medens såvel en gammel tysk som den ældste danske bispeliste nævner Marko som Håreds eller Håriks efterfølger i Slesvig*), ligesom vi jo af samtidige aktstykker (konciliets protokol i Ingelheim 948 og kejserbrevet 965) véd, at der var et selvstændigt bispedømme ved Slien, så kan der ingen tvivl være om, at jo den vendiske tradition her vendte forholdet om og tilskrev Starigard en ære, som med rette tilkom Slesvig.

Til Hedeby udnævnte Otto samtidig klerken Poppo, som havde omvendt kong Harald Blåtand. Man har vel tvivlet om, at dette forholdt sig således, men uden grund; thi ikke blot nævner Adam ham som biskop i dette sæde, han beretter tillige, at han var begraven i Bremen, hvad der udelukker, at det kan have været den samtidige biskop Poppo af Würzburg, som var optrådt her i Danmark, og den før nævnte bispeliste sætter ham umiddelbart efter Marko. Med hensyn til tiden kan desuden intet punkt tænkes mere passende; bispestolen havde måske stået ubesat i flere år under erkebispens fraværelse; nu var Otto særlig sysselsat med alt hvad der vedkom missionen, og medens han da opholdt sig i Magdeburg, afgjorde han alt efter Adaldags ønske: Poppo blev tilkaldt og spurgt, om han fremdeles vilde tjene missionen, Egvard fremdroges af sit kloster og fik den ny oprettede bispestol.

---

*) Roskildekrøniken, scr. I 375. Pertz, Archiv IX 397 (her indskydes dog fejlagtig Adaldag og Folkbert efter Håred; de opgivne år er ubjemlede og forvirrende).

Det fremgår heraf, at kirken i Starigard var en datter af den i Slesvig. Dette forhold var naturligt og ligefrem givet af forholdene. Vendernes bygder strakte sig fra det fjerne Østen indtil Elbe; dèr hvor Bille flyder i den brede flod øst for Hamburg, drejede folkegrænsen af mod nord og gik i en bugtet linje vest om Trave til Ejderens kilde. Saxerne var trængte frem over denne grænse og havde i Karl den stores tid bygget en række virker fra Sventine og Plönsøen i nord til Stecknitz i syd, men senere hen var denne »Saxenmark« atter forfalden og Venderne beherskede hele deres gamle område*). Den stamme, som boede i disse frugtbare og skovrige egne, der endnu er det skønneste strøg af Holsten, kaldte sig selv Vagirer, hvorefter Tyskerne senere kaldte landet Vagrien; mod syd grænsede de til Polaberne ved Elbe (det nuværende Lauenburg) og mod sydøst til de mægtige Obotriter (i det nuværende Meklenburg). Vagirernes »hovedstad« var Starigard, »den gamle stad«, derfor på tysk Aldenburg; de Danske, som færdedes meget i den, kaldte den Brandhuse, rimeligvis gengivelse af et vendisk navn, den store stad, (ligesom den bekendte Brandenburg længere sydpå); en større strækning af landet synes at være bleven kaldet Brandnes**). Starigard var en meget søgt handelsstad, der udførte landets produkter, Slesvig stod i levende forbindelse med den, ligesom fordum med Rereg ved Meklenburg, Jumne ved Oder og Truso ved Weichsel. Byen lå ved en sø, den nuværende Dannov, som havde afløb mod nord til den brede bugt, der senere så ofte har afgivet en sikker red for den danske flåde (Kolberger Heide); man har endnu i den nyere tid fundet stumper af fortidens fartøjer på søens bred, ja endog et helt skibsskrog er kommen tilsyne

*) Om limes Saxoniæ se Asmussen i Archiv f. Staats- u. Kirchengesch. I. Wedekind, Noten I. Kuss i Staatsbürg. Magazin VI. VII. (Adam II 15). Spruners hist. atlas.

**) Helmold II 13. Saxo p. 878. Knytlinga k 124. N. M. Petersen, saml. afh. II 57.

ved den gamle havn. Byen selv synes som de fleste vendiske stæder i oldtiden at have været særdeles stærkt befæstet, der findes endnu en »borgvold«, som hæver sig 70 fod over søen og omslutter et forholdsvis stort område, som atter ved virker er skilt i mindre dele; en ældgammel brolægning er funden dybt under det nuværende jordsmon, på en vej op til borgen. Det er dog en selvfølge, at købmandsboderne må have dannet en forstad til denne befæstning og samlet sig omkring havnen og langs de veje, som førte til den sikre plads, rimeligvis landshøvdingernes vigtigste sæde. Den halvø, hvorpå Starigard lå (rimeligvis de Danskes Brandnes), blev den sidste levning af Vendernes herredømme, da de et par hundredår efter denne tid gik deres undergang imøde; men alt forhen synes de at have lagt hovedvægten på denne af naturen så vel befæstede egn; thi foruden den mægtige hovedborg havde de faste punkter tvers over landet, fra den store skovstrækning, som bedækkede landet i nordvest fra grænsen indtil Liutcha, »den stærke«, Tyskernes Lutilinburg, over til bugten ved Trave; Plune og Utine (Plön og Eutin) ved de vidtstrakte søer var vanskelige stillinger at omgå, endnu vanskeligere at indtage*).

Det vil da let ses, hvor naturligt det faldt, at kristendommen første gang kom til disse egne ad søvejen, fra Slesvig. Den første kirke byggedes i Starigard; den kom til at ligge udenfor »borgvolden«, på skråningen ned mod byen; den kunde altså beskyttes, men også beherskes der oppe fra. Den indviedes til døberen Johannes, uden at det nu vil kunne udredes, om dette stod i nogen direkte forbindelse med dens grundlæggers personlighed. Nærmest ligger det her at tænke på Marko, der nævntes som sådan i kirkens egen tradition*), og man kan da måske antage,

*) Se vedk. artikler i Schröder og Biernatzki: Topografi des Herz. Holstein osv.

**) Helmold I 12: Primus igitur huic novellæ plantationi episcopus Marco prefuit, qui populos Wagirorum sive Obotritorum sacro baptismatis fonte lavit.

at han selv som ung er udgået fra en Johanneskirke. Oprindelig var det vel kun dåbskirker, som indviedes til denne profet eller førkristelige martyr, men senere fandtes der dog også bispekirker, som bar hans navn, således især den ældre hovedkirke i Mainz, i hvilken Bonifacius's indvolde var bleven jordfæstede, medens kroppen førtes til Fulda. Det ligger ikke fjernt at antage, at Marko (hos Adam Merka) er kommen til Slesvig netop fra kapitlet i Mainz, da vi jo ser forskellige tyske egne bidrage til at forsyne den danske kirke med lærere netop i denne tid. Hvad der yderligere synes at gøre noget sådant sandsynligt, er Johannes døberens jomfrukloster på Holmen ved Slesvig. Vel vides der intet om dettes oprindelse, men det er i høj grad sandsynligt, at det hidrører fra denne fjerne tid, da så mange stiftelser opkom, og da der f. ex. i Meklenburg strax oprettedes et jomfrukloster ved siden af hovedkirken. Det er jo desuden i og for sig sandsynligt, at man strax var betænkt på også at oprette samboer for kvinder ved siden af dem for mændene, så meget mere som den første religiøse trang ofte får sit livligste udtryk hos kvinden. — Vi vil senere få at se, at den første biskop i Veksjø, den hellige Sigfrid, indvier sin kirke til døberen, hvis navn han bærer ved siden af sit eget og som han altså efter al sandsynlighed har betragtet som sin skytshelgen.

Bispedømmet Starigards oprettelse af Otto den store kendes kun af de gamle forfatteres omtale, ikke af noget overleveret aktstykke. Om et sådant overhoved har været til er end ikke godtgjort, i alle tilfælde synes det meget tidlig at være gået tabt og det uden at være benyttet ved noget senere af samme art. Vi véd da kun af Adams fortælling, at stiftet kom til at omfatte hele strækningen nord for Pene og Elde, bispedømmet Havelbergs grænse, altså hele kystlandet fra fjorden Kil ved Sønderjyllands grænse til Oders vestlige udløb mellem Usedom og fastlandet. Kejseren, fortæller Adam, havde fra først af tænkt på af dette strøg at danne et eget bispedømme under Magde-

burg, og denne plan blev vistnok kun opgiven, fordi han følte sig forpligtet ligeoverfor Adaldag, hvis embeds fremtid i de nordiske lande var af en så tvivlsom beskaffenhed. Med hensyn til bispestolens indtægter fortæller Helmold efter gamle overleveringer, at Otto påbød Venderne at give en vis afgift i korn, hør og penge af hver plov istedenfor tienden.

Sven Estridsøn fortalte Adam, at der dengang havde fundet en almindelig tilslutning til kirken sted blandt Venderne: af 18 stammer kunde de 15 ansés for omvendte. Det er ikke klart, hvilket område kongen her havde for øje, efter Adams sprogbrug må man tænke på hele Vendebygden ned til Bømen, altså vel hele det område, som kejseren tænkte på at lægge til Magdeburg erkesæde; det var kun et par år efter Egvards indvielse til Aldenburg, at han lagde den sidste hånd på dette værk, så de 6 stifter Havelberg, Brandenburg, Magdeburg, Merseburg, Zeitz og Meissen dannede en stor kirkeprovins, tilsyneladende lige så vel ordnet som kristenhedens ældste patriarkater. Det er altså misligt at slutte noget bestemt af Svens udsagn; thi de tre uomvendte stammer kan jo netop have været dem nord for Pene! ja, det er end ikke usandsynligt, at man i hver egn har været tilbøjelig til at tro på Vendernes fuldstændige omvendelse, alene med undtagelse af de nærmeste naboer, de eneste man kendte; fremtiden viste i alle tilfælde, hvor lidt der i det hele var udrettet.

Hvad særlig stiftet nord for Pene angik, da ses det af de første bispers historie, at ikke blot kirken i Starigard holdt sig i Ottonernes tid, men at der til den sluttede sig en anden længere østerpå, i den »store stad«, Meklenburg, som det synes svarende til vore fædres Rereg, lidt syd for det nuværende Wismar, Obotriternes, eller som de kaldtes i Norden, Reregernes hovedstad. Denne kirke var indviet til st. Peder og der fandtes et sambo af jomfruer ved den. Når der iøvrigt tales om en »mængde« kirker og præster i det vendiske land, da er det vistnok dels senere over-

drivelse, dels må der herved være tænkt på private kapeller og bedehuse. Iøvrigt ejede biskoppen foruden sin bolig i Starigard i det mindste to gårde i Vagirernes land, begge beliggende i de skønneste egne og vel skikkede til at befæstes. Den ene hed Buzu, det nuværende Bosau, ved Plönsøens sydøstlige bred, på en halvø, der skyder ud mod nordvest, omgiven af frugtbare og skovrige strækninger; her rejstes senere en Pederskirke, som historieskriveren Helmold blev præst ved i Vicelins tid. Den anden gård kaldtes Nezenna, den vendiske benævnelse på en holm, Tyskerne oversatte det ved Werther; det er det nuværende Warder, en mil nordøst for Segeberg. Stedet dannede dengang næsten en fuldstændig holm i den smukke indsø, der optager flere større vandløb, og mod vest, netop dèr hvor gården lå, udsender Trave; det høje kalkbjerg, hvorpå senere Segeberg byggedes, hæver sig mod syd over den vide dalstrækning. Her så Helmold endnu murlevninger af kirken og gården.

Egvard synes ikke i ret lang tid at have beklædt embedet som biskop i disse egne; han efterfulgtes af Wego eller Wago, en mand af rig og ædel slægt, der i denne egenskab synes at have bidraget ikke så lidt til at fremme kirkens interesser. Han bortgiftede sin søster til Obotriternes høvding Billug tiltrods for sine venners råd, for at ikke der skulde opstå endnu større ulemper for menighederne af et afslag på hans frieri. Deres datter Hodika satte han i et fruekloster til opfostring, og da hun var vel oplært blev hun i en meget ung alder abbedisse over nonnerne ved st. Peder i Meklenburg. Hendes broder Miecislav var imidlertid meget misfornøjet med hele denne sag, han var selv hedning og frygtede for at dette exempel fra oven skulde virke alt for stærkt på befolkningen; han bortførte derfor Hodika tilligemed de andre nonner og bortgiftede dem til sine mænd. Hertil knytter sig endnu en ret karakteristisk fortælling om Wagos forhold til Billug. Sønnen havde efterhånden fået faderen over på sin side og

i forening spillede de nu biskoppen et føleligt puds. Da Wago kom til Meklenburg for at visitere kirken, foreslog Billug ham at bytte kirkegilden med jordegods, hvorimod han vilde forpligte sig til at lade de kirkelige indtægter komme den klostergivne datter til gode. Biskoppen gik villig ind på dette fordelagtige tilbud, men følgen blev, at de gårde han fik i mageskifte blev hærgede hvert år, uden at det kunde oplyses hvem der var ophavsmand dertil; således mistede Wago alt, Billug forskød hans søster, klosteret opløstes og de kristne forfulgtes. Dette skete dog først efter Ottos død; thi før den tid var frygten for stor blandt Venderne.

Den forfølgelse, som fandt sted medens Otto II var fraværende og døde i Italien (983), og som omfattede store strækninger af Vendernes land, synes ikke at have berørt Vagirerne, i alle tilfælde ikke kirken blandt dem. Adam er i den henseende ikke til at stole på, thi han sammenblander en forfølgelse, som fandt sted 30 år efter, med denne, og hensætter den så til et mellemliggende år, til Otto III's død! Den samtidige Thietmar af Merseburg derimod fortæller, at han havde fået en beretning om Hamburgs ødelæggelse ved denne lejlighed af sin »åndelige broder« Aviko*), der dengang havde været kapellan hos Venderkongen Mistui eller Mistuwoi. Da nemlig byen og kirken brændte, havde man pludselig set en hånd række ned fra himlen i flammehavet og strax efter hæve sig igen; da den kom ned var den åben, senere derimod lukket; man antog, at den havde reddet de hellige relikvier af ilden**). Men at Mistui havde kapellan hos sig viser jo utvivlsomt, at ødelæggelsen ikke særlig var rettet mod kirken.

Wago døde endnu i Adaldags tid (før 988) og denne indviede til hans efterfølger en vis Eziko. At forbindelsen

*) Navnet synes at være det nordiske Áki, Åge (sml. Roskildebispen Avoco).

**) Thietmar III, 11. Se iøvrigt Adam II, 41—43 Helmold I, 12—16

med Danmark endnu vedligeholdtes ses af det træk, at det var en dansk mand, og det endog en frænde af kongehuset, ved navn Oddar, der senere som provst for klerkenes sambo i Starigard led martyrdøden under den forfølgelse, som gjorde en foreløbig ende på kirken blandt Venderne i denne egn, så missionen mange år efter måtte så godt som begyndes forfra*).

Da der oprettedes et særligt stift for Venderne i Starigard forblev vistnok én del af deres område i forbindelse med moderkirken i Slesvig, nemlig øen Femern. Denne ø er skilt fra fastlandet ved et smalt sund; kysten er netop på dette sted temmelig høj, iøvrigt er landet fladt, jorden frugtbar men tung, klimaet barsk. Femern var ligesom det hosliggende fastland i tidens løb bleven befolket af Vender, dens almindelige navn er vendisk (femorje, »i havet«), og bynavnene viser tilfulde, at beboernes flertal var af samme nationalitet, medens der senere indvandrer adskillige Danske og en stor mængde Tyskere. I Danmark kaldtes øen Imbre, et ord der forekommer i flere ældre stednavne (som Imbrethorp, Emdrup ved København) og vistnok er bevaret fra en ældre tid, da alle disse øer og kyster helt østerpå beboedes af beslægtede folk. Dette dobbelte navn har imidlertid forledet Adam af Bremen til at gøre to forskellige øer af den, idet han omtaler Femern som et vikingebøl lig Ryø, Imbre derimod som hørende til Odense stift. Hertil hørte denne ø nu også virkelig igennem hele middelalderen og oprindelsen til dette forhold må vistnok søges i denne ældste tid og i forbindelsen med Slesvig. Hele det senere Odense stift må nemlig uden al tvivl fra først af tænkes bragt ind under kirkens område fra Slesvig af. Det synes alt at ligge i sagens natur, at den missionsvirksomhed, som udgik fra Hedeby, og som kun i ringe grad var sysselsat på Jyllands fastland, hvor Ribe tog den

*) Adam II, 41. Helmold I, 16. Dette oprør fandt sted efter hertug Bennos og før Liavizos død (1011—13).

alt overvejende del for sig, må have vendt sig ikke blot mod den vendiske kyst, men lige så meget mod de øer, som bredte sig så at sige foran Sliens munding. Når der da alt 988 omtales et bispedømme i Odense (»Odinsvi[g]« *), er det vel en selvfølge, at der her må være gået en længere tids forberedelse forud, ja vi fejler neppe ved at antage, at der fra første færd, lige siden dåbskirken i Slesvig byggedes, har gjort sig en stærk indflydende gældende på disse steder, der særlig var henviste til Slesvig som deres hovedkøbing. Hvad Femern angår, da lå det nær at lægge det til ostiftet, da dette udskiltes fra moderkirken; thi det kom til at omfatte alt hvad der lå mellem Alssund og Grønsund, alt hvad der ikke umiddelbart hørte til Jylland. At den vendiske ø derimod ikke blev i sin oprindelige forbindelse med Vagirerne, må have havt sin grund i, at vistnok alt Harald Blåland i politisk henseende havde lagt den til det danske rige, ligesom han erhvervede vendiske strækninger længere østerpå.

Hovedbyen i det vestlige øhav var Odinsvi (Odins helligdom) midt i Fyn, i knudepunktet af vejene til Beltet og de forskellige overfartssteder til Sønder og Nørre Jylland. Odense ligger særdeles heldigt ved den brede å, omtrent en halvanden mil fra dens udløb i fjorden, der atter skærer sig dybt ind i landet; en sådan beliggenhed svarede til oldtidens krav til sikkerhed og det størst mulige opland. Det vil være overflødigt her at minde om øens frugtbarhed og stedets ældgamle berømmelse; det at Odin havde givet det navn, eftersom der her fandtes en helligdom, hvad enten det nu var en lund eller et bygget hov til hans ære, opfattedes i middelalderen, da guderne var bleven oldtidskonger, som et vidnesbyrd om, at Asernes fader havde havt sit kongesæde her ved den venlige ås bredder; herfra, sagde man, havde han udsendt Gefjon til kong Gylfe i Upsale og hun havde med sine jættesønner

*) Otto III's brev af 18. Marts 988 hos Lappenberg nr. 50 (ecclesia Othencsuuigensis.)

pløjet Sælland ud af det gamle Svithjod og draget det ned mellem Fyn og Skåne, medens Mælaren for de kommende slægter vidnede om det skønne lands tab!

Det ældste Odense lå, for så vidt der er tale om købmandsboderne, på åens nordlige bred, op ad bakkeskråningen; om sagnet derimod har ret, når det henfører »borgen« til bakken på åens modsatte bred, må vi lade stå ved sit værd; sandsynligt er det neppe, thi byen må nærmest antages at have støttet sig til kongsgården, og en nordlig skråning vil selvfølgelig her i Norden altid foretrækkes til bebyggelse for en sydlig, hvor vilkårene iøvrigt er lige. Den ældste kirke i Odense var en fruekirke, ikke som man har antaget den nuværende, men den senere Albani kirke, der efter at have modtaget den hellige martyrs levninger kom til at bære det dobbelte navn: vor frue og st. Albanus, medens dens datterkirke til disse to endnu føjede den hellige Knud konges*). Denne kirke lå lige nord for den nuværende Knudskirke, der byggedes på dens kirkegård og oprindelig var bestemt til som bygning at afløse den; det var uden al tvivl netop i midpunktet af den daværende by, hvis omfang selvfølgelig var ringe imod nu; kirken lå på bakken, som på dette sted falder temmelig brat af ned imod åen.

Der er som sagt overvejende sandsynlighed for, at denne Fruekirke var en datter af den på Holmen ved Slesvig, men iøvrigt kender vi såre lidet til dens ældre historie. I året 988 nævnes den blandt bispekirkerne i Danmark, som den fjerde i rækken, den er altså kommen til siden 965. Det er ikke bekendt hvad den eller de første bisper hed; Adam har vel opbevaret navnene på nogle af Adaldag indviede, men han véd ikke at henføre dem til bestemte kirker; da vi imidlertid kender dem i Slesvig og Ribe, synes kun Stærkolf og Adelbrekt at blive tilbage til Århus og Odense; Adam tilføjer dog selv, at der var endnu flere.

---

*) Se tillæg VI.

Det må da være os nok, at bispedømmet virkelig var til allerede i Harald Blåtands tid, og den omstændighed, at dette ikke er overleveret af nogen somhelst tradition, men kun i et tysk kongebrev, må gøre os i høj grad varsomme med at forkaste selv de svageste spor af hin fjerne tids mærkeligt forgrenede strømninger.

Med hensyn til tidspunktet for nye stifters udskillelse fra de ældre må der i almindelighed lægges mærke til Adam af Bremens udtalelse om sin samtids forhold i Norge og Sverrig: bisperne, siger han, arbejder i fællesskab på kirkens opbyggelse, hver styrer sålænge han lever dem, som han kan vinde for kristendommens sag ved idelig at drage omkring i landet*). De enkelte kirkers datterforhold er altså for en væsenlig del knyttet til biskoppens person; ved hans død brister det bånd, som knyttede dem til hovedkirken, og det beror på forholdene, om det skal fornyes for den næstes vedkommende. Således vil vi senere se Sven Estridsøn dele Nørre Jylland i fire stifter ved Vales og landene øst for Beltet i tre ved Åges død; ligesom omvendt Eadbert forenede Helgeland i Vesterhavet, hvis indbyggere han havde omvendt, med Fyn, hvortil han var viet, uden at denne unaturlige forbindelse senere vedligeholdtes; den lille ø gik tvertimod over til det nærmestliggende stift i Slesvig**). Ligesom vi derfor så Starigard blive udskilt fra Slesvig ved Markos død, idet Otto gav ham to efterfølgere, Egvard og Poppo, således er uden tvivl Odense udskilt efter denne sidstes død, der altså må være indtruffen før 988.

Hvad endelig Odense bispedømmes omfang angår, da er det alt omtalt, at dets grænser senere fandtes ved Als-, Femer- og Grønsund, men et enkelt træk tyder dog bestemt

---

*) Adam IV 33: — communiter edificant (episopi) ecclesiam, et circumeuntes regionem, quantos possunt ad christianitatem trahunt, eosque gubernant sine invidia quandiu vivunt. — Vi vil senere have lejlighed til at komme tilbage til fortolkningen af disse ord.

**) Adam III 24. IV 8. 3.

på, at det ikke oprindelig var indskrænket hertil. I den stadfæstelsesbulle nemlig, som pave Innocens IV i året 1245 gav Odense Knudsbrødre på deres gamle privilegier, nævnes et Marieskud, som var henlagt til mønstrets bygning, svarende til et lignende, som af Sællands to vestligste sysler betaltes til Ringsted og af Østersyssel til Roskilde kloster*). Til Odense kloster gaves denne afgift nu af øerne Fyn**), Als, Ærø, Thorsland, Langeland, Låland, Falster og Bornholm, og her har vi da vistnok den ældste fortegnelse over de øer, som stod i forhold til bispekirken i Odense. Men medens nu alt Lålands og Falsters forbindelse med denne lettest forklares af en fra Slesvig stammende fælles påvirkning, så er Bornholms næsten kun forståelig under denne forudsætning; thi medens der intet forlyder om større handelsvirksomhed fra Odense ud, så véd vi af mangfoldige vidnesbyrd, at Slesvig stod i levende forbindelse med Østersøens havne og deriblandt særlig også med denne ensomme ø***). Når der senere siges, at biskop Egin fra Dalby »omvendte« indbyggerne på Bornholm ved sin prædiken i Sven Estridsøns tid og derved knyttede dem til det skånske bispedømme, da udelukker dette jo ingenlunde en tidligere forberedende indflydelse; en sådan må endogså aldeles bestemt forudsættes, thi det er alt for urimeligt at antage, at en del af det danske rige skulde være bleven i fuldstændigt hedenskab så langt ned i tiden, der kan kun være tale om de rester af afguderiet, der altid holdt sig en rum tid efterat kirkens ydre former havde vundet hævd. Det er da i alle tilfælde interessant at se, at moderkirken i

---

*) Kirkehist. samlinger VII 871.

**) Efter Fyn indskydes Jylland; men dersom dette virkelig findes således i originalen må der være tænkt på enkelte egne i denne landsdel, der måske oprindelig havde stået i et vist forhold til Odense kirke. Af Ribe oldemoder (p. 87) ses, at et Marieskud var lagt til Ribe kirke.

***) Se Slesvig stadsret k. 29: omnes hospites — de Burgundeholm —.

Odense helt ned i middelalderen er bleven ved at opkræve sit Marieskud på Bornholm såvel som i sit eget stift*).

Vi må igen for et øjeblik vende tilbage til hovedkirken i Slesvig for at lægge mærke til en forandring, som foregår her i århundredets løb, uden at vi nærmere kan angive tidspunktet. Da biskop Ekkihard af Slesvig, Poppos efterfølger, i året 1001 mødte på synoden i Frankfurt for den syge biskop Bernvard af Hildesheim og man bebrejdede ham, at han ikke var bleven ved sin egen kirke, svarede han: »mit bispedømmes enemærker er hærgede, staden øde, kirken forladt; jeg har intet sæde, jeg erklærer mig for en tjener af vor frue og kirken i Hildesheim —« **).

Det er neppe for meget heraf at slutte, at bispekirken i Slesvig ved denne tid ikke mere var nogen fruekirke; biskoppen vilde sikkert have udtrykt sig anderledes, om dette havde været tilfældet, han vilde da have kunnet påberåbt sig, at han endnu stadig tjente vor frue, om end på et andet sted, ligesom f. ex. Ditmarskerne, dengang de faldt fra erkebispen i Bremen og hyldede biskop Valdemar af Slesvig efter Arnold af Lybek vedblivende tjente st. Peder***). Domkirken i Slesvig var som bekendt indviet til st. Peder; den lå i den gamle stads midpunkt, i nærheden af kongsgården, ved byens torv. Det fulgte så at sige med nødvendighed ud af den stilling, som den nye lære nu indtog, at biskoppen ikke kunde nøjes med den første dåbskirke på Holmen, udenfor den egenlige stad, han måtte gøre fordring på at se kirken indtage den plads, som med rette kunde tilkomme den, midt i menigheden. Det var en fordring, som vi alt så opfyldt i Odense, det ligger da i

*) Adam bringer også Møn (Moyland) i forbindelse med Fyn (IV 16) og det er vel en selvfølge, at også visse dele af Sælland til sin tid påvirkedes såvel fra Slesvig som fra Odense.

**) Thangmari vita Bernwardi. Pertz IV 768: servum me st. Mariæ et Hildenesheimensis ecclesiæ recognosco.

***) Arnold 3, 22: ex illa die additi sunt (Thietmarci) regno Danorum, servieruntque st. Petro in Sleswich, ut servierant in Brema.

sagens natur, at den også har gjort sig gældende i Slesvig, og Ekkihards forhen anførte ord synes at indeholde et tilstrækkeligt bevis for, at det alt var sket før hans indvielse, medens det dog efter det forhen anførte må antages at være sket efter Markos tid, (da denne sikkert vilde have indviet en ny hovedkirke til døberen Johannes), altså medens Poppo var biskop.

En anden omstændighed, som gør det i høj grad sandsynligt, at overgangen fra Marie- til Pederskirken er sket ikke så meget længe efter bispedømmets oprettelse, er den, at vi i Ribe netop nu finder samme overgang gjort, kun i modsat retning, hvad patronerne angår, idet Pederskirken her ombyttes med en domkirke, indviet til jomfru Marie og beliggende midt i staden. Af fortællingen om den første biskop Ljufdags endeligt ses nemlig, at dengang alt den nuværende domkirke har været til; thi han dræbtes, siges der, idet han vilde sætte over åen, og hans lig jordfæstedes på dennes kirkegård, senere indeni selve kirken*).

Ljufdag roses iøvrigt særligt for sin nidkærhed i ordets forkyndelse, han skal endog efter den af Adam opbevarede tradition være gået over »havet« for at prædike, en efterretning, som vi senere vil have lejlighed til at komme tilbage til. Det ses imidlertid let, at kirken i Ribe, bortsét fra hvad enkelt mands iver kan have drevet ham til, har havt sin hovedopgave i selve halvøens omvendelse, og det omfangsrige stift vidner endnu den dag idag om, hvad den i så henseende har udrettet. Som bekendt var der senere en tid, da Århus stift siges helt at have været nedlagt, så det var Ribe som omspændte hele Nørrejylland; men endog indenfor Sønderjyllands snævre grænser skaffede den sig et ikke så ganske lidet område, mod syd til Hvidå og mod øst indtil op over landets højderyg, et forhold, der tydelig peger hen på, at Slesvig havde sin hovedopgave anden

*) Kinch: Ribe, s. 8.

steds og satte det meste af sin kirkeprovins til ved bispedømmers oprettelse i Vendland og på småøerne.

Men medens Slesvig dog hævdede sin plads ved siden af Ribe, så fortrængtes Århus som det synes for en tid fuldstændig af den energiske kirkestyrelse, der senere, i Odingars tid, efter Adaldags død udgik fra Ribe; vi hører intet om at trefoldighedskirken afløstes af en anden bispekirke, lige så lidt som vi hører noget om en efterfølger af Reginbrand. — Men der er meget, hvis minde i tidens løb er bleget uden derfor for bestandig at være overgivet til glemsel. Virkede Slesvig på småøerne og blandt Vagirerne, og samlede Ribe de jydske hereder til sit alter, så brød Århus vej på Sælland, i rigets hjerte. Der haves vel intet skriftligt mindesmærke om dette forhold, men den kendsgerning, at hovedforbindelsen mellem Jylland og Sælland fandt sted fra Århus til Hærvig, sammenholdt med den anden, at hovedkirken i Roskilde var indviet til den hellige trefoldighed, synes i denne henseende at vidne nok så stærkt. Allerede Adam véd, at vejen til Sælland går over Århus, han har endog fået et så stærkt indtryk deraf, at han sammenstiller denne overgang med den fra Fyn.

Hærvig (fjorden ved det senere Kalundborg) har øjensynligt navn deraf, at rigets hærstævne ved visse lejligheder holdtes her. Få steder kunde være mere passelige; lå Isøre ved Isefjordens munding nærmere for hånden for Skåningerne, så var Hærvig både en tryggere havn og langt nærmere midpunktet for rigets hovedmagt, øerne og Jylland. Et ældgammelt sagn hos Saxe tyder da også på, at der har været en tid, da dette sted indtog en betydningsfuld plads i rigets organisation, selv om det ikke udtrykkelig således er fastholdt af overleveringen, der i middelalderen tænkte sig Isøre som det almindelige folkethingsted. Kong Hake, fortæller Saxe, gik i land ved Hærvig for at påføre kong Sigar i Sigarstad (ved Ringsted) krig; det var et hævntog efter Hagbards ynkelige død i galgen foran Signes jomfrubur. Hæren bevægede sig usét gennem de store skov-

strækninger i det nordvestlige Sælland, og da skoven slap, hug stridsmændene løvkviste af for under dem at nærme sig kongsgården som en vandrende skov. Lignende sagn kommer som bekendt igen på andre steder, men tanken er ved første øjekast så besynderlig, at det må forbavse os at høre, at slig skov skulde skjule de fremdragende hære. Meningen må sikkert være den samme som når der siges, at borgen bliver tagen under sang og spil, at stridsmændene dansede ind over broen og virket »med draget sværd under skarlagen skind«: den vandrende skov skuffer vægterne, fordi den holdes for en skare lystige ungersvende, som rider sommer i by. I dette tilfælde synes der nærmest af sagnet at kunne hentes en bekræftelse på, at vejen fra Hærvig til øens midte var vel kendt, ja det fjerne minde fastholdt måske endog billedet af den glade skare, som førte den i Hærvig kårede konge til Ringsted for at begynde sin Eriksgade. — I denne egn synes også Sællands ældste hovedkøbing at have ligget. Gamle beretninger siger, at før Roskilde kom op var Høkekøbing på Høkebjerg midt på øen den vigtigste handelstad, den blev opgiven, fordi den lå for fjernt fra søen og sejlbare vandløb, varerne måtte køres så langt for at nå derhen*). Hvitfeldt har fremsat den formodning, at der herved sigtedes til Højby, en mils vej sydvest for Roskilde, men når undtages at denne by ligger højt, er der intet som kunde berettige til at henføre det »øde bjerg« »midt i Sælland« til den. Derimod forekommer der i Valsølille sogn, i Ringsted hered, en større gård, der endnu i det 16. århundrede kaldes Høgebjerg, men 1678 bliver nedlagt og indtagen under Skjoldenesholm hovedgård**). Her kan man vistnok med

*) Annales Esrom. scr. I 224: tempore illo civitas magna erat in medio Sialandiæ, ubi adhuc mons desertus est, nomine Hekebiarch (Høkæbiærh), ubi sita erat civitas, quæ Hekekoping (Høkækøping) nuncupata est etc.

**) Roskildegårds lens regnskab 1583 o. fl. (Rentekammerarkivet) og Valsølille sogns agerbog fra 1682: »Høybjerg gård, ødelagt for 4 år

langt mere føje søge øens oprindelige købing, midt i landets hjerte, i en smuk egn, og i knudepunktet af de store veje fra øst til vest og fra syd til nord. Og i en fjernere oldtid var dette sted heller neppe så vanskelig tilgængeligt som senere hen, thi store vandløb forbandt egnen ikke blot med havet mod syd, men også mod nord og nordvest*).

Men ved den historiske tids begyndelse synes dette sted væsenlig at have tabt sin betydning, om end »Hogaköping« endnu nævnes i kong Valdemars jordebog**); den livligere søhandel krævede en lettere adgang til det store hav og Isefjorden begyndte at gøre sin ret gældende som Sællands sikreste og for de tiders behov i enhver henseende fortrinligste havn. Sagnet førte som bekendt Roskildes anlæggelse tilbage til en fjern fortid og en mythisk konge Hroar (Ro). Stedets oprindelse er dog vistnok en del simplere end den middelalderlige opfattelse af en kongestads tilblivelse tillod at forestille sig den. På det højdedrag, der hæver sig ved Isefjordens sydligste vig, udspringer der en hel samling af kilder, som alle fører det køligste og mest velsmagende vand; nogle er små og ubetydelige, andre vælder frem med stor magt og fører en anselig vandmængde. En af disse kilder, hverken den største eller skønneste, er det som fører navnet Ros kilde, et navn, der ikke er usædvanligt i denne og lignende forbindelser, uden at dets betydning nu med sikkerhed lader sig oplyse. Her må byens første oprindelse søges; rimeligvis lå kongsgården, hvorom købingen samlede sig, netop på dette sted, og tog derfor navn efter denne kilde.

Gården ved »Ros kilde« var fra først af ingenlunde rigets egenlige kongesæde, dette fandtes tvertimod ved

---

siden«; på dens Lundevang er åsen Høybjerg. På et kort over Høet by jorder 1793 ligger Højbjerg sydøst for denne by (Matrikelarkivet).

*) Estrup: Tygestrup, som det var og som det er, § 1.

**) Se jordebogen, udg. af O. Nielsen, og Joh. Steenstrup: Studier over kong Valdemars jordebog s. 450.

Lejre. Der findes flere byer af dette navn omkring Isefjord, men det er dog det sandsynligste, at det er Lejre sydvest for Roskilde, som er ment, når vore ældste kongesagn henfører deres heltes bedrifter til denne gård. Alene beliggenheden, uden hensyn til det stedlige sagn, som det alt er opbevaret fra den tidlige middelalder, synes at antyde det. Lejre ligger lige på et heredskel, der tillige var sysselgrænse, et dobbelt vandløb fører ud til Isefjorden, der ligger en lille mil fra byen; begge har oprindelig været både dybere og bredere og dannet ret anselige adgange til kongsgården*). Man har fremsat mange forskellige gisninger om navnets oprindelse, uden dog som det synes at være kommen til et tilfredsstillende resultat. Nærmest ligger vistnok den af Munch opstillede forklaring, der jævnfører det gotiske hleiþra, som i bibeloversættelsen gengiver det græske σκηνή, et tabernakel eller telt. Men han har utvivlsomt uret i at anvende det på den »tjeldede vogn«, som efter ældre beretninger skulde findes et steds i Norden som midpunkt for en hemmelighedsfuld kultus af jordens guddomme, og det er lige så uhjemlet at sætte dette i forbindelse med det danske folks ældste formentlige nationalitet. Sagen er vistnok også i dette tilfælde langt simplere; byen kaldes i de ældste danske overleveringer Ledre, i den ældste fremmede Lederun, uden al tvivl en unøjagtig skrivemåde for Lederum; den ældste nordiske omtale forekommer i Grottesangen og giver kun en ny bøjningsform: Hleiðrar (stól). Vi har da den sædvanlige bøjningsform, der antyder »stedet, hvor« (med udeladt ved, i eller lignende), og Lederum må altså forklares i lighed med Bodum, Husum, Torpum, Ledre som Bøle: »(i) (ved) boderne«, »husene«, »(i) bolet« — idet det gotiske ord hleiþra fastholdes i den ligefremme betydning af et telt, en bod, et hus.

Lejre var efter sagnet, og der er ingen grund til at nære nogen tvivl om dets tilforladelighed, Danmarks ældste

*) Kirkehist. saml. VII 872 f. Traps topografi, 2. udg. I 203 ff.

kongesæde, kvaddet kalder rigets magt for Lejrestolen; det uforlignelige sagn om Rolv Krage og hans kæmper vil til de seneste tider bevare mindet om denne gård fra forglemmelse. Der haves derimod ingen pålidelig efterretning om, at der her har været holdt nogen særlig gudsdyrkelse, således som stednavnene noksom antyder det for Viborgs og Odinsvis vedkommende, eller som historien har bevaret dèt om Upsale; hvad der i så henseende berettes af en enkelt fremmed forfatter beror øjensynligt på en forvexling og et meget mangelfuldt kendskab til nordiske forhold*). At Lejrekongerne har været blótmænd er en selvfølge, men intet gør det sandsynligt, at de store folkeblót bragtes på dette sted, de må vistnok langt snarere søges ved de store thingsteder.

Hvornår Roskildegård har afløst Lejre som kongesæde, derom vides intet med sikkerhed, sagnet giver begge en høj alder, kun synes det, at Roskilde først er bleven, hvad det blev, som købing, så det først derved har draget også kongen til sig. I Harald Blåtands tid var i alle tilfælde Roskilde bleven af overvejende betydning, og da Lejre alligevel endnu efter denne tid er bekendt udenlands som hedensk kongesæde, så er det ikke usandsynligt, at det virkelig forholder sig således, som den gamle tradition siger, at det var Harald, som »flyttede residensen«, idet han byggede en hovedkirke i købingen og tog varigt ophold på sin gård sammesteds: det var jo landets købinger, som først overalt viste sig modtagelige for det nye. Fra den tid sank Lejre hurtigt ned til en landsby, ligesom Høgebjerget alt forhen var blevet »øde«. Det var dog efter Saxes fortælling først Sven Tjugeskæg, som gjorde Roskilde

*) Thietmar I 9. Her fortælles om Henriks tog, der skulde have gjort ende på de Danskes hedenskab og de rædselsfulde blót i »Lederun« på »Selon«. Men forfatteren blander denne egn sammen med det yderste Norden og viser kun, at han har hørt navnene og, ved siden af, en beretning om blótene i Upsal, som vi kender dem fra Adams tid.

til en stor by efter nordiske forhold, idet han indkaldte fremmede i større antal og indrettede sig på i reglen at tage ophold her, hvorfra han til søs og til lands hurtig kunde komme til alle rigets egne, ligesom det almindelige hærstævne nu holdtes ved Isefjordens munding. Men Harald bestemte alt, som der siges, trefoldighedskirken i Roskilde, som han selv havde ladet bygge, til sin gravkirke*).

Fra Sælland forplantedes kristendommen til Skåne, fra Roskilde til Lund, — hvis ikke man snarere vil forudsætte en ligefrem indflydelse fra Århus bispedømme. Lund, eller som det i hin tid kaldtes: (i) Lundi eller (i) Lundunum**), var beliggende et stykke fra søen, på skovklædte højder, som vistnok tidlig dannede et midpunkt for Skånes hereder. Det var i hedenskabets tid overalt tilfældet, at thing og blót holdtes ved hellige træer og lunde, således siges f. ex. Sællandsfare landsthing endnu at være holdt i »Ringsted lund«, dengang kirkeloven vedtoges i Absalons tid. At et thing og gammelt blótsted her møder os som midpunkt for kirkens fremskridt, kan ikke forundre, efterat vi har set Odinsvi på Fyn blive et bispesæde; det er et nyt vidnesbyrd om den overvejende betydning, som den nye lære har vidst at skaffe sig i denne tidsalder, vi kan deraf slutte os til, hvorledes mindre kirker og kapeller rejste sig trindt omkring i bygderne.

Der haves ikke noget udtrykkeligt vidnesbyrd om en hovedkirkes tilværelse i Lund i kong Haralds tid, men bortsét fra det sandsynlige heri efter hele hans stilling, så er der flere andre omstændigheder, som taler derfor. I Lunde kirkes mindebog findes opført under 24. Avgust en Henrik som første biskop i denne kirke; han er vel kendt,

*) Saxo p. 80. 490. Adam II 26. Roskildekr. scr. I 375.

**) Lundi i de ældste kilder fra selve stedet: scr. III 529. 425. skånsk kirkelov osv. »i Lundunum« på en runesten (Stephens s. 820, med urette henført til det engelske London), svarende til det lat. Lundis; Adam holder sig nærmere til den nordiske form ved at kalde stedet Londona.

da han udnævntes af Sven Estridsøn og indviedes af Adalbert i Bremen. Men under samme dag mindedes kirken to ældre biskopper, hvis dødsdage rimeligvis var ubekendte, nemlig Godebald og Bernhard. Om denne sidste vides, at han i Sven Tjugeskægs tid kom til Sælland og Skåne, ligesom han blev begraven i Lund; hans berømmelse i Roskilde var så stor, at man mindedes ham, skønt hans efterfølger Gerbrand, der var indviet til dette sæde i Canterbury, synes at være glemt*).

Men de to bispenavnes stilling i mindebogen viser tillige, at Godebald var ældre end Bernhard, og dette stadfæstes af den engelske tradition, der lader ham dø 1004, medens hans ophold i Skåne falder i det foregående århundrede**). Nu véd vi imidlertid anden steds fra, at den ældste kirke i Lund ikke var den senere domkirke, der indviedes til st. Lavrentius og oprindelig var en fruekirke, men derimod en trefoldighedskirke, hvis broderskab jævnlig omtales i mindebøgerne, og som endnu stod efter reformationen og da i reglen kaldtes st. drottens kirke***). Deraf kan vistnok med føje sluttes, at denne første kirke ikke havde en sådan plads, at den senere egnede sig til at være hovedkirke, og dens første opførelse må derfor lægges tilbage til en forholdsvis tidlig tid. Når dens bygning altså af traditionen tillægges Bernhard, så var det vistnok kun foranlediget derved, at han fandt sit hvilested i den; den omstændighed, at den var indviet til trefoldigheden taler tvertimod for en tid forud ikke blot for Bernhard, men

*) Scr. III 454. I 376.

**) Alford, fides regia Anglicana, III 437.

***) Jon Tursøn, dansk kirkekrønike, kirkeh. saml. II 303. Scr. III 455: 1145 indvies domkirken in honore beate Marie perpetuæ virginis et st. Laurentii eximii martiris. p. 570: J. abbas st. trinitatis Lundis. Men samme kirke er vistnok ment, hvor der kun findes antegnet st. trinitatis, hvad udgiveren forklarer om klostret i Øvid, f. ex. p. 451 i den ældre mindebog: Manni presbiter et canonicus st. trinitatis.

også for Godebald, der begge kom hertil udenlands fra og uden sammenhæng med de ældre trefoldighedskirker her i landet, og altså uden al tvivl forefandt en god begyndelse til det værk, der blev anbetroet dem at fuldføre.

Stanser vi nu et øjeblik her og ser tilbage på den vej vi har tilbagelagt, så viser det sig altså, at Harald, som man kunde vente, i den menneskealder, som det blev forundt ham at leve efter sin sildige dåb, skaffede kristendommen indgang over hele riget: der kan ingen tvivl være om, at jo overalt den nye lære havde overvægten og gav det offenlige liv sit præg, selv om den gamle tro endnu havde mange åbenbare og hemmelige tilhængere, der måtte uddø, før en yngre slægt efterhånden gennem opdragelsen og det tidlige exempel kunde danne et ublandet kristenfolk, skikket til at gå videre i tilegnelsen af alt det nye, som fulgte i kristendommens spor. Som indbyrdes modstående vidnesbyrd i så henseende kan fremhæves det bekendte træk af Gisle Sursøns saga, at han kom til Viborg i Harald Gråfels tid (962—76) og lod sig primsigne for at kunne have ophold dèr*); medens Adam derimod fortæller, at endnu biskop Egin i Lund i Sven Estridsøns tid fandt stærke spor af hedenskab på Bornholm og i Bleking, ligesom den hellige Thøger siges at have fundet i det mindste stor vankundighed i Thy efter hellig Olavs fald.

Kirkerne, som byggedes i Haralds tid, var vistnok bjælkehuse som alle andre bygninger her i landet, i alle tilfælde er de forlængst sunkne i grus og afløste af senere tiders mægtige stenhaller. Dog har han sat sig et mindesmærke, som end ses i vore dage og vil overleve mange slægter endnu; det er den berømte sten ved Jellinge. Her

---

*) Tvær sögur af Gísla Súrssyni, ved K. Gislason, s. 96: í þenna tíma var kristni komin í Danmörk, ok lètu þeir Gisli fèlagar primsignaz; því at þat var í þann tíma mikill siðvani þeirra manna, er í kaupferðum voro, ok voro þeir þá í öllu samneyti með kristnum mönnum. — S. 101: hann lét af blótum öllum síðan hann var í Vèbjörgum —.

var hans forældre, kong Gorm og Thyre Danebod, højlagte efter hedensk skik, men Harald lod rejse en mindesten ved den vældige gravhøjs fod, der tillige skulde vidne om, at dette var det sidste kongepar i Danmark, som kom til at hvile »i høj og heden jord«. Den 5 alen høje sten fremstiller på den ene af sine 3 sider den korsfæstede med strålekransen om hovedet, på den anden et fantastisk rovdyr, der rimeligvis må opfattes som symbol på hedenskabet og den onde, der går omkring som en brølende løve*); begge fremstillinger indfattes i talrige ormeslyngninger, der omsnor hele stenen. På den tredje og største side findes en indskrift i runer, der fortsættes under billederne på de to andre. Indskriften er desværre beskadiget netop i den sætning, hvis bevarelse vilde havt størst betydning for os, men der kan dog neppe være tvivl om hvad der oprindelig har stået eller i alle tilfælde har været meningen. Indskriften lyder således: »Harald koning bød gøre dette mindesmærke efter Gorm, sin fader, og Thyre, sin moder; den Harald, som sig vandt Danmark helt og Norig [at råde?] og [Danefolk at] kristne« **). Kongen synes da her at have villet antyde hedendommen, der rådede i hans forældres, og kristendommen, der har fået overhånd i hans egen tid. Mindet må altså være sat i den senere del af hans regeringstid, rimeligvis henimod slutningen, og vi hører da også, at hans sidste foretagende som konge var at lade en endnu

*) Hammerich, de episk kristelige oldkvad, s. 21 f.

**) Se afbildningen hos Müller og Velschou: notæ uberiores in Saxonem og i annal. f. nord. oldk. 1852. Sml. Munch, nord. runeskrift s. 88; Rafn i annaler 1852, 301; Repp i ant. tidsk. 1852—54, 268, og Säve i annaler 1853, 350. Ingen af disse forfattere synes at have lagt mærke til den lakune, som afbildn. viser efter Nurviag, og hvoi jeg søger et af »van ser« afhængigt hovedverbum (ráda, stýra eller lign.), med hvilket da kristna står parallelt. »Vinna« bruges som bekendt med et udsagnsord poetisk omskrivende: vann gengit = gekk, vann kristnat = kristnaði, men også vann leita = leitaði (S. Egilson, lex. poet.).

større klippeblok slæbe op til graven. Indskriften har da muligvis ikke tilfredsstillet ham; men det er ikke let at vide, i hvilken retning hans tanker har bevæget sig.

Den kirkelige indflydelse i Haralds tid stansede dog ingenlunde ved det danske riges grænse, tvertimod, vi sporer den mere eller mindre tydeligt over hele Norden. I Viken havde den danske konge ligefrem del i disse bestræbelser, på andre punkter ser vi danske mænd virksomme i omvendelsesværket.

Viken stod fra oldtiden af i den nøjeste forbindelse med Danmark. Alt i året 813 tales der om Vesterfold som en del af det danske rige, og ved slutningen af samme århundrede fortalte Hålogalændingen Ottar kong Ælfred i England, at man ved at sejle fra Skiringsal sydpå hele tiden havde Danmark til venstre. Ved Haralds erobring knyttedes landet indtil Gøteelven til Norge, selv om forbindelsen ikke var meget inderlig, hvorom Ottars udtryk synes at vidne; senere havde det igen sine egne høvdinger, der var mere eller mindre uafhængige. Der nævnes i Haralds alderdom ikke færre end sex småkonger i Viken, d. e. landet fra Lindesnes til Gøteelven, og fem i Oplandene, og i en langt senere tid, da Olav Haraldsøn kom til Norge, fandt han omtrent de samme forhold, idetmindste i højlandet. Det er da vist nok også senere tiders påfund, eller rettere den naturlige udvikling i sagnet, når de to store Olavers forfædre alt i en tidlig tid skydes i forgrunden som de mest fremragende blandt Vikverjernes konger; ligesom vi kun ved den omstændighed, at Thjodolf fra Hvin kvad sit Ynglingetal for kong Røgnvald i Vestfold, får underretning om, at en sådan høvding var til og rimeligvis indtog en selvstændig stilling i Viken, således må vi gå ud fra, at den række af småkonger, som dukker op, da Harald skifter riget, idetmindste tildels har fortsat sig i den følgende tid. Betegnende er i den henseende også den dobbelte tradition om kong Trygves fald. Medens en af de ældste

kilder fortæller, at han blev dræbt af tre mægtige bønder, hvis navne kendes tilligemed det sted, hvor han blev jordet og som endnu bærer hans navn, så indfletter sagaen hans fald i udviklingen af Eriksønnernes altid vilkårligere regimente, hvorved da sønnen Olavs skæbne fra først af kommer til at stå i et mere eventyrligt lys: han bliver det underfulde barn, hvem de onde konger forfølger uden dog at nå. Efter Håkon Adelstens fald sad Eriksønnerne inde med deres fædrenerige; de havde det vel kun som Haralds lensmænd, men dette bånd var rimeligvis af ringe betydning, hvad Vest- og Nordlandet angik; Harald selv beholdt derimod Viken som de dèr boende høvdingers lensherre. I denne tid falder uden al tvivl hans bestræbelser for at kristne denne del af Norge.

Der fandtes i sagaskrivningens tid endnu en almindelig tradition om denne Haralds virksomhed. »Dankongens« bud var kommen øster i Viken, siger Fagrskinna (k. 48), om den rette tro, at aflade fra blótene og lade sig døbe, og for hans store magts skyld rejste ingen sig derimod, men såre mange lod sig kristne. Snorre er også i denne henseende nøjere underrettet, han har her havt en selvstændig kilde af stor betydning. Det er nemlig bekendt, at hans fosterfader Jon Loptsøn som dreng en tid lang opfostredes i Kongehelle hos præsten Andreas ved Korskirken; hans fader, præsten Lopt Sæmundsøn hentede ham her i året 1135, netop samme år som byen blev hærget af Venderne, hvorfor Snorre også har en usædvanlig nøjagtig skildring af denne begivenhed. Men til selvsamme kilde må vi da også henføre den efterretning, der ikke findes hos nogen tidligere forfatter, men som Snorre har bevaret i sin Olav Trygvesøns saga (k. 59). Harald, fortæller han, påbød kristendommen i hele sit rige; han påså at ingen overtrådte hans befaling og straffede enhver ulydighed. Til Viken, som han var herre over, sendte han to jarler, Urguthrjotr og Brimilskjarr med stort følge for at påbyde kristendommen; da omvendtes mange og lod sig døbe.

Men efter Haralds død fòr kong Sven i viking og missionen blev forsømt. Det vil være unødvendigt at forfølge denne fortælling i sine senere forvanskninger, hvorved de tvende jarler tilsidst bliver Tyskere, som udsendes af kejser Otto, men fordrives af Håkon jarl; således som Snorre har den, er den alt farvet af senere tiders tankegang: det er jarler med følge, som påbyder kristendommen, og deres navne er tydeligt forvanskede eller rettere ombyttede med øgenavne, som synes at antyde meget ublide følelser mod disse udsendinge*). Hvorledes nu dette end forholder sig, om disse navne har været givne danske jarler, som er komne i et uvenligt forhold til almuen, eller det er navne, som hedningerne har givet danske præster, som da senere i sagnet er bleven til jarler, så ses der at have været en tradition om sådanne forsøg fra dansk side endnu i det 12. århundrede, da dog Olavernes berømmelse ellers næsten havde udslettet hvert minde om tidligere forsøg i den retning.

Hvad der dog tydeligere end alt andet peger hen på en dansk oprindelse af kirken i Viken er dens ældste bevarede kirkelov, den såkaldte Borgarthing kristenret. Medens der nemlig i Gulethingsloven siges, at kong Olav lovede biskop Grimkel på Moster thing, at bisp skulde råde for kirkerne og sætte til præst, hvem han vilde (k. 15), hvilken bestemmelse også findes optagen i Ejdsivathings og Frostethingsloven, idet der her kun tilføjes, at bispen har lovet bønderne at tage en som tækkes dem og som kan sin tjeneste rettelig (k. 31. 11), — så indeholder Vikverjernes kristenret den bestemmelse, at bønderne selv råder for præst, ligesom i Danmark; kun i ét tilfælde kan bispen selvfølgelig fjerne ham, når han nemlig får vidnesbyrd af sine to nabopræster, at han ikke kan udføre sin tjeneste (k. 12). Dette er ikke det eneste punkt, hvori denne

*) Urguþrjótr: þrjótr, en som ikke vil stå til rette; urga, en rem. Brimilskjarr: skjarr, sky; brimil, en slags sæl.

kirkelov afviger fra de andre norske, men det vil være nok til her at vise, at den indeholder en grundbestemmelse, som strider mod den lovgivning, der blev sat på Moster af kong Olav og hans biskop for hele den norske kirke, for så vidt den var organiseret af dem; Viken hørte altså ikke med til dennes område.

Man kan vel også sige, at det var så godt som umuligt, at ikke kristendommen, når den havde fået fodfæste i Jylland og på øerne og Vikens store kyststrækning var mere eller mindre nøje knyttet til riget, skulde have forplantet sig over søen og skaffet sig indpas idetmindste i alle havne. Ved at lægge mærke til fylkeskirkerne i disse egne vil vi også netop træffe på de ældste søstæder.

Ingen by synes i oldtidens sidste periode i navnkundighed at have kunnet måle sig med købingen på Skiringssal. Den ældste konge, til hvem Harald Hårfagers slægt kunde føres op (før man kom til den uhjemlede tilknytning til de svenske Ynglinger), Halvdan Hvidben, siges i Thjodolfs kvad at være død i Oplandene, men jordfæstet her: »den uskånsomme mod oldinge (døden) tog folkekongen på Thotn, men i Skiringssal ruger jorden over den brynjeklædtes ben«*). Også de to høvdinger, som længe levede i det norske sagn og sagdes at være brødre, Olav og Halvdan Svarte, stedtes til hvile her: Olav i en mægtig høj ved Gejrstad, i hvilken han sagdes at leve bestandig, hvorfor han fik tilnavnet Gejrstadaalv; Halvdan derimod deltes efter døden mellem sit riges forskellige egne, men hovedet førtes til Skiringssal. Ottar betegnede for kong Ælfred, som vi har set, dette sted som hovedpunktet i det sydlige Norge.

Skiringssal er en lille halvø, som springer frem på det sted, hvor søen mellem Vikens to vidt adskilte kyststrækninger indsnævres og antager navnet »Folden«; idet kysten drejer af fra vest til nord danner den tre fjorde,

*) Se Bugges fortolkning i (norsk) hist. tidskr. I 385 fl.

Lavrvig (Lagarvik), opnævnt efter Lagelven (Lögr), Sandefjord og Tønsberg fjord; Skiringssal dannes af de to første. Hele halvøen er kun en sex norske kvadratmile stor, men den er særdeles frugtbar og vel befolket, der findes rig afvexling af lave bjerge, sletter, skov og dale. Især den sydlige del er frugtbar og lav; her skærer Vikfjorden ind fra vest, den er rig på småvige og danner et par øer og halvøer. Her ligger gården Gejrstad med sin gamle kongegrav og et par andre gårde, som endnu bærer navnet Kavpang til minde om den købing, som fordum trak Østersøens skibe ind i disse vige. Den nærmeste sognekirke er Thjødling (þjóðaling), den er indviet til vor frue og st. Mikael. Den er dog ikke fylkeskirke; dertil var dens plads vel for afsides, idetmindste i en senere tid; denne fandtes derimod en mils vej længere oppe ved elven og hedder Hedrum (Heiðarheim), men noget nærmere om dens fortid synes ikke at være fremdraget.

Ved den egenlig historiske tids begyndelse har Skiringssal som det synes tabt sin betydning, medens derimod Tønsberg (Tunsberg) kommer op. Her skal alt Harald Hårfagers morbroder Gudorm have siddet for at tage vare på Viken; senere fik kongesønnen Bjørn det tilligemed Vestfold. Han lagde sig efter handel og købfærd og kaldtes derfor »Farmand«; i Tønsberg mødtes købmænd fra Danmark og Saxland og hele Norge. Fjorden går et par mile op i landet eller rettere ind mellem et par langstrakte øer og fastlandet; egnen er også her meget frugtbar og vel befolket, der er fuldt op af løvskov, bjergene træder frem i smukke partier. Ved fjordens bund ligger staden under sit bjerg, som har givet den navn, en fjerdingvej mod nordvest ligger Sæheim (Sæm) gård, nu Jarlsberg, det gamle kongesæde, med »Farmandshøjen«, hvor kong Bjørn blev stedet til hvile, da han var bleven fældet af sin broder Erik Blodøxe, tillige med en stor mængde andre høvdingegrave. Her ligger også den gamle fylkeskirke, indviet til

hellig Olav og berømt af den jernprøve, som Harald Gille antages at have bestået her for at vinde Norges krone.

Lige overfor, på Foldens østlige kyst, har landets største elv, Glommen, sit udløb. Den danner ved gentagne gange at dele sig to større øer, Tunø og Rolfsø, begge overordenlig frugtbare og skønne, omgivne af den stride elv og dens fosse. På Tunø byggede hellig Olav en borg og en fruekirke, på hvis kirkegård senere Vikverjernes thing holdtes (Borgarthing); den kaldes i reglen Sarpsborg efter den nærliggende fos. Men allerede forhen var her et midpunkt for den nærmeste bygd, thi Tune var fylkeskirke, og den store mængde af gravhøje rundt omkring den vidner om, at man alt i hedendommens tid var vant at søge hertil. Foran elvens udløb ligger de små Hvaløer, tilsammen vel af en kvadratmils omfang. En af dem kaldtes fordum Papø, det samme navn, som på Island henføres til irske præster. Her ligger det dog vistnok langt nærmere at tænke på de danske klerke, som rimeligvis i en fjern fortid fra denne ensomme ø søgte at påvirke en af Vikens hovedbygder*).

Også ved hovedfjordens inderste vig finder vi en gammel berømt bygd, det såkaldte Oslo hered, en smal kyststrimmel, hvorfra hovedvejene udgår til Oplandene. Her lå ved gården Aker, på hvis strand Norges nuværende hovedstad har rejst sig, den fjerde fylkeskirke.

Vi kan ikke forlade denne del af Viken uden at nævne endnu et mærkeligt træk af hin tids kristendom, skønt det har sine vanskeligheder at stedfæste det. En tysk forfatter beretter nemlig, at der i biskop Erps tid (976—93) opholdt sig en højnordisk konge Gutring i Ferden for at uddannes til klerk; han drev det også til at modtage diakonvielsen, men så døde biskoppen, og han forlod broderskabet for i

*) Munch, n. folks h. I 2, 275. Se iøvrigt m. h. t. naturforholdene og oldtidsminderne Kraft, Norge; Munch, Norge i middelalderen, og Nikolaysen, norske fornlevninger.

sit hjem at glemme vel ikke kristendommen, men dog det forhold, hvori han var trådt til kirken; som en anden Julianus, et fortabelsens barn, hengav han sig atter til denne verdens sysler og det forgængelige kongedømme*).

Hvem var denne konge Gutring? Han henføres til det høje Nord, dèr hvor »Skytherne« bor i telte; det må ikke tages alt for bogstaveligt, thi også Lejre søges i hine egne, men at det var en Nordbo ligger dog både i denne henførelse, i navnet og i forholdet til Erp, thi denne havde, som vi har set, været Adaldags højt betroede diakon og har da sikkert modtaget sin discipel af ham. Vi finder ingen tilknytningspunkter i Danmark og Sverig, og dog synes det afgjort, at man her vilde have mindedes et sådant tilfælde på én eller anden måde. Heller ikke blandt de norske stolkonger er der plads til en viet mand; thi selv om Gunhilds sønner er vanskelige at kontrollere, så vilde noget sådant dog neppe være undgået sagnet, og særligt det træk, at han drog hjem og tiltrådte sin kongearv 993 tåler ingen anvendelse på nogen af dem. Vi er udelukkende henviste til Oplandskongerne, der er så lidet kendte af traditionen. Navnet genfindes vel ikke her**), men det er heller neppe i strængere forstand et egennavn, men snarere et tilnavn. Gutring er nemlig øjensynligt det danske Goddreng, det ældre Guþ-treg (tregr guþr***), der forekommer i Irland som kongenavn: Gothrin†); endnu i Lunde kirkes mindebog nævnes en Sneulv med tilnavnet Goddreng eller Gothrik††). Men forholder dette sig således, vil det være

*) Thietmar 7, 27. Navnet forvanskes senere til Gutring.

**) Udgiveren af Thietmar gætter på Gudrød i Gudbrandsdalen, en af hellig Olavs fjender, som denne lod skære tungen ud på; men navnet er ikke det samme.

***) P. G. Thorsen: Sønderjyllands runemindesmærker s. 160.

†) Wars of the Gaedhil with the Galli, k. 32.

††) Scr. III 441, necrol. Lund.: 4 Kal. April. Gothrik. Goddreng suo nomine Sneoulf. III 501, lib. dat. Lund.: 4. K. Ap. obiit Gothric suo nomine Sneolf.

umuligt at afgøre, hvem denne Goddreng var, om vi kender ham under et andet navn eller ej; kun det ses, at han rimeligvis har været en hæderlig omtalt mand (god dreng), før han hengav sig til kirken med en lidenskabelighed, som bragte ham til at tage fejl af sin bestemmelse*). Men det ligger da nærmest at tænke på en indflydelse fra Viken, når en Oplandskonge drager til Ferden for at blive klerk; en omvendelse på hærtog vilde vanskeligt føre ham denne vej.

Går vi udenfor Oslofjord og Folden, da er Vikens kyster øde og vilde, en tæt og mørk skærgård omgiver dem, de frugtbare pletter bliver færre, kampen for livet hårdere, befolkningen tyndere. Især gælder dette den østlige kyst, fra Svinsund til Gøteelven, det såkaldte Ranrige, senere ofte kaldet Viken i snævrere betydning. Kysten frembyder her fra søen et afskrækkende og ugæstmildt skue, som en grå ensformig stenmasse rejser den sig op af havet, blinde skær frembringer en evindelig brænding, væxtriget er som bandlyst fra disse nøgne stenvægge, kun søfugle opliver dem ved deres skrig; det er som et lille Vest-Norge. Men indenfor skærgården åbner der sig en talløs række af vige og havne, dalfører skærer ind i stenmasserne, vandløb synes at gennembryde den hårde grund, og yndige bjergsøer, frugtbare agre, venlige skove og vidtstrakte græsgange overrasker på mange punkter øjet og udbreder en skønhed indenfor det øde landskab, som fængsler dobbelt, fordi den kommer uventet. Ranrige er kun en kyststrækning på en snes miles længde og nogle få miles brede, hele landet har karakteren af en skærgård, som tildels er lagt tør, tildels endnu favnes af havet, og videnskaben har stadfæstet, at dette er det virkelige forhold. Nordens tre kongeriger har bejlet til dette lands besiddelse;

*) Maurer, Bekehr. d. norw. St. I 479 og 558 tænker på »de Danskes høvding« Broder i Irland, der udtrykkelig siges at have været diakon. Også dette navn er måske et senere øgenavn, men sigter som sådant vistnok netop til hans kirkelige vielse. Thietmar lader dog Gutring udtrykkelig drage hjem for at blive konge.

Danmark, fordi det dannede et naturligt forbindelsesled mellem Halland og de rige landskaber ved Folden, der iøvrigt var nok så let tilgængelige ad søvejen; Sverig, fordi det ligesom udgjorde en forstrand for Gøteriget; Norge, fordi det var blod af dets blod, både i henseende til befolkningen og til naturen. De tre riger skiftedes da også til at eje det, indtil Norge fik overvægten; men da det i en nyere tid igen var gået op for Sverig, hvilken betydning dette fattige land kunde have for de rige provinser, som ved det skiltes fra havet, var end ikke Danmarks og Norges forenede magt tilstrækkelig til at afværge dets tab.

Mod syd grænsede Viken til Gøteelven, Sverigs største vandløb. Landet er her lavere, mindre vildt at se til, bygderne større og rigere. Elven deler sig et par mil fra udløbet i to arme, som tillige med havet omslutter øen Hising; den ene går i syd og sydvest og danner nu det almindelige sejlløb ved Gøteborg, den anden går lige i vest, den er bredere og kortere og har flere øer, den udmunder i Elvefjord. Grænseforholdene synes at have været vaklende på dette sted; kun Sverig og Norge har, idetmindste i en senere tid, del i Hisingen, medens den lille Daneholm (nu Danmarkslilja) i Danefjord foran elvens søndre udløb efter navnet synes at have været udelukkende dansk, ligesom den bekendte Brenø med sine købstævner. Hvor usikre grænseforholdene var, fremgår tilstrækkeligt af fortællingen om hellig Olav og Olav Skotkonge, der kastede terning om en del af Hising, da retsforholdet ikke kunde opredes, såvelsom deraf at kongerne Emund Slemme og Sven (Estridsøn) måtte lade et nævn bestemme grænsen mellem landene. De berømte grænsemøder på dette sted har altså neppe, som ældre kilder fremstiller det, været holdte på et sted, som med ængstelighed valgtes således, at hver konge kunde være på sit eget, eller alle omvendt på et nevtralt område; det berømteste af dem alle, det mellem Magnus Barfod, Inge og Erik Ejegod vides således endog med sikkerhed at have fundet sted i og ved Koninge-

helle, der til enhver tid må have været en uadskillelig del af Viken, dengang altså norsk grund, skilt ved en mægtig elv både fra Danmark og Sverig. Møderne på Brenø eller Daneholm foran elvens sydlige udløb omtales oftere, og her minder »Stævnesundet«, der dannede landemærket i skærgården, særlig om dette forhold*). Man kan da vistnok gå ud fra, at kongerne kom sammen på et bekvemt sted i nærheden af grænsen, idet hensynet til at kunne finde et passende opholdssted til et talrigt følge overvejede tanken om den tilfældige landshøjhed.

Det var uden al tvivl netop gentagne møder mellem nabokonger, som gav købingen ved Gøteelven navn af Koningehelle, ligesom et andet sted på grænsen af Gøteriget og Halland hed Koningevad. Byen lå i middelalderen længere mod vest end det nuværende Kongelv, som er flyttet østerpå efter det senere anlagte, overordenlig faste slot Båhus. Den lå ved nordbredden af den nordlige elvarm, beskyttet af et brat fjeld mod søvindene, åben mod elven og mod solen, på en frugtbar slette; havnen dannedes af sundet mellem staden og et par småøer, som kunde yde et værn mod fribyttere. Vest for staden lå gården »Koningehelle lille« eller »ydre«, nu Ytterby, hvis anselige kirke senere var fylkeskirke; den var da indviet til den hellige Halvard i Oslo. Længere nordpå, omtrent midt i Ranrige, lå henved 400 fod over havet Svertiborg som den sjette og sidste af Vikens fylkeskirker. I Konghel selv var derimod en fruekirke den ældste og anseligste**).

Det synes ikke mere muligt at følge sporene af den ældste kristendomsforkyndelse i disse egne; den norske kirke har ikke såvidt vides optegnet sine traditioner i den henseende, den rige sagaliteratur har sin opmærksomhed rettet på ganske andre punkter. Dog måtte der vistnok

*) Vestgøtelag, udg. af Collin og Schlyter, s. 67. 287. Valdemars jordebog, udg. af O. Nielsen, s. 59. 61.

**) Holmberg: Bohuslän. Munchs saml. afh. I 565. II 610.

også her, om opmærksomheden nu rettedes mere bestemt derpå, kunne fremdrages et og andet, som kunde kaste lys over det, som nu står uopklaret. Kirkernes indvielse til vor frue er, sålænge den kun kan eftervises fra en forholdsvis sen tid og hos et par stykker, selvfølgelig ikke nok til at slutte til et bestemt missionsforhold, og dog træffer den mærkeligt sammen med Adams efterretning om, at Ljufdag var den eneste af de første jydske biskopper, som gik »over havet«*). Hvad grunden hertil kan have været er det selvfølgelig umuligt nu al angive; man må i den henseende i det hele indrømme omstændigheder, som vi nærmest vilde kalde tilfældige, en stor betydning, biskoppernes eget fødested og slægtskabsforhold kan f. ex. have havt den største indflydelse, kongens vilje eller ønske er ikke mindre et moment, som helt unddrager sig vor kundskab, for ikke at tale om den enkeltes mod og øvrige personlige egenskaber.

Gøterigets, eller i alle tilfælde Vester Gøtlands egenlige havnestad var Ljodhus (gamle Lødese) ved Gøteelven. Søvejen førte forbi Konghelle, hvis ikke man foretrak det længere sydlige farvand, der havde den fordel idetmindste på den ene side at have svenske bredder. Ljodhus lå en 3 mil længere oppe ved flodløbet end den norske købing, men til gengæld havde det bagved sig et langt rigere opland, hele den frugtbare Gøteslette. Her fandt Gøternes forbindelse med den store verden sit egenlige midpunkt, kongerne opholdt sig derfor ikke så sjældent på deres gård i denne stad og en livlig forbindelse knyttede den til Skara, staden »med de mange gader« ved Kinnekullens fod, en halv snes svenske mil mod nordøst. Adam af Bremen omtaler Skara som Gøternes største by og ældste bispesæde, han kalder den Skarane, rimeligvis »at skarinu«, ligesom de gamle svenske kilder har Skarum, (ved skaret,

*) Adam II 28: L. quem dicunt et miraculis celebrem transmarina prædicasse (h. e. in Sueonia vel Norvegia).

skarene), og lader Thurgaut være første biskop; han fungerer alt i året 1013*). Her holdtes »alle Gøters thing« (i Gøtala), i Gudhem var det nationale blótsted, til Husaby kongsgård, et par mil nord for staden, henlagde traditionen kong Olav Skotkonges dåb. Hovedkirken i Ljodhus var indviet til st. Peder, bispekirken i Skara til vor frue. At missionen tidlig har brudt sig en vej i disse egne, kan der således ikke tvivles om, og vi fejler neppe ved nærmest at tænke herpå, når Adam udtrykkelig beretter, at Adaldag indviede Odingar til biskop for missionen i Sverig**). Det er ikke let at forene Adams efterretninger med de islandske og Saxes. Efter disse regerede der i det 10. hundredårs sidste slægtled en konge Erik (den sejrsæle) i Sverig, og før ham en Bjørn; efter Adam derimod var en Emund Eriksøn samtidig med Harald Blåtand. Da vi imidlertid kender så lidt til Sverigs historie på den tid, vil det være umuligt nu at afgøre, hvorledes det sande forhold har været og allermindst kan vi forkaste Adams efterretning, da vi også af Ansgars levned fik det indtryk, at skiftende konger og kongeætter ingenlunde hørte til sjældenhederne i Mælarlandet***), og den senere tid kunde da let glemme de høvdinger, som kun forbigående eller for et slægtled havde beklædt den højeste magt. Sven Estridsøn opgav jo også, at der (efter hans mening) havde regeret en Ring med sine sønner Erik og Emund, dengang Unni gæstede Bjørkø (936); ingen af dem kendes af den islandske tradition.

---

*) Thietmar af Merseburg 6, 54.

**) Othincarus eller Othingarus (Adam 2, 62) forklares af kirken som Odinkær (carus), men er tydeligt nok Odingar, Odingejr, ligesom Ansgar eller Anscarus er vort Åsgejr. De to navne har således samme betydning, thi spyd(gejr)-asen er Odin. Formen Odingar foretrækkes her, fordi den er overleveret ikke blot af Adam, men også på to jydske runestene som Uðingaur (Stephens s. 789 f. Wimmer, årb. f. n. oldk. 1874, 219 f.).

***) Thorgny lagmands henvisning til de fem konger, som af bønderne blev sænkede i et kær, kaster et ret mærkeligt lys over den lange fredelige kongerække, som sagaerne opstiller! (Snorre, O. h. k. 81).

Om kong Emund Eriksøn fortæller Adam, at han stod i et venskabeligt forhold til Harald og viste velvilje mod de kristne, som gæstede hans rige. »Odingar (den ældre), tilføjer han på et andet sted, som Adaldag siges at have viet til Sverig, skal have virket nidkær i sit kald; han var nemlig, som ordet går, en såre kristelig mand, vel lærd i det som hører guds rige til, ikke mindre forfaren i denne verdens sager og dertil af ædel byrd, født og båren i Danmark, hvad der i høj grad lettede ham det arbejde at skaffe ordet indgang hos de indfødte« (II 23). Rimeligvis tænkte erkebiskoppen ved denne bispevielse tillige på Bjørkø, hvor jo endnu i hans tid Unni havde gæstet menigheden med sine klerke, det var et sted, hvortil der siden Ansgars dage syntes at være knyttet store forjættelser. Kristendommen var sikkert heller ikke uddød endnu i denne egn, selv om den mere var tålt end sejrrigt kæmpende. Der falder ved denne tid et uventet lys ind over det gamle Svearige fra en helt ny kant.

Medens Danske og Normænd oversvømmede hele den vestlige verden, havde de Svenske vendt sig mod øst; alt i Ansgars tid hører vi om, at de tilbageerobrede Kurland, som deres konger forhen havde behersket. Ved samme tid kom svensktalende sendebud til Tyskland fra Konstantinopel; de kaldte sig »Rós« og var udsendte fra et folk på den store østevropæiske slette. Dette ord, der snart skulde blive et stort folkenavn, har været genstand for megen strid, idet man har udledt det snart af det slaviske, finske eller græske sprog, snart henført det til Roslagen ved det svenske Upland e. l. Betydningen er vistnok simpelthen den samme som i ordet »hær«, og det er altså brugt af og om vikingesværmene i øst, ligesom dette i Vesterleden*). Russerne, som disse mænd senere

*) »Rós« bruges, hvor det først forekommer (i de frankiske annaler 839 o. l.) som samlingsnavn uden bøjning. Jeg tænker herved på islandsk rás, der også haves i formen rós (Gislason, formlære s. 86)

kaldte sig, grundlagde i århundredets løb et rige i Holmgård, egnen ved de store søer om den finske bugt; herfra begyndte der snart at udvikle sig en levende handel mod sydøst til Volga og derfra til de arabiske lande; der er som vidnesbyrd om denne forbindelse alene i Sverig funden ikke mindre end en 20,000 arabiske mønter fra tiden henimod det 9. hundredårs slutning til midten af det tiende*). Det var to slægtaldre af største betydning for Danmark og Norge, som netop dengang stod i den inderligste forbindelse med de evropæiske kulturlande; at Sverig samtidig vendte sig mod øst kunde ikke være tjenligt for folkets udvikling, selv om det tilførte landet rigdomme og sjældne varer. Men efterhånden åbnede der sig nye forbindelser; Russerne trængte frem mod syd, i Kijev ved Dnipr dannedes et nyt rige og den vanskelige flod måtte føre farmændene til kejserstaden; alt 911 sluttedes der et handelsforbund mellem vikingefolket og den græske kejser og en menneskealder efter, 944, fornyedes og udvidedes det efter adskillige mindre venlige sammenstød. Alt ved denne lejlighed viser det sig, at Russerne havde begyndt at lade Grækernes kultur få indgang iblandt sig; i traktaten bestemmes nemlig udtrykkeligt, at de som er døbte skal stadfæste den med ed i Elias-kirken i Kijev, de udøbte derimod på guden Peruns høj**). Denne kirke kaldes her Russernes sognekirke, svarende til vore dåbs- eller hovedkirker, hvorved der formodenlig må forudsættes flere kirker af lavere rang eller tilhørende private mænd. Endvidere ses det strax af kirkens navn, at den er af græsk oprindelse, thi medens man neppe i Vesterlandene vilde have fundet på at indvie kirker til profeternes ære, så fandtes der i Konstantinopel

---

og poet. bruges om hærskarer (rásir, Egilson) sml ferð (ferðir Jóta, agmina Jotorum, Rekstefja 19) o. l. Finlænderne kalder som bekendt endnu Sverig for Ruotsi (Thomsen: got. sprogkl. indfl. på finsk, s. 107). Sml. Nestor, ved Smith, s. 212—46, og den dèr anførte literatur.

*) H. Hildebrand, sv. f. hist. i hednatid. 2 uppl, s. 134 f.

**) Nestor, oversat af Smith. Annaler f. nord. oldk. 1853, s. 253 ff.

mere end én Eliaskirke, som der siges særlig byggede af kejser Basileios (867—86). Imidlertid er det mærkeligt nok nogen tid efter at iagttage en ny strømning, der peger over mod Vesterlandene eller måske snarere op imod nord. Da nemlig kong Ingvar (Ingor) året efter afsluttelsen af hin traktat var bleven dræbt på et tog mod en af de omboende slaviske folkestammer, overtog hans enke Helga (Olga) regeringen for sin umyndige søn Svjotoslav; hun tog en forfærdelig hævn over sin mands banemænd og styrede landet med stor kløgt. Men da senere sønnen var bleven voxen, drog hun til Konstantinopel for at lade sig døbe; hun modtoges med overdådig pragt, fik i dåben kejserindens navn Helene og vendte tilbage med mange gaver. Men dette besøg var dog så langt fra at styrke forbindelsen med kejserstaden, at det tvertimod nær havde ført til et brud. Dronningen modtog nogen tid efter de græske afsendinge med stor kulde og ytrede ved afskeden: »når eders kejser venter lige så længe ved Potsjajna (en lille flod ved Kijev), som jeg lå og ventede i Sundet, så vil jeg sende ham gaver«. Rimeligvis har da den stolte kvinde følt sig såret af Grækernes holdning overfor hende som en halv eller hel barbar, og de rige gaver og den store nedladenhed har ikke kunnet udslette den hensynsløshed, som må være bleven vist hende. Det kan derfor ikke undre os nogen tid efter at finde hendes sendebud hos kong Otto i Tyskland for af ham at begære en biskop til den russiske kirke.

Det er denne henvendelse, som formentlig må tilskrives forbindelsen med Norden; thi de store strækninger, beboede af hedenske folk, som adskilte Tyskland fra Kijev, gør det vanskeligt her at tænke på et direkte forhold, som vi i alle tilfælde ellers aldrig hører noget til. Der kan derimod ingen tvivl være om, at jo Helga, der i det hele fremtræder som en ægte nordisk karakter — den sidste i Russernes herskerslægt, — har stået i stadig forbindelse med Norden; hun var selv fra Holmgård, født i Pszkow

(Pleskov) ved Pejpussøens sydspids, og disse egne var dengang forenede med hovedriget i Kijev, så hun sikkert ofte har opholdt sig i Nowgorod og de andre »gårde«, som havde givet hendes udstrakte rige navnet Gårderige eller Østregårde, ligesom det kaldtes »det store Svithjod« som minde om sine høvdingers hjemstavn. Hvad lå da nærmere for den selvstændige dronning end at gå denne vej for at hævde sin kirkes uafhængighed? Det kan ikke være andet, end at købmænd havde båret kirkens lære til Holmgård; her var altså et berøringspunkt med frændefolkenes tilsvarende institutioner.

Det var i året 959, som det synes to år efter hendes dåb, at Helgas (Helenes) sendebud kom til kong Otto; de bad ham om at sende en biskop, som kunde undervise folket i at finde sandhedens vej: alle vilde da være villige til at opgive hedenskabet og modtage dåben. Kort efter holdt kongen jul i Frankfurt og her viede Adaldag af Bremen klerken Libutius af broderskabet ved st. Albanskirken udenfor Mainz til hedningebiskop blandt Russerne. Også den omstændighed, at Adaldag foretager indvielsen, skønt den ikke finder sted i hans erkebispedømme eller meddeles en klerk af hans kirke, vidner om, at det var gennem forbindelsen med Norden, at denne henvendelse nåede til kong Otto, som havde gjort så meget for missionen både i Norden og blandt Venderne. Libutius's afrejse forhaledes imidlertid så længe, at han døde hen over det (i Februar 961), og erkebiskop Vilhelm af Mainz indviede da en vis Adalbert af st. Maximins kloster i Trier, som han anså for at være skikket til missionen, til hans efterfølger; kongen udstyrede ham rigelig, og han drog østerpå til Russernes enemærker, det siges ikke hvad vej, om det var tillands eller tilsøs. Her blev han dog kun til året derpå; de forventninger, som han havde medbragt, opfyldtes ikke, og han besluttede atter at vende tilbage. Da de russiske kilder slet ikke kender dette forsøg på at knytte det hellige Kijev til den vesterlandske kirke, medens de tyske kun har

en uklar forestilling om genstanden for denne mission, — Russerne kaldes ét sted Ryboer, et andet Preussere, — kan det ikke afgøres, hvad det var for forhold, som her gjorde sig gældende, om der imidlertid atter var sket et omslag til fordel for den græske kirke, eller kirkens stilling i det hele var væsenlig svækket, så Adalbert ikke følte sig den opgave voxen at bringe noget helt og godt ud af det som forefandtes. Af Nestor vides, at Helgas søn Svjatoslav, der ombyttede sine forfædres nedarvede lyst til at færdes på søen med steppefolkets liv tilhest i spidsen for de halvvilde horder, fuldstændig brød med kristendommen; »mine folk vilde le ad mig«, svarede han sin moder, da hun opfordrede ham til at tage dåben. Nok er det, at Adalbert i året 962 drog tilbage til Mainz, denne gang i alle tilfælde tillands; undervejs undlod han ikke at prædike kristendommen, men han slap heller ikke gennem de halvvilde folkefærd uden at sætte flere af sine klerke til; selv skal han med nød og neppe have undgået døden*).

Vi har nu fulgt den kristne mission fra de tre jydske stifter til Starigard og Meklenburg, til de danske småøer, til Sælland, Skåne, Viken og Vester-Gøtland, og vi har set, hvorledes også Sveariget og Ud-gårdene i øst efterhånden kom under dens indflydelse; vi vender os nu atter

---

*) Continuator Reginonis hos Pertz I 624. Annales Hildesheimenses etc. sst. III 60 f. Thietmar II 14, sst. III 750. Af den første kilde ses, at det var på hjemvejen, han mistede sine folk (quibusdam ex suis in redeundo occisis), medens de andre kilder henfører det til opholdet hos Russerne, eller endog lader ham selv blive dræbt dèr. Når der i den hellige Adalberts levned fortælles, at han var hedningebiskop blandt Preusserne, da er det neppe, som Giesebrecht vil, noget nyt eller andet, men en fejltagelse, medens det på den anden side fremgår af fortællingen her, at han gjorde idetmindste den ene rejse til lands gennem de vendiske lande; thi han siges at have salvet den hellige Adalbert som barn, og han var af vendisk herkomst. Dog er det vel heller ikke utænkeligt, at der her sigtes til en anden senere virksomhed. — Pertz IV 597. W. Giesebrecht, d. Kaiserzeit I 784. Adalbert blev 970 den første erkebiskop i Magdeburg. Pertz, leges II 561.

mod vest for at følge den unge kirke til sin første alvorlige styrkeprøve på »Nordvejen«.

Da Håkon Adelsten var falden, sang hans ven Eyvind: »Fenrisulven mon ubunden fare hen over menneskeverden, før jævngod konge kommer på den øde vej! Fæ dør og frænder dø, land og rige ødes: siden Håkon fór til hedenguder mangt folk er trælket!« Og da den anden Håkon, Hladejarlens søn, drog op langs Norges kyst, medens frugtbarhed og godt fiske fulgte hans spor, sang Ejnar: »den kloge hærens kending lod mændene beholde alle de sande, de alt for meget hærgede Thor-hovs jorder og gude-vier. — De hærdjærve vender tilbage til blótene, den mægtige kæmpe fremmes ved slig asekraft; nu gror jorden som fordum, han lader igen sine tjenere glade bygge gudevierne. — Gamles æt (Eriksønnerne), den der turde øde vierne, sad fordum i dette land — vide er det spurgt! — nu sidder Håkon, bedre end nogen konge, på de fordrevne herrers sæde!« —*). Det er de samtidige vidnesbyrd om de norske høvdingers forhold til kristendommen; en svag tradition har holdt sig indtil sagatiden, knyttet til kvaddene, men uden at give et eneste ejendommeligt træk, sagamændene har kun almindelige talemåder.

Der fortælles da om Eriksønnerne, at de selv var kristne, men at de ikke påtvang nogen deres tro. Når dette sammenholdes med kvaddene, kan det kun forstås på én måde: de nedbrød hovene på deres egne gårde, på de kongelige »husebyer«, og opførte selvfølgelig kirker istedenfor; men de blandede sig ikke i andres religiøse forhold**). Mere ligger der heller ikke i Ejnars ord, når han roser Håkon for, at han lod sine tjenere genopbygge vierne, disse tjenere var årmændene (»árar« har kvaddet) på hans egne

*) Håkonarmál og Vellekla i Hejmskringla og Fagrskinna.

**) Odd, Ol. Tr. k. 1. Fagrskinna k. 35–36. Snorre, Har. gr. k. 2. De ældre norske kilder, som har bevaret fortællingen om Håkon Adelstens kristendom, har intet om hans efterfølgeres; Snorre i hellig Olavs saga heller ikke.

jorder. Men denne stilling til kristendommen kaster et nyt lys til to sider; dels ses det heraf, at Håkon Adelsten har vist svaghed eller lunkenhed eller begge dele, når han ikke hævdede den samme ret for sig som hans efterfølgere, dels stadfæster det yderligere for Danmarks vedkommende, at netop denne fremgangsmåde også blev brugt af Harald Blåtand, i hvis omgivelse de norske konger havde tilbragt en del år (954—62), netop dengang omslaget her må være foregået. Om danske præster har fulgt dem nordpå véd vi intet om, ej heller om en umiddelbar tradition knyttede kirken fra denne tid til en følgende, som var mere gunstig end Håkon jarls, dog er vistnok begge dele meget trolige; thi det lå i kristendommens natur, som den dengang fremtrådte, ikke at opgive et tilknytningspunkt, sålænge det var muligt at holde det.

Man har derimod i den nyere tid i reglen foretrukket at tænke sig en meget tidlig engelsk mission som virksom i Norge, skønt den såvidt vides ikke har det mindste i de skriftlige kilder at støtte sig til. Engelske præster og biskopper kom tilvisse til Norden i ikke ringe antal, men ikke, såvidt vides, til Norge før med Olav Trygvesøn eller til Danmark før med Sven Tjugeskæg. Hverken den norske, den danske eller den engelske tradition har overleveret det mindste herom; kun et enkelt ord kaster Adam tilbage over fortiden, idet han fortæller om de første engelske biskopper: nogle siger, at både »forhen« og dengang kristne lærere kom fra England —, blandt dem var Johannes (som kom med Olav) den mest fremragende. Der kan neppe tvivles om, at en eller anden Normand, som omvendtes i udlandet, kan have taget en klerk med sig hjem fra England eller fra Skotland og Irland, ligesom vi alt har set, at kong Frode i Danmark efter al sandsynlighed har bygget kirken i Århus for engelske klerke, men at der intet af nogen betydning for det hele har været udrettet ad denne vej fremgår tilstrækkeligt af Håkon Adelstens skæbne, såvel som af den fuldkomne tavshed, der om dette punkt hersker

i de islandske sagaer: for Engelskmænd eller Skotter måtte dog Island omtrent have samme tiltrækningskraft som Norge.

Gunhild og hendes sønner havde fra først af kun herredømmet over Vesterlandet mellem Lindesnes og Stat; Oplandene havde deres fylkeskonger, Viken lød under Harald Blåtand, Trøndelagen under Sigurd Hladejarl. Håkon Adelsten havde neppe ejet stort mere for sig selv, men hele kystlandet både mod nord og syd havde dog anerkendt ham som folkekonge. Det samme forhold søgte nu hans arvinger at føre tilbage; to år efter sejren på Stord overfaldt og indebrændte de derfor Hladejarlen, og Bjørn Farmands søn Gudrød blev fældet ved Tønsberg. Alligevel var modstanden så stor, at de kun for en del opnåede deres hensigt; Trønderne tog jarlesønnen, den vennesæle Håkon, til høvding, og kongerne blev nødte til foreløbig at anerkende ham. Kampen optoges dog på ny, og syv år efter faderens død måtte Håkon forlade sit hjem (971); han gjorde vel nogle forsøg på at vende tilbage, men det endte dog med, at han henvendte sig til Norges uven, Harald Blåtand i Danmark. Også denne følte sig nemlig skuffet ved Eriksønnernes kongedømme; end ikke Viken lod de ham beholde i fred, de havde glemt, at det var hans flåde, som havde ført dem til kongesædet. Håkon var en såre snild og veltalende mand; han gik i Haralds hird og afventede tid og lejlighed til at opægge kongen mod sine tidligere venner; skjaldene mindedes senere til hans hæder, at han havde været med i den store kamp på Danevirke, som endte så uheldigt for forsvarerne. »Det tildrog sig også, udbryder Ejnar i Vellekla, at kølens heste rendte sydpå til Danmark med den kloge sejrshelt, men Dovres jarl, høldernes høvding, gæstede Danmarks herrer, smykket med havjættens hjelm. Og den gavmilde konge vilde friste det mørke skovlands alv, som kom fra nord, i våbenfærd; thi bad drotten den gæve helt vårde virket mod sværdvætterne. Ej var det let at bryde deres fylking; thi slagherren yppede en hård strid; men havhestens rytter

æskede kamp, da hin helt drog sønder ifra med flok af Friser, Franker og Vender. Der opstod våbengny, da de spydvæbnede tørnede sammen, skjold mod skjold, han der mætter ørne stred imod; men havhestens djærve kæmpe slog Saxerne på flugt; således værgede jarlen med sine mænd gården mod utysker.«

De sagamænd, som to til halvtredje hundred år efter slyngede fortællingens lette bånd om disse tunge vers, stod tildels overfor en vildledet tradition, der forbandt det uensartede efter at have tabt den oprindelige sammenhæng af syne. Det er da bekendt nok, at de henfører Håkons deltagelse i kampen på virket til den tid, da han stod i spidsen for Norge som den danske konges lensmand, skønt denne forbindelse strider lige meget mod hele den historiske tradition og imod tidsregningen; Ottos tog fandt nemlig sted i året 974, men Håkon forlod først Danmark og kong Haralds hird 977. En anden misforståelse, som sagaen har gjort sig skyldig i, er fremgået af en sammenstilling af kvaddet med de historiske efterretninger fra Tyskland. Efter disse kunde der nemlig ingen tvivl være om, at jo virket var bleven indtaget, men da kvaddet syntes at gå ud på det modsatte, sluttede man deraf, at der havde fundet et gentaget angreb sted, idet man troede at måtte skænke ethvert kvad ubetinget tiltro, når kun det tilhørte samtiden.

Der er endnu en anden begivenhed i Håkons liv, som knytter sig til hans ophold i Danmark, nemlig hans dåb. Intet kvad minder derom; thi da Vellekla digtedes, ønskede jarlen neppe mere at tænke derpå; men selve begivenheden er tilstrækkelig afhjemlet ved sagaernes vidnesbyrd. Dåben henføres til tiden efter Ottos tog, der af sagatraditionen urigtig sættes i forbindelse med Haralds dåb og Poppos jernbyrd; kongen skulde have ladet sende bud efter jarlen uden at lade noget forlyde om sin hensigt; jarlen skulde være mødt i god tro, men derpå være tvungen til at modtage dåben. Det ligger i sagens natur, at dette ikke kan være gået således til; Håkon mødte ikke oftere hos sin

lensherre, da først han var kommen i højsædet, og allermindst vilde han være mødt på en ubestemt opfordring. Hos Harald fandt desuden ingen omvendelse sted i den tid, han kendte Håkon, Ottos tog havde intet med kirkens anliggender at gøre. Det er derimod i og for sig såre rimeligt, at kongen lod jarlen døbe, hvis man vil kalde det så, eller formåede ham til at tage dåben under sit ophold ved hirden; Harald tålte sikkert ingen udøbte mænd blandt sine omgivelser, og Håkon har da, hvad enten han havde lyst til det eller ej, underkastet sig dette vilkår for at kunne komme til at indtage den stilling, han ønskede; vi så jo, at endog islandske købmænd ved denne tid anså det for nødvendigt at lade sig primsigne, da de vilde opholde sig en vinter i Viborg. Hertil svarer også ret vel Adams efterretning, der iøvrigt er temmelig forvirret: »Harald, siger han, genindsatte Håkon og stemte ham venlig mod de kristne«.

Der indtraf i sommeren 976 en stor misvæxt over en del af Nordevropa, sæden mislykkedes aldeles på marken og en almindelig hungersnød var følgen deraf; i Norge kom hertil et slet fiske. Denne sagernes stilling vidste Håkon at benytte, og en anden omstændighed kom ham tillhjælp. En søn af Knud Gormsøn var nemlig kommen hjem fra Vesterleden og gjorde fordring på en del af riget; det var kongens brodersøn og navne, — man kaldte ham Guld-Harald for de rigdommes skyld, som han bragte med sig, — det var en mislig sag helt at afvise ham, endnu misligere at indrømme hans fordring. Håkon foreslog kongen at benytte hungersnøden i Norge til at lokke hovedet for kongeslægten, Harald Gråfel, herned; Guld-Harald kunde da fælde ham og få Norge. På dette forslag gik kongen ind, og Harald Gråfel, der ingen mistanke fattede, faldt foran Limfjordens »hals«. Men strax efter havde Guld-Harald samme skæbne; Håkon havde gjort kongen ængstelig for sin frændes magt og fået hans minde til dette nye forræderi. Guld-Harald blev slået, taget til fange og hængt.

Håkon betalte bøder til hans frænder og forligtes med kongen.

Sommeren derpå drog de mod Gunhildsønnerne i Norge; disse synes ikke at have gjort nogen modstand mod den overlegne flåde, der vistnok yderligere forøgedes ved misfornøjede Normænd, og forlod riget tillige med deres moder. Håkon lagde atter Trøndelagen under sig, som hans fader havde havt det; kong Harald tilegnede sig landet indtil Stat, men gav jarlen de syv vesterlandske fylker i forlening; der siges, at han kun skulde svare en årlig skat af tyve falke som tegn på landets afhængighed*). Viken derimod beholdt Harald atter denne gang for sig selv. Som vi har set betragtede hedningerne denne omvæltning med meget milde øjne; Håkon var en stor blótmand, og skønt han ikke synes at have forfulgt nogen for sin tros skyld, så styrkede det dog atter den »gamle sæd«, at landets ypperste høvding sad i højsædet i midvinternatten, når Odins minde blev drukket til sejr og Frejs til år og til fred. Misvæxten, som havde givet de forrige kongers anseelse dødsstødet, var forbi ved hans komme, den første vinter han sad i Norge, fortælles der, gik silden op i alle fjorde, og året i forvejen groede kornet overalt hvor der var sået og bønderne fik brødkorn og udsæd til næste år.

Vi kommer til Nordens yderste bygd i denne tidsalder, øen med de varme kilder og de stridkære mænd. Der fortælles, at Sven Tjugeskæg engang sad til bords med sine tvende nordiske jævninge; da sagde drosten, at sent skulde et bord atter være så vel redet som her, hvor trende vældige konger sad ved hinandens side. Da smilede Sven og svarede: »dog kender jeg den udenlandske bondesøn, som ene i adel og hæder kan måle sig med os alle tre, når der skal dømmes en ret dom.« Alle som hørte det, brød ud i latter og vilde vide, hvem denne bonde var. »Det er en mand, sagde han, så vís, som en konge burde

*) Vellekla i Hejmskringla O. Tr. k 16 Thjodrik k. 5.

være, så stærk og kæk, som den mest uforfærdede bersærk, så ren i sæder som den sjældneste vismand.« Han tænkte på Thorvald den vidførle fra Island.

Der er én side i Nordens åndsliv, som man ikke kan fordybe sig i uden at mindes denne varme udtalelse af Danekongen: tre konger mod en bondesøn, tre riger mod den fattige udø — hvem vinder prisen? Det var netop nu, den slægt levede, hvis færd vi kender indtil de mindste træk, en slægt af bønder med snævert begrænsede interesser, men med en rigdom i evner og en mangfoldighed i karakterer, en frihed i udvikling og en styrke i viljen og i lidenskaben, der giver det fåtallige samfund midt i en fattig natur en tillokkelse og en fængslende magt, som kun det oprindelige, det i sig selv hvilende og af sig selv udviklede i menneskeslægtens historie er i besiddelse af. Og til disse slægter, som levede og handlede i deres egne livsformer, svarer andre slægter, som bevarede mindet derom, og atter andre, som skabte en ejendommelig literatur, der kunde udtrykke og gengive det ypperste deraf. Dette er Islændernes historiske bedrift, det er Islands historie; det har hidtil ingen anden havt, men dets navn er udødeligt ved denne.

Men den mand, som gav kong Sven anledning til med et smil at veje Nordens konger mod en bonde, blev selv en af de mærkeligste mænd i sin fødeøs mærkeligste tid, idet han var den første, som tænkte på at omvende sine landsmænd til kristendommen. Thorvald var en søn af Kodran på Giljá i Vatnsdal, af en ansét høvdingeæt. Vatnsdalen ligger på Nordlandet og var den vigtigste bygd i dettes vestligste syssel: Húnavatns thinglag, der vender op imod Húnaflói, en bred bugt, som går dybt ind i landet øst for den store nordvestlige halvø, hvorved disse hereder kommer til at ligge i flugt med Vesterlandets. Kodran — det er et navn af irsk oprindelse — og Jerngerd havde to sønner, Orm og Thorvald; faderen yndede især den ældste og holdt Thorvald dårlig, han måtte deltage i husets

gerning som et tyende. Engang var den berømte spåkvinde Thordís, som boede på en gård på Skagestrand, senere kaldet Spåkonefjeld, øst ved Hunafjord, til gæst hos Kodran; hun lagde mærke til drengen og troede at opdage noget usædvanligt hos ham; Kodran gik ind på hendes forslag at lade ham komme ud af huset og medgav ham tre mark sølv af sit arvegods. Thorvald var da først nogen tid hos Thordís; hos denne kvinde, hvis retsindighed og menneskekundskab roses i alle sagaer, og hvis tanker, som det fremgår af hendes navn, især syslede med skæbnens og det uskabtes gåder, modtog han, som det synes, den karakterens adel og den glødende iver for åndelige ting, som senere udmærkede ham. Da han havde nået den voxne alder, drog han udenlands og søgte da først til Danmark. Han kom her i følge med Sven Tjugeskæg, der dengang flakkede om på hærtog i Vesterleden, og sluttede et nøje venskab med ham. Hvad der fortælles om hans færd i viking bærer sagnets præg: han skal have givet sin del af byttet til de trængende, hvorfor hærmændene lod ham have første valg, og dette benyttede han atter til at udfri de fangne og sende dem hjem til deres slægt. Selv om Thorvald, såvel som andre vikinger, kan have vist et sådant sind ved enkelte lejligheder, så må det dog ansés for i højeste måde usandsynligt, at hans hele færd gik ud på at vise en højmodighed, der vilde have stået i den mest skærende modsætning til det liv, han frivilligt havde valgt. Ligesom Sven har han vel været en djærv helt, en glad kammerat og dertil en højsindet ufordærvet karakter, der søgte noget mere i disse tog end hæder og bytte, idet han tillige havde en trang at tilfredsstille, som enhver opvakt Islænding bar med sig ud fra hjemmet, en trang til at lære at kende fremmede sæder og fremmede lande og frem for alt de fremmede tanker om livets vilkår. Skildringen af Thorvalds vikingefærd er vistnok særlig påvirket af en enkelt fortælling, som huskedes fra denne tid. Både han og søkongen, den unge Sven, blev engang hærtagne i

Bretland og skulde overgives til døden, da det opdagedes, at Thorvald engang havde hjemsendt den bretske »hertugs« søn af fangenskab; han løslodes derfor, og da han ikke vilde modtage friheden uden sin ven, slap også Danmarks og Englands vordende konge ud af fængslet.

Thorvald kaldtes på grund af sine mange rejser den »vidførle« (vidtbefarne); han fandt da også omsider kristendommen. Det er kun lidet, hvad der kendes til hans ungdoms historie og således er også hans dåb mærkelig løsreven i traditionen. Han skal være bleven undervist af en saxisk biskop Fredrik, den samme, som fulgte ham til Island; men en sådan biskop kendes ikke i Saxland og det synes lidet troligt, at han ikke alt fra først af skulde have søgt nétop kristendommen i Danmark og være bleven fortrolig med den i samkvem med den døbte konge Sven. Det lå desuden så nær at gøre hans senere ledsager til den, som fra først af havde omvendt og døbt ham, at der ikke kan lægges vægt på fortællingen derom, da andre tilknytningspunkter mangler. Derimod er der ingen grund til at tvivle om, at han har henvendt sig til Saxland, altså uden al tvivl til erkebiskop Adaldag for at få en missionær med sig til Island, og der er heller ingen grund til at tvivle om, at denne modtog bispevielsen før sin afrejse, thi denne titel gives ham i alle sagaer og, hvad mere er, i nidverset, som blev kvædet under hans ophold dèr på øen. Valget af Fredrik var i en vis henseende mindre heldigt, da han ikke kunde tale det nordiske sprog; dette fik dog neppe synderlig betydning, da vi også senere stadig ser Thorvald føre ordet, idetmindste ved højtidelige lejligheder; grunden var snarest den, at han var mere veltalende og glødende, ligesom han nød godt af at være en indfødt mand af stor æt. I en anden henseende kunde valget aldrig have truffet nogen værdigere end denne biskop, der forstod at mildne Thorvalds fyrighed og at holde hans mod oppe under alle genvordigheder og forfølgelser.

De kom til øen i sommeren 981, og var ialt 13 i følge, klerke og lægmænd. Første vinter var de hos Kodran på Giljå, der modtog dem vel. Thorvald begyndte strax at tale til folk om den nye tro, men iøvrigt holdt de sig stille, bispen var endnu ikke kyndig i det fremmede mål. Det er vel en selvfølge, at der blev indrettet et bedehus eller en kirke på Giljå, skønt det ikke siges udtrykkeligt. Kodran syntes godt om de kristnes gudstjeneste: klokkernes lyd, virakens sødme, voxkærternes blide skær, den fagre sang og det festlige kirkeskrud vandt hans sind og sanser. Dog kunde han ikke frigøre sig fra det gamle hedenskab; han troede på en vætte, som skulde bo i en sten ved gården og som han kaldte sin bryde (ármaðr, foged), fordi han havde tilsyn med kvæget og gårdens avl, altså fuldstændig svarende til en dansk gårdnisse, kun i sin gamle ubrudte hedenske form*). Kodran tilbød sin søn en afgørelse af alle tvivlsmål ved at lade bispen prøve sit ords magt mod den gamle bryde, og klerkene drog da ud til stenen, som de sang over indtil den brast. Dermed var den onde vætte fordreven og Kodran med hele sit hus lod sig døbe; kun Orm havde endnu ikke sind til det, men forlod sit hjem og købte gård andensteds.

Da det blev vår drog Thorvald og bispen mod vest til Vidjedalen, hvor de byggede i Lökjamot (»vandløbenes mødested«); her var de i fire vintre, medens de tilbragte somrene med at påvirke folk rundt omkring på øen. Det er især i Nordlandet at deres virksomhed spores; dog må det bemærkes, at sagamændene, som har opbevaret fortællingen om dem, selv var fra denne egn; det er altså ikke blot muligt, men endog sandsynligt, at der også på

*) Kristni saga k. 2. Þáttr af Þorvaldi víðförla har helt igennem et nyere præg og kan kun tjene til at udfylde hvor hin er for kortfattet. Kodrans bryde kaldes her »spåmand« for at modsættes bispen som Thorvalds spåmand, og han fordrives ved tre dages kamp med viet vand på stenen. N. M. Petersen forklarer ármaðr som skytsånd (nord. myth. s. 112), men det ligger nærmere.

andre steder kan have levet en tradition om deres færd, som nu er tabt.

Da der selvfølgelig ikke kan være tale om nogen kronologisk ordning af begivenhederne, vil vi følge missionærernes virksomhed fra vest til øst. I Vidjedalen nævnes der ingen kristne uden missionærerne selv; i Vatnsdalen, der grænser nærmest hertil, var foruden Giljå endnu en anden gård bekendt fra denne tid; den kaldtes senere Haukagil (Haukernes kløft) efter følgende begivenhed. Thorvald og Fredrik var indbudne til et høstgilde hos bonden Olav, hvis datter Vigdís var gift med Vatnsdalens ypperste høvding Thorkel Krafla*); der kom også to berserker, begge kaldte Hauk og brødre, hvis overmod og vildskab truede med at forstyrre gildet. Bersærkergangen, der var en slags gåen-oven-ud af mod i kamp og fare eller af rå følesløshed i en kunstig fremkaldt tilstand, ansås for at stå i nøje forhold til hedenskabets guder; den således betagne kaldtes ber-særk (bjørne-ham), fordi han antoges at have skiftet ham, siden hans legeme kunde udholde lidelser, der ellers er utålelige for et menneske. Det var derfor naturligt, at denne tilstand fordømtes af de kristne, ligesom den foragtedes af alle veltænkende hedninger. Ved dette gilde opfordrede nu gæsterne biskoppen til at stække bersærkernes vildskab, og han viede til den ende ilden, som brændte i hallen. Da nu bersærkerne kom styrtende ind og i deres raseri fór gennem ilden, åd gløder og sprang over brandene, tabte de bevidstheden, idet de hellige ord havde givet elementet sin døvede kraft tilbage, og blev dræbte af de tilstedeværende; de blev bårne ud og jordede ved en kløft, som fik navn efter dem**). Ved denne lejlighed siges

---

*) Thorvalds saga lader det være hans bryllupsgilde med samme Vigdís! Det behøver neppe at bemærkes, at Thorvald ikke på nogen måde kan antages at have giftet sig i sit hjem. Sml. Maurer, Bekehr. des norw. St. I 212, anm. 17.

**) I de senere beretninger udsmykkes sagnet altid mere, efter Thorvalds saga går bispen uskadt gennem ilden, medens brødrene brændes.

Thorkel Krafla på Hof at have ladet sig primsigne, medens den gamle Olav på Haukagil lod sig døbe, men kort efter døde i de hvide klæder. Efter andre beretninger lod også Thorkel sig døbe og byggede en kirke på Hof for hele bygden*). Øst for Vatnsdalen skyder, som vi har omtalt, en bred halvø op mod nord under navnet Skagen; dens vestlige kyst, Skagestrand, vender ud mod Hunafjord, den østlige derimod til Skagefjord; den kaldes Reykjastrand. Omkring Skagefjord og op langs dens talrige vandløb ligger Hegranes thinglag. På Skagen boede Kodrans broder Atle den stærke (hinn rammi), gården lå ved Ejlivsfjeld, nu Tindastol, i den øvre Laxådal. Atle blev døbt af biskoppen med hele sit hus og mange andre, som kom dertil, hendragne ved rygtet om den nye lære. Som et mærkeligt exempel på den magt, hvormed det nye også her betog manges sind, fortælles, at en femårs dreng Ingemund, søn af Hafr i Goddal, der var sat til opfostring på Røgstrand, kom til Ejlivsfjeld med sin fosterfaders hyrde og forlangte at døbes. Atle var i tvivl, om det burde ske, siden hans forældre og værger var uvidende derom, men biskoppen mente, at enhver var sin egen herre i saligheds anliggender og at det vilde være synd at negte nogen sakramentet, som af egen drift bad om det. I samme egn boede en mand ved navn Måne på gården Holte ved et stort mosedrag i nærheden af den lille Laxå, som mod vest flyder ud i Skagestrand, syd for Spåkonefjeld. Han lod sig døbe og så ivrig var han i troen, at folk kaldte ham »den kristne«. Han byggede en kirke på sin gård og tjente i den gud ved dag og nat med bøn og almisser til de fattige. Kirken stod endnu århundreder efter denne tid, og ved gærdet sås en indhegnet plads, hvor Måne havde havt foder til den

---

Men alt i sin ældre skikkelse synes sagnet at være påvirket af et navn (Høgekløft), der vistnok er ældre eller i alle tilfælde uafhængigt af den tildragelse, der ligger til grund for sagnet.

*) Vatnsdœla saga. Landnáma (Melabók). Fornsögur af Vigfusson og Möbius, s. 76. 195.

ko, som han levede af; thi han blev tilsidst eneboer og vilde ingen fællesskab have med de udøbte; stedet kaldtes Månegærde. En fos, som lå til gården og havde udmærket laxevèr, lagde han til kirken; den kaldtes senere Månefos.

På Skagefjordens østkyst er Hjaltedalen den vigtigste bygd; her havde en vis Øndot taget land i Viðvik, hans søn var Spak-Bødvar, fader til Thorvard på Ås eller Åsum i nærheden af det senere bispesæde Holar (at Hòlum). Denne Thorvard byggede en kirke, der ofte betegnes som den ældste på Island; den opførtes i året 984; Thorvard siges udtrykkelig at have havt præst, det er derfor sandsynligt, at der ligeledes er bleven døbt i den, og det kan da være denne omstændighed, som har gjort den særlig omtalt i sagnet. Øst for Hegranes lå Vaðla (Vejle) thinglag ved den lange og smale Eyjafjörðr (Øfjord), Nordlandets vigtigste bygd. Her blev Hlenni Ormsøn den gamle på Saurbær døbt, og Eyolf Valgerdsøn på Möðruvellir, en af landets mest fremragende høvdinger, primsignet.

I Nordlandets østligste syssel, Þingeyjar þing, omtales kun en enkelt høvding som døbt; det var Anund den kristne i Reykjadal, en bygd, som går ud mod bugten Skjálfandi.

Denne bevægelse, af hvilken således kun enkelte hovedmomenter er bevarede, gik ikke af uden alvorlige rivninger med de uomvendte, sammenholdet mellem høvdingerne blev ligesom brudt og forbitrelsen slog ofte ud i forfølgelser. Vatnsdalen og de nærmeste bygder synes i den henseende at have været mindst udsatte, her var overgangen til den nye lære næsten almindelig. Thorvard på Ås siges dermod at have været gjort til genstand for flere overfald, idet hans to brødre tilligemed den nidkære Klaufe Thorvaldsøn fra Fljot besluttede at brænde kirken, medens de derimod ikke vovede at gøre noget forsøg på at dræbe præsten, som Klaufe først havde isinde. Men kirken skærmedes ved store jertegn. Da Klaufe nærmede sig til den om natten, forekom det ham, at den alt stod i lue og

han vendte om, og da Arngrim næste nat brød døren op og vilde optænde en ild på tærskelen, kom der en pil flyvende forbi ham og fæstedes i gulvet, strax efterfulgt af en anden, som gennemborede hans klæder; han agtede da ikke at afvente den tredje.

Også Thorvald og biskoppen var udsatte for forfølgelser i denne egn; da de engang vilde ride til vårthinget, som holdtes på Hegranes ved Skagefjordens bund, rimeligvis for at benytte lejligheden til at forkynde evangeliet, kom thingalmuen dem imøde med høje råb og stenkast, således som man plejede at forkynde ufredsdom over en helgbryder. Bispen sagde smilende til Thorvald: nu opfyldes min moders drøm, da hun så ulvehår på mit hoved; thi disse mænd møder os som »ulve i viet«.

I Vadlathing havde de en uforsonlig fjende i Hedin Thorbjørnsøn på Svalbard ved Eyjafjord, ligeoverfor Eyjolf på Möðruvellir, med hvis stivdatter og broderdatter Ragnheid han var gift; at korset var trængt ind i hans slægt synes kun at have forbitret ham yderligere. Hedin traf ikke sine modstandere før på althinget, hvor de optrådte en sommer for at tale til øens udvalgte mænd; her talte Hedin mod dem med stor hensynsløshed og stemte thinget for sin opfattelse; ja han gik så vidt at lade et par skjalde lægge en nidvise om dem, hvori følgende nid forekom: »Bispen har båret ni børn, Thorvald var fader til dem alle«. Oldtiden kendte ingen blodigere forhånelse end den at sigte mand for at have båret børn, og Thorvald følte sig så dybt såret ved denne spot, hvis bråd skærpedes derved at Fredrik med sit blide skægløse ansigt og sin kirkelige dragt i forhold til thingalmuen kunde tage sig ud som en kvinde, at han dræbte de tvende skjalde; ingen tiltalte ham derfor, thi dette nid var efter loven halsløs gerning. Men også Hedin måtte senere bøde med livet for sin hensynsløshed.

Endnu en anden forhånelse overgik de tvende venner på deres færd omkring øen. I althingstiden kom de engang til

gården Hvam ved Hvamsfjord, en del af Bredefjord på Vestlandet i Thorsnes thing, Unne Ketelsdatters landnam. Bonden Thorarin var ikke hjemme, men hans husfrue Fridgerde, en datter af Thord på Høfde ved Skagefjord, tog vel imod dem. Men da Thorvald samlede gårdens folk og talte til dem om det rige, som bydes mennesket ved kristendommens glade budskab, blótede hun højt indenfor, så ordene, som hun henvendte til sine guder, kunde høres ind i Thorvalds tale. Denne komiske situation benyttede hendes unge søn Skegge til at gøre sagen latterlig. Thorvald, der så sine anstrængelser spildte, forlod gården og gav sin harme luft i et kvad: »jeg fór med det dyrebare klenodje; ingen vilde lytte til mine ord, en ringe ros fik vi hos ringbryderen; men hin gamle hex gol uden vid fra heden-stalle mod skjalden; gud tugte den gydje!«

Endnu en forfølgelse omtales fra den sidste sommer, de tilbragte på Island, men den bar præg af at være en senere legende. Deres fjender skulde nemlig have samlet sig i et antal af to storhundreder (240) for at indebrænde dem på deres gård; men da de efter at være samlede vilde stige til hest, skræmtes disse af en flok fugle, som fløj op i det samme, og kastede deres ryttere af, så de på forskellig måde kom til ulykke. De tvende venner, tilføjes der, fik end intet at vide om dette påtænkte overfald.

Efter fem års ophold forlod missionærerne Island i sommeren 986. De sejlede først til Norge, og her førte tilfældet Hedin fra Svalbard i hænderne på dem; som de lå i en fjord, kom også han og forlod strax skibet for at udsé sig tømmer i skoven. Thorvald kunde ikke modstå denne fristelse, han fulgte ham med en træl og lod denne dræbe ham, da de mødtes i skoven. Men da biskoppen hørte, hvad der var sket, erklærede han, at de nu måtte skilles, da der ingen udsigt var til, at Thorvald kunde aflægge sin ilsindede karakter. Fredrik drog tilbage til Saxland og døde dèr. Således forsvinder denne mand af historien, ligesom han dukker op, uden at vi hører det

mindste om ham andensteds fra. Dog bør han mindes som en af de ædleste mænd i den nordiske mission, opofrende, blid, rede til at tåle alt for Kristi skyld. Da Thorvald havde taget hævn over nidverset, bebrejdede han ham det hårdt: du tager alt i værste mening, sagde han, skulde jeg ikke gerne bære dine børn, om du havde nogen? Thorvald var vel den som gjorde arbejdet, men det synes indlysende, at han jævnlig måtte hente ikke blot lærdom, men også styrke og tålmodighed, frejdighed og håb hos denne sin ven.

Thorvald besluttede ikke oftere at vende tilbage til sin fødcø, da han ikke fortrøstede sig til længere at vise det mådehold, der hidtil havde gjort det muligt at færdes der; han drog vide omkring, kom til Myklegård og derfra til riget i Kijev og Holmgård. Hans grav fandtes ved en kirke, indviet til døberen Johannes i Palteska, d. e. Polozk i midpunktet af det russiske rige, dèr hvorfra Dvina (Düna) og Lovat strømmer mod nord omkring Holmgård, Dnipr mod syd til det hellige Kijev.

Vi vender tilbage til Danmark og Harald Blåtand, den konge, der efter Adams ord kristnede Danmark og fyldte hele Norden med kirker og med præster. Det politiske forhold mellem Harald og hans nærmeste naboer i syd var ikke altid så godt som man kunde ventet, siden Adaldag stod mellem kongerne, rede til at hjælpe dem ud over ethvert stridsspørgsmål. Det viser sig da også, at de forviklinger, som truer med at forstyrre freden, især indfinder sig når Otto er fraværende i Italien. Det var hertug Herman, en af Ottos højest betroede mænd, som havde den øverste ledelse hos Saxerne i kongens fraværelse*), der især synes at have været fjendlig stemt mod de Danske, rimeligvis fordi der fandt en levende forbindelse sted mellem

*) Om hans stilling, der er meget omtvistet, se Köpke, Widukind v. Korvei, s. 115—23.

dem og Venderne, der altid på ny brød deres forhold til Tyskerne. Da således Otto var i Italien tilligemed Adaldag (961—65), begyndte Hermans brodersøn Wichman et nyt oprør; han gjorde regning på hjælp fra Danmark og sendte fra grænsen bud til Harald, at nu var det på tide at gribe til våben mod sine overmodige fjender. Men Harald troede ikke på den mensvorne mands løfter, han lod ham sige, at dersom han havde dræbt hertugen eller en lignende høvding blandt Saxerne, da vilde han tro ham, — fordi det da vilde være ham umuligt at vende om, — nu derimod ikke. Nogle år efter faldt den urolige yngling som Vendernes fører i en dobbelt kamp mod Tyskerne og Polakkerne; kejseren, der atter var i Italien, skrev til Herman og de andre høvdinger, at de alligevel skulde fortsætte kampen mod Redarierne uden at lade det komme til fred: det troløse folk skulde udryddes, han selv vilde være med, om det gjordes behov. Brevet, der var dateret Kapua i Kampanien d. 18. Januar (968), læstes for høvdingerne og almuen ved et møde i Werla; men der var alt sluttet fred med Redarierne, og man mente, at den nu burde holdes, så meget mere, som der forberedtes en kamp med de Danske*).

Imidlertid hengik dog den store Ottos regeringstid uden at det kom til noget større brud med Danmark, forholdet mellem kongerne selv var venligt, deres fælles interesse var kristendommens udbredelse. Som tegn på venskabet kan mindes, at Harald opnævnte sin søn med dronning Gunhild, der fik det nordiske slægtnavn Sven, efter kejseren, så han i reglen kaldes Sven Otto i modsætning til den senere Sven Magnus (Estridsøn); det var dengang ikke usædvanligt, ligesom det i sig selv var naturligt, at der sattes et mere kirkeligt eller idetmindste fremmed evropæisk navn ved siden af det nationale.

*) Widukind III 64. 70

Men den der vil fred, bør være beredt på krig. Den lange række grænsekampe havde ført til anlæggelsen af et landeværn, der hører til hin tids stolteste mindesmærker. Det var ikke første gang vejen spærredes for fremtrængende fjender; alt Gudfred gav befaling til at arbejde på dette virke og den første anlæggelse går utvivlsomt endnu længere tilbage i tiden. Der findes overalt i de forhen vendiske lande syd for Østersøen mindre jordvirker, som forbinder vandløb eller mosedrag og øjensynligt er beregnede på forsvar mod en fremtrængende fjende; man har henført dem til det tredje hundredår, da Venderne langsomt, men uimodståeligt brød ind over disse lande og fortrængte dets ældre germanske befolkning, der nu som Goter, Eruler, Burgunder, Langbarder osv. oversvømmede de sydlige kulturlande*). Forholder dette sig så, da ligger det vistnok nærmest at henføre også det danske grænseværn til denne fjerne tid, da det jo virkelig lykkedes at få Venderne til at standse foran Jernveden, der skilte de danske fra de tyske stammer.

»Jernveden«, eller, som Tyskerne kaldte den, »Isarnho«, strakte sig fra Slien sydpå til henimod Stur og øst om fjorden Kil og Sventine; det var en mørk urskov, ryddet netop så meget, at der kunde føres en vej derigennem og at denne kunde holdes sikker for udådsmænd, der selvfølgelig i rigt antal søgte tilhold i slige egne. Som overalt, hvor naturen råder i sin ubundne vildhed, gik der også her sagn om, at den hele strækning fordum havde været opdyrket, man fandt spor af plov og bygd, endog møllesteder og gårdvirker; ja i England gik det sagn, at øens erobrere, de saxiske Angler, havde boet her, ved halvøen Angel, »hvor landet endnu ligger øde efter dem« **). Ikke blot de Danske havde befæstet deres grænse mod denne ødemark, også Venderne havde bygget en borg ved

*) R. Pallmann, Geschichte der Völkerwanderung II 89 ff.
**) Helmold I 12. Beda I 15: inter provincias Jutorum et Saxonum.

den, som de selv kaldte den stærke (Ljutcha), og Saxerne havde befæstet Stur, Karl den store anlagde Esesfelt, medens Gudfred styrkede virket.

Selve landenes grænseskel måtte findes indenfor skovens tykning; mellem Saxer og Vender var den ved Sventine, mellem Danmark og Saxland ved Ejderen. En vej førte over floden, der på dette sted var bred, idet den delte sig for at danne tre små øer, adskilte ved snævre løb. På disse øer fandt grænsemøderne sted, de tilhørte hverken det ene eller det andet rige, men ansås af begge parter som fredhellige; her, sagde sagnet, havde tvekampen mellem Uffe og de tvende Saxer fundet sted. Flodens navn lyder i sin ældste form Ægidur, og Islænderne forklarer det, neppe med urette, som Ægisdør, idet de dog fejlagtigt tænker på Ægir i sin særlig eddiske betydning af en havjætte, altså som »havets dør«; der må tvertimod tænkes på selve overgangsstedet: det er »rædselens port«, ligesom Ægishjelmen betegner rædselens skjul, hvad enten den er udbredt over en hel bygd eller samlet i et menneskeblik*).

Landet mellem Ejder og Sli kaldtes med et fælles navn »den danske skov« eller blot Jernveden; senere indskrænkedes navnet tilligemed skoven til den sydøstlige halvø, mellem Kil og Egernfjord; landet mellem denne og Slien, der efterhånden blev bebygget, kaldtes derimod Svansø (Svan-s-ø, sml. Svanstorp, Svansager o. l.); egnen mellem virket og Ejderøen omkring den fredede hærvej hed Fredslet; den treflakte ø i vest, mellem søer og vandløb, Stapeleholm efter de to store byer Sønder og Nørre Stapel.

Ejderens bredder var på hele dens nedre løb sumpede og ufremkommelige, det var en naturlig følge af Vesterhavets tidevande; først langt ned i tiden byggedes der diger for at holde floden i sit leje. Det samme var tilfældet med Træå (Treja, nu på tysk Trene), der fører vandløbene fra Angel mod syd og på en del af sit løb er sejl-

*) Bidrag til Nordens historie i middelalderen: Ejderen.

bar for både og mindre fartøjer. Dèr hvor de to floder mødes, dannede et lavt marskbælte forbindelsen mellem Sønderjyllands »gøs« (tørjord) og den frugtbare halvø Ejdersted, til alle sider gennemstrømmet af små vandløb, hvis fælles navn var Mildå. Om vinteren stod meget af disse egne under vand; thi selv hvor man havde lært at bygge diger mod søen, var de kun beregnede på sommertiden. Ejdersted forvandledes da for en tid til en ø, og Træå såvel som Ejderen dannede brede søer højt op i landet. Den samme natur fandtes såvel nord som syd for denne egn. Thjadmarsgau (Ditmarsk) havde store og dybe lavninger mellem højdedragene, der under vinterens højvande forvandledes til et hav, og langs Elbes bredder strakte marsken sig endnu langt højere op i Saxland, ligesom den fortsattes mod vest til Weser, Ems og Rin*). Mod vest og nord sluttede der sig til Ejdersted en række øer, adskilte ved snart snævre, snart brede vandløb og sunde, Hever og Hvidå med deres ferskvandsstrømme bidrog yderligere til at skære marsken ud i småholme. Et fælles navn for disse øer ligefra Holm, vest for Ejdersted (nu landfast med det) indtil Sild og List, tilligemed de tilstødende marskegne på fastlandet og dets halvøer, var Utland; beboerne var som det synes ublandede Friser. Der er, som forhen omtalt, intet spor til, at de forhen skulde have boet endnu længere mod nord, såvel kysten nord for Hvidå, som øerne nord for Listerdyb er ublandet danske; derimod strakte de sig endnu noget længere op på fastlandet, henimod dennes højderyg.

Hvornår nu end disse Friser har bosat sig her, — intet kan vides derom efter de nu foreliggende efterretninger, — såmeget er vist, at de har dannet en uadskillelig del af det danske rige så langt historien rækker tilbage; de var delte i hereder, som det kun findes hos nordiske folk, og de deltog i landets forsvar mod fælles fjender i

*) Falcks Archiv I. Kolster i skoleprogrammer for Meldorf 1852—53.

syd*). Uden al tvivl var det netop her, at hertug Brun med sin udvalgte skare af Saxlands adel fandt sin undergang. Det var d. 2. Febr. 880, altså på en tid af året, da i oldtiden ingen hær rykkede ud, som ikke havde isinde netop at benytte vinteren og dens isbro over vandene. De saxiske herrer kendte godt forholdene som de var i marskegnene, og ligesom vi senere ser folk fra Ejdersted benytte vinterfrosten til et overfald på deres fjender, eller omvendt gøsboerne storme over isen til Ejdersted, således har uden al tvivl Saxerhæren villet gå over isen fra Ditmarsk til Stapelholm eller Ejdersted; og her er det da, en »pludselig oversvømmelse« har overrasket den, rimeligvis pludselig indtrædende vestenstorm med højvande, tøvejr og tåge**).

Dette var da et naturligt værn på en lang strækning; nord for Stapelholm optager Træå østerfra en bæk, kaldet Spangebæk, også dens bredder er sumpede og næsten uden overgange, kun stier synes hist og her at have ført ned til dens løb og »spange« over dens vand***). Dèr hvor dette mosedrag slipper i øst var der neppe en dansk mil til Sliens vestligste vige. Denne delte sig nemlig, som vi har set, en halv mils vej vest for den smale Steksvig i tre arme, af hvilke den korteste og dybeste under navnet Slesvig gik mod nord indenfor Hedebys holme, den anden i en længde af henved en halv mil gennem et smalt sund ved Haddebod mod syd til Selk (»noret«), og den tredje forbi mågebjerget mod vest, og i en bugt, opfyldt af holme

*) Se afh. »Utland (Friselagen)« sammesteds i mine »bidrag«.

**) Se anf. st. s. 70 f. sml. foran s. 166.

***) Denne forklaring af bækkens navn må vistnok foretrækkes for den i afh. »Danevirke« i mine bidrag givne, til hvilken iøvrigt henvises. Det fremgår især af Joh. Meyers kort over Gottorp amts nørre del, hvor det ses, at en bro over Spangebæk har været kaldet Spangebrück, altså uden tvivl opr. »Spangen«. Sml. Vedelspang ved Selk og ved Langsø. Navnet Risbrug synes her ligeledes knyttet til et lille vandløb som skærer virkets dele fra nord, og har da ligeledes været benævnelsen på en lille bro.

og halvøer mod sydvest; på en af disse holme byggedes senere Gottorp, en anden kaldes endnu Hesselholm, selve den inderste vig synes at have været kaldet Pøl.

Når dette pas mellem Slien og vandløbene mod vest skulde befæstes, kunde der være tale om to linjer, idet enten den sydlige eller den vestlige arm af Slien kunde gøres til støttepunkt; således som virket historisk foreligger er begge linjer benyttede, idet Kurvirke går i øst og vest til Selk nor, det egenlige Danevirke derimod i nordøst op til Pøl; begge er omtrent af samme længde, men den sidste dækker længere mod vest, og fortsættes derpå langs bækkens bred.

Denne hovedvold er det som særlig tilskrives kong Haralds moder Thyre »Danmarks bod«. Man antager i reglen, at det var i sønnens regeringstid, efter Gorms død, at hun udførte dette storværk, men sagnets tilknytningspunkter tyder tvertimod på en tidligere tid. Saxe har opbevaret den tradition, hvis betydning han dog ikke kender, at Thyre ved sit giftermål krævede hele Danmark i morgengave; oprindelsen til dette sagn kan vi kun søge i den kendsgerning, at hun senere i virkeligheden styrede riget for sin husbonde, ligesom vi ser den svenske Margrete (Fredkulle) regere for kong Nils. På det samme tyder selvfølgelig hendes tilnavn »Danmarks bod«, som hun vitterligt alt bar før Gorms død, da han kalder hende så på sin mindesten ved Jellinge. Et ydre tilknytningspunkt for virkets fornyelsestid er endvidere uden al tvivl kong Henriks fæstningsanlæg i Saxland, ligesom fordum Karl den stores borge havde fremkaldt Gudfreds virke; men også disse falder før Haralds tid.

Det var et storslået og møjsommeligt værk, dronning Thyre her fik udført. Hovedvolden strækker sig på det nærmeste en mil i lige retning fra Pøl til Spangebæk, bøjer derpå af og følger vandløbet i omtrent 1000 alens afstand indtil Træå og byen Hollingsted, ialt på godt en mil. Vest for åen sluttede sig hertil en ældgammel be-

fæstning Trælleborg for at dække overgangen ad denne vej. Hele virket var opført af jord, sten og træværk, svære egerammer og birkepæle er overalt fundne i gennemskæringerne, et kraftigt bulvirke dækkede uden al tvivl voldens kam.

Arbejdet udførtes selvfølgelig af hele rigets ledingshær; Jyderne, siges der, måtte sørge for kosten, øboerne og Skåningerne tog hver sit skifte; indtil den nyere tid kaldtes strækningen vest for vejen Skåningeskiftet, det mod øst Øboernes; men så ulige er der neppe bleven delt. Der var efter alle vidnesbyrd kun én gennemkørsel, dèr hvor vejen fra syd måtte føres igennem. Åbningen kaldes af en samtidig tysk forfatter Wiglesdor, senere hen kaldes den på selve stedet Kalegat. Man har fundet på mange højst mærkelige forklaringer; de to navne kommer dog til at udtrykke det samme, når det sidste opfattes som Karlegat og det første som Viglidsdør, nemlig stridsmændenes dør, den bevogtede åbning. Om den fra først af har været lukket med en port, er tvivlsomt, da såvel ordet gat som dør betegner en åbning, ikke et led; senere omtales derimod udtrykkeligt et sådant lukke.

Foran på oldtidens borge fandtes der i reglen et forvirke, en forborg, hvor kuren havde sit stade for i tide at iagttage en fremrykkende fjende. Et sådant kurvirke, eller rettere en kurgrav med en kurborg fandtes der også foran Danevirke, nemlig på den før omtalte linje fra Selk til Spangebæk. Denne vold og grav er langt mindre anselig og øjensynlig enten fra en ældre tid eller oprindelig anlagt kun som et foreløbigt værn, bestemt til at stanse en fremrykkende fjende, indtil hovedvolden kunde besættes på hele sin længde og modtage det egenlige angreb*).

Når der spørges om, hvem der skulde forsvare dette udstrakte virke, der jo tilmed måtte støtte sig til et vel

*) Den tredje hovedvold, der tillige er den anseligste, nemlig den fra Selk nor op til den vestligste spids af Slien, er fra en senere tid. Se afh. »Danevirke«, anf. st.

bevogtet, om end lettere forsvaret virke tvers over Svansø fra Østerbækken i Sliens store bredning til Vindeby nòr ved Egernfjord, så bliver svaret selvfølgelig, at det skulde hele Danmarks stridsmagt. Men det er klart, at man i hine tider ingenlunde kunde gøre regning på at samle denne hver gang et angreb truede, det måtte derfor her som overalt blive de nærmest boende, som havde en særlig forpligtelse til at påtage sig det første forsvar. Og medens da selvfølgelig Friserne måtte sørge for deres overgangssteder og Angelboerne for deres, og medens grænsejarlen i Hedeby måtte lade virket og Fredsletten bevogte og overgangen over Ejderen iagttage, så måtte uden al tvivl landeværnet, d. e. alle voxne og halvvoxne mænd og karle i Sønderjylland stille på virket, såsnart hærpilen gik og bavnerne lyste.

Det er sikkert netop dette forhold, som har skabt det senere hertugdømme, sammenslutningen mellem de tre sydligste sysler i Jylland, landet »for sønden å«. Der er en jævn udvikling i denne henseende over hele Norden, de oprindelige hereder slutter sig sammen til større helheder, thinglag, fylker, sysler, eller hvad de nu kaldes, disse samler sig atter, hvor de naturlige forhold indbyder dertil, i endnu større helheder, i »lande«, dalfører eller øer. Sammenslutningen mellem de tre sønderjydske sysler må derfor sikkert opfattes som et ældre, ikke, som man i reglen tænker sig det, et yngre led i denne udvikling end hele Jyllands samling om Viborg thing. Vi mangler heller ikke et navn fra en fjern tid, der omfatter netop denne strækning; kong Ælfred af England kalder den, efter Normanden Ottars beretning, Sillende og nævner det ved siden af Gotland (vort Jótland, Jydland). I en anden form træffer vi det alt hos Einhard til året 815; dèr hedder det Sinlendi. Forklaringen har været søgt vidt omkring; man har troet at genfinde navnet i øen Sild og det er da bleven særlig henført til Friselagen; andre tænker på Søndland, som en sammentrækning for Sønder-land osv.*). Men her-

imod kan der vistnok rejses begrundede indvendinger; ikke blot er »sin« vidt forskelligt fra sønder (suðr), men heller ikke »lendi« og land kan uden videre sammenføres, hvad Ælfreds sammenstilling af Gotland, Læland og Langaland med Sillende yderligere viser. Denne sidste form tyder nemlig ligesom Einhards lendi på et ord, der betegner jordegods, jorder**), hvoraf det norske lendr maðr, den der har jorder, og særlig kongens, under sin bestyrelse. Det første led i sammensætningen er derimod snarest sí, det tyske sin, i betydningen stor, udstrakt; altså Sílænde, det store len, af Tyskerne gengivet som Sinlendi. Og da dette lende endog geografisk kan nævnes ved siden af Jylland, (medens dog landet helt ned til Slien aldrig selv mister dette almindelige navn), kan det neppe have omfattet mindre end netop det, vi strax, hvor talen bliver om et sønderjydsk jarledømme, ser at have hørt dertil.

Dronning Thyre vandt med sit værk et udødeligt navn i Danmark. Samtiden gav hende tilnavnet »Danmarks bod« eller »Danebod«, den der bødede på riget og folket, og det er bleven knyttet uadskillelig til hendes eget. Ved virket selv har hendes minde levet indtil den danske tunge tav omkring dets fod; man så hende som en mægtig valkyrje ride hen ad dets skråning, rede til at optage kampen mod hvem der vilde prøve på at bryde det. Og før end noget andet af vore fortidsminder levede dette op i den nyere tid i den gribende folkesang, hvis fortrøstningsfulde ord og vemodige melodi er et så fyldigt udtryk for al den hæder og al den sorg, som knytter sig til dets navn.

Grænsekampene var i de saxiske kongers tid bleven altid uheldigere for Danmark; Otto, som aldrig selv befattede sig med denne sag, ligeså lidt som hans fader, roses ikke des mindre for at have tilbagevist de Danske,

---

*) Scr. r. D. II 115. I 507. N. M. Petersen, gml. nord. geografi s. 278 f. Dahlmann, Forschungen I 439.

**) Sml. utlænde (Sk. lov 4, 12 o. s. v.) og Benecke, mittelhochd. wörterbuch I 936.

ligesåvel som Ungarer og Vender; der er da tænkt på hans regeringstid og det, hans mænd udrettede i hans navn. I Herman havde han sat en mand i spidsen for de saxiske hjemmetropper, som med utrættelig energi bekæmpede landets fjender; Danmark tabte sin indflydelse blandt Venderne, og landet syd for Ejderen blev urørt, medens man måtte være alvorlig betænkt på at møde et angreb i sit eget land.

Dette udeblev heller ikke; hvad høvdingerne ofte havde tænkt på i den store kejsers tid, men ikke fået udført, det satte hans søn Otto den røde i værk kort efter at have besteget tronen. Kejseren døde på gården Memleben, samme steds som hans tapre fader, i foråret 973, 7 uger efter hertug Herman; hans ben hviler i domkirkens højkor i Magdeburg, graven er mægtig som hans livsgerning. Sønnen var ung og uerfaren, fuld af saxisk patriotisme, men uden faderens vidtskuende blik. Da han nu kort efter sin tronbestigelse indvikledes i blodige fejder med hertug Henrik af Bajern, medens også Bømen beredte sig til at afkaste det tyske åg, så brød de Danske atter frem over grænsen i det håb, at det dobbelte dødsfald alt havde knækket Saxernes modstandskraft; så hurtig glemte man, at danske afsendinge havde mødt i Quedlinburg få måneder før kejser Ottos død, for sammen med de andre folkefærds at bevidne deres venlige følelser mod riget og dets monark. Men kong Harald forregnede sig, opløsningen var endnu ikke så nær, der var skabt en magt i Tyskland, som ikke strax kunde falde fra hinanden, fordi dens grundlægger sank i graven. Otto vendte sig sent på sommeren 974 mod nord og overskred grænsen med en velrustet hær, hertug Hermans søn Bernhard og grev Henrik af Stade var med for at stå ham bi med råd og dåd. Grevskabet Stade var fremgået af Karl den stores Elbgrevskab; han havde mod slutningen af sin regering sat vagter og bygget vårder ved alle flodmundinger for at forsvare dem mod vikingerne, flere af dem, ved Schelde, ved Rin (i Dor-

stad) og ved Weser (Hrjustri) har vi alt forhen lært at kende; det senere grevskab Stade stod i samme forhold til Elbe, det omfattede derfor marskegnene på begge dens bredder, deriblandt også Ditmarsk*). Det var således en farlig modstander, som i grev Henrik drog frem mod den danske grænse, han havde folk i følge med sig, som forstod at angribe den del af stillingen, der under visse forhold kunde blive dens svage punkt. Hvorledes det gik til med virkets erobring véd vi ikke, tapperhed og snildhed gik hånd i hånd efter den tyske beretning, som er bevaret os af grev Henriks sønnesøn, Thietmar af Merseburg, der selv var født i de samme år**); at der også blev kæmpet hæderligt på dansk side har vi hørt af Håkon jarls skjald, der anførte denne strid blandt de bedrifter, hans helt havde deltaget i. Den senere islandske saga fortæller, at Tyskerne tændte ild i pæleværket, men de naturlige betingelser herfor manglede vistnok ganske og skjalden omtaler det ikke, skønt det jo vilde have været et ligeså ejendommeligt som storartet træk i kvaddet. Da der imidlertid er fundet spor af en stor brand på hele virkets længde, er det sandsynligt, at Otto har brændt det efter erobringen for således at forhindre en mulig gentagelse af kampen. Iøvrigt skal han være trængt frem indtil Limfjorden, hvis lille farvand Oddesund senere af sagnet sattes i forbindelse med dette tog; han skal have slynget en lanse ud over havet for at kunne rose sig af at have kuet denne Nordens fribårne ven. På hjemvejen skal det være lykkedes at tilføje bagtroppen et nederlag; det var i alle tilfælde en såre ringe oprejsning for den lidte ydmygelse. Otto forlod dog ikke landet uden at sikre sig adgang til det igen: han byggede en borg, som forsynedes med besætning og overdroges til hertug Bernhards forsorg. Hvor den har ligget, er vel meget uvist; traditionen søger den ved Haddebod, hvor en lille banke nu

*) Kuss i Falcks Archiv I.
**) Pertz, III p. 760.

kaldes »Markgrafenburg«; men det er vistnok i højeste grad usandsynligt, at Tyskerne skulde have vist den uklogskab at vælge en så fremskudt stilling, der aldrig vilde kunne holdes. Langt rimeligere er det vistnok at antage, at de ved denne lejlighed for første gang byggede en borg på Ejderøen, som forhen uden al tvivl havde ligget mellem rigerne som herreløst og fredhelligt sted. Herfra kunde man da gøre fordring på en medejendomsret over den danske skov og afværge et overfald på det saxiske land.

Det var en ydmygelse for Danmark, som ikke blev tålt længere end nødvendigheden bød. Da derfor efterretningen om kejserens nederlag i Italien i sommeren 982 nåede op til Norden og da Venderne rejste sig på alle punkter, overfaldt den danske hær i det følgende forår Tyskernes borg, erobrede den ved list, dræbte besætningen og brændte dens bygninger og virker. Hertug Bernhard var netop på vejen til en rigsdag, som Otto vilde holde i Verona, da han modtog efterretningen herom; han vendte øjeblikkelig om for at modtage det angreb, der nu måtte antages at følge på. Der forlyder dog intet om en yderligere kamp, ej heller om borgens genopbyggelse; efter Adam af Bremen opretholdt Saxerne dog deres fordring på stedet — (han kalder det markgrevskabet) — indtil kejser Konrad en menneskealder efter opgav den ligeoverfor Knud den store*). Hermed var denne episode i kampen mellem Danmark og Tydskland endt; den havde givet det sidste oprejsning for en række blodige overgreb.

Harald Blåtands politik var vidtgående og dristig, det er ham som grundlægger Danmarks magt således som den udfolder sig under Sven og Knud; her skal hans foretagender i andre retninger kun kort antydes.

Medens det lykkedes de saxiske hertuger at fortrænge den danske indflydelse blandt Vest-Venderne, bredte den

---

*) Det er ikke usandsynligt, at navnet Regnoldsborg, som Ejderøen senere fører, netop hidrører fra den første høvding og altså fra Ottos tid.

sig des mere mod øst ved Oders munding. Her lå en af tidens største handelstæder, Hjumin eller Jumin (senere Julin og Wollin), hvis ry gik vidt over alle omliggende lande og endnu bestandig voxede et århundrede efter. Nordboerne kaldte øen (i) Jumni eller Jómi*), byen derimod (i lighed med Romaborg, Jorsalaborg o. l.) for Jomsborg, eller som Sven Ågesøn endnu skriver, Hjumsborg. Harald bemægtigede sig nemlig denne vigtige ø og beherskede herfra ikke blot den store flod, der dannede en naturlig forbindelse med de sydligere Venderlande, men tillige det nærmest liggende fastland. Sagnet og den derpå byggede islandske saga nævner som bekendt Toke, efter sin fader kaldet Palne Toke, som Jomsborgs første høvding, ikke blot uafhængig af, men endog i fjendligt øjemed mod Harald. Dette strider imidlertid mod al historie og må aldeles forkastes. Vel nævnes der en »Toke fra Jom« også anden steds, ja en skolie til Adam synes endog at gøre faderen til den yngre biskop Odingar, som havde sit sæde i Ribe, til en jarl Toke i Vendland**); han ejede, siges der, tredjedelen af landet; når der ses hen til, at disse rigdomme skal være tillagte de jydske stifter, medens disse dog endnu længe efter var temmelig fattige, synes det ret rimeligt, at de har ligget under det tabte Jomsborg. Men denne høvding har i alle tilfælde intet havt tilfælles med den sagnhelt, som opfostrede kong Sven og fældede Harald Blåtand.

*) Oprindelsen må efter N. M. Petersen (saml. afh. II 91) søges i de gotiske hjuma, vort hjem, opr. en flok, et folk. Som navn for en ø (Wollin betegner endnu både øen og byen) står det da ligesom Thy (Thyde) i Jylland. Til forklaring af formen Hjumin kan her endnu føjes, at det nyere »hjem« endnu i Sønderjylland hedder »hjemin«.

**) Sk. 37: Odinkar filius erat Toki ducis Winlandensis, et sedem in Ripa habuit etc. Efter Adams sprogbrug kan dette kun betyde Vinland (Amerika), men da skolien rimeligvis har havt en anden forfatter, kan det ikke med sikkerhed afgøres, hvad der her er ment.

Som historisk afhjemlede høvdinger kender vi derimod to, Bjørn Olavsøn eller Styr-Bjørn fra Sverig, og Sigvalde, søn af Strut-Harald i Skåne. Begge disse mænd benyttede kong Harald til at udbrede sin magt, men begge bukkede under for hedenguderness gamle vælde bag de svenske søer og Norges fjorde. Styr-Bjørn kom til Danmark som formentlig forurettet kongesøn; hans farbroder Erik vilde ikke give ham del i riget, men lod ham drage i viking. Han fandt tilhold hos Harald Blåtand og blev høvding i Jomsborg, ligesom han siges at have fået kongens datter til ægte. Senere gjorde han et forsøg på at vinde sit fædrenerige tilbage, han gik i land ved Mælaren og brændte sine skibe; men Erik overvandt og fældede ham og hans mest hengivne mænd, andre undkom. Erik, siges der, havde blótet Odin for sejr, og dèn høje As havde vist sig for han og givet ham et spyd, med hvilket han skulde give fjenden i gudernes vold. Da han nu ved slagets begyndelse slyngede det hen over hæren og gav den til Odin, faldt der vildelse over den og den blev opreven; men Erik måtte dø ti år efter og således betale sin gæld til guden; han kaldtes efter kampen på Fyrisåens bredder for den sejrsæle.

Ikke bedre gik det Sigvalde i Norge. Harald havde selv med en flåde hærget Norges kyst, fordi Håkon undlod at betale skat eller vel endog hærgende hjemsøgte Viken, og, hvad der for Harald kan have været en medvirkende grund, lod hånt om sin dåb og kristendom. Håkon mødte ikke sin fordums beskytter, men prisgav kysten op til Stat, som kongen da også hærgede blodigt. Harald havde endog tænkt på at tugte Island, hvis bønder hånede ham i nidvers, fordi han havde taget et strandet skib dèr fra øen; men da han bad en troldkyndig Fin om at fare derover i hvalsham, forsikrede denne, at landet var fuldt af grumme vætter: jættestore vilddyr, ørne og tyre havde stænget ham vejen i alle fjorde; da opgav Harald forsøget. Men han glemte ikke Håkon, eller denne aflod ikke fra at forurolige

de sydlige kyster. Da sendte kongen Sigvalde med den hele vikingetrop mod jarlen og det kom til et forbitret slag i Hjørungevåg på Sønder Møre, nord for Stat; sejren hældede, siges der, til de Danske, men også her trådte hedendommens stærke ånder dem imøde: jarlen ofrede sin søn til Thorgerd Hørgabrud og elementerne forenede sig med Normændene til en sejrrig kamp: Bue sprang over bord, Sigvalde undveg, og mange toges til fange med den unge Vagn Ågesøn. Således havde Haralds magt som konge fundet sine grænser dèr hvor hans indflydelse som kristen hørte op, og de gamle landvætter viste overalt hans forsøg tilbage*).

Harald Blåtand synes ikke at have været nogen from karakter, skønt han tilvisse var en ivrig kristen. Det er ikke ualmindeligt i hin brydningstid at træffe på folk, der i deres iver for den nye tro, som har betaget sindet uden i samme forhold at kunne klare tanken og skærpe blikket, tager fejl af det kristelige og mere og mere forhærder hjertet i mørk rugen over forløsningens gåde og jordelivets forfængelighed; det er den slags naturer, som kunde gå på pilegrimsfærd eller opsøge et enebo på deres gamle dage for at bevare en større renhed ved ikke at omgås andre. Der er adskilligt i Haralds optræden som olding, der peger i samme retning. Vel siges det ingen steds, at kampene i Sverig og Norge og det påtænkte tog mod Island stod i forbindelse med det religiøse spørgsmål, men den omstændighed, at det overalt er hedenske magter, som møder de danske bestræbelser, peger dog i denne retning, og hvad der fortælles om forholdet til hans søn, synes at stadfæste det.

Den kirkelige tradition kaldte som bekendt allerede et hundredår efter denne tid Sven Tjugeskæg for en hedning; han skulde have stået i spidsen for et hedensk parti, en

*) Om Jomsvikingetogets henførelse til Haralds tid (efter Saxe) se Munch I, 2, 108 ff.

reaktion mod sin faders kristendom. Dette er nu tilvisse en aldeles grundløs tale, fremkaldt ved en modsætning og et sammenstød, som ikke i virkeligheden havde denne karakter*).

Derimod må det ansés for sandsynligt, at Sven var en livsglad yngling, fuld af lyst til det frie liv på søen, yndet af alle, elsket af folket, som det senere viste sig på så smuk en måde, og en afgud for sin hird**). Harald derimod yndede ham ikke og rimeligvis netop af denne grund; han tænkte endog, siges der, på at fjerne ham fra tronfølgen. Et bevis på kongens urolige sind er det sidste forehavende der sysselsatte ham. Skønt han havde rejst så stolt et mindesmærke over sine forældre og derved tillige aflagt et vidnesbyrd om sin stilling til kirken, så vilde han dog gøre det bedre endnu; han fandt en usædvanlig stenblok ved stranden og besluttede at lade den føre op til Jelling. Bønderne måtte spændes for og med stort besvær fik man begyndt på at flytte den. Men netop dette gav anledning til, at misfornøjelsen kom til udbrud; ledingshæren, der synes at have været udbudt, samledes og satte et thing, på hvilket Sven udråbtes til konge. Om man derved har tænkt på at berøve Harald navnet og værdigheden tilligemed magten, eller det kun har været meningen at give ham en medkonge, således som han selv synes at have været sin faders, kan ikke afgøres; vist er det kun, at Harald optog det som tegn til en kamp på liv og død. Det er bekendt, hvorledes efterretningen om den skete omvæltning bragtes ham. Kongen stod og så på arbejdet med stenen, der var kommen til Bække mark, da en havnebonde kom til fra stranden. »Har du nogen sinde set større byrde blive dragen af menneskehånd?« sagde Harald

*) Se herom iøvrigt afh. »om kristenforfølgelser i Danmark« i årb f. n. oldk. 1871. Der vil senere være lejlighed til at komme tilbage hertil.

**) Cnutonis regis gesta (Encomium Emmæ) ed. Pertz, p. 4 f. (scr. II 475).

til ham. »Jeg kommer lige derfra, svarede bonden, thi jeg så danske mænd drage Danmarks rige fra dig til din søn.«

Islænderne har forskellige beretninger om kampen mellem de to konger, men da de i det hele er så mangelfuldt underrettede med hensyn til Haralds sidste tid, vil det være det retteste at holde sig til den danske tradition, som den findes hos Saxe, der i det væsenlige stemmer med Adam. Der kæmpedes efter Saxe gentagne gange, først på det sted, hvor udvælgelsen havde fundet sted, som rimeligt var; dernæst til søs under Sælland, hvis styrke Harald havde samlet; begge steder var kampen uheldig for den gamle konge. Han gik da til Jomsborg og fandt her ikke blot en venlig modtagelse, men en skare, der var villig til nok engang at optage kampen med Sven. Denne opholdt sig i Jylland, og Harald gjorde, som det synes, landgang ved Helgenes. Det kom atter til kamp, og striden var uafgjort, da mørket faldt på; det var sent i Oktober måned. Man stansede da og henskød sagen til afgørelse ved overenskomst næste morgen. Harald gik uden at ane nogen svig ind i skovens tykning, men blev her fældet af en forhenværende hirdmand ved navn Toke, der var gået over på sønnens parti. Toke skød oldingen med en pil, uden at det dog strax blev hans død; men Jomsvikingerne forlod landet med den sårede konge uden at oppebi yderligere forhandlinger. Harald døde i Jomsborg på en alle helgens dag (1. Nov.), som det synes et par år før erkebiskop Adaldag, 988. Hans lig førtes til Roskilde hellig trefoldigheds kirke. Hans banemand fik i det senere danske sagn tilnavnet »Skytte« og forherligedes som den, der havde skudt æblet af sin søns hoved og var uskadt løben ned ad Kullaberg på skier; kongemordet var da en hævn over dette. Endelig sammenblandedes han af Islænderne med Jomsvikingen Palna-Toke, hvorved hele den historiske sammenhæng gik tabt.

»Fæ dør og frænder dø, selv dør man med; ét véd jeg som aldrig dør: dom over hver en død.« Den konge, hvis livsgerning vi her har set drage forbi, var bleven frigjort fra den livsanskuelse, hvis fyldigste udtryk er denne både bedårende og nedtyngende tanke; han vidste, at han havde en anden dommer efter dette livs omskiftelige løb end de efterlevendes omtale, og han kunde indanke sin sag for ham, der prøver hjerterne. Her på jorden kom dommen til at lyde meget forskelligt, og for os, der står overfor de stridige meninger, er det vanskeligt at træffe en afgørelse. Vist er det dog, at han i sin kraftige alder optræder som en mådeholden og besindig mand, fuld af ærbødighed for det guddommelige, villig til at underkaste sig dets bud, nidkær i at udføre dets vilje. Og Nordens guder gav ham det samme vidnesbyrd ved overalt at møde hans banner med store jertegn: vældige fylger lejrede sig over Islands fjorde, jætternes døtre skærmede Norge, og Upsales Odin viede de Danske til døden ved Fyrisåen.

Som konge bliver han de forurettedes tilflugt, og hans ungdoms hustru, den vendiske Tove, der satte mindesmærke over sin moder Mistive, giver ham tilnavnet »den gode« *). På den anden side er hans senere regering plettet af blod og vanheldet af svig mod dem som stolede på ham, og han bliver, som det synes, en mørk og snæverhjertet konge for sit folk, en mistænksom fader mod sin søn.

Sven Estridsøn holdt en varm lovtale over Harald, da Adam af Bremen bragte ham på tale. »Han omvendte det danske folk til kristendommen, sagde han, og fyldte hele

*) Munch: nord. runeskr. nr. 7: Søndervissingestenen: Tufa let gaurva kubl Mistivis dutir uft muþur sina, kuna Haralds hins guþa, Gurmssunar. Det er vistnok af overvejende sandsynlighed, at det er den senere konge der her er ment; indskriften hidrører da fra hans ungdom (sml. Hedebystenen Thorsen I. Rafn i ant. tidsk. 1852—54, 289 ff.). Magnus Mathiæ giver ham tilnavnet »den vise« (sapiens). (Arne Magn. håndskr. 854. 4. p. 49.)

Norden med kirker og præster; han, den uskyldig sårede, den for Kristi skyld fordrevne, vil ej heller, som jeg håber, komme til at savne martyriets palme. Der er dem, som forsikrer, at der ved ham er sket nåderige helbredelser, både da han levede og siden efter ved hans grav og på anden måde. Men vist er det, at han har givet såvel vort folk som Saxerne og Friserne love og retsbestemmelser, som de endnu den dag idag holder hårdnakket på, af ærefrygt for mandens avtoritet.« *).

Dette sidste beroede vistnok tildels på en misforståelse, både hos kongen og de folk, som holdt på lovene. Der er nemlig uden al tvivl tænkt på jernbyrden, hvis anvendelse også efter Saxe førtes tilbage til Poppos jertegn, medens dette jo dog netop forudsatte dens lovgyldighed og høje anseelse som en gudsdom. Men den samme tale kan have forplantet sig udenlands tilligemed fortællingen om Poppo, der lokaliseredes også udenfor Danmarks grænse, og da senere kirken, og det vist med god føje, søgte at få jernbyrden afskaffet, har så lægfolk holdt sig til dens formentlige oprindelse.

Til Sven Estridsøns lovtale er det iøvrigt med rette bleven bemærket, at den går ud på at fremstille Harald som et helgenemne, og at det rimeligvis kun var andre tilfældige omstændigheder, som det skyldes, at han ikke af kirken dømtes hellig og derved blev Nordens første bidrag til hin store række af højlovede mænd. Det vilde jo vistnok have skånet hans navn for megen ond omtale, men tillige givet det en falsk glans, som det ikke fortjente. Således som det er, kan vi sige med Adam og mindebogen i Bremen: »hans ihukommelse skal vare evindelig iblandt os.«

*) Se tillæg VII.

ANDEN BOG.

Indtil Hellig Olavs Fald.

I. Olav Trygvesøn.

Tiden mellem Harald Blåtands og hellig Olavs fald hører til de skønneste slægtaldre i Nordens historie; Danmark, Norge og Island kappes om at tildrage sig størst opmærksomhed, at give beskueren det rigeste billed af mandig dåd og åndelig væxt. Det var den tid, som så sagaheltene færdes vidt og bredt, fra gård til gård, fra hered til althing, fra hjemmet til alle verdens egne; Kjartan og Gudrun, Gunløg Ormstunge og Helga den fagre, Gunnar fra Hlidarende og Njål fra Bergthorshvol, og hvad hele den lange række hedder af udmærkede mænd og kvinder, drager hen over skuepladsen, gennem et bevæget liv, medens alle ydre forhold efterhånden omdannes; sæderne skifter og kristendommen sejrer på thinge. Det var de år, som så Håkon jarl falde, Olav Trygvesøn og Olav Haraldsøn bære Norges krone, Sven Tjugeskæg og Knud den store vinde kongedømmet i England; den kraft, der før havde været spredt og spildt i de talrige vikingetog, samler sig nu, kæmper sin kamp til ende og vender tilbage til moderlandene med kampens frugter.

I endnu en anden henseende er denne periode enestående både for Danmarks, Norges og Sverigs vedkommende; det er nemlig den eneste, der så vidt historien når tilbage viser os en bestemt engelsk indflydelse på de nordiske folk, et stadigt materielt og åndeligt samkvem mellem Vesterhavets modsatte kyster. Før Olav Trygvesøns tilbagekomst til sit fædreland og før Sven Tjugeskægs erobringstog kan

vi neppe spore et egenligt forhold mellem de beslægtede folk, Nordmannerne kom kun til England som hærmænd eller de nedsatte sig blandt de fremmede og var dermed tabte for fædrelandet, få eller ingen Engelskmænd synes af egen drift at være komne til Norden; blandt de talrige møntfund minder intet om en fredelig forbindelse med Angelsaxernes rige før Æthelreds tid. Og ligesålidt fortsattes den engelske indflydelse i nogen særlig grad efter Knytlingernes død eller Harald Hårdrådes fald; i Danmark viger den atter pladsen for den tyske, senere den franske, i Norge, hvor den holder sig længere, taber den sig efterhånden for den rent nationale udvikling. Indenfor det foreliggende tidsrums grænser derimod er forholdet til England af en stadig voxende betydning for hele Norden og vi vil få at se, hvor velgørende denne nye strømning er i sine nærmeste og fjernere følger for folkenes udvikling.

Idet vi nu først særlig henvender opmærksomheden på de stærke brydninger i Norges udvikling i slutningen af det tiende århundrede, må vi først og fremmest et øjeblik dvæle ved den mærkelighed, at alle de indfødte konger og jarler, i hvis hænder rigets skæbne var lagt i de fire slægtled fra slaget ved Brunanburh til slaget ved Standfordbridge (937—1066) uden undtagelse for en tid var emigranter, der vendte tilbage til deres fædreland for at tilrive sig den højeste magt. Håkon Adelsten var opfostret i England, Gunhildsønnerne i England og Danmark, Håkon jarl havde tilbragt en del år ved Harald Blåtands hird; Olav Trygvesøn genså Norge uden at kunne mindes det fra sin barndom, jarlesønnerne havde været udenlands i 5 år, hellig Olav i 8; hans søn kaldtes hjem fra Holmgård, hans broder tilbragte sin ungdom i Møglegård. Dette forhold blev selvfølgelig af den største betydning for hele folket, det var en af hovedårsagerne til, at disse afsides liggende bygder, da bevægelsen først var begyndt, i en forbavsende kort tid nåede frem til den almindelige kultur og deltagelse i den store verdens politiske og kirkelige liv.

Medens i Danmark og Sverig det fremmede kom til os, vel med en indre myndighed, men dog stilfærdigt som en gæst, der ikke véd, hvorledes han vil blive modtagen, så var det Normændene selv, der ikke blot indbød det, men ligesom drog ud for at nøde det hjem til sig for på éngang at bortkaste alt det overleverede og nedarvede. Det var en gentagelse af hvad der var sket, dengang kongedømmet rejste sig for med ét slag at tilintetgøre jarlevælden; begge dele var ytringer af den bratte lidenskabelighed, der i den norske karakter ligger side om side med så megen trofasthed; i begge tilfælde ser vi da også det gamle komme til live igen efter nogen tids forløb og gøre sig gældende med en uimodståelig magt: kongedømmet måtte i århundreder fortsætte sin kamp med høvdingerne, og gudernes billeder vedblev at foresvæve skjaldene langt ned i tiden: og hvad skjalden synger, det tænker folket.

Midt i rækken af de norske emigrantkonger står den ypperste og den mest eventyrlige af dem alle, Olav Trygvesøn. Han havde været træl i øst, hærmand i syd og konge i vest, før han kom hjem til Harald den hårfagres rige, og da han 5 år efter forsvandt i Svolderstrømmen, lod folketroen ham fortsætte sin omskiftelige tilværelse som munk i det hellige land. Sagn og saga havde meget at fortælle om ham lige fra fødselen, eller før fødselen, til graven; vil vi derimod dvæle ved de samtidiges efterretninger om kong Olav for at få et klart billed af hans mærkelige personlighed, da er det ikke stort de har overleveret os fra tiden før hans kongedømme i Norge; — hans tilværelse efter Svolderslaget nedlægger de endog ligefrem indsigelse imod. Af den angelsaxiske krønike ser vi, at Olav i forening med Sven Tjugeskæg hærgede på England i årene 991—94 og afnødte kong Æthelred en betydelig danegæld. Derefter sluttede han et formeligt forbund med den engelske konge på samme måde, som søkongerne fordum havde gjort i Flandern og Frankrig; han forpligtede sig til med sin flåde at frede om Englands-

havet, holde alle vikinger borte og behandle landets børn som fredhellige; som løn modtog han atter en stor sum penge (22,000 pund guld og sølv). Dette forbund synes at være sluttet efter at Olav havde modtaget dåben; thi krøniken fortæller, at Æthelred i Andover (ved Winchester) »modtog ham af biskoppens hånd«, et udtryk, der særlig bruges om gudfaderens hverv ved dåbens konfirmation. Biskoppen, til hvem der her sigtes, var Ælfheah af Winchester, der forhen havde været sendt ham imøde med gisler for at bevæge ham til denne tilnærmelse og nu altså har afsluttet hans optagelse i kirken efter at have undervist ham i troen, medens kongen selv har været tilstede som gudfader; krøniken tilføjer, at Æthelred gav Olav rige gaver ved denne lejlighed. Herefter synes den norske søkonge at have opholdt sig et par år i eller ved England, før han i året 997 drog tilbage til sit fædrenerige*).

En anden samtidig kilde til Olavs historie er de opbevarede vers af Halfred, der blev en af hans mest hengivne venner. Af dem ser vi da, at han har hærget vidt og bredt, på Østersøens og Vesterhavets kyster: Jæmter, Guter, Skåninger og Vender, Saxer, Friser, Flæminger, Irer, — og mange andre folk måtte bøde for hans ustyr-

*) Angl. saxon chronicle 991—994 Thorpe, ancient laws and institutions I p. 121. — Munch (I 2, 242), Maurer (I 276) o. fl. indskrænker udtrykket: »kongen modtog ham af biskoppens hånd« til kun at gælde konfirmationen, så Olav altså alt forhen skulde være døbt. Men hos den voxne foretoges dåb og konfirmation næsten samtidig, og således er krøniken også bleven forstået af de gamle forfattere, idet William af Malmsbury udtrykkelig siger, at han blev døbt, medens Florens af Worcester vel bruger ordet »confirmari ab episcopo fecit, sibi in filium adoptavit«, men ikke anderledes end at du Cange ansér det for et frit udtryk for »baptismari« (s. v. confirmatio: quod igitur baptismum confirmatio statim subsequeretur, pro ipso baptismo interdum usurpatur). Freeman henfører forliget til året 991 (the Norman conquest I 306), men kommer derved i strid med krøniken, der lader hærtogene afsluttes med et endeligt forlig 994.

lige lyst til at røre sine vinger*). Et par slægtled derefter forfattede Hallar Stein sit store kvad Rekstefja, og af dette ses, at Olav var opfostret i Garderige og herfra begyndte sine tog mod vest, først til Vendland og de nordiske strande, derpå til England og Vesterleden**).

Hallar Stein fortæller i få ord, at Olav djærvelig hævnede sin fader; — derved føres vi over til de efterretninger der haves om hans slægt i Viken. Hans fader Trygve, Harald Hårfagers sønnesøn, var bleven dræbt i Ranfylke og var jordfæstet på en holm i en høj, der senere kaldtes Trygvarør. Men der var forskellige fortællinger i omløb om hans banemænd; medens den almindelige sagatradition henførte drabet til Gunhildsønnerne, gik en anden overlevering ud på, at landets egne bønder havde øvet det, fordi Trygve var hård og herskesyg; når der særlig nævnes tre: Saxe, Skore og Sven, da synes det nærmest at være tagen af en folkevise, der har valgt sine navne for rimets skyld***). Der er flere omstændigheder, som taler for, at denne sidste beretning er den pålideligste. Det er alt i og for sig det rimeligste, at den fremstilling, der bragte en begivenhed i forbindelse med kongeslægtens indbyrdes fejder, er af senere oprindelse, fordi sagaen under sin udvikling naturligt kommer til at sammensmelte alt til en helhed; her gjaldt det desuden om at udslette mindet om en folkedom, der var overgået den forgudede konges fader. Men desuden synes det at ligge i fortællingen om at Olav hævnede sin fader på hærtogene; thi hermed kan der neppe sigtes til andet end at han hjemsøgte Viken med ild og sværd; på Gunhildsønnerne kunde han ikke mere hævne sig. Selve fortællingen om, at Trygve var hård og herskesyg overfor landets bønder vinder desuden en høj grad af sandsynlighed, når vi lægger mærke til den hårdhed, hvormed Olav

*) Snorre, O. Tr. k. 22—31.
**) Rekstefja v. 2—6 (Fornmannasögur III).
***) Historia Norvegiæ (Symbolæ ad hist. N., ed. Munch) p. 13.

senere optræder overalt hvor han færdes som konge, en hårdhed, der neppe alene skyldes hans opvæxt blandt hærmænd.

Hertil kommer endelig de forskellige overleveringer om hans moder Åstrids flugt og senere tilbagekomst til landet. Uden al tvivl har der været gamle sange om disse eventyrlige tildragelser, thi sagamændene har fremstillet dem med en udførlighed der neppe kan skyldes en prosaisk tradition. Åstrids flugt sættes alt her i forbindelse med Gunhildes hævnplaner, hvor usandsynligt det end er, at denne dronning skulde have kunnet fordrive kongens enke fra Viken eller forfølge hende i Sverig; hele grundlaget er her poetisk forvansket og kun det synes at blive tilbage som historisk sandsynligt, at de samme mænd, som havde ledet folkebevægelsen mod Trygve, ønskede at sikre sig hans enke og det ufødte foster, og den Håkon, sagaen omtaler som hendes forfølger, kan for så vidt ret vel have været en historisk person. Dette være nu som det vil, så fødtes Olav Trygvesøn på en øde holm i en indsø, var derpå den første vinter hos sin morfader Erik på Ovrestad og fór så til Sverig med sin trofaste fosterfader Thorolv. Et par år efter vilde moderen drage til Holmgård med ham, hvor hun havde en indflydelsesrig broder Sigurd, men de var så uheldige at blive hærtagne undervejs af Ester, hvorpå han såvel som moderen blev solgte i trældom. Sex år efter udfriedes Olav dog af denne fornedrelsens tilstand af sin morbroder, der kom til Estland for at kræve skat, og han opfostredes nu ved den gerdske konges hof, hvorfra han senere gik i viking, og som vi har set endte som Æthelreds forbundsfælle; han var ved sin dåb 25 år gammel*).

Fangenskabet og trældommen i Estland stadfæstes også af den aldeles uafhængige fortælling om Åstrids skæbne.

---

*) Snorre, O. Tr. k. 1—7. 21—32. Odds O. Tr. k. 1—12 o. s. v. Yngre O. Tr. k. 79.

Hun fremstilledes nemlig som trælkvinde på et marked i Estland og blev købt af en ætstor bonde fra Viken ved navn Lodin, der ægtede hende efter sin hjemkomst; de havde en søn og to døtre, som efter sagaen alt var gifte med et par fremragende bønder i Viken, brødrene Thorgejr og Hyrning, da Olav blev konge*).

Endnu må her bemærkes, at der haves forskellige beretninger om Olavs første bekendskab med kristendommen. I almindelighed fortælles der, at han på Scillyøerne havde truffet på en from eneboer, der kendte ham trods hans forklædning og spåede ham at blive en stor konge og kirkens grundlægger, hvad der da skulde have givet anledning til hans omvendelse. Odd munk derimod siger, at han, opfordret dertil i en drøm, gik til Grækenland, hvor han lærte kristendommen at kende og lod sig primsigne. Han tilføjer, at det var ham, som med en biskop drog tilbage til Holmgård og fik læren udbredt dèr, hvilket i alle tilfælde viser, at kilden til denne beretning kendte Vladimirs og Russernes omvendelse netop ved denne tid (988). Som vi senere vil få at se, taler endnu et andet træk for den opfattelse, at Olav virkelig har gjort sit første bekendskab med kristendommen i Garderige**).

Medens Olav Trygvesøn således fjernt fra sit hjem gennemgik en stræng skole og udviklede sig til en selvstændig, rådsnar og viljestærk mand, tabte Håkon jarl mere og mere den folkeyndest, han i sin ungdom havde vundet, især nordpå i landet; tiden forberedte et nyt høvdingeskifte i Norge.

Opfattelsen af Håkon jarl synes efterhånden at være kommen ikke så lidt bort fra det billed, de ældste kilder giver af ham; hvad de vidtløftigere sagaer havde lagt tilrette, er bleven videre udviklet af digtningen i den nyere

---

*) Snorre, O. Tr. k. 58.

**) Áprip k. 16. Hist. Norv. p. 14. Thjodrik k. 7. Odds O. Tr. k. 9. 10 (Munchs udg. k. 8). Snorre, O. Tr. k. 30 ff.

tid, og historieskrivningen er atter bleven umærkelig påvirket af Øhlenschlægers tragødie*). Snorre fremstiller Håkon som en mand med dybt lagte planer, underfundig og vild fra ungdommen af, hensynsløs i at forfølge sine hensigter, djærv til at hævde hvad han har vundet. Han ofrer Guld-Harald og Harald Gråfel for at vinde Norge, han slagter sin egen søn for at forsvare det. Kun dette sidste betegner ham dog som hedning, thi iøvrigt kan få af tidens fremragende mænd siges fri for den mest hensynsløse fremfærd, og kristendommens repræsentanter Knud den store og Olav Trygvesøn har særlig handlinger på deres samvittighed, der i hensynsløshed og grumhed kan sættes ved siden af det meste af det, som Hladejarlen har begået. Ligesålidt som Håkon derfor kan opfattes som særlig repræsentant for oldtidens helteånd, — i den henseende overgås han af mangfoldige andre, — ligesålidt er han at betragte som bærer for nogen religiøs idé; hans hedenskab er rent negativ i forhold til folket, med hensyn til hans personlige tro har det derimod karakteren af en råhed, der langt fra kan siges at repræsentere det store og dybsindige, der dengang var det bedste i vore fædres nationale tro.

Det tragiske moment i Håkon jarls liv er ikke hans tro eller vantro, men hans elskovssyge; ved den nedbrød han agtelsen for sin person og æggede kvinder og mænd imod sig. Den troværdigste kilde til hin tids historie har følgende fortælling om hans undergang.

Jarlen var meget vilkårlig og uvennesæl; thi alle kvinder, som han fattede attrå til, efterstræbte og vanærede han, ligegyldigt hvis hustruer, søstre eller døtre de var. Frem for alle efterstræbte han Gudrun på gården Lunde i Gauldalen, der for sin skønhed kaldtes Lundesolen. Det var engang tidlig på våren han var på gæsteri på Medelhus ved Gaulelven; da sendte han sine trælle til Lunde for at hente husfruen; men den snilde kvinde satte dem til sulefadet,

*) Munch I 2, 266. Sars, udsigt o. d. n. hist. I 220.

medens hun samlede folk til modstand. Trællene måtte gå deres vej med det bud, at Lundesolen først da vilde tjene jarlen, når han sendte sin slegfred Thora fra Rimul efter hende. Håkon samlede sine mænd for at hjemsøge den dristige kone; men Haldor på Skerdingstad, en gård lige syd for Medelhus og Rimul, skar hærpil og sendte den ud ad fire veje: jarlen havde brudt freden i Gauldal. Bønderne samlede sig i flokke og forfulgte Håkon, de spærrede vejene for ham til alle sider; da sendte han hirdmændene fra sig og søgte at bjerge livet med sin træl Kark. De red ud på elvens is og druknede hestene i en våge, jarlen kastede sin kappe og sit sværd ved siden af for at skuffe forfølgerne; selv skjulte de sig i en hule, der senere kaldtes jarlshulen. Trællen, siges der, lagde sig til at sove og gav sig ilde i søvne; da han vågnede fortalte han sin drøm: en mørk og styg mand var kommen for hulen og havde sagt, at Ulle var dræbt. Jarlen udlagde det om sin søn Erlend, og det viste sig senere, at denne netop samtidig var bleven fældet af bønderne på fjorden; han vilde springe overbord, men blev i det samme slået ihjel med en rorpind. Trællen faldt atter i søvn og det gik som før; han så samme mand, der denne gang sagde, at nu var alle sunde lukkede; deraf tog jarlen varsel om sin død. De undkom nu til Thora på Rimul, Håkons slegfred; hun skjulte dem i en svinesti. Nogen tid efter kom en hob til gården for at ransage efter ham; da de ingen fandt, besluttede de at brænde gården over dem. Men jarlen vilde ikke oppebie en pinefuld, om end hæderlig død i luerne eller falde for bøndernes sværd; så dybt var han sunken, at han foretrak døden for sin træls hånd i en svinesti; Kark skar halsen over på ham »og således endte den urene mand sine dage på et urent sted«. Hovedet blev båret til »købingen« (ved Nidarós), hvor fjorden lå fuld af skuder, der var kommen sammen efter hærpilen for at angribe jarlen. Det blev stillet op på retterstedet på Nidarholmen (Munkholmen), og almuen hånede den

faldne ved at kaste sten efter det. Trællen, der ventede løn for sin gerning blev hængt, vel snarere fordi han havde været jarlens følgesvend ved hans udskejelser, end fordi han havde dræbt ham*).

Samme vår kom Olav Trygvesøn til Norge; jarlen var falden for bøndernes vrede, da han kom til landet, men det synes, at hans beslutning i så henseende har været fattet før der kunde komme efterretning om det skete til hans opholdssted; han har da vistnok været forberedt på at vinde sit rige i kamp; nu blev det ikke nødvendigt, thi Håkonsønnerne Erik og Sven forlod landet uden modstand og søgte foreløbig til kong Olav i Sverig**).

Olav Trygvesøn var 27 år gammel, da han blev konge i Norge (997); han skildres som en mand af stor skønhed, det lange hvide hår, det hvasse blik, den stolte holdning og den forunderlige styrke og behændighed, som han var i besiddelse af, gjorde et uudsletteligt indtryk på hver, som kom i berørelse med ham. Ingen samtidig overgik ham i idrætter, ingen kunde svømme og dykke i fjorden, ingen brydes, ingen klatre på fjeldet som han; hans øje svigtede aldrig, han blev ikke svimmel og hånd og fod adlød hans vilje. I sit væsen og sin tale havde han den gave at vinde og fængsle alle, som han vilde vinde, han var gavmild og vennesæl, skæmt og munterhed herskede for det meste ved hans bord; hans venner elskede ham med lidenskab, almuen så op til ham som en ret konge. Men Olav havde

---

*) Ágrip k. 11. Fagrskinna k. 67. De senere sagaer udmaler begivenheden og søger at forøge scenernes spænding ved flere drømme o. s. v., samt ved at lade Olav, som Håkon skulde have lokket til landet for at svige ham, spille med ind i det hele drama; der opnås dog formentlig ikke andet end at udvande den storartede simpelhed i fortællingen.

**) Ágrip k. 11: í því bili com Olafr Tr. af Englandi i Noreg —. Thord Kolbeinsøns vers, Snorre, O. T. k. 57. Rekstefja 7. Fagrskinna k. 70. De sanctis in Selio, scr. r. D. IV 3. 19: comes a servo suo interimitur; — regnum regendum N. post hoc suscepit — Olavus.

ikke erhvervet disse evner ustraffet. Fra opholdet i Holmgård og fra vikingelivet førte han med sig en råhed, hvis udbrud hører til det mest forargelige, vor oldtids historie har at opvise. Mod sine fjender var han ikke blot grusom, men tillige underfundig, han begik det ene overgreb efter det andet for at fremme sin vilje. En sådan mand egnede sig mere end nogen anden til at ægge alt det frem, som hvilede i folkets indre, både godt og ondt, både had og kærlighed; og under denne sindenes bevægelse forkyndte han kristendommen.

Det synes ikke at være gået så glat med Olavs tiltrædelse, som man efter sagaens fremstilling let får indtryk af; det ligger så at sige i denne ejendommelige traditions natur at gå let hen over vanskeligheder, som ingen varig betydning fik og ingen større minder efterlod. Efter sin dåb havde Olav dels opholdt sig i England, dels i Irland, hvor han siges at have ægtet en højbåren kvinde Gyda, med hvem han havde sønnen Trygve, som senere i kong Sven Knudsøns tid gjorde et mislykket forsøg på at vinde sin faders rige. Da derefter trangen til at virke i en større kreds for den nye lære var bleven ham for mægtig, drog han nordpå med sine skibe for fra øerne nord for Skotland at gå den korteste vej mod øst til hjertet af det norske rige. Der fortælles, at han benyttede lejligheden til at tvinge Sigurd jarl på Ørknøerne til at modtage dåben. Da Normændene kom nord om Skotland, var Petlandsfjorden nemlig ikke til at passere og de holdt nordpå til øerne for at søge bedre farvand. Sigurd lå netop med tre skibe i Åsmundvågen på Håø for at fare over til Katanes på Skotland, da Olav pludselig overfaldt og hærtog ham. Sigurd måtte købe sit liv med dåben og en lenséd til Olav som Norges konge; han måtte tilmed give sin søn Cuilen (Hund) som gissel på sin troskab*).

---

*) Snorre, O. Tr. k. 52. Thjodrik k. 9. Munch I 2, 134 252.

Fra øerne sejlede Olav lige i øst og landede på øen Moster foran Hardanger fjord, et af Vesterlandets ældste thingsteder. Han gik i land med sine klerke, lod en bod opslå og den første messe synge; senere byggedes der en kirke på det sted, hvor den kongelige landnamsmand først havde ladet sig vie til sit fædreland og sin store gerning. Derpå drog kongen nordpå langs kysten for at forraske jarlen i Trondhjem, han sejlede dag og nat for at ikke rygtet skulde gå forud for ham. Men da han kom ind i fjorden, fandt han kun Håkons vanærede hoved på tyvsholmen og en stor bevægelse blandt almuen; han synes uden modstand at være bleven hyldet på Ørething som Harald Hårfagers arving; jarlesønnerne forlod, som vi har set, deres fædrenegård og gik til Sverig. Også Vesterlandet tog ved ham i sommerens løb, da han havde vundet Erling Skjalgsøn på Sole og hele hans mægtige slægt ved at give ham sin søster Åstrid til ægte. Almuen synes overalt at have taget imod ham med glæde, medens herserne efter skjaldens tilståelse foretrak jarlerne og den tid, da hver var herre i sit eget hus og på sin egen jord*).

Vanskeligere blev det for Olav at vinde Viken, fra Lindesnes til Gøteelven; thi Sven Tjugeskægs magt var ubrudt og dette land havde han taget i arv efter sin fader, om end dets forbindelse med Danmark vistnok var løsere end de andre provinsers, siden der uafbrudt nævnes småkonger såvel i Oplandene som ved kysten. Vi savner bestemte efterretninger om, hvorledes det lykkedes Olav at knytte disse egne til sig; sagaerne betragter ham såvel som Harald Hårfager og Håkon Adelsten som selvskrevne herrer i Viken fra det øjeblik af, da de havde modtaget Trøndernes hyldning på Ørething. Det ligger nærmest at tænke på de giftermålsplaner, den unge konge omgikkes med. Ligesom han gav Erling sin søster til ægte, således

*) Thord Kolbeinsøn (Snorre, O. Tr. k. 121): jeg véd, at de fleste herser, undtagen den ene Erling, var jarlernes venner.

søgte han at vinde fodfæste længere sydpå ved at tilbyde Sigrid Storråde, Erik den sejrsæles enke, sin hånd. Frieriet skal være gået overstyr, fordi Sigrid enten ikke vilde tage dåben eller endog forlangte, at Olav skulde kaste sin kristendom, og Olav skal have afbrudt alle yderligere underhandlinger ved at fornærme den stolte kvinde; han slog hende i ansigtet med sin handske og kaldte hende en hedensk hund. Andre lod ham endog vise den råhed at lade sine mænd vippe hende i vandet, da hun forlod det skib, på hvilket deres samtale havde fundet sted*). Nok er det, at Sigrid efter denne tid blev hans uforsonlige fjende.

Derpå henvendte Olav sin opmærksomhed på Sven Tjugeskægs søster, den skønne Thyre. Hun siges forhen mod sin vilje at have været fæstet til en vendisk høvding, men senere at være bleven tilbageholdt; rimeligvis forholdt det sig hermed, som senere sagaer videre udmaler, at Sven under fangenskabet i Jomsborg lovede at give hertug Boleslav af Polen sin søster til ægte, medens han selv tog hans søster Gunhild. Da han nu senere forskød denne sin dronning, efter at hun havde født ham to sønner, de senere konger Harald og Knud, og sendte hende hjem, er det i og for sig meget sandsynligt, at han samtidig har tilbageholdt Thyre, der rimeligvis først nu havde nået den voxne alder**).

Sagaen fortæller, at Thyre fæstede sig selv til kong Olav uden sin broders samtykke, men det véd de ældste kilder intet om; det ligger vistnok langt nærmere at forudsætte, at det var et venskabeligt forhold mellem de to våbenbrødre fra England, der førte til dette giftermål. Senere opstod der derimod et spændt forhold mellem dem,

---

*) Odd, O. Tr. k. 29. 34. 44. (M. 24. 29). Snorre, O. Tr. k. 66. 68. Saxo p. 502 f.

**) Ágrip k. 17. Hist. Norveg. p. 15. Snorre, O. Tr. k. 99. Thietmar VII 28. (Pertz III 848). Cnutonis regis gesta II 2.

og grunden var da måske netop den, at Olav imidlertid havde sat sig i besiddelse af Viken uden at Sven havde givet sit samtykke dertil, om han end heller ikke ligefrem gjorde noget for at forhindre det.

Olav havde ikke vanskeligt ved at finde tilknytningspunkter indenfor selve dette lands grænser; hans moder levede her med sine døtre og svigersønner og hele sin indflydelsesrige slægt; det kunde heller ikke fejle, at jo en søn af landets gamle konge måtte vække megen sympathi, når han kom tilbage efter ved egen kraft og dygtighed at have vundet hele rigets krone. Olav vandt da også landet helt ned til Gøteelv, men minderne om hans regering var så få og svage i Viken, at det rimeligvis har været et kortvarigt og i alle tilfælde meget omtvistet herredømme.

Håkon Adelsten havde været døbt som barn og kom til Norge veloplært i kirkens tro; men i årenes løb formørkedes det lys, der var bleven optændt i hans indre, og han foretrak folkets yndest for det åndelige liv, han havde havt del i. Gunhilds sønner hævdede deres kristendom vel, idet de selv holdt sig kirkens skikke efterrettelige, men lod enhver i denne sag følge sin egen tilskyndelse. Håkon jarl endelig forkastede sin dåb med lidenskab, fordi den var ham pånødt. Således havde Norge havt døbte herrer i to menneskealdre uden dog at komme kristendommen synderlig nærmere.

Med Olav Trygvesøn skiftede alt karakter. Han var ikke blot døbt, men det var bleven hans livs mål at udbrede dåben og dåbens tro, så langt som han på nogen måde mægtede. Han kendte intet til Håkon Adelstens vaklen, ligesålidt som til Harald Gråfels ligegyldighed; for ham var det at være Norges konge et stort religiøst kald og et personligt ansvar. Set i denne belysning er kong Olav ikke blot en fremragende, men en sjælden og usædvanlig mand. Hvilke udskejelser han end kan have gjort sig skyldig i, — så godt som alle de overgreb han begik,

alle de voldsomheder han øvede stod i forhold til den idé, han kæmpede for, den store modsætning mellem hedenskab og kristendom. For at drage alle over til kirken tog han intet hensyn til venskab eller frændskab, hans nidkærhed lod ham ikke vrage noget middel, når kun det kunde fremme hans forehavende. En sådan mand på en sådan plads kan udrette store ting.

Da kong Olav begyndte sit omvendelsesværk i Norge var det kun to år siden han selv var bleven døbt i Andover i Westsex, og således som hans dåb foregik, lignede den mere en politisk end en religiøs akt: han syntes at slutte sig til den lange række af høvdinger, der tog ved troen for at kunne leve blandt kristne mænd i et civiliseret land. Men dette var dog langtfra tilfældet, hans hårde vikingesind var alt dengang bleven grebet af kirkens forunderlige magt og opholdet hos biskoppen af Winchester fuldendte hans åndelige genfødelse.

Det var en selvfølge, at kong Olav førte præster med sig til Norge, og det ikke blot som fordum den danske konge Harald et par kapellaner, men klerke af alle vielsesgrader: biskoppen Sigfrid eller Johannes (i Norden kaldet Sigurd eller Jon), præsterne Thangbrand og Thormod, og flere diakoner. Det er vel ikke første gang vi møder et engelsk præsteskab på vandring til Norden, thi biskop Willibrord kom vistnok med et lignende følge til Danmark i kong Yngvins tid; men det er dog første gang der er tale om en videre gående indflydelse på vore fædre fra den kant, og det vil derfor være på sit sted her et øjeblik at dvæle ved den angelsaxiske kirke, som den havde udviklet sig mod slutningen af det tiende hundredår.

Den engelske kirke havde allerede en stor fortid, nu da den udsendte sine tjenere til det høje Norden; Beda den ærværdige havde alt for henved 300 år siden kunnet skrive dens historie, og en række fremragende mænd havde før og efter denne tid hævdet dens store navn. Men vikingetidens forfærdelige omvæltninger i forbindelse med

folkets tilbagegang på alle punkter havde bragt fuldstændig opløsning i dens organisme, lærdommen var kommen i forfald, disciplinen så godt som opgiven. Alt Alkuin, der selv var udgået fra øens skoler, klager bittert over den tilbagegang, som man kunde spore med hensyn til klerkenes lærdom; han var utrættelig i at ægge bisper og abbeder til at tage sig af deres klostre for atter at bringe videnskaberne på fode: de kostelige bogsamlinger, siger han, står nu hen uden at bruges, thi ingen forstår at sætte pris på dem; man har glemt at mænd som Beda, de nyere tiders største lærd, er opfostret blandt disse skatte. Alkuin oplevede også at se begyndelsen på den ødelæggelse, der udefra brød ind over kirken; i året 793 gik det berømte kloster på Lindisfarn op i luer og munkene faldt for Nordmannernes sværd; han sørgede dybt over denne og lignende ulykker, som kort efter meldtes fra forskellige egne, og han fordoblede sine påmindelser, medens han tillige spåede sin moderkirke en mørk fremtid.

Tilbagegangen i det 9. århundrede var overordenlig stor; i Nordhumberland udryddede kong Halvdan alle klostre, i det øvrige rige forfaldt de aldeles; da kong Ælfred begyndte sit genfødelsesværk fandtes der så godt som intet mere af det blomstrende klosterliv fra Bedas tid, selv domskolerne var opløste, klerkene havde giftet sig og levede spredte i stiftstæderne eller på landet, medens slet lønnede vikarer forrettede deres kirkelige tjeneste; den største uvidenhed herskede helt op til gejstlighedens højeste grader. Ælfred var ilde tilfreds med denne tilstand og gjorde hvad han kunde for at afhjælpe den. Der var ikke at tænke på atter at bringe den gamle lærdom tilveje, man måtte nøjes med, mente han, at bruge modersmålet for at få arbejdere til den nationale genfødelse. Også fordum havde modersmålet været brugt, men ikke anderledes end i de andre germanske lande, til almuens undervisning eller til religiøs og verdslig digtning; nu derimod affattedes der efterhånden en hel literatur på angelsaxisk, og skønt grunden altså ikke var

nogen sær forkærlighed for folkets eget sprog, så var dog resultatet lige glædeligt, idet selvfølgelig mange flere blev istand til at tilegne sig nogen literær dannelse end dèr hvor latinen blev enerådende. Ælfred oversatte selv eller lod oversætte værker fra den klassiske oldtid og man begyndte at føre årbøger over rigets historie på modersmålet; men samtidig indkaldte han lærere fra fastlandet og fra Wales for at fremme den højere undervisning i en hofskole*).

Begyndelsen var således gjort til et nyt opsving i den nationale kultur, men det varede dog endnu længe, før man kunde mærke fremskridtene i hele kirkens organisme. Det var først efterat det var lykkedes gennem 60 års anstrængelser at få de Danske bragt nogenlunde til ro og atter at forene det gamle riges område under den samme krone, at betingelserne for en rigere udvikling var bragte til veje. Det var et uvurderligt held for England, at der netop samtidig var begyndt et almindeligt opsving på fastlandet, særlig indenfor klostrene. Abbeden Odo af Clugny (927—42) havde reformeret Benediktiner klostrene, skærpet den ydre tugt og vakt nyt liv i den åndelige gerning, og det varede ikke længe, før hans strænge regel udbredtes fra Burgund til Frankrig og Tyskland. Ved siden af Cluniacenserne optrådte, som vi har set, de irske klerke, især i Lothringen, og snart drøftede kirkemøderne de mest indgribende spørgsmål om den lærde stands reformation.

England blev først efterhånden dragen ind i denne bevægelse, det var ikke mere blandt de lande som gik i spidsen eller blot umiddelbart deltog i fastlandets udvikling. Det var nærmest fra det franske kloster Fleury, øst for Orleans, der var så heldigt at eje den hellige Benedikt af Nursias levninger, som var førte hertil fra det af Langbarderne ødelagte Monte Casino, — (derfor kaldet st. Benoît-

*) John Lingard, the hist. and antiquities of the anglo-saxon church II chap. XII: decline of piety and learning.

sur-Loire), — at den nye retning først fik indpas blandt Angelsaxerne. Da landet selv var så godt som blottet for klostre, drog mange begavede unge mænd til det berømte Fleury for at indvies i det kanoniske munkeliv eller at lægge sig efter tidens videnskabelighed, og da nu den cluniacensiske reformation meget tidlig, endnu før Odos død, optoges her, for atter herfra at forplantes videre omkring, så indsugede de engelske klerke her den nye lære, der stod i en så skærende modsætning til deres hjemlands forfaldne kirketugt og oplysning.

Den mand, som især skulde blive bærer for det nye, var dog ikke dannet til sit kald ad denne vej. Det var Dunstan, en mand af ædel byrd, beslægtet med kongerne i Westsex såvel som med erkebispen af Canterbury, højt begavet og rigt udviklet gennem alvorlige studier og en omskiftelig skæbne. Sin første opdragelse fik han af de irske klerke ved fruekirken i Glastonbury (Sommerset shire) i Westsex; som alle deres landsmænd var de lærde, alvorlige mænd, der holdt ham til studiet af de hellige skrifter, kirkefædrene og de latinske forfattere, ligesom han af dem undervistes i musik, tegning, metalarbejde o. s. v. Senere opholdt han sig nogen tid hos sin frænde, erkebiskop Athelm i Canterbury, men vendte tilbage med det forsæt at gå i kloster og modtage kirkelig vielse, hvorpå han anvendte sine rigdomme til gudelige formål. Af kong Eadmund*) blev han derpå gjort til abbed ved kirken i Glastonbury, og kort efter oprettede han et munkebo af Benediktinere, de første i Westsex efter 200 års forløb. Under Eadred (946—55) steg han til den højeste indflydelse i kirkelige og verdslige anliggender, han afslog endog bispedømmet i Winchester for at kunne være om sin kongelige ven; men kort efter dennes død måtte han gå i landflygtighed for Eadvigs unåde, da han altfor frimodig havde lastet hans løse sæder. Dunstan gik til Flandern og fandt

*) Udtales Jadmund, ligesom Eadvig = Jadvig, Eadgar = Jadgar osv.

et tilhold i st. Peders kloster i Gent. Dette berømte Benediktiner abbedi, der var stiftet i det 7. århundrede og blandt sine forstandere talte kejser Karls historieskriver Einhard, stod alt forlængst i forbindelse med England, idet det nemlig af grev Balduin II's hustru Elstrude i året 918 havde fået jordegods i England; på den anden side strakte dets forbindelser sig lige til Clugny, hvis reformer begunstigedes af grev Arnulf (918—64), der i begyndelsen var optrådt med stor strænghed mod kirken og dens mænd, men senere viste sig meget gavmild og kirkeligsindet; Gent fik af ham stadfæstet alle de indtægter og ejendomme, som han selv eller andre havde frataget det*).

Det varede ikke længe, før Eadvig gjorde sig så forhadt i England, at hans broder Eadgar med held kunde optræde som modkonge, støttet dels til det strængere kirkelige, dels til det danske parti, hvis hovedsæde selvfølgelig var i Danelagen, men som iøvrigt var forgrenet over næsten hele landet. Under disse forhold vendte også Dunstan tilbage til fædrelandet, og da kort efter Eadvig døde og Eadgar blev enekonge, kom han til at indtage den mest fremragende stilling i den engelske kirke, først som biskop i Worcester i Merkia (Merce, »grænselandet« mod Wales), kort derpå tillige som biskop i London, og endelig fra året 960 som erkebiskop i Canterbury.

Fra denne tid af begyndte der en række reformer, som aldeles omdannede den engelske kirke og gav den en helt ny karakter, en kendsgerning, der både af samtiden og alle følgende tider, man kan sige til den dag idag, er bleven meget forskellig bedømt. De gamle samfund, der egenlig skulde været samboer af klerke, afløstes efterhånden på mangfoldige steder af Benediktiner klostre med strænge regler, og dette virkede atter tilbage på de steder, der slap for en fuldstændig omdannelse. Dunstan selv oprettede Westminster abbediet ved London, ligesom han udvidede

*) Warnkönig, Flandrische Staats- u. Rechtsgeschichte I 102. II 12.

Glastonbury og Abingdon i Westsex; men især virkede han dog gennem sine disciple, der kom til at beklæde vigtige bispesæder og andre kirkelige eller politiske embeder, ligesom han atter bragte Angelsaxernes kirke i forbindelse med pavestolen. Det er især Oswald og Æthelwold, der førte Dunstans planer ud i livet. Den første var en frænde af Dunstans forgænger i Canterbury, erkebiskop Odo; som diakon i Westminster gik han til Fleury for at lære fastlandets munkevæsen at kende og forfremmedes derpå af Dunstan til biskop i Worcester, hvilket sæde denne indtil da havde forenet med sine andre embeder. Oswald fik senere den ros, at han havde ombyttet syv klerkesamfund med Benediktiner klostre; men det synes dog rimeligt, at flere af dem var helt nye anlæg, ligesom vistnok enkelte andre omdannedes ad frivillighedens vej. Betegnende er den måde, hvorpå han overvandt domklerkenes modstand. Han grundlagde nemlig en helt ny kirke, indviet til vor frue, i nærheden af den gamle Pederskirke, og oprettede et kloster ved den; her holdt han nu selv messe, ligesom han gerne færdedes mellem munkene, og det varede da ikke længe, før tilstrømningen af folk var langt større i den nye end i den gamle kirke; følgen heraf var atter, at klerkenes degn tog klædet og blev Benediktiner, hvorefter den ene efter den anden fulgte hans exempel, indtil kapitlet forsvandt og munkene udgjorde stiftkirkens gejstlighed. Senere blev Oswald erkebiskop i York, men i Nordhumberland fortsatte han ikke sin virksomhed med så stor iver, rimeligvis fordi den strængere opfattelse af kirkedisciplinen her stødte på alt for mange vanskeligheder.

Æthelwold var oplært i Glastonbury, medens Dunstan var abbed; også han havde tænkt på at gå til Fleury, men Eadred holdt ham tilbage ved at give ham det forfaldne kloster Abingdon, som var ødelagt af de Danske; han drog derhen med nogle brødre fra Glastonbury og sendte sin ven Åsger — som det ses af navnet, en mand af nordisk oprindelse, — til Fleury for at undervises i munkereglerne

og Cluniacensernes praxis. Dunstan fulgte hans bestræbelser med interesse og fik ham udnævnt til biskop i Winchester. Æthelwold vandt hædersnavnet »munkenes fader«, idet han snart med det gode, snart ved tvang omdannede sine klerkesamfund til klostre, medens han tillige genoprettede de forfaldne abbedier i Ely, Thorney, Medeshamstede o. a.

Ved siden heraf virkedes der ved almindelige møder på hele præsteskabets reformation, man søgte at gennemføre idetmindste de højere graders ugifte stand, at ophjælpe det forsømte skolevæsen, særlig ved bispesæderne, og at få bispevalget lagt i hænderne på de kirkelige broderskaber. Dertil tog Dunstan og hans venner sig af det forsømte fattigvæsen, der byggedes gæstehuse for fremmede og syge, og rigelige indtægter sikredes denne del af kirkens virksomhed. Med hensyn til den offenlige sædelighed var erkebispen en stræng dommer og en ofte besværlig påminder for de store, kongerne indbefattet; ret og retfærdighed fandt i ham en varm beskytter og en hensynsløs talsmand, han søgte at løfte alle livets forhold. Klerkene gjorde ham hård modstand, både dengang reformerne gennemførtes og bagefter, da den kraftige kong Eadgar var død og hans svage efterfølgere syntes at indbyde til reaktion: de vilde ikke slippe deres ubundne liv og de rige indtægter; men det lykkedes Dunstan at overvinde dette stormløb, og kirkens omdannelse fortsattes jævnt, om end afbrudt af de fornyede danske angreb, under de følgende konger efter erkebispens død (988).

Kong Eadgar var en energisk ven af hele denne retning og han blev senere helligdømt ikke mindre end de tvende erkebiskopper. I et gåvebrev til Malmesbury kloster siger han med få ord, hvad hans bestræbelser har været rettede på: »klostrene blev forhen ikke blot materielt forsømte, men også i det indre nedbrudte, gudstjenesten nedlagt; han har fjernet de ulærde klerke, der ikke var undergivne nogen ordensregel, og på mange steder indført præster af et helligere samfund, undergivne klostertugten.« Hvad der

især for os er mærkeligt herved, er den omstændighed, at den samme konge var en særlig ven af de Danske, som han ved enhver lejlighed begunstigede; han lod dem leve under deres egne love, selv vælge deres retssædvaner og frit færdes overalt i sit rige. Vi ser da også nordiske mænd indtage de højeste pladser i staten og kirken; Odo af Canterbury var søn af en dansk viking, hans frænde Åsketel var erkebiskop i York, og dennes efterfølger, den hellige Oswald, var i slægt med dem begge. Det er dog vanskeligt at tro, at de Danske i det hele og store skulde være gået i spidsen for reformerne i den engelske kirke, dertil var de for rå i deres vaner og for frisindede i deres livsanskuelse; det er derimod let forklarligt, at enkelte af dem, netop fordi de var kraftige karakterer og derfor blev dybt grebne af det nye, kunde stille sig i forreste række i kampen mod den slaphed og mangel på bestemt holdning, der udmærkede det ældre parti*).

Hvori lå nu modsætningen mellem den engelske og fastlands kirken, det hvorved hin udmærkede sig fremfor denne? — thi det synes at være bleven en trossætning blandt nordiske forfattere, at det må regnes for en slags kirkeligt adelskab at have stået i forbindelse med England og at det er et langt ringere vilkår at have fået sin kristendom fra Tyskerne; især har Normændene deri fundet et stort fortrin for deres fædre i modsætning til de Danske**). Det vil være vanskeligt at påvise en sådan modsætning; begge steder fandtes tvertimod de samme modsætninger mellem et ældre og et nyt parti, og begge steder var det dette sidste, som ene kunde være tilbøjeligt til at tage sig af hedninge missionen som af enhver byrdefuld ideal gerning. Det nytter ikke her at anvende vort frihedsbegreb på hin tids klerke; ligesålidt som lægfolket dengang var frit i

*) John Lingard II, chap. 13: reform by st. Dunstan. W. B. Mac Cabe, a catholic history of England II. Sml. Worsaae, den danske erobring af Engl. og N., s. 224 ff.

**) Keyser, d. nor. k. I 33. Munch I 2, 289.

alle sine lag, ligesålidt kunde kirkens mænd være det, og til en tid, da den vildeste usædelighed og ubundenhed herskede overalt, var det nødvendigt, at idetmindste præsteskabet anerkendte strænge love, hvis ikke kristendommens ophøjede mål, at lutre livet og give tankerne alvor, helt skulde tabes af syne og selve det religiøse liv derved udsættes for den største fare. Når vi nu er tilbøjelige til at opstille den fordring, at det samme måtte kunne være opnået uden at forbyde ægteskabet, — thi dette er selvfølgelig hovedpunktet for senere tiders angreb på reformbevægelsen, — så er det dog muligt, at vi tager fejl deri og at vi vilde gøre rettere i ikke at stole på vor egen mening, men se hen til, hvad hin tids dygtigste og hæderligste mænd mente, efter det kendskab, de havde til deres samtid. Det at forbyde klerkene ægteskab var heller ikke så vilkårligt, som det kunde synes. De lavere grader kunde gifte sig, det var først, når man nåede op til degn eller præst, at fordringen om skilsmisse indtrådte, vedkommende var da mindst 25 eller 30 år og kunde eller burde vide, hvad han påtog sig; følte han ikke kald eller styrke dertil, da kunde han jo stanse på sin embedsbane. Men den ugifte stand samlede ikke blot mandens hele arbejdskraft og åndelige dygtighed på sit kalds udførelse, den gav ikke blot lægfolk et exempel på forsagelse og selvbeherskelse, men den holdt fremfor alt vedkommende fri for det som udgjorde grundlaget for det hele samfundsliv, nemlig slægtskabsforbindelsen, den retslige og moralske solidaritet; thi selv om klerken endnu følte sig bunden som søn eller broder, så var det dog med aftagende styrke og der knyttedes ingen nye bånd for ham, som for den gifte lægmand. — Hvad iøvrigt forholdet mellem landene angik, da var man neppe nået synderlig længere i Tyskland end i England, begge steder arbejdede man hen imod et mål, som endnu lå fjernt, og, kan man tilføje, hvis opnåelse vel i det hele var mindre værd end selve kampen derfor.

Ét fortrin havde dog den engelske kirke i det øjeblik, da den trådte i forhold til Norden, da Sigfrid gik til Norge og Godebald og Bernhard til Danmark: bevægelsen var dengang endnu stærkere dèr end i Tyskland, fordi den var nyere. Hvad der havde været på sit højdepunkt i Otto den stores, Bruns og Adaldags kraftige alder, hvad der havde oprettet bispedømmer i Jylland og på Fyn, hvad der havde givet Poppo mod til at påkalde en gudsdom, dèt var alt sygnet hen igen eller dog svækket i sin første kraft, og efter den høje flod sporedes der også i Danmark et åndeligt lavvande efter kong Haralds fald: Sven Tjugeskæg lod kristendommen forfalde i Viken, siger Snorre, thi han tænkte mere på sine vikingetog. I England derimod gik bevægelsens bølger endnu højt, rigets ulykker under Æthelred kunde nok svække det ydre apparat, men æggede de alvorlige til yderligere anstrængelser, og da Angelsaxerne havde udtømt deres reformiver, forplantede den sig til de danske egne og de danske konger i England og fik et nyt opsving.

Det var 6 år efter Dunstans og 10 år efter Æthelwolds død, at kong Olav modtog dåben og sin kristelige undervisning af den sidstes efterfølger, biskop Ælfheah (Elphegus) af Winchester, den samme der senere som erkebiskop af Canterbury led martyrdøden for de Danskes hånd, en mand, der var lige udmærket som lærd og gejstlig. Det kan ikke undre os, at en ung mand af Olavs karakter blev så stærkt greben af denne lære og fattede så heftige forsætter med hensyn til sin egen virksomhed. Munkene i Westsex var så gennemtrængte af deres »faders« ånd, at de neppe undlod at lægge ham det alvorligt på sinde, hvilke forpligtelser han havde påtaget sig fra det øjeblik af, han selv fra et vildt og syndefuldt vikingeliv optoges i den alforbarmende kirkes skød; Ælfheah roses selv for det mod, hvormed han opsøgte endog vikingesværmene for at løskøbe de kristne fanger og indvirke på de fremmede*).

---

*) Osbern, vita st. Elphegi (i acta sanctorum April II) k. 2, 11—13. 4, 19.

At der i den henseende var lagt en plan og fattet en beslutning, fremgår alene deraf, at Olav på vejen til sit fædreland søgte og fandt lejlighed til at kristne Ørknøernes jarl, ligesom deri at han medtog klerke af alle vielsesgrader.

Olav Trygvesøns kongedømme er en mission. Det kan ikke undre os, at sagaen et par hundredår efter, da kirken forlængst var grundfæstet og forargelsen over hedenskabet var glemt, har tabt dette synspunkt og væsenlig skildrer ham som en kongelig høvding og en sjælden idrætsmand. Den norske tradition satte dog hans forhold til kristendommen i spidsen for alle sine beretninger, — »han var konge i 5 år, siger den, og kristnede i den tid 5 folk og lande«. Hans korte herredømme var et vældigt indlæg for kirken blandt folkene af den danske tunge, ingen enkelt Nordbo har i så kort en tid udrettet så meget i denne henseende.

Hvorledes forberedte Olav denne gerning, — eller gik det som sagaen melder, at han, som man siger, faldt med døren ind i huset, optrådte med sine strænge påbud og skaffede dem gyldighed med sværdet? Det er klart, at en sådan fremfærd vilde være endt med forskrækkelse, ligesom det er indlysende, at den katholske kirke ikke kan forudsættes her at have ladet alle sine kloge beregninger falde og alene at have stolet på en nylig omvendt og voldsom søkonges lykkestjerne. Olav optrådte ikke alene, han optrådte end ikke først som lærens talsmand, det gjorde tvertimod biskoppen og hans klerke; men kongen var overalt tilstede og hele den magt, som var samlet i hans hånd, stod til deres rådighed; i forholdet til den enkelte trådte han desuden selv til med overtalelser, løfter, trusler eller disse lidenskabelige udbrud af religiøs nidkærhed, der gjorde hans navn så frygtet og forhadt blandt hans modstandere*).

*) De sanctis in Selio (scr. r. D IV 3): cujus (Olavi) industria et instantia gens Norvegiæ — per beatum et venerabilem virum

Sigurd kaldes i sagaen for kong Olavs hirdbiskop, klerkene var hans hirdpræster. I denne benævnelse er det rette forhold udtrykt; der siges udtrykkeligt, at Olav nøjedes med først at hævde sin egen kristendom, ligesom Gunhildsønnerne, at indrette sin hird derefter, at nedbryde hovene på de kongelige gårde og istedenfor at lade indvie kirker og kapeller*). Dernæst påvirkede han sine nærmeste i samme retning, mange droges til hove og så her den nye gudsdyrkelse, for nogle opfriskede det ungdomsindtryk fra fremmede lande, andre følte sig betagne af det nye og usædvanlige, der kaldte så sælsomme tanker til live. Som vi alt har set, styrkede kongen dernæst sin indflydelse ved giftermål; Erling Skjalgsøn på Sole fik Åstrid, hans halvsøstre var gifte i Viken og selv ægtede han Thyre Haraldsdatter fra Danmark; i sit sidste år indledede han ægteskabsplaner for sin søster Ingeborg med jarlen Røgnvald i Vester Gøtland; vi vil overalt se ham lægge an på at vinde de enkelte storættede og indflydelsesrige mænd, for atter gennem dem at vinde almuen.

Norges inddeling var på hin tid noget forskellig fra den senere middelalders, og det vil ikke være uden betydning for forståelsen af den gang, missionen tager, og de sammenstød, som finder sted, et øjeblik at dvæle ved disse forhold. Da Norge deles efter kong Olavs død falder de politiske delingspunkter endnu fuldstændig sammen med de naturlige, hvis man i dette punkt kan stole på sagaernes overlevering; det er de to forbjerge Lindesnes (Liðandisnes) og Stat (Stað), der gør skellet mellem de tre kyststrækninger. Den senere inddeling efter lovområder (lög) falder derimod ikke sammen hermed; Gulethingslagen omfatter ikke blot Vesterlandet fra Stat til Lindesnes, men

---

Siguardum episcopum christianæ fidei sacramenta percepit. Hist. Norv. p. 15: si quos ipse ep. spirituali gladio nequivit, rex adhibito materiali — Christi subjugavit imperio.

*) Ágrip k. 16: (Olafr) — reisti furst kirkior a sialfs sins hofuþbolom —.

dertil Sønder Møre mod nord og Øst Agder mod sydøst, medens Frostethingslagen mod nord og Ejdsivathingslagen i øst omfatter det øvrige land; højlandene (Oplandene) er delte mellem de sydlige, Hålogaland tilfalder det nordligste thinglag.

Lovområdernes udvikling ligger i en bestandig væxt fra det mindre til det større, hereder samles til fylker, sysler eller »lande«, fylkerne træder i forbindelse med hinanden til thinglag, indtil endelig i den nyere tid lovområdet falder sammen med rigsgrænsen. Hvad Vesterlandet angår, da fortæller sagaen, at allerede Håkon Adelsten satte en Gulethingslov, at der altså i hans tid fandt et vist fællesskab sted mellem fylkerne; men af en sammenstilling med Egil Skallegrimsøns saga fremgår det, at kun de 3 nordligste fylker på Vesterlandet: Fjordene, Sogn og Hørdeland deltog i dette thing*). Ved en nærmere betragtning kan det end ikke antages, at disse fylker oprindelig deltog i samlaget på Gula i hele deres udstrækning. Ved Hørdelands sydgrænse finder vi nemlig et hovedthingsted på øen Moster, svarende til Gula på nordgrænsen, og skønt det ingensteds er overleveret, hvilke fylker her mødtes, bliver det dog af overvejende sandsynlighed, at det var Sønder Hørdeland tilligemed Rogeland og Agder indtil Lindesnes. Hvad der gør dette forhold yderligere sandsynligt er den omstændighed, at efter Gulethingsloven, som vi kender den fra en langt senere tid, alle årmændene skulde møde til de årlige althing på Gula, dog således, at to blev siddende i hvert af de to sydligste fylker og én i Sønder Hørdeland, desuden én i Nørre Fjordene og i Sønder Møre. Disse sidste dannede da uden al tvivl atter et særligt thinglag ved Dragsejd indenfor Stat, der i Olavs tid vitterlig var et hovedthingsted. Først i en senere tid er det da lykkedes Gulethinget at overfløje de to andre og blive det fælles midpunkt for hele Vesterlandet.

---

*) K. Maurer: Entstehungszeit der älteren Gulathingslög.

Det er selvfølgelig gået sagamændene som alle andre historieskrivere i middelaldereu, at de har overført deres samtids tilstande på fortiden; således også i det foreliggende tilfælde thingforholdene som de var i en senere tid. Det er dog ikke vanskeligt at undgå misforståelserne på dette punkt, når man engang er bleven opmærksom på forskellen; thi der vil i reglen være en iøjnefaldende forskel på den ægte tradition, der støtter sig til bestemte stedsforhold eller opbevarede ejendommelige træk, og den senere tildigtning, der væsenlig kun vil systematisere. Når således Snorre lader det komme til forhandlinger om religionen på Gulething uden at kende et eneste originalt træk, der kunde fastholdes af traditionen, så ligger det nær at antage, at vi her har et af sagamandens ofre til sin tids forhold: det måtte forudsættes, at dette hovedthing havde været vidne til scener, som det var overleveringens fejl at have glemt. På samme måde kommer det til aldeles farveløse forhandlinger på Frostething og i Viken, som det synes alene af den grund, at intet af rigets (senere) knudepunkter skulde savne sit sammenstød med Olav Trygvesøn, skønt, som vi senere skal se, de karakteristiske forhandlinger med Trønderne fandt sted på andre steder, medens Viken ikke synes at have frembudt nogen vanskelighed for omvendelsen i Olavs dage.

Den kirkelige tradition mindedes derimod meget vel kong Olavs møde med høvdinger og bønder på Moster. Denne lille ø ligger ved det sydligste indløb til Hardangerfjord, øst for den større ø Buml, efter hvilken den nærmest liggende del af fjorden opnævnes. Man viste senere det sted på fjeldet, hvor kongen havde stået, thi hans fødder var trykkede ned i stenen som i løs sne, og hans og hirdmændenes spydskafter havde efterladt mærker. Natten før thingdagen kom den hellige Morten til kongen og gav ham godt håb om udfaldet, men opfordrede ham tillige til at afskaffe de hedenske drikkegilder og istedenfor at lade tømme bægre for gud og hans helgener. Da thingalmuen

var samlet, trådte Olav frem og tiltalte den med vægt: han var kommen for at byde den en ny og bedre tro, på gud den almægtige skaber, på Krist, Mariæ søn, og den hellig ånd fra himlen. Bønderne havde udvalgt tre talsmænd, der nu optrådte den ene efter den anden for at svare den veltalende konge; men den første fik en voldsom hoste og måtte sætte sig igen, den anden tog til at stamme, så der opstod en almindelig latter, og den tredje var så hæs, at ingen kunde høre ham. Dermed var forhandlingerne endte og bønderne lovede at tage dåben. Olav lod bygge en kirke på det sted, hvor han var kommen i land og først havde ladet holde messe, Thangbrand blev indsat til præst ved den for at døbe almuen i det hele thinglag; det var som det synes den første dåbskirke nord for Lindesnes*). I dette samme thinglag lå gården Sole, syd for indløbet til Bukkefjorden, og forbindelsen med Erling Skjalgsøn har da uden tvivl hørt med til de forberedelser, som gik forud for thingmødet; Åstrid, fortælles der, vilde ikke ægte den rangløse (útiginn) bonde, før Olav lod hendes falk gribe og plukke og sendte hende den som tegn på sin vrede og den magt, han var i besiddelse af. Kongen gav ham herredømmet over hele landstrækningen fra Lindesnes til Sognefjordens indløb, men Erling afslog at ombytte det nedarvede herse- med jarlenavnet.

Hvad der vistnok bidrog meget til at lette Olav fremgangen her var forbindelsen med England og rimeligvis tillige med Danmark, som måtte forberede overgangen til den nye tro. Ingensteds fandtes der djærvere sømænd end netop her, fra ingen egn havde udvandringen til Vesterlandene og til Island været så stærk; mange er da uden al tvivl igen vendte tilbage hertil, især fra de britiske øer, med en mere eller mindre tydelig forestilling om den »nye sæds« fortrin for den gamle.

---

*) Odds O. Tr. k. 24 (17). O. Tr. saga, k. 141. Ágrip k. 16. Vi vil senere komme tilbage til dens indvielse og filialforhold.

Olav Trygvesøn fandt et andet tilknytningspunkt på Vesterlandet, der synes at have lettet kristendoms forkyndelsen ikke så lidt. Efterretningen om Håkon jarls død, siges der, var endnu ikke kommen sønderpå, da to bønder sejlede langs kysten ad Trondhjem til. Da de kom op i nærheden af Stat så de en sælsom lysglans over den lille Selø (Selja); de stansede for at undersøge sagen nærmere og fandt at lyset udgik fra et mandehoved. Dette bragte de nu med til Trondhjem, hvor de fandt Olav for Håkon; kongen og hans hirdbiskop erklærede det for en helgenlevning og fulgte med tilbage til den mærkelige ø, hvor der nu fandtes levninger af flere mennesker spredte i fjeldhulerne; benene viste alle tegn på helligdom. Hvem var disse »Seljemænd«? Senere hen besvarede den norske kirke det med en udførlig legende om en irsk kongedatter Sunniva, der af sin fader skulde være givet til en hedensk viking, men havde foretrukket at gå til søs med et stort følge af trofaste mænd og kvinder; de landede på Selja og Kinn og levede af naturens gaver, fisk og fuglevildt; men landets indbyggere beskyldte dem for at røve deres kvæg, som gik på udøernes græsgange, og det endte med, at Håkon jarl efter deres opfordring besluttede at angribe og fordrive dem. Men i den overhængende fare flygtede de hellige mænd og kvinder ind i øens huler og den almægtige skjulte dem for deres forfølgere ved at lukke for dem ved fjeldskred. — Denne fortælling er øjensynlig påvirket af den bekendte legende om de 11000 jomfruer i Köln; dertil henføres den allerede af en skolie til Adam af Bremen (141); oprindelig kan den neppe have lydt således i Norge. Hvad derimod Håkon jarl angår, da er han uden tvivl kun kommen ind i fortællingen som repræsentant for det hedenske Norge i modsætning til Olav. Det som historisk synes at ligge til grund, er vel nærmest den kendsgerning, at der havde været folk til, som kaldtes Seljemænd, som var kommen vesterfra, talte irsk og var kristne, og derfor stod i et fjendligt forhold eller dog holdt sig fjernt fra landets

indbyggere, indtil de efterhånden døde ud eller forsvandt. En sådan tildragelse står i den bedste overensstemmelse med det vi kender til Irernes eller Skoternes tog alt før år 800, idet deres skibe var nåede op til Færøerne og Island, hvor enkelte eneboere endog bosatte sig og tilbragte vinteren. Intet er rimeligere end at lignende eventyrere er komne over Nordhavet til de norske udøer og har taget varigt ophold dèr, enten fordi de ikke havde midler til at vende tilbage eller fordi de fandt stedet svarende til deres ønsker. Men en sådan tildragelse var jo vel skikket til at spænde befolkningens opmærksomhed og fremkalde sagn om de hemmelighedsfulde fremmede og, da så kristendommen ad andre veje rykkede dem nærmere på livet, at se spor af deres helligdom i jertegn over de ubegravede ben. Det er da også i sig selv sandsynligt, at man kort efter Olavs komme til riget, og efterat han var optrådt med den nye lære, rettede sine tanker herpå og med forøget styrke bar rygterne om de forunderlige tegn fra bygd til bygd. Og for kongens vedkommende kunde det nok være mere end klog beregning, som man så stærkt har fremhævet, at han strax lyttede til disse rygter og begav sig til stedet; der måtte jo for ham være noget gribende ved tanken om disse mænd, som langt tilbage i tiden var kommen hertil ad samme vej som han, med den samme tro og det samme evigheds håb, men uden hans høje kald, der som stille vidner havde henlevet et stille liv her i den oprørte sø, under en mørk og truende hedensk kyst, indtil de fandt døden, den ene efter den anden, eller alle på én gang for naturens vildhed. — Olav og Sigfrid samlede de spredte ben og byggede en kirke dèr på øen, den anden hovedkirke i Norge; der fejredes senere i Norge en »Seljamanna-messe« d. 8. Juli, dette var altså uden tvivl benenes optagelses og skrinlæggelses dag. Senere opkom så sagnet om kongedatteren Sunniva, måske en sammenblanding af et ældre eventyr dèr på stedet med legenden om st. Ur-

sula, og det blev da hendes navn, som efterhånden trådte istedenfor Selø-mændenes*).

Kirken over de helliges ben på Selja var indviet til Kristus; den var senere fylkeskirke og de nærmeste bygders hovedkirke, de første biskopper på Vesterlandet indviedes til den. Senere flyttedes helligdommen og bispesædet til den nye købing ved Bergen, hvor hovedkirken havde den samme indvielse**).

Ved spørgsmålet om, hvorfra denne oprindelig må antages at stamme, ligger det tilsyneladende nærmest at tænke på Kristkirken i Canterbury, hele Englands hovedkirke; men der er dog en omstændighed, som taler derimod. De norske Kristkirker synes alle at være trefoldighedskirker, der kun til daglig brug antager det kortere navn, ligesom i Danmark og Sverig det latinske »trinitatis« er bleven gengivet ved »drottins«, nærmest vel på grund af den ydre lydlighed. Men en trinitatis kirke træffer vi i England netop i Winchester***), hvor Olav Trygvesøn var oplært i omgang med biskop Ælfheah, og hvorfra han uden tvivl havde sin biskop og sine præster med hjem til Norge. Som vi alt har set var Thangbrand atter kommen til England fra Århus bispekirke, der havde den samme indvielse.

Som bekendt var en hel række hovedkirker i Norge senere hen Trinitatis- eller Kristkirker, nemlig foruden

---

*) Officium et lectiones de sanctis in Selio, ex breviario Nidrosiensi (scr. r. D. IV 15-21). Odd k. 25—27 (efter et mangelfuldt håndskr. Munchs udg. k. 18—20).

**) Odds O. Tr. k. 20 (Munchs udgave).

***) Der var i W. et ældre og et yngre mønster, som dog stod i det nøjeste forhold til hinanden. Det yngre, og fra 1093 tillige det eneste, kaldes stadig trinitatis, medens det ældre i reglen kaldes efter apostlene Peder og Pavl. Men dette navn ses ved nærmere undersøgelse at være sekundært, medens også det ældre mønster oprindelig bærer det samme fælles navn. Kemble, dipl. Angl. sax. nr. 332, 336, 698 osv. Thorpe, dipl. Angl. p. 189, 231, 321 f. (en munk fra det nye kloster tager her sin tilflugt til Krist, st. Peder og st. Svithun i det gamle kloster), 498 (the old monastery of the holy Trinity), 558 osv. Anglia sacra p. 192.

Bergen tillige den i Nidaros, Hammar, Stavanger og på Ørknøerne, altså i hele det område, som lå udenfor dansk indflydelse*). Dette må nu uden al tvivl for de flestes vedkommende forklares af et datterforhold til kong Olavs egen trefoldighedskirke på Selø, rimeligvis dog med undtagelse af den i Stavanger. Her ligger det nemlig langt nærmere at tænke på et oprindeligt forhold til fylkeskirken på Moster, der senere taber sin oprindelig fremragende betydning uden at vi kan forklare det anderledes end ved flytning, og da selvfølgelig til det nærmeste bispesæde Stavanger. Hvad der yderligere taler herfor er det senere forhold mellem Stavanger og Winchester, idet vi her træffer levninger af og en hovedindvielse til den hellige Svithun, fordum biskop i Winchester og skrinlagt i dets hovedkirke; dette forudsætter vel just ikke noget datterforhold mellem de to kirker, thi omtrent samtidig ser vi Knud den hellige i Danmark føre levninger af den hellige Alban fra England til Odense, hovedet af st. Lucius kommer fra Rom til Roskilde osv., men det bliver af større betydning, når de tvende kirkers oprindelige indvielse tillige er den samme.

Det bliver herefter måske endog tvivlsomt, hvilken af de to ældste norske dåbskirker, den på Moster eller den på Selø, der skal ansés for rigets moderkirke. For Selø taler vistnok de fundne relikvier, der giver anledning til den første ejendommelig norske kirkefest, men for Moster taler den tidligere anlæggelse, forholdet til kong Olavs landnam og den omstændighed, at Olav den helliges kirkelige lovgivning er foretagen her. Måske kommer vi sandheden nærmest ved at antage, at Moster vel fra først af har indtaget den mest fremragende plads, men at principatet over rigets kirke senere er flyttet nordpå, først til Selø, derpå til Nidaros, efter de nationale helgener, først Seljamændene, derpå hellig Olav.

---

*) Munch kommer jævnlig tilbage til, at enhver domkirke som sådan kan kaldes Kristkirke!

Selø er kun ved et smalt sund skilt fra fastlandet; det er Statland, som her skyder ud i nordvest med sine bratte forbjerge og lave ejd. Neppe en fjerdingvej nord for den lille vig, ved hvilken kirken byggedes under øens hellige huler, løber det smale Dragsejd ud for bjergenes fod; her holdtes fire fylkers thing: Firder og Sygner fra syd siges her at være mødtes med Sønd-Mører og Romsdøler fra nord*). På dette thing, fortalte præsten Sæmund den frode, mødte kong Olav med mange folk og aflod ikke med at forkynde almuen den rette tro, førend de tog dåben. At en ægte tradition lå til grund for denne efterretning ligger allerede deri, at dette thingsted ikke senere spiller nogen rolle, medens Gula og Froste deler dets område; det stadfæstes yderligere ved Seløs nærhed, der alt havde gjort dette sted til udgangspunkt for en kraftig påvirkning af de nærmeste bygder. Sæmund henførte thinget til Olavs andet år; Selømændenes skrinlæggelse tilhører da uden tvivl samme sommer (998); da den åndelige bevægelse engang var vakt, lå det nær at gribe det heldige øjeblik**).

Så langt kom Olav Trygvesøn med det gode; så langt var også Jomsvikingerne komne, da de hjemsøgte Håkon jarl; men så stansedes de i Hjørungavåg af Thorgerde Hørgabrud og Irpa. Fra nu af måtte også Olav være belavet på modstand, dersom han vilde »fare med det dyrebare klenodje« til mændene ved den snævre fjord og med det snævre sind.

Fra Statland drejer skærgården med sine tidevande og brændinger, sine fiskestimer og sin varme havstrøm af mod

*) Gulethingslagen synes helt at forsvinde ved disse forhandlinger; Erling Skjalgsøn fik jarledømme »fra Sognsø« til Lindesnes; fra Sogn og Fjordene tager man nordpå til Dragsejd; der er ingen selvstændig tradition om forhandlinger på Gula.

**) Odd k. 32 (26). Snorre, O. Tr. k. 65. Når forf. her (idet han rimeligvis bruger Sæmund som kilde) fortæller, at Olav gav almuen valget mellem tvende kår, enten at lade sig døbe eller holde slag med ham, så viser det slående, hvorledes sagastilen forvanskede de oprindelige traditioner.

nordøst. Kystlandet bliver smalere, Dovre stænger mod syd og livet bliver fattigere. Så åbner Trondhjemsfjorden sig en vej dybt ind i det uhyre fjeldrige, omtrent en 40 mil nordøst for Stat; væggen er ligesom gennembrudt og et lavt blomstrende land breder sig om den grenede fjord, skrånende jævnt op til alle sider; det er et stort frugtbart bækken, sænket ned i ødemarken, med talrige vandløb gennem de lave dalfører. Hele den lange kyststrækning kaldtes med et fælles navn Møre (af mar, havet), Romsdalen deler den i Sønder og Nør Møre; befolkningen var her i det hele fattig og uden indflydelse på rigets udvikling. Fjordens opland derimod kaldtes Trondhjem efter sine indbyggere, Trønderne; det var Norges største sammenhængende bygd og gennem hele middelalderen rigets hoved.

Trøndelagen eller Frostethingslagen omfattede i en senere tid 8 fylker, hvis fællesthing holdtes på en lille landtunge, Froste. Det er dog vel et spørgsmål, om dette forhold alt dengang var så udviklet, at alle Trønderne kunde opfattes som en helhed, adskillelsen mellem Ud- og Ind-Trønder synes snarere at have været overvejende endnu i kong Olavs tid. De fire sydligste eller Ud-Trøndernes fylker var de største, men for en stor del mindst frugtbare, deres land skråner ned mod nord, medens Dovre hæver sig bagved sletten; beliggenheden ved fjorden er derimod yderst heldig; Ind-Trøndernes fylker var mindre, men landets heldige fald mod syd og de talrige små vandløb gjorde det til en af de frugtbareste pletter i riget.

I Strindefylke eller kysterne af Strindsø, den sydlige del af fjorden, som lå mellem Froste og Nidarnes, fandtes hele bygdens hovedsteder. Syd for søen, hvor kysten går i øst og vest, findes Nidelvens udløb (Nidarós) med sine nes, sine øer og sin holm; stedet dækkes mod vest (i højde med fjordens indløb, »Trondhjems munding«) af et fjeldparti, mod nord er stranden åben ud til den brede sø, i øst og syd strækker den bølgeformede slette sig vidt omkring. Nidelven, der udmunder i en lille vig bagved Nidarholmen,

har på de sidste mil af sit løb, mellem Selbosø og fjorden, retning fra syd til nord; den ender i et par krumninger, den sidste fra vest til øst; den lille halvø, som herved dannes mellem elven og fjorden, kaldtes Nidarnes; på dens fjordside fandtes de flade »øre«. På Nidarnes var der bygget en del købmandsboder; intet sted kunde være heldigere beliggende, havets nærhed, den sikre havn, et rigt opland til alle sider; den lille by kaldtes Nidarós efter sin havn; den skulde i tidens løb få så stor betydning, at hele bygdens navn Trondhjem kunde knyttes til dén.

Øst for Nidaros vigen, lidt op fra stranden, lå jarlernes sæde, hele egnens hovedgård, med sine talrige huse og sit prægtige hov; kysten faldt på dette sted brat af og bølgerne brød sig på »Hladhamrene« overfor holmen; et par mil i nord dukkede Froste landtunge op af fjorden som den yderste spids af en lang halvø. Her ved Strind sø var Trøndernes fælles mødested, snart på Froste, snart på Nidar-ørene, alt som omstændighederne førte det med sig; senere hen i tiden blev »Ørethinget« det retslige sted for Normændenes kongevalg.

Da Olav var bleven konge begyndte han med at bryde hovene ned på sine gårde. Ingensteds vakte det vistnok så stor forargelse som på Håkons gård, der nu var hjemfalden til kronen efter sønnernes flugt, men Olav var ikke tilsinds at skåne den; det blege jarlehoved på Nidarholmen så Hladehov gå op i luer; smykkerne reves af de udskårne guder og kongen forærede Sigrid Storråde den hellige ring fra hovdøren. Han lod det ikke blive herved; den store jarlegård kom til at stå forladt med en kongelig årmand, medens han selv byggede sig en gård og den første hovedkirke i Trøndelagen på Nidarnes, ovenfor købmandsboderne; den blev indviet til den hellige Klemens, de søfarendes beskærmer. Her synes der at være et umiskendeligt tilknytningspunkt for fortællingen om kong Olavs primsigning blandt »Grækerne«, d. v. s. i Garderige; thi hovedkirken i Kijev gemte som sin største skat den hellige Klemens's

relikvier, der var erobrede i Kerson og havde været vidne til storfyrstens dåb*).

Her opholdt nu Olav sig den meste tid og påvirkede personlig de mistænksomme storbønder, nogle vandt han ved len og gaver, andre ved sin vennesæle omgang; efterhånden optrådte han tillige med strænghed og voldsomhed. Det er vanskeligt at stole på sagaernes beretninger om de møder, kongen skal have holdt med bønderne, eller den måde, hvorpå hans sammenstød med dem forløb; thi hvad der i den retning fortælles, minder så stærkt om hvad forhen er berettet om Håkon Adelsten og er holdt i så stor almindelighed, at det tydeligt nok er sagamændenes frembringelse. Der haves derimod flere uafhængige beretninger, af hvilke én særlig vedkommer denne egn og er meget oplysende med hensyn til Olavs fremfærd. En ætstor bonde i Trøndelagen ved navn Sven, fortælles der, havde to sønner, Sven og Fin; den ældste af dem blev hjemme hos faderen og hans gudehus, Fin derimod følte sig ikke tilfredsstillet ved hvad han her så og oplevede og gik udenlands. I Danmark blev han oplært i kristendommen, der betog ham med stor styrke, og nogen tid efter drog han tilbage til Trondhjem. Her var Olav imidlertid kommen til magten og havde påbudt kristendommen; Sven var bleven nødt til at lade sig døbe tillige med sin søn, men havde fået lov til at lade Thor-hovet blive stående og skøtte sig selv. Fin kom til Nidaros til kongen og hørte med den største fortrydelse hvad der var sket, han bebrejdede Olav hans lemfældighed og mente, at det stod ilde til med hans rettroenhed. Selv drog han nu hjem, hug Thorbilledet ned, ødte hovet og slæbte guden efter sig bag

*) Odd k. 10 (8). Nestor, ved C. W. Smith k. 43 f. Sagaerne henfører Klemenskirken til Olav Haraldsøn (Styrmer k. 47, Snorre k. 51), men det må bero på en senere vildledet tradition; thi alt i den første Olavs tid forudsættes der selvfølgelig en kirke på Nidarnes og det kan ikke have været nogen anden end Klemenskirken, der var byens ældste og lå ved kongsgården.

båden til Nidarós; her brændte han den, blandede asken i vand og gav tævehunde det at drikke: således, sagde han, havde den grumme gud ædt sine egne børn. Fin gik i kong Olavs hird og blev hans trofaste ledsager; da han en morgen undlod at møde i messen, vidste kongen, at han måtte ligge på sit yderste; han opsøgte ham og sad ved hans dødsleje, til han havde udstridt*).

I kongens fjerde år kom det til et sammenstød i Mæren, hvorom alle beretninger til trods for mindre uoverensstemmelser er så enige, at det uden tvivl er opbevaret af en gammel tradition. Ved gården Mæren lå Ind-Trøndernes vigtigste hov, her samledes de fire fylkers almue ved de store blót omkring deres guder; her var det også kong Håkon havde ladet sig nøde til at æde en hestelever og drikke Asernes skål. Kong Olav drog ind ad vigene mod nord og mødtes med sine modstandere foran hovet; han havde lovet at se på deres guder og være tilstede ved et blót. Han gik nu ene ind i det hellige hus med dem som skulde vise ham omkring, sin stridsøxe førte han med sig. Langs væggene sad guderne, klædte som mennesker, men i højsædet Thor i prægtigt skrud, behængt med smykker og ringe. Olav Trygvesøn løftede sin øxe og hug afguden ned.

Men samtidig faldt foran hovdøren bøndernes talsmand, Skegge fra Uphaug på Ørlandet ved Trondhjemsfjordens indløb; han kaldtes sædvanlig Jern-Skegge og var af stor æt. Strax efter trådte kongen frem af hovet og talte til bønderne, der forfærdede og forbitrede trængte sig hen imod indgangen og hirdmændene, som havde krænket stedets helligdom. »Lad os nu mindes, folk, sagde han, at vi er komne for at holde blót, ikke af trælle og udlevede oldinge, der intet er værd, men tager eders kvinder og de dygtigste mænd og giver guderne dem.« Ved denne tiltale faldt der stor rædsel over almuen og den til-

*) O. Tr. k. 201–203 efter ældre skriftlige kilder.

bød at tage de vilkår kongen satte; men han vendte sin tale hen på evangeliet og den rette tro og bød dem alle tage dåben; 600 mænd skal ved denne lejlighed være bleven optagne i kirken. Jern-Skegge blev højsat i sit hjem og kongen sendte hans datter Gudrun, som han havde havt hos sig som slegfred, tilbage til sine frænder*).

Fra fjordens nordligste vig fører det lave, kun 5 mile brede Elda-ejd mod nord til Namdalens skærgård; oldtidens sagn meldte om søhelte, der havde trukket deres skibe fra Ind-Trøndernes fjorde ud i Nordhavet. Endnu længere oppe begynder Hålogernes land (Helgeland), Nordens yderste bygd før Finnernes verden, et land, hvis vilde og dristige fjeldnatur, hvis skønne og farlige hav, hvis fuglesværme, hvis midsommersol og nordlys er bleven navnkundige ikke mindre end dets uforfærdede og fribårne indbyggere. I kong Olavs tid var der fire mægtige og ætstore høvdinger i denne egn, nemlig Hårik på Thjotø, en søn af den berømte Eyvind Skjaldespilder, Håkon Adelstens ven, Thorer Hjort, Rød den ramme og Eyvind Kindrift. Ingen af disse mænd vilde bøje sig for kristendommen og rimeligvis lige så lidt for kongens avtoritet. Han tog da sin tilflugt til en list. Engang kom der to Håloger fra England til Trondhjem, den ene hed Sigurd, den anden Høk; kongen søgte at overtale dem til at tage dåben, men de gjorde hårdnakket modstand, tilsidst blev de kastede i fængsel. Men nogen tid derefter lykkedes det dem at undslippe, ingen vidste hvordan, og man hørte intet fra dem før de dukkede op hos Hårik på Thjotø. Her blev de vel modtagne og var nu dèr i lang tid, indtil de engang var ene ude med ham i en sexæring; da gjorde de vold på ham og førte ham til Nidaros. Olav anvendte al sin overtalelseskonst på den hedenske høvding, men tilsyneladende forgæves, snart taltes de ved i enrum, snart i andres nærværelse, tilsidst lod han ham fare hjem igen,

*) Odd k. 50. Sml. Snorre, O. Tr. k. 72—76. 78.

men sagde dog, at han vilde komme nordpå næste sommer og da kristne hele landet; Hårik drog hjem i et kongeligt fartøj. Da han var kommen til Thjotø sendte han strax bud efter sin ven Eyvind Kindrift og bad ham komme til sig: han havde ikke ladet sig kue af kong Olav, lod han sige, men nu var det på tide at forberede sig på at modtage ham med væbnet hånd. Da Eyvind kom til Thjotø gik Hårik om bag huset med ham for at tales ved i enrum, men her blev han greben af kongens mænd og ført til Nidaros. Eyvind var en arg troldmand og meget hårdsindet, han var utilgængelig for enhver tiltale og blev dræbt med et glødende kar, der blev sat på maven af ham. Næste sommer drog Olav mod nord på sit store skib Tranen; Hårik lod sig nu døbe og fik store forleninger, deriblandt Finnefærden; almuen faldt overalt til føje. Kun Rød og Thorer var endnu tilbage; de boede længst mod nord og mente at have lettest ved at værge deres frihed. Skibene stødte sammen, men kongen sejrede, Thorer undveg i land, Rød gik til havs. Kongen satte efter Thorer Hjort og da ingen mennesker kunde indhente ham, lod han sin irske hund Vige løbe ham op som en anden hjort, hvorpå han fældede ham med sit spyd. Rød var imidlertid kommen lykkelig hjem, da han forstod at vende vejret; han sad nu trygt på sin gård og lagde tåge og ondt vejr over fjorden. Men biskoppen stillede sig i messeskrud i forstavnen på kongens skib og overvandt kogleriet; Rød blev greben og hans folk afvæbnede, hans prægtige skib Ormen, der var udskåret som en drage, med hoved og stjert, medens sejlene udfoldede sig som vinger, gjordes til bytte. Rød blev pint til døde, som det ikke kunde ventes anderledes af den opbragte konge; sagnet lod dem jage en giftig orm i munden på ham; den skar sig ud af hans side. Dermed var modstanden brudt.

Hermed har vi i det væsenlige gennemgået det område, indenfor hvilket Olavs omvendelsesværk bevægede sig, kystlandet fra Lindesnes til Lofoten. Vel siges der

også, at han kom til Oplandene, hvor han bl. a. skulde have døbt Sigurd Syr og Olav Haraldsøn, men det er et senere sagn, som ønskede at bringe de to konger i berørelse med hinanden; endvidere at han omvendte Vikverjerne, men her kan der i alle tilfælde kun være tale om en yderligere påvirkning, thi ligesom overleveringen her manglede ethvert ejendommeligt træk, således er det også i sig selv det sandsynligste, at idetmindste kystlandet i alt væsenligt havde antaget kirkens former før Olavs komme. At iøvrigt også omvendelsen i det nordenfjeldske endnu var såre mangelfuld, ja ret egenlig kun en første begyndelse, er jo en selvfølge og viste sig senere i fuldt mål; i Vesterlandet beholdt dog kirken fra nu af overvægten.

Olav var ikke tilfreds med at føre sit folk til frelsens dør i dåben, han søgte tillige at påvirke dets sæder og lovgivning og at begynde på at ordne en offenlig gudstjeneste, og skønt det ikke er meget, som er bevaret om denne side af hans virksomhed, — Snorre har ikke medtaget et eneste træk, — så er det så meget mere værdifuldt hvad der lejlighedsvis nævnes. Munken Odd fra Thingøre kloster på Island, som har skrevet kongens levned efter de kirkelige traditioner, fortæller således, at han gjorde meget for at udrydde ran, tyveri og manddrab, at han gav folket gode love og en god sæd. Med hensyn til gudsdyrkelsen måtte man selvfølgelig indskræke sig til det mindst mulige. Olav siges kun at have stillet den fordring til almuen, at de gamle blótgilder og drikkelag skulde ombyttes med andre til guds og hans helgeners ære; fire gange om året skulde folk komme sammen i mindre lag for at holde gilder (»øl«) og drikke viede skåler, til jul og påske, til st. Hans- og Mikkelsdag; efter de gamle love var der dog kun påbudt ét sådant gilde, svarende til høstblótet. Den hellige Morten siges selv, som vi har set, i et syn at have pålagt kongen denne bestemmelse før thingdagen på Moster*).

*) Odd k. 32. 24 Ágrip k. 16. Vi kommer tilbage til dette »øl«.

Rimeligvis hidrører da fra samme tid den foranstaltning, der øjensynligt med urette tilskrives Håkon Adelsten, at julen flyttedes fra midvinternatten (Haka-natten*) til de kristnes hellige tid; det var nødvendigt for helt at bryde med oldtidens sæd samtidig med at festen overførtes på noget nyt, og det stod i samklang med de tre andre højtider, der hver for sig har en aldeles kirkelig karakter: at mindes de trende åndens kæmper, Kristus, den opstandne frelser, Johannes, den uforfærdede døber, og Mikael, den mægtige forkæmper imod alle onde ånder. Når hertil føjes, at folk hver søndag skulde afholde sig fra arbejde og hver fredag fra kød, for hver uge at mindes Kristi død og opstandelse, så er vistnok alt nævnt hvad den første kristendomsforkyndelse søgte at indskærpe som det ydre udtryk for den nye læres livsopfattelse.

Men hvorledes stod det til med denne læres verdensopfattelse? — Her var modsætningen mellem det gamle og det nye kun ringe, baggrunden var den samme overalt hvor der overhoved var nogen religiøs tro tilstede; der fandtes nemlig enkelte, som var bleven overbeviste om, at kun deres egen sjæls og legemskraft fortjente tillid, alt andet var tvivlsomt og vilde svigte i det afgørende øjeblik. Men tiden i sin helhed var gennemtrængt af troen på naturens afhængighed af større og mindre vætter, åndelige magter af forskellig slags, gode og onde, hjælpsomme og fordærvelige for mennesket. Forskellen var nu den, at hedningen stillede alle disse kræfter op imod hinanden indenfor samme ramme, fængslede i naturens trældom, medens den kristne så verden at ligge i det onde, naturen

*) Snorre, H. A. k. 15: Hökunótt, þat var miðsvetrar nótt. Efter Beda kaldte Angelsaxerne den modraneht, id est matrum noctem. Man har forklaret hökunótt som höggvanótt, den nat der deler vinteren, eller slagtenatten, men det er snarere dannet af et navn Haka (svarende til Haki), betegnende livets moder, den mørke Hel, der i denne nat opsluger alt og atter føder alt til nyt liv. (Sml. A. Hæfer, Herr u. Frau Hacke i Pfeiffers Germania 15, 411 ff.).

i modsætning til ånd, djævelen mod gud og alle hans helgener og engle.

Denne modsætning føltes vistnok af enhver, som fra hedenskab var kommen til kristendommen, men den klaredes først langsomt, og det er først i middelalderens løb, at kirkens kamp mod »overtroen« overalt bliver rigtig bevidst og levende. Det var ikke at vente, at vi alt skulde finde en overlegen og vel gennemtænkt opfattelse af overtroens væsen hos Olav Trygvesøn; det kan tvertimod ikke undre os, at han, den nylig omvendte, er uklar over modsætningen og lader sig lede af forskellige indskydelser. Fra dette synspunkt må de modstridende efterretninger om hans forhold i denne henseende forstås. Når vi nemlig fra den ene side hører, at han gav den lov, at alle som befattede sig med sejd skulde være fredløse eller straffes som manddrabere, eller at han overlistede og dræbte slige folk, medens der fra en anden side påstås, at han selv gav sig af med at tage varsler, at han kastede lod og granskede fuglenes flugt, hvorfor han endog fik øgenavnet Krageben*), — så kan begge dele vistnok uden vanskelighed forenes, ja dette hæng til selv at tro på åbenbarelser i det skabte kan endog bidrage til forklaringen af den strænghed, hvormed han forfulgte sejdmændene; thi det er jo de beslægtede livsanskuelser, der gensidig vækker den dybeste forargelse.

Kong Olav, fortalte Sæmund den frode, samlede alle de mænd, som fór med djævlens kraft, på sin gård på Nidarnes; der lå et skib tilrede, sagde han, som skulde føre dem udenlands. Blandt dem var også Eyvind, som nedstammede fra Harald Hårfager. Kongen tiltalte dem med stor venlighed: det gjorde ham ondt, at han selv skulde volde deres bortfart, da så store evner og så megen kraft med dem vilde forlade landet; men da nu kristendommen var lovtagen måtte det så være. Først vilde han dog byde dem til gilde og dertil føje den bøn, at de aldrig

*) Odd k. 32. Adam II 38. Saxo, p. 500 f.

vilde skade deres hjemland. De indbudne blev meget glade ved denne tale og gik til bords i den prægtige hal, der var redet til dem, de spiste og drak godt og søgte endelig sengene. Men midt om natten vågnede de ved luernes brag, kong Olav havde lukket hallen og holdt på med at indebrænde dem. Der opstod nu stor gråd og klage, både af mænd og kvinder; kun Eyvind undkom ved sine troldomskonster og sendte kongen den hilsen, at aldrig skulde han have været mere ovenud end for fremtiden.

Snart søgte Eyvind at hævne sig over den behandling, han havde lidt. En julenat kom han med sit følge til Øgvaldnes på Kørmt foran Bukkefjorden, hvor kong Olav dengang var på gæsteri. Samme kvæld var der kommen en énøjet olding til gildesalen; han havde en sid hat på hovedet og var meget snaksom, man havde ført ham til kongen, der fandt behag i hans frasagn fra øens fortid; da han gik i seng, måtte gubben sidde på en skammel ved hans fødder, og de samtalede til langt ud på natten til trods for biskoppens påmindelser. Endelig faldt Olav isøvn; men kort efter vågnede han igen og spurgte efter gæsten, der imidlertid var forsvunden; ingen af vagten havde set ham komme eller gå. Da slog det kongen, at det havde været Odin den gamle, der var kommen for at bortdrage hans tanker fra den hellige nats betydning, og han skyndte sig til kirken for at høre julemessen. Det var da forgæves, at den onde ånd havde villet hjælpe troldmanden Eyvind, der imidlertid drog op mod gården, skjult af mørket; thi da den vanhellige skare nærmede sig kirken og blev truffen af dens viede lysskær, blendedes de hver og én og ravede om i mørke, indtil vægterne greb dem og førte dem for kongen. Op ad dagen blev de bundne til blinde skær i lavvande og fik således en langsom og forsmædelig død, da floden vendte tilbage; stedet kaldtes senere Troldfolkeskær (Skrattasker*).

---

*) Odd k. 32. 39. 40. Snorre skiller de to fortællinger ad og gør derved idetmindste den ene meningsløs.

Der er noget eventyrligt over Olav Trygvesøn som Norges konge. Han dukker op fra vikingetog og blodige fejder, ligesom han forsvinder i en stor strid på havet for atter at dukke op i eventyrlige sagn fra Østerlandene; hans store kald fører ham fra bygd til bygd, fra Moster til Mæren, men fjernt mod nord, hvor morgen og aften mødes, skjules hans vej for os i trylletågen, og længst mod syd ser vi ham holde stævne med den énøjede gud, hvis dybsindige ord og sælsomme frasagn er svig og tomhed. Dette kongeliv ligner vore fædres udskårne billeder: i midten står den unge helt med sin bedrift, men rundt omkring slynger sig utallige orme og drager i fantastiske former.

Olav Trygvesøn, siges der, var konge i 5 år og kristnede 5 lande. Den norske traditions optegnelser nævner følgende: Norge, Island, Hjetland, Ørkn- og Færøerne; Rekstefja, der er ældre, sammenfatter de sidste under den fælles benævnelse Øerne og føjer dertil Grønland; Fagrskinna tager alt med og får derved fem foruden Norge*). Nærmest vilde det vistnok ligge, dersom man vilde fastholde tallet, at udelade Hjetland, hvis omvendelse slet ikke nævnes i sagaerne, fordi disse øer var afhængige af Ørknøernes jarl; når de nu nævnes overalt er det vistnok kun fordi de repræsenterer et »land«. Men stort er der i intet tilfælde at sige hverken om dem eller om Ørknøerne; thi den kristendom, der blev påtvungen Sigurd jarl på Olavs overfart til Norge var neppe ret meget værd, ligesom den ej heller kan forudsættes at have havt varige følger. Det vil derfor være det retteste at indskrænke Olavs ros til de tre indbyrdes uafhængige politiske samfund, der virkelig skiftede tro under hans indflydelse foruden det »udenfjeldske« Norge, nemlig Færøerne, Island og Grønland, de nuværende danske »bilande«.

*) Hist. Norv. p. 15. Ágrip k. 16 Fagrskinna k. 71. Rekstefja v. 10—11.

Færøerne ligger i en afstand af 80 mile lige vest for Statland og næsten lige så langt i øst sydøst for Island. Gruppen består af 17 beboede øer og en del mindre holme; dens største udstrækning er i nord og syd 15, i øst og vest 10 mil, øernes samlede fladeindhold er kun lidet større end Lålands. Fra nord til syd går i reglen stærke havstrømninger; øernes form bærer præg deraf, idet de alle har deres største udstrækning ad den vej, de lange smale sunde er ofte farlige at færdes på, de fryser så godt som aldrig til. Øernes grund er selvfølgelig fjeld; stejle klippetinder springer frem mod søen indtil et par tusend fods højde; men på de fleste steder skråner landet jævnt opad i hamre (terrasser), af hvilke de nederste egner sig til dyrkning, de højere liggende tjener til græsgange for fåreflokkene, der har givet øerne navn; de bratte vægge og høje tinder endelig er samle- og rugepladse for uhyre fugleflokke. Søen er rig på fisk og omtrent en sjettedel af indbyggerne lever af fiskevèr, medens alle deltager i grindefangsten, når den tilbyder sig.

Livet på Færøerne blandt de nordiske nybyggere blev som man måtte vente, når mænd af en begavet og højt udviklet folkestamme henflyttes til et afsides, snævert begrænset opholdssted: den medfødte kraft levede en stund som den var vant; hvad der havde sysselsat disse slægter i den norske hjembygd overførtes til de mindre forhold, forbindelsen med den store verden vedligeholdtes af høvdingerne. Men efterhånden indsnævredes alle forhold; den udvikling, som fandt sted i Norge og deltes af Island, — thi kulturens midler var i de første hundredår ikke større, end at dette mangeleddede folkesamfund kunde følge med, — lod Færøerne blive mere og mere tilbage; og da sagatidens storhed var bleven et minde om henfarne slægter, da også Island efterhånden måtte opgive sin deltagelse i det aldrig hvilende evropæiske kulturliv, medens selv Norge havde mere og mere ondt ved at følge med, da sank disse slægter hen i den lydløse tilværelse, som er betegnende for enhver af verdenslivet glemt almue: den finder sin

tungsindige glæde i sangene fra fortiden, medens døgnets liv er småligt og kun den større inderlighed i de personlige forhold vidner om, at der her findes en gren af en rigere stamme.

På den tid, vi her taler om, stod Færøernes landnamsslægter i enhver henseende i højde med deres norske og islandske frænder; deres færd har efterladt sin egen saga og den hører ikke til de mindst fængslende fra den sagnrige tid. En datter af Unne Ketelsdatters søn med kong Olav den hvide i Dublin, Torsten den røde, var bleven gift med bonden på gården Gata (Gade) på Østerø; slægten kaldtes Gata-Skeggerne og var den mægtigste på øerne. På Sandø havde Sneulv bosat sig; han kom fra Sønderøerne (Hebriderne) og var rømt for drab og ildgerninger. De mægtigste mænd på øerne, dengang sagaen begynder, var Havgrim på gården Hov på Sønderø og Sigmundsønnerne på den lille Skuvø, medlemmer af Gataskeggernes æt; hin stod i lensforhold til Gunhildsønnerne, disse derimod hyldede Hladejarlen Håkon, der dengang altså havde høvdingedømmet i Trøndelagen. Havgrim var en ond og underfundig mand; han forbandt sig med Bjarne på Svinø og Thrånd på Gata, en styg og pengegrisk mand, der ikke tog i betænkning at deltage i sine søskendebørns drab, (det var samme år som Harald Gråfel faldt ved Hals), imod at han fik løfte om en årlig skat af Havgrim og altså anerkendtes som den første mand på øerne. De faldne brødres sønner tog han til opfostring, men sendte dem strax efter i trældom til Norge; den ene af dem, Sigmund Brestesøn, hvis moder Cæcilia efter navnet må have været en hærtagen kristen kvinde, bliver fra nu af sagaens helt; efter et eventyrligt liv, der sammenlignedes med hans jævnaldrende Olav Trygvesøns, nåede han endelig tilbage til sine fædreneøer og opnåede ved sin djærvhed og kraft at blive anerkendt som øernes høvding, medens han selv dog atter hyldede Håkon jarl som deres lensherre.

Neppe havde Olav Trygvesøn grundlagt kristendommen på Vesterlandet og i Nidaros, før han sendte bud til Færøerne for at opfordre Sigmund til at komme tilstede og hylde ham som Norges konge; der skulde, lod han tilføje, ellers intet forandres i hans forhold. Sigmund havde været jarlens hirdmand og stod i personligt venskabsforhold til ham; men han indfandt sig ikke des mindre hos Olav, som han traf på Sønder Møre. Kongen tog strax fat på hans omvendelse, og da Sigmund ingen tro havde på hedenguderne, men kun stolede på sin egen styrke og lykke, var det ikke vanskeligt for Olav at få ham til at lade sig døbe, så meget mere som han fremstillede sig som hans naturlige fælle og ven: de var jævnaldrende, havde oplevet omtrent de samme hændelser og kom hinanden nær i alle de idrætter, der særlig udgjorde vikingens hæder.

Sigmund drog tilbage til øerne efterat have tilegnet sig kirkens hovedlærdomme. Han sammenkaldte bønderne til deres althing i Thorshavn på Strømø, meddelte, at kong Olav havde stadfæstet ham som sin lensmand og endte med at opfordre dem til omvendelse og dåb. Ingen tog til orde ved denne lejlighed uden Thrånd fra Østerø, der mente, at bønderne måtte betænke en så vigtig sag, før de fattede nogen beslutning; han gik derpå afsides med dem og foreholdt dem, hvor utaknemligt det vilde være at opgive de gamle guder, som havde ført deres fædre dèr til landet. Almuen kom da i stor bevægelse og løftede våben mod Sigmund og det endte med, at denne måtte afstå fra sit forehavende og love aldrig mere at bringe denne sag på bane; derefter opløstes thinget og hver drog til sit. Men Sigmund kunde ikke sove roligt efter denne dag; neppe var vinteren leden frem, før han lagde ud med 30 mand i to skuder for at fare over til Thrånd; thi hellere vilde han dø end opgive det hverv, han havde fået af kongen. Ved denne tid af året går strømmen så voldsomt mellem øerne, at det ofte er såre vanskeligt at klare den, men Sigmund kom ikke des mindre lykkeligt og vel til

Østerø og gården Gata; han tog hus over Thrånd og forelagde ham tvende kår: døden eller dåben. Da den gamle træring mærkede, at det var Sigmunds fulde alvor nu at bringe denne sag til ende, faldt han til føje og tog dåben, og den unge høvding fortsatte derpå sin vej fra gård til gård og fra ø til ø, indtil hele almuen var døbt: hedendommen kendte ingen blodvidner*).

Mindet om denne begivenhed lever endnu i Færingernes sange, skønt den rette sammenhæng er tabt; der omtales kun én rejse, som Sigmund foretog på Olavs opfordring, ledsaget af hans præst Thangbrand; hvad der i virkeligheden var foregået i Håkon jarls tid og sigtede til at hævne heltens fader og opnå høvdingedømmet, opfattes her som sigtende til korsets ære, Sigmund selv er bleven anfører for kong Olavs norske mænd**). Det er traditionens gang; det enkelte glemmes og det personlige tabes af syne, når den, der mindes, er trådt i forhold til en almindelig opgave eller er bleven bærer for en sejrrig idé.

Længere end til Færøerne nåede ikke kong Olavs spir, men vel hans tanker; de fløj ud over Nordhavet ad de samme veje som Harald Blåtands, men de fulgtes af en bedre lykke. Da hin Fin stævnede til Island i hvalsham, mødte han øens vætter, der gennede ham tilbage: i Vápnafjord mødte han en drage, i Eyjafjord en kæmpefugl, i Breiðafjord en vild tyr og i Vikars-skeið en bjergrise. Der synes i dette sagn at ligge en dunkel erindring om, at det først og fremst var en religiøs modsætning, som stod dem imellem; de fire vætter repræsenterer ikke blot landets fjerdinger, men de synes også at svare til de fire fremstillinger af evangelisterne, — (kun at løven er ombyttet med dragen) —, og altså at betegne den hedenske mod-

*) Færeyinga saga, udg. af Rafn.
**) Nordiske oldskrifter XX. V. U. Hammershaimb, færøske kvæder, nr. 9. Omkvæd:
Noregis menn, dansum væl i friðum, stillið ydur alla riddara,
Noregis menn, dansið væl i friðum.

sætning til disse hellige symboler. Hvalen, som bar bud fra den døbte konge, kunde ingensteds nå land, men måtte gå tilbage til sin herre, og Harald vendte om fra Hørdeland med uforrettet sag.

Men nu var også landvætternes tid kommen. Thorhal spåmand, der i Håkon jarls tid havde forladt Norge for at tage bo på Østerlandet, var til gæst hos sin ven, den mægtige Side-Hal. De lå i senge i nærheden af hinanden, og en morgenstund, da de lå vågne, begyndte Thorhal pludselig at le. Hal spurgte ham om grunden til denne usædvanlige munterhed, thi Thorhal var en tungsindig vismand; han svarede, at han så alle høje stå åbne og alle landvætter, store og små, i færd med at ruste sig til opbrud: »alle dyr, sagde han, sanker deres sager sammen og holder fardag«.

Det var en tanke, som gærede i mange sjæle dèr på øen, at noget usædvanligt nærmede sig. Mægtigst kommer det frem i et andet syn, som disse samme mænd oplevede og som med rette var navnkundigt langt ned i tiden. Det hændte nemlig engang, at Thorhal ængstedes af svare anelser; Hals søn Thidrande, en udmærket yngling, der i alt overgik sine jævnaldrende, var kommen hjem fra sin første udenlandsfærd og vakte alles beundring; kun spåmanden så mørke skyer over hans fremtid og i forbindelse dermed nye og forunderlige tildragelser. Ved et efterårsgilde på Hov ved Álfta-fjord (Svanefjorden), hvor Hal dengang boede, bad han en aften husbonden om at pålægge alle at holde sig inde den nat, hvad så end der hændtes, viste der sig varsler måtte ingen indlade sig med dem; Hal pålagde alle at rette sig efter vismandens ord. Men om natten blev der banket på husets dør, og da ingen lukkede op eller svarede, gentoges det tre gange. Da sprang Thidrande op med de ord: det er en stor skam, at alle her lader som om de sov og der er kommen gæster til gårde; — han tog et sværd og gik ud i mørket. Som han nu ledte efter de formentlige gæster, hørte han hov-

slag fra nord og strax efter så han ni kvinder i sorte klæder og med dragne sværd komme ridende hen imod gården. Han så også ni andre kvinder komme fra syd, alle i lyse skrud og på hvide heste. Men da han nu vendte sig for at gå ind i huset og fortælle folk sit syn, stansedes han af de mørke diser, der angreb ham med sværd og fældede ham efter en hård kamp. Noget efter vågnede Thorhal og savnede Thidrande; alle stod op og gik udenfor, det var klart måneskin og frost. Thidrande blev funden hårdt såret og båren ind; han fortalte alt som det var sket og døde ved daggry; liget blev højsat. Da den højlig bedrøvede fader spurgte spåmanden om, hvad denne hændelse kunde have at betyde, svarede Thorhal: disse diser, som angreb og slog Thidrande, holder jeg for eders ættefylger, der kom for at kræve skat af slægten. Thi visselig forestår der et trosskifte her i landet og du og dit hus vil følge det nye; men eders diser har først villet tage hvad der tilkom dem. De hvide kvinder derimod har sikkerlig villet komme ham til hjælp uden at evne det, de har varslet det nye, der er bedre og renere, og de vil for fremtiden følge eders æt*). Overleveringen synes i dette tilfælde at have tabt et væsenligt led af den oprindelige fortælling; thi uden tvivl var Thidrande påvirket af kristendommen i udlandet uden dog helt at have hengivet sig til den; kun således kunde han naturligt vække spåmandens anelser og blive et offer for de vrede diser, som den der indledede slægtens frafald, uden dog selv at have kunnet løsrive sig fra deres herredømme og komme ind under de hvide magters værn. Derfor døde han ved daggry, i tvivlrådighedens tusmørke, men under store varsler om den kommende dag.

Den sæd, som biskop Fredrik og Thorvald Vidførle havde udstrøet på øen, var ikke overalt bleven nedtrådt

---

*) Olav Trygvesøns saga k. 215. Njála, k. 97: »Side-Hals sønner var — Thidrande, om hvem der siges, at diserne vog ham«.

eller kvalt af tidens ukrudt; tvertimod, den havde spiret i mangt et stille sind og forberedt det store og bratte omslag; det lå i sagens natur, at det nye i den henseende havde en stor fordel for det gamle, det svarede til den længsel, som var så levende i Islændingens bryst, det lovede opfyldelse af den dybeste attrå, det stod i forbund med alt det ædleste og bedste i mennesket. Det er således bekendt nok, at den vise Njål fra Bergthorshvol på Sydlandet, — den egn der var mindst berørt af Thorvalds mission, — da han hørte tale om Olavs kamp for den kristne lære, svarede dem, som ivrig bebrejdede folk, at de kunde vrage de gamle guder: »mig tykkes, at den nye tro er langt at foretrække, og at den er salig, som holder den vel; men kommer der folk herover, som vil forkynde dens lære, skal jeg hjælpe dem efter evne«. Ofte gik han ene omkring og talte højt med sig selv om disse ting.

Der var heller intet, som kunde holde de nogenlunde udviklede personligheder tilbage ved den gamle tro uden netop det, at det var den gamle. Det religiøse moment i hedendommen var så godt som aldeles forsvundet, vantro og overtro gik side om side og antog tidt og mange gange de råeste og mest primitive former. Folkets bedste mænd troede på sig selv, på deres »egen kraft og evne«, som de udtrykte sig, eller på deres »gode lykke«. Det er et mærkeligt punkt i hedendommens udvikling; medens intet kan ligge fjernere fra kristendommens livsopfattelse end denne bekendelse efter sin ordlyd, så er den dog i virkeligheden netop tankernes primsigning til en dybere tro. Da Grækenlands sofister havde gjort menneskets tanke til »altings mål«, var tiden kommen for dets største vismand til at udtale, at det højeste, mennesket kan komme til at indsé er det, at han intet véd, og at Eros ikke er en gud, men en uendelig attrå efter det guddommelige. Derfor gik Sokrates afsides ligesom Njål og hensank i betragtningen af de gåder, der ligger omkring menneskelivet og alle dets tanker som havet omkring jordens ø. Troen på vor egen

kraft og evne er måske fra først af et udtryk for en overstrømmende følelse af den menneskelige naturs herlighed; men for hver enkelt, såvel som for hele det samfund, der var kommen til den, måtte den snart blive væsenlig negativ: en forsagelse af alt det gamle, ligesom den udtaltes ved dåben, og troen på den gode lykke måtte vel i de fleste tilfælde snart få en besk smag. Meningen er da heller ikke, at disse mænd havde en overdreven selvtillid eller anså sig selv for bedre udrustede af naturen end andre; deres trosbekendelse var kun den, at de ikke troede på noget udenfor sig selv, ikke på nogen højere magt end den menneskelige evne, det gode sværd, den rappe hest og den lykke, der redder os ud af de største farer eller dog bereder os frelse fra alt ondt i døden. Det var denne tankens »frihed«, som blev kristendommens bedste forbundsfælle både hos de ædlere og hos de mere overfladiske naturer; disse stod ledige på torvet, rede til at følge den første, som forstod at vække deres opmærksomhed, hine bar på den lønlige længsel efter en rigere tilværelse og et mål for deres »kraft og evne«.

Vi skal endnu kun nævne et par exempler på, hvorledes selve kirkelæren arbejdede sig frem i de år, da den ligesom var overladt til sig selv og kun bevaredes af de enkelte lægfolk, som var påvirkede af Thorvald eller i udlandet havde gjort bekendskab med den.

Da der engang indtraf stor misvæxt og deraf følgende hungersnød, besluttede høvdingen Svade ved Skagefjorden efter gammel sæd at dræbe en stor mængde af den fattige almue for således at gøre udsigterne til at få føden bedre for de tiloversblevne. Thorvard fra Ås, hvis kirkebygning vi forhen har omtalt, kom netop forbi det hus, hvor de var satte i forvaring til det grumme blót; han ynkedes over deres råb og lod dem komme ud, hvorpå han indbød dem alle til sin gård for vinteren mod at de tog dåben.

Et par mil nord for Ås boede Thorhal Knap på Knapstad, en ansét høvding af ædel byrd, men slået af en

ulægelig spedalskhed. Han havde et hov ved sin gård, til hvilket folk fra egnen kom sammen for at blóte og han selv var meget nidkær for sine guder. Men en nat drømte han, at han stod ude og så en vældig rytter nærme sig gården; han havde en kongekåbe om skulderen og et guldlagt spyd i hånden. Da han kom nær til Thorhal, bad han ham være uden frygt, han var kommen for at give ham et godt råd mod sin sygdom, der var ham til så stort besvær. »Når du imorgen står op, sagde han, så skynd dig at bryde gudehovet ned og forkast de guder, du hidtil har dyrket; men tag tømmeret og flyt det her hen, byg så et hus til den sande guds ære, således som jeg skal tegne det for dig, og tro på hans navn, da skal du visselig helbredes og efter dette livs møde husvales i de evige boliger.« Derefter ridsede han med sit spydskaft kirkens grundform i tunet og forlod bonden, der strax om morgenen satte sine værkmænd til at nedbryde hovet. Men samtidig vågnede Thorhals nabo, den spåkloge Thorhild; hun sendte sine folk ud for at hente boskabet hjem: »thi Thorhal har den dårskab for at bryde sit store hov ned, og da vil de vrede guder fare hjemløse hen over landet nordpå til Siglunes, men hvad de møder undervejs vil tilvisse være dødsens« *).

Samme år som kong Olav var kommen til Norge sendte han sin ven Stefner Thorgilssøn til Island, for at han skulde påvirke sine frænder og landsmænd. Stefner var født på Kjalarnes, nord for Reykjavik, hvor hans oldefader Helge, Ketel Flatnefs søn, havde taget land. Han var gået udenlands i sin første ungdom og havde taget dåben i Danmark; senere var han i England stødt sammen med kong Olav og havde nu sluttet sig til ham for bestandig. Da kongen holdt på, at Stefner skulde prøve sin lykke på sin fødeø, medens han selv begyndte sin færd langs Norges bygder, drog han også virkelig afsted og tog

*) Ol. Tr. k. 225. 227.

fat på en gerning, som han ikke følte sig kaldet til. Stefner fór omkring med ti ledsagere på Sønder- og Vesterlandet, hvor man var mindst forberedt på den nye lære, og han vandt få eller ingen ved sin tale. Da begyndte han at nedbryde hovene og sønderhugge de skårne guder; men nu rejste der sig en storm imod ham og han måtte ty til sine nærmeste frænder på Kjalarnes. Om vinteren hændtes det uheld, at hans fartøj, som stod ved Gufå (ved Borgar-fjord), blev reven med ud af vandflommen i søen; derom kvad hans fjender: »et uvejr fra fjeldene har sønderbrudt Stefners stævnfalk, fjeldstrømmen vælter om skudens bov; jeg holder det for vist, at asekraft volder slig gny, guderne monne end være i landet! åen raser med is!« — Men kort efter kom skuden atter i land, tilføjer den kristelige tradition.

Sommeren efter fortsatte Stefner sine bestræbelser; men hans fjender fik vedtaget den lov på althinget, at der skulde sættes fredløse på gudsbespottelse; søgsmålet skulde tilkomme frænderne uden tredje og inden femte led, thi forbrydelsen hørte til den slags som kaldtes »frændeskam«. Det er den eneste bekendte lovbestemmelse mod kristendommen i Norden og det er derfor vel værd at dvæle ved dens rette forståelse. Det mærkeligste er da, at »gudsbespottelsen« kaldes en frændeskam og at kun frænder kan søge for den, ligesom kun den fornærmede ægtefælle kan søge for hór. Det er altså ikke nogen forbrydelse mod samfundet, med mindre den går over til hærværk på andres ejendom og da får en helt ny karakter; det er derimod slægten, som krænkes ved dette frafald fra fædrenes guder; thi ligesom hele slægten indvikles i ethvert fjendligt mellemværende, som den enkelte har med andre, således sker det også overfor guderne, der vil søge hævn ikke blot på den som håner deres magt, men også på hans frænder. At derimod de til søgsmål berettigedes antal er begrænset er lige så naturligt; thi slægtskab i femte led eller endnu længere ude har tabt sin væsenlige karakter af slægtskab,

og tredje led eller endnu nærmere gør forholdet så personligt (fælles oldefader), at ethvert søgsmål strider mod slægtskabsfølelsen. Det er endelig en selvfølge, at søgsmålet for frændeskam er en lige så frivillig sag som for enhver anden fornærmelse, ingen udenfor stående har ret til at blande sig derí, dersom vedkommende frænder er enige eller foretrækker at tie, samfundet har intet med den enkeltes tro eller vantro at gøre*).

Denne lov var selvfølgelig møntet på Stefner og anvendtes strax efter imod ham; hans frænde Osvifs sønner anklagede ham uopholdelig for gudsbespottelse og fik ham dømt fredløs; han forlod landet strax efter og vendte tilbage til kong Olav. Traditionen førte ham senere sammen med Thorvald Vidførle, hvis omflakkende liv han skulde have delt enten før eller efter sin missionsrejse; det rimeligste er vel nok, at det er et senere sagn uden hjemmel. Han fandt sin bane for Sigvaldes hævn, da han havde kvædet nidvers over hans forhold ligeoverfor kongerne Sven og Olav: »ej vil jeg nævne (ham), nær mon jeg dog stævne (forbi navnet): nedbøjet er næbet på den nidding, der sveg kong Sven af lande og drog Trygves søn i fordærvelse«.

Kort efter Stefners tilbagekomst sendte kong Olav et nyt trosbud, præsten Thangbrand, til Island (998). Thangbrand hørte med til den stamme af klerke, som kongen havde havt med sig fra England; han er den eneste af dem, biskop Sigfrid ikke undtagen, som den kirkelige tradition søgte at gøre rede for med hensyn til oprindelse og fortid. Der fortaltes da på Island, at han skulde være en grevesøn fra Saxland (»Bremen«), der som klerk var fulgt med en biskop Albert til Århus; herfra skulde han senere være bleven landsforvist, fordi han havde dræbt en af kejser Otto III's gisler, og således kom han til England og til

---

*) Kristni saga k. 6. Olav Trygv. k. 142. K. Maurers fortolkning (Bekehrung d. norw Stammes I 376 ff.) lider i den henseende af flere misforståelser og unøjagtigheder.

Olav. Thjodrik i Nidaros nøjes med at sige, at han var en Flamlænding, men da han endog tager fejl af navnet (Theobrand, d. e. Thjodbrand), kan denne norske tradition neppe komme i selvstændig betragtning, siden manden i så særlig en grad var knyttet til Island.

Olav gjorde Thangbrand til præst ved hovedkirken på Moster; men han var en alt for urolig ånd til at kunne sidde stille ved sin kirke eller indskrænke sig til sin embedsvirksomhed. Den modstand, han på mange steder fandt, opæggede hans medfødte heftighed, og sagaen tilføjer, at han levede over evne, idet han troede at burde repræsentere kirken og den fremmede kultur på en måde, som embedets tarvelige udstyrelse ikke tålte. Han øvede da hærværk mod de udøbte og lod kirken og dens mænd leve højt af byttet fra de vantro. Dette var dog ikke efter kong Olavs sind; han kaldte Thangbrand til sig og foreholdt ham det utilbørlige i sin fremfærd: han vilde ikke tåle hærværk i sit rige mod nogen, kun han selv skulde kunne bruge hævnens sværd, hvor han anså det for nødvendigt. Som bod for sin voldsomhed pålagde han præsten ufortøvet at drage til Island.

Men kongen lod det ikke blive herved, han benyttede også enhver lejlighed til at påvirke de Islændinge, som kom til hans rige, og det var ikke få. Sjældent drog nogen udenlands fra den fjerne ø uden først at søge til Norge, fædrenes hjemstavn, herfra hentedes tømmer til storbøndernes gårde og skibe og her søgte man et marked for sine få og simple varer. Det første, Olav gjorde, når han havde fået underretning om at der var kommen islandske skibe til landet, var at indbyde styrmanden til sin gård og opfordre ham til at antage troen og blive hans mand, dersom ellers han egnede sig dertil. Han forstod da at vinde folk ved sin vennesæle tale, sin stærke overbevisning og den yndest, han lagde på hver, som viste sig modtagelig for hans lære. Troen var for de fleste bleven noget underordnet eller ligegyldigt, og hensynet til kongens

overlegne magt, de forandrede forhold i Norge og Danmark, eller blot den herlighed at kunne blive Olavs hirdmand og gæsteven for en vinter, var i reglen nok til at overvinde de betænkeligheder, som kunde rejse sig af tanken om den konservative offenlige mening på Island.

Bekendt er det især, hvorledes han vandt skjalden Halfred og Kjartan Olavsøn med hans følge. Det var samme sommer som Stefner kom tilbage og Thangbrand sendtes afsted til Island, samme sommer endvidere, som thinget holdtes på Dragsejd overfor Selja-mændenes gravkirke, at Halfred med sit skib kom til Agdanes i Trondhjem. Han fik her underretning om, at hans gamle velynder Håkon jarl var død og at Olav havde begyndt at påbyde kristendommen; derfor blev han snart enig med sine folk om at love guderne gods og øl (blótgilde), dersom de slap bort herfra til hedensk land: kom de til Sverig skulde offeret bringes Frej, Odin eller Thor derimod, kom de til Island. De fik imidlertid ingen bør og måtte være glade ved atter at nå ind til Norges kyst og til Nidaros. Halfred lærte her kong Olav at kende og knyttedes strax til ham med en vidunderlig magt. Han var en vild og ustyrlig karakter, man kaldte ham vandræðaskáld, den vanskelige skjald, fordi han jævnlig beredte sig selv og sine venner de største vanskeligheder; men han var tillige trofast og hengiven til det yderste, og den inderlighed, hvormed han sluttede sig til Olav Trygvesøn, er på én gang et vidnesbyrd om kongens usædvanlige personlighed og hans egen ædle natur.

Olav opfordrede Halfred til at lade sig døbe, og denne stillede kun én betingelse: at kongen nemlig selv skulde være hans gudfader. Således skete det da også, og skjalden sang: »jeg fik dén til gudfader, som var den ypperste af alle mænd nordpå under dværgenes byrde (himlen)«. Derpå blev han kongens hirdmand; han trådte en dag frem og bad om at måtte kvæde en drapa til kongens ære, men Olav vilde ikke høre den; da truede han med igen at kaste

troen, og Olav gav efter. Kvaddet var godt og kongen tilbød ham plads i hirden; Halfred stillede kun den betingelse, at han aldrig skulde nødes til atter at forlade sin konge, hvad der end skete, hellere vilde han lide døden, om så skulde være.

Halfred var sin konge tro og holdt sit dåbsløfte; det viste sig at være bagtalelse, da man sagde, at han bar et Thorsbilled i sin pung til lønligt blót. Men han vilde ikke håne de gamle guder, og hans forhold til kristendommen manglede den varme, som hans hengivenhed for Olav viser ham i besiddelse af. En række småkvad står som vemodige minder om denne kamp i digterens indre, og hvad skjalden tolker, det har tusender følt, og det kan endnu bevæge de seneste slægter, når de dvæler ved hin overgang fra fædrenes nedarvede tro til den nye gud og de tvivlsomme forjættelser. — Engang kvad han: »det var fordum, at jeg rettelig kunde blóte selve den hugsnare Hlidskjalfs herre; folks lykke omskiftes!« Olav syntes ikke om dette vers og bad ham gøre det om; han kvad da: »al verdens ætter har hyldet Odin i sang, jeg skønner tilvisse på vore fædres nidkærhed og nødig kaster jeg had på Frigs mægtige husbonde, nu jeg tjener Krist, thi stormgudens vælde hugede skjalden!« Olav var endnu ilde tilfreds og Halfred fortsatte: »gavmilde konge, jeg vrager ravnegudens navn, hans, der i hedendommen øvede sin skjulte visdom til folks lyst«. Kongen tog heller ikke imod denne forbedring og Halfred kvad videre: »den stærke Thor og Odin den dulgte, Frej og Freja er mig fremmede og gramme, jeg lader af fra den svigefulde Njord; vær mig en nådig konge! af Krist alene og gud fader vil jeg vente al miskundhed; sønnens vrede ræddes jeg for, han har al jordens vælde under faderen«. Dette syntes Olav var vel kvædet og bad ham blive ved; han sang: »det er sæd hos Normannekongen, at blót er forbudte, vi må se at undgå Nornernes fordum overholdte påbud; alle mennesker forkaster Odins æt, jeg nødes til at forlade Njords børn og bede til Krist«. Senere kvad

Halfred en opstandelses drapa, der nu er tabt; det var vel det bedste emne for en skjald af den natur, thi den forestilling, at Kristus havde »hærget helvede« og tvunget døden, tiltalte den hedenske tankegang mere, end at han havde båret verdens synder og var bleven lydig til korsets død*).

Kjartan Olavsøn kom til Nidaros netop da kongen havde lagt forbud på alle Islændinge mod at drage derfra, han havde nemlig forgæves opfordret dem til at tage imod dåben; det viste sig snart, at han var den mest fremragende af alle de derværende landsmænd og han blev derfor deres ordfører og formand. Kjartan var en søn af Olav På af Laxdølernes slægt, han holdtes for den smukkeste, mest begavede og vennesæle mand på Island; før han drog udenlands havde han fæstet Gudrun, der overgik alle kvinder i skønhed, forstand og stolthed; hun lovede at bie ham i tre vintre.

Havnen i Nidelvens munding frembød et livligt skue med de talrige skuder, der efterhånden var kommen tilstede, på bryggen og i byen var der altid fuldt op af folk. En dag lagde Islændingerne mærke til en usædvanlig dristig svømmer blandt hirdmændene, der tumlede sig i vandet, og det forekom dem at der var noget udæskende i den måde, hvorpå han viste sin færdighed. Kjartan sprang da ud for at kappes med Normanden, men han mærkede snart, at denne overgik ham i alle måder, han kunde holde ham under vandet indtil hans kræfter var udtømte. Da de senere klædte sig på, viste det sig at være kong Olav selv, og Kjartan modtog en kappe som gave ved skilsmissen; hans landsmænd syntes ikke om, at han på den måde havde givet sig i kongens vold. Imidlertid led det ud på efteråret uden at stillingen forandredes, Islændingerne byggede en stor bod til vinterophold og tænkte på alle

---

*) Hallfreðar saga (Vigfusson og Möbius: Fornsögur). Olav Tryg. saga k. 165. 170.

hånde anslag for at slippe ud af deres uheldige stilling. En dag havde de været vidne til et møde mellem kongen og en del bønder på Ørene ved byens strand; Olav havde truet dem til at skifte tro og mange havde givet efter for hans forestillinger. Om aftenen kom dette på tale i Islændingernes bod og Kjartan ytrede lyst til at ende den hele sag med at brænde kongen inde. Dette blev, som alt hvad de foretog sig, berettet til kongen, og han havde nu gyldig grund til at optræde mere bestemt imod dem. Næste dag lod han blæse til thinge og også de fremmede tilsige til at møde; han frembar atter her sin opfordring til at tage ved troen, og da ingen vilde indlade sig derpå, omtalte han de ord der den foregående aften var faldne i boden. Kjartan vedgik dem uforfærdet og fik strax kongens tilgivelse, ligesom thinget hævedes uden at der tilføjedes nogen overlast: Olav vilde ingen tvinge til at modtage kirkens sakramente. Men i virkeligheden var Kjartan alt vunden for den nye lære, som ingen på dette sted selvfølgelig kunde blive fremmød for; Olavs fremfærd, at nøde hedningerne til indtil videre at opholde sig blandt de kristne, viste sig at være af stor virkning. I julenatten var flere af høvdingerne tilstede i Klemenskirken, hvor biskoppen forestod tjenesten, men kongen selv holdt en tale til folket om festens kristelige betydning, og Kjartan blev der, indtil højmessen var holdt ved daggry. Da han kom tilbage til sine landsmænds bod, erklærede han, at han nu vilde lade sig døbe, ligesom han opfordrede de andre til det samme. Olav blev meget glad ved at høre dette, og anden juledag døbtes Kjartan med sin fætter og fosterbroder Bolle Thorlejksøn og en stor mængde af deres landsmænd; da Kjartan efter højtiden lagde de hvide klæder, blev han kongens håndgangne mand. Sommeren efter gav denne ham valget mellem at gå til Island at virke for kristendommen eller at blive hos ham; Kjartan valgte det sidste og var nu en stund i Norge*).

---

*) Laxdœla saga k. 40. Olav Tr. k. 159—61. 163—64.

Ikke mindre fremgang havde Thangbrand på Island. Havde Thorvald begyndt på Nordlandet og Stefner i sydvest, hver i sin hjembygd, så havde kong Olav givet præsten anvisning på at gå til Østerlandet og særlig at henvende sig til den højmodige høvding Hal på Side. Skibet, der førtes af den døbte Islænding Gudlejf Aresøn, landede i Álfta-fjord ved Østrehorn, dèr hvor navnene Papø, Papafjord og Papós mindede om øens ældste kristne indbyggere. De nærmest boende modtog dem uvenligt, men Hal, der dengang boede på gården Å ved samme fjord — (Siða, hvorefter han kaldtes Siðu-Hal, var navnet på en hel landstrækning længere vesterpå) —, indbød dem til sig og viste dem stor gæstfrihed; han byggede en bod på tunet for at de dèr uforstyrret kunde holde deres gudstjeneste. Mikkelsaften holdt præsten og hans folk tidlig op med deres arbejde, og da det vakte Hals opmærksomhed, benyttede Thangbrand lejligheden til at fortælle ham om erkeenglens vældige bedrifter i himlen og på jorden. Dette tiltalte i høj grad hans fantasi og forsonede ham med det blødagtige i den fremmede tro; efter at have været tilstede ved højmessen næste dag lovede han at lade sig døbe, hvis præsten vilde give ham st. Mikael til særlig skytshelgen. I løbet af vinteren undervistes han derpå i troen og næste påskeaften døbtes han med hele sit hus, som der siges i åen ved gården, der fra nu af kaldtes Tvætå (þváttá). — De hedenske diser havde ikke taget fejl, da de hærgede denne slægt og tog husets bedste søn som offer; thi herfra skulde den hellige Mikael drage sejrrigt omkring øen med de hvide kvinder, der forgæves havde søgt at beskytte Thidrande.

Ud på våren (999) drog Thangbrand vesterpå i følge med Hal og Gudlejf, overalt hvor de kom frem forkyndte han den nye lære; den mægtige bondes følgeskab og exempel virkede på mange steder nok så meget som præstens ord. De red over Lonshede og kom til Stafafjeld; dèr boede en vis Thorkel, der ikke vilde lade sig overtale, men krævede

gudsdom og udæskede Thangbrand til tvekamp. Præsten satte et kors på sit skjold og fældede sin modstander. Derpå gæstede de Hilder den gamle på Borgarhöfn ved Horna-fjord; hans søn Glum var senere i følge med Flose, da Njål blev indebrændt. Hilder tog mod troen med hele sit hus. Længere frem kom de til Kålfafjeld, hvor Kol Thorstensøn tog dåben med hele sit hus; han var Hals frænde. Derpå kom de til Svínafjeld, hvor Flose boede, han lod sig primsigne og lovede at støtte deres sag på thinge, hvis fornødent gjordes. Herfra kom de til Kirkjubœr på Side; der boede Svart Åsbjørnsøn af Ketel Tåbes slægt, der havde været kristen lige siden landnammet.

Imidlertid udbredtes rygtet om deres færd selvfølgelig til alle sider, de var nu nåede halvvejs fra øst til vest langs landets sydkyst. Hedningerne lejede en mand ved navn Galdre-Hedin af Kærlingedal, han skulde rydde missionærerne af vejen ved troldom. På Arnestakshede holdt han et stort blót, og da det døbte følge red forbi, revnede jorden ved hans galdresange; men Thangbrand kom til at stå på sine ben, medens hesten styrtede i afgrunden. Gudlejf fór op efter Hedin, fandt og forfulgte ham ned fra heden; omsider fældede han ham med sit kastespyd.

På Dyrhólar holdt de et møde og forkyndte evangeliet; dèr blev Ingjald Thorkelsøn døbt. På Fljóts-lid, syd for Hekla, fandt de især modstand hos skjalden Vetrlide; det endte således, at han blev fældet, som det senere mindedes i et kvad. Endelig kom de til Bergthorshvol (-høj) til Njål og hans djærve sønner; de tog alle ved troen.

Fortællingen om hele denne rejse er opbevaret i sagaen om Njål og altså støttet til traditionen paa Sønderlandet, ligesom beretningerne om Thorvald Vidførle stammede fra Nordlandet. Hvad der mere fortælles om Thangbrand i denne saga er vanskeligt at ordne efter tidsfølgen og kommer i strid med de andre kilder, som særlig har samlet minderne om kristendommens fremvæxt. Vi kan derfor ikke mere følge missionen med den sikkerhed, som på

vejen fra Tvætå til Bergthorshvol, men alle hovedtræk er dog så vel afhjemlede, at vi næppe kan gøre os skyldige i synderlige fejlgreb ved at sammenstille kildernes udsagn efter deres formodede sammenhæng.

Rimeligvis var tiden til althinget (midt i Juni) gået med til den beskrevne vej, og den lille flok må derfor antages at have vendt sig nordpå til Thingsletten. Hvad der her er sket véd vi så godt som intet om, thi det er en fejltagelse, når Njåls saga fortæller, at det denne gang kom til et sammenstød, hvorefter Hjalte Skeggesøn blev fredløs; det var først året efter. Men lige så lidt synes det at være rimeligt, at Thangbrand selv blev landsforvíst på grund af de begåede drab; thi dels fortælles det ganske i almindelighed uden angivelse af nogen nærmere omstændighed, skønt man dog må antage, at det vilde være bleven genstand for megen strid, siden drabene havde fundet sted under særlige forhold, — dels er det usandsynligt, at Thangbrand vilde have kunnet færdes på Island næsten et helt år endnu, dersom en sådan dom var overgået ham. Det er sandsynligere, at althinget denne gang har savnet anledning til at komme ind på det religiøse spørgsmål, medens den tordensvangre luft tillige har gjort det ønskeligt for de mere besindige at søge at undgå ethvert sammenstød så længe som muligt.

Medens vistnok Hal fra Side forlod sine gæstevenner efter thingtiden, knyttede de nye forbindelser i Vesterlandet. De mægtige høvdinger Gissur Hvide på Skálaholt, sydøst for thingsletten, og Hjalte Skeggesøn på Thjorsådal i samme egn, lod sig døbe og blev to af kristendommens ivrigste støtter blandt landets storbønder. Endvidere nævner munken Thjodrik i Nidaros en Thorgisl fra Ölfus ved thingsøen, men denne mand kendes ikke af islandske kilder, der nævner en Thorod på denne gård. I denne egn kom det atter til et blodigt sammenstød, idet Thorvald den falske lagde baghold for dem på Grimsnes. Man mindedes senere et par vers fra denne begivenhed; Thorvald sendte nemlig

bud til sin ven Ulv Uggesøn for at ægge ham til deltagelse i sit anslag, han sendte et kvad, hvori han bad ham dræbe »den gudeulv, der håner Aserne«, han selv vilde da fælde Gudlejf. Men Ulv svarede i et andet kvad, at han ikke kunde tage del i denne plan, der forekom ham meget mislig. Thorvald drog da ud alene, men de vejfarende blev advarede af en ven af Gudlejfs broder Thorgisl i Reykjahólar og overvældede ham: Thangbrand traf ham med sit spyd, Gudlejf hug ham banehug*).

Men man havde endnu flere steder levende minder om Thangbrand og hans ledsagere. Således fortælles der, at han var kommen nordpå i landet ad vejen fra øst for at nå frem til Eyja-fjord og de egne hvor Thorvald Vidførle havde virket. Ved Öxarfjord skal han have døbt i Thangbrandsbæk og ved Myvatn i Thangbrandspøl; men han kom ikke længere end til bugten Skjálfandi på grund af Øfirdingernes modstand, han drog da tilbage ad samme vej. Kristni saga, der fortæller om denne rejse, henlægger den til tiden efter althinget, i så tilfælde må han altså tænkes at være vendt tilbage til Østerlandet, for herfra efter det mislykkede forsøg nordpå igen før vinteren at drage tilbage til Vesterlandet.

Den anden vinter tilbragte Thangbrand nemlig i Vesterlandet; her havde man selvstændige fortællinger om hans færd. Han var kommen i land ved Faxefjord, sagde man, og havde sat skibet op i Hitarå, det var fæstet til en sten, som endnu århundreder efter blev påvist; stedet kaldtes Thangbrandsruf. Da Gissur Hvide hørte herom, hentede han præsten hjem til sig på Skålholt, hvor han nu opholdt sig vinteren over. Ud på våren gjorde han endnu nogle små udflugter til de nærmeste bygder. Nordøst for Skålholt, ved Geyser, ligger gården Haukadal, dèr døbte han drengen Hal Thorarinsøn, der dengang kun var tre år gammel; han fortalte senere som olding sin fostersøn Are,

*) Njála k. 103. Olav Tr. k. 216.

at han mindedes den fremmede præst. Endvidere drog han til Barða-strand, på den store nordvestlige halvøs sydkyst; her hjemsøgte han Gest den spake på gården Hage, og her havde man en opbyggelig fortælling om hvorledes han havde overvundet bersærken Tjörin med den viede ild; Gest blev primsignet. Endelig haves der en fortælling om, at hans skib i vinterens løb var skyllet bort fra sin plads, ligesom Stefners, og man mindedes de nidvers, som Sten-Unne, Skjald-Refs moder, kvad derom: »Thor flyttede Thangbrands søkonge-dyr, han greb og rystede skibsborden og slog det mod jorden; vikingelandets ski kan ikke mere holde søen, thi et hårdt vejr tog at lægge det i spåner. — Jætteyngelens drabsmand sønderbrød mågelandets ganger for klokkegemmeren; guderne slog strandfalken; Krist hjalp ikke havdyret da det knustes; mig tykkes at gud kun lidet tog sig af søkonge-renen.« Senere lod han skibet beslå med jernbånd, hvorfor hedningerne kaldte det »Jernkurven«; med det sejlede han tidlig på året tilbage til Norge og kom til kong Olav (år 1000); det var neppe to år efter hans afrejse*).

Samme sommer kom det til et sammenstød på althinget, idet Hjalte Skeggesøn kvad nid om guderne på lovbjerget: »Ej sparer jeg på hån over guderne, Freja tykkes mig en hund; noget er der om det: Odin er hund eller Freja«. Goden Runolf fra Dal (øst for Bergthorshvol) anlagde sag mod ham for gudsbespottelse, men det var ikke muligt at få dom afsagt på lovbjerget, da partierne her var i den største bevægelse; retten måtte sættes på broen over Öxarå, medens Runolf forsvarede adgangen til den mod begge sider. Men selv her vovede ingen at fremføre klagen, indtil det lykkedes at formå en vis Thorbjørn fra Guddalene dertil; Hjalte blev da dømt til tre års landsforvisning. Han drog udenlands strax efter tilligemed sin kones fader Gissur Hvide; de søgte over til kong Olav i Nidaros.

*) Kristni saga k. 8. O. Tr. k. 216. Njála k. 104.

Her traf de som sædvanlig adskillige Islændinge, deriblandt flere unge udøbte høvdingesønner, nemlig Sverting, Runolf Godes søn, Haldor, en søn af Gudmund den rige på Möðruvellir ved Eyjafjord, Kolbén, en søn af Thord Frejsgode og broder til Flose på Svínafjeld, og andre. Da Olav hørte, hvorledes sagerne stod på Island, optændtés han af stor vrede, han truede med at tage hævn over disse sagesløse mænd og lagde strax forbud på deres sejlads. Gissur og Hjalte formildede ham dog atter ved at love at tage sig af øens omvendelse og kongen nøjedes med at erklære de forhen nævnte unge mænd, der nu blev døbte, tilligemed Kjartan Olavsøn for gisler, de to frænder skulde da næste sommer prøve deres lykke på althinget.

Vinteren over var nu alle disse mænd hos kong Olav, der satte pris på at se sig omgiven af dygtige folk, hans personlige indflydelse bidrog desuden til at styrke deres unge tro. Tidlig på sommeren (år 1001) drog de derpå over til Island, Gissur og Hjalte, Kjartans frænde og fosterbroder Bolle og præsten Thormod. De landede på Vestmanneøerne i den 10. uge efter sommerens begyndelse, da althinget netop skulde sættes. Kongen havde givet dem tømmer med til en kirke, der skulde bygges på det sted, hvor de først kom i land; de blev derfor to dage på øerne for at losse og få grunden lagt til kirken. Derpå gik de over til hovedøen samme dag som folk red til thinge; det var efter traditionen den første dag i sommerens elvte uge, torsdagen d. 26. Juni; ankomsten til Vestmanneøerne faldt altså på st. Hansdag*).

Efterretningen om deres ankomst og ærende var allerede kommen til althinget; thi samme dag som de nåede øerne havde Flose, der var på vej til thingsletten, fået under-

*) Are Frode k. 7. Odd, O. Tr. k. 37. Sommeren begyndte på den torsdag, som faldt mellem to- og tre-ugersdagen efter Marie bebudelse; i året 1001 var det altså skærtorsdag d. 10. April. Sml. Maurer, die Bekehrung I 418, anm. 8.

retning derom af deres landbåd; han hørte, at hans broder og de andre ætstore ynglinge var kong Olavs gisler, og efterretningen herom har neppe undladt at gøre sin virkning på thingalmuen, ligesom den uden tvivl samlede de kristne til et afgørende forsøg. Gissur Hvide overtalte Hjalte til at blive tilbage, da han red op til althinget, siden han var fredløs; men længere op ad dagen fulgte han alligevel efter for ikke at mangle ved den styrkeprøve, som man kunde forudsé vilde blive følgen af sammenstødet. Da frænderne red op langs thingsøen sendte de bud forud til deres venner og bad dem om at samle sig og komme dem imøde; det skete også og hele kristenhæren rykkede således samlet frem mod thingsletten, fuld af iver for den nye tro, opildnet ved efterretningerne fra Trondhjem. Men også de hedenske slægter var grebne af stærke lidenskaber, forargelse over den hån, der vederfores deres guder, og over kong Olavs vilkårlighed og overgreb. De fylkede sig derfor på lovbjerget og drog de kristne imøde og det truede med at komme til slag på den fredhellige thingslette. Men kampen blev dog ikke til noget for denne gang, rimeligvis fordi begge parter lige meget ønskede at undgå det yderste; Gissur og Hjalte optoges med hele deres følge i Mosfeldingernes bod og alle begav sig til ro for den korte nat.

Althingssletten (Þingvellir) er en øde lavaegn, som hæver sig terrasseformet nordøst for Islands største indsø, der bærer navn efter den. To dybe revner i lavamassen strækker sig omtrent parallelt fra vandet op mod fjeldene og indeslutter thingstedet, det er Allemands- og Ravnekløften (-gjá); gennem den første flyder på en lille strækning Öxar-åen. Lovbjerget er den øverste terrasse på thingsletten og der haves en vid udsigt fra dets flade ryg over det øde, men skønne landskab, som i thingtiden oplivedes af talrige boder og store flokke af de små heste, af hvilke hver thingmand medbragte et stort følge. Dette sted var ikke ved et tilfælde bleven øens politiske midpunkt; thi da

Ulfljot modtog det hverv at foreslå sine landsmænd en fælles lov, sendte han sin fosterbroder Grim Gedesko afsted at undersøge hele øen for at vælge et passende thingsted, og hans valg faldt på denne ensomme egn, der lå mellem øens største bygder i syd og vest, ligesom Nørrelandets hovedveje førte her ned ad. Man forandrede heller ingensinde denne bestemmelse, og senere ser vi såvel den første bispestol som den største købing rejse sig netop i den samme egn.

Næste morgen (d. 27. Juni) sang præsten Thormod en messe på Gjábakken ved Vestfirdingernes bod og de kristne begav sig til lovbjerget med tvende kors i spidsen; disse gemtes senere som helligdomme i Skarð ytra ved Rangå, det ene sagdes at være af højde som kong Olav, det andet som Hjalte Skeggesøn. På lovbjerget tog denne ordet og forkyndte kongens bud og opfordring, idet han med mange milde og veltalende ord lagde alle på sinde at vælge den herre og gud, der havde de største forjættelser og den største vælde i himlen som på jorden. Men modstanden var ikke så let brudt; vel optrådte ingen enkelt taler, men thingalmuen råbte imod ham, og det endte med at de to partier undsagde hinanden og erklærede ethvert samlag for brudt og ophævet. Herefter adskiltes flokkene og hvert parti holdt møde for sig. De kristne opfordrede Hal fra Side til at sætte lov for dem efter kristendommens ret, men han hørte til de mådeholdne, der ikke ønskede en adsplittelse af landets kræfter med alle de ulykkelige følger, som dette efter al sandsynlighed vilde drage efter sig: kamp og kiv og rimeligvis en snarlig underkastelse under Olav Trygvesøn. Han gik derfor til lovsigemanden Thorgejr, Ljosvetningernes gode på Nordlandet, der endnu var hedning, men ligeledes en mådeholden og fredsommelig mand, og bad ham om at prøve forlig: han overdrog ham for sit vedkommende det hverv, de kristne havde givet ham, og gav ham en halv mark sølv i håndsal. Thorgejr gik hjem i sin bod og lagde sig

på gulvet med et skind over hovedet for at tænke over denne vanskelige sag; således lå han hele denne dag og nat.

Imidlertid havde også hedningerne holdt møde og tænkt på udveje af denne stilling; de måtte være dobbelt forargede over deres modstanderes fremfærd, siden de havde taget Hjalte til ordfører, den samme som året forud var bleven dømt fredløs for gudsbespottelse. Det forslag blev gjort, at der skulde tages to mænd ud af hver fjerding og blótes guderne, for at dé kunde afvende den truende ulykke. Neppe rygtedes denne beslutning over til de kristne, før Hjalte foreslog det samme for deres vedkommende, kun med den forandring, at otte høvdinger skulde gøre højtidelige løfter om et rent og ubesmittet levned til ære for gud og til deres sjæles frelse, medens hedningerne blótede trælle ved at nedstyrte dem i thingkløften. Der meldte sig da strax syv mænd til det kristne offer: Hjalte og Gissur for Sønderlandet, Hal fra Side og Thorlejf fra Korsvig (Krossavik) med tilnavnet den kristne for Østerlandet, Hlenne Ormsøn og Thorvard Spakbødvarsøn, fra Eyja-fjord og Skaga-fjord, for Nørrelandet, og Gest den vise fra Barðastrand for Vesterlandet. Det varede noget, før man fandt en anden fra denne fjerding, der i det hele var mindst påvirket af missionen; endelig meldte den udøbte Orm Kodransøn, Thorvald Vidførles broder, sig: han havde til sin tid forladt sin faders hus, fordi alle lod sig døbe, og var flyttet til denne egn; nu ønskede han for sin broders skyld at deltage i dette offer; han blev strax døbt og aflagde løftet.

Disse løfter var i sandhed partiernes styrkeprøve, de mørke og de lyse diser havde hver modtaget sit offer, og ligesom Orm bøjede sig under den åndelige magt, der udgik fra korshæren, således skiftede også lovsigemanden sind, medens han lå ene i sin mørke bod. Næste morgen (lørdag d. 28.) samlede han atter hele thingalmuen på lovbjerget og talte længe og forsonende til begge partier; han forestillede dem, hvor ulægeligt det brud vilde blive, der

her kom til at skille øens indbyggere i modsatte lejre, og foreslog, at alle skulde enes om at følge én lov i henseende til troen som i alle andre anliggender og at genoprette det gamle samlag: han vilde da forkynde den lov, han havde tænkt sig skikket til at danne grundlaget for et forlig. Alle gav nu deres samtykke hertil og forpligtede sig forlods til at holde hans dom. Da dette var sket, erklærede han, at alle her på øen skulde lade sig døbe og tro på Krist, at alle blóthuse skulde være fredløse og at der skulde stå tre års landsforvisning på at blóte åbenbarligen. Derimod skulde det ikke være nogen forment lønligt at holde sig til sine guder, ej heller at æde hestekød eller at udsætte de udøbte børn.

Hedningerne følte sig vistnok skuffede i denne afgørelse, men de besindigere af dem havde sikkert forudsét, at noget lignende før eller senere måtte indtræffe, og loven mødte ingen modstand. Alle blev primsignede, som ikke var det før, og dåben foretoges tildels strax efter. Hjalte blev gudfader for sin arge fjende, goden Runolf fra Dal; det var vistnok et tegn på den forsoning, som nu bevægede alle, men han kunde dog ikke undlade at ytre sin glæde over sejren i et lille skæmt: »nu lærer vi den gamle gode at mimre over saltet«, udbrød han, da Runolf ved primsignelsen efter skik og brug fik lagt et stykke salt i munden. Mange af Øster- og Nørre-lændingerne foretrak at døbes i den varme kilde ved Reykjar. I sommerens løb døbtes derpå almuen trindt på øen og den stærke bevægelse lagde sig efterhånden. Høvdingerne nedbrød deres hove og opførte kirker i steden for, præster fór omkring fra bygd til bygd for at læse messe; men det varede endnu en stund, før der kom nogen orden i gudstjenesten og de kirkelige bestemmelser fik nogen afgørende betydning. Derimod høres der intet om et tilbagefald til hedenskabet eller endog blot om noget forsøg på at omstøde den éngang vedtagne lov; tvertimod tilføjes der i alle beretninger,

at kort efter også børneudsættelse og lønligt blót blev forbudt*).

Således var da denne store omvæltning foregået på Island i forholdsvis kort tid; ingen steds i Norden kender vi overgangen fra hedenskab til kristendom så nøje, men af talrige træk kan vi slutte, at udviklingen på de fleste steder tog samme gang, om end den tid, som medgik, i reglen var længere i de større og ældre folkesamfund. Hvad der førte den nye lære til sejr var en nøje samarbejden af fremmede og indfødte, der her mere end noget andet steds møder os ved hvert skridt. Thorvald Vidførle og biskop Fredrik havde i broderlig samdrægtighed lagt den første grundvold; Thangbrand og hans venner, Gudlejf, Hal og Gissur, havde forberedt den egenlige krisis, og Hjalte Skeggesøn havde i forening med den fraværende men medvirkende kong Olav gennemført lovforandringen. At det nemlig var Hjalte, som i enhver henseende var hovedmanden i den sidste afgørelse, og at han først senere af traditionen måtte dele plads med eller endog træde i skygge for Gissur, hvis gård blev bispesæde og hvis efterkommere blev højt ansete bisper, fremgår tilstrækkelig af hele fortællingens gang; det er ham som bliver fredløs for gudsbespottelse, det er ham som til trods herfor er talsmand på thinget såvel som i de kristnes samlag, det er endelig ham og kong Olav, der tænkes på ved de hellige kors, som gemtes fra scenen på lovbjerget.

Da kong Olav erfór, at kristendommen var lovtagen på Island, blev han selvfølgelig meget glad, ikke blot fordi dermed tusender var vundne for kirken, men også for den

---

*) Are k. 7. Kristnisaga k. 10—12. Ol. Tr. k. 228 f. Njála k. 105 f. Laxdœla k. 41 f. osv. Når Are m. h. t. tidsbestemmelsen siger, at da kristendommen lovtoges var der gået 1000 vintre efter Kristi fødsel »at alþyðu tali«, så er her den ældre tids måde at tælle de forløbne i steden for det løbende år fulgt, ligesom når der siges at kong Olav faldt onsdagen d 29. Juli, 1029 år efter Kristi fødsel, d. e. i året 1030. Sml. iøvrigt tillæget IV.

støttes skyld, der dermed var givet læren i Norge; det var en ikke ringe forskel, om de vidtkendte høvdinger kom til Nidaros som hedninger eller som døbte, og om hin frie ø var et tilholdssted for guderne og deres venner eller tvertimod negtede dem fredland. Han gav gislerne tilladelse til at drage hjem og de fulgte strax hans opfordring med løfte om at støtte den nye tro det bedste de formåede. Kun Kjartan holdt han tilbage, fordi han var bleven både ham og hans søster, den stolte og skønne Ingeborg, såre kær, ja man sagde for vist, at kongen vilde knytte ham til sig for bestandig ved hendes hånd. Imidlertid var de tre år gået, siden han forlod Gudrun, og Bolle, der var kommen tilbage til øen med Gissur og Hjalte, friede til hende i vinterens løb. Først negtede hun at modtage hans tilbud, men da hendes stolthed såredes ved at erfare om Kjartans formentlige troløshed og hendes frænder ivrigt opfordrede hende til at give ham ja, gav hun efter og ægtede Bolle i det følgende forår. Imidlertid kom Kjartan på det rene med sig selv om, at han ikke kunde undvære sin elskede, og forlod kong Olav og hans søster, hvor nødig de end skiltes ved ham; Ingeborg kyssede ham ved afskeden og gav ham rige gaver, kongen beklagede til det sidste, at en så ædel og rigt udstyret mand skulde gå en sørgelig skæbne imøde. Samme sommer bortgiftede han Ingeborg til jarlen Røgnvald i Vester Gøtland og gik så sin egen skæbne imøde. Kjartan kom for sent til at hindre Gudruns ægteskab, men den dåb, de begge havde modtaget, var ikke stærk nok til at tæmme den lidenskab, som rejste sig af deres skuffede kærlighed, og som ikke sluktes, før de selv og mange af deres kære var gåede til grunde*).

*) Laxdœla k. 44 ff. De andre kilder, som henfører Olavs død til samme år som kristendommens antagelse på Island i steden for til det følgende (1002), får ikke rum til Bolles frieri og umuliggør enhver rimelig anordning af begivenhederne. Thi vil man (som Munch I 2, 357) tænke sig Bolle hjemkommen året før, da Kjartan holdtes tilbage som gissel, falder der en uaftvættelig plet på hans

Islands omvendelse fik et efterspil i Grønland, ligesom den havde havt sit forspil på Færøerne. Samme år som Thorvald Vidførle og biskop Fredrik kom til Island, sejlede den fredløse Erik Røde ud fra Snefjeldsjøkel på Vesterlandet for at nå over til det land, som sagdes at ligge hinsides den kolde Ishavsstrømning i vest, og samme år som hine missionærer atter forlod øen drog en flok landnamsmænd over til Eriks opdagelse, som han havde kaldt Grønland; det var som om det frihedskære folk i sin trang efter noget nyt foretrak et eventyr ud over verdenshavet for en yderligere tilknytning til de store kulturlandes liv.

Allerede for over 100 år tilbage havde en Islænding Gunbjørn Ulvsøn opdaget den øde kyst i henved 100 mils afstand fra sin fødeø; han kaldte de fjelde som lå nærmest for Gunbjørnsskær, men opdagelsen førte ikke til noget andet resultat end at der opstod en række sagn og fortællinger om det ukendte land blandt øboerne, hvis fantasi desuden stadig sattes i bevægelse af det drivtømmer, som flød ind på deres kyster med Golfstrømmen. Erik den røde, en urolig og stridbar Normand, vovede sig atter ud over de iskolde strømme, der fra nord flyder ned langs de vestlige kyster og gør dem lige så øde, som den sydlige strøm bidrager til at formilde Islands og Norges klima. Han fulgte kysten mod sydvest og nåede således det sneklædte fjeld, som betegner landets sydligste punkt og som han kaldte Hvidserk, vort kap Farvel. Herfra skråner kysten atter op mod nordvest; den er indskåren med dybe fjorde, talrige øer breder sig foran dens skær og nes.

---

navn, idet han da måtte have fortiet, at Kjartan ikke kunde komme, et forhold der er uforeneligt både med Kjartans og hans faders senere skånsomme holdning overfor ham; af sagaens hele gang fremgår tvertimod, at Bolles opfattelse af Kjartans forhold til Ingeborg ikke savnede al berettigelse. Desuden bliver det jo uforklarligt, hvorledes Gudrun kunde være helt uvidende om de sande forhold og da især om den kendsgerning, at Kjartan holdtes tilbage som gissel, der ellers var alle vitterlig.

Landet ligner i det hele Norge og Island, kun at det er langt mere øde til trods for sin sydligere beliggenhed i højde med Svearige og det søndenfjeldske Norge; vilde jøkler står overalt i baggrunden, isbjerge driver omkring bygderne indtil langt ud på året. Dog er naturen ved disse fjorde ikke uden ynde i den korte sommer, og landet mangler ikke sin ejendommelige skønhed selv for den, der intet øje har for havets og luftens rige lysbrydninger, den højtidsfulde stilhed og de uoverskuelige ødemarker. Ved fjordenes kyster, under bjergliderne, som stryger fra øst til vest, findes der ikke sjældent mindre sletter, bevoxede med græs og foderurter, vidje- og birkekrat; højere oppe findes bedeurter og enebærbuske, overalt en rigdom af bær og blomster, overalt småelve og fosse med fiskerige indsøer. Disse sydlige bygder egnede sig meget vel til kvæg- og fåreavl, der findes endnu spor af at man har drevet kvæget tilfjelds om sommeren. Ved siden heraf var man henvist på jagt og fiskeri; der var fuldt op af harer og ræve, rypper, måger og vildænder; fordum kom dertil endnu en rigdom af rensdyr på højlandet; på adskillige steder samledes æg og dun. I søer og elve fandtes lax og ørreder, i fjordene torsk, på sine steder også sild, overalt traf man sæler og småhvaler. Det er ret ejendommeligt at lægge mærke til denne tilbagegående bevægelse i vore fædres historie samtidig med og ved siden af de mægtige fremskridt i kultur i hovedlandene; medens man her skred frem fra oldtidens simplere livsforhold til at danne et moderne samfund, oprettedes først på Island en fristat uden det kongedømme, som dog alle de germanske stammer havde været fortrolige med i århundreder, og på Grønland gik man endnu langt tilbage ud over dette, til hine tider, da man kæmpede sin første kamp med naturen og da kvægavl først begyndte at gøre sig gældende ved siden af »jagt og fiskeri«.

Det var kun en ringe strækning af hele den store landmasse, der nu betegnes med dette navn, som Erik

Røde kaldte Grønland, og som senere kaldtes Østrebygden i modsætning til den langt nordligere Vestrebygd; den er neppe 20 mil lang, fjordene neppe halv så dybe. Man har sagt, at Erik gav landet det smukke navn for at lokke folk derover, men det er vistnok en senere forklaring, hentet fra forestillingen om hele det afskrækkende land nordpå; hin lille bygd kunde virkelig fortjene dette navn, som den lå dèr omgiven af det brede vanskelige verdenshav, der sagdes at være opfyldt af uhyrer og gennemfuret af uforklarlige bevægelser (havgerdinger), skjult af mørke fjelde og uendelige isbræer, en lille venlig plet i jordens udkant, uden konger og uden folketrængsel.

Man finder endnu den dag idag tomterne af de gamle hovedgårde og kirker i stort antal; forholdene førte det nemlig med sig, at man her måtte bygge af sten og søge at opføre tykke mure mod stormene og vinterkulden; de tækkedes og tjeldedes med drivtømmer. Da bebyggelsen var på sit højeste, antages der at have været henved 200 selvstændige gårde, altså vel mindst et par tusend mennesker. Det ældste Grønland (nu Julianehåbs distrikt) grænsede mod nord til en øde kyststrækning, der går godt en halv snes mil lige i vest og ligesom dækker bygden mod de nordlige storme og strømninger. De første fjorde fra nord er de dybeste og smukkeste, her er Eriksfjorden med Erik Rødes landnam og hans berømte hovedgård Brattelid — (den ene husvæg dannedes af en brat bjerglid), — der ligger på et smalt ejd, som skiller denne fjord fra en sydligere: Ejnarsfjord. Dette sted skildres som det yndigste i hele landet, her er fuldt op af vildt og fisk, kvæget kan gå ude fra påske til jul, fjorden vender mod sydvest og er længe åben. Ved Eriksfjordens nordlige bred lå Solfjeldene og en række gårde helt ud til mundingen. Også Ejnarsfjord er meget heldig beliggende; her fandtes et par mil fra Brattelid den senere bispegård Garðar; vigen, som den lå ved, kaldtes »den ufundue fjord«, rimeligvis fordi Erik Røde ikke havde fundet den før han

tog land; han lod senere sin datter Freydis bosætte sig her. Syd for denne landets hovedbygd skar Siglufjorden op mod nordøst til gården Fos ved et 200 fod højt vandfald; derpå kom Ravnsfjorden og den skønne Ketelsfjord, opnævnte efter landnamsmændene; her er indsøer, elve og grønne enge i rig mangfoldighed. Syd herfor findes kun den lille Herjulfsfjord; derpå bliver kysten øde indtil Hvidserk og den østlige havstrøm.

De dristige landnamsmænd kunde ikke fængsles af disse snævre bygder, de søgte ud på nye eventyr. Nogle gik nordpå langs kysten og traf sex dages roning fra Grønland på lignende smukke fjorde, kun at alle forhold her var endnu mindre; det var den senere Vestrebygd. Andre gik mod vest og syd og kom til »Skrælingernes« land hinsides søen; Lejf Eriksøn kaldtes »den lykkelige«, han fandt »Vinland det gode«, og en ny række eventyr åbnedes derved hinsides det eventyrlige land i vesterleden.

Lejf gjorde to rejser; fra den ene kom han tilbage med efterretningen om det vidunderlige land med vilde druer og hvide mænd, fra den anden hjembragte han en præst og klerke fra Norge; hans fader, den gamle landnamsmand, sagde, at det ene kunde gå op imod det andet, de søde druer mod »skademanden«. Lejf var kommen til Norge til kong Olav samme år som Island kristnedes; kongen opfordrede ham til at tage troen, og da han strax var villig dertil og lod sig døbe med hele sit skibsmandskab, føjede han dertil en opfordring til at tage klerke med sig hjem og omvende sine frænder og landsmænd. Lejf var også villig hertil og var vinteren over i Norge; næste sommer sejlede han hjem og begyndte strax sit værk med at opfordre sine nærmeste til at tage dåben. Erik Røde vilde ikke høre noget herom og skal være død som hedning; hans hustru Thjodhild derimod lod sig strax døbe med sine sønner og døtre og den første kirke opføre på Thjodhildestad vest for Brattelid. Hovedkirken opførtes senere ved bygdens thingsted Garðar, ved den ufundne

fjord; den var indviet til den hellige Nikolaus og blev senere domkirke. Iøvrigt synes omvendelsen at være gået fredelig for sig og altså at have medtaget flere år, rimeligvis fordi den ypperste høvding var utilbøjelig til at tage troen*).

Men Olav fik senere bestandig æren for at have givet stødet også til disse yderste udflytteres dåb, og det med rette. Thi selv om hans deltagelse i omvendelsen kun var tilsyneladende ringe, så var det dog den ånd, han havde ført med sig til Norge, den glødende iver, han overalt udfoldede for kirkens sag, og det alvor, hvormed han hjemme og ude fremmede enkeltmands omvendelse til troen på den evige miskundhed og det uundgåelige ansvar for gud, som bar også denne sidste frugt langt fra hans eget kongesæde; kong Olav kunde siges at have kristnet Nordhavets kyster fra Lindesnes til Thjotø og vestover til Ísafjord og Brattelid.

*) Alle kilderne til Grønlands historie og beskrivelse er som bekendt samlede i »Grønlands historiske mindesmærker«, 3 bind. Et kort over Østrebygden findes i antikvarisk tidsskrift 1845.

II. Norden og England.

Da i den nyere tid de islandske sagaer med deres skildring af oldtidens helteliv satte hele Norden i bevægelse, var der neppe nogen, der i samme grad syntes at gribe alle som den om Jomsvikingerne. Her fandt man forenet alt hvad der gjorde hin fjerne tidsalder stor og mindeværdig, et udvalg af mandige helte, sjældne bedrifter og en lovgivning, der var som skabt til at fostre mænd med stålvilje; i Palnatoke så man idealet af en nordisk helt, højmodig, stolt, og frem for alt fribåren i liv og tanke. Og ikke tilfreds med således at have fundet en genstand for sin beundring, lagde man endnu en anden tanke ind i fortællingen for at rykke den nærmere ind til nutidens åndelige bevægelser; ligesom man i Tyskland med vemod tilbagekaldte erindringen om den græske oldtids skønhedsverden og skyldte kristendommen for at have knust dette billed, således så man i kirkens fremgang og sejr blandt vore fædre virkningen af en fremmed, umandig ånd, der nedbrød »kæmpelivet« og med de gamle guder fordrev den gamle kraft og de gamle enfoldige sæder. Og dette overførtes da vilkårligt på Jomsborg og Jomsvikingerne, idet man gjorde Palnatoke til den »sidste hedning« i stor og god betydning, skønt selve den eventyrlige saga manglede ethvert tilknytningspunkt herfor; man forbandt den kirkelige traditions fremstilling af Sven Tjugeskæg som en frafalden med sagaens fortælling om Palnatoke som hans fosterfader.

De smukke og tankevægtige digtninge, der har deres udspring af denne opfattelse, vil bestandig høre med til det ædleste og mest gribende, som Nordens store digteralder har frembragt, men granskningen går sin stille gang forbi dem, som den er gået forbi Hamlet og Macbeth og mangfoldige andre af menneskeåndens storværker. Selve sagaen må opgives i næsten alle sine hovedtræk og den virkelige historie bygges paa en anden grundvold; Palnatokes helteskikkelse må søge sin plads ved siden af Rolv Krage og Holger Danske.

Jomsborg var en vendisk handelsplads og ikke nogen klippeborg; fremmede søgte hertil fra Norden, thi her havde Oderhandelen sit store oplag, de bosatte sig og dannede et særligt lille samfund, således som vi ser det på mangfoldige andre steder, i Duerstede, i London, eller blandt Venderne i Rereg (Meklenburg). Dette førte til byens, øens og hele det nærmest liggende lands underkastelse; Harald Blåtand sendte en afdeling af sine hirdmænd herover, og en dansk jarl indtog det vendiske høvdingesæde. Alle tiders og alle landes historie frembyder exempler i mængde på denne udvikling; således anlagde i oldtiden Middelhavsfolkene deres kolonier, således fik vore forfædre fodfæste i alle Evropas egne, og alle Evropas folk i de fire verdensdele.

Adam af Bremen fortæller, at de mænd, der efter hans opfattelse betalte den danske konge en vis afgift for at turde tage skat af alle farmænd i vore vande, kaldtes vikinger; det var i virkeligheden kongens hærmænd, som vågede over havets fred og derfor opkrævede en told. På samme måde kaldtes også hærmændene i Jomsborg for Jomsvikinger, der ligger ikke fra først af i navnet nogen antydning af at de foruroligede havene *). Imidlertid hændte det dog mere end én gang, at denne del af den danske hird vendte sine våben mod fædrelandet og da selvfølgelig førte kampen ved

*) »Witherlogh. Worthæld«, i Årbøger for nord. oldk. 1876, s. 78.

en række overfald og hærtog til de nærliggende kyster; de danske hærmænd forstærkede sig med vendiske søfolk og således viste vore egne disse farlige gæster vejen over havet.

Kampen mellem Harald Blåtand og hans søn var endt med at den gamle konge døde blandt Jomsvikingerne; disse førte vel hans lig til Roskilde, men de vilde ikke anerkende Sven Tjugeskæg for deres retmæssige konge og herre; Sigvalde havde lyst til at indtage samme stilling blandt Venderne, som tidligere høvdinger havde indtaget blandt Friser og Franker, blandt Angelsaxer og Irer; han sluttede venskab og svogerskab med Polakkernes hertug Miseko og hans søn Boleslav, der bestandig pønsede på at udvide deres magt, og begyndte at fejde på sit fædreland.

Sven tænkte da på at genoprette sin højhed over det vendiske »vårdhald« (vagthold, en afdeling af kongens hærmænd) og udbød leding. Han lå i Grønsund for at samle flåden og afvente bør, da Sigvalde afvæbnede ham, før han fik draget sit sværd. En tidlig morgenstund lod han sig ro ind mellem de danske skibe i en lille skude, der lignede udliggerne; enhver der så ham tvivlede ikke om, at det var nattevagten, som kom ind med melding til kongen. Også denne lod sig skuffe, han stod op og hældede sig ud under tjældingen, da skipperen lod, som om han havde en sær vigtig tidende at meddele. Men et øjeblik efter var kong Sven de fremmedes fange og man havde den skam, at han førtes uhindret bort midt ud fra rigets flåde.

Der var ingen til at tage kongedømmet og man enedes snart om at løskøbe ham, det koste hvad det vilde. Sigvalde krævede ikke lidet: hvad der var sket skulde være glemt, kongen tog Misekos datter Gunhild til ægte og blev derved Jomsvikingehøvdingens måg, han fæstede til gengæld sin søster Thyre til den polske hertug; i løsepenge skulde han betale sin egen vægt i guld og to gange i sølv. Summen tilvejebragtes ved sammenskud fra hele riget, kvinderne gav deres smykker, mændene deres ringe;

ved Vindinge å på Fyns østkyst, rimeligvis på et almindeligt hærstævne, blev kongen udleveret og skatten betalt *). Han ægtede den polske Gunhild, som blev moder til kongerne Harald og Knud, men senere hen forskød han hende og sendte hende hjem; Thyre holdt han tilbage, i begyndelsen måske fordi hun var for ung, senere på grund af fjendskabet; han gav hende til sin våbenfælle Olav Trygvesøn **)

Sven Tjugeskæg følte fra denne tid af som en plet på sit navn; det undgik ikke hans opmærksomhed, at man kaldte ham »træl«, som den der var købt for folks penge: hvert lod på ham var betalt med guld og sølv! ***) Andre anså hans ydmygelse for en himlens straf: som en ufri mand havde han måttet gøre bod for sin attrå efter kongedømmet på det selvsamme sted, hvor hans uskyldig dræbte fader var død af sine sår! — Sven var ikke stærk nok til at trodse denne tale; han kastede sig ud i nye foretagender, optog atter sin første ungdoms ubundne vikingeliv og overlod for en tid landet til sin egen skæbne: »sit rige,« siger den samtidige Thietmar af Merseburg, »overlod han til sine fjender, tryghed ombyttede han med et omflakkende liv, fred med kamp, hjemmet med landflygtighed, himlens og jordens herre med djævelen«; således vilde han godtgøre, at han ikke var nogens træl, — muligvis tænkte han også på denne måde at vinde guld til at betale sin gæld med.

---

*) Thietmar VII 26. Adam II 27. Saxo p. 491 ff. Sven Ågesen, scr. r. D. I 53. Adam lader fangenskabet gentages, Saxe endog to gange, men sikkert uden grund. Løsesummen kaldes af de ældre forfattere »uhyre« og kan da neppe have været mindre end de danske kilder angiver; der er intet i fortællingen om at kvinderne gav deres smykker, som berettiger til at kalde den et sagn. Sml. Nordisk månedskrift 1875, II 280 f.

**) Thietmar VII 28. Cnutonis gesta (encom. Emmæ) II 2. Ágrip k. 17. Snorre, O. Tr. k. 38.

***) Thietmar VII 26. Sml. saga af Gísla Súrssyni s. 78: hann (Kolr) var mikill at kyni; hann hafði hertekinn verit ok var kallaðr þræll.

Man har sagt om kong Sven, at han var en frafalden og at hans kamp mod Harald var en kamp mod kirken; men skønt denne opfattelse alt gjordes gældende af hans dattersøn og navne, strider den dog mod de samtidige vidnesbyrd om kirkens tilstand i Danmark. Ligesom Thietmar, der dog bruger de stærkeste udtryk for at fordømme Sven og hans sønner, ingensteds med et ord omtaler noget kirkeligt frafald, men tvertimod går ud fra, at kristendommen siden Henrik Fuglefængers tid har hersket i Danmark (s. foran s. 247), således er der også bevaret et kongebrev fra året 988, udstedt af Otto III, hvorved denne stadfæster den danske kirkes rettigheder uden med et ord at nævne noget om, at den skulde være stedt i trængsler; og dog falder dette netop i Svens første tid som konge. Ligeledes fortælles der, at Adaldags efterfølger Liavizo kort efter indviedes af sine danske lydbiskopper, uden at der heller til denne handling knyttede sig nogen tradition, som kunde vække forestillingen om trange tider. Endelig haves netop fra disse år det meget sigende omkvæd til Thorlejf Jarleskjalds drape til kong Sven, der tydeligt betegner ham og hans omgivelser som kristne: »ofte,« hedder det, »rødnede Jydernes konge sværd i England — de høje stjerners herre var ham huld!« *)

I England traf kong Sven en djærv våbenfælle i Olav Trygvesøn, der alt i nogen tid havde hærget de tyske kyster. I forening kastede de sig nu (i året 991) over byen Ipswich i Øst Angel, som de erobrede og hærgede; derfra drog de omkring i landet og gjorde stort bytte. Aldermanden Brihtnoth samlede en hær til modstand og leverede dem et slag ved Maldon i Essex, midtvejs mellem Ipswich og London, men den djærve helt blev overvunden og hans hoved som sejrstegn ført bort fra valpladsen; hans navn levede i folkesangen som den eneste mands, der havde gjort de Danske alvorlig modstand.

---

*) Stykket om Thorlejf i fornmanna sögur III.

I den forvirring, som herefter opstod blandt Angel-Saxerne, rådede erkebiskop Sigerik kong Æthelred til at følge Britternes exempel (i Wales) ved at købe de fremmede bort, og kongen var fejg nok til at følge dette råd, de nordiske konger fik 10000 pund sølv; det var den første »hærgæld« eller »Danegæld«, som den senere kaldtes. I de følgende år gentoges angrebene uden at det lykkedes de indfødte at afværge ulykken, der var intet sammenhold mellem rigets dele, hver søgte i det højeste at værne om sit eget land, mange stod i ledtog med vikingerne, andre gjorde dem kun svag modstand på grund af slægtskabet. Først i kampens fjerde år fandt kongerne en modstand, som var angrebet værdig. Vor fruedag i høst (8. Sept. 994) gik hæren i et antal af 94 skibe op ad floden mod London, men stødte her på en så hårdnakket modstand fra bymændenes side, at den måtte vende om med uforrettet sag. Til gengæld kastede den sig over det åbne land; flodens bredder blev hærgede, derpå kysten af Kent og vester om til Hampshire; derpå tog vikingerne heste og drog hærgende gennem landet fra hav til hav. Anden gang måtte Æthelred ty til sølvet for at få fred, hæren fik løfte om 16000 pund og vinterophold i Wessex; den slog sig til ro ved Southampton overfor øen Wight. Her var det Olav Trygvesøn indlod sig i særlige underhandlinger med Æthelred, tog dåben og gik i hans tjeneste til kysternes beskyttelse; Sven Tjugeskæg derimod drog hjem, vistnok i det følgende forår.

Han kunde nu give de danske kvinder deres smykker tilbage. Vanskeligere var det derimod at genoprette den skade, som i hans fraværelse var sket ved udenvælts fjender. Erik den sejrsæle fra Sverig havde ikke kunnet sidde stille og se på det kongeløse land, han havde hærget det vidt og bredt og derpå tiltaget sig kongedømmet over det. Der er bevaret forskellige vidnesbyrd om disse urolige år. Biskop Ekkehard af Slesvig, Poppos efterfølger, forlod sit sæde og vendte tilbage til Hildesheim, hvor han var op-

dragen og oplært og havde været kannik. Han mødte for biskop Bernward i klostret Gandersheim, da erkebiskoppen af Mainz (Nov. 1000) kom for at holde bispething; han skulde nedlægge indsigelse herimod som et overgreb overfor biskoppen af Hildesheim. Erkebiskoppen bebrejdede ham, at han blandede sig i en fremmed tvist istedenfor at blive ved sin egen kirke, men Ekkehard svarede, som vi alt tidligere har havt lejlighed til at omtale: »mit bispedømmes enemærker er hærgede med barbarisk vildskab, staden forladt, kirken står øde, jeg har intet sæde og ansér mig for en tjener af vor frue og kirken i Hildesheim og skal fremme dens tarv i alt hvad jeg formår.« En lidt senere forfatter gengiver hans ord noget anderledes: han kunde ikke vende tilbage til sin kirke, der var hærget ved et barbarisk overfald, uden ved kejserens, erkebiskoppens og hans medbiskoppers hjælp, derfor vilde han troligen tjene kirken i Hildesheim, i hvilken han fra barndommen af var opfødt og oplært *). Lignende udsagn fremkommer i de følgende år, han synes at have slået sig til ro ved sin gamle stiftskirke indtil sin død (1026). Ved at ses i sin sammenhæng med tidsalderens mangfoldige efterretninger om biskopper, der istedenfor at forestå deres embed i de nylig omvendte lande blev hjemme og nøjedes med den større personlige anseelse, som bispevielsen gav dem, vil man ikke i hvad der her siges om Ekkehard finde så meget, som man før har været tilbøjelig til, navnlig ligger der i hans ord intet om en hedensk bevægelse imod kirken. Derimod fremgår det tydeligt nok af hans stilling og den måde, hvorpå han søger at forsvare den, at bispedømmet, staden og kirken er bleven hærgede engang før år 1000, og at der derefter er opstået forhold, som har gjort det

*) Thangmari vita Bernwardi k. 20. 33. 48. 49. 53. Wolfheri vita Godehardi k. 21. (Pertz IV. XI). Sml. foran s. 241, hvor der er indløben en unøjagtighed i opgivelsen af tid og sted for Ekkehards første møde for Bernward.

vanskeligt eller umuligt for ham at vende tilbage. Men når han tilføjer, at han for at kunne genindtræde i embedet trænger til hjælp af kejser og biskopper, så ligger der tillige heri, at disse hindringer var af en kirkelig natur, og vi fejler da neppe ved at antage, at menigheden i hans fraværelse har taget en anden biskop eller har sluttet sig til en anden hovedkirke. Det samme siges netop ved denne tid at have været tilfælde i Århus, og grunden var uden tvivl begge steder den samme, nemlig den, at der i Ribe var kommen en biskop af usædvanlig anseelse, nemlig jarlesønnen Odingar (den unge); denne forenede da, som det synes, i en række år hele den jydske kirke i sit bispedømme og kun kejser, erkebiskop og biskopper kunde muligvis i forening formå ham og kongen til igen at modtage den fremmede byrde, der i farens stund havde forladt sin hjord.

Et bevis på at den urolige tid, som fordrev Ekkehard fra Slesvig, faldt i begyndelsen af halvfemserne, kan måske hentes af de forskellige større møntfund, som er gjorte på Bornholm, Falster, i Skåne og Jylland og synes at måtte hidrøre fra netop disse år, da de yngste mønter er fra omtrent år 990, medens der endnu ingen engelske forekommer. Endvidere hører vi i året 994 om et stort hærtog af Danske og Svenske op ad Weser og Elbe; de hærgede dybt inde i landet, men blev oprevne ved Stade og Glinstermoor *).

Kong Erik synes at have indrettet sig på at blive her i riget; han stillede sig derfor efterhånden venligere til kirken, ja siges endog at have ladet sig døbe; da han senere kom tilbage til Sverig, fornegtede han atter sin dåb. På denne måde fremstillede Sven Estridsøn, der var særlig fortrolig med de svenske begivenheder, kongens holdning, og det kan ikke gå an uden videre at forkaste hans vidnesbyrd, så meget mere som den kirkelige tradition i Danmark dengang henførte Poppos jertegn til Erik Sejrsæls

*) Annaler f. nord. oldk. 1842—3. Thietmar IV 16. Adam II 29 f.

tid, et bevis på, at man betragtede ham som den sidste hedenske konge i Danmark og at man tillige vidste, at han havde kastet hedenskabet. Når der imidlertid ses hen til hans senere frafald, er det vistnok sandsynligere at antage, at han kun har ladet sig primsigne for at kunne leve blandt de kristne uden at vække anstød, medens han i sit hjem levede blandt hedninger med samme frihed; herpå tyder det også, at hans søn Olav først senere lader sig døbe og kaldes den første døbte konge i Sverig. Traditionen i Bremen synes at have henført omslaget i Eriks holdning til erkebiskop Liavizos stadige påmindelser, der var ledsagede af gaver og mange venlige ord *).

Da Sven Tjugeskæg kom tilbage fra sit Englandstog, synes Erik Sejrsæl nylig at være død, i alle tilfælde kom det såvidt vides ikke til nogen kamp mellem de to konger. Det var imidlertid en selvfølge at forholdet mellem deres riger en lang tid var meget spændt; ligesom Erik siges at have hævnet Jomsvikingernes overfald under Styr-Bjørn, således kunde der nu atter være grund for Sven til at søge hævn på Eriks søn, Olav Skotkonge. Imidlertid kom der snart et nyt led ind i den nordiske politik, idet Olav Trygvesøn efter Håkon jarls drab satte sig i besiddelse af Norge, medens jarlesønnerne søgte hjælp i Sverig. Olav indså snart, at han måtte søge at befæste sin stilling ved hjælp af det fjendskab, som herskede mellem de tvende nordiske konger; han valgte først at slutte sig til Sverig og bejlede til Eriks enke, den rige Sigrid Storråde. Da forbindelsen med hende imidlertid var strandet på hans lidenskabelige nidkærhed for kristendommen, vendte han

*) Adam II 27. 33. 36. Man overførte senere kong Eriks historie på Sven; til ham siges Liavizo at have skrevet og for ham siges Poppo at have båret jern. Af denne overførelse må vistnok alt Thietmars opfattelse af Sven tildels forklares, når han siger, at denne bar våben på sit eget folk for at hævne sig for trællenavnet osv.

sig til Danmark og ægtede sin trosfælle Svens søster, Thyre Haraldsdatter.

Men de norske jarlesønner kunde ikke være tjente med dette forbund mellem Sven og Olav, for dem blev det hovedsagen at forene alle mod den eventyrlige konge. De tilvejebragte først en forsoning mellem Sven og Olav Svenske; den danske konge forskød sin polske dronning og ægtede Sigrid Storråde, der senere fødte ham datteren Estrid; Erik jarl ægtede Svens datter Gyda, medens hans broder Sven fik Olav Skotkonges søster Holmfred *). Følgen af disse forbindelser synes foreløbig at have været en almindelig forståelse mellem de nordiske konger; i alle tilfælde må fortællingen om et fælles grænsemøde mellem dem, hvis den overhoved skal have historisk værd, henføres til denne tid. Men freden varede i alle tilfælde kun kort. Olavs djærve optræden, vistnok særlig hans forhold til Viken, jarlens attrå efter at vende tilbage til sin fædrenegård og sine fædres rige og Sigrid Storrådes personlige fjendskab mod sin ilsindede bejler gjorde, at der indtrådte et mere og mere spændt forhold mellem Olav Trygvesøn og de to andre konger. Sven synes at have holdt indtægterne af Thyres arvegods tilbage, nærmest vel for at skaffe sig nogen oprejsning for tabet af Viken.

Et andet led i den nordiske politik blev fra nu af England. Det var næsten givet ved forholdene, at Æthelred og Olav Trygvesøn måtte betragte hinanden som forbundsfæller, også efterat denne sidste var vendt tilbage til Norge; de danske vikingetog begyndte fra den tid af atter at forurolige Englands kyster, og den spænding, som indtrådte mellem Sven og Olav, måtte i samme grad bidrage

*) Snorre, O. Tr. k. 97. 98. 121 (O. Tr. saga, k. 260). Munch I 2, 815. Da Gunhilds søn Knud var født 998 (han var ved sin død 1035 37 år gl. Snorres særlige Olav Helgens saga k. 255), kan skilsmissen ikke have fundet sted før et par år efter Olav Trygvesøns tronbestigelse.

til at vedligeholde forbindelsen mellem Æthelred og hans gudsøn. Tanken om et forbund mellem Norge og England mod Danmark var tilmed ikke ny, vi har alt set Æthelstan træde i forbindelse med Harald Hårfager; hensigten måtte altid blive den samme, at hindre de danske Englandstog ved at sysselsætte Øboerne i hjemmet og true en Vesterhavsflåde i ryggen, og for Norges vedkommende at sikre sig en forbindelse med den store verdens kulturlande, uafhængigt af Danmark.

Sagaerne fortæller intet om et sådant forhold og det er derfor undgået opmærksomheden; thi man har forlængst vænnet sig til at betragte disse rige kilder som alt omfattende og alt forklarende. Og dog omfatter og forklarer de i virkeligheden så lidt; det ligger i sagaskrivningens hele karakter, at den ikke får de rent politiske, lige så lidt som de rent kirkelige forhold med; overleveringen fra slægt til slægt fastholder kun det som er fremtrådt i ydre karakteristisk handling, og selv det har den ofte ondt ved at fastholde uforandret, netop fordi den mangler kendskab til det, som sætter folk og konger i bevægelse. Det er en fejltagelse, når man tror at kunne slå sig til ro ved disse naive fortællingers opfattelse af de historiske begivenheder som fremgåede af tilfældige stemninger, personlige egenskaber, giftermål og intriger, til samme tid som vi ellers overalt i Evropa, og det hos folk, der ingenlunde står over Nordboerne, ser en højt udviklet politisk konst gå jævnsides med de personlige og mere tilfældige forhold, snart tjenende, snart til gengæld beherskende dem. Sagaliteraturen er en sjælden skat, ikke blot for det folk, som bærer æren for at have frembragt den, men for hele Norden, i hvis fælles oldtids mål den er nedlagt, men den kan ikke skrive love for nutidens videnskab, den må i så henseende nøjes med at indtage sin plads blandt de andre kilder og det ingenlunde som den reneste eller mest pålidelige.

Medens de danske tog til England fortsattes så grumt som nogensinde tilforn, om end i spredt fægtning, var

kong Olav fuldt optagen af sin omsorg for kristendommen. Alligevel glemte han ingenlunde rigets forsvar, han udkastede snarere planer til at gribe ind i nabolandenes stridigheder. Allerede i sit andet regeringsår byggede han ved Nidelven et stort langskib, der kaldtes »Tranen«; det havde efter sigende 30 rum. Året derpå byggede han et andet med dragehoved og hale i stavnene, det kaldtes »Ormen«; andre fortalte, at han havde erhvervet det i Hålogeland, i kampen med Rød den ramme (s. s. 346). I sit femte år endelig byggede han på Hladhammeren ved Nidaros det største langskib, som nogensinde var set i Norden; det havde 34 rum, var over 50 alen langt og førte 52 årer på hver side; det smykkedes med et forgyldt dragehoved og kaldtes »Ormen den lange« *). Disse skibe var neppe de eneste Olav byggede, om de end var de anseligste; han fulgte heri kun nabomagternes exempel, thi overalt rustedes der tilsøs i forudfølelsen af de afgørende kampe, der snart skulde sætte alle Nordens lande i bevægelse. Om Æthelred fortæller de angelsaxiske årbøger, at han lod bygge skibe for at kunne optræde med mere kraft mod sine fjender; om Sven siges, at han i freden var betænkt på fejdetiden og at han stillede store fordringer til sine mænds ihærdighed; der nævnes særlig borge, som han lod forstærke, men det var vel lige så meget landets svømmende værn, der forøgedes **).

Det er ikke at beregne, hvorledes disse forhold kunde have udviklet sig, dersom ikke Olav Trygvesøns ubesindighed havde hidført en alt for brat krisis. Allerede Adam af Bremen fortæller, at det var dronning Thyre, der æggede ham til et angreb paa Danmark, og sagaen har som bekendt fastholdt og udmalet dette videre; hendes død kort efter kongens synes at stadfæste det. Ejendommelig er især fortællingen om de kvanner, som kongen købte til

*) Odds O. Tr. k. 29. 33. 40. Snorre k. 79. 87. 95.

**) Angl. Sax. chron. 999. Cnutonis reg. gesta I 1.

hende, men som hun vragede i vrede, idet hun bebrejdede ham, at han ikke heller skaffede hende sit fædrenegods. Når den senere, mere ubundne sagafortælling imidlertid satte dette i forbindelse med Thyres forhold til den polske hertug, så hun skulde have været gift med ham, havt sin medgift i hans vold og være undvegen fra ham til Norge, så går den ud over hvad vi på nogen måde kan ansé for sandsynligt; Olav vilde sikkert kun hente sin hustrus ejendom i Danmark, og alle de ældre kilder er enige i, at det var dette land, hans angreb gjaldt.

Men da Olav kom til rigernes skel ved Gøtaelven, udeblev en stor del af ledingsflåden, kun Vikverjerne sluttede sig til hans egne langskibe. Istedenfor at opgive toget besluttede han dog at vove forsøget og til den ende først at gå over til den vendiske kyst for om muligt dèr hos Danmarks fjender at hente forstærkning; kun således vil man nemlig med nogen rimelighed kunne forklare dette skæbnesvangre tog gennem de danske farvande. Forholdene i Vendland var imidlertid ikke af den natur, at han kunde se sit håb opfyldt.

Olav var ikke ukendt i disse egne, han havde færdedes der som viking, Jomsborg havde i flere år været hans hjem, han skal endog ligesom Sven og Sigvalde have været gift med en søster af Boleslav. Men istedenfor et par velvillige, kampberedte svogre fandt han en lunken, på andre kanter fuldt optagen ven og en åben fjende. Hertug Boleslav, der bestandig lurede på lejlighed til at svække Tyskland og udvide sin egen magt, havde i foråret 1002 benyttet den forvirring, som opstod efter kejser Otto III's død og markgreve Ekkehard af Meissens mord til at kaste sig over de tyske grænselande, die Ostmark og Meissen, ingen kunde i øjeblikket tænke på modstand. Da derpå Henrik II i Juli måned var bleven valgt til kejser, havde han en sammenkomst med Boleslav i Merseburg, der fik de sørgeligste følger; thi da nogle af Henriks mænd gjorde et mislykket forsøg på at bemægtige sig den polske hertug

i det øjeblik, da han forlod kejserens gård, rettedes mistanken for denne svig ganske naturligt på Henrik selv, og Boleslav tænkte en god stund efter kun på at tilfredsstille sin hævnlyst på alt hvad der var tysk.

Netop nu kom den norske konge med sin flåde til de vendiske kyster; han synes at være bleven holdt hen med løfter om snarlig understøttelse, thi det synes at han lå der så længe til hans folk blev utålmodige og begyndte at bryde ledingen. Sigvalde sluttede sig ikke til ham, således som han vistnok havde ventet det af hans fjendskab mod kong Sven. Sagaerne fremstiller Jomsvikingernes høvding som en fuldendt forræder mod den norske konge, men denne opfattelse strider mod skjalden Skule Thorstensøns kvad, i hvilket denne roser sig af at have været i følge med Sigvalde i den mindeværdige kamp »foran Svolders munding«, en ros, som sikkert ingen ærekær mand vilde give sig selv, om dennes færd dengang havde været en niddings; at Stefner Thorgilssøn giver det denne vending i sit nidvers, der kostede ham livet, vil ikke sige meget, da det selvfølgelig i høj grad af Olavs venner blev lagt Sigvalde til last, at han havde svigtet hans forventninger *).

Olavs fjender havde havt tid til at samle sig mod ham, de ventede ikke til han kom tilbage til de danske farvande, men opsøgte ham i Vendland; de traf ham foran sundet Svolder, rimeligvis det udløb fra Grabow, vest for Ryø, der af Venderne kaldtes »Reke«, strømmen, et navn, som Svolder muligvis er en nordisk gengivelse af **). Olav mødte dem med 71 skibe, han var selv på »Ormen den lange«; det var onsdagen d. 9 Sept. 1002. Fortællingen om slag-

*) O. Tr. saga k. 250. 263. Sml. foran s. 362.

**) Kvad i O. Tr. saga k. 250. 256. Saxo p. 874 f. portus Svaldensis. Knytlinga k. 119. 122. Diplom fra 1240 i codex Pom. dipl. I 600 (sml. anm. 6): »a *portu* eciam qui *noua reka* dicitur.« Svalder af svalla? Sml. årb. f. n. oldk. 1869, 299 ff.

ets begyndelse og gang er selvfølgelig af sagaen i høj grad udmalet; for at få et nogenlunde pålideligt billed af det er vi så godt som ene henviste til de samtidige skjaldevers. Det ligger imidlertid i sagens natur, at også skjaldene fremstiller kampen forskelligt alt efter hensigten med deres kvad, rent historiske mindedigte har de jo ikke villet give, det er hæderskvad for en eller anden bestemt person, der således selvfølgelig bliver midpunkt for hele handlingen; af denne omstændighed har megen ensidighed og forvirring i sagaerne her og andre steder sin oprindelse. Haldor »den ukristne«, som vilde forherlige Erik jarl, gjorde ham til dagens egenlige helt: »han bød en stor styrke ud fra Sverig, siger han, og holdt sønderpå til kamp; — kongen kom fra syd med 71 skibe, — da havde jarlen æsket Skåningerne (de Danske) til stævne i søkampen« *). Halfred, der meget beklagede ikke at have været ved sin gudfaders side i denne sidste kamp, kvad en hel række vers til hans amindelse; han stadfæster, at Olav kæmpede med tvende konger og en jarl som den tredje, medens han klager over, at han savnede alt for mange af Trøndernes helte (Normænd); mange undveg. Den ene jarl, som Halfred nævner, er selvfølgelig Erik; skjalden har ikke hørt andre nævne eller finder det ikke umagen værd at tage dem med. Efter det noget yngre kvad Rekstefja af Hallar-Stein mødte der ialt 60 danske, 15 svenske og 5 norske skibe; hertil svarer det, når Halfred kalder Olavs fjender med ét navn for »Danerne«, og når Adam ligeledes kun nævner de Danske som hans modstandere; de svenske og norske skibe, som deltog i kampen, udgjorde i virkeligheden kun en ringe del af den samlede styrke. Olavs flåde angives her til 11 skibe ialt, således som sagaen senere fastholdt det; men den samtidige Haldors ord må her stå til troende.

---

*) Snorre, O. Tr. k. 106. 108. Snorre tænker herved på Sigvalde, hvorved det hele vers er misforstået.

Der kæmpedes længe og med stort heltemod, så rygtet om denne styrkeprøve bredte sig over alle Nordens lande og gik gennem alle følgende tider. Særlig mindedes enkelte træk, som det plejer at gå, frem for andre; dertil hørte den djærvhed, hvormed Olavs svogre, Thorketel og Hyrning fra Viken, stred for deres frænde; den omstændighed, at det var Erik jarl, som ryddede »Ormen den lange«, og frem for alt det korte ordskifte med Ejnar Tambeskelver, hvormed kongen gik ud af denne verden; i Danmark trængte mindet herom endog hele den store søkamp i baggrunden, så overleveringen i Saxes tid kun så den overnaturlige skytte ved kongens side, med den brustne bue i sin hånd og det stolte svar på læberne: »det var Norges rige, som brast af dine hænder!«

Da kampen var endt og kongens død, så godt det lod sig gøre, afhjemlet, drog hver til sit. Jarlesønnerne kunde nu frit vende tilbage til Nidelven og den gamle gård på Hlade; riget faldt fra hinanden som før kongernes tid. Sven Tjugeskæg tog Viken fra Lindesnes til Svinsund tilligemed Oplandene, Olav Svenske fik Ranrige fra Svinsund til Gøteelven og halvdelen af fylkerne nord for Dovre. Fra Lindesnes til Sognsø herskede Erling Skalgsøn på Sole, resten sad jarlerne med som deres fædrenearv. Dronningen, der ikke vilde overleve Olavs fald, døde af sult niende dagen efter at have modtaget den sørgelige tidende.

Men med Olavs fald var også et mægtigt kurvirke for England gået under; fra nu af syntes intet mere at kunne hindre Sven i med hele sin kraft at kaste sig over Æthelreds rige, der alt så stod ved randen af en fuldstændig opløsning. Det er frygten for denne tilskikkelse, som ene kan forklare den blodige plan, som den rådvilde konge fattede og satte i værk ni uger efter Svolderslaget. Hærtogene var netop stansede ved et forlig i denne sommer, de fremmede skulde have 24000 pund sølv og frit underhold i landet; de havde lejret sig i Wessex, for så vidt som de ikke havde foretrukket at opsøge slægt og kendinge

andensteds. Men ud på efteråret, da efterretningen om Olavs fald utvivlsomt alt havde nået England, fremtrådte Æthelred med den beskyldning, at alle de Danske havde lagt råd op imod ham og hans råd og tænkte på at skille dem ved livet for da uimodsagt at kunne herske i landet. Dersom noget sandt har ligget til grund for dette påsagn, var det neppe andet end danskfødte og dansksindede mænds hoverende udbrud over Olavs nederlag, der endelig skulde bane vej for oprettelsen af et stort nordisk-engelsk rige; i alle tilfælde forudsætter selve de engelske forfattere, at en egenlig plan imod Æthelred ingenlunde var i gerde. Kongen og hans råd besluttede imidlertid at forekomme alt ved et almindeligt blodbad.

Det grusomme anslag udførtes st. Bricii dag, d. 13. November; rimeligvis valgtes denne dag, fordi Mortensgilderne, der tildels var trådte istedenfor de ældre høstblót, forudsattes at gøre Nordboerne værgeløse og sløve. Det var ingenlunde hæren i Westsex, som man har antaget, der blev offer for dette myrderi, den havde tvertimod vistnok forholdsvis de bedste udsigter til at undgå ødelæggelsen, da der skulde mere end almindeligt mod til at løfte sværdet mod den, — men det var alle dansksindede mænd over hele England, for så vidt man kunde overkomme at få dem ryddede af vejen, alle dem, der enten havde sluttet sig til de fremmede voldsmænd under deres angreb eller forudsattes i kommende tider at ville blive upålidelige undersåtter. Det var et fortvivlet forsøg på at kvæle fremtiden i fødselen, og det synes virkelig ikke lidet at have bidraget til at forhale den sidste afgørende kamp mellem de to kongehuse; de Danske mistede ikke blot et tilhold og en hjælp, som de ikke let kunde undvære, men der indjoges også resten af den ildesindede befolkning en alvorlig skræk for hvad der kunde blive følgen af at spille under dække med landets fjender.

Af enkeltheder fra dette forfærdelige blodbad er kun få bekendte. Der fortælles, at Sven Tjugeskægs søster

Gunhild tilligemed sin mand Palne jarl og sine børn blev myrdet på en grusom måde, og i et diplom, udstedt to år efter af kong Æthelred, kommer han til selv at gøre rede for, på hvor hensynsløs en måde det hele var sat i værk. Kongen giver nemlig i dette aktstykke kirken i Oxford et bidrag til bygningens genopførelse, da den er bleven ødelagt på hin dag; »da det nemlig var besluttet af mig, siger han, med mine rådgiveres og lensmænds råd, at alle Danske på denne ø skulde udryddes som klinten fra hveden«, så var de ofre for planen, som fandtes i Oxford, flygtede ind i kirken for dèr at finde et fristed eller i værste tilfælde en forsvarsstilling. Men hele menigheden stormede sammen, og da det syntes umuligt at få dem ud med vold, lagde man ild til og brændte gudshuset med hele sit skrud og de hellige bøger *). At på den anden side talrige Danske blev i landet, ja lige op til de højeste stillinger i staten, udelukkes ingenlunde herved, men fulgte tvertimod af landets hele forfatning; der var så talrige danske slægter bosatte især i det nordlige, at der slet ikke kunde være tale om at fjerne dem, de hørte endogså for en del til de djærveste forsvarere af det fælles fædreland. —

Olav Trygvesøns eftermæle var ikke lige godt over hele Norden, dertil var han for udpræget en personlighed. I Danmark sagde man kun lidet fordelagtigt om ham, hans kristendom ansås for tvivlsom, han gik op i spådomskonster, påstod man, og Adam mener efter Sven Estridsøn, at hans død i bølgerne, uden kristelig begravelse, var en værdig slutning på hans lidenskabelige liv. Denne omtale bør dog ikke formørke billedet af den norske konge, som vi har det andensteds fra; i Danmark kunde man vanskelig forsone sig med, at Norges konge vilde være fri og fuldmyndig, ja endog sætte rigets grænse ved Gøteelven, og man manglede kendskab til og forståelse af den korte, men store kongegerning, Olav havde udrettet for sit fædre-

*) Regesta dipl. Dan. nr. 84.

land. Venligere var hans eftermæle i England, hvor man mindedes hans trofaste tjeneste; den fromme kong Eadward, Æthelreds søn, ihukom hans navn, siges der, hver påskedag, og fortalte sine mænd om hans sidste kamp, der havde gjort et så dybt indtryk i England. Derfor, siger sagaen, valgte han påsken, den ypperste højtidsdag, til at mindes ham, fordi kong Olav overgik alle andre i storhed og djærvhed *).

Det norske folk skønnede på ham, især vel efter hans død, ligesom vi senere ser det gentage sig med hans yngre navne, skønt han tilvisse i mange måder havde været det en hård konge, og mange enkelte mænd viste hans minde en rørende hengivenhed. Derfor kunde man heller ikke forsone sig med den tanke, at en slig idrætsmand skulde være omkommen i havet, han måtte ved sin sjældne behændighed være undkommen eller frelst ved overnaturlig hjælp; endnu mange år efter førtes den tale i Norge, at han var set som eneboer i et kloster i Syrien, forsonet med sin skæbne, men fuld af hjemve efter sit gamle rige. Utænkeligt er det nu ikke, at det virkeligt har forholdt sig således; rygtet var omtrent lige så gammelt som fortællingen om slaget, alt Halfred tilstår, at fortrolige venner af kongen påstod, at han var undkommen, uden at dog skjalden vovede at fæste lid dertil. Det sandsynligste er vistnok, at kong Olav har været alt for afmægtig af sine sår til at kunne redde sig ud af strømmen efter at være sprungen over bord **).

Den kirkelige tradition sagde, at der midt i slaget var set en lysning på det sted, hvor kongen stod, og at han var borte, da den atter forsvandt. Ligeså fortalte en af hans venner Harald Hårdråde, at han en nat havde været vidne til Olavs forklarelse. Kongen var nemlig gået i land

*) Adam II 38. Odd, O. Tr. k. 74.

**) Adam II 38. Ágrip k. 17. Odd k. 69. Snorre k. 122. O. Tr. k. 255. 267—69. 271. 283.

fra sit skib for at holde bøn, og da han løftede sine hænder mod himlen, udgik der en lysning fra ham, som man neppe tålte at se imod, og to mænd, klædte i hvide skrud, stod hos og strakte hænderne ud over hans hoved*). Det er helgenskæret, der fålder over hans navn ligesom over Harald Blåtands, uden at det dog varigt fæster sig til nogen af dem. Der er et indre slægtskab imellem disse to mænds livsgerning, til samme tid som de er så forskellige som vel muligt; hver af dem grundlægger en folkekirke, begge omtales de med varm anerkendelse i disse kirkers senere overlevering, men med bitterhed og ringeagt af udenfor stående; ingen af dem kom på kirkens helgenliste, skønt alle de sædvanlige betingelser var tilstede i rigt mål. Kong Harald, der omvendtes i en modnere alder, virkede mere stille og havde det held at kunne fortsætte sin virksomhed i en lang årrække; Olav Trygvesøn var lutter iver og glød og udrettede meget i kort tid, og det var ikke hans skyld, at så meget af det han havde grundlagt, igen sank sammen ved hans bortgang. Thi kong Olav faldt midt i sin første heltebane, ligesom Ejnars bue brast midt i sin sejr, just som den var spændt til et nyt skud; i sit overmål af kraft og selvtillid blev han sin egen banemand, og det var en smuk afslutning, skæbnen satte på hans liv ved at lade ham selv vælge det sidste øjeblik og selv søge sin død i bølgerne; den vilde dog være bleven ham tildél som hærtagen mand. Ikke uden grund så Normændene en lysning slå op over den våde kongegrav.

Sven Tjugeskægs navn har en hård klang i historien, han mindes som den der satte sig op mod sin fader, som den der overvældede Olav Trygvesøn, den der mishandlede og underkastede sig England. Og dog knytter der sig også bløde og fredelige minder til hans konge-

*) Hallar-Steins kvad v. 31. Odd, k. 47 (37).

dømme; der siges at Danmarks kvinder udløste ham af trældommen og hans mænd elskede ham som en broder. Og mellem de mange vikingetog faldt der endnu flere fredelige år, i hvilke han byggede land og rige, værnede om havets og kysternes fred, fremhjalp handel og omsætning, byggede kirker og borge og indførte den store verdens konster i sit rige. Den ældste bekendte kilde, som giver os efterretninger om ham fra et sympathetisk synspunkt, — thi de fremmede forfattere fordømmer ellers alle hans færd, — er »Knuds levned« eller »Emmas lovtale«, skrevet henved 30 år efter hans død af en flandersk munk, der kendte hans slægt og den tidsalder, som havde været vidne til hans regering *). Selv om vi her, som vel nok er nødvendigt, vil skrive noget på lovtalerens regning, så bliver der endda nok tilbage for at vise, at forfatteren har troet at kunne hædre slægten ved at fremdrage stammefaderens navn, minde om hans bedrifter og kalde hans usædvanlige personlighed tilbage i erindringen. Sven, siger han således, var efter troværdige folks udsagn den lykkeligste af så godt som alle sin samtids fyrster; han kalder ham den dådrige konge, fremragende såvel ved tapperhed og våbenlykke som ved snille og kløgt, elsket af alle fra barndommen af, forgudet af sin hird, der intet ønskede hellere end at kæmpe og vove alt, når kun det kunde ske under hans banner. Og dog sad han største delen af sin regeringstid hjemme i fred og ro, frygtet af sine naboer, i freden betænkt på kampen; han lod bygge på rigets virker og beredte alt som om fjenden stod for døren og han stillede store fordringer til sine mænds ihærdighed og gode vilje **). Mærkeligt nok synes denne sidste efterretning

---

*) Trykt i scr. r. D. II og efter håndskriftet hos Pertz og som særtryk.

**) Denique cum nullo hostium incursu trepidus, pacem in securitate ageret, periculi semper ac velut instantis metuens, in castris muniebat (den ældre udg. har fejlagtig vivebat), quod hostibus si adessent nullatenus fortasse resisteret, nihilque suis quæ bello

helt at være oversét af den nyere tids forfattere, skønt den så fortrinlig svarer til, hvad den nærmest foregående tid havde bragt over landet i Haralds alderdom; der kan neppe være nogen tvivl om, at der jo herved først og fremmest sigtes til Danevirke, landets store skjoldborg *), men kongen har vistnok også på andre punkter søgt at sikre grænserne og da særlig de mest udsatte landgangssteder for Østersøens vikinger; vi finder jo endnu i vore dage ved åløb og fjorde ældgamle jordvirker og vældige borgpladse, der har tjent talrige slægter til værn mod landsmænd og fremmede; Sven havde især grund til at mindes Erik Sejrsæls og Sigvaldes hærtog.

Og vi kan sikkert gå endnu videre i udtydningen af hine krønikens ord. Medens der til de ting, som var nødvendige til kampen, og som Sven ikke tillod sine at forsømme, nødvendigvis må henregnes skibe og alt skibsrede, så tænkes der ved borgene, som han yderligere befæstede, uden al tvivl også på rigets større købinger, som han udvidede og gjorde til tilflugtssteder i fejdetid; han havde jo selv i England set, hvad et modigt borgerskab kunde udrette, Londons bymænd havde med held modstået den magt, som hele Englands hær og flåde opløstes for. Alene af den grund måtte han ønske at fremkalde større byanlæg i Danmark end man tilforn havde kendt, selv om han ikke udenlands havde set, at stæderne overalt var midpunkter for al materiel og åndelig kultur, handel, håndverk, kirkevæsen og alt hvad dermed stod i forbindelse. Man var ikke ukendt med belejringer her i landet; der findes en runesten ved Slesvig, »sat af Svens hjemfælle

---

necessaria forent præparando patiebatur remissi, scilicet ne per otium, ut assolet, viriles emollirentur animi. Cnutonis gesta I 1.

*) Worsaae har gentagne gange, ledet af et rigtigt blik på de historiske forhold, henledet opmærksomheden på kong Sven i denne forbindelse, uden, som det synes, at have lagt mærke til dette sted. (Den d. erobr. af Engl. og Norm., s. 279. Trap, Slesvig, s. 590)

Tholf efter sin fælle Erik, der døde, da stridsmændene belejrede Hedeby, han var styremand, en såre god dreng.« *) Hvilken belejring der er ment, véd vi ikke, men så meget ses heraf, at der har været hære i bevægelse og at kampen har drejet sig om en befæstet købstad. En anden efterretning slutter sig hertil; Saxe siger, at det var Sven, som »udvidede Roskilde og forøgede bymændenes antal.« **) Men en bys udvidelse vil i middelalderen sige, at der gives den nye virker, og bymændenes forøgelse skete vistnok især udenlands fra, for så vidt kongen var virksom derved. Sven er så vidt vides den første danske konge, som har ladet slå mønt, men hans møntmestre er Engelskmænd, og på samme måde har han sikkert ført andre »idrætsmænd« (håndværkere) hertil.

I Roskilde byggede kong Sven endvidere et mønster for den hellige trefoldighed, i hvilket han bestemte sit eget hvilested. Allerede Harald havde, som vi véd, bygget en hovedkirke på dette sted; men når den flanderske forfatter udtrykkelig tillægger Sven æren for mønstret, er det dog neppe uden al hjemmel; det var da først ved hans forøgede stiftelse, at kloster og skole og hvad der ellers hørte til et bispesæde, skaffedes tilveje, ligesom han indkaldte en engelsk biskop (Godebald) og derved flyttede midpunktet for den østdanske kirke fra Jylland til Roskilde og Lund. ***)

Det er i høj grad sandsynligt, at Sven også andensteds har fremelsket købstedsanlæg, skønt vi nu mangler efterretning derom; hans søn Knud søger at gøre Lund til et stort midpunkt for Skåne, ja for hele Norden, og samtidig ser vi de norske konger efterhånden træde i det samme spor, Nidaros, Bergen, Oslo, Stavanger og Konghelle fremstår en efter en for at afløse de gamle markeds-

---

*) P. G. Thorsen, de danske runemindesmærker I 147.

**) Saxo p. 80.

***) Foran s. 249. Adam II 39. Dødsåret 1004 er ikke pålideligt; det vil senere vise sig, at han neppe er død før en del år senere.

pladser ved kongsgårdene; købstedernes fremvæxt er en af den nye kulturs første frugter og bliver for fremtiden dens bedste forbundsfælle. Ved siden heraf er det af underordnet betydning, at bispedømmet i Århus går ind og det i Slesvig i en årrække står ledigt. Grunden til at dette skete må vistnok overvejende søges i den personlighed, som beklædte bispestolen i Ribe, Odingar Tokesøn, der gjorde de andre overflødige, og det så meget mere, som både Århus og Slesvig nu havde mistet den større del af deres stift, som lå på øerne. Men Odingars bispedømme betegnede således snarere et fremskridt i den jydske kirke end en tilbagegang; thi at hele det udstrakte land foretrak den samme biskop, tiltrods for den ulejlighed, der i mange henseender var forbunden dermed, tyder på, at der her var en åndelig myndighed tilstede, der neppe har ladet sig uden vidnesbyrd også i andre henseender.

Den yngre Odingar var, som vi har set, en søn af jarlen Toke, en frænde af Odingar Hvide, Sverigs biskop, han hørte altså til en af landets fornemste slægter. Allerede som dreng var han kommen til Bremen, hvor senere hans søster Åsa tog klædet og tilbragte et langt liv i stræng forsagelse og fromme gerninger; erkebiskop Adaldag skal selv have døbt ham og givet ham sit navn. Senere fulgte han sin frænde og ældre navne og oplærtes således til sit kald; men der fortælles også, at kong Knud sendte ham til England, hvorfra han da senere drog til Frankrig og således nåede den højeste kirkelige og verdslige dannelse. En sådan udenlandsrejse er i og for sig meget sandsynlig, kun kan den selvfølgelig ikke være foretagen på Knuds foranstaltning, da Odingars ungdom falder langt forud for denne konges tid *).

Odingar blev biskop i Ribe efter Folgbert, der i Ottos beskærmelsesbrev for de danske bisper (988) nævnes som erkebiskoppens bud, ligesom der siges, at han har udvirket

---

*) Adam II 34; skol. 26. 46.

toldfrihed for deres fæstere overalt i det tyske rige *). Det var vistnok denne Odingar, der alt var tilstede (som yngste biskop) ved konciliet i Dortmund 1005, og han virkede i embedet til sin død 1045 **). Både i lære og levned var han et mønster for sin stand, og sin store formue anvendte han til kirkens bedste. Den ældste bevarede efterretning går ud på, at han funderede Ribe bispestol af sit arvegods; Saxe udvider det til alle de jydske hovedkirker, og en yngre efterretning, der dog går tilbage til ældre kilder, henfører hans gavmildhed særlig til Viborg ***). Muligvis har alle disse former af overleveringen ret; thi i virkeligheden stod Odingar jo alle jydske kirker lige nær, og det er da rimeligt nok, at han alt har fremsøgt de senere midpunkter for stifterne og har gjort begyndelsen til at grundlægge hovedkirkerne. Dog må det her ikke glemmes, at de samtidige konger var overordenlig virksomme netop i samme retning og at det i alle tilfælde for en stor del var dem, der hjalp også de jydske stiftelser på fode.

Særligt må vi her dvæle ved den kirke, der udtrykkelig sættes i forbindelse med Odingars navn og i mange måder bedst egnede sig til at blive et fælles midpunkt for hele Jylland. Viborg, eller som det i middelalderen kaldtes Vibjerg, lå i knudepunktet af de store hovedveje i Nørre-Jylland, lige langt fra Skagen og Urnehoved, fra Vesterhav og Kattegat. Byen ligger på bjerget ved den skønne sø; mod vest ser man langt ud over alheden med sine spredte byer, mod syd til egeskovene ved Hald, mod øst og nord over de frugtbare engstrøg langs åerne og det bakkede jordsmon ved Limfjorden, der strækker sine vige helt ned

*) Ad hoc etiam omnes fideles nostri dinoscant, quod nos Folgberti, nuntii ecclesiæ, episcopi, rogatu, omnibus etiam inquilinis suis qualicumque paratu euntibus in nostri regni finibus theloneum prorsus perdonavimus. Staphorst, Hamb. Kirchengesch. I 310 f.

**) Anon. Rosk. scr. r. D. I 375. Thietmar VI 13. Adam skol. 60.

***) Adam, skol. 37. II 34. Saxo p. 506 f. Jon Tursen, kirkeh. saml. II 304 Sml. foran s. 297.

imod byen. Her fandtes fra arilds tid en af rigets vigtigste købinger med fælles landsthing for de jydske sysler og et hovedvé; Limfjorden, der omgives af Jyllands frugtbareste strøg, frembød alle fordelene ved en let indenlands handelsvej med udgang til tvende have; den har en vis lighed med Trondhjemsfjorden, hvis grenede løb ligeledes til den ene side ender ved et smalt ejd eller drag, som det var let at drage hin tids lange og smale skuder over, kun at ejdet her i Jylland var endnu langt smalere og lavere, så det endog til sine tider helt stod under vand eller var gennembrudt af havstrømmen. Særdeles heldig var byens plads midt i et rigt opland ved adelvejen mod syd ud igennem riget, det var den almindelige vej for nordiske pilegrimme, når ikke de foretrak at gå tilsøs eller over Rusland og Grækenland. På Island havde man et så stærkt indtryk af Viborgs betydning, at man henlagde rigets althing dertil og udtrykkelig fremsatte den anskuelse, at det var her, Danmarks konger blev valgte, skønt dette jo som bekendt netop var forbeholdt de almindelige folkething på Sælland. I Jylland, og da vistnok netop på Vibjerget, fandtes der derimod efter ældgamle traditioner en sten, som kaldtes Danerug og på hvilken den nyvalgte konge stod for at modtage Jydernes hylding og løfte efter selv at have fæstet sig til dem ved sin kongeéd; allerede kong Dan var på denne vis bleven modtagen her fra øriget (Videslet) for at føre alle Danske til forsvar af det fælles virke mod syd*).

Hovedkirken i Viborg blev indviet til vor frue, uden al tvivl efter bispemønstret i Ribe. Dens oprettelse falder alt i Harald Blåtands tid, thi som vi har set anså Islænderne det alt i Harald Gråfels tid (962—76) for nødvendigt at lade sig primsigne for at kunne tage vinterophold i denne købing (foran s. 250). I grunden havde Odingars kirke fået en farlig medbejler i hans nye stiftelse ved

---

*) Snorre, Magnus G. k. 22. Scr. r. D. I 224.

Fiskebæk; thi vel var Ribe en såre vigtig havnestad, hvis forbindelser strakte sig over hele Jylland, men hvad der havde givet det sin kirkelige betydning var dog fra først af forbindelsen med udlandet, der nu for en stor del havde tabt sin oprindelige betydning, medens Viborgs ejendommelige beliggenhed midt i landets hjerte nu atter kom til sin ret. Der var derfor også en tid, da bispesædets flytning fra Ribe til Viborg ikke blot var en nærliggende mulighed, men endog synes at have været bragt i udførelse. Da Odingars efterfølger Vale nemlig i året 1049 mødte på synoden i Mainz, kaldte han sig dér biskop i Viborg*), ligesom vi samtidig ser bisperne af Starigard kalde sig efter Meklenburg, og ligesom Århus bispesæde flytter til Roskilde, Bjørkø til Sigtun, Selø til Bergen osv.: det første tilfældige udgangspunkt for forkyndelsen opgives for kirkeprovinsernes naturlige midpunkter. Og hvad Jylland angår, da må vi vel indrømme, at en sådan flytning ikke blot var naturlig, men uden tvivl tillige vilde have været at foretrække for den senere deling, der, kan man sige, for bestandig lamslog det jydske episkopat, så det aldrig kom til at måle sig med enten Roskilde eller Lund eller endog blot Odense; Slesvig og Viborg vilde sikkert, om de alene havde delt Jylland imellem sig, ganske anderledes have kunnet hævde dette lands selvstændige betydning i al åndelig udvikling.

Medens Odingar Tokesøn således styrede den jydske kirke, virkede hans ældre frænde endnu i Sverig. Der forlyder vel ikke meget om denne virksomhed, men det ses dog af den fremgang, kirken strax efter har, at der er arbejdet ufortrødent og ikke uden held. Af tilfældige efterretninger fremgår det desuden, at biskoppen ikke var ganske uden hjælp fra hjemmet; når således hans frænde siges at have været hans discipel, må det selv-

---

*) Teiner, disquisitiones criticæ etc. (Rom 1836) p. 203—5: »Walo [v]iburgens. danorum eps.«

følgelig være meningen, at han med ham deltog i evangeliets forkyndelse blandt de Svenske. Lejlighedsvis deltog også andre i denne gerning. Således blev i året 990 biskop Folkvard af Starigard fordreven i et oprør; han gik da til Norge (Viken) og Sverig, omvendte mange ved sin tale og kom glad tilbage; han døde og blev begraven i Pederskirken i Bremen *).

Fra denne tid, eller muligvis alt en tidligere, hidrører uden al tvivl den berømte runesten på Kællby ås i nærheden af Lidkøping, n. v. for Skara op imod Venern; den er over 15 fod høj og prydet med et udhugget kors; indskriften melder, at den er sat over Fade af hans børn, den Fade, som var en kristen mand og havde »guds ords drotten« hos sig. Ved dette udtryk kan der neppe være sigtet til nogen mindre end en biskop, og efter stedet at dømme altså nærmest til en af de første, som færdedes i landet uden endnu at have en offenlig hovedkirke og derfor henvist til at søge ophold hos en gæsteven, der vilde gøre hans sag til sin egen **).

Den iver, der i Adaldags tid var bleven udfoldet fra erkebispesædet for at fremme den nordiske mission, var imidlertid betydelig slappet og i færd med at dø hen under hans efterfølger, Italieneren Liavizo, der var fulgt med den afsatte pave Benedikt. Til denne ligegyldighed sigter også den efterretning, at både Odingar og hans efterfølger Thurgåt (Thorgaut) spåede kirken i Hamburg og Bremen ilde for sine synders skyld, en spådom, som Adam troede at se opfyldt i sin samtids sørgelige forhold. Imidlertid vedligeholdt Odingar bestandig forholdet til den tyske moderkirke, i Bremen fandt han endogså sin grav, og hans efterfølger, der som navnet viser, ligeledes var en Nordbo,

*) Adam II 44. 62. Folkvards efterfølger Reginbert er 992 biskop i Starigard eller Meklenburg. Annales Quedlinb Pertz V. 69.

**) Stephens s. 725: in sir hafþi orþa trutin guz. St. forklarer orða som genstandsform: but he had the words of the lord-god.

deltog (kort efter nyår 1013) i Magdeburg tilligemed den fordrevne Ekkehard i den nye erkebiskops indvielse *).

Den svenske mission fik i kong Svens tid en anselig tilvæxt fra Danmark og den dansk-engelske retning. Adam fortæller, at talrige præster fra Danmark udgik til nabolandet allerede dengang Erik havde indtaget den fraværende konges plads og endnu mere, da Olav senere stillede sig så venligt til den nye lære. Af de indkaldte engelske klerke nævnes især biskop Godebald som ordets forkynder blandt Gøterne, og ad samme vej skulde Sverig samtidig få en af sine mest fremragende missionærer, den ældste biskop, hvis navn mindedes i selve den nationale kirke, nemlig den hellige Sigfrid. Det var Olav Trygvesøns hirdbiskop, der efter Svolderslaget var kommen til Danmark og herfra af kong Sven atter sendtes til Sverig, hvor han synes en tid at have indtaget den samme stilling hos Olav Skotkonge, som han havde havt hos hans norske navne. Sigfrid tilskrev man den svenske konges dåb, og da den svenske og norske tradition falder sammen i dette punkt, må den vel stå til troende, skønt det er mærkeligt nok, at Adam intet har hørt derom, men synes at henføre det svenske kongehus's omvendelse til faderens tid, og det efter Sven Estridsøns beretning, der selv var en dattersøn af Erik Sejrsæls hustru. Imidlertid er det jo ingenlunde usandsynligt, at fortællingen om Eriks dåb i Danmark må indskrænkes til en primsigning og at sønnen har været uberørt heraf, ligeså vel som hustruen Sigrid, der dog selvfølgelig må antages senere at være bleven døbt i Danmark. Senere kan Olav jo meget vel tænkes at have opsat dåben en del år, enten fordi han var uafgjort i det religiøse spørgsmål, eller fordi han frygtede et brud med det svenske folk, således som det længere hen i tiden i virkeligheden indtraf. Men kan vi således end meget vel gå ind på traditionen om Olavs dåb ved Sigfrid, så må de nærmere omstændig-

*) Adam II 62; skol. 45. Thietmar VI 54.

heder ved denne handling forkastes som uhjemlede; den hellige kilde ved Husaby, som opnævntes efter ham, kan umulig have været brugt til dåbshandlingen, og bispesædet blandt Vestgøterne blev ikke oprettet af eller for Sigfrid, selv om det oprindelig kan have været grundlagt af Olav på kongsgården (husebyen) på Kindaberg, hvorfra det først senere flyttedes til Skara; thi her havde netop Thorgåt sit sæde og før ham altså Odingar. Til denne ældste overlevering svarer det også fuldstændigt, når vi ser Sigfrid få oprettet et bispedømme i Verend for sig og sine frænder; dette vilde nemlig aldrig være sket, dersom ikke Gøternes hovedkirke i forvejen havde havt sin biskop *).

Endnu et andet betydningsfuldt tilknytningspunkt havde kristendommen ved denne tid fået ved Ragnvald jarls ægteskab med Olav Trygvesøns søster Ingeborg. Ragnvald var efter sagaen den mægtigste mand blandt Vester-Gøterne, han var en søn af Ulv, Sigurd Storrådes broder, altså kongens søskendebarn. Hvornår dette ægteskab blev indgået, fremgår ikke af sagaen, men i alle tilfælde sluttedes fæstemålet kort før Olavs fald, efter Kjartans afrejse til Island **). Med denne norske hustru modtog jarlen selvfølgelig dåben og fra denne tid havde kristendommen et mægtigt tilholdssted i jarlegården i Skara, ligesom norske mænd bestandig her fandt en gæstevenlig modtagelse.

Sigfrid synes snart at have forladt Vester Gøtland og kongens hird for at opsøge hedenskabet på et sted, hvor det endnu herskede i hele sin usvækkede kraft. Det er et ikke ualmindeligt træk i missionens historie, at enkelte personligheder synes at egne sig bedst til at bryde den første vej for kristendommen, til med den største fare for livet at sige det første ord og vække den første tanke om et trosskifte. Det var som at sætte den første plov i

---

*) Se iøvrigt om Sigfrid Tillæg VIII.

**) Sighvats vers hos Snorre, O. H. k. 21.

jorden på en forhen øde kyst, som at fælde et rød i storskoven eller at fare ud over et ukendt hav. Den første forkyndelse satte alle sindets kræfter i bevægelse, hos nogle til modstand, hos andre til den mest ubetingede underkastelse og hengivelse. Bagefter begyndte så mæglingen og de utallige afskygninger; de varme naturer tabte deres spænding, både for og imod, og det langsomme stadige arbejde skulde tage sin begyndelse og lægge sten til sten for at få opført en kirke.

Sigfrid vendte sig mod sydøst, til det skønneste af Smålandene, Verend. Ufrugtbare lande, oversåede med gråsten, kun oplivede af nåletræer, mosedrag og indsøer, skiller det fra Vester-Gøtland. Landet selv er kun ringe i omfang, bedækket med skov af fyr og birk, opfyldt af store klare fjeldsøer, gennemfuret af vandløb fra nord til syd. Jordsmonnet er bakket, landet hæver sig mod nord, overalt ses gråstenen springe frem af grunden; de sydligste søer ligger 300 fod over havet, Helgesjøn i nord 70 fod højere, brede skovklædte åse stryger langs landets grænser. Det er en af de egne, der gør mennesket rigt på stemninger, henrykt i våren og tungsindig i efteråret, der gør sproget malmfuldt og sangrigt, der udvikler eventyr og frasagn om naturens skjulte magter, medens det virkelige liv taber i værd og går hen uden at efterlade sig nogen historie. Sverig har mange slige egne og de har mægtig bidraget til at give dette folk sit særegne præg.

Mod syd og øst skilles Verend fra havet ved to bjergfulde kystlande, Bleking og Møre, af hvilke især det første udmærker sig ved sin vilde skønhed og sin frugtbarhed, idet det falder så stærkt af mod syd ned til skærgården. Begge disse strækninger lå ligesom bortvendte fra Verend; Bleking vender ud mod Bornholm og slutter sig ligesom det til Skåne og det øvrige Danmark, Møre svarer til det rige Øland. Mod nord grænser Verend derimod til Njudung, der danner overgangen til de ufrugtbare strækninger, landet hæver sig altid mere, jordbunden bedækkes mere og mere

med sten, skovene bliver dybere og tungere. Det samme er tilfældet mod vest, hvor Finveden skiller Verend fra Halland, medens Gyngeherederne danner overgangen til det skånske lavland. Indbyggerne i disse egne var bekendte for deres vilde karakter og hensynsløse mod.

Den hellige Sigfrid trængte frem til denne skønne ø i ødemarken og bød »Virderne« kristendommen; han søgte til landets midpunkt, den lille købing ved Veksjø (Wexiø), syd for Helgesjøen; den ligger på en høj ved et lille vandløb, omgiven af bakker, landets 5 hereder grupperer sig om den, det er deres fælles købstævne og thingsted. Den kirkelige tradition dèr på stedet fortalte, at Sigfrid var kommen dertil gennem grænseskovene fra Skåne; byen hed dengang Østrabo, bakken ved den kaldes endnu Østregårdsbakken og her findes der en Sigfrids kilde på marken.

Biskoppens lære blev på dette afsides sted underkastet en ejendommelig granskning, der fører os et helt nyt billed for øje; hovederne for de tolv mægtigste slægter i landet, siges der nemlig, trådte sammen for at overbevise sig om lærens værd, før den bødes almuen, »der er let til at løbe efter alt nyt«, men vanskelig at bringe til fornuft igen. Denne overlevering kan ingenlunde forkastes, hvor ejendommelig den end lyder; kun må vi vel antage, at de tolv høvdinger udgjorde et nævn, der blev sat af thinget for på dets vegne at ransage en så vanskelig sag. Biskoppen fremsatte da sin lære for de tolv dommere og det lykkedes ham at lægge en så overbevisende veltalenhed i sine ord, at de alle blev vundne for evangeliet; de elleve af dem blev kort efter døbte, den tolvte, som døde forinden, fik en kristelig begravelse. Efter dette udfald på prøvelsen havde kirken stor fremgang i hele landet, folk strømmede sammen for at høre de fremmedes tale; nogle, siges der, fængsledes af deres usædvanlige ydre, andre af biskoppens veltalenhed, atter andre blev grebne af de alvorlige tanker, som han fremkaldte. I et syn fik han anvist det sted, hvor han skulde bygge landets hovedkirke; den opførtes af

tømmer og indviedes til døberen Johannes, som Sigfrid selv var opnævnt efter.

Som bekendt knytter endnu en anden kirkelig tradition sig til Sigfrids første tid som biskop i Veksjø. Da han engang var dragen bort til kong Olav, siges der, dræbte de mænd, som var satte til at gemme kirkens skatte, hans »brødre«, præsten, degnen og underdegnen, og tog kirkeskrudet; hovederne af dem nedsænkede de i en spand eller et trug i søen *). Da biskoppen kom tilbage, sørgede han meget over dette tilbagefald og de forsvundne brødre; men som han en nat sad modfalden ved søen, så han tre små stjerner blinke over vandet og ved at følge dem kom han tørskoet ud til søens midte, hvor hovederne endnu stod ufortærede i spanden. Således fik Veksjø kirke sine tre martyrers levninger, der spillede en stor rolle i middelalderens legender; men den skal tillige ved denne lejlighed have fået de kongelige gårde Hof og Tjurby, der senere hen tilhørte den.

Den hellige Jon Sigurd levede endnu længe efter denne tid, siges der; han drog omkring i hele landet for at fortsætte sit værk som kongens hirdbiskop ved oprettelsen af bispestole både i Gøte- og Sveariget. Hertil må dog bemærkes, at hans minde senere er sammensmeltet med en yngre navne og landsmand, der fortsætter hans gerning på andre områder og i et større omfang; den ældre biskops virksomhed har uden tvivl væsenlig indskrænket sig til Verend, hvor hans navn levede gennem tiderne og hans helligdømte lig fandtes i den gamle bispekirke, der efter hans død en rum tid lå under Skara stift. Det var et smukt præsteliv, der her fandt sin afslutning mellem de dybe skove og søer, fjernt fra det engelske mønster, som havde været vidne til hans indvielse og fjernt fra de norske

---

*) Legenden kalder de tre martyrer for Unaman, Sunaman og Vinaman og gør dem til Cluniacenser munke.

kirker, som han selv ved Olavs side havde givet sin velsignelse.

Den dobbelte mission, fra syd og fra vest, mødte i Sverig en tredje fra øst, der dog var udgået fra den samme kirke; det var den hellige erkebiskop Brun, som udsendte en biskop og en munk fra Russernes rige til disses gamle moderland. Brun var opdragen i Magdeburg, det store missionsmidpunkt, en ungdomsven af Thietmar af Merseburg, senere knyttet til kejser Otto III, med hvem han sværmede for de hedenske folks omvendelse. Det magelige liv som kanik tilfredsstillede ham ikke; han gik til Italien og trådte som munk ind i et kloster, som den strænge Romvald havde oprettet på en lille flodø ved Ravenna og hvor munkereglerne overholdtes med den yderste strænghed, ja endog skærpedes ud over alle rimelige grænser. Nogle år efter gik han til Rom for at få tilladelse til at prædke for hedningerne; paven gav ham palliet og sendte ham til kong Henrik af Tyskland, for at denne kunde lade ham indvie til biskop. Da dette var sket (1004), drog han til Ungarn til kong Stefan, der nylig var omvendt til kristendommen; her vedblev han at sysle med forberedelserne til Vendermissionen og skrev den hellige Adalberts levned. Endvidere satte han sig i forbindelse med Russernes folk og fyrste, der ligeledes for nylig havde antaget kristendommen; hans første plan var nemlig at gæste begges dødsfjender, de vilde Pečenegre ved Dnjepers og Dnesters nedre løb, det folk, hvis fremtrængen fra Asien havde drevet Madjarerne ind i Donavlandet og videre op i Tyskland.

Russernes gamle nationalkrønike, der i reglen kaldes efter Nestor, men i virkeligheden hidrører fra en noget ældre forfatter eller samler, abbeden Silvester i Mikaels klostret i Kijev*), fremstiller omslaget i folkets religiøse liv

*) Bestustew-Rjumin, Quellen u. Literatur z. Russ. Gesch., übersetzt v. Th. Schiemann (1876) s. 3 f. Silvester nævner sig selv ved år 1116.

som meget brat og uforberedt, kun begrundet i storfyrstens vilje; der er dog vistnok god grund til at antage, at der her som overalt i Norden er gået en god tids forberedelser forud for den endelige afgørelse, og såvel fremmede kilder som selve de nationale sagn lader det skimte igennem, at det i virkeligheden har forholdt sig således.

Af byzantinske kilder fremgår det nemlig, at alt kejser Mikael I og patriarken Photios i Ansgars dage havde gjort forsøg på at omvende de barbariske folk, der grænsede op til kejserriget, blandt dem også de nordiske Russer; Basilios I, Mikaels efterfølger, bragte mange af dem til at tage dåben og sendte dem endogså en erkebiskop; fra denne tid hidrørte da rimeligvis også Eliaskirken i Kijev (foran s. 265 f.); Leo VI (886—911) nævner blandt sine erkebisper også den russiske *). Men som i Norge og på Island synes også her det 10. århundrede at have været en reaktionsperiode mod kirkens indflydelse; det forsøg, dronning Helga (Olga) gjorde på at omvende sin søn Svjatoslav mislykkedes, den tyske biskop måtte skyndsomst forlade landet og de indfødte kristne måtte være glade ved kun at være tålte. Helga blev dog af sine klerke jordfæstet uden hedenske gravskikke (år 969); hun var, som krøniken siger, den russiske kirkes klare morgenstjerne.

Efter Svjatoslavs drab blandt Pečenegerne opstod der tronstridigheder blandt hans sønner Jaropolk i Kijev og Vladimir i Novgorod (Holmgård); denne blev fordreven, men kom tilbage med en hær af væringer (kaldte således efter det troskabsløfte, vár, som de aflagde til deres høvding), indtog Kijev og fældede sin broder; mod væringerne holdt han ikke sit løfte, men gav dem anvisning på den græske kejser, blandt hvis lejetropper de optoges; senere udgjorde denne trop som bekendt en fremragende del af livvagten.

---

*) Alfred Rambaud, l'empire grec au dixième siècle (1870) p. 382 f.

Vladimir, der nu en lang tid var enehersker over Russerne, vedligeholdt de hedenske blót på højen foran Kijev; han var derhos en udsvævende despot, der krænkede alle rigets kvinder, uden hensyn til stand eller alder. Ikke desmindre var det ham, som 8 år efter sin tiltrædelse i Kijev, i året 988, lod sig døbe og formåede hele sit folk til det samme. Anledningen til dette omslag fortaltes meget forskelligt allerede 100 år efter; thi skønt krøniken søger at forene alle folketraditionens beretninger, såvidt de kunde forenes, og at forkaste de andre som falske, skinner dog de oprindelig afvigende fremstillinger igennem som selvstændige helheder.

Den egenlig historiske beretning gik ud på, at Vladimir ved belejringen af Kerson på vestkysten af Krim havde aflagt det løfte at lade sig døbe, hvis det lykkedes ham at indtage de ældgamle mure, der fra den klassiske oldtids dage syntes at trodse ethvert stormløb. En uventet hjælp bragte byen til at kapitulere; med en pil fra murene fik Vladimir det råd at afskære vandledningerne, og da han fulgte det, var det forbi med stadens modstand. Derpå blev Vladimir døbt i Basilii kirken og fik kort efter den græske kejserdatter Anna, en søster af kejserne Basilios II og Konstantin VIII og af Otto II's hustru Theophania. Andre sagde, at storfyrstens dåb havde fundet sted i hans egen hovedstad, atter andre, at det var i Vasiliev eller endnu andre steder. Lige så forskellige var fortællingerne om måden, hvorpå hans omvendelse gik for sig. Efter én tradition kom der udsendinge fra de forskellige folk for at indbyde ham til at træde over til deres tro; der kom Jøder, Muhamedaner, Katholiker og Grækere. Andre fortæller derimod, at Vladimir selv havde udsendt folk for at undersøge de fremmedes gudsdyrkelse og at han da traf sit valg efter det indtryk, de havde modtaget. I virkeligheden indeholder disse forskellige overleveringer kun hin tids betragtninger over de forskellige religioners fortrin; Russerne kom i berørelse med mangehånde folk og kunde nok fristes

til at vælge og vrage mellem deres tro både før og efter storfyrstens dåb; thi kunde der da end ikke mere være tale om de ikke-kristelige bekendelser, — som der jo iøvrigt selvfølgelig heller neppe forhen havde kunnet være alvorlig tale om at antage, — så havde man dog endnu valget mellem den græske og den katholske trosform. Modsætningen var ikke stor, den bestod i distinktioner, der lå over menigmands behov, Russerne så kun på forskellen i den ydre gudstjeneste. Og i den henseende var der tilvisse en mærkelig modsætning, især når man havde kirketjenesten i Norden og Tyskland på den ene og den i selve Konstantinopel på den anden side for øje; den græske overgik nemlig langt den latinske både i ydre glans og i sand højhed og magt over sjælen. Det var især sangen, som med så stor flid dyrkedes af Grækerne; overalt i Konstantinopels talrige kirker hørte man vel indøvede kor af mænd, kvinder og drenge, konstige vexelsange og højtidelige salmer og hymner afløste hinanden, og noget lignende gentoges ved festlige lejligheder udenfor kirkerne, ved bryllupper og begravelser, ved processioner gennem gaderne såvel som ved de store politiske højtider. Kirkerne selv var rigt prydede med billeder på guldgrund overalt på vægge og hvælvinger, fritstående billedstøtter og mangehånde konstsager; man brugte en overvættes rigdom af lys, der strålede gennem virakskyerne, som lå omkring altrene og op under de mægtige buer; sangen strømmede frem over menigheden fra usynlige kor, afbrudte af basuners lyd eller strængelegens toner, — den andægtige blev løftet op over alt jordisk, selv den mest ufølsomme barbar måtte gribes deraf*). Det var denne bedårende tilbedelse, der vandt de nordiske Russer for kirken i Konstantinopel. Den tyske gudstjeneste, sagde de udsendte til Vladimír, var tarvelig og lidet opløftende; men Grækerne førte dem derhen, hvor de tilbade deres gud, »og vi kan ikke sige, om

*) J. H. Krause, die Byzantiner des Mittelalters (1869) s. 321.

vi har været i himlen eller på jorden, thi sådan skønhed og herlighed findes ellers ikke hernede, og vi kan ikke tænke på at fortælle det; men det véd vi, at dér er gud tilstede blandt menneskene og at deres gudstjeneste overgår alle andres».

Vladimir byggede i Kijev en fruekirke, som han gjorde til Russernes hovedmønster; i den gemte han de i Kerson erobrede relikvier af den hellige Klemens og de hellige kar, som han erhvervede ved samme lejlighed, til den gav han tienden af sit eget og sine børns gods og i den valgte han sit gravsted. Det er umuligt af indvielsen til vor frue at slutte noget vist med hensyn til den fremherskende kirkelige indflydelse i Vladimirs tid, thi både i den græske og den latinske kirke var netop denne indvielse i lige høj grad fremherskende; men det er dog altid et ret mærkeligt træk, at den Basilii kirke, som han skal have bygget på blóthøjen og som krøniken søger at skyde i forgrunden, fordi den er en aflægger af den i Kerson, ikke kommer til at indtage nogen fremragende plads i den nationale kirkes organisation. Og mærkeligt er det tillige, at det i Vladimirs forhold til Ungarn og Polen aldrig nævnes, at der er nogen forskel i deres kirkelige stilling. Vi kommer herved til at tænke på Bulgar-fyrsten Boris's overgang til kristendommen i året 864; thi skønt også han fra først af lod sig døbe i henhold til et forlíg med kejseren, indledede han dog kort efter underhandlinger med paven og stod i flere år uafgjort mellem de to kirker, medens hans rige oversvømmedes af udsendinge fra alle trosbekendelser, endog Jøder; først i året 870 sluttede han sig endeligt til Grækerne *).

Således faldt det da også ganske naturligt, at biskop Brun på sin missionsrejse (1008) henvendte sig til Vladimir,

*) Constantin Jos. Jireček, Gesch. der Bulgaren (Prag 1876) s. 153 ff. (efter Dümmler, die südöstlichen Marken, og et russisk værk af E. Golubinski om den bulg., serbiske og rumunske kirke. Moskau 1871).

for i hans rige at finde et udgangspunkt til Pečenegernes land. Storfyrsten gjorde alt muligt for at holde ham tilbage fra det vovelige foretagende: Pečenegerne, sagde han, vilde kun mishandle og dræbe ham og derved bringe ny skænsel over ham og hans hus. Brun blev imidlertid ubevægelig og efter en måneds ophold i Kijev ledsagede Vladimir ham til grænsen, der betegnedes ved et virke med en port; her tog de afsked med hinanden. Det vilde folk skånede mod forventning biskoppens liv og viste sig modtageligt for hans lære; i 5 måneder drog han omkring for at forkynde sin tro, alle var begærlige efter at høre, men kun få lod sig døbe. Dog gik man villig ind på at slutte en varig fred med Russerne og modtage en biskop derfra; Vladimir sendte dem sin egen søn som gissel og de nødvendige klerke. Derpå besluttede Brun at gå til kong Boleslav i Polen og ud på vinteren at drage til de hedenske Preussere for også hos dem at grundlægge kirken.

Efterretningen om disse tildragelser får vi af et langt brev, som Brun ved denne tid sendte til den tyske kejser Henrik II og hvori han gjorde udførlig rede for de sidste års tildragelser *). Han beder heri tillige kejseren om at slutte fred med Boleslav, der gerne vil fremme missionen, men ikke kan udrette noget, siden Henrik har sluttet forbund med hans hedenske naboer Vilterne. Endvidere fortæller han om nok et missionsforsøg, der har været knyttet til hans første ankomst til Rusland: »Ej heller vil jeg fordølge for kongen, siger han, at jeg har sendt vor biskop tilligemed den udmærkede munk Rodbert, som I kender, over havet, for at forkynde de Svenske evangeliet. Sendebud, som er komne derfra, har sagt for sandt, at han, gud være lovet, har døbt selve Svenskernes høvding, hvis hustru alt var kristen, og med ham har vel tusinde mænd og syv menigheder strax modtaget den samme nåde. De

*) Sml. m. h. t. det følgende Tillæg VIII.

andre var forargede herover og vilde hindre det; men i det håb, at alle igen vilde opgive det, når biskoppen var dragen bort, lod de det for tiden bero. Jeg har udsendt bud for at indhente underretning om deres tilstand og tilbagekomst; når den indtræffer, skal eders tjener berette eder, hvad de udsiger, — eder konge, der har udrustet mig til evangeliet.« Kort efter drog Brun til Preussernes land og led dèr martyrdøden, st. Valentins dag, d. 14. Febr. 1009.

Om forsøget på ad denne vej at påvirke de Svenske hører vi ellers intet, hverken af nordiske eller fremmede kilder, og det er derfor vanskeligt at danne sig en begrundet mening om dets endelige udfald. Hovedspørgsmålet må for os være det, hvor Bruns biskop kan antages at have virket. Dersom det kunde forudsættes, at hans mission har havt varige følger, vilde det ligge nærmest at tænke på en af de hovedkirker, som vi finder indviede til st. Peder; thi det kan vel antages for givet, at han vilde vælge denne helgen, der i brevet omtales som det hele foretagendes egenlige fører og ophav, dersom han kom i det tilfælde at grundlægge en varig kirkelig nybygd. Vi finder nu i virkeligheden Pederskirker både i Øster-Gøtlands senere bispestad Lyngkøbing (Linkøping) og i Sigtune ved Mælaren, det ældste bispesæde i Sveariget. Betydningen heraf svækkes nu visselig ikke så lidt ved den omstændighed, at den senere mission i disse egne udgik fra Bremen, så navnlig den første af Adam omtalte biskop i Sigtune, Adalvard, var indviet af erkebiskop Adalbert i Pederskirken ved Weser; men det er dog lige så afgjort, at missionen netop i disse egne gentages den ene gang efter den anden, aldrig uden fremgang, selv om det varede henved 300 år, inden det gamle Svithjod lærte at forsage sine guder. Ses der nu hen til den vej, ad hvilken denne mission kom til landet, ligger det vistnok nærmest at tænke på Sigtune, der som det fremgår af Olav Skotkonges mønter, som er slåede her af engelske mestre, allerede ved denne tid havde afløst Bjørkø som Sveernes hovedby; Lyngkøbing lå for

fjernt fra havet til at der kan tænkes på det i denne sammenhæng.

Sigtune (Sigtunir, nu Sigtuna) ligger øst for den lange smale vig, der fra Mælaren skyder op mod nord til Upsale; som alle hin tids hovedstæder lå det sikkert og dog tilgængeligt, med et fortrinligt opland til alle sider. Her var på den tid folklandenes midpunkt og kongernes sæde, medens (gammel) Upsale, der ligger en 3 svenske mil længere nordpå, kun synes at have været det religiøse midpunkt for landet. Byen, eller vel rettere gården, havde fordum ligget på den modsatte (vestlige) side af vigen, stedet kaldtes i sagatiden Forn-Sigtune og omtales alt af Snorre som Odins og Asernes fordums sæde. Som sædvanlig har man villet lægge en meget sigende tanke i navnet, men det betegner rimeligvis kun byen som den lavtliggende i modsætning til Håtune på en bakke lige vest for dens ældste plads (nu Signildsberg). Det senere (historiske) Sigtune bestod af to dele, af hvilke den ældste lå i Håbo hundare (hered) og udgjorde st. Peders sogn, medens den yngre ligger i Arlend hundare og består af st. Lavrentii og st. Olavs sogne; Håbo hundare hører til Tiundelandet, det mellemste og fornemste af folklandene*).

Når de troværdige sendebud, som kom fra Sverig til biskop Brun med efterretninger om den svenske mission, fortalte, at det var lykkedes at omvende foruden stedets høvding »tusende mænd og syv menigheder«, så synes det snarest at skulle opfattes som en halvt eller helt billedlig tale, idet meningen nærmest kun bliver, at de har havt god fremgang og har dannet menigheder på flere steder, indrettet bedehuse og omvendt en stor mængde familiefædre foruden kvinder og ufrit tyende. Folkets masse var stemt imod det nye og mange holdt for, at man burde

*) Svenskt diplom. III 147. 149. (fra 1314). W. Hornberg, Forn-Sigtuna, s. 70 f. 77. Sigtuna, det forna och det närvarande (1847) s. 28 ff.

stanse det i sin fødsel; men den mening fik dog overhånd, at man kunde se tiden på og lade denne lære komme og gå som en nyhedssag, der kun en kort tid vilde fængsle alvorlige folk. Desværre kan vi ikke ligefrem følge sagernes gang ud over dette første punkt, men vi tager dog neppe fejl ved at forudsætte, at der her var gjort en ny og lovende begyndelse indenfor Svearigets grænser, der alt havde havt sine tre apostle i Ansgar, Rimbert og Unne, og at denne begyndelse neppe var uden sammenhæng med det store religiøse sammenstød mellem kong Olav og Up-Sveerne, som sagaen med så liden føje gør til en politisk trætte; Adam fortæller nemlig, at Olav Svenske havde gjort alt muligt for at kunne ødelægge det store hov i Upsale, og denne efterretning stammer uden tvivl fra Sven Estridsøn og gennem ham fra selve Sverig og den nærmest følgende tid. Men heraf fremgår, at kristendommen må have gjort betydelige fremskridt blandt Up-Sveerne, siden en sådan tanke kunde komme op hos kongen, og det undrer os mere at høre den fremsat end at den ikke kom til udførelse, men bragte en ydmygelse over sin ophavsmand, idet han blev nødt til at love for fremtiden at opholde sig blandt Gøterne og indskrænke sin virksomhed for troen til dem. Selv om dette nu neppe bør tages bogstaveligt, da Olav, som det synes, lige til det sidste har ladet slå mønt i Sigtune, så er det dog uimodsigeligt, at det må være kommen til et brud mellem ham og folket ved Mælaren og at han har måttet opgive enhver virksom delagtighed i kirkens udbredelse deroppe. Men efterretningen om Bruns klerke og deres held, såvel som den kendsgerning, at der i Sigtune blev slået mønt, er i og for sig tilstrækkelige for os til at fastholde, at der fra nu af igen er et ordnet menighedsliv deroppe og at den ældste st. Pederskirke neppe er yngre end den russisk-tyske mission i året 1008.

Når vi nu har fulgt kristendommen på sin sejrrige gang over hele Norge og de norske nybygder i Verdenshavet, over Vester Gøtland til Verend og Øster Gøtland,

og over det hellige Kijev til Sigtune, da må vi tillige kaste et blik over den styrke, hedendommen endnu kunde stille i marken mod den fremtrængende kultur, for at ikke billedet af tidens vilkår i den store kamp skal blive ensidigt og forfejlet.

Hedendommens faste borg var endnu og for en lang fremtid Upsale hov, i hvilket de trende storguder, Thor i midten, Odin og Frej ved hans side, modtog Sveafolkets blót; de kristne var heroppe kun tålte, ikke fremherskende. Det er da en selvfølge, at også indbyggerne længere nordpå og mod vest, i Dalarne og Vermland, ligesom på Gutland, Øland, i største delen af Øster-Gøtland og Smålandene lå udenfor kirkens påvirkning. Det samme var tilfældet i de norske Oplande, hvor end ikke Olav Trygvesøn var trængt frem, og i jarlernes tid faldt nu også største delen af Trøndelagen og Hålogeland tilbage til hedenskabet; hovet på Mæren rejstes atter, kongsgården og kirken ved Nidaros forfaldt. Jarlerne var selv kristne, men lod hver skøtte sig selv i trossager; til frivillige missionærer hører vi intet i deres tid, og den omstændighed, at de lader Nidaros forfalde og Sigfrid drage bort, tyder på, at de personlig var lunkne for kirkens sag.

Reaktionen mod den kirkelige bevægelse gik tildels endnu videre. På Bornholm, hvor vi dog har fundet spor af en tidlig mission fra Slesvig, synes det kirkelige liv at være død hen, måske på grund af den uheldige overførelse af bispedømmet til Odense, og det samme siges at have været tilfældet i Bleking; en tilbagegang sporedes ligeledes i Viken, neppe mindre i det vestenfjeldske Norge, og hvad vi hører fra Island tyder på det samme; på alle disse steder må vi endnu tænke os den mest brogede blanding af ivrigt troende kristne, ligegyldige, halvomvendte, forargede og fuldstændig uimodtagelige hedninger; menighederne fandtes spredte trindt omkring, store og små imellem hinanden, kirker og kapeller lå hist og her, hvor

tilfældige omstændigheder havde ladet dem voxe frem, hellige kilder og blótlunde fandtes side om side med dem; bisperne drog langvejs omkring for at se til deres menigheder; — der var liv nok på mange punkter, men intet fast og afsluttet, alt var endnu i sin tilblivelse, i sin frihed og sin vår.

Et nordisk sagn førte Sven Tjugesøns Englandstog tilbage til et gravølsløfte. Det var en gammel skik, siges der, at sønnen aflagde et løfte ved sin faders minde for at hædre hans navn og gøre sig værdig til at blive hans arvtager. Sven gjorde da gravøl efter kong Harald og samtidig efter hans jarler Strut Harald i Skåne og Vesete på Bornholm. Gildet var prægtigt og Jomsvikingernes høvdinger var tilstede, thi Sigvalde og Thorkel den høje var sønner af Harald, Bue og Sigurd Kæmpe af Vesete, Vagn Ågesøn, kaldet Karlsemne, var en søn af deres søster Thorgunne*). Kong Sven aflagde det løfte ved sin faders minde, at han inden tre år vilde dræbe eller fordrive kong Æthelred fra England; derefter satte han sig i højsædet og man drak bægre for Krist og st. Mikael. Sigvalde aflagde derimod det løfte ved sin faders minde, at han inden tre år vilde dræbe eller fordrive Håkon jarl fra Norge; de andre Jomsvikinger stadfæstede løftet for deres vedkommende **).

Sagnet er her som så ofte vanskeligt at få anbragt i historien. Da toget mod Håkon jarl fandt sted før kong Haralds død, er det i alle tilfælde urigtigt, at gildet kan have været hans gravøl; men netop den omstændighed

*) Bjarne nævner disse fem som vikingernes høvdinger i sit kvad, Fornm. sögur XI. v. 5—8. Saxe kalder Vagn for Karlsemne (p. 480. 484). Snorre, O. Tr. k. 38. 39.

**) Snorre, anf. st. Fagrskinna k. 54—56. Jomsvikingesaga k. 37. Bjarnes kvad har intet om Svens deltagelse i gildet og løfterne.

at det fremstilles som sådant viser, at fortællingen beror på en selvstændig tradition; thi sagamændenes kendskab til fjendskabet mellem Sven og vikingerne gør det i høj grad usandsynligt, at de skulde have opfundet hele scenen eller vilkårlig udvidet en ældre beretning, der kun omtalte et gravøl efter vikingernes fader, således som biskop Bjarne fremstiller det.

Men for så vidt som en dansk tradition kendte fortællingen om det dobbelte løfte, må den selvfølgelig have henlagt den til Harald Blåtands levetid, da vikingerne færdedes ved kongens hird og Sven Tjugeskæg gjorde sine første tog over Vesterhavet (ved 980). Det var en tid, da store planer gærede i den danske kongeslægt, de planer, der skulde virkeliggøres i Knud den stores herredømme over Norden og Brittanien. Deri har da også dette sagn sin indre sandhed og typiske betydning i vor historie, det er ouverturen til en hel menneskealders idrætter, i en vis henseende den største menneskealders i Danmarks årbøger.

De unge heltes løfter ved gravøllet viser os, at alle de kampe, Danmark indvikledes i på denne tid, begyndte med angreb fra dansk side. Disse angreb var som oftest tillige overgreb, men de var åbne og ubesmykkede, det var bedrifter. Den nærmeste samtid og eftertid opfattede dem som udsprungne af et vildt hedensk sind, og også denne opfattelse har sin berettigelse, når kun man husker på, at mennesket overalt og til alle tider er falden tilbage til denne hedendom, uden hensyn til dåb og kultur, hvergang der er indtrådt et punkt i folkenes udvikling, da følelsen af egen kraft og egen dygtighed har overvejet alt andet. Kampene i Sverig og Norge kunde opfattes som rettede mod hedenguderne, men i England stred kong Sven mod gud og hans helgener og han blev fældet af den uskyldig myrdede st. Eadmund.

Englands erobring er frugten af de langvarige vikingetog, men den ædleste frugt modnes først sent på året, lige før vinterens komme. Hvor ganske anderledes var ikke

disse tog faldne ud i deres første begyndelse for to århundreder siden, da hver høvding fandt nye egne at hjemsøge, da vikingelivet åbnede sig som et eventyr for den unge, med fremmede lande, en rigere natur og ukendte folk i baggrunden, da hver gik på sin egen hånd og fulgte sin egen lykkestjerne! Det var denne alders vår og skærsommer, da kvaddene om Hadding (Hasting) og Regner Lodbrog opstod, da Odin var jarlernes gud, og da heltene kun enkeltvis, dårede af klerkenes tale og munkenes sang, opgav hjemlandet og slog sig til ro under Sydens himmel. Så var midsommer kommen med sine lange dage og høsten med sin hede gerning; folkene havde samlet sig til modstand, kampen var bleven altid hårdere, og det var endt med, at de trætte modstandere havde sluttet forlig og nu boede side om side med fælles fædreland og fælles kirke. Derefter var der indtrådt en lang hviletid; de Danske var sysselsatte med en gennemgribende omdannelse af hele deres nationale tilværelse, de tog dåben og byggede kirker; det så ud som om vikingetogenes tid var forbi for bestandig. Men ingen stor og dybtgående folkebevægelse kan afsluttes på én gang, når udviklingen er overladt til sig selv. De gamle tanker kom atter op med fornyet styrke, en ny slægt, som var voxet op ved fortællingen om fortidens eventyr og hæder uden at kende dens overmættelse, kastede sig ud i nye forsøg, og idet den samlede al sin nedarvede kraft på ét punkt fuldendte den, hvad aldrig nogen forhen for alvor havde tænkt på, hele den stolte øs underkastelse.

Fra dette synspunkt har traditionen i den danske kirke ret, når den kalder Sven Tjugeskægs regering en reaktion af hedenskabet mod kristendommen. Ikke at han kuldkastede kirken eller krænkede dens tilhængere, tvertimod han var selv en nidkær kirkens tjener; men hans hu stod til noget andet, modsætningen mellem den ny og den gamle religion var et spørgsmål, der hverken kunde sætte hans lidenskaber i bevægelse eller give hans trang til

handling tilstrækkelig næring, og han søgte tilbage til fædrenes idrætter hinsides havet.

Der er en stor forskel på togene før og efter Harald Blåtands tid, hine er vikingetog, disse hærtog; det er ikke mere spredte flokke eller tilfældige samlinger, som kaster sig over Vesterlandene, det er strængt ordnede »tropper« (liđ), en vel ført »hær«, hvis angreb er regelmæssige, voldsomme og vedholdende, indtil målet er nået. Det er ikke mere søkongen, hvis hjem er overalt og ingen steder, som påfører visse kystlande større eller mindre ulykker; nu er det Danmarks konge, som angriber Englands konge, det er det danske folk, som giver sit samtykke til at der udbydes leding for at underkaste sig Ø-Saxerne *).

Den der vil målet må også ville midlerne; England kunde kun underkastes gennem en række af de blodigste kampe, de mest hensynsløse ødelæggelser. Hvorledes var det muligt, at den danske konge kunde udrette dette med de midler, der stod til hans rådighed ligeoverfor et stort, civiliseret rige? Måske kunde England have undgået sin skæbne, om det havde havt en bedre konge end Æthelred den rådvilde var, men det er dog lidet rimeligt, at skylden alene har ligget hos ham, tilligemed kongeslægten var hele det offenlige liv gået tilbage, patriotismen slappet og folkets enhed opløst. Og medens England var i stærk tilbagegang, var der i Danmark fremstået en vel organiseret angrebshær, støttet af et stridslystent folk og ført af en ihærdig, tapper og afholdt konge. Således kom det, at Vest-Saxernes gyldne »Drage« måtte bøje sig for Danebroge, »Ravnen« med de udspændte vinger.

Æthelred havde alt været konge i 30 år, hans land havde lidt usigeligt ved de næsten uafbrudte hærtog og

*) Kilderne til Englands erobring er selvfølgelig de engelske krøniker, gesta Cnutonis og sagatraditionen. Den fyldigste bearbejdelse hos Freeman, the Norman conquest I, chap. V: the danish conquest of England (sml. Worsaae: Den danske erobring af England og Normandiet).

han havde betalt uhyre summer i Danegæld, før han i året 1008 fik den beslutning vedtagen, at der skulde udrustes en stor flåde af landets enkelte dele og at den årlig skulde samles strax efter påske for at mønstres og øves. Det var dog et uheldigt varsel, at den strax første gang, netop som den var samlet ved Sandwich, adsplittedes på grund af uenighed mellem høvdingerne; kongens avtoritet var end ikke stor nok til at holde over ledingsfreden.

Dette var indledningen til den sidste krisis i Englands erobring. Det er en række interessante mænd, der ved denne tid træder frem på skuepladsen for at følge det gamle rige til jorden. Nærmest kongen stod i værdighed landets primas, erkebiskop Ælfheah af Canterbury, den samme der som biskop af Winchester havde døbt og undervist Olav Trygvesøn; han var en gammel hædersmand, nidkær for sin kirke, og, som det snart skulde vise sig, besjælet af et højt patriotisk mod. Men kongen holdt ikke af de selvstændige rådgivere, han fulgte sine yndlinges vaklende og upålidelige vejledning. Ingen stod ved denne tid i så høj yndest som Eadrik, med tilnavnet Streona: den stærke, en mand af lav byrd som de fleste yndlinge, men med en stor begavelse, smuk, veltalende og snild, men tillige stolt, upålidelig og samvittighedsløs. Han steg hurtig til stor indflydelse og ryddede hensynsløst de mænd af vejen, der kunde hindre hans fremgang til de højeste værdigheder; han var ved denne tid alt bleven en af rigets mest indflydelsesrige mænd, gift med kongens datter Eadgyth og aldermand i Merkia, rigets største len. I Øst-Angel sad derimod Ulvketel Snilling, en mand af dansk slægt, den eneste af kongens mænd, som kunde rose sig af at have slået vikingehæren på flugt (ved Thetford 1004); men han kom aldrig til at virke ud over sit jarledømmes grænser, og det var sikkert kun sagamændenes følelse for den poetiske retfærdighed, som lod ham istedenfor Eadrik være kong Æthelreds svigersøn.

I året 1009 kom der et nyt led ind i denne kreds af høvdinger. Thorketel Haraldsøn fra Skåne, med tilnavnet den høje, der som Sigvaldes broder havde deltaget i Jomsvikingetoget mod Håkon jarl og siden stod i kong Svens hird, viste sig nemlig ved Sandwich med en hær, angreb det østlige Kent og tvang befolkningen til at give en danegæld af 3000 pund. Dette var dog kun veernes begyndelse; snart hærgedes også sydkysten og landet østerpå, og på Ringmarehede i nærheden af Ipswich slog Thorkel den djærve Ulvketel, der efter traditionen blev forrådt af Thorkel Marehoved; Øst-Angels adel bedækkede valpladsen og hæren overfór i tre uger landet med sine blodige våben. Herefter var al modstand brudt, det almindelige løsen blev: redde sig, hvo redde kan; Thorkel trådte landet under fødder, skånselsløsere end nogen høvding tilforn; man måtte love ham en danegæld på 48000 pund. Medens denne sum langsomt blev samlet og udredet, fortsatte han sine tog, om end med mindre voldsomhed. I efteråret 1011 indtog han Canterbury efter 20 dages belejring; det synes her især at have været ham om at gøre at få rige fanger, thi han skånede byens almue. Han nåede da også sit mål, alle prælaterne lovede at betale høje løsepenge, og efterhånden indfriede de deres løfte og blev løsladte. Kun den gamle erkebiskop Ælfheah fortrød i vinterens løb sit løfte, da han anså det for uret at udpresse endnu flere penge af det ulykkelige land, og efter syv måneders fangenskab på flåden ved Grenwich negtede han rentud at betale. Dermed var han efter tidens forestillinger hjemfalden til død eller trældom og hæren tøvede ikke med at lade ham bøde for sit brudte løfte; han førtes frem ved et gilde, hvor man havde drukket tæt af en nylig ankommen vin, og led en forsmædelig død ved at blive gjort til skive for de rå bordfællers benkast. Forgæves anstrængte Thorketel sig for at frelse hans liv; han bød en høj løsesum, endog alt hvad han ejede af løsøre (på skibet nær); den øjeblikkelige kådhed i forening med forbitrelsen over det brudte

løfte gjorde vikingerne døve for alle hensyn; en ung stridsmand viste biskoppen den barmhjertighed at give ham dødshugget med sin øxe. Det var lørdag efter påske, d. 19. April 1012; liget af den mishandlede prælat blev sendt til London og jordfæstet i Pavlskirken; som så mange andre uskyldig dræbte mænd blev Ælfheah senere optagen blandt kirkens helgener, medens hans drabsmænd kaldtes hedninger og forbandede *).

Kort efter blev den aftalte danegæld betalt og Thorkel sluttede sig til Æthelred; ligesom fordum Olav Trygvesøn lovede han at forsvare landets kyster med sine 45 skibe og sin faste hær. Det var de nordiske kilders thingmannalid, et lag af hærmænd med strænge love og prøvede høvdinger, som dem der sad i Jomsborg blandt Venderne, eller som dem der under navnet væringer gik til Østregårde (Holmgård, Kunegård og Møglegård). Landets modstandsevne måtte vinde anseligt ved dette forbund; Thorkel var en djærv og oprigtig mand, der tjente Æthelred uden bagtanke, sålænge forbundet fra hans side blev holdt. Men kongen og hans yndling var ikke istand til at holde de gode kræfter sammen.

Sven Tjugeskæg rustede sig i det følgende år (1013) til et afgørende tog; han nøjedes denne gang ikke med sin anselige hird, men udbød leding over hele riget: bønderne gav deres samtykke til toget, rimeligvis lokkede ved udsigten til rigt bytte; der var jo i den sidste snes år kommen store mængder af guld og sølv til landet. Sven tog endvidere sin femtenårs søn Knud med på toget, den ældste, opnævnt efter sin farfar kong Harald, skulde blive hjemme og tage landet vare **). —

*) Foruden de sædvanlige engelske kilder: Thietmar VII 29 efter et øjevidnes beretning, og Vita et translatio st. Elphegi a Danis interemti, scr. r. D. II 439—63.

**) Cnutonis gesta kommer så ofte tilbage til at kalde Knud den ældste af brødrene, at dette alene må vække mistanke om, at det modsatte i virkeligheden var tilfældet. Herpå tyder desuden såvel broderens

Også vi har havt vort »hundrede dages felttog«, også en dansk konge og en dansk udbudshær har underkastet sig et mægtigt kongerige ved et eneste stormløb: i Juli måned viste Danebroge sig under Englands kyst og i efterårets løb førtes det sejrrigt gennem landet fra nord til syd; Vest-Saxerne hyldede kong Sven i Bath, Æthelred undveg fra det trofaste London og blev optagen af Thorkels flåde ved Grenwich, og inden jul var riget samlet under det danske spir; kun øen Wight holdtes endnu af de danske thingmænd i Saxekongens navn. Men Svens legemlige kraft var brudt under den usædvanlige bevægelse og han døde en brat død midt i hæren, hvis udgangspunkt og samlingsplads var i Gainsborough ved floden Trent, syd for York (3. Febr. 1014). Hans venner fortalte, at han var død med fromme formaninger til sin søn Knud på læberne og med det ønske at stedes til hvile hos sin fader i Roskilde trefoldighedskirke; men det engelske folkesagn lod ham falde som en ildgerningsmand for den hellige kong Eadmunds spyd.

Nu skulde det sidste forsøg gøres på at hævde Englands selvbestemmelsesret; de store holdt et møde, ved hvilket de besluttede at kalde Æthelred tilbage fra Normandiet, hvorhen han var tyet med sin hustru Emma, hertug Rikards søster. Der gik en ny ånd gennem folket i dette forår; kongen kom tilbage til London, Thorkel til Grenwich, der samledes en hær og man drog nordpå mod kong Knud, der holdt påske i Gainsborough og forberedte sig på et hærtog mod syd. Stemningen var for det nationale kongedømme, og da Æthelred hærgende nærmede sig gennem Lindsey, landet mellem Humber og Øst-Angel,

navn som det at Thietmar (VII 28), der skrev i disse år, nævner ham først, ligesom endelig Knuds alder. Thi da denne siges ved sin død at have været 37 år gammel (Snorre, ældre O. H. saga k. 255) må han være født 998, medens kong Sven dog en god stund før Olavs fald i året 1002 forskød hans moder og ægtede Sigrid; det er altså det ene rimelige, at Harald var født tidligere.

hovedsædet for den danske indflydelse, trak han sig tilbage til flåden og forlod landet med sine gisler; de blev senere satte i land ved Sandwich, lemlæstede som trælle; det var prisen for folkets korte frihedstid.

Men denne pris var ikke for høj; thi vel varede friheden kun på andet år, men den affødte en række af de stolteste bedrifter og dens undergang efterlod sig varslet om en rig genfødelse. Knud var dragen hjem til Danmark, hvor hans broder Harald sad for styret siden faderens afrejse; han gjorde fordring på at dele kongedømmet med ham, men Harald afslog det aldeles, medens han lovede at støtte ham på et fornyet tog til England. De begyndte da strax på deres rustninger; fra Norge kom jarlen Erik Håkonsøn, kong Olav af Sverig sendte hjælp, og de drog til Vendland for at hente deres forskudte moder tilbage fra det polske hof, rimeligvis tillige i den hensigt at søge hjælp hos hendes broder hertug Boleslav *). Gunhilde mødte i Roskilde liget af sin fraskilte mand, den kvindekære Sven; en engelsk kvinde havde svøbt det i lin, tilberedt det med urter og ført det over havet på sit eget skib, siden Knud ikke fik stunder til at tage det med og hun ikke vilde udsætte det for hans fjenders hævnlyst. Sønnerne jordfæstede kongen i trefoldighedskirken, som han havde ønsket. Vinteren led imidlertid, og da foråret kom, mødte Thorkel den høje med ni af sine fyrretyve skibe ved den danske strand; han tilbød Knud sin tjeneste og opmuntrede ham til strax at tage afsted. Det berettes ikke, hvad der har forårsaget dette omslag hos Thorkel, men grunden må vistnok søges i Eadriks nye forræderi i Oxford. Her havde han nemlig ved et almindeligt møde af høvdinger fra hele landet med den hensynsløse energi, der vistnok skaffede ham tilnavnet »den stærke«, overvældet to brødre, Sivard og Morkar Arngrimssønner, de mest fremragende blandt høvdingerne i de danske borge i Nord-

*) Cnutonis gesta II 2. Thietmar VII 28.

England, og derefter indebrændt deres følge i stadens hovedkirke. Det er uden al tvivl til denne begivenhed der sigtes, når der i alle nordiske kilder tales om, at Thorkel drog til England for at hævne sin broder. Som sådan nævnes udtrykkeligt Heming, der siges at være myrdet af Ulvketel i en af de danske borge; men det træk, at det er i kirken, forræderiet udføres, såvel som den fortælling, at Thorkel senere dræber Ulvketel og får hans enke, kong Æthelreds datter, viser, at traditionen her er udgået fra Eadriks forræderi i Oxford, medens den er fuldstændig vildledet i alle enkeltheder og har sat Ulvketel for jarlen af Merkia. Dette bestyrkes yderligere derved, at såvel Thorkels som Eadriks hustru i virkeligheden bærer navnet Eadgyth; det synes altså at have været Eadrik, Thorkel har rettet sin hævn imod, og hævnens genstand må da atter have været mordet i Oxford, der vel neppe traf nogen af hans kødelige brødre, men derimod hans »svorne brødre«, de nordiske thingmænd; den Heming, der af sagatraditionen nævnes som hans broder og som den der fandt sin død i thingmændenes borg, forekommer i en engelsk kilde som en af høvdingerne i »Thorketels flåde«, og han er da vel ved en blot misforståelse kommen ind på sin plads i sagaen *).

Eadriks forræderi bar en bitter frugt for sin ophavsmand og blev skæbnesvangert for hele England. Da Æthelred

*) Florence af Worcester nævner Heming og Eglaf som førere for en flåde. Cnutonis gesta lader Thorkel alt første gang drage ud for at hævne sin »broder«, men sammenhængen er her overalt særdeles mangelfuld. Omslaget i Thorkels holdning har Freeman ladet henstå uforklaret (anf. st. p. 407 f.), medens Munch formoder, at der to gange har været tale om hævn over en broder, først over Sigvalde, nu over Heming (I 2, 467. 492. Sml. Maurer. die Bekehrung I 466). Forklaringen må formentlig søges i tidens sprogbrug og det svorne broderskabs hævnpligt og vi har da ikke behov at tænke på noget andet forræderi end det historisk bekendte i Oxford. Formodningen om at Thorkel tog Eadriks, ikke Ulvketels enke, er fremsat af Freeman, anf. st. p. 458.

havde ført Sivards enke Eadgyth med sig til Malmesbury, bemægtigede hans søn Eadmund sig den skønne fange, ægtede hende og satte sig i besiddelse af hendes jordegods i Nord-England; han vandt samtidig, uden al tvivl ved hendes indflydelse, de danske femborge for sig. Fuld af skinsyge herover trak Eadrik sig tilbage fra ham og den nylig samlede hær adsplittedes igen, ja Eadrik selv gik over på Knuds parti. Den unge danske konge var nemlig landet ved Sandwich i de samme dage, begyndelsen af September 1015; han havde ialt en flåde af 200 skibe og dertil kom nu 40 andre, som var bemandede med dansksindede Engelskmænd. Det varede ikke længe, før så godt som hele landet bøjede sig for denne magt; Knud, Eadrik og Thorkel rykkede frem sydfra, Eadmund holdt sig nogen tid i det nordlige, men måtte snart indeslutte sig i London med den syge kong Æthelred; Erik jarl fik Nordhumberland som det første store len, Eadrik stadfæstedes i sit merkiske jarledømme og. Knud gik tilbage over Thames og tilbragte vinteren i det sydlige. Da døde Æthelred d. 23. April 1016; bymændene kårede strax hans søn Eadmund til konge; men i Southampton holdt Knud et møde med rigets høvdinger, der enstemmig hyldede ham som de engelske kongers efterfølger. Således havde landet to konger på én gang og en gentagen kamp var uundgåelig.

Det var i disse kampe, Eadmund fortjente tilnavnet Jernside, medens hans hære hævdede den engelske våbenære; der leveredes det ene slag efter det andet og bestandig synes Engelskmændene at have havt fordelen på deres side eller idetmindste at have gjort tapper modstand, indtil de tabte det afgørende slag ved Assandun (Æselshøjen) i Essex ligeoverfor øen Sheppey, i nærheden af de gamle valpladse ved Maldon og Ringmare *). Eadmund kæmpede her som overalt blandt de forreste, hans fylking førte Vestsaxernes

*) Freeman, anf. st. s. 428.

gamle kongebanner, den gyldne drage, og »standarten«; blandt hans høvdinger var atter Eadrik og Ulvketel med hele den indfødte adel. Overfor dem stod Nordboernes samlede skare under det hvide Danebrog, i hvilket der i kampens øjeblik viste sig en ravn med åbent næb og udspændte vinger; bar det til sejr, da sagdes den at flagre med vingerne og gribe med sin klo; hang den derimod uden rørelse, var det et varsel om nederlag. Før kampen begyndte, råbte Thorkel: »Lad os stride mandigen, brødre, thi intet kan idag være os til men; det spår tilvisse den flagrende ravn i varselfanen.« *) Den danske tradition bevarede endnu et andet træk fra dette slag; en afdeling af hæren tabte nemlig sit mærke og opgav kampen; men en sællandsk bonde ved navn Tymme (Tønne) greb da en lille gren, fæstede den på sit spyd og opløftede hærråbet som mærkesmand. Knud lønnede ham efter fortjeneste og han fik tilnavn efter sin bedrift. Kampen var blodig, især for Eadmunds parti, blandt de faldne var også Ulvketel Snilling. Eadrik, der fik skyld for nederlaget her som overalt, var dog endnu efter slaget blandt kongens rådgivere; han virkede for at få et forlig bragt tilveje mellem de unge helte og det kom til et personligt møde mellem dem på en lille ø i floden Severn; de byttede sværd og kappe, tilsvor hinanden fred og broderskab og delte riget mellem sig med den aftale, at den længstlevende skulde samle det igen. Eadmund fik ved denne deling Wessex, der på den tid omfattede landet syd for Thames, lige fra Cornwall til Sandwich, altså det gamle Wessex, Sussex og Kent, desuden Øst-Angel, hvortil nu hørte det gamle Essex og Middlesex med London; Knud derimod nøjedes med Merkia og Nordhumberland. Men det gik Eadmund som det for neppe tre år siden var gået Sven Tjugeskæg,

*) Cnutonis gesta II 9: presagiens vexillum, er det ikke Lodbroge? (søkongens tilnavn måtte da antages at være misforstået af overleveringen ved forvexling af lot og lod). Saxo p. 510.

de overordenlige anstrængelser gjorde en brat ende på hans liv (30. Nov. 1016). Knud lod ham jordfæste med al mulig hæder, sammenkaldte derpå et møde i London og blev hilset som øens eneste lovlige konge. Han gav Thorkel Øst-Angel og forbeholdt sig selv landet syd for Thames, Erik og Eadrik beholdt foreløbig deres jarledømmer.

Som statsmand fortjente Knud snart sit tilnavn »den store«, om end vore forfædres betegnelse af ham som »den rige« (mægtige) er både beskednere og mere træffende i det hele taget. Hans tanke var fra først af rettet på det mål at sikre sig og sin slægt mod en reaktion udefra ved selv at sætte sig i spidsen for den. Det måtte være klart før ham efter den modstand, Eadmund havde rejst, at dette folk kun trængte til en fører for at kunne afryste de fremmedes åg, og han søgte derfor at opgive alt, hvad der mindede om at han var fremmed. Derfor gav han kort efter sin ledingshær hjemlov, efterat den havde fået 72,000 pund sølv i danegæld foruden den brandskat, der var opkrævet, i London f. ex. med 10,000 pund. På den anden side lovede han at holde »Eadgars love«, nemlig den retslige tilstand, som den nuværende slægt kun havde kendt i Eadgars tid; der skulde skiftes lige ret mellem Danske og Saxere, hver levede under sine love; landefreden blev igen overholdt på det strængeste, de nordiske thingmænd blandedes med engelske og både tillands og tilvands blev hver ufred straffet.

Ved siden af var Knud årvågen overfor dem, der ikke vilde kunne vindes ved noget middel og derfor måtte gøres uskadelige, hvis han vilde beholde magten og opretholde freden. I begyndelsen faldt derfor adskillige af det nationale partis førere, rimeligvis dog efter lovlig rettergang; thi det kunde ikke være vanskeligt at finde skyld hos hver enkelt. Blandt dem der således forsvinder af landets historie er også Eadrik Streona, Æthelreds svigersøn, den tvetydige og urolige mand, der er bleven syndebuk for alle de sidste

års ynkeligheder og lidelser. På julemødet i London, 1017, hvor der foretoges flere henrettelser, optrådte Eadrik med fordring på at lønnes for sit forræderi i slaget ved Assandun, men kongen vendte sig mod ham med de ord: »du drottensviger, hvorledes skulde du være mig tro? Du skal få din løn, men således, at du aldrig tiere skal øve falsk.« Derpå kaldte han Erik jarl til sig og vedblev: »Betal denne hvad vi er ham skyldige; dræb ham, så han ikke kan svige os!« Jarlen løftede sin stridsøxe og hug ham ned, men kongen lod det være vitterligt, at således var det sket, fordi han havde vist utroskab mod sin svorne herre; liget blev liggende ubegravet udenfor stådens mure *). Thorkel ægtede hans enke, Æthelreds datter Eadgyth, men pådrog sig derved senere kongens mistanke. Knud selv ægtede derimod Æthelreds enke, den normanniske Emma eller Ælfgifu, som hun kaldtes i England; dermed vandt han, om end ikke noget parti i England, hvor hun neppe var afholdt, så dog hendes broder Rikard, ligesom han afvæbnede den fare, som kunde opstå af hendes sønners arveret til tronen. Som vederlag for det offer, Emma derved bragte på sine sønners vegne, opgav også Knud sine tidligere sønners ret til at tage arv efter ham, alle retmæssige krav skulde forenes på deres fælles afkom. Knud havde nemlig selv i sin tidligste ungdom været gift i Nordhumberland med en endnu levende engelsk kvinde Ælfgifu (»Alfernes gave«, i Norden forvansket til Alfifa), datter af jarlen Ælfhelm i Nordhampton; deres sønner hed Sven og Harald. Eadmunds små sønner med Eadgyth stod endnu tilbage at fjerne; Knud sendte dem til kong Olav i Sverig, hvorfra de atter kom til Rusland og Ungarn; her opfostredes de ved hove; Emmas sønner blev derimod i Rouen, medens den ene af Knuds kort efter sendtes til Danmark.

*) Freeman, der har gjort Eadriks død til genstand for en særlig lille undersøgelse, har mærkeligt nok helt oversét den bedste kilde, nemlig Cnutonis regis gesta, II 15. Florence p. 594. A. S. chron 1017. Freeman, I 458 f. appendix G.

Knud den stores forhold til sit fædreland er ikke ganske klart; kun ses det af alle beretninger, at han ikke ret længe efter sin endelige sejr i England ved sin broders død må være bleven konge også i Danmark. I året 1019 drager han nemlig hjem og kommer først året efter tilbage, ved den tid har han altså vel lagt riget under sig og ordnet dets styrelse i sin fraværelse. Ved Mortensdag 1021 fortælles der endvidere, at jarlen Thorkel blev gjort fredløs i England; i det næst følgende år forsonedes han derimod atter med kongen under dennes ophold på Wight, men sendtes til Danmark med det hverv at tage vare på riget samt at opfostre en af Knuds sønner, medens kongen til gengæld tog hans søn med sig som gissel. At den kongesøn, der således kom til Danmark, ikke var Emmas, som man bestandig har forudsat, ses alene deraf, at denne (Harde-Knud) kort efter med sin moder var tilstede ved Ælfheahs skrinlæggelse i Canterbury, af det følgende vil det derimod fremgå som det sandsynligste, at det var Sven Ælfgifu-søn *). Hvad der var anledning til striden mellem Knud og Thorkel, siges ikke; da de nok kunde enes om at være hver i sit rige, synes det nærmest at måtte have været Thorkels tidligere venskab med det engelske parti i forbindelse med hans giftermål med Æthelreds datter, der har gjort ham mistænkelig for kongen som en fremtidig fører for den nationale opposition imod hans herredømme; han kunde derfor nok betro ham hele Danmark, men ikke nogen del af England. Hvad der senere blev af Thorkel siges ikke af den samtidige engelske krønike; legendens beretning, at han skulde være bleven dræbt i Danmark, fordi de store frygtede hans herskesyge, kan neppe helt

---

*) Saxon chron. 1023, håndskrift Tiber. B[I] sammenholdt med Tiber. B[IV]. Når Sven Ågesøn (scr. r. Dan. I 56) siger, at Knud satte Sven Ulvsøn til konge i Danmark i sin fraværelse, så viser det, at den danske tradition kendte navnet Sven i denne forbindelse. Harald, der senere blev Englands konge, må være opfostret derovre.

forkastes; i alle tilfælde forsvinder han kort efter af historien *).

I Thorkels sted finder vi senere Ulv jarl i Danmark, både som landets høvding og kongesønnens fosterfader; han var gift med Estrid, kong Svens datter med Sigrid Storråde. Estrid synes alt dengang at have været enke efter en »søn af kongen i Rusland«, rimeligvis den samme, som kaldes »Wyrtgeorn, Vendernes konge«, med hvem hun havde en datter Gunhild, der senere i England ægtede først (som barn) Håkon jarl Eriksøn, senere Harald Thorkelsøn, og som enke efter dem begge med sine sønner vendte tilbage til Danmark. Fra Rusland hjembragte Estrid tilligemed sin dronningetitel det østerlandske navn Margrete, der skulde få en så betydningsfuld plads i Nordens historie **). Ulv var også besvogret med den engelske højadel, idet hans søster Gyda fik Godvin jarl; hun skulde blive en af Englands mest fremragende kvinder.

Det er fremtidens slægter, der ved denne tid træder ind i historien. »Knytlingernes« gamle æt var ifærd med

---

*) Vita Elphegi, scr. r. D. II 453. Freeman, N. conq. I 473 f.

**) På denne måde synes de talrige modsigelser i Estrids historie uden tvang at kunne forklares. Efter Ulvs drab ægtede hun nemlig som bekendt Robert af Normandiet, men alligevel henfører alle de nordiske kilder, endog Adam af Bremen, der kendte hendes søn, dette ægteskab til tiden før giftermålet med Ulv; dette forklares vistnok lettest af, at hun alt dengang var enke. Adams skol. (40) fortæller nu, at Knud gav hende til Russerkongens søn, og af den engelske Florence véd vi, at Håkon jarls hustru Gunhild var datter af Knuds søster med »Vendekongen« Wyrtgeorn (monumenta hist. Brit. p. 595). Dette har man nu vel henført til en anden (ukendt) søster af Knud, men uden hjemmel og uden nødvendighed. Den omstændighed, at Estrid senere i almindelighed kaldes Margrete, gør det yderligere sandsynligt, at hun har været indenfor den østerlandske kirkes område, thi navnet er på den tid ukendt i Vesterlandene. (Freeman p. 522.) Navnet Wyrtgeorn endelig er jo heller ikke »vendisk«, så det kunde sammenstilles med Wrytsleaf og Vratislav (Munch I 2, 482. 589), men angelsaxisk og vistnok en gengivelse af et nordisk tilnavn: Jurtgjarn, den urte- (blomster-) kære (sml. fégjarn o. l.).

at dø ud, det var efter den senere opfattelse forbandelsen over Sven Tjugeskægs oprør mod sin fader; han selv var død en brat død, sønnen Harald var alt fulgt ham i graven, heller ikke Knud skulde blive gammel, og hans tre sønner skulde dø i deres første ungdom uden at efterlade sig børn. Da skulde »Ylvingerne« træde til og efter en kort afbrydelse genoprette det nationale kongedømme *). Vi kender kun lidt til den nye slægts oprindelse. Ulvs fader kaldes Thorgisle og var efter det danske sagn søn af en bersærk, en mand i bjørneham, med en bortført højbåren jomfru; han kaldes Spragelig, den livlige **). Ulv havde deltaget i Knuds erobringstog, og Adam af Bremen kalder ham jarl i England.

Da Knud den store havde erhvervet Norge, siger Snorre, sendte han bud til sin søn Sven, der havde rige i Vendland, og bød ham fare nordpå og tage ved Hellig Olavs rige; Thorarin Lovtunge skildrer de Danskes færd, »jarlen, siger han, var den første blandt dem, men i hans følge var den ene helt bedre end den anden.« Jarlen, mener Snorre, var Harald, Ulvs efterfølger, men det synes snarere at have været denne selv, først senere blev han dræbt på Knuds anstiftelse ***). Det forhold, hvori han her stilles til Vendland, er meget mærkeligt, da det stadfæstes fra så

---

*) Navnet Ylvinger har vel ingen hjemmel i historien, men jeg foretrækker det som betegnelse for Ulvs slægt for »Knytlinger«, der af Islænderne bruges om hele det danske kongehus. Som navn for en æt har det desuden sproglig hjemmel i Eddasangene. Sml. Bidrag til Nordens hist. s. 196.

**) Saxo p 512 f Navnet Trugils (Troels) er oprindeligt Thur-gisl eller -gisle (stråle), se Scr. r. D. III 426, Hørning-stenens indskrift, Stephens, runer, p. 683, 750. Langebeks fortolkning af denne Bjørn som den svenske Styr-Bjørn, gentaget til den nyeste tid (Munch I 2, 101), er blottet for al rimelighed. At Ulv var af dansk æt ses af hans søsterdatter Gunhilds gravskrift i Bruges: matre Githa, illustri prosapia Dacorum oriunda (Nord. tidsskr. f. oldkynd. II, 346).

***) Snorre, O. H. k. 252. Sml. Tillæg IX.

mange andre sider. En forvirret tysk krønike nævner nemlig en vis Ulv som herre i Vendland og de danske kongers svoger; Saxe kender en mand af dette navn blandt Jomsvikingernes høvdinger, uden at vi ellers i vore kilder hører noget om ham, medens vi kender alle de andre, som han nævner, af sagaernes beretning, og forskellige overensstemmende vidnesbyrd sætter det udenfor al tvivl, at Knud har underkastet sig store strækninger af Østersøens sydlige kystland. Således siger abbed Vilhelm i sin slægttavle over det danske kongehus, at Knud den store underkastede sig Ryboer, Pomerinker, Vender, Herminer og Samer, og kongen kalder sig gentagne gange i sine diplomer for herre over en stor del af Vendernes land *). Den engelske tradition tillagde endvidere sin helt Godvin jarl en ualmindelig bedrift i kampen med Venderne, han alene vandt et slag, før Knud kom på benene, ligesom Roland fordunklede den store Karl og hans jævninge **). Søger vi at sætte alt dette i forbindelse med disse egnes historie, da bliver det sandsynligt, at Knud den stores venskab og forbund med kejser Konrad, der fra dennes side viste sig ved afståelsen af det danske »markgrevskab« (borgen på Ejderøen), har bestået i en fælles kamp mod Polakkernes hertug, Mieczislav, der i året 1025 fulgte sin fader Boleslav i regeringen og kastede sig over de tyske lande for at udvide sit slaviske rige. Knuds stilling til denne for Tyskland farlige kamp var ikke så ubetinget givet ved forholdene; Mieczislav var hans søskendebarn og han havde ingen grund til at ynde den tyske magt; men Konrad forstod at vinde ham for sig, erkebiskop Unvan mæglede forbund mellem dem, og opgivelsen af enhver ret til grænseborgen

*) Vita Viperti i Hoffmanni scr. r. Lusat. I 6 ff. Saxo p. 480. Scr. r. D. II 156. Regesta nr. 70. 79 (her er Suavonum fejl for Suavorum, sml. monumenta hist. Brit. p. 596; men Suavi er da uden tvivl atter (grafisk) fejl for Sclavi og har intet med Sveerne at gøre).

**) Henrik Huntingdon, mon. hist. Brit. p. 757.

ved Ejderen var tilstrækkelig til at vinde den erobringslystne konge, der nu tog sin del af det polske bytte *).

Når Ulv jarl således bringes i særligt forhold til Jomsborg og Vendland, er betydningen vistnok kun den, at han havde sit hovedsæde i den vendiske borg, medens han var kongens jarl over Danmark og opfostrede hans søn Sven. Og her har vi da måske tillige en af de skjulte rødder til Palnatokesagnet; her var virkelig en dansk jarl fosterfader til en kongesøn Sven; denne kongesøn kunde kaldes frillebåren og hans moder var i jarlens følge; de sad i Jomsborg; senere var der fjendskab mellem Ulv og kongen; Ulv havde tillige gods i Bretland. Alle disse træk synes at være overførte på Harald Blåtands banemand Toke, medens den yngre Sven er blandet sammen med sin farfar og navne.

Knud den store var England en god konge, han gengav det fred og frihed, ødelæggelserne glemtes efterhånden, de to nationaliteter forsonedes med hinanden. Ligesom alle tidens fremragende mænd trådte han i nøje forhold til kirken; han sørgede for at også for dens vedkommende sporene af de urolige tider kunde udslettes, de ødelagte klostre og kirker genopbyggedes, der frededes om de faldnes grave og på valpladserne byggedes der kirker og kapeller. Der indtrådte ikke ved det danske herredømme noget brud i den engelske kirkes udvikling; Knud yndede Benediktinerne, ligesom i de sidste slægtled alle landets bedste mænd havde gjort, og ved hans indflydelse fjernedes de uregelbundne kaniker fra endnu flere steder end det alt forhen var sket. Særlig yndede han det berømte kloster Ely ved floden Ouse, nord for Cambridge; her var det, at han henreven af munkesangen fra den højtliggende kirke pludselig blev skjald og omgiven af sit hof kvad en sang, som i århundreder mindedes i England og brugtes som korsang, men hvoraf nu kun det første vers er bevaret:

*) Adam II 54. H. Bresslau, Konrad II Beziehungen zu Byzanz u. Dänemark, I: Forschungen z. d. Gesch. X. Sml. Tillæg XII.

Sødt kvad Ely munke,
da kong Knud kom roende, —
rór, mine mænd, nær til land,
lad os lytte til brødrenes sang!

Knud var heller ikke for sit eget vedkommende fremmed for kristendommens magt til at omdanne hjerterne; han gav sin guldkrone til Kristkirken i Canterbury, som man fortalte, fordi han engang havde ydmyget sine mænd og sig selv ved at byde tidevandene at stanse og lægge sig for hans fod: så ringe var hans vælde, at de ikke ænsede hans ord*). Hil den konge, der har mod til en sådan gang efterat have underkastet sig et mægtigt rige! —

Det er en selvfølge, at kong Knud ikke kunde være ligegyldig overfor den kirkelige udvikling i sit eget fædreland; der kan tvertimod ingen tvivl være om, at jo hans regeringstid gav den danske kirke et mægtigt stød fremad til den foreløbige afslutning af sin indre organisation.

Hvad der i den henseende af alle de gamle forfattere tillægges Knud, er, at han overførte biskopper og præster fra England til Danmark; at disse gejstlige alle eller for største delen var af dansk byrd, siges vel ikke udtrykkeligt, men må ansés for en selvfølge, der var jo fuldtop af dem i England. I denne bestræbelse fortsætter han kun sin faders gerning, og de norske Olaver går samme vej. Knud virker dog efter en større målestok, ligesom jo også større midler i enhver henseende stod til hans rådighed. »På sin egen bekostning, siger Saxe, oprettede han på adskillige steder samboer af klerke og forøgede præstebolenes antal for at der kunde dannes nye sogne; kirketjenestens festlig-

---

*) Hist. Eliensis II 27 (Gale, hist. Brit. scr. p. 505):
merie sungen ðe muneches binnen Ely,
ða Cnut ching reu ðer by;
roweð, cnihtes, noer ðe land,
and here we þes muneches sæng.
Henrik Huntingdon p. 757. Kemble, codex dipl. ævi Sax. IV nr. 737 (år 1023).

hed, der stadig var ham så magtpåliggende, lod han fuldstændiggøre ved af kronens midler at henlægge indtægter til den. Også munkeordenens kår forbedrede han.« *)

Idet vi opsætter den nærmere redegørelse for dette mærkelige udsagn om klerkeboers oprettelse og sognes dannelse til en anden forbindelse, skal vi her kun med få ord dvæle ved Knuds forhold til munkene og biskopperne. Traditionen i de senere danske klostre fortalte, at denne konge først havde ført Benediktinere her til landet; Saxe siger, at han forbedrede ordenens kår **). Forholdet har udentvivl den gang hos os som hos vore naboer i Bremen været det, at munke og klerke på mange steder boede sammen, hver efter sine love, idet munkene selvfølgelig var bundne til deres ordensløfter, medens klerkene indgik ægteskab og havde særeje. Denne sammenblanding er det vel nærmest Knud har bragt til at ophøre, idet han har samlet munkene i klostre, der da stilledes under Benedikts regel, medens klerkene beholdt kirkerne og de embedspligter, der her påhvilede dem. Til denne fjerne tid hører derfor vistnok f. ex. de små Benediktinerklostre udenfor Slesvig og Ribe, begge indrettede såvel for munke som nonner. Klostret udenfor Slesvig lå på en høj bakke og var indviet til erkeenglen Mikael; det ved Ribe lå i Sem by; begge omdannedes senere til Cistercienserklostre og flyttedes henholdsvis til Ry og Løgum. Ved Knuds gavmildhed opnåedes det således, at de klostergivne mænd og kvinder helt kunde hengive sig til fuldbyrdelsen af deres løfte uden at forstyrres af kirkelige hverv, ligesom de først derved kunde komme under det stadige tilsyn, der var en forudsætning for ordenens overholdelse. En lignende stiftelse berettes der nogle år i forvejen om fra vore naboer imod syd; hertug Herman af Saxen byggede nemlig Mikaels

*) Adam II 35. Sven, scr. I 55. Saxo p. 538.
**) Ryårbøgerne, scr. r. D. I 159. Saxo: monachalem quoque ordinem uberiorem reliquit.

kirken på kalkbjerget Lyneburg og indrettede et munkebo ved den; men først hans søn Bernhard (973—1011) siges at have indført Benedikts regel med en ny abbed, Ljudrik fra St. Pantaleon i Köln*). På lignende måde forholder det sig vistnok også med de af Knud indførte engelske munke, som klostertraditionen omtaler; det var nødvendigt at indkalde fremmede for at undervise de indfødte og det var da naturligt, at de kom til at forestå de allerede forhen anlagte munkeboer for at give dem den rette form, ligesom det overdroges til dem at danne nye klostre. Senere vil vi se den samme konge sende en engelsk (-dansk) biskop til Trondhjem med Benediktiner munke for af dem at danne et nyt »munkeliv«.

Af biskopper, som Knud indkaldte til Danmark, nævnes der tre, Reginbert, Gerbrand og Bernhard. Den første af disse kom til Odense, hvis ældste biskopper er os aldeles ubekendte; allerede 988 nævnes kirken som biskoppelig, men først nu i Knuds tid omtales der en biskop. Navnet er iøvrigt tvivlsomt; thi medens Adam kalder ham Reginbert, har en senere anmærkning til hans skrift Reginher, det nordiske Reginar**). Det store stift øst for Beltet deltes af Knud i to, Roskilde og Lund. Gerbrand, der kom til Roskilde, forekommer som vidne i et engelsk diplom, udstedt d. 23. Juni 1022, han indviedes af erkebiskop Æthelnod i Canterbury, der først var tiltrådt to år tilforn, og det kan altså ansés for temmelig afgjort, at denne handling dengang for nylig var foretagen. Hertil svarer nu på det nøjeste, at den engelsk-nordiske Bernhard Vilrådsøn, som kom til Lund, netop ved samme tid vendte tilbage fra Island til sit fædreland efterat have tilbragt 5 år deroppe på kong Olavs opfordring. Det er altså klart, at kong Knud har udnævnt begge biskopper på én gang til deres embeder i den danske kirke, og anledningen hertil kan da kun

*) Wedekind. Noten I 405 ff.
**) Adam II 53; skol. 106.

søges deri, at deres fælles formand Godebald først ved denne tid er død; havde han ikke endnu været i live under kongens ophold her i landet 1019—20, vilde stolen sikkert ikke have stået ubesat indtil 1022 *).

I Jylland var kongens indflydelse selvfølgelig ikke mindre end på Øerne, men han fik her mindre lejlighed til at gøre den gældende, da Odingar sad i Ribe som eneste biskop hele hans regeringstid igennem, medens Ekkehard af Slesvig blev i Hildesheim til sin død (1026) og uimodsagt efterfulgtes af en Rudolf, der var tagen af klostret i Köln. Om Odingar siges, at Knud sendte ham udenlands for at uddanne sig i England og Frankrig, og om end dette ikke kan være at forstå lige efter ordene, så er det dog ingenlunde usandsynligt, at han har havt ham hos sig nogen tid i England for at drøfte den danske kirkes anliggender også med denne forstandige og nidkære kirkefyrste.

At en tysk biskop blev indviet til Slesvig, medens Knud ellers indsatte Engelskmænd i de danske stifter, lå sikkert ikke deri at dette var det sydligste stift, men betegner et omslag i hans holdning overfor den tyske erkebiskop og det tyske rige. Fra først af har kongen åbenbart tænkt på at henlægge Danmark under sin højtbetroede ven, erkebiskoppen af Canterbury; i Kristkirken indviedes Gerbrand, her nedlagde Knud sin krone og her lod han sig tilligemed sin broder Harald indskrive som klerkenes åndelige broder **). Men da Gerbrand lagde vejen til Roskilde

*) Adam II 53; skol. 106. Kemble, codex dipl. ævi Sax. (IV) nr. 734: ego Gerbrandus Roscylde parochiæ Danorum gentis (confirmavi). Necrol. Lund. scr. III 454. Hungrvaka k. 3. Saxo p. 500 ff. Jon Tursen, Kirkehist. saml. II 303. Sml. foran s. 249, der vil være at rette herefter. Se iøvrigt Tillæg XIII.

**) Hickes, thesaurus III 181 (Wanleii librorum vet. sept.... catalogus etc.): I vor herre Jesu Kristi navn. Her er nedskreven kong Knuds navn, der er vor kære herre for verden og vor åndelige broder for gud, og Harald, kongens broder —.

over land, fængsledes han på gennemrejsen af den opbragte erkebiskop Unvan i Bremen, der så sin kirkes gamle privilegier truede, og kong Knud nødtes derved til at undersøge en ny række spørgsmål vedrørende den danske kirkes retslige stilling.

Adaldags efterfølger, Italieneren Liavizo (Libentius), døde efter længere tids svaghed i begyndelsen af året 1013. På hans anbefaling valgte klerkene en vis Odde til hans efterfølger, men da denne kom til kejser Henrik II i Magdeburg for af ham at modtage staven, brød han sig som sædvanlig føje om klerkenes valg, men lod sin kapellan Unvan, kannik ved bispekirken i Paderborn, indvie af stedets erkebiskop i forening med de tvende nordiske biskopper, der netop var tilstede: Ekkehard af Slesvig og Thurgåt af Skara. Unvan var en mand af stor æt, i slægt med kejserhusets stammemoder Mathilde; han ejede store rigdomme og skal have betalt bispedømmet godt; måske var det af denne grund at den strænge pave Benedikt VIII først ni år efter sendte ham palliet *).

Unvan var iøvrigt en virksom og energisk biskop; han brugte såvel sin egen som kirkens opsparede formue godt, han var gavmild, når han dermed kunde fremme sin sag, og det var ikke så sjældent. De kirkelige reformbestræbelser, der atter siden Gerberts pontifikat havde fået et stort opsving, fulgte han med interesse og gjorde idetmindste et kraftigt forsøg på også at reformere bispeklostret i Bremen. I den henseende var Henrik II gået i spidsen; med stor strænghed påtvang han klostrene de strænge regler, berøvede dem deres overflødige rigdom og nødte stiftsklerkene til at underkaste sig de kanoniske bestemmelser for deres samliv; det var samme bevægelse som den vi har været vidne til i England, kun mindre rettet på at ophjælpe det åndelige og særlig religiøse liv end at

*) Thietmar VI 53. 54. Adam, skol. 35. Lappenberg, Urkunden nr. 64. Sml. tillæg I s. 8.

at hævde de ydre former og den sædelige orden. I Bremen var dengang forholdet således, at der rundt om stiftskirken, der var bygget af sten, lå spredte boliger for klerkene; nogle af disse havde aflagt munkeløfterne, andre derimod levede i ægteskab ligesom præsterne på landbygden, hver havde sin egen husstand, ligesåvel som biskoppen havde sin; kun visse måltider om året var fælles. Unvan gjorde en foreløbig ende på dette ubundne liv, han nødte klerkene til at fjerne deres hustruer og leve efter Augustins orden. Det lykkedes ham dog ikke at gennemføre denne fordring helt, i alle tilfælde forfaldt det kanoniske levned strax efter hans tid igen *). Den indflydelse, der i så henseende gjordes gældende her i landet i Knuds tid, var altså neppe nok så stræng, i alle tilfælde ingenlunde strængere end den fra England.

Fjendskabet mellem kong Knud og erkebiskoppen i Bremen varede ikke ret længe, det lykkedes snart Unvan at overbevise den nordiske konge om, at han var i sin gode ret, når han gjorde fordring på at ansés for kirkens primas i Danmark og Sverig, ligesom det lykkedes ham at overbevise Hellig Olav om det samme for Norges vedkommende. Gerbrand måtte altså love Unvan lydighed som pavens repræsentant i Norden; til gengæld modsatte erkebiskoppen sig ikke de udnævnelser, kongen på egen hånd havde foretaget; men i året 1026 valgtes, som vi har set, en tysk klerk til biskop i Slesvig.

Til det genoprettede gode forhold mellem Knud og Unvan knyttede sig videregående forhandlinger, ad den vej kom kongen i forbund med Konrad, ligesom han her fandt et tilknytningspunkt for sin vendiske politik. Unvans stilling var i den henseende ikke uden betydning. Han havde genoprettet erkesædet i Hamburg, der siden Vendernes ødelæggelse (983) lå i ruiner; han byggede Fruekirken af tømmer og satte tolv klerke fra stiftelserne syd for Elbe

*) Adam II 46; skol. 35.

til at røgte gudstjenesten og skolen, ligeledes byggede han en ny bispegård; hertug Bernhard, der i begyndelsen var hans uven, forsonedes med ham og indrettede sig et herresæde ved siden af hans. Det stod kun bedrøveligt til med Vendernes kristendom; biskop Bernhard, der var indviet til Aldenburg eller Meklenburg, havde efter sin tiltrædelse måttet nøjes med de to gårde Buzu og Nezenna, der atter blev udlagte til bispedømmet, samt med en afgift af to penge af hver gård i Vagirernes land, de andre stammer vilde slet ikke vide af ham at sige, de kirkelige stiftelser blandt dem var forsvundne. Endnu værre blev det dog, da Vilterne (Ljutizerne) efter at have sluttet forbund med kejser Henrik i langefasten 1018 kastede al kristendom og fordrev præsterne; deres exempel fulgtes overalt, lige til Starigard, hvor den danskfødte provst Oddar blev myrdet med hele sit præsteskab; biskoppen trak sig nu helt tilbage fra sit stift og tilbragte slutningen af sit liv i Hildesheim *).

Unvan søgte at komme i forhold til Vendernes høvdinger og det lykkedes ham tildels at nå sin hensigt; Mistuwojs søn Pribinjew, af Tyskerne kaldet Udo, siges at have været kristen; hans fader var den samme som havde hærget Hamburg og set en hånd komme ned fra himlen for at redde relikvierne, han var kort efter død i vanvid. Ved siden af ham nævner Adam Sederik, medens han et andet sted omtales alene; rimeligvis er dette da kun et nyt navn for samme person, nemlig det nordiske Søtreg, Sødreng, så hvert folk har havt sit navn til ham **). Denne høvding satte sin søn i lære i Mikaels klostret i Lyneburg,

*) Thietmar VII 4. VIII 4. Adam II 41. 47. Helmold I 18. Foran s. 236 er dette oprør efter Adam henført til 1011—13, men det bør efter Thietmar sættes som ovenfor. Når Adam siger, at 60 præster dræbtes i Aldenburg, må det vistnok være en overdrivelse.

**) Adam II 40. 58. 64. Om navnet Søtreg se Thorsens Runemindesmærker s. 55 ff. Foran s. 258.

hvor dengang Gotskalk, viet til biskop i Skara, forestod skolen; han kaldtes senere med et tysk navn efter denne sin lærer. Han skulde for en tid blive kirkens grundlægger blandt sine landsmænd efter først at have tjent kong Knud i England.

Knud den store trådte i venskabeligt samkvem med sine naboer i Hamburg, han gav sjælegaver til st. Peders kirken i Bremen og optoges i klerkenes broderskab, ligesom det forhen var sket i Canterbury *). At Gotskalk senere tyede til ham, viser tilstrækkeligt, hvor fremragende en stilling han indtog overfor de adsplittede folk ved Elbe. Et hovedøjemed med hans forbindelse med Unvan var dog selve de kirkelige forhold i Norden, der lå ham meget på sinde; ikke blot ønskede han at organisere den danske kirke på et bredere grundlag, end det hidtil havde været tilfældet, men han vilde ligesom hans farfader Harald Blåtand gøre hvad han formåede for at fremme dens sag også i Sverig; Norge, der bestandig udgjorde et vigtigt led i hans politik, tabte han heller neppe af syne i kirkelig henseende.

Kong Olav Skotkonge var en fuldtro ven af sin sammenbragte broder Knud; han støttede ham ved Englands erobring og modtog senere kong Eadmunds unge sønner Eadward og Eadmund for at opfostre dem fjernt fra deres fædreland; han sendte dem til sine frænder i Rusland, hvorfra de senere kom til kongen af Ungarn **). Også Olav trådte i forbindelse med Unvan og sendte ham gennem Thurgåt kongelige gaver; den engelske indflydelse, båren frem fra Danmark, lod han have sin uforstyrrede gang. Det synes endog, at Knud har stillet sig i et særligt over-

*) Adam, skol. 38; i mindebogen stod antegnet: »Lambrekt, de Danskes konge, og dronning Imma og deres søn Knud, anbefaler sig ydmygt til de bremske brødres forbønner.« Navnet L. har kongen antaget efter den hellige biskop af Maestricht; han fremstilledes med spyd i hånd.

**) Florence p. 594. Adam II 51. Sml. Munch I 2, 482.

ordnet forhold til sin broder, på lignende måde som han hinsides havet efter de ældre engelske kongers exempel tiltog sig en vis højhedsret over Skotterne og kaldte sig Britlands kejser. Der findes nemlig mønter, slagne i Sigtun af Knuds engelske mestre og med hans billed samt navn af »de Svenskes konge«. Rimeligvis har han da tænkt på at indtage samme stilling i Norden og Britland, som de tyske konger indtog på fastlandet, først og fremmest i alle kirkelige forhold *). Endnu et andet træk tyder måske på den overvejende indflydelse, Knud i denne konges tid øvede på Sverig. Kong Olav kaldes nemlig almindeligvis Skotkonge (ikke, som Islænderne har forvansket det, Skødkonge), og oprindelsen til dette navn søger en gammel kiide deri, at han først pålagde Sverig at yde de såkaldte Pederspenge, eller, som en anden afgift kaldtes i Norge, st. Olavs skot. At det nu er en misforståelse at udlede dette sidste navn fra den svenske konge er en selvfølge, men det er ingenlunde utroligt, at han efter Knuds exempel i Danmark og på hans opfordring har indført den engelske skik at samle en frivillig ydelse (et skot, sammen-skud) til st. Peders efterfølger og derved har fået sit ejendommelige tilnavn **).

Olav havde flere sønner; med sin adelhustru, der var fra Vendland og her i Norden kaldtes Estrid (Åstrid, Åsfrid***) havde han sønnen Anund, der bar dåbsnavnet Jakob, og datteren Ingegerd, der fik den russiske storfyrste Jaroslav; med en frille havde han sønnen Emund og datteren Åstrid, der fik Hellig Olav. Efter i nogen tid at have været

---

*) Freeman I appendix C: the use of imperial titles by the English kings. B. Hildebrandt, anglo-sachsiska mynt p. 148 f.

**) Vestgøtelagens kongerække. Magnus Mathiæ, regum Daniæ series, håndskrift A. M. 855. 4: ex eo, uti ferunt, Skatkonning dictus, quod regnis suis tributum imperavit, vulgo votum Olai appellatum, quod Romam mitteret.

***) Adam II 37. Årbøger f. n. oldk. 1870, s. 125.

sin faders medkonge fulgte Anund ham henimod året 1026 i regeringen; han var en god kristen, men stod nogen tid i et spændt forhold til Knud den store. I hans senere år tilbragte Sven Estridsøn 12 år i Sverig, og han vidnede for Adam af Bremen, at kristendommen i hans dage havde gjort store fremskridt deroppe; Thurgåt af Skara havde omvendt, som han udtrykte sig, begge de ædle Gøtefolk; Sven betragtede altså fra den tid af også Øst-Gøterne som vundne for kirken. Thurgåt blev senere angreben af en ulægelig spedalskhed og døde i Bremen, hvor hans grav fandtes i Pederskirken; hans efterfølger Gotskalk fra Ramslo blev i klostret Lyneburg uden nogensinde såvidt vides at have set sin kirke i Skara. Grunden hertil synes ikke så meget at have været lunkenhed som den omstændighed, at allerede en anden indtog den ved Thurgåts afrejse ledigblevne plads. Det var den yngre Sigfrid, en munk fra Glastonbury, som Knud havde ladet vie til Trondhjem og som også i nogen tid havde indtaget sin plads ved Klemenskirken i Nidaros, men året efter Olavs fald på Stiklestad forlod landet på grund af det had, som rettedes mod ham samtidig med at rygterne om kongens helligdom kom op. Han gik nu, sikkert på Knuds opfordring, til Sverig og fremstillede sig derpå efter Thurgåts død for erkebiskoppen i Bremen (Liavizo II. 1030—32) for at aflægge beretning om sin virksomhed og modtage hans stadfæstelse i sit embed. Sin unge frænde Åsmund (Esmund) satte han i Pederskirkens skole. Af andre engelske missionærer mindedes i Sven Estridsøns tid endnu Wolfred, hvis prædiken fik en brat ende. Da han nemlig havde omvendt mange og engang efter vane var fremtrådt på thinge for at forkynde evangeliet, blev han så betagen af nidkærhed ved at se det Thorsbilled, som stod på thingstedet, at han først udtalte kirkens forbandelse over det og derpå greb en stridsøxe og huggede det ned for alles øjne. Men den forbitrede almue fældede ham i samme øjeblik med kaste-

spyd og nedsænkede hans lig i et kær, som den der havde hånet guderne *).

Der siges om Knud den store, at han vilde lade Lund i Skåne kappes med det engelske London **). Man har i reglen henstillet denne beretning som hvilende på en misforståelse eller overdrivelse og dog indeholder den vistnok en betydningsfuld sandhed. Knud kunde neppe være blind for modsætningen mellem Britland og Norden, han kunde ikke gå ud fra, at de to bestandig skulde følge samme vej, selv om han håbede at bevare begge for sin slægt. Men ligesom han sikkerlig gik ud fra, at England, Skotland og Wales skulde vedblive at stå i den nøjeste forbindelse indbyrdes, således lå det i hans plan, at Danmark også fremdeles skulde indtage forrangen i Norden, med Sverig og Norge som lydlande ved sin side. Og i dette stolte rige skulde da Lund blive hvad London var for den britiske ø, det fælles midpunkt og åndelige tyngdepunkt. I dette valg viser sig da atter Knuds geniale statsmandsblik; thi hvilket punkt kunde efter hin tids forhold vel tænkes mere skikket til at forene de trende stammer end netop Skånes gamle hovedstad »i lunden«? Herfra var Sverig tilgængeligt ad landevejene mod nord og øst, og alle Nordens kyster stødte ligesom sammen omkring Skånes flade strand. Vi kan ej heller tvivle om, at det jo var denne Knuds tanke, der holdt sig levende i det danske kongehus og kom til udførelse, dengang Erik Ejegod valgte Lund til erkesæde.

Hvad Knud iøvrigt gjorde for Lund for at forberede byens store fremtid, siges ingen steds udtrykkeligt, vi er i den henseende henviste til at samle enkelte spredte træk for af dem at slutte os til hans planers omfang. Først har vi da alt set, at han opretter en bispestol for Skåne ved Tre-

*) Om Sigfrid og hans identitet med den norsk-engelske biskop se det følgende (og Tillæg XIII). Adam II 60. 62. 64. III 14. IV 33.

**) Adam, skol. 111: Cujus (Sconiæ) metropolis civitas Lundona, quam victor Angliæ Chnud Brittanicæ Londonæ æmulam jussit esse.

foldighedskirken og sætter Bernhard »den bogvise«, der alt var prøvet i vanskelige hverv, til at indrette det nye stift. Dernæst fremgår det af kongens danske mønter, at det vigtigste møntsted fra først af har været i Lund, allerede fra begyndelsen af hans regering findes der enkelte penninge, som er slagne her. Senere bruges der særskilte præg for de skånske, sællandske og jydske mønter, og det viser sig da, at de skånske har antaget ejendommelig nordiske fremstillinger, medens sådanne i Roskilde blandes med tyske og i Viborg endog helt fortrænges af dem; med hensyn til vægt og form holder man sig i Lund nærmest til de engelske forbilleder *). Heraf synes da at fremgå, at der i Lund på Knud den stores tid er foregået en lignende udvikling, som den vi i hans faders tid lagde mærke til for Roskildes vedkommende: der er indvandret fremmede håndværkere, engelsk industri er søgt overført hertil. Hertil kommer endelig de forskellige kirkelige broderskaber, der i det følgende århundrede træffes netop i Lund, uden at deres oprindelse kan sættes i forbindelse med erkesædets oprettelse; tildels hidrører vistnok også disse fra Knuds tid. Dette gælder således måske om Allehelgens klostret, der fulgte Cluniacensernes strænge regel; det lå på en bakke nord for byen, ligesom Mikkelsklostret ved Slesvig. Endvidere var der to gamle broderskaber, indviede til vor frue, det ene desuden til apostelen Peder, det andet til martyren st. Lavrentius. Det første lå vest for byen, det andet omtrent midt i den, medens den daværende bispekirke lå imod syd. I dem begge var der optaget både mænd og kvinder **).

---

*) Kr. Erslev, Roskildes ældste mønter, i Årb. f. n. oldk. 1875, s. 125. 139. 173 f.

*) Scr. r. Dan. III 471 f. 436 (6 og 5. Kal. Febr.) 441 (8., 6. og selve Kal. April) 450 (7., 6. og 2. Kal. Juli) osv. H. Reuterdahl, Svenska kyrkans hist. I 463 ff.

III. Olav Haraldsøn.

Der fortælles om Harald Hårfagers fader, Halvdan Svarte, at han aldrig havde havt nogen drøm. Halvdan var i sine bedste år, stærk på legem og sjæl og en stor idrætsmand, Oplandskongerne skælvede for hans hær; men optagen som han var af dagens sysler, blev hans søvn sund og vederkvægende, men uden drømme. Han var dog ikke uden sans for dette sjælens eventyr, det kunde kun ikke få magt over ham, og efterhånden som han tænkte derpå, betoges han af en forunderlig længsel efter at friste det. Han spurgte da Thorlejf den spage om råd; denne svarede, at han plejede at lægge sig i et svineleje, når varseldrømmene svigtede ham; dér, blandt gudens dyr, var han altid sikker på at få sine syner. Halvdan gjorde som der blev sagt og strax fik han en forunderlig drøm. Det forekom ham, at han stod smykket med det fagreste hår, lange lokker faldt ned over hals og skulder, de længste nåede til jorden, andre til knæerne, atter andre var kortere, ja nogle sad som småkrøller på hovedet; dertil var de af forskellig farve; men én overgik dog alle de andre i fylde og strålende glans. Thorlejf udtydede denne drøm således, at kongen skulde efterlade sig en talrig æt; nogle af hans efterkommere skulde blive store folkekonger, andre skulde nøjes med fylker, men én af dem vilde overgå alle de andre i magt og vælde.

Så forskellige kan folk være: Halvdans frænde kong Ragnvald, der kaldtes »højere end hejderne«, sad i Viken

ved havets bred og lod Thjodolf fra Hvin kvæde sit berømte »Ynglingetal« om deres fælles forfædre, de svenske stolkonger, medens hin i sit fjeldrige lagde sig i det urene leje for at opnå en drøm om de ufødte slægter! Og varslet bedrog ham ikke. Thi vel efterlod han sig kun én søn, som blev faderløs i sit tiende år; men alt som dreng svor han en ed på ikke at ville klippe sit fagre hår, før hele Norge adlød hans bud, og ti år efter sin faders død vendte han tilbage til sin hjembygd med hans sejrrige hær, og medens de stolte storbønder »frittede Thor« og fulgte hans bud, da han viste dem til Island, gjorde Harald Norge til sin slægts odel.

Og dog »jertegnede« den gyldne lok paa Halvdan Svartes hoved ikke ham, men hans sønnesøns sønnesøn Olav den digre. Thi Haralds rige opløstes efter hans død, kun kysten nord for Lindesnes holdtes nogenlunde samlet af hans sønner og deres efterfølgere, Viken og Oplandene faldt atter tilbage til den tidligere adsplittelse, kun med den forskel, at der nu var tre stormagter for to, som stredes om dem; kong Olav derimod skulde grundlægge Norges rige for bestandig.

Blandt de storbønder med kongenavn, som sad i Viken i Sven Tjugeskægs tid, var også Harald den Grénske, der efter navnet at dømme havde ejendomme i Grenland, den del af Thelemarken, som strækker sig længst ned i sydøst mod havet, vest for Tønsberg og Skiringsal. Hans farfar Bjørn, Harald Hårfagers søn, havde siddet i Tønsberg og drevet købmandskab, hvorfor han kaldtes »Farmanden«, og sønnen Gudfred havde arvet dette »rige«. Også Harald var en urolig natur; skønt han havde en både højbåren og stolt hustru i Åsta Gudbrandsdatter fra Oplandene, færdedes han dog hver sommer langt fra hjemmet, indtil Sigrid Storråde gjorde en brat ende på hans længsler ved at indebrænde ham tilligemed en konge fra Garderige, da han havde vovet at fri til hende, og det skønt hun selv tidligere havde vakt hans kærlighed. Da Åsta modtog

efterretningen om sin husbondes død, drog hun hjem til sin fader og fødte her sønnen Olav (995). Hun ægtede senere kong Sigurd i Ringerige, der ligeledes hørte til Harald Hårfagers æt, men i modsætning til Tønsbergslægten befandt sig såre vel på sin fædrenegård, var en forstandig og sindig mand, optagen af sin bondesyssel og glad ved sin daglige gerning. Olav derimod havde et stoltere sind og mere højtflyvende tanker; han opfostredes af sin moder og kong Haralds ven Rane den vidførle, og sammenstød med stiffaderen udeblev ikke. Da Sigurd således en dag pålagde ham at sadle hans hest, førte Olav den største gedebuk frem med saddel og bidsel, idet han holdt for, at det sømmede sig bedre for en bonde at ride på Thors buk end på Odins ganger. Sigurd fik tilnavnet »Syr« (svinet), men han skulde dog få lejlighed til at vise, at der boede andet i ham end glæden over at føre ploven i sin hjembygd.

Olav var kun 12 år gammel, siges der, da han drog i viking med sin fosterfader Rane, der vel selv har syntes, at dalen blev ham for trang; skibsmandskabet gav Olav kongenavn, men Rane kaldte de kongsfostre. Skjalden Sighvat, der senere fulgte kong Olav i adskillige år, har i et kvad fastholdt mindet om fjorten forskellige kampe, i hvilke hans helt deltog, eller efter skjaldesproget var høvding, og da han tillige nævner hver enkelts plads i rækken, gør han det derved muligt at følge vikingen gennem 8 års eventyr; Ottar den svarte supplerer de enkelte træk; sagamændenes omskrivninger er derimod vildledende og så godt som ubrugelige.

Efter trende kampe i Østersøen kommer Olav i følge med en af de flåder, som i efteråret 1009 gik fra Danmark til England og senere sammenfattedes under ét som »Thorkels flåde«; han var da 14 år og har rimeligvis været fuld vaabenfør. Undervejs til England leverede de to slag, et under Jylland, et andet ved Flandern; derpå deltog han i angrebene på London i begyndelsen af vinteren; skjaldene

berømmer hans angreb på Temsbroen, medens andre vikinger havde sat sig fast i Søndervirke (Southwark); men angrebene mislykkedes dengang som så ofte senere på samme sted *). Foråret derpå deltog han i kampen mod Ulvketel på Ringmare hede og året efter i Canterburys erobring (1011 efterår). At skjaldene her overalt kun nævner ham, medens historien intet véd om hans deltagelse i Thorkels foretagender, er i fuld overensstemmelse med den frihed, som de overalt gør brug af, og som vi har havt et så slående exempel på i fremstillingen af Håkon jarls kamp på Danevirke.

Efter Canterburys erobring og Ælfheahs tilfangetagelse gik Thorkels flåde til Grenwich for at oppebie danegældens udbetaling, og den gamle høvding sluttede, som vi har set, sit forbund med Æthelred, hvorved han blev Englands landeværnsmand. Ved den lejlighed skilte selvfølgelig mange sig fra adelhæren og blandt disse var Rane og Olav, der nu med en hel lille flåde drog over til Normandiet, hvor hertug Rikard ønskede deres hjælp i sine fejder med Odo af Chartres. Det var rimeligvis på vejen hertil, at han leverede sit niende slag ved Nyjamóða, rimeligvis ved udløbet af floden (móða) Ouse i Essex, hvor der endnu findes en Newhaven. Om kampene i England siger Ottar i almindelighed, at kongen fik guld i mængde af Engelskmændenes »gæld« til den danske hær **).

---

*) Da Sighvat ellers synes at være i bedste overensstemmelse med den historiske rækkefølge i Olavs kampe, og den næste hos ham er den på Ringmare (Maj 1010), kan der ingen tvivl være om, at Olavs angreb på London fandt sted efter Mortensdag 1009, da vikinger gik op ad Thames og gentagne gange angreb staden. Sagamændene henfører det til Knuds angreb (1016) og flytter derfor Sven Tjugeskægs død tilbage til 1008 eller før, og de nyere forfattere vælger endelig uden hjemmel Æthelreds forsvar 1013 (Munch I 2, 488—513 o. fl. st., hvor beregningerne fortsættes i det uendelige).

**) Sighvats og Ottars vers hos Snorre O. H. (i Hejmskringla) k. 5—10. 12—14 (fortolkede i udg. af Snorres ældre O. H. saga, s. 254 fl.)

Om kampene i Bretagne, ved Loire, i Poitou og Tourraine (1012—14) er der ikke blot opbevaret skjaldevers, men også en historisk, om end forvirret, beretning af Wilhelm af Jumiéges; Olav af Norge siges her at have været i følge med en konge Lagman fra Sverig, og de grumheder, som Normannerne begik, skildres med levende farver. For os har det størst interesse at se, at Olav nu fremtræder som en af hovedpersonerne (den anden er snarest Rane, hærens »lagmand«), det var hans 17. til 19. år og han måtte nu være vel øvet i vikingelivets forvovne gerning. Ved Rikards hof i Rouen kom han i berørelse med den franske kultur, der ingensteds antog så tiltalende former, idetmindste for Nordboer, som netop i Normandiet. Olav var ikke uimodtagelig for dette indtryk, det øvede tvertimod samme virkning på ham som på de fleste andre af hans landsmænd, og han sluttede sig nøje til det rige liv, han her så udfolde sig. Erkebiskop Robert, der var en broder af hertug Rikard II og dronningen af England — (deres moder var en dansk kvinde ved navn Gunner) — døbte ham i den ældgamle Fruekirke, og alle de af hans mænd, der hidtil var udøbte, indhentede nu deres forsømmelse; alt i England, siges der, havde han gjort bekendskab med kristendommen i Thorkels hær, men man forhastede sig som oftest ikke med at tage dåben *).

I Rouen lærte Olav endvidere kong Æthelred at kende, thi strax efter nyår 1014 havde denne forladt England for at følge sin hustru og sine børn til Normandiet, medens Sven Tjugeskæg kåredes til øens konge og Thorkel lå ved Wight for at afvente fremtidens begivenheder. Kort efter

*) Vilh. Gen. V 11 f. (Duchesne, hist. Norm. scr. 254 f.) (Fr. Pommeray), hist. des archeveques de Rouen (1667) p. 245 (42. 256). Gammel norsk homiliebog. Legender i Scr. r. D. II 533. 536. 591. (Thjoderik k. 13). Sagaerne henfører som bekendt hans dåb til Olav Trygvesøn, men deres udsagn kan ikke komme i betragtning overfor den bestemte kirkelige tradition, støttet af den franske forfatter. Skjaldevers hos Snorre, O. H k. 15. 16. 18.

rygtedes det, at Sven var død i Gainsborough og den engelske adel kaldte sin gamle konge tilbage til tronen. Æthelred fulgte kaldet, og Olav, hvis hverv i Frankrig nu var endt, fulgte ham over Kanalen og deltog i hans hædersvej til London og nordpå mod Knud i Lindsey *). Hvorledes han derpå stillede sig til begivenhederne i England, véd vi ikke; han kunde neppe være uberørt af Eadriks lumske mord på de danske høvdinger i Oxford (sommeren 1015), der udentvivl førte til hans gamle våbenfælle Thorkels frafald, og dette gav ham da rimeligvis forøget anledning til at han gjorde alvor af at prøve sin lykke i Norge, som Erik jarl lige havde forladt for at slutte sig til den danske flade, der forberedte det sidste store angreb på England.

Olav Haraldsøn havde kun 140 mænd med sig, da han besluttede at følge den første Olavs exempel; han ejede slet ingen langskibe, men gik ombord i tvende kjøbmandsskuder, der havde ondt ved at holde søen. Sejladsen førte dem fra Nordhumberland til egnen ved Stat og de gik i land på Sælø, hvis navn de opfattede som et godt varsel (sæla, den lykkelige). Da Olav satte fod på jorden, hang den fast i leret og han sank i knæ; »der faldt jeg,« udbrød han, men Rane, som vilde holde onde varsler borte fra denne færd, svarede: »ikke faldt du, konge, men du fæster fod i landet«; Olav svarede: »lad så være som gud vil!« Men som varslet var tvetydigt, var også hans held som konge.

Kort efter lykkedes det Olav i Savdungsund i Fjordenes fylke at få Erik jarls søn med Gyda Svensdatter, den unge Håkon, der tilligemed sin farbroder Sven var sat til at styre landet under faderens fraværelse, i sin magt; for at frelse sit liv måtte han give afkald på sin ret til Norge til fordel for den unge viking; han fulgte senere sin fader til England og blev dèr, indtil lykken vendte sig og førte ham tilbage til jarlesædet i Norge. Det var imidlertid

---

*) Ottars vers, Snorre, O. H. k 12.

bleven sent på høsten og Olav drog derfor østerpå til Viken for at tilbringe vinteren hos sin stiffader i Ringerige.

Den norske tradition, der sysselsatte sig så levende med alt, hvad der vedkom Hellig Olav, glemte ikke denne første vinter i højlandene, tvertimod, den udmalede heltens ankomst til sin moders gård og hans ophold dèr med de mest levende farver. Snorre Sturlesøn, der havde øje for disse overleveringers betydning, har opbevaret fortællingen om hans modtagelse således, som den synes at have været fremstillet i en af de »sagaviser, som folk har havt til tidskort« og som han omtaler blandt sine kilder. Det var en årle morgenstund at Olav red frem i dalen mod Sigurds gård. Tjenestedrengene, der så ham nærme sig, løb ind i stuen for at bringe Åsta tidenden; hun sad ved sin daglige syssel derinde med sine terner. Dronningen rejste sig og bød karle og kvinder at lave alt til rette: fire terner skulde tjelde væggene og brede tæpper over bænkene; to karle bar halm på gulvet, to satte skænken og ølkarret frem, to frembar maden og to drikken; fire sendtes ud i bygden ad fire veje for at byde storbønderne til gæstebud, nu Åsta gjorde velkomstøl mod sin søn; alle de andre, både mænd og kvinder, måtte drage i de bedste klæder og samle sig i gården mellem udhusene. To karle sendtes ud i marken til Sigurd Syr, de førte med sig hans hest og våben og en kongelig dragt. Sigurd havde mange folk omkring sig, somme skar korn, andre bandt op, atter andre kørte hjem og bragte det i hjelm og lade; men kongen og to mænd med ham gik snart på marken, snart didhen hvor kornet blev læsset af. Der siges at han var klædt i mørk kjortel og hoser, høje sko, der var bundne op om læggene, grå kappe og en bredskygget hat med solklæde, i hånden havde han en stav med forgyldt sølvknap og ring. Sendebuddene sagde: »De ord bad Åsta sige dig, at nu syntes hun, det vilde være i sin orden, om du viste dig som en stormand og mere så hen til dit slægtskab med Harald den hårfagre end til din morbroder Rane Smalnæb

eller Nerid jarl den gamle, skønt de var såre hæderlige mænd.« Kongen siger: »En stor tidende bringer I mig dèr, men I tager den endda for ivrigt; Åsta har før gjort stort væsen af mænd, der stod hende mindre nær, og jeg ser at hun end har samme sind; meget ivrig vil hun være på at føre sin søn af gårde med samme storhed som den, hvormed hun nu fører ham ind. Men det aner mig, at de som skal sætte ryg til i denne sag, må hverken se på gods eller liv; thi denne mand, kong Olav, giver sig i kast med en stor overmagt, og på ham og hans råd ligger Danekongens og Sveakongens vrede, om han holder ved.«

Da Sigurd havde talt således, satte han sig ned og lod sko og hoser drage af; han klædte sig i korduans hoser med gyldne sporer, kappen og kjortlen ombyttede han med en silkeklædning og en skarlagens kåbe; han omgjordede sig med sit sværd, tog en gylden hjelm på hovedet og satte sig tilhest. Værkmændene sendte han hjem, men 30 mænd, vel klædte og vel beredne, tog han med sig. Da han red op i gården foran stuehuset, så han kong Olavs mærke drage frem fra den anden side, og efter det fulgte den unge søkonge selv med hundrede velrustede mænd; omkring gården stod der fuldt af folk. Sigurd modtog sin frænde tilhest og bad ham tage tiltakke; men Åsta trådte til og kyssede sin søn og bad ham blive dèr: alt hvad hun ejede af folk og land stod til hans rådighed. Olav takkede dem meget, hvorpå dronningen tog hans hånd og førte ham ind i hallen til gæsternes højsæde; Sigurd satte folk til at tage sig af hærmændenes klæder og heste; selv gik han ind til sit højsæde og der blev nu holdt et stort gæstebud.

De to konger tilbragte vinteren sammen i Ringerige; de taltes ofte ved og deres forskellige syn på livet gjorde sig gældende med stor styrke. Og det var ikke blot de to mænd, der mødtes her, men to tidsaldre, som brødes mod hinanden, og to livsanskuelser, som vanskeligt forsones. Sigurd vil fred og ro, han elsker hjemmets hygge

og den daglige syssels stilhed; den store verden lader han gå sin gang, overbevist om, at han dog ikke kan forandre den; hvad der derimod er overleveret ham fra fædrene, er han sat til at hævde og fortsætte. Olav derimod vil kamp og strid, fordi verden kun ad den vej kan tvinges til at forandre og forbedre sig, og han føler det som menneskets pligt at bidrage dertil. Han elsker de store tanker, de er hans hjemsted og det arbejde, der mætter hans sjæl; glødende ord fødes på hans læber, så ofte som han møder kulde og tomhed. De fjelde, der omgiver Ringerige, stænger ikke for hans blik; han ser ud over dem det hele Norge ligge udbredt, omgivet af det larmende hav, beboet af en ædel slægt, der kun er svag, fordi den er adsplittet. Foran ham lyser billedet af den hårfagre yngling, hvem en dunkel trang drev ud fra disse dale for at begynde det storværk, der nu skal fuldendes og indvies med kristendommens dåb. Danmark er atter som fordum havets herre, det lægger England for sin fod, og Norges bedste mænd følger Danebrog, medens Islands skjalde forherliger Skjoldungens navn. Når Norge er bleven ét, skal det være anderledes; da skal øernes konge søge forbund med fjeldenes, eller kastes tilbage fra sin blodige vej at forsvare sine egne strande!

Sigurd Syr gjorde længe modstand mod disse høje tanker, men de fandt dog indgang hos ham, og fra det øjeblik af havde Olav ingen mere trofast ven end sin gamle måg. Han lagde sin indflydelse i vægtskålen for at formå Oplandskongerne til at yde Olav al den hjælp, de kunde, og han deltog selv, med alt hvad han kunde stille på benene, i kampen ved Nesjar. Skæbnen lønnede det på hans børn; thi den vinter, Olav tilbragte i sit gamle hjem, havde Åsta et barn i vuggen, Harald Sigurdsøn, der som femtenårs dreng skulde deltage i hans sidste kamp ved Stiklestad og atter femten år senere vende tilbage til Norge for at blive stammefader til en talrig kongeæt.

Olav Haraldsøn var kun 20 år gammel, men han havde gennemgået en skole, der tidlig havde modnet ham til

mand, medens hans lykkelige stjerne havde forskånet ham for de hårde og uudslettelige erfaringer, som Olav Trygvesøn havde måttet gøre før han kom til riget; han havde som barn indåndet fædrelandets luft, han var opfostret af en moder, der elskede ham over alt, han havde aldrig været hånet som træl eller henvist på at skaffe sig anseelse ved legemlige færdigheder. Han tilbragte vinteren med at skaffe sig venner og tilhængere på Oplandene, nogle vandt han gennem sin stiffaders indflydelse, andre ved de rige gaver, som han uddelte, atter andre ved sin uimodståelige personlighed, sin veltalenhed og kækhed. Han var en mand af middelstørrelse, håret var lysebrunt, skæget rødt, ansigtsfarven stærk og øjet af en forunderlig glans og myndighed. Der siges intet om, at han overgik andre i nogen enkelt idræt; men han havde den kongelige gave at knytte dygtige folk til sig og bruge deres evner på det bedste. Hans planer var ikke blot store og dristige, men han satte dem i værk med stor snildhed og med den raskhed, der så ofte knytter sejren til den lille flok. Derved blev hans regering længere og mere afgørende end hans store forgængers; men denne havde til gengæld utvivlsomt overgået ham i personlig dygtighed, viljestyrke og urokkelig heltekraft.

I julen udførte Olav en af disse bedrifter, der ingen ligefrem betydning får i historien, ja endog ofte synes hensigtsløse, og dog har vidtrækkende følger ved den måde, hvorpå de sætter fantasien i bevægelse og vækker folks opmærksomhed for helten. Han gik nemlig op ad dalføret, ad lidet kendte veje og med en lille skare af hengivne mænd, over Dovre til Trøndelagen. Ingen anede hans komme, Sven jarl sad rolig på gården Steinker blandt Ind-Trønderne og tænkte kun på at holde jul. Olav tog fartøjer og overraskede ham fuldstændig på sin gård; man mindedes endnu århundreder efter, hvorledes han havde måttet undfly og hvorledes de to modstandere var mødtes ved det smalle Skarsund, så jarlen som snarest måtte ty

ind i en lille vig for skjult af løvet fra strandens nedhængende trækroner at lade kongen drage forbi. Denne blev imidlertid ikke på Steinker, men tog julekosten i sine skibe og gik atter sydpå til Nidarnes, hvor kong Olavs gård næsten var sunken sammen af vanrøgt. Olav satte sine mænd til at bøde på husene og holdt jul i rigets hjerte til stor forargelse for Trønderne; men da de så var kommen sig af deres første forbavselse og samlede sig mod ham, forsvandt han lige så hurtig som han var kommen. Trønderne kunde ikke negte sig den tilfredsstillelse at undersøge stedet, hvor han havde dvælet det par dage og ødelægge de tarveligt sammentømrede huse; det er den slags hævn, hvormed den overraskede fuldender sit nederlag *).

Tidlig på våren gik Trønderne tilsøs for at hjemsøge deres fjende på en værdigere måde. Sven jarl drog sønderpå med 45 langskibe; i følge med ham var hans svoger Ejnar Tambeskælver (gift med hans søster Bergljot), og Hårek fra Thjotø i Helgeland. Senere stødte til dem Erling Skjalgsøn fra Sole, der herskede »fra Lindesnes til Sognsø«. Olav mødte dem ved »nessene« (Nesjar), på Vestkysten syd forbi Skiringsal; han havde kun en snes langskibe, men deriblandt et meget højt og anseligt, der kaldtes »Karlshoved« efter det mandehoved, som stod i forstavnen og som han selv havde udskåret i vinterens løb. Kampen stod palmesøndag, d. 25. Marts 1016; kong Olav førte Vest-Saxernes kongemærke, en orm på en

*) De ældste kilder omtaler slet ikke dette eventyr, heller ikke Styrmer; derimod findes det i Fagrskinna (k. 91 f.) og i begge Snorres Olavssagaer (k 51 ff., 36 ff), betydelig udvidet i den yngre (sml. Tillæg s. 38 f). Det træk, at der findes løv på træerne (ved juletid) viser, at folkesagnet har kendt forskellige overleveringer. At O. på denne færd skulde have havt en hel hær med sig, have udæsket Trønderne til kamp eller ladet sig hylde af dem, er åbenbart senere tillæg, der giver dette foretagende en helt anden karakter end det historisk kan have havt.

gylden stang, han kæmpede mod de samme fjender her, som dem, han havde vendt sig imod efter sin dåb i Vesterleden; det var det gamle forbund mellem kong Æthelred og Olav Trygvesøn, mellem Æthelstan og Håkon *).

Det var uheldige måneder for de Danske, som indlededes med palmesøndagslaget på Folden. Sven måtte fly for kongens djærve angreb; han drog til sin måg, Olav Skotkonge i Sverig, for at søge hjælp hos ham; kort efter rejste Eadmund Jernside sig i spidsen for det engelske folk og slog Knud og Thorkel i det ene slag efter det andet. Men medens lykken dog atter vendte sig vest for havet, så blev den foreløbig Olav huld i Norge. Han drog skyndsomst den vej, Sven var kommen, og overraskede atter Trønderne, denne gang i påsketiden. Og denne gang gav han sig bedre stunder. Ud-Trønderne vovede ikke længere at stå imod, men hyldede ham og bragte skat til Nidarnes, hvor han nu lod kongsgården genopbygge fra nyt af ved siden af Klemenskirken **). Ud på sommeren, da alt var stille, drog han atter sønderpå og lod sig hylde på alle thingsteder. Den eneste, som gjorde nogen indsigelse, var Erling Skjalgsøn; men da han skønnede, at Olav ikke vilde slå af på sine fordringer, gav han efter og beholdt sine gårde; men hans indflydelse i fylkerne var brudt, så længe Olav sad for styret. Øst for Lindesnes, i Viken, opgav de danske sysselmænd landet uden modstand, deres svage konge Harald nævnes end ikke i disse år.

---

*) Snorre, O. H. k. 47: hann hafði hvítt merki, þat var ormr. K. 48: stöng óð gylt — (Sighvat). At ligheden mellem Olavs og Eadmunds mærke ej er tilfældig synes indlysende.

**) Det fremstilles af nyere forfattere således, at også Klemenskirken havde været ødelagt (Munch I 2, 535), men dette siges ikke i kilderne. Tingen er den, at sagaerne tilskrive hellig Olav den første anlæggelse af den, medens der dog alt forudsættes en kirke i Olav Trygvesøns tid (Snorre, O. Tr. k. 89, Yngre saga k 160, sml. foran s. 343). Traditionens fejl er det da at have overført kirkeanlæget til den anden Olav, medens der ikke er grund til at antage, at jarlerne skulde have ladet Trøndelagens hovedkirke forfalde.

Nu var riget vundet indtil Svinesund, Norges nuværende grænse. I efterårets løb lod kong Olav bygge en borg ved Tune, på den forhen omtalte ø, som Glommen danner før sit udløb, ligeoverfor Tønsberg. De mægtige virker, som i forening med elven skulde danne et landeværn mod Svensken, ses endnu; borgen fik navn efter den nærliggende Sarp-fos. Her byggede Olav sin gård og sin første kirke; den indviedes til jomfru Marie, ligesom hans dåbskirke i Rouen; snart dannede der sig en købstad omkring borgen. Her sad Olav sin første vinter som anerkendt konge fra borgen nordpå over hele riget; det var den samme vinter, som så Knud den store blive hyldet i London som Englands konge, Bretlands kejser. Fra Sverig kom imidlertid budskabet om Sven jarls død på et tog til Østerleden; hans frænder Erik og Håkon sad nord for Humber som Knuds jarler *).

At Olav Haraldsøns tid som konge måtte blive en stadig kamp, lå i alle forhold; først måtte han hævde sin plads overfor Sverig, senere mod Knud og sine egne storbønder; at han omsider bukkede under, var ikke så mærkeligt, som at han holdt sig så længe og opnåede så meget for sit folk. Fjendskabet mellem de to Olaver ytrede sig først, som det dengang plejede at komme, i mindre sammenstød, de søgte at skade og håne ved at forfølge hinandens folk. Således førte Olav Haraldsøn en stadig kamp med de svenske sysselmænd i Ranrige, landet mellem Svinesund og Gøteelven, der både ifølge sin natur og folkets karakter nærmest sluttede sig til den øvrige Viken. Hvad Olav her udrettede var kun til liden hæder for ham, han betænkte sig ikke paa at bruge lumskhed og svig for at komme sine modstandere til livs; men det synes snart at være lykkedes ham at gøre Svensken ked af denne kyststrækning. For yderligere at trætte sin modstander forbød

*) Fagrskinna k. 93. At rigets grænse foreløbig sattes ved Svinsund, ligger allerede i Sarpsborgs anlæggelse.

han al handel fra Norge på Vester-Gøtland, der navnlig var vant til at blive forsynet med fisk fra Viken. På den anden side foruroligede de Svenske landet nordpå, de dræbte norske skatteopkrævere i Jæmteland og vedblev selv at kræve skat i Trøndelagen; dette mislykkedes dog, og de svenske udsendinge blev hængte. Også til søs kom det til sammenstød mellem farmænd fra begge folk, og både havets fred og landefreden syntes at skulle gå i løbet ved denne tilstand.

Der haves flere meget forskellige beretninger om, hvorledes der endelig bragtes fred tilveje mellem kongerne; Snorre har benyttet dem med stort mesterskab til at give et idealt maleri af hin tids forhold, men som historisk kilde er hans fremstilling i det hele uden synderligt værd.

Det var en islandsk tradition, at den berømte Hjalte Skeggesøn, bannerføreren ved kristendommens indførelse, havde båret fredsbud for kong Olav Haraldsøn til hans svenske navne. Hjalte har uden al tvivl søgt kongen i Skara, hvor han meget ofte opholdt sig; der kunde ikke let tænkes nogen grund til at drage til Sigtun eller vel endog Upsal, som sagaerne tænker sig det. Der kan heller ingen tvivl være om, at jo netop jarlen Ragnvald i Vester-Gøtland, som var gift med Olav Trygvesøns søster Ingeborg, har havt megen del i alle fredsforhandlinger. Hjalte havde tillige det hverv at bejle til Olavs datter Ingegerd, og der siges, at han med stor snildhed listede kongens billed ind i hendes sjæl. Olav Skotkonge gav sit samtykke til, at der sluttedes forlig, og Ingegerd fæstedes til den unge konge; men da nogen tid var gået og sendebuddene, som havde talt så fagre ord, var borte, angrede han sin føjelighed og brød aftalen; Ingegerd blev given til en anden bejler, der imidlertid havde meldt sig, nemlig storfyrsten Jaroslav af Garderige*).

Kong Vladimir var død d. 15. Juli 1015; han efterlod sig blandt mange andre sønnerne Jaroslav i Novgorod

*) Styrmer k. 42—45. Fagrskinna k. 95—97.

(Holmgård) og Svjatopolk i Kijev (Kønegård), af hvilke den første alt nogen tid havde gjort sig uafhængig, støttet til lejede væringer fra Norden. Svjatopolk begyndte med at lade et par af sine brødre myrde, men året efter drog Jaroslav mod ham og fordrev ham fra hovedstaden. I året 1018 kom imidlertid Svjatopolk tilbage tilligemed sin svigerfader hertug Boleslav fra Polen, der imidlertid havde sluttet fred med den tyske kejser Henrik, og Kijev faldt atter i deres hånd. Jaroslav vilde nu forlade riget og gå til Sverig, men indbyggerne i Novgorod forhindrede det ved at hugge hans skibe op, hvorpå de udredte en krigsskat til at leje væringer og skaffe sig våben for.

Svogerskabet med kong Olav Svenske var uden al tvivl et led i de planer, Jaroslav lagde for at styrke sin mislige sag; Ingegerd drog til Holmgård med Ragnvald jarl, der da vistnok førte en svensk hjælpetrop; han blev for fremtiden i Garderige som dronningens lensmand på Aldejgjaborg, der var givet hende i morgengave; landet kaldtes af Finnerne efter hendes navn Ingerimma (Ingerds land), af de Svenske senere Ingermanland, egnen om Ruslands nuværende hovedstad. Imidlertid havde Svjatopolk været uforsigtig nok til at bryde med sin svigerfader Boleslav og bukkede nu under for sin broder med den nordiske hær. Fra nu af sad Jaroslav som storfyrste i Kijev; Ingegerd blev moder til en storfyrste og til tre døtre, der ægtede konger i Norge, Frankrig og Ungarn *). Ragnvald jarl óg Ingeborg vedblev stadig at stå i venskabelig forbindelse med Olav Haraldsøn; denne sendte sin ven, skjalden Sighvat til Holmgård i sit ærende, og engang skulde han selv nyde godt af deres gæstfrihed **)

---

*) Nestor ved C. W. Smith k. 50 og Anm. 78. 79. Thietmar VII 48. VIII 1. 16. Zeissberg: die Kriege K. Heinrich II mit Herz. Boleslav von Polen (Wiener Sitzungsberichte 57, 412—26).

**) Sighvats viser hos Snorre k. 70. 92. og Fagrskinna k. 97. Snorre henfører dem til Ragnvalds ophold i Skara.

Olav Svenske vilde dog ikke heller lade det komme til et nyt brud med Norge; han gav derfor Olav Haraldsøn sin anden datter, den frillefødte Æstrid. Med hende fik Olav en datter Ulvhild, der senere blev givet hertug Ordulf af Saxland.

Snorre spænder forholdet mellem de to nordiske konger til en ganske anden yderlighed. Efter ham er scenen for alle forhandlinger i Upsal og rigets stormænd griber kraftigt ind i deres gang, ikke blot Ragnvald jarl, men også Tiundelandets gamle lagmand Thorgny og hele almuen, der tvinger kongen til fred med de Norske. Og da så aftalerne brydes, lader han det komme til et ligefremt oprør, fremkaldt af Vest-Gøternes lagmand Emund af Skara — (men ikke desmindre i Uplandet!) — og resultatet bliver, at kongen må dele sin magt med sønnen Anund.

Til grund for disse scener ligger uden al tvivl en virkelig folketradition, kun at stridsemnet, som vi har set, var et ganske andet end det, sagamanden vil, nemlig kristendommens stilling i Sveariget. Adam af Bremen fortæller også efter Sven Estridsøn, der måtte vide fuldstændig besked med disse tildragelser, at det kom til et brud mellem Olav og Up-Svearne, men det endte med, at de nødte ham til at opgive sine forsøg på med vold og tvang at fremme kirkens sag, medens de intet havde at indvende mod hans foranstaltninger i Vester-Gøtland. Dette vidnesbyrd er så utvetydigt og så godt afhjemlet, at sagaens fremstilling, der er affattet 200 år derefter, intet har at betyde ved siden af*).

Snorre har imidlertid endnu en ejendommelig efterretning, der kaster lys over striden mellem de to Olaver; som kilde nævner han en Thorsten den frode, hvis navn ikke forekommer anden steds, men som øjensynlig har været en mand med særligt kendskab til forholdene ved Kongehelle, hvorfra Snorre, som vi har set, gennem sin

*) Adam II 56. Snorre k. 76—81. 88—96.

fosterfader Jon Loptsøn havde særlig gode efterretninger. Thorstens fortælling gik ud på, at de to konger var mødtes i Kongehelle og havde sluttet varig fred; som mænd, der mente det så alvorligt med kristendommen, måtte de selvfølgelig komme til at sætte pris på hinandens venskab. De enedes om, at Ranrige skulde følge Norge, derimod kunde de ikke få tilstrækkelig oplysning om grænseforholdene på Hising ø. De besluttede da at påkalde en gudsdom og kaste lod; Norges konge vandt i det andet kast*).

Blandt de væringer, som Jaroslav i året 1018 samlede fra Norden, var også Eymund Ringsøn fra Oplandene, kong Olavs våbenfælle og fostbroder; der haves en lang saga om hans deltagelse i de russiske kampe. Han drog afsted, siges der, fordi han ved sin hjemkomst fra vikingetog erfór, at Olav havde hærget hans frænder, kongerne i Oplandene, nogle var dræbte, andre lemlæstede eller fordrevne**). Denne idræt falder altså sammen med de svenske stridigheder; fra Sarpsborg angreb Olav ikke blot Ranrige og Vester-Gøtland, men han knækkede tillige Oplandenes selvstændighed for bestandig. Fem konger mistede her deres »titel« (tignarnafn); den ene af dem — han hed Hrørek — opgav aldrig sine hævnplaner, skønt han blendet og ydmyget opholdt sig ved Olavs hird; han blev tilsidst, da han endog gjorde et forsøg på at myrde kongen i kirken, sendt til Island med en af dennes venner. Sigurd Syr alene beholdt kongenavn ved siden af Olav, så længe han levede. Med rette kvad Ottar Svarte, Sighvats frænde: »Nu råder du, Olav, for det land, som fordum fem konger ejede; Gud styrker dig med megen lykke; brede ætlande øster til Ejdeskoven er under dig, aldrig sad nogen helt over sligt land!« ***)

*) Snorre, Hkr. k. 97; her står: svá segir Þorsteinn fróði, hvorved det får udseende af at være en forfatter, talen er om; men sagaens ældre redaktion har rettere: svá sagði Þ. f. (k. 79).

**) Þáttr Eymundar k. 1—3 (Fornmanna sögur V).

***) Snorre k. 74. (k. 72—74. 82—86).

Norges samling var kun den ene side af Hellig Olavs kongegerning, den anden var hans grundlæggelse af den norske kirke.

Adam af Bremen, hvis hjemmelsmænd i Danmark end kunde mindes Olav Haraldsøns tid, fortæller, at kongen i sin iver for kristendommen søgte medhjælpere både i England og Bremen og at han ikke forsømte noget, som kunde fremme kirkens sag i hans rige. Man nævnede ikke mindre end fire biskopper, som han skulde have ført med sig fra Vesterleden, foruden præster og klerke af lavere grader; sagatraditionen, der i det hele kun har ringe interesse for de kirkelige forhold, mindedes kun to af dem, og af disse er den ene kommen med ved en misforståelse; de to andre kendtes derimod også af den kirkelige overlevering på Island. Styrmer, der har skrevet den ældste endnu bevarede Olavssaga, siger om kongen, at han ved sit komme til Norge førte med sig biskop Grimkel (Grimketel), »og da siger somme mænd, at dér var og biskop Sigurd, der var Olav Trygvesøns hirdbiskop« (k. 20). Som vi véd må dette bero på en fejltagelse, da Sigurd Jon eller Sigfrid Johannes efter Olav I.'s død var gået til Gøtelandene og ved denne tid efter al sandsynlighed havde taget fast ophold ved Johanneskirken i Veksjø i Verend. Det er jo imidlertid ikke blot muligt, men kan være sandsynligt nok, at han kan have gæstet Olav i Sarpsborg eller endog fulgt ham engang gennem Norge, så meget mere som Grimkel, der var kongens hirdbiskop, siges at have været hans frænde*). Men ligesom adskilligt andet i tidens løb er gået over fra den første Olav til den anden, således har traditionen ladet Sigurd vandre over ved siden af Grimkel eller ind i hans plads, så vi nu i adskillige sagaberetninger finder ham, hvor øjensynligt Grimkel oprindelig er ment; der er da ikke andet for end atter at fjerne ham fra denne plads og

---

*) Thjoderik k. 20. Om Harald Snorresøn k. 6. (Fornm. sög. III.)

lade ham nøjes med den bane, han historisk vides at have gennemløbet *).

Foruden Grimkel nævner Adam endnu to andre »engelske« biskopper hos Olav Haraldsøn, nemlig Rudolf og Bernhard; begge disse kendes heldigvis også anden steds fra. Blandt de bisper nemlig, som gæstede Island før bispestolens oprettelse på Skålholt, nævnes en Bjarnvard Vilrádsøn, med tilnavnet »den bogvise«, han siges at være fra England og af Hellig Olav at være opfordret til at gå til Island, hvor han opholdt sig i 5 år. Denne henvisning til Island falder strax i kongens første år, 1016, og efter sin tilbagekomst synes Bernhard at have tiltrådt bispedømmet i Lund, medens Gerbrand blev biskop i Roskilde. Nogen tid efter Bernhard nævnes på Island en biskop Rudolf, der var 19 år dèr på øen; han kom 1050 til sin »frænde«, kong Eadward i England og blev af ham sat til abbed i Abingdon, hvor han døde to år efter. Somme kalder ham Ulv og siger, at hans andet navn egenlig var Rudu-Ulf, d. e. Ulv fra Rouen **). Denne forklaring af navnet kan neppe helt forkastes, selv om der er nogen misforståelse med i spillet; dels stemmer det nemlig så vel med den efterretning, at Olav blev døbt i Rouen, at

*) Styrmer fortæller kun, at »somme« nævnte Sigurd; andre vidste altså intet om hans virksomhed under O. II; blandt disse er de norske love, der kun nævner Grimkel. Fagrskinna viser, hvor vidt misvisningen kunde gå ved kun at nævne S. og det i en forbindelse, hvor de andre endnu har G., nemlig ved Olavs skrinlæggelse (k. 109 f. Snorre k. 257 f.) Styrmer k. 58 og Snorre k. 119 og 127 nævner S., hvor øiensynligt hirdbispen er ment. Til at forøge forvirringen bidrog måske også den omstændighed, at den danske, af Knud indsatte biskop i Olavs sidste tid ligeledes hed Sigurd. Som vi så, var misforståelsen alt indtrådt i Adams tid (II 55). Derimod beror det på en fejltagelse hos Munch, når han (I 2, 598) anfører Gretla k. 40, sammenholdt med Landnáma III 19 som bevis for sin antagelse, at S. også har ledsaget Olav II.

**) Hungrvaka k. 3 (Biskupa sögur). Anglia sacra I 167. Med hensyn til navnet sml. Rúðu-borg, -jarl; Galizu-Ulfr.

han også førte en biskop med sig derfra, og dels forklarer dette bedst, at han var en frænde af kong Eadward, Emmas søn; thi erkebiskop Robert, som døbte Olav, var, som vi har set, selv hendes broder, og intet ligger da nærmere end at også andre frænder af dem har tjent kirken i Rouen; slægtskabet med kong Eadward kan end ikke tænkes at have været anderledes end på mødrene side og her var jo ætten halv dansk. Men når vi går ud fra som sandsynligt, at denne biskop virkelig stammede fra Fruekirken i Rouen, da ligger det vistnok ligeledes nærmest at tænke sig ham i særlig forbindelse med Olavs første kirkeanlæg, det i borgen ved Sarpen; denne kirke indviedes nemlig til jomfru Marie ligesom hin hovedkirke, og herfra udgik Olavs første kirkelige virksomhed. Rudolf må da antages ved kongens fald at være gået herfra til Island, efter først, som Adam beretter, at have gæstet Bremen. Hvad endelig Grimkel angår, da nævnes han af Adam anden steds som Norges anden biskop, mellem Johannes og (den af Knud indsatte) Sigfrid, og som kong Olavs udsending til erkebiskop Unvan, fra hvem han hjembragte kristne lærere; vi kender ham som Sigfrids frænde og i Gulethingsloven nævnes han som den der tilligemed kongen satte lov på Mosterthing *). Dette svarer altså på det nøjeste til sagaernes betegnelse af ham som Olavs »hirdbiskop«, der som sådan stadig var om ham og var hans første rådgiver i kirkelige sager. Efter det ovennævnte kan det dog ansés for rimeligt, at denne stilling især knytter sig til Olavs senere fredelige og for kirken særlig frugtbare periode, medens Rudolf vel nok fra først af indtog en lignende stilling, særlig knyttet til den urolige tid i Viken. Om Grimkel iøvrigt virkelig er kommen med Olav fra England, eller ikke snarere som Sigfrids frænde alt før den tid var knyttet til den norske kirke og kun ved overførelse fra denne sin forgænger siges at have

*) Adam II 55. IV 33. Ældre Gulethingslov 10. Ældre Frosteth. lov III 1.

været i følge med kongen fra først af, savner vi nu hjemmel for at kunne afgøre *).

Da kong Olav sad i Viken for at tage vare på landets grænse mod Sverig og tvinge Oplandene ind under den fælles krone, tog han sig selvfølgelig meget af kirkens sag. Noget bestemt minde er dog ikke bevaret fra selve Viken, uden det, at han byggede kirken i Borg, og den omstændighed, at denne ikke hører blandt de sex fylkeskirker i Viken — (to i hvert af fylkerne: Ranrige, Vingulmark og Vestfold) — viser tilstrækkeligt, at kristendommens grundlæggelse og første organisation allerede på den tid var i alt væsenligt tilendebragt. Anderledes forholdt det sig på Oplandene.

Det norske Opland er i geografisk henseende en del af et stort hele, den højnordiske halvøs største sammenhængende bjergland. I en fjern fortid har havet dannet et bredt sund tvers gennem Sverig, så Venern og Mælaren har været dele af en bugt, der gik sydom Lindesnes ret i øst til Ladogasøens bredder eller vel endog ud i det Hvide hav. Syd for dette jættesund lå det sydsvenske højland som spredte øer lig Gulland, Øland og Bornholm, nord derfor det store fjeldland, der ved et halvtredje hundrede mile langt vandskel fra Nordkap til Lindesnes deles i to hoveddele: den smalle vestlige kyst og det brede højland, der falder langsomt af mod øst og syd. Dette højland falder dog atter i to meget forskellige dele, skilte ved et andet vandskel fra Vigelen (ved Røås) i nord, på det sted, hvor hovedskellet bøjer af mod vest (Dovre), ned mod syd mellem Klar- og Dalelven til slettelandet. Hvad der ligger øst for dette skel, har en barsk og mørk natur og især strænge vintre, udsat som det er for de østlige vinde; til dets ejendommelige karakter hører de dybe vandrige søer med stride elve, lange dale og øde højdedrag. Her ligger Jæmteland, Herjedalen og Dalerne nærmest i vest, Ånger-

*) Sml. R. Keyser, Den norske kirkes hist. I 70 f.

manland, Medelpad og Helsingeland langs den Botniske bugt; øst for denne fortsættes den samme natur endnu dybt ind imod den østevropæiske slette. Vest for vandskellet er landets karakter i det hele mildere og de naturlige forhold heldigere. Højsletten skråner af mod syd, dalene er bredere, »markerne« (de flade fjeldsletter) smalere, vandløbene er rigere og jordsmonnet frugtbart. Meget bidrager hertil den brede bugt, der fra »Jyllandshavet« skyder op mod nord mellem Vikens tvende arme og fortsættes som en dyb fjord til »Oslo hered«, men endnu meget længere op i landet som en bred frugtbar indsænkning i fjeldmasserne. Her mødes de store vandløb fra Dovre i nord, Sogne-, Fille- og Hardangerfjeld i nordvest, Thelemarken i vest og Hedemarken og Ejdeskoven i øst; kun Klarelven holder sig øst herfor og falder i Venern. Nord for de trende fylker i Viken, af hvilke Vesterfold og Vingulmark lå hver på sin side af Folden, bredte sig her tre andre omkring Mjøsen, ikke mindre frugtbare og skønne, nemlig Hadafylke i vest, Raumafylke i øst og Heinafylke i nord, omfattende de brede dalfører langs søer og elve op imod højdalene og markerne. Det var disse tre fylker, indbefattende de gamle lande: Ringerige, Hadaland, Land, Thotn, Vardal, Hedemark, Romerige, Soløer osv., der nærmest kaldtes »Oplandene« (i modsætning til Udlandene, Viken), en betegnelse, der er almindelig over hele det nordiske højland og genfindes på østkysten, i Helsingeland. Allerede Halvdan Svarte eller Håkon Adelsten skulde efter sagnet have forenet disse lande i thinglag og fylker under en fælles lov, der efter det fælles midpunkt (Ejd hered) kaldtes Ejdsiva logen (d. e. Ejd-fællernes log); det er dog langt sandsynligere, at denne ordning netop hidrører fra Olav Haraldsøns tid, hvem også de bedste kilder tilskriver den *). Her var det nemlig han brød de

*) Styrmer k. 31. Snorre, ældre O. s. k. 101. Hejmskringla k. 120 (begge steder i strid med det foregående, henhv. k. 10 og Håkon G. s. k. 11.) Sml. anm. s. 106 til udg. af Styrmer. (Christiania 1849).

gamle selvstændige småkongers magt og tiltvang sig anerkendelse som Norges enekonge. Og hermed fulgte da tillige et almindeligt påbud om kristendommens indførelse; skjalden Sighvat fremhæver det udtrykkeligt som en frugt af kampen med de »elleve« gamle høvdinger, at kirkens lære førtes sejrrigt op imellem fjeldene *).

At det var Olav, som fra først af delte Oplandene i fylker, synes allerede at ligge deri, at han overalt siges at have oprettet fylkeskirker, det vil sige hovedkirker i hvert fylke eller visse dele af det, som kunde danne midpunkter for missionen; ved disse kirker boede der da en fast præst, der var dåb, biskoppelig konfirmation og en kirkegård; de mindre kirker og kapeller stod i et underordnet forhold til dem. Det var en selvfølge, at der måtte henlægges bestemte indtægter til disse kirker, og der siges da også udtrykkeligt, at Olav lagde så megen jord til hver, at lejeindtægten deraf årlig kunde være en vejet (d.e. fuld) mark sølv **). I Oplandene ses der af thinglagets »kristenret« at have været »tredingskirker« d.e. en hovedkirke i hver fylketreding, ligesom der i Viken var en sådan i hver fylke-halvdel.

Omkring de nævnte frugtbare Oplande strækker sig til alle sider store landskaber, der vel omfatter skønne og frugtbare pletter, men dog mere og mere får et vildt, barsk og øde udseende, eftersom man fjerner sig fra hint midpunkt. Mod øst finder vi således de svenske skovbygder Dalsland, over mod Venern, og Vermland, nord om denne sø ved Klarelven; begge er de forholdsvis lavtliggende og vandrige, men kun lidet frugtbare og i hin fjerne tid kun lidet bebyggede. Herfra hæver landet sig mod nord op til Østerdalene omkring Raum-, Klar- og Dalelvens øvre løb; her finder vi overalt stride elve og vilde hejder, men få bygder; dog var det Normænd, som havde fæstet bo her såvel som øst over vandskellet i Herjedalen og

*) Fornm. sögur V 170. Fagrskinna k. 94.
**) Styrmer k. 31. Fornm. sögur V 238. Fagrskinna k. 98.

Jæmteland; Svearne derimod var trængte frem op i Dalarne og Vermland.

Der er ikke opbevaret nogen bestemt tradition om at kong Olav i sin regeringstid nåede frem til disse egne, skønt der i almindelighed siges, at der ikke var nogen fjeldbygd eller udø så afsides, at jo der boede kristne mænd dèr efter hans tid. Det kan da vel nok antages, at der er bleven prædket også i disse egne, men dog i det hele uden synderlig frugt, thi endnu længe efter træffer vi her på hedenske skikke.

Vest for de store bygder i Viken og ved Randselv, Vesterfold og Ringerige, strækker sig Thelemarken og Numedalen, der i alt væsenligt ligner det østlige højland med talrige vandløb og søer, storslåede fjeldpartier og spredte bygder. Heller ikke herfra haves udtrykkelige beretninger om kong Olavs mission. Mod nord og nordvest derimod er dalførerne i det hele bredere og bygderne større, og her haves der bestemte overleveringer om de sejrrige forsøg, som den helligdømte konge gjorde på at samle hele sit folk under kirkens lære.

Fra Mjøs går hovedvejen til Trondhjem langs Logen imod nord; Gudbrandsdalen slutter sig her umiddelbart til Hedemarken og Vardalen. Nord for dem kaldes bygderne med et fælles navn Dalene og betegnes nærmere efter de spredte vandløb, der herfra samles mod syd til Logen; vejen når her op på højderne af Dovre fjeld, hvorfra den da gennem Opdalen sænker sig nedad i Trøndelagen. Mellem de vestlige dalfører og Thelemarken endelig hæver landet sig ligeledes til det vestlige vandskel og danner de bekendte bygder i Haddingedalen og Valders, gennem hvilke hovedvejene fra Folden og de sydlige Oplande førte over fjeldene til Sognefylke og Hørdeland.

Kongen kom til de nordlige bygder fra Romsdalen nordenfjelds ved Romelven (Rauma), mellem Sønder og Nørre Møre. Ad elvdalen kom han op til søen Lesje (Lesø), samme vej, som senere i tiden skulde blive så skæbne-

svanger for den skotske oberst. Ved Lesje boede han på gården Bø, lod bygge kirke og indsatte præster; bønderne måtte give gisler på deres troskab mod ham og den nye lære. Herfra drog han sønderpå over fjeldet til Lom (Loar), bygden ved Otte-elven; da han fik øje på det frugtbare dalføre, udbrød han: »skade er det, at så fager en bygd skal brænde!« Idetmindste fortalte man så på stedet. Han opholdt sig fem dage på gården Nes ved elvsøen; den stuebygning, hvori han boede, stod uforandret gennem hele middelalderen til minde om disse betydningsfulde dage. Kongen stævnede ved budstikke bønderne sammen fra Lom, Våge og Hedal og pålagde dem at lade sig kristne samt overgive ham dem af deres børn, som han vilde udtage til at oplæres ved hans hird; i modsat fald vilde han hærge landet. Bønderne underkastede sig og blev døbte; Thorgejr den gamle på Gårdmo syd for vandet lovede at bygge en kirke på sin gård, og kongen lagde til tak herfor et fiskevand til den; det ligger endnu således.

Herfra førte vejen ned til de egenlige Gudbrandsdale, der opnævntes efter en mægtig bondeslægt, som søn efter far synes at have heddet Gudbrand. Den daværende bonde af dette navn sættes af skjalden Sighvat ved siden af Erling Skjalgsøn på Sole næst efter kongen i anseelse, over alle andre rigets mænd. Han var en stor blótmand, der ved sin sædegård Hundtorp havde et hov med guden Thors billed, siddende på et højsæde, smykket med guld og sølv og med en hammer i hånden; der blótedes hver dag madoffer til ham, fem leve med sul, og han ansås for bygdernes bedste beskytter.

Da Gudbrand hørte, at kong Olav fór frem gennem de øvre dale, skar han hærpil op og stævnede Dølerne til sig allevegne fra, de strømmede sammen nogle ad fjeldvejene, andre ad Logen i både, snart var der samlet en stor mængde. Nu talte han til dem om kongens færd og forehavende og opfordrede dem til at gøre modstand det længste de formåede; deres gamle ven Thor mente han nok vilde

yde dem hjælp mod denne usynlige og afmægtige gud, som Olav forkyndte. Hans søn sendtes mod nord med en udvalgt skare, der stadig forøgedes ved flygtninge oppe fra, og stod nogle dage efter i Bredebygden, hvor Otte flyder ind i hovedelven. Olav var gået østerpå fra Lom og Våge og lå en nat i Sel; her hørte han, at bondehæren stod en mils vej sønderpå; han hærklædte sig derfor med sine mænd og gik den imøde. Da de traf sammen, talte han til dem og bød dem kristendom, men bønderne svarede, at han idag vilde få andet at tage vare end at håne dem. Kongen angreb da deres stilling, der neppe kan have været nogen anden end den ved Kringelen, hvor Skotterne, der 600 år efter var dragne den selvsamme vej, fandt deres bane. Olav var heldigere; hvad enten han efter en blodig kamp tiltvang sig gennemgang gennem passet, som én beretning siger, eller bønderne opgav det af skræk, som Snorre fortæller, så endte det i alle tilfælde med at bondehæren splittedes og Gudbrands søn toges til fange; man fristes til at tænke på en delvis omgående bevægelse fra kongens side *).

Kongen blev stående på Bredebygden i fire dage og gik derpå videre; Gudbrands søn sendtes i forvejen med fredstilbud. Høvdingen var ikke villig til at gå ind herpå, før han i drømme så en høj og lys mand, der spåede ham døden, hvis han længere modsatte sig sin konge; der berammedes da et møde og Olav tog ophold på gården

*) Styrmer k. 34. Snorre, k. 118. Mærkeligt nok synes det ikke at være faldet nogen norsk forfatter ind, at kampen kunde have stået ved Kringelen; om noget skulde være til hinder derfor? For ikke stedkendte folk ligger det i alle tilfælde nærmest at tænke på et sted, der efter beskrivelserne egner sig så vel til modstand, da bondehæren efter sagaen stod lige syd for passet, medens O. samme morgen kom fra et nordligere sted; man kan neppe tænke sig, at egnens folk skulde have ladet ham passere frit igennem her for at levere slag strax efter. Også 1612 stod hovedstyrken lige syd for Kringelen, men kom ikke i kamp. (Krags sagn s. 68 ff. Norske saml. VI 200 ff). Sml. Munch I 2, 607.

Lidstad, lige nord for Hundtorp; han var her fem dage. Thinget holdtes efter sagnet tre dage i rad; på den første fremsatte kongen sit kristendomspåbud, men blev afvist med bemærkning om, at en usynlig gud først måtte godtgøre sin tilværelse: han skulde skaffe skyfuldt vejr til næste dag. Da dette indtraf, fremsattes fordring om klart vejr den følgende dag. Endelig tredje dagen mødtes de ved solopkomme og hedningerne havde da ført deres Thorsbilled frem og stillet det op mod den kristne hær for at synet af guden kunde berøve den modet. Olav derimod havde gjort aftale med en af sine mænd, Kolbejn den stærke, om at stille sig i nærheden af den skårne gud med en kølle i hånden. Da nu Gudbrand i stærke ord havde fremhævet Thors magt og udæsket de kristne til at lade ham få deres gud at se, sagde Olav: ser mod øst, der fremstiger han ret nu! og alle så da ud mod den opgående sol; men i det samme knuste Kolbejn gudebilledet med et vældigt kølleslag. Dette nedslog aldeles hedningernes mod og der blev sluttet forlig, hele bondehæren modtog dåben og Gudbrand byggede en hovedkirke på sin gård istedenfor hovet; han lagde jordegods til og biskoppen satte præster til herfra at undervise almuen *).

Olav befæstede sin stilling heroppe i Dalene ved at give den mægtige Thord Gudormsøn på Stejg, lige syd ved Hundtorp, sin moders søster Isrid (Isfrid) Gudbrandsdatter til ægte; deres søn var den senere berømte Stejgar Thore; Ketel Kalv på Ringenes ved Mjøs fik derimod Olavs søster Gunhild. Begge disse mænd og med dem hele deres mægtige slægt hørte senere til kongens mest hengivne venner.

---

*) Styrmer k. 33—38. 74. Snorre k. 117—19 (ældre saga k. 98—100). At hele denne beretning hviler på en stedlig tradition, ses tydeligt af alle enkeltheder: Gudbrand er uvidende om Olavs kongedømme lige til han kommer; Olav opholder sig 5 dage (en »fimt«, oldtidens tidsénhed) hvert sted (på Nes, ved Kringelen, på Lidstad) og Styrmer deler fortællingen i to, af hvilke den ene forudsætter den anden, uden at han dog har lagt mærke til det.

De vestlige højdale modtog kristendommen ad en anden vej. Kong Olav, siges der, erfór på Vesterlandet, at det stod ilde til med kristenholdet på Vors mellem Hardanger og Sognefylke; han gik da derop og stævnede thing på Vorse Vang; enden blev, at almuen underkastede sig og lovede at holde den nye lære. Herfra drog han ad Sognefjorden og Lærdalen op over Fillefjeld til Valders, der endnu var hedensk. Kongen havde kun en ringe styrke med til denne afsides egn og han måtte derfor bruge megen forsigtighed. Han holdt sig til vandløbene og nåede elvsøen Mjøs, hvor han bemægtigede sig bøndernes både for at kunne trække sig tilbage til vandet, om det skulde være fornødent. Derpå stævnedes der thing ved søen og bønderne mødte i store hobe, rede til at modsætte sig kongens påbud. Det viste sig strax, at Olav ingen vegne kunde komme med det gode; han lod derfor sagen falde og spurgte, om nogen ønskede hans dom i deres private trætter. Dette var der mange som gjorde, og snart opløstes thingalmuen i mindre flokke, der så fjendsk til hinanden; den tidligere enighed var forsvunden. Men om natten spredte kongens folk sig i bygden hinsides vandet og begyndte at hærge, den ene gård efter den anden gik op i luer, og bondehæren, der ikke kunde komme tilhjælp, adskiltes rådvild til alle sider. Olav blev imidlertid ved at hærge på begge søens sider, da man nu ingensteds kunde gøre modstand, indtil bønderne enkeltvis kom til ham og bad om fred. Den fik de selvfølgelig gerne, og bygden blev nu kristnet helt ned langs Bejnaelven til Hadeland, hvor kongen ankom ved vinterens begyndelse. — Således har da skjalden ret, når han udbryder: »Det går fra slægt til slægt, hvorledes kongen, han som var den ypperste blandt mænd, brændte Oplændingernes huse; folket undgjaldt kongens vrede. De stærke mænd vilde ej lyde, før der var styret til våde: galgen blev den sejrrige konges fjender til del.«*)

---

*) Snorre k. 120 (ældre, k. 109).

De norske Oplandes omvendelse er helt og holdent Olav Haraldsøns værk; efter tre stormløb, fra syd, fra nord og fra vest, var al modstand brudt og Asernes høje fjeldborg vunden, for aldrig mere at gå tabt i denne strid.

Imidlertid havde kong Olav heller ikke forsømt at gå sin store forgængers værk nordenfjelds efter; såvel i kystlandene som i Trøndelagen havde han tvertimod taget sig alvorligt af kristendommens sag, som Håkonsønnerne vel ikke havde ladet falde, men dog heller ikke fremmet med nogen synderlig iver.

Blandt Ud-Trønderne havde kristendommen holdt sig omkring Klemenskirken på Nidarnes; her var jævnlig samfærsel med de kristne nabolande, deriblandt Island, og her i nærheden sad jarlerne med deres døbte følge. Hedendommen derimod havde igen fundet et midpunkt i det store hov i Mæren blandt Ind-Trønderne; det lå overfor st. Klemens ved Nidelven som Upsalehov overfor Sigtune st. Peters kirke. Men kong Olav var ikke så føjelig som jarlerne, han forbød på det strængeste alt blót og alle blótgilder. Alligevel fortsattes de hedenske højtidsøl inde i Mæren under andre former, og det kom Olav for øre, at man end bestandig drak Asernes minde til et godt år, lykke (»sejr«) og fred; særlig sagdes Alver på Egg, nabogården ved Mæren, at forestå disse gilder. Olav overfaldt da den samlede almue ved et vårblót; han kom en mørk forårsnat med 5 skibe og 300 mænd fra Nidaros og »tog hus over« Alver og hans mænd; de blev strax dræbte og erklærede ugilde (faldne på deres gerninger), bondehoben blev tvungen til dåb, hovet ødet og alle gildeskrud uddelte til kongens mænd. Derpå blev der viet fylkes-kirker (deriblandt vistnok først og fremmest Sparbo Fruekirke ved selve Mæren) og indsat præster, og ethvert offenligt blót derved gjort umuligt, sålænge Olav levede; heller ikke senere genoplivedes de gamle sæder mere *).

*) Snorre k. 113—15. Nicolaysen, Norske fornlevninger s. 646.

Langs kysten påså Olav jævnlig overholdelsen af kristendoms påbuddet, han gik iland snart her og snart hist, når han kom forbi eller når han drog på gæsteri, så til kirkerne og lod bispen undersøge præsternes forhold. Der haves ingen udtrykkelige minder fra disse besøg undtagen fra Hålogeland, hvor han drog op med fem skibe og overalt blev modtagen vel med det skyldige gæsteri (vejtser). Af høvdingerne her udmærkede sig især den gamle Hårik på Thjótta, Eyvind Skjaldespilders søn, og længst mod nord Thore Hund på Bjarkø, nord for Hindø i Lofoden (under 69°). Begge disse mænd hyldede kongen og der forlyder intet om, at de var faldne tilbage til hedendommen. Særligt fremhæves endnu en gammel viking Grankel, der gjorde et stort gilde for Olav og lod sin djærve søn Åsmund gå i hans hird, hvor han snart opnåede en ansét stilling. Her havde da den nidkære konge nået nordgrænsen for den danske tunge og det mål i rummet, han med hensyn til kirken havde sat sig *).

Det er tilvisse en sjælden lykke så hurtigt og så fuldstændigt at nå sit mål, tilmed når dette mål er så stort og skønt, som det kong Olav havde sat sig; men det sker ikke let ustraffet. Olav var i høj grad bleven begunstiget af tidsforholdene; af de to store naboriger, hvis interesse i så høj grad syntes modsat hans formål, styredes det ene af en konge, hvis kæreste tanke det på den tid var blevet at fremme kristendommens sag, medens det andet tildels kunde kaldes kongeløst. Olav Svenske måtte nok ifølge sin stilling og sine slægtskabsforhold føle sig stødt ved sin navnes første optræden, men hans opmærksomhed var dog så overvejende henvendt på andre ting, og hans til-

---

*) Snorre k. 110—12. Tidsregningen for Olavs forskellige foretagender indenlands er neppe andet end en »fable convenue«, der støtter sig til Snorres skøn. At sagamanden måtte vælge en vis orden for sine fortællinger er en selvfølge, men det har formentlig ingen betydning for os.

bøjelighed gik så aldeles i samme retning som Olav Haraldsøns, at det forholdsvis måtte blive let at vinde ham for den nye tingenes orden i Norge. Og Danmark var i denne tid i en lignende forfatning, som da Sven Tjugeskæg i sine første år forlod det for at hærge på England, hverken den svage Harald eller den fraværende Knud synes at have tænkt alvorlig på at stanse Olav i sit sejrsløb. Og dog var det her, faren skjulte sig; hos Knud sad Erik og efter ham Håkon jarl i stor anseelse; til ham som repræsentant for det forsvundne Norge tyede de misfornøjede.

Olav var for lidet fremsynet og for trodsig en mand til at skåne sin mægtige nabos følelser eller til at tage hensyn til forholdenes krav. Fortiden skulde efter hans mening med ét slag synke i jorden, hvad der havde århundreders hævd skulde uden indsigelse vige plads for de nye tanker og den samfundsskik, som han indførte. Det var umuligt andet end at store kræfter efterhånden måtte komme i bevægelse mod ham og søge at afbryde hans værk, før det blev for sent.

Medens Knud satte pris på at forøge Danmarks indflydelse i Vendland ved atter at give Jomsborg sin tidligere betydning, og medens han benyttede sin mægtige stilling til at skaffe sig anerkendelse for rigets gamle grænse ved Ejderen, måtte han nu se på, at danske sysselmænd blev fordrevne fra Viken, uden at den norske konge gav så meget som et ord for sin fremfærd. Og medens Knud efter de engelske kongers vis lagde vind på at bringe de skotske høvdinger til at anerkende hans højhed, lykkedes det Olav at blive hyldet af jarlerne på Ørkn- og Hjetlandsøerne, der havde underkastet sig hans voldgift og han lagde planer til at knytte Island og udøerne til sit rige *). Dertil kom hans stridigheder med Norges egne høvdinger, der strax fra først af var, eller i løbet af en halv snes år blev hans svorne fjender, fordi han greb hver

*) Snorre k. 99—109 (efter Jarla saga) k. 146.

lejlighed til ikke blot at indskrænke deres magt, men tillige til at ydmyge dem og lade dem føle sin kongevælde. Således var forholdet til Erling Skjalgsøn, der havde vist den første Olav så trofast venskab, til Hårik på Thjótta, Thore Hund på Bjarkø og næsten alle deres mægtige frænder. Erling havde en søster Sigrid, som havde været gift med Sigurd på Throndenes i Hålogeland, Thore Hunds broder; hun havde en søn Åsbjørn, der indvikledes i stridigheder med kongens årmand Thore Sæl på Øgvaldnes i Hørdaland og tilsidst fældede ham for hans fødder. Det lykkedes vel at få et forlig tilvejebragt, således at Åsbjørn »Sælsbane« lovede at gå kongen tilhånde og blive hans hirdmand, men ikke desmindre brød han på sin farbroder Thores tilskyndelse forliget. Nogen tid efter blev han dræbt i sin skude med et kastespyd, som man sagde på kongens bud, og hans lidenskabelige moder æggede Thore Hund til hævn ved at give ham det skæbnesvangre spyd, der var dragen ud af sønnens bryst: »Det vilde være en stordåd, sagde hun, om du skiltes ved dette spyd så det kom til at stå i kong Olavs hjerte, og jeg kalder dig hver mands nidding, om du ikke hævner Åsbjørns fald.«

En vigtig tilvæxt fik de misfornøjede ved svogerskab med Arnungeætten på Giske foran Hjørungevåg på Sønder Møre. Dens stammefader Finvid var funden i en ørnerede, svøbt i silke, og slægten blev sin høje byrd tro, den kom til at spille en fremragende rolle i Norges historie gennem en god del af middelalderen. Arne på Giske, der levede i kong Olavs første tid, deltog dog ikke såvidt vides i de indre kampe, og hans sønner, skønt knyttede til kongens fjender ved flerdobbelt svogerskab, blev ham tro til det sidste; kun Kalv, som fik Thore Hunds søster Sigrid, enke efter Alver på Egg, der faldt ugild på Mæren, gik over til fjenden; Olav havde givet hende og gården til Kalv Arnesøn som sin ven, men han kunde ikke modstå de nye omgivelser og forbindelser, og blev senere en af kongens mægtigste fjender. Til disse sluttede sig endelig Ejnar

Tambeskælver, Trøndelagens mægtigste mand og jarlernes svoger; hans fjendskab var dog ikke så farligt som mange andres. — Det er skyggesiden i Olavs kongedømme, at han ikke formår noget over disse mænd; i den henseende danner han et mærkeligt modstykke til kong Knud, der så kløgtigt forstod at vinde det undertvungne lands stormænd uden dog at opgive sit ubetingede herredømme. Olav forstod ikke at slå af på sine fordringer og sit mål; han kunde ikke bøjes, men han kunde brydes.

Kong Knud synes for det meste at have været fraværende fra Danmark i en 6—7 år efter broderen Haralds død; Thorkel den høje var forsvunden fra skuepladsen og Ulv jarl havde indtaget hans plads som landets første høvding; kongens unge søn Sven opfostredes i hans hus. Imidlertid havde Olav Haraldsøn sluttet nøje venskab med sin måg, kong Anund i Sverig, der havde fulgt sin fader på tronen; og hvad enten de nu nærede frygt for Knuds planer eller, hvad der vel er sandsynligere, de anså hans rige for værgeløst og indbyggerne for misfornøjede med kongens fraværelse, så enedes de om i sommeren 1026 at fare med hærskjold over Skåne og Sælland *). Fra begge disse lande har Saxe opbevaret minder om dette overfald. På Sælland, siger han, samlede kong Olav høvdinger og almue til et almindeligt stævne for at fremstille sig som kongsemne for det høvdingeløse folk; han fulgte heri sikkert kun det af Erik Sejrsæl i Sven Tjugeskægs tid givne exempel. Midt under forhandlingerne meldte hans vagtmænd, at man kunde se langskibe nnder opsejling, men en af de tilstedeværende stormænd, der vidste, at det var kong Knuds flåde, beroligede ham med den forsikring, at det var farmænd, som plejede at samles her til handelsstævne. Kongen, der var opsat på at vinde almuen, vedblev da med sine

*) Om tidsregningen for det følgende se Tillæg IX.

taler, indtil efterretningerne fra stranden blev for bestemte til at det længere kunde negtes, at det jo var en orlogsflåde, som nærmede sig. Olav bebrejdede da hin hærmand, at han havde sinket ham med sit falske foregivende, men denne svarede, at det tilvisse var købmænd, de var jo komne for at slå en handel med ham om folk og rige. Olav undkom med nød og neppe.

I Skåne mindedes man, at det var Håkon fra Stangby, som havde bragt Knud den første tidende om overfaldet, han tog det første det bedste fartøj og drog til England med det; senere fik han to bols jord i belønning for sin nidkærhed *).

Efter Sighvats udtryk må man formode, at også kongesønnen Sven, der ved denne tid vel var henved 12 år gammel, ilede til England for at påkalde sin faders hjælp; skjalden siger nemlig således: »Her farer østerfra den skønne klarøjede Danernes kongesøn .... Det strålende skib skred vesterfra, det bar deden ud Adalråds fjende. Landshøvdingernes drager bar mørke sejl ved rå i børen, herlig var kongens færd! men de skibe, som kom vesterfra, gled hen over havet til Limfjorden.« **)

Om de forbundne konger taler Sighvat således: »*Knud var under himlen* — jeg tænker det skal spørges, at modet stod sin prøve hos Haralds søn i striden; Olav, den årsæle konge, lod skibene glide ad fiskens vej sydover fra Nidelven; nordifra ilede de svale køle til det flade Sælland med kongen; det rygtedes. Men Anund farer med en anden hær, en svensk, at kæmpe med Danerne; kongen indesluttede mange lande langs havbrynet med sine stridsmænd, dèr hvor, helt, det skrappe møde med hjelmene

*) I Lunds domkirke mindede man under 4. Marts en *Hakvin af Stangby.* Scr. III, 439.

**) Snorre, ældre O. H. saga k. 137. Udgiverne forklarer med urette også det første (austan) om kong Knud.

forestod flåden. De snare konger kunde ej drage Danmark under sig med slig fremfærd; da lod Danernes drabsmand Skåne blodigt hærge — *den ypperste konge!*«

Alt før Knuds ankomst synes flåderne at have trukket sig østerpå og var lagte ind i Helgeåens munding eller rettere i den sø, som dannes lidt ovenfor åens udløb. Hæren fór med ild og sværd gennem Skåne, men den led et føleligt nederlag ved Stangebjerg i Vester Gyngeherred og måtte trække sig tilbage til søen. Imidlertid var den danske flåde ankommen foran åen og det kom til et heftigt slag under holmene, hvor de Svenske og Normændene lå med deres hovedstyrke. Kong Knud angreb under meget uheldige forhold og led et fuldstændigt nederlag, som det synes ved et forsøg på at sætte sig i besiddelse af holmen: træflåderne, som de Danske vilde bruge til landgangen, sank under dem. Efter andre beretninger var åen opdæmmet, så vandet pludselig blev løsladt under kampen. Mange fandt deres død i bølgerne, og Saxe fortæller, øjensynligt efter stedlige overleveringer, at mange lig senere fiskedes op og begroves ved Åsum kirke ved Helgesøen.

Efter de engelske årbøger førtes kampen imod Knud på denne dag ikke af de tvende konger, men af jarlerne Ulv og Ejlev, uden al tvivl Ragnvald jarls og Ingeborgs sønner fra Holmgård, der bar de samme navne. I denne omstændighed har vi da vistnok også den egenlige anledning til, at sagnet senere lod *den danske* Ulv jarl deltage i slaget imod sin konge, hvoraf man da atter forklarede hans senere drab. Men hele denne fortælling er uhjemlet og mangler al sandsynlighed.

Kong Knud undslap neppe nok fra nederlaget; han gik tilbage til Øresund for at tage imod kong Olav, når han vilde drage hjem. Men Olav lod sig advare af sin navnes skæbne 24 år tilforn og tog sig vel i vare for at komme i de danske farvande; han fulgte med kong Anund og drog hjem over land. Kun Hårek fra Thjótta gjorde

det vovestykke med sit skib at gå gennem Sundet; de Danske holdt ham for en farmand*).

Knud ventede på Sælland indtil jul; han holdt endnu denne højtid i hjemmet, men drog strax efter på pilegrimsfærd til Rom. Han tog den sædvanlige vej over Ribe til Flandern og derfra videre sydpå gennem Burgund til Italien. Han havde allerede ofte tilforn tænkt på at gøre en slig rejse, men det var bestandig bleven opsat, nu måtte han føle dobbelt trang dertil efter at have erfaret, hvor meget der endnu manglede i hans magt og hvor let hans lykke kunde vendes til det modsatte. Han følte en personlig trang til at ydmyge sig i en pilegrimsfærd, og han ønskede tillige som konge at lette sine undersåtter vejen til de hellige steder. Derfor optræder han med kongelig gavmildhed, men tillige med en pilegrims ydmyghed, hvor han kommer frem. »Hvad han gjorde andre steder vil jeg ikke tale om, siger hans levnedsbeskriver, den flanderske munk, men hvad han gjorde i st. Avdomar (st. Omer) vil jeg anføre som et exempel, fordi jeg så det med mine egne øjne. Da han trådte ind i mønstret og blev modtagen med stor ærbødighed, tren han ydmygelig frem, med nedslagne øjne og under heftig gråd anråbte han de hellige mænds miskundhed. Men da han så vilde yde sine kongelige gaver på de hellige altre, o hvor ofte kyssede han da ikke først jorden vi stod på, hvorledes slog han sig ikke for brystet, hvorledes sukkede han ikke og udbrød den ene gang efter den anden, at han var uværdig til al nåde! Endelig trådte hans ledsagere frem med gaverne, og det ikke i en pung, men en mand bar dem i sine kappeskøder og kongen lagde dem med egne hænder på alteret, som en glad giver efter apostelens ord; — men hvorfor siger jeg alteret? jeg så jo, hvorledes han gik hver krog i mønsteret igennem og at han ikke gik selv det ringeste

*) Saxo p. 518 ff. Snorre, O H k. 159 ff. A. S chron. 1025. Fagrskinna k. 100—102.

forbi uden at have kysset det og ofret sin rige gave derpå. Endelig samledes de fattige og fik deres rigelige del hver enkelt.« — Selv om skildringen her selvfølgelig er overdreven, så ses det dog af den, at kongen er optrådt som bodfærdig pilegrim, og Sighvat skjald stadfæster det ved at omtale hans »Romsvej« med den viede stav *).

De rige gaver blev ikke givne for ingen ting, han stiftede sjælemesser for sig og sit hus, men købte tillige gæstfrihed for alle mænd og kvinder fra Danmark og England, som måtte komme på de samme steder på vejen sønderpå.

Han nåede Rom, således som pilegrimmene gerne havde til mål, henimod påsketiden; påskedag faldt i året 1027 alt på d. 26. Marts. Det var ikke nogen almindelig påske; thi festen var bestemt til at være vidne til den tyske konge Konrad II.'s kroning til romersk kejser. Konrad havde året tilforn undertvunget de forskellige småmagter i Italien og forlangte nu ligesom hans formænd at modtages i den gamle verdensstad for at tiltræde kejserdømmet over Vesterlandene. Hans planer var vidtgående; med ham var den frankiske stamme igen kommen til magten efter ét hundredårs afbrydelse, på den grundvold, Saxerne havde lagt, vilde han bygge en magt, der skulde overgå alt hvad fortiden havde kendt siden den store Konstantins tid. Samme år som han modtog kejserkronen gik en prægtig sendefærd til Konstantinopel for at slutte forbund og venskab med kejser Konstantin og om muligt at vinde en af hans døtre for Konrads lille søn Henrik; Konstantin havde ingen sønner og der kunde således måske endog være udsigter til at forene begge kejserkroner på ét hoved *). Til kron-

---

*) Fagrskinna k. 117. Sagaen gør det til en færd »med stav og skræppe«. Der haves også en taksigelsesskrivelse til Knud fra biskop Fulbert af Chartres for ydede gaver til ham, hans klerke og munke. Baronius, annales eccles. 1016 (XVI, 500). Helvegs danske kirkehist. I, 139.

**) W. Giesebrecht, Deutsche Kaiserzeit II 223 ff. Forschungen z. deut. Gesch. X 606 ff.

ingen var mange både verdslige og kirkelige stormænd strømmede sammen i Rom. Om tirsdagen (i den stille uge) holdt kong Konrad sit indtog i Rom, modtagen af pave Johan XIX og stadens indbyggere, i ugens løb samledes nu de store alle vegne fra: kong Rudolf af Burgund, patriarken af Aquileia, erkebisperne af Milano, Ravenna, Mainz, Köln, Trier, Salzburg og Magdeburg og utallige andre fyrster og prælater af lavere rang. Påske søndag fandt kroningen sted, ikke som ellers i Peders, men i st. Apostoli kirken. De to konger Knud og Rudolf fulgte Konrad i det højtidelige optog, men blev ved indgangen til kirken vidne til en højst forargelig scene; thi idet Konrad trådte ind ad døren, stillede erkebispen af Ravenna sig ved hans højre side for at følge ham op til alteret, en ære, som med rette tilkom erkebispen af Milano; denne trådte derfor til og hævdede sin ret, men kongen, der ikke var forberedt på dette optrin, greb den førstes hånd, slap den senere igen, og måtte nu føres op igennem kirken af en biskop, da erkebispen af Milano havde bortfjernet sig i vrede. Endnu før kroningsfestlighederne var forbi, kom det tilmed til åben kamp i byen mellem Tyskerne og Romerne.

Man er gået ud fra, at Knud skulde være dragen til Rom for denne kronings skyld, men dette er aldeles usandsynligt; lige så let som hans pilegrimsfærd forklares ud af hans hele fortid og særlig den sidste sommers begivenheder, lige så vanskeligt vilde det være at forklare, hvorfor han som pilegrim skulde være dragen derned til en kroningsfest, og dertil kommer, at denne, såvidt man kan se, ikke var forberedt i længere tid forud, men stod i forbindelse med den sidste tids begivenheder i Italien, hvis rygte neppe var nået op til Norden. At rejsen heller ikke må opfattes som en sær vigtig statsakt, men har en rent personlig karakter, fremgår desuden noksom af det mærkelige, ofte omtalte brev, som han skrev hjem strax efter påske. Det er rettet til det engelske folks kirkelige og

verdslige stormænd og gennem dem til hele folket, og det er umiddelbart udsprunget af de stemninger, som kejserstaden havde fremkaldt hos den nordiske pilegrim. Han fortæller her, hvad der er sket, siden han forlod dem, hvorledes Danmarks naboer havde stræbt ham efter land og liv, men hvorledes gud havde holdt sin hånd over ham og gjort selv deres tapperhed til skamme. Nu er han dragen til Rom og har oplevet mærkelige ting; han fortæller om, hvor hæderligt han er bleven modtagen, hvor stor venlighed kejser Konrad har vist ham, hvor imødekommende han og kong Rudolf har været med hensyn til afskaffelsen af de trykkende pålæg, der hvilede på de Romfarende, både pilegrimme og købmænd; kejseren, siger han, har givet ham kostelige gaver, gyldne og sølverne kar, prægtige kapper og kjortler. Dernæst udtaler han, hvilke tanker selve de hellige steder har fremkaldt hos ham, hvorledes han har lovet sig selv for fremtiden at holde over lov og ret uden persons anseelse og at give gud hvad guds er. Hjemvejen, siger han, vil han lægge over Danmark, ligesom han er kommen, »for med alle Danskes minde at slutte fred og varigt forbund med de folk, som vilde have skilt ham ved liv og rige —«; når det er sket, så han »ej tør frygte krig fra nogen kant eller nogens uvenskab, så har han besluttet endnu i denne sommer at komme til England, såsnart skibene er rede.« *) Det gik imidlertid ikke efter denne foreløbige bestemmelse; Knud kom ikke tilbage til Danmark den gang, han forandrede sin rejseplan, uvist af hvilken grund, og gik lige til England.

Denne sommer kom kong Olavs ven Sighvat skjald til England på tilbagevejen fra Normandiet, hvor han havde ligget vinteren over i købfærd. Han blev vel modtagen af kongen og fik tilladelse til at sejle til Norge, skønt der var lagt forbud på denne vej. Han kvad et Knudsdrapa

*) Tillæg s 57. Wipo, vita Conradi, Pertz XI 265.

med omkvæd: »Knud er under himlen — den ypperste konge«, af hvilket vi alt har havt lejlighed til at anføre et vers. Efter skjaldes vis forherligede han her sin helt på hans fjenders bekostning; det er ret karakteristisk at se, hvorledes han omtaler kampen mellem de nordiske konger: »Jyllands konge, den hjemkomne, lod sig ikke fortære, det hugede landets børn; Danmarks værneskjold vilde ikke vide af landeran! — Mod fjenderne, vrede konge! du tugtede Sveerne, men ulven fik stort bytte på det sted som hedder Helgeå; forfærdelige, du med dit heltefolk holdt landet fast mod to konger, der ravnen ikke sultede; snarrådig er du! Olav, Egdernes drotten, holdt stålstævne med den Jydernes herlige konge, som sønderbrød ringe; Skåningernes høvding skød hårdelig på ham, Svens søn tøvede ej med at tage fat; ulven hylede over lig!« Også pilegrimsfærden skildres i denne drapa og skjalden fortæller os, at kongen afbrød den ved »Klus-Petrus«; her modtog han altså vel efterretninger fra sit hjem, der bragte ham til at forandre ikke blot sin rejseplan, men også rejsemåden (som pilegrim). I England lagde man end ikke mærke til Romfærden, men da han kom til landet til sædvanlig tid efter vinteren, antog de fjernere stående, at han kom fra Danmark; årbøgerne har derfor end ikke opbevaret efterretningen om denne rejse på sit rette sted; men da man senere, måske først efter hans død, fremdrog den stærkere, blev den indført på et senere sted (ved året 1031), da han altså uden al tvivl igen i længere tid har været fraværende fra landet.

I brevet, som Knud fra sin rejse rettede til det engelske folk, men som altså rimeligvis aldrig er bleven brugt efter sin bestemmelse, kalder han sig konge i England, Danmark, Norge og endel af Vendland. Heri ligger nøglen til hans opfattelse af sit forhold til Olav Haraldsøn: han anerkendte ikke de forandringer, som var foregåede nord for Jyllandshavet siden Erik jarls tid, for ham var hans søstersøn Håkon endnu bestandig Norges lovlige herre under dansk højhed. I denne henseende havde han dog, som

det synes på sin pilegrimsgang, fattet andre tanker; han var tilsinds at opgive Håkons fordringer og lade Olav beholde, hvad han havde erhvervet og som kristen konge gjort sig fortjent af, når kun han vilde stille sig i samme forhold til ham som jarlerne til hans fader, eller som Skotlands konger havde gjort til ham selv. Det var disse fredsvilkår, han som han siger i sit brev, havde tænkt på at tilbyde kong Olav, og skønt han nu ikke kom den vej, han havde ventet, så synes han dog strax samme sommer at have sendt bud til sin nordiske frænde med forslag om at ende al trætte i mindelighed. Sighvat skjald var dengang alt vendt tilbage til Norge og havde tiltrådt sit embed som kongens staller; det har altså været noget ud på året.

Olav kunde ikke forsone sig med den tanke at gå til England for at blive kong Knuds håndgangne mand; det forekom ham at være alt for brat et fald fra de stolte drømme om at afløse Knud i Norden, at lægge Danmark under sig og knytte Island til sit rige; thi slige tanker havde sysselsat ham længe. Sighvat kvad: »Udmærkede konger har nordifra ført deres hoveder til Knud fra Mid-Fife (Skotland), det var fredkøb: han Olav gav aldrig så sit hoved nogen mand i denne verden; ofte vandt den Digre sejr!« *) Fra nu af erklærede kong Knud sin søstersøns sag for sin egen.

Sighvat udtømmer sig i klager over den troløshed, der nu kom til syne overfor Olav Haraldsøn; den ene efter den anden faldt fra ham og gik over til modparten. Han kan ikke tænke sig anden grund end den laveste af alle: bestikkelse; jarlens mænd farer over landet, siger han, med fyldte pengepunge, de drager høvdingerne fra kongen: »enhver véd sig inde i sorte helvede, hvis han sælger sin hulde herre for guld; slig straf er det værd«. »Hørdekongens huskarle blev da alt for vege mod jarlen, da de tog fæ for Olavs liv; det er ikke værdigt for hans hird at

*) Snorre k. 140.

få del i den sag, bedre er det os alle at være skære for svig.« Der var dog nok også andet i vejen, og sagamanden har neppe ret, når han siger, at folket i alle thinglag netop i dette øjeblik tildømte Olav riget *). Når der således fortælles, at Erling Skjalgsøn og alle hans sønner havde sluttet sig til Knud og Håkon jarl, da forklares det let af deres fjendskab mod Olav, og også Thore Hund var selvskreven til at optræde åbent mod kongen; han dræbte tre af hans mænd og blev fredløs samme høst som slaget stod ved Helgeå; han gik til Finmarken og kom først tilbage to år efter, da uvejret truede med at bryde løs over kongens hoved. Også til kong Anund kom Knuds mænd med rige gaver, siges der, kærtestager af guld, bordkar og tunge ringe; men han afviste dem og holdt fast ved sit venskab med den norske måg **).

I året 1028 drog Knud fra England med 50 skibe; krøniken siger, at han drog mod Norges konge, men sammenhængen viser os, at han først gik til Danmark for næste vår med fordoblet styrke at angribe sin modstander. Kong Olav sad på Sarpsborg, men blev dog betænkelig ved sin stilling; sent på året forlod han Viken for at gå nordpå. Thomas messedag (d. 21. Dec.) sejlede han med tre langskibe forbi Jæderen; det blev meldt Erling Skjalgsøn, og han satte strax efter ham med elleve orlogsmænd, af hvilke dog kun én var stor nok til at optage en alvorlig kamp. Kongen søgte at undslippe, og Erling fulgte ham af alle kræfter nordpå; men derved kom hans eget skib fra de andre, og da han endelig nåede kongen, stod han én mod tre. Den hårde kamp stod et par mil nord for Sole, under Tungenes, der sydfra går op i Buknfjorden; den endte med at Erling blev greben og måtte bede kongen om fred. Olav var klog og besindig nok til i dette øjeblik at skåne sin mægtige modstander, men Åslak Fitjeskalle

*) Styrmer k. 47. Snorre k. 171 178.
**) Styrmer k. 68 69. 65.

sprang til og kløvede hans hoved med sin stridsøxe. Sighvat, der var tilstede i kampen, kalder det et ætdrab, thi Erling og Åslak var »bårne frænder«; kongen brød ud i de ord: dér bug du Norges rige af min hånd! *)

Neppe var det rygtedes, at Erling var falden, før Hørderne og Egderne (fra Agder) bød leding ud mod kongen, og alle de misfornøjede faldt åbenbare fra, blandt dem Kalv Arnesøn, der endnu havde stået på kongens side ved Tungenes. Rimeligvis var det også ved rygtet herom, at den dansk-engelske flåde satte sig i bevægelse nordpå, medens Trønderne samlede sig under deres indfødte høvdinger. Kong Knuds fart langs Vesterlandet skildres af skjalden Thorarin Lovtunge; han kom fra Limfjorden til Agder og stansede ikke, før han lagde sin stolte flåde ind i Nidelvens munding; da gav han sin frænde Håkon hele Norge som jarledømme; men sin søn (Sven) gav han Danmark, »svanedalens dunkle sal«.

Kong Olav, siges der, drog nordpå indtil han hørte, at Trønderne havde væbnet sig mod ham; han var da kommen til Sønder Møre og gik her i land ved Sylte i Slygsfjorden, omtrent på det samme sted, hvorfra han fordum havde påbegyndt sit omvendelsesværk i Oplandene. Vejen op gennem Valdalen over fjeldene var særdeles vanskelig ved denne tid af året, og der var fuldt op af sagn om hans færd fra sæter til sæter ind ad Lesje, gennem Gudbrandsdalen og østerpå gennem Ejdeskoven til Gøtelandene. I hans lille følge var dronning Åstrid og hendes datter Ulvhilde, dertil frillesønnen Magnus, biskop Grimkel og en del høvdingesønner, som han havde forstået at knytte til sig med uløselige bånd. I Sverig efterlod han biskoppen, selv gik han ud på foråret til Garderige, rimeligvis med skibe, der drog i købmandsfærd. Undervejs lagde man ind til Gulland, som sædvanlig på Østersøs-

---

*) Styrmer k. 69—70. Fagrskinna k. 106. Snorre k. 184—86. Thjodrik k. 16.

rejserne. Her mindedes man senere hans ophold i Akergarn havn, nordøst på øen, hvor han bevægede høvdingen Ormika af Hejnhejm til at antage kristendommen og lade sig døbe; han byggede sig et »bønnehus« på det sted, hvor senere Akergarn St. Olavs kirke stod på en lille halvø, kaldet St. Olavs holm. Herfra drog kongen østerpå, rimeligvis ad Dvina (Düna), og kom til kong Jaroslav, der modtog ham vel og tilbød ham len i sit rige *).

Håkon jarl sad i Trondhjem den sommer og var betænkt på at ordne alt til at modstå kong Olav, hvis han skulde komme tilbage. Han kaldes i den engelske krønike for den »dygtige jarl« og der fortælles, at kong Knud havde ham mistænkt for at ville berøve ham liv eller rige. Vi kan heraf med megen sandsynlighed slutte, at kongen ikke følte sig ganske tryg ved sin søstersøns jarledømme, men anså ham for tilbøjelig til at optræde som Norges selvstændige herre, således som hans forfædre havde holdt af. Det stod da vel i forbindelse hermed, at han alt samme sommer kaldte ham tilbage til England, ved hvilken lejlighed hans giftermål med Estrids datter af første ægteskab, Gunhild, blev aftalt. Sent på året, efter Mortensdag, sejlede jarlen tilbage, men han nåede aldrig Norge, skibet gik under i Nordhavet **).

Knud havde tilligemed Håkon sendt en engelsk biskop til Norge for også at underlægge sig kirken. Han kaldes i sagaerne Sigurd og er uden al tvivl den senere noksom bekendte Sigfrid, der oprindelig var munk i Glastonbury. Få klostre i England kunde i samme grad som vor frue Benediktiner abbedi i Glastonbury glæde sig ved kong Knuds nåde; her hvor den hellige Dunstan havde begyndt den engelske kirkes reform, her hvor den

*) Ágrip k. 23 Styrmer k. 71—76 Fagrskinna k 103—5. 107—8. Snorre k. 180—83 (sml. Sighvats vers i k. 156), k. 187—91. Guta saga k. 3

**) Florence 1029—30 Angl. Sax chron. 1030.

hellige kong Eadgar hvilede i et kapel og Knuds svorne broder kong Eadmund foran højalteret i det prægtige »træmønster«, dvælede kongen ofte i bøn for sit rige og for de mænds sjæle, der var bleven ofre for kampen om tronen; over Eadmunds grav bredte han en prægtig kåbe, indvævet med påfuglefarver. — Sigfrid kom ikke alene, han medbragte munke fra Glastonbury til oprettelsen af et Benediktinerkloster, det første i Norge; pladsen til det valgtes på Nidarholmen foran elvens munding, den nuværende Munkholm *).

Imidlertid sad kong Olav med sin dronning i Kijev hos Jaroslav og dronning Ingegerd, der engang havde været fæstet til ham. Han kunde ikke komme til nogen fast beslutning for fremtiden og mange tanker krydsede gennem hans hoved. Ret betegnende er en fortælling fra denne tid, om hvorledes han glemte sig selv en søndag, så han fordybet i tanker sad og snittede i en pind. En af hans svende så det og sagde: imorgen er det mandag, herre! Olav følte strax bebrejdelsen og samlede omhyggeligt spånerne for derpå at brænde dem i sin hånd til bod for helgbruddet. Endelig kom han til en beslutning, der siges ved en drøm, i hvilken kong Olav Trygvesøn opfordrede ham til hellere at vove livet end at opgive sit rige.

Imidlertid var hans staller Bjørn kommen til Garderige med den efterretning, at Håkon jarl var omkommen på søen. Strax gjorde han sig rede og forlod kong Jaroslavs hof, idet han dog lod sin unge søn Magnus blive tilbage hos sine frænder. I våren gik han til søs, som det synes atter med købmandsskuder, der undervejs lagde ind under Gulland; her fik han vished om begivenhederne i Norge. Derpå gik han til Mælaren og traf her kong Anund, der gav ham 400 velrustede mænd med. Ud på sommeren gik han så ad de vanskelige veje gennem Dalarne over de

---

*) Freeman I 439 f, 486 f. Se foran s. 324. Matth. Paris. éd. Watts p. 505 f.

svenske Oplande, gennem Herjedalen til Jæmteland. Overalt hvor han kom frem, samledes fredløse og ildgerningsmænd under hans banner, alle fik løfte om rig belønning, når sejren var vunden. En meget velkommen hjælp kom endvidere fra de norske Oplande under Olavs broder Harald Sigurdsøn, der dengang var 15 år gammel. Endvidere kom hans fostbroder Dag Ringsøn, ligeledes en kongesøn fra Oplandene, men nu Svenskekongens lensmand i Vermland; disse høvdinger havde hver anselige skarer med sig, der siges, at Harald mødte med 600, Dag med det dobbelte antal. Fortællingen om Olavs tog over fjeldene og hans korte ophold i Verdalen i Trøndelagen er selvfølgelig aldeles overgroet af sagn og legender, gennem hvilke de historiske træk kun delvis kan skelnes; vi nøjes derfor med at nævne, at han kom ad den store hovedvej fra Jæmteland til Ind-Trøndernes bygd, forbi gårdene Sula og Staf til Stiklestad, der kun ligger en tre mil fra rigets grænse, men nær ved Trondhjems fjorden og Mæren, det gamle midpunkt for Thorblótet, det sted, som havde set Håkon Adelsten svigte sin kristendom og de to Olaver kue Ind-Trønderne til at opgive de gamle guder.

Overfor Olavs uensartede skarer, der fylkedes under 24 mærker, stod en talrig bondehær. Norge var i øjeblikket høvdingeløst, hver egn havde sin indfødte lendermand, enheden havde kun en kirkelig bærer, den med Håkon indkomne biskop Sigfrid, der synes i mellemtiden at være optrådt som kongens nærmeste repræsentant. I spidsen for Ind-Trønderne stod Kalv Arnesøn på Egg, for Ud-Trønderne Ejnar Tambeskælver, der dog for øjeblikket var fraværende i udlandet; Hålogeland styredes af Hårik og Thore Hund, der tillige havde taget sig af Finnefærden. Disse landets tre nordligste høvdinger var samlede i Trondhjem med hele deres styrke og det blev dem, som førte an i kampen mod kongen; men desuden var mange kommen sønden fra kystlandet, helt nede fra Hørdeland, medens derimod Erlingsønnerne fra Sole var samlede med Vik-

verjerne ved landeskellet mod syd for det tilfælde at Olav skulde have valgt søvejen.

Onsdagen d. 29. Juli 1030 mødtes hærene ved gården Stiklestad, bondehæren var dobbelt så stor som kongens; der skal ialt have deltaget en 10,000 mand i kampen, det største antal, som nogensinde havde været samlet i Norge. Tidlig om morgenen kvad Olavs skjald Thormod fra Island det gamle Bjarkemål, »huskarlenes opråb«, der begyndte med de navnkundige ord:

dagr er uppkominn
dynja hana fjaðrar!

og derefter indeholdt et ordskifte mellem Bjarke og Hjalte, den gamle og den unge hirdmand i hin kamp ved Lejregård, da Rolv overvældedes af Hjørvards hær. Sangen oplivede alle som hørte derpå, og kongen gav skjalden en guldring. Derpå fylkedes hæren til kamp, og kort efter brød den frem under hærråbet: »knyjum, knyjum, konungs liðar!« medens derimod bønderne råbte: »harðla, harðla, buanda menn!« *)

*) Styrmer k. 92. Munch opfatter det med urette som et enkelt hærråb og oversætter: »Knuger, knuger, kongens karle, dygtigt, dygtigt bøndernes mænd!« (I 2, 800; knyja svarer nærmest til vort klemme på, gå på!) Snorres hærråb er kun en (formentlig) forskønnelse heraf: »frem, frem, bondemænd!« og »frem, frem, kristmænd, korsmænd, kongsmænd!« (k. 238). Denne gengivelse er fremgået af samme tanke som når der siges, at Olav lod alle hedninger i sin hær enten døbe eller gå tilbage over grænsen, en beretning, hvis senere oprindelse er indlysende; thi enten måtte han vel have afslået deres følgeskab strax eller beholdt dem i kampen (den strider desuden mod Sighvats udsagn: »nogle mænd troede på gud, forskel var der på folk; den dristige konge holdt 20 store slag; gæv bød han de kristne folk stå til højre side; jeg beder gud herren modtage vel den flugtsky Magnus's fader«. Snorre k. 260.) Men for den senere helgenopfattelse syntes Olav ikke så meget at være kommen tilbage for om muligt at sejre som for at blive martyr (sml. skol. 42 til Adam: — rex, circumventus a suis, *cum non repugnaret*, occiditur et martyrio coronatur).

Kampen var særdeles hård og der kæmpedes med megen manddom på begge sider; men kongens hær var underlegen i tal og som det synes tillige i sammenhold og enhed. Det endte da med at Olavs »skjoldborg« blev brudt, han selv, hans mærkesmænd og hans skjalde faldt. Thore Hund holdt især frem mod kongen med det spyd, som var dragen af Åsbjørn Sælsbanes side; Olav søgte forgæves at såre ham, han var klædt i forgjorte ulveskind, siges der. Da brød Bjørn staller frem med sin kølle og gav ham et slag på siden af hovedet, så det bestandig siden sad skævt; men Thore lagde spyddet gennem ham med de ord: således beder vi bjørne nordpå over markerne! Kort efter fik kongen et hug over det venstre knæ og strax efter satte Thore sit spyd i livet på ham; døende fik han endnu et sår over halsen, som man sagde af Kalv Arnesøn. Kampen stilnede nu af og de sårede blev bragte i hus; bonden på Stiklestad førte kongeliget ud ad fjorden til Nidaros og derfra et stykke op ad elven; her jordfæstede han det i en sandbakke ved bredden og skjulte graven. Høvdingerne drog hver til sit og bondehæren adspredtes; Harald Sigurdsøn undkom til Sverig efter at have fået sit sår lægt. Biskop Sigfred kunde sende kongen i England det bud, at hans værste fjende var fældet og Norge atter bragt til ro.

Efter sagaen formodede de norske høvdinger, at en af deres midte skulde få jarledømmet efter Olavs fald; Ejnar Tambeskælver var gift ind i Hlade-ætten, Kalv Arnesøn havde fået mange store løfter af Knud. Det er dog vistnok kun en senere tids påfund; i de kvad, der omtaler forholdet til Knud, findes ingen antydninger derom, men senere fremstilledes alt hvad der vedkom Olavs fald på den uværdigste måde for hans fjender. Knud var alt for mistænksom og alt for magtkær til at ville lade Norge slippe af sin hånd igen, han kunde vistnok ønske en god og for så vidt national regering dèr som i England, men dog under utvivlsom dansk højhed. Han gav derfor sin søn

Sven i Danmark anvisning på at gå til Norge, så meget mere som Emma nu virkede for at få sin søn Hardeknud indsat som underkonge i Danmark.

Ulv jarl drog i efteråret 1030 til Norge med sin fostersøn Sven; til dem sluttede sig kongesønnens moder Ælfgifu, der i Norden kaldtes Alfifa. Han hyldedes af biskopperne og høvdingerne og sad nu en stund i fred i landet. Hardeknud derimod blev sendt til Danmark med et prægtigt følge *).

Det varede dog ikke længe, før Knud ængstedes ved tanken om at han havde givet magten fra sig i de nordiske lande; ligesom han forhen havde mistænkt så godt som hver mand i en selvstændig stilling, således faldt nu hans mistanke særlig på Ulv jarl. Året efter drog han derfor til Danmark for at forfare den sag nærmere. Der tales om at Ulv, dels for at føje Emma, dels fordi landets høvdinger ønskede at se en virkelig konge i deres midte, havde ladet Hardeknud hylde over hele riget; rimeligvis har han ladet ham indtage samme stilling i Danmark som Sven i Norge, en selvstændighed, der vistnok var større end den Knud tidligere havde tillagt nogen i sit fædrenerige. Nok er det, at Knud fandt sin mistanke bestyrket og lod Ulv jarl falde. Det siges at være kommen til et heftigt ordskifte mellem de to svogre ved Mikkelsaften gildet i Roskilde, Ulv var ubesindig nok til at minde den stolte konge om nederlaget ved Helgeå. Tidlig næste morgen bød Knud sine mænd ufortøvet at dræbe ham, og befalingen udførtes af Normanden Ivar Hvide ved ottesangen i trefoldighedskirken foran det høje alter **).

Knud var betænkt på at give sin søster Estrid oprejsning for sit tab; han gav hende til Normannernes hertug

*) Thorarin Lovtunge om Svens færd med jarlen, Fagrskinna k. 110. Snorre k. 252. Cnutonis gesta II 19.

**) Roskildekrøn. Scr I 377. Angl. Sax. chron. 1031: Knud i Danmark. Saxo p. 524 f. Fagrskinna k. 113. Snorre k. 158. 162—68.

Robert (le diable), Vilhelm Erobrerens fader. Datteren Gunhild gav han derimod til Harald jarl, en søn af Thorkel den høje *); han blev tillige Ulvs efterfølger i Danmark. Estrid efterlod tre sønner med Ulv jarl, Sven, Bjørn og Asbjørn (Esbern); den første af dem gik til Sverig i kong Anunds hird, han tiltrådte rimeligvis nu arven efter sin mormoder Sigrid Storråde, det såkaldte Sigridlev, der senere fulgte den danske kongeslægt; Bjørn og Esbjørn fulgte med Knud til England.

Estrids tredje ægteskab var dog ikke af lang varighed; fjendskabet mellem Knud og hertug Robert, der havde Emmas sønner af første ægteskab ved sit hof, antog en altid bitrere form, og hertugen sendte kort efter sin hustru tilbage til hendes broder. Knud gav hende anseligt kongsgods ved Roskilde og her tilbragte hun nu resten af sit bevægede liv, optagen af gode gerninger og i bøn for sin myrdede husbonde og sine vidt adspredte børn, hvem endnu tunge tilskikkelser var forbeholdte både i England og Danmark **).

Imidlertid var der foregået et stort omslag i Norge. Sven og Ælfgifu optrådte med en sikkerhed og myndighed, der ikke gav Olavs noget efter; kong Knud havde ikke tænkt sig, at kongedømmets institutioner skulde svækkes igen, efterat de engang var så vel befæstede af hans kraftige forgænger. Hele hadet overførtes derfor på de fremmede, skærpet ved følelsen af den store skuffelse og den nationale ydmygelse. Hertil kom endnu en anden omstændighed, der ikke mindst bidrog til at fremkalde omslaget. Ved biskop Sigfrids ankomst forlod ikke blot Olavs hirdbiskop Grimkel riget for senere at vende tilbage til Oplandene, hvor det danske herredømme synes at have været lidet

---

*) Glaber Rudolfus (Bouquet X 51). Adam II 52. Florence (til år 1029). At Harald var en søn af Thorkel ses af Snorre (O. H. k. 194) og stadfæstes af sønnernes navne: Thorkel og Heming.

**) Roskildekrøniken, Scr. I 377 f.

befæstet, men også biskop Rudolf fra Rouen, der uden al tvivl havde sit sæde i Viken ved kong Olavs kirke i Borg, forlod ved denne tid Norge og drog til Bremen, hvorfra han atter begav sig til Island for 20 år efter at ende som abbed i England *). Men herved blev et bånd sønderrevet udefra, der aldrig havde vist mindste svaghed: den norske kirke, som altid havde set op til kongen som sin højeste beskytter, følte sig såret på det dybeste; der stod biskop mod biskop, men bagved Grimkel stod hele det norske præsteskab. Og himlen selv begyndte at vidne for kong Olav. Ligesom en drøm kommer uvilkårligt og dog kun åbenbarer tanker, der lå skjulte i det ubevidste sjæleliv, således kommer ofte i middelalderen et pludseligt mylr af jertegn på en uforklarlig måde som vidnesbyrd om en ubevidst, men dyb åndelig bevægelse hos et helt folk. Meget hyppigt er det som her en skjult anger over en blodig afgørelse, og dens følge er da altid den samme: den dræbte bliver et blodvidne og en helgen. Der var neppe gået et år, før alle var overbeviste om kongens helligdom, så mange jertegn var der sket ved hans grav og så mange underfulde begivenheder blev der fremdragne fra tidligere tider; man mindedes hans bønners kraft, hans vredes forbandelse, det kongelige og henrivende i hans optræden, de klare syner, han havde havt. Hvad der levede i folket af ærbødighed for Olav Trygvesøns minde, overførtes på ham, deres navne flød sammen og Norges frihed, Norges ære og Norges fremtid var knyttet til deres minde. Kong Olavs drab var et niddingsværk mod hele folket; Thore Hund følte det og drog i pilegrimsfærd til Kristi grav; himlen selv havde udtalt sin dom, thi neppe 5 uger efter kampen ved Stiklestad formørkedes solens skin midt om dagen (d. 31. Avg.), de ængstede sjæle henførte dette

*) Hungrvaka k. 3. Anglia sacra I 167. Adam II 62. Rudolf kom 1050 til England, var 19 år i Island, og gæstede Liavizo i Bremen (erkebiskop 27. Jan. 1030—24. Avg. 1032).

snart til selve slagdagen, der derved kom til at ligne Kristi dødsdag *).

De Danske i Nidaros modstod Olavs helligdom det længste de kunde; biskop Sigurd måtte føle, at med den var det ude med ethvert forsøg på at vinde den norske kirke. Det gik dog ikke engang et helt år ud, før han måtte opgive sin modstand, og han var besindig nok til at forlade landet med det samme, Benediktinerne synes at være fulgte med ham; han gik neppe tilbage til England, thi strax efter finder vi ham i virksomhed i Sverig. Samtidig kaldtes Grimkel tilbage fra Oplandene, hvor han havde holdt sig siden Olavs tilbagekomst; den norske kirkes enhed var herved genoprettet.

Kong Olavs lig toges op af den sandbakke, hvori det var nedlagt, et år og 5 dage efter hans død, d. 3. Avgust 1031; det var uskadt, hår og negle var voxede på det siden nedlæggelsen. Der siges at Ælfgifu endnu ytrede tvivl om dets helligdom, men efter Thorarins kvad til kong Sven at dømme var alle fuldstændig overbeviste ved at se kongens røde kinder og ildprøven med håret. Liget blev da af bispen og alle de tilstedeværende dømt helligt og skrinlagt; skrinet svøbtes i silke og sattes over højalteret i Klemenskirken, stedet tjældedes med »gudvæv« (purpurklæde). Over sandgraven byggedes derimod et kapel for at værne om det hellige sted, alteret stod dér hvor han havde ligget. Senere udvidedes byen ud over dette strøg og Olav Kyrre byggede da en Kristkirke af sten på samme sted, lige ved siden af sin faders Fruekirke, der på den tid havde skrinet og var bispekirke; st. Olav flyttedes derpå til alteret i denne Kristkirke, og liget vendte således tilbage til sit første hvilested **).

---

*) Sighvats vers, Snorre k. 238. 239.

**) Snorre, O. H. k. 258 259. Har. H. k. 29. 39. Ol. K. k. 6. Det strider således mod sagaernes udtrykkelige ord, når Munch lader Grimkel flytte liget til kapellet (I 2. 828).

Hellig Olavs skrin blev snart målet for talrige pilegrimsfærd. Thorarin Lovtunge henviste alt kort efter optagelsen sin unge konge til at søge hans forbøn: »Olav boede her, siger han, før han fór til himlen, og kongen blev, som alle véd, udødelig her på jorden. Dér ligger den rene, lovsæle konge med uskadt legem, hår og negle voxer på ham som var han i live; dér kan klokkerne ringe af sig selv over hans skrin og folk hver dag høre klokkeklang over kongen; dér brænder kærter, Krist til tække, op fra alteret, syndeløs Olav har således frelst sjælen før han døde; dér kommer en flok, hvor den hellige konge hviler, og knæler om hjælp, blinde og målløse søger did og finder helse. Bed du Olav, at han under dig sit land, han er en guds mand, han volder fred og godt år for alle mænd af gud selv, når du fremfører dine bønner for hans alter.«*) Og det var ikke blot fra Norge, man søgte til Nidaros for at finde en forbeder hos gud, men overalt i Norden dyrkedes hans navn, så ligesom kong Olav i levende live havde samlet sit fædreland til en enhed, blev han efter sin død det første fælles navn for hele den nordiske kirke. Man glemte, at det var en politisk kamp, i hvilken han var falden, det mindedes kun, at han var slagen af sit eget folk, den retfærdige af de uretfærdige, guds ven af den ondes tjenere.

Da Hellig Olav blev skrinlagt st. Stefans dag 1031, var der netop gået 200 år siden Ansgar modtog den biskoppelige indvielse og det pavelige pallium for at grundlægge en kirke blandt folkene af den danske tunge; han havde bygget kirker i Sønder-Jylland og på Bjørkø, hvorfra Normannemålet første gang bar lovsange op til de kristnes gud. Nu kårede dette folk, 200 år efter, sin første helgen,

---

*) Snorre, ældre O. H. s. k. 245; udgiv. fortolker slutningen: bókamáls reginnagli om præsten, men de hellige nagler sad i højsædesstolperne, til hvilke der blótedes; »kristendommens hellige stolpe« må derfor være alteret.

hverken i Danmark eller Sverig, men på Nordvejen hinsides fjeldene. Og overalt, hvor det færdedes, ihukom dets sønner hans navn, i London og i Konstantinopel samledes mænd fra alle Nordens lande om hans alter, og da Olavs søn, Danmarks og Norges konge, få år efter fylkede sin hær ved Danevirke, lød der over heden en klang af klokkerne fra Klemenskirken, de klokker, der af sig selv ringede over det hellige skrin, for at varsle sejr over Nordens fjender.

IV. Den første „kristen dom" i Norden.

Ordene »kristen dom« omfatter i vort oldsprog ikke blot det begreb, vi nu forbinder dermed, en vis religiøs livsopfattelse, knyttet til visse historiske fakta, men tillige hele den form, kirken har givet sin lære, hele det vedtagne ydre apparat til at fremme den enkeltes salighedssag, sakramenterne, messen, »tjenesten«, og hele den lovbundne tilstand, der omfatter det indre såvel som det ydre, tankernes renhed såvel som f. ex. de forbudne grader i ægteskab. Derfor kan lovene kalde enhver forsyndelse mod kirkens grundlove for et kristendomsbrud eller f. ex. tale om at »opretholde de kirker og den kristen dom, som Olav hin helge og Grimkel biskop satte på Moster thing«. Modsætningen hertil er »heden dommen«, menneskets og samfundets naturlige tilstand, uden at der herved altid tænkes på et forhold til nogen anden tro; at døbe barnet er derfor »at hæve det af heden dom«, og den der æder kød i fasten, skønt han kender tiden, er »heden mand og øver heden sæd«.

Spørgsmålet må da blive: hvilken er denne lovbundne tilstand, der kaldes »kristen dom«? Det er ikke blot hvad vi vilde kalde kristendommens love, de af Kristus og apostlene fremsatte lærdomme, eller de af dem hævdede mosaiske lovbud; — er det da kirkens, de kanoniske love?

intet mindre; det er »den kristendom, som kong Olav og biskop Grimkel satte på Mosterthing«, den lov, Islændingerne vedtog på althinget efter lovsigemanden Thorgejrs forslag, de love, Harald Blåtand og hans efterfølgere fik vedtagne i Danmark, Olav Skotkonge og Anund i Sverig, og det var de kirkelige skikke, som fik hævd, forskellige på de forskellige steder, alt efter folkenes tykke og klerkenes myndighed.

Det er vistnok tilstrækkelig anerkendt og snarere mere end tilbørlig fremhævet, at oldtidens samfunds- og retsforhold i det hele var simple og lidet indviklede; derimod ser man det sjældnere bemærket, at de ved siden af er overordenlig mangfoldige, at hver bygd så at sige har sine skikke og sine ejendommelige forhold, sine vedtægter og sin tro. Hedendommen er indenfor en fælles ramme forskellig som Nordens natur, snart vild og stolt, snart fyldig og tankerig, snart drømmende og dunkel; det er de samme guder, men snart opfattes de som kampens aser, snart er de dødens magter, snart blide og gavmilde fredshøvdinger. Selv om det tilvisse var den samme stamme, som bosatte sig over hele Norden, fra Jernveden til Finnebygden, så var det jo utænkeligt andet, end at den måtte arte sig forskelligt efter nogle få slægtleds forløb i en alder, da hver bygd kom til at danne en verden for sig; hvor forskelligt måtte sindet ikke påvirkes af naturen og de kår, den byder, hvor uensartet måtte samfundet ikke ordne sine anliggender efter det ydre behov og det forskellige syn på tilværelsen, der som oftest gør sig gældende i følge deraf. På den anden side må man dog ingenlunde overvurdere denne modsætning. Det har bestandig vist sig, at folkenes medfødte karakter, hvoraf denne nu end har sin oprindelse, er stærkere end den omgivende natur og de ydre vilkår, forsåvidt de da ikke overvælder ved deres strænge krav. Og for Nordens vedkommende må her endnu lægges mærke til en anden ting, der ofte overses, når man fordyber sig i de store modsætninger mellem landenes naturforhold.

Det er ikke retfærdigt at sammenstille de danske øer med norske fjeldstrækninger eller svenske »ødemårde«; som vi alt lejlighedsvis har set overalt, hvor vi er kommen frem blandt vore frænder, er det frugtbare dalfører, brede strandegne, bølgeformede sletter og smilende øer, hvis befolkning går i spidsen for udviklingen, giver folkene deres navn, samler de spredte småbygder og meddeler dem den modtagne og efter den nationale karakter udformede kultur. Det historiske Norge er folket i Viken, i Trøndelagen og ved Hardanger; det falder ikke sammen med det geografiske, ligeså lidt som vi kan måle Svensken efter Smålændingen eller de Danske efter Vendelboer og Vesterjyder. Men fra dette synspunkt er slægtskabet også i ydre kår større og den slående lighed midt i forskellen lettere at forstå.

De kirkelige vedtægter hvilede selvfølgelig fra først af på overenskomst mellem hver enkelt menighed og dens »kendemand« (lærer); det måtte bero på den magt over sindene, som han ved sin personlighed og sin lære kunde erhverve, i hvor vidt han kunde danne sin egen kirke efter det almindelige forbilled, eller måtte nøjes med at skaffe idetmindste nogle trossætninger indgang og visse former gyldighed. Efterhånden søgte man så at nå længere frem, fordringerne steg i alle retninger, exemplet udenlands fra holdtes bestandig frem som et sidste mål, og i kampen for dét fremstilledes det tidligere, som det plejer at ske under enhver samfundsudvikling, som for intet at regne. Da Islejf kom til Bremen og viedes til biskop på Island, over 50 år efter kristendommens vedtagelse på thinge, opfattede man her, efter det billed, man modtog af menighedslivet og kirkens tilstand deroppe, sagen således, at først nu den egenlige omvendelse fandt sted, medens den dog, som Adam udtrykker sig, lettedes meget ved ligheden mellem Islændingernes nationale skikke og de kristelige krav! Endnu senere begyndte man i Lund rækken af de »katholske« konger i Danmark med Sven Estridsøn, og

Saxe udtaler i Absalons tid, at dette folk først for nylig er bleven omvendt til troen og latinen *).

Fra det øjeblik af, alle var bleven døbte og der var oprettet bispesæder indenfor landenes grænser, blev forholdet mere sammensat; de kirkelige vedtægter kunde nu tildels blive love og den verdslige myndighed kunde støtte den åndelige. Vejen var banet for en større ensartethed i de enkelte kirkers forfatning, kredsen af de almengyldige bestemmelser kunde bestandig udvides og tilnærmelsen til den almindelige kirkes »kristendom« blive større.

Den nationale lovgivning var endnu ingenlunde nået frem til at danne en helhed, noget man kunde kalde en samlet »lov«; den bestod tvertimod af en række bestemmelser og vedtægter, fremgåede dels af ældgamle fællesgermanske retsregler, dels af særlige tilfælde, hvis afgørelse mindedes som retvise domme. Det beroede på en overenskomst mellem høvdinger og almue, hvad der skulde ansés for vedtagen lov, men hvad der engang var bleven det, bandt alle, lige op til kongen, indtil det atter »toges ud af loven«.

Det samme måtte blive tilfældet indenfor det kirkelige. Den høvding, i hvis hånd den lovgivende myndighed her hviler, er biskoppen, hvad enten han står alene med sin kirkelige magt, eller han tillige er en stor verdslig høvding, eller, som i Norge, kongen låner ham sin stærke arm. Ligesom i den verdslige lovgivning bygdethinget er den egenlige enhed, således at der dog er en bestræbelse efter at samle til større helheder, fylker, lande, »log«, — medens heredet og byen råder hver for sine vedtægter i de mindre, forbigående forhold, — således bliver bispedømmet enheden i den kirkelige organisation, og først længe efter denne tid hører vi om alvorlige forsøg på at skaffe en vis enhed tilveje i de »provinser«, der dannedes ved erkesædernes oprettelse i Norden. Snarere vil man kunne

*) Adam IV. 35. Om kristenforfølgelser i D., Årbøger 1871, 105 f.

spore en ikke ringe forskellighed indenfor selve bispedømmets grænser, en forskellighed, der peger tilbage på tiden forud for stifternes dannelse eller nogenlunde fyldestgørende organisation. De enkelte hereder og bygder (sysler), ja for en stor del endog sognene har et ikke ganske ringe område, indenfor hvilket alt endnu fremdeles beror på fri overenskomst mellem præst og menighed, medens biskoppen kun står som den overordnede tilsynførende myndighed.

Det er indlysende, at vi under disse forhold må være særdeles varsomme ved valget af kilder, når talen er om at danne sig et billed af den første kristendom i Norden. Kun få af de ældre kirkelove er bevarede indtil vore dage, og det er kun lejlighedsvis og så at sige glimtvis, at de historiske kilder kommer til at kaste lys over et eller andet punkt i kirkens ældste organisation. Af størst betydning er i den henseende Adam af Bremen, der selvfølgelig især måtte lægge mærke til og omtale de punkter, hvori den nordiske kirke afveg fra den almindelige, særlig sin moderkirke i Bremen, og da han gæstede Danmark på en tid, der neppe lå mere end en menneskealder efter den her skildrede periodes afslutning, medens han af Sven Estridsøn kunde få underretning om endnu ældre forhold i Sverig, og i Bremen om tilstanden i Norge og på Island, som de var skildrede af landenes egne klerke, så bliver hans fremstilling af de nordiske kirkeforhold af en uvurderlig betydning for os. Men det ligger desuden i sagens natur, at vi i de senere kirkelove træffer spor af ældre tiders forhold, dels fordi de formåede at overleve alle senere omskiftelser og i alt væsenligt beholdt deres ejendommelige præg langt ned i tiden, dels fordi lovenes afvigende bestemmelser røber de ældre tilstande, som man søgte at komme bort fra. Men ved siden af det særlige står det fælles og almene; adskillige fremtoninger, som har trodset fortolkernes anstrængelser, forklares let og utvungent af de kanoniske love, af samtidens bestræbelser i nabolandene, Tyskland og England, og de forhold, der her bestod efter en længere

tids udvikling. Forbilledet for den kirkelige organisation lå jo udenlands, ikke blot klerkene modtog deres lærdom derfra på første, anden eller tredje hånd, men også kongerne færdedes jo blandt de fremmede og måtte føle sig i høj grad opfordrede til derfra at overføre forholdsregler, der svarede til deres hensigter. Med dette for øje vil det neppe være uoverkommeligt i det hele og store at få et pålideligt billed af de kirkelige tilstande i Norden ved denne tid og at få oplyst oprindelsen til de ejendommeligheder, som senere møder os på de forskellige steder og så ofte bærer præg af vilkårlighed og tilfældighed.

Idet vi nu begynder undersøgelsen af den nordiske kristendoms forfatning med de ydre forhold, for derfra efterhånden at skride frem til dens indre vilkår, så må vi først stanse ved det meget omtvistede spørgsmål om sognenes dannelse, kirkernes oprindelse og deres indbyrdes rangsforskel. Dette spørgsmål lader sig ikkc klare for Danmarks eller Norges vedkommende alene, det kræver kendskab til forholdene i alle Nordens egne og ved siden af et bestandigt hensyn til udviklingen hos de andre germanske folk og den lovgivning, som havde vundet hævd iblandt dem, da missionærerne udgik til vore lande; ad denne vej derimod er løsningen ikke blot mulig, men endog formentlig uden egenlige vanskeligheder.

I de norske kirkelove omtales der som bekendt flere slags kirker, forskellige i de forskellige love; i Frostethingslagen forekommer fylkeskirker, i Gulethingslagen desuden fjerdings-, ottings- og heredskirker, i Viken (Borgethingslagen) to fylkeskirker i hvert fylke og dertil heredskirker, i Oplandene endelig tre tredingskirker i hvert fylke; i dem alle endelig forekommer der høgendekirker, d.e. »nemheds«-kirker, byggede på enkelt mands grund og gård; vi kan derfor mere betegnende kalde dem gårdkirker. I fortolkningen af dette fænomen har der været ret god enighed

mellem forfatterne; man er gået ud fra, at der fra først af er bygget én kirke i hvert fylke, derpå en i hver fjerding osv., endelig også nemhedskirker på gårdene, uden at disse dog opnåede rang med de ældre *).

Imod denne betragtningsmåde rejser der sig dog væsenlige betænkeligheder ud af selve lovenes sprogbrug. Medens der har været ført strid om, hvor vidt heredskirkerne er en selvstændig slags eller kun et andet, sammenfattende navn på fjerdings- og ottingskirkerne, synes man at have oversét, at lov-håndskrifterne giver vink i en anden retning. Således modsætter Borgethings kristenretten i Stockholmshåndskriftet kun de to slags: fylkes- og høgendekirker, idet den under de sidste tillige indbefatter heredskirkerne, og et håndskrift af Gulethingsloven, der af udgiverne betegnes som fortrinligt, har modsætningen »fylkeskirker« og »fjerdingskirker og andre høgendekirker« **). Heraf ses, at det vil være umuligt at klare forholdet ved en ensidig betragtning af norske forhold og navnenes fortolkning, vi må søge andensteds, hvor vi kan nå længere frem til de forskellige kirkers oprindelse.

Man har troet at kunne komme rangsforskellen nærmere ved en sammenstilling med de forskellige kirker, som omtales i Knud den stores kirkelige love for England. Disse bestemmelser, der er optagne af Æthelreds love, givne i året 1014, lyder således: »Ikke alle kirker har verdslig talt samme rang, endog de har samme guddommelige indvielse. I hovedmønstre skal fredsbrud bødes med kongeboden, det er fem pund efter engelsk ret, i mellem-mønstre med et storhundred skilling, — i en endnu mindre med 60 skilling og i markkirker med 30 skilling.« Forskellen mellem de sidste betegnes af Knud ved, at markkirken ikke har nogen begravelsesplads, medens en

*) Munch, Norske f. h. II 1003. Keyser, Norske kirke I 173. Maurer, Bekehr. d. norw. St. II 443. Helveg, Danske kirke, I 261.

**) Norges gamle love I 368. II 326.

sådan findes ved de andre *). Men i denne rangforordning er der ikke tale om kirkernes oprindelse; tvertimod fremgår det af en anden bestemmelse (at enkeltmand nemlig, der har kirke på sin gårds jord (bóc-land), må lægge en tredjedel af sin tiende til den, hvis den har kirkegård, ellers ikke**), at de engelske »høgendekirker« har en rang, uafhængig af deres egenskab som sådanne.

På Island er forholdene simplere; både fremgår det af Grågåsen, hvis kristenret hører til de ældste optegnelser i Norden (fra o. 1120), at alle kirker her var byggede på enkeltmænds gårde og derfor deres ejendom, og det stadfæstes af de historiske optegnelser, som vi tildels alt har havt lejlighed til at se, at deres oprindelse knyttede sig til høvdingernes omvendelse og dåb: den mand, der havde været heredets første bonde, vilde ikke give afkald på også at samle det i sin kirke; thi det var som talt ud af folkets sjæl, når præsten lovede enhver, som vilde opføre et gudshus, at måtte tage så mange mænd med sig til himmeriges glæde, som kunde rummes i hans kirke***). Således siges i Landnáma (III 4), at Thorkel Kafla byggede kirke på Hof i Vatnsdalen »og anviste dèr alle sine thingmænd gravkirke«, og selve bispekirken på Skålholt var bygget og udstyret af enkeltmand, og først den anden biskop, Gissur Islejfsøn, gav gården for bestandig til bispesæde, uansét hvem der kom til at beklæde denne værdighed.

Og i Norge var forholdet fra først af det samme. Olav Trygvesøn begyndte med at bygge kirker på sine hovedbol, og da Olav Haraldsøn omvendte sine landsmænd på Oplandene, fik han høvdingerne til at bygge kirker ved deres gårde: Thorgejr den gamle fik Thessevandet mod at forpligte sig til at bygge kirke på Gårdmo, og Dale-Gudbrand gjorde det samme på Hundtorp (foran s. 483. 485).

---

*) H. Schmid, Gesetze der Angelsachsen, 2. Aufl., Æthelred 8, 5 (s. 244), Cnut I, 3 (s. 252).
**) Smst. Cnut I, 11 (s. 260).
***) Eyrbyggja saga, k. 49.

Forholdet var kendt overalt, også i de gammel-kristelige lande, kirker og klostre tilhørte enkelte mænd eller hele slægter tilligemed de gårde, på hvis grund de stod, de gik i arv efter de sædvanlige love og havde derfor ofte flere samejere; efter kapitularet i Worms (829) kunde biskoppen dog i dette tilfælde »føre helligdommene bort«, ophæve vielsen og give stedet tilbage til verdsligt brug; senere søgte man overalt at hævde den modsatte opfattelse, at det engang viede sted nemlig ikke mere måtte lægges øde og tages til verdsligt brug.

Mangfoldige sognekirker i Danmark havde langt ned i middelalderen karakteren af gårdkirker, hvad enten det nu var kongsgårde, bispegårde eller enkelte stor-ættede mænd, som ejede dem. For kun at tage ét exempel, fremgår det af efterretningerne om Sorø egnen, at Skjalm Hvides slægt og dens frænder her har ejet adskillige gårde med tilliggende kirker. Fjenneslevlille kirke er som bekendt bygget foran den gård, som slægtens hoved beboede, Asger Rig opførte den fra ny af sten på sin bekostning. Peder Torstensøn byggede en gård af sten, som han kaldte Borg (Pedersborg), på det sted hvor (idetmindste fra den tid af) kirken står; denne var altså en del af gårdens tilbehør. Ebbe Skjalmsøn byggede, som indskriften fortæller, stenkirken i Bjernede, Thruet lille den i Slagløse lille osv. Hvad kunde vel også være naturligere end at den mand, som ejede byens gårde, ofte halve hereder eller mere, forstod sin stilling således som den måtte forstås og tog sig af egnens offenlige anliggender, viste sig som en høvding af gavn og gik i spidsen, hvor det kom an på at få den kirkelige trang tilfredsstillet.

Frem for alt ejede kongen mange kirker trindt om i landet, adskillige af dem lagdes efterhånden til bispesæderne eller klostrene, andre blev ved kronen; endnu i Kristoffer I.'s tid opstod der en levende strid med erkebiskoppen om den kongelige kaldsret til en mængde sognekirker på Sæland og i Skåne; men kaldsretten fulgte med ejendoms-

forholdet i det hele, når ikke den i tidens løb ad frivillighedens vej var opgiven, således som den unge konge Valdemar 1159 gav afkald på bispevalget i Roskilde, »skønt kirken var grundlagt og udstyret af hans forfædre« *).

Ad denne vej kommer vi da til det resultat, at gårdkirkerne fra først af udgjorde det store flertal over hele Norden, ligesom de på Island og udøerne endnu langt ned i tiden er de eneste. Kristendommen var kommen til Norden som et anliggende for den enkelte, og enkelte havde fra først af frit sluttet sig til den, enkelte havde bygget kirker og stillet sig i spidsen for en mere samlet udvikling af menighedernes organisation. I og for sig havde dette intet med kirkernes rang at gøre, de kunde have kirkegård eller ej, være dåbskirker eller kun messekapeller, ja endog være bispekirker, alt efter omstændighederne, uden at derfor deres karakter af gårdkirker, af at høre til en enkelt gårds tilliggende bygninger, påvirkedes. Men kirken holdt ikke af dette forhold, den stræbte med den største ihærdighed hen til det mål at frigøre hvert gudshus fra al verdslig indflydelse, og neppe havde den fået fodfæste i et land, før fordringen om idetmindste at få oprettet nogle uafhængige stiftelser gør sig gældende. På den måde havde alt Ansgar fået sine tre nordiske hovedkirker byggede, kongerne havde givet grunden og et præstebol, der sikrede stiftelsens uafhængighed; til disse kirker knyttedes derfor særlig sakramenterne og tilsynet med omvendelsesværket i det hele. På samme måde stilledes senere bispekirkerne overalt i Danmark, skønt de vistnok alle var opståede på kongelig grund og kongerne snart tiltog sig en overvejende indflydelse på bispevalget, ligesom i England og Tyskland; bispens embedsførelse var dog unddraget den verdslige indflydelse og hans kirkes

*) Saxo p. 757: quamquam autem ei in ecclesia a majoribus condita ac dotata juris aliquid competere videretur, nihil se tamen etc. Helveg, I. 595 Kirkehist. saml 5, 81.

materielle udkomme sikret; og efterhånden tabte »patronens« indflydelse mere og mere sin betydning.

Også i Norge kan vi lægge mærke til det samme. Når Olav I bygger en kirke på Moster og sætter Thangbrand til præst ved den med det hverv at kristne de nærmeste fylker, så er dette en forholdsregel, der går ud over hirdpræstens opgave og stiller denne hovedkirke i et andet forhold til kongen end en gårdkirke; det samme var tilfældet med den på Selja og i Nidaros. Olav II lod bygge en kirke i hvert fylke og tillagde dem hver en mark sølvs indtægt, der ansattes fylkespræster, som bestandig skulde være nærværende for at uddele sakramenterne; vedligeholdelsen påbyrdedes hele fylket efter fast ordnede regler. Endnu i Gulethingsloven hedder det, at thingfællerne skal holde de kirker, som Olav og Grimkel satte på Mosterthing, — det er altså en regelmæssig vedtagen lov, ifølge hvilken denne forpligtelse påhviler dem.

Når vi nu vender tilbage til rangsforskellen blandt de norske kirker, vil denne stille sig i et klarere lys end forhen. Gulethingsloven tilføjer på det nysnævnte sted: »— og alle dem (de kirker), som senere var gjorte«*). Til disse må da henregnes fjerdings-, ottings- og heredskirker, der, som vi så, et enkelt sted henregnes til høgendekirkerne. Hvad nu først dette sidste navn angår, da er det neppe så gammelt som den ting det betegner; thi i den ældste tid kunde det vel neppe falde nogen ind at kalde sin kirke for en nemhedskirke, såsom det var den eneste, han naturlig kunde henvende sig til. Først efterhånden, da kirken mere og mere nærmede sig sit mål at få kirkerne gjorte uafhængige af enkeltmand, kunde dette navn komme op og vinde hævd; på Island kendes det ikke, netop fordi så godt som alle kirker vedblev at være hvad de fra først af havde været. Den ældste anvendelse af

*) Norges g. love I 7: ver skolom kirkium þeim ollum upphallda oc kristnum dome er O. — — oc þeim ollum er siðan varo gorvar.

ordet er da vel snarest den at betegne alle mindre kirker i modsætning til de enkelte fylkes- eller hovedkirker, således som det endnu er bevaret på de før nævnte steder, medens det senere indskrænkes til de egenlige gårdkirker.

Hvad nu fjerdings-, ottings- og heredskirkerne angår, da tilhører de neppe det tidsrum, som særlig sysselsætter os her, men det kan dog alt her fremsættes, at de i tidens løb er opståede ret naturligt i de større fylker, idet man snart til den ene hovedkirke føjede tre andre i fylkets andre fjerdinger; somme steder gik man da endnu videre og lagde til de fire ligeså mange andre efter fylkets ottinger, og enkelte ottinger kunde da føje endnu flere til, så hvert hered dèr fik sin hovedkirke. Anderledes kan lovens ord neppe forstås; det er tvungent med Maurer at ville fortolke fjerdings og ottingskirkerne som dem, der tillige kaldes heredskirker, men det er på den anden side lige så uholdbart at slutte, at der i hvert fylke har været én hovedkirke, 4 fjerdingskirker, 8 ottingskirker og tilmed et antal heredskirker. Udviklingen var tvertimod vistnok meget ulige fremskreden, ligesom fylkernes størrelse var meget ulige; ét sted kunde man altså være kommen til fjerdings, i et andet til ottingskirker, i et tredje fylke havde man måske slet ingen ottinger, men kun fjerdinger, medens de mindre dele kaldtes hereder; loven vil jo kun sammenfatte alle de kirker, som stod under lovens særlige værn, fordi de lå udenfor enkeltmands grund og skulde vedligeholdes af en hel menighed uden nogen enkelt mellemmand. I tidens løb blev da også betegnelsen »nemhedskirker« berettiget for de øvriges vedkommende; thi afstanden til de offentlige gudshuse kunde nu ikke være større end at man idetmindste i vigtigere anliggender kunde søge derhen og altså opgive eller dog indskrænke sakramenternes brug ved gårdkirkerne.

I Trøndelagen lå fylkerne nær sammen og man havde endnu langt ned i middelalderen kun én hovedkirke i hvert fylke, alle de andre var høgendekirker. I Viken, hvor vejene er langt mindre fremkommelige, især om vinteren,

havde man stanset ved to hovedkirker i hvert fylke, men til dem sluttede sig en række heredskirker. I Oplandene endelig var der tre tredingskirker i hvert af de tre fylker, for resten nøjedes man med de gamle gårdkirker.

Spørgsmålet er nu, om vi kan genfinde denne modsætning mellem offenlige og private kirker i de andre nordiske lande. For den senere middelalders vedkommende, den tid, da lovene optegnedes, stiller forholdet sig, som det synes, simpelthen således, at vi både i Danmark og Sverig kun finder offenlige, på Island kun private, i Norge derimod begge slags kirker. Men det vil formentlig være muligt, idetmindste for Danmarks vedkommende, at komme bagom denne tingenes orden og idetmindste med en høj grad af sandsynlighed at eftervise samme oprindelige modsætning som den der træder os imøde i Norge; for Sverigs vedkommende turde det være vanskeligere at eftervise; men ligheden med nabolandene i den øvrige udvikling vil her være afgørende.

Oprettelsen af det første hold offenlige kirker i Danmark henføres af Saxe til Sven Tjugeskæg og Knud den store; havde han i rigere mål havt adgang til den kirkelige tradition i Jylland, vilde han rimeligvis hertil have føjet Harald Blåtand. Saxes ord har været misforståede i flere væsenlige punkter, vi må derfor et øjeblik dvæle ved dem. Om Sven fortæller han således, som vi véd med urette, at han først oprettede bispesæder i Danmark, og føjer hertil, at han øgede kristendommen med nye præsteskaber samt smykkede den med præsteboer og kirker *).

Om Knud er hans oplysninger fyldigere; vi har alt engang havt lejlighed til at gengive dette sted, men må her komme tilbage til det: »på sin egen bekostning oprettede han på adskillige steder samboer af klerke og forøgede præstebolenes antal, for at der kunde dannes nye

*) Saxo p. 500: Christianismi cultum novis sacerdotiis auxit, cellis atque sacrariis decoravit.

sogne; kirketjenestens festlighed, der stadig var ham så magtpåliggende, lod han fuldstændiggøre ved af kronens midler at henlægge indtægter til den« (s. s. 447 f.*). Hvilke klerkeboer kan der her være ment; er det spirerne til de senere domkapitler? disse må sikkert antages at være af en ældre oprindelse, thi overalt hvor der var biskop, måtte der være underordnede klerke; om disse steder gælder det derfor snarere, at kongen dèr forøgede gudstjenestens anseelse, henlagde rigere indtægter til bestridelsen af de mangfoldige udgifter, som et vel ordnet klerkekor med skole og stadig kirketjeneste gjorde nødvendige. Ej heller kan der tænkes på egenlige klostre, thi Saxe fremhæver strax efter Knuds omsorg for munkene som noget særligt; de skulde jo forsørges uden hensyn til deres forhold til kirken, da deres bestemmelse ikke væsenlig går ud over den personlige gudsdyrkelse. Der må altså være sigtet til samfund, som vi ikke kender synderligt til i en senere tid, men som har dannet et mellemled mellem bispekirkernes kapitel og sognekirkerne.

I året 1309 stadfæstede biskop og kapitel i Slesvig en række bestemmelser for kanikekonventet ved Haderslev fruekirke. Dette konvent bestod i en senere tid af 8 medlemmer, men talte fra først af kun fire; i året 1273 nævnes en syngemester (cantor), diakon, subdiakon og klokker. Det mærkeligste ved dette broderskab er imidlertid dets stilling til præsteskabet i Barved syssel; endnu 1309 stad-

*) Saxo p. 538: Ex fisco suo compluribus in locis privatorum clericorum convictu instituto, cellularum frequentiam novis conventiculis auxit, sacrorumque venerationem, quam maximam semper exhibuerat, regiarum opum impendio stipendiis multiplicavit. Monachalem quoque ordinem uberiorem reliquit. — Convictus privatorum clericorum oplyses ved stedet p. 581, hvor det gengiver gavebrevets choro adscripti ministri (i Lund). Conventicula er forsamlinger og må opfattes som vort sogn, svensk församling, det må her sikkert opfattes som dativ: han forøgede bolene (cellulæ) — af hensyn til (at danne) nye sogne. Sml. Helvegs oversættelse (kirkehist. I 148 f.).

fæstes dets ret til af enhver præsteviet mand, som var født i dette syssel, at kræve to års tjeneste i koret, og det ses at have været et gammelt stridsspørgsmål mellem kantoren i Haderslev og Barved syssel-provst i Slesvig, hvem den kirkelige jurisdiktion over kapitlet og syslets præsteskab tilkom *). Dette forhold, der synes at være enestående i den danske kirke ved denne tid, peger utvivlsomt tilbage til ældgamle tilstande. Det er bekendt nok, at sysselinddelingen beholder sin betydning for kirken endog på øerne, hvor den ellers er forsvunden, hvert syssel havde sin provst i domkapitlet **); her i Haderslev knyttes dette forhold til et ældre, da provsten ikke var medlem af domkapitlet, men forstander for et eget broderskab i syslets hovedkirke; konventet i Sønderjyllands nordligste by synes at have været det eneste, som idetmindste forsøgte på at hævde sin gamle stilling overfor syslets præsteskab som ihændehaver af den kirkelige tilsynsret og som lærestol for dets præsteemner.

Der er enkelte spor fra en ældre tid, som tyder på lignende forhold andensteds. Biskop Sven Norbagge i Roskilde byggede efterat have fuldendt domkirken tre andre hovedkirker (monasteria) i sit stift, nemlig fruekirkerne i Roskilde og Ringsted og Mikkelskirken i Slagelse. De to første omdannedes senere til klostre, det i Roskilde for nonner, det i Ringsted for munke; men oprindelig fandtes der åbenbart klerkesamfund ved dem alle tre. Men disse tre kirker lå hver i midten af sit syssel: Østre, Medel og Vestre-syssel; til den første betaltes et »skud« af de 13 hereder øst for en linje fra Lejre å til Præstø bugt (uden al tvivl Østresyssel), det kaldtes efter den senere helgen for Margreteskud; til den i Ringsted betaltes

*) Cypræus, Annales episcoporum Slesv., s. 291 f. 304. 306 f.: quicumque natus in præpositura Barisset ad sacerdotium promotus fuerit, serviet choro Hadersleviensi per biennium. S. 310.
**) O Nielsen, Sysselinddelingen i Danmark, s. 31 ff. 80.

derimod et lignende skud af de tvende vestlige sysler på Sælland, det kaldtes Marieskud, ligesom det der af de andre øer betaltes til vor frue kirke i Odense. Forholdet synes da her tidlig at have udviklet sig således, at de to mindste, vestlige sysler på Sælland er trådte i et nærmere forhold til hinanden, så øen altså faldt i en vestlig og en østlig del, idet Ringsted og Roskilde var midpunkter for dem, en modsætning, der muligvis også finder sit tilsvarende i de to bekendte lovbøger, medens dog i enkelte ældre forhold den oprindelige tredeling endnu er bevaret*).

I Jylland var der i Knuds tid ingen bispekirke »for norden å«, derimod kan vi ikke tvivle om at der jo har været klerkesamfund på adskillige steder. Vi træffer i en senere tid, da man dog forlængst havde ophørt med at stifte slige samfund og istedenfor oprettede klostre for de forskellige munkeordener, adskillige stiftelser, der vistnok kunde føre deres oprindelse langt tilbage i tiden. Således var der Avgustiner klerke ved de senere bispekirker i Århus, Viborg og Vestervig, i Randers, Ålborg og Grinderslev, og rimeligvis på flere andre steder, f. ex. i Hjørring, hvorhen Knytlinga lægger Vendelbo bispesæde, o. l. I Skåne har vi Dalby ved siden af Lund; på Låland kaldes Hunseby kirke i en indskrift for et monasterium osv.**). Senere går

---

*) Kirkehist. samlinger VII 869—74. Saxo p. 598. Scr. I 378. Valdemar og Absalon førte 1159 Sællands stridskræfter mod Falster: A. orientalibus insulæ copiis præesse jusso, occidentales ipse ductare statuit (Saxo p. 739) Valdemars sæll. lov synes at stå den skånske nærmere end Eriks; denne har da muligvis været i brug for de vestlige sysler og er så efterhånden bleven eneste lovbog på landsthinget Slagelses større betydning i ældre tid fremgår også af et af biskop Peder oprettet munkekloster ved »st Klemenskirken«, uden al tvivl den i Slagelse (Scr. I 380, Thorkelin I 114). I Absalons tid forvandles Roskilde fruekirke til et nonnekloster, der senere indvies til den hellige Margrete.

**) St. Marie de Randrusia, Scr. r. D. III 458. Ketill profastr, er varþveitti Mario kirkio (i Ålborg). Morkinskinna, s. 222. Sml. Scr.

udviklingen i en anden retning, adskillige af disse klerkeboer forsvinder for at give plads for klostrene, eller de taber i alle tilfælde deres oprindelige betydning.

Thi efter alt hvad vi nu kan skønne, må det antages, at disse kirker har været de oprindelige midpunkter for hver sit syssel, at klerkene ved dem har oplært de vordende præster, har udsendt og kontrolleret dem og bestandig dannet det egenlige hjem for dem. Dette svarer til, at syslerne i det hele er rigets oprindelige dele, den til grund liggende enhed i den hele verdslige og kirkelige organisation. Sysselthinget var oprindelig det som senere landsthinget blev ved sammenslutning af flere sysler, syslet havde sin kongelige høvding (ombudsmand), det var en enhed med hensyn til en mængde samfundsanliggender, dets indbyggere dannede et landsmandskab overfor alle andre, dets kongelige hærmænd dannede et eget »vårdhold«, dets »skibe« en egen flåde; dets præsteskab dannede på samme måde et eget broderskab *). Men ligesom syslet senere i verdslig henseende tildels går op i en højere enhed i de forskellige »lande«, således forsvinder det i væsenlige punkter i bispedømmet med dets faste kapitel, hvis provster overtager de tidligere syssel-kórs rettigheder og forpligtelser.

En indvending imod denne syslets betydning, forsåvidt som den her især er eftervist for Haderslevs vedkommende, ligger temmelig nær; det Barved syssel, som der her var tale om, svarer nemlig ikke til det som vi kender af landets verdslige inddeling, en hel række sogne af dette var nemlig henlagte under Ribe stift; her viser det sig altså, at sysseldelingen ikke har været grundlaget for den kirkelige organisation, lige så lidt som iøvrigt heredet eller

IV 430. Grinderslev st. Peders kloster, Thorkelin p. 38 f. Kirkehist. saml. VIII 716 ff. Bispestol »i Jørungi«, Knytl. K. 32. Kirkehist. saml. III 198: Salomon me fecit monasterium.

*) Se O. Nielsen, Om sysselinddelingen s. 8 ff. 98. Slesvig ældre stadsret k. 90: extra sysæl—hospites. Årbøger f. n. oldk. 1876, s. 81. 88. 88 f.

landsthingskredsen, thi grænsen mellem Ribe og Slesvig stifter overskærer alle verdslige skel. Men denne afvigelse er i virkeligheden enestående og her som så ofte kommer undtagelsen til at stadfæste reglen. Overalt i Nørrejylland dannes stifterne af et større eller mindre antal sysler, kun Sønderjylland danner en undtagelse; men deraf følger da kun, hvad vi alt forlods kunde formode, men hvad det dog er overordenlig interessant at få udtrykkelig stadfæstelse på, at man ved den første ordning, den der foregik uden statsmagtens medvirkning, alene på kirkelig grund, ikke har taget noget hensyn til de verdslige forhold, men har samlet sig om de hovedkirker, der havde vundet indflydelse ad rent kirkelig vej, medens man først derefter, da hele folket var omvendt, har indordnet også det hele kirkevæsen i den oprindelige organisation. Men når vi ser Sven Estridsøn inddele Jylland i stifter efter syslerne, så ligger der sikkert nok forud for hans tid netop oprettelsen af særegne kirkelige midpunkter for de enkelte sysler, og dette står da i den bedste sammenhæng med Saxes efterretning om Sven Tjugeskægs og Knud den stores virksomhed i den henseende, medens vi samtidig ser Olav den hellige oprette fylkeskirker i Norge, der efter hele deres karakter svarer til de danske syssel-mønstre.

Saxe siger endvidere, at Knud forøgede småcellernes antal for at danne nye menigheder; derved er der tænkt på præstebolene omkring ved sognekirkerne; thi oprindelig kontrollerede klerkesamfundet kun de private kapeller og præster for så vidt vedkommende kirkeejere var tilsinds at underkaste sig en kontrol; men det måtte selvfølgelig være i kirkens interesse bestandig at skærpe dette tilsyn, at pålægge menighederne eller de enkelte en forpligtelse i så henseende og altid mere at lade det private forhold blive offenligt. Hos os som i Norge fulgte derfor andre offenlige kirker efter det første sæt sysselkirker; bestræbelsen gik nu ud på at gøre idetmindste hvert hered til et selvstændigt kirkesogn. De småboliger, som klostrene anlagde

for enkelte brødre, hvor de havde gods og indtægter at oppebære, bruger Saxe til at betegne det forhold, hvori de enkelte sognepræster kom til at stå til moder-mønstret, de vedblev bestandig retslig at være medlemmer af det lille konvent, der havde oplært dem, støttede og førte tilsyn med dem. Enkelthederne i denne udvikling ligger imidlertid hos os forud for den tid, som vore kilder tillader os at kontrollere, benævnelsen heredskirke forekommer vel, men har da alt tabt sin fyldigere betydning *), alle de mange kirker har så vidt vi véd hver sit sogn, sin kirkegård og fuld brug af sakramenter, selv om de endnu i mange henseender minder om deres oprindelse som gårdkirker. Og på samme måde forholder det sig i Sverig, hvor lovene og de øvrige kilder er fra en endnu yngre tid og hvor hvert minde om enkelte overordnede, særlig offenlige kirker er forsvundet (om der end, som vi strax skal se, skelnes f. ex. mellem hundred- og tolvtekirker), det skulde da være på Gutland nær, thi her omtales udtrykkelig de kirker, som høvdingerne byggede på deres gårde »til mag«. På den tid derimod, talen her er om, begyndelsen af det 11. århundrede, er det dog afgjort, at de fleste kirker i Sverig som i Danmark endnu fandtes på gårdene og at de kirkelige bestræbelser for at få dem stillede frit kun var lykkedes dèr, hvor kongerne var de egenlige grundlæggere; og for Knud var det jo særlig let nok at dotere kirker og klostre i Danmark, når hans hu stod dertil.

Den uafhængighed, kirken søgte at opnå, fik især sit udtryk i en sikret indtægt, der var tilstrækkelig til at tilfredsstille såvel kirkens som præstens fornødenheder. Alt i sin første forordning for Saxerne siger Karl den store: til enhver kirke skal sognet give en gård og to bols jord, dertil en træl og en trælkvinde for hvert storhundrede. I Achen fastsattes det 816 for hele det frankiske rige, at

*) O. Nielsen, Heredskirker i Danmark i Kirkehist. saml. V 829—38.

hver kirke skulde have ét bol uden inne (afgifter); havde den mere, skulde der deraf gives som man var vant. Også i England gjordes dette gældende af erkebiskop Egbert omtrent ved samme tid *).

Det var en selvfølge, at dette kun efterhånden kunde gennemføres i Norden, men der kan på den anden side ingen tvivl være om, at jo fordringen gjordes gældende, for så vidt som man agtede at grundlægge hovedkirker. I de svenske love forekommer disse bestemmelser som ældgamle. Vil bønder bygge kirke, siger Uplandsloven, så skal de fare til biskop for at få hans tilladelse dertil, han skal »skåde deres emne«; derefter skal de fordele arbejdet efter bondetal, ægterne efter jordetal. Er kirken bygget, skal de tage fat på kirkebolet, som præst skal bo på; det skal være markland jord under hver hundredkirke, halvmark under tolvtekirke; bønderne skal føre huse på bolet, det er syv stykker: stue og stegerehus, lade og kornherberge, vistehus (fadebur), sovehus og fæhus. Af dette bol går der ingen udgerder fra arildstid, dog skal præsten og hans landboer fly veje, bygge broer og sætte gærder med de andre bønder eller bøde efter landslov **).

På andre steder var man dog ikke kommen så vidt. Således siges i Eriks sællandske lov, at dersom bønder vil tillade, at en enkelt hest kommer på vangen, da er præsten nærmest til at nyde godt deraf, hvis han har flere byer i sit sogn; thi det tarver kristendommens ret og det er især nødvendigt, at mænd gør hvad guds vilje fremmes ved (2, 71); dette tyder neppe hen på at præsten som en regel har sin egen gård. Heller ikke den bekendte bestemmelse i Jydske lov, at »de præster, som renlig ville leve, altid skulle have et bo frelst uden alle landredsler, hvad enten de bo på kirkejord eller på deres egen jord,

*) Capit. de partibus Sax. k. 15. John Lingard, I 178 Thorpe, anc. laws II 100.

**) Uplandslagen, kirkebolk k. 1. 2

om de haves (3, 10), tyder på, at man overalt havde et særligt bol til kirken; ja endnu den dag idag mangler som bekendt de fleste kirker en sådan gård, med undtagelse af enkelte egne, hvor sognene er større (som i Sønderjylland), og flere sogne har som følge deraf endnu samme præst.

Der kan derfor neppe være tale om at føre »præstegårdene« tilbage endog til den hedenske tid og dens formentlige hov. Hvor sådanne omtales i de gamle kilder, er det bestandig på enkeltmands grund, og ejeren kunde efter frit tykke lægge dertil og tage fra hvad han vilde, der fandtes ingen kontrollerende myndighed på gudernes vegne. Det er da vel ikke usandsynligt, at høvdingen kan have lagt en gård ud til den tjenestemand, som gik ham tilhånde ved hans blót, men i alle tilfælde vedblev denne jord ifølge sagens natur at være hans fulde ejendom, der hvad øjeblik det skulde være kunde få en helt anden anvendelse. Til hov, som tilhørte et samlag af bønder, et sogn, på samme måde som langt senere kirkerne, finder vi intet spor i hedendommen, gårdkirkerne er i den henseende det bedste bevis på, hvad der var nedarvet, de offenlige kirker med deres uafhængighed er kristendommens egen frembringelse *).

Selve sognet, eller som det i middelalderen over hele Norden kaldtes, kirkesognet, er et udelukkende kristeligt begreb. Ordet betegner netop det samme som det svenske »församling«; det er dannet af at søge og kan derfor bruges om søgsmål for retten, om personligt angreb (at søge ind på nogen), såvel som om enhver samling af mænd (et skibssogn, skibsmandskab); på Island betegner kirkesognet derfor endnu kun kirkeflokken, den samlede menighed, og i den gammel-norske homiliebog fra 12. århundrede betegner det selve kirkegangen, der både dèr og på Island også kaldes tidesogn **). Kirkesognet er altså det græske

*) Sml. Helveg I 259.

**) Grágás k. 5. Gml. n. hom. b. s. 62: denne hellige (jule) tid, som han bød vore fædre at holde med retfærdighed og kirkesogn og

ecclesia, det går dog ikke som dette over på bygningen, der beholder det fremmede navn, men på det område, hvis beboere »har kirkesogn« til en bestemt kirke, udgør dens kirkesogn. Således er fylket oprindelig kun ét sogn, og på den anden side har hver gårdkirke sit sogn, de samme mænd hører til forskellige kirkesogne, et videre og et snævrere. På Island, hvor hver høvding havde sit »thingsogn«, kaldtes kirkeflokken, som vi har sét, et kirkesogn, men området et thing.

Man har til forsvar for den tanke, at sognene skulde være af hedensk oprindelse, anført, at deres grænser, så langt vor kundskab når tilbage, har været uforandret de samme. Men vor kundskab går kun tilbage til det 13. århundrede og ved denne tid var sogneudviklingen i alt væsenligt fuldendt *). Efter Adam af Bremen var der i hans tid (1070) i Skåne omtrent 300, på Sælland halvt så mange og under Odense en 100 kirker; efter Knytlinga (1200) har Sælland 400 kirker, hvad der på det nærmeste svarer til vor tids forhold; forøgelsen ligger altså i mellemtiden. Men netop det samme ses andensteds; i Frankrig var der således ved året 1000 endnu kun 1108 kirker; i det 11. århundrede kom hertil 326 nye, i det 12. endog 802 **).

Men allerede det tal, Adam nævner, er overraskende stort; da øerne tilsammen har 50 hereder, kommer der her omtrent 5 kirker på hvert hered, og i Skåne, der har 88, endog henved det dobbelte antal. Vi kan deraf slutte tilbage til Knytlingernes tid; thi om der end selvfølgelig kan være bygget ikke få kirker i den menneskealder, som

---

hellige bønner og almissegerder. S. 100: turtelduen betyder de lønlige bønner, men (de selskabelige) duer betyder kirkesogne, dem mænd søger til tider og til lærdomme. S. 110: tidesogn. Wirén: Homilie-bók, s. 39: de tidesogn, som I har søgt hid i dag.

*) Sml. sognene på Falster i den såkaldte Kong Valdemars jordebog (J. Steenstrup, Studier, s. 24).

**) Duruy, hist. de Fr. I 234. Knytlinga k. 32. Adam IV. 7.

lå mellem Knud den store og Adam af Bremen, så fremhæves dette dog ikke særligt, og selv om kun halvdelen af det opgivne antal har været til før 1030, er det alt så et vigtigt vidnesbyrd om den bevægelse, som havde fundet sted i en meget tidlig tid i disse egne.

Vi går over til at undersøge præstens kår, som de havde udviklet sig i de forskellige Nordens egne. Ligesom kirken afløste hovet på de store gårde, således afløste præsten den ældre gude. I begyndelsen lærte derfor bonden selv at synge messe for sit kirkesogn, han modtog vielsen og var lige god høvding for det. På den måde ser vi borghøvdingen på Bjørkø (Hergejr) udføre gudstjenesten i sin egen kirke, og på Island er det almindeligt at se præsteviede storbønder. Men dette forhold kunde ikke holde sig på steder, hvor livets vilkår var rigere og samfundets sammensætning mere mangfoldig. Bonden lod da sin tjenestemand eller vel endog sin træl modtage vielsen og udføre de kirkelige forretninger på hans vegne. Vel holdt kirken lige så stærkt på sine tjeneres uafhængighed som på sine institutioner i det hele, men det lykkedes først efterhånden at trænge igennem med at få præsternes fulde frihed anerkendt; endnu i de norske love må det udtrykkelig fremhæves, at præsten er lige så fri en mand som andre bønder. På Island bliver det efterhånden skik at leje præst for et år ad gangen, fra fardag til fardag, men det tillades også bonden at lade en dreng oplære til »præstling«, at tugte ham vel og binde ham til sin kirke for hele livet; kun ved at stille og oplære en anden for sig, kan det lykkes ham at vinde sin frihed tilbage *).

I Absalons sællandske kirkeret (1171) og ligeledes i den skånske fra omtrent samme tid, bestemmes, at kirkemændene ikke må afsætte den præst, som engang lovlig

*) Grågåsen, k. 4. 7.

er valgt og viet til deres kirke, men han må til gengæld heller ikke skilles fra den uden deres vilje; forsér han sig, skal han bøde som andre, men ikke sættes fra kirken. Dette viser, at man forhen har tiltaget sig denne myndighed, bønderne har i deres sogn, ligesom enkeltmand på sin gård, valgt og vraget præster efter eget tykke, indtil bispemagten blev stærk nok til at sætte en grænse for vilkårligheden. I Norge hørte det med til de bestemmelser, kong Olav og biskop Grimkel fik vedtagne, at ingen kunde sætte præst (i de offenlige kirker) uden biskop, og ingen skulde vrage dem uden i det tilfælde at de ikke kunde deres tjeneste. Viken har i den henseende, som før omtalt, samme forfatning som den danske og svenske kirke, idet valgretten er hos menigheden eller hos kirkeejeren (med menighedens samtykke *); at det samme var tilfældet på Island, er en selvfølge.

Det vilde dog være forhastet, om man af disse forhold vilde slutte, at præstens retslige stilling som sådan fra først af var ringere end andre mænds, tvertimod må det vistnok antages, at man i den verdslige lovgivning fra først af slet ikke tog hensyn til den kirkelige vielse: ligesom præsterne var gifte og deres egne husbønder, for så vidt som de havde eget kirkesogn, således nød de alle de rettigheder, som efter fødselen tilkom dem; var de derimod fødte som andres vårdnede eller frigivne trælle, forandredes denne stilling ikke ved vielsen, kun at de ikke måtte være nogen mands træl. Først længe efter denne ældste tid begyndte man at tillægge de viede mænd også verdslige fortrin, at undtage dem fra forskellige forpligtelser og

---

*) Thorkelin, Diplom. I p. 158: Biskop Ebbe opretter to nye præbender ved Århus kapitel og henlægger tvende kirker til dem; om sit (ejendoms) forhold til dem siger han: præcipue cum justam habuerimus de utraque ecclesia disponendi facultatem, majore et saniore parte parochianorum utriusque ecclesiæ nobis consentiente. Sml. p. 37.

derved tillige at berøve dem visse rettigheder, der ikke kunde udøves uden af mænd med fuldt ansvar *).

Med hensyn til præstens indtægter må i almindelighed siges, at de beroede på overenskomst med kirkeejerne. Grågåsen bestemmer, at præsten skal »sælge sine tider« for et år ad gangen, dog ikke for højere pris end 12 mark, og i Norge henvises til overenskomst ved embedets tiltrædelse **). I Danmark og Sverig er dette ældste forhold ikke mere bevaret, vi véd kun af Adam, at indtægterne også her bestod i »tidekøb« og betaling for al »tjeneste«. Fra først af skelnes der ikke som senere hen mellem kirke og præst, alle ydelser fra sognets side tilflyder kirken eller kirkeejeren, hvad enten denne er lægmand eller hovedpræsten selv. På Island skal således jorddrotten optage en fortegnelse over alt hvad der i gaver og ydelser er tillagt kirken og den skal årlig oplæses til kirkestævne, ligesom den skal thinglyses; men han selv er kirkens eneste værge, han skal sørge for en forsvarlig bygning, for dens rette indvielse, præsten og tjenestens tilbehør. Når kirken er selvstændig, er det altså præsten selv, der bebor kirkebolet, opkræver dens indtægter og sørger for dens vedligeholdelse ved de forpligtelser, kirkesognet i så henseende har indgået.

Efterhånden som den senere almindelige mellemtilstand mellem selvstændighed og afhængighed indtræder, idet hovedmassen af kirkerne står under det offenliges kontrol og biskoppernes tilsyn, men ikke des mindre ejes af sognet eller enkelte lægmænd, skelnes der mellem hvad der tilkommer præsten og hvad der ligger til kirken; Uplandslagen giver nøjagtige bestemmelser for de tilfælde, hvor

---

*) Helveg (I 264) fortolker Jydske lov 2, 26 i modsat retning, idet han antager præstens sammenstilling med kvinden som undtagen fra hævn og ættebøder for det oprindelige. Men kirken udvikler sig bestandig i retning bort fra det verdslige.

**) Grág. k. 6. Gulethingslov k. 15

der kan opstå tvivl om en gaves bestemmelse, om den er given »præsten til føde eller kirken til skrud« (k. 14). At kirken havde bestemte og tilstrækkelige indtægter, blev af biskopperne gjort til et vilkår for dens indvielse, for så vidt der skulde være begravelsesplads og dåbshandlinger skulde foretages i den. Der er endnu fra det 13. århundrede bevaret aktstykker fra Holsten, hvorved et sådant samtykke meddeles, efterat sognemændene har gjort rede for de jordtilliggender og indtægter, som de har isinde at lægge til tidligere kapeller *). Selv på Island er dette en undersøgelse, som skal gå forud for kirkevielsen, og her har biskoppen endog ret til at bestemme kirkesognets grænser for tiendens skyld.

Enhver kirke har således sine særlige indtægter, sine renter, som man senere kaldte det, efter tidens skik selvfølgelig så godt som altid bestående i årlige afgifter af visse jorder: korn, kvæg og småredsel, som ydedes præsten, vox, som brugtes til lys, eller penge, som skulde anvendes til bygningen o. l.; tilnævnte mænd af sognet var dens »værger«, dens rentemestre, under præstens og hele sognets tilsyn. Men på samme måde havde præsten sine personlige indtægter, og fra først af var de forskjellige for hver enkelts embedstid; efterhånden vandt de hævd ved embedet, men vedblev som oftest at være forskellige i de forskellige sogne eller hereder og bygder. Andreas Sunesøn siger om betalingen for at præst gløder jernet til gudsdom, at den skal ydes efter vedkommende kirkes eller hereds sædvane **), og indtil den nyere tid har der hos os holdt sig forskellige regler for de ydelser, som har overlevet tidens omskiftelser. I Norge og tildels i Sverig var dette ordnet mere ligeligt i bispedømmerne, idet den lovgivende myndighed her i det hele greb mere ind i disse forhold, især

*) Lappenberg, Hamb. Urk. nr. 494. 549.

**) A. S. k. 99 (Thorsens Skånske lov s. 171): juxta ecclesie uel prouincie consvetudinem —.

efter at tienden havde begyndt at vinde indpas og man på mange måder søgte at fremme dens indførelse, blandt andet også ved at skærpe de ældre påbud.

Da de ældste danske kirkelove netop går ud på at indføre tienden, findes der i dem intet om de ældre kirkelige afgifter, som faldt bort ved dens indførelse; vi må derfor holde os til hvad Adam fortæller om sin samtids forhold, og hvad de norske og svenske love har opbevaret om dem. »Normændene, siger Adam, har en så stor ærbødighed for præsten og kirken, at dén neppe holdes for en kristen, som ikke yder sin gave, hver gang han hører en messe *). Men dåb og konfirmation, kirkevielse og præstevielse må hardtad altsammen købes både hos dem og de Danske; jeg antager, at det hidrører fra præsternes gærrighed, fordi de barbariske folk endnu ikke har lært eller ikke vil give tiende, hvorfor de trækkes op ved det som burde ydes uden vederlag; thi endog sygebesøg og begravelser, alt er tilfals.«

»Det er forn lov,« siger Vikverjernes kirkeret, »at præst skal have i lagegift til tolv måneders føde af hver hel gård en halv såld mel og smør, men 3 settinge af hver énvirkes mand, det er Olavs sæd.« **) Det var vistnok denne afgift, som særlig betegnedes som »tidekøb«, den eneste stående, årlig gentagne skat til præst og kirke. I England træffer vi den alt i kong Ines love (fra o. år 700) under navnet kirkeskat, det er den eneste, som nævnes på dette sted, altså den eneste, som kunde opkræves ad

---

*) Adam IV 30: — qvi non cotidie obtulerit ad missam, quam audierit. P. W. Christensen oversætter: »at hvem der ikke daglig hører messe og dertil medbringer en offergave«, — hvad der øjensynligt er fejlagtigt; men heller ikke Helveg har ret i at fastholde: »hver dag« (s. 267), thi en sådan kirkegang og ofring vilde være uhørt, især for Norges vedkommende.

**) Norges g. l. I 346. Efter Bjørn Haldorsen er en såld lig 24 potter, og efter landsloven (kaupa bolk) går der 6 meler på én såld og 6 settinger på én mele.

retslig vej ved tvangsbøder; den ydedes hver Mortensdag, efter høsten, og bestod i en hestebyrde renset korn (modius) af hvert bol *). I kong Eadgars og Æthelreds tid er hertil kommen flere andre afgifter, således plovalmisse, en penge af hver plov, som skulde udredes 15 nætter efter påske, uden al tvivl som vederlag for at præsten velsignede ploven ved denne tid; en lysskat, der udredes til kyndelmisse, påske og alle helgens dag, og består i en halv penning vox, og endelig en arnepenge, Pederspenge eller Romfæ, der betales på apostelens festdag, d. 1. Avg., og sendes til Rom. Endelig gives der en sjæleskat efter den døde; den skal ydes ved åben grav, d. e. før jordfæstelsen **).

Foruden tidekøbet finder vi også i Norden spor af de fleste andre her nævnte afgifter, så det er sandsynligt, at de forhen har været ydede almindeligt. Romaskatten gives i Norge i langefasten, det er en penning af hver, den gives ved skriftemålet; den nævnes vel først i de yngre love, men da den alt meget tidlig forekommer i Danmark, er den vel overført til os fra England i foreningstiden og da vistnok til alle Nordens lande ***). Lysskatten træffes neppe under dette navn, men i Slesvig stadsret bestemmes, at hver bymand skal give biskoppen (byens ældste sognepræst) 2 gode penninge til kyndelmisse, undlades det, er det 3 marks bod ****).

I de norske love haves især nøjagtige bestemmelser om hvad der tilkommer præsten ved dødsfald; han får betaling for den sidste olje (»oljekøb«), for nattesæde over den døde og for graven (»lejekøb«). Denne er forskellig efter den dødes rang, ligefra lendermand til træl.

---

*) R. Schmid s. 22: — den der ikke giver kirkeskatten, bøder 60 skilling og yder den tolvfold. John Lingard I 190. Kemble: Saxons in England, II 492 (her gøres gældende, at kirkeskatten oprindelig er en lejeafgift af kirkens jorder og først senere en alm. skat.

**) R. Schmid, s. 186: Eadgar 2, 2. 4; s. 222: Æthelred 5, 11. 12 s. 259 ff.: Cnut 1, 8—10. John Lingard I 191. Kemble, II 490.

***) Norges g. l. II 318. Sml. foran s. 455. Helveg I 176.

****) Thorsen, Stadsretter, s. 36 f.

I Sverig kendte man de samme ydelser, skønt de på lovenes tid var ved at fortrænges af tienden. Tidekøbet gives i Vestergøtland af hver som ikke har jord, i steden for tienden, det er en ørtug for et helt hus, 4 penge for en enlig mand. Desuden er der lovbefalede offerdage, 5 eller flere om året *).

Det var ikke blot præsten, som skulde leve af de ydelser, sognet forpligtedes til, men også degnen eller klokkeren, en person, der sjælden omtales i de danske og norske kilder, men des mere i de svenske; hans embed var det at gå præsten tilhånde, ringe klokkerne og repræsentere menigheden ved messen. Ofte brugtes hertil vistnok også unge lærlinge, således som de islandske »præstlinge«; det danske »pebling« synes på samme måde at være dannet af præstenavnet »pape«.

Medens hos protestanterne præsten er kirkens egenlige repræsentant, præstevielsen den eneste betydningsfulde, så er hos katholikerne bispedømmet ikke blot den ypperste grad, men tillige den eneste, som sidder inde med kirkens hele myndighed, apostelembedets efterfølgelse; præsten, diakonen og alle de andre grader nedad har kun en del af denne myndighed og udøver den kun under bispens tilsyn og ligesom på hans vegne. Kun biskoppen kan vie kirker og præster, han flyr sognene den hellige olje, og han fuldender hver enkelts dåb ved konfirmationens sakramente; kun han kan håndhæve den kirkelige disciplin og »guds ret«, »kristendommens ret« overfor synderen. Kun bispedømmet er derfor det fulde og rette præsteskab (sacerdotium).

Vi har allerede i dette tidsrum set biskopper trindt omkring i Norden, men der har været noget usikkert over deres hele tilværelse, som vi ikke er vant til fra en senere

---

*) V. G. l. ældre text k 15. 19; yngre k. 43. Upl l., k. 10.

tid, en omstændighed, der ofte har givet anledning til misforståelse af deres betydning og dermed af den ældre kirkes organisation i det hele taget; thi først bispedømmet giver denne sine rette midpunkter. Vi kommer herved tilbage til Adams allerede tidligere omtalte efterretning om bispernes stilling i Norge på hans tid og i Danmark på et noget ældre tidspunkt, der har givet anledning til endel af disse misforståelser. »Bisperne, siger han, arbejder i fællesskab på kirkens opbyggelse, hver styrer, så længe han lever, dem, han kan vinde for kristendommens sag ved idelig at drage omkring i landet« (foran s. 239). Hermed må sammenlignes et tidligere sted, hvor Adam udtaler sig om forholdene i Danmark; »Adaldag, siger han dèr, indviede flere bisper til Danmark, — men til hvilket sæde hver særlig var bestemt, kan vi ikke let komme efter, som jeg tænker fordi ingen af dem endnu dengang fik anvist noget sådant, men hver gik så vidt han kunde og prædkede for sine egne, såvel som for andre det guddommelige ord. Således synes de endnu den dag idag at gøre længere nordpå i Sverig og Norge.« *) Adam er ikke selv klar over dette forhold; han kender den store kirkes sædvanlige former, men han har ondt ved at tænke sig en anden organisation; hvor man ikke følger de kanoniske bestemmelser ser han lutter uorden og vilkårlighed. At nu bisperne skulde have været uden bestemt sæde i den tid, der her er tale om, synes at være meget overdrevent. Vistnok kan den hellige Sigfrid i England være bleven indviet til hedningebiskop ganske i almindelighed, og det samme har muligvis været tilfældet med enkelte andre, men sikre exempler formår vi end ikke at anføre. Strax den første bispevielse er bestemt nok for de tre jydske sæder,

*) Adam II 23: — verum studio plantandæ christianitatis quisque in ulteriora progressus, verbum Dei tam suis quam alienis communiter prædicare certabant. Hoc hodieque trans Daniam per Nordmanniam et Suediam facere videntur.

og således fortsættes det i Danmark både fra Bremen og fra England, såvidt vi kan kontrollere det. Muligvis var Odingar den ældre indviet til »Sverig«, men det er nok så sandsynligt, at hans vielse knyttede ham til en bestemt kirke deroppe, og da rimeligvis til den på Bjørkø. Kirken holdt på, at ingen skulde modtage nogen vielse i almindelighed, præsten viedes til et bestemt alter, biskoppen ikke mindre; det var en uregelmæssighed, når det tilstodes enkelte at flytte, og tilladt var det fra først af kun, når den oprindelige kirke havde ophørt at være til. Må vi altså gå ud fra, at de nordiske biskopper har havt bestemte »sæder«, d. e. hovedkirker, så kan vi des lettere indrømme, at der m. h. t. deres område var noget foranderligt og vistnok i høj grad vilkårligt. Ikke just at den ene så at sige skulde have gået i vejen for den anden ved at henvende sig til hans menigheder, — thi det forudsætter samme fuldstændige mangel ikke blot på organisation, men på orden, som Adam har tænkt sig i den ældste kirke, — men hver dannede menigheder, hvor han kunde vinde fodfæste og vedblev da at stå i forhold til dem, selv om de lå nok så langt borte fra hans eget sæde, nok så nær ved en anden biskops. Dette forhold var ikke blot naturligt, men ligefrem i sin gode orden, thi da forholdet var et åndeligt, kunde jo vejens længde og de geografiske forhold ikke komme i betragtning, når et bånd først var knyttet. Efterhånden som derimod hele folket ordnede sig til menigheder, måtte det andet hensyn komme frem, ikke ved at sønderrive de rent personlige bånd, men ved at knytte dem frit til andre steder, når døden havde løst dem. På den måde ser vi bispedømmerne blive delte ved dødsfald; der oprettes et nyt sæde ved en datterkirke og man ordner sig omkring det nye midpunkt. I mange tilfælde gjorde ved slige lejligheder vistnok også rent ydre hensyn sig gældende, så enkelte eller hele rækker af sogne forlod deres moderkirke og sluttede sig til en anden biskop, der lå nærmere for hånden eller af andre grunde havde en større

tiltrækningskraft. På den jydske halvø ses det tydeligt, hvorledes disse forhold fra først af udviklede sig, Slesvig og Ribe kom til at dele Sønderjylland, således at skellet mellem dem skar ind igennem sysler og hereder i en aldeles vilkårlig linje; og selv denne synes at måtte være fremkommen ved en senere overenskomst, for at dog ikke sognene skulde komme til at ligge spredte mellem hinanden; thi da ingen tidligere inddeling (efter hereder) er respekteret, skulde det være underligt, om man fra først af havde fundet på at vælge en sådan linje, eller om sognene af sig selv havde truffet deres valg derefter.

Ved at omtale bisperne i Norge og Sverig og deres ejendommelige virkemåde tilføjer Adam: hver biskop, »som beskikkes af kongen eller folket« (4, 33); det er den eneste antydning, som gives os om valgmåden. Det kanoniske valg var som bekendt hos bispekirkens klerke og menighed, men det kom kun sjælden til sin fulde ret; Nordens konger, som efter deres hele stilling nærmest måtte efterligne den engelske skik, tiltog sig den samme ret i hjemmet, som den de øvede eller så udøvet i dette gamle kirkesamfund. Bispekirkerne var jo desuden byggede på deres grund og stod under deres beskyttelse, det var dem, som havde forsynet klerkene med de nødvendige indtægter og overalt hjalp dem ud over de vanskeligheder, de mødte. Ikke desmindre må man dog antage, at der toges et vist hensyn både til »koret« og til sognet, selv dèr hvor kongen var kirkens grundlægger. Hundrede år efter Knud den stores død forekommer det tilfælde, at kongen udnævner en tysk klerk til biskop i Slesvig, fordi han har havt lejlighed til at gøre ham og hele den danske kirke en stor tjeneste, men imidlertid vælger sognet en anden, en indfødt mand af indflydelsesrig æt; begge vies, men den indfødte vinder overhånd ved sit tilhæng og hævder sin plads *). Desuden måtte der jo indrømmes også erkebiskoppen idetmindste nogen

*) Kirkehist. saml. 6, 607.

indflydelse, for så vidt som hans forhold til kirken var et sådant, at han formåede at gøre den gældende; det tilkom jo nemlig ham at vie den valgte og der kunde altså tænkes tilfælde, i hvilke han af kanoniske grunde anså det for uforsvarligt at gøre det.

I det hele må det vel antages, at udviklingen her lignede den af de tilsvarende forhold med præst og kirke; man begynder med det personlige initiativ og den personlige myndighed, kongens udnævnelse eller erkebispens valg — (han sender biskopper af sit »kor«), — og man indrømmer efterhånden klerkene en vis ret til at »præsentere« og menigheden til at »tage ved«; indtil efterhånden i tidens løb, dog længe efter Knytlingernes alder, kongerne opgiver den direkte deltagelse i valget *).

Biskoppens myndighed var en dobbelt, man kan sammenfatte den i dette, at han skulde vie og våge; begge dele var tillige rige indtægtskilder for ham. Det var en bestemmelse, at han jævnlig skulde tilsé sine kirker, drage omkring fra sogn til sogn, helst hvert år til hver kirke; han skulde »biskoppe« børnene med den hellige olje, undersøge præstens forhold, kirkens tilstand og menighedens sædelige levned. Ligesom kongen i sit rige var han hjemme overalt i sit bispedømme, hans ret kunde sættes ved hver kirke, hans indtægter bestod for en stor del i gæsteriet. Alle vore kirkelove indeholder bestemmelser om, hvormange »heste« han på disse rejser måtte føre med sig, hvor stort følget skulde være og hvor længe han skulde holdes frit hvert sted. Bestemmelserne er selvfølgelig såre forskellige på de forskellige steder, både fordi bispernes magt nåede en forskellig højde og fordi de naturlige forhold betingede ulige vilkår; men de kan des-

*) Vestgötalag, retløsæ bolk k. 2: skal biskop tages, da skal kongen adspørge hele landet, hvem de vil have; han skal være bondesøn; da skal kongen fly ham stav i hånd og guld fingerring, siden skal han lede ham i kirke og sætte ham på bispestol.

uden ikke overføres på en tidligere tid, fordi bispemagten var i så stærk udvikling i den årrække, som ligger mellem Hellig Olavs dage og lovenes optegnelse. I hin alder var bispernes rundrejser vistnok i det hele tarvelige og uden bram, de førte vel kun de nødvendige klerke og redesvende med og befordredes da af præsterne fra sted til sted, til hest eller til skibs, overalt modtagne af folkets ærefrygt og de frommes velsignelser.

Biskoppen var kirkernes øverste værge, han førte tilsyn med deres forsvarlige bygning, deres udstyrelse (»skrud«) og ejendomme; og på samme måde førte han tilsyn med præsternes liv og lære, undersøgte, om de kunde deres festalmanak og den rette læst, og om de underviste almuen rettelig i troens grundsætninger: trosbekendelsen og fadervor. Han samlede dem til landemode for at indprente dem, hvad han særlig anså for øjeblikkets fornødenhed, og for af dem at blive underrettet om deres virksomheds frugter. I alle kirkelige sager var han den egenlige sagsøger; han havde trindt omkring i herederne sine tjenestemænd, bryder eller årmænd, der optrådte på hans vegne mod de brud på den kirkelige orden, som lovgivningen havde taget sig af og bestemt bøder for, ligesom også mod de rent kirkelige forseelser, ægteskabssager osv., der ved biskoppens nærværelse blev pådømte efter sognemændenes ed.

Fra først af var de indtægter, som henlagdes til bispedømmet, neppe ret store; jordegods var der kun lidt af, tienden var en usikker indtægt, og bisperne var nødte til at tage betaling for enhver vielse, hvad enten den gjaldt gejstlige mænd eller kirkelige bygninger og kar. Således stod det endnu i Adams tid og han beklager højlig denne ukristelige skik at gøre det hellige til genstand for køb og salg.

Men ligesom vi så sognekirken og præsten ved siden af de tilfældige indtægter oppebære andre af en mere stadig karakter, årlig til visse tider tilbagevendende ydelser

af alle sogneboer, således havde også bispestolene allerede fra første færd deres faste indtægter. Også her er det ikke embedet og dets ihændehaver, men kirken, der er den oprindelige modtager, så meget mere som bispedømmet først efterhånden udvikler sig af de oprindelige klerkeboer eller fylkespræsteskaber. Når der således på Sælland endnu i Absalons tid gives et Marieskud fra to sysler til kirken i Ringsted og et tilsvarende Margreteskud fra det tredje til fruekirken i Roskilde, så har vi her utvivlsomt en ældgammel ydelse til syslernes hovedkirker, idet Ringsted i dette som i andre tilfælde er blevet midpunkt for begge de to vestlige sysler og derved har fortrængt Slagelse fra sin oprindelige plads i det ene. Ribe domkirke havde et Mariestud af de tre nærmeste hereder, det var tilligemed Marieosten fra Jællingsyssel tillagt kirkeværgen. Da biskop Ødgrim indviede Skara domkirke efter sin ombygning, »viede han den til 5 blå penninge« af hver bonde, idet en blå (sort, slet) penning regnedes lig en skæppe havre *). Sporene af disse oppebørsler er dog kun få, i de norske love forlyder der intet om fylkeskirkens særlige indtægter, der træffes kun bestemmelser om at alle fylkets bønder skal deltage i dens bygning.

I Fyns stift betaltes der også et Marieskud, men det gik helt og holdent til Fruekirken i Odense; dette forhold forklarer os vistnok udviklingen på flere steder: hvad der oprindelig var tillagt sysselkirkerne, gik ved bispestolenes oprettelse over på dem. På denne måde må vistnok også Olavskottet i Norge forklares. Som de fleste ældre afgifter kendes denne også kun ufuldkomment og af senere kilder, men deraf at slutte, at den er af nyere oprindelse, er neppe tilstedeligt, da det strider mod dens ældgamle præg og dens andre (ældre) navne. Olavskottet blev givet »til år og til fred«, siges der, det kaldes en »told og løftefæ« (heitafe), og der siges, at somme kalder det »plovskot«

*) Vestgøtalagen IV 16.

(plogaskott); det bestod i en penning af hvert stykke godt kvæg, og i det 13. århundrede gik to dele af det til Nidaros domkirkes bygning, den tredje til Halvardskirken i Oslo *). Adskillige af disse udtryk vidner om en høj alder og knytter skatten umiddelbart til den gamle hovtold, og fordelingen af den er for en senere tids bevidsthed så vilkårlig, at man neppe kan tænke sig den opstået efter rigets inddeling i flere bispedømmer. Denne fordeling peger tvertimod tilbage til den tid, da den norske kirke endnu kun faldt i tvende ulige halvdele, det norden- og det søndenfjeldske, med tvende biskopper og forskellig kirkeforfatning.

I Gulethingslagen forekommer navnet plovskot ved siden af Olavskot, og dette navn må antages at være ældre, siden det antyder en anden (tidligere) skattegenstand; vi træffer det igen i England, hvor plovskatten ydedes i foråret. Formlen »til år og fred«, der også knyttedes til det hedenske drikkeblót, tyder på, at gaven ydedes for at nedkalde himlens velsignelse over markerne, og det var da naturligt, at en sådan skat i Norges fleste egne snart gik over på kvæget som ulige vigtigere for »årets« udbytte end ploven. Om nu dette skot fra først af har været tillagt bispekirken eller snarere de ældre hovedkirker i fylkerne, som kong Olav grundlagde og udstyrede, savner vi nu midler til at afgøre; ligheden med det danske Marieskud synes at tale for det sidste. Iøvrigt synes også den svenske konge Olavs tilnavn Skotkonge, således som en enkelt kilde opfatter det, at tyde på, at et almindeligt kirkeligt skot i hans dage pålagdes de svenske kristne.

Men idet de ældre hovedkirker efterhånden afløstes af bispekirkerne, trådte biskoppen anderledes selvstændig frem end hovedpræsten eller sangmesteren og hans klerke forhen havde gjort. Disse kunde opfattes i den nærmeste forbindelse med selve deres kirke, således at de fandt deres

---

*) Munch, Norske folk, IV 1, 119. Norges gamle love I 459 f.; II 336 f. 453.; III 186.

nødtørftige ophold af dens midler og indtægter, men biskoppen, der havde modtaget den højeste kirkelige vielse, kunde ikke andet end træde frem som den der havde fordring på en uafhængig, til embedet knyttet indtægt. En sådan findes da også, og vistnok fra de ældste tider, ved siden af den betaling, der måtte gives for hans embedsforretninger. Denne ældste afgift kaldes i Danmark ligefrem »biskopsgave«, den findes endnu langt ned i tiden i Jylland, ligesom vi træffer den hos vore naboer i de vendiske lande, ligefra Sønderjyllands grænse og østerpå til Polen. I Norge bestod afgiften i en »næbgæld«, nemlig en ørtug af hver 40 næser, altså en øre af hvert storhundred; dermed skulde folk »købe sig tjeneste« af ham *).

Det ligger nær her endnu at omtale tienden som den mest bekendte kirkelige afgift i middelalderen, skønt den i sin senere form som årstiende neppe vedkommer denne ældre tid. Tienden har i den katholske kirke en dobbelt oprindelse, dels den kirkelige, Jødernes tiende til Leviterne, der gik igen i påbuddet om, at klerkene skulde give tienden af deres indtægt til de fattige og gæstehuset, og dels en verdslig, idet bonden hos flere germanske stammer gav tienden af sin afgrøde til jorddrotten. Med det hellige forbilled for øje blev det nemlig efterhånden skik i Frankernes rige til kirkelige stiftelser at overdrage denne tiende frem for andre ydelser, fordi den havde en ydre lighed med den mosaiske afgift, og derfra gik det da efterhånden over til at blive en fordring fra kirkens side at få tiende af alt. I England var Æthelstan, så vidt man kan se, den første, som påbød alle at give tiende, om end den alt før hans tid nævnes blandt gaver til kirker og klostre **). Det

*) Thorkelins diplom. I 86. 153. Scr. r. D. VIII 107 f. Helmold, I k. 12. 87: Venderne gav biskoppen 3 mål (curitce) korn og 12 penge af hver plov. Gulethingslogen k. 9.

**) John Lingard I 181. Kemble II 473. og appendix II. L. A. Warnkönig, Flandrische Staats- u. Rechtsgesch. I 448.

var derfor et aldeles enestående misbrug af den kongelige magt, når Karl den store pålagde Saxerne at give tiende, og selv Alkvin påmindede ham om ikke at lægge den nye lære for had ved en ydelse, som selv de bedste kristne holdt tilbage på. At tienden dog alligevel trængte igennem overalt, var en følge af kirkens utrættelige bestræbelser, intet var af den betydning som grundlag for al anden indflydelse som en aldeles uafhængig stilling i materiel henseende, og næst eget jordegods var ingen indtægt så sikker som denne bestemte del af al afgrøde og alt kvæg; kun ad denne vej kunde man tillige opnå at udføre alle kirkelige forretninger og foretage alle vielser uden vederlag.

Efter Adams udsagn var tienden endnu ikke kendt eller i alle tilfælde ikke i brug i Norden i hans tid. Dette udelukker dog ikke, at man kan have ydet den af fri vilje som en anden gave til kirken, og at den er forekommen som sådan i en meget tidlig tid, er der adskilligt som tyder på. Da nemlig den sædvanlige tiende blev lovtagen på Island i århundredets slutning, kendte man allerede en ældre afgift af samme navn; den kaldtes til forskel fra den senere for hovedtiende og bestod i en tiende af hele formuen. Af lovene ses det, at denne hovedtiende har været ydet også i Norge og Vestergøtland, medens den ikke nævnes i Danmark og det øvrige Sverig.

Oprindelsen til denne nordiske tiende, — thi den synes ikke at være kendt anden steds, — ligger uden al tvivl i sjælegaverne, som de på sotteseng blev givne kirken. I England var det, som vi har set, en tvungen skat, sjæleskatten, som skulde betales af de efterlevende, hos os udviklede den sig naturligt af hedenskabets gravskikke. »Hedningerne, siger en skolie til Adam (140), tror ikke på kødets opstandelse, men det er dog mærkeligt, at de på Romernes vis holder bål og begravelse med megen ombu; den dødes gods begraver de med ham, våben og hvad ellers han i live især satte pris på.« — I Norge blev det lov at frigive en træl hvert år, når fylkesthingene blev satte; man

antager med føje, at hedningerne fordum ved samme lejlighed har havt for skik at blóte et menneske, og at frigivelsen er en kirkelig omdannelse af denne skik. Således er det rimeligvis også gået med gravgodset (dåne-fæ): hvad hedningen fik med i jorden, det gav den døbte til kirken og guds fattige. På den anden side måtte der sættes en grænse for denne gavmildhed for at ikke boet helt skulde ødes, og denne fandt man, som det synes, i en tiende del af den samlede formue som det højeste, hvortil nogen måtte gå. Trøndernes lovbog skelner alligevel mellem sjælegave og tiende, dels fordi hin kan være mindre end denne, dels fordi dennes anvendelse er lovbestemt, medens den døende selv kan råde for hin og altså lade den falde helt til kirken, et gæstehus e. l. Hvorledes tienden deles, siges vel ikke udtrykkeligt på dette sted, men kan med sikkerhed antages at have været lige som i det øvrige Norge og på Island, idet nemlig præst, kirke, biskop og de fattige fik hver en fjerdedel, således som årstienden efter den kanoniske ret deltes i de sydlige lande.

Med tienden, siger en norsk lov, skal man købe tiende parten af himmerig; denne udtalelse synes at stamme fra en tid, da hovedtienden endnu væsenlig var knyttet til dødslejet. Det lå imidlertid i sagens natur, at man snart måtte komme bort fra denne forbindelse, siden døden jo så ofte kan træffe mennesket pludseligt og uforberedt og således berøve ham lejligheden til at træffe bestemmelser om sine efterladenskaber; ligesom man derfor snart opgav den ældste skik at udsætte dåben til det yderste øjeblik, for ikke helt at gå glip af den og dø som hedning istedenfor i de hvide klæder, således gik hovedtienden vistnok snart over til at blive et kirkeligt lagkøb, en gave, som knyttedes til indtrædelsen i det borgerlig-kirkelige liv, tiltrædelsen af arv eller fast ejendom, ægteskab og optagelse i menighedens faste medlemstal. Herved var da den enkelte indkøbt i himmerige strax fra begyndelsen af, idet han ikke havde fået gods uden strax at tiende deraf og således

at samle sig et liggendefæ i himlen. Men heraf fulgte da igen, at dette »lag«, hvori han nu var optaget med kirken, atter kunde brydes og derved ligesom det verdslige lagbrud (lagslid) kræve et nyt lagkøb; således forklares den hovedtiende, som ydedes efter en hovedsynd eller når kirken blev ombygget; i første tilfælde måtte synderen søge genoptagelse i det brudte lag, i det andet måtte hele menigheden slutte lag med den nye kirke, ligesom soldaten aflægger faneéd til den nye fane *).

Hovedtienden deltes i Vester-Gøtland, hvis kirkelige lovgivning i så mange henseender bærer præg af en høj alder, i tre dele, til præst, kirke og biskop; derimod underkastedes årstienden sammesteds en firedeling, således at altså også de fattige fik deres lod. Tredelingen svarer derimod nøjagtig til den, der foretoges med årstienden overalt i Danmark, en deling, som hos os er aldeles enestående og ikke kan forklares af forbindelsen med Tyskland eller England; thi skønt man i dette sidste land også tredelte tienden, afveg man dog fuldstændig i dens anvendelse ved at udelukke biskoppen istedenfor de fattige. Den ejendommelige fordelingsmåde af årstienden i Danmark må da uden al tvivl forklares af en ældre hovedtiende, som senere er gået af brug, alt som den anden trængte igennem, enten i sin strænge kirkelige eller i en, ved aftale mellem biskop og menighed noget læmpet form, og den er altså et vidnesbyrd om en særlig dansk kirkeorganisation forud for forbindelsen med England og den senere levende indflydelse fra Bremen (i Sven Estridsøns tid), hvor man imidlertid havde vænnet sig til den kanoniske tiendeydelse. At den hidrører fra denne tid stadfæstes yderligere derved, at den findes i sin danske form også i Vester-Gøtland og det søndenfjeldske Norge, om end her kun som ældre spor ved siden af den almindelige senere firedeling; Hellig Olav har alt åbenbart søgt at fremme denne sidste og skaffet

*) Se om hovedtienden Tillæg X.

den indgang overalt hvor hans indflydelse nåede hen, over hele det nordenfjeldske Norge og Island. Udelukkelsen af de fattige fra tiendens deling kunde synes at vidne ilde om vore fædres kristendom eller landets præsteskab, men har neppe nogen så ond betydning; det ligger tvertimod i hovedtiendens natur, at kun kirken kunde deltage i nydelsen af den. Den enkelte gav éngang for alle en del af sin formue, sin »hovedlod«, for dermed at købe sig i lag med kirken og dens nådemidler, det var derfor naturligt, at denne tiende kom den kirkelige organisations hovedled tilgode: kirken som det hellige sted, præsten og biskoppen som sakramenternes ihændehavere. At tage sig af de fattige var tilvisse en fortjenstlig gerning, men den måtte gøres ved siden af, den havde ikke noget med den enkeltes salighedssag at gøre. Anderledes forholdt det sig i en ældre tid, før tienden kom op; thi da tænkte man ved »guds fattige« på hele præsteskabet, eneboer og fromme kvinder, foruden på de almindelige tiggere og fremmede; når man da lod ikke en del, men hele de frommes gave eller bøderne tilfalde de fattige, så udelukkede det ikke en senere fordeling mellem kirker, gæstehuse, klostre osv.; men denne betragtning var forlængst tabt af syne, og det måtte for en almindelig betragtning fremtræde som en vilkårlighed, når de kanoniske love fastholdt fattiglodden med de andre; det var ingen særlig pietetsfølelse, som lå til grund herfor, men snarere ønsket om at få alle sine kirkelige forpligtelser gjort fyldest ved en eneste udredning. Dette synspunkt indrømmer de svenske og norske love også fuldstændig, idet de siger, at den ene tiende »beholder bønderne selv«, thi idet de uddeler den til de fattige, affinder de sig jo ved samme lejlighed med den kristelige pligt at tage sig af de nødlidende; det er et umiskendeligt tegn på at den danske tredeling er af national oprindelse, at den er et klart udtryk for tidens ganske naturlige tankegang, således som forholdene var givne i det 9. og 10.

århundrede, ligesom den kanoniske regel har sin naturlige forklaring i en ældre tids tankegang. —

Biskoppens personlige anseelse var fra først af meget forskellig, kun det kan med sikkerhed siges, at han endnu ikke som sådan havde rang blandt rigernes høvdinger. Hans embed var hos os endnu udelukkende kirkeligt, siden han ikke repræsenterede jordegods eller andre rigdomme, ej heller nogen verdslig høvdingemagt; hans optræden var vistnok såvidt mulig forenet også med ydre værdighed, men dog uden pragt eller opsigtvækkende stads. Det, som derfor måtte give ham anseelse, var udelukkende de kirkelige ideer, som han repræsenterede, magten til at løse og binde, den hellige kraft, der udgik fra hans velsignelse, og den straffende myndighed, der var knyttet til hans domstol.

Rent verdsligt havde bispen derimod lige så lidt nogen rang som præsten; var han fremmed i landet, stod han også udenfor dets love, uden for så vidt nogen vilde yde ham gæstevenskab; var han bondesøn, vilde han vedblive at dele bondekår i alle verdslige anliggender; var det derimod en af landets høvdinger, som tog bispevielse, så vedblev han selvfølgelig at være høvding, ligesom den bonde, der lod sig præstevie, vedblev at være sine standsfællers ligemand. Dette forhold viser, af hvor stor betydning det var, at man efterhånden fik indfødte stormænd til at tage bispevielsen; det var ikke blot, som Adam siger, sproget, der var en lettelse for Odingar i Sverig, da han kom der som mand af den danske tunge, det var nok så meget hans slægtskab med det danske kongehus og hans forbindelser i rent verdslig forstand, som banede vejen for ham på steder, hvor de tyske klerke ikke kunde trænge frem. Det forklarer tillige den yngre Odingars fremgang i Jylland, så endog bispedømmet i Århus nedlægges og den tyske Ekkehard forlader Slesvig, medens han fra Ribe af breder sin indflydelse over hele halvøen. På Island gentager det samme sig efter øens ejendommelige forhold.

Skønt der var kommen bisper dertil lige siden kristendommen blev lovtagen, så regnede man dog senere den egenlige bisperække først fra Islejf, der var en indfødt høvding; endog den samtidige Adam deler denne opfattelse, selvfølgelig kun fordi Islejf og de andre Islændinge i Bremen havde fremsat det således. Kirkeligt havde hans formænd jo været lige så fuldmyndige, deres virksomhed af samme betydning, men de havde ved siden af været uden verdslig anseelse og stilledes derved foran bispedømmets oprettelse. Af samme grund endelig vil det kunne forstås, at de norske Olaver gør de fremmede biskopper til deres hirdbisper, de fik derved en hirdrang, som de ikke kunde undvære blandt stormændene i det adelstolte land, hvis ikke de helt skulde trædes under fødder; at tage indfødte småfolks sønner til biskopper faldt vistnok langt vanskeligere end ligefrem at indføre fremmede, hvis oprindelse man ikke kendte, og hvis rent kirkelige stilling derfor kunde træde tilbørligt i forgrunden.

Vi vender os dernæst til »kristen dommen« i mere åndelig betydning, kristendom som en lære, en vej til salighed. Kan det nationale også her gøre sig gældende, eller må ikke det almen menneskelige i dette forhold blive så overvejende, at det kun er i svage afskygninger det ejendommelige kan komme frem? Hvis så var, vilde man ikke gøre vel i at tale om en national, en nordisk kirke, thi uoverensstemmelsen i det ydre apparat alene er dog ikke nok til at opløse kirkens enhed efter de enkelte kirkesamfund; ejendommelighederne går dybere og omfatter også de åndelige strømninger, om man end her må være varsom med at skelne det væsenlige fra det uvæsenlige, og det tilfældige, der har sin grund i tidsforholdet, fra det dybt rodfæstede. Det er ikke så let i dette tilfælde at træffe det rette mål; dels vil man kunne være tilbøjelig til at gøre modsætningen større end den i virkeligheden er,

og da vel i reglen på de andre folks bekostning; dels vil man kunne forfalde til den modsatte fejl: at tabe øjet for hvad der dog er tilstede, en forskel i ligheden, der ofte føles mere end den kan slås fast i visse hovedsætninger og antitheser.

Man har fundet en dyb og gennemgribende modsætning imellem Germanernes og de ældre folks opfattelse af Kristus og hans gerning, en anskuelse, der er bleven fremsat også i den nordiske literatur med lige så megen lærdom som varme. Grækerne, siges der, så i ham især den guddommelige vismand, Romerne den guddommelige verdenshersker, middelalderens munke det guddommelige forbilled for askese og mystik; — de germanske (gotiske) folk derimod så i ham en guddommelig folkekonge, en heltekonge; og der tilføjes: »det er dybere end de foregående, fordi det mere er fæstet på det væsenligste i personlighedslivet.«*) Man kunde dog også se det samme fra en modsat side: Grækerne opfattede Kristus som en vismand, Jøderne som en ypperstepræst, Romerne som en konge, det er de tre sider af det billed, som kirken senere har søgt at samle og fastholde, ligesom den har genfundet det i de ældste profetier. Middelalderens munke fremdrager den rent menneskelige side og får af hans lære, vel neppe helt med urette, indtrykket af et liv i forsagelse og smerte. De germanske folk derimod ser på dette ophøjede billed med barbarernes blik, i Kristus genfinder de deres høvding, i apostlene hans hirdmænd, i indtoget i Jerusalem hans sejrsgang, i korsfæstelsen hans heltedød for lumske fjenders hånd. Således er den hellige historie fremstillet i Saxernes »Heliand« og mange træk genkendes hos deres stammefrænder.

Både den første og den sidste af disse betragtningsmåder lider dog vistnok af en stor ensidighed, og grunden er den, at de nævnte folk stod på højst forskellige kulturtrin.

---

*) Fr. Hammerich, De episk-kristel. oldkvad, s. 175 ff. 186.

Var kristendommen kommen til Rom i Mucius Scævolas dage, så vilde dens ophavsmand tilvisse være bleven opfattet mindre kejseragtig end senere hen; var den kommen til Grækerne, da de lå for Troja, eller da tyranni og demokrati kæmpede om magten, vilde de neppe have opfattet den blot som lære. Enhver umiddelbar sammenligning mellem to folk, der står pår så ulige trin af deres udvikling som disse, dengang de stiftede bekendskab med kristendommen, må føre til en skæv opfattelse af deres oprindelige begavelse og karakter; også Germanerne har frembragt Cæsarer og filosofer, lige så hensynsløse som hine gamle folks, og de antike helte og deres idealer er neppe bleven fordunklede af vore fædre.*

Heller ikke er det retfærdigt at sammenstille skjaldenes fremstillinger med munkenes, som om modsætningen mellem dem betegnede folkelige opfattelser; også Saxerne frembragte jo asketiske munke, og har det franske ridderskab ikke ladet kvæde en »Heliand« for sig, så har det dog i gerningen vist, at det forstod sig på kampen for korset og på troskab indtil døden mod den svorne herre.

Vi må da vel opgive de absolute modsætninger mellem folkenes kristendomsopfattelse i middelalderen og holde fast på, at i det hele og store var forskellen i folkekarakter langt mindre end forskellen i kultur og åndelig udvikling; efterhånden som denne udjævnes, bliver derfor ligheden altid større, indtil så karakterforskellen begynder at gøre sig stærkere gældende og stadig udvikles dybere og rigere og fører til en altid større mangfoldighed i kulturens udformning hos de forskellige folk, ligesom det åndelige og særlig det religiøse mangfoldiggøres i det uendelige og altid mere og mere sprænger kirkens enhed. At prøve folkeånderne på deres opfattelse af det kristelige er tilvisse en stor og rig opgave, men den kan ikke indskrænkes til det tilfældige øjeblik, da bekendskabet stiftes, den må udstrækkes til lange tiders samliv og selvstændigt arbejde med kristendommens ideer.

Hvorledes var da Nordens standpunkt i kultur, dengang kirken gjorde sig gældende blandt vore fædre; er deres omvendelse kun en gentagelse af Saxers og Frisers, Frankers og Anglers? var deres »frelser« kun en gentagelse af Tyskernes »heiland«? — Dette var ingenlunde tilfældet; vi kender ikke fra Norden noget sidestykke til denne saxiske hærmand og hans følge, og ordet »tro« får aldrig hos os denne betydning af troskab alene, der er barbarernes højeste idealitet. Nordboerne stod i det 9. og endnu mere i det 10. hundredår forholdsvis højt i kultur, både i det ydre, som gravfundene noksom viser, og i indre udvikling og dannelse; de hedenske heltesange og gudekvad er bevis nok på, at der her, idetmindste i visse lag af samfundet, fandtes et tankeliv og en åndelig modenhed, som intet andet germansk folk på langt nær kan opvise magen til, før den fremmede indflydelse er bleven overvejende. Vi behøver kun at mindes, hvilken personlig udvikling der skal til for en hedning at komme til »troen på sig selv«, til bortkastelse altså af alt det overleverede; ikke fordi vedkommende har tabt blikket for livets vilkår ud over den daglige færd, men fordi tanken er bleven trættet i at søge fortrøstning hos de gamle guder og da har stanset ved følelsen af sin egen kraft som det oprindeligt givne og ene tilforladelige. At enkeltmand kommer til denne slutning kan hændes overalt, men at et helt samfund indrømmer den plads hos sig og lader troen på sig selv blive et anerkendt led i den offenlige moral, det viser, at man ikke tager fejl ved i Lokemythens udvikling og i skjaldenes hentydning til gudernes dødsmørke at se tegn på hedendommens afslutning og begyndende selvopløsning. For så vidt er Nordens omvendelse til kristendommen et enestående fænomen i verdenshistorien, thi så vidt vi véd har det ellers ingen steds været tilfældet, at kirkens langsomme og dog uhindrede fremgang blandt et folk faldt sammen med dets nationale åndslivs højeste blomstring og selvstændige fuldendelse. Anden steds traf kirken enten på

folk, hvis ejendommelige udvikling forlængst var afblomstret og havde givet plads for en allerede nedarvet blaserthed, eller folk, hvis hedenskab endnu bar råhedens og afgudsdyrkelsens barbariske præg. Begge dele findes også i Norden, men de findes jævnsides, og mellem dem står en sund og kraftig befolkning, hvis tro er mere eller mindre undergravet, men hvis trang til at tro er levende og stærk og hvis hengivelse til troens genstand derfor bliver inderlig og dyb, fordi den ikke blot er ny i sit indhold, men ny som tro, som åndelig magt; når Saxeren ombyttede sværdaserne med den vældige Krist, da kunde han selv til en vis grad blive den samme, ligesom Kristophorus, der stadig tjente den stærkeste; men når Nordboen fra at tro på sig selv, eller fra at tro på den Odin, der engang — ingen vidste dag eller time, »thi altid stirrer gråulven på gudernes flok«, — skulde falde i kamp, kom til troen på den hvide Krist, da var han helt igennem bleven en anden.

I denne Nordens særlige stilling ligger tillige besvarelsen af det spørgsmål, om der i hin fjerne tid alt tydeligt kan skelnes en bestemt nordisk folkekarakter. Måske var den ikke gammel endnu i Karl den stores dage, sproglevningerne fra en noget tidligere tid, såvel som de fælles mythiske forestillinger, synes at tyde på et levende slægtskab helt op imod den historiske alder; men den var lige så utvivlsomt fuldt udviklet tilstede; ikke blot Franker og Saxer anså »Nordmannerne« for et fremmed folk, men også Nordboerne selv kendte modsætningen, der havde skaffet sig et så bestemt udtryk i den hele udvikling og fulgte hver enkelt, hvor han gik og stod, i den »danske tunge«, det »nordiske mål«. Sproget er nationalitetens ypperste mærke, for så vidt som det danner tankernes klædebon eller rettere deres ben og blod, og tankernes retning og ejendommelige tone er jo selve folkeligheden. Sproget rejste et skel mellem Dansk og Tysk, mellem Norsk og Irsk, mellem Svensk og Slavisk, men endnu århundreder efter hin tid gav Islændingernes love mændene

fra Danmark, Norge og Sverig, »de tre riger, i hvilke vor tunge går«, en større ret end andre udlændinge.

I modsætningen til nabofolkenes sprog lå der en vanskelighed for kristendommens fremgang, som vor tid har ondt ved at forstå. Dersom der nu i vore dage blev fremsat en ny tankerække eller skabt et sjældent digterværk, da vilde det ikke vare længe, før det kunde tilegnes gennem alle Evropas sprog, thi de er ved al deres forskellighed bærere for den samme dannelse og den samme åndsudvikling; hvad ét sprog skaber, det kan alle de andre gengive. Dengang var det anderledes. Om en Nordbo lærte den nye tro at kende i udlandet og kom hjem med den i sit hjerte, var det ej så lige til at lære andre den, thi den talte et fremmed sprog, den kunde ikke rummes i hedningernes mål. Først efterhånden kunde det ordforråd dannes, der udtrykker det kristelige, den række af forestillinger, der er fremmed for hedningen; ikke blot det ydre: dåb, skriftemål, kirke, messe osv., men også det åndelige: nåde, tro, anger, straf, kærlighed, håb, — thi selv om ordene var til i sproget, hvor forskelligt var så dog ikke det indhold, som kristendommen gav dem, hvilken vidde, hvilken fylde og hvilken ganske anden ånd kom der ikke over dem med evangeliet!

Man tænker ikke på disse vanskeligheder, når man bryder staven over de slægter, som var enige om at bevare latinen som kirkens sprog. Hvormeget var ikke gået i løbet af testamentets renhed ved overførelsen fra græsk til latin; hvor længe havde det ikke varet, før denne overgang fuldendtes, før det skarpt udviklede sprog åbnede geledderne for de nye frivillige, som opløste disciplinen og indførte søstersprogets frie vendinger og folkesprogets barbarismer; en række af de mest udmærkede forfattere havde måttet arbejde i denne udviklings tjeneste, før den fuldendtes af Hjeronimus og Avgustinus. Kirken vilde ikke uden nødvendighed gøre dette arbejde nok engang, og da det så dog måtte gøres, stansede man snarest muligt for ikke at komme

ind på uberegnelige veje, modersmålene var ikke modne til at overtage ansvaret for den nye kulturverden, der havde sin egen tusindårige literatur.

Alligevel måtte man give sig i lag med de stridige folkerøster, hvis man vilde have folkene i tale. Så længe man havde med de romanske eller romaniserede stammer at gøre var det kun en tillempning fra begge sider, som gjordes behov, man læste messe og prædkede på latin, men udtalen blev så folkelig at alle kunde forstå det. Da man så kom til de germanske folk, måtte man gøre et spring over den kløft, som adskilte dem fra deres læremestre: kristendommen blev oversat i »folkesproget«, det »tyske«. Fra først af var det Grækerne, som påvirkede vore stammefrænder, de udflyttede Goter, Eruler, Vandaler og Langbarder, Wulfila oversatte som bekendt det græske testamente i sit modersmål; alle germanske sprog bevarer endnu et minde derom i deres betegnelse af guds hus: kirken (κυριακή *). Disse folk gik imidlertid tilgrunde igen, deres kristendom blev fordømt af paverne som kætteri, da de havde antaget den arianske bekendelse, og forsvandt med dem; fra nu af fik den latinske kirke overhånd. Der kan ingen tvivl være om, at det jo var Sydtyskerne, de såkaldte højtyske stammer, Alemanner og Franker, som tildannede det nationale kirkesprog, og da Gregor forberedte den engelske mission ved at lade sine munke lære folkesproget, både først i Rom af Angelsaxer, og senere på vejen til England af Frankerne, var det vel lige så meget for at gøre dem fortrolige med den germanske måde at gengive de kristelige begreber på, som overhoved at kunne tale deres sprog. Det er da også væsenligt samme ordforråd, vi finder hos Anglerne, og herfra går det atter tilbage for i forening med Frankernes

*) Old-højtysk: *kiricha;* angelsax. *cyrice;* old-nord. *kirkja.* Denne forklaring af ordets oprindelse findes alt hos Walafrid. Strabus († 849) de rebus eccl. k. 7. kol. 667, ed. Hittorp.

at overføres til Friser og Saxer. Så kommer det til Norden.

Det vil være en smuk opgave for sprogvidenskaben i hele sit omfang at fremdrage det ordforråd, som med kristendommen er kommen til Norden, at bestemme dets forhold til det nedertyske og angelsaxiske, som disse sprog var i det 9. og 10. århundred og at lægge mærke til de forskelligheder, som findes i Nordens forskellige egne*). Her kan kun gives enkelte antydninger, men de vil formentlig være tilstrækkelige til at vise, hvad det her kommer an på og hvad der ad den vej kan vindes.

Vi finder i det ældste nordiske sprog ordet pape brugt om en præst; det er fæstet til stednavne på øerne ved Skotland, på Island og i Viken, medens det er forsvundet i den betydning før den skrevne literaturs begyndelse, Are er end ikke mere på det rene med dets fortolkning; det er senere gået over til formen og betydningen pave (páfi). Dette ord er i sin tidligere betydning tysk; thi vel var det oprindelig romansk: papa, men bruges dèr kun om biskoppen, medens det i tysk overføres på hele præsteskabet**). Heraf ses altså at det nordiske, eller nærmere bestemt det norske sprog havde et tysk navn på de kristne præster, før bekendskabet med Irerne stiftedes ved året 800; thi ellers vilde man uden al tvivl enten have ladet disse irske keledéer beholde deres nationale navn, eller givet dem et norsk. Dette ord beviser da, vil man kunne synes, mere end det skulde, at man nemlig i Norden har havt navne på kirkelige personer før kristendommens tid; men dette er en omstændighed, som ej heller bør lades ude af betragtning; længe før man kendte korsets lære, forstod man at anvende det som prydelse, ligesom man havde forstået

*) For højtyskens vedkommende er det forsøgt i en velskreven monografi af R. v. Raumer: Die Einwirkung des Christenthums auf die althochdeutsche Sprache (1845).

**) I dansk er det endnu bevaret i pebling (isl. præstling).

at efterligne de romerske og byzantinske fremstillinger på guldsmykkerne uden at ane deres oprindelige betydning. På samme måde lærte man ved samfærsel med de sydlige lande mangt og meget at kende rent udvortes, før man gjorde sig nogen egenlig tanke om dets ejendommelige betydning; kunde Willibrord falde på at gæste Danmark over 100 år før Ansgars tid, så var et ydre kendskab til kirken selvfølgelig endnu ældre her i Norden, og den første tilnærmelse fra sprogets side henimod det fremmede kunde da alt finde sted.

Ligheden mellem vort nordiske kirkesprog og det tyske er gennemgående og påfaldende på mange steder, hvor vi nu ikke mere kan føle det; dog er der også en del afvigelser, i hvilke vort modersmål har fulgt sine egne indskydelser, andre, i hvilke det har optaget særlig engelske udtryk, atter andre, i hvilke det har fulgt forskellige veje i de forskellige egne. Således er navnene på de store fester ret karakteristiske; julen har beholdt sit nationale navn; påsken derimod er bleven modtagen som noget nyt, der derfor har beholdt sit kirkelige navn pascha, medens Tyskerne havde opnævnt den efter deres forårsgudinde Ostara; pinsen endelig er i Danmark og Sverig efter tysk forbilled opnævnt efter det latinske (græske) pentecoste: fimfchusti, pingiz o. l., medens Normændene har givet den et ejendommeligt navn: hvidesøndag. På lignende måde har de Danske og Svenske optaget det tyske taufi, saxisk dópi, dópisle (deraf dópian, dóperi), som dop, døpelse (döpe, döpare) efter grundbetydningen at dyppe (af djup, tysk tiuf, tief) om de kristnes hovedsakramente, medens Normændene *) har dannet et selvstændigt ord derfor:

*) Også i dette tilfælde sporer vi dog en oprindelig dansk indflydelse i Viken; i Borgethings kristenret kaldes det nemlig endnu at »deyfa« barnet i vand (Norges gl. love I 339; det ældste håndskrift har øjensynlig kun havt dette, men dertil er så forklarende føjet: oc i drepa).

skirn, at skíra, gøre skær, et udtryk, der bruges over hele Norden i religiøs betydning, men kun dèr har fået den bestemte anvendelse på sakramentet.

Medens evangeliet i Norden kaldes guðspjall (guds ord), ligesom i de beslægtede sprog (højtysk gotspel, saxisk og engelsk godspell, gospel), hedder det tillige overalt hos os »læsten«, det der læses, medens Tyskerne foretrækker at kalde det »skriften« (diu scrift), det skrevne. Betegnelsen »tjeneste« bruges i tysk ligesom nu i de nordiske sprog om hele præstens virksomhed, i en ældre tid går det især på de mere højtidelige handlinger, biskoppens forretninger og nadveren; den daglige gudstjeneste kaldes »tiderne«, de kanoniske horæ, der »læses« eller »synges«, hvoraf ottesang osv., medens Tyskerne kalder det morgenlob osv.

Af udtryk, der er indkomne fra engelsk, kan især fremhæves »skrifte«, skriftemål, der findes ved siden af det norske jatning (jættelse), som er en oversættelse af det tyske bi-jiht (beichte), tilståelse, bekræftelse (sige ja); ligeså rimeligvis blessa (velsigne), husl (nadvere) o. a.; men det trænger vistnok til nærmere undersøgelse, om ikke disse udtryk forekommer også hos Saxerne *). —

Vi er gået ud fra, at ordene »kristen dom« måtte have en mere åndelig betydning ved siden af den rent udvortes, som vi først dvælede ved, den lovgivning, som værnede om kirkens ydre apparat. Dette stadfæstes nu tilvisse fuldstændig, men vi må dog atter her skelne mellem en mere negativ og en positiv side, de vilkår som opstilles for at den enkelte kan komme indenfor begrebet, blive delagtig i kristendommen, og selve det liv, som leves deri, den åndelige stilling, som det medfører.

Det første vilkår for at få lod og del i kirken er selvfølgelig dåben. Den kaldes derfor en »hævning af hedendom«, en »renselse« (skirn), og den er bleven betingelse for overhoved at kunne opholde sig i kristent land. »Kom-

*) Husl forekommer f. ex. alt i gotisk som hunsl.

mer mand heden til vort land, siger Gulethingsloven, og er det hans agt at fare did hvor kendemænd er og lade sig hæve af heden dom, da skal man vise ham gæstfrihed. Men søger han ikke til kirke og til kendemænd og lader sig ikke hæve af hedendom, da skal biskops årmand tage den mand og føre ham til things; da er det vel, om han lader sig skæres. Men vil han ikke, da skal der tildømmes ham femter grid (fem dages fred) fra det thing ud af vor konges rige» — (k. 22).

Alle nordiske love indeholder bestemmelser om barnedåb, de danske dog kun som i forbigående; på den tid, da de optegnedes, var denne handling så vel gennemført og indlevet i folkets offenlige liv, at det var overflødigt at minde om den. Det var gennem mange mellemled at man efterhånden kom til den opfattelse, som ene kan bestå både for kristendommens og humanitetens domstol, at hvert barn der fødes skal beholde livet og optages i menneskesamfundet, her altså tillige kirken. Da kristendommen blev lovtagen på Island, bestemtes det vel, at alle skulde døbes, men der blev udtrykkelig taget forbehold om at børneudsættelse fremdeles skulde være tilladt; da hverken præsten eller Hjalte gør indsigelse herimod, kan man vistnok deraf slutte, at det samme var tilfældet i Norge og da vel også i Danmark. Efterhånden indskrænkedes denne ret mere og mere; på Island, hvor udviklingen gik så forbausende hurtig frem, er den alt forsvunden før kirkeloven, den ældste i Norden, optegnedes, i Norge findes der endnu i det 12. århundrede uhyggelige spor af den. »Hvert barn, siger Borgethingsloven, der bæres i denne verden, skal opfødes, kristnes og til kirke bæres, undtagen det er født vanskabt; men usædvanlig må den vanskabning være, som moder ej skal give mad: hælene vende hvor tæer skulde sidde, tæer for hæl, hage mellem hærder, nakke fremme på bryst, læggene på skinneben, øjne bag i nakken, sæls fødder eller hunde hoved, — det skal føres did, hvor ingen kommer, mennesker eller dyr, og bindes

dér, det er den ondes sted. — Der kan også være barn, som er bælgbåret, det har bælg for åsyn; det er øjensynligt for alle, at det ikke kan tjene føden, når det voxer til *), — sligt skal man tage og til kirke bære, lade primsigne og lægge det foran kirkedør; den nærmeste frænde holde vagt ved det, til det er dødt; det skal begraves i kirkegården, og man skal bede for det som bedst man formår, — gud forbarme sig over det.« Hvor pinligt det end kan være, må vi et øjeblik dvæle ved disse bestemmelser. Loven skelner mellem to tilfælde; vanskabningen kan være så stor, at man kun kan tænke sig den fremkaldt ved onde magters indflydelse, og barnet gives derfor tilbage til dem, der dannede det; man må antage, at det har været lovgiverens tro, at også dets sjæl tilhørte en anden verden end den menneskelige, thi ellers bliver det ufatteligt, hvorfor det skal udstødes som det er, uden korsets betegnelse. Gulethingsloven står alt på et mere humant eller rettere mindre barbarisk standpunkt ved også i dette tilfælde at påbyde dåb, men derpå i selve kirken at overlade det spæde barn til sin skæbne (k. 21). Det andet tilfælde vidner om muligt om en endnu større råhed og genfindes ingen steds i noget andet mindesmærke fra hin tid: det vanføre barn, der kan forudsés bestandig at måtte fødes af andre, skal overleveres til døden efter at have modtaget korsets tegn udenfor kirkedøren; man tager kun det hensyn at se til med, at det kan omkomme af sult og kulde, og ikke falde i rovdyrs eller andet utøjs vold. Efter denne himmelråbende begyndelse på en lovbog kan man kun finde det dobbelt forargeligt, når der sættes fredløshed på barnemord, øvet af en moder før dåben, »fordi hedent mord er værre end kristent, da den mands sjæl er fortabt, der dør hedning«, — »hun fare til heden

*) R. Keyser (Norske kirke I 190) har givet det en mildere form: at det ej kan *tage næring;* men originalen er tydelig nok: at sa maðr ma ser eigi matar afla, *þo at uagsen værði.* Norges g. l. I 339.

land og komme aldrig dèr hvor kristne mænd er« (k. 3). Hvem, kunde man spørge, er her de »kristne mænd«?

Dåben fandt sted på de store højtider, oprindelig kun til påske og pinse, senere også til jul og andre dage. I Norge var der fastsat visse terminer, som intet barn måtte ligge udøbt udover; i Viken var det jul, påske, Jons og Mikkelsdag, i Trondhjem sattes fasten for påske, på Vesterlandet havde man begge disse terminer, men udelod Mikkelsdag, og i Oplandene føjedes hertil pinse søndag. Forældrene tvinges ved bøder til at iagttage disse terminer, går der et helt år uden dåb, »bliver bonden heden af sit barn«, forbryder alt gods og sin fred i landet. Lovene kaster nyt og gammelt mellem hinanden; således har Borgethingsretten ved siden af denne bestemmelse (k. 4) lejlighedsvis en anden, som lyder på, at bonde eller kone, der føder hedent barn »til langliv«, derfor skal bøde sine tre mark (k. 16); på samme måde som Gulethingsloven bestemmer fredløse for »det store mord«, d. e. børneudsættelse, men efter samme kapitels overskrift dog kun lægger tre marks bøde derpå (k. 22). Her mødes da ældre og nyere bestemmelser, og de tre mark er vistnok ældst; først efterhånden kunde man hævde fredløsestraffen for forsyndelser, der var i så god overenstemmelse med de gamle nationale skikke.

På Island var man alt i den gamle kristenret kommen så vidt at påbyde en ufortøvet udførelse af dåben; barnets værge skulde strax give sig på vej, alle var forpligtede til at hjælpe dem frem og høj straf var sat på enhver forsømmelse i så henseende; kun når barnet var født kort før påske eller pinse, kunde dåben med præstens samtykke udsættes til disse højtider. I Sverig forudsættes ligeledes en uopholdelig dåb, og det samme var da vel også tilfældet i Danmark, om man end ikke i disse lande havde udviklet retsbestemmelserne derom med den pinlige ombyggelighed som på Island.

Den betragtning, at man først ved at optages i kirken tillige blev optagen i samfundet, gennemførtes i alle forhold; kun den døbte kunde stande arv, thi, siger Skånske lov: »højemænd kan ej arve« *). Dette gamle udtryk betegner tillige en anden modsætning: den udøbte kunde ikke jordfæstes på kirkegård, men var henvist »til høj og heden jord«; i Norge var det under høj straf forbudt at vanhellige kirkegården ved sligt barn **). Skønt disse lovbud kun findes fra enkelte egne, har de dog uden tvivl været gældende over hele Norden og tillige været nøje sammenknyttede; således siger Vestgøternes ret, at kun det barn, som er døbt, ikke det, som kun er primsignet, skal kunne arve og jordes på kirkegård (k. 1), hvad der jo forudsætter som givet, at det gælder i sin almindelighed. Denne fuldstændige udelukkelse fra al ret er dog ikke det første stade i udviklingen, der er endnu bevaret et enkelt træk fra en ældre opfattelse. I Oplandenes kirkeret hedder det nemlig, at kone der dræber sit barn skal bøde bispen tre mark, men kongen halv thegngæld, der kaldes »heden mands gæld« ***); det peger tilbage på en tid, da den udøbte havde halv ret mod den døbte, ligesom senere frillebarnet og den frigivne træl; det er et træk af ikke liden interesse, da det udfylder et tilsyneladende spring i udviklingen. Vi må endelig ved dåben omtale et forhold, der er lige så betegnende for tidens opfattelse, som det er meningsløst og tildels oprørende for os. Der blev ved den hellige handling indgået et slægtskab mellem alle deltagerne: barnet, præsten, manden som bar det og kvinden som gav det navn. Skønt dette »gudslægtskab« nu selvfølgelig ingen betydning havde i de rent verdslige forhold, så trådte det dog hindrende i vejen for enhver ægteskabelig forening, og det i den grad, at man på Island endog på-

*) Sk. l. 1, 3. Vald. sæll. l. 1, 6. Jydske l 1, 1.
**) Guleth. l. k. 22.
***) Norges g. l. I 376.

lagde mand og kone at skilles ad, dersom manden havde været nødt til at døbe sit barn for ikke »at spilde dets sjæl«; det beroede da på bispen, om han måtte indgå nyt ægteskab! Man skulde ikke tro det, hvis ikke det stod i Grågåsen. *)

Det forhold, som var indgået ved dåben, delagtigheden i de kristnes samfund, kunde atter spildes ved egen skyld; det var »kristendoms brud«. Oprindelig sætter de norske love tre marks bøder herpå, for så vidt som lovens håndhæver ikke vilde betragte det som ubodemål, senere steg det til fredløse og tabet af alt gods. Vi har alt set, at barnemord i Gulethingsloven vakler mellem begge disse straffe; i Trondhjem er tre mark endnu den normale bod, i Viken er det udstødelse af samfundet, i Oplandene kunde det afsones ved en pilegrimsgang og tre marks bøder ved tilbagekomsten; kongen fik desuden halv thegngæld **).

Det er ikke uden interesse at lægge mærke til, hvilke forsyndelser kirken tillægger denne betydning. Først og fremmest må selvfølgelig nævnes åbenbart frafald, henvendelse til heden-guderne. Den første kristne retterbod på Island forbød ikke de døbte lønligt blót, men senere skred man des strængere ind imod alt, som kunde henføres hertil. I Vikverjernes kristenret findes selv for dette tilfælde endnu spor af en meget gammel tids lempelige straffebestemmelser; i samme kapitel, hvor vi fandt tre marks bod for at føde barn hedent til langlivs, siges også: »den mand, som overbevises om at fare med heden blót, der er forbudne i bogmål, han skal bøde tre mark«. Men samme kapitel har tillige de nyere og strængere bestemmelser. »Det er uboteværk, siges der, at sidde ude (og vække trold op) ***); det er uboteværk at gøre Finnefærd,

*) Gr. k. 1: ef hann skilr eigi seíng við hana oc varðar honvm fiorbavgs ga þ; sva scal fara vm qvanfang hans sem byscop lofar.
**) Norges g. l. I 13. 131. 340. 376.
***) Tilføjes i en anden redaktion, Norges g. l. s. 350. 362.

at fare for at spørge spå. — Findes troldskab i folks senge og bolster, hår eller frøbén, menneskenegle eller ting, som ellers synes egnede til »gerninger«, da må man saggive tre kvinder, som man har mistænkt; fældes hun (ved jern), har hun 5 dages fred, derpå skal hver dræbe hende« (k. 16). — »Ingen mand skal i sit hus have stalle, troldom eller blót eller det som hører til heden sæd, siger Ejdsivathings loven (k. 24); den der overbevises derom er utlæg og uhellig og hver hans penning. Hvis blót findes uaflukket i huse, madblót eller lérblót, gjort i menneskelignelse af ler eller dej, da skal vedkommende løse sig fra det ved tremands ed, kan han det ikke, er det tre mark. Men findes det under lås i kar eller kiste, i skab eller ark, da er den utlæg, som har nøgle dertil.« På samme måde vakler straffen anden steds i samme lov mellem tre mark og fredløse: kvinde der sigtes for at ride nogen (mareridt) eller anden troldom, finnefærd osv. (k. 45. 46). Frostethingsloven er yngre og strængere: »Hvis mand blóter heden vætter eller farer med spåsaga eller med gerninger, den mand der lyder derpå eller huser ham til des, han er så utlæg som mands bane« (III 15). Gulethingsloven endelig træffer den mellemvej at kræve tre mark og skriftemål, men sætter fredløse, når vedkommende ikke vil underkaste sig; den nævner, at nogen kunde lede høj eller gøre hus og kalde det hårg, eller rejse stang og kalde det skjaldstang; det er dog kun de ældste håndskrifter, der kender tre marks boden i dette tilfælde, de fleste sætter tabet af alt gods og skriftemål som det mildeste vilkår *).

Grågåsen sætter tre års fredløse på dette lønlige frafald fra kristendommen (k. 7); der nævnes blót til heden vætter, galdre, gerninger og tryllesange, ligesom også at gå berserksgang. Fra Danmark og Sverig er kun lidet bevaret i denne retning, men i det hele kan man vistnok

*) Norges g. l. I 18. II 496.

gå ud fra, at lovbestemmelserne gik i samme retning: altid strængere at forbyde hedendommens levninger og det lønlige forhold til overnaturlige magter, et hæng, der var så almindeligt over hele Norden, særlig de nordlige egne, at Adam af Bremen stadig kommer tilbage dertil for at beklage den vankundighed og åndelige forvildelse, det bar vidne om. Men det var jo så lidt indskrænket til Norden, at det tvertimod var et væsenligt kendemærke på hin tids hele standpunkt i sjælelig udvikling, og dets sidste udløbere forgrener sig lige ned til vor tid.

Men ethvert brud på kristendommens love kan, når man fremturer i sin synd, føre til »kristendoms brud« og blive »ubodemål« (utilgivelig skyld); det er da det hårdnakkede sind, der straffes; thi hvorledes skulde kirken kunne tage sig af déns salighedssag, der ej vil adlyde, men åbenbare trodser dens vedtagne love? Således straffes undladelse af dåb til første stævne med tre øres bod, ved andet med tre mark, efter årets udløb med fredløse. At ægte sin frænke er tre marks bod, ikke at ville skilles ved hende igen fører til fredløse. Brud på fasten og helligdagens hviletid straffes i reglen med en ringe bøde, men stiger for de store højtider og langefasten, og ender med fredløse osv. Gulethingsloven siger i almindelighed om alle ydelser til kirken, at den der ikke i tre år yder bisperede og præsterede, ej heller fyldestgør de forpligtelser, vi har indgået til vor kristendom, han har forbrudt alt sit gods; også dette måtte altså ansés for trods og berettige til udelukkelse af samfundet.

Som straf for »hovedsynd« nævner Vestgøternes lov åbenbart skriftemål og hovedtiende. Dette viser os tydeligt kirkens tankegang; kristendomsbruddet kan kun læges ved en genoptagelse af selvsamme natur som den, der fandt sted første gang den myndige mand trådte ind i samfundet; ved sin synd har han »brudt laget« og må give nyt »lagkøb«. Ligesom det udøbte barn måtte jordes i uviet jord, således selvfølgelig også den som var udelukket fra de

kristnes samfund; vi har altså i bestemmelserne for begravelsen et nyt middel til at lære tankegangen i den henseende at kende. Gulethingsloven siger: »hver mand, som dør, skal føres til kirke og graves i hellig jord, undtagen udådsmænd, drottens sviger og mordvarge, edsbrydere og tyve, og de mænd, der selv spilde deres liv; men de mænd, jeg nu nævnte, skal graves i flodmålet, dèr hvor sø mødes med grønsværet« (k. 23). Her ser vi den verdslige betragtningsmåde få fuldstændig overhånd over den kirkelige; thi denne undersøgte ikke forsyndelsens art, men dens grund, og straffede kun det trodsige sind eller det lønlige frafald med udstødelse af kirken og adgangen til dens nådemidler.

Til kristendomsbruddet, der jo var så forskelligt fra alle andre anklager, hørte en egen rettergang, der dog heller ikke var ens over hele Norden. Det almindelige og vistnok overalt oprindelige var jernbyrden for mænd, keddeltag for kvinder, de samme gudsdomme, der brugtes næsten overalt i den vesterlandske kirke. Manden måtte bære et glødende jern, eller han gik henad en række af sådanne, eller han skulde træffe et trug i kast dermed; kvinden skulde tage ned i en keddel med sydende vand efter en sten. I begge tilfælde måtte den som skulde prøves vise sig uskadt af branden; gud havde da selv dømt ham uskyldig. Disse skikke synes ikke at have hørt hjemme her i Norden, før kristendommen førte dem med sig, man mente, at det var Poppos jernbyrd, som først gav dem hævd. Dette er ikke urimeligt, thi ingen kilde kender dem fra en tidligere tid; men selve det at udæske guds dom var langt ældre og havde sin rod i hedenskabet, man gik f. ex. »under græstørv« e. l. *)

Hver ed, der aflægges for kristendomsbrud, siger Gulethingsloven, aflægges for kirkedør; den hellige bog lægges på tærskelen og den sværgende tager den op derfra; denne

*) K. Maurer i Germania XIX: Ueber Gottesurtheile.

ed er lig gudsdom, svigter den, er manden uhellig og utlæg som om han havde brændt sig; han har 5 dages fred fra kirkedør som fra jernet *). Også eden er kun en ny form for ældre skik; hedningen svor ved husets tærskel eller på thingsten eller vel også i hovdøren på den hellige ring, han nedkaldte derved den forbandelse over meneden, at han måtte blive udstødt af samfundet, fra thinge, fra hus og hjem. Således er ed i kirkedør en påkaldelse af den sværgendes forhold til guds hus: han skal ikke mere rummes i det, dersom han nu er skyldig. Også den sædvanlige ed er en efterligning af det ældre; hedningen tog på sit våben og svor ved det, såsandt han vilde fortrøste sig til det i al fremtid; den kristne lagde hånden på den hellige læst eller på de helliges levninger og svor: så sandt gud hjælpe mig og denne bog **).

Vi har nu set, om end kun i omrids, hvilke betingelser kirken opstillede for den enkelte, der vilde henregnes til dens egne; at billedet ikke kan blive bestemtere, ligger i kildernes mangelfuldhed, for så vidt man søger underretning om de ældre tiders særlige forhold; det bliver mere ved exempler og enkelte betegnende træk, man får et indblik i dens vilkår for kirkelivet i det hele, end at man skulde kunne gennemskue dettes organisation i sine enkeltheder eller dets lokale forskelligheder i deres brogede mangfoldighed. Vi skal nu gå over til den sidste del af vor opgave, i få træk at oplyse, hvorledes da denne »kristendom« virkede på den enkelte, hvad den bød ham som vederlag for de indskrænkninger, den pålagde hans frihed, hvormed den gjorde ham villig til at underkaste sig en hidtil ukendt tvang og store materielle opofrelser. »Kristendommen« var i sin fremtræden først et kirkeligt apparat;

*) G. l. k. 24. 30.
**) Årbøger f. nord. oldkyndighed, 1876, s. 151.

den var dernæst et samfund, der optog, udstødte og genoptog sine medlemmer efter sine egne love; den er endelig en tro, et tillidsforhold for hver enkelt kristen. Man har lagt hovedvægten på, at tro i vort mål skulde betyde troskab, men det er ikke udtømmende, det er neppe nok rigtigt, når man ikke vil holde sig til det rent sproglige; hvad der kan have været meningen, da ordet fra først af dannedes, har selvfølgelig ikke ret til at være afgørende, når spørgsmålet er om hvad ordet betød eller kom til at betyde, da det valgtes til at gengive det kirkelige fides, det tyske glaube (vort love). Også i tysk kendte man anvendelsen af ordet tro (treue) i denne betydning, men det brugtes dog kun undtagelsesvis således *), i de nordiske sprog bruges det udelukkende. Grundbetydningen hos os er udtrykt i dets forbindelse med »å (på)«, ikke med »mod«; den åndelige rørelse, der betegnes som tro, er ikke en ydelse, således som troskaben, men en hengivelse, som kærligheden. Kristendommen er en tro, den tilfredsstiller en trang til at finde støtte, en genstand for sin tillid, sit håb, en lægedom for sin angest, sin tvivl og sin bekymring. Hedningen tror på sin gud, sin sten og dens vætte, der siges derfor også, at han blóter på sin vætte **); eller han tror på sig selv, sin egen magt og evne, han fortrøster sig til, at de vil være nok til at bære ham ud over enhver fare, eller han tror i alle tilfælde, at ingen anden kan det; den kristne derimod tror på Kristus og stoler på ham i liv og i død.

Thi troens genstand er Kristus, den eneste gud, »Vor herre«, han der i tidernes ophav skabte alt, han der levede og led her på jorden, han der engang skal dømme levende og døde. Man misforstår fuldstændig hin tid, dersom man ikke holder sig dette for øje; i den ældre middelalder møder vi sjælden eller aldrig i Norden vidnesbyrd om et

---

*) Raumer, a. skr. s. 391 (triuwa).
**) Norges g. l. I 152: ef maðr blotar a heiðnar vettar.

forhold til den gud, som Kristus troede på og kaldte »vor fader«, ej heller formørkedes på den anden side billedet af verdens frelser af forestillingen om guds helgener, Kristus selv træder overalt i forgrunden. Det er ikke vor opgave her at undersøge denne tros overensstemmelse med Kristi egen lære, men kun at fremdrage de historiske vidnesbyrd om dens tilværelse.

Uplandsloven begynder således: »På Krist skulle alle kristne tro, at han er gud og ej ere guder flere end han ene; ingen skal afguder blóte og ingen på lunde eller stene tro, alle skulle kirke dyrke; did skulle alle, kvæge og døde, kommende i verden og farende af den.« Gulethingsloven siger: »det er vore loves begyndelse, at vi skulle lude øster og bede til den hellige Krist om år og fred.« Kun Grágásen, der i dette som i alt det øvrige er systematisk, udvider formelen: »det er vore loves begyndelse, at alle mænd skulle være kristne her på landet og tro på én gud, fader, søn og hellig ånd«. I overensstemmelse hermed siger man at »bøde til Krist« for begået kristendoms brud, thi Krist er den som forbrydelsen gælder, det er ham som forlader eller fordømmer. Det er da også Kristus, der i reglen er tænkt på, når »gud« nævnes uden nærmere betegnelse, Maria kaldes guds moder, der tales om guds død, guds byrd osv.; på samme måde hidrører den endnu almindelige betegnelse af den personlige gud som »Vor herre« fra Kristus som kristenhedens og al verdens »drotten«. Meget karakteristisk er det i den henseende, at de kirker, som var indviede til den hellige trefoldighed, i Danmark bliver til Drottenskirker (efter ordlyden: trinitatis, truttins) i Norge ligefrem til Kristkirker. Denne opfattelse er vistnok også tildels grunden til, at ordet kristen-dom får den hyppige anvendelse som vi har set; kristen er som tillægsord dannet af Krist, ligesom gylden af guld o. l., og som heden af hede: hvad der ligger udenfor bygden, den vilde ødemark, hvor de fredløse har hjemme ligesom ulven, der i kvaddene kaldes

hedning *). Kristendommen kaldes også kristni eller kristna, og tillægsordet går efterhånden over til at betegne en kristen mand.

Runestenene, som jo er de ældste skriftlige mindesmærker i Norden, har fra hin tid bevaret vidnesbyrd om troens første genstand. »Krist hjælpe hans sjæl«, eller »Gud hjælpe hans sjæl« er en ikke ualmindelig gravskrift over de døde; ofte udvides den ved en eller anden tilføjelse, således et enkelt sted: »gud og Krist hjælpe sjælen«, eller »gud hjælpe deres ånd og guds moder«, »gud drotten hjælpe hans ånd og sankte Mikael«, »Krist hjælpe sjæl i lys og paradis«, »Krist hjælpe de kristnes sjæl« osv.**) I disse indskrifter har vi tillige de ældste nordiske helgener, »Vor frue« (svarende til »Vor herre«) og erkeenglen Mikael, der hver for sig ansås for hævede over de sædvanlige menneskelige vilkår; helgener af lavere rang synes ikke at have vundet indgang før længe efter; end ikke apostlene træffer vi i den ældste tid som genstand for en egenlig dyrkelse, kong Olav synes at være den første, som her i Norden har vundet anseelse som guds martyr.

»Drotten-ords diser bede du dig være hulde i hu: da monne ugen derefter alt gå dig til vilje og til lykke. Gud skal man anråbe om gode ting, ham der har skabt menneskene; den mand lastes meget, der ligger i kiv med sin fader. Tidlig kaldet kom jeg først sent til dom-volderens døre, did stunder jeg nu, thi jeg fik forjættelsen: den får som kræver. Synden volder, at vi fare sorgfulde af denne verden; ingen ræddes uden han bedrev ondt, godt er det at være lydeløs.« Således taler Solsangen om bønnen og de kristnes gudstjeneste, samfundslivet i kirken og samfundet med gud. Den uge er vel begyndt, som indvies på »drottensdagen« med drottens livsalige ord; som venlige

---

*) Köne, Helland, s. 489 509. Raumer, anf. skr. s. 285 ff.

**) Stephens p 735. 737 ff 763. 775. 790. 794 f. Hammerich, episk-krist. oldkvad s. 142 ff.

diser vil de ledsage os til vor gerning og lægge glæde og lykke over den. Hvo skulde ikke ønske at leve i fred med sin fader? Men den der har en fader, beder ham om hjælp, og den der har en dommer, beder ham om skånsel; thi han véd, at synden er over hans hoved.

I hedendommens tid havde man ikke kendt disse pligter, at samles hver syvende dag eller i det mindste at afholde sig fra arbejde, end sige at faste hver fredag eller endog hele fyrretyve dage før påske; man havde nøjedes med at dyrke sine vætter med gamle vedtagne skikke, hvis mening tildels var glemt. Og dog var overgangen ikke, som man kunde tro, en trældom i modsætning til en tidligere frihed; thi hedningen havde måttet iagttage de hundrede ting for at undgå ulykken og gå til sin gerning med gode varsler; alt dette havde nu kristendommen slået en streg over og udfriet hans tanke fra: når guds ords diser omgav ham, vilde alle hedne varsler blive til skamme. Og dog blev kirkens fordringer et nyt bånd og en ny trældom for de fleste; thi som jo en bestandig og urokket tro ligger over menneskets kår, så måtte i et helt samfund tro og forargelse gå jævnsides, og medens ånderne ikke var stærke nok til helt at bryde med det nedarvede, kom de nye pålæg til, modtagne med mistillid, men dog for stærke til at kunne trodses. På den måde dannes middelalderens folketro: hedenske vætter bor i den hele natur, i vand og skov, i fjeld og sten, i hav og hede, huset er deres bolig, højen deres tilhold, ikke en eneste af dem er i virkeligheden fordreven fra sit hjem, kun at alt er bleven mindre, svagere og mere skyggeagtigt; alle menneskets handlinger bringes i forhold til de gamle varsler, dagene vælges, tallet iagttages, man lægger mærke til de tilfældigste sammentræf. Og ved siden af kommer kirkens ceremonier og helligdomme, de viede mænd, de viede huse og steder, de viede kar, den viede mad og de hellige tegn overalt; hvor langt var man ikke kommen bort fra den »evangeliske frihed«, og hvor dyb blev ikke fremdeles kløften mellem

folk, selv indenfor det fælles brodersamfund, alt efter som sindet var stærkt eller ængsteligt, eftersom deres synskreds var snæver eller videre.

Men denne baggrund af de mest brogede åndelige tilstande må vi mere forudsætte end vi kan dvæle ved den, den forklarer udviklingens langsomme gang, den seje modstand mod kirkens former, selv efterat dåben er indført, og de forunderlige modsigelser, som lyser frem af en og samme tid, et og det samme menneske. Man kan intet bedre bevis ønske sig for den sandhed, at vankundighed er det tungeste åndsåg, end hin tid, hvis rørelser ofte er så dybe og mægtige, hvis handlinger bærer vidne om så store kræfter og så rent et mod, og hvis åndsliv dog i det hele og store er trykket af en trældom, der er utålelig for vor tanke.

Biskoppen er kristendommens repræsentant, gudsordenes herre; men overfor menigheden indtager præsten i det daglige liv hans plads. Præsten er bunden til sin kirke, man kunde sige som en snegl til sit hus, han må uden kirkesognets samtykke ikke forlade den, han må ikke gå længere, end han kan høre dens klokker ringe, uden at tage sit »redskab« med sig, de kar, uden hvilke han ikke kan udføre sin gerning. Når kirken vies, kommer alt på benene, dens vielsesdag hører til sognets store højtider hvert år; til kirken er hver enkelt fæstet som til et andet hjem: alle skal kirken dyrke, som Uplandsloven siger, alle skal did, levende og døde. Fra kirken udgår derfor en stadig indbydelse til sognet, en stadig påmindelse om dets pligter. Fra Norge, hvor gårdene ligger spredte, hører vi om særlige forholdsregler for at ikke nogen af uvidenhed skal forsynde sig mod de kirkelige dage ved at arbejde, når der skal være helg, eller æde kød, når der skal fastes. Præsten skal da »skære kors« og sende det ud fra gård til gård, som høvdingen sender hærpil, det er nøje bestemt éngang for alle, hvad vej det skal tage; på korset er indridset underretning om dagens betydning; den der lader kors

blive liggende, falder i en bøde, som kaldes korsvite. Det vidner om en mærkelig misforståelse, når dette stadig er bleven opfattet som tegn på, at man var forpligtet til at møde i kirken; det forudsætter jo netop det modsatte, thi præsten skulde selvfølgelig hver helligdag underrette kirkeflokken om den følgende, korset blev altså båret, fordi man ikke kunde forudsætte, at hver gård havde været repræsenteret. Solsangen anbefaler, som vi så, at søge gudsords diser hver drottensdag for at skærmes af dem i ugens løb; det var vistnok også et mål, som kirken overalt havde sat sig, at få gudstjeneste på så mange steder hver søndag, at det var overkommeligt for enhver at komme tilstede ved den; at det måtte have sine store vanskeligheder at få det udført er jo en selvfølge, og at det alt skulde være lykkedes i hin fjerne tid, som vi her nærmest har for øje, kan der selvfølgelig ikke være tale om, såsom der jo er mange egne i Norden, hvor man endnu den dag idag er langt derfra. Men kom det sjældnere, så var tilslutningen des inderligere, og Adam af Bremen har alt fået den oplysning i Danmark, at man i Norge som på Island viste messen den største ærbødighed, ja endog anså det for en kristen pligt, hver gang man kunde deltage i den, at bringe sin gave til alteret.

Man hørte ikke blot messe, men fra den ældste tid var det skik i Nordens kirke, at modersmålet prædkedes for almuen. Fra en senere tid er der bevaret skrevne »homilier«, de hører endog tildels til de ældste bevarede håndskrifter fra Island og Norge *), og vi kan heraf danne os en forestilling om hvad det var, som tjente vore forfædre til opbyggelse. For største delen er det vel kun oversættelser eller bearbejdelser af almindelig kendte gammellatinske prædkener, tildels fra selve Gregors berømte samlinger, men de er klædte i en så hjemlig dragt, at de i ordets ædleste og bedste betydning er folkelige taler, til

*) T. Wisén, Homiliu-bók (Lund 1872). Unger, Gl. norsk homiliebog (1864).

samme tid som de gengiver hvad der er sagt tusinde gange tilforn i alle Evropas lande. Indholdet er stykker af den hellige historie eller de almindeligste helgenlegender, fremstillingen er gerne gennemvævet af en billedlig symbolik, der jo altid falder så stærkt i de mindre klart tænkendes smag, og der mangler sjælden en praktisk henvendelse til tilhøreren for at fremstille det kristelige levned, den almindelige kærlighed, overbærelse, tålmod og andre dyder som genstand for vor alvorlige stræben her i livet. Disse prædkener var da tillige en stadig undervisning for folket; thi ikke blot blev den hellige historie jævnlig ført frem i sine hovedtræk, men tidens hele viden er for en stor del nedlagt i dem, de meddeler brudstykker af geografi, naturhistorie og almindelig historie, de fremdrager kirkens hele organisation og er uudtømmelige i at eftervise den dybe betydning i selv de mindste tilfældigheder i dens ceremoniel, kirkebygningen, karrene, præstens skrud osv. Vi der af erfaring véd, hvorledes almuens opvækkelse mere end ved noget andet fremmes gennem de mest vilkårlige fortolkninger af myther, sagn og eventyr, idet tanken endnu er for svag og for uklar til at udfolde sig uden billedets hjælp, vil ikke kunne undres over denne måde at løfte tilhørerne og til samme tid at gøre dem fortrolige med kristendommens ydre og vænne dem til deri at se ytringer af en eneste stor og alt gennemtrængende tanke.

Det var dette, der gav præsten navnet »kendemand«, som han kaldes over hele Norden, lærefaderen, hvis »læresvende« lægfolket er. Men ved siden af var han deres »skriftefader«. Ordet »skrift« i denne betydning synes at være lånt af det engelske, til England var det kommen fra Østerlandene, hvor hver mand i reglen kunde læse, og hvor præsten derfor gav synderen skrift på den ofte indviklede bod, der blev pålagt ham *). Skønt dette nu selv-

*) H. Gram i Kbh. lærde selskabs skr. II 85 ff. Helveg har misforstået det som om »skriften« var en attest for at have fuldendt boden

følgelig ikke kunde være tilfældet hos os, holdt dog udtrykket sig, rimeligvis fordi det bragtes i forhold til den hellige skrift, hvis bud jo antoges at ske fyldest i præstens pålæg. Skriftemålet var som bekendt en højhellig handling i den katholske kirke, det er senere endog bleven et selvstændigt sakramente; gennem det øvede kirken sin tugt over samfundet, hver enkelt måtte bøje sig derfor, hvert forhold kunde ved det oplyses og revses. Som tvangsmiddel anvendtes »forbud«, der udelukkede fra al deltagelse i »tjeneste og mænds samfund«, kom den udelukkede alligevel tilstede, da »spildte han folk tjeneste og samfund« og faldt i dobbelt bod; dette forbud traf enhver, som havde gjort sig skyldig i åbent kristendomsbrud, og det varede til han havde »taget skrifte«. Først efter hårdnakket modstand eller ved store hovedsynder indtrådte »bandsmål«, der udelukkede den skyldige fra al nåde her og hisset. Skriftemålet bestod i to handlinger, af hvilke den første er tilståelsen, »jætning«, det tyske bijchte (beichte), den anden præstens pålæg; det er den sidste, som oprindelig, også hos os, kaldes skrifte; det er altså en aldeles forandret sprogbrug, når vi nu lader synderen skrifte istedenfor skriftefaderen. Skriften kunde derfor også være enten åbenbar eller lønlig, det rettede sig efter forsyndelsen; at stande åbenbar skrifte var i menighedens nærværelse at modtage den irettesættelse og få pålagt den bod, som var forskyldt åbenbare; den lønlige tilståelse afsonedes ved en lønlig bod.

Skriften gik ud paa et legemligt pålæg, der kunde virke tilbage på ånden; den islandske homiliebog siger: »Jætning følger af anger og at holde de skrifter, der ere budne; om den taler lægen (grœþeren, frelseren) i gudsordet: angrer, thi himlenes rige nærmer sig. Angerens værdige frugt er at begræde de ledne synder og ej gøre

---

(I 279). Gram har ikke kendt ordet, anvendt i sin oprindelige betydning hos os.

siden de samme. — Skriften skal følges af nattevagter; thi de løfter menneskets hu fra jorden til himlen, derfor havés os at våge, som Isaias sagde: om natten våger min ånd til dig, herre, osv. — derefter følger faster, om dem talet livligt Isidorus —; dernæst bønner: ved bønner renses vi, af bog-læst lærer vi; beder vi, da taler vi med gud, læser vi, da taler gud til os. Så skal vi end lægge vind på at give almisse, det er alle gode gerningers fuldendelse; — almisse er tre slags, først den legemlige, at give dem, som trænger; dernæst den åndelige, at forlade sine fjender deres mengerninger; for det tredje at forbedre syndefulde mænd og lede dem fra ondt til godt.« *) For hovedsynder var det en almindelig bod at fare i pilegrimsfærd. Den kvinde, som ved jernbyrd kendes skyldig i barnemord, siger Ejdsivathingsloven (k. 3), skal biskop skrifte af landet, og skal hun være så længe borte som han skrifter hende; kommer hun tilbage og vil hun da blive i landet, skal hun bøde bispen tre mark osv.

Protestantismen har lagt begrebet »gode gerninger« for had, det var engang udartet og ikke bedre værd; men den har indført det igen i sin oprindelige betydning under et andet navn: kærligheds gerninger. Det er et ord, som alt lyder gennem hele det nye testamente: vis mig din tro af dine gerninger, og skønt det i forskellige tider er bleven såre forskellig fortolket, skønt de gerninger, som vidnede om troen, var såre ulig hinanden, så er det dog aldrig helt forstummet og vil aldrig kunne forstumme, sålænge der er en kirke til. Hin tidlige alder tog det i den bredeste betydning og opfordrede til kærligheds gerninger mod alle dem, som det hedenske samfund satte så lavt eller neppe havde plads til: de fattige, de fremmede, fanger og trælle. Kristendommen var efter hele sin historiske tilblivelse en religion for de fattige og de fortrykte, den knyttede store

*) Wisén, s. 61—64; hvert enkelt led er belagt med en række citater af skriften og kirkefædrene.

forjættelser til selve lidelsen og savnet og ikke mindre til barmhjertigheds gerningen mod de forladte. Fra den første apostoliske tid af havde kirken derfor taget sig af sygeplejen og fattighjælpen, og overalt, hvor læren trængte frem, fulgte det apostoliske bud med: glemmer ikke at gøre vel! Der blev fastsat visse almissedage, der blev ofret korn og brød, hver skrifte fastsatte gaver til »guds fattige«. En anden kærlighedsgerning var det at sørge for de fremmede og vejfarende, ikke blot efter gammel skik at vise dem gæstfrihed, men at sørge for veje og broer, da mange omkom i stride elve eller mosedrag, når de færdedes på ukendte steder. Heraf hidrører den hyppige gravskrift fra hin tid, at den døde »gjorde bro«; der tænkes derved ikke blot på broer over vandløb, men også på sikre veje over hængedynd eller andre vanskelige steder; broen lavedes af træbulle (bulbro) eller sten (stenvase) og kunde ofte strække sig langt og kræve meget arbejde; hvor vandløbene var for brede, blev der lagt færgebåd til de vejfarendes brug. »Det gods, siger Grágásen, skal ikke tiende, som alt er lagt til guds tække, hvad enten det nu er lagt til kirker eller til broer eller til sjæleskibe, hvad enten det er i jord eller løsøre« (k. 255). Også runestenene bemærker udtrykkeligt, at bro var gjort for den dødes sjæl, som sjælegave. I Frostethingsloven bestemmes, at bønderne istedenfor frigivelse af den træl, som de havde lovet gud til tække, for fremtiden skal fly veje og broer, hver mand skal arbejde én dag årlig (III 19). Vi træffer endnu spor af det i Jydske lov, idet kirkesognet her pludseligt kommer tilsyne på et ellers uforklarligt sted. Det påhviler hver by at holde sine veje, også kongens hærstræde, så vidt bymarken går; er der derimod stort uføre, enten møse eller stor å, da skal hele kirkesognet hjælpe med at gøre bro (I, 56). Legenden om den hellige Kristoffer har jo brugt samme form for den tanke at tjene Kristus ved rent ydre midler: thi hvad I gøre imod en af mine mindste brødre, det have I gjort imod mig.

Da biskop Egin i Skåne kom til Bornholm, fandt han en usædvanlig modtagelighed for sin lære; indbyggerne kom ham imøde med den største tillid, de bragte ham deres gods og bad ham beholde det til guds tække; men biskoppen tilbageviste det og bød dem bygge kirker, føde de fattige og løskøbe fanger (Adam 4, 8). At blive hærtagen var i oldtiden en ulykke, værre end nogen anden, og det hændtes vistnok sjældent, at en brav kriger midt i kampen foretrak fangenskab for døden. Men han kunde blive overlistet og miste sin frihed uden at kunne sætte sig til modværge, således som vi så med kong Sven. Den hærtagne var ufri, i »ånødig dom«, han kunde bruges som træl, var det kvinde blev hun som oftest herrens frille. Slægt og venner kunde da, om de vilde, udløse dem, men det blev kun en yderligere anerkendelse af vedkommendes ufrihed og løsningen blev et køb som af trælle. Kristendommen måtte træde i modsætning til hele denne opfattelse og søge at bryde trældommens åg både for fanger og det fødte »hjon«. Først og fremmest tog kirken sig af fangerne, fordi deres lod var den sørgeligste; for den som er født fri og er voxet op i frihed, kan jo intet være forfærdeligere end at være anden mands træl; vi ser derfor alt Ansgar og hans efterfølgere tage sig af denne sag som en af de mest nærliggende kærlighedsgerninger. Man har derimod af og til ytret tvivl om, hvorvidt kirken har rettet sine bestræbelser til det mål at frigøre alle, at bryde selve trældommen som folkelig institution; men der kan formentlig ingen tvivl være om, at dette jo var tilfældet; at det varede århundreder, før udviklingen var fuldendt, kan i den henseende ikke komme i betragtning, thi det var ikke det eneste, som gik så langsomt, det var jo desuden en gennemgribende omvæltning i hele samfundets organisation.

Hvor alvorligt kirken tog sig af trældommens ophør, ses af de norske love, idet de bestemmer, at der hvert år skal gives en træl frelse såvel på de store lagthing som på fylkesthingene; fordum havde man blótet en mand ved

denne lejlighed, rimeligvis en forbryder, som havde forbrudt sit liv, nu indviede man handlingen med en kærligheds-gerning istedenfor en blodig hævn; da Frostethingsloven optegnedes, var der ingen trælle flere dèr nordpå, og man gik over til at fly veje; jo længere man kom sønderpå, des længere holdt derimod trældommen sig, de stærkere befolkede egne gjorde det vanskeligere at forandre det gamle grundlag for landets dyrkelse.

Trællenes frigivelse fandt i reglen sted ved kirken, de blev givne kirken og stod nu under dens vårdned. I vore sydlige nabolande blev der ved slige lejligheder udstedt formelige gavebreve og fra Flandern er slige aktstykker bevarede i stor mængde: herren overgiver sin træl til kirken, pålægger ham at betale den en vis årlig afgift som dens vårdned og iøvrigt at stå under dens retslige beskyttelse *). Allerede Karl den store bød Saxerne at give en træl og en trælkvinde for hvert storhundred i kirkesognet, vi ser hvad meningen har været, det var det første store indhug i trældommens nedarvede skikke. Hos os i Norden har frigivelsen, for så vidt som den fremtræder i lovene, en væsenlig verdslig karakter, kun at den endnu ofte finder sted ved kirkestævne; men oprindelig har den vistnok i højere grad lignet de samtidige former i andre lande, uden for så vidt som selvfølgelig også ældre nationale skikke er bleven bevarede ved siden af. At frigivelsen har en kirkelig karakter, fremgår bl. a. også af den bestemmelse i Eriks sællandske lov, at den der i sin sidste time vil frelse sit tyende, kun må gå indtil en halv hovedlods værdi (3, 16); det er altså en sjælegave, der gives kirken, en kærlighedsgerning »til guds tække«. **)

---

*) Warnkönig, Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte III § 2. 3. og Urkunden.

**) Vi må på dette sted nævne runestenen fra Hørninge, fordi dens indskrift har været misforståèt netop i dette punkt. Der står nemlig på den: Toke smed ristede (?) stenen for Thorgisl Gudmundsøn, der gav ham guld (kuld) og frelse (Stephens 348), men man læste

Som bonden kommer til kirke før at renses og helliggøres til sin gerning og i sit levned, således kommer kirken til ham i hans hjem og vier det med hellige ord og det hellige tegn; det hører med til de ældste norske sagn og fortællinger, at kong Olav og hans klerke viede fjeld og elv for at uddrive de hedenske vætter, og den katholske kirke har jo endnu den dag idag fastholdt den naiv-poetiske skik at bære kors om haver og agre, at stænke vievand på dyr og frugter og at bede over det som vantrives. I vore dage har den nordiske kirke kun fastholdt denne vielse i ét forhold, nemlig ægteskabet, og man er tilbøjelig til at tillægge den en helt anden karakter i dette tilfælde, katholikerne har endog gjort den til et sakramente. Dette var nu ingenlunde således fra først af, tværtimod bevarede ægteskabet helt ned i middelalderen sin rent verdslige karakter; kun for så vidt som kirkens love var krænkede ved det, rejstes der indsigelse og pålagdes der bøder bagefter. Hvad der gav ægteskabet gyldighed, var den åbenbare forkyndelse, slægt og venners nærværelse og det såkaldte brudkøb, udredelsen af et »mund« til brudens fader eller værge; men det kunde også stiftes ved hævd, efter tre års åbenbart samliv, således at kvinden bar husets nøgler. Hvorledes og om en vielse fra først af udførtes, forlyder der intet om; man synes derimod at have ladet præsten vie brudesengen, ligesom han selvfølgelig var tilstede ved gildet og indviede bordet.

Frem for alt søgte man dog selvfølgelig kirkens hjælp, når døden nærmede sig og efterat den var indtrådt; da de

---

det som »gud og frelse« og troede da heri at finde en omtale af en mands omvendelse til kristendommen (Worsaae i Illustr. almanak 1854, o. a.). Når Stephens læser »kuld og frelse« og tænker på at den frigivne blev »lyst i kuld og køn« (Jydske lov I, 21 og Eriks s. I. 3, 26 har »kul«, der er ukendt i islandsk), synes det at være en tvungen vending; der står snarere guld, sml. Gisle Surssøns saga s. 81: ek mun gifa þer *frelsi ok kaupeyri*, og Sk. I. 2. 2: þæt *gul* i köp ær kumit —.

fleste af disse »tjenester« før tiendens indførelse skulde betales, omtaler de ældre love dem ret udførlig. Lå nogen på sit yderste, skulde præsten komme tilstede før at »olje« ham, det var den sidste indvielse med den hellige olje og »guds legem«; i »oljekøb« betaltes almindeligvis to øre *). I Oplandene bestemtes det, at præst skulde læse tre læste over den syge uden vederlag, derpå indtil ni for en penning hver, hvad man ønskede mere, skulde der særlig træffes aftale om (k. 47). Der var sat straf for præsten for det tilfælde, at han forsømte at yde nogen, selv den ringeste, denne sjælehjælp, så den syge døde »uskriftet«. Over den døde skulde der synges ligsang, thi efter alle gamle folks opfattelse gør døden uren; om natten skulde præst våge over liget, og den skik holdt sig fra hedendommen, at slægt og venner vågede med; endnu den norske kirkeordonans må forbyde deslige ligstuer og vågestuer, i hvilke den afdødes sjæleskål drikkes, »for dermed at forhjælpe ham til et godt herberg«. Denne sjæleskål tømtes vistnok i reglen den tredje dag, efterat den første sjælemesse var sungen; thi det var en almindelig tro i kirken, at mange sjæle udfriedes af skærsilden allerede tredje dagen efter deres død, andre syv, atter andre tredive dage efter, andre først når år og dag var gået eller endnu senere; erkebiskop Hinkmar af Rheims advarede sine klerke mod at drikke til overmål på disse dage**); det må altså have været en såre almindelig skik at komme sine hedenfarne venner tilhjælp med en god sjæledrik. Begravelsen skulde i Norge finde sted inden fymtens udløb, et tidsrum af fem dage (fymt) var Nordens nationale termin i en mængde forhold og har rimeligvis været den hedenske uge. Graven skulde selvfølgelig være ved kirken, på den indhegnede kirkegård; efter de norske love kom de døde til at ligge efter rang,

---

*) Gula k. 23. Vest Gøt. 15. En mark sølv (37 kroner) havde 8 øre, en øre 3 ørtug, en ørtug 12 penge (penninge).

**) Capitulare ad presbyteros k. 14.

ligesom der betaltes »legkøb« for dem efter rang, jo nærmere kirken, des bedre; viede mænd kom i reglen til at hvile indenfor murene, og lægfolk kunde opnå det samme for sjælegave, idetmindste i kirker, som tilhørte dem selv; på Island var derimod alt i Grágåsens tid alle grave lige gode og lige dyre (k. 2).

Det gamle arveøl blev altså et »sjæleøl«, som præsten viede og var tilstede ved; han sad i højsædet med sin hustru (Ejdsivath. 49); vilde han ikke komme til gildet, mistede han alle sine indtægter af den dødes arvinger for et år (Gula 23). Det blev skik at stifte årdage (anniversarier) ved kirkerne; der tillagdes disse da en større gave som årlig indtægt mod at der hvert år på dødsdagen læstes en sjælemesse; fra en senere tid er der opbevaret fortegnelser over disse årdage ved domkirkerne, men vi kan ikke tvivle om, at den almindelig kirkelige skik alt tidligere har fået indpas hos os.

Det var i hedendommens sidste tider, især i Danmark, bleven skik at sætte runesten over den dødes grav; den efterlevende nævnede hans navn, i reglen også sig selv, og tilføjede en eller anden nærmere oplysning, eller en indvielse til Thor og en forbandelse over den, som vilde ødelægge mindesmærket. Denne skik ophørte ingenlunde med hedendommen, kun måtte stenen nu i reglen skilles fra graven, thi kirkegården egnede sig efter de kirkelige forestillinger ikke til mindehal. Man stillede da runestenen ved vejene på naturlige høje, eller man dannede en høj til mindesmærke (kuml), ligesom fordum til gravkamret. Indskriften kom nu til at indeholde en bøn for den dødes sjæl, og den oplysning, der blev given om ham, gik i reglen ud på at meddele, at han havde gjort bro eller andet fromt værk for sine kristne brødre. Slige mindesmærker rejstes ved den tid, vi her taler om, vistnok almindeligt i Danmark, men skikken ophørte dog snart her i landet, medens den holdt sig århundreder igennem i Sverig,

efterhånden dog i mindre former og nærmere kirkerne eller på selve kirkegården.

Medens sjæleøllet således ved kristendommen blev ligesom et offer for den dødes sjælefred, havde det fordum havt en ganske anden karakter, det var nærmest et offer til den døde, et blót til den vætte, der nu boede i graven, men måske havde en hemmelig magt over sit hus og sin slægt og derfor skulde bringes til ro og stemmes venlig. Hedningen kunde ikke drage nogen bestemt grænse mellem de forskellige åndsmagter, som lå bagved livet; nogle knyttedes nærmest til naturen, andre syntes mere hævede over den, eller i alle tilfælde at tilhøre en højere natur, himlen og dens lys og skygger; atter andre lå ligesom bagved det hele og tilhørte døden, det ukendte, den underjordiske verden eller de yderste egne af tilværelsen. Over disse hvilede der en usikkerhed, som havde sin grund i de forskellige tanker og følelser, som døden og det uskabte kunde fremkalde; snart tænkte man sig de henfarne fængslede i ættehøjen, snart søgtes de fjernt ud over søen på øde holme, snart var de dybt under jordens overflade, hvor en anden verden bredte sit lys, snart steg de opad til guderne for at blive deres tjenestemænd og dele deres udødelighed. Det er i dette tvetydige forhold til det overjordiske at blótet får sin ejendommelige betydning, det er ånderne behageligt, det afværger deres vrede, det er en vennegave til de henfarne sjæle. Den skik at blóte ved store samlag og »øl« var alt for dybt rodfæstet i Norden til at den nye tro kunde tænke på at fjerne den uden forberedelse; da Olav Trygvesøn trådte frem på Moster thing for at byde kristendom til bønderne, vidste han vel, at det var utænkeligt, at vinteren skulde kunne gå hen uden overmægtige fristelser selv for den døbte, når han sad på sin enlige gård med minderne fra sin barndom og sine fædres tid; skulde der udrettes noget varigt, måtte det være ved at bevare og omdanne blótgilderne, ikke ved at forbyde og undertrykke dem; thi i samlaget vilde det

være vanskeligere at falde tilbage til heden sæd end i ensomheden, hvor forargelsen er stærkest. Islændingerne vedtog, at det skulde være hver tilladt at blóte i løn, men Olav påbød, at man skulde »bære øl sammen« til de hellige tider; derved blev bruddet med blótguderne for stort, til at ikke venskabsforholdet skulde forekomme alle at være uoprætteligt i løn.

Hvad der i de norske love fastsættes om de årlige fællesøl, er bleven misforstået på forskellig måde; man har fået ud, at de holdtes flere gange årlig, tre eller endog fire gange *), medens det synes tydeligt nok, at der kun kan være tale om ét fællesøl, hvad der så forresten end påbydes om husets skikke.

Gulethingsloven siger: »Vi har lovet ølgerd, det kalder man for fællesøl (samburðar ol), et mæle for bonden og et for hans husfrue; de skal i det mindste være tre bønder sammen, med mindre nogen bor på udø eller højt tilfjelds, da skal den enkelte gøre et øl så stort som ellers tre. Det øl skal gøres senest før Alle helgens messen, det skal signes til Kristi tække og sankte Marie, til års og til freds. Sker det ikke til fastsat tid, da er det tre øres bod til bispen, og det skal da gøres derefter; sker det ikke inden tolv måneder, er det tre mark« (d. e. kristendomsbrud). »End har vi lovet et ølgerd, bonde og husfrue til lige dele; det skal vies i den hellige nat til Kristi tække og sankte Marie, til års og til freds. Men er ikke så gjort, da skal der bødes derfor tre mark til bispen. Men sidder han således tre vintre uden at holde ølgerd og overbevises han derom efter de vedtægter, vi har sat angående vor kristendom, da har han forbrudt hver penning af sit gods, det ejer kongen halvt og halvt biskop. Men han kan gå til skrifte og bøde mod Krist og blive i Norge; vil han ikke det, skal han fare af vor konges land« (k. 6. 7).

---

*) Munch, N. f. I 2, 638. Maurer II 425.

Her er øjensynligt tale om to forskellige øl, et fællesøl og et juleøl; den sidste strafbestemmelse for tre års undladelse er fælles for begge. Forskellen på de to øl er denne, at juleøllet drikkes af hver bonde i sit hjem, fællesøllet er et gilde; men der er endvidere den forskel, at det sidste ikke er knyttet til nogen bestemt tid og dag, hvorfor også tre marks boden først indtræder, når det undlades et helt år, medens man slipper med en mindre bod for overskridelsen af den fastsatte slutningstermin, Alle helgens messe.

I Frostethingsloven hedder det nu ganske kort: »Det er fastsat, at hver bonde skal have to-mæler øl til Jonsugen; men erkebispen har tilladt, at man skulde kunne være flere sammen eller færre, alt efter tykke, men alle skal holde det; det er tre øres bod til biskop, om det ikke er gjort før jul« (2, 21). Dette er en noget mildere form for fællesøllet; vi får ikke at vide, hvorledes det var før erkebispen tillod en større frihed med hensyn til de deltagendes antal, men det er klart, at det svarer til Vesterlandets fællesøl. Vi ser her tillige, indenfor hvilke grænser dette bevægede sig. Trønderne kaldte det Jonsmesseøl, og kunde drikke det, når de fandt for godt, dog før jul, for at ikke man skulde slå det helt over ved at forene det med julegilderne. I virkeligheden siger det omtrent det samme som Gulethingsloven: før Helgens dag, thi skulde det holdes ude fra julen, måtte det jo være engang på efteråret; at det alligevel kaldes Jonsøl, er vel snarest, fordi øllet til efterårsgilderne bryggedes ved den tid. Trøndernes lov nævner ikke juleøllet, rimeligvis fordi det kom af sig selv og der ingen fare var for at det skulde give anledning til hedensk blót, da loven optegnedes. I ældre tider havde de store bøder for undladelse af juleøllet selvfølgelig heller ikke gældet selve tilberedelsen til højtiden, men øllets indvielse til Krist og Marie og den hellige nats overholdelse; man tvivlede neppe på, at jo enhver vilde brygge øl til julen, men vel om at han vilde

holde den i de kirkelig fastsatte dage og at han vilde vie øllet til Krist for godt år og fred *).

Fællesøllet på Vesterlandet og i Trøndelagen svarer altså til det hedenske høstblót, der blev holdt for »at fagne vinteren«. Det var påbudt af Olav Trygvesøn og det er i sin orden, at det kirkelige sagn knyttede det til den hellige Morten, thi rimeligvis var det særlig på hans helgendag, det oprindelig blev holdt: også i de gammelkristelige lande henlagdes jo de gamle offergilder (gåsegilderne) til den fremfor nogen anden. Senere hører vi sjælden noget om hans helligdom i Norden, som man da i det hele fra først af synes at have været lidet tilbøjelig til at give sig af med eller fatte lid til de rent menneskelige helgener her oppe; han er derfor vel bleven stående i legenden om kong Olavs syn på Moster, men forsvunden af lovbestemmelserne om det fællesøl, der skulde afløse høstblótet, ja efter Gulethingsloven er hans dag endogså udelukket fra at vælges, rimeligvis fordi den lå for nær op til julen.

Det hedenske ved blótene havde været, at man signede sit øl til guderne og bad dem om godt år og fred (d. e. naturens frugtbarhed og menneskenes fordragelighed); hertil svarede nu den kristelige skik at signe øllet til Krist og Marie og påkalde dem om det samme. At man også påkaldte Marie (»Vorherre« og »Vorfrue«) havde sikkert sin grund i, at man forhen havde anråbt guden og gudinden, Frej og Freja, eller hvilket gudepar der nu særlig rådede på hvert sted; på det samme tyder den hellige nats navn: Hakenatten, modernatten; Marie var livets moder **).

---

*) Munch lægger de tre øl sammen fra begge lovområder og får derved et Jons, et Alle helgens og et juleøl, svarende til de hedenske vår, høst og juleblót. Maurer slutter efter islandske sagaer, der nævner forskellige dage som dem, der på forskellige gårde var valgte til gilderne, (og som altså netop viser, at det var enhver mands frie valg, der rådede), at der her holdtes ikke blot de samme tre, men desuden et påskeøl, altså et i hver årstid, således som Odd Munk fortæller om Norge.

**) Se foran s. 348.

Indvielsen bestod iøvrigt vel nærmest i at korsets tegn gjordes over bægeret, med hånden eller med mundens ånde; Håkon Adelsten siges at have gjort det første, Halfred Vandrædaskjald derimod siges i Sverig at have opgivet alle de kristelige skikke på den nær at blæse over kors over sit øl og derved uddrive den onde ånd.

Kirken, siger Eriks sællandske lov, skal hver kristen mands hjemhus være, og hvilken mand som dèr vorder dræbt, da gange det alt efter de samme love som om han var dræbt hjemme i hans egen gård eller hus (2, 8). Og Jydske lov bestemmer: de jorder, som man giver til guds hus, skulle de sælges, dem må købe hvo som vil, fordi at alle kristne mænd skulle brødre være (1, 38). — Dette er vel udtalelser fra en senere tid, men tanken er gammel og måtte med nødvendighed gøre sig gældende overalt hvor man rejste et bjælkehus og gærdede en gård for at samles om guds ord og kirkens sakramenter; her måtte der være fred også udvortes, her måtte alle være brødre og søstre, og ligesom de hellige tider dæmper al kiv, skal det viede sted være en plads, hvor alle kan mødes uden frygt, hvor langt deres veje end ellers går fra hinanden. Når man nøjedes med at fredlyse enkelte steder og enkelte dage, så det blev »helgbrud« at begå blodsudgydelse på dem, så var det, fordi man ikke kunde gå videre, ikke fordi man fandt sligt at være i sin orden udenfor disse. Ligesom helligdagenes hvile mindede om paradisets lykke, skulde helg-freden være et minde om den rette kristne verdensorden, den Kristus havde villet grundlægge og som engang skulde komme i hans rige her på jorden. Derfor forbød man også at aflægge ed i de store højtider, thi eden er et minde om usandheden og ukærligheden og den gensidige mistillid, og hele rettergangen hvilede på edsaflæggelsen. Der var kun ringe enighed om helligdagens længde i Norden, man holdt den somme steder fra morgengry til solsæt, og det var vel det oprindelige; således finder vi det endnu i lovenes tid i Vester Gøtland. Andre steder

begyndte man efter den kirkelige regning aftenen før og regnede altså tiden mellem tvende solmærker; således træffer vi det i Jydske lov. Dertil kom så for-dagen efter nón, som holdtes halvhellig, som på Sælland og i Skåne; i Norge og på Island føjedes hertil endelig helligdagens nat indtil næste dags ótte. Til de særlig fredhellige tider regnedes oprindelig kun tolv dages jul og påsken med den stille uge; de andre højtider holdtes kun i enkelte dage*).

Kirken, der var »alles hjem«, overfor hvilken alle kristne mænd følte sig som »brødre«, byggedes af kirkesognet og skulde holdes forsvarligt efter kristendommens lov, med vielse og skrud. Hvorledes den ældste tids gudshuse var, kan vi vistnok få en aldeles klar forestilling om af de enkelte endnu bevarede svenske og norske småkapeller i ensomme egne; det er lave bjælkehuse, med et par glugger på hver side, et højt spidst tag, og bestående af et langhus i øst og vest, med et tilbygget lille sanghus i øst**) med alter og lysning af et par vinduer, en karledør på husets sydside og en kvindedør på nordsiden; en lille klokke hang i en stabel af træ på taget eller i gavlen. I sanghuset holdt præsten sin messe (»sang«) og i dets dør ud til langhuset holdt han sin tale til »kirkesognet«; foran kirkedøren afgjordes de verdslig-kirkelige sager til »kirkestævne«.

Man prydede kirken som man prydede sit hjem med billeder og udskårne figurer og indskrifter; over døren sås Kristus som verdensdommer eller som det nyfødte kongebarn, der tilbedes af de vise; væggene var malede med rå fremstillinger af den hellige historie, eller tjældede med brogede tøjer, et udskåret krucifix sås over sanghusdøren;

*) Se Danske samlinger II række 4, 332 ff., hvor jeg har sammenstillet efterretningerne om helgen.

**) I Danmark sangerhus, endnu efter reformationen sangers (sml. bryggers, stegers osv.). Se f. ex. Ribe stifts beskrivelse 1638. Indberetninger til O. Worm i Danske samlinger II. IV. S. Grundtvig, Folkeviser III. 543.

i vinduerne var der sat broget glas for at bryde dagslyset og holde vejret ude.

Vi finder endnu minder om disse ældste træbygninger på de danske stenkirker fra en senere tid; man har efterlignet den ældre arkitekturs lettere former, kunstrige udskæringer og ejendommelige prydelser *). Også indskrifter og billeder er vistnok af og til efterligninger af det ældre, der var bleven sognet kært og nødig skulde undværes i det varigere emne, som afløste bjælkestuen; men det er jo altid vanskeligt at pege på noget bestemt i slige tilfælde og vi må da nøjes med at udtale den formodning, at den ældste tid snarest holdt sig til bibelske emner og tanker, medens man først senere fremstillede hedenske optrin af heltesagnene om Sigurd Fafnersbane osv., som vi finder dem i Norge og på Island, men som man neppe tålte dem i den første tid efter omvendelsen. Snarere er det overlevering fra kristendommens første dage, når de jydske stenkirker fra 12. arh. en enkelt gang har bevaret en indskrift af rent religiøs karakter, som Gellerup, der (1140) siger: »enhver som træder ind i denne hal, om han er brødefuld, aflægger sin skyld, og hvad han rettelig beder om, vil den fromme gud bønhøre ham med«, eller den simple indskrift over Malte kirkedør: »banker på og eder skal oplades!« **)

Det træffer så heldigt for os, at vi kan sammenfatte skildringen af de kirkelige anskuelser i Nordens første tid i meddelelsen af et åndsfoster fra samtiden, den bekendte Solsang. Den er opbevaret i den samling af viser fra oldtiden, som er overleveret os fra det 13. århundrede og nu kaldes »den ældre Edda«; allerede dengang har man altså sat dens oprindelse tilbage til en fjern fortid, og de

*) J. Kornerup, trækirker i Danmark, i Årb. f. n. oldk. 1869, 185.
**) Kirkeh. samlinger IV 565. 572.

hedenske billeder, der jævnlig bruges, gør det i høj grad sandsynligt, at den hidrører fra kristendommens første tid på Island eller i Norge *).

Solsangen er lige så lidt som de øvrige oldkvad overleveret i en uforvansket skikkelse; noget synes tabt, andet med urette indskudt, og flere vers synes at være komne på en gal plads. Man kan dog uden at gøre vold på helheden ved nogle få omstillinger få et ret pålideligt billed af det, skjalden vilde fremstille, de syner, der drog forbi hans sjæl, de tanker, han havde fattet om livets vilkår og dødens rædsler. At selve grundforestillingen, den at en nylig afdød viser sig for sin efterlevende søn for at lade ham nyde frugterne af sine erfaringer her og hisset, er ældre og hidrører fra de gammel-kristelige landes, særlig Irlands religiøse drømme, skal her kun nævnes, da det har liden eller ingen betydning for vor sang; allerede i Kristi lignelse om den rige mand i »kvalhjem« og hans bøn om at måtte advare sine nærmeste ligger jo det poetiske emne i sin spire.

Solsangen begynder med en række formaningstaler, »syv vennerád«; det er advarsler mod livets dårskaber og verdens ondskab:

»Venlige råd, vid-bundne, lærer jeg dig syv tilsammen: næm dem nøje og glem dem aldrig, alle er de nyttige« **).

Det første råd er hedendommens yndlingstanke, klædt i en kristelig form: man skal være varsom mod hvem man tror, thi mange har svigefuldt sind:

»Ulve lig tykkes alle de at være, som har svig i sinde; det må den sande, som vandre skal ad vide veje« ***).

---

*) Se de forskellige udgaver af Ældre Edda. F. W. Petersson, Solsången. Fr. Hammerich, De episk-kristelige oldkvad, s. 133 ff. Sml. Draumekvæde i M. B. Landstad, norske folkeviser s. 67 ff. S Bugge i Norsk tidsskrift f. videnskab og literatur, 1854—55, s. 102. 192.

**) Sólarljóð v. 32, der øjensynligt bør stå foran.

***) V. 31 stilles foran v. 1—7 i analogi med den måde, hvorpå de andre partier indledes; ganga — þær inar glæddu götur, gå de

Derpå fortælles der et exempel på svig mod den vejfarende og af den vejfarende mod sin vært; en grum røver øver vold mod alle, som færdes ad den vej, han vogter på, aldrig skånede han nogen eller tog nogen til sit bord. Da kom der en dag en mødig og uanselig vandrer til hans hus med bøn om mad og drikke, forskræmt af ensomheden sagde han, at han havde fattet tillid til ildgerningsmanden. Da gav denne ham af et oprigtigt hjerte alt hvad han behøvede; han kom til at tænke på gud, der forbarmer sig over alle, og på sin egen synd. Men da han siden lagde sig til hvile, blev han myrdet af sin gæst: »Himlenes gud bad han hjælpe sig, da han vaagnede med banesår; men dén tog ved hans synder, som havde sveget ham sagesløs; hellige engle kom ned fra himlen og modtog hans sjæl, i et rent liv skal den evig leve hos den almægtige gud.« Vi sér, at det her er digteren nok så meget om at gøre, at få et udtryk for sin ved kristendommen udviklede religiøse og moralske livsanskuelse, som blot at give en nyttig verdslig moral, således som vi træffer den i »den højes tale« (Hávamál).

Det næste afsnit er kun bevaret som brudstykke; det handler om lykkens ustadighed, alt svigter: helbred, rigdom, fred og venskab: »Ikke tænkte Unnar og Sævalde, at lykken kunde forlade dem, dog blev de nøgne og berøvede alt og som ulve rendte de til skoven.«

»Elskovs vælde har mangen voldet sorg, ofte kommer kval af kvinder; ménfulde blev de, skønt den mægtige gud skabte dem skære.« To venner, der aldrig kunde være hinanden foruden, fattede elskov til samme mø; alle andre tanker svandt lidt efter lidt af deres hu, de drømte kun om det fagre billed, nætterne blev mørke for dem og søvnløse; men af sorgen spirede hadet frem mellem svorne

---

glødende (lyse) gader, må vel forstås om at færdes vidt og bredt; det svarer bedst til tanken i advarselen.

venner; »hvad sjældent sker, undgældes oftest hårdeligt, — de ginge på holm for den yndige viv og finge både bane.«

»Hoffærdighed skulde ingen mand øve, det har jeg sandelig set; thi for det meste falder den hoffærdige fra gud. Attrå og stolthed svige de menneskebørn, som hige efter fæ; det lyse sølv vorder lang sorg, mangen én har rigdom dåret*). Store vare de, Rådny og Veboge, og tænkte, at alt var velgjort, nu sidde de og vende sår til ilden, snart her, snart hist. De troede på sig selv og tyktes være over alt folk, men den almægtige gud så ander ledes på deres kår. Vellevned førte de på mangen vis og fandt glæde ved guldet, nu få de gengæld, nu da de gange mellem kuld og arne.« **) Også her spiller den kirkelige opfattelse ind; at leve i herlighed og glæde udtrykkes træffende ved »at tro på sig selv«, det er hedenskab eller værre end hedenskab. At dette straffes med fuldstændig fattigdom og uselhed i et andet liv, så det mægtige og prægtige ægtepar må vandre »gård imellem«, er helt i tidens ånd.

»Dine uvenner må du aldrig tro, selv om de taler fagert for sig; lov dem kun godt, — godt er det at blive klog af andres skade«. Så gik det Sørle den godråde; han troede sin broders banemænd, tog bøder af dem og gav dem fred af et oprigtigt hjerte; men i den ensomme dal hug de ham ned: »hans lig droge de ad lønlige stier og sænkede det lemlæstet i et kær for at dølge det, men drotten den hellige så det fra himlen, hans sjæl bød hin

---

*) V. 34, der ikke passer, hvor det står, men netop her synes at udfylde et manglende led.

**) V. 15—18. Meningen er både i v. 16 og 18, at de nu i det andet liv går »gård imellem«, er tiggere, (ligesom »Per anden« i Ringerige efter eventyret), der snart sidder ved et arnested, hvor de får deres sårede lemmer vederkvægede, snart færdes i frosten. Fin Magnussen og F. W. Petersson har oversét dette og antager ild og frost for straffemidler.

sanddru gud fare til sin glæde; men sent vil hans fjender, som jeg tror, kaldes fra kvaler.«

»Din vredes gerning, som du har gjort, bøde du ikke med ondt; den du bedrøvede, skal du trøste med gode dele, det siges at sømme sjælen.« Også dette er kun et brudstykke *).

»Bed du gudsordets diser være dig hulde i hu; ugen derefter skal dig til vilje alt gå vel. Gud skal man anråbe om gode dele, ham der har skabt os mennesker; ve den mand, som ligger i kiv med sin fader. Det tykkes mest fornødent at bede om hvad man savner, den har intet, som intet beder, få hugse den tiendes tarv. Skønt tidlig kaldet, kom jeg dog sent til domvolderens døre; did stunder jeg nu, thi jeg fik forjættelsen: den får som kræver.«

Efter disse syv råd går den døde fader, som åbenbarer sig for sin søn, over til at skildre sin død og hvad han oplevede på sin færd af denne verden; også det kaster et lys tilbage over livet og lærer den endnu levende at indrette sig på en salig død.

»Dèrom vil jeg tale, hvor salig jeg var på jordens ø, og det andet: hvor nødig vi menneskebørn vorde lig. Livsglad til fulde tyktes jeg være, thi lidet vidste jeg forud, dvælehjemmet har drotten skabt såre fuldt af fryd. Synden volder, at vi sorgfulde fare af jordens ø, ingen tør ræddes uden han gjorde ilde, — hil den lydeløse!« **)

»Ludende sad jeg, længe jeg skrantede, dog var jeg såre lysten efter at leve; men han rådede, som har magten, fremad ligge dens veje, som er dødsens. Hels reb snoede sig hårdelig om mine sider, slide dem jeg vilde, men de ere stærke, — let er det at fare i frihed! Jeg vidste ved mig selv, at alle vegne smerterne svulmede i

---

*) V. 26: det er kommen ind i det følgende, hvor det forstyrrer sammenhængen.

**) V. 33. 35. 30. Dette sidste vers, der øjensynligt hører herhen, er i optegnelsen kastet ind i det foregående afsnit.

mig; Hels møer bøde mig, den skælvende gæst, hjem til sig hver kvæld.«

»Solen jeg så, den sande dagstjerne, segne ned i det larmende hav, men Helhjems porte hørte jeg tude tungt bagefter. Solen jeg så med blodrøde stråler, — da var jeg døden nær; mægtigere den tyktes mig mange lunde end nogen sinde tilforn. Solen jeg så, så tyktes mig som så jeg den nåderige gud, sidste gang for den jeg nejed' i tidernes hjem. Solen jeg så, — så den stråled', at sind og sans forgik, men dødens floder jamrede bag mig, blandede med blod. Solen jeg så med bævende blik, med rædsel og møde; thi mit hjerte var knuget, stille i mit bryst. Solen jeg så sjælden mere sorgfuld, da var jeg døden nær; min tunge var stiv som træ og kulde faldt over mig. Solen så jeg aldrig siden hin dunkle dag, og fjeldets fosse svandt for mit syn, jeg fór heden, kaldet fra kvaler. Men hin håbets stjerne fløj bort af mit bryst, da jeg fødtes i døden; højt fløj den op uden at stanse, så den kunde fange hvile« *).

Således er døden. Livets lyst, den skinnende sol, synker ned mod det mørke larmende hav og udslukkes, angest overfalder sjælen, den drages hid og did mellem det forsvindende og det kommende, indtil øjeblikkets nød

---

*) V. 46:

vánarstjarna flaug
þá var ek fœddr,
brot frá brjósti mèr;
hátt at hon fló,
hvergi séttisk
svá at hon mætti hvild hafa.

Stedet har været fortolket meget forskelligt, s. Petersson s. 28; jeg tænker ved »håbets stjerne« på ånden, fordi den bærer et evighedens håb i sig, når døden fælder legemet; den flyver bort fra hans bryst, hvor den har havt sit sæde, derved bliver døden en ny fødsel, således som også den kirkelige talebrug var. Der er altså ikke tænkt på astrologiske konstellationer osv. ved mandens jordiske fødsel, men verset er et udbrud af udfrielsens glæde i modsætning til den skildrede dødskamps rædsler.

bliver det eneste nærværende, hele livet fremstiller sig som en forfærdelig kval og døden som rædslernes konge. Men idet den da sejrer, viser den sig i samme øjeblik som rædslernes konge; som en stjerne af natten, der skjulte den, som en fugl af dybet, der holdt den fangen, stiger sjælen frem af hjertets fængsel, fri og snar som en tanke, uden at trættes, som et håb der er sin opfyldelse nær.

Det er ofte vanskeligt for os at følge hin tids forestillinger; vore fædre kunde ikke frigøre tanken for den forestilling, at den egenlige bevidsthed vedblev at være knyttet til det jordiske, idetmindste for en tid, sålænge det var oven mulde. Idet digteren da her skildrer åndens flugt mod det høje, og dog strax efter går over til at udmale ligsjælens følelse af sin ensomhed i den lange nat, synes han at have tænkt sig en adskillelse af den levende livsånde, der går opad, og den døde hjælpeløse, om end bevidste sjæl, der er knyttet til legemet, selv efterat det er blevet lig. Først senere hen, når jorden dækker det forkrænkelige, frigøres sjælen og forenes atter med den levende ånd for at gennemvandre de gådefulde boliger hinsides graven.

»På dødsmøens stol sad jeg ni dage, da satte man mig til hest, rædselsfuldt skinnede månen, den troldenes sol, ned fra de tunge skyer. Ind og igennem tyktes jeg fare alle syv underfulde verdener, oppe og nede søgte jeg de bedste veje, de letteste stier.«

»Dèrom er at tale, hvad først jeg så, da jeg var kommen til kvalhjem: svedne fugle — det var sjæle! — fløj dèr, mange som myg: vesterfra så jeg de håbets drager flyve, og faldt på den lyse vej; vingerne de rysted', så vide omkring tyktes mig jord og himmel revne.« *)

*) Sml. Dante, Helvede V. 25—49. 142. — V. 55—56 om solens hjort, der kom fra syd, og mørkets sønner fra nord, synes at være indskudte på dette sted, rimeligvis fordi den der optegnede kvadet ved at skrive om dragerne, der kom »vestan«, kom til at tænke på dem, der kom »norðan« og »sunnan«. Se iøvrigt det følgende.

»Vinden tav, vandene stansede, da hørte jeg et forfærdeligt gny; for sine mænd malede troløse kvinder muld til mad; tungt droge de mørke koner blodstænkte kværne; blodige hjerter hang ude på brystet, mødige af stor smerte.«

»Mangen mand så jeg fare såret ad de vide veje, deres åsyn tyktes mig være rødnet af jætteblod.«

»Mange mænd så jeg, gangne til mulde uden at kunne få tjeneste, heden stjerner stod over deres hoved, malede med onde stave.«

»Da så jeg mænd, der nære avind mod andres kår; blodige runer var pinligt ristede dem på bryst.«

»Dèr så jeg mange uglade mænd, de vare vilde på veje; det køber den, som dåres af denne verdens fordærvelse.«

»Da så jeg mænd, der på mange måder tillistede sig andres ejendom, i flokke de fór til den fæ-griskes borg og havde byrder af bly.«

»Da så jeg mænd, som havde ranet fæ og liv fra mangen en; gennem deres bryst trængte uhyre edderdrager.«

»Da så jeg mænd, som ej vilde holde de hellige dage; deres hænder vare hårdelig naglede til brændende stene.«

»Da så jeg mænd, som af hoffærdighed ophøjede sig over fortjeneste; luerne legede lönligt over deres dragt.«

»Da så jeg mænd, som havde løjet på andre i mange ord; Hels ravne sled grumt øjnene af deres hoved.«

»Alle rædsler, som times de helgangne, får du ej at vide; søde synder vorde til tungest bod, altid kommer lede efter lyst.«

Hermed er vandringen gennem »kvalhjem« til ende; overgangen til de saliges verden synes oprindelig at være dannet af de to vers, som skildrer modsætningen mellem dagen og natten, men i vore afskrifter er komne ind på urette sted.

»Solens hjort så jeg fare sønder ifra, to førte ham frem; hans fødder stod på jorden, men hornene rakte til himlen. Fra nord så jeg ride nattens sønner, de vare syv tilsammen; af fulde horn drak de hin rene mjød af ringgudens kilde«.

Ligesom solen i Vøluspå kommer fra sønden for at drage hen over verden, ser vi her solens hjort fare frem; det er et gammelt hedensk billed på dagen og dens klarhed. Og mørkets sønner rider frem fra nord på deres sorte gangere, fredelige og stille, med mjødhorn af Mimers visdomskilde; det er nattens fred og tankeklarhed. At en sådan skildring kunde have en naturlig plads her, synes at fremgå af modsætningen til den, der indleder enkelthederne i kvalhjem: dragerne, der farer ind fra vest og ryster jord og himmel; her i himmerige er alting godt, her er en ny himmel og en ny jord, en livlig dag og en kvægende nat.

»Da så jeg mænd, som havde givet meget efter guds lov: rene kærter vare tændte, strålende over deres hoveder.«

»Da så jeg mænd, som af hele deres sjæl tog sig af de fattige: engle læste hellige bøger over deres hoveder.«

»Da så jeg mænd, som ved faste havde spæget deres attrå: guds engle nejede sig for dem, det er den højeste fryd.«

»Da så jeg mænd, hvem elven havde givet mad i mund *); deres senge vare højt redte på himmelstråler.«

»Hellige møer havde renligen tvættet de sjæle fra synd, de mænds, som mangen dag pine sig selv.«

»Høje karme så jeg fare til himlen, de søge vej til gud; de styres af mænd, som var myrdede sagesløse (martyrer).«

---

*) V. 72: er móður höfðu látit mat í munn. F. H. oversætter: som moder havde givet mad i mund; Petersson: som den utmattade gifvit mat i mun. Men móður er snarest flertal af móða: de har levet af fisk.

»Mægtige fader, vældige søn, himlens hellige ånd! dig der har skabt os, beder jeg skille os alle fra ondt!«

Hermed sluttes den dødes syner, himlen lukkes om de salige, kvalhjemmets port slår i, de stærke storme lægger sig og faderen står atter ene over sin sovende søn; hans tale bliver dunkel, idet han bereder sig til afsked, døden lægger sig imellem dem med sine gåder.

»Bjugvør og Listvør sidder i Herdirs døre på buldrende stol, jernvædsken står dem af næse, den vækker fejde blandt folk. Odins kvinde ror på jordens skib, fuld af attrå; sent stryges hendes sejl, de hænger i seje reb.« Denne verden styres af hedenguder; Odin, thi Herdir er sikkert ingen anden end den gamle kampens as, i sin høje hal vækker strid, hans møer udsender den over jorden; hans kvinde vækker lidenskaberne, der driver os frem gennem livet. I dette forvirrede liv, hvor godt endnu ikke er adskilt fra ondt, sandhed fra forfængelighed, skal sønnen endnu færdes, men lærdommene fra den anden verden skal vejlede ham.

»Søn, din fader har ene med Solkatlas sønner rådet for dig det hjortehorn, som hin vise dværg bar af højen. Her er runer, som Njords ni døtre har ristet, Rådvør den ældste og Krepvør den yngste med deres syv søstre.«

»Dette kvad, som jeg har lært dig, skal du kvæde for de levende: Solens sang, der nok skal vise sig lidet løjet. Her vi nu skilles, men træffes igen på folkenes glædesdag; men drotten give den døde ro, den levende nåde. Ypperlig visdom blev kvædet i drømme for dig, men du så sandheden: forhen var ingen skabt så vis, at han hørte Solsangens saga.«

Han kalder denne åbenbarelse for »solens sang«; solen er helt igennem et udtryk for livet og livslysten her på jorden; de livløse skygger, der færdes på helhesten, må nøjes med »troldenes sol«, den hvide måne; i de saliges boliger derimod stråler solens hjort sønder ifra. Sangen er en fortolkning af de runer, som Njords døtre ristede i

dybet, som blev fremdragne af bjerget og tydede af Solkatlas sønner. Der er her en modsætning mellem dybets jætter, der bor på havets bund eller under det tunge fjeld, og solens dise, der bor i den klare dag; det er døden og livet, natten og dagen; nattens døtre rister runer, Vigdvalin (fredsmægleren) bærer dem frem af bjerget, og solens sønner hjælper den hedenfarne fader at råde dem til både for sin søn. Hvad der ikke kunde tilstedes den rige mand i evangeliet, at gå tilbage til jorden til sine brødre for at advare dem, det gør denne fader; »solens sang«, der aldrig forhen er kvædet for nogen dødelig, der drager tæppet til side for de ting, som skal times os hinsides graven, bliver det forundt ham at høre, ja det bliver pålagt ham at kvæde den for alle folk. Men denne henfarne sjæl, der så åbent fremlægger sit liv og sin død, der uden dølgsmål viser os, hvor tung hans skilsmisse var fra solen og den guddommelige dag, tilhører selv det store evigheds håb og er endnu efter døden beslægtet med solen og fortrolig med dens mægtige tale. Som hans ånd søgte det høje, en håbets stjerne, således er hans sidste ord fuldt af fortrøstning til, at han vil mødes med sin søn på den store dag, der for så mange vil blive en sand rædslernes konge, men for de lutrede en »menneskenes glædes dag«.

TREDJE BOG.

Indtil den endelige stadfæstelse af en særegen nordisk kirkeprovins.

I. Adalbert. De nordiske bispestole.

(1031—66.)

Snorre Sturlesøn siger i sin Hellig Olavs saga efterat have endt fortællingen om hans levned og skrinlæggelse: »Nu er der fortalt en del af kong Olavs saga, tidenden om det som skete medens han rådede for Norge, ligeså om hans fald og det at hans helligdom kom op, men nu skal det ikke neder ligge, hvad der dog er størst hæder i for ham, at fortælle hans jertegn.« Der er opbevaret en lang række af mærkelige helbredelser fra den hellige grav i Klemenskirken, ligesom der skete mirakler i andre lande ved hans navns påkaldelse, og de har vistnok virket til stor opbyggelse ikke blot på samtiden, men også på mange følgende slægter; for os har de imidlertid tabt deres værd. Kun ét tegn må vi endnu tillægge en stor betydning, og det skønt samtiden ikke så noget vidunderligt i det: den kendsgerning, at Normændene i løbet af et par år omvendte sig til kong Olavs med så stor lidenskab forkastede slægt.

Man søgte senere skylden for omslaget hos de danske herrer, kong Sven og hans moder Alfifa, men hvad der i den henseende anføres er holdt i så stor almindelighed og så fuldt af overdrivelser og misforståelser, at det falder vanskeligt at fæste lid til det; bestemte exempler på overgreb overfor enkelte mænd mangler aldeles. Hovedanken mod de Danske er, at de udstedte en række love, som lignede deres hjemlands eller endog overgik dem i hensyns-

løshed og hårdhed; men dette røber ubekendskab med de sande forhold, thi forskellen mellem dansk og norsk ret var dengang ingenlunde så stor, at de kunde opstilles som modsætninger i henseende til folkelig frihed; tvertimod har Hellig Olavs lovgivning snarere et skarpere præg end de samtidige kongers i Danmark. Tingen var nærmest den, at Alfifa med strænghed holdt over landefreden, ligesom kong Knud i England, og at der derved blev lagt et bånd på den tøjlesløshed, som så ofte havde hersket i Norge. Sagaen indrømmer, at man i den danske tid ikke kendte noget til ufred indenlands, og hertil svarer det, når Alfifa ligesom Knud kaldes »den mægtige (hin ríka Alfifa);« men der tillægges udtrykkeligt, at folk ikke gav hende æren derfor, det var Knuds vældes skyld*). Og hertil kom, at der indtraf uår i hendes tid, den straffedom der havde fældet så mangen en høvding i Norden: »Alfifas alder vil sikkerlig mindes længe, siger Sighvat, da åd vi studeføde og bukkemad; anderledes var det, da den ædle Olav stod for styret, da kunde hver rose sig af fulde lader.«

Omslaget i Normændenes stemning kan følges skridt for skridt til det åbenbare frafald. Der var ikke gået et år efter kongens død, før biskop Sigurd måtte vige for den forargelse, hans optræden ved hin lejlighed bagefter havde givet; Grimkel kom tilbage til Trøndelagen og tog liget op, Alfifa og Sven gjorde ingen indsigelse derimod, ligeså lidet som Normændene eller Grimkel endnu havde nogen betænkelighed ved at anerkende dem for landets herrer. Fra den tid skriver sig Thorarin Lovtunges kvad til kong Sven, hvori han forener troen på Olavs helligdom med ønsket om en lang regering for hans efterfølger: »Nu har folkekongen lavet sig til sæde i Trondhjem, siger han, dèr skal ringbryderen bo og bygge uafbrudt hele sin levetid. Olav sad her, før han fór til himmerige og blev en helgen, som vi alle vide. — Bed Olav at han vil unde dig sit land —.«

---

*) Fagrskinna, k. 110—11. Saml. Munch, N. f. h. I 2, 815 ff.

Anderledes stillede det sig, da et par år efter en nordisk mand med nogle få langskibe fra Vesterleden kom til Norge; han kaldte sig Trygve og udgav sig for en søn af kong Olav Trygvesøn; andre sagde, at han var en præstesøn. Kong Sven stævnede sine lendermænd i Trøndelagen til udbud, men kun få af dem mødte; Ejnar Tambeskælver blev hjemme; selv Kalv Arnesøn, der mødte kongens mænd udenfor Romsdalen, sagde: »fuldgjort, om ikke til overflod, er det for mig at kæmpe med vore egne landsmænd for Knytlingerne!« Sven og Trygve kæmpede i Sóknarsund udenfor Stavanger; efter kvaddene må man antage, at det var på en søndag. Trygve lignede sin fader i idrætter, han kastede spyd med begge hænder og råbte skæmtende: »sålunde lærte min far mig at messe!« Men slaget fik dog det udfald, at han selv faldt og hans hær adspredtes.

Sighvat skjald var den, som mest uforbeholdent og med størst veltalenhed mindedes den faldne konge, klagede over den nye alder og pegede hen på en bedre fremtid. Han var efter Olavs fordrivelse gået i pilegrimsfærd til Rom og modtog efterretningen om hans fald på tilbagevejen. Derom kvad han: »Jeg stod en morgenstund på Alperne, nær de høje tinder, og tænkte på det sted, hvor mange brede skjolde og mange vide brynjer sprunge isønder; dèr mindedes jeg kongen, som han fordum i sine første år glædede sig ved sine lande, da var min fader hos ham. — En mand lader rede til at dø, når han mister sin elskede; dyrekøbt er kærligheden, når man skal græde over den afdøde; — men jeg den uforfærdede stridsmand fælder braddøds tårer, thi jeg elskede min drotten; os kongsmænd tykkes tabet stort.« Sighvat kalder Olav for Magnus's fader, det er tegn på, i hvad retning hans tanker går.

Kort efter Trygves fald drog Ejnar Tambeskælver og Kalv Arnesøn til Garderige for at hente den unge kongesøn tilbage til sit fædrenerige. I den følgende vår (1034) kom de med skibe fra Holmgård til Sigtun, hvor de traf Åstrid Olavsdatter, der gjorde alt for at skaffe dem

folk og våben. Allevegne fra samledes folk til den tiårige konges banner og snart kunde Trøndernes høvdinger føre ham op gennem Herjedalen og Jæmteland til Trondhjem. Kong Sven og hans moder opgav riget uden sværdslag, og Magnus hyldedes på thingene; ved »Ulvesund« gav han folket sin ed på at være det en god konge*). Sven gjorde intet forsøg på at komme tilbage til Norge; han sad i Danmark sammen med sin broder Hardeknud og Harald jarl; alt i det følgende år døde han. Moderen omtales ikke mere i historien, hendes anden søn Harald blev kort efter Englands konge.

Thi samme år, den 12. Nov. 1035 døde kong Knud den store i Shaftesbury i Wiltshire blandt Vestsaxerne, kun 37 år gammel. I England havde lykken fulgt ham til det sidste. Da hans søster Estrid efter et kort ægteskab blev forskudt af hertug Robert (»Djævelen«) af Normandiet og vendte tilbage til Danmark, herskede der fjendskab mellem de to svogre, og Robert gjorde et forsøg på at føre sin søstersøn Eadward over Kanalen til sit fædrenerige; men toget mislykkedes og stormen drev flåden langs kysten til Jersey. Hertugen gik derefter på pilegrimsfærd til det hellige land; på tilbagevejen kom han ikke længere end til Lille Asien, hvor han døde få måneder før Knud. Samme forår havde denne endelig beseglet sit venskab med kejser Konrad ved at bortfæste sin og Emmas datter Gunhild til hans søn kong Henrik III. Trolovelsen fandt sted i Bamberg i pinsedagene, bruden har rimeligvis neppe været fuld voxen endnu. I den følgende sommer holdtes bryluppet i Nimwegen; Gunhild modtog på apostlenes dag (den 15. Juli 1036) dronningesmykket og måtte samtidig forandre sit navn til Kunigunde. Hun førte en dansk klerk med sig ved navn Tymme, også han forandrede sit navn og kaldtes Thietmar; han blev kort efter ved hendes indflydelse biskop i Hildesheim, men skal ikke have kunnet måle sig med sine tyske kaldsfæller i lærdom**).

*) Kvaddene hos Snorre, M. G. k. 1. 2. 17.

**) Freeman, Norman conquest I 521 ff. Annales Hildesheimenses 1035—38. Adam II 75.

Der er intet overleveret om Knuds tanker med hensyn til efterfølgelsen; imidlertid var det sandsynligvis hans vilje, som kom til udførelse på det møde af landets store (witina gemót), som kort efter holdtes i Oxford. Der bestemtes her, at riget skulde deles, således at Harald fik landet nord for Temsen, Hardeknud derimod hovedriget i Vestsaxland; rimeligvis har da Harald alt i faderens levetid havt Danelagen i et lignende lensforhold som hans brødre havde de nordiske kongeriger og som dette land forhen havde været givet til Erik jarl og andre. Man vedtog endvidere i Oxford, at dronning Emma indtil videre skulde styre Vestsaxland, sin fraværende søn tilhånde, og at denne skulde opfordres til ufortøvet at indfinde sig i Winchester; thi det dansk-engelske riges midpunkt kunde kun være dèr hvor Knud havde lagt det, vest for havet.

Men da dette bud i våren 1036 bragtes Hardeknud, truedes han af en overhængende fare; England fandt ofte sin bedste forbundsfælle mod de nordiske magter i Norden selv. Fra Norge udgik der en ny magt, kong Olavs helligdom. Efterat Trønderne havde hyldet den fældede konge var man kommen til ham fra alle Norges fylker, nu var alt hans navn udbredt over hele Norden, og medens forhen enhver pilegrimsfærd havde havt sit selvskrevne mål i syd, så man nu de viede stave drage mod nord over fjeldene. Der var noget bedårende i denne bevægelse; på Norges trone sad der en dreng, men denne dreng var søn af den hellige konge; ved højsædestolperne stod hans fosterfædre, den vide kendte Ejnar Tambeskælver og kongens drabsmand Kalv Arnesøn, Ind-Trøndernes høvding; det betød et nøje forbund mellem alt hvad der var norsk. Og disse mænd mindedes, hvor nær man havde været kong Olavs stolte plan at lægge de danske øer under den nye Normannevælde, medens Knytlingerne rejste deres trone i England. Under sådanne forhold kunde Hardeknud ikke tænke på at forlade sit rige øster på.

Efterretningen om Knuds død bragte fjendskabet til

udbrud, fra begge sider rustede man til kamp. Men de skiftende begivenheder havde knyttet bånd imellem Norge og Danmark, som lod en sindigere opfattelse komme til orde: hvad kunde der opnås ved disse fejder? Ingen som havde set Sven forlade Trondhjem uden sværdslag og havde hørt hans beretning om stemningen deroppe kunde nære den tanke, at Norge igen skulde bøje sig under Knytlingerne, og ingen Normand kunde for alvor antage, at Danmark skulde ville opgive sin ældgamle frihed for en død mand og en dreng. Da derfor de fjendlige flåder mødtes på rigernes skel i »Stævnesund,« rådslog høvdingerne med de unge konger om mindeligt forlig. Dette kom også istand: de to riger skulde være frie for hinandens påtale. Forliget besegledes bagefter ved broderskabsløfte mellem kongerne, ethvert fredsbrud mellem dem vilde fra nu af være frændefejde. Skulde nogen af dem dø arvingeløs, da havde den svorne broder sin ret forbeholdt.*)

Dette forlig kaldte man »den evige fred« (veraldar friðr); det er et vendepunkt i Nordens historie, hvis følger var af stor rækkevidde og som under andre forhold kunde have fået en endnu større betydning; Norge havde været målet for mange slægtleds kampe, og de danske konger havde fået frie hænder overfor England.

Hardeknud var nemlig ikke ganske enig med sin fader i opfattelsen af disse rigers indbyrdes forhold, og der her-

---

*) Tiden for disse begivenheder fremgår af de ældste kilder såvel som af sammenhængen med Englands historie. Den af Thjodrik (k. 20) påberåbte gamle kongeliste gav de danske konger tilsammen 5 år i Norge, deraf det ene før Olavs død (1029—34); det samme har Ágrip (k. 29) og Fagrskinna (k. 125 f.). Forvirringen er opstået ved den dobbelte beregning af Magnus's regering, dels fra tiltrædelsen, dels fra forliget. Ágrip har den første og siger rigtigt, at han var konge i 13 år (1034—47); Thjodrik har 11 år (fra 1036) og det samme ligger til grund for Fagrskinnas opgivelser (k. 132. 147, Hardeknuds død sættes til 1041). Også Snorre sætter forliget til året efter Knuds død (M. G. k. 7). Munchs tidsregning må altså også her opgives.

skede en levende misfornøjelse blandt de danske stormænd over den rolle, de havde måttet spille i Knuds sidste år: deres konge var bleven fremmed for dem og det begyndte at forekomme dem som Danmark var bleven et lydrige under England.

Denne bevægelse i antiengelsk retning har efterladt sig forskellige vidnesbyrd. Rimeligvis tyder alt, som vi har set, sagnet om Palnatoke som kong Svens fosterfader på en fjendlig holdning fra den unge konges side mod sin fader, medens Jomsvikingerne under Thorkel og Ulv repræsenterer den nationale selvstændighedsfølelse, der sætter sig imod den fremmede indflydelse. Endvidere forudsætter Hellig Olavs plan at lade sig hylde i Danmark en temmelig almindelig misfornøjelse med Knuds stadige fraværelse, og Ulv jarls drab på grund af den måde, hvorpå han havde modtaget og fremstillet Hardeknud, viser at Knud selv såre vel kendte forholdene. Andre tegn peger i en lignende retning, således de i den nyere tid fremdragne møntfund. Kong Knud havde lige fra sin regerings begyndelse af ladet slå mønt her i landet, han førte engelske mestere hertil og lod dem slå penninge i alle rigets hovedstæder, Lund, Roskilde og Viborg; præg og vægt var lig de engelske, påskrifterne endog i det fremmede sprog. Dette fortsattes i flere år; da han kort efter 1020 forandrede den engelske møntfod, skete det samme i Danmark. Men i slutningen af tyverne indtræder der en gennemgående forandring heri; de forskellige lande antager hvert sin møntfod og hvert møntsted sit særegne præg, alle afvigende fra det engelske. I Lund, hvor man iøvrigt holder sig nærmest til den engelske vægt, prydes penningen med figuren af en sammenbøjet orm, det almindelige nordiske smykkebilled; i Roskilde sættes tre sammenlagte skjolde, ligeledes en nordisk fremstilling, på den ene, men en tysk figur, en dobbelt gavl, på den anden side; i Viborg derimod bruges efter tysk mønster en oprakt hånd og et kors. Påskrift-

erne er som oftest uden mening og synes at bestå i tilfældig sammenstillede bogstaver.*)

Engelskmændene blev neppe uvidende om, hvorledes Hardeknud opfattede forholdet mellem de to lande; de gjorde derfor en ende på usikkerheden og kårede Harald til hele øens konge; da Emma vedblivende holdt på sin fraværende søns sag, blev hun fordreven. Hendes søn af første ægteskab, Ælfred, gjorde et mislykket forsøg på at sætte sig i besiddelse af sin faders rige; han blev greben og af Godvin jarl overleveret til Harald, der lod ham blende og sætte i Ely kloster.

Emma, som under urolighederne i Normandiet havde fundet et tilflugtsted hos grev Baldvin af Flandern, undlod ikke at ægge sin danske søn til at tage arv efter sin fader. Endelig i efteråret 1039 ankom Hardeknud til Brygge; han førte kun en halv snes skibe med sig, men det var meningen, at toget skulde opsættes til næste forår, den unge konge vilde følge sin faders og farfaders forbilled og kue det stolte ørige i et overvældende angreb. Men da han ud på våren lå rede til at gå til søs med 60 langskibe, fik han bud om, at Harald Harefod var død (den 17. Marts 1040) og at de store enstemmig havde valgt ham til konge.

Engelskmændene måtte ikke desmindre betale tillavningerne ved dette tog; hver havne (årefører) på flåden fik 8 mark sølv (d. e. en mark guld); der blev udskrevet en danegæld på 22,000 pund og kort efter halvt så meget til, da der kom en ny flåde på 32 skibe fra Danmark. Sine huskarle holdt han med stor løn og rigeligere forplejning end det hidtil var sket: de fik, siges der, i hans tid fire måltider mad daglig. Et svagt opstandsforsøg i Merkia kuedes med grumhed. Således fik kongens navn en anden betydning i England, end den, i hvilken det var givet

---

*) Se afhandl. om Roskildes ældste mønter, af Kr. Erslev (Årbøger f. nord. oldk. 1875). Tidsbestemmelsen synes her at være vilkårlig (s. 144. 170), omslaget er snarest fra tiden omkring 1030.

ham: harðr er nemlig såvel den djærve og snare som den hårde og grumme*).

Der var ingen livskraft i Knud den stores børn; den engelske Ælfgifus sønner var døde med få års mellemrum; Emmas datter Gunhild døde efter to års ægteskab i Italien; Hardeknud, den sidst levende, sad kun to år som konge i England. I sommeren 1042 (den 8. Juni) var han indbuden til et bryllup på gården Lambeth vest for Londons Søndervirke (Southwark), den gamle høvding Tove Prude ægtede Åsgod Klapas datter Gyda, alle medlemmer af det danske aristokrati var tilstede. Kongen rejste sig for at drikke på brudens velgående, men idet han løftede bægeret ramtes han af et slagtilfælde og tumlede om; han blev båret ud og døde kort efter. Hans lig blev begravet i det gamle Trefoldigheds mønster i Winchester.

Med Hardeknud uddøde Sven Tjugeskægs kongestamme og det danske herredømme over England ophørte. Man holdt det senere for en himlens straf over hin konge, som havde stødt sin fader fra tronen, to sønner og tre sønnesønner døde hen i deres ungdom over halvgjort gerning. Og dog kaster deres navne større glans over fædrelandet end noget andet i hin alder, de førte et af Evropas hovedfolk ind på nye baner. »Danevældens« tid var forbi med dem; den alder, som var indviet en vinterkvæld derhjemme ved løftets bæger, den endtes en skærsommerdag ved bryllupsdrikken i det fremmede land; den heltestorhed, som lyste af Sven Tjugeskægs åsyn, da han svor sin dyre ed at ville tvinge England, den svandt hen i Knud den unges smil, da han mellem danske mænd, fjernt fra sit hjemland, hilsede den danske brud.

*) Cnutonis gesta II 18: Hardocnuto, — harde quidem velox vel fortis. Islændernes afledning af Harða, Hørdernes, Normændenes, er selvfølgelig aldeles uhjemlet.

Knytlingerne efterlod sig en rig arv, men hvem skulde skifte den? mange syntes at have lige god adkomst dertil. Sven Tjugeskæg havde foruden sine sønner havt to døtre, Gyda og Estrid. Den ældste havde med Erik jarl havt sønnen Håkon, men han var omkommen i Nordhavet uden at efterlade børn. Estrid derimod, Sigrid Storrådes datter, havde af sit første ægteskab i Østerleden en datter Gunhild og af det andet med Ulv jarl tre sønner. Gunhild havde atter ægtet Harald jarl, Thorkel den højes søn og Ulvs efterfølger i jarleværdigheden; han var den mest indflydelsesrige mand i Danmark, men for tiden fraværende på Romfærd. Af sønnerne havde Bjørn og Esbjørn slået sig til ro i England, hvor deres faster Gyda var gift med den mægtige Godvin jarl, hvis indflydelse var voxet fra konge til konge, indtil han nu efter Hardeknuds død med sine sønner overskyggede enhver anden magt i riget. Den ældste, Sven, havde derimod efter faderens drab opsøgt sine mødrenefrænder i Sverig og som det synes tiltrådt arven efter sin mormoder, det såkaldte Sigridlev i Østergøtland og Smålandene.*) Han tog tjeneste i kong Anunds hird og opholdt sig her i 12 år; de to var søskendebørn og personlige venner. — Foruden disse bårne frænder efterlod Hardeknud sig endelig sin svorne broder kong Magnus i Norge.

Efter Adam af Bremen, den eneste samtidige kilde af nogen betydning, var Sven Estridsøn allerede dengang kommen til England for at tjene Hardeknud. På vejen fra Sverig var han så uheldig i Vesterhavet at blive drevet iland af en storm; han kom til Elbens munding og hærgede landet Hadeln, men uheldig som han bestandig var i alle sine krigsforetagender blev han tagen tilfange af erkebiskop Adelbrands hirdmænd og ført til Bremen. Han fortalte selv senere Adam om denne prælats venlighed og højmodighed; han havde vist ham omkring i stiftstaden og ladet ham se kirkens skatkammer, ligesom

*) Forau s. 508. O. Nielsen Kong Valdemars jordebog s. 44 og 121.

han havde givet ham rige gaver ved afskeden; Sven var bleven i høj grad beskæmmet. Fra England, siger Adam, sendtes Sven med en flåde mod Magnus, der fra Norge overfaldt Danmark; han blev imidlertid slået og måtte vende om til England; ved sin tilbagekomst fandt han Hardeknud død. Der begyndte nu i dette rige en ivrig valgkamp mellem de to gamle partier, det nationale og det danske, hint holdt på Eadward, Emmas søn med Æthelred, som havde været en velsét gæst ved Hardeknuds hof, dette på Sven Estridsøn; ingen af kongsemnerne var imidlertid synderlig oplagt til at lade det komme til åben borgerkrig, og det endte da med at den legemligt og åndeligt svage Eadward blev konge, men lovede at kåre Sven til sin efterfølger.

I Danmark var imidlertid Magnus bleven hyldet, som det synes uden modstand, Hardeknud var jo død uden livsarvinger og han altså den nærmeste arving efter pagten ved Gøteelven. Da han på sin Eriksgade kom til Slesvig i Sønderjylland, mødtes han her med erkebiskop Adelbrand, hertug Bernhard af Saxland og den danskfødte biskop Tymme fra Hildesheim; hertugen trolovede sin søn Ordulf med hans søster Ulfhild. Brylluppet holdtes endnu samme efterår og den saxiske hertug viste sin hengivenhed for svogeren ved at hjælpe ham til at sikre sig tronen; da nemlig Harald jarl kom hjem fra Rom, lod Ordulf ham dræbe på vejen gennem Holsten (den 13. Nov. 1042) uden at der forhen havde været noget uvenskab mellem dem. Fra den tid af, sagde man, veg lykken fra Saxerhertugens hus; men heller ikke Magnus skulde længe få glæde af sin svig.*)

Kong Magnus, siger Adam, var elsket af de Danske på grund af sin håndhævelse af landefreden; dette er et samtidigt vidnesbyrd af stor betydning. I Norge havde han ikke altid havt dette lov på sig; man skelnede mellem flere

*) Adam II 71—75. Necrol. Luneburg. i Wedekinds Noten II, XXXII. Scr. r. Dan. V 384.

højst forskellige tidsrum i hans regering; først havde Kalv Arnesøn styret riget i hans navn, derpå havde han selv grebet tøjlerne, forfulgt sin faders banemænd, blandt dem også Kalv, ladet Hårek af Thjotta myrde på gaden i Nidaros og hele folket kue. Senere var det gået op for ham, at dette ikke kunde blive ved; hans faders hengivne ven Sighvat skjald havde åbnet hans øjne ved et frimodigt kvad og den unge konge havde fuldstændig forandret sin opførsel og fået tilnavnet »den gode«.

Sven kom til Danmark, rimeligvis efter at rygtet om Haralds drab havde åbnet ham en udsigt til jarledømmet i sit fædreland; han traf kong Magnus »ved Elven« og blev hans håndgangne mand, skjalden Thjodolf siger, at han aflagde eden på det hellige skrin. Ejnar Tambeskælver frarådede valget af ham til Danmarks jarl, han sagde til kongen: for stor en jarl, for stor en jarl, min fostre! men Magnus havde rimeligvis betænkeligheder ved at byde sit folk en mindre mand og Sven fik det store ombud.

Sven Estridsøn er den fjerde jarl i Danmark siden vore konger fik deres hovedsæde udenlands; Thorkel afløstes af Ulv, denne atter af Thorkels søn Harald og nu kom Ulvs søn efter ham. Fra denne tid stammer da vistnok også den engelske benævnelse Lavard (hlåford, lord), som kun kendes fra en langt senere tid i forbindelse med Erik Ejegods søn Knuds navn, men som ikke let kan tænkes at være kommen hertil dengang, da forbindelsen med øen var afbrudt, medens den godt kan være gået i arv fra lensmand til lensmand uden at dette nu er overleveret os, indtil den tilsidst afløses af det tyske hertug og så af traditionen opfattes som den sidste lavards særnavn. I Knuds tid blandedes jo nemlig i England den nationale hlåfordtitel med det nordiske jarlenavn, og når da Islænderne og Normændene fastholdt det sidste for Ulv og Harald, er det ikke usandsynligt at det i Danmark er bleven brugt i flæng med Lavard og endelig helt afløst deraf for Svens og de senere lensmænds vedkommende.

Thi denne værdighed uddøde ingenlunde med de usædvanlige forhold før Sven Estridsøns tronbestigelse; vi ser senere hans sønner Bjørn og Olav beklæde den efter hinanden, derpå Erik Ejegods dattermand Håkon og hans søn Knud, endelig Knud Lavards søn Valdemar og dennes sønner Kristoffer og Valdemar, der antager det tyske hertugnavn. Der knyttedes til denne værdighed det særlige tilsyn med grænsen mod syd og overanførselen over hæren, særlig den kongelige hird; vi ser derfor jarlerne færdes i Jomsborg og ved Danevirke, og endnu Knud Lavard indsætter en lensmand på småøerne for at forsvare landet mod Venderne.*)

Det var ikke blot en mægtig og indflydelsesrig, men tillige en såre ansvarsfuld stilling at være de Danskes lavard; thi tiden efter Knud den stores død havde været meget urolig, Jomsborg var gået tabt og Vendernes høvdinger gjorde jævnlige hærtog til halvøen. Kampen var stående; Jydernes modstand var ingenlunde brudt, de havde tvertimod fældet Ratibor og hans talrige sønner, der kom for at hævne hans fald; men Venderne kom bestandig igen i altid talrigere skarer.

Samme år som Sven havde tiltrådt sit len kom atter en uhyre sværm af disse folk gennem Danevirke, der ikke synes at have opfyldt sin bestemmelse; de drog hærgende op ad halvøen og kastede sig over Ribe, Jyllands rige Vesterhavs havn. Magnus opholdt sig netop i Danmark med en del af sin norske hird; han modtog neppe underretning om hvad der var sket, før han stævnede ind ad Slien og beredte sig til at modtage de tilbagevendende skarer. Sven jarl forenede sig med ham; Normænd og Danske drog i forening ud fra Slesvig, for på heden nord for virket at stanse Venderne på tilbagetoget; de synes

*) Fagrskinna k. 138 f. Helmold Chron. Slav. I 52: Kanutus cognomento Lavard; k. 49: K. — ducatu tocius Danie preditus est. Saxo p. 642. Pave Alexanders bulle 1169: Danorum dux. Foran s. 292 f.

at have besat stillingen ved søerne på begge sider af hærvejen ved Arnholt, Lyrskov og Isted, hvorved Venderne nødtes til at tiltvinge sig gennemgangen eller at spredes ud over heden vester på.*)

Sagnet har med levende træk udmalet denne mindeværdige kamp på Lyrskov hede, både i Danmark og Norge var man enig om at tilskrive Magnus æren for at have ført Nordboerne til sejr. En drøm varslede ham det lykkelige udfald; hans fader Hellig Olav viste sig for ham og lovede at lade sin lur tone hen over kamppladsen, men da Normændene fylkedes i den lyse efterårsmorgen, hørte de klokkerne fra St. Klemens ringe. Det danske sagn lod derimod St. Olav bebude sejren ved en ørn, som lige før slagets begyndelse slog ned over de fremrykkende tropper og blev fældet af kongen med et kastespyd. Det var dagen før St. Mikaels messe, onsdagen den 28. Sept. 1043; kampen varede den hele dag og var overordenlig blodig; Snorre siger, at mandefaldet var det største, nogen kunde mindes i Norden siden kristendommens indførelse; Adam angiver de faldne Venders tal til 15,000, det forudsætter ikke blot en hård kamp, men også en skånselløs fremfærd mod de overvundne.

Det er selvfølgelig en overdrivelse af kampens betydning, når man har villet gøre den til et vendepunkt i Danmarks historie, den var et foreløbigt hvilepunkt i kampen mod Venderne, men heller ikke mere; der er ikke spor af, at disse folk på den tid har tænkt på en varig underkastelse af Jylland eller en bosættelse udenfor deres eget fædreland; de blev slagne på tilbagetoget og nederlaget var mere en straf for begåede voldsomheder end et forsvar i det rette øjeblik og på det rette sted. En varig fred kunde kun opnås ved et stadig årvågent vagthold på Danevirke og et sådant synes også i den nærmeste fremtid igen at være bleven oprettet.

*) Worsaae: Hvor stod Lyrskovslaget? Annaler f. nord. oldk. 1852.

En ligefrem uretfærdighed mod Sven Estridsøns minde er det derimod, når man har villet gøre ham til Vendernes forbundsfælle i denne kamp. Skjalden priste tilvisse først og fremmest kong Magnus for sejren, men det nævntes dog også i hæderskvad om Sven, at han havde deltaget i den blodige afgørelse. »Ravnen fik brad, synger Thorlejk, for norden Hedeby, få Vender undkom, deres lig lå med gabende sår under høgene, en umådelig dødningehær lå på heden.« Det er jo iøvrigt en selvfølge, at hver skjald fremhæver sin helt og fortier de andre, det er den naturlige følge af kvaddenes hensigt, men det har i høj grad bidraget til at formørke den historiske tradition.*)

Kong Magnus lod det ikke blive ved denne sejr over de vantro; han bød den danske ledingsflåde ud og hjemsøgte øen Jom med ild og sværd. Derom sang Arnor jarleskjald: »Siden leverede kongen et slag, som Venderne vil mindes, høvdingen brændte ildgerningsmændenes lig i Jome, den hallernes griske bane spillede på de udøbte pander!« Adam fortæller ligeledes, at han belejrede Vendernes rige stad Jumne med en dansk flåde; tabet var efter hans beretning lige stort på begge sider. Under Ryø leverede han Venderne et slag.

Det var ikke let for en så ung og livfuld mand som Magnus den gode at bevare sindets ligevægt ved det held, som overalt fulgte hans foretagender. Det forekom ham nu, at han ved broderskabet med Hardeknud havde erhvervet sig en ret ikke blot til Danmark, men også til England, og skønt hans sendebud havde deltaget i kroningshøjtidelighederne i påsken 1043 og havde bevidnet hans venlige og sønlige følelser overfor Eadward, krævede han nu året efter at den indfødte konge skulde anerkende ham for sin over-

---

*) Knytlinga k. 22. Ágrip k. 32. Munch, N. folks hist. II 20, er uvis, men vilde som det synes gerne lægge også dette til sin hadefulde fremstilling af Sven. Om slagets »mere end almindelig verdenshistoriske betydning,« der frelste Danmark og Nordevropa fra at blive vendisk, se sst. s. 30.

herre. Eadward rustede en flåde på 35 skibe og samlede den ved Sandwich for at modtage den nordiske konge, året efter flokkedes den sammesteds i et antal, som man aldrig mindedes at have set i England.*)

Men Magnus kom hverken det ene eller det andet år; »hans kamp med kong Sven af Danmark, siger den engelske krønike, gjorde at han ikke kom hertil.« I Danmark regnede man senere Sven Estridsøns kongedømme fra året 1044,**) og dette svarer da på det nøjeste til den engelske fortælling. Vi vil da også være i stand til at tilføje det af traditionen tabte led: Svens frafald fra sin herre og konge har uden al tvivl stået i forbindelse med det engelske tog, så det var dette, som gav ham anledning til at tænke på sin selvstændighed, ja at det var et led i den engelske politik at sætte splid i den nordiske krigsmagt. Det er et træk, som gentager sig alt for ofte til at det kan være tilfældigt, at store foretagender mod England fremmes eller stanses ved det skiftende forhold mellem Danmark og Norge. Der fortælles da også, at Sven Estridsøn to år efter, da kampen mellem ham og Magnus atter blussede op, bad England om hjælp, og at Godvin jarl støttede denne fordring på det bedste, medens den dog blev afslået på rigsmødet; det viser, at Sven troede at kunne gøre regning på gengældelse, men man havde alt glemt de tjenester, den danske jarl havde gjort riget ved i det rette øjeblik at lamslå kong Magnus.

Sven Estridsøn modtog rimeligvis kongenavnet på den danske ledingsflåde, som han skulde støde til Magnus med. Denne vendte sig selvfølgelig mod sin frafaldne jarl og traf ham som det synes første gang ved Helgenes ud for Jylland; flåderne mødtes en aftenstund på eftersommeren og kæmpede hele den korte nat til morgenen brød frem; udfaldet var at den danske flåde blev splittet og slået på flugt,

---

*) Vita Eadwardi 395. Angl.-Sax. chronicle.
**) Necr. Lund. i Scr. r. Dan. III 432.

mange skibe ødelagdes og ligene drev op langs strandkanten.*) Det var en bedrøvelig indvielse for den unge konge og den nye kongestamme; thi på Sven faldt ikke blot skammen af nederlaget men også af det brudte troskabsløfte.

Magnus var opfyldt af forbitrelse over det udfald hans planer havde havt; han drog hærgende gennem Danmark og fordrev Sven af riget ad Sverig til. Her fandt han et venligt tilhold hos sin frænde kong Anund; han fortrød, siges der, at han havde brudt sit ord, men det hindrede ham dog ikke i at gentage forsøget.**)

Året efter kom han nemlig tilbage til Danmark med svensk hjælp, Adam nævner særlig en Tove jarl som hans våbenfælle. Fra Skåne og øerne sluttede folket sig til ham, Jyderne derimod holdt med Magnus. Denne synes atter dette år at have beredet sig til et tog mod kong Eadward, uden at det dog på grund af ufreden i Danmark kunde komme istand. Efter skjaldens udsagn må kampen have været langvarig og hård, Magnus blev sejrherre i gentagne sammenstød, sidste gang, som det synes, ved Århus kort før julen. Han fór frem med ild og sværd hvor våbenlykken førte ham hen, skjaldene nævner de forskellige hovedøer og Skåne som genstand for hans hærtog; det er den vel kendte modsætning mellem Jylland og landets østlige egne.***) I året 1046 søgte Sven, som vi har set, forgæves at få hjælp fra England, hans frænde Godvin jarl kunde ikke formå de store til at gribe ind i den nordiske brødrekrig. Han fik derimod forbigående en anden forbundsfælle, som han ikke havde ventet, nemlig Harald Sigurdsøn fra Oplandene, Hellig Olavs yngre broder. Harald kom til Sigtuna fra Gårderige, hvor han havde

*) Snorre, M. G. k. 34 (Arnors og Thjodolfs kvad).

**) Adam, Skol. 62. Arnor skjald siger, at M. hærgede på Fyn, da han var 20 år, men at han ikke var fyldt 11, dengang han drog til Norge (1034); det går altså på 1044. Fagrskinna k. 122. 146.

***) Ælnoth k. 2 (Scr. r. D. III 332). Adam III 11.

ægtet Ellisiv (Elisabeth), en datter af Jaroslav og Ingegerd, kong Anunds søster; han havde siden slaget ved Stiklestad, som han deltog i som 15 års dreng, færdedes i Østerleden, i Kijev, Konstantinopel og den græske kejsers lydlande ved Middelhavet; nu kom han tilbage til Norden som en anden Guld-Harald med et berømmeligt navn og store skatte. Fra sine frænder i Sigtun sejlede han til Danmark for at kræve del i Norges rige af Magnus Olavsøn. Han traf den unge konge i Havn ved Øresund men opnåede intet af ham, både Magnus og hans mænd afslog at dele deres fædreland. *)

Derefter sluttede Harald, som rimeligt var, et forbund med kong Sven; han blev hans håndgangne mand og skulde have Norge som dansk len efter de tidligere kongers og jarlers exempel. De to kongsemner vendte sig nu mod den fælles fjende, Sven gjorde et indfald i Danmark, medens Harald strax synes at have vendt sig mod Norge. Han gik til Oplandene, til sin hjembygd, og talte bønderne til som Hellig Olavs broder og den ældste ætling af Harald Hårfager, men ingen vilde indlade sig på at give ham kongenavn imod Magnus's vilje. Omsider formåede han den femtenårige storbonde Thore på Steig i Gudbrandsdalen til at være ham til vilje; de stævnede thing og Harald modtog kongenavn; han gav Thore kostbare gaver, som endnu hundred år efter sås på gården: en sølvslået lønskål med forgyldt sølvlåg og fyldt med rent sølv, to guldringe af en marks vægt og en brun purpurkappe foret med skind; denne blev senere skåren til et alterklæde. Magnus blev for denne sinde nødt til at opgive sin kamp for Danmark og vende sig mod sin nye fjende. Han løb ind i Folden og drog frem i Oplandene, men fælles venner, først og fremst den myndige biskop Grimkel lagde sig imellem og hindrede udbruddet af en indbyrdes krig. De to konger mødtes i Skjaldar-Aker ved Mjøsen og sluttede

*) Se Tillæg XI.

forlig, således at Magnus gjorde Harald til sin medkonge og denne delte sine skatte med sin brodersøn. Svens sag måtte han selvfølgelig opgive.

Denne vinter og den følgende sommer sad Sven uforstyrret i sit rige; Magnus, der havde drømt om at forene alle Knud den stores kroner på sit hoved, så de lande, han engang havde ejet, delte mellem tre folkekonger, af hvilke han selv end ikke var den mægtigste.

Ved denne tid døde kong Anund i Sigtun og riget gik fra den sønneløse konge i arv til hans broder Emund. Anund efterlod en enke Gunhild, datter af Sven jarl og Holmfred; hun ægtede kort efter Sven Estridsøn. Men dette ægteskab vakte den højeste forargelse i Bremen, hvor erkebiskop Adalbert stod på højdepunktet af sin kirkelige magt; thi Gunhild var ikke blot Svens søskendebarn (såsom Holmfred og Estrid havde været søskende), men også hendes tidligere mand havde været både hans og hendes søskendebarn, Sigrid Storråde var deres fælles far- og mormoder.*) Det var vistnok ikke andet end hvad man jævnlig så i Norden på den tid, men det faldt i et meget uheldigt øjeblik; thi netop dengang rejste kirken en stor reformbevægelse imod al Nikolaitisme, alt ulovligt ægteskab, og det var derfor naturligt at Adalbert, som dengang gik aldeles op i de kirkelige ideer, måtte gribe et sådant brud på de simpleste love med stor iver og kraft. Sven var imidlertid ikke tilbøjelig til at give efter, han truede endog den myndige prælat med at hjemsøge ham i Hamburg og hærge hans bispedømme; forgæves talte Adalbert truende

*) Som bekendt har dette slægtskab været såre stærkt omtvistet. Ovenstående holder sig strængt til kilderne og giver da også den simpleste løsning. Adam (III 11. 14. Skol. 67) viser, at det var Gunhild, Anunds enke, som voldte forargelsen, og sagaerne viser, at Svens hustru Gunhild var en datter af Sven jarl (Knytlinga k. 23. Snorre, Har. Hårdr. k. 42). Saxe (p. 557 f.) og de andre kilder bidrager kun til at forvirre denne simple sammenhæng. Se Scr. r. D. III 335 f. Munch, N. f. h. II 189.

og formanende til ham ved sine sendebud, kongen gav ikke efter før paven tog til orde og irettesatte ham for sin ulydighed. Nu skiltes ægtefolkene, hvad enten det nu var Sven eller Gunhild som nærmest lod sig påvirke af pavens dom; dronningen drog til sit enkesæde i Vester-Gøtland, hvor hun tilbragte sin tid med fromme gerninger, med at væve kostelige skrud til kirker og klostre, hun sendte ved lejlighed gaver med forbidragende klerke, også til Adalbert i Bremen. Men Sven forbedrede ikke sit levned efter den påtvungne skilsmisse; han giftede sig gentagne gange og havde friller ved siden af.*)

Ud på efteråret kom de norske konger med deres forenede flåde til Danmark for at gøre en ende på Svens kongedømme. Fra Beltet drog Magnus til hest gennem Sælland efter Sven, som undveg til Skåne. Men ved Alegstad (Alsted), vest for Ringsted, blev hans hest sky for en opspringende hare og han blev kastet mod en fremstående træbul. Han døde, siger Adam, på sin flåde, det var søndagen den 25. Okt. 1047; før sin død pålagde han sine mænd at standse kampen mod Sven, da retten til Danmarks krone ingenlunde knyttede sig til det norske kongedømme, men kun til hans person som Hardeknuds fostbroder. Kun modstræbende opgav Harald det skønne bytte; men Sven modtog underretning om sin modstanders død, da han beredte sig til at bryde op fra Lund for at opgive Danmark for bestandig. Magnus var kun 24 år gammel da hans korte sejrsbane endtes, han efterlod sig et berømt navn og et elsket minde både i Norge og en del af Danmark; da hans lig nedsattes i Klemenskirken ved siden af sin faders helgenskrin var Halvdan Svartes æt udslukket på Harald Sigurdsøn den hårdråde nær.

*) Pavebrevet, der dog i sin overleverede form er uægte, er udstedt af Klemens II, som døde i Oktober 1047 (Meibomius, Scr. r. Germ. II 39). Se iøvrigt om tiden i det følgende.

Det 11. århundrede er i endnu højere grad end det foregående en reformernes tidsalder på det kirkelige område; det var ikke mere blot klerkenes levevis og lærdom, som gjordes til genstand for kirkemødernes overvejelser og fremskridtsmændenes arbejde, men i tidens energiske åndelige og verdslige kampe fremdroges og udkæmpedes hele den lærde stands forhold til samfundet såvel som grundlaget for dens indre organisme. Det er Henrik III's og Gregor VII's tidsalder, det store vendepunkt i middelalderens pave- og kejserhistorie, højdepunktet af Tysklands vælde og højdepunktet i pavedømmets kamp for sin kirkelige idè.

For kejserdømmets vedkommende er idealiteten alt blegnet før det kommer til det store sammenstød; Henrik II og III og Konrad II er kraftige, begavede og overlegne mænd, de har et højt mål og forfølger det med ihærdighed, men de mangler Ottos høje begejstring, hans tro på sit kald fra gud og hans slægts ædle kappestrid for alt stort og godt. Modsætningen minder levende om den, som nutiden har oplevet mellem forrige og dette århundrede hos det samme folk. Ligesom for tre slægtaldre siden digtere og tænkere skabte en ideal verden af uforgængelig skønhed, et tysk kejserdømme i åndens rige, medens det var forbeholdt vor samtid at se denne tanke aflægge sit højtidsskrud og iføre sig handlingernes arbejdsdragt, — således var alt Ottos søn og sønnesøn med deres højtflyvende fantasier bleven til spot for deres landsmænd, medens Henrikerne var som skabte til at virkeliggøre længselen efter til bunds at nyde magtens sødme; hensynsløse og beregnende skrider de frem ad deres vej til overherredømmet over hele det vestlige Evropa, over kirken ikke mindre end over folkene. Hidtil har intet folk ad denne vej opnået varige resultater for sig selv; men vor verdensdel skylder disse overgreb de mest afgørenda fremskridt i sin udvikling lige fra Romernes til vore dage.

Konrad II.s opfattelse af kirkens stilling var klar og simpel, han betragtede den som udelukkende afhængig af kongerne; han ikke blot udnævnte biskopper af egen magtfuldkommenhed, men han solgte ligefrem kirkens højeste embeder uden i mindste måde at lægge dølgsmål derpå; når han kæmpede med Venderne for at undertvinge dem, var det for at kunne oppebære skatter af dem, ikke for at bringe dem til et trosskifte.

Hans formand og eftermand, de to Henriker, var af en helt anden mening; de roses begge for deres fromhed og den hengivenhed, de viste kirken i alle åndelige forhold. Men samtidig styrede de den med en stærk, for det meste hård hånd. Henrik II plyndrede klostrene; de umådelige ejendomme, som de havde samlet i tidernes løb, adspredte han, inddrog dem eller gav dem til sine mænd, til domkirkerne osv.; samtidig reformerede han deres indre orden og indførte strænge regler og en tarvelig levemåde. Enhver modstand mod hans anordninger blev brudt med den yderste strænghed, alt kirkeligt gods måtte svare tunge skatter og bære sin del af de byrder, som kejserdømmet pålagde Tyskland. Som følge af sine formænds kraftige styrelse modtog endelig Henrik III riget i en fortrinlig tilstand og han følte sig kaldet til at bruge det værge, som var lagt i hans hånd. Aldrig har nogen tysk kejser i forhold til sin samtid udfoldet en så overlegen magt; rigets store havde i hans formænds tid mistet deres selvstændighed, kirkens høvdinger var i løbet af en hel menneskealder fremgåede af det kejserlige kancelli, og Henrik selv var en mand fuld af iver for sin opgave, med et åbent øje for alle samfundets brøst. Kirken skulde reformeres, men reformationen skulde efter hans mening komme ude fra, eller, som han tænkte sig det, oven fra, fra hele den kristne menigheds repræsentant, den romerske kejser af guds nåde. Til gengæld skulde han så være verdens herre, alle nabolandene skulde være len af hans krone. — Han opnåede ikke alt hvad han havde attrået, thi han blev bort-

reven midt i sit sejrsløb; men han fik dog pavedømmet reformeret, han afsatte og indsatte uden indsigelse biskopper og han fik det retslig slået fast, at selv det romerske sæde skulde besættes efter kejserens vilje; og både her og overalt i sine riger bandlyste han al simoni, enhver handel med det hellige, denne grundskade i kirken, der overalt undergravede dens anseelse og forgiftede dens hele organisme.

Det vilde dog være forfejlet, om vi vilde søge spiren til den store reformbevægelse i det 11. århundrede alene i de tyske kejsergårde, den lå også i de franske klostre; ved siden af Henrik af Franken træffer vi i de afgørende øjeblikke på den ydmyge abbed i Cluny, den veltalende Odilo, og det er ofte vanskeligt at afgøre, hvem af dem der lægger det tungeste lod i vægtskålen.

Den indre idealitet, som ingen tidsalder helt kan undvære uden at nedsynke i åndeligt barbari, var ifærd med fra Tyskland at gå over til Frankrig. Vel var Karolingernes verdensrige her opløst i en række uafhængige len, vel sad rigets højeste ret i spydstagen, medens sæderne var udartede og almuen nedsunken i råhed; men gennem al denne forvirring, som tilsyneladende lamslog folkets bedste kraft, lød der dog også andre røster, varsler om det ridderlige sind, den tankeklarhed, den idéfylde og den ædle begejstring for det ualmindelige, som har været Franskmændenes særkende, hvergang ånden har været over dem. Og alt hvad dette skønne land snart skulde udfolde i en så forbavsende rig samling: korstogenes uforlignelige poesi, Provences elskovssange, Normandiets heltekvad, Pariserklerkenes dialektik, Bernhards henrivende veltalenhed, det lå alt i tiden i sin spire; medens Henrik strakte sin hånd ud efter lensherredømmet over de stolte hertuger og erkebisper hinsides Vogeserne, forberedtes i tusinder af sjæle de bedrifter, som skulde rette Evropas opmærksomhed på det splidagtige folk.

En enkelt udmærket mand kan ofte give det mest træffende billed af et helt folk, og dette er især tilfældet kort før en ny epoke i dets historie; det er da den kommende udvikling, som bebudes i den enkelte, der er forud før sin tid og ved at træde frem bryder vej for den. En sådan mand var Gregor den store for det kirkelige Rom, og en lignende plads indtager Gerbert i den franske ånds genfødelses historie.

Gerbert var opdragen i St. Gerolds kloster Aurillac i Auvergnebjergene og havde her med stor iver lagt sig efter grammatik, d. v. s. oldtidens sprog, literatur og videnskabelighed. En dag gæstedes klostret af grev Borello fra Barcelona og abbeden benyttede lejligheden til at forhøre sig om, hvorvidt de frie konster dyrkedes hinsides Pyrenæerne. Da nu greven forsikrede at de dèr stod i høj blomstring, bad abbeden ham tage Gerbert med sig for at hans sjældne evner kunde udvikles således som de fortjente. Greven tog Gerbert med sig og satte ham i lære hos biskop Hatto af Vique; her mellem Pyrenæernes udløbere ned imod Ebro, hvor landets gamle romanske kultur forenedes med Arabernes ejendommelige videnskabelighed, som var fremmed for det øvrige Evropa, lagde han grunden til sine ualmindelige kundskaber og sin alsidige dannelse. Han studerede især mathematik, musikens theori og Arabernes astronomi, og det var til dette ophold i Spanien at man senere knyttede fortællingen om hans pagt med djævlen, der lod ham sejre i alle jordiske forhold, gav ham den dybeste indsigt i al menneskelig viden og en uimodståelig veltalenhed, men til gengæld prisgav hans sjæl til fortabelsen. Greven og biskoppen tog senere Gerbert med sig til Rom og fremstillede ham for paven, og denne beholdt ham hos sig for at anbefale ham til kejser Otto den store, som længe havde ønsket en god lærer i mathematik og musik. Otto modtog den lærde mand med megen velvilje, men gav strax efter for hans ønske også at uddannes i logiken, hvorunder man sammenfattede oldtidsfolkenes

filosofi og dens anvendelse på theologien; kejseren sendte ham til tidens berømteste lærer, erkedegnen i Rheims.

Det varede nu ikke længe, før Gerbert selv optrådte som lærer og samlede talrige skarer af videlystne ynglinge om sig; den kreds af videnskaber, som han havde fordybet sig i, var så omfattende, som man dengang sjældent eller aldrig havde set det hos nogen enkelt, og hans egen tankestyrke var så stor, hans veltalenhed så overordenlig, at han fængslede alle, som kom i berørelse med ham. En af hans fortroligste disciple har på hans opfordring i en meget udførlig fremstilling skrevet erkebispedømmets historie og deri særlig skildret hans egen optræden og virksomhed, og hvor mange fejl end denne historie har i andre henseender, så er den en fortrinlig kilde til kundskab om »det nye lys som gik op over Gallien«, så meget mere som vi endnu har forfatterens eget håndskrift.*) Her meddeles den methode Gerbert fulgte ved sin undervisning, den er ikke uden interesse ved det lys den kaster over tidens åndelige liv i det hele. Han begyndte med dialektiken efter Aristoteles og gennemgik tænkningens forskellige led: slutninger, redegørelser, adskillelser, inddelinger o. s. v. Derefter vilde han, siger forfatteren, gå over til reglerne for veltalenheden; men han lagde snart mærke til, at han ingen vegne kom uden først at vise sine lærlinge prøver på veltalenhed, og ligesom de da havde lært dialektik ved at studere en dialektiker, lærte de veltalenhed af digtere og historieskrivere; han gennemgik alle digtarter: heltedigte, skuespil, lyrik og satire, og først derefter gjorde han dem opmærksomme på talekunstens grundsætninger, idet han som dens hovedlov opstillede det at tale naturligt.

---

*) Richeri Historiarum libri IV. Pertz, Monumenta III, og i særtryk. Sml. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen (3 udg.) I 300 ff. og hans fortale til oversættelsen i Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit. Olleris, Oeuvres de Gerbert.

Dette sammenfattedes under benævnelsen logik; ikke mindre rigt var det indhold, man gav mathematiken. Han begyndte her med størrelselæren, til hvis tilegnelse han indrettede en konstig tavle, delt i 27 felter; idet han da opererede på disse med de arabiske taltegn, lykkedes det ham at udføre multiplikation og division med store tal med en hidtil ukendt hurtighed og nøjagtighed. Derfra gik han over til musiken, som man aldrig tilforn havde dyrket som videnskab i Frankrig; han opløste akkorderne, fremstillede tonernes harmoniske forhold og viste, hvilke love der ligger til grund for harmoniernes skønhed. Endelig førte han sine lærlinge til geometrien og astronomien, idet han fremstillede himmelhvælvingen med dens stjernebilleder og planeternes gang ved konstige kugler, der inddeltes og beregnedes efter geometriens love.

Den unge kejser Otto, som imidlertid havde fulgt sin fader på tronen og som havde en levende sans for tidens åndelige rørelser, hørte gentagne gange Gerberts foredrag og var lige som alle andre betagen af hans skarpsindighed og veltalenhed. Men Tysklands daværende første filosof, Saxeren Otfrid i Magdeburg, foruroligedes ved Franskmandens voxende navnkundighed og sendte en discipel til Rheims for at give beretning om Gerberts lærdomme, særlig hans måde at inddele filosofien på, og her var han da så heldig, rigtignok ved tilhørerens misforståelse at opdage en hovedfejl hos sin samtidige: Gerbert skulde nemlig, blev der sagt, underordne naturlæren (fysiken) under mathematiken, istedenfor at opstille dem som sideordnede. Otfrid optrådte nu polemisk mod Gerbert, underkendte fuldstændig hans betydning og søgte at modvirke hans indflydelse. Kejseren besluttede da lejlighedsvis at føre de to filosofer sammen, og det lykkedes ham også engang under opholdet i Italien, hvor de stødte sammen i Pavia og Gerbert uforvarende i en stor kreds af lærde stilledes overfor sin modstander. Forhandlingerne her som de indlededes af kejseren og førtes af de to berømte lærere, er over-

ordenlig betegnende både for tiden og de to nationaliteter som de tilhørte; men det mærkes tydeligt gennem deres taler, at Franskmanden her er den opgående sol; mod Tyskerens tunge definitioner og omhyggeligt afvejede system sætter han sine nye ideer; han taler timevis, bestandig lige rig på tanker, lige rede til at møde enhver indvending. Kejseren måtte tilsidst afbryde samtalen; han gav ved afskeden Gerbert rige gaver. — Dette møde minder om flytningen af den hellige Vitus fra St. Denis til Korvej i Ansgars tid: dengang sagde man, at lykken og sejren førtes fra Frankernes rige til Saxernes; nu var den franske ånd ifærd med igen at vinde forspringet for den tyske.

Gerbert havde ikke udtømt sine evners rækkevidde som lærer i filosofi; han skulde selv gribe ind i det bevægede verdensliv og i handling som i ord give fremtiden sine store opgaver. Efter i Otto II's tid at have været abbed i det uafhængige og rige kloster Bobbio i Norditalien, vendte han tilbage til Rheims, hvor han sluttede sig til Hugo Kapet i kampen mod de sidste Karolinger. Han var forfatter til den glimrende tale mod pavedømmet, som biskop Arnulf af Orleans holdt på den store rigssynode i St. Basolus kirken udenfor Rheims, i sagen mod sin navne, den karolingske erkebiskop. I ord som minder om Ciceros mest lidenskabelige udbrud, fremstiller han det romerske bispedømmes forfald, den uvidenhed, karakterløshed, bestikkelighed og ondskab, som herskede ved Pederskirken og syntes at berettige ham til det udbrud, som Luther så ofte skulde gentage: — »men som han (paven) sidder dèr, blottet for kærlighed, opblæst af sin tomme viden, — i sandhed, han er Antikrist der tager sæde i guds tempel og tér sig som om han var gud selv!«

Otte år efter sad den veltalende filosof selv på pavestolen som Sylvester II. Han var kommen til at se mange ting i et andet lys, således også sin egen optræden ved denne lejlighed og som erkebiskop i Rheims, — thi da Arnulf

på hin synode uden pavens samtykke var bleven afsat, havde kong Hugo indsat Gerbert til hans efterfølger; nu tillod han, at man slettede hans navn i erkebispelisten og førte Arnulf tilbage til sit sæde. Dette omslag bør neppe forklares af karakterløshed, det lå snarere i sagens natur, at en ivrig kirkemand snart kunde forarges over pavedømmet, snart slutte sig til det; thi ingen steder var der tilnærmelsesvis samlet en avtoritet og åndelig myndighed som ved apostlenes grav, og ligesom misbrug og forsømmelser her måtte fremkalde en alvorlig mands dybeste harme, således kunde også de gyldne nøgler, lagte i de rette hænder, åbne en ny og lykkelig tidsalder for kirken.

Sylvester var kun pave i 4 år, men som den første Franskmand på St. Peder stol varslede han sit folks storhed i de nærmeste hundredår. Den lærdom og dialektiske dygtighed, som kom til at udmærke klerkene i Paris, havde han først bragt til Frankrig; den ihærdige kamp for kirkens renhed, som blev ført af munkene fra Cluny og Citeaux med Odilon og Bernhard af Clairevaux i spidsen, havde han givet tegnet til, og han var den første, som opfordrede Vesterlandenes ridderskab til kampen for det hellige land. Kirkens mænd, sagde han, skulde forene den højeste og ædleste kundskab med et pletfrit levned, alene henvendt på åndelige sysler; deri skulde kilden til deres myndighed søges, at de ophøjede over alle lavere hensyn repræsenterede den strængeste retfærdighed og den skånsomste dom. Og de verdslige stormænd skulde gøre sig værdige til deres stilling ved at sætte et højere mål for deres idrætter; han gjorde sig ingen falske forestillinger om, at det vilde kunne lykkes at tæmme riddernes kamplyst, men han pegede hen på en ædlere vej til ros og magt, ved at beskærme pilegrimme og vriste de hellige steder ud af de vantros hænder: »stat op, du Kristi stridsmand,« skrev han, »vær mærkesmand, vær våbenfælle, og kan du ikke bære våben, da hjælp til med dit råd eller med dit

gods!« Netop i hans år sluttede Ungarn sig til den romerske kirke, kong Stefan modtog sin krone af hans hånd, og vejen mod øst var således åbnet for korshærene.

Efter Gerberts død herskede der atter stor forvirring i Rom, hyppige paveskifter, simoni og skisma, indtil Henrik III gjorde en ende på alt dette og indsatte den første tyske pave, biskop Svidger af Bamberg, som pave kaldet Klemens II. Han døde i sit første år og hans efterfølger Poppo af Brixen levede end ikke den første måned til ende; da valgtes i julen 1048 den tredje Tysker, biskop Brun af Toul; han holdt kort efter nyår sit indtog i Rom som Leo IX. Brun medbragte en hæderlig fortid og en kraftig vilje; men desuden medgav hans venner i Cluny, som han besøgte på vejen, ham deres mest begavede broder, en italiensk munk Hildebrand, som var fulgt nord på med den afsatte pave Gregor; han skulde ikke mere vige fra St. Peder sæde.

Den nye pave var født og opdragen i Elsas i de skønne Vogeserdale; han var i slægt med det tyske kongehus, men tillige med den burgundiske adel, og fra barndommen af kunde han tale fransk såvel som tysk; det synes netop at have været denne mellemstilling mellem de to store folk, som henledede Henriks opmærksomhed på ham, thi netop dengang tænkte han på at udvide sin indflydelse i det adsplittede Frankrig. Som pave blev imidlertid Leos virksomhed udelukkende kirkelig, han opstillede først, i lige overensstemmelse med kejser Henrik og brødrene i Cluny, klart og bestemt de reformforslag, som var genstanden for alle de følgende kampe, og han arbejdede med hele sin indflydelse på at skaffe dem anerkendelse. Allerede i sit første pontifikatår holdt han tre store synoder for de tre hovedfolk, den første i Rom, den anden i Rheims og den tredje i Mainz; hans fordringer var afskaffelsen af al Simoni og Nikolaitisme.

Salget af de kirkelige embeder opnævntes med rette efter den Simon Mager, som af apostlene vilde købe den

hellig ånds gaver; thi med embedet fulgte en vielse og vielsen var efter katholikens tro en handling, hvorved en overnaturlig åndsmeddelelse fandt sted. Det ene misbrug førte desuden andre med sig; den biskop, som havde købt sit embed, solgte atter præstevielsen, præsten solgte sakramenterne, og syndsforladelsen, denne kirkens skønneste forrét, blev genstand for køb og handel. Den eneste måde, hvorpå der kunde rådes bod på dette onde, var ved at bestemme en fast løn for alle kirkens tjenere, medens alle vielser og sakramenter uddeltes frit som åndelige gaver, og en sådan løn måtte tillige have et særligt kirkeligt præg. På denne måde optoges tiendeydelsen med blandt de store formål for kirkereformen, den skulde være et vederlag for simoniens fuldstændige udryddelse.

Ved nikolaitisme, et ord, som man havde taget af Johannis åbenbaring og tillagt en vilkårlig betydning, tænkte man på alle forbudne ægteskaber, dels klerkenes, dels de forbudne grader. Ægteskabet var det andet stærke bånd, som endnu på de fleste steder knyttede klerken til de verdslige interesser og efter tidens opfattelse gjorde ham uskikket til med hele sin hu at tjene det hellige; men de forbudne grader var ligesom tienden en arv fra jødedommen, der som så mange andre blev en spot over Kristi ord, som paverne holdt så meget af at gentage: min byrde er let og mit åg er gavnligt.

Året 1049 betegner højdepunktet i kejserdømmets kirkelige mission; en tysk født, af kejseren kåret pave holdt under en umådelig tilstrømning af klerke og lægfolk møder af den mest gennemgribende betydning for kirkens hele fremtid; kejseren selv stod ved hans side, udstyret med en magtfylde, der var ukendt siden Karl den stores tid, rede til at gøre kirkens ord til sine. Men dette forbund var uden varighed, ligesom det var uden indre livskraft; efter hin betydningsfulde dag i Mainz, der syntes at skulle indlede en ny alder, vilde det ikke rigtig gå frem hverken

for kejser eller pave, nogle år efter døde de begge og deres efterfølgeres veje gik langt fra hinanden. —

Blandt de prælater, som havde indfundet sig i Mainz, var ingen ivrigere for de kirkelige reformer end Nordens primas, den veltalende erkebiskop Adalbert af Bremen. Han var kejserens højt betroede rådgiver og havde alt ledsaget ham, dengang skismaet kaldte ham til Rom; Adalbert havde dengang afslået paveværdigheden og udpeget sin ven Svidger af Bamberg som mere skikket til at løse den vanskelige opgave; selv havde han højtflyvende planer med hensyn til sin kirkeprovins i Norden. Både ved sin karakter og sin skæbne blev han en af århundredets mærkeligste mænd, mærkelig også derved, at han i sin klerk Adam fandt en historieskriver, der netop i skildringen af ham viser sig som en af tidens største forfattere.

Der var et mærkeligt, som det i årenes løb viste sig, et tragisk misforhold mellem denne mands evner og planer, som de stemmede med de pavelige løfter til Hamburg, og det lille stift ved Weser, som dog til syvende og sidst var hans eneste virkelige ejendom; han var som en stor billedstøtte, stillet på et lille og skrøbeligt fodstykke, et ædelt dyr, stænget i et lille bur, et træ, plantet i en urtepotte. Han der efter sin fødsel, sin dannelse og sin karakter var som skabt til at gribe ind i det store verdensliv, han der tidlig blev den mægtigste kejsers ven, der vandt en indflydelse i Norden som ingen fremmed tilforn, han måtte i sit hjem kæmpe en uendelig kamp med smålige hertugsønner, og føle, at han ikke kunde magte dem. Havde han havt sit sæde i Mainz eller Köln, vilde han have havt en ensartet opgave og betingelserne for at løse den; havde han havt sit sæde i Lund, vilde det samme have været tilfældet, om end på anden måde; misforholdet mellem Bremen og hans dobbelte opgave i Norden og Tyskland knækkede hans mod og gjorde ham i sine senere år til en ubetydelig mand, og det ikke blot i det ydre men også i sit indre.

Vi forlod bispedømmet i Bremen under Unvan, Knud den stores rådgiver (s. 451 f.); han blev i året 1030 efterfulgt af Liavizo, der var sin ældre navnes brodersøn; to år efter kom der en Herman fra Halberstadt, og atter efter tre år en Bescelin fra Köln, som var erkebiskop i 8 år og efterfulgtes af Adalbert (1043). Der er kun ringe forskel på disse erkebiskoppers optræden hjemme og ude; de var alle fremskridtsmænd, således som det var naturligt for klerke, som kom fra fremmeligere stifter; men de kender tillige alle de snævre grænser, som forholdene satte deres lyst til at efterligne de fra deres hjem tilvante institutioner. Alle vedligeholdt et godt forhold såvel til magthaverne i Danmark, hvem det end var, som til deres nærmeste naboer, den saxiske hertugslægt, de såkaldte Billunger, der var Bremerklerkenes stadige venner og velgørere. Om Liavizo fortælles der særlig, at han gav en by til kapitlet (koret), af hvis indtægter der årlig kunde gives 30 fællesmåltider; han satte det forsømte gæstehus på en bedre fod, »så der så godt som ingen trængende gaves på hans tid.« Herman begyndte på mere gennemgribende reformer; selv var han rigtignok uden evner, men ved hans side stod de to udmærkede unge mænd, kapellanen Svidger, den senere biskop og pave, og Adalbert, subdiakonen, den senere erkebiskop. Herman lod den gamle Mikkelskirke rive ned, i hvilken Rimbert og hans nærmeste efterfølgere var begravede, og den samme mangel på pietet overfor stiftets fortid viste han i sit forhold til Hamburg; thi ikke blot vilde han intet høre om denne kirkes betydning, men han hærgede endog landet nord for Elbe som den værste fjende, der siges ikke i hvad anledning. Derimod søgte han at bringe Bremen op i højde med andre bispesæder; han begyndte at bygge en mur omkring staden, han forbedrede kirkesangen og indkaldte en italiensk lærer; ligeledes søgte han at reformere klerkenes samliv. Bescelin, en mand af slavisk slægt, på tysk kaldet Alebrand eller Adelbrand, gik videre i samme retning og forberedte Adalberts højtflyvende

planer: nu skulde Bremen sættes i linje med de andre erkesæder; det var Adalbert forbeholdet at gøre det til et andet Rom! Bescelin fremdrog atter Hamburgs betydning og lod sig indvie i Fruekirken af ikke mindre end syv biskopper. Senere rev han trækirken ned og lod en ny bygning opføre af smukt tilhugne sten, derpå en bispegård med tårn og virke; hertugen byggede sig et lignende stenhus ved siden af. I Bremen lod han opføre et kloster af sten i firkant med kirken, som det fandtes andre steder, og de ældre spredte træbygninger blev nedrevne; her måtte klerkene nu flytte sammen, der indrettedes et fælles dagligt bord for dem, og deres hustruer måtte altså leve adskilte fra dem; han drev det så vidt, at de foruden den almindelige kost kunde få et hvedebrød daglig og om søndagen desuden et dobbelt mål mjød hver; endog vin tiltænkte ham dem i strid med Saxernes vaner, og det lykkedes ham tildels at skaffe den tilveje.

Et par år før erkebispens død brændte St. Pederskirken to gange, klostret, bispegården og værkstederne ødelagdes, hele kirkens skrud og bogsamling gik tabt. En følge heraf var, at det kanoniske samliv atter måtte opgives, klerkene gik hver til sit og genoprettede deres tidligere husstand. Da der udtrykkelig berettes, at idetmindste den første ildebrand var påsat af en af klerkene af skinsyge over, at erkebispen ikke havde udnævnt ham, men en ældre frænde til provst, så synes det at ligge nær at antage, at det var et udbrud af oppositionen mod klosterlivet, der påførte kirken sit uheld; udnævnelsen af en provst, som var rede til at gennemføre Adelbrands strænge regler, har da vel givet den naturlige anledning til at man greb til det yderste middel.

Allerede i den følgende sommer begyndte erkebiskoppen at genopføre sin kirke; han valgte domkirken i Köln, som han selv var opdragen ved, til mønster; den var bygget i det 9. århundrede i rundbuestil. Men Bescelin nåede kun at få ydermurene og pillerne færdige, og hans efterfølger begyndte

forfra i en anden stil, efter domkirken i Benevent; han rev klostret, der alt var genopført, og de næsten fuldendte stadsmure ned for at bruge stenene til sin prægtige tempelbygning. I året 1049, det store synodeår, indviedes koret med hovedalteret, det indviedes ikke som forhen til St. Peder, men til Vor Frue, efter hovedkirken i Hamburg og det sidealter, foran hvilket Ansgar, som Adalbert så gerne vilde efterligne idetmindste i det ydre, havde været jordfæstet. Også klostret og broderskabet opkaldes i Adalberts tid efter Vor Frue, og Adam opgiver derfor i anledning af branden St. Pederkirkens alder.*)

Adalbert var en mand af højadelig slægt, begavet med en klar forstand, et vidtskuende blik og en sjæl, der var åben for alt stort og godt, hvad enten det fremtrådte i verdslig glans eller i åndelig kraft under ydre ringhed. Men han var behersket af en umættelig ærgærrighed og en sygelig forfængelighed, der ofte gjorde ham blind for de nærmest liggende forhold og lod ham oversé og bukke under for farer og vanskeligheder, som man skulde tro selv den mindst indviede måtte opdage længe før de traf ham. Man har i den nyere tid været tilbøjelig til at fremstille ham som en sjælden udmærket eller endog en virkelig stor mand, men som sådan fremtræder han tilvisse ikke for den, som ser på ham med et ædrueligt blik; thi det vil være vanskeligt at finde mage til fantastiske planer, overmod i lykken og ynkelig holdningsløshed i ulykken forenede med så megen begavelse og høj sans.

Adam, der i erkebispens senere år havde adgang til hans fortrolighed, udleder alle hans politiske anstrængelser af begærligheden efter at finde en kraftig modvægt mod

*) Adam, II, 77. 78. III, 3 4. 29. — Adalbert sendte klosteret Corbie en arm af Ansgar tilligemed en translatio (foran s. 171. J. Hemeling har en notis, hvorefter Ansgars optagelse skulde have fundet sted i året 916. Se Brem. Jahrbücher II 466). Lappenberg, Hamb. Urkunden nr. 83. Adam mener, at Pederskirken blev 270 år gammel, men det var i virkeligheden kun 252, nemlig fra 789 til 1041.

de verdslige store i sit stift; han påtog sig de vanskeligste hverv, opofrede sin ro og tildels sin egenlige bispegerning af iver for at kunne bryde hertughusets overvejende indflydelse i Saxland, og dette angreb derfor kirken og dens gods. Dette forklarer vistnok meget i hans lidenskabelige færd, om vi end stadig må huske på, at han først og fremmest følte lyst og trang til at spille en rolle ved hoffet; hertugerne havde igen berøvet bispestolen de friheder, som Otto havde givet Adaldag, og Adalbert anså det for sin første pligt at skaffe sig sin ret tilbage. Det fjendskab, som opstod heraf, forbitrede en stor del af erkebispens liv og endte først med hans død.

I den mærkeligste modsætning til denne smålige tvist står hans store og kække planer fra de første lykkelige år ved kejser Henriks side, hans indflydelsesrige stilling som sønnens formynder og rigets regent, hans imponerende holdning overfor de nordiske konger og biskopper. Tre år efter sin udvælgelse fulgte han med Henrik til Rom og Syditalien; hans ven Svidger, der kunde takke ham for sit pontifikat, udstedte her en bulle for kirken i Hamburg, der var således, som Adalbert vilde have den, men gik langt ud over hvad der var hans kirkes ret. Først stadfæstede Klemens II for Adalbert og alle hans efterfølgere alle de rettigheder, som Nikolaus havde knyttet til denne kirke og Agapitus senere havde udvidet: fuld selvstændighed i det forenede stift med ret til at bære palliet overalt i dets kirker. Dertil lagde han desuden retten til (i sit eget navn) at indvie biskopper overalt i de nordiske lande og for Venderne fra Ejderen til Pene, disse lande, der »for bestandig« skulde lyde under erkebispen af Hamburg. Endvidere tog han anledning af den bestemmelse, Agapitus havde givet, at to biskopper skulde gå Adaldag til hånde ved den første bispevielse, til at pålægge ikke mindre end fem bisper udenfor hans egen provins at gå ham til hånde i alt hvad der kunde fremme kirkens sag. Endelig

føjede han dertil som en særlig udmærkelse retten til på festdagene at ride på en ganger og lade bære kors foran sig*).

Det var store og gennemgribende planer, som skjulte sig i disse rettigheder. Hamburg skulde gøres til hoved for hele den nordiske kirke, og det ikke sålænge den var i sin første udvikling, men for bestandig. Men hertil kom, at der skulde søges et bredere grundlag for erkebispedømmet i selve Tyskland. Endnu i sine senere år roste Adalbert sig af med lethed at ville bringe det dertil, at Ferden kom til at lyde under Bremen istedenfor Mainz, og dette giver os et fingerpeg til den rette forståelse af de 5 biskopper i Klemens's bulle: det var sikkert kun en indledning til at knytte dem til Adalberts provins. Disse biskopper var dem i Halberstadt, Hildesheim, Paderborn og Ferden under Mainz, samt Minden under Köln. Også den fordrevne biskop af Brandenburg opholdt sig en lang tid hos Adalbert, som om han herfra ventede genindsættelse i sit embede og da rimeligvis til gengæld var beredt til at slutte sig til hans kirke. Ikke mindre tragtede erkebiskoppen efter at vinde indbringende len og abbedier for sin fattigt udstyrede kirke.

Da Adalbert i sommeren 1047 kom tilbage fra Italien, opfyldt af de store indtryk og fuld af iver for sine mangehånde opgaver, modtog han efterretningen om Sven Estridsøns ægteskab med Gunhild; vi har alt set, hvor hårdt han strax tog på vej i den anledning, hvorledes han atter tyede til Klemens i Rom for at give sine ord vægt og hvorledes det lykkedes ham at besejre det høje pars modstand. Da nu imidlertid i efterårets løb kong Magnus kom af dage og Sven atter sad rolig i sit rige, søgte han at gøre sin myndige optræden god igen og indbød kongen til et møde i Slesvig. Adalbert optrådte her med kongelig pragt, viste en gavmildhed, der forbavsede selv Nordboerne og gengældte kongens gæstfrihed med et gilde, der varede ugen ud. Her blev der truffen aftale om de kirkelige anliggender i

*) Tillæg s. 18—21, 9—12.

Danmark og hele Norden og her indlededes tillige et forbund mellem Danmark og den tyske kejser til fælles kamp mod kirkens fjender; Sven var en mand med megen sans for den evropæiske kultur og et åbent øje for dens fordringer netop nu i overgangen til en ny tidsalder. Allerede samme efterår førte Adalbert derpå kejseren til Saxland til et møde med Sven; de aftalte et fælles tog mod Baldvin af Flandern, som havde sluttet sig til kejserens fjende, Gottfrid af Lothringen; det udførtes i det følgende år, idet en dansk og engelsk flåde angreb kysterne samtidig med at Henrik førte sin hær mod Gottfrid; de oprørske vasaller måtte ydmyge sig for kejser og pave i Achen*).

Det gode forhold mellem kejseren og kong Sven vedligeholdtes også i de følgende år; i påsken 1053 traf de sammen i Merseburg; men for Adalbert havde få år forandret meget. Kejserens magt blev mere og mere undergravet, de store rejste atter hovedet imod ham, og overalt hørtes der højrøstet klage over, at den retfærdighed, fred og gudsfrygt, som havde ledsaget ham i begyndelsen, var vegen fra ham. Og ikke mindre begyndte pavedømmet at

*) Tiden for Svens sammenstød med Adalbert fremgår af en sammenstilling af forskellige samtidige kilder; Adam alene er her som på de fleste steder forvirrende. At Sven var med imod Baldvin 1049, ses af Florence af Worcester (at denne opfatter ham som kejserens lensmand, har intet at betyde mod Adams udtrykkelige vidnesbyrd III 17: uterque alteri perpetuam juraret amicitiam. Giesebrecht, Kaiserzeit II 415—417. Freeman, Norman conquest II 98). Men venskabet mellem kejseren og kongen indlededes af Adalbert; dennes forsoning med Sven må altså være gået forud for toget. Men nu siger Adam udtrykkelig, at Henrik i efteråret 1048 kom til Saxland under påskud af et møde med Sven; det var under dette ophold, at tvekampen mellem grev Ditmar og hans anklager Arnold fandt sted, dagen efter Mikkelsdag. Herved føres vi tilbage til sommeren eller efteråret 1048 for mødet i Slesvig, og sammenstødet i ægteskabssagen må rykkes tilbage til året før, hvad der stemmer med at pavebrevet, som truede Sven, hidrørte fra Klemens II. — Adam III 8. 11. 17. Lambert til 1048. Heriman af Reichenau til 1049. (Pertz. Mon V).

svigte hans sag. Leo IX, der dog var så vel stemt mod Adalbert, havde betænkeligheder ved at træde andres ret for nær og forny det tvetydige privilegium, Klemens havde givet ham; han stadfæstede de ydre tegn på hans verdighed, udvidede endog retten til at bære palliet til endnu flere festdage og tillod ham desuden at smykke sig med bispehuen (mitra), en dengang endnu sjælden og usædvanlig udmærkelse; men bemyndigelsen til at bruge de fem fremmede biskopper gav han den tilføjelse: »under forbehold af den lydighed, som de i alt er deres metropoliter skyldige«; derved tabte den sin betydning og den næste pave udelod den aldeles*).

Da Henrik få år efter døde og efterfulgtes af sin 5årige søn, blev Adalbert af forholdene og sin egen umættelige ærgærrighed inddragen i de politiske anliggender, og i de følgende ti år var han mere end éngang i besiddelse af en magt, som det var sjælden selv for folk i hans stilling at opnå; han brugte den i stort omfang til at berige sit stift, men varige fordele formåede han dog ikke at skaffe det, og da han så pludselig nedstyrtedes fra sit høje stade, var alle hans hjælpekilder udtømte og hans mod brudt.

Adalbert gjorde sig i høj grad til af sit forhold til den nordiske mission, han holdt af at man sammenstillede ham med Ansgar, Rimbert og Unne og kaldte ham Nordens fjerde evangelist. Adam roser ham af at have indviet ikke mindre end 20 biskopper i sin provins. Men undersøger man forholdene noget nøjere, så taber hans fortjenester ikke så lidet i betydning; den norsk-islandske kirke udvikler sig tildels uden at vedligeholde nogen egenlig forbindelse med Bremen, den dansk-svenske skylder først og fremmest Sven Estridsøn sit store opsving, og den vendiske står og falder med hans frænde Gudskalk. Alligevel må man ind-

*) Herlman af Reichenau, til 1053. Leos bulle: Tillæg s. 21 f. 9.

rømme erkebiskoppen en stor og gavnlig indflydelse i Norden; missionen vedblev bestandig at sysselsætte hans tanker; overfor de nordiske konger og høvdinger fik han anvendelse for alle sine glimrende evner, sin let opblussende begejstring, sine kække planer og fristende syner. Bremen blev i virkelighed for en kort stund et andet Rom for de nordiske kirker, et sted hvor de gik ind og ud som i deres hjem og dog fandt en rigere tilfredsstillelse for deres trang til samliv med den store almindelige kirke end det kunde ske nogen steds i deres hjemlande. Overfor vore fædre tabte Adalbert heller aldrig sin ligevægt således som i de tyske anliggender, han var stadig den myndige og dog overbærende, den stolte og kongelige og dog ydmyge og vennesæle mand, som man kun havde kendt i hans bedste tid i Bremen og ved hove. Hvad der derimod mest svækkede hans indflydelse i Norden, var hans mangel på sans for den nationale ejendommelighed hos folkene af den danske tunge, betydningen af deres særegne sprog og livsvaner, deres selvstændige historie og den rige arv, som hedenskabets sidste alder havde efterladt dem; han tog derfor ikke i betænkning at sende tyske prælater over Ejderen, og han tænkte på selv at drage over de danske øer til det høje Norden og Island med sin tysk og latin; men Sven Estridsøn fik ham til at afstå fra begge dele. — Hvor meget vilde der ikke være vundet for samlivet mellem frændefolkene nord og syd for havene, dersom ikke dette endnu bestandig var dem imellem, skønt århundrede efter århundrede har vidnet for Nordboernes særpræg!

Modsætningen mellem den dansk-svenske kirke på den ene og den norsk-islandske på den anden side er atter stærkt fremtrædende i denne tidsalder, den forøgedes ved fjendskabet mellem Harald Hårdråde og Svend Estridsøn. At opmærksomheden herfor var vakt også i Bremen, fremgår af pave Leos bulle; thi medens endnu Klemens bruger den fra Ansgars tid almindelige betegnelse af de nordiske folk: »Sveernes og Danernes folk«, så indskyder

Leo (1053) derefter for første gang en udtrykkelig angivelse af de norrøne stammer: »Nordmænd, Islændinge, Skridfinner, Grønlændere og alle nordiske folk«*). Vi vil da også her omtale hver af de to folkegrene for sig og begynde med den sydlige.

I Knytlingernes sidste år udviklede den danske og svenske kirke sig jævnt og stadigt uden at der forlyder synderligt om enkeltheder i dens skæbne. Landene vest for Beltet var delte i tre bispedømmer, Slesvig, Ribe og Odense, men vi kender næsten kun bispernes navne.

I Slesvig efterfulgtes Ekhardt, der opholdt sig i Hildesheim til sin død 1026, af Rudolf fra Köln (s. 450), og efter hans død indviede Adalbert en af sine kaniker Ratolf til hans eftermand; han nævnes endnu 1050 som kanik i Bremen og synes at være død kort efter erkebiskoppen, hvorpå kongen satte igennem, at han fik en dansk mand til efterfølger. Til Slesvig og til kong Svens første tid må vistnok opførelsen af den første stenkirke i Norden henføres. Harald Hårdråde brændte efter skjaldenes vidnesbyrd Slesvig by efterat have stormet og indtaget den. Også Adam nævner dette, men han omtaler kun kirkens skæbne og modsætter den Århus kirke: denne blev brændt, Slesvig dog kun udplyndret. Dette gør det nødvendigt at forudsætte, at den sidste har været af sten, siden den ellers uden al tvivl vilde have delt skæbne med staden. Exemplet m. h. t. opførelsen af stenkirker var jo desuden kort i forvejen givet i Hamburg, og i Bremen byggedes der på det ivrigste i disse samme år. Samtidig har kongen da vistnok oprettet de 3 kanikedømmer, der siges at hidrøre fra en »berømt dansk konge« og senere bestandig udgjorde en egen gruppe. Vi tager neppe fejl ved at henføre Svens beslutning at opføre og udstyre en stenkirke med kloster til det første møde med Adalbert efter skilsmissesagen og Magnus's død**).

---

*) Tillæg s. 21.

**) Morkinskinna s. 56. Adam III 12. L. Helveg, Danske domkapitler, s. 18 ff.

I Odense havde kong Knud den store, som vi har set (s. 449), indsat en biskop Regner eller (på tysk) Reginbert; han døde i Adalberts tid og fik til eftermand Eilbert (Egilbert), en tysk munk, som på søvejen fra Weser for sørøvere måtte ty ind til Helgeland, den lille frisiske ø i Vesterhavet, som alt Willibrord havde gæstet, men som dengang endnu siges at have været uden kirke. Eilbert opholdt sig der nogen tid og oprettede til tak for sin frelse et klerkebo på øen; den henlagdes derfor til hans stift og han kaldes i reglen efter den for biskop i »Farria«. Om vi af dette navn, der ellers aldrig forekommer i denne betydning, tør slutte, at Adam har taget fejl ved at henføre hans ophold til Helgeland, som var ham bekendt, medens det i virkeligheden var den større ø Før, nærmere kysten, som Eilbert knyttede til Odense, må vi lade stå ved sit værd; i alle tilfælde finder vi dem begge senere under Slesvig stift.

I Ribe døde Odingar Tokesøn ved samme tid som erkebiskop Bescelin, i påsken 1043; efterat have sunget højmessen påskedag beredte han sit hus, sikker på at han skulde gå herfra. Han blev begravet i Frue kirke; senere da dens træbygning afløstes af den nuværende stenbygning, førtes hans ben over i denne og indmuredes i væggen med en lille blyplade*). Odingar hører uden tvivl til vor ældre kirkes ypperste mænd; ikke blot roses hans kirkelige og verdslige dannelse og ikke blot ser vi ham udfolde en ualmindelig iver i styrelsen af sit store bispedømme, men han omtales tillige som en ydmyg og efter tidens måde stræng gudfrygtig mand. Som ung finder vi ham nærværende på synoden i Dortmund (1005), ved hvilken tre erkebiskopper og tolv biskopper mødtes med kong Henrik II og hertug Bernhard for at overveje kirkens brøst og deres egne synder; de besluttede for fremtiden fem dage årlig at faste ved vand, brød og salt, nemlig dagene før St. Hans, Peder Pavl, Lavrentius og alle helgen samt fredagen før jul;

*) Adam, skol. 60. Nord. tidsskrift f. oldkynd. I 211.

dagene før Vor Frue dyre og alle apostlenes dage, såvel som tamperdagene, vilde de holde som langefasten. Døde nogen af de tilstedeværende, skulde alle de øvrige læse messer for ham, give almisser og lade brænde sjælelys. At Odingar selv lagde vægt på disse bodsøvelser, ses af Adams omtale af ham; han roser ham ved siden af Poppo for sit hellige levned, og en tilføjet anmærkning nævner som exempel på hans strænghed, at han i hele langefasten hver anden dag lod sig hudstryge af en af sine præster*).

Under Odingar lå, som vi alt oftere har omtalt, hele Nørre Jylland, men de enkelte sysler havde dog, som det synes, hver sit klerkebo, idetmindste i de nordligste, længst fra hånden liggende egne (s. 528). Særlig var det tilfældet ved de senere stiftskirker i Århus og Viborg; den første havde alt havt sin biskop, den sidste skulde blive hovedsæde for Odingars efterfølger; men også den fjerde bispekirke, den »nord for fjorden«, i Vestervig i Thy, blev grundlagt i hans tid. Det var som bekendt den hellige Thjodgar, (Thøger), til hvis navn denne stiftelse knyttedes. Desværre nævner Adam ham ikke, lige så lidt som nogen anden ældre forfatter; den eneste kilde for vor kundskab om ham er den legende, som læstes på hans festdag i Slesvig domkirke. Herefter skulde han være født i Thüringen, være kommen til Norge som Hellig Olavs kapellan og efter hans død til Thydesyssel i Jylland. Dette lyder ikke meget sandsynligt; navnet kan lige så godt være jydsk eller norsk som tysk, men vi kan ikke komme tingen nærmere end vor kilde tillader. I Vestervig byggede Thjodgar en kirke, som der siges af ris og kviste; han prædkede omkring i egnen og har rimeligvis lagt grunden til det senere regulære Avgustiner kloster. Dette talte i sin midte, ligesom det i Bremen og vistnok de fleste nordiske klostre fra først af, både klerke og munke og der nævnes lige-

*) Thietmar af Merseburg VI 13. Adam II 46. Skol. 37.

ledes en søster derfra i dødebogen i Lund*). Kort efter Thøgers død opkom der rygter om hans helligdom, der brændte lys over graven og præsten Ulfrik skal have nødt biskop Alberik til at tage hans ben op af graven og lade dem bestå ildprøven, hvorefter han blev skrinlagt og kirken opnævnt efter ham. Når nu kun ikke legenden har gjort to personer af én og uden grund ladet præsten Ulfrik være en anden end biskop Albrik; det er snarest Jydernes og Tyskernes forskellige gengivelse af samme navn (Ålfrik).

Odingar efterfulgtes af Val, som var tilstede ved den store synode i Mainz i slutningen af Oktober 1049, og her, som oftere anført, kalder sig efter Viborg. En sådan flytning af bispesædet var netop på den tid meget almindelig; de vendiske bisper flyttede fra Oldenburg til Meklenburg, fra en udkant af stiftet til dets midpunkt, og det samme fandt jo netop sted, når Val opgav Ribe i bispedømmets sydligste krog for at tage sæde i dets midpunkt, ved Jyllands fællesthing, kongestaden på det »hellige bjerg«. Da Val døde, fattede Sven Estridsøn den beslutning at dele hans store stift og det endog i fire dele, en beslutning, der i høj grad lammede de enkelte stifters udvikling og vistnok bidrog meget til at lade dem træde så stærkt i skygge i forhold til de østlige stifter. Delingen fandt sted efter sysler; Ribe beholdt løvens del: sine sønderjydske sogne, der sammenfattedes under betegnelsen Sønderjyllands syssel, dertil Almunde, Varvid, Harde og Jelling sysler nord for åen. Vend- og Thyde syssel dannede Vendle stift; Salling, Himmer og Omunger sysler lagdes til Viborg, Åbo og Lovred til Århus; Slesvig beholdt selvfølgelig sine tre sysler med undtagelse af de Riber sogne.

Adalbert gav sit samtykke til denne deling af stiftet og indviede de bispeemner, som kongen sendte ham og rimeligvis havde taget af de forskellige kirkers kor: Odde fik Ribe, Herbert Viborg, Kristjern Århus og Magnus Vester-

*) Scr. III 572. Cypræus, p. 360 ff. efter Breviarium Slesvicense.

vig. Denne sidste var munk; han druknede på tilbagevejen til sin kirke ved at sætte over Elben, og Adalbert indviede da strax en af sine præster Albrik i hans sted; da denne Albrik endnu nævnes i Bremen i året 1059, må Vals død og stiftets deling altså vare indtruffen efter den tid, men vistnok snart efter. Alle disse mænd synes efter navnene at have været danskfødte, Albrik er det nordiske Ålfrik (Olfrik), Herbert er Harbard.

I de danske lande øst for Beltet havde Knud den store indsat to bisper, Gerbrand i Roskilde og Bernhard i Lund (s. 449); senere træffer vi atter kun én, Åge (Avoco), med sæde i Roskilde. Han var indviet af Liavizo og beklædte bispestolen i henved 30 år, han døde i året 1060; Adam giver ham det skudsmål, at han var hengiven til et overdådigt levned og derved tildels fremkaldte sin død. Det var netop ved samme tid som det jydske stift var bleven delt, og Sven fulgte nu den samme fremgangsmåde i Hellig Trefoldigheds bispedømme, det deltes efter de tre hovedkirker i Roskilde, Lund og Dalby.

Til Roskilde indviedes ved denne lejlighed en af Adalberts klerke ved navn Vilhelm, til de to skånske kirker bestemtes derimod en ældre engelsk biskop Henrik, der kom til Lund, og Egin, der kom til Dalby. Henrik havde oprindelig været kapellan hos kong Knud og skal have bragt hans »skatte« hjem til Danmark; han siges at have været indviet til biskop over Ørknøerne, og han er da rimeligvis den samme Henrik, som omtales på Island, hvor han var i 2 år før Islejfs tid. Rimeligvis er han derefter bleven optagen i et klerkesamfund i Lund og er således bleven selvstændig biskop efter Åges død. Da mindebogen fra Lavrentiuskirken kalder ham »denne kirkes første biskop«, fremgår det heraf, at denne nu er bleven hovedkirke istedenfor den ældre Trefoldighedskirke i byens udkant; i denne var Bernhard bleven begravet. Lavrentiuskirken var oprindelig indviet til Vor Frue, men kaldtes i almindelighed efter sin særlige helgen, da der foruden den var to andre Fruekirker i

byen, den større og den mindre, Allehelgens og St. Peders; Sven Estridsøn, siger mindebogen, gav bispekirken halvtredje bols jord.

Henrik levede ikke længe i sit embed, han åd og drak sig ihjel og efterlod sig et ondt rygte; som hans dødsdag nævner mindebogen den 21. Avgust. Traditionen i den skånske kirke yndede selvfølgelig ikke hans minde, Saxe lader ham være biskop i Dalby for at fri bisperækken i Lund for denne anfører, og hans fortid i England overføres uden videre på den tyske Vilhelm, der blev kongens for trolige ven og efterlod sig så smukt et minde i den danske kirke.

Vilhelm skildres som en såre djærv mand, stor og stærk af legem, myndig af karakter. I hans tid fik Trefoldighedskirken i Roskilde en gave af 50 bol af kongens moder Estrid, dronning Margrete, som hun kaldes efter sit russiske giftermål; gavebrevet, siges der, var stadfæstet både af kongen som hendes arving og af bispen. Denne betydelige gave bringes stadig i forbindelse med de drabsbøder, som kong Knud havde givet sin søster for Ulvs mord, men selve den kilde, som først og udførligst omtaler den, har intet derom; det er dog ikke usandsynligt, at det i gavebrevet har været pålagt klerkene at læse sjælemesse også over den i kirken myrdede jarl. Margrete nævnes iøvrigt i en meget gammel optegnelse fra Roskilde som kirkens grundlægger ved siden af Harald Blåtand, og hendes ben findes ligesom hans indmurede i en pille i den nuværende kirkes kor*).

Hellig Korskirke i Dalby, en god mil øst for Lund, bygget på skrænten af en bakke med vid udsigt over

---

[1]) Adam IV 3. 8. III 70. Saxo p. 548. Alle de nyere forfattere følger Saxe istedenfor den samtidige Adam, som kendte de pågældende biskopper, idet de gør Vilhelm til en Engelskmand osv. Scr. I 379. Stephanius, Saxo, prolegomena p 11: Rex Haroldus. Reginaque Margareta etc. (De her omtalte fratres exigui er selvfølgelig ikke gråbrødrene, som St. mener, men kanikerne).

Skånes sletter mod syd og vest, var grundlagt af kong Sven med et lille samfund af klerke. Det her oprettede bispesæde var rimeligvis bestemt for den sydlige og østlige del af Skåne tilligemed Bleking og Bornholm. Til første biskop viedes Egin, en fortrinlig dannet og nidkær mand, hvis virksomhed snart sporedes både inden og udenfor stiftet. Både i Bleking og på Bornholm var kirken endnu meget forsømt, der fandtes endnu gudebilleder og almuens dåb var ikke gennemført. Egin drog selv omkring i begge lande for at gøre en ende på denne tilstand, han prædkede for dem med myndighed og henrev dem til de mest lidenskabelige udbrud af sønderknuselse: de nedbrød selv deres billeder, bragte ham deres gods og bad ham tage det til guds riges fremme. Egin bød dem imidlertid beholde hvad de havde og bruge deres overflod til at løskøbe fanger af trældommen, bygge kirker og tage sig af de fattige og syge.

Borgundeholm, holmen med de mange borge, der endnu efter Ansgars tid havde havt sine egne konger, der var lige navnkundig som købmændenes og som vikingernes sæde, skulde således blive hedendommens sidste borg i Danmark. Som vi alt har set, bestod der fra ældre tid et missionsforhold mellem denne ø og Odense Fruekirke, og dette kan neppe forklares anderledes end gennem byen Slesvig som den fælles kirkelige moder (s. 240); det fjerne lands påvirkning fra kirkens side strakte sig altså gennem et par hundredår og har rimeligvis været underkastet mange omskiftelser. Endnu efter den tid, vi her omtaler, optræder jo den bekendte Blod-Egil, eller måske rettere Blót-Egil, som en arg hedning og viking; men ved siden af når den fredelige forbindelse med de andre danske lande langt tilbage i tiden og ingen steder har man fundet flere spor af en ældgammel handelskultur end her og på de store svenske Østerhavsøer*).

*) Scr. III 444: Ipse (Sven) primus Dalbyensem ecclesiam ædificavit. Adam IV 8. Navnet skrives hos Ælfred: Burgenda land, i Slesvig stadsret. Burgundeholm, i Jordebogen: Burgendeholm, den islandske

Da Henrik døde, slog kong Sven atter de to skånske stifter sammen og Egin flyttede til Lavrentius kirke i Lund. I Dalby derimod indrettede han et regulært kanikekollegium med en egen provst, rimeligvis i fortsat forbindelse med det tidligere stift, indtil senere centralisationen overalt vandt overhånd.

Således havde kong Sven fuldendt organisationen af den danske kirke, den var delt i de otte bispedømmer, som bestod lige til reformationen. Det sidste led i hans foranstaltninger, opgivelsen af et alt oprettet stift, kunde synes at tyde på en vis usikkerhed i hans planer; men det må dog langt snarere opfattes som forberedelse til en ny og større plan, oprettelsen af et dansk eller rettere nordisk erkebispedømme: Lund skulde gøres skikket til at bære denne værdighed med ære. Denne plan var ikke blot tilstede hos kongen som et levende og velbegrundet ønske, den var alt gjort til genstand for forhandlinger med Adalbert og med pave Alexander (1061-73) og dennes højre hånd Hildebrand. Adalbert havde intet at indvende derimod, da han strax satte den i forbindelse med sine egne drømme og virkede for at få sin værdighed forandret til et patriarkat. Men en sådan form vilde paven nødig give den naturlige udvikling i Norden, og man synes derefter at have opgivet tanken, sålænge Adalbert levede; han var jo i besiddelse af en utvivlsom ret som den nordiske kirkes primas og der kunde ikke være tale om at fratage hans kirke den, sålænge han levede. Sven nøjedes da med selv at gribe virksommere ind i styrelsen af rigets kirkevæsen, han ordnede stifternes forhold, og da Adalbert vilde holde et almindeligt møde med de danske prælater, måtte han sætte det til Slesvig, og endda lykkedes det ham ikke at få andre end de jydske til at møde.

---

form er Burgundarholm; Adam og Halfred har kun Holm. Burgund er udvidet form af burg; sml. Borgundarthing for Borgarthing (i Flateyjarbòk, Harald Hårdråde k. 40) o. l. Øen Borren ved Møen kaldes i Jordebogen Burghund (s. 51).

»Skåne, siger Adam, der gæstede Danmark på denne tid, er Danmarks »skønneste« land og deraf har det navn; det er væbnet med mænd, det bugner af korn og er rigt på købegods, men det er tillige opfyldt af kirker. Skåne har dobbelt så mange kirker som Sælland, nemlig tre hundrede imod halvanden, medens Fyns bispedømme kun har hundrede.« »Dybe skove og høje fjelde, fortsætter han, skiller Skåne fra Gøtelandene på den ene side, hvor de to lande hænger sammen, så man véd ikke, om man hellere skal vove at trodse havets farer eller foretrække landevejenes vanskeligheder.« Ingen af delene har dog vistnok i nogen synderlig grad holdt vore fædre tilbage fra rejsen til Sverig, hvis de ellers havde ærende hos deres naboer, søen er i alle tilfælde fredelig nok. Biskop Egin siges da også jævnlig at have gæstet naboegnene og at have ført tilsyn med kirkerne hinsides landemærkerne, når forholdene var ugunstige for de svenske biskopper.

I Sverig var der nemlig endnu langt frem med en endelig indretning af bispedømmerne og kirkeregimentet. Den yngre Sigfrid fra Glastonbury, som efter Hellig Olavs skrinlæggelse var gået til Sverig, synes i Anunds tid at have været rigets eneste biskop, han var bleven anerkendt i Bremen, og Gudskalk, som alt var indviet til Skara, blev i Lüneburg som lærer véd klosterskolen; han nævnes endnu i året 1048, da han indviede lønkirken i den nye stenbygning på kalkbjerget. Sigfrid førte sin unge frænde Åsmund med sig til Bremen og satte ham i klosterskolen; men senere, måske ved kirkebygningens ødelæggelse, da vel også skolen opløstes, ses han at have forladt stiftstaden og at have begivet sig til Rom for at søge bispevielse til Sverig; Adam påstår, at han først opnåede denne i Polen, hvorpå han drog hjem og optrådte som erkebiskop, lod bære kors foran sig og negtede at anerkende noget forhold til Bremen: han stod kun under paven. Det er ingenlunde usandsynligt, at det kan være lykkedes Åsmund at opnå

en pavelig tilladelse til at modtage vielsen udenfor Bremen, i tiden nærmest før Henriks tog til Rom kunde man opnå omtrent alt hvad man vilde i det pavelige kancelli. Heller ikke er det usandsynligt, at ønsket om at frigøre sig fra den tyske højhed under disse forhold kan være opstået hos Sigfrid og Åsmund, der jo oprindelig tilhørte den engelske kirke. Da Adalbert imidlertid ved venskabet med Sven fik fodfæste i Norden og samtidig havde modtaget de mest udstrakte privilegier fra Rom, måtte det komme til et sammenstød.

Adam selv har vistnok havt forskellige kilder til sine beretninger om disse forhold; ét sted skildrer han nemlig sammenstødet mellem Åsmund og Adalberts udsendinge efter dennes egen vidtløftige fortælling (III 15), et andet sted nævner han Åsmund blandt de biskopper, som var viede andensteds, men alligevel indfandt sig i Bremen og forestod deres menigheder med erkebiskoppens samtykke. Men begge efterretninger indeholder da vistnok sandhed; Åsmund kan ved rygtet om Adalberts magt og privilegier have begivet sig til Bremen og forligt sig med erkebiskoppen, og dog senere i overensstemmelse med den modsatte strømning, som rådede i Norge under Harald Hårdråde, med hvem idetmindste Sigfrid stod i jævnlig forbindelse, igen have fremdraget sin ældre ret ifølge pavebrevet. Dette førte imidlertid til at Adalbert, rimeligvis efter Gudskalks død, indviede sin dekan Adalvard til svensk biskop og med et følge af klerke sendte ham op til Emund den gamle.

Åsmund havde sin bispestol i Skara, men indtog rimeligvis ligesom de ældre norske biskopper desuden en plads ved kongens hird. Da Adalvard meldte sig som lovlig kåret biskop, fremtrådte han for konge og folk med den påstand, at kun paven i Rom var den kristne kirkes hoved og at han ikke kunde tage hensyn til befalinger, som kom fra Bremen. Kongen og hans mænd gav Åsmund medhold og Adalvard blev afvist med sin fordring. Der var dog meget

delte meninger om, hvorvidt denne dom var retfærdig, og kongens frænde Stenkel (Stenketel) fulgte biskoppen ned igennem landet for at bevidne ham sin deltagelse; han bad ham med tårer om at mindes ham i sine forbønner. De besøgte ligeledes kong Svens fraskilte hustru på hendes enkesæde i Gøtland og modtog her rige gaver til erkebiskoppen.

Det var da intet under, at de ulykker, som i Emunds tid traf riget og kongehuset, sattes i forbindelse med Åsmunds ulydighed. Kongen sendte sin søn Anund på tog til Kvænernes land hinsides Østersøen, men neppe var han kommen i land, før han fandt døden tilligemed sin hær; Adams hjemmelsmand, den yngre biskop Adalvard af Sigtuna, siger, at »kvinderne« havde forgiftet kilderne; det var vel de gamle sagn om Finnernes troldomskonster. Nogen tid efter indtraf der en ødelæggende tørke med misvæxt, og da man efter oldtidens skik skulde søge grunden hos magthaverne, faldt alles tanke på Åsmund. Han opgav da sin stilling og vendte tilbage til England, hvorhen rimeligvis også Sigfrid alt forhen var gået. Kong Eadward modtog ham ved hoffet og beholdt ham nogen tid hos sig; derpå gik han i kloster i Ely og forestod her de biskoppelige forretninger indtil sin død, som indtraf medens Turstan var abbed (1066—71).

Det var rimeligvis i det store misvæxtår 1056, der strakte sig over hele Nordevropa og også hærgede Island. Samtidig døde Emund og Sveakongernes gamle stamme udsluktes med ham. Adam kalder ham »Gamle«, de svenske kongelister »Slemme«, uden at vi iøvrigt underrettes om disse navnes berettigelse, Svenskerne synes at have været tilbøjelige til at give deres konger onde tilnavne. Iøvrigt fortælles der om ham, at han gjorde skel mellem Danmark og Sverig, og andre gamle efterretninger stadfæster det, skønt Danmarks konge fejlagtig kaldes Sven Tjugeskæg istedenfor Estridsøn. Der tilnævntes sex gode mænd fra

hvert rige og dette nævn fastsatte landemærkerne fra Stævnesund ved Elven til Brømså mellem Bleking og Møre*).

Efter Emund valgtes hans frænde Stenkel til konge. Adam véd ikke, hvori slægtskabet bestod, han siger »neveu eller stifsøn, jeg véd ikke«; en gammel islandsk kilde derimod opgiver hans slægt og siger, at han var gift med Emunds datter. Han siges her at være en søn af Ragnvald den gamle og Åstrid Njålsdatter fra Hålogaland; han var den første jarl i Sverig og en stor høvding. Efter den norske tradition var han derimod, idetmindste i en noget senere tid, en fed og tung mand, hengiven til bordets glæder og en fjende af våbenfærd. Adam roser ham for sin gudsfrygt og gæstfrihed, han tog sig faderligt af klerkene og vågede over lov og ret. I Vestergøtland mindedes man hans forkærlighed for dette land, hans styrke og hans færdighed som skytte, man viste hans »skudmærker« på tre steder omkring kongsgården Livine i Vistehered, der i hans og hans nærmeste efterfølgeres tid synes at have været det almindeligste kongesæde**).

Stenkel indkaldte strax den afviste biskop Adalvard og lod ham indtage sit sæde i Skara. Han modtoges med glæde af menighederne og vandt alle ved sit vennesæle væsen og sin utrættelige iver for kirkens sag. Stemningen var vel beredt for ham ved den store nød, som havde overgået alle, og hans fremgang var derfor stor. Ikke blot Gøterigerne var nu vundne for kristendommen, han trængte også frem i Vermeland nord for Vennern, ja endog til Norge kom rygtet om hans hellighed og hans læres kraft, så kong Harald indbød ham til sig og sendte ham tilbage med rige gaver; Adalvard brugte dem til at løskøbe 300

---

*) Skonska logh paa ræth danskæ, udg. af Gotfrid af Gemen, 1500. Schlyter, Vestgøtelagen, s. 67. 287. Valdemars jordebog s. 59 f. Liljegren. Sv. dipl. I 28.

**) Adam III 14. 15. Vestgøtelag IV 15. Hervarar saga k. 16. Morkinskinna s. 89.

fanger. Svenskerne sagde om ham, at han ved sin bøn kunde skaffe regn og frugtbart år, og man fortalte Adam, at han havde gjort jertegn.

Ved denne Adalvards store fremgang førtes Adalberts tanke ganske naturligt til Bjørkø i Sveariget og de store forjættelser, der engang syntes at have knyttet sig hertil i Ansgars, Rimberts og Unnes tid. Han viede derfor (ved året 1060) den lærde abbed Hiltvin i det af ham og hans brødre stiftede kloster Goseck, gav ham ved vielsen det kirkelige navn Johannes og udsendte ham til kirken ved Unnes grav i det høje Norden. Men Hiltvin vendte to år efter tilbage til Bremen og sit kloster; Bjørkø havde dengang alt forlængst tabt sin betydning og biskoppen synes ikke at være kommen længere end til Danmark; han nøjedes for fremtiden med værdigheden og foretrak sit kloster for den usikre stiftskirke.

Et jertegn i Upsal foranledigede erkebiskoppen til at gentage forsøget med den svenske mission. En af hovgoderne var nemlig bleven blind, og da guderne ikke kunde hjælpe ham faldt han på den tanke, at det var en straf for hans afgudsdyrkelse. En drøm stadfæstede dette for ham, han så den hellige jomfru, der tilbød ham helbredelse, hvis han vilde forkaste de skårne guder og tro på hendes søn. Da han nu gerne samtykkede heri, vedblev hun: så vid, at dette sted, hvorpå der nu udgydes så meget blod, engang i en nær fremtid skal indvies til min ære, og til et jertegn modtag i min søns navn dine øjnes lys tilbage! Da goden strax efter blev seende, drog han omkring og forkyndte guds rige.

Adalbert indviede nu den yngre Adalvard af koret i Bremen til Bjørkø. På vejen derop gæstede han sin ældre navne i Skara; han fandt ham syg, berettede ham til døden og jordfæstede ham; derpå ilede han til sit bestemmelsessted. Vestgøternes kirkelige tradition kaldte Adalvard hellig og siger, at han først lod grave grunden til Vor Frue

kirke i Skara, hvor han selv ligger jordfæstet »i guds fred og hellige mænds« *).

Ved Mælaren fandt den yngre Adalvard en frugtbar mark for sin virksomhed. Vel lykkedes det ikke at få oprettet et bispesæde på Bjørkø; thi den by, i hvilken Ansgar og Rimbert havde prædiket, hvor Unne var død og begraven, var ødelagt tilligemed sin kirke, man kunde end ikke mere påvise Unnes grav. Men i Sigtun, som nu indtog dens plads som Sveernes kongestad, fandt biskoppen en hjertelig modtagelse; det let bevægelige folk kom i den mest lidenskabelige bevægelse; ligesom Bruns biskop før henved et par menneskealdre siden herfra kunde berette, at folk i tusindvis lod sig døbe, således fortalte Adalvards ledsagere Adam at tilstrømningen til messen i begyndelsen var så stor, at der på engang var ofret indtil 70 mark sølv, d. e. over 20,000 penninge. Intet under at det hele Sigtun snart kunde siges at være omvendt til kirken.

Efter Adalvard den ældres død indviede erkebiskoppen en af sine klerke ved navn Acelin til hans efterfølger, men denne blev i Köln, hvor han havde gode dage, og fik aldrig sin kirke at se. Adalvard den unge og Egin af Dalby tog sig da i forening af kirken i Gøtelandene, de drog omkring og ødede hove og helligdomme, ja fattede endog den tanke at gå til Upsale, forkynde guds riges evangelium og sætte ild på det store hov; derefter vilde de gerne lide martyrdøden. Men Stenkel, der fik nys om denne plan, kendte sine Upsveer bedre; han bad dem for guds skyld lade denne tanke fare, da de ikke vilde opnå andet end en almindelig forfølgelse og hans egen fordrivelse. Biskopperne vovede ikke at negte, at dette udfald havde sandsynligheden for sig, og opgav planen; de nøjedes nu med en mere

*) Adam, skol. 131. Vestgøtelagen IV 16 henfører rigtignok traditionen til den yngre A., men uden mindste grund; det var den ældre som lå i Skara, medens den yngre døde efter sin hjemkaldelse.

ubemærket virksomhed i de afsides bygder i Gøteriget; her nedhug Egin et steds et berømt billed af guden Frej.

Men lykkedes det således ikke endnu denne gang at slå det sidste slag i Uplandene, så trængte missionen derimod frem langt nord for Fyrissletten. Som allerede omtalt prædkede den ældre Adalvard med stort held i Vermeland; om det er herfra eller ad søvejen den første forkyndelse nåede op til Helsingeland, kan vel neppe afgøres, men vist er det, at Adalbert indviede en biskop Stenfin til denne afsides bygd, og efter navnet og øvrige forhold at dømme må man antage, at det var en nordisk klerk, som alt havde begyndt omvendelsesværket på egen hånd og nu søgte erkebiskoppens anerkendelse. Stenfin, der ved vielsen fik det kirkelige navn Simon, kaldes også Skridfinnernes biskop, og Adam eller hans hjemmelsmand har opfattet sagen således, som om Helsingeland var disse Finners hovedstad. Da deres navn nu alt forekommer i Leos bulle af året 1053, må missionen blandt dem alt ved den tid have været i gang, og det sandsynligste er vistnok, at det har været selve kong Sven, som tog sig af denne sag, ligesom det f. ex. var ham, der lod den første kirke bygge i Kurland af en købmand og ligesom han siges overalt, selv i de fjerneste egne, at have støttet forkyndelsen.

Adam siger kun i almindelighed om Stenfin, at han vandt mange ved sin prædiken, enkeltheder var neppe komne til hans kundskab. Stenfins navn forekommer ellers kun i Skara bisperække, hvor han sættes foran Adalvard og efter Astmund (Åsmund), med den bemærkning, at han var vennesæl og en god dreng (en djærv mand), der først fik sit bispedømme til ret lydighed; der tilføjes, at han ligger begravet i Skara. Dette tyder nærmest hen på, at han var udgået fra denne kirke og senere vendte tilbage til den, ligesom han jo også kan tænkes at have taget sig af den i forfølgelsens tid.

Når Adam kalder Helsingeland for Skridfinnernes hovedstad, så betegner han herved efter kirkelig sprogbrug, at

sædet for Skridfinnernes biskop var i Helsingeland, og når denne kaldes Skridfinnernes biskop, må der derved være tænkt på alle landene nord for Ødemården, Folklandenes grænseskov, og omkring havet både i øst og vest; thi den egenlige Finnebygd begyndte først længere nordpå, og navnet Skridfinner hører jo særlig hjemme i fjeldegnene og på de store snesletter. Helsingernes land, Medelpad og Ångermanland var derimod gamle svenske bygder langs Østersøens nordlige Bund (Botn) og strakte sig indtil Umeå; vejrlaget er her strængt, men landet ikke uden ynde med sine vandrige elve og de dybe alvorlige skove, jorden er på sine steder frugtbar og bjergene malmrige. Jæmteland ligger som et Opland til disse kyststrækninger; naturen er her endnu mere barsk, vinteren lang og stræng; men i den korte sommer udfolder bjergnaturen hele sin skønhed omkring den vidt udgrenede Storsø og ved de fiskerige elve og fosse. Den norsk-islandske saga har kun to navne til disse landstrækninger: Jæmteland og Helsingeland, under dette indbefattedes tillige Medelpad og Ångermanland; hint var i sagamændenes og til den nyere tid norsk, dette svensk. Forskellige sagn berettede om det første norske landnam hinsides fjeldene; det var samtidig med udvandringen vesterpå over havet, sagde man, Vestlændingerne gik til søs, Trønderne gik til fjelds. Men allerede forhen boede der talrige norske slægter helt ned i Helsingeland, sagnet henførte høvdingeslægterne til Ketel Jæmte fra Sparbo i Trondhjem og hans sønnesøn Thore Helsing, der rømmede fra Jæmteland for drab. Intet af de store riger strakte sig op over disse egne, før Håkon den gode opnåede Jæmternes underkastelse; senere kom de under Sverig, efter Olav Trygvesøns fald gik jo endog det halve Trondhjem samme vej. Hellig Olav måtte i forliget med Olav Skotkonge tage Kølen som rigsgrænse, og siden den tid stod det således i hundred år, indtil det lykkedes kong Eysten, Magnus Barfods søn, at vinde Jæmterne for Norge.

Ved den tid, vi her omtaler, lå altså både Helsinger og Jæmter under Sveakongen og begges kirke henhørte, som omtalt, gennem hele middelalderen til Upsala stift. Vi mangler heller ikke et vidnesbyrd om den ældste kristendoms forkyndelse blandt Jæmterne samtidig med at Stenfin blev hine egnes apostel og Skridfinnernes biskop. Mellem Storsøens østlige vige ligger nu staden Østersund, der synes fra oldtiden af at have været et af Jæmtelands midpunkter. Overfor kysten ligger en ø, Frøsø, der er forbunden med byen ved en bro; men ved brofæstet på øens side står en stor runesten, den eneste hidtil fundne dèr i landet, og på den læses følgende indskrift: »Østmode Gudfastesøn lod rejse denne sten og gøre denne bro og han lod Jæmteland kristne. Åsbjørn gjorde broen, Irjun rejste stenen og hug disse runer.« Iøvrigt er stenen prydet med allehånde slyngninger og et kors. Det er det eneste mindesmærke i Norden ved siden af Jellingestenen, som udtrykkelig forkynder kristendommens udbredelse; men vi mindes her tillige Kællby stenen i Vestergøtland, der var sat over den Fade, som havde »guds ords drotten« hos sig (s. 412); måske kunde Østersunds stenen med samme ret have fremhævet netop dette, at en biskop havde fundet tilhold og gæstevenskab på Østmodes gård, og at Jæmteland derved var bleven kristnet*).

En anden hjemlig kilde underretter os om kirkens første fremgang på Gotland (Gutland, Gulland), og vi fejler neppe ved at henføre den til samme slægtalder. Gotland er Østersøens perle; som et jættestort orlogsskib rejser det sig over det urolige hav, den evindelige brænding slår mod dets stejle kalkside, foroven breder det sig med en rig og frodig natur, rig på blomster og rig på frugt. Ind-

---

*) Snorre, Håkon G. k. 14. Olav H. k. 52. 53. 265 (vejen fra Trondhjem til Sverig går gennem Jæmteland og Helsingeland) k. 147. 151. Morkinskinna s. 166. Østersund elementarläroverks indbydelsesskrift 1874 s. 5. Munch, N. f. h. I 2. 720.

byggerne selv, de sagnkære Guter, anså deres ø for en undtagelse fra de almindelige vilkår; engang, sagde de, lå den på havet som et drivende flåd, om natten skød den op, men om dagen sank den atter ned i dybet; da optændte Thjelvar den første ild og fortryllelsen var hævet, landet fæstede rod i havets bund. Fra den ældste oldtid af var denne ø et mellemled mellem landene i øst og vest, mod syd og mod nord; den blev udgangspunkt for de nordiske østerlandsfærder, og igennem hele middelalderen skulde den spille en fremragende rolle i Nordens historie, såvel i fred som i krig, såvel i forholdet mellem de nordiske riger indbyrdes som til nabolandene.

Det fejler ikke, at kristendommen i en meget tidlig tid har fundet vej til Gotland; Guternes saga siger: »Da Guterne var hedne, da sejlede de med købmandskab inden alle lande, både kristne og hedne; da så købmændene kristen sæd og somme lod sig døbe og førte præster til Gutland«. Den hellige kong Olav, siges der, omvendte høvdingen Ormika, som byggede et »bønnehus«, det samme havde uden tvivl andre gjort før ham, men opførelsen af den første kirke synes at tilhøre en noget senere tid. Det var storbonden Botar på Akebæk, som byggede en kirke på det sted, der endnu kaldes Kulstæde; thi den blev dømt fredløs af »landet« og brændt. Men han fastholdt sit forsæt og byggede en ny kirke op til øens hedenske midpunkt Vi, det nuværende Visby, en milsvej fra Akebæk. Også den blev af landet dømt til brand, men Botar gik op i den og sagde: vil I brænde kirken, da skal I brænde mig med. Botar var selv en mægtig mand og gift med en datter af Likar den snilde, som dengang stod i stor anseelse, og denne frelste ham ved at gøre opmærksom på, at kirken stod »i viet, forneden klinten«. Denne kirke var indviet til alle helgene og afløstes senere af en Pederskirke; intet steds i Norden skulde så mange og så prægtige kirker i tidens løb rejse sig som omkring denne ældste helligdom. Nogen tid efter byggede Likar selv en kirke af sten, den

kaldes endnu Stenkyrka og ligger en 3 mil nord for Visby. Udfor den ligger ved stranden Likarshamn, som det antages opnævnt efter denne høvding; det er en lille havn, foran hvilken der står en høj kalkstøtte i havet; den har en fjern lighed med en kvinde og et barn og kaldes »jomfruen«, brændingen slås til skum omkring dens fod og indhyller den i en sky af vandstøv.

Herefter kristnedes snart den hele ø; sagaen kender intet til enkelthederne herved, men vil kun efter traditionen hævde, at det skete »med deres selvvilje, uden tvang, så at ingen tvang dem til kristne«. Da den almindelige omvendelse var påfulgt, byggedes der en anden hovedkirke i Atlingbo, et par mil syd for Visby, og en tredje i Fardhem, længst mod syd; de blev tilligemed Stenkirke øens tredingskirker og særlig fredlyste med asylret for de forfulgte. »Af dem voxede alle kirker på Gutland frem, thi mænd gjorde sig kirker til mere mag«; de andre kirker var altså også her enkeltmands gårdkirker, men det er neppe rigtigt, at de alle var yngre end hovedkirkerne*). De indviedes, siger sagaen, af de biskopper, som gæstede øen på pilegrimsfærd til det hellige land. Adam beretter, at Hiltvin, som viedes til Bjørkø, også var bestemt for Østersøens øer.

Kirkens fremgang var således stor i Sverig i Stenkels og Sven Estridsøns dage; men hedendommens magt hvilede dog endnu over landet, sålænge Upsala hov stod urørt i Folklandenes midte. Dette gudehus stod endnu i sin velmagt, dengang Adam af Bremen gæstede Danmark, altså henimod slutningen af Svens regering (1068—70), og den beskrivelse han giver af det hidrører fra øjenvidner. Den ældste helligdom synes kun at have bestået af et træ og

---

*) C. Säve, Gutniska urkunder, Guta saga k. 4 f. Hist.-geogr. o. stat. Lexicon öfver Sverige. (Gamle efterretninger siges her at henføre Atlingbokirke til år 1039, Fardhem til 1049). C. F. Allen, De tre nordiske rigers historie, IV 2, 376 ff. Adam, skol. 94. Sml. foran s. 519 ff. 531.

en kilde, ligesom vi træffer det overalt i den ældste tid både i og udenfor Norden; det er billedet på det rige timelige liv (ver-alder, verden) og det uudgrundelige evigheds væld, Odins træ og Nornens kilde. Til dem bragtes blotet til de hellige tider, det hængtes i træets evig grønne grene eller nedsænkedes i kildekæret, alt eftersom man vilde dyrke de lyse eller de dunkle guddomme; det var et ondt varsel, når kilden skød liget op igen eller når træet slap sin byrde.

Man havde ikke i tidens løb kunnet nøjes med denne oprindelige helligdom, ved siden af træet og kilden rejstes en prægtig hal med udskårne tinder og beslået med guld og smykker; offertræet var bleven mangfoldiggjort i en hellig lund, hvis træer hang fulde af mennesker og dyr, heste og hunde; Adams hjemmelsmand havde talt 72 kroppe. I hovet sad de tre store guder i højsædet, Thor i midten, Odin og Frej ved hans sider; Thor, sagde Svenskerne, har sin bolig i himlen, han sender lyn og thor-døn, han lader vejret blæse og regnen strømme ned, af ham får vi år og grøde. Odin derimod er kampens gud, han giver mennesket mod og sejr; Frej er fredens og nydelsernes guddom. Hver gud havde sin gude (gode) og blotene holdtes alt efter tid og anledning; gik man i kamp, så anråbtes Odin, skulde der holdes bryllup, bad man Frej om hans velsignelse, men mod sot og sult påkaldtes Thor. Blótskikkene var grumme som hos alle hedninger, der blev sunget sange til gudernes pris, somme var såre uhøviske, andre vistnok vilde slag-sange*). —

De to biskopper Adalvard og Egin havde ikke taget fejl, da de anså Upsala hov for kristendommens værste fjende; fra dette højsæde kunde de gamle guder rejse sig hvad dag det skulde være og holde deres Eriksgade gennem de svenske lande!

---

*) Adam IV 26. 27. Skl. 134 135. 137.

Kong Sven havde også sin opmærksomhed fæstet på kirkens stilling ved Danmarks sydlige grænse, i det vendiske naboland. Ingen kunde bedre end han give Adam underretning om, hvad der dèr tidligere var forefaldet i missionens gerning, det danske folk og det danske kongehus havde sit blod i kampen for korset i Vagirernes land. Det er en historisk gerning, hvis hæder vi ikke skal lade os fratage; i Pomern og Estland mødte vore stridsmænd og præster ikke mindre end her tyske kaldsfæller, og de samtidige krønikeskrivere søgte at bortforklare vore forfædres deltagelse i omvendelsesværket; men hist som her kan det danske navn hævde sin plads ved siden af det tyske og bør ikke lade sig fortrænge.

Den der i Adalberts tid bar den kirkelige udvikling blandt Vestvenderne, var høvdingen Gudskalk »den vendverske«, som Saxe kalder ham (Guthscalcus Slavicus); han var gift med Sven Estridsøns datter Sigrid og selv søn af en dansk moder. Hans fader var Pribinjew, søn af Mistuwoj; de havde begge været døbte og stået i nært forhold til Danmark: Mistuwoj havde en dansk kapellan og Pribinjew et dansk navn ved siden af det vendiske og tyske og en dansk hustru (s. 235. 453). Gudskalk tog navn efter sin lærer i Lüneburg, den svenske biskop, men han holdt ikke ud i skolen til han havde fuldendt sin uddannelse; thi da han erfór, at hans fader var bleven myrdet af en saxisk overløber, forlod han Mikkelsklosteret, stillede sig i spidsen for sine landsmænd og hærgede det saxiske land med ild og sværd. Imidlertid var han så uheldig at falde i hænderne på hertug Bernhard, og denne holdt ham fangen, indtil rimeligvis Knud den store, i hvis tjeneste han senere stod, fik ham udleveret som frænde af kongeslægten. Efter adskillige års ophold i England kom han efter Knytlingernes død tilbage til Danmark og gik derfra til sit hjem i Vendland, hvor det snart lykkedes ham at indtage en fremragende stilling. Støttet til Sven Estridsøns magt og yderligere knyttet til ham ved ægteskabet med Sigrid, kom han

ikke blot til at stå som en af folkets høvdinger og herrer, således som hans forfædre havde gjort, men han samlede de vestvendiske stammer under sit herredømme og indtog en stilling som konge over dem alle, selv om nabolandenes strænge statsformer var ukjendte blandt dem. Med ham kom kirken atter på fode i Starigard bispedømme*).

Erkebiskop Bescelin havde indviet Abelin til biskop i Oldenburg, han døde i Adalberts tid og der foretoges nu en deling af det store stift, som strakte sig fra Jyllands grænse til Pene floden på Pomerns grænse. Til moderkirken viedes munken Ezzo, til Ratzeburg sendtes Aristo og til Meklenburg Johannes. Disse sidste var ikke viede af Adalbert, men var komne til Bremen for at tilbyde ham deres tjeneste. Aristo havde vandret den da bekendte verden omkring, han havde været tre gange i Jerusalem og var fortrolig med den græske kirke, i hvilken han havde fået sit navn (gengivelse af Bono). Johannes kom fra den modsatte ende af den kristne verden; han var viet i Irland og var bleven sendt til de nordlige øer, vi vil træffe ham blandt bisperne på Island. Efter sin tilbagekomst derfra sendtes han til Meklenburg, hvor han skulde finde martyrdøden.

Ved siden af bispestolene anlagdes der klerkeboer og klostre, således i alle tre stiftstæder (i Meklenburg endog tre), i Lübek, Lenzen og andre steder. Ligesom de Danske senere i Estland, udsendte Gudskalk ikke blot præster men også lægmænd til at prædke og omvende hedningerne; det har rimeligvis været en oftere anvendt skik her i Norden, hvor vejene var lange og de viede mænd fra først af få og ukyndige i landets mål. Gudskalk gik endog så vidt selv at deltage i ordets forkyndelse for menigheden, når det forekom ham, at præsternes tale og sang var for billedlig og højtravende: han talte modersmålet for sine

*) Saxo p. 523. 544. Adam II 64 75. III 18 ff. Chron. St. Michaelis Luneb. hos Pertz, M. h. XXIII 395: G. materno genere Danus.

landsmænd og opbyggede dem ved sin uskrømtede iver for troen. Således grundlagdes der en vendisk kirke, ikke blot uden Saxernes hjælp, men til trods for deres hensynsløse færd mod alt, hvad der var vendisk, deres pengeudpresninger, overfald og overmod overalt hvor de traf sammen med deres naboer.

Adalbert alene søgte at fremme missionen; han havde sammenkomster med Gudskalk i Hamburg, han opmuntrede ham og bad ham stadig holde ud i den vanskelige kamp for evangeliet. Selv havde han nok at kæmpe med i sit eget stift. Han betroede senere selv mester Adam, at han hadede sine undergivne og som grund anførte han, at en præst havde myrdet hans fromme og retskafne broder, pfalzgreve Dede, som døende havde taget det løfte af ham ikke at straffe mordet. Andre tilføjede, at han havde havt voldsomme sammenstød med sine folk, de var engang trængte ind i sovekammeret til ham og havde tvunget ham til at frigive nogle fængslede kammerater; han blev jævnlig bedragen for sine indtægter, klerke og fogeder kappedes om på den mest skamløse måde at fortære hans såvel som kirkens, gæstehusenes og de fattiges gods Således blev han bitter og hadefuld i hjemmet og han søgte bort fra Bremen for at sysselsætte sin tanke med andre opgaver. Forholdene bragte ham i spidsen for rigets styrelse og i flere år nød han magtens sødme, indtil en sammensværgelse pludselig fjernede ham fra hoffet og regeringen. Kort i forvejen havde han stået på magtens højdepunkt; efter påske 1065 sendte han sine bud til Rom til pave Alexander; de medbragte breve til de nordiske konger og bisper om at underkaste sig den »apostoliske vikar«, og erkebispens venner begyndte at hædre ham med benævnelsen patriark. Kort efter delte han og de andre stormænd rigets store klostre mellem sig, man vilde for bestandig afskaffe munkenes selvstændighed og til gengæld forøge bispestolenes anseelse og formue; Adalbert fik for sin del de to mægtige abbedier Korvej og Lorsch og kort efter den kongelige gård

Dusburg foruden andre spredte ejendomme. Men samme vinter, tidlig på året 1066, blev han styrtet og mistede det altsammen igen.

Medens Adalbert nu boede ensomt og skjult på den lille gård Lochten nord for Harz, plyndredes hans ejendomme og vanæredes hans navn overalt i bispedømmet Bremen; han fik ikke lov til at vende tilbage til sin kirke, før han havde overgivet næsten hele sin verdslige magt i sin argeste fjende, hertug Magnus's hånd. Han var som et brudt rør, en tid lang synes han næsten at have været sindssyg, snart heftig og rasende, snart lidenskabelig i sin selvfornedrelse, snart henreven af de mægtigste fantasier om en stor fremtid og en gylden alder for hele riget under hans styrelse; stjerner og spådomme varslede nye omvæltninger, og han havde fattet tillid til dem, siden han i sin værste fornedrelses tid så en komet stå over Harz i 14 nætter. Denne ufred blandt de kristne bragte en voldsom hedensk reaktion til udbrud blandt Venderne. Det var den 7. Juni 1066, tamperdag i pinsen, altså en af de store fastedage, og det har da rimeligvis været selve kirkeskikken, som har givet anledning til udbruddet. I Lenzen, syd for Elde, hvor netop Gudskalk var tilstede, styrtede hedningerne ind i kirken og myrdede mænd og kvinder; præsten Yppo faldt foran alteret, og medlemmerne af det åndelige broderskab, som var oprettet her, synes særlig at have været genstand for hedningernes raseri; Gudskalk fandt martyrdøden.

Fem uger efter, på apostlenes højtidsdag, lørdagen den 15. Juli, kom det til udbrud i Ratzeburg. Her var der et St. Jørgens kloster med 29 Benediktiner munke; deres abbed var Sønderjyden Åsverd, en mand af stor æt i staden Slesvig, en ualmindelig nidkær og from præst. Rimeligvis har også her festdagen givet anledning til overfaldet; brødrene blev grebne og førte udenfor staden på en bakke for at stenes til døde. Åsverd udbad sig blot det fortrin at måtte leve tilsidst for at opmuntre sine brødre i dødens

stund; da de alle havde vist sig standhaftige blev også han slået ihjel. Der fortælles i den gamle beretning, at de to sidste munke Johannes og Folkvard blev dræbte med samme sten, Johannes fik tre kast, før han døde, han leverede selv de to første gange stenen tilbage til sin banemand. Det var ikke så underligt, at der senere skete jertegn ved graven og at man opgrov Åsverds ben og dømte ham hellig; han blev nedsat i den senere stenbygnings lønkirke og dyrkedes som St. Ansverus *).

Efter denne begyndelse væltede Vendernes skarer ind over Stormarn, Hamburg blev ødelagt, kirker og kors nedhuggede; mange både mænd og kvinder førtes bort for at sælges som trælle.

Først sent på året brød samme ødelæggelse frem i de nordligere egne. I Meklenburg boede endnu Gudskalks enke, den danske kongedatter, med sin søn Henrik; hun blev greben tilligemed sine kvinder og grusomt mishandlet med svøber, derefter jaget nøgen bort; hun tyede til Danmark med sin søn. Den ærværdige biskop Johannes blev derimod slæbt omkring i landet og omsider Mortensaften lemlæstet og dræbt i Vilternes hellige stad Rethre; hænder og fødder blev huggede af ham og hans hoved på en spydstage båret frem til gudens billed.

Ophavsmanden til dette sidste udbrud af hedensk fanatisme, sagde man, var Blusso, der var gift med Gudskalks søster. Der påfulgte her lignende hærtog som forhen i egnene ved Elbe; Venderne trængte endog frem indtil Slesvig, siges der, og brændte denne stad ligesom forhen

---

*) Adam III 49. 50. Skol. 80. Acta St. Ansveri i Scr. r. D. 580 ff. efter Acta Sanctorum. Langebek har ligesålidt som senere forfattere været opmærksom på, at det han meddeler som andet kapitel er en selvstændig og langt ældre fremstilling end det første. I nekrologet fra Lüneburg kaldes han Assuerus (Wedekind, Noten) og hans død henføres til d. 15. Juli (altså søndagen).

Hamburg *). Kirkens fremgang blandt Venderne var hermed afbrudt for det meste af et hundredår.

Nederlaget blandt Venderne efterfulgtes snart af et andet i Sverig. Stenkel døde, som det synes i det følgende år, og strax efter udbrød der blodige tronstridigheder, idet man forskød hans sønner. Først optrådte to kongsemner, begge ved navn Erik; de førte hære imod hinanden og faldt begge to tilligemed en stor mængde af rigets høvdinger. Da Adam skrev sin bog om erkebisperne, vidste han ikke af nogen senere afgørelse, han siger, at med dem var hele kongeslægten udslukket; rimeligvis har dette da været sagernes stilling, da han opholdt sig ved Sven Estridsøns hof, så vidt man kan se i årene 1068 eller 69. Senere har han eller en anden føjet yderligere oplysninger hertil; efter de to Erikers fald var Stenkels søn Halsten kommen på tronen, men også han blev fordreven af en vis Anund, der siges at være kommen fra Rusland og da vel snarest har været en frænde af det gamle kongehus. Heller ikke Anund kunde dog holde sig på tronen, og af hans skæbne ses det tydeligt, at det idetmindste for en del var de religiøse modsætninger, som brødes i disse kampe. Da han nemlig vægrede sig ved at deltage i Sveernes blót, blev han atter fordreven fra riget; glad gik han fra thinge, siger forfatteren, fordi han værdigedes at lide dette for Kristi navn. Derefter valgte Sveerne en vis Håkon til konge, og hans kongedømme blev noget varigere end de foregåendes; hans navn kendes af Snorre, og Vestgøtelagen kalder ham Håkon den røde, giver ham 13 år som konge og knytter hans minde til kongsgården Livine **).

---

*) Adam III 50. Helmold I 25. Cypræus (p. 128 f.) lader Blusso anlægge Blusseborg (vulgo Luseborg) lige vest for byen. Senere forfattere har gentaget dette, og end ikke stadens seneste udførlige historieskriver Sach har lagt mærke til Ditmars efterretning, at først Erik Glipping 1283 her byggede et hus mod Gottorp, som Tyskerne hånende kaldte Luseborg.

**) Adam III 4. 52. 53. Skol. 85. 136. Snorre, M. B. k.13. Vestg. lag. IV 15.

Om det var ved denne tid den Erik blev halshugget blandt Upsveerne, som kong Sven omtalte, véd vi ikke, men det er vel det mest sandsynlige; der skete jertegn ved hans grav, fortaltes der, ligesom ved den hellige Halvards i Norge. Biskop Adalvard i Sigtune kunde ikke holde sig ved sin kirke og forlod landet; da han på tilbagevejen gennem Gøteriget kom til Skara, hvis viede biskop aldrig var kommen tilstede, blev han her og indrettede sig på at overtage sin ældre navnes embed. Men Adalbert, der var stærkere i de kanoniske former end i kendskab til missionsforholdene, vilde ikke tåle dette overgreb og sendte sine bud til Skara for at kalde ham tilbage. Adam har opbevaret det brev, som erkebiskoppen havde medgivet dem til biskop Vilhelm i Roskilde, sin forhenværende klerk; han beder ham heri anbefale dem til biskop Egin i Dalby, der altså har stået erkebispen fjernere; Egin skulde da selvfølgelig som den nærmeste og som Adalvards fælle i missionen gøre sin indflydelse gældende for at få ham til at opgive Skara. Vilhelm påkaldes selv i brevet som vidne på, at Adalvard er viet til Sigtun, thi han havde dengang selv været tilstede. Adalbert var så heldig at redde formen; Adalvard forlod Skara og vendte hjem til Bremen, han forekommer her i et brev 1069, men døde kort efter. Adalbert fik da lejlighed til atter at indvie en efterfølger til Sigtun, præsten Tadik i Ramslo, der dog selvfølgelig også blev hjemme. Således var da Sverig vel forsynet, det havde sine to kanoniske biskopper i Tyskland, Gøternes biskop i Köln, Sveernes i Ramslo, og tilmed en erkebiskop og apostolisk vikar i Bremen!

Den svenske kirke derimod styredes af Egin, der nu i Lund forenede hele Skåne, Halland og Bleking i ét stift. Muligvis er også Stenfin fra Helsingeland, der nævnes i Skara bispeliste, kommen ned til Gøternes hovedkirke med eller uden de kanoniske bestemmelser. Kong Håkon har rimeligvis holdt sig helt udenfor sagen for ikke at sætte kronen

i vove; derimod nævnes jarlen Gnip som kirkens nidkære beskytter i Sverig i denne prøvelsens tid.

Med Harald Hårdråde når vi slutningen af den række norske konger, der kommer hjem fra et kortere eller længere ophold i udlandet for at tiltage sig den højeste magt. Rækken begyndte med Håkon den gode, som var opfostret i England, og den når sin afslutning med Harald den hårdråde, som kom hjem fra Østerleden; den har sit midpunkt i Olav Trygvesøn, der var lige meget hjemme i øst og vest, der var primsignet i Rusland og døbt i England. Der er en tilbagegang i denne bevægelse fra vest til øst og vi har grund til at glædes over, at det nu er forbi med denne ud- og indvandring; Håkon var elsket af sit folk og kaldtes den gode, hos Olaverne stod stærkt lys og stærke skygger ved siden af hinanden, Harald derimod er en rå og uhyggelig natur, der i meget har skæmmet sin slægt, sin tid og sit folk.

Det er altid med en blanding af frygt og håb, vi ser vore landsmænd færdes blandt de fremmede; man vil så nødig have skam af dem, man håber, at de vil gøre det fælles navn ære. Gennem hele den ældre middelalder omtaltes vore forfædre som de blodigste voldsmænd og mest umedgørlige barbarer; hvad under da, at vi har gjort alt for at aftvætte dette rygte og fremhæve de gode og sjældne egenskaber, som overstråler barbariet og giver os ret til med stolthed at se tilbage på deres bedrifter. Men vi bør heller ikke unddrage os dommen over skyggesiderne ved disse idrætter og ikke lægge dølgsmål på den råhed og de store sædelige brøst, der plettede hine slægters offenlige og huslige liv; thi det båder ingen at gøre sig til talsmand for både godt og ondt, og vi bør selv være de første til at opsige fællesskabet med gerninger, der ikke er vel gjorte, og karakterer, der bærer præg af det trællesind, som kan ligge på bunden hos de mest højbårne og

højtstillede mænd. Kong Haralds liv og levned, som det er overleveret os væsenlig efter hans egne og hans skjaldes beretninger, kan vel fremkalde slige tanker.

Harald Sigurdsøn havde opholdt sig 16 år i Østerleden, fra slaget ved Stiklestad til sin tilbagekomst til Sigtune i året 1046. Han synes i alle disse år at have stået i Jaroslavs tjeneste, hvad enten han kæmpede i hans hær mod Ruslands fjender eller han optrådte i Konstantinopel og Middelhavslandene under det kejserlige banner. De første 7 år tilbragte han på hærtog i Rusland *). Af Nestors krønike véd vi, at Jaroslav i året 1030 overvandt Esterne og anlagde en by vest for Pejpus søen, det nuværende Dorpat, som han kaldte Juriev efter sit kirkelige navn Jurje (Jørgen, Georg), og året derpå førte han krig med Polakkerne, der var komne i stærk bevægelse efter Boleslavs død, ja endog tænkte på at kaste troen; Russerne var sejrrige og underkastede sig det såkaldte Røde-Ruslands stæder. I året 1036 gik Jaroslav til Holmgård (Nowgrod), hvor han indsatte sin søn Vladimir til jarl og oprettede et bispedømme. Imidlertid angreb Pečenegerne Kijev og belejrede det; Jaroslav kom til undsætning med en stor hær, hvis kærne dannedes af nordiske væringer; han slog hedningerne udenfor staden i et stort slag og lod på valpladsen bygge en kirke for den hellige Sofia, Russernes fremtidige hovedkirke.

Allerede kort efter sin sejr lykkedes det Jaroslav at blive af med væringehæren igen. Kejser Mikael forberedte

---

*) Det er som bekendt P. A. Munchs fortjeneste at have samlet alle efterretninger om Haralds optræden, men hans opfattelse af ham er helt igennem i så høj grad hildet i beundring, at en ædruelig kritik kun meget delvis kan godkende hans resultater. Det er dog ikke stedet her at gå nærmere ind på spørgsmålet i sin helhed, kun skal det bemærkes, at sagaen udtrykkelig knytter Haralds ankomst til Konstantinopel til kejser Mikaels tid (1034—41) og toget til Sicilien (1038), og at dette stemmer bedst både med den russiske og den græske historie.

et stort tog til Italien og hvervede tropper, Jaroslav sendte ham med glæde hvad han kunde undvære af sin talrige hær. På denne måde kom også Harald Sigurdsøn til kejserstaden ved Bosporus; han var dengang 23 år gammel og en udmærket øvet kriger.

Forholdene i Syd-Italien (»Langbardernes land« hos skjaldene) og på Sicilien (»Sikelø«) var ikke gunstige for kejserriget; efterhånden var det græske herredømme svundet ind til nogle få faste stæder, medens indfødte fyrster kæmpede om herredømmet med Saracenerne og de normanniske hærmænd, der i de senere år havde forstået at skaffe sig indpas i de skønne lande. Sicilien var så godt som tabt til Saracenerne, og det var kun fordi der nu var opstået splid imellem deres fyrster at tanken om at tilbagevinde øen kunde komme op blandt Grækerne; men før hæren kom afsted fra Konstantinopel var der alt atter oprettet enighed blandt emirerne.

Den græske hær, som i året 1038 kom til Italien, førtes af den udmærkede feltherre Georgios Maniakes, flåden stod under Stephanos. I Langbardernes land sluttede de derværende græske tropper sig til dem og det lykkedes dem endvidere at vinde flere hundrede Normanner under anførsel af Tankred af Hautevilles heltesønner, som netop dengang havde tilendebragt en række bedrifter i greven af Salernos tjeneste.

Krigen på Sicilien varede i 3 år og affødte en række mindeværdige kampe. Sålænge Georgios ledede alt, fulgte sejren de kristne våben og hele øen blev erobret; men allerede efter et års forløb sendtes den tapre hærfører hjem i lænker og alt gik nu tilbage for Grækerne, de tabte hvad de havde erobret og der opstod splid mellem dem og Normannerne. Kamppladsen førtes nu over til fastlandet og de nye modstandere leverede hinanden en række blodige slag, der endte med Grækernes fordrivelse og oprettelsen af de normanniske hertugdømmer.

Haralds navn nævnes ikke i de fremmede græske, normanniske eller italienske krøniker, og hans rolle i disse kampe har altså i alle tilfælde været en underordnet; var han ikke senere bleven konge i Norge, vilde vi intet have kendt til hans navn og bedrifter efter broderens fald. Af skjaldeversene underrettes vi nu om, at han deltog i kampene på »det flade Sikelø«, i et søslag syd for øen og i kampene i »Langbardernes land« og mod »Frankerne«; rimeligvis har han og hans trop været med i slaget ved Cannæ (ved floden Ofanto på Apuliens østkyst), hvor Grækerne bukkede under før Normannerne og hvor der særlig siges at være falden mange af de russiske lejetropper (4. Maj 1041). Men samme sommer synes han at være vendt tilbage til Grækenland, måske hjemkaldet ved den farlige opstand af Bulgarerne, der i årets løb blev fuldstændig undertrykt; Thjodolf kalder ham »Bulgarernes brænder«.

Skjaldene roste desuden Harald af en række bedrifter syd for havet, i »Serkland« (Saracenernes land), »Blåmanneland« (Afrika, nærmest vistnok Ægypten) og Syrien, han skulde have vundet 80 stæder, deriblandt Jerusalem; men hvor megen værd man kan tillægge disse fortællinger, der intet tilsvarende har i de græske kilder, vil tilstrækkeligt fremgå af de bedrifter, vi kjender andre steder fra. Efter kejser Mikaels død adopterede hans enke, kejserdatteren Zoe, hans søstersøn og navne, men fik kun utak til løn; thi det varede ikke længe, før han tiltog sig den højeste magt og lod hende selv sætte i kloster. Men neppe var dette rygtedes, før rasende folkehobe samledes, bevæbnede med hvad de kunde få fat i; de stormede Sofiakirken for at få patriarkens samtykke til atter at tage deres »moder« Zoe ud af klosteret. Patriarken delte deres forbitrelse mod den utaknemlige Mikael og beklædte kejserindens søster Theodora med purpuret og lod hende udråbe til medkejserinde. Før de derefter kom til paladset havde Mikael ladet Zoe hente tilbage fra klostret og iklæde sin forrige dragt;

men intet kunde mere holde dem tilbage fra at tilfredsstille deres hævn; kejseren rykkede da ud med sine få trofaste folk og leverede et formeligt slag mod de hobe, der trængte frem imod slottet, ikke mindre end 3000 skal være faldne før forsvarerne blev overvældede. Masserne trængte derpå ind i slottet, opbrød og udplyndrede skatkammeret og ødelagde alt. Mikael selv undkom til et kloster, men næste dag besluttede senatet trods Zoes modstand, at han skulde blendes, Theodora sendte stadspræfekten hen for at udføre lemlæstelsen. Undervejs sluttede store skarer sig til toget og hoben greb den ulykkekelige, der havde søgt tilflugt i Johannes døberens kapel, slæbte ham frem og udstak hans øjne (21. April 1042).

Harald Hårdrådes skjalde roste ham af, at det var ham der her øvede en bøddels gerning; kongen må altså selv have pralet deraf, hvad enten det nu var sandt eller ej. Ligeledes gjorde han sig til af at have været med ved opløbet mod slottet; han havde her kæmpet mod væringerne, eller, som han sagde, han havde været med til at hænge halvdelen af dem. Hvad enten det er sandt eller ej, bliver det en skænsel for hans navn. Og for at gøre målet fuldt, føjede Harald hertil fortællingen om det svar, han havde givet kejserinden, da hun ved kamplegene lagde mærke til hans fagre hår; om det end er lidet sandsynligt, bliver råheden i at rose sig deraf lige stor. Man tror at høre en ualmindelig forhærdet matros fortælle om sine bedrifter i en fremmed havn.

I året 1043 truede der en krig med Jaroslav og kejser Konstantinos Monomachos lod derfor alle Russer i sin hovedstad fængsle og strængt bevogte. Blandt dem, der således holdtes fangne var også Harald Sigurdsøn, men han var så heldig at undslippe ved en kvindes hjælp. Fra dette fangenskab skriver sig den fabel, han fortalte efter sin hjemkomst, at der nemlig havde været en drage i tårnet, som skulde sluge ham, men som han dræbte med

en kniv; kong Valdemar, siger Saxe, var så heldig at eje denne kniv, der gemtes som en helligdom.

Efter sin tilbagekomst til Kijev, hvor han rimeligvis efterhånden havde samlet sine skatte, ægtede han Jaroslavs datter Ellisiv (Elisabeth) og synes at have slået sig til ro et par år i Gårderige; han havde med sin hustru datteren Maria, der mange år efter fulgte sin fader på toget til England.

Da kaldte begivenhederne i Norden ham tilbage til sit fædreland, kampen mellem Sven og Magnus syntes at indbyde en mand med byzantinske erfaringer; vi har set hvorledes han forstod at bruge sit guld og sin krigserfaring til at skaffe sig del i kongedømmet i Norge; den ed, han havde svoret Sven Estridsøn, mindedes han ikke længere end sit ægteskab i Østerleden; kort efter at han var bleven enekonge i Norge tog han en hustru af en af landets mægtigste ætter.

Vi kan ikke undres over, at Haralds kongedømme fra den første dag af bringer en skygge af mistillid, uro og ufred over Norge; kong Magnus døde tidlig nok til at undgå den mands hadefulde anslag, der som skjald roste sig af at have været tretten mænds »rådbane«. For at friste stormændenes troskab sendte han danske mænd omkring med penge i kong Svens navn, og skønt den djærve Ejnar Tambeskælver afviste dem i vrede og således aflagde det bedste vidnesbyrd om sit fædrelandssind og sin troskab, blev han kort efter tilligemed sin søn sagesløs hugget ned i kongens egen stue og i hans nærværelse; Kalv Arnesøn blev lokket tilbage fra Øerne, hvor han i kong Magnus's tid havde søgt sin tilflugt, og forrådt på et tog til Fyn.

Kong Harald havde ondt ved at glemme, at hans brodersøn tillige havde været konge i Danmark, han havde bestandig sit blik rettet udad fra sit hjem. Betegnende er det i så henseende, at han vælger et nyt opholdssted for sit hof, Trøndernes og Hørdernes egne var ham for afsides, han boede helst paa sin gård ved købmandsboderne

i Oslo (eller rettere Åslo), den lave kyst (lo) under åsene ved Foldens inderste vige. Som en havørn stirrede han herfra ned over Jyllandshavet, altid rede til at styrte frem, når et bytte viste sig, år efter år sysselsat med tanken om at lægge de danske lande under sit spir. Han kunde neppe have valgt en fordelagtigere plads, Vikens gamle midpunkt, den snævre fjord, gik her op imod Oplandenes vej til søen, selv en sejrrig fjende vilde neppe have mod til at følge ham herind. Sven Estridsøn fik ingen fred, sålænge Harald havde mindste håb om at vinde hans rige; vel kunde han intet almindeligt udbud få istand, Normændene synes ikke at have yndet hans planer, men han kunde dog ved sin personlige indflydelse over nogle, ved udsigt til bytte hos andre, ved sine skatte og sine løfter samle ikke så få om sig, hvergang han gik i søen. Hans formål var i reglen kun det at hærge og vinde gods og at bortføre kvinder i trældom, han kom uventet som en glente og opnåede da som oftest sit formål. Således indledede Normændene de ødelæggende hærtog, der skulde fortsættes af Venderne og i over et hundredår holde de Danske under våben; det var samme lod, som deres forfædre havde beredt så mange andre. Kun én gang synes de tvende konger at være truffen på hinanden i åben kamp, medens det oftere fortælles, at kong Sven forfulgte sin modstander over havet uden at nå ham; det var ved Nisåens munding under Hallands kyst, St. Lavrentii aften i året 1062. Der kæmpedes den hele nat, indtil Sven ved daggry blev fuldstændig overvunden; sex jarler, siger den norske skjald, stod på dansk side, deriblandt den navnkundige Skjalm Hvide og Normanden Fin Arnesøn, der fra Haralds mest opofrende ven ved hans underfundige politik var bleven hans uforsonlige fjende. Slagets gang afgjordes ved at Skåningernes flåde forlod kongen i den halvmørke nat. Det andet år derefter sluttedes der en endelig fred ved Gøteelven; forliget fra 1036, der synes at have været det bedste udtryk for folkenes stemning, stadfæstedes påny,

og således stod det fra nu af i mange år mellem Danmark og Norge.

Kong Harald gjorde købingen i Oslo til hovedplads for Viken. Medens Fruekirken i Sarpsborg hidtil uden tvivl havde været bispekirke søndenfjelds, opførte han nu en ny kirke med samme indvielse på det ør, som strakte sig ud foran byens boder, og dermed var tillige bispestolen flyttet. Den nye kirke fik strax sin særlige helgen, den uskyldig myrdede Halvard Vebjørnsøn, og den kaldes senere så godt som altid efter ham, ligesom f. ex. Odense Fruekirke efter Hellig Knud, Lunds Fruekirke efter St. Lavrentius. Halvard var kongens søskendebarn, hans moder Thorny havde været en søster til Åsta, Haralds og Hellig Olavs moder; denne omstændighed har selvfølgelig bidraget ikke lidet til at henlede opmærksomheden på ham. Han havde den rette adkomst til at blive nordisk helgen, nemlig den at være uskyldig dræbt; han havde nemlig villet frelse en uretfærdig forfulgt kvinde ved at sætte hende over Dramsfjord, men forfølgerne kom tidsnok til at fælde ham med deres pile. Adam kendte alt hans helligdom; Sven omtalte ham, siger han, som en mand, der længe levede et helligt liv i det skjulte, indtil han blev dræbt af sine venner, medens han vilde beskytte en fjende; der skete jertegn ved hans grav. Kong Harald lod sin frænde tage op af graven og skrinlægge i Oslo kirke, han blev for det søndenfjeldske Norge, hvad Hellig Olav var for det nordenfjeldske og Seljemændene for Vesterlandet. Det er utvivlsomt et vidnesbyrd om den energi, hvormed kristendommen tilegnedes i Norge, at der så tidlig opstår nationale helgener og at deres anseelse strax bliver så stor; man har villet søge grunden dertil i kongernes statskløgt, men sligt kommer fra en dybere kilde, som ingen konge kan få til at flyde på sit bud, men heller ingen kan få til at udtørres. Modsætningen til Danmark er især påfaldende, den vidner vistnok om den samme dybtliggende forskel i folkekarakteren, som vi overalt støder på allerede i hine tiders livsytringer, den

mildere og jævnere tilegnelse i Danmark og den mere lidenskabelige hengivelse i Norge.

Havde klogskaben budt kong Harald at slutte sig til folkedommen over sit søskendebarn, så bød den ham endnu langt mere at frede om sin broders minde i Nidaros. Kong Magnus havde alt påbegyndt opførelsen af en ny kirke lidt ovenfor staden, da Klemenskirken forekom ham for uanselig, men den var ikke færdig ved hans død og han jordfæstedes derfor endnu selv i Klemenskirken. Harald fuldendte bygningen og lod den efter bestemmelsen indvie til Hellig Olav, hvis skrin flyttedes derover tilligemed sønnens grav. Men samtidig påbegyndte han selv en ny og større kirke af sten, længere oppe ved elven, i nærheden af kongens oprindelige grav i sandbakken; den fik stort tilliggende af jordegods og indviedes til jomfru Marie. Det hellige skrin og kong Magnus flyttedes anden gang, og Harald byggede sig en gård ved siden af; den gamle kongsgård ved Olavskirken blev derimod ombygget til en kirke, som indviedes til St. Gregorius, den store pave og kirkefader *).

Adam af Bremen fortæller, at kong Harald brugte de gaver, som i rigt mål ydedes ved hans hellige broders skrin, i verdslige øjemed: han uddelte dem som sold til sine hirdmænd; Adam tilføjer, at erkebiskop Adalbert skrev til ham desangående og irettesatte ham for dette overgreb, men selvfølgelig uden nytte. Tilstrømningen til helligdommen i Trondhjem var overordenlig stor og altid nye jertegn knyttedes til hans navn; man kunde snart pryde hans skrin med guld og ædelstene, udvide messetjenesten i hans gravkirke og endda afgive et overskud til den stridkære konge; danske mænd bidrog til at forøge Olavs skat og lette Harald Hårdrådes evindelige fejder mod deres fædreland.

---

*) Munch, N. f. h. II 196—207. Nicolaysen, Norske fornlevninger.

Kong Olav havde, som vi alt tidligere har omtalt, endnu en anden indtægt, den regelmæssige afgift af hele Norge, som kaldtes Olavskot (s. 547 f.); det betaltes med en penning af hvert stykke kvæg, »som var bedre at have end at miste«. Dette plovskot, som det også kaldtes, var »løftefæ« og det var lovet »til år og til fred og fagned«, ligesom hedendommens blótgave og hovtold. Hvad der endvidere taler for dets ælde, er fordelingen med to dele til St. Olav i Nidaros og én til St. Halvard i Oslo; dette peger nemlig tilbage til en tid forud for landets senere stiftsdeling, da der kun var tvende bispedømmer, et for Viken og et for det øvrige rige; thi ellers er det vanskeligt at indsé, hvorfor ikke også de andre hovedkirker skulde nyde godt af en afgift, som deres stifter var med til at udrede. Og ikke blot det; vi må endnu længere tilbage i tiden end de tvende helgeners navne synes at tillade; var nemlig skatten udskreven til en tid, da de to helgener allerede var skrinlagte, vilde det dog være mærkeligt, om ikke hver af dem var kommen til at oppebære skatten fra sin del af landet, men begge i forening af hele riget; denne fordeling må antages at hidrøre fra et almindeligt påbud, bestemt til kirkelige øjemed under ét. Herved føres vi tilbage til kong Olavs regeringstid, da han styrede kirken med sin hirdbiskop, oprettede hovedkirker og forhandlede med høvdinger og bønder om, hvad de skulde give for deres kristendom. Sammenligner vi hermed den måde, hvorpå det tilsvarende Marieskud oppebares i Danmark, så møder vi altså den betegnende forskel, at dette ydes af hvert syssel eller hvert stift til sin kirke, medens i Norge rigets enhed træder i forgrunden, svarende til den kendsgerning, at det her er kongen, som fra først af er kristendommens bærer, hist derimod folket. Men det uregelmæssige i fordelingen træffer vi begge steder: Ringsted kloster oppebærer skuddet fra to sysler på Sælland, det i Roskilde af det tredje, ligesom St. Olav får to og Halvard den tredje del af skottet i hvert sogn i Norge. Grunden

hertil er vistnok også den samme; Ringsted kloster har taget arv efter begge de tidligere klerkeboer, Slagelse i Vester- og Ringsted i Medelsyssel, medens Frueklosler i Roskilde beholdt Østersyssel; således har uden al tvivl Hellig Olav taget arv efter to ældre hovedkirker, St. Klemens i Trøndelagen og Trefoldighedskirken på Selø; Frue kirken i Oslo har derimod arvet den i Borg.

Adam har ikke rigtig rede på de norske biskopper og bispedømmer; hine anfører han spredt, flere oplysninger får vi først af senere tilføjede anmærkninger, og han kender ikke alle de navne, som de norske bispelister giver os; stifternes beskaffenhed er ham aldeles ikke klar, han véd kun, at de ingen faste grænser har, men at hver biskop, der udnævnes af konge og folk, samler sin menighed og holder den samlet sålænge han lever (s. s. 542 ff.). Han nævner to »stæder«, hvad der hos ham betyder bispesæder, Vik og Trondhjem, begge som bekendt hele lande, ligesom »staden« Helsingeland, medens »staden« Skålholt på Island i virkeligheden kun var en gård. Det er dog af aldeles overvejende sandsynlighed, at der må have været flere end to bispestole i Norge, når der i løbet af en snes år nævnes mindst 6 biskopper som viede, medens endnu flere omtales som indvandrede og flere af de tidligere viede må antages at have levet ind i dette tidsrum. Når derfor æren for at have oprettet bispedømmerne i Norge af en udenlandsk forfatter tilskrives den langt senere Sigurd Jorsalefarer, kan der herved kun være tænkt på den endelige fastsættelse af grænser, indtægter osv., medens det iøvrigt må huskes, at det er samme forfatter, som tilskriver Hellig Knud bispestolenes oprettelse i Danmark. At lægge organisationen tilbage til Olav Kyrres tid, som de nyere norske forfattere har gjort, er ikke nok; der haves intet vidnesbyrd herom og Adams ord er ikke til hinder for at føre bispedømmernes udvikling tilbage til Hellig Olavs nærmeste efterfølgere *).

*) Orderici Vitalis hist. eccles. (ed. Prevost) IV 27, conf. III 205.

I Adams ord ligger ikke blot, at der herskede en høj grad af frihed i fordelingen af menighederne mellem de forskellige biskopper, men også det, at der snart kunde være flere, snart færre bisper; ved dødsfald kunde den afdødes stift deles i flere eller tvertimod gå op i et andet, alt som forholdene førte det med sig. Vi har begge dele i rigt mål i Danmark. Bispedømmet i Århus ophører for en tid ganske at bestå og går op i Ribe, og samtidig har der, som vi må formode, udskilt sig et andet stift af det, omfattende Sælland og Skåne. Roskilde stift deles atter i to, idet Lund udskilles; senere går dette atter ind og vi finder kun én biskop i Sælland og Skåne; så deles det i tre og nogle år efter sammensmeltes de to af dem atter til ét; først fra den tid af kommer der hvile i udviklingen. At en samtidig udenlandsk forfatter kan tillægge Sigurd Jorsalefarer stiftsdelingen i Norge, kan tilstrækkelig forklares deraf, at der før hans tid intet bispesæde fandtes i Stavanger, og dette stadfæster de norske lister. Men af det foregående vil det være klart, at dette ingenlunde udelukker, at der engang forhen kan have været et sligt sæde dér eller på et andet tilsvarende sted, selv om dette i den nærmeste tid før Sigurd var gået ind; hvem skulde falde på, at der havde været en bispestol i Veksjø eller i Århus før disse stifter i en senere tid oprettedes for bestandig, dersom ikke mere eller mindre tilfældige overleveringer hævede det over enhver tvivl? Vil vi altså danne os en mening om de kirkelige forhold i Magnus's og Haralds tid, så må vi tage disse omskiftelser med i beregning; sagaerne kan ikke hjælpe os et hanefjed ud over vanskelighederne, thi de omtaler næsten kun biskopper som verdslige stormænd og deres kirker forsåvidt som de gemmer kongegrave.

De selvskrevne bispestole fandtes ved de oprindelige hovedkirker i landene; således sad der utvivlsomt alt i en tidlig tid en biskop ved Fruekirken i Borg, ved Klemenskirken i Nidaros, ved Kristkirken på Selø. Til disse kan vi sikkert føje den ældste kirke nord for Lindesnes, Tre-

foldighedskirken på Moster. Det er alt forhen antydet, at bispedømmet i Stavanger må antages at have sin oprindelse fra denne hovedkirke, som alt i Tangbrands tid var udgangspunktet for en vidtrækkende mission, og denne opfattelse vil kunne stadfæstes ved et blik på den senere stiftsdeling mellem Bergen (Selø) og Stavanger. Grænsen mellem dem fandtes nemlig mellem Rogeland og Hørdeland, lidt syd for Moster, men til Stavanger hørte desuden Valders og Haddingdalen, der var skilt fra hovedlandet ikke blot ved bjergrækkerne, men også ved det mellemliggende Sønder Hørdeland; dette forudsætter uden al tvivl en tidligere deling, efter hvilken Hardanger og Moster stod i forbindelse med· og dannede bindeledet mellem de to adskilte dele.

Men hertil kommer, at Adam utvetydigt nævner fire biskopper som fungerende i Norge, medens han skriver sin bog. Bernhard og Åsgåt, siger han, lever og virker endnu, de må henføres til Selø og Oslo; Tholf viedes til Trondhjem og Sigvard »til de samme egne«: »ved dem vinder guds ord endnu den dag idag mange sjæle, så den hellige moder kirken blomstrer i alle Norges provinser —«. Sigvards formand synes den fremmede Meinhard at have været *). At et oprindeligt bispedømme på Moster er sporløst forsvundet af den historiske tradition, kan neppe vække vor forundring, når vi mindes, at det kun er fordi Seljemændenes helligdom bestandig knyttede opmærksomheden til denne ø, og fordi dette atter bevirkede, at deres kirke blev Vesterlandets hovedkirke gennem hele det 11. århundrede, at vi endnu har efterretninger om dens stilling som sådan; hverken af Adam eller andre udenlandske forfattere, ej heller af sagaerne vilde vi have fået en sådan underretning.

I Magnus Olavsøns tid levede endnu hans faders hirdbiskop Grimkel, han var tilstede ved forliget med Harald

*) Adam IV 33.

Hårdråde. De ældste norske bispelister nævner imidlertid flere navne, som ligeledes må henføres til denne tid, nemlig Jon (Johannes), der siges at have været en broder til Ketel Kalv på Ringerige, Hellig Olavs hengivne ven og gift med kong Haralds søster Gunhild, tilligemed en Ragnar og en Ketel. Det er ikke usandsynligt, at det første navn kun har været givet manden ved hans indvielse. Iøvrigt er disse bispelister, som de fleste lignende, ufuldstændige og upålidelige for den ældste tid.

I begyndelsen sendte Harald Hårdråde sine bispeemner til paven for af ham at modtage indvielsen; den norske kirke nævntes ikke nogen steds udtrykkelig i de pavelige privilegier for erkebispedømmerne, og således lykkedes det at få idetmindste to viede af den hellige fader. Deres navne var Bernhard og Åsgåt; den første kaldtes den saxlandske, den anden var fra England, men må efter navnet have været af nordisk slægt. Ved at erfare dette kom Adalbert i heftig bevægelse; for ham var der ingen tvivl om, at jo Normændene såvel som deres udflyttere mod vest var indbefattede under privilegiernes Danske og Svenske, og at det altså beroede på ubekendskab med de virkelige forhold, når paven alligevel havde ansét dem for en ny og uafhængig folkekirke. Han fængslede derfor uden videre de tvende biskopper på deres tilbagevej fra Rom og bragte dem til at aflægge suffraganløftet i hans hånd, hvorpå han gav dem rige gaver og lod dem drage til deres bestemmelsessted. Vistnok samtidig gjorde han skridt for at få sit primat over disse egne udtrykkelig anerkendt, og det var uden tvivl ifølge denne kollision, at pave Leo IX i året 1053 udstedte sin bulle, der gav udtrykket »Svenske og Danske« den fortolkende tilføjelse: Normænd, Islændere, Grønlændere, Skridfinner og de øvrige nordiske Øboer.

Åsgåt nævnes senere blandt de norske biskopper fra denne tid; han stilles i spidsen for Oslo rækken og må da vistnok antages at have været Haralds første biskop på dette sted; at han tillige forekommer i Trondhjem har

neppe noget at sige, da man her ved erkesædet synes at have gjort sig umage for at samle alle bispenavne. Efter Åsgåt nævnes flere ellers ukendte navne: Aslak og Gejrad (og måske Thorhal eller Thorolf), efter dem Islejfs lærling Kol. Det er ikke usandsynligt, at en eller et par af disse virkelig har beklædt bispestolen efter Åsgåt, der endnu levede, da Adam modtog sine efterretninger fra Norge, men det er ligeså sandsynligt, at en eller anden af dem tilhører tiden før Harald og opførelsen af Oslo kirke, eller vel endog en kirke udenfor Viken. Bernhard møder vi først på Island, hvor han tilbragte 19 år, indtil Olav Kyrres tid; der siges, at han ikke kunde enes med kongen. Grunden hertil har snarest været den, at han ikke igen har villet opgive sit forhold til Adalbert, således som kongen krævede; han drog efter Haralds død til Rom »for kongens sjæl«.

Fra nu af var den vej lukket for Harald at lade sine bisper vie i Rom, paven tog ikke mere imod hans præster, men henviste dem til Bremen. Han sendte dem da til Frankrig for at modtage vielsen hos de selvstændige erkebisper i Akvitanien, der stod i et spændt forhold til de tyskfødte reformpaver; på kirkemødet i Rheims 1049 havde foruden stedets egen erkebiskop ingen af de franske kirkehøvdinger indfundet sig og Leo havde af den grund sat dem i band. Også til England sendte Harald sine bispeemner. Blandt dem, han således fik viet i Vesterlandene, nævnes Meinhard og Adalbert, begge efter navnene at dømme af tysk fødsel.

Der er hos Adam opbevaret en pavebulle af Alexander II. til Harald, altså fra dennes sidste år; den lyder i oversættelse således: Biskop Alexander, guds tjeneres tjener, sender Normændenes konge Harald sin hilsen og apostoliske velsignelse. Eftersom I endnu er rå i troen og på en måde halter i kirketugten, så bør vi, hvem hele kirkens styrelse er overdragen, oftere end ellers vilde være tilfældet henvende os til eder med påmindelser fra gud. Men da vi nu på grund af de lange vejes vanskeligheder ikke selv

kan udrette dette, så vid, at vi én gang for alle har overdraget dette til Adalbert, erkebiskop i Hamburg, vor stedfortræder (vicarius). Denne fornævnte ærværdige erkebiskop og afsending (legatus) har nu i breve klaget til os over, at biskopperne i eders rige enten slet ikke er viede eller har opnået vielsen på den sletteste vis i England eller Frankrig for betaling og imod de privilegier af den romerske kirke, som er givne hans kirke og ham selv. Vi opfordrer eder derfor ifølge apostlene Peders og Pavls fuldmagt, at I og eders biskopper viser den nævnte ærværdige erkebiskop, vor vikar og fuldmægtig, følgagtighed, eftersom I bør vise det apostoliske sæde ærbødighed og lydighed.«

Hvad der i denne tiltale må undre os mest, er det, at Harald siges at have biskopper, der slet ikke er viede. Dette kan ikke tages bogstaveligt; thi selv om kongen, hvad man ikke kan antage, vilde sætte sig ud over den hele kirkes fælles skik at foretage en særlig bispevielse, så vilde sikkert nok præsteskabet sætte sig derimod. Der var heller ingen grund til at tage uviede biskopper, han havde dem jo fra selve paven, fra England og Frankrig, han indkaldte Adalvard fra Skara o. s. v.; kirkens organisation lå ham uden tvivl på sinde og der var da ingen mening i at gøre brud på dens første grundsætninger. Et klarere lys kastes der herover, når vi fra Island hører tale om, at der kom biskopper til øen, som Adalbert advarede imod, dels »armenske« og dels tvivlsomme, mænd, som ikke kunde godtgøre, at de var rettelig viede. Af sidste slags nævnes et par Tyskere, af første ikke mindre end tre: Petrus, Abraham og Stephanos.

Disse er det vistnok også, Adalbert har klaget over til paven, dels bedragere, som man modtog i god tro til deres foregivende, at de var viede, og som vel også i reglen var det, om end på steder og ved midler, som Adalbert ikke vilde anerkende, dels »armenske« biskopper, som man lige så lidt kunde kontrollere. Disse sidste omtales endnu i Grágåsens kristenret. »Hvis biskopper eller præster

kommer herud til landet, siges der, som ikke er lærte i den latinske tunge, hvad enten de er armenske eller græske, da har man lov til at høre deres »tider«, om man har lyst; men man må ikke købe tider af dem (antage dem til regelmæssig gudstjeneste) og ikke tage »tjeneste« af dem. Lader nogen slig biskop, der ikke er latin lært, indvie kirke eller biskoppe børn, da falder han i tre marks bod til den biskop, som ellers er her, og han skal tage vielseskøbet. Man skal i så tilfælde vie kirken og biskoppe børnene, som om det slet ikke var gjort før, om end den har sunget derover, som ikke var lært på latin.«

Derved henvises vi da til Haralds forbindelser med Østerleden, det var uden al tvivl derfra, han modtog sine »uviede« biskopper. Kong Harald havde udviklet sine kirkelige anskuelser hos Jaroslav og i kejserstaden, ligesom han her havde dannet sig sin livsanskuelse og sin karakter. Med hensyn til læren mærkes der selvfølgelig intet til de uvæsenlige afvigelser, der satte den sydlige verden i så stærk bevægelse og netop i disse år hidførte den længe forudsete krise, hvorved adskillelsen af den græske kirke for bestandig afgjordes; forholdet mellem de tre personer i guddommen og den mysteriøse lære om Kristi dobbelte natur var ting, der lå udenfor vore forfædres tankekreds. Anderledes forholdt det sig med hele den åndsretning, der går gennem den græske kirkes og de østlige folks måde at stille sig i forhold til det overnaturlige, at indrette gudstjenesten og at styre kirkens anliggender. Ejendommelig og i høj grad beslægtet med det hedenske Norden er Østerlændernes lære om naturens og ånderigets skjulte kræfter, troen på stjernernes varsler og alle de hemmelige konster, ved hvilke mennesket kan forudsé eller indvirke på skæbnens gang. Adam fortæller, at Harald Hårdråde i høj grad var hengiven til disse troldomskonster, som hans hellige broder havde gjort alt for at udrydde; det var en del, måske en væsenlig del af den kundskab, han havde bragt med sig

fra Konstantinopel, hvor alle, fra de højeste til de laveste, gav sig af med spådomme og troldom.

Om Jaroslav fortæller den russiske krønike, at han var en meget kirkeligsindet mand. Allerede ved hans faders død siges Kijev at have havt sine 40 kirker og han føjede adskillige nye til dette tal: »han grundlagde den hellige Sofies hovedkirke og derefter ved siden af Marie bebudelses kirke med de forgyldte porte, derefter St. Georgs kloster og St. Irenes. I hans tid begyndte de kristnes tro at bære frugt og udbrede sig, og munkene begyndte at blive mangfoldige og klostre at opstå. Jaroslav var en elsker af de kirkelige indretninger og holdt meget af klerke, særlig munke, han syslede flittig med bøger og læste ofte både dag og nat; han samlede skrivere og lod dem oversætte fra græsk til slavisk.« — Men det kirkelige sindelag hindrede Jaroslav ikke i at herske over sine bisper og abbeder, netop som kong Harald herskede i Norge; således siges han at have indsat en biskop i Nowgrod, og i året 1051 samlede han alle rigets biskopper i den hellige Sofies kirke i Kijev og indsatte Hilarion til metropolit over Rusland. Og dette var i god overensstemmelse med den græske kirkes forfatning; thi vel valgtes patriarken i Konstantinopel på en synode, men det var kejseren forbeholdt at stadfæste eller forkaste hans valg, og en tilkendegivelse af hans unåde var i reglen tilstrækkelig til at bringe patriarkerne til at udbede sig deres afsked af ham. Patriarken var vel kejserens sjælesørger og hans ofte strænge skriftefader, men han var tillige hans undersåt, og kejserens magt var uindskrænket.

Da Adalbert skrev sine myndige breve til kong Harald, fór denne op i vrede: han vidste af ingen erkebiskop at sige, og der var ingen anden herre i Norge end han alene. — Der er noget ejendommeligt ved dette sammenstød, for så vidt som de to modstandere netop har det tilfælles, at de ynder den græske kirke. Der var meget i Adalberts karakter, som måtte drage ham mod Konstantinopel; han

gjorde sig til af at nedstamme fra den græske kejserdatter Theophane og Otto II. og han elskede alt som var stort og glimrende. Blandt de snyltegæster, som flokkedes i Bremen, var, som vi har set, en biskop Aristo, der var vel kendt med den østlige kirkes skikke; ligeledes en døbt Jøde Pavlus, der havde boet i Konstantinopel og nu havde mange konster for ved erkebiskoppens hof, blandt andet lovede han at oprette en mønt i Hamburg, af hvilken der kun skulde fremgå byzantinske guldpenge. Ligesom kong Harald var også erkebiskoppen hengiven til astrologi og nekromanti, han troede på drømme og varsler og sad hele nætter over sin hemmelige visdom.

Endnu i en anden henseende mødtes Adalbert og Harald i deres græske sympathier. Den prægtige gudstjeneste, som han indrettede i Hamburg på de store højtider, var lånt fra den østlige kirke og beregnet på at henrive sanserne og opløfte sindet; han skaffede sig mægtige sangerkor, brugte røgelse og talrige lys, alt efter det gamle testamentes skrifter, der i store billeder omtaler guds herlighed i åbenbaringen; selv satte han pris på at træde frem med pallium og bispehue som fortidens ypperstepræster. Der fortælles, at han skrev til Konstantinos Monomachos og udtalte sine varme følelser for kristenhedens første hovedstad. Vi har vel ingen tilsvarende efterretninger om kong Haralds måde at indrette gudstjenesten på; men den omstændighed, at han bygger den første stenkirke i det høje Norden, nemlig Fruekirken i Nidaros, der var bygget så vel, at det næsten var umuligt at få den brækket ned igen, da den senere måtte vige plads for den store Kristkirke, som også det, at han lægger meget jordegods til den nye domkirke og altså samler et talrigt præsteskab ved den, tyder dog hen på, at han har ønsket at give kirketjenesten en langt større glans end man ellers, som det synes, har følt trang til heroppe endnu på den tid.

I endel år synes Harald helt at have afbrudt forbindelsen med Jaroslav, idetmindste ægtede han en norsk

kvinde Thora, moderen til hans efterfølgere, medens Ellisiv endnu var i live; hun har da vistnok opholdt sig hos sine forældre med sin datter. Men senere hen må han atter have optaget forbindelsen med Østerleden, thi Ellisiv træffes da atter i Norge og bliver moder til en anden datter, som senere ægtede den danske konge Olav Hunger. Ad denne vej har han da uden tvivl også skaffet sig biskopper, uden at det derfor just har været hans mening at træde i nærmere forbindelse med den græske kirke. Det at der på Island indfinder sig armenske biskopper tyder heller ikke på nogen regelmæssig forbindelse med et bestemt kirkesamfund i Østerlandene; thi der må herved snarest tænkes på de pavlikanske kættere, der fra Armenien havde udbredt sig over Evropa, dannede et mægtigt parti i Bulgarernes land og derfra allerede strakte deres forgreninger til Italien, Tyskland og Frankrig. Man er først i de sidste år bleven opmærksom på enheden i de religiøse bevægelser, der i det 11. og følgende århundreder viser sig i hele Sydevropa; Albigenserne i Frankrig, Katharerne i Tyskland, Patarenerne i Italien osv. drives i virkeligheden frem af samme grundbetragtning af kirken og dens lærdomme, en halv fantastiskøsterlandsk, halv kritisk opfattelse, der synes sammensat af forskellige modstridende elementer. De forkastede sakramenterne og den ydre formelle gudstjeneste, korset og alle blotte tegn; deres kirker var bedehuse med et bord og en bibel, bøn og bod det eneste nådemiddel. Bogomil, deres store lærer, opstillede den østerlandske lære om to guder, en god og en ond, åndens og jordens herrer; djævelen, sagde han, havde skabt mennesket af jord, men gud havde indblæst det sin levende ånd. Han forkastede læren om Kristi manddom, den var kun et skin, hans moder var i virkeligheden en engel uden legemlighed*). Som enhver ny og livskraftig lære udbredtes denne

*) C. J. Jireček, Geschichte der Bulgaren (Prag 1876), s. 174 ff. 211 ff.

med stor energi, især blandt almuen i de sydlige lande, den førte til voldsomme sammenstød med den herskende kirke, blev forkætret og forfulgt, tilsidst undertrykt og udryddet i strømme af blod. Det vilde være interessant at erfare, om den også er bleven forkyndt her i Norden af de »armenske» bisper og præster, om der også har åbnet sig en vej for dem til Rusland og derfra til Norge og Island, og hvad de ad denne vej har erfaret. Optegnelsen af de kirkelige minder i Norden når desværre ikke langt nok tilbage til at kunne give os svar på disse spørgsmål, og vi får da nøjes med den vished, at hverken den samtidige Adam i Danmark eller den yngre Are på Island har hørt derom eller tillagt det nogen betydning. Man har åbenbart endnu ikke indladt sig synderlig på at tænke selvstændigt over kirkelæren.

Det var bleven vedtaget på Islands althing at tro på Krist og lade sig døbe, men at aflade fra åbenbart blót. Sagaerne har kun opbevaret få minder fra den tid, som fulgte nærmest efter, hvad dens forhold til kristendommen angår; her som overalt i de nordiske lande holdt traditionen sig væsenlig til de verdslige begivenheder, og meget af det, som i virkeligheden havde sin oprindelse af de kirkelige forhold, henførtes uden videre til tilfældige omstændigheder eller glemtes helt af sin sammenhæng. Skal vi tro slægtsagaerne, gjorde trosskriftet slet intet indtryk på folket, fejderne fortsattes, hævn og drab hørte til dagens orden efter som før, man troede bestandig endnu på gudernes magt og på dødsriget i havet og i bjergene, man blotede i løn, det vil sige i sit hjem, og satte de udøbte børn ud. Enkelte træk tyder dog på, at idetmindste de ædlere naturer havde en følelse af, at man ikke mere burde leve efter den gamle sæd; Flose Thordsøn på Svinefel, der mod-

stræbende havde fuldført ættehævnen på Njål, går til Rom for at afsone sin blodskyld, og Kjartans elskede, den grumme og skønne Gudrun bliver den første eneboerske dèr på øen, for at få bod for sin forspilte lykke og sin lidenskabelige kærlighed.

Det bedste vidnesbyrd om, at man havde en følelse af sædskiftets betydning er imidlertid den lovforandring, som fandt sted allerede få år efter. Den fredsommelige og lovlærde Njål fik nemlig indført en højesteret, den såkaldte femterdom, som kunde træde til i de ikke få tilfælde, i hvilke de bestående domstole var ude af stand til at afsige nogen retsgyldig dom og hvor det altså efter gammel skik måtte komme til afgørelse ved vold og våben. Are tillægger lovsigemanden Skafte Thorodsøn (1004—30) æren for at have udtænkt den snilde udvej af de ofte indtrædende forlegenheder, som man i de nordiske riger vistnok i reglen løste ved kongens dom; sagaen henfører den som bekendt til Njåls personlige initiativ. I den nyere tid har man med stor skarpsindighed eftervist, hvorledes denne indretning var et sidste betydningsfuldt led i udviklingen af det islandske samfunds mærkværdige retstilstand; men ingen har havt et ord tilovers for kirkens betydning i denne udvikling. Men skulde det da være et rent tilfælde, at tvekampen afskaffes få år efter kristendommens vedtagelse, og at det er Njål, Islands mest fremragende og mest kristelig sindede mand, der sætter denne store forandring i værk? Sven Tjugeskæg får æren for at have gennemført det samme i Danmark, jernbyrd og gudsdom trådte her istedenfor holmgang, skulde da ikke den tilsvarende omdannelse på Island have havt samme grund? Man har alt for meget vænnet sig til at oversé kirkens gerning i historien*).

---

*) Islændingebogen k. 8. Njåla k. 98. Gunløg Ormstunges saga, k. 11. K. Maurer, Island, s. 57—67.

Der forlyder intet om, at der er kommen biskopper til Island før Hellig Olavs tid, men han sendte strax efter sit komme til Norge Bernhard Vilrådsøn derop, medens han samtidig kaldte Hjalte Skeggesøn ned til sig for at rådføre sig med ham om kirkens tarv. Hjalte kom til Norge og Olav beholdt ham hos sig en vinter og brugte hans mægling i den vanskelige strid med Olav Skotkonge; efter sin tilbagekomst til Island har han selvfølgelig anvendt al sin indflydelse på at støtte biskoppen i sine bestræbelser.

Biskop Bernhard var kommen med kong Olav fra England, men var selvfølgelig af nordisk slægt; han tilbragte 5 år på Island (1016—21) og vendte derpå tilbage til England, hvorfra Knud den store sendte ham til Lund; han fandt sin grav i St. Drottenskirke. På Island kaldes han »den bogvise«, uden at dette dog vistnok indeholder en dom over hans lærdom i forhold til andre biskopper: på Islænderne gjorde han indtryk af en overvældende bogvisdom. Han fandt ligesom Njål en vigtig støtte i lovsigemanden Skafte Thorodsøn, til hvem kongen havde medgivet ham hilsen og bud, og høvdingerne, frem for alt Hjalte Skeggesøn, hjalp ham ved gennemførelsen af sine lovbud; tilligemed femterdommen var der nemlig indført en lovgivende forsamling (lögrètta) der besluttede med stemmeflertal. Fra disse år hidrører uden al tvivl den udvidelse af loven fra 1001, som Are omtaler; når Thorgejr havde sagt, at alle skulde døbes, så udstrakte Bernhard og Skafte det til, at alle børn som fødtes også skulde opfødes; når hin havde fået vedtaget, at alle blóthuse skulde være fredløse og alt åbenbart blót forbudt, så tilføjede disse, at også lønligt blót skulde være strafværdigt og at altså blóthusene ikke blot ustraffet kunde ødes, men at de skulde skaffes bort overalt, ligesom det blev aldeles forbudt at æde hestekød, da dette mentes bestandig al ville blive til et blót.

Samtidig opførtes den første offenlige kirke på Island, nemlig på althingsletten, den eneste fællesejendom på øen;

kong Olav forærede tømmeret til den. Denne kirke måtte da vel også nærmest ansés for biskoppens hovedkirke og høvdingernes sognekirke, mens de var samlede for at udøve deres højeste dømmende og lovgivende myndighed; selve denne virksomhed fik derved ligesom først sin årlige indvielse, og thingets fredlysning kunde nu foregå under den hellige klokkes klang, ligesom den forhen var foretaget med hedensk blót.

Om Skafte fortæller Are, at han var stræng og holdt over lov og ret, i hans tid måtte mange storættede mænd forlade landet på grund af deres overgreb. Det kendes på sagaliteraturen, thi i løbet af de år, han var lovsigemand, sagtner slægtfejderne af og efter hans tid ophører de næsten ganske. At kristendommen og den styrke hvormed dens bud blev gjorte gældende, har havt sin rigelige del heri, turde være vanskeligt at negte. Endnu tillægges der ham en særlig lov, nemlig den, at ingen drabsmand skulde kunne nødes til at navngive andre end sig selv som gerningsmand; det var en bestemmelse, som sigtede til at forhindre brud på indgåede løfter og krænkelse af et personligt tillidsforhold*).

Efterat Bernhard havde forladt Island, var øen nogle år uden biskop, derpå kom en vis Kol derud, som navnet viser, en Nordbo. Han døde og blev begravet dèr på øen; hans grav fandtes i kirken på Skálholt. Dette var en afbyggergård fra det nærliggende Mosfel og lå ved Hvidå, syd for althinget; gården var bygget på en øde skovgroet bakke (holt), hvor der alt forhen fandtes et ensomt hus (skáli). Ketelbjørn den gamle på Mosfel havde ladet sin søn Tejt tage bopæl her, efter ham gik den i arv til sønnen Gissur Hvide, den bekendte bispefader. Hos ham havde Kol altså fundet et tilholdssted; men han synes tillige at

*) Are k. 8: at engi veganþe skyldi lysa víg à hendr öðrum manne en sèr. Maurer og Möbius (i udg. af Are) forklarer det: »skulde have ret til«, men meningen er sikkert den modsatte: »skulde være forpligtet til.«

have opholdt sig hos Hal på Haukadal (ved Geyser), og da denne først i året 1026 kom hjem fra Norge, hvor han havde ståct i høj yndest hos kong Olav, vinder vi herved en tidsbestemmelse for Kols levetid. Haukadal ligger en 5 mil nordøst for Skålholt og begge har althinget i vestlig retning i omtrent samme afstand. Bernhard og Kol havde altså samme udgangspunkt for deres virksomhed på Island og dette faldt sammen med det senere bispesæde.*)

Samtidig med disse fremmede biskopper, som kom til Island, går en særdeles stærk deltagelse i de øvrige Nordboers Romrejser fra Islændernes side. I klostret Reichenau på en ø i Rinen findes der en navnefortegnelse over folk, som har gæstet klostret på vejen til Rom, og blandt de 40,000, som findes indtegnede indtil den tid vi her taler om, finder man ikke færre end 600 fra Norden, og deriblandt mange fra Island (Hislant terra**). Adskillige modtog i udlandet en videre gående uddannelse; medens de hidtil kun havde søgt at uddanne deres våbenfærdighed og høviske sæder, eller at samle rigdomme ved handel og vikingefærd, så gik de nu for en tid i klerkeskole og kom hjem som viede præster, eller de satte deres sønner til at lære, hvad de ikke mere tiltroede sig selv at kunne overkomme. Således satte Gissur ved denne tid sin søn Islejf i lære hos abbedissen i Herfurt kloster i Westfalen, ved den alfare Romvej over Ferden og Mainz. De mægtige bønder vilde vedblive at være deres thingmænds både åndelige og verdslige hoved, som de havde været vant til fra hedendommens tid.

Are Frode regner som bekendt Islejf Gissursøn for den første egenlige biskop på Island, og denne regning plejer man endnu at følge. Are havde også den bedste kilde for sine efterretninger om bispestolen, nemlig Islejfs

*) Are k. 8. Hungrvaka k. 2. Snorres prologus. Landnáma, Vidbætir I. 332.
**) Antikvarisk Tidsskrift 1843—45, s. 67—75.

egen søn Tejt, Hals lærling og efterfølger på Haukadal. Det var da den opfattelse, som gjordes gældende på Skálholt bispegård, idetmindste i en senere tid; men vi har dog et ældre vidnesbyrd, nemlig Islejf og andre Islændingers fremstilling for Adalbert og hans klerke, således som Adam gengiver dem, og denne går i en anden retning. Efter disse kilder skildrer han nemlig øboerne som et folk af hyrder, stille og fredsommeligt, tarveligt og gæstfrit. »Deres biskop, siger han, holder de for konge, hele folket adlyder hans vink, og hvad han forkynder dem som guds vilje, som indeholdt i skriften eller de andre folks lovgivning, det holder de for en lov«. At denne skildring, såvel som meget andet af hvad Adam fortæller om de nordiske folk, indeholder stærke overdrivelser, er en selvfølge; men noget må dog have ligget til grund herfor, og det kan da ikke henføres til Islejfs tid eller til hans tid alene, det må alt være sagt om de foregående biskopper, der fik så stor indflydelse på folkets udvikling og måske endog i mangt og meget mødte større velvilje og lydighed end den indfødte høvding, med hvem man senere begyndte bisperækken.

Kort efter Hellig Olavs fald gik den ene af hans biskopper, nemlig Rudolf fra Normandiet, til Island; han gæstede først erkebiskoppen i Bremen og modtog hans velsignelse på vejen. Rudolf var 19 år på Island og forlod det uden tvivl først som en ældre mand. Han havde sit sæde på gården »By« (Bœr) ved Borgefjord på Vestlandet. Denne fjord optager i sin inderste vig Islands største vandløb, Hvidåen, hvis bredder på den sidste strækning er lave og sumpede; By ligger på en holm i de store mosedrag og er vanskelig tilgængelig, i dens nærhed flyder åen, som på dette sted dannede en af landets mest søgte købmandshavne. Hvidå optager her den mindre Grimså, som flyder gennem en lang dalstrækning, i denne ligger gården Lund, på hvilken Rudolf ligeledes skal have havt ophold. Ved sin afrejse efterlod biskoppen tre »munke«

på gården By, han har altså her havt en præsteskole, vistnok den første på Island. Optagelsen af den første nationale helgen knytter sig til dette munkebo. En af munkene drømte nemlig, at Ásolf, som engang havde havt et enebo på gården Holm ved Hvalfjordens udløb (en 5 mil i lige linje sydvest for Bœr, omtrent halvt så langt nord for Reykjavik), kom til ham for at betegne for ham den gravtue ved gårdens fægang, under hvilken han var bleven begravet. Benene blev da tagne op og bonden på Holm, Haldor Ilhugesøn, lod bygge en kirke, som indviedes til den hellige Kolumkille og i hvilken Ásolf blev altersat.*) Da Rudolf i året 1050 forlod Island, drog han til sin frænde, den hellige kong Eadward i England, og gjordes af ham til abbed i Abingdon ved Oxford, og her døde han to år efter.

Rudolf efterfulgtes af Johannes eller Jon den irske, den samme, som fandt martyrdøden i Meklenburg i året 1066; han var kommen til Bremen for at tilbyde sin tjeneste i den nordiske mission, men han vendte et par år efter tilbage igen, måske fordi sproget var ham for vanskeligt. Derefter drog Henrik derop, den samme, som havde været Knud den stores håndskriver og senere, i året 1060 blev biskop i Lund; han var der heller kun to år, snarest fordi landet var for lidt efter hans smag; i Danmark åd og drak han sig ihjel. Derefter enedes Islænderne om selv at sende et bispeemne til Rom for at modtage vielsen hos pave Leo, og deres valg faldt på præsten Islejf på Skálholt, der dengang var en mand på næsten 50 år.

Island var imidlertid ikke helt uden biskop efter Henriks afrejse, der havde tvertimod alt i flere år været en egen biskop på Nordlandet. Da Bernhard den saxlandske vendte hjem fra Rom efter sin vielse og i Bremen måtte aflægge et troskabsløfte i Adalberts hånd, kunde han

*) Landnáma I k. 16. Viðb. K. Kålund, Island I 294. 306. 311.

ikke finde sig i at adlyde kong Harald imod erkebispens bud og drog til Island. Han drog til Nordlandet og boede dels på Thorvald Vidførles fødegård Giljå i Vatnsdalen, dels lidt længere østerpå, på Stenstad ved Skagefjord; han var her i 19 år (1048—67) og vendte først efter kong Haralds død tilbage til Norge, hvor han blev biskop på Selø.

Bernhard oplivede traditionerne om den første livlige kristendomsforkyndelse på Island og den første biskop, hans landsmand Fredrik. I Nordlandets bygder mindedes man ham længe efter som den der først ret havde brudt de onde vætters magt; ligesom Fredrik sang over Kodrans sten med den gamle vætte, indtil den sprang i sønder, således drog Bernhard omkring for at vie alt med hellige ord, med kors og viet vand; man sagde om ham, at han havde viet:

kirker og klokker,
broer og brønde,
vad og vande,
bjerg og bjælder.*)

Det var Islands anden landnamstid: bisperne tog det i deres værn.

Islejf var ved sin hjemkomst bleven gift med en rig pige ved navn Dalla og arvede Skålholt efter sin fader; hans søn Gissur, den senere biskop, var født her i året 1042. Da Islejf var bleven valgt til biskop, drog han til Rom, men Leo var dengang alt død og hans efterfølger Viktor viste ham til Bremen for at modtage vielsen af Adalbert. Denne modtog ham med den største venlighed, beholdt ham hos sig vinteren over og viede ham pinsedag d. 26. Maj 1056. Adalbert var henrykt over hvad han hørte fra den fjerne ø, allerede Johannes havde uden tvivl

*) Are k. 8. Hungrvaka k. 3. Snorre, O. H. k. 56. 58. 133.

givet ham en beretning derom, nu så han en af landets egne sønner hos sig, og det en mand, som i sin ungdom havde modtaget tysk dannelse og forstod at meddele hvad der var ejendommeligt for hans fædreland i modsætning til de ældre kulturfolk. Islejf var optrådt som nordisk høvding, han havde medbragt en hvidbjørn til kejseren og andre sjældne gaver; han talte med varme om det stolte folk af bønder, der selv drev deres avl og selv sang messe, der ingen konger og ingen adel kendte, som så op til biskoppen som ihændehaveren af en guddommelig fuldmagt til at jævne alle trætter og læge alle samfundets brøst, — dette billed af en guldalder, som så ofte var genstand for Adalberts drømme. Glødende som han var, når ånden kom over ham, besluttede han at drage didop, gennem alle Nordens lande, endog til Grønland og Vinland, hvis ejendommelige natur Islændingen skildrede for ham; da vilde han blive Nordens fjerde evangelist, og medens han selv mættede sin sjæl med alle de sælsomme indtryk af folk og lande, vilde han blive et vidunder for den sydlige verden, som i århundreder havde havt samme snævre synskreds til alle sider!

Islejf tilbragte den følgende sommer og vinter i Norge og kom hjem sommeren efter det store uår og påfølgende skrækkelige vinter; han var biskop i 24 år. Det gik ikke slet så let med hans planer til at reformere kirken på Island som han havde troet; man holdt alt for fast ved det tilvante, de fordringer, han troede at burde stille efter udlandets mønster, forekom hans landsmænd at være for hårde. Således fik andre biskopper indpas i landet, forløbne Tyskere som Arnulf og Gotskalk, og Armenere eller Grækere, som gjorde alting lettere og derfor fandt tilhold hos høvdingerne. Islejf fandt selvfølgelig en ivrig støtte i Adalbert, han udvirkede bandbreve over sine modstandere, men lige meget hjalp det.

Islejf henvendte da sin opmærksomhed på den opvoxende slægt; han oprettede en præsteskole på sin gård

og oplærte her høje og ringe i alskens kirkelig lærdom. To af hans lærlinge blev senere biskopper, ligesom også hans søn Gissur, nemlig Vikverjernes biskop Kol og den hellige Jon på Nordlandet. Denne sidste havde modtaget et stærkt indtryk af sin elskværdige og alvorlige fosterfader; der fortælles, at han hver gang der var tale om folk, som var enten smukke eller forstandige eller havde andre fremragende egenskaber, altid plejede at sige: »således var biskop Islejf, min fosterfader, han var den væneste mand og den forstandigste mand«. Når man da indvendte, at jo ingen talte om biskoppen, sagde han: »men han kommer mig bestandig i hu, når jeg hører tale om en god mand, thi således har jeg kendt ham.«

Islejfs ydre kår var ikke glimrende; vel sad han på sin egen gård, men da han som bispeviet mand skiltes ved sin hustru, måtte han overlade hende halvdelen af jorderne, og hun vedblev senere at eje dem også efter hans død.*) Til kirken lå ingen indtægter, thi den var ikke andet end Skålholt gårdkirke og kunde ophøre at være bispekirke, hvad dag det skulde være. Hans eneste indtægt var en del af den gamle hovtold, der nu betaltes til kirkerne og af dem rimeligvis ydedes til præsteskolen; iøvrigt måtte man selvfølgelig betale for de vielser, han foretog af bygninger og klerke.

Der forlyder intet om, hvorvidt Islejf og Bernhard stod i forhold til hinanden, hvor grænsen for deres bispedømmer fandtes og hvorledes den sidste indrettede sig på Nordlandet. Også han må selvfølgelig, ligesom Islejf og Rudolf

*) K. Maurer (Island s. 95) synes at antage, at de islandske biskopper beholdt deres hustruer, men dette var ingenlunde tilfældet. Hungrvaka siger, at Dalla og Steinun havde» »húsforráð fyrir innan stokk» på Skålholt i de to bispers tid; de vedblev at styre gården, skønt de levede skilte fra deres tidligere mænd. I Jons saga siges forskellige andre mænd at have havt forráð firir staðinn: með husfreyju þeirri, er han hafði áðr átta. Jon søger og får desuden dispensation for det gentagne ægteskab, han havde levet i; det vilde være utænkeligt, at paven og Asger skulde have samtykket i dets fortsættelse (Biskupa sögur I. s. 68. 167. 238).

have havt en præsteskole; hans fordringer til menighedslivet har neppe været mindre end hans kaldsfælles, og hans held i at gennemføre dem vel heller neppe større. Men der opvoxede nu en slægt, som med større alvor tænkte på at gøre kirkens fordringer fyldest, både ved materielle ydelser og ved åndelig lydighed.

Da Islejf drog hjem fra Bremen, gav Adalbert ham breve med, ikke blot til sine landsmænd, men også til Grønlænderne; det var selvfølgelig hans mening, at også de skulde forsynes med præster og vielser af den islandske prælat. Vi mangler imidlertid enhver efterretning om, at Islejf har ordnet den grønlandske kirke, og da Are tier derom, er det neppe sandsynligt, at han har været dèr på landet; men at han på én eller anden måde alligevel har sat sig i forbindelse med sine landsmænd i den fjerne bygd, kan der ingen tvivl være om. Der gik da også endnu en rum tid, inden Grønland fik sin egen biskop.

Færøerne derimod kom i kong Magnus's tid under Norge og sluttede sig til den norske kirke. De blodige fejder mellem Thrånd på den ene og de norsksindede høvdinger på den anden side fortsattes gennem hele Hellig Olavs tid, alle de Nordmænd, som til forskellig tid sendtes derover, var bleven dræbte på den underfundigste måde, og det lykkedes Thrånd at hævde sin stilling lige til sin død, der indtraf omtrent samtidig med Knud den stores. Betegnende for tiden og manden er det credo han lærte sin fostersøn Sigurd istedenfor kirkens almindelige bekendelse:

givne er engle gode,
ej går jeg ene ude,
mine fødder følger
fem guds engle;

beder jeg mig en bøn,
bære de den til Krist,
synger jeg salmer syv,
sørge gud for min sjæl!

»Der er mange slags credo, sagde han til drengens moder, hver af Kristi læresvende havde sit og de var 12 eller flere; nu har du dit og jeg har mit, og de kan være rigtige,

endog de ikke er ens«. Vi mindes herved Islændingen Glum Thorkelsøn, der bestandig kun bad denne bøn: »Altid godt for gammelt folk, altid godt for ungt folk!« *) Dersom dette credo, som endnu kendes paa øerne, virkelig hidrører fra Thránd, har han neppe stået kristendommen så fjernt, som sagaen synes at gå ud fra, og også dette viser os, at den senere literatur kun i ringe grad har havt den rette målestok for bedømmelsen af den ældre tids forhold. —

Da vi sidst dvælede ved disse øer og lande, var det for at vise, hvorledes kristendommen ved kong Olav Trygvesøns ihærdige bestræbelser bragtes dem af deres verdslige høvdinger. Vi så dengang, at den kirkelige tradition holdt af at tillægge ham omvendelsen af 5 lande, foruden Norge, Island, Grønland og Færøerne endnu Hjetland eller alle øerne nord for Skotland; men det viste sig ved en nærmere undersøgelse at indskrænke sig til Sigurd jarls tvungne dåb, og der bragtes ingen nærmere forbindelse tilveje mellem kirken i Norden og den på Øerne. Ved den tid, vi her taler om, forholder det sig derimod anderledes; nu trådte Ørknø-jarlen i virkeligt afhængighedsforhold til de norske konger, og forholdene på de skotske øer førte det med sig, at Adalbert kunde indvie en biskop og oprette en bispestol også i disse egne. Det er en kendsgerning af særlig interesse; thi her finder der en berøring sted med den gamle irske kirke, svarende til den med Østerlandene og den græske kirke i Holmgård. Interessen ligger deri, at der hverken det ene eller andet sted finder en tilnærmelse, men tvertimod en bestemt afvisning sted, Nordboerne holder overalt fast på den romerske kirke, selv i Irland får de deres egne biskopper, og de græske og armenske klerke vækker kun forbigående opmærksomhed; Russernes modsatte valg kan her ikke komme

*) Færinge saga k. 56. (Fortale, p. IV). Landnáma I k. 13.

i betragtning, da de for en væsenlig del har tabt deres nordiske karakter og forbindelsen med hjemmet.

Hjetland og Ørknøerne spiller en såre vigtig rolle i Norges og de norske udflytteres historie, de er det første hvilepunkt i hele udvandringen, fra dem går vejene sønderpå, vesterpå og nordpå til alle de steder, hvorhen Normændene overhoved kom på egen hånd. De talrige øer ligger ligesom henkastede i to grupper nord for det britiske hovedland; både i udseende og klima ligner de det skotske højland, kun at de selvfølgelig i en endnu højere grad end det er under indflydelse af det umådelige hav, som omgiver dem. Ørknøerne er skilte fra fastlandet ved en rivende strøm, Petlandsfjorden, i hvilken den såkaldte havsvælg eller malstrøm fandtes; faren ved at sejle her igennem forøgedes endnu ved de berygtede Petlands skær, der lå omtrent midtvejs i farvandet. Øernes vestrand dannes af en høj fjeldmur, der på Håø stiger indtil 1500 fod; den strækker sig fra Håøs sydspids til Hrosøs nordspids, kun gennembrudt på ét sted, dèr hvor »strømmen« går ind mellem de to hovedøer. Øst for denne fjeldkant, som trodser de evindelige vestenstorme, breder øerne sig bølgeformet, med frugtbart lavland og mangfoldige bugter og fjorde; der drives et indbringende fiskeri og markerne giver et rigt udbytte; fladeindholdet er mindre end Færøernes (15 mod 24 flademil), men indbyggernes antal idetmindste i vore dage fire gange så stort.

Hjetland er adskilt fra den sydlige gruppe ved en 12 mile bred kanal, den såkaldte Dønrast, »den dønnende vej«, et vanskeligt farvand, især i den mørke årstid; omtrent midtvejs ligger Fridarøen, på hvilken der alt i oldtiden var anlagt en varde for at holde forbindelsen vedlige mellem de to lande. Hjetland (Shetland) er vistnok oprindelig kun navnet på hovedøen (Meginland), der strækker sig fra nord til syd i en længde af hevned 12 mil, bjergfuld og sønderreven i endnu højere grad end Ørknøerne. Øerne har tilsammen omtrent det dobbelte fladeindhold mod disse,

men indbyggerantallet er nu det samme; de er skovløse og danner i enhver henseende overgangen til Færøerne.

Begge øgrupperne bærer ved deres oldtidslevninger tilstrækkelig vidnesbyrd om en ældgammel bebyggelse; foruden de almindelige oldsager findes her nemlig en ejendommelig række faste stentårne, de såkaldte »brochs«, der er opførte med megen omhyggelighed, så faste, at enkelte af dem endnu står næsten i deres fulde højde. Disse tårne er byggede af sten, uden bindemiddel, i rundkreds og med noget aftagende omfang opad, deres indre tvermål er fra 20 til 40 fod, murens tykkelse omtrent halv så stor, højden synes at have været et halvt hundred fod. Deres antal er meget stort, på hver af grupperne er der fundet mellem 70 og 80, ligeså mange på Katanes, den nordligste del af Skotland, færre i de nærmest tilgrænsende egne og på Sønderøerne (Hebriderne).

Heldigvis er der opbevaret et skrift fra en meget tidlig tid, som giver nogen oplysning om det, som især har betydning for os, vore fædres ældste forhold til disse egne. Det er Irlænderen Dicuil, der i året 825 forfattede en kort almindelig jordbeskrivelse og derved selvfølgelig særlig kom ind på forholdene i sit hjem. Han fortæller da, at der foruden Orkaderne (begge grupperne ved Skotland) to dages sejlads mod nord i verdenshavet fandtes en øflok med stride sunde, opfyldte af fåreflokke og uhyre fuglesværme. På disse øer har i henved 100 år levet folk fra Irland som en slags eneboere, nu er de igen forladte på grund af Normannernes hærtog. Endnu længere mod nord, fortsætter han, ligger der et stort land, oldtidens Thule, også didop er hans landsmænd nåede frem; for 30 år siden opholdt nogle sig der fra den tidlige vår indtil langt ud på året, for at iagttage solens og stjernernes løb; endnu længere mod nord mødte man det stivnende Ishav. Til disse efterretninger svarer de ældste nordiske overleveringer. Da Nordboerne i Harald Hårfagers tid kom til Island, fortæller Are, fandt de Irer deroppe, de havde kirker og

kirkekar, bøger og klokker; men de fortrak, da Nordboerne gjorde alvor af at bosætte sig; disse kaldte dem Paper og opnævnte de steder, på hvilke man havde fundet dem, derefter.

Af alt dette fremgår, at Irerne var trængte frem til søs både til Færøerne og Island; medens de sydlige grupper ligefrem regnedes med til den regelmæssig beboede verden, var hine ikke mindre dragne ind under bebyggelsen, så langt man kunde mindes tilbage i tiden (»hundrede år«), men de ansås dog for udøer og vanskelige bopæle, omtrent som Nordboernes Grønland og Vinland gennem hele middelalderen. Ørknøerne (Innsi-Orc) havde deres navn af den irske benævnelse på en tandhval eller sæl, nordisk ørkn eller orkn, og Hjetland (Hjaltland) må oprindelig vistnok kun opfattes som særnavn på den største af dem, indtil det senere kom til at betegne den nordlige flok i modsætning til den sydlige*).

Det varede ikke længe før Normændene underkuede den indfødte befolkning på de sydlige øer og fuldstændig fordrev den fra de nordlige, Ørknøerne blev et udgangspunkt for erobringen af Hebriderne og det meste af Irland, senere også af det egenlige Petland (Pikternes land), Katanes og Sønderlandet (Caithness og Sutherland) indtil Bredefjorden (Morayfirth). Men medens højst forskellige konger og høvdinger kæmpede om herredømmet i Irland, dels med de indfødte, dels med de Danske der kom fra England, dels indbyrdes, så vandt en enkelt jarleslægt sikkert fod-

*) Innsi-Orc i Chron. Scotorum p. 253. Archæologia Scotica V part I (1874); deri en række afhandlinger med kort og afbildninger om »the brochs«. Munchs afh. om Ørknøerne i Annaler f. n. oldk. 1852, og kort 1858. Norske f. h I 418. Dicuilus, ed. Letronne. Munch misforstår Dicuils text, som om der her også taltes om Hjetland blandt de nordlige halvbekendte lande; der er hele tiden kun tale om Færøerne (sunt aliæ insulæ multæ etc. Illæ insulæ sunt aliæ parvulæ, fere cunctæ simul angustis distantes fretis etc.). Sml. Historia Norvegiæ i Munchs Symbolæ p. 6.

fæste på Hrosø og beherskede herfra hele det nordlige øhav fra Petlandsskærene nordpå til Ørnvist, »havørnens rede«.

Tørv-Ejnars sønnesøns søn Sigurd jarl var det, som blev hærtagen af Olav Trygvesøn og tvungen til at tage dåben; han faldt senere i det berømte slag ved Clontarf, udenfor Dublin, hvor Nordboere fra alle egne på en langfredag (i året 1014) kæmpede med kong Brians hær, medens den tapre irske konge holdt sig tilbage på grund af festdagen og ikke desmindre blev dræbt af den danske høvding Broder. Senere delte Sigurds sønner Bruse og Thorfin jarledømmet over øerne; den sidste, hvis moder var Skottekongen Malcolms datter, havde tillige Katanes og Sønderlandet som skotsk len og var gift med Ingeborg Finsdatter på Østeråt, Kalv Arnesøns frænke og søskendebarn til Harald Hårdrådes dronning Thora Thorbergsdatter på Giske; de var alle af Finved den fundnes mægtige æt. Ingeborg kaldtes jarlemoder og fødte i et senere ægteskab Skotland en konge.

Henved midten af århundredet opstod der uenighed mellem Thorfin og hans brodersøn Ragnvald, der havde fulgt sin fader i jarledømmet; det endte med at denne sidste tilligemed sine mænd blev dræbt ved et natligt overfald af sin farbroder, der skildres som en underfundig og herskesyg mand. For at få bod for sin synd gjorde Thorfin kort efter en pilegrimsrejse til Rom; han tog vejen over Norge, hvor han rimeligvis hyldede kong Harald som lensherre; i Ålborg traf han Sven Estridsøn, derfra drog han til kejser Henrik og nåede endelig til Rom. Det var hans agt at oprette et eget bispesæde på Øerne, uafhængigt af den engelske og irske kirke, og paven henviste ham derfor til Adalbert af Bremen, hvem de øvrige nordiske folk var underlagte. Adalbert indviede en nordisk klerk, en vis Thorolf, til biskop, og sendte ham til Ørknøerne. Samtidig var den i tragedien forherligede konge Macbeth af Skotland dragen til Rom for at få syndsforladelse for drabet på kong Duncan; det lykkedes ham at opnå kirkens

tilgivelse, men få år efter bukkede han under for den dræbtes søn Malcolm, der nu blev Skotternes konge. Thorfin var som Macbeths frænde og skotsk lensmand indviklet i disse fejder, men hans stilling vedblev også efter kongens fald at være omtrent uforandret; Malcolm ægtede efter hans død hans enke Ingeborg, medens sønnerne Pål og Erland fulgte ham i jarledømmet over Øerne*).

Adam af Bremen siger, at kirken på Ørknøerne forhen styredes af irske og engelske biskopper og først nu i Adalberts tid lagdes under Bremen. Man kunde synes, at irske og engelske biskopper måtte udelukke hinanden; men ser vi nærmere på forholdene i de andre egne derovre, viser det sig, at der er god mening i hans tale. Biskopperne ved den af Sigtryg Olavsøn (Silkeskæg) byggede Trefoldighedskirke i Dublin viedes i Canterbury, og det samme var tilfældet med de senere biskopper i Waterford og Limerick**). Denne sagernes ordning er meget mærkelig; thi den viser os, at det var Nordboerne imod at underkaste sig den irske kirke, selv midt i dens hjemland, blandt dens mangfoldige bispedømmer; forholdet mellem dem og Irerne havde iøvrigt tabt sin fjendlige karakter, men den nationale modsætning frastødte endnu så stærkt, at man foretrak forholdet til de engelske frændefolk.

Når der nu siges, at Ørknøerne dels havde irske, dels engelske biskopper, så sigter det vistnok til, at den indfødte irske befolkning havde sit åndelige midpunkt ved den hellige Kolumkilles (Kolumbas) skrin på øen Hy blandt Hebriderne, der uden al tvivl så godt som altid stod i afhængighed af jarlerne, medens Nordboernes præster rimeligvis søgte vielse i York, hvis forbindelser, som det fremgår af den senere historie, strakte sig op over Skotland og øerne. Herfra sendtes der da også særlige biskopper derop, og

*) Freeman, The Norman conquest II 53, 362. Munch, II, 216. 265. Chron. Scotorum p. 285.

**) Maurer, Bekehrung II, 636. Worsaae, Efterretninger om de Danske, s. 425.

Adam nævner Henrik, den senere biskop på Island og i Lund, som oprindelig indviet til øerne ved Skotland. — Nu ønskede Thorfin jarl derimod at afbryde al forbindelse med York, ligesom Macbeth havde frigjort sig for ethvert lensforhold til England, og han var da så heldig i tilslutningen til den nordiske kirke at finde en udvej, som paven ikke kunde andet end give sit bifald.

Jarlesædet var dengang ikke som senere hen på Hrosøs østlige lave og frugtbare del, ved den lune »Kirkevåg«, men derimod på den bratte kyst ud mod storhavet, på øens nordvestlige hjørne. En indsø og et vandløb, tilligemed en ø foran kysten, udgør stedets skønhed; på øen findes et af de største bevarede brochs. Både øen og søen har bevaret navnet Birsa, Nordboerne kaldte stedet Birgeshered. Her grundlagde jarlen sin bispekirke; sagaen siger, at det var en Kristkirke, et prægtigt mønster; i den nordiske overlevering kaldtes den »kirken i Birgeshered«, men af de samtidige i Bremen får den det latinske navn Blascona, rimeligvis dannet af et nordisk Blåskogum, ligesom f. ex. Lundona af Lundum o. l. Navnet betegner da en oprindelig ødemark (som Mørkved, Kolmård o. l.), der først af Nordboerne er bleven indtagen til bebyggelse*).

Vi har nu tilendebragt vor vandring gennem alle Nordens lande i den slægtalder, der særlig synes at have sat sig den opgave ved oprettelsen af bispestole at sikre kirken et fast grundlag for en yderligere udvikling både af dens ydre livsvilkår og dens indre renhed og kraft. I Danmark forøgedes bispestolenes antal fra fire til ni, i Sverig fra én til tre, på Island finder vi to, på Ørknøerne én og i Norge fire; det samlede antal er derved mere end fordoblet. At bispedømmernes område udenfor Danmark endnu neppe var skarpt afgrænsede, var en sag af underordnet betydning, men at der gjorde sig en så stærk trang gældende til

*) Adam III, 70. IV, 34. Orkney. saga s. 86. Annaler 1852, 81 ff. Are (k. 8) har et Bláskóg på Island; betydningen ligger klart nok i navnet.

overalt at afslutte den første kirkelige organisation med indsættelsen af biskopper og oprettelsen af de dermed forbundne skoler, viser noksom, at samlivet med det øvrige Evropa blev altid kraftigere og bevidstheden om, at det gjaldt en sag af den mest omfattende betydning, altid mere levende. Endnu stod meget tilbage at gøre; men det folk, som møder med så store naturlige gaver og en så sjælden ihærdighed, vil ikke forgæves lægge sin hånd på ploven.

II. Gregor VII. Odense-Knud.
(1066—1095).

De ulykker, som i året 1066 ramte erkebiskop Adalbert, havde ikke for bestandig berøvet ham besindelsen; han samlede igen sine tanker og sine kræfter og tog fat på de nærmest liggende opgaver. Han tænkte først på fortsættelsen af sin store kirkebygning, der havde stået ufuldendt siden korets indvielse samme år som kirkemødet i Mainz. Allerede året efter kunde han nu indvie lønkirken under langhuset til apostelen Andreas, og murene nærmede sig deres fulde højde; det var hans mening, at det vestlige hovedalter skulde indvies til den forrige kirkes skytshelgen St. Peder.

Samtidig tænkte han på at skaffe sin kirke den historiske glans, som med rette tilkom den. Allerede forhen havde han genoptaget forbindelsen med Corbie i Frankrig; han sendte klosteret en levning af den hellige Ansgar, og han lod sin kansler Waldo affatte hans levned i latinske vers; digteren hilsede her den stolte erkebiskop som en af kirkens patriarker*). Nu derimod synes han fra den berømte skole i Magdeburg at have indkaldt klerken Adam, der kom til Bremem samme år som lønkirken blev indviet og blev læsemester (magister) i domskolen, for at han

*) Gualdonis poema de vita Ansgarii, Scr. r. D. I 561—621. Zeitschrift des Vereins f. hamb. Gesch. II 81.

kunde samle og optegne, hvad der kunde stille Adalberts og hans forgængeres fortjenester af missionen i det bedste lys. Adam så snart, at han ikke kunde skrive den nordiske kirkes historie uden selv at have gjort sig bekendt med dens vilkår, og han drog derfor til Danmark til kong Sven, der modtog ham med udmærket venlighed og gav ham alle de oplysninger fra Danmark, Sverig og Vendland, som han selv i så rigt mål var i besiddelse af. Vanskeligere var det at få pålidelige efterretninger fra Norge og udlandene, men også her lykkedes det dog, skønt kilderne, som det tydeligt ses af hans skrift, har været ringere, at samle oplysninger, som langt overgik hvad man forhen havde kendt på fastlandet. Hjemme i Bremen modtog han ikke blot mangen en fortrolig meddelelse af erkebiskoppen og en eller anden fortælling af klerkene eller de hjemvendende og besøgende biskopper, men han forefandt tillige en rig bogsamling af ældre forfattere og en samling af kirkens adkomstbreve, mindebøger og matrikler. Af alt dette sammenskrev han sin mærkelige kirkehistorie, der dog først bragtes i sin nuværende form efter Adalberts død og da førtes lige til dette tidspunkt; senere tilføjede han endnu en mængde bemærkninger og yderligere oplysninger, efterhånden som de kom ham i hænde*).

Adams skrift er af meget forkelligt værd, eftersom han fortæller hvad han selv har oplevet eller erfaret, eller han gengiver ældre forfatteres fortælling. Disse behandler han nemlig med stor skødesløshed, han sammenblander forskellige ting, søger at sammenknytte hvad der intet har med hinanden at gøre og oversér derved den sande forbindelse mellem de forskellige begivenheder. Der er derved fremkaldt den største forvirring i mange punkter af vor

*) Adami Gesta Hammaburgensis ecclesiæ pontificum; bedst udgivet af Lappenberg i Pertz, Monumenta VII og særskilt; oversat på dansk af P. W. Christensen. Literaturen om ham hos Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen (3 oplag) II 57—60. Årbøger f. n. oldk. 1871, 88.

ældre historie, og det er såre vanskeligt selv nu, da de ældre kilder for største delen foreligger for alle, at få de forvanskninger rettede, som engang har fået hævd ved hans avtoritet, der er mangfoldiggjort ved at de fleste af middelalderens senere forfattere hos os har benyttet ham som en hovedkilde.

Overalt hvor han derimod taler om sin samtid og dens personligheder og forhold, er han en uvurderlig vejledning og i mange henseender en enestående forfatter på den tid. Han viser sig ikke blot at være en kundskabsrig og dannet mand, men tillige fordomsfri, uforbeholden, rig på forståelse og klartseende selv i vanskelige forhold. Hans skildring af erkebiskop Adalbert er et mesterstykke af historisk konst og har få sidestykker i middelalderen; i en simpel og anskuelig fortælling giver han et billed af hans stolthed og høje beåndelse i de gode dage, hans urolige higen efter de mest forskelligartede formål, hans indre brudthed i ulykken, hans mangel på overblik over de nærmest liggende vanskeligheder, hans åndelige forvildelser og lidelser. Og denne skildring viser tillige, hvor højt han selv må have stået i dannelse og modenhed for at kunne gennemskue en så ualmindelig mand som denne prælat, der beherskede sin samtid uden at kunne beherske sig selv; den viser, at han må have følt en inderlig hengivenhed for ham, så han ad denne vej vandt den fulde forståelse af hans ofte uforklarlige færd; thi kærligheden skjuler syndernes mangfoldighed ved at lægge dem for dagen i hele deres dybe sammenhæng med menneskenaturen. — Dette klare blik og denne varme følelse førte den lærde klerk med sig, da han drog over Ejderen til »Nordens øer«. Her fandt han et land, så rigt og velsignet som nogen steds i sin hjembygd, omgærdet af det hav, som havde båret talløse helteskarer ud til alle verdens egne. Her stod nu korset oprejst overalt hvor han kom frem og det blev sagt ham, at det kunde findes ligedan hundreder af mile mod nord; således havde forsynet ført disse folk til frelsen.

Det store i denne tanke opfyldte Adam helt; ligesom Nordboen havde tænkt sig den hele verden som en valplads i den sidste kamp mellem guder og jætter, således så han ud over de nordiske folks liv i de sidste hundredår som et eneste drama, i hvilket kirken gennem gentagne nederlag, døbt i blod og tårer, brød sig en vej til hjerterne ikke mindre end til thinge og til hove. Denne opfattelse førte ham til adskillige misforståelser og fejlgreb i sin fortælling, men den gav ham tillige den sympathi for sit emne, som historieskriveren vanskeligt kan undvære og som åbnede ham forståelsen af sin samtids forhold.

Hvad der udmærkede de nordiske folk i modsætning til fastlandets, var på den ene side den større naturkraft og de simplere sæder, på den anden den enfoldige opfattelse af kirkens lærdomme og den fuldere hengivelse i dens forsorg. Hvad der for en vellærd klerk forlængst havde tabt sin interesse, det fremstillede sig her i sin fyldige mening, i hele sin oprindelige friskhed; tanker, der i det store kulturliv alt havde tabt deres rette vægt, skød her op fra nyt af og tilegnedes efter hele deres betydning. Dertil kom det mere oprindelige og gammeldags i disse folks måde at være på, den hjertelige gæstfrihed, ubekendskabet med kulturlandenes forfinelse og forfængelighed, den høje betydning, der blev tillagt mandens ord og ed, den ubøjelige stolthed der hellere tålte døden end trældom.

Men dette blik for vort folkelivs lyssider gjorde Adam ikke blind for de store mangler, som var uadskillelig forbundne med den kun halvt fuldendte udvikling. De Danskes berømmelige konge, siger han, manglede kun selvbeherskelse i forholdet til kvinder, ikke så meget, tænker jeg, ved egen skyld, som fordi dette er en udyd hos hans folk i det hele. Han roser de Svenske for deres tarvelighed, de kender intet til Sydens forfinelse, og guld, sølv, pelsværk og lignende ting har ingen tillokkelse for dem; kun i forholdet til kvinderne går de over al måde, hver mand

har alt efter sin formue to, tre eller flere hustruer, stórmændene et ubegrænset antal, alle børn ansés for lige ætbårne; men der var dødsstraf på hór og voldtægt. Ikke mindre var vore forfædre hengivne til umådelighed i mad og drikke, endog to biskopper fik deres død deraf; i England havde Nordboerne et ondt rygte af samme grund. Meget af dette var bleven en nationalfejl, tildels måske på grud af naturens ublidhed i den lange vinter; men at det strakte sig op til folkets mest fremragende mænd, til hove og til kirkens prælater, det var tegn på en råhed, som bør tages med i betragtning, når vi vil have et sanddru billed af vore fædres karakter. »Det er så landets sæd, lader Shakespeare endnu sin Hamlet sige, men skønt jeg er født og båren til den, er den efter min mening bedre at bryde end at lyde; dette tungpandede fylderi gør os til en fabel for andre folk, de kalder os drankere og hænger svinske øgenavne på os; og i sandhed, det berøver vore idrætter, selv de fortrinligste, al ærens marv og kraft.«

Kirkens formål var dengang ikke blot at yde den bekymrede trøst, men tillige at øve en stræng tugt over den enkelte; det var derfor en selvfølge, at den måtte optage kampen med disse nationale udyder, idetmindste i deres værste udskejelser. Vi har alt set, hvorledes erkebiskoppen optrådte mod Svens ulovlige ægteskab, og vi kender alle fortællingen om, hvorledes biskop Vilhelm udstødte ham af kirken på grund af gildedrab; i begge tilfælde bøjede kongen sig for bispernes myndighed. Værre var det, at selve prælaterne gav et slet exempel; ikke blot Åge og Henrik vakte almindelig forargelse, også Eilbert i Odense synes at have begået lignende udskejelser. Adalbert lod det ikke hengå upåtalt; Eilbert var en af hans egne folk og han stævnede ham for sin synode; men biskoppen mødte ikke, skønt stævningen gentoges tre år i træk, der blev sagt, at de andre danske biskopper holdt ham tilbage. Da klagede erkebiskoppen til Rom, og Alexander sendte dem en bulle, i kvilken han irettesatte dem for deres hold-

ning og opfordrede dem til at formå Eilbert til at efterkomme sin pligt og indfinde sig før sin lovlige domstol. Hvad der videre blev af sagen, siges ikke, men Eilbert drog senere til Rom, rimeligvis ifølge et bodspålæg, og døde på vejen samme år som erkebiskoppen.

Adalbert ønskede at holde større kirkemøder i Slesvig med de danske og øvrige nordiske biskopper, men kun de nærmeste indfandt sig; man holdt ikke af hans strænge påmindelser og mente vel, at der intet opnåedes ved hans reformforsøg. Det var nemlig ikke blot hans mening at øve en kirkelig disciplin over prælaterne, han vilde tillige og i særdeleshed drøfte en række kirkelige anliggender, hvis ordning endnu lod så meget tilbage at ønske. Dette hængte selvfølgelig sammen med folkets gamle vaner og kunde vanskelig afhjælpes på én gang, des nødvendigere var det at fremdrage sagen så ofte som muligt og virke for den blandt kirkens egne mænd; først derefter kunde der være håb om at nå videre.

Hvad der således især trængte til en gennemgribende omdannelse, var den nordiske måde at lønne præster og biskopper på. Den nationale opfattelse var den, at ethvert arbejde og enhver vare skal betales, således også messe og dåb eller vielser; ligesom man fordum havde købt deltagelse i blótet, havde man nu fået et »tidekøb«, et »prækstekøb« og et »oljekøb«. Denne opfattelse forkastede kirken som Simoni, præst og biskop skulde have indtægter, uafhængige af deres enkelte forretninger, det hellige skulde ikke være tilfalds. Adam klager gentagne gange over, at Nordboerne intet vilde høre om at betale tienden. —

Adams klager og Adalberts spildte forsøg på at bringe det nye frem står som en indledning eller en fortale til den nærmest følgende slægtalders historie. Det var disse store brøst, som de bedste mænd af den opvoxende slægt gav sig i kast med, Gissur på Island, Olav Kyrre i Norge, Inge i Sverig og frem for alle kong Knud i Danmark.

Denne sidste er den nye tids bedste mand, et blodvidne for en ny tingenes orden i samfundet.

Denne bevægelse vilde ikke være bleven så stærk i Norden, dersom ikke hele kirken havde været optagen af en tilsvarende; men Knud den helliges alder er tillige Gregor den syvendes.

Ligesom Gregor den store, efter hvem han tog navn, var Hildebrand en født Romer; det var som om der skulde en Italiener til at drage de sidste konsekvenser af den lære, som franske munke og tyske paver havde forberedt i et helt hundredår, læren om den alt og alle overordnede pave. Gregor VII mangler ikke helt sin store navnes religiøsitet, men den kommer dog kun sjælden frem i hans talrige breve, der nu er de eneste literære mindesmærker fra hans hånd; man ser vel, at også han har været stærkt bevæget af kirkens åndelige formål, men det ligger dog ligesom bag om den tid der tilhører historien, det er ikke den altid levende kilde i hans sjæl, således som vi finder det hos den store kirkefader. Hildebrand er derimod et politisk geni, og skønt den stat, han vil skabe, er en kirkestat, omfattende den hele kristenhed, så bruger han dog de sædvanlige politiske midler, ja han udvikler i kampen for sine formål en snildhed og hensynsløshed, som minder om hans senere landsmand, opfinderen af den moderne politiske videnskab og politiske konst.

Man har stærkt fremhævet, at det Hildebrand udførte, idetmindste i tanken, kun var fuldendelsen af hvad Gregor stræbte henimod, men dette er dog kun meget delvis sandt og vil kun kunne siges af dem, som ser på kirkens udvikling med en stærk forargelse. Gregor den store kæmpede for kirkens frihed overfor statsmagten og hævdede den enkeltes ansvar for gud; når han vilde styrke bispe- og særlig pavemagten, var det for at vinde et fast punkt for den jordiske kirkebygning, der var udsat for så mangehånde

farer, både ydre og indre; Hildebrand vilde derimod gen oplive Jødernes præstestat, han forkastede ligesom profeterne kongedømmet som oprundet af fortidens barbari; bispedømmet derimod anså han for en indstiftelse af gud, det skulde derfor være rent i sin oprindelse, helliget ved sin indvielse, uovervindeligt ved sin sammenslutning over den hele verden. Man kunde nu måske sige, at dette sidste er en følgeslutning af det første og at Gregor vilde have sluttet sig til det, om han havde set det fremsat i denne sammenhæng; men man må da også tilføje, at enhver vilde kunne give det sit bifald, forudsat at det var muligt at få en stand af biskopper, som gik aldeles op i det kirkelige og kristelige, som kun modtog valg af rette vedkommende, som levede et kysk og afholdende liv, alene optagen af sit høje kald, som sluttede sig sammen som en mur mod al uret, al urenhed og al selvkærlighed, — hvem vilde ikke finde en sådan bispevælde berettiget, idetmindste i middelalderen? Men et ganske andet spørgsmål er det, om gennemførelsen af en sådan idé, tiltrods for alle uundgåelige hindringer og i den form, som den nu engang havde fået, vilde have ligget i Gregors tanke eller stemt med hans religiøse verdensopfattelse og gennemtrængende blik på menneskenaturen. Der var jo oprunden ganske andre tider over Evropa i det halve tusindår, som var hengået siden pavedømmets store grundlægger udsendte sine taler og breve over den kristne verden; endnu stod vel striden for en del på de samme spørgsmål, men disse var nu kun grundlag for en ganske anden fordring, den om overherredømmet over alle verdslige magter, dommermyndigheden i alle kirkelige og i alle gejstlighedens verdslige sager. Nu var man gået over fra forsvar til angreb, fra frihed i det åndelige til herredømme over det verdslige, en forskel, der måske kunde undgå de fleste i samtiden, men som indebar uoverskuelige kampe og et uundgåeligt nederlag.

Hildebrands deltagelse i den romerske styrelse nåede tilbage til tiden før den første af Henrik III's paver; han var alt kapellan hos Gregor VI, som i julen 1046 blev afsat på grund af Simoni og sendt i landflygtighed til Tyskland. Herfra vendte han tilbage med biskop Brun af Toul (Leo IX, 1048—54). Med ham begyndte, som vi har set, kampen mod Simoni og Nikolaitisme; han støttede sig til kejseren, medens Hildebrand for det meste var sysselsat som sendebud udenfor Italien; kampen fortsattes af Gerhard af Florens (Nikolaus II, til 1061) og Anselmus af Lucca (Alexander II, til 1073), hvis altformående erkedegn Hildebrand var; endelig fuldførtes den af ham selv som Gregor VII (til 1085).

Gregor var for statsklog til at ville opnå alt på én gang; han begyndte med at sikre pavevalgets frihed (på påskesynoden i Lateranet, 1059) ved at overdrage det til kardinal-biskopperne i og omkring Rom; derefter skulde det stadfæstes af klerus og menighed og endelig meddeles kejseren før vielsen foretoges, dersom denne handling tålte opsættelse. Samtidig gentoges forbuddet mod at lægmænd valgte bisp og præst, at lægmænd sad til doms over klerke, og at præster og kaniker indgik ægteskab.

Et var det nu at få disse gamle sætninger påny udtalte på en synode i Rom, og et andet at få dem kendte gyldige trindt om i landene; allevegne fra mødte man den samme indsigelse, de tyske erkebiskopper, som styrede riget i Henriks mindreårighed, indførte endog tilstanden fra før Henrik III's tid og holdt alle prælaturer tilfals. Efterhånden blev fordringen imidlertid mere og mere indtrængende, den gentoges den ene gang efter den anden, Alexander II vedligeholdt en stadig brevvexling med Evropas forskellige magter, sendebud udgik til alle lande, og stadig kom man tilbage til de uafviselige krav, som kirken måtte stille til menigheden og dens verdslige høvdinger; biskopper og erkebiskopper kaldtes enkeltvis til Rom og mange af dem

kom tilbage ydmygede og som forvandlede, de havde i Lateranet fundet en åndelig myndighed og en vilje, som de uvilkårligt bøjede sig for.

Således var alt forberedt, da Hildebrand selv besteg pavestolen og antog det betydningsfulde navn, der skulde antyde hans hensigters rækkevidde. Fra år til år udtaltes det nu bestemtere, hvad det var kirken krævede af sine egne og af lægfolket; det blev båret omkring ikke blot til de store og lærde, men til alle og enhver; det blev ført frem på kirkemøder i alle Evropas egne; det vakte modstand, oprør og blodige sammenstød; men det kom igen, båret af bandstrålen og gentaget af flere og altid flere af de dygtigste mænd. Kampen blev en dobbelt; på den ene side førtes den indenfor selve kirken (om ægteskabet), på den anden mod de politiske magter (om investituren); man så ikke endnu, hvor nøje begge spørgsmål hængte sammen i deres rod, hvorledes det ene løsrev præsten fra almuen, medens det andet gjorde biskoppen uafhængig af de verdslige magthavere.

Dette spørgsmål om biskoppernes investitur blev, som Gregor havde forudsét, det mest brændende, da dets løsning stillede de videstgående krav til kongerne. Han formulerede sin bestemmelse forskelligt for at forberede stemningen på den, først på fastesynoden 1080 fik den sin endelige skarpe affattelse. Det bestemtes, at bispevalget skulde finde sted under tilsyn af en midlertidig, af erkebiskoppen beskikket biskop, klerus og menighed ved bispekirken skulde foretage men erkebiskoppen og paven stadfæste det; misbrugtes valgretten også i dette tilfælde af verdslige hensyn, kunde kirkens fyrster underkende det og indsætte hvem de vilde. Kirkemødet udslyngede en forbandelse over hver den biskop og abbed, som modtog et andet valg, såvel som over hver verdslig herre, som foretog det og tiltog sig retten til at meddele den kirkelige investitur.

Det er bekendt nok, hvorledes Gregor bragte sine sætninger til anvendelse overfor Kong Henrik IV, hvorledes han ydmygede ham i Canossa og selv tilsidst blev fordreven og afløst af en modpave; men det er ligeledes bekendt, hvorledes hans sætninger overlevede ham og dog tilsidst førtes til sejr; fire slægtaldre efter hans død kunde Innocens III sammenligne pavedømmet med solen og alle jordens kongedømmer med månen, hvis lys er lånt; men når man så kaldte ham for pavedømmets Avgustus, var det ikke uden føje at Gregor kaldtes dets Cæsar. —

Det er lidt fattigt efter et blik ud over denne bevægede skueplads at vende tilbage til Adalbert af Bremen; i denne belysning ses det bedst hvor stort hans fald havde været fra den tid han fulgte kong Henrik til Rom og afslog selve det apostoliske sæde. Nu gjaldt det for ham om at forsvare, hvad der med rette var hans, både det kirkelige og det verdslige; thi medens den saxiske hertugslægt tilegnede sig hans bøndergods, truede selve kirkeprovinsen med opløsning og undergang.

Der haves nemlig fra denne tid et falsk stiftelsesbrev for bispedømmet Ferden, efter formen udstedt af Karl den store i året 786. Stiftets grænser opgives her ikke som de på den tid virkelig var, men dertil lægges det vendiske land nord for Elbe, lige fra Trave til Pene, altså hele Bremens vendiske stift undtagen Vagirernes land (foran s. 126, anm.). Meningen hermed var vistnok at sætte en modfordring mod Adalberts bestræbelser for at få Ferden bispedømme ind under Bremen; tiden kunde nu synes gunstig til tvertimod at gøre påstand på del i det vendiske land, nu da udviklingen syntes at bære henimod en reduktion af erkebispedømmet til kun at omfatte et meget beskedent område.

I Danmark kom nemlig samtidig tanken om oprettelsen af et særligt erkebispedømme op med fornyet kraft. Sven Estridsøn havde forøget bispedømmernes antal til 9 og henvendte sig til Alexander med bøn om en endelig

ordning af den nordiske kirkeprovins; paven svarede imødekommende, Hildebrand især så' snart, at der her fandtes elementer, som kunde bruges som modvægt mod kejserdømmet og den nationale kirke i Tyskland. Der er kun bevaret et enkelt brev fra Alexander til kong Sven, men af den senere brevvexling med Gregor ses det, at adskillige andre må være gået tabte. Paven taler i temmelig svævende udtryk om kongens ønsker, men lægger særlig vægt på, at Pederspengene istedenfor at lægges på alteret skal samles og under ét sendes til Rom. Adalbert satte sin patriarkatsplan imod de danske bestræbelser; medens Adam sendtes til Danmark, neppe uden visse hensigter også i denne henseende, virkede erkebiskoppen i Rom for at få sine adkomster til at indtage en ganske særlig plads i kirkens organisme anerkendte; det må have været ved denne tid, han lod fremlægge falske breve for at godtgøre sin ret til at kræve tjeneste af de nærmeste fem biskopper udenfor provinsen, en ret, som i virkeligheden ikke var ældre end pave Klemens's bulle og rimeligvis aldrig var bleven kendt gyldig af vedkommende prælater selv (Tillæg s. 12. 23). Det gjaldt nu for ham om at skaffe den kanoniske betingelse for oprettelsen af et patriarkat, tolv lydbiskopper, tilveje, og han tænkte derfor på at dele sit eget stift i en række mindre, en plan, der umulig kunde virkeliggøres, hvis ikke paven vilde hjælpe ham til dispositionsretten over et nyt og større område.

Imidlertid drev hele denne sag over for denne gang. I Rom var man neppe tilbøjelig til at gribe ind i den bestående organisation, allermindst vistnok til at oprette et patriarkat. Langt nærmere ligger det at antage, at Hildebrand med velberåd hu lod sagen udvikle sig, som vi senere vil se den komme, idet nemlig det bånd, som forbandt Norden med kirken i Bremen, løstes ved Adalberts død og spørgsmålet derved blev åbent; pavedømmet kunde da skaffe sig et umiddelbart lydland i den nordiske kirke, i ryggen på den tyske. I Bremen og Ferden blev alt ved det gamle,

det vendiske land var for tiden et ørkesløst tvistemål, det var i alle tilfælde tabt for dem begge siden Gudskalks død.

Imidlertid kom Adalbert igen til hove, Henrik IV var bleven myndig og greb selv ind i rigets styrelse, han lod da sin forrige fosterfader komme til ære og værdighed igen. Men fjendskabet med Saxerne var fra nu af i lang tid den ledende tanke i kejserens politik, det blev et led i pavens planer mod den verdslige magt, og det indviklede efterhånden naboerne i de forbitrede stammekampe. Da Henrik IV i sommeren 1071 kom til Billungernes faste hus Lüneburg på kalkbjerget ved Ilmenau, drog Sven Estridsøn på Adalberts opfordring ham imøde indtil Bardewik, en mils vej nord for borgen ved samme flod, og her sluttedes der et forbund mod Saxerne og deres høvdinger. Sven fik som udgangspunkt for aktionen imod dem »det nærmest liggende land«, uden al tvivl egnene ned til Elbe og Stør, Ditmarsk og det egenlige Holsten; vi træffer senere en af hans sønner, Bjørn, som høvding på borgen i Ejderen (Regnoldsborg) og som herre over de tilstødende saxiske egne. Nogen fast enighed var der imidlertid heller ikke på dansk side; der fortælles strax efter, at den eneste af kongens mænd, som var tilstede ved aftalen i Bardewik, røbede den for Saxerne og således tildels hindrede dens udførelse. Hvad vi senere hører, stadfæster at der var meget delte meninger om kongens forbund imod Saxerne og at denne uenighed fuldstændig lammede hans deltagelse i kampen. Denne drejede sig da i virkeligheden også om ting, som ingenlunde kunde være de Danske ligegyldige, det var et forsøg fra de stores side på at lægge almuen i hårde bånd og gøre den afhængig såvel af adelen som af kirken. Kong Henrik havde ladet en række borge opføre i Thüringen og det sydlige Saxen, Adalbert havde gjort det samme i sit stift; imidlertid optrådte de store mere og mere hensynsløst mod almuen, de krævede ægter og arbejder, som man hidtil havde været ukendt med i disse

egne. Samtidig krævede erkebiskoppen af Mainz en almindelig tiendeydelse*).

Som man efter det her meddelte måtte vente, blev forholdene i den nærmest følgende tid temmelig indviklede, også for kong Svens vedkommende. Allerede foråret efter mødet i Bardewik døde Adalbert i Goslar (d. 16. Marts 1072); han jordfæstedes i koret i sin ufuldendte Fruekirke. Som det synes sendte kong Sven strax efter biskop Egin af Lund til pavehoffet for at opnå palliet over den nordiske kirke, men samtidig valgtes i Bremen en ung og begavet mand ved navn Limar til biskop, og paven blev således stillet overfor en vanskelig afgørelse. Gregor påstår i sine sidste breve, at han som erkedegn har taget sig ivrig af den danske sag men ikke har kunnet føre den igennem; hvorledes det nu end forholder sig hermed, så er det vist, at Egin vendte hjem uden at have opnået noget; han døde kort efter sin hjemkomst (d. 19. Oktober). Limar modtog derimod palliet, uden at det kan ses, om hans primat over den nordiske kirke udtrykkelig blev anerkendt; thi den bulle, som er overleveret os (af 2. Febr. 1073) er vitterlig senere forfalsket**). Men selv om det må antages for det sandsynligste, at Alexander har stadfæstet hans nordiske primat, så var det i alle tilfælde foreløbig af kort varighed for Limar; thi neppe to år efter bragte de politiske forhold ham i en sådan stilling, at Gregor VII, som imidlertid havde fulgt Alexander, ved en bulle af 12. Decbr. 1074 suspenderede ham fra sit embede indtil han indfandt sig i Rom for hans domstol.

Gregor havde strax efter sin udvælgelse skrevet til kong Sven for at genoptage den afbrudte forbindelse med ham, Sven var blandt de første verdslige herrer, som nød den ære at blive underrettede om paveskiftet (28. April 1073);

*) Adam III 59. Bruno, de bello Saxonico k. 20. Lamberti annales 1073. Helmold I k. 25. 26. Saxo p. 603—4. Wedekind, Noten I 212.

**) Tillæg s. 8.

men kongen synes ikke at have villet udtale sig for øjeblikket, han var rimeligvis skuffet i sine forventninger ved Egins rejse og havde nu sin opmærksomhed henvendt på forholdenes udvikling blandt Saxerne. Her kom det endnu samme år til åbent oprør, kong Henrik blev indesluttet på Harzburg og måtte undfly derfra ved nattetid, han fandt kun lunkne venner i Syd- og Vest-Tyskland. Sent på sommeren samlede kong Sven da sin ledingsflåde og gik til søs for at komme sin forbundsfælle til hjælp; han gjorde landgang et sted på den vendiske kyst, uvist hvor, og lod skibene trække over land ad vide veje til en flod, her vilde han begynde at hærge. Men der var uenighed i ledingshæren, mange holdt det for en skam at overfalde sagesløse folk, at hjælpe til at kue ude, hvad man hjemme satte pris på, den personlige frihed og selvstændighed; det var desuden bleven sent på året, og kongen, der jo i det hele satte liden pris på hærtog, gav efter for stemningen og vendte om; han ønskede neppe endnu engang at opleve hvad der var hændet ham ved Niså, at en del af hæren forlod ham i farens øjeblik. Vilterne, som ligeledes havde lovet kong Henrik hjælp, lod sig derimod bestikke af Saxerne og kastede sig i indbyrdes kampe*).

Næste år holdtes der i Erfurt i Thüringen et møde, der kaster et klart lys over den virkelige tilstand i Nordtyskland. Erkebiskop Sigfrid af Mainz holdt synode med sin gejstlighed og lægfolket for efter pavens opfordring at foreslå de kirkelige reformer gennemførte. Den første dag opfordrede han præster og kaniker til at give afkald enten på deres kirkelige værdighed eller deres ægteskab; Sigfrid tilføjede, at pavens påbud var uigenkaldeligt, men at han for sit vedkommende kun nødtvungen bragte det til udførelse. Klerkene satte sig hårdnakket til modværge, især efterat de fleste af dem havde forladt kirken, hvor synoden holdtes, og samlet sig udenfor til ny rådslagning;

*) Lamberti annales, Sept.—Okt. 1073.

mange forlod strax synoden helt, andre vendte tilbage til erkebiskoppen for at fortsætte forhandlingerne, enkelte råbte på, at det var bedre strax at dræbe prælaterne for at indgyde sam- og eftertid en tilbørlig skræk for oftere at byde dem noget lignende. Det lykkedes dog for den gang at berolige stemningen ved indrømmelser, Sigfrid lovede selv at gå i forbøn for dem hos Gregor; men næste dag, da tiendespørgsmålet skulde forhandles med lægfolk-forsamlingen, havde lidenskaberne nær sprængt alle bånd. Intet havde i den grad ophidset Thüringerne som netop denne fordring på tiende, og da erkebiskoppen nu ikke blot fremsatte den pány, men vedblev at tale for den og erklære den for nødvendig, endte det med at almuen trængte bevæbnet ind på ham og truede med at slå ham ihjel. Det lykkedes dog hans hirdmænd ved at forene sindighed med bestemthed at afværge et almindeligt blodbad, man lod erkebiskoppen slippe bort uden at tilføje ham videre overlast; han tilbragte resten af året i Heiligenstadt, hvor han hver festdag under højmessen kaldte helligbryderne fra Erfurt til bod og skrifte, idet han truede dem med kirkens band*).

Gregor havde ikke let ved at tage sit parti i disse stridigheder; medens han misbilligede Sigfrids alt for store eftergivenhed overfor Saxerne, holdt han sig dog den udvej åben selv at benytte dem i kampen mod kong Henrik. Mod denne blev forholdet bestandig mere fjendligt, og navnlig vakte hans hengivne ven Limar pavens vrede; kort efter at han var bleven suspenderet fra sit embede og forgæves opfordret til at møde i Rom lyste Gregor ham formeligt i kirkens band på fastesynoden 1075.

Allerede i mellemtiden havde han atter henvendt sig til kong Sven, overfor hvem han nu kunde indtage en friere stilling. Brevet af 25. Januar begynder med at udtale en beklagelse over, at kongens kærlighed er bleven

*) Lambert til 1074. Jaffé Monumenta Gregoriana, p. 207.

lunken, siden han besteg pavestolen, medens han fordum som diakon ofte modtog breve fra ham; han véd ikke, hvormed han har forskyldt dette. »Men eftersom vi véd,« fortsætter han, »at din højhed rager frem for de øvrige rigers fyrster, både i literær dannelse og i iver for at fuldkommengøre de kirkelige indretninger, så henvender vi tillidsfuldt vor skrivelse til dig, i den tanke så meget lettere at komme til rette med dig, som du ses at være kommen såre vidt i kundskab og livsvisdom.« Derefter følger der en række formaninger om at regere retfærdigt, ihukommende at gud vil dømme alle, høje og lave, med den samme dom. »Iøvrigt være det dig vitterligt, at vi havde bestemt udsendinge til dig, som skulde svaret og have forhandlet med dig om det, som du i Alexanders tid dels krævede, dels lovede for dit riges hæder, såvel angående oprettelsen af et erkesæde som og flere andre ting; men da de så, at vejen didop vilde blive farlig på grund af den forvirring, som hersker i Tyskland, så vendte de om igen. Dersom derfor noget af dette er dig meget magtpåliggende, og dersom du, hvad vi flere gange har hørt af dine sendebud, med from hengivelse vil overgive dig og dit rige til apostlenes høvding og stadfæste det ved hans myndighed, så vær betænkt på uden forhaling at sende dine visse bud til os, for at vi, efter af dem at have lært din vilje at kende i et og alt, med fuldberåd hu kan afgøre hvad der skal svares dig og hvorledes alle disse sager skal ordnes.«

Alt dette synes dog kun at være indledning til den i brevets slutning fremsatte opfordring til hjælp i de trængsler, som dengang omgav Gregor; han havde i sinde på den forestående synode at bandlyse ikke blot Limar af Bremen, men også Robert Viskard, Normannernes hertug i Italien. Derfor beder han kong Sven at meddele, hvorvidt han kan gøre regning på hans hjælp, dersom han skulde få brug for hans sværd mod de vanhellige guds fjender; »der er nemlig«, således ender han, »ikke langt herfra et dejligt land

ved havet, som lumpne og fejge kættere er i besiddelse af; dèr kunde vi ønske at indsætte en af dine sønner til hertug og fyrste og kristenhedens forsvar, dersom det da er din vilje, således som en vis biskop fra dit rige forsikrede at du havde i sinde, at give ham hen til at tjene i den apostoliske borg med en skare af dine trofaste hirdmænd.«

Det eneste, Sven kunde svare herpå, var et »for sent« ! Selv om Egin havde gjort disse tilbud i Alexanders tid, at altså Danmark ligefrem skulde blive et len af pavestolen, yde skat og hærfølge og til gengæld opnå en større national selvstændighed i kirken, så kunde der nu ikke mere være tale om at stå ved dem, efterat Limar havde fået palliet og Gregor var bleven pave, efterat kampen i Tyskland var kommen til udbrud og de danske stormænd havde begyndt at skille deres sag fra kongens. Sven stod desuden på gravens rand, og det næste pavebrev, skrevet den 17. April næst efter, traf ham ikke mere i live. Efter en veltalende indledning om kirkens højhed over alle magter og om samtidens forvendthed, gentog han her de samme formaninger på en mere indtrængende måde, dog uden igen at komme tilbage til lensforholdet. »Da vi véd,« fortsætter han derpå, »at du og det djærve folk, som styres ved din visdom, har den skyldige ærefrygt for alle kirkers moder, at det er så meget des ydmygere overfor St. Peder som det er udmærket ved sin tapperhed, så sender vi dig, vor elskede søn, dette brev og opfordrer dig med faderlig kærlighed, at dersom der er noget, hvormed den romerske kirkes myndighed kan rettelig komme dig imøde, du da gør os det vitterligt ved dine bud eller ved dem, der overbringer dig dette, på det vi kan hædre dig, såvidt det er retfærdigt, og gengælde dit ædle folks ærbødighed med en vel fortjent ære«. Han ønsker at få forslagene fra Alexanders tid gentagne eller i alle tilfælde at få besked på, om kongen har opgivet dem eller tvertimod, — hvad han ønsker, — har givet dem et endnu større omfang; »thi jeg elskede dig højt, da jeg endnu var erkedegn, og

som jeg tror elskedes jeg ikke mindre af dig. Men efterat jeg uværdig modtog præstedømmet, der i sin grund består i kærlighed til gud og næsten, er den hengivenhed jeg nærede for dig bleven end stærkere; gid den efter guds nåde bestandig måtte forøges ved din fremgang i det gode.« *)

Den snilde pave havde forregnet sig, da han som erkedegn foretrak Limars og Henriks venskab for Egins og Svens; et ærligt forbund med den nordiske konge kunde til sin tid have sikret ham en mægtig indflydelse på Tysklands stilling; nu bukkede Saxerne under i den blodige kamp, der strax efter udbrød, og det lykkedes aldrig ret for længere tid at binde kong Henriks magt ved de indre krige.

Få konger har vistnok i samme grad som Sven Estridsøn havt alle deres interesser optagne af rigets indre udvikling samtidig med at nabolandenes forhold i en så ualmindelig grad opfordrede til deltagelse i den store politik. Vi har alt set, hvorledes han gentagne gange droges ind i Tysklands indre kampe; vi har været vidne til hans deltagelse i kirkens kampe i Sverig og Vendland; vi har endelig set paven underhandle med ham om at træde i den nærmeste forbindelse med kirkestaten og tage parti i Italiens indre stridigheder. Men ikke mindre indtrængende var de opfordringer, som udgik til ham fra England om at gøre sin ret og sin magt gældende dèr, og Norges tilstand efter kong Haralds fald syntes i høj grad at indbyde til eventyr også i dette Knytlingernes gamle arveland.

Der var ved Hardeknuds død truffen den aftale mellem Sven og Eadward, at denne skulde være konge, men lade

*) Jaffé, anf. skr. p. 167. 199.

riget gå i arv til den unge danske jarl, der havde stemningen for sig blandt en stor del af landets høvdinger. Det manglede ikke på fristelser for Sven at bryde dette forlig, således som forholdene udviklede sig i England under den svage konge; Eadward og hans mænd fór ikke altid med læmpe mod de Danske derovre, og mere end én gang henvendte disse sig til moderlandet om hjælp, uden at kongen dog lod sig forlede til at gå ind på deres tilbud. Godvin jarl med sine mange sønner spillede som bekendt hovedrollen i Eadwards regeringstid, til dem sluttede Bjørn Estridsøn sig og opnåede derved jarleværdigheden; hans broder Esbern (Asbjørn) derimod gik i landflygtighed med flere andre af de mest udprægede førere for det danske parti. Esbern møder vi senere hos sin broder i Danmark; deres søster Gunhild, enke efter Harald jarl, der med sine sønner Hemming og Thorkel måtte forlade England (1045), gik vistnok samme vej. Under de fortsatte uroligheder blev Bjørn forrådt og dræbt af sin fætter Sven Godvinsøn; huskarlene dømte drabsmanden til at være hver mands nidding, medens de førte den faldnes lig til Winchester og jordfæstede ham ved siden af sin morbroder, kong Knud den store (1049). Senere blev Godvin og hele hans slægt fordreven fra landet, idet den normanniske indflydelse for en tid fik overhånd; efter igen at være bleven kaldet tilbage til sit fædreland døde den gamle jarl (1053); han efterlod sin magt til sønnen Harald, der strax arvede jarledømmet over Vest-Saxland og fra nu af blev Engelskmændenes fremtidshåb.

Kong Eadward døde d. 5. Januar 1066; rigets store var ikke længe tvivlrådige i deres valg, allerede dagen efter kronedes Harald Godvinsøn til konge. Det blev et skæbnesvangert år, som indlededes med dette tronskifte; efter påske viste kometen sig, fra solsæt til daggry stod den truende og blodig på himlen og udbredte rædsel over alle folk; den spåede mandefald og store omvæltninger over hele Norden, Gudskalk i Vendland og hans klerke blev

myrdede, Adalbert styrtedes ved hove, Stenkel døde og hans kirke forfaldt, Harald Hårdråde drog til England for at finde sin død, og Harald Godvinsøn, sejrherren fra Standfordbro, faldt ved Hastings.

Et par måneder før sin død havde kong Eadward modstræbende måttet samtykke i en forvisningsdom, som var fældet over hans yndling Toste Godvinsøn, jarl i Nordhumberland. Som alle de engelske fredløse gik han til grev Baldvin i Flandern, men neppe rygtedes Eadwards død før han var betænkt på at gøre sin broder tronfølgen stridig. Han synes først, allerede tidlig på foråret, at have henvendt sig til kong Sven for at formå ham til at gøre sine fordringer på England gældende. Men Sven var ikke tilsinds at indlade sig på et sligt eventyr; hans ret, hvis han havde nogen, var forældet i de mange år, som var hengåede siden han forlod England, og han selv var bleven en anden. Fra Danmark vendte Toste sig til Normandiet, hvis hertug Vilhelm ligeledes mentes at have adkomst til den engelske arv. Denne var imidlertid endnu ikke færdig med sine forberedelser og Toste gjorde da et forsøg på egen hånd, idet han (i Maj måned) gik over Kanalen og prøvede en landgang. Da denne mislykkedes fulgte han kysten nordpå til Skotland, til sin ven kong Malcolm. Denne havde, som vi har set, ægtet Thorfin jarls enke Ingeborg fra Østråt, og ad denne vej synes Tostes opmærksomhed at være bleven henledet på den norske konge, der havde været gift med Ingeborgs søskendebarn Thora. Harald Hårdråde kunde ikke modstå fristelsen; hensyn til andres ret kendte han ikke og her syntes der at frembyde sig en ualmindelig god lejlighed til at grundlægge en ny stormagt.

Det var sent på sommeren, da den norske flåde på over 200 langskibe gik i søen med kongen, hans søn Olav, dronning Ellisiv og hendes døtre. De gik først til Ørknøerne, hvor kvinderne blev tilbage medens hæren gik sydpå langs Skotlands kyst til Humber. Midt i Sep-

tember stod den norske flåde op ad floden, hvor ingen ventede dens komme; fra Humber gik den op i Ouse og her gjorde Harald landgang ved Riccale og gik nordpå til York. Syd for denne stad slog han jarlerne Eadwine og Morkere ved Fulford og få dage efter tog han staden og lod sig hylde som Nordhumbrernes konge. Men Harald Godvinsøn havde neppe fået underretning om den uventede fjendes indfald, før han samlede hvad han kunde overkomme af hærmænd og almue og stillede sig overfor sin berømte navne. Hærene mødtes ved et hællevad over floden Derwent, som sammen med Ouse flyder i Humber, det kaldtes Stanfordbridge og var bestemt til at danne midpunktet for tilførslerne til hæren. Mandagen den 25. September faldt kong Harald, Toste jarl og største delen af den norske hær; den unge kongesøn derimod blev indbuden til kong Haralds lejr, modtog fred og lovede aldrig mere at gæste England med hærskjold; kun hvert tiende skib siges at være kommen tilbage til Ørknøerne.

Men i de samme dage som Nordmændene forlod landets nordkyst med kong Haralds besejrede banner »Landøde«, førte Normannerne St. Peders viede korsflag i land på sydkysten, og 14 dage efter fandt Harald Godvinsøn heltedøden ved Senlac; Angelsaxernes udskårne drage ses for sidste gang på tæppet i Bayeux, men besejret og trådt i støvet for bestandig*).

Kong Vilhelm fik først lidt efter lidt fodfæste i riget; fra først af ejede han kun den sydlige og østlige del, senere trængte han altid længere frem ind imod midten, nordpå og vesterpå. Imidlertid søgte han ved kloge underhandlinger, i hvilke han bestandig havde været en mester, at

*) Freeman, Norman conquest II 36. 63. 102. 151. 335. 500. III 71. 300. 324. 335—76. 400. 441. 498. Morkinskinna s. 109. Gangen i Tostes forskellige forsøg er her fremstillet efter hvad der synes nødvendigt at følge af en sammenstilling af de forskellige kilder.

holde fremmede fjender ude for at ikke de indfødte skulde få en fælles fane at samle sig om. Frem for alt frygtede han den danske konge, der både var Eadwards og Godvinsønnernes nærmeste arving, og ad forskellige veje søgte han at påvirke ham i fredelig retning. Således fortæller Adam, at han sendte erkebiskoppen i Bremen rige gaver for at han skulde tale hans sag for Sven, og lejlighedsvis hører vi anden steds fra, at han sendte abbeden fra St. Avgustin i Canterbury, den berømte Æthelsige til Danmark for ved lignende gaver at vinde kongen og hans højtbetroede mænd. Også den islandske sagatradition kender denne sendelse og tilføjer, at Vilhelm gentog sine gaver flere år i træk, så de Danske med en vis ret betragtede England som skatskyldigt til Sven som dets retmæssige konge*). Det er betegnende for den opfattelse, man i udlandet havde af kong Sven, at han søges påvirket gennem kirkens højtstillede mænd; Vilhelm undlod da vist heller neppe at lægge den største vægt på, at han havde foretaget toget med pavens velsignelse som et korstog mod Harald Godvinsøn, der engang (rigtignok nødtvungen) havde aflagt ed på ikke at ville træde hans fordring på tronen hindrende i vejen. Det er dog neppe sandsynligt, at kong Sven har kunnet bringes til at ansé Vilhelms sejr for en gudsdom; han selv havde i alle tilfælde en både ældre og bedre adkomst til tronfølgen end enten Vilhelm eller Harald; men han var en mand, som kun modstræbende kastede sig i vidtudseende foretagender og i intet tilfælde vilde han gå over Vesterhavet, før forholdet til Norge var bragt på det rene; freden ved Gøteelven var nemlig begrænset til de to kongers levetid.

Heller ikke i denne sag fornegtede hans højsind og mådehold sig, man sporer ingen særlig trang til at få oprejsning for Haralds færd i Danmark; den unge Magnus

---

*) Adam III 53. Scr. r. D. III 253. Freeman IV 135 (749). Saga Játvarðar h. h. k. 9. (Annaler 1852, s. 36).

sad uanfægtet i Trondhjem, skønt det varede et helt år, før Olav kom hjem med levningerne af flåden. Derefter toges de to brødre til samkonger over Norge, Olav skulde særlig have den østre, Magnus den nørre del. Først da dette var bragt i orden, kom kong Svens bud til dem for at tilbyde en fornyelse af freden på det vilkår, at de tog Norge til len af ham, således som deres fader havde lovet i Sigtun og som flere af deres formænd havde gjort før ham. Brødrene afslog dette vilkår og holdt på freden som den var sluttet i kong Magnus's og deres faders tid; »i købingen, hvor den hellige konge hviler, siger skjalden Sten i sin Olavsdrapa, dèr monne helten negte Sven sin odel, han er en mægtig konge; kong Olav monne højligen elske sin æt, Ulvs arving kræver forgæves det hele Norge.»

Det synes derpå at være kommen til åben kamp, første gang under Halland; Olav måtte trække sig tilbage for at hente hjælp nord for Stat. Hvad der videre foregik er ikke bekendt; resultatet var i alle tilfælde, at Sven opgav sin fordring på Norge mod at få løfte om en ubrødelig fred, hvad han end foretog sig udenlands. Som pant på freden ægtede Olav hans datter Ingrid, medens Sven fik kong Haralds enke Ellisiv; Magnus Haraldsøn døde året efter og Olav var nu i mange år Norges enekonge*).

I året 1069 gav Sven Estridsøn endelig efter for Engelskmændenes opfordringer til at sende dem hjælp. Efterhånden var hele hans slægt udryddet eller fordreven fra England. Hans broder Bjørn var dræbt, Esbern fordreven til Danmark, søsteren Gunhild med sine sønner ligeså; Harald Godvinsøn og Toste var faldne, Haralds børn var flygtede til Danmark, de to sønner blev her i landet, datteren Gyda blev gift til Rusland. Nu blev også hans faster, den ældre Gyda, Godvin jarls enke, fordreven til fastlandet, hun havde kun én datter Gunhild tilbage;

*) Adam III 53; skol. 86. Morkinskinna s. 124—127. Munch, II 380

som »en anden Hecuba« havde hun overlevet slægtens undergang og fædrelandets frihed.

En dansk flåde gik i søen under anførsel af Esbern, kongen selv vilde ikke optræde i det fremmede land, da han neppe agtede at gøre fordring på tronen for sin egen person. Derimod fulgte to af hans sønner, Harald og Knud, de senere konger, tilligemed to biskopper og tre jarler med flåden; der siges at have været Vender, Saxer og Friser i følge med dem. Hæren blev borte i et helt år, først sent på sommeren 1070 kom den tilbage; den havde ikke udrettet stort, den bevægelse som var opstået ved dens ankomst havde Vilhelm dæmpet med barbarisk grumhed og kampen var snart udartet til gensidige ødelæggelser. Kong Sven havde sin broder mistænkt for at have ladet sig bestikke til uvirksomhed og gjorde ham fredløs*). Tanken om Englands befrielse lod han falde.

Kort efter lykkedes det ham, som vi har set, at udvide sit rige mod syd, han kunde sætte en høvding i borgen på Ejderøen og give ham lenet ned til Stør og Elbe; mod Sverig havde han fået grænsen fastsat, med Norge var der sluttet en varig fred; der stod kun tilbage for ham at sikre en fredelig arvefølge i kongeslægten, for at ikke alt, hvad han havde skabt, igen skulde opløses og tabes i indbyrdes krige.

Den gamle germanske arvefølgeorden hvilede overalt på slægtens samlede ejendomsret til land og rige; ligesom bondens sønner delte hans gård, således delte kongens sønner hans magt. Oprindelig fandt der da tillige en deling af landet sted, således som vi finder det hos Mervinger og Karlinger i det frankiske rige, og som det senere kommer igen i Norge, i Rusland og senere i de arvelige len; men til andre tider blev kongerne siddende i fællig ligesom bondeslægten i et bol, således som vi i Danmark har set det med Gudfreds og Regner Lodbrogs sønner,

---

*) Kilderne hos Freeman, N. c. IV 249.

eller som Magnus den gode og Harald Hårdråde i Norge, og som vi senere atter i en kort tid finder det i Danmark, da Knud og Valdemar var samkonger, medens der foretoges en udskiftning, da også Sven optoges i fællig med dem. Der er ingen grund til at tvivle om, at dette var Danmarks nedarvede kongeret; kongeslægtens fåtallighed og forholdet til nabolandene gør kun forholdet mindre gennemskueligt end f. ex. i Norge. Kong Gorms sønner har, som det synes, en tid siddet i fællig i riget med deres fader; senere gør Guld-Harald fordring på at indtage sin faders plads, og den udvej, Harald Blåtand vælger, at skaffe ham et andet rige, indeholder jo en godkendelse af hans fordring. Det samme gentages senere, Sven Tjugeskæg vinder England til Knud, hvorfor Harald ikke vil dele Danmark med ham; Knuds sønner får hver sit rige.

Men hvorledes skulde det gå, når samme ret skulde gælde efter Sven Estridsøns død? Han havde en talrig børneflok, ikke mindre end 14 sønner overlevede ham, det var umuligt at skaffe dem alle del i riget. Men udviklingen i de store kulturlande var desuden gået i en anden retning, kongedømmet gik i arv til en enkelt, denne enkelte udvalgtes af rigernes stormænd og modtoges af folket, han indviedes af kirken. Det blev da hans egen sag at sørge for sin slægt, så den kunde have et sømmeligt udkomme, nogle fik len, andre blev ved kongens hof, atter andre gik i kirkens tjeneste eller tog klædet og gik i kloster. Kong Sven var betænkt på at indføre den samme ordning i Danmark; en af hans sønner sendtes til Rom for at modtage endog pavens indvielse til kongedømmet, valget var faldet på Magnus, en søn af Thora; han døde imidlertid undervejs og denne plan strandede, som alt hvad der forhandledes med pavehoffet. Thora var en af Svens mange frillekoner, hun havde forgivet hans adelhustru Gyda og synes at have været ham særlig kær. Sønnens død, netop dengang han var bestemt til konge, opfattedes som en himlens straf over hendes misgerning, og der tilføjes, at

hun ikke siden fødte børn. Valget af Magnus må selvfølgelig være truffet på thinge efter kongens forslag; senere gentog Sven det ikke, men lod sagen bero, måske i det håb at få flere sønner af Thora. Da imidlertid døden nærmede sig, samlede han sine børn og pålagde dem såvel som sine mænd at enes om en enkelt konge. Når der tilføjes, at han gav den regel, at alderen skulde gøre udslaget, så modsiges det af hvad der senere skete, ligesom det også i sig selv er usandsynligt, at han skulde have villet foregribe valget; har han fastsat noget sådant, kan det kun have været bestemt til at gælde i mellemtiden efter en konges død til efterfølgerens valg. Men der tilføjes, at den nye ordning vedtoges med våbentag og at det blev bestemt, at den som brød den skulde være i kirkens band, og dette tyder på, at sønnerne med hele hirden blev tagne i ed på at være den udvalgte konge tro, ligegyldig hvem det blev; thi bandlysning var en straf for drottensvig i hirden.*)

Sven Estridsøn døde fjernt fra sit sædvanlige hjem i Roskilde; han var efter påske i året 1075 på gæsteri i Sønderjylland og opholdt sig på kongsgården Suddetorp (kærtorpet, Søderup), i nærheden af landsthinget på Urne; her tog han det løfte af sine omgivelser, at de vilde føre hans lig til Roskilde Trefoldighedskirke. Døden indtraf tirsdagen d. 28. April; det var i det 28. år efter kong Magnus's død, det 31. efter hans første udvælgelse.**)

*) Adam, skol. 67. 78. Scr. r. D. IV 258. William af Malmesbury, ed. Savile, p. 60. I. G. F. Ræder, Sven Estridsøn, s. 214, antager, at bandlysningen sigter til en pavelig stadfæstelse, men det ligger langt nærmere at tænke på hirdloven. Årbøger 1876, s. 162 ff.

**) Som bekendt opgiver de danske kilder året 1074 (Scr. D. I 378. III 339); men dette forbydes ved de to pavebreve af Jan. og April 1075. Vi må da antage, at den ældste kilde, af hvilken Ælnoth og Roskildekrøniken har øst, har opgivet: 1074 år efter Kristi fødsel, d. 28. April, d. e. 1075. Når Ælnoth siger, at han døde i sit 28. år, er dette regnet fra Magnus's død, d. 25. Okt. 1047, og går da på 1075; det samme er tilfældet med Roskildekrønikens

Som bekendt bringer traditionen, rimeligvis støttet til en folkesang, biskop Vilhelms død i forbindelse med kongens, men af de historiske kilder fremgår det, at han dengang allerede var død og havde fået en efterfølger i Sven Norbagge; som hans dødsdag nævnes d. 13. December. Hvorledes fortællingen om mødet i Topshøj skov ved Sorø er opståët, er ikke let at vide, men det ligger nærmest at antage, at en sådan begivenhed virkelig har fundet sted enten ved denne eller en lignende lejlighed og da er bleven overført på den bekendte biskop. Sven Estridsøns grav fandtes i Roskilde domkirke foran sangerhuset, som det synes ud for biskop Vilhelms, rimeligvis den plads, han selv havde valgt; man højtideligholdt her hans årdag d. 9. Maj, altså vel begravelsesdagen, der ligeledes siges at have været hans moders dødsdag.*)

Sven Estridsøn kaldes »kongefader«, han efterlod sig en række sønner, som i to slægtaldre styrede Danmark, og hans stamme klædte tronen i henved fire hundred år; han er også sine ætmænds åndelige fader, mindebogen i Lund begynder med ham rækken af »de katholske konger, ved hvis nidkærhed den katholske tro er udbredt i Danmark«. Det vilde vistnok støde an imod de almindelige forestillinger, om man vilde kalde ham en stor mand, og dog hører han til de ualmindelige begavelser og de ualmindelige karakterer under kongekåben; ingen i den danske kongerække kan sættes over ham, få ved hans side. Men hans fremragende egenskaber var ikke glimrende, hans styrke lå i det ufortrødne arbejde, den uafbrudte virksomhed og den utrættelige kamp for sine formål. Derved

31. år, der går på sommeren 1044. Islænderne har fejlagtig året 1076, hvad der iøvrigt også lettere forklares af 1075 end af det foregående år.

*) Saxo p. 566 f. Scr. r. D. I 378. III 266. 337. Necrolog. Luneburg. 13. Dec.: Willelmus episc. frater noster (Wedekind, Noten III) Kalv Månesøns vers (Knytlinga k. 25), der lader Sven blive begravet i Ringsted, kan intet bevise mod de danske kirkelige kilder.

grundlagde han en kirkelig organisation og et nyt monarki og han gennemførte den grundforandring i folkets livsretning, hvis man tør kalde det så, som er betegnende for modsætningen mellem Knytlingerne og de ældre Ylvinger, retningen udad og arbejdet indad i folkeopdragelsens tjeneste.

Der er i den henseende en ikke ringe lighed mellem Sven og Harald Blåtand; denne peger alt i samme retning, også hans virksomhed er for det meste indadvendt, dens genstand kristendommen og dens udbytte en omvæltning i folkets åndelige liv. Men ved siden af er der tillige en stor og glædelig modsætning mellem de to konger; det ses tydeligt, hvilke fremskridt tiden har gjort i de hundrede år, som ligger imellem dem; overfor den grumme Harald, der giver sit samtykke til Håkon jarls dobbelte forræderi, hvis fromhed bliver mørk alt som han ældes og gør ham mistrosk mod sin søn, ser vi i Sven en mild, ædelmodig, vennesæl og folkekær konge, en mand, der vel kan bukke under for sin ilsindethed og for sit folks og sin tids svagheder, men som forstår at rejse sig igen og at ydmyge sig for den sædelige myndighed, som kirken udøver. »Han regerede kongeligt hele sit liv,« siger Ælnoth, »og idet han ligesom fordum hin Trojanernes høvding Priamus foretrak anseelse for herredømme, — thi, som skriften siger, han var vís i sit hjerte og stærk i sin arm, — beskærmede han sit folk vældigen mod ydre fjender og det lige meget ved sin kraft og sin klogskab, alt under forsynets velsignelse, og efterat der trindt omkring var skaffet fred til veje gjorde han det frygtet for alle naboer ved sine våben og sit mandtal. Heller ikke forsømte han at fremme kirkens sag, han ophjalp de kirker som alt fandtes og byggede nye på steder, hvor der ingen havde været; thi han var ikke uden højere dannelse og han kendte gudstjenestens hellige læst. Klerus og biskopperne forøgede han tallet på og søgte at hædre dem, faderløse og enker, fattige og fremmede, især fattige klerke, hjalp han med

kongelig gavmildhed. — Og kort at fortælle: han var mild imod de små og stræng imod de store, hine hævede hans nåde, disse nedtrykkede hans myndighed, som digteren siger: »de fattige giver han føde, de nøgne hus og klæder;« nogle understøttede han, for at de ikke skulde bukke under blandt de fremmede, andre bedækkede han mod vinterens kulde og sommerens hede. — »Men hvad er helt fuldkomment blandt menneskene?« — Ligesom fordum den tapreste konge og største profet, David, således hengav Sven Magnus sig midt i sin fromme virksomhed, efterat have opnået lykke i riget og fred og ro, til et yppigt og sanseligt liv og efterlod et talrigt kuld af børn.« *) Den islandske sagas ros over ham er ikke mindre, men den fremhæver andre sider. »Han var den smukkeste mand,« hedder det, »større og stærkere end alle andre, fordringsløs og blid, gavmild fremfor nogen, forstandig i tale, en klog regent og retsindig, tålmodig, kæk og meget våbendjærv, men ikke sejrsæl i kamp.« **)

Frem for alt ragede han højt op over sin samtidige i Norge, Harald Hårdråde. Sagaen, der dog har bevaret den norske tradition, lægger ikke dølgsmål på den dybe modsætning i deres karakter. De to konger mødtes engang under Samsø og Harald ønskede at undgå en kamp, han havde som sædvanlig kun villet hente bytte og trælle i Danmark; han tog derfor de danske fanger og kastede dem i søen for at stanse forfølgeren. Han opnåede også sin hensigt, thi Sven vilde ikke købe en sejr for disse ulykkeliges undergang; men strax efter var han så heldig at fange besætningen på syv norske ledingsskibe, der var blevne tilbage på Samsø. Hans mænd rådede ham til at gengælde Haralds hjerteløse færd på disse folk, men dertil var kong Sven både for mild og for stolt.

---

*) Scr. r. D. III 332—35.
**) Knytlinga k. 25.

Fortællingen om Avdun fra Island, der drog til Rom og gæstede begge de to nordiske konger undervejs, viser os det samme forhold mellem dem; selv Harald måtte indrømme, at kong Sven uden at ane, at han blev iagttaget, havde overgået ham i gavmildhed og kærlig omtanke for den fremmede.*)

Og endelig viser fortællingen om hirdmændenes drab i Roskilde kirke ved nyårs ottesangen, biskop Vilhelms »forbud« over ham, da han kom for at høre højmessen, og hans hensynsløse bod og offenlige skriftemål, at hans sind var ydmygt og hans hjerte blødt, han vilde ikke besmykke sine fejl og lægge synd til synd; han valgte sin grav ved siden af den biskop, der siges at have været »en skræk for de store og skånselsløs i sin vrede.« Og denne karakterens mildhed og adel var ikke så meget noget medfødt som frugten af en rig åndelig udvikling og en alvorlig selvopdragelse. Vi ser ham ikke således i sin ungdom, da han i et afgørende øjeblik sviger kong Magnus eller raser mod Adalbert for at beholde sin frænke til ægte; først efterhånden modnes og blidnes hans tanke, han vinder herredømmet over sig selv, hans blik udvides med de rige kundskaber, han tilegner sig, og hans sans åbnes for kristendommens enfoldige lære, at gud står de hoffærdige imod, men giver de ydmyge nåde.

En udenlandsk kilde fortæller, at Sven Estridsøn efterlod sig 14 sønner, og omtrent det samme resultat kommer man til ved at tælle dem sammen, som nævnes i historien. Foruden de fem, som blev konger, kender Saxe to, som endnu levede dengang efterretningen om Erik Ejegods død kom til riget, nemlig Ubbe og Sven, én som var høvding i Rensborg, nemlig Bjørn, én som faldt ved Knuds side i

*) Morkinskinna s. 57. Snorre, H. H. k. 34. Saga H. H. k. 72 (Fornmannasögur VI).

Odense, Benedikt, desuden en Gorm og en Åmund; det var ialt 11. Knytlingesaga kender foruden disse en Thorgils og en Sigurd, den sidste faldt i Vendland, den første kom efter kongens død til Gårderige, dèr fødtes han op hos sine mødrene frænder og blev tagen til konge; han har da rimeligvis været en søn af Ellisiv Jaroslavdatter. Endvidere nævner sagaen som den ældste søn en Knud, der døde på Romfærd, altså den samme som Adam kalder Magnus; dette har da været hans såvel som faderens kirkelige navn ved siden af det nationale, ligesom f. ex. en af døtrene hed både Gunhild og Helene. Endelig nævnes der i et diplom fra kong Nils's tid en Karl, »kongens broder«, og den bekendte Sven der faldt på korstog, »den danske konges broder« eller »kongens søn af Danmark«.*)

Kong Sven havde sat disse sønner til opfostring på flere forskellige steder efter deres forskellige mødrene, en omstændighed, der vistnok bidrager til at forklare de senere spaltninger ved kongevalgene: hvert land holdt på sine egne. Flere af dem satte han til lærde studier, en skik, der fra nu af bliver almindelig i kongeslægten i et helt århundrede og meget bidrager til at formindske kongsemnernes antal; det var vistnok især dem, der var fødte af ringe mødreneæt og derfor vilde have vanskeligt ved at gøre sig gældende i verdenslivet; deraf kan det tillige forklares, at vi ikke træffer nogen af dem i bisperækkerne.**).

Kongevalget fandt denne gang sted på Isøre ved Isefjordens indløb; når vinterstormen driver havisen ind imod

---

*) Saxo p. 557. Knytlinga k. 23. Thorkelin, Dipl. I 243. Will. Malmesbury p. 60. At der var to sønner af navnet Sven, kan også finde en stadfæstelse i sagaen; thi her siges først, at kongen havde en søn Sven med dronning Gunhild, og mange frillebørn, og derpå nævnes 14 ved navn, »som kom over barnealderen«, og blandt disse atter en Sven. At der findes flere sønner af samme navn strider hverken mod gammel eller senere folkeskik. — Helenes krucifix, se Suhm IV 466.

**) Scr. r. D. III 335—36.

land, skrues den her op i det snævre farvand og bedækker kysten med høje volde; i den blide årstid var der her en fortrinlig plads til rigets flåde, når den mødte alle vegne fra for at deltage i et kongevalg eller rådslå om ledingsfærd.*) Thingflåden lagde til i fjordhalsen, der ved en sandrevle deles i en østlig og en vestlig rende, Skåningerne ved den østlige kyst ved Halsnæs, Jyder og Øboer ved Isøre på Odsherred. Det viste sig strax, at hver af de to hære havde sit kongsemne, Skåningerne ønskede at få Knud, de andre Harald; det var de samme kongesønner, som få år i forvejen havde været med flåden i England. Hvad der talte for Harald var hans alder og blidere karakter, han kaldtes Hen, den bløde sten; Knud derimod var mere våbendjærv, en udpræget karakter og højere begavet; om Harald kunde man formode, at han ikke vilde lade sin faders gerning forfalde, men af Knud måtte man vente, at han vilde føre den videre med ny kraft, således som ynglingen tager fat, hvor faderen slipper, når dennes livsmål har grebet også ham.

Efter hvad den senere tradition kendte til begivenhederne ved kongevalget, må man formode, at Skåningerne har været rede til at kåre Knud til særkonge, når ikke det kunde lykkes dem at sætte et almindeligt valg igennem; men dette strandede på hans ærbødighed for faderens påbud, at kun én måtte modtage valg. Man må da formode, at det er bleven vedtaget at give Knud vederlag ved at udruste en ledingsflåde til at erobre England, ligesom fordum Harald Svensøn havde affundet sig med sin broder Knud. Derefter kåredes Harald af hele riget og aflagde sin kongeéd.**)

Allerede samme efterår viste den danske flåde sig under Englands kyst. Der var atter udbrudt uroligheder

*) Saxo, p. 569. 498. Til andre tider samledes man i Hærvig, ved Vårding eller i Limfjorden. Foran s. 243.

**) Ælnoth, Scr. r. D. III 340. Saxo p. 568 Knytlinga k. 26.

i det nordlige, jarlerne Ralf (Rawulf) af Norfolk og Roger af Hereford stod i våben mod Normannerne og bad som sædvanlig om hjælp fra Danmark. Den franskfødte erkebiskop Lanfranc optog kampen med de frafaldne jarler, han slog Ralf og indesluttede ham i Norwich, men jarlen undslap og overlod forsvaret til sin heltemodige hustru. Medens nu Norwich faldt og landet snart atter bragtes til ro, æggede Ralf de Danske til deltagelse i kampen, og da forholdene i Danmark netop begunstigede denne sagernes gang, stak Knud i søen med en ledingsflåde på 200 skibe; blandt hans ledsagere nævnes jarlen Håkon, rimeligvis den norske Håkon Ivarsøn, Harald Hårdrådes fjende, som Sven Estridsøn havde gjort til jarl i Halland.

Kong Vilhelm undervurderede ikke den betydning, de Danskes ankomst kunde få, selv nu da de særlig dansksindede egne var så grundig ødelagte; misfornøjelsen med hans franske regimente var almindelig. Men netop ved bestandig i rette tid at øjne enhver fare og strax at møde den med al sin magt, lykkedes det ham at bryde ethvert forsøg på at fravriste ham det uretfærdig erhvervede rige. Før flåden nåede sin bestemmelse ser vi ham derfor også være betænkt på at møde enhver rejsning af de dansksindede stormænd med den yderste strænghed, han fængslede jarlen Valthjof, som forrige gang havde været en af høvdingerne, og skønt han denne gang intet somhelst tegn havde gjort til frafald, holdt han ham fra nu af i fængsel og lod ham året efter uretfærdig henrette. Den danske flåde udrettede intet; den gik mod York, hvor St. Peders mønster blev brændt, måske hærgede den endnu hist og her, men derpå forsvandt den fra den engelske kyst; Knud gæstede på hjemrejsen kong Vilhelms svorne fjende, grev Robert Fris i Flandern, hvis datter han senere ægtede.*)

*) Freeman, N. c. IV. 579 ff. Munch II 394.

Et islandsk skjaldevers fra denne tid siger, at der herskede ufred i Danmark: »Svens sønner kan ikke enes efter deres faders død, Harald må værge riget mod elleve brødre.« Det samme fremgår af et pavebrev til kong Olav i Norge, skrevet d. 15. Dec. 1078. Han har hørt, siger Gregor, at Danekongens brødre har søgt tilhold hos ham i Norge for herfra at føre hærskjold mod deres fædreland og tvinge Harald til at dele riget med dem. Men dette sømmer sig ikke for en kristelig konge, thi hvert rige som er splidagtigt med sig selv står for fald, og den hellige kirkes sag tilsidesættes, når freden er ude. Derfor bør Olav gøre sit til, at brødrene afstår fra deres forehavende og at Harald modtager dem med kærlighed i sit rige og giver dem passende værdighed og indtægter; går han videre i denne sag vil gud visselig hævne det på hans eget rige.

Dette kunde synes at tyde på, at sønnerne ikke har respekteret den éngang trufne afgørelse med hensyn til arvefølgen; men måske er dog nogen misforståelse tilstede i de brugte udtryk. Vi vil senere få at se, at kong Nils tilbageholder sin søstersøn Henrik Gudskalksøns mødrenearv, og at denne derfor hærger riget fra år til år; det samme har rimeligvis været tilfældet med Harald Hen og hans brødre. Man havde endnu ikke kunnet gennemføre den nye retsorden i alle dens følger, kong Harald kunde påstå, at han med kronen tillige havde overtaget hele faderens efterladte arv, og brødrene kunde derimod gøre gældende at alt kongsgodset var deres fædrenearv; den senere tids modsætning mellem kongeslægtens private ejendom og kongelevet, kronens gods, kunde dengang ikke være udviklet. Der var således rig anledning til trætte mellem brødrene, uden at det just har behøvedes at dreje sig om selve riget.

Imod kirken var Harald særdeles venlig stemt, men han synes ikke at have gjort noget for at udvikle dens organisation eller opnå en endelig ordning af dens forhold i erkebispesagen. Saxe dadler ham for hans fromhed i

det ydre, den ængstelighed, hvormed han iagttog kirkens skikke, men han kan neppe ansés for en uvildig dommer i denne sag, dertil står han den ældre tids kirkelige liv altfor fjernt. En slig nøjagtig opfyldelse af ydre skikke, visse bedetimer o. l., var ingenlunde ejendommelig for enkelte svage karakterer, men møder os jævnlig i det 11. århundrede hos tidens mest fremragende mænd. Om Henrik II og III af Tyskland fortælles der således, at de overholdt alle faste- og højtidsdage med den yderste strænghed, de gjorde pilegrimsgange til klostre og kapeller, barfodede og i bodsdragt, og dog var de selvstændige ja ofte hensynsløse overfor kirkens personer og ejendomme i alle verdslige forhold.

Heller ikke fremlyser det af de to breve fra Gregor VII til kong Harald, som endnu er bevarede, at der har været noget særligt forhold mellem dem eller mellem kongen og kirken i det hele, tvertimod opstilles her den afdøde konge som et uopnået mønster i den henseende. Første gang skriver Gregor d. 6. Nov. 1077; det var i de dage, da han efter sin triumf i Canossa (i Januar s. år) atter så sig nødt til at optræde mod Henrik IV ved at forny bandsættelsen og opstille en modkonge imod ham. Af brevet synes det at fremgå, at det er første gang, paven har fået tid til at tænke på de danske anliggender, han er åbenbart så aldeles optagen af kampen i Tyskland, at nabolandene kun er til for ham i forhold til kejserdømmet. Nu havde han afsendt bandbullen, den forkyndtes i Goslar neppe 8 dage efter at brevet til Harald er skrevet; hans tanker går da atter til den forsømte forbundsfælle i Norden, det kunde atter få sin betydning at have en støtte deroppe i de kommende kampe, Saxerne var nu bleven Gregors åbenbare venner og forbundsfæller. Brevet selv indeholder dog intet derom, det er holdt i kirkelig stil, det politiske er det overladt sendebuddene at bringe på bane. Paven sparer ikke på sin ros over Sven; han har været en så from kirkens søn, så trofast og så enestående i sin kærligheds iver, at der

neppe var hans lige blandt kongerne. Dog laster han ham for hans kødelige lyst; havde dette ikke været, vilde han ikke have tvivlet om, at han jo havde fået lod blandt de ypperste konger i de himmelske boliger. Den hellige fader opfordrer sønnen til at gøre hvad han kan for hans sjælefred med almisse og forbønner, ligesom han opmuntrer ham til at vogte på sig selv og at sørge for at have en talsmand i himlen, den hellige apostel Peder, hvem der er given al magt til at løse og binde; han skal holde over sit riges ære, føre et værdigt levned i visdom, retfærdighed og mildhed som de fattiges, enkers og de faderløses værn og værge. Paven har hørt, hvad der ikke kan undre ham, at kirken også i hans rige lider trængsler; dette bør han mandigen kæmpe imod; thi hvad andet er det end at fornegte sin tro, når man giver efter for de onde? selv med fare for sit liv bør han holde fast på hvad der hører guds rige til. Iøvrigt ønsker han at se hans bud så ofte det kan ske, for at han kan få underretning om hans legemlige og åndelige befindende og sende ham sine apostoliske råd.

Rimeligvis har Harald Hen som svar herpå undskyldt sig med sin usikre stilling på grund af brødrenes angreb på riget; thi året efter skriver Gregor det allerede omtalte brev til Olav Kyrre om disse stridigheder. Dette brev er iøvrigt holdt i samme formanende tone; han har erfaret, hedder det, at der ingenlunde er overflod på kristne lærere dèr nordpå, og han vil derfor i nogen mon råde bod på det ved at sende ham disse linjer. Til sine formaninger knytter han det løfte at sende nogle af brødrene derop for at undervise det vankundige folk i Kristi visdom; men da vejen er så lang og sprogene så vidt forskellige fra hans, opfordrer han ham, ligesom han har opfordret de Danskes konge, til at sende unge mænd af stor æt til de apostoliske lærpsale, for at de, »flittigen oplærte i de hellige og guddommelige love under apostlene Peders og Pavls vinger, kan hjembære til eder det apostoliske sædes

påbud og hvad kristendommen kræver, så de kan forkynde det blandt eder, gud til ære, og virksomt bringe det til udførelse, ikke som udannede og uoplærte, men som indviede i sprog, kundskab og sæder.«

Endelig har vi et brev fra Gregor til de Danskes konge, biskopper, høvdinger, klerus og almue, udstedt d. 19. April 1080, lige efter den berømte fastesynode, på hvilken paven fik vedtaget sine sætninger om bispe- og abbedvalget, der forkyndte band over hver den som modtog eller uddelte den verdslige investitur. Bandsættelsen over kejser Henrik fornyedes atter påskedag d. 13. April og modkongen Rudolf anerkendtes i sin værdighed; det er da umiskendeligt, at brevet til Danmark atter har havt en anden adresse end den dets ord ligefrem antyder. Næst efter atter at have opmuntret kongen til at følge sin faders exempel påpeger paven en mislighed i den nationale opfattelse af præstestanden: de Danske gav klerkene skyld for ondt vejr, uår og sygdom. Det er en hedensk opfattelse, som har holdt sig; paven siger udtrykkelig, at man henførte disse tilskikkelser til præstens synder, man mente, at de ikke stod rene for gud i deres forbønner. Det var det selvsamme, som i hedendommen væltede ansvaret over på konger og høvdinger, der dengang var folkets ypperste præster. Man gav endvidere kvinderne skyld for det samme, siger Gregor, og man lod det selvfølgelig gå ud over dem ved grumme straffe for troldom; men, tilføjer den hellige fader, det er folkets egen skyld, det selv vækker himlens vrede, og denne formildes ikke, tvertimod den forøges ved denne selvtægt, der gives ingen sand nåde uden i gud den almægtige og de hellige apostle Peder og Pavl.*)

Om Haralds styrelse haves kun de vildledende efterretninger om hans formentlige lovgivning, som vi senere vil komme tilbage til; men den har efterladt et endnu

---

*) Jaffé, Monumenta Gregoriana, p. 298. 348. 412.

synligt vidnesbyrd, der ikke er helt uden betydning, nemlig hans mønter. Medens kong Sven i den henseende ikke fulgte nogen bestemt plan, men dels fortsatte den ældre engelske skik fra Knytlingernes tid, dels lod udmøntningen udvikle sig forskelligt efter de enkelte mestres tilfældige smag og tilbøjelighed, med byzantinske, nordiske, engelske og tyske fremstillinger i temmelig broget blanding og så godt som altid med meningsløse indskrifter, som det synes anbragte som tilfældige forsiringer, — så indtræder der i Haralds tid en fuldstændig reform i den henseende; penningens størrelse forandres, dens præg bliver ensartet, indskriften angiver møntstedet og den fremstillede konges navn; man ser, at der gør sig en bestemt plan og en national ejendommelighed gældende i denne gren af rigets styrelse, og dette antyder dog vistnok mere omfattende reformer og en forøget opmærksomhed på den materielle udvikling i det hele.*)

Harald Hen døde efter næsten 6 års regering, d. 17. April 1081; han jordfæstedes i Dalby kirke i Skåne, blandt Hellig-korses kollegiatbrødre; den simple gravsten, prydet med kors og ring er endnu at se i koret. Han synes at være død uden at efterlade sig slægt, hans broder Knud kåredes uden modsigelse til hans efterfølger.**)

Olav Haraldsøn i Norge minder i flere henseender om denne sin første svoger på den danske trone; »den Trøndernes høvding,« siger skjalden, »vil lægge alle lande i fred, — det huger folket, at han kuer heltene til fredsmål;« bonden kaldte ham Olav Kyrre (Kvær, den rolige), men høvdingerne kaldte ham Olav Bonde, ligesom de havde kaldet hans fredelige farfar for Sigurd Syr. Ved hans side stod hans fostersøn, Toste jarls søn, Skule Kongsfostre, en mand af stor kløgt og veltalenhed; han siges at have ført ordet for kongen ved alle offenlige lejligheder, og han

---

*) Kr. Erslev, Roskildes ældste mønter, i Årbøger 1875, 185 f.
**) Scr. r. D. III 311. 432 443.

havde del i alle hans råd. Olav tilbød ham et helt fylke i arveligt len, men Skule frygtede for at senere konger neppe vilde stadfæste dette og foretrak at få tilskødet gods i nærheden af alle de stæder, i hvilke kongen opholdt sig i juletiden; således fik han ejendomme ved Oslo, Nidaros, Konghelle og Bergen. Han ægtede kongens søskendebarn Gudrun Ingridsdatter og blev stamfader til en mægtig æt, der senere fik navn efter gården Rejn i Nør Møre ved Nidaros. Olav selv skildres som en ualmindelig smuk og anselig mand, han havde gult hår og en lys hud, hans øje var fagert og hans åsyn altid glad. En dag sad han i hallen med mange gæster og strålende af glæde. Hans mænd lagde mærke til det, og han sagde da: »Kan jeg ikke være glad, når jeg ser både glæde og frihed hos mine mænd! I min faders dage var disse folk kuede og forskræmte og de fleste skjulte deres guld og smykker, men nu ser jeg enhver af eder bære hvad han har, og eders frihed er min glæde!«

I kong Olavs dage, siger sagaen, var der stor frugtbarhed og velstand i Norge, bedre end nogensinde tilforn siden Harald Hårfagers tid; handelen blomstrede i fredens beskyttelse. Og kongen forstod tillige at bruge sine forøgede indtægter, han holdt et større hof og byggede nye gårde og huse. De tidligere konger havde havt 60 hirdmænd, han holdt 100, »gæsternes« antal forøgede han fra 30 til 60; desuden var der talrige skutelsvende og kærtesvende og andre hofsinder. Hallens indretning forandredes i lighed med udlandets skikke. Fordum havde det været sæd i hele Norden, at høvdingehallen havde sæder langs længdevæggene, således at højsædet fandtes midt på den nørre side og et mindre ligeoverfor, ildene brændte midt på gulvet og røgen trak op ad ljoren i taget. Olav indrettede hallen med ovne og vinduer, der bestemtes sæder til ham og hans mænd og man sad nærmere sammen, kærtesvende stod for borde istedenfor de store bål.

Frem for alle måtte selvfølgelig farmændene og stæderne føle velsignelsen af Olavs fredelige regering; Nidaros, Oslo og Konghelle tog et stort opsving i hans tid og Bergen blev grundlagt. Det blev et nyt midpunkt for Vesterlandet og det afstedkommer en hel omvæltning i fylkernes gruppering i denne egn af landet. Der havde hidtil ingen større handelsplads været ved de vestlige fjorde, hvad der gjorde Nidaros og Oslo til købstæder, det rige opland som her nåede frem til havet, fandtes ikke mellem Stat og Lindesnes, overalt går fjordene ind i dalstrøgene, hver bygd har sine havne og sin adgang til storhavet. Men nu tog handelen et så stort opsving, at man trængte til et midpunkt for den, et sted for den almindelige omsætning med udlandet, og Bergen har siden Olav Kyrres tid indtil vore dage vist sig at være den fortrinligste plads netop i denne henseende. Omtrent lige langt fra Stat og Lindesnes lå den berømte kongsgård Ålrekstad; den var opnævnt efter det 2000 fod høje fjeld Ålreken og gav selv navn til den våg, som her skar sig ind i klippelandet. Nør- og Sønder-Hørdeland mødes her, Hardangerfjorden breder sig mod syd, Sognefjorden mod nord. På Ålrekstads strand, hvor bjergliden hæver sig op fra vågen, lå der fra oldtiden af en del købmandsboder, de tog navn efter grunden, de lå på, og kaldtes Bjergvin, bjerggrønningen. Her grundlagde Olav Kyrre sin stad; Ålrekstad vågen, der i en bugt krummer sig ind omkring en stor halvø, mødes i sin inderste bund med en mindre, en lige og dyb våg, den senere havn (»Vågen«), og på dette sted findes byanlægets ældste mindesmærker. Stedet var ikke skønt, de høje nøgne bjergsider stænger allevegne op imod land, himlen er som oftest tungsindig grå, for udlændingen er Bergens navn knyttet til forestillingen om regn; de dybe fjorde i nord og syd frembyder hundreder af steder, der er langt lysteligere for øjet. Men intet af dem er så let tilgængeligt, så upartisk vendt imod alle himmelegne, så trygt og dog så åbent for farmanden.

Har Oslo og Nidaros fordelen af et stort opland, så er de til gengæld knyttede uadskilleligt til det, de ligger ligesom tilbagetrukne for at være det til vilje; Bergen derimod har blikket vendt udad, det kommer de fremmede imøde og samler lige redebont folk fra alle fædrelandets egne på sin våg.

Stæderne begynder at frigøre sig for landbygdernes nedarvede samfundsforhold, der danner sig et nyt samfund af bymænd, som ikke står tilbage for jorddrotterne i velstand, men ikke mere kan nøjes med de former, som oldtidens simplere livsforhold har skabt. Ligesom samtidig i Danmark træder frivillige lag istedenfor det gamle slægtskabsbånd, det »svorne« broderskab kommer op ved siden af det »bårne«. Disse lag, der efter udlandets skik også kaldes gilder, knyttes til Olav Kyrres navn; i hans tid, siges der, kom de op i købstæderne, ligesom der indførtes udenlandsk skik i klædedragt og anden levevis; en følge deraf var da atter, at alskens »idrætter« (håndværk) udviklede sig og dannede en ny og talrig stand i stæderne.

Det lå alt i sagens natur, at også kirken vilde finde en ny støtte i de opvoxende købinger, den nye ordning af samfundet, frigørelsen for slægtskabsbåndets mest brutale overgreb, samfærselen med de fremmede og den stigende civilisation var lige så mange fordele for dens udvikling. Dertil kom, at netop dengang Lanfranc i England gjorde den gamle kirkelov gældende, at bispesæderne skulde oprettes i købstæder, ikke på landbygden, det indskærpedes på et vigtigt reformmøde i året 1075 og førte til omlægningen af flere engelske bispestole. Uden al tvivl var det denne omstændighed i forening med Bergens hurtige opblomstring, som bragte kong Olav til at flytte Vesterlandets bispestol, eller rettere til at samle de to bispedømmer, ved Moster og Selø kirker, til ét i Bergen. Moster ligger en halv snes (almindelige) mil syd for Bergen, Selø over dobbelt så langt mod nord; at det alligevel blev biskoppen fra denne sidste kirke, som flyttede til købingen, havde vistnok

tildels sin grund deri, at han overlevede den anden, som formentlig må have havt sit sæde på Moster, dels også deri, at der på Selø var en national helligdom, som kunde flyttes, nemlig Seljemændenes levninger, medens Mosters højhed hvilede på et historisk minde og en forbigangen udvikling.

Olav byggede i Bergen en trækirke, der ligesom de to små øers indviedes til den hellige Trefoldighed, men i reglen ligesom de kaldtes Kristkirker. Kort efter påbegyndte han opførelsen af en stor stenkirke (den store Kristkirke), men den blev først færdig henved et hundredår efter. Biskop Bernhard, som året efter Haralds fald var kommen tilbage til Norge og, som forhen omtalt, havde begyndt sin virksomhed med at fare til Rom for den afdødes sjæl, medens Skule Kongsfostre hentede hans lig hjem fra England og jordfæstede det i hans egen Fruekirke i Nidaros, tog sæde på Selø, men oplevede endnu Kristkirkens opførelse i Bergen og dens bestemmelse til bispekirke for Vesterlandet.

Olav lod det ikke blive ved denne ene kirke, han ombyttede endnu engang hovedkirken i Nidaros med en anden. Han valgte selve den plads, på hvilken den hellige konge Olav først havde hvilet et år, dèr blev alterstenen sat og et stenmønster opført, indviet til Trefoldigheden og kaldet Kristkirken; det blev forløberen for den nuværende berømte domkirke. Helgenskrinet flyttedes igen, og kong Magnus's grav fulgte også denne gang med, den gravedes udenfor koret, i langhuset.

Med biskop Bernhards Romfærd var selvfølgelig tillige forholdet til Bremen atter genoprettet. Adam fortæller, at Adalbert endnu viede to biskopper til Norge, begge med nordiske navne, Tholf og Sivard (Sigurd); de fulgte efter Adalbert og Meinhard, som jo var viede i Vesterlandene, men dog endnu nåede at blive anerkendte af erkebiskoppen. Tholf kom til Nidaros, siger Adam, han fulgte altså her på Adalbert, Sivard kom »til de samme egne«, Adam kendte

ikke stedet. Men samtidig, fortsætter han, levede endnu Bernhard (i Bergen) og Åsgåt (i Oslo); Sivard tilhørte altså det fjerde bispedømme, hvis hovedkirke vi har søgt på Moster.

Kong Olav var personlig ligesom Harald Hen en from og meget kirkelig sindet mand, således som en engelsk præst fortæller om ham; sagaen har ikke plads til sligt. Det var i de første år af hans regering at denne klerk, (hvis navn var Thurgåt), måtte undfly fra England og kom til Norge. Kong Olav modtog ham vel og opfordrede ham som en lærd mand til at gennemgå psalteren med ham, thi kongen holdt meget af gudelig læsning, og det var dengang endnu sjældent at lærde folk andensteds fra kom dèr til landet. Ofte, fortæller han endvidere, tog kongen selv del i altertjenesten, han gik præsten til hånde, iførte ham messedragten, gød vand over hans hænder og deslige. Thurgåt blev flere år i Norge og modtog rige gaver, såvel af kongen som af de andre høvdinger.

Kong Olav døde efter 26 års regering, d. 22. Sept. 1093, og blev jordfæstet i sin egen Kristkirke i Nidaros; han havde set tre af sin hustrus brødre bestige tronen i Danmark efter hendes fader. Han efterlod sønnen Magnus (Barfod), hvis moder var Thora Joansdatter; samtidig med ham kåredes Olavs tidlig afdøde broder kong Magnus's søn Håkon til konge. De to unge konger forligtes ikke godt, Magnus var stridkær og herskesyg, Håkon derimod mild og vennesæl; men døden skilte deres trætte få år efter deres tronbestigelse, Håkon jordfæstedes hos sin farbror Olav Kyrre og Magnus Barfod blev Norges enekonge.*)

På Island gik det på lignende måde med bispedømmet som i Islændingernes gamle hjemstavn, Norges Vesterland: den ene bispestol gik ind med Bernhards afrejse i året

*) Morkinskinna s. 122—30. Yngvar Nielsen, Bergen (1877). Adam. III 70. IV 33, skol. 142. Simeon Dunelmensis, hist. de gestis Angl., hos Twysden, Hist. Angl. Scr. p. 206—7.

1067 og øen udgjorde atter i over en menneskealder kun ét stift.

Islejf beklædte sit embed i 24 år; han døde søndagen d. 5. Juli 1080. Året efter enedes man på althinget om at vælge præsten Gudorm Finolfsøn til hans efterfølger, således som han før sin død selv havde foreslået; men i de samme dage kom hans søn Gissur hjem fra et længere ophold i udlandet, og da det spurgtes på althinget, gik den udvalgte biskop frem på kirkegården ved Thingvalla kirke og erklærede her på stævne, at han ikke agtede at modtage valget, men vilde træde tilbage for Gissur. Denne var en meget begavet mand, oplært og præsteviet i sin ungdom i Saxland, derfra var han kommen hjem til Island og havde giftet sig; han var bosat på Hof ved Vàpnafjord på Østerlandet. Ligesom de fleste andre præster vedblev han at drive verdslige forretninger, han fór udenlands i købmandsfærd, opholdt sig ved de nordiske kongehoffer og drog helt ned til Rom med sin hustru. Harald Hårdråde syntes så godt om ham, at han ytrede, der kunde gøres tre ting af denne mand, alt som man vilde: en vikingehøvding, en konge eller en biskop.

Af fortællingen om Gudorm ser vi, at Islændernes sans for formerne bragte dem til at sætte mødet ved thingkirken, når der forhandledes om kirkens anliggender; vi kan altså med fuld føje ansé denne for øens egenlige stiftskirke indtil denne tid. Hvad iøvrigt Gudorms forslag at vælge Gissur til biskop angår, da gav alle ham deres bifald og man opfordrede Gissur til at modtage valget. Men denne var ikke synderlig tilbøjelig til at gå ind på sine landsmænds forlangende, da han ikke skøttede om at gå ind i sin faders ansvarsfulde og lidet lønnende kald; thi man havde været meget lidet tilbøjelig til at følge hans råd og antage de strænge bestemmelser, som han gerne vilde have lovtagne efter den katholske kirkes mønster; somme steder holdt man sig endog til de fremmede biskopper, der fritog fra de almindelige påbud, hvad enten

de heri fulgte deres eget hoved og deres lyst til at være folk til behag, eller de tilhørte kirkesamfund, der havde et helt andet syn på kirkens grundsandheder. Bispevalget endte da med, at høvdingerne lovede at være ham til vilje i alt, dersom han vilde modtage valget. Næste sommer drog han derpå til Rom til pave Gregor, den nordiske kirkes midlertidige hoved, han viste ham til Magdeburg, hvis erkebiskop Hartvig indviede ham søndagen d. 4. Sept. 1082. Vinteren derpå tilbragte han i Danmark, hvor Knud den hellige dengang havde tiltrådt regeringen, og således kom han tilbage til sin fødeø med stærke indtryk fra fastlandets reformbestræbelser i alle kirkens og samfundets forhold. *)

Gissur tog nu bopæl på Skålholt, hvor han dog foreløbig ligesom faderen kun ejede den halve gård, medens moderen Dalla beholdt den anden halve til sin død; hans hustru Stenunne har måske beholdt gården Hof sålænge Dalla levede, senere holdt hun hus for Gissur. Denne byggede på sin fædrenegård en ny og større hovedkirke, som han indviede til apostelen Peder, uden al tvivl efter pavekirken i Rom, og for bestandig bestemte til landets bispekirke; han gav den kostbart skrud og lagde gården til den.

Der forlyder ikke stort om kirkens tilstand i Gissurs første år, men denne tavshed er fredens og den stille rige udviklings, ligesom i Norge; på Island, siger sagaen, »vilde hver mand sidde og stå som Gissur bød, ung og gammel, rig og fattig, kvinder og karle«; man kunde i sandhed sige, at han var bleven konge og biskop i én person.

Et andet tegn på den stille væxt i samfundet er skolen på Haukadal, som bonden Hal oprettede; han kaldtes den vise eller den milde. Islejf havde sendt sin søn Tejt til ham, da han kun var syv år gammel, og i samme alder

*) Are. k. 10. Hungrvaka k. 5.

kom Are Thorgilssøn dèr i huset. Det var altså nærmest et sted, hvor begavede drenge opfostredes og nød godt af den kyndige og vidførle mands undervisning i al verdslig og åndelig visdom. Hal døde 94 år gammel i året 1089 og efterlod Haukadal i arv til Thejt Islejfsøn, der fortsatte skolen og opfostrede mange dygtige mænd; Are nævner ham som sin hjemmelsmand i øens kirkelige historie.

• Således forberedtes der i stilhed en ny tidsalder i de norske lande; men den tavshed, der hvilede over dem i kong Olavs tid, bar dog en helt forskellig fremtid i sit skød; for fastlandsfolket skulde der snart komme ny ufred og nye kampe for at få en forøget del i den store verdens larm og udvikling, derefter en række altid vildere kampe om disse nye ideer; for Islænderne skulde der derimod af den stille beredelse fremgå et åndeligt arbejde af den mest gennemgribende betydning, en fordybelse i minderne og de hjemlige åndsskatte fra oldtiden, der er bleven og endnu længe vil vedblive at være en foryngelsens kilde for alle Nordens folk.

Fra vort broderfolk mod øst møder der os et helt andet billed; det er kun få træk, som kan skelnes gennem tidernes mørke, nu da Adam har forladt os, og et af de vigtigste vendepunkter i kirkens historie unddrager sig helt vort øje.

For at begynde med det utvivlsomme, vil vi først nævne Gregors to breve. Det første af disse er dateret d. 4. Okt. 1080 og stilet til kong Inge; det indeholder ved siden af almindelige påmindelser en udtalelse af glæde over at kirkens lære nu også er kommen til hans land, og en opfordring til at sende en biskop eller andre klerke til Rom for at underrette den hellige fader om folkets sæder og åndelige tilstand og derimod at modtage hans anordninger.

Det andet er udateret, men findes i samlingen fra det følgende år; det er længere og fremgået af fyldigere underretninger om Sverig, modtagne af en biskop. Der nævnes nu to konger, Inge og Halsten, og de kaldes »Vestgoternés« konger. Paven har hørt om deres folks nylige omvendelse og er opfyldt af glæde og tak derover. I de hellige apostles navn opfordrer han dem nu til at ihukomme dette livs ubestandighed og de jordiske tings omskiftelighed, at de måtte lære at agte dem ringe og tænke på det uforgængelige og uforkrænkelige. Derfor bør de leve i gensidig kærlighed og enighed, vise kirkerne den skyldige ærefrygt, de fattige og lidende miskundhed, præsterne og særlig biskopperne ærbødighed og lydighed som åndelige fædre; endelig opfordrer han dem til at pålægge hele riget at give tiende for dermed at underholde såvel præsterne som kirken og de fattige. Ligesom han nu er glad ved at høre deres formands gode lov, således ønsker han også at kunne glædes ved deres bestræbelser og deres dyd; men først og sidst opfordrer han dem til fremdeles at sende folk til Rom for at oplæres.*)

Disse breve stadfæster på en kærkommen måde de efterretninger, som en islandsk saga giver om den svenske kongeslægt. Inge og Halsten, siger den, var brødre og samkonger, sønner af Stenkel. Inge var optrådt mere bestemt for kirken blandt Sveerne end disse vilde tåle og blev fordreven, man tog hans svoger Sven til konge og kaldte ham Blòt-Sven. Denne regerede dog kun i 3 år, da kom Inge uforvarende tilbage, tog hus over ham og satte ild på det; Sven gik udenfor med sine mænd og faldt i kamp; Sveerne faldt tilføje.

Sagaen antager, at de to brødre fulgte umiddelbart efter deres fader, men af Adam véd vi, at dette ikke var tilfældet. Vel nævnes der her også en Halsten Stenkelsøn, som blev konge efterat to Eriker var faldne i indbyrdes

*) Jaffé, Mon. Greg. p. 440. 488.

kamp, men han blev atter fordreven ligesom en senere Anund fra Rusland og en vis Håkon sat på tronen. Denne Håkon nævnes også i det ældste svenske kongetal og siges dèr at have været konge i 13 år. Omtrent denne tid vil vi også få ud ved at regne fra Stenkels død til dèt første pavebrev; thi dette er øjensynlig skrevet for at indlede forbindelsen, rimeligvis efter tilskyndelse fra Danmark, og grunden var da uden al tvivl den, at der havde fundet et heldigt tronskifte sted. Iøvrigt ses det jo af det andet brev, at også brødrenes formand fortjente ros som en kristelig konge, han har altså ligesom Stenkel og de andre formænd selv været kirkelig sindet, men tålsom mod anderledes tænkende.*)

Vestgøternes kirke mindedes fire biskopper fra tiden mellem Adalvards tilbagekaldelse, henved 1070, og den Ødgrim, som var tilstede ved Lunde kirkes indvielse 1145. Først nævnes Rodolvard, »den værste af alle mænd«, derpå to »Engelskmænd« Rikulv og Hervard, af hvilke den sidste siges at have havt hustru og børn i England, så han først forlod dem, (hvad han som biskop var berettiget til); men senere, efterat have samlet sølv og guld i Skara, stjal han sig atter bort herfra og vendte hjem. Efter dem kom en indfødt mand, Styrbjørn, der rimeligvis var af stor æt, siden han siges at have »øget stav og stol«, ligesom han med iver byggede på den store Fruekirke, som blev færdig i Ødgrims tid.

Sveernes kirke derimod mindedes et blodvidne fra sin sidste trængselstid, nemlig den i England fødte biskop Eskil. Han var viet til biskop »nordenskovs« og hans hovedkirke var altså i Sigtun, men han holdt sig til kirken i Fors, syd for Mælaren, og han led martyrdøden i Strængnes. På det nes, der her skyder ud i Mælaren, lå der alt dengang en lille købing og her holdt »Søndermændene« deres

*) Hervarar saga k. 16. Adam, skol. 85. Vestgøtelag IV 15. Snorre, Saga Magn. B. k. 13.

hovedblót. Legenden fortæller, at Eskil optrådte mod blótet, men at hedningerne overdøvede ham med våbengny, hvorpå han nedkaldte himlens hævn over dem. Der trak da et forfærdeligt tordenvejr op, blótdyrene sloges ned, han alene stod tør og uskadt. Da blev han fældet ved et stenkast af en vis Spadbodde, medens en anden mand kløvede hans hoved med sin stridsøxe. Hans årdag faldt på d. 22. Juni. Hans venner førte liget bort for at jordfæste det i Fors, men da de stansede undervejs på et tun, kunde de ikke føre det længere, så tungt var det blevet. På dette sted opstod byen Eskilstuna; den fik en højt ansét kirke og senere et St. Hansbrødre kloster; Eskils messedag henregnedes til Sødermanlands store højtider og særlig holdtes den i Eskilstuna.*)

Med Inges og Halstens sejr over Blót-Sven skiftede nu alt karakter; det gamle hov i Upsala forsvandt, blótlunden faldt, kilden og det gamle træ udtørredes; da lød det ikke blot over Sverige, men over hele Norden:

»Nu draga de hædan,
de gamle gudar!« **)

Vi kommer nu til den konge, der mere end nogen anden her i Norden blev bærer for den almindelige kulturs og kristendommens rent humane fordringer, det åndeliges højhed og forrét også i samfundet. Den senere tradition har knyttet Knud konges navn til en rent ydre fordring, tiendens indførelse, men med urette; af de samtidige kilder lyser der os et helt andet billed imøde. Jo mere vi gør os fortrolige med tidens vilkår og denne mands stræben,

*) Scr. r. Svec. II 392. Scr. r. D. III 331.
**) Hervarar saga: Ingi eyddi blótum i Svíþjóð ok bað fólk allt þar at kristnask. E. G. Geijer, Skaldestycken, s. 37.

des mere må vi beundre den klarhed, hvormed han opstiller sit mål, den sikkerhed, hvormed han styrer hen imod det, og det heltemod, hvormed han bærer sin ulykkelige skæbne. Ingen kunde med større ret stilles op ved siden af Hellig Olav end denne konge, der brød sit folks sejge modstand mod de ædleste tanker i den »nye sæd«, og ingen mand kunde have større adkomst til at kaldes Danmarks skytshelgen end denne, der tvang sine lunkne landsmænd til at være »varme eller kolde«, til at være kristne ikke blot af navn, men af gavn.

Knud den hellige var en af Sven Estridsøns ældste sønner, den mest begavede og mest karakterfaste af dem alle. Skal vi tillægge flere samstemmende vidnesbyrd nogen betydning, må han nærmest antages at have havt sin mødreneslægt og sit hjem i Skåne; Lunde kirke var genstand for hans særlige kærlighed, i Dalby lod han sin broder jordfæste, Skåningerne stemte på ham ved kongevalget, medens Jyderne og Øboerne blev hans banemænd.

Knud trådte tidlig i forhold til den store verden. Som vi har set deltog han i toget til England 1069—70, og selv om der ikke udrettedes stort, så kunde et års ophold i leding og i det fremmede land dog ikke andet end få stor indflydelse på ynglingens egen udvikling. Efter faderens død og kongevalget på Isøre drog han selv som Danmarks jarl i spidsen for den anselige flåde over Vesterhavet. Heller ikke denne gang udrettedes der noget varigt, tiderne var alt for forandrede siden dengang hans store navne havde erhvervet rige i England, Normannerne forstod bedre at værne om deres erobring. Men dette tog fik endnu en anden betydning for Knud ved at bringe ham i forbindelse med Flandern, hvorfra han senere hjemførte sin hustru.

Grevskabet Flandern var et lavt kystland, som strakte sig fra floden Aa (ved St. Omer) til Schelde, hvor det grænsede til de frisiske flodøer, Zeeland og Holland. Det siges at have navn efter sine talrige vandløb eller rettere

de broer (vlander), som førte over dem, og hovedbyens navn »Brygge« synes at stadfæste det. Allerede i året 863 var grevskabet bleven oprettet til værn imod Normannerne; i de urolige tider, som fulgte efter, anlagdes der talrige borge ved floder og veje for om muligt at holde over landefreden, men der fremvoxede også snart i deres ly folkerige stæder og markedspladser. Således fik Flandern sit mandstærke og stridbare ridderskab, sin velhavende og vindskibelige borgerstand, sin levende handel til lands og til søs og sine klædeværerier, der var berømte over hele den vestlige verden; det var den tid, da England udførte sin uld for i Flandern at købe sine tøjer.

Det lykkedes greverne at hævde en næsten fuldstændig uafhængighed, skønt, eller snarere netop fordi de var både de tyske og franske kongers lensmænd. Især førte Baldvin V, der havde begyndt sin regering med et oprør mod sin fader, en række blodige fejder mod Henrik III af Tyskland; det var i en enkelt af disse Sven Estridsøn deltog med sin flåde (1048). Baldvins datter Mathilde ægtede hertug Vilhelm af Normandiet, hvorfor greven understøttede ham i hans erobringstog mod England; til gengæld fik han len i det erobrede land, så han døde (året efter) som lensmand af Evropas tre mægtigste kongeriger.

Det var skik i Flandern, at greverne udvalgte en efterfølger blandt deres sønner og ikke lod grevskabet blive delt; arvingen måtte da udstyre sine brødre, enten til at erhverve land andensteds eller til at leve som privatmænd i hjemmet. Baldvin V valgte sin søn af samme navn til sin efterfølger, og den anden ved navn Robert gik derfor tidlig på tog til fremmede lande. Han håbede først at kunne erhverve Gallicien; da det slog fejl, kom han efter flere lykkens omskiftelser til Konstantinopel, hvor han synes at have tænkt på ved Væringernes hjælp at kunne tilrive sig kejserdømmet, en ære, som dog skulde være forbeholdt en senere ætling af grevehuset; omsider ægtede han grev Florentius's enke Gertrud af Frisland, d. e. Holland

og Zeeland, og styrede dette land som formynder for hendes sønner, hvorfor han bestandig senere kaldtes Robert Fris. I dette sit nye hjem blev han dog, som det synes uden grund, angreben af sin broder Baldvin af Flandern, men besejrede ham i et slag, der kostede Baldvin livet og hans umyndige søn Arnulf grevskabet. Robert hævdede sig i besiddelsen af landet imod Normanner og Franskmænd, han tog det til len af kong Filip, skræmmede derved Tyskerne tilbage, da Arnulf indkaldte dem, og blev en uforsonlig fjende af sin svoger Vilhelm, Normannernes hertug og Englands konge.*)

Det var dette land og denne greve, som Knud Svensøn gæstede efter det mislykkede tog til England, det var hans datter Edele, som han senere ægtede. Han traf her sin frænke Gunhild, Godvins datter, der med sin moder Gyda havde fundet et fristed i klosteret St. Omer. Gyda var den gang måske alt død og Gunhild flyttet til Brygge, hvor hun førte et strængt afholdende liv i bøn for sine faldne brødre og frænder. Hun kom senere til Danmark, uden al tvivl i følge med Edel, men forlod det atter efter Knuds drab.

Der haves forskellige beretninger om hvad Knud foretog sig efter sin hjemkomst, medens Harald var konge. Efter sagaen blev han jarl på Sælland; Saxe siger, at han undveg til Sverig og kæmpede med vikingerne på Østersøen; den ældste og samtidige kilde beretter ligeledes, at han måtte gå i landflygtighed til Sverig, som Josef forfulgt af sine brødre. Der er intet til hinder for, at disse forskellige beretninger kan indeholde sandhed; at han for en tid har måttet ty til Sverig, kan der efter kildens beskaffenhed ingen tvivl være om; men dette udelukker ikke, at han først i nogen tid kan have været broderens betroede mand og som rigets jarl kan have ført kampen mod vikingerne; skjalden Kalv Månesøn tillagde ham sejr over ti konger i

*) Lamberti Annales. Freeman, IV 531—37

Østerleden. Derimod er det neppe sandsynligt, at han har været jarl på Sælland, det var snarere på Fyn og Smålandene; thi ikke blot ser vi senere, at dette gives i len til mænd, som skal værne om rigets kyster, men i Odense Fruekirke nedlagde Knud også de levninger af den hellige Albanus, Englands protomartyr, og Nordhumbrernes konge St. Osvald, som han bragte med sig hjem fra sit Englandstog. — Derom er alle enige, at han efter Haralds død uden modsigelse kåredes til konge.*)

Kong Knud var ikke født helgen. Han søgte i sin ungdom kampen for dens egen skyld, han hærgede i England som en viking, han brændte domkirken i York og blev mange menneskers bane til ingen nytte. Stærke lidenskaber havde han arvet efter sin fader, et heftigt sind og sanselig begær, han agtede ikke ægteskabets hellighed, når hans attrå var vakt. Men han lærte at blive herre over sig selv, før han sattes til herre over andre; han holdt sit urolige sind i tømme ved faste og bøn. Ælnoth skildrer ham efter de samtidiges beretning som en ung mand af stor skønhed, med et kongeligt åsyn og livlige øjne; han var djærv i våbenfærd som i sind, af skarp forstand, tankerig og veltalende. På sit segl ses han på den ene side afbildet siddende på en trone, der dannes af to korslagte ørneklør, han har krone på hovedet og rigsæblet i hånden; på den anden side fremstilles han til hest, med falken på hånd og kronen på hovedet; begge steder som en ung og skægløs mand.

Som konge var Knud ren af sæder og et mønster for sit folk; han ægtede Edele af Flandern, om hvem Ælnoth siger, at hun svarede til sit navn, og han viste hende ubrødelig troskab. Mod gud og kirken var han hengiven og ydmyg, en alvorlig kristen og stræng mod sig selv, mild og skånsom mod de svage og ringe. Vi finder alt

---

*) Elogium St Kanuti, Scr. r. D. III 318. 321. Knytlinga k 26. Saxo p. 571. 573.

hos ham den vidunderlige blanding af ydmyg fromhed og uforfærdet ridderånd, der er korsfarernes særkende, og vi finder den selvbeherskelse, den tankeklarhed og den tro på ideernes magt, der til enhver tid og hos ethvert folk er mandens højeste ros.

Næst freden udadtil, havets sikkerhed til alle sider, tænkte Knud først og fremst på at hævde en almindelig landefred, lovens herredømme istedenfor den gamle selvtægt. Efter gammel sæd stod det enhver mand frit for at vælge en retslig afgørelse af sine tvistemål eller at tage sig selv til rette med kamp og fejde; det måtte være kulturens mål at bryde denne tankegang og sætte lov og ret over alle. Netop i disse år var denne bestræbelse på dagsordenen, den såkaldte »gudsfred« søgtes gennemført ved kirkens hjælp. Samme år som Knud besteg tronen, og vistnok kort før de danske stormænd drog til Flandern efter hans brud, gennemførte biskoppen i Lüttich sin plan at få vedtaget en gudsfred i sit stift, altså i Flandern og de nærmest liggende egne; al fejde skulde være nedlagt fra fredag til søndag og i de store højtider, fra advent til nyår og fra 14 dage før fastelavn til 8 dage efter pinse. Et par år efter optog hans metropolit, erkebiskoppen i Köln, samme tanke, der sattes endog verdslig straf på ethvert brud på freden, og året derpå, i påsken 1084, vedtoges det samme over hele Saxland.*) I Danmark kunde gudsfreden i denne form ikke komme op, her måtte det påhvile kongemagten at skaffe fred, og der var ingen grund til at indskrænke den til visse tider som i de lande, hvor hver lille høvding havde ret til at gribe til våben, når kun han havde magt. Derimod er det meget sandsynligt, at denne bevægelse i nabolandene har givet Knud anledning til at få vedtaget bestemmelser om helgbrud, og Saxe fortæller da også, at det var ham, som »tillod præsterne at straffe dem med pengebøder, som var tiltalte for helgbrud

*) Giesebrecht, Deutsche Kaiserzeit, III 600. 1161.

og ikke kunde rense sig for beskyldningen.« Helgbrud var særlig knyttet til de hellige tider ligesom gudsfreden; »fra den lørdagaften, der advent ganger ind,« siger Jydske lov, »og til den ottende dag efter tolvte dag (jul), til sol er sat, hvo som dèr kæmper imellem, han bryder helg; så er fra ni uge faste og til ottende dag efter påskedag, og al pinseugen, og alle de dage, der præst byder fuld helg at holde, fra om aften, sol sættes, og til anden dag ad aften, da sol er sat«. På samme måde påbød Knud efter Ælnoths vidnesbyrd stræng overholdelse af kirkens fastetider, ligesom han selv iagttog dem på det strængeste; det kunde for den tids mennesker være en særdeles gavnlig øvelse i mådehold, såmeget mere som fylderi var en af folkets værste lyder. Straffen for arbejde eller blodsudgydelse på selve de hellige dage, ligesom også på de hellige steder, var selvfølgelig langt ældre og så gammel som al kirketugt.*)

Det blev således kirkens ret ved sine egne domstole at forfølge brud på visse tiders helg, men selve landefreden holdt kongen over med en stærk hånd; »vel er det og ret,« siger Jydske lovs fortale, »at dem, som guds rædsel og rettens elskov ej kan lokke til det gode, at høvdings rædsel og landets vedtægt forfange dem at gøre ilde, og pine dem, om de gøre ilde.« Knud var den første konge som optog denne tanke i hele sit omfang, han tvang de uretfærdige til rettergang, han straffede ufredsmændene på livet og tog høje bøder af dem, som var dømte. Bekendt er hans fremfærd mod Egil Regnersøn på Bornholm, der lå ude mod Vender og Ester som kongens ombudsmand, men misbrugte sin stilling til alskens overgreb, vikingefærd og drab på fredelige farmænd. Kong Olav Kyrre klagede over ham og Knud straffede ham på livet til trods for hans venners og frænders forbøn og tilbud om at betale bøder; han blev hængt, hans mænd dræbte, lemlæstede eller gjorte

*) Saxo p. 575. Scr r. D III 352. Jydske lov 2, 83.

fredløse, alt efter som de havde havt mere eller mindre del i hans forbrydelser.

Om Knuds opfattelse af rettergang og dommermyndighed savner vi ligefremme vidnesbyrd, men af forskellige overleveringer kan vi dog slutte os til hovedtrækkene i den. Således synes Ælnoth at indrømme, at hans ombudsmænd var hårde og uskånsomme, at de vurderede bøderne uretfærdigt, så de neppe tog det, som havde en øres værdi, for en ørtug (d. e. en tredjedel) osv.; men denne anklage er uden væsenlig betydning for bedømmelsen af Knuds regering, hvis den træffer enkelte ubillige fogeder, eller den går ud på i almindelighed at bebrejde ham bødernes størrelse og mængde; det første tyder nærmest på, at kongen var stærkt forudindtagen for sine venner og meningsfæller, og det sidste stadfæstes af en anden overlevering. Blandt de love, som senere tilskrives Harald Hen, det vil sige den lovgivning som senere konger måtte stadfæste ved deres udvælgelse, nævnes også den, at sagerne på thinge skulde afgøres ved tylvteréd. Meningen hermed er ikke, at det var Harald Hen, som havde givet en sådan lov, men snarere, at kong Knud havde tilsidesat den, og at den altså var et led i den ældre retsorden, som man ønskede at komme tilbage til efter hans fald, tiltrods for at den stred mod den nye tids udviklede bevidsthed om ret og uret. Intet var da heller i højere grad skikket til at oprøre retsfølelsen end denne gamle nationale skik at fri den anklagede ved fælleséd af venner og slægtninge, det var et misbrug af eden, ligesom det var en prisgivelse af den forurettedes sag og samfundets sikkerhed. Dette blev derfor også et tvistens emne mellem konge og folk i mange tider, det betragtedes på den ene side som et frihedens paladium, på den anden som et skalkeskjul for meneden og forbrydelsen, indtil det efterhånden lykkedes at indskrænke denne afgørelse mere og mere og endelig lade den helt forsvinde. Der forlyder intet om, hvad Knud vilde sætte eller satte isteden for; men vi fejler neppe ved at følge det spor, som hirdloven

og den senere udvikling anviser, og forudsætte, at han søgte afgørelsen i nævn af uvildige mænd, der kunde granske sagen uafhængigt af parterne og afsige deres dom, hver gang ledsaget af en højtidelig edsfæstelse. Om ikke andet havde ført hans tanke i den retning: de vestlige landes exempel og den kirkelige rettergang, så kunde han lære det af biskop Gissur, der tilbragte sin første vinter i Danmark; thi på Island var dommermyndigheden fuldt udviklet, skønt det skortede på høvdinger til at udføre dommene. En sådan rettergang førte selvfølgelig langt oftere til domfældelse end den, som endte med frivillig ed af parterne, og som følge deraf idømtes der oftere og højere bøder, og det er vistnok nærmest dette, som har givet anledning til de forskellige traditioner om kong Knuds hårde fogeder og inddrivelsen af de høje bøder.*)

»Det er kongs embed og høvdings, som i landet er,« siger Jydske lov, »at gemme domme og gøre ret og frelse den, der med vold tvinges, så som er enke og værgeløst barn og pilgrim og udenlandsmænd og fattige mænd, dem går tidest vold over; og lade ej ildværkes mænd, de der ej ville rette, i sit land leve, fordi at idet han piner eller dræber udædes mænd, da er han guds tjenestemand og lovs værge.« Også dette var en hård tale på Knuds tid, og han er den første, som førte den med eftertryk. Det var gammel folkeskik i Norden, at den fremmede var retsløs og værgeløs, med mindre nogen vilde tage ham i sit värdned; men Knud gjorde gældende, at enhver fremmed

*) Knytlinga k. 33—40. Scr. r. D. III 341. 353 f. Saxo p. 571. Med Harald Hens lovgivning forholder det sig som med den norske St. Olavs, den engelske Eadgars osv., kongenavnet betegner en ældre tids hele retstilstand i modsætning til en nyere tid. Se Årbøger f. n. oldk. 1876, 77 f. Norges gamle love I 263 f. Striden om renselseséd og nævn lå endnu til grund for kampen mellem Erik Menved og de fredløse, idet disse endog vilde overføre retten til fælleséd på hirdmændenes sager for drottensvig. Årbøger 1876, 80. 87.

skulde modtages som en broder og nyde godt af kristen lands fred og værn: den som ingen tog sig af, stod under kongens vårdned. Det samme gjaldt trælle og ufrit tyende i selve landet; træl, som var frigivet eller havde købt sig fri ved sit arbejde, vedblev efter gammel skik at være sin tidligere herres vårned og var udsat for igen at miste sin frelse, såsnart det behagede denne; men Knud bestemte, at den frigivne skulde dele kår med den fribårne og aldrig blive nogens træl igen, hans frelse skulde lyses ved kirken, til guds ære og kristendommens stadfæstelse, »og«, som Eriks Sællandske lov siger, »skal det (tyendet) være frelst og til al fuld ret stande, som det var frelst født.« *)

Disse lovbestemmelser bragte et befrielsens pust ud over samfundet, de havde en lignende betydning for hin tid som de standsomvæltninger, enevælden i den nyere tid gennemførte; intet under derfor, at det gamle høvdinge- og bondearistokrati kom i bevægelse for at stanse kong Knud i sin gerning.

Der var dog ét sted, hvor man forstod at sætte pris på disse høje tanker, og det var i købstæderne. Her måtte man sætte pris på, at de fremmede nød lovens beskyttelse og at trællen kunde få fuld anvendelse for sine evner, købe sig fri og blive en »ærlig« mand. Det var derfor en vel fortjent hyldest af kongens minde, når senere de højeste lag i alle danske købinger valgte ham til deres helgen; thi han havde muliggjort den frie udvikling af borgerstanden, og denne stand var bestemt til at bære hans frihedstanker gennem århundreders mørke til en endelig sejr over fødselsadkomst og slægtskabernes brutale sammenhold.

Kong Knud kunde ikke tænke på at gennemføre disse ideer til samfundets omdannelse med mindre han skaffede sig en pålidelig forbundsfælle, og denne fandt han som

---

*) Scr. r. D. III 319. 352. Eriks S. I. k. 94. Saxe tilskriver kong Skjold den lov at det stod herren frit for at tilbagekalde trællens frigivelse (p. 24 f.).

alle middelalderens banebrydende regenter i gejstligheden. Ved at gøre denne til en uafhængig stand kunde han håbe at give kongemagten en varig støtte imod de store, og det måtte kunne forudsés, at denne før eller senere vilde blive nødvendig, hvis ikke alt igen skulde gøres uskét.

Som vi har set havde den kirkelige vielse endnu ingen betydning i samfundet; bispen, præsten og munken indtog netop den plads, som deres fødsel og kår berettigede dem til, intet mere og intet mindre. Men alligevel kunde stemningen siges at være forberedt til at give noget mere; den ærbødighed, som biskoppen indgød ved sit høje embed, måtte nødvendigvis virke også på de verdslige forhold, og præsten ansås både i godt og ondt som en mand, der kunde mere end sit fadervor. Kong Knud gjorde de første skridt til at give dette forhold et bestemt udtryk i lovgivningen. Han gav bisperne plads foran de verdslige høvdinger mellem kongens frænder, præsterne foran sine hirdmænd, således er vidnernes navne ordnede i hans gavebrev til Lunde kirke. Han udvidede biskoppens dømmende myndighed, således at alle sager mellem de lærde indbyrdes skulde pådømmes af ham på landemodet. Endvidere skulde alle sager om helgbrud søges af ham og pådømmes ved kirkestævne, skønt der nu var tale om alleslags verdslige forseelser, drab og slagsmål, og skønt der idømtes bøder ligesom på thinge.*)

Det andet, som måtte gøres, dersom præst og biskop skulde blive fuldt uafhængige, var at skaffe dem en sikker indtægt, uansét deres enkelte forretninger, med andre ord indførelsen af tiendeydelsen. Sålænge den gifte præst, — og de ugifte var vistnok undtagelser, — var anvist på sin

---

*) Saxo p. 575 f. Saxe går videre og mener, at det skyldtes Knud, når i hans tid de gejstlige kun måtte stævnes for bisp eller konge (den regerende eller den udvalgte), men den samtidige Roskildekrønike henfører dette til en senere tid (Scr. r. D. I 380: qvod prius neqvaqvam licuit).

tarvelige redsel, sin jordlod og sit tidekøb, var han i højeste grad afhængig af sit sogn; han blev valgt og han blev vraget efter tykke, han blev lønnet efter sine sognefolks gode vilje, det måtte være en fristelse for ham at være dem til behag i højere grad end kristendommens tarv tillod. Derfor bliver tiendeydelsen et hovedpunkt i Knud den helliges kongegerning og det som mindedes frem for noget andet i den følgende tid, skønt der derved i tidens løb er sket hans navn uret; thi den var dog kun et af flere midler til at nå det, som var hans endelige mål: en fuldstændig omdannelse af samfundets forhold, en udfrielse af al den tidligere tids snæverhjertethed og vilkårlighed.

Spørgsmålet om tienden var brændende, ikke blot hos os, men som vi har set tillige hos vore sydlige naboer; Saxer og Thüringer modsatte sig den med den yderste hårdnakkethed, paven søgte forgæves at påvirke dem ved sine idelig gentagne formaninger. For Nordens vedkommende træder spørgsmålet os mærkeligt nok første gang imøde i Gregors brev til de svenske konger: »I bør«, siger han, »påbyde hele Jert rige at give tienden, såvel til præster og bisper som til kirkernes og de fattiges brug; ingen skal det tykkes tungt at give en tiende del for sin bedre del, den udødelige sjæl, siden jo mange folkefærd ved deres love er tvungne til at give tredjedelen af deres gods til deres hustru, altså for det dødelige legem«. Der er ingen breve bevarede fra Gregor til kong Knud, men der kan ingen tvivl være om, at han jo har fået lignende opfordringer, ligesom hans virksomhed falder i samme tid som de pavelige legaters i Saxen og efterfølges af biskop Gissurs på Island.

Vor ældste, aldeles samtidige kilde fortæller følgende om disse kong Knuds bestræbelser. »Han foretog sig først venligt og faderligt at bede, at påminde og såvel selv som ved bisper og prælater at undervise dette folk, der endnu var så lidet oplært i gode og gud velbehagelige sæder og øvet i hellige dyder, til efter guds lov at love og yde

førstegrøden og tienden af sit gods, og bedre end hidtil, for deres sjæles saligheds skyld, at holde over kristendommen. Men da han ingen vegne kom med denne lemfældighed, og da det vankundige folk, der hverken frygtede helvede eller attråede himlen, alt for meget hængte ved de jordiske begæringer som stride mod ånden, og trængte sjælen tilbage, så gav kongen sig til, bevæget af nidkærhed for guds sag, med kongelig vælde at kue de store blandt dem og at unddrage dem af hvad der tilkom ham; somme tider også at tvinge dem med fædrenes eller de helliges avtoritet til at adlyde gud og hans helgener og at sætte hvad der er ret og hæderligt over de forgængelige glæder, ikke at foragte troende kristne, når de er gæster eller fremmede, men holde dem for de helliges medborgere og guds husfolk, som brødre i Kristus, for således forenede ved kærlighedens bånd, tålende og hjælpende hverandre, sikrere at indgå til den himmelske herlighed.« *).

Roskildekrøniken, der er skreven et halvt hundredår efter hans drab, angiver som grund til dette, at han tvang folket ved en ny og uhørt lov til en skat, som man her til lands kaldte »næbgæld«. Dette er en overdrivelse af traditionen, som stillede hans virksomhed på spidsen; der kunde ikke være tale om en lovgivning eller skattesættelse fra kongens side og vi ser da også, at Ælnoth som gør rede for de fleste af hans forholdsregler, slet ikke kommer ind på dette. Derimod fører den ældste fremstilling af hans levned os utvivlsomt på rette vej; han øvede den tvang, som kongen altid kunde øve for at fremme sin vilje, han gav et godt exempel og nødte alle dem, som var afhængige af ham, til at følge det. Vi må altså tænke os, at tienden nu blev svaret af alt kongens og kronens gods, at lensmændene nødtes til at gøre det samme eller miste deres len, at kongen nøje lod eftergranske sine rettigheder på steder, hvor man under almindelige forhold lod tingene

---

*) Elogium St. K. Scr. r. D. III 319.

skøtte sig selv, for da at øve et tryk på dem der havde ham noget at takke for.

Sagaen har opbevaret et minde herom, som aldeles bærer sandsynlighedens præg, så meget mere som sammenhængen er glemt og kun kongens påstand erindret. Knud fandt modstand i Halland, siges der, bønderne vilde ikke vide af hans fordringer at sige, de gik ud over kongernes gamle ret, sagde de. Da opgav han sin anmodning, men forbød dem at sætte svin på de store skovstrækninger, der som herreløst gods lå under kronen. Bønderne kunde umulig undvære deres skovsolden og måtte falde til føje. I Skåne gik det ligedan: han forbød Skåningerne at fiske i Øresund, der var kronens strøm, og de måtte give efter. Hvad det var for fordringer, kongen stillede, har sagaens hjemmelsmand glemt; Skåningerne syntes at han var ubillig, uden at noget bestemt nævnes; for Hallands vedkommende anføres, at han krævede ægter på sin første færd gennem landet; men dette var en så rimelig fordring og stemmede så vel med landets ældgamle skikke, at det umulig kan have været den rette grund. Kong Knud må have gennemtvunget andre planer ved sine myndige påfund, selv om det heller ikke kan antages, at hele lande faldt til føje på denne måde; overleveringen lader sligt voxe op fra mindre kredse til de større.*)

Ad denne vej kunde der udrettes såre meget; mange fulgte kongens exempel for at være ham til behag, mange havde en følelse af at han havde ret og styrkedes i deres forsæt ved den almindelige bevægelse, kirkens mænd fattede mod og satte en almindelig agitation i gang. Der var intet i vejen for på denne måde at lade tingene udvikle sig af sig selv uden bestemte lovbud; af de nærmeste naboer kunde godt den ene yde tiende og den anden give bispe-

*) Knytlinga k. 28. Til grund for de her påberåbte partier af denne saga ligger en gammel »Saga Knuts konungs«, der alt nævnes i Morkinskinna, (s. 128).

gave eller andre redsler; således ses det at være tilfældet senere i Norge og således var det tilfældet i Jylland indtil langt ned i tiden; allerede 1135, længe før tienden blev lovlig vedtagen på Sælland, bortgiver biskop Eskil af Roskilde sin tiende af en heredsfjerding og alt Nestved klosters bøndergods, og 1207 giver biskop Skjalm af Århus sit kapitel samtidig såvel tiender som bispegave. *) Men det var tillige en farefuld vej for kongen, thi den bragte ham til at sætte hele sin indflydelse på disse planers opnåelse, den skaffede ham talrige fjender, skjulte og åbenbare, og i forening med hans strænge håndhævelse af lov og landefred måtte den fremkalde en bestemt og meget betænkelig modstand. —

Det vil her være stedet at dvæle ved det røre, som noget før og under Knuds regering satte talrige hænder i bevægelse ved opførelsen af stenkirker. Den ældste danske stenkirke, der udtrykkelig nævnes i skriftlige kilder, er Roskilde Trefoldighedskirke, som biskop Vilhelm påbegyndte i Sven Estridsøns tid. Men som forhen omtalt må det dog antages, at St. Pederskirken i Slesvig alt før den tid har været opført af sten, vistnok i begyndelsen af kong Svens regeringstid. Exemplet var givet af Bescelin ved Fruekirkens stenbygning i Hamburg (1035—43), der atter havde sine forbilleder i anselige stenmønstre i Bremen, Hildesheim og andre steder syd for floden. Adam fortæller, at Harald Hårdråde brændte kirken i Århus og udplyndrede den i Slesvig, deri synes at ligge, at denne var af et varigere emne end de andre kirker på den tid. Dette emne var vistnok fortrinsvis tuf fra Rinlandene, fra egnen ved Andernach, der brugtes overalt langs flodens nedre løb og fra Holland også udførtes til Sønderjylland, hvor det som bekendt findes anvendt på Vesterhavsøerne, i Ribe og omegn, ved Ejderen og i Slesvig by. Rimeligvis er tuffen også bleven anvendt i Hamburg, så man derfra har fået ideen til dens indførsel til Slesvig, hvorpå den atter senere er

*) Thorkelins Diplom. I 6. 86.

kommen til Ribe og omegn. Den gamle Fruekirke på Holmen ved Slesvig, rigets første hovedkirke, var ligeledes bygget af tuf, i domkirken er nu derimod kun enkelte partier af dette emne bevarede.*) At Ribe først langt senere synes at have fået sin første stenkirke, lå i udviklingen af de kirkelige forhold på halvøen; biskop Val betragtede det neppe mere som sit hovedsæde, og efter hans død deltes stiftet og blev så lille, at der neppe kunde være tale om at anvende så store summer på en hovedkirke, og ingen konge synes særligt at have følt sig knyttet til Ribe, således som tilfældet dengang oftere var for Slesvigs vedkommende.

Roskilde Trefoldighedskirke havde for største delen sine rigdomme af dronning Estrid (Margrete). Hun levede langt ind i sin søns regeringstid, først i biskop Vilhelms sidste år udstedte hun det gavebrev, hvorved hun overdrog kirken et halvt hundred bol, en gave, som kongen stadfæstede med sit samtykke og biskoppen yderligere bevidnede med kirkens segl. Desuden nævnes der en særlig gave, som hun gav brødrene ved kirken, bestående i gods i Gyngehered i Skåne. Hendes dødsdag, d. 9. Maj, mindedes sammen med kongens; der holdtes da en ualmindelig festlig sjælemesse af alle brødre og alle lærlinge, både til højmesse og til aftensang.**) Det var uden al tvivl denne gave, som foranledigede biskop Vilhelm til at tage fat på opførelsen af en stenbygning; han nåede imidlertid ikke at få den færdig, langhuset stod endnu ufuldendt ved hans død. Kongen udnævnte sin navne, Normanden Sven, til hans efterfølger, og denne gjorde bygningen færdig. Der knyttede sig en ret betegnende overlevering til denne Svens virk-

---

*) J. Helms, Tufstenskirkerne i Kirkehist. samlinger III 585 f. 590. Trap, Slesvig s. 546 ff.

**) Roskildekrøniken, Scr. r. D. I 378. III 266. Sven siges her at være død d. 9. Maj ligesom moderen, men det må have været hans begravelsesdag, da han var død d. 28. April; det ses iøvrigt af moderens navn at denne notis er en senere kompilation.

somhed. Da alt var færdig til indvielsen og sangerstolen skulde oprejses på det sted, hvor sangerhuset støder sammen med langhuset, viste det sig, at pladsen var for snæver til det forøgede antal klerke, som Sven havde samlet i brødrehuset, og det blev altså nødvendig at sætte den noget frem foran kordøren. Men derved kom man frem midt på biskop Vilhelms gravmæle, og det blev nødvendigt at flytte graven til et andet sted. Men natten før indvielsen skulde finde sted viste den afdøde biskop sig for kirkevægteren, udtalte sin vrede over at man havde krænket gravens fred og flyttet ham bort fra sin elskede konges side og stødte med sin stav den del af kirken overende, som Sven Norbagge havde bygget. Vægteren, som slap med skrækken, fortalte biskoppen hvad han havde set, og denne svarede smilende, at dette måtte man vente af en mand, som her i live havde været så myndig og brydsk som biskop Vilhelm. Deraf fremgår da at kong Sven må have søgt sin grav ud for biskoppens i langhuset.*)

Som Roskilde kirkes indvielsesdag højtideligholdtes d. 25. Avgust, og den hellige Lucius's hoved skal være ført ind i kirken i året 1081; dette var da uden al tvivl på selve indvielsesdagen. Biskop Sven havde sendt et par klerke til Rom for at hente en helgenlevning, og paven lod dem få hovedet af St. Lucius, som derpå med stor højtidelighed førtes til Norden og sattes på alteret i den nye kirke; denne modtog samtidig en dobbelt indvielse, til Trefoldigheden og den nye helgen. Relikvien gemtes i et metalhoved, smykket med guld og ædelstene, og blev, ligesom andre lignende helligdomme, på højtidsdage eller når misvæxt, sygdom eller andre ulykker hjemsøgte landet, båret omkring i procession som kirkens og stadens, ja hele stiftets skytspatron.

---

*) Saxo p. 576. På samme måde var Knud Lavard jordfæstet i Ringsted kirke lige foran kordøren, og hans søn kong Valdemar ud foran ham. Ligene nedlagdes med hovedet i vest for at kunne opstå med åsynet vendt imod lyset i øst og kirkens alter.

Hvorledes denne ældste kirke har set ud kan vi nu ikke have nogen bestemt mening om, da den forlængst er afløst af en teglstensbygning. Vilhelms og Svens kirke var uden tvivl af tilhugne frådsten, en slags kildekalk som brydes i nærheden af Roskilde. Folkesagnet har knyttet dette emne til Knud den helliges navn. Kongen vilde gerne bygge gudshusene af et uforgængeligt emne, da bad han til gud om at lægge sin almagt til og befol derefter sine værkmænd at tage havfråde, det løseste og letteste af alt. Men fråden lod sig skære og blev stærk og den vil stå til verdens ende.

Frådstenskirkerne havde form efter den gamle romerske basilika, langhuset var gerne delt i flere længdegange (skibe), alle med bjælkeloft og billedmalede vægge; midtergangen var højest og skiltes fra sidegangene ved stenstøtter, som bar runde buer; der var da to rækker vinduer, én i sidegangene og en anden i midtergangen over sidegangenes tag. Om Sven Norbagges kirke siges, at den havde slebne granitsøjler og en prægtig lysekrone. Til kirken sluttede sig et stenkloster med svalegang ud imod klostergården. Sven indrettede her med kong Knuds hjælp 15 faste præbender, og da indtægterne ikke strakte til til så mange, forøgede han dem af det gods, som var lagt til hans bord. Kapitlet indrettedes efter Avgustins regel og havde en provst og en prior.*)

Endvidere byggede Sven Norbagge tre sysselkirker i sit store stift; den ene var en Fruekirke i Roskilde, den anden en Fruekirke i Ringsted, den tredje en Mikkelskirke i Slagelse. Roskilde Fruekirke står endnu og det i en

*) Scr. r. D. I 339. 378. III 338. 615. Saxo p. 598. Kapitlets segl viser, at klostret (domus) kun var indviet til Trefoldigheden, medens kirken tillige var indviet til St Lucius (sml. Mikkelsklostret i Lüneburg, Pertz 23, 398 o. l.) Årbøger 1874, s. 397. Smst. om Lucius hovedet (af H. Petersen). Kirkehist. samlinger IV 390 ff. VII 582 ff. 654 ff. 3. række I 358 om Roskilde domkirke, af N. Hoyen, St. Friis og L. Ussing. Årbøger 1870, 147 ff. (J. Kornerup, om frådstenen). Danske mindesmærker II.

tilstand som lader alle de gamle former og den brugte bygningsmåde komme til syne; frådstenene er med megen konst anvendte til at danne de små rundbuede vinduer, pillerne ud til sidegangene er af svære uregelmæssige blokke, væggene er opførte i skifter af kantstillede teglstenformede sten, der skiftevis hælder til højre og venstre, så hele fladen kommer til at bestå af utallige op- og nedløbende siksaklinjer.*)

Noget senere end Roskilde var de to nabostifter Lund og Odense på vej. I Lund var biskop Rikval fulgt efter Egin, kort før Sven fulgte efter Vilhelm; han er iøvrigt kun lidet bekendt, men det var i hans tid at Vor Frue- og St. Lavrentius-kirken fik sin første stenbygning. Allerede strax efter sin tronbestigelse havde Knud givet den rige gaver for at sætte den istand til dette store foretagende; thi det var jo ikke nok med at bygge, man måtte også have midler til senere at vedligeholde en værdig gudstjeneste og Lavrentiuskirken var fattig; kongen har vistnok her i Skånes hovedstad villet bringe gud sin tak for kongedømmet. Fire år efter, d. 21. Maj 1085, udstedte han et formeligt gavebrev, rimeligvis samtidig med kirkens indvielse; det er det ældste danske diplom, hvis ordlyd er opbevaret til vor tid. Han betegner her sin gave som en brudegave til kirken, Kristi rene og evige brud; den består af 51 bol i Skåne og på Sælland og Amager, dertil 21 mark af arnegælden i Lund, 3 mark i Helsingborg og lige så meget i Lumaby; provsten og brødrene, siges der, skal have al kongelig ret af disse gårde. Som tilstedeværende vidner nævnes bisperne Rikval, Sven fra Roskilde og Sivard fra Slesvig, jarlen Håkon, 4 præster af kongens følge og 5 hirdmænd.

Til Lavrentiuskirken sluttede sig vistnok alt dengang et stenkloster; der oprettedes 10 præbender for en provst

*) Scr. r. D. I 378. Saxo p. 598. Årbøger 1870, 148 f. Kirkeh. saml. 3. række I 218.

og 9 brødre. Det er ret karakteristisk at se hvorledes disse præbender fordeles, som der i Lunde mindebog siges efter de tilstedeværende biskoppers råd. Der var ialt 57 bol, som kom til deling, kirken havde altså forhen ejet 6. Af disse fik provsten de 9, én kanik fik 6½, 3 fik hver 6, én 5½, 2 hver 5 og 2 hver 4. Dertil kom de 27 mark midsommergæld, som ligeledes deltes mellem de 10 brødre, 3 af dem fik 2 mark hver, de øvrige 3. — Men af denne inddeling vil vi ligeledes kunne regne tilbage til Roskilde kirkes rigdom, der kunde forslå til at oprette 15 præbender; da kong Knud synes at have gjort sin gave lig den, Estrid gav Trefoldighedskirken, må denne altså i forvejen have været ulige rigere end den yngre St. Lavrentius.*)

Med rette kalder Lunde kirke Hellig Knud for sin grundlægger, men sagnet gjorde dog den hellige Lavrentius selv til dens stifter; han måtte slutte en pagt med trolden Fin og love ham sol og måne for at få fred til at opføre det hellige hus. Men da så dagen kom og Lavrentius havde fået troldens navn at vide, blev han til sten ligesom det hus, der var bygget gud til ære.

Svarende til biskop Svens sysselkirker synes kong Knud at have opført en stenkirke i Dalby over sin broders grav; den endnu stående kirke, nu en mishandlet landsbykirke med hosliggende stenkloster, hidrører måske endnu i sine ældste partier fra denne tid, særlig vistnok den lille lønkirke, rimeligvis den ældste i Norden; den er på grund af jordsmonnets fald henlagt under den vestlige del af langhuset.**)

Også i rigets vestlige halvdel spores den samme bevægelse, om end svagere og mindre tydeligt. I Odense lod Knud lægge grunden til en ny stenkirke istedenfor den gamle Frue trækirke. Vi ser hvorledes man bar sig ad

---

*) Scr. r. D. III 424—29. Saxo p. 580 f.

**) C. G. Brunius, Dalby kirke og kloster i Hist. tidsskr. I 148. Lunds domkyrka (1854). Skånes konsthistoria för medeltiden (1860).

med denne overgang; trækirken blev stående mens arbejdet stod på, og stenbygningen lagdes derfor ved siden af på en ny grund. Ligedan har man uden al tvivl båret sig ad i Roskilde og Lund, men dèr forsvandt den gamle bygning strax efter den nyes indvielse og gravenes flytning, i Odense blev derimod den ældre Frue- og St. Albani-kirke som bekendt stående gennem hele middelalderen ved siden af den yngre bygning, som imidlertid havde fået en ny bestemmelse. Stenkirken lagdes lige syd for trækirken.

I Viborg fandtes der forhen et brev, udstedt af kong Knud den hellige, hvorved han gav Viborg biskop og brødre »al kongelig ret over deres kleresi og kirkens tjenere, hvorhelst de lå«. Denne gengivelse af indholdet er nu alt, hvad vi ejer, og vi kan kun slutte deraf, at kongen rimeligvis har villet gøre det samme for Jylland som for rigets andre hovedlande, skaffe det en stenkirke og et nogenlunde talrigt kapitel i sin hovedby. Men hvorvidt denne plan er kommen til udførelse véd vi intet om. — Endnu mindre véd vi hvad der kan være sket i Ribe og Århus, og lige så lidt kan vi sige noget om, hvorvidt exemplet fra Danmark og Norge har virket i Sverig og måske alt på den tid fremkaldt den første Fruekirke af sten i Skara.*)

Misfornøjelsen med kong Knud og modstanden mod ham voxede efterhånden henimod åbent oprør, men han kunde og vilde ikke slå af på sine fordringer; til de store sluttede sig de fleste af hans brødre, navnlig den ældste af dem Olav, jarl i Sønderjylland; den ældste levnedsbeskriver sammenligner kongen med Josef, som blev forrådt

---

*) Ursin, Viborg, s. 146. Suhm, IV 606. Bispelisten i Vestgøtelagen lader Adalvard den unge grave grundvolden under Marie kirke og Ødgrim fuldende og indvie den.

af sine egne. Mange delte dog også hans tanker om folkets fremskridt, brødrene Erik og Benedikt, især den sidste, var hans trofaste venner, biskopperne og adskillige af landets høvdinger holdt sig til ham.

Hvad der især gav anledning til at også almuen droges ind i bevægelsen og omsider bragte denne til udbrud, var vistnok det påtænkte og påbegyndte tog til England. Biografen siger, at Knud og hans mænd besluttede sig til det for at vække almuen, for at ryste den op af sin ligegyldighed og lunkenhed, for at den ved at døje ondt og komme i livsfare kunde åbne sig mere for det åndelige liv. Det er ikke usandsynligt, at en sådan tanke kan have været medvirkende; man oplevede ikke sjælden, at en hær i sin nød aflagde løfte om at holde visse fastedage eller yde visse gaver; den enkelte kan ofte gribes af det ualmindelige, som han oplever under ellers ukendte forhold, krigens følge er en almindelig åndelig vækkelse; på andre kunde endelig et ophold i England antages at ville virke. Men den egenlige grund må dog selvfølgelig søges i den politiske stilling og i Knuds lyst til at bruge hele sin magt som konge til at rette et afgørende slag mod den normanniske erobrer, imod hvem han to gange forgæves havde ført en dansk flåde. Det manglede ikke på opfordringer derovre fra, misfornøjelsen med Vilhelm var lige levende og evnen til at modstå ham ved egne kræfter altid mindre; dertil fik Knud løfte om hjælp af sine svogre, Olav Kyrre i Norge og Robert Fris i Flandern. Den danske flåde samledes i Limfjorden, en engelsk kilde angiver skibenes antal til 1000, Olav sendte 60, grev Robert lovede 600. Kong Vilhelm skælvede med rette for sit rige; han samlede lejetropper fra fastlandet og lagde selv hele havkysten øde, for at ikke fjenden skulde kunne få fodfæste nogen steds, især i de danske egne; han stod rede til at modtage Nordboerne. Men disse kom ikke, uventede begivenheder havde forsinket kongen, misfornøjelsen på flåden var bleven større og større, nogle brød ledingen, og tilsidst havde

han set sig nødsaget til at give hele hæren hjemlov, medens han lod sin broder Olav, rigets jarl, gribe og sende i forvaring til Flandern; hen ad efteråret aftakkede Vilhelm sin lejehær og var glad ved for så billigt køb at have undgået denne sidste og største fare for sit rige. Grunden til den danske flådes opløsning i efteråret 1085 angives forskelligt af de forskellige forfattere. Saxe og Sven Ågesøn beretter, at det var Olav, som forsinkedes i Slesvig, så kongen omsider måtte drage derned imod ham; men dette strider mod den langt ældre Ælnoth, der fortæller, at det var Knud selv, som trak tiden ud i Slesvig og lod Olav føre bort som fange, da han kom for at hente ham op til flåden. Hermed stemmer også sagaen, idet den tilføjer, at der ventedes et angreb af Venderne, og at kongen først vilde afvende det, før han forlod riget. Dette sidste turde da også pege i den rigtige retning, selv om overleveringen har tabt den rette sammenhæng af syne; det var ikke Vendernes anfald, som frygtedes, men kampene i Nordtyskland, som nærmede sig til Danmarks grænser på en temmelig betænkelig måde.

Det pavelige parti, som stod i forbund med Saxerne, havde under Henriks fraværelse i Italien fået valgt en modkonge ved navn Herman; han sad i fred og ro i Nordtyskland, søgte at skaffe en almindelig landefred tilveje og afventede kejserens skæbne i kampen med Gregor. Imidlertid kom Henrik tilbage som sejrherre, og efter mange forgæves underhandlinger mellem de to modstandere kom det til et åbent brud i foråret 1085; det pavelige parti samledes til et stort kirkemøde i Quedlinburg, det kejserlige i Albanikirken ved Mainz, hint talte blandt sine medlemmer de to erkebiskopper af Salzburg og Magdeburg (Hartvig), dette de fire erkebiskopper af Köln, Trier, Mainz og Bremen (Limar); de udtalte gensidig kirkens band over hinanden. Kort efter at efterretningen om Gregors død (d. 21. Maj) var indtruffen, rykkede Henrik ind i Nordtyskland; al modstand var på øjeblikket brudt, flere af

førerne, blandt dem Hartvig af Magdeburg, flygtede til Danmark. Henrik afsatte dem som ulydige lensmænd; d. 13. Juli viedes abbeden Hartvig af Hersfeld til erkebiskop i Magdeburg. Men allerede i September måned udbrød oprøret på ny, de undvegne prælater kom tilbage og indtog atter deres plads, kampen fortsattes hele det følgende år, i Avgust 1086 vandt Saxerne en stor sejr ved Würzburg under det af Hartvig indviede korsmærke.

Der synes neppe at kunne være nogen tvivl om, at det jo var disse begivenheder, som nødte kong Knud til at blive i Slesvig, medens flåden samledes i Limfjorden; han kunde ikke forlade landet med sin hær, medens den uberegnelige kejser stod ved grænsen og hans fjender havde fundet et fristed herinde. Erkebiskop Hartvig har rimeligvis dengang faktisk været den nordiske kirkes metropolit, for så vidt som Gregor vistnok også har ladet andre end Gissur vie af ham; dette kunde bringe ham til at søge sin tilflugt hos Knud, og det kunde ikke ventes andet af denne, end at han vilde vise ham gæstfrihed og tage ham i forsvar mod kejseren.

Imidlertid tabte hæren tålmodigheden; bønderne holdt thing på thing, tilsidst bad de jarlen drage ned efter kongen og hans flåde. Knud kendte sin broders fjendskab og fandt ikke den støtte hos ham i sin vanskelige stilling, som han troede at kunne gøre krav på, han befalede derfor sine mænd at gribe og binde ham som drottensviger. Det var en tradition i den danske hird, at ingen havde villet udføre kongens befaling og lægge hånd på sin høvding, så stor var ærbødigheden for den kongelige byrd og så stor afskyen for at lægge hånd på fri mand. Men broderen Erik, der også var tilstede, trådte da til og overmandede Olav med sine kæmpekræfter. Den fangne jarl førtes til Flandern.*)

*) Scr. r. D. I. 57. III 319. 346. Saxo p. 582. Knytlinga k. 41. William Malmesbury III 261. Angl. Sax. chron. 1085. Freeman, IV 687. Giesebrecht, Deutsche Kaiserzeit III 534.

Imidlertid kom der nye bud, hæren blev altid mere utålmodig og Knud måtte omsider indrømme, at der ingen sandsynlighed var for at komme afsted denne gang; han gav da bønderne hjemlov.

Sagaen og senere danske beretninger fortæller, at ledingen blev brudt og at kong Knud idømte bønderne bøder. Oprindelsen til denne overlevering, der strider mod Ælnoth, må rimeligvis søges i, at kongen har sagsøgt enkelte af høvdingerne for deres modvilje, eller at enkelte virkelig har forladt flåden, før den fik hjemlov. Der tilføjes, at Knud også benyttede denne lejlighed til at virke for tienden, han tilbød, siges der, de domfældte at love tienden imod at få bøderne eftergivne. Når sagaen derimod gør en lang fortælling deraf, og sætter disse scener i forbindelse med det følgende års begivenheder, da er det ligefrem en senere tids digt.

Flådesamlingen i Limfjorden blev imidlertid skæbnesvanger for kong Knud. Medens han selv var bleven pirrelig ved sit uheld og strax efter tog fat på sin kongegerning med fordoblet iver, så havde denne samling af mænd fra alle landets egne ført til en tankeudvexling om hans regering, der ikke kunde falde ud til hans fordel. Flåden har åbenbart været stævnet sammen til at møde strax efter at høsten var tilendebragt; den mødte med frejdigt mod, siges der, stemningen var ikke ugunstig for dette eventyr, der havde bragt fædrene så rigelig løn; det var ikke 50 år siden kong Hardeknud havde givet hver havnebonde på den flåde, som førte ham til England, sin mark guld. Men da man måtte vente dag efter dag, da dagene blev til uger uden at kongen kom, da jarlen ikke kom tilbage efter sin sendelse, men kongen blev hos de fremmede biskopper, da kom al misfornøjelsen frem, der holdtes thing og stævne, alt hvad denne konge havde gjort og sagt blev fremdraget og drøftet, og det viste sig, at han ingenlunde var folkekær; man havde en følelse af, at

han kunde have ret, men at han skulde være konge, var ikke des mindre en tilskikkelse.

Efter midsommeren 1086 kom kong Knud nordpå i Jylland og gik over Limfjorden til Vendsyssel; foruden sin sædvanlige hird havde han fra de sydligere egne medtaget talrige hærmænd, et tegn på, at han var forberedt på alvorlig modstand. Han tog ophold på Børglum (Burglanum), en højtliggende kongsgård i den nordvestlige del af syslet, omgiven, som man efter navnet må antage, af gamle volde og trævirker (laner).

Vendelboernes høvdinger begyndte at ægge almuen til at negte kongen lydighed; medens ombudsmændene og deres svende lod tilsige til at levere korn og kvæg og anden redsel til hofholdningen på Børglum og til at få de sager fremførte, som havde ventet på kongens tilstedekomst, gik der andre bud fra gård til gård og stævnede bønderne til møde på Krage strand, en meget søgt ladeplads ud for de to gårde Sønder og Nør Krag i Tornby sogn, lidt sønden for Hirshals. Da kongen hørte, at der var sat stævne ved stranden, red han selv derned med et stort følge af sine mænd og trådte frem i bøndernes forsamling; men det var umuligt at komme til rette med dem, ophidselsen var så stor, at man truede ham på livet og thinget endtes med, at Knud red tilbage til Børglum efterat have måttet love at overveje de klager, som var fremførte.

Det blev ham snart klart, at han umulig kunde stille Vendelboerne tilfreds, således som de nu var tilsinds. Det er et folkefærd, som endnu den dag idag ikke er så lidt forskelligt fra de andre Jyder; Vendle er for dem ikke blot en særlig ø, men et eget land, de danner som et mellemled mellem Vikverjerne nord for havet og Jyderne syd for fjorden. Det trodsige og lunefulde hav, de vildsomme moser og øde klitter giver ikke blot landet sin ejendommelig hårde og tavse karakter, men sætter også sit præg på folket, det

*) Om Kragestrand og de øvrige stedsforhold heroppe se Tillæg XIII.

er alvorligt og trodsigt, mistænksomt mod fremmede mænd og fremmede tanker. Mere end éngang er harmen over de stores overgreb her slået ud i en hensynsløs lidenskab og hævntørst.

Kong Knud forlod Børglum og drog sønderpå gennem Hvetbo og Hanhered; ved Agersborg lod han hovedtroppen af sit følge, rimeligvis de jydske hærmænd, gå sønderpå over fjorden. Selv fulgte han med biskop Henrik af Vestervig, (rimeligvis den samme Henrik, som året tilforn var tilstede blandt hans præster ved Lunde domkirkes indvielse), til bispestolens faste gård Sjørind i Hundborg hered i Thy, dels for en kort tid at gæste ham i hans hjem, dels vel også for endnu engang ved hans hjælp at prøve på at komme til forlig med Vendelboerne. Gården kendes i historien kun fra dette kong Knuds mindeværdige ophold på den, men dens ældgamle virker findes endnu for enden af den store og langstrakte (nu udtørrede) sø, efter hvilken den har navn (Sjør-ende); det har været en anselig borg, istand til at rumme en ikke ubetydelig styrke, søen og dens forbindelse med Sperring sø dækkede den fra de tre sider, kun fra nord kunde en fjende skaffe sig adgang til dens høje volde. I kong Valdemars jordebog nævnes den blandt kongelev og den er da vistnok givet til kronen i mageskifte for Børglum, som jo i mellemtiden var bleven bispesæde; på Sjørind kirkegård, i nærheden af borgen, findes endnu en ældgammel bispegrav som minde om forbindelsen med Vestervig bispesæde.

Neppe rygtedes kongens bortgang fra Børglum, før bondehæren kastede sig over kongsgårdene, tog hvad der var samlet til gæsteri, åd og drak og ødte hvad der blev tilovers. Biskop Henrik gjorde et forgæves forsøg på at stanse oprøret, han traf, som det synes, hæren og dens høvdinger ved Bygholm vejle, hvor vejen fører over det grunde vadested; thi der siges, at de forbitrede stormænd med deres spyd slog strandsandet op imod ham, medens de overdøvede ham med deres råb, så han end ikke kom

til orde overfor almuen. Hvorledes bønderne kom ind på Sjørind siges ikke, men de endnu bevarede spor af kampen, våben og træværk, vidner tilstrækkelig om, at der her er leveret en hård træfning og at mandefaldet efter al sandsynlighed har været stort. Derefter fulgte en almindelig ødelæggelse og plyndring, hvad der kunde fortæres eller føres bort blev gjort til bytte, gården selv rimeligvis brændt og jævnet med jorden. Kongen og en stor del af hans mænd undkom, rimeligvis over søen og derfra videre over fjorden.

Han tænkte på at stanse i Viborg og at samle en anselig styrke omkring sig; men nu så han oprøret blusse op rundt omkring, misfornøjelsen var almindelig og truede med at komme til udbrud, hvorhen han vendte sig. Han drog da ned igennem Jylland til Slesvig og herfra til søs til Fyn med nogle hurtig udrustede skibe. Men før han endnu var kommen til Odense, sendtes der bud ud til alle sider for at stævne folk til møder, og det besluttedes på disse at jage kongen ud af Fyns land eller dræbe ham, om han gjorde modstand; det synes som om der har ligget hemmelige aftaler bagved den hele bevægelse.

Knud drog ind på kongsgården i Odense uden at frygte noget ondt på dette sted; de fynske hærmænd kom som sædvanlig til hove, hans brødre, Erik (Ejegod), »den berømte« Sven, rimeligvis korsfareren, og Benedikt havde ligeledes strax sluttet sig til ham. Blandt dem, der søgte kongen i Odense, var også en stormand ved navn Blakke, han kaldtes Peber (Peber-Blakke?) og har da rimeligvis til sin tid ligget i købfærd på udlandet.*) Denne Blakke stod i ledtog med

*) Saxe har Blacco (p. 589), Ælnoth Pipero, sagaen Bifra. Da navnet Blakke tilhørte to af kongens tro hirdmænd, som faldt i kirken, har Ælnoth måske af denne grund ikke villet nævne det for forræderen. Sagaen synes at have sat Piper i forbindelse med at pipra, der også (ligesom bifra) betyder bæve, bævre, og da at have givet det den anden form.

kongens fjender, men gav venlige ord og skildrede bevægelsen som langt ringere end den i virkeligheden var, han var en snild, veltalende og underfundig mand, men Knud modtog ham uden mistanke og gav ham plads ved sit bord og ved sin side, »at det skulde fuldkommes, som David kvad: den som åd mit brød, løftede sin hæl imod mig.« Blakke påtog sig at stille almuen tilfreds og kongen gav ham gaver ved afskeden, men bagefter fremstillede han sagen ganske anderledes for sine folk, han gav kongens ord en anden mening, og den sidste beslutning blev tagen: man vilde drive kongen af lande eller slå ham ihjel. Det var fredagen d. 10. Juli; folk strømmede sammen alle vegne fra til Odense, nogle kom til hest, andre til fods, det var ikke stort andet end man var vant til, når kongen var i byen. Men i dagens løb ophidsedes folk mere og mere; rimeligvis kunde de ikke få kongen i tale, da det var en fastedag, hans fjender derimod var lette nok at finde. Det var alt langt ud på eftermiddagen da forbitrelsen kom til udbrud; kongen gik til aftensang i Albani kirke, hans broder Benedikt (Bent) og 17 hirdmænd fulgte med ham, alle fuldt væbnede, de andre blev tilbage i kongsgården; brødrene Erik og Sven synes alt forhen at have forladt Odense. Da det rygtedes at kongen var gået i kirke, strømmede folk sammen udenfor den; nogle vilde tage ham tilfange, andre brænde ham inde, atter andre trænge ind i guds hus og dræbe ham under tjenesten. Støjen omkring i byen voxede imidlertid, nogle trængte ind i kongsgården for at hærge, de spiste og drak, ødelagde alt hvad der var og adsplittede de tilbageblevne hirdmænd; derpå samledes der altid flere foran kirken, kongen kunde ikke tænke på at forlade den igen.

Vor Frue og St. Albani kirke var en stavbygning, d. e. opført af lodret stående planker; den havde en forhal i vest foran langhuset, og her fandtes tillige den eneste indgang. Foran døren var trængselen selvfølgelig størst, her forsvarede hirdmændene sig med spyd og sværd,

medens angriberne kastede sten og spyd eller skød med pile på dem; ilden, som blev lagt til kirken, vilde derimod ikke tænde, da et øsende regnvejr trak hen over byen. Kong Knud prøvede gentagne gange på at tale folk til rette; han tilbød at lade alle klagemål undersøge, at stille sikkerhed for at enhver skulde ske sin ret; men hans ord overdøvedes af mængdens råb, man vilde intet forlig, men hævn.

Da kampen nu udviklede sig altid hidsigere, gik kongen tilbage til kirken og sangerhuset for først at skrifte sine synder og modtage nadverens sakramente; derefter gav han rige gaver til de forskellige altre og til klerkene, som forestod tjenesten og ledsagede kampen med deres bønner. Derpå vendte han tilbage til kamppladsen og lod de andre skiftevis berede sig til døden. Kampen blev afbrudt for en stund, da Blakke kom tilstede og udæskede en af kongens hirdmænd til enekamp for således at påkalde en gudsdom; kampen fandt sted og begge fik banesår, Blakke døde dog først efter forfærdelige lidelser, i vanvittige selvanklager og bespottelser; hans navn er bleven en skænsel og betegner i sproget en falsk og underfundig mand.

Kampen trak ud og havde ved siden af sin hidsige karakter også roligere øjeblikke. Kongen plagedes af tørst i den lille træbygning, der var ophedet af Julisolen, og da han havde trukket sig tilbage ind i kirken efterat have deltaget i striden, bad han ud igennem et vindue en af de udenfor stående om en drik vand. Strax var der én som gik hen og fyldte et kar og vilde række det ind til ham, men idet kongen greb det, sprang en anden til og slog det ud af hænderne på ham. Senere deltog han atter i forsvaret; men da det led ud på aftenen, lagde folk mærke til, at han igen var gået op i sangerhuset for at styrke sig i bøn; han var bleven mat af heden og sine sår; det var tilmed en fastedag og disse plejede han strængt at overholde, det var derfor intet under at kræfterne omsider svigtede. Efterhånden var ærbødigheden for det hellige hus

vegen plads for de onde lidenskaber, som drev folk med kongen og hans trofaste mænd, man vendte sig imod sangerhuset med øxer og sværd for at bryde en vej ind igennem væggen i ryggen på forsvarerne. En af plankerne faldt omsider for de voldsomme slag ind i huset, den tørnede mod alteret og slog helgenskrinene med St. Albans og St. Osvalds levninger, tilligemed det kors, som havde sin plads mellem begge, ned på gulvet. Men før endnu nogen havde kunnet trænge ind ad den vej, var kongen bleven såret til døden med et kastespyd, som blev slynget ind ad vinduet, det traf ham i siden og gennemborede ham helt; alt forhen havde han fået et stenkast i tindingen, som flækkede hovedskallen uden dog strax at berøve ham vid og samling. Med det dobbelte ulivssår rejste han sig endnu op og gik frem i langhuset til sin hårdt sårede broder Benedikt, omfavnede og kyssede ham til afsked og gik derpå tilbage til alteret; foran dette udåndede han da i bøn og påkaldelse »og indgik til den evige miskundheds ukendte land for at udhvile fra al strid«.

Snart bukkede nu også hirdmændene under i den ulige kamp, de var overvældede af træthed og sår. Kampen fortsattes inde i kirken efterat forhallen var tabt, tilsidst i koret over kongens lig; dèr faldt de sidste af hans mænd, trofaste ligesom Rolv Krages kæmper. Benedikt var bleven båret bort til kirkens gæstehus, han var ikke død, men blev nu bagefter opsøgt og slæbt frem. Den rå hob omringede ham for at rådslå om, på hvad måde livet skulde tages af ham; men før de enedes begyndte hver at hugge løs på ham efter sin lyst, og således omkom den heltemodige yngling under hundrede bødlers hænder. Derefter plyndredes kirken og de faldne, kongsgården ødelagdes, der vendtes op og ned på alt, indtil natten bredte sig over det ynkelige skuespil og drev hver til sit. Men da byen endelig var bleven stille, samledes Frue kirkes klerke i den lyse sommernat omkring de faldne og jordfæstede dem med fromme mænds hjælp; kongen og hans broder blev lagte

i kirkens gulv, de 17 hirdmænd i forhallen, nord for indgangen.

Da dronningen spurgte, hvad der var sket, besluttede hun at forlade landet og medtage sin husbondes lig for at jordfæste det i St. Peders berømte kloster i Gent. Men da hun ved nattetid gik ind i kirken for at lade det grave op, strålede i det samme et stærkt lys fra himlen ind igennem huset, og dette opfattede hun som et tegn på, at kirken var helliggjort ved ham og at han ikke skulde flyttes. Hun drog da afsted alene med sin søn Karl og med sin mands frænke Gunhild Godvinsdatter. De skulde dog ikke blive længe tilsammen; Gunhild døde året efter i Brygge,*) Edel blev gift igen og drog til Italien, og hendes søn blev hos sin sønneløse morfader grev Robert Fris for at kåres til hans arving.

Det er altid vanskeligt at holde en fremragende mands gravtale, dobbelt vanskeligt, når man som her kun kender ham af venners omtale, medens det dog er indlysende, at han har havt mange og arge fjender. Et er der, som strax falder i øjnene ved at oversé Knuds virksomhed som konge, og det er, at han ikke som der er bleven sagt var nogen sygelig karakter eller et svagt redskab for andres planer; hvad der er overleveret om hans gerning som konge, er tvertimod præget af kraft og vilje, det er en stærk helstøbt og fuldmoden personlighed, som træder os imøde, en mand som véd, hvad han vil, og som véd, hvorfor han vil det, og véd, at han har sandheden, fremskridtet og alt godt på sin side. Når vi derfor hører, at han var stræng imod sig selv, at han ofte drak vand, når hans gæster fik mjød og vin, at han spiste brød og salt ved et rigt besat bord, ja at han endog i løn lod sig tildele svøbeslag af sine skriftefædre, så kunde alt dette jo tilvisse udtydes som svaghed og sygelighed; men det kan med samme ret være

*) Hendes liv og død er kendt af den blyplade, som fandtes i hendes grav i domkirken i Brygge. Nord. tidskr. for oldkynd. II 348 ff.

tegn på en dyb og overstrømmende kraft, som ligger i kamp med sig selv, lidenskaber mod en bedre erkendelse, ilsind mod kristelig sagtmodighed, verdslig selvtillid og selvgodhed mod ydmyghed og den rette fattigdom i ånden.

Eftertiden har ikke blot glemt hans fejl og helligdømt hans navn, men også godkendt de tanker, han kæmpede for, ved at virkeliggøre dem alle; et bedre forsvar behøver ingen mand for sin livsgerning. Hvad man med rette vil kunne bebrejde ham, er den utålmodighed, hvormed han vilde fremme sine planer, og som det synes den alt for store tillid, han har vist de mænd, som delte hans synsmåde og derved opnåede hans yndest og indflydelsesrige stillinger; dem misbrugte de uden at han gennemskuede det eller var modtagelig for klager fra fælles modstandere. Intet er mere oprørende for et folk end dette, bestandig at se sine klager underkendte, bestandig at se sig mistænkt og overhørt af kongen og dem, han har fattet tillid til. Derfor blev det glemt, hvad der kunde være godt og velment i hans råd; man forlangte tilsidst at få ham i tale, og når almuen skal tale vredesord til sin konge, er det vanskeligt at finde mål og måde.

Og dog synes det ikke fra først af at have ligget i nogens tanke at forgribe sig på kong Knud personlig; man vilde drive ham af landet og have en anden konge, idetmindste i rigets vestlige halvdel; det var det samme som Sveerne så ofte havde gjort med deres konger, drevet dem ned til Gøteriget og taget en anden. Det er da heller ikke på nogen måde Vendelboerne, som forfølger ham til Odense; de jager ham ned over fjorden, han fordrives fra Viborg og fra sted til sted, til Slesvig og derfra til Fyn. Så beslutter Fynboerne, ophidsede af Blakke, at jage ham også fra deres ø. Opløbet, som ender med hans drab, er ikke en folkerejsning; de ridderlige brødre, Sven og Erik, vilde da ikke have forladt Odense, kongen vilde ikke have forladt sin gård, og man vilde ikke have brugt timer til at

sætte sig i besiddelse af en ubefæstet træbygning; det var et opløb, som førte til voldsomheder; endog Blakke synes ikke at have ønsket denne afgørelse, han udæskede en kongsmand til enekamp og gudsdom; men da han var falden og da der først var flydt blod, frygtede ophavsmændene for følgerne, dersom ikke enhver straf umuliggjordes ved kongens død. Af samme grund opsøgte de senere Benedikt for ej heller at lade ham leve som et vidne imod dem.*)

Denne tanke blev også afgørende ved kongevalget, alle som havde gjort Knud modstand følte sig delagtige med hans drabsmænd, de opstillede hans ældste broder Olav som kongsemne; et egenligt modparti synes ikke at have dannet sig, alderen og jarleværdigheden talte til fordel for Olav, og den uret, der var overgået ham ved en fængsling uden lov og dom, har rimeligvis snarere talt for end imod ham. Derimod optrådte biskop Sven af Roskilde med stor styrke imod folkets glæde over kongedrabet; han forkyndte guds straffedom og opfordrede alle til bod og bedring for at undgå vreden og tugtelsen; men han talte for et utaknemligt folk, kun få gav agt på hans ord før nøden kom over alle.

Der kom udsendinge til grev Robert i Flandern for at udløse Olav Svensøn af sit fangenskab, greven havde intet derimod, når man vilde betale godt. Man enedes da om løsepengene, broderen Nils drog til Flandern som gissel og der gjordes et almindeligt sammenskud for at udrede pengene. Derpå toges Olav til konge; han aflagde ed på at holde alle de gamle love fra kong Haralds tid og således troede man at have udslettet hvert spor af Knuds regering; renselseseden fik atter sin tidligere betydning, skovene skulde atter være fællesgods, den tvang, der var øvet med hensyn til tienden hørte op, trællene og de

*) Ælnoth k. 30: ne qvis regiæ stirpis ultpote sceleris ultor superstes relinqveretur, Benedictum etc.

fremmede blev atter retsløse. Broderen Erik forlod riget og gik til Sverig med sin hustru og kong Knuds døtre, Cæcilie og Ingrid; den sidste ægtede senere Folke og blev stammoder til den mægtige Folkungeæt, hvis sidste mand skulde forene Nordens tre kroner; den første ægtede jarlen Erik af Vester Gøtland, som vi senere vil træffe i Danmark; fra hendes gård i Haraldsted skulde den yngre Knud, rigets lavard, drage ud for at finde sin blodige død for Mågens Nilssøns hånd.

De som havde frygtet en straffedom for drabet i Odense, så deres anelser opfyldte; allerede den første sommer indtraf der misvæxt, overstadig regn, kvægsyge og folkesot, og således varede det ved år efter år, sålænge Olav levede. Forgæves drog Sven Norbagge afsted i det andet år for i det hellige land at gøre forbøn for folkets blodskyld, han døde undervejs på Rhodus og ulykken varede ved; man måtte æde hunde og heste og nøjes med uren føde, efterat man havde skilt sig af med den konge, der havde villet hæve og rense alle livets forhold; hans efterfølger fik det sørgelige tilnavn »Hunger«.

Og dette var ikke den eneste ulykke, som ramte land og rige. Med Knud var også rigets fred borte, vikinger samledes atter mellem øerne, ufredsmænd tyede til Jomsborg for at forny det gamle vikingesædes ry. Skjalm Hvides broder Avte blev overfalden af vikinger, da han fra Sælland vilde fare over til Falster, han vilde ikke lade sig tage til fange og købe tilbage, men foretrak døden i ærlig strid; hans broder Skjalm drog omkring fra thing til thing for at opægge almuen til frivillig leding. Så stor var opløsningen, at Olav lod dette ske uden selv at tage del deri, skønt han engang havde været rigets jarl og nu var dets konge. Sællændernes flåde kom til Jomsborg og indtog staden; købmændene måtte betale høje bøder for at have huset de fremmede stimænd og forsynet dem med

hvad de brugte, selve de fredløse blev udleverede og dræbte under grusomme pinsler. *)

Året 1094 overgik alle de foregående i ufrugtbarhed og alle plager, en forfærdelig farsot gik hen over alle Vestevropas lande, fra Italien til England, fra Frankrig til Tyskland og Danmark; det var denne landeplage, som forberedte det store korstogsløfte i Clermont. I Danmark vendte tanken sig altid mere mod den dræbte konge Knud; under ham havde der været gode år og fred, og havde hans hånd hvilet tungt på de store, så havde dog alle dengang kunnet leve. Og var hans love dog ikke indgivne ham af gud og hans pålæg gjorte til guds kirkes stadfæstelse og ikke til hans egen gavn? Himlen vidnede for ham ved kraftige jertegn over graven; vilde han da ikke være den eneste rette forbeder hos gud?

I vinterens løb kom Jydernes bud til Fyn for at foreslå kong Knuds optagelse af graven, og i påsken mødtes bisperne med store skarer af klerke og lægfolk fra hele riget i Odense for efter tre dages faste og beredelse at skrinlægge de hellige ben. Det indgød de forsamlede nogen bekymring, at himlens udseende de første dage var mørkt og regnfuldt, om fredagen strømmede regnen ned og ligeledes om lørdagen, lige indtil det øjeblik, graven åbnedes; da brød solen frem og alle istemmede lovsangen med god fortrøstning. Benene blev tagne op af graven og underkastede en ildprøve, fire gange kastedes der gløder på dem uden at de brændte, man ser endnu sporene på de hellige levninger. Derpå blev de bårne over i den nye stenkirke, som vel endnu ikke var færdig, men hvis mure dog alt var rejste; de nedlagdes i en stenkiste i lønkirken, dèr hvor de nu atter i vore dage er nedsatte. Det var efter den samtidige beretnings ord 8 år og neppe 9 måneder

---

* Saxo p. 598. 604. Kampen om Jomsborg er med urette bleven henført til Erik Ejegods tid; Saxe henfører den tydeligt nok til Olavs.

efter kongens nedlæggelse, altså uden al tvivl selve påskelørdag d. 24. Marts 1095.*) Et halvt år efter døde kong Olav, nedbøjet af sorg over den skæbne, der havde rammet folket i hans tid; det ansås for et nyt jertegn: ligesom Knuds nedlæggelse havde været forløber for Olavs ophøjelse, således var nu dennes nedlæggelse fulgt kort efter broderens ophøjelse.

Kort efter affattedes der i Odense et mindeskrift over den helligdømte konge, bestemt til at forelægges paven for at få hans stadfæstelse på folkedommen. Det er det ældste bekendte skrift fra de nordiske riger, ligesom kong Knuds gavebrev til Lund er det ældste bekendte aktstykke; således er navnet på denne civilisationens martyr for bestandig også i det ydre stillet i spidsen for vor histories skriftlige mindesmærker, disse mindesmærker, der selv hører til civilisationens ædleste frugter.

*) Ælnoth k. 32: »annis bis qvaternis et mensibus fere ter ternis«.

III. Korstogstiden.

(1095—1184).

Imod slutningen af det elvte århundrede brød middelalderens mest fantastiske tanke, kampen for den hellige grav, sejrrigt gennem det dække af betænkeligheder, der alt i mange år kun med møje havde holdt den nede. Samme år som de danske biskopper havde taget den dræbte konge Knud op af graven fremstod Gregors efterfølger pave Urban II i Clermont, for i glødende ord at skildre sine landsmænd den nød, hvori det hellige land var stedt, og for første gang enedes den franske adel i det råb: »deus lo volt!« et råb, der snart skulde genlyde fra folk til folk og gentages i alle kristendommens tungemål: »gud vil det! gud vil det!« —

Korstoget var en fransk idé; alt Gerbert havde for 100 år siden udtalt den, senere var den gentaget mange gange; Gregor havde syslet med den i sine bedste øjeblikke, men den var atter bleven opgivet, da hans stjerne dalede. Der var gået flere år, før det kirkelige parti atter kunde samle sig efter Hildebrands sidste nederlag; den kejserlige modpave Wibert sad i Rom, og Urban, forhen munk i Cluny og biskop i Ostia, måtte kæmpe for sin tilværelse. Men pludselig vendte lykken sig ved Mathilde af Toscanas energiske optræden, det lykkedes hende at bringe kejserens søn Konrad i våben imod sin fader, Norditaliens stæder sluttede sig sammen for at hævde deres frihed, og snart

stod det gregorianske parti sejrrigt overfor alle sine modstandere. Urban forlod Rom, hvor han atter havde taget sæde, for at forkynde sin sejr. Han holdt en fastesynode i Piacenza (1095); der var mødt så mange, at ingen kirke kunde rumme forsamlingen og man holdt da møde under åben himmel, skønt det stred mod overleveringen og måtte undskyldes med en henvisning til lovgivningen på Sinai og Kristi prædken på bjerget. Urban gentog Gregors forbud mod simoni og præsternes ægteskab, han gentog ligeledes bandsættelsen over kejser Henrik, men iøvrigt viste han et klogt mådehold, der gjorde sejren des vissere. Korstogstanken fandt dog ingen rigtig genlyd i Lombardiet, Italien var endnu alt for optaget af sin kamp for selvstændigheden og sin vågnende borgerlige udvikling til at lade sig gribe af denne ridderlige idé; først da han stod i sit hjem på den franske jord, fandt hans ord vej til hjerterne.

Clermont ligger i Auvergnes mest romantiske bjergegne, den klassiske jordbund for hin tids religiøse ideer. Omkring det ligger de tre klostre: Cluny, som nu i to århundreder havde gået i spidsen for den kirkelige reform og munkelivets inderliggørelse, Aurillac, som havde fostret Gerbert, den mægtige åndeseer, »filosofen på pavestolen«, og Citeaux, der snart skulde sætte Evropa i bevægelse ved sin hellige Bernhard. Her hørte også Urban hjemme, her forstod ikke blot de lærde, men også lægfolk hans tale. Derfor gentog han her ikke blot sin kirkes nye læresætninger med større eftertryk end nogensinde, han forbavsede ikke blot sine kaldsfæller ved dag efter dag i 8 møder at tale og samtale med den samme kraft, samme skarpsindighed og samme mådehold midt i de bevægede forhandlinger, men han drog altid flere og flere tilhørere til, indtil de på den niende dag, — det var mandagen d. 26. November, — ikke mere kunde rummes i den store kirke, men måtte gå udenfor i det frie. Og her oprullede han nu med henrivende veltalenhed billedet af den hellige stad, der var trådt i støvet af de vantro, Jordansfloden, der var

vidne til korsets fornedrelse, den hellige grav, der var bevogtet af den falske profets tilhængere. Da svandt alle betænkeligheder og alle hensyn bort til et intet; prælaterne, der havde været så optagne af den kirkelige splid, ridderne, der havde havt hundrede fejder at tage vare, almuen, hvis blik var sløvet af dagens byrde, — alle udbrød de som med én mund: gud vil det!

Det var ikke en øjeblikkelig sanserus, som havde henrevet disse mænd, det var en åndelig befrielse, der var gået hen over dem. Livet havde fået en højere betydning, bundne længsler var vågnede til bevidsthed; hvad der forhen havde været stort, blev lille, og alle følte, at de selv var trådte i pagt med det store ved at fæste det røde kors på deres skuldre. Derfor indskrænkede bevægelsen sig ikke til dem, der havde været tilstede i Clermont, den bredte sig tvertimod med vidunderlig hurtighed over alle lande, og vidt og bredt rustede man sig til det store foretagende. Det var Franskmændene, som bar tanken frem, og det var særlig dem, som satte den i værk; men begejstringen meddelte sig til nabofolkene, mod øst nåede den ind over Rinen, mod nord til England og Danmark, mod syd til Italien og Spanien. Lothringen og Flandern var alt gennemtrængte af den franske ånd og Cluniacensernes bodsprædken; Normannerne, århundredets mest ridderlige stamme, bar bevægelsen til Italiens fjerneste egne, og fra Rouen og Brygge gik det hellige løssen til England og Danmark.

Intet fremmed folk kunde være mere forberedt på at deltage i Franskmændenes korstog end det danske; sult og folkedød havde hærget det i en række år og alle var enige om at søge skylden i dets egen brøde. Sven Norbagge havde alt forlængst valgt denne vej til bod og forbøn. Han var Nordens bedste mand, en pryd for kirken, en ære for det folk, som havde fostret ham. Sven Estridsøn havde lagt mærke til hans stille og dybe sind og havde igen taget ham fra den verdslige bestilling, der alt var overdraget ham, og sat ham til bogen; Sven drog udenlands

og blev den lærdeste klerk. Efter sin tilbagekomst blev han kongens kapellan og senere biskop Vilhelms efterfølger, domkirkens og klostrets grundlægger; den gamle krønikeskriver fra Roskilde, der ellers har meget at udsætte på de fleste biskopper og noget på dem alle, skåner alene Sven Norbagge: »han var en mand, som udmærkede sig ved den mest pletfri karakter, han overgik langt alle sine formænd, han var en skræk for dem som gjorde ilde, de godes belønner, en fædrelandets fader, en velsignelse for klerke og lægfolk, udmærket ved sin fromhed og en mand, som vilde gøre det bedste ud af alt.«

Nu lød budskabet fra Frankrig og de gamle frændefolk i vest, ved Flanderns kyst samlede der sig flåder for at gå den lange vej omkring »Jakobsland« (Gallicien); hvad under da, at man ilede med at tage del i denne bodsfærd, som tillige lovede at blive et sjældent eventyr. Intet havde havt den tillokkelse for Nordboerne som pilegrimmenes langefærd, den forenede brydningstidens dybe længsel efter at se fremmede folk og lande, at søge næring for sin sjæl i fremmede tanker, med kristendommens attrå efter forsoning og hjertefred. Derfor ser vi Nordboerne fra den fjerneste tid på Romvejen med den viede stav, slægt efter slægt så sine ædleste mænd og kvinder færdes på de farefulde stier til verdensstaden, til St. Peders grav og kirkens ypperstepræst. Andre drog ad andre veje, drevne af den samme ånd; Erik Ejegods hustrus farfader Ulv jarl kaldtes Gallicie-Ulv, fordi han havde gæstet St. Jakobs grav i Compostella; mange drog til Konstantinopel for at beruses i Grækernes sangkor, atter andre drog alt dengang til Syrien og den hellige stad for at bade sig i Jordan og bede ved Kristi grav.

Desværre tager de nordiske krøniker og sagaer intet hensyn til denne bevægelse, Islænderne lå den fjernt, de Danske mindedes kun lidt fra denne tid; fastlandets korstogshistorie er alt for optagen af det brogede billed, som dens egen verden frembød. Det indskydes kun som en

almindelig bemærkning, at der var folk med fra storhavets bredder, folk hvis tungemål ingen kendte, men som kom til skibs eller til hest, med brede stridsøxer og store drageskibe, og som udviste en forbavsende tapperhed.

Efterat flere mindre hære alt var dragne i forvejen, satte adelhoben sig i bevægelse sent på året 1096 og i det følgende forår; hertuger og grever med tusender af riddere, prælater og klerke, og uoverskuelige masser af menige stridsmænd drog som trækfugleskarer mod syd og mod øst; nogle gik ad Donavdalen, andre til Italien og derfra til søs, fra de nordlige lande kom talrige flåder ad den store søvej i vest; de mødtes alle vegne fra i Lille-Asien. Grev Stefan af Blois og Chartres førte den hellige fane, som Urban havde indviet; Gotfred af Bouillon, hertug af Nedre-Lothringen, en af kejser Henriks tro mænd, havde opbudt alt, solgt eller pantsat hvad han ejede, for at udruste så anselig en hær som mulig; fra Flandern kom grev Robert, en søn af Robert Fris og broder til Edel af Danmark, endvidere hans fætter Baldvin af Hennegau; fra Normandiet kom hertug Robert, kong Vilhelms søn; fra Syd-Frankrig den enøjede grev Raimund af St. Gilles i Provence i spidsen for umådelige skarer fra Aquitanien, Languedoc og Provence; fra det normanniske Italien deltog Robert Viskards søn Bohemund og hans søstersøn Tankred. Flåderne, som stadig fulgte landhæren, holdt søen fri for Saracenernes fribyttere og tilførte hæren det nødvendige, var udrustede dels af de italienske stæder, dels kom de fra de græske lande, dels fra Frisland, England og Norden; vore fædres prægtig malede drageskibe sås ved siden af Middelhavets tunge galejer; ligesom landhæren udgjorde sømændene en broget og mangetunget skare.

Af nordiske høvdinger deltog to i korstoget, »kong« Lagmand Gudfredsøn fra de britiske øer og kongesønnen Sven fra Danmark. Lagmand tog først afsted og gik til søs; han havde strax efter sin faders død måttet kæmpe mod sin oprørske broder Harald, han havde hærtaget og

lemlæstet ham; men angeren over denne hårdhed var fulgt gerningen i hælene, og da i det samme opråbet til korskampen lød ud over kristenheden, betænkte han sig intet øjeblik på at følge det. Han kom ikke mere tilbage.*)

Den danske kongesøn ledsagedes af to biskopper, hvis navne er os ubekendte, og en hær, der angives til 1500 mand. I forsommeren 1097 gik han gennem Rusland til Konstantinopel for dèr at støde til adelhæren, men den var alt trængt frem henimod Antiokia i Syrien. Sven blev vel modtagen af kejser Alexius, der selv som det synes havde måttet lade adskillige af sine nordiske væringer drage med korshæren; han gik over til Asien, nåede Nicæa, som kort i forvejen ved Grækernes hjælp var bleven erobret, og fortsatte sin vej mod sydøst gennem højlandet. Men han nåede ikke ret langt; mellem stæderne Finimini og Ferma blev han ved nattetid overfalden af Tyrkerne, det lykkedes neppe nok de djærve mænd at få deres våben frem; kampen var håbløs, men den blev ikke opgiven, de fandt alle døden ved hinandens side. Efterretningen om dette mandefald nåede korshæren foran Antiokia og nedslog for en tid dens mod.**)

Medens Sven og de danske biskopper fandt heltedøden på Jorsalsfærd, sad kong Erik hjemme og tog landet vare. Strax efter Olavs død havde man hentet ham hjem fra sin landflygtighed i Sverig og enstemmig valgt ham til konge; deraf kom det at han ikke kunde følge korset, således som hans fromme og eventyrlige sind higede efter.

---

*) Munch, Chron. regum Manniæ et insularum, p. 4. 54—59, (også Scr. r. D. III 215). Sml. P. Riant, Expéditions des Scandinaves, p. 128 fl.

**) Annalista Saxo 1097, Pertz, VI 730. Albert Aquensis og Vilh. Tyrius. Scr. r. D. III 633—35. Ælnoth, k. 26: da Knud kom til Fyn, modtoges han her af Ericus frater suus, Sveno inclytus, Benedictus qvoqve; dette er den eneste antydning af ham i nogen nordisk kilde, men hans tilværelse og bedrift er mere end tilstrækkelig afhjemlet ved de to indbyrdes uafhængige fremmede kilder.

Erik var en mand af sjældne gaver, en kæmpe af vækst, fager, veltalende og vennesæl, folkekær både på grund af den frugtbarhed i naturen, som i hans tid bragte bod for de onde år, og den hjertets mildhed, som gav ham tilnavn. Skjalden roser hans strænghed mod udådsmænd af hver art, hans ubestikkelige retfærdighed, hans følgagtighed overfor »guds lov«, lige så vel som hans snille og de kundskaber, han i sin ungdom havde samlet, »han kendte mange tunger.« Erik er den tredje i et sjældent kløverblad i Nordens historie: Knud er hjertebladet, ideens bannerfører, deres fader kong Sven er den som indleder en ny tidsalder ved sin bestandige og tålmodige virksomhed, Erik er den, som når idetmindste en god del af deres fælles mål; han kommer efter Knud som Urban efter Gregor, mindre stor som karakter, mindre ren i sit liv, mindre fuldbåren i sine tanker, mindre vidtskuende i sine planer, men venligere i al sin færd og med en lykkeligere hånd.

Da Erik Ejegod blev konge og aflagde sin ed på »kong Haralds love«, var hans dræbte broder alt optagen af graven og overført til den nye stenbygnings lønkirke. Hans første tanke var at fuldende den kirkelige indretning i Odense ligesom Knud havde gjort i Roskilde og Lund. Men i steden for at udvide klerkesamfundet ved Fruekirke og flytte det over i det nye stenkloster, således som det var sket hist og ikke mindre påtænkt her, besluttede han at grundlægge et Benediktiner abbedi ved den hellige konges grav og gøre stenmønstret til dets klosterkirke, men lade den gamle Frue- og Albanikirke bestå med sit klerkebo.

Kong Erik kunde ikke her i landet finde brugbare emner til et sådant kloster, skønt der uden al tvivl på flere steder fandtes mindre munkeboer; hvad der skulde oprettes i Odense måtte selvfølgelig være noget mere: et plantested for lærdom og den nyere tids klostertugt; Benediktinerne ansås for en højere orden end Avgustinerne, fordi deres regel var strængere og deres åndelige udvikling i reglen højere. Erik henvendte sig da til England, der i de sidste

menneskealdre havde udviklet sit klostervæsen så højt og nu især siden Normannernes erobring under Lanfrancs episkopat havde modtaget de rigeste impulser. Kong Vilhelm den unge, til hvem Erik henvendte sig for at få munke til sit kloster, henvendte sig til abbediet i Eovesham, der alt 20 år tilforn havde udsendt brødre til klostrene i Nordhumberland, hvor munkelivet var kommen i yderste forfald.

Da Eovesham bestandig senere kaldes den åndelige moder til det danske klostervæsen, skal vi med et par ord omtale dets oprindelse og fremvæxt. Det lå i Worcester bispedømme ved floden Avon, der flyder i Severn. Efter sagnet skulde det have navn efter en hyrde Eoves, som på dette sted havde havt et syn; Vor Frue åbenbarede sig for ham med tvende andre kvinder, de sang livlige salmer på den blomstrende flodeng. Biskop Egvin af Worcester hørte beretningen herom, og idet han kom ihu, at jo englene i julenatten først var bleven sete af hyrder, indfandt han sig en årle morgenstund på samme sted for om muligt at få det samme syn. Ved ottesangstiden så og hørte han også alt som hyrden havde beskrevet det, og han besluttede nu at tjene gud ved denne flodbred alle sine dage. Ved Merkernes konge Æthelred Pendans søns hjælp byggede han et kloster, nedlagde sit embed og blev munk. Dette skete i året 714; 300 år efter kom landet under fremmede konger og mange fromme stiftelser led meget i de indre krige, men Eovesham kom lykkelig over alle disse omvæltninger; Knud den store yndede det i høj grad og gav det en kostelig skat i den hellige Wistans skrin; Vilhelm af Normandiet optrådte ligeledes som dets beskytter, da abbeden Agelwy strax og ubetinget sluttede sig til ham som den af paven anerkendte lovlige konge. Agelwy efterlod store rigdomme, for hvilke hans efterfølgere opførte en ny kirkebygning. Den første af dem, munken Walter fra Cerisy ved Bayeux, Lanfrancs kapellan, var en meget lærd, men tillige en ung og meget uerfaren mand; han fik lønkirken og en stor del af overkirken bygget, men satte ved

sin uklogskab mange af klostrets ejendomme overstyr. Han efterfulgtes ved sin død, samme år som Knud den hellige, af Robert af Gimeges, ligeledes en Franskmand, der synes at have tilendebragt kirkebygningen. Fra hans tid haves der en fortegnelse over hele abbediets indbyggerantal, der foruden sin særlige interesse for os også i og for sig er meget oplysende om den tids klosterforhold. Munkenes tal var 67, hvoraf de 12 fandtes i Danmark, oversendte af kong Vilhelm den unge, desuden fandtes der 5 nonner, 3 indskrevne og 3 klerke, som alle delte lige kår med munkene. Men ved siden af var der et lige så stort antal tjenere: 5 i kirken, 2 i sygehuset, 2 kældersvende, 5 madsvende, 7 i fiskehuset, 4 i bryggerhuset, 4 lappeskrædere, 2 i badehuset, 2 skomagere, 2 i abildgården, 3 i urtegården, 1 portner ved klosterporten, 2 ved den store hovedport, 5 i vingården, 4 tjenere til at følge munkene ud, 4 fiskere, 4 i abbedens kammers, 3 i salen, 2 vægtere.*)

Både abbeden Robert og kong Vilhelm døde i året 1096, og det danske kloster oprettedes af Erik Ejegod, som blev konge i efteråret tilforn; de 12 munke må altså være sendte hertil strax i foråret efter hans tronbestigelse. Forholdet til Eovesham vedligeholdtes længe efter; de engelske munke ophørte end ikke at regnes til deres gamle broderskab, og det er sandsynligt, at enkelte af dem er vendte tilbage til moderklostret, medens andre er trådte i deres sted. I året 1138 fornyedes broderskabet mellem de to klostre udtrykkeligt, og der vedblev således fremdeles at tilflyde Odense en stadig strøm af fremmed lærdom og klostertugt, og fra Odense bredte ordenen sig til andre steder, indtil kort efter de nye ordener fra Frankrig vandt overhånd. Til det danske klerkesamfund, de såkaldte

*) Chron. abbatiæ de Evesham, ed. by W. D. Macray. Preface p. xl lii sq. p. 9. 313. 325. — 87. 95. Som Odense klosters stifter nævnes Erik først i Knud VI's stadfæstelsesbrev af året 1193, Thorkelin, p. 285.

Marianere, trådte St. Knuds klosterbrødre derimod ikke altid i det venligste forhold.

Vi er kun meget mådeligt underrettede om de kirkelige forhold her i landet i denne tid, det er kun lejlighedsvis at enkelte efterretninger kan kaste lys over tilstanden i det hele. — I Hellig Knuds tid holdt den danske og dermed vistnok hele den nordiske kirke sig til den lovlige pave, Gregor og hans efterfølger; men anderledes stillede det sig under Olav Hunger. Om hans tid gælder det vistnok, når der senere siges, at en vis Teuzo, en Wibertiner, i lang tid har »raset« i Danmark; Wibert var sat på pavestolen af kejser Henrik, han kaldte sig Klemens III og anerkendtes af det national-tyske parti, deriblandt også Limar af Bremen. Når da en af hans legater siges at have »raset« i Norden, kan det kun betyde, at den danske kirke har sluttet sig til ham og altså igen knyttet forholdet til Limar af Bremen. Men med Eriks tronbestigelse indtrådte der atter et omslag; Saxe, der stod disse begivenheder for fjernt, har kun opbevaret den efterretning, at Limar truede kongen med bandsættelse og at denne derfor henvendte sig til paven; anledningen til bruddet kendte han ikke mere.*) Men de forandrede forhold såvel ude som hjemme var grund nok til et fuldstændigt brud, Urban var atter den hele kristenheds pave, Wibert holdt sig med møje blandt de tyske partigængere, korstogsbevægelsen havde fuldendt den gregorianske paves sejr.

---

*) Ytringen: Teuzo, qui tanto per Datiam tempore debachatus est, forekommer i et brev af pave Gelasius II, dat. 18. April 1118 (i Jaffé, Bibliotheca V: Monumenta Bamberg. p 322); han fortæller her, at der strax efter hans valg ligeledes er valgt en modpave; ingen romersk kardinal har dog deltaget i valget, kun nogle Wibertinere, blandt dem denne Teuzo. Saxo, p. 605. G. Dehios formodning (Gesch. des Erzbisth. Hamburg-Bremen 1877, II 19), at der bestod et forhold mellem den danske og den normannisk-engelske kirke, støtter sig til lutter løse påstande og modbevises ved Orderik Vitalis's fuldstændige tavshed; han kender kun det samme som vi, munkenes indkaldelse fra Eovesham (Lib. VII 11).

I efteråret 1098 drog kong Erik sønderpå til Rom for personlig at knytte forbindelsen mellem St. Peders efterfølger og den nordiske kirke. Urban holdt et stort koncil i Bari ved det adriatiske hav, hovedstaden i Apulien, dèr traf kong Erik sammen med ham. »Det skal mindes«, siger Markus Skeggesøn i sin Eriksdrapa, »at kongen higede efter at gange den lange vej til Rom. — Haralds broder søgte de store helligdomme hinsides Rom, han smykkede de rige skrin med det røde guld; på mødig fod fór kongen gennem munkeriget at bøde sin sjæl. Fem hovedskjoldungers broder gik siden ud til Bari; han vilde ære guds navn, derfor kom guds nåde mildelig over ham.« Mødet holdtes i den nylig fuldførte St. Nikolaj kirke, i hvis lønkirke den hellige Nikolaus, fordum biskop i Myra, var nedlagt få år tilforn (St. Nikolaj translation, d. 9. Maj 1087); berømt blev det især ved erkebiskop Anselm af Canterburys optræden mod de græske udsendinge, og ved den veltalenhed og lærdom, som såvel han som Urban lagde for dagen i striden med disse.

Det var en selvfølge, at kong Erik blev vel modtagen, Anselmus tog sig af hans sag og paven gav det udtrykkelige løfte at oprette et nordisk erkesæde, når kongen havde truffet de nødvendige forberedelser dertil efter sin hjemkomst. Til tak oprettede denne et gæstehus for fremmede og fattige, købte jorder og lagde dem dertil til en bestandig indtægt.*) — Med den afgørelse, som blev truffen i Bari, brast det bånd, som i over halvtredje hundred år havde knyttet den nordiske kirke til Hamburg og Bremen, og det lykkedes aldrig senere igen at få det til at holde.

Kong Erik hjembragte endnu et andet klenodje fra Bari, nemlig stykker af den hellige Nikolaus's levninger.

---

*) Knytlinga k. 74. Knud Lavards Vita (udg. af Waitz), Lectio I. Hospitalets grundlæggelse knyttes her kun ubestemt til en pilegrimsrejse, men der kan neppe være nogen tvivl om, at den jo er foretagen netop nu og i denne anledning.

Denne helgen havde som biskop i Myra været berømt for sin ydmyghed, nidkærhed og gavmildhed; han havde engang på vejen til det hellige land ved sin bøn stillet stormen på havet, derfor påkaldtes han særlig som de søfarendes beskytter, hans navn holdtes i ære næsten som en apostels, og få helgener havde senere hen, idetmindste i de nordiske lande og England, så mange kirker og kapeller og så mange personer, som var opnævnte efter ham. At det var Erik, som havde bragt St. Nikolaus til Danmark, mindedes man endnu længe efter; endog Saxe, der ellers så lidet bekymrer sig om den slags ting, har optegnet det, idet han tilføjer, at kongen nedlagde disse levninger i den kirke, som han byggede i sin fødeby Slangerup, en axelkøbing i den nordlige del af Sællands Østersyssel; alteret med de hellige ben kom til at stå på det sted, hvor han var født. Ved kirken indrettedes der et lille nonnekloster, rimeligvis til minde om kongens moder, hvem det nu end har været; det blev indviet til Vor Frue og den hellige Nikolaus.*)

Men vi kan ikke stanse herved; »den visdoms forfremmer,« siger skjalden, »satte vidt omkring hovedkirker, skrydede med konst; den folkets fuldtro ven lod bygge fem lyse mønstre af sten.« Vel nævnes der ingen andre stenkirker, som Erik skal have bygget, end den i Slangerup, men ved hjælp af indvielsen turde det dog være sandsynligt, at vi kan komme på spor efter et par andre foruden denne; al rimelighed taler jo nemlig for, at han har fordelt sine hjembragte relikvier til flere af de stenkirker, som han havde i sinde eller var i færd med at opføre.

---

*) Saxo p. 612, 675: villa ruralis er axelkøbing, d. e. landstad, til hvilken man kommer til vogns (axel), modsat strandkøbing. Scr. III 506. Thorkelin, Dipl. I 30. 155. Når Saxe mener, at Erik fik St. Nik. i Konstantinopel, er det selvfølgelig kun fordi han ikke kendte sammenhængen. At man i begyndelsen var ret gavmild med stykker af den hellige Nik. i Bari ses af Ordericus Vitalis lib. VII 12.

Hvad der her især må interessere os er, at Århus ved denne tid fik en Nikolaj kirke.*) Som det vil erindres omtales der i den ældste tid en Trefoldighedskirke i denne stiftstad, det var den gamle bispekirke og den omtales endnu en hel menneskealder efter kong Eriks tid uden nogen nærmere redegørelse. Det er da sandsynligt, at det netop er denne, som i kong Eriks tid får en stenbygning og en ny indvielse tilligemed de dyrebare helgenlevninger fra Bari. Biskoppen kaldes Ulvketel, og kirken siges at være bleven færdigbygget i året 1102; det tilhørende klerkesamfund var dog kun fåtalligt og stiftelsen kunde i sin helhed langtfra måle sig med de tilsvarende på øerne.

Også i rigets tredje hoveddel findes der en ældgammel stiftelse til St. Nikolaj ære, og også denne kan måske med nogen ret føres tilbage til kong Erik. Det er Benediktiner klostret på Bosø i Ringsjøen i Skåne, der var indviet til Vor Frue og St. Nikolaus ligesom Slangerup. Traditionen nævnte en vis Thor som klostrets stifter og søgte dens oprindelse i en meget fjern tid; men dette udelukker jo ikke en senere væsenlig udvidelse af det hele anlæg i forbindelse med opførelsen af nye stenbygninger og en ny indvielse; denne går i alle tilfælde neppe tilbage ud over Eriks tid.**)

Således synes der at have været kirkelige stiftelser af kong Erik i alle rigets hovedlande, men en endnu større betydning fik hans korte regering dog ved erkesædets oprettelse og Hellig Knuds optagelse på helgenlisten. Kong Erik, siger Ælnoth, sendte sine bud til paven for at få Knud indskreven i de helliges kanon; det var rimeligvis efter aftale med Urban på mødet i Bari. Udsendingene medbragte et skrift, i hvilket kongens hellige levned og død fremstilledes for kirkens fyrster; paven, siges der,

---

*) Se Tillæg XIV.

**) Om Bosø se Daugaard, Danske klostre s. 158. Scr. III 479.

sammenkaldte en synode og det læstes op for de forsamlede fædre til stor opbyggelse for alle: det måtte vel undre dem at høre, at den gregorianske kamp havde fundet sin martyr hinsides de tyske lande. Urban erklærede Knud for sandhellig og hans navn indførtes i den romerske helgenkanon som Kanutus, en form, som faldt lettere på Sydboernes tunge, men som i Norden udtydedes i lighed med Abrahams navneforandring fra Abram, idet gud udvalgte ham til forjættelsen. Fra nu af gik rygtet om Hellig Knud ud over alle lande, langvejs fra kom folk til stengraven i Odense lønkirke, og store jertegn, helbredelser og usædvanlig frugtbarhed udgik fra den. Fra Apulien sendte Edel, der nu var gift med Robert Viskards søn Roger, et kostbart skrin, beslået med guld og besat med ædle stene, til deri at gemme hans ben, når de skulde altersættes.

Stenmønstret i Odense blev da endelig færdigt til indvielse i foråret 1101. Langfredag d. 19. April samledes alle rigets biskopper, talrige præster og klerke, adel og almue til den sjældne højtid, da Danmarks skytshelgen skulde tages op af graven og sættes på det høje alter. Ælnoth, der var tilstede som øjenvidne fortæller, at benene, hvide som sne, af biskop Hubald svøbtes i silke og nedlagdes i Edels prægtige skrin tilligemed en kobbertavle med navnene på de 17 hirdmænd, som fandt døden tilligemed de tvende brødre. I skrinet, som er henved halvtredje alen langt, findes endnu de puder, på hvilke helligdommene var lagte og det tæppe af græsk arbejde, som har været bredt over dem. Foran på skrinet stod en gravskrift i latinske vers mellem de øvrige prydelser. Da skrinet var altersat, indviedes kirken til Vor Frue- og Hellig Knud, lovsangene lød for første gang i den høje stenhal og alle takkede gud for at folket havde fået bod for sin skyld og sin straf. Senere lod kong Erik også sin anden broder Benedikt tage op af graven i Albani kirke og lægge i et lignende skrin som det, Knud havde fået; men hans

helligdom blev ikke godkendt af kirken. De hviler nu atter ved hinandens side i St. Knuds lønkirke.*)

Det var uden al tvivl på det store bispemøde i Odense, hvor sagen om erkesædets oprettelse kom til forhandling. Hvor skulde erkestolen sættes, det var det første spørgsmål som måtte besvares. Meget kunde tilvisse tale for at vælge Odense med sin nationale helligdom, andet kunde tale for Roskilde, Danmarks kongesæde; men hensynet til de andre nordiske riger måtte dog være overvejende og der kunde da kun tænkes på Lund. Som vi har set, var det alt Knud den stores tanke at hæve denne stad til Nordens London, senere havde Sven Estridsøn ligeledes forberedt erkestiftets udvikling ved at lade Dalby og Lund sammensmelte til ét; der var ikke tilstrækkelig føje til at afvige fra denne tanke nu, da det længe nærede ønske var sin opfyldelse nær.

Samme sommer holdtes der et møde mellem de nordiske konger ved Gøteelven og her blev erkebispesagen ligeledes taget under overvejelse, de tvende højnordiske konger gav deres samtykke til at Lund udvalgtes til metropolis for den fælles kirke. Der havde været længere tids fejde mellem Magnus Barfod af Norge og kong Inge Stenkelsøn i Sverig, ligesom den norske konge havde hærget på Halland; disse stridigheder afgjordes her ved en almindelig fred. Kongerne kom sammen ved Konghelle på norsk grund, deres møde fandt sted på en mark udenfor byen og de taltes først ved i énrum, derpå sammen med deres mænd. Freden blev bestemt således, at hver skulde nøjes med sit fædrenerige og hver konge »bøde sine landsmænd ran og mandskade«, derpå skulde de gøre afregning. Den unge kong Magnus fæstede derpå Inges datter Margrete, hun kaldtes senere Fredkulle (fredspigen). Folk tyktes, at det var et sjældent syn at se disse konger til hobe; thi

*) C. Pal.-Müller, Nord. tidsskrift for oldkyndighed II (1833) s. 198-228. Knytlinga k. 77.

Inge overgik alle i kongeligt væsen, Erik var den fagreste mand at skue og Magnus den mest ridderlige; men alle var de dog fagre, kongelige og ordsnilde mænd.*)

Herefter sendtes der nye bud til Rom for at opnå en endelig afgørelse af palliesagen; men der indtrådte nye forsinkelser; Urban var død og efterfulgtes af den mindre energiske Paskalis, endvidere var Limar død (Maj 1101) og hans efterfølger gjorde vel altså et forsøg på at påvirke paven til fordel for sin kirke. Først i året 1103 afgjordes sagen derfor endeligt; Paskalis sendte en legat Alberik med det viede pallium og den tilhørende bulle til Danmark, og Asger af Lund blev højtidelig iklædt sin nye værdighed.

Denne bulles ordlyd kendes ikke mere; derimod er der bevaret et brev til Asger fra erkebiskop Anselmus i Canterbury, hvori han lykønsker ham til sin nye værdighed. Asger har bedet ham bringe Alberik et eller andet bud og det er udrettet; men den nidkære kirkefyrste benytter lejligheden til at lægge ham på sinde, at han bør »rette hvad der skal rettes, opbygge hvad der skal opbygges, pleje hvad der skal plejes« i den nordiske kirke; han beder ham rense riget for de »frafaldne« (skismatikere) og forhindre, at folk, som ingen vielse kan opnå i deres hjem, går derhen for at modtage den. Alberik, siger han, har fortalt ham meget godt om ham; men han har altså også fremhævet disse skyggesider, der finder deres naturlige forklaring i den nærmest foregående »Wibertinske« tid.**)

Den nye erkebiskop tilhørte en af Danmarks største ætter. Hans fader var Knud den helliges ven, Jyden Thorkel,

*) Morkinskinna s. 151. Snorre, Magn. Barfod k. 17 nævner stedet, (sml. hvad der foran s. 253 er sagt om forfatterens efterretninger fra Konghelle). Jon Tursen, Dansk kirkekr. (Kirkeh. sml. II 308) har alene opbevaret efterretningen om et almindeligt dansk rigsmøde og en aftale mellem de tre konger m. h. t. erkestolen. Denne efterretning er uafhængig af sagaens beretning om kongemødet og fuldt troværdig.

**) Scr. r. D. II 608. Mansi, Concil. XVIII 1027. Liljegren, Svensk dipl. nr. 27. Anselmus var i Rom 1103—6.

i almindelighed kaldet Sven Thorgunnesøn; dennes forældre var Thurgåt og Thorgunna, en datter af den berømte Jomsviking Vagn Ågesøn; Svens hustru hed Inge, deres sønner var Asger og Kristjern, Sven, Åge og Eskil, der alle blev bekendte høvdinger; Sven var biskop i Viborg, Asger i Lund, Kristjern var fader til erkebiskop Eskil, slægtens ypperste mand og en af de mærkeligste mænd i Nordens historie, og til Åge, historieskriveren Svens fader. Biskop Rikval af Lund døde den 26. Maj 1089, og den 18. Nov. s. år indviedes Asger til hans efterfølger; det var i Wibertinernes tid og han har altså rimeligvis modtaget vielsen i Bremen.*) Asger var en dygtig og brav mand, lidt tung og gammeldags, men rettænkende, en oprigtig fædrelandsven og en nidkær præst. Det betydningsfulde embed kom først fuldstændig til sin ret under hans store efterfølgere: Eskil, Absalon og Andreas; Asger var åbenbart bleven biskop ifølge sin høje byrd, og han blev erkebiskop på grund af Lunds beliggenhed.

Mindebøgerne i Lund kaldte Asger for »alle Danernes erkebiskop«, ligesom de kaldte Ansgar for »Danernes apostel.« »Erik,« siger Markus Skeggesøn, »nåede at føre erkestolen ud over Saxernes landemærker, på kongens ord har vi her nordpå opnået det der fremmer vore kår; ingen anden høvding har evnet jævnstort til tarv for mænd, paven dèr sønderpå gav alt hvad kongen krævede af kærlighed til Krist. Den ufortrødne konge lod sætte erkestol nær Lunde i Danmark, den alle folk af den danske tunge dyrker; hin høvding fremmede et helligt vælde!«**)

Det var et stort øjeblik i Nordens historie; vore fædre hilste det som en udfrielse fra fremmed højhed, en frigørelse fra forhold, som de ingen indflydelse havde på og ikke

*) Scr. r. D. III 153. 430 449. 451. 463. Knytlinga k. 40.
**) Knytlinga k. 74. 80. Scr. r. D. III 483: 3. Non. Febr. Sancti Ansgarii episcopi et confessoris, Danorum apostoli. III 450. Bidrag til Nordens hist. i middelalderen, s. 287: 3. Non. Maj. Ascerus, sancte Lundensis ecclesie et omnium Danorum primus archiepiscopus.

skøttede om at få lod og del i. Endnu den dag idag beklager man fra tysk side den adskillelse, som indtrådte, og man holder for, at den nordiske kirke endnu ikke var moden til at undvære den tyske påvirkning. Beviset for denne modenhed overlader vi trøstig til det tolvte århundrede selv, det har ført det så vældigt, at vi intet kan have at tilføje. Og hvad skulde der vel være tabt ved ophøret af denne forbindelse med Bremen, som det var efter Adalberts tid, et af de ringeste stifter i det hellige romerske rige, materielt ruineret og nedsunket i åndelig fattigdom? Den nordiske ånd fandt andre veje til lyset og livet.

Der var ingen mening i, at tyve nordiske biskopper skulde være afhængige af den prælat, som den tyske konge gav bispestaven over Bremen, hans valg måtte rette sig efter rigets tarv, efter forholdet til pavestolen, og det måtte træffe en mand, som kunde udfylde sin plads til fædrelandets gavn; men intet af alt dette vedkom Nordens menighed. Derfor måtte dette bånd briste. Men idet vi med glæde lader tanken dvæle ved alle Daners første erkebiskop, Asger af Lund, de tre kongers udkårede kirkehøvding, vil vi ingenlunde glemme hans frankiske navne, Ansgar af Hamburg, der i en anden betydning ikke mindre havde været alle Daners første erkebiskop, ej heller den lange række af efterfølgere, som slægt efter slægt havde syslet med Nordens kirkeforhold, som fra deres faste stade udenfor Nordens grænser med de fremmedes upartiskhed havde fulgt udviklingen og givet mangt et rigt bidrag til dens fremme. Når vore tyske frændefolk engang lærer at ansé os for jævnbyrdige, da vil også de komme til at vurdere de mænd efter fortjeneste, som hævdede Nordens frihed og vor kirkes selvstændighed, grundvolden for det nationale opsving i Valdemarernes tid; vi for vor del behøver ingen betænkningstid for at holde de navne i ære, som knytter os til Bremen, de har bestandig været nævnede som den nordiske kirkes fædre.

De to konger, som ved Gøteelven fornyede »den evige fred« mellem Danmark og Norge, medens de udvidede den til også at omfatte Sverig, var ingenlunde fredsæle mænd, og mindst kunde det siges om kong Magnus, der fra Konghelle hjemførte »fredspigen«; men de ønskede at have ryggen fri til store foretagender i udlandet: Magnus drog året efter til Irland, Erik gik i pilegrimsfærd til det hellige land; ingen af dem skulde mere gensé sit hjem. Begge disse konger har fundet deres skjalde og vi er så heldige endnu at have idetmindste en stor del af deres kvad; lovsigemanden på Island, Markus Skeggesøn, digtede en Eriksdrapa, og Bjørn »med den visne hånd« en Magnusdrapa.

Ligesom hans broder Knud, hvem han søgte at efterligne i stort og småt, havde Erik Ejegod i sin ungdom været på færde i Østerleden: »han fyldte Garderige med sit ry, dèr var der ingen, som ikke kendte ham.« Især gjaldt hans kampe dog Venderne, Markus kalder ham »Vendernes fjende«, og Saxe fortæller, at han gjorde gentagne tog over til deres lande, han underkastede sig øen Ry (Ruia, Højtyskernes Rügen) og lagde den under Sællands jarl Skjalm Hvide, der alt forhen under Olavs regering, som vi har set, havde gjort tog syd over havet for at sikre øernes fred; fra Ry kunde de danske hærmænd nu holde et vågent øje med kystboerne.

Også tillands undertvang Erik Venderne.*) Hans fader kong Sven havde af kejser Henrik fået overgivet de nærmeste grænselande, Ditmarsk og Holsten; her havde broderen Bjørn siddet på borgen i Ejderen for at tage landet vare, men han var bleven dræbt af de holstenske bønder på et thing, rimeligvis i kong Olavs tid. Erik vandt dette land tilbage og indsatte Normanden Håkon, som han gav sin datter Ragnhild til ægte, til Bjørns efterfølger; deres søn Erik (Lam) skulde engang i tiden blive konge i Danmark. Skjalden fortæller om kongens kamp og sejr; »Venderne,« siger han, »forsvarede sig i den gamle borg,« d. e. Stari-

*) Se Tillæg XII.

gard (Oldenburg), »men de måtte omsider bukke under for de danske hærmænd, som stormede frem fra sletten; de måttte underkaste sig og betale skat.«

Men kom Ryboer, Vagirer, Holster og Ditmarsker under Danekongens spir, så gjorde hans søstersøn Henrik sig ved sin morbroders hjælp til herre over Obotriterne. Henrik var i året 1066 efter sin fader Gudskalks drab med sin moder Sigrid undkommen til Danmark; han deltog i togene mod Starigard og hærgede på sit fædrelands kyster med danske skibe, indtil Obotriternes herre Krut indrømmede ham plads ved sin hird og lod ham tiltræde sin fædrenearv som vendisk høvding. Nogen tid efter lod Henrik efter aftale med Kruts hustru Slavine en af sine danske mænd gøre ende på hans liv ved at hugge ham ned ved et gæstebud, da han var bleven drukken og vilde forlade hallen; Henrik Sigridsøn blev nu Obotriternes »knes«.*)

Magnus Barfod fandt sin kongegerning ad de våde veje mod vest; han blev bannerfører for de mænd i Norge, som havde kaldet hans fredelige fader for »Bonde«. Allerede før Olav Kværs død synes han at have været på tog i Vesterleden, hvor den norske indflydelse siden Harald Hårdrådes fald var bleven til intet; på Ørknøerne herskede jarlerne Pavl og Erlend Thorfinsønner, på Sønderøerne kong Gudfred med sin søn Lagmand, i Irland var de indfødte konger overalt komne til magten. Magnus kastede sig i de kampe, som dengang førtes i Skotland og det nordlige England; kun to måneder efter Olavs død faldt kong Malcolm i Nordhumberland, og kort efter finder vi Magnus som hans broder Donalds forbundsfælle; men netop dengang må han have modtaget efterretningen om sin faders død, hvorpå han skyndte sig hjem for at tiltræde arven.**)

*) Helmold I 34.

**) Munch (N. f. h. II 458 fl.) søger forgæves at fastholde sagaens fremstilling: at Magnus var hjemme, da hans fader døde; Håkons udvælgelse forstås langt lettere under den modsatte forudsætning, der har al sandsynlighed for sig.

Han fandt alt en ny konge i Norge, nemlig Håkon Thoresfostre, hans farbroder Magnus's søn; der var intet andet for end at dele riget med ham, således som deres fædre havde gjort, men Magnus var ilde tilfreds med, at Håkon alt havde gjort sig folkeyndet ved at eftergive Trønderne landøren og julegaverne. Kort efter omkom til lykke for Norges fred kong Håkon, netop som en åben kamp truede med at udbryde mellem de to frænder; Trønderne hyldede rigtignok en dansk mand ved navn Sven blot for at undgå Magnus, men det fremmede kongsemne fandt dog intet tilhold, da det kom til stykket, og forlod landet; Thore fra Steig, der som dreng havde givet Harald Hårdråde kongenavn, der havde opfostret hans sønnesøn Håkon og gjort ham til konge og nu atter havde fået Sven hyldet, blev greben og ført til galgen; Trønderne straffedes med genindførelsen af de gamle landskatter.

Få år efter, samtidig med at Erik Ejegod gjorde sin pilegrimsfærd til Rom og Bari, drog Magnus atter over til øerne ved Skotland; han syntes så vel om livet i disse egne, at han antog Højskotternes dragt, de korte skjørter og bare knæer, der skaffede ham tilnavnet Barfod. Denne gang underkastede han sig alle de forhen norske øer lige til Man, ja endog den walske ø Anglesy erobrede han fra Normannerne. På Man byggede han en række faste borge, som i århundreder bevarede hans navn; denne ø bestemtes til fremtidigt kongesæde og hans søn Sigurd til konge; dennes moder var en højbåren engelsk kvinde og han har rimeligvis været født i Vesterlandene. Sønderøerne blev formelig afståede af den skotske konge Eadgar, Malcolms søn, Orknøerne tilegnede han sig som gammelt norsk len, jarlerne sendtes til Norge, hvor de døde, og deres sønner blev hans lensmænd; den unge kong Sigurd tog foreløbigt ophold hos dem.

Efter sin tilbagekomst til Norge begyndte kong Magnus en krig med Inge af Sverig; han vilde tilegne sig Dalsland mellem Viken og Venern, denne sø, sagde han, var Norges

rette grænse såvelsom Gøteelven. Det lykkedes ham også at underlægge sig landet og bygge en borg til at beherske det; men neppe blev det vinter og islæg, før kong Inge viste sig foran den, tvang besætningen til overgivelse og sendte den hjem, vanæret med stokkeslag. Magnus vilde hævne denne forsmædelse, men tabte et nyt slag og modtog da Erik Ejegods tilbud om mægling; det kom til mødet i Konghelle og Magnus Barfod ægtede Margrete Ingesdatter.

Men den norske konge havde ingen ro på sig, han forlod kort efter sin unge hustru for at fortsætte sine erobringer i Irlandshavet. Fra Man og Øerne begyndte han nu at hærge på Irland: »et år efter 1100«, siger et gammelt irsk vers, »var der fra Kristi fødsel til Magnus kom til Erin«. På Irland herskede der jævnlige fejder mellem kongerne; lige før Magnus's ankomst havde Muircertagh (sagaernes Myr-Kjartan) udført et stort erobringstog omkring på øen og til ham sluttede den norske konge sig året efter; som pant på deres venskab skulde hans søn have Irekongens datter Biadmuin, Dublin med det tilliggende land overdroges til Magnus. I sommeren 1103 beredte de to forbundsfæller sig til at underkaste sig hele øen, men d. 5. Avgust led Muircertagh et blodigt nederlag ved Magh Cobha syd for Belfast og mange Normænd fandt her døden ved Irernes side. Magnus vilde nu drage hjem, siges der; men da han kort efter, mandagen d. 24. Avgust, gik i land på den samme kyst for at gøre strandhug og var kommen op imellem de talrige kær og moser, som her overalt bedækker landet, blev han overrasket af en stor Irehær og fandt døden efter en heltemodig kamp, i hvilken han efterhånden blev forladt af alle sine mænd; Vidkun Jonsøn, der holdt ud hos ham til det sidste og frelste hans mærke og sværd, var de ældste sagamænds hjemmelsmand for fortællingen om hans bedrifter.

Magnus's lig bragtes til St. Patriks kirke i Down (Down-Patrik, syd for Belfast), og denne omstændighed

taler for, at han her har havt nærmere forbindelser. På det samme tyder de kærlighedssange, som tillægges ham og hvis genstand er en Mathilde, en irsk kvinde, måske moderen til den søn, som senere drog til Norge og blev dets konge (Gil-Krist, Harald Gille). »Mathilde«, kvæder han, »er det ene, som formener mig leg og glæde og vækker kampen, ravnen drikker blod af sårene; den lyslokkede kvinde, der værger sit land med skjold, lader mig kun liden søvn, — sværdene bide skjoldene. Hvad er bedre i verden end den fagre viv? skjalden (jeg) holder sjælden af længsel, den dag er lang, som sinker helten. Jeg bærer den tunge harm af thinge, hvor mændene mødes i skrud, at aldrig skal jeg finde min mø«. »Jeg spørger kvindens lovord over skjalden i løn, den guldlokkede pige mon ikke spilde sine ord på tant; jeg elsker den purpurklædtes ord, skønt jeg ikke finder hende ofte; mænd skulle vide, at hun er mig såre kær!« »Hvorfor skulle vi påskynde hjemfærden? min hug er i Dublin, og jeg kommer ikke øster til Nidaros's kvinder i høst; glad er jeg, at ikke ungmøen vrager mig på gammen-thing, min ungdom volder det, at jeg elsker den irske kvinde højere end mig selv!« *)

Fra denne tid af fulgte alle de skotske øer lige til Man den norske krone i halvandet hundredår; de blev et vigtigt bindeled mellem Normændene og Islændingerne på den ene side og det kulturliv, som rørte sig på de britiske øer, på den anden; deres tab faldt sammen med en almindelig hensygnen af det ejendommelige åndsliv, som satte så skønne blomster i det høje Nord, Island faldt viljeløst ind under den norske krone og Norge selv stundede til opløsning og folkedvale.

Sex uger før kong Magnus fandt sin bane mellem de irske moser var også Erik Ejegod død fjernt fra sit hjem, på en ø i Middelhavet. Rygtet om Jerusalems erobring

---

*) Morkinskinna s 151-55. Saga om M. B. k. 30. 36. Chron. Scotorum p. 307.

og det af Gotfred og Baldvin oprettede kongerige ved den hellige grav var kommen tilbage til Evropa med de skarer af korsfarere, som vendte hjem efter at have opfyldt deres løfte. Erik havde ordnet sit rige, der var fred med naboerne, enighed blandt kirkens og rigets stormænd, erkebispesagen var bragt i orden for så vidt det stod til ham; da kunde han ikke mere modstå den længsel, som drog ham til de hellige steder. Han blev den første konge fra Vesterlandene, som så stjernen over den hellige stad og kom for at tilbede og bringe sit offer.

Det offer, han vilde bringe, var ikke guld og røgelse, men »et sønderknust hjerte«. »Det skal være vitterligt«, siger skjalden, »at den stærke konge attråede lægedom for sit hjertesår, den hersernes herre fór med sine skarer fra nord at helbrede sin sjæl.« I ustyrlig hidsighed havde han ved et gilde brugt sine ualmindelige kræfter og dræbt et par af sine hirdmænd; da besindelsen vendte tilbage gjorde han det løfte at gå til det hellige land. Folkesangen kastede sin kærlighedskåbe over denne misgerning. Der kom engang en sanger til kongens hal, fortælles der, han vilde ikke røre sin strængeleg, thi dens toner havde den forunderligste magt over alle, som hørte derpå, selv den klareste tanke og det reneste sind måtte dåres ved deres trylleri. Men kongen vilde friste dette spil, hvad så end følgen monne blive. Da så sangeren begyndte og tonerne lød, blev alle henrevne af dem; de udgød tårer ved hans klager og de jublede ved hans glædessange, de fór op til strid ved hans kampråb; kongen glemte sig selv og blev fire mænds bane.

Afskeden med folket var tung, thi Erik var højt elsket af alle; da han havde sammenkaldt et almindeligt folkething og her foreslog sin søn Harald og biskop Asger til styresmænd i sin fraværelse, fremkom det forslag at alle skulde give tredjedelen af deres løsøre for at løse hans løfte; men han vilde ikke modtage det, hans sind var nedbøjet og trængte til den lange bodsgang.

Kong Erik fulgtes af sin hustru, den ædle Bodild, Gallicie-Ulvs sønnedatter, deres søn Knud sattes til opfostring hos jarlen på Sælland, Skjalm Hvide, rigets mægtigste mand næst kongen. Han gik til skibs til Gulland i sommeren 1102 og opholdt sig her en månedstid i Visby; han grundlagde her en kirke til ære for St. Olav, den første, som mindedes at have forkyndt ordet dèr på øen, også hans mænd gav den rige gaver. Herfra drog han til Holmgård og Kijev, samme vej som hans broder Sven med sine korsfarere. Brødrene var ikke ukendte i disse egne, deres broder Thorgisl var dragen til sin mødreneslægt i Rusland og havde »fået rige i Gårdene«, som der siges, hans søskendebarn Vladimir var storfyrste og gift med Gyda fra England, Harald Godvinsøns datter, som Sven Estridsøn havde modtaget og udstyret som en af sine egne. Det var derfor intet under at kong Erik fandt en venlig modtagelse i Kijev; ingen konge, siger skjalden, er bleven modtagen således i anden mands rige, kors og guldsmykkede helgenskrin blev bårne ham imøde, der ringedes med klokker og lovsange lød til hans pris. Næste forår kom han til Konstantinopel, hvor man mødte ham med mistillid, men Erik gjorde Grækerne til skamme ved sin ærlige tiltale til Væringerne; da modtoges han med hæder og ære og verdensstadens herligheder blev fremstillede for ham. Det var første gang at en konge fra Norden gæstede disse steder, intet under derfor, at man studsede ved at se den mandige skønhed og den sjældne kraft, der gjorde Erik berømt selv i Norden. Kejser Alexius, siges der, lod kongen afbilde både i malm og i farver.

Ved afskeden fik Erik rige gaver til sin pilegrimsfærd, 14 skibe og en halv læst guld, dertil et kejserligt skrud. Han nåede dog ikke sin rejses mål; på Middelhavet fik han feber og måtte bringes i land i Baffa (Paphos) på Cypern, hvor Væringerne havde et vårdhold. Da det var i begyndelsen af Juli måned forudsagde han sin død til sin broders messedag, der i dette år ligesom fordum i Odense faldt på

en fredag. Denne spådom gik i opfyldelse og han blev begravet dèr i staden. Bodild og følget fortsatte rejsen til det hellige land; hun døde på Oljebjerget ved Jerusalem og blev begravet i Vor Frue kirke i Josafats dal, der af Gotfred af Bouillon var genoprettet som Benediktiner kloster.*)

Da efterretningen om kongens død kom til Danmark, kåredes hans broder Nikolaus til konge, Harald Eriksøn havde gjort sig forhadt ved sin voldsomhed og Knud var endnu kun en dreng. Samme år modtog Asger palliet fra Rom.

Tre år efter kong Eriks død på Cypern sås der atter nordiske korsfarere under Syriens kyst, det var danske skibe, som havde sluttet sig til en engelsk og flandersk flåde, som kom kong Baldvin af Jerusalem til undsætning. Ved Joppe gik pilegrimmene i land og vandrede til den hellige gravs kirke; derefter stillede de sig til kongens rådighed og han besluttede med deres hjælp at angribe det hidtil uindtagelige Sidon. Men indbyggerne i denne stad kom det truende uvejr i forkøbet, de sendte hemmelige bud til Baldvin, da han i Akre forberedte opførelsen af belejringsredskaber og købte freden for en stor pengesum; kongen takkede sine trosfæller for deres udviste gode vilje og de drog hjem til Norden (1107)**).

Deres tilbagekomst fremkaldte, som det synes, kong Sigurds berømte Jorsalstog. — Efter kong Magnus's død havde Normændene efter gammel skik hyldet alle hans

*) Saxo p. 610—14. Vita Kanuti lectio I. Scr. r. D. III 451. IV 257. Knytlinga k. 81. P. Riant, Les Scandinaves en terre st. p. 158-63. At han forudsagde sin dødsdag står øjensynligt i forbindelse med at den faldt sammen med broderens. Om folkesangen se Bidrag til Nordens hist. i middelalderen, s. 177—79.

**) Albert af Aachen, hos Bongars, Gesta dei per Francos p. 348. Riant, p. 164.

sønner som konger, det var Sigurd fra Vesterlandene, og Eysten og Olav, som rimeligvis var fødte i Norge. Den sidste var kun et barn og nåede aldrig at få del i riget, de to andre delte Norge, således at dog kongedømmet vedblev at være ét. Eysten sad i Trøndelagen ved Hellig Olavs skrin, han var folkeyndet ligesom hans farfar Olav Kyrre og som Håkon Thoresfostre, han eftergav landøren og julegaverne og sørgede for rigets tarv af al sin evne. Sigurd derimod sad i Oslo ligesom hans oldefader, Harald den vidførle, og stirrede ud over søen til Danmark og alle de smilende riger mod syd; fra Vesterhavstogene i sin moders hjemland havde han fået den uro i blodet, der havde gjort det umuligt for hans fader at sidde hjemme i det indestængte fjeldland. Nu var han 18 år og nu lød der atter et budskab fra den store verden med de hjemvendende danske korsfarere. Da brød han op og tog selv det hellige mærke.

Efter store forberedelser stak flåden i søen i efteråret 1108, der var ialt 60 orlogsskibe, de fleste selvfølgelig fra Norge, nogle fra Island, og andre uden al tvivl fra Danmark og Sverig; overfor Sydboerne følte de sig som landsmænd og brødre. Den første vinter tilbragte Sigurd i England, han aflagde ed på ikke at bruge sin magt til rigets fordærv, og således så dette land for første gang efter Knytlingernes tid en stor nordisk flåde som fredelig gæst i sine havne; kongen besøgte i vinterens løb de store hovedkirker i England og gav dem rige gaver.*)

Rimeligvis var hans planer mere omfattende og vidtgående end man i sagatiden kunde mindes, han har uden tvivl havt i sinde at samle Vestevropas flåder, der i det hele bestod af talrige mindre skibe, om de nordiske drager,

*) Angl. Sax. chron 1108. Morkinskinna s. 165: han var borte i 3 vintre. Hans tilbagekomst falder i sommeren 1111, som vi senere vil se. Det er derfor en fejl, når Munch, Riant og alle andre forfattere lader ham drage ud i året 1107

for således at føre et afgørende slag imod Middelhavets Saracener. Kun således synes det at kunne forklares, at han blev i England hele den følgende sommer og tænkte på at tilbringe den følgende vinter i Gallicien og således trak tiden ud på en ellers ubegribelig måde; thi alt hos Adam finder vi den oplysning, at søvejen mod vest var forholdsvis hurtig; fra Ribe til Flandern, England, Bretagne og Ferrol ved St. Jago beregnes kun til 8 dage, derfra til Gibraltar til 5, til Barcellona til andre 5, og over Marseille til Messina ligeledes til 5 dage; herfra kunde man komme til Akre i Syrien i 14 dage. Men korstogsbegejstringen var foreløbig udtømt i England, Flandern og Nord-Frankrig, da den nåede op til Norge, man havde de uhyre tab alt for nær for øje, som Saracenernes sværd, det uvante klima og de talrige besværligheder på vejen havde anrettet, der måtte gå nogle år endnu, før Vestevropa atter kunde vælte sine folkebølger mod øst med hele den hensynsløse kraft, der var nødvendig for at fuldende det begyndte værk.

Sigurd nåede først St. Jakobs land sent på efteråret, han lovede også her at holde landets fred mod at forsynes med det nødvendige for rede penge; rimeligvis har han endnu håbet i vinterens løb at kunne formå idetmindste nogle af kystfolkene til at yde ham hærfølge. Men Gallicien var et fattigt og ufrugtbart land, og da julen var forbi, begyndte Normændene at lide nød, hertugen holdt op med sine ydelser. Det er ikke usandsynligt, at Spanierne var uskyldige heri, og at de har forregnet sig med hensyn til Nordboernes madevne og særlig julens krav; men kong Sigurd vilde ikke vide af dette brud på en gjort aftale, han stormede hertugens borg, drev ham ud af den og tog hvad der var af fødevarer og bytte. Strax efter stak han i søen for at gå til Middelhavet og han var nu så stridslysten, at han på vejen fra Ferrol til Balearerne leverede ikke mindre end 8 slag, dels til lands og dels til søs, uden at han, som der siges, mistede et eneste af sine skibe.

Disse kampe opregnes af skjalden Haldor Skvaldre på samme måde som Hellig Olavs af Sighvat og det er således muligt for os at følge ham fra slag til slag langs halvøens kyster. Første gang traf han på en flåde af Saracenernes tunge galejer, den overvandt han, 8 af dem blev entrede og ryddede. Derpå gjorde han landgang ud for Tejofloden, hvor Henrik af Burgund, som året tilforn var tiltrådt som første greve af Portugal, var ivrig optagen af kampen med Mavrerne. Sigurd angreb og indtog fæstningen Cintra; anden steds fra véd vi, at den virkelig i dette år faldt i Henriks hænder, skønt der dèr intet forlyder om den norske flåde. Også det faste Lissabon siges han ved denne lejlighed at have angrebet; da det mange år efter endelig faldt i de kristnes hænder mindedes man Normændenes forsøg. Fra Tejo gik flåden til den nærliggende flod Sado, der har sit udløb ved Setubal, ad den synes Sigurd at være gået op til Alcacer do Sal, hvor han leverede det fjerde slag. Efter disse kampe i Portugal gik Normændene gennem Njørvasund ved Gibraltar og leverede her et søslag med en Saracenerflåde; de kom til øgruppen Pithyuserne og angreb her øen Formentera, hvor »Blåmænd og Serker«, d. e. Mavrer og Saracener, havde befæstet en fjeldhule, for herfra at drive deres vikingefærd på de omkringliggende farvande. Øen blev indtagen, og de fjeldvante Nordboer angreb hulen ved at lade et par storbåde med mandskab i tove gå ned fra fjeldkammen og banede således vej for de fremstormende skarer nedefra. Herefter leveredes der endnu slag på Iviza og på de store øer Malorka og Minorka.*)

Fra de spanske øer kom Sigurd til Nedre-Italien, det daværende hertugdømme Apulien. Det var for vesterledsfarerne det samme som Gårderige for østerledsfarerne; hertug Roger var en søn af Normannen Robert Viskard og gift med Knud den helliges enke, der var en jævnlig forbindelse mellem Nord og Syd, og fra Apulien og Sicilien

*) Munch, Norske folks historie II, 571-76. Morkinskinna s. 158-63.

gik der en stadig vej til Syrien, hvor Rogers ældre broder Bohemund havde oprettet et rige i Antiokia. Kong Sigurd modtoges som en frænde og tilbragte de smukkeste sommermåneder under Italiens lyse himmel, omgiven af alle Sydens brogede stammer, Græker, Normanner, Langbarder og Saracener, i midpunktet af korstogsbevægelsen, ved et hof, hvis ridderskab på én gang repræsenterede den nordiske oprindelse, den franske udvikling og de eventyrlige kampe i Middelhavslandene.*)

Efter nogen tids ophold i Apulien drog Sigurd østerpå, han ankom i Avgust måned (1110) foran Askalon i Filisternes land, men Saracenerne vovede ikke at indlade sig i kamp med ham og han gik derfor nordpå til Joppe, Jerusalems havnestad. Rygtet om hans ankomst foranledigede kong Baldvin til at ile ham imøde, og de to konger drog nu med hinanden til de hellige steder i Jerusalem, til Jeriko og Jordansfloden. Efter tilbagekomsten til Jerusalem rådslog Sigurd med høvdingerne om at udføre en eller anden stordåd og man enedes om at angribe Sidon, der fire år tilforn var undgået sin skæbne. Før Normændene forlod den hellige stad modtog Sigurd et stykke af Kristi kors, som dèr opbevaredes; Baldvin og patriarken aflagde ed på, at relikvien var ægte, Sigurd derimod svor selvtolvte efter sin hjemkomst at ville give tiende efter kirkens lov og fremme det samme i sit rige.**)

Belejringen af Sidon varede to måneder (19. Okt. til 19. Dec.) og endte med stadens fald, medens en ægyptisk flåde, som lå ved Tyrus, skyndte sig hjem for ikke at møde

*) Snorre, Sig. k. 8. 10. Fagrskinna k. 244. Munch, II 577 fl. Det er en fejl, når opholdet her udstrækkes til over et år; Sigurd havde nølet i Vestevropa, nu derimod brugte han tiden.

**) Fagrskinna k. 245 har intet løfte; Snorre, Sig. k. 11 giver det et større omfang, idet der tilføjes, at han skulde virke for oprettelsen af et erkebispedømme i Nidaros og at korset skulde gemmes her. Intet af dette skete, og fortællingen har uden al tvivl sin oprindelse fra klerkene i Nidaros, der vilde tilegne sig den sjældne helligdom fra Konghelle.

sin nordiske fjende på søen. Sigurd overlod Baldvin den vundne plads og modtog til gengæld rige gaver. Derefter vendte han sig til det sidste mål for sin udenlandsfærd, kejserstaden ved Bosporus. Alexius modtog ham med stor pragt og gav ham rige gaver, de kostbare hippodromlege måtte opføres til ære for ham; den vældige bygning, statuerne, i hvilke Nordboerne genkendte personerne af deres ældste heltesagn om Vølsungernes og Gjukungernes strid, og den alt fortryllende musik af tusende instrumenter og stemmer, alt dette syntes at løfte dem op over tid og rum som i et eventyr.

Da Sigurd forlod Konstantinopel gav han kejseren alle sine stolte skibe, og de fleste af hans mænd optoges i Væringernes trop; mange andre var selvfølgelig efter togets opløsning på egen hånd dragne tilbage ad andre veje. Selv fæstede han den forgyldte kobberdrage af kongeskibets stavn på Sofiekirkens gavl, medens han købte og medtog en hellig bog, helt igennem skreven med guldbogstaver. Hjemvejen lagde han gennem Bulgarien og Ungarn til Syd-Tyskland, hvor han traf sammen med kejser Henrik V i slutningen af Maj måned (1111). Herfra drog han nordpå til Jylland, hvor jarlen Elev modtog ham på grænsen; i Slesvig gæstede han kong Nils og dronning Margrete, og her fæstede han hendes søsterdatter Malfred fra Østregårde; kongen fulgte ham ud igennem landet til Jyllandshavet. Brødrene modtog ham vel og han tog atter sin del i regeringen.*) —

I Eysten syntes farfaderen Olav Kvær at være genfødt; modsætningen mellem ham og Sigurd er skildret i den

*) Munch, N. f. h. II 570 ff. Schiern, Nyere hist. studier, I 1 ff. viser at Sigurds kobberdrage er den samme, som den, der endnu findes på klokketårnet (Beffroi) i Gent. Riant, p. 179—204. I Morkinskinna s. 165 viser sætningen om Elev (Oc... veizlo) sig som et tydeligt indskud i den oprindelige text; det er to forskellige beretninger. Snorre sammenknytter dem som sædvanlig og gør derfor Hedeby og Slesvig til to forskellige byer. Orderik Vitalis, Lib. X 6.

berømte samtale i Oplandene, da kongerne kappedes om at opregne hver sine fortrin, ligefra deres barndoms lege til deres manddoms idrætter.*) Her som overalt hvor der optræder to samkonger, forudsættes der i sagaen et mere eller mindre åbent fjendskab som følge af fællesskabet og karakterforskellen, det oversés helt hvilke fordele denne modsætning kunde have og netop i dette tilfælde havde, den flersidighed, som derved kom ind i rigets øverste styrelse.

Sagaen dvæler her som så ofte mere ved de poetiske modsætninger end ved virkelighedens jævne historiske gang; ligesom vi stadig træffer modsætningen mellem de to kvinder, den milde og kærlige og den stolte og kolde, under idelig nye former, lige fra oldtidens heltesange til ned i middelalderens folkeviser, således gentages modsætningen mellem den fredelskende og den stridkære konge langt ned i tiden under altid nye navne og forhold; vi har Ro og Helge, Sigurd Syr og Hellig Olav, Eysten og Sigurd Jorsalefarer. Det er ikke uden betydning for forståelsen af hin tid at lægge mærke til, hvorledes denne modsætning former sig, idet den træder indenfor kristendommens ramme. Ro og Helge betegner fred og kamp, freden for dens egen skyld og kampen for dens egen skyld; Sigurd og Olav, der mødes i Ringerige, drager striden ind i det politiske, det er kampen for Norges riges oprettelse og uafhængighed og den gamle bygdestilhed. Eysten og Sigurd derimod står begge på kirkens stade, og det gamle spørgsmål om de to livsopfattelsers fortrin fremsættes i en hidtil ikke anet form: er det størst at opbygge guds rige i det små og enkelte, eller at drage ud i kamp for det på verdens store skueplads? »Hver af brødrene,« siger Snorre, »skød sig selv og sit eget tankesæt frem og hver af dem vilde være størst, men der holdtes dog fred imellem dem sålænge de levede.«

---

*) Morkinskinna s. 186 f.

Eysten traf en række foranstaltninger til at fremme en lettere forbindelse mellem rigets dele og sikre farmændene på deres veje; på fjeldene byggedes der varder for at vise vej og sætre for at give dem ly, indfarten til Trondhjem og Bergen sikredes ved stenstabler og dæmninger, nordpå i Vågen byggede han boder til brug ved fisket i Lofoten; overalt byggede han desuden kirker, hvor folk samledes. Jæmteland vandt han tilbage til Norges krone, han indbød landets stormænd til sig i Nidaros og det lykkedes ham uden vanskelighed at få dem til at hylde St. Olavs efterfølger; dog var det bånd, som bandt dem til den svenske kirke allerede stærkt nok til at kunne holde fremdeles. Iøvrigt roses Eysten for sin visdom, sin personlige elskværdighed og sin retsindighed, han vandt indflydelse i mangfoldige sager, han toges til voldgiftsmand og dommer i vanskelige trætter og påvirkede derved hele lovgivningen med dens mangfoldige levninger af hedendommens råhed. Som et mærkeligt træk må især fremhæves hans forhold overfor Steigar-Thores æt. Thore var, som vi har set, bleven hængt af Magnus Barfod til trods for de fortjenester, han fordum havde indlagt sig af slægten; nu ægtede Eysten hans sønnedatter Ingeborg og kaldte hans danske kongsemne Sven Haraldsøn tilbage for at optage ham i sin hird. Intet under, at det blev sagt i Norge, at over ingen konges grav siden Magnus den gode havde så mange mænd stået i sorg som over Eysten.

Og dog fordunkledes han i mindet af sin broder; sagn og saga fængsles stærkere af den eventyrlige helt end af den stilfærdige husbonde. Sigurds sind kom ikke til ro, han var ofte tung og husyg, af og til brød et mørkt vanvid uforvarende frem af hans indre. Det synes at have været de snævre forhold og den indestængte virkekreds, som nedbrød hans åndelige sundhed; det er samme længsel efter storverden som hos Erik Ejegod, kun at den hos Sigurd trænges tilbage og holdes nede, indtil den undergraver hans fred og fylder hans tanker med bitterhed.

Når dette tungsind kom over kongen, hensank han først i tavshed uden at ænse hvad der foregik omkring ham, derpå brød hans mørke tanker frem for at krænke hvad han ellers holdt for helligt og dyrebart, helligdagens fred eller fastedagens orden; han gjorde lige imod sine bispers råd. Første gang, siges der, kom vanviddet til udbrud, da han var i bad og troede at en fisk var sluppen ind i karret; han blev greben af den højeste rædsel og brød ud i en vild latter. Senere kunde man se det på ham i forvejen og der var da stor skræk over alle, thi han skånede ingen; bogen med guldbogstaver kastede han således en pinsedag i ilden og dronning Malfred slog han på kinden. Men han belønnede ofte dem, som stod ham imod i hans sygdom.

Kong Eysten døde d. 29. Avgust 1122, henved syv år efter sin broder Olav, de blev begge jordfæstede i Kristkirken i Nidaros. Få år efter fik Norge bod for sit tab, men en sørgelig bod: der meldte sig en fjerde søn af Magnus Barfod*). Denne søn var født af en irsk moder og kaldte sig Gillikrist eller med et nordisk navn Harald (Gille); han kom til Norge med høvdingen Halkel Huk, der havde truffet ham med sin moder på Sønderøerne. Sigurd, der selv havde færdedes med sin fader i Vesterlandene og bedst kunde skønne om mandens ord foreløbig stod til troende, tillod ham på lovlig vis at tage gudsdom på sit fædrene; i Sæm fylkeskirke ved Tønsberg gik han i kongens og alle høvdingers påsyn, ført af tvende biskopper og under påkaldelse af den hellige Kolumba, barfodet over ni gloende plovjern; da hans fødder tre dage efter synedes, viste de sig at være uskadte. Sigurd bøjede sig for dette lovgyldige bevis, optog ham i sin slægt og viste ham ikke blot den

*) Fagrskinna k. 250. Morkinskinna s. 192. Munch (II 701) sætter Gillikrists ankomst til 1129, men oversér, at Fagrskinna udtrykkelig sætter den »få vintre« efter Eystens død; Thjodrik sætter atter Sigurds død (1130) »få år efter« (k. 28). Vi må da sætte den til »omtrent 1126«.

overbærelse, han i så høj grad trængte til, med endog særlig yndest.

Men med denne Irlænder var der kommen ufred ind i kongeslægten, han var ikke som Normændene og kong Magnus's andre sønner, hverken i udseende, sæder eller sprog; hans skikkelse var høj og smal, halsen lang, håret sort, øjnene mørke; han gik klædt efter sit fædrelands skik, irsk var hans modersmål og Kolum Kille hans helgen. Han forstod ikke at gøre sig vel lidt og kongens søn Magnus hadede ham fra den dag af, han betrådte sine fædres arveland, det land, som hans æt først skulde komme i rolig besiddelse af efter en række idelig gentagne kampe, men siden eje til den sidste mand.

Den tid, i hvilken kong Nils sad på Danmarks trone før de sidste ulykkelige ufredsår, (1103—31), falder i to lige store halvdele: i de første 14 år styrede hans dronning Margrete, i de sidste hans brodersøn Knud Lavard land og rige; han selv var kun lidet fremtrædende, og når han foretog sig noget på egen hånd, var det som oftest til liden både.

Margrete bærer et smukt navn i Nordens historie, men hun fortjener et stort; hun var en »fredspige« i så fuldt mål som kun få har været det, og når hendes livsgerning så hurtig blev glemt, da var det kun fordi tiden ikke fik den modnet, og fordi den fred, hun stiftede, fik så brat og sørgelig en ende. »Da kong Nils kun var lidet begavet og lidet skikket til at styre,« siger Knud Lavards levned, »så var regeringen for det meste hos den ædle dronning Margrete, således at man i udlandet sagde, at Danmark styredes med kvindekløgt; denne dronning var en vis og højsindet kvinde.« Hun var i sin ungdom bleven givet Magnus Barfod som et pant på freden i Konghelle,

og da han kort efter døde, ægtede hun den danske konge Nils. Denne måde at forbinde kongehusene på var hidtil kun lidet forsøgt, hun derimod lagde al mulig vægt på at drage nytte af den: i løbet af en menneskealder blev den ene fredspige til syv. Hendes søster Kirstine var, som vi har set, gift med storfyrsten Harald i Rusland, en søn af den engelsk-danske Gyda; de havde to døtre, Malfred (Malmfred) og Ingeborg, den første af disse fik Sigurd Jorsalefarer, den anden Knud Lavard. Hendes anden søster Katrine fik Harald Kesjas søn Bjørn Jernside, hendes broder Ragnvalds datter Ingerid fik Henrik Skatelår, en søn af Sven kongebroder. Endvidere ægtede Harald Kesja en søster af de norske konger ved navn Ragnhild, og endelig fik kong Sigurds søn Magnus senere Knuds og Ingeborgs datter Kirstine, medens Malmfred efterat være bleven forskudt af Sigurd ægtede Erik Emune.

Margretes bestræbelser gik også ud på at sikre freden udadtil, mod Venderne. Kong Nils var en vanskelig herre, hvis største lyde synes at have været gærrighed. Af sparsommelighedshensyn indskrænkede han hirdmændenes antal, så det var utilstrækkeligt til at holde over landefreden, og af samme grund kom den gamle hirdlov i forfald, hvorefter drab og sår mellem vederlogsmænd straffedes med niddingsord; kong Nils foretrak de høje bøder. Det varede ikke længe, før følgerne af denne svaghed viste sig: almuen blev forurettet, højbårne mænd lagde sig ustraffet efter hærværk, selv kongehusets nærmeste frænder gjorde veje og farvande usikre. Værst var det dog at Henrik af Vendland kom i åben fejde med sin morbroder; denne tilbageholdt hans mødrenearv og var ikke at formå til at udlevere den, og den vendiske høvding hærgede nu tillands og tilvands med så stort held, at man ingensteds følte sig sikker for ham, i Slesvig by var selve kongen med sin lille hird så udsat, at han måtte opbyde Friserne til vagthold. Fra sin stærkt befæstede hovedstad (Gammel-)Lybek ved sammenløbet af Svartau og Trave herskede Henrik Sigridsøn

over Obotriter og Vilter mod øst, Vagirer og Holster mod nord, han satte sig fast på Ejderøen og trængte frem igennem Danske-skov til over Slien og over det gamle virke, langt op i Jylland, og hans vikingeskuder skød frem fra Traves munding, fra Starigard og Kiel mod de danske øer.

Det var Knud Lavard forbeholdt at gøre en ende på disse ødelæggende hærtog, men Margrete bør dog utvivlsomt have en stor del af æren, selv om eftertiden glemte den del, hun havde taget i landeværnet. Danevirke strakte sig dengang fra Spangebæk over mod Sliens vestligste vig (Pøl), men denne vig var opfyldt af øer og vadesteder, og selv om virket var nok så vel bevogtet kunde det dog ikke forhindres, at fjenden ad denne vej trængte ind i landet. Men denne vej afskar Margrete aldeles; hun lod opføre en kæmpevold fra Haddebod nor mod nordvest op til hovedvolden, med en halvkreds ved noret omkring den gamle borgplads, som på dette sted havde skullet dække forbindelsen mellem Sliens bredder. Dette virke kaldes endnu den dag idag Margretevolden og er den anseligste del af Danevirke; halvkredsen er over 2000 alen og linjen op imod Thyreborg og søen omtrent dobbelt så lang, hele Margretevolden altså på det nærmeste en halv mil. Derved dækkedes Sliens overgange fuldstændig, der behøvedes nu kun en årvågen besætning for at gøre ethvert indfald sønderfra umuligt, og vi tør da vel også nok antage, at det lykkedes at få et sådant vagthold bragt istand.*)

Det blev ikke herved, man tænkte også på at angribe Henrik i sit eget land. Ledingsflåden stævnedes til Vagirernes land, jarlen i Sønderjylland, Elev, fik ordre til at møde med rytteriet, de jydske hærmænd fra Danevirke. Kongen selv kom med flåden og gjorde landgang til den fastsatte dag ved Ljutka (Lütkenburg), han drog hærgende ind i landet, indtil han mødte Vendernes hær, men Elev

*) Bidrag til Nordens hist. i middelalderen, s. 21 fl. 32.

udeblev med sine ryttere, han var bleven underkøbt af Henrik. Den danske hær måtte opbyde al sin tapperhed for ikke helt at bukke under for den overlegne fjende, og den aflagde i sin nød det højtidelige løfte, at man i Danmark i al fremtid skulde mindes denne dag, som var en St. Lavrentiusaften, med en almindelig faste.

Denne uheldige kamp gav anledning til at Knud Eriksøn blev rigets lavard. Elev blev nemlig af kongen anklaget for drottensvig og fældet af vederlogen, han blev dreven af gårde med niddingsord og mistede sin hovedlod. Knud var kong Eriks eneste ægtefødte søn; allerede ved sin afrejse i pilegrimsfærd havde faderen søgt at skaffe ham et len eller løfte derpå efter udenlandsk skik, men man havde fundet ham for ung. Han sattes da til opfostring hos sin mødrene frænde Skjalm Hvide på Sælland, hvor han voxede op sammen med sønnerne Asger Rig, Tyge og Ebbe; senere sendtes han til hertug Ljuder (Lothar) af Saxland, hvor han oplærtes i alle tidens ridderlige færdigheder og boglige konster, som de alt dengang antoges at være klædelige også for en verdslig stormand; han fulgte deri kun sin faders og farfars exempel.*)

Knud tiltrådte jarledømmet i Sønderjylland i året 1115; han måtte give en høj indfæstning hos kongen, men han ænsede kun lidt sit arveguld; da resten af det gik tabt på overfarten fra Sælland til Fyn tog han sig det ikke videre nær, medens Nils havde ondt ved at forvinde tanken derom. Dronning Margrete elskede Knud som sin egen søn, hun havde forberedt hans virksomhed til landets forsvar, hun havde valgt ham til gudfader for sin søn Magnus og hun skaffede ham et godt giftermål og udstyrede selv sin søsterdatter til hans brud. Men allerede to år efter hans tiltrædelse som jarl døde hun til al ulykke for kongeslægten (d. 4. Nov. 1117); endnu i sin helsot bad hun Knud om

*) Saxo p. 609. 618—22. Vita Kanuti, Lectio 1—3, vers: »mansit puer cum cognatis«. Helmold I 49.

at bære over med hendes ilsindede søn og se til at styre alt til det bedste; han lovede alt, men det stod ikke til ham at holde over freden.*)

Knud Lavard befæstede yderligere sin stilling ved Slesvig; han lod bygge en borg ved Kil, på sydsiden af Mysund i Slien, dels vel for at vanskeliggøre en overgang på dette sted, dels for at sikre staden mod overfald fra søsiden, og det var ligeledes uden tvivl ham som befæstede selve Hedeby på ny med faste porttårne og stærke jordvirker; mod nord fandtes Angelbovirket med Angelboporten, mod vest, ud til kongens enge, Frisevirket med Friseporten, de andre sider dækkedes af Sliens vige.**) Dernæst begyndte han at holde strængt over landefreden, han sparede ingen, hverken høje eller lave; sin egen frænde lod han »ride tyvs hest« (galgen), da han var greben i hærværk: han fik den kun noget højere end de andre.

Kampen med Venderne førte han utrætteligt og bragte den til en god afslutning; han overraskede Henrik på sin borg, som det synes Regnoldsborg i Ejderen, så han over hals og hoved måtte svømme over floden med sin hest; Knud ødelagde borgen og gjorde gentagne gange indfald i hans eget land og afnødte ham tilsidst en almindelig fred. Tilsøs førte han kampen med samme iver, sin broder Erik indsatte han til jarl på småøerne og de rensede i forening farvandene for de værste vikingesværme. Senere blev forholdet mellem de to frænder meget venskabeligt, Knud gæstede Henrik i Lybek, og denne skal endog have ytret ønsket om at se ham følge sig i regeringen; han forudså nemlig, siges der, sin slægts nære undergang. Dette skete

---

*) Vita, lectio II. Scr. I. 369. III 462.

**) Robert af Elgin, Scr. r. D. IV 259; det uddrag, som her er aftrykt, har i virkeligheden: Chilanam vicissimum castrum exstruxit propter piratas ad mare orientale. Årbøger f. n. oldk. 1869, 221 fl. Byen Kil lå vest for Mysunde og har havt navn efter farvandet; på Meiers kort findes endnu her et Kielfoeth, vistnok Kil-forte. Trap, Slesvig s. 654. J. Schrøder, Slesvig: Kiel.

også snart efter; då sønnerne Knud og Zventepolk med kort mellemrum fulgte deres fader i graven, fik Knud Lavard Vendernes land til len af sin tidligere våbenmester kejser Lothar (1129).

Med Henriks sønner uddøde den slægt af vendiske »kneser«, som i over hundrede år havde stået i den nærmeste forbindelse med det danske kongehus; det var derfor en naturlig udviklingsgang, at herredømmet over de vestvendiske stammer nu gik i arv til et medlem af samme kongeæt. En lys fremtid syntes herved at åbne sig såvel for Danmark som for de vendiske egne; under Knuds kraftige og milde herredømme vilde kultur og kristendom atter få et opsving, de skønne og frugtbare egne fra Kiel til ind i Meklenburg vilde træde i den nærmeste forbindelse med folket på de lige overfor liggende øer, den danske kirke vilde fra Femern og Slesvig, fra Låland og Falster trænge ind til landets midpunkter, Starigard og Lybek, Plöen og Meklenburg vilde atter få kirker og præster; — men det blev kun en kort drøm. Knud fik lige grundlagt en borg og en kirke på kalkbjerget på skellet mellem de saxiske og vendiske egne, den såkaldte Alberg, senere Segeberg, han fik lige truffet aftale med Vendernes apostel, den hellige Vicelin, så blev han bortreven midt i sin heltebane, og ingen anden dansk mand kunde optage hans afbrudte gerning.

Margrete havde født kong Nikolaus to sønner, af hvilke den ene opnævntes efter hendes, den anden efter hans fader; Inge fandt døden som dreng ved et fald af hesten, Magnus voxede op og blev ualmindelig stor og stærk, men tillige af et stridigt sind og en utæmmelig ærgærrighed. Efter moderens død fik han en ond rådgiver i sin fætter Henrik, der kaldtes Skatelår (skævben); denne misundte Knud sit store len og alle sine fremragende egenskaber og troede sig selv tilsidesat og ringeagtet ved hver lejlighed; selv da han havde den sorg og skam, at hans hustru Ingerid forlod ham for at flygte bort med en elsker, nærede

han den uværdige mistanke, at det var Knuds påfund. Også kongens anden hustru Ulvhild Håkonsdatter fra Norge, der iøvrigt senere forlod ham for i Sverig at ægte kong Sverker, æggede hans skinsyge mod jarlen. Den vendiske krønike fortæller nemlig, at det engang hændtes i Slesvig, at Knud på et møde af rigets store i klædedragt og optræden søgte at stille sig på lige fod med kongen og hilsede ham ikke som sin herre, men som sin ligemand. Dronningen opfordrede da Magnus til at komme den stolte frænde i forkøbet og ikke vente til han havde sat rigets krone på sit hoved.*)

Slige sammenstød synes at være forekommen oftere, de førte tilsidst til en ligefrem anklage for drottensvig; men Knud forsvarede sin sag så vel, at kongen selv frikendte ham: han kaldte sig ikke Vendernes konge, som man havde sagt, men deres »knes«, ligesom hans formand, og dette var en hæder for det danske navn og en betryggelse for det danske rige og ikke omvendt. Fra nu af pønsede hans frænder på svig.

Magnus selv havde imidlertid skaffet sig rige i Vester Gøtland. Hans morfader kong Inge var død, uvist når, og havde ingen sønner efterladt; broderen Halsten derimod, som var død før ham, havde to sønner, der nu tiltrådte regeringen, Filip og Inge den unge. Om disse konger vides så godt som intet, kun det hører vi af den samtidige Are Frode, at Filip døde i året 1118, ligesom han siges at have været gift med Olav Hungers enke, den norske Ingerid Haraldsdatter. Inge overlevede ham, uvist hvorlænge, han blev i Øster Gøtland »forgjort med en ond drik.« Med ham var Stenkels mandlige æt uddød, og der fandtes ingen nærmere frænde end Magnus i Danmark; men Sveerne kårede en vis Ragnvald Knaphøvde, der også

*) Fagrskinna k. 213. Saxo p. 628, 651. Helmold I 50. Ingerid flygtede »in cultu familiari«, i trælkvinde dragt (N. M. Petersens utrykte middelalders historie på det kongl. bibl.).

tiltrådte, men blev dræbt af Gøterne på thinget ved Karleby, fordi han havde vist dem den ringeagt ikke efter gammel sæd at kræve gisler, før han overskred deres landemærker. Derefter kåredes Magnus til konge; Vest-Gøterne modtog ham, medens Sveerne tog en anden konge, Blót-Svens søn Kol, hvem også Øst-Gøter og Smålændinger synes at have hyldet.

Efterretningerne om de kirkelige tildragelser i dette tidsrum flyder ingenlunde rigeligt i forhold til den betydning, vi må tillægge det. Korstogstiden fyldte alles sind med en høj begejstring, mange drog ud og kom tilbage med dybe indtryk af Sydens kirkeliv, andre vilde gerne have været med, men kunde ikke løse de bånd, der bandt dem til hjemmet, og nøjedes derfor med at yde hvad de kunde, for dog at fremme guds riges sag i det mindre; modsætningen mellem Sigurd og Eysten er et spejlbilled af hele tiden. Denne slægtalder udfører derfor den dobbelte opgave på én gang at knytte den nordiske kirke nærmere til det almindelige samfund og at grundlægge dens fulde selvstændighed.

Hvor nær vi var kommen ind på den almindelige udvikling ses af den storm, som rejste sig herinde imod præsternes ægteskab. Kampen mellem kejser og pave var som bekendt bragt til en foreløbig afslutning ved forliget i Worms, i Sept. 1122; medens det hidtil havde været skik ved en biskops død at sende kongen hans ring og stav, hvorpå denne iklædte hans efterfølger disse insignier og således i virkeligheden blev herre over valget, så bestemtes det nu, at bispevalget skulde foretages af kirkens klerke, men i kongens nærværelse; kun når der var uenighed skulde han have ret til i forening med erkebiskoppen at tage del i forhandlingerne og virke hen til et forlig; han

skulde tildele de verdslige len med et spir, medens stav og ring skulde følge med indvielsen. I den påfølgende langefaste holdt pave Calixtus et almindeligt koncil, det største, som nogensinde var set i Rom, det var som en højtideligholdelse af kirkens sejr i de sidste slægtaldres kampe. Her blev klerkenes ægteskab lige ned til subdiakongraden fordømt og de andre trossætninger højtidelig gentagne. Efterretningen herom var det uden tvivl, som samme år fremkaldte det stærke røre på Sælland. En stormand Peder Bodildsøn, som tillige med sin moder og sine brødre stiftede St. Peders kloster i Nestved, rejste nemlig klage mod de gifte præster, ægget dertil af sin kapellan Nothold; biskoppen Arnold, som dengang var gammel og svag, gjorde ingen modstand herimod og lod sagen komme til afgørelse på de almindelige thing; følgen var, at nogle præster dræbtes, andre lemlæstedes, atter andre forlod landet, kun få undgik forfølgelsen, med mindre de skilte sig ved deres hustruer. Hvorledes det gik i de andre bispedømmer, forlyder der intet om; at bevægelsen alene skulde have indskrænket sig til Sælland, er ikke sandsynligt; det gamle mindevers, der sætter forfølgelsen med et rundt tal til 1120, taler om hele den danske kirke; men rimeligvis er den dog fra først af udgået herfra og har været stærkest her, ligesom vi i det hele sporer en livlig religiøs vækkelse i dette bispedømme. Således lykkedes det her kort efter at gennemføre klerkenes fritagelse for at møde for verdsligt thing, når lægmand havde noget at klage på dem. Dette gennemførtes af Arnolds efterfølger, biskop Peder, fordum Magnus's kapellan, og der indtrådte nu tillige en reaktion imod ægteskabsforbuddet, så der efter som før fandtes såvel gifte som ugifte præster her i landet som overalt i Norden.*)

---

*) Roskildekrøniken, Scr. r. D. I 380; det var i kong Nils's 20. år. Arnold døde d. 24. Maj 1124. Scr. III 447. 521. Saxe lader allerede (p. 575) Knud den hellige indføre det gejstlige værnething: Danorum

Om biskop Peder fortæller den samtidige Roskildekrønike, at han var en vellærd mand og blandt alle rigets bisper på den tid den mest veltalende og karakterfaste. Han sørgede for resten mest for sine egne gårde og opbyggede anselige huse på dem, nogle steder af sten, andre af træ. Derefter gav han huse og jorder til St. Klemenskirken, rimeligvis den i Slagelse, for at oprette et munkebo ved den; men den senere tids uroligheder synes at have hindret dette værks fulde udførelse. Fra hans tid er der i Roskilde domkirke bevaret en mærkelig mindesten, som tillige kaster lys over brødrenes forhold. Den er sat over Helge — (stenen har endnu den gamle navneform Helgi) — »kong Nikolaj råd, som gav kirken mange gaver og brød det åg af den kongelige ret, som var pålagt denne kirkes kaniker af tidligere kongelige råder«; han var død i året 1128.*)

Fra Odense er der bevaret forskellige oldbreve der kaster noget lys over forholdet mellem St. Albani klerke og St. Knuds munke. Kong Nils eftergav disse sidste 20 mark af deres årlige skat og gav dem endvidere 20 mark af sin skatteindtægt i Jylland; i anledning af sin søn Inges død gav han dem sjettedelen af fiskeriet i Lønborg å i Vester-Jylland; som vidner ved dette brevs udstedelse nævnes dronning Margrete, Magnus, kongens broder Karl og flere andre. Endvidere gav han brødrene al kongelig skat og alle bøder af deres gods, undtagen vrag, leding og fredkøb, kirken skulde eje den fredløses hovedlod, hvis ikke det tilstedtes ham at købe sin fred. Af alt danefæ, d. e. arven efter dem, som døde (på klosterets jord) uden arvinger, skulde

---

nemini nisi regi ..... domesticis quemquam liceat actionibus postulare (d. e. stævne en for sin domstol i en retssag; sml. p. 447: actiones om retstrætter). Helveg (Kirkehist. I 200) tænker derfor med urette her på de private kapellaner. Sml. s. 773.

*) Antikvariske annaler III 60. Om skattefriheden af kirkens gods (»frihed for al kongelig ret«) se Joh. Steenstrup, Studier, s. 32. 93 f.

kirken have halvdelen; ligeledes tillodes det enhver, som ingen arvinger havde, i levende live at tilskøde klosteret sin jord og indtil halvdelen af sit løsøre; resten skulde altid tilfalde kongen. Endvidere er der bevaret et påvebrev, udstedt af Paskalis II i Anagni, d. 13. Oktober 1117, hvorved klostret får stadfæstet alle sine ejendomme, deriblandt også det, som kongen har overdraget det fra den ældre kirke, hvis arvtager det var bestemt til at blive.*)

Det samme år opgives som det, i hvilket den hellige Thøger i Vestervig blev flyttet. De nærmere omstændigheder herved er os ubekendte, men efterretningen kan neppe betyde andet end at der var opført en ny kirkebygning, og da rimeligvis af sten, til hvilken helgenskrinet flyttedes over. Ved samme tid var det da vel også at klostret udvidedes til et regelmæssigt Avgustiner kapitel, bestående af en provst og 12 klerke; dog vedblev der også fremdeles at være enkelte klostergivne kvinder i Vestervig, thi i Lunde kapitels dødebog nævnes der endnu en »St. Thjodgars søster«.**) Mærkeligt nok skulde dette rigets yderste stift dog ikke blot vinde op ved siden af de andre, men endog på en vis måde overgå dem i denne tidsalder. Vi træffer nemlig kort efter et helt nyt bispesæde, idet Børglum i Vendsyssel træder istedenfor Vestervig i Thy. Første gang biskoppen får navn efter det nye sæde i de mindesmærker, som vi nu kender, er i året 1139, og da bispeklosteret her tilhørte Præmonstratensernes orden, som først stiftedes en 20 år tilforn, ved hvilken tid også Ælnoth endnu omtaler Børglum som en kongsgård, må overgangen altså ligge i denne mellemtid. Ordenen stiftedes af den tyskfødte klerk Norbert i Prémontré, nord for Rheims, og opkaldtes efter klostrets latinske navn Præmonstratum (»det forud forkyndte«). Norbert blev 1126 erbebiskop i Magdeburg, hvor han virkede til sin død, 8 år efter. Han var

*) Thorkelin I 2. 243. 244. Scr. I 271.
**) Scr. r. D. I 175. III 572.

en højtbegavet og energisk natur og han drev på klerkesamfundenes reformation med en kraft, der nærmede sig fanatisme. Hans orden gjaldt Avgustiner-klerkene, på samme måde som Cluny-ordenen gjaldt Benediktiner-munkene, og den var meget stræng i sine fordringer. I Nordtyskland kom den til at spille en betydningsfuld rolle ved Vendernes omvendelse, som netop nu begyndte med større kraft; den blev banebrydende, ikke blot ved kristendommens udbredelse, men også ved tyskhedens fremgang blandt de undertvungne folk.*)

Børglum var en kongsgård, men det ligger dog nærmest at antage, at bisperne selv har grundlagt klostret og at det ikke hidrører fra en kongelig gave. Da vi nemlig senere ser den gamle bispegård Sjørende i kongens eje, kan der neppe være nogen tvivl om, at der jo her har fundet et mageskifte sted, hvad der imidlertid selvfølgelig ingenlunde udelukker, at den kongelige gavmildhed har givet mere end der kunde bydes i vederlag. Men i alle tilfælde tilhører stiftelsen den her nævnte tid, vistnok de nærmeste år efter 1130, siden bispestolens flytning kunde være tilendebragt så kort efter.

Netop samtidig grundlagdes der et regelbundet kapitel i Viborg. Her nævnes nemlig biskop Eskil som dets første velgører, og han døde 1132; men der omtales tillige et privilegium af pave Innocens II, og han tiltrådte først 1130.**) Rimeligvis er da også her domkirken ved denne tid bleven ombygget af sten og kvinderne udskilte fra klostret til en egen stiftelse på den anden side af søen, i Asmild; deres kloster her var foruden Vor Frue tillige indviet til den hellige Margrete, som havde en kirke i Viborg***). Biskop Eskil var kommen til Viborg fra Lund,

*) Franz Winther, Die Prämonstratenser im 12. Jahrh. (1865).

**) Thorkelin I 24. Pontoppidan I 351.

***) Scr. r. D. III 530; Gavebogen fra Lund, 3. Juli: »Thorgart, søster i Vor Frue og St. Margrete kirke i Asmjald«; »samme dag: Thorgart, søster i Vor Frue i Viborg«. Dette er øjensynligt samme person

ligesom hans formand Heriberts dødsdag er antegnet i Lunds kapitels dødebog; bispeskiftet har altså uden al tvivl fundet sted efter erkebispedømmets oprettelse. Da Eskil var bleven dræbt efter Erik Emunes anstiftelse, efterfulgtes han af provsten Sven, en broder af erkebiskop Asger og forhen kanik i Lund, og dette førte til, at der sluttedes et broderskab mellem de to klostre. Der er i mindebogen opbevaret et brev fra Svens efterfølger i provstiet Villo, »prior og kanik i Viborg, med alle brødre«, til brødrene i St. Lavrentii hus i Lund, hvori de modtager det gennem deres biskop tilbudte broderskab: skønt de kun er få, vil de trolig opfylde den påtagne forpligtelse, de vil holde syv officia for dem, og hver præst skal synge tre messer, hver diakon og subdiakon et psalterium; der sigtes herved selvfølgelig til sjælemesser og forbønner for afdøde brødre.*)

I biskop Eskils tid optoges iøvrigt den mand i Viborg kapitel, som senere skulde blive kirkens og stadens skytspatron, den hellige Ketel (Kjeld). Han var af ædel byrd og født i landsbyen Vinninge i Ålum sogn ved Nørå; han udmærkede sig ikke blot ved sit pletfri levned, men også ved sin lærdom og flid; i kapitlet sattes han til skolemester og var iøvrigt sysselsat med at afskrive bøger til kirkeligt brug. Hans ry udbredtes senere vidt omkring og efter Villos død valgtes han til provst i Vor Frue kloster. I en stor ildebrand, som lagde Viborg i aske, siges han at være gået op i kirkens tårn og ved sin bøn at have frelst den og klostret.**)

I Ribe var Hellig Knuds kapellan Gerald (Jareld) bleven biskop, han nævnes 1113 som nærværende i Worms og Ælnoth omtaler ham en halv snes år efter som endnu levende. Han blev efterfulgt af Thure, der påbegyndte

og det viser forholdet mellem de to kirker. Eskil dræbtes i Margrete kirke i Viborg, som dengang tilhørte bispestolen. Scr. r. D. I 383. IV 428. Thorkelin I 24.

*) Scr. r. D. III 442. 460. 466. 472.

**) Scr. r. D. IV 427—29.

opførelsen af den store domkirke af tufsten. Ribe omtales netop fra denne tid som en blomstrende handelsstad; her holdt kong Nils sin søns bryllup, fordi det var let her at skaffe sig de udenlandske varer, som ved slige lejligheder skulde bruges, og en gammel overlevering tilføjer, at denne konge var den første grundlægger af Riberhus, en efterretning, der kun kan sigte til at han gav kongsgården et stenhus. Som allerede forhen bemærket kan det ikke antages, at Vor Frue kirke i Ribe først ved denne tid byggedes af sten, noget sådant må sikkert alt være sket i det foregående århundrede; men planen udvidedes nu og Ribe blev et af de første steder, hvor der påbegyndtes en bygning af det omfang og den skønhed, som i århundredets løb de fleste stiftskirker i Danmark nåede.*)

Også i Slesvig stift byggedes der ved denne tid af biskop Adelbjørn, men vi savner nærmere underretning om hvor og hvorledes det var. Erkebiskop Adalbert havde her indviet en af sine egne klerke ved navn Ratolf, han synes at være død kort tid efter erkebiskoppen; thi kong Sven nåede endnu at udnævne hans efterfølger. Det var Sivard, en danskfødt mand, og der siges, at kongen tog ham for at biskoppen ikke skulde blive fremmed for sin menighed, men kunne tale modersmålet til den både i kirken og på bispething; det var en ulempe, som Adalbert aldrig havde havt øje for og som Sven først efter hans død kunde råde fuldstændig bod på. Efter Sivard kom biskop Gunner, som blev indviet af Asger i Lund; han efterfulgtes af Adelbjørn, som fik banesår ved Fodevig.

Det var i dronning Margretes og Knud Lavards tid; der kan neppe være nogen tvivl om at den har været frugtbar også i kirkelig henseende. En gammel årbog fra Frisland henfører til denne tid en række kirker i Ejdersted, men hvorvidt dette beror på tilstrækkelig gamle efterret-

*) Scr. r. D. VII 186 f. Suhm V 452. Saxo p. 628. Kirkehist. saml. III 622.

ninger, er uvist. Bispestolen har uden al tvivl alt ved denne tid, og måske længe før, ejet den store gård Gottorp med tilliggende jordegods, som den senere mageskiftede med hertugens »andel« i Sønder Gøshered, Mildeborg og Svavsted. Gottorp betegnede oprindelig to gårde, det lille ved Slien, som senere afløstes af det faste slot, og det store Gottorp, den egenlige hovedgård, en halv mils vej længere nordpå i en smuk egn, nær ved hærvejen over Lyrskov hede; her fandtes bispernes faste stenhus på en høj jordvold, omgiven af vand og skov.*) —

Med hensyn til de danske biskopper i dette tidsrum må her iøvrigt endnu i almindelighed bemærkes, at vi vistnok langtfra endog blot kender navnene på dem. To notiser fra udlandet viser os, hvor lidt vi igrunden véd. Da kongesønnen Sven drog på korstog havde han to danske biskopper med sig og disse har uden al tvivl fundet døden tilligemed ham, uden at noget minde om dem har holdt sig i den danske kirke, og andensteds fortælles der, at endog tre danske biskopper på én gang fandt døden i Elbe. I årbøgerne fra Stade siges nemlig, at brødrene Fredrik og Olrik, sønner af Regnold, blandt andre voldsgerninger, som de øvede, også overfaldt tre danske biskopper, som var på hjemvejen med rige skatte, og druknede dem i floden. Begivenheden synes at måtte falde før Fredrik blev greve i Stade (1095**).

Lund var nu endelig begyndt at blive, hvad Knud den store havde tænkt sig: Nordens midpunkt; bispeemner fra alle Nordens egne kom hertil for at modtage vielsen, og det store stift, som alt i Adams tid talte 300 kirker, kunde

*) Hamsfort i Scr. r. D. I 270—72. Cypræus p. 100. 179. 284 f. Bidrag til Nordens hist. i m. s. 76 f. Saxo p. 778. Schrøders topografi. C. Lorenzen, Gottorp slot (1876). Af navnet Gottorp (Gudthorp) kunde man måske slutte, at gården alt i hedendommens tid har været udlagt til en gude og derfra er gået i arv til biskoppen.

**) Pertz, XVI 320.

i enhver henseende med ære hævde den plads, som derved var anvist det. Asger var en mand af stor og rig æt, han anvendte sit arvegods på kirken og forbedrede i mange måder dens vilkår. I et brev, som han udstedte i året 1133 efter opfordring af sin domprovst Eskil, nævner han det gods han har givet til kirken og klostret: kirken havde fået 7 gårde på ialt 17 bols jord, og han havde oprettet én præbende på 13 bol, en anden på 5 og 3 marks årlig oppebørsel. Jorden, siger han, har han enten fået ved arv og mageskifte eller købt for rede penge; adskilligt var af døende givet kirken i sjælegave, men han havde da hver gang givet arvingerne den fulde værdi af sit eget. Asger påbegyndte opførelsen af den store domkirke, der fuldførtes af hans eftermand. I året 1123, d. 30. Juni, indviedes lønkirkens hovedalter til døberen Johannes og alle patriarker og profeter, den gamle pagt skulde danne den grund, hvorover højkoret hvælvede sig. Derpå fik lønkirken en nordlig og en sydlig sidefløj, hin indviedes 1126 til apostelbrødrene Johannes og Jakob, og fire dage efter Knud Lavards mord, 1131, indviedes alteret til højre til martyrerne St. Blasius og Ægidius samt de andre helgener, hvis levninger overførtes fra den ældre kirke og »som gud alene kender«. I døberens hovedalter nedlagdes levninger af Ansgar og Rimbert. På en af pillerne, som bærer den lave hvælving, findes udhugget trolden Fin, der omspænder stenen i afmægtig harme.

Der haves et par efterretninger udenlands fra, som kaster noget lys over Asgers personlighed og måde at være på. I året 1105 valgtes Jon Øgmundsøn til biskop for Nørfjerdingen på Island og drog samme sommer til Lund for at modtage indvielsen af Asger. Da han kom til byen, siges der, var biskoppen netop til aftensang og Jon gik med sine ledsagere ind i kirken og stillede sig oppe foran koret. Her sad Asger med sine klerke, og han havde givet dem den lov, at de ikke måtte se ud i langhuset så længe tjenesten stod på; det var ikke ualmindeligt, at

kanikernes opmærksomhed var meget delt ved de daglige tider. Da nu aftensangen næsten var tilende, begyndte Jon at synge med, og hans røst var så stærk og vellydende, at erkebiskoppen selv så ud af koret for at opdage, hvorfra denne sang kom. Klerkene bebrejdede ham det senere, at han nu selv havde brudt sin lov, han tilstod det, men tilføjede, at det ikke var af tilfældig nyfigenhed, men fordi den fremmede røst var forekommen ham så ren og skøn, at han snarere troede, det var en engel end et menneske, fra hvem den kom. Jon Øgmundsøn blev nu vel modtagen af erkebiskoppen; han talte meget og længe med ham, både om hans ærende og andre ting, og da Asger havde overvejet alt vel og rådført sig med de andre lærde mænd, gav han ham svar på hans anmodning: han mente, at det folk vilde blive lykkeligt som fik ham til biskop og at han egnede sig såre vel dertil; men der var dog ét i vejen for at foretage vielsen, nemlig det, at han havde været to gange gift. Han gav ham det råd først at fare til Rom for at få pavens dispensation. Da dette var bragt i orden og Jon kom tilbage, modtog han ham med stor glæde og foretog indvielsen en søndag i forårstiden 1106.*)

Den anden efterretning falder over 20 år længere frem i tiden. Korstoget havde givet et nyt stød til missionsvirksomheden rundt omkring i alle de lande som havde hedenske naboer, og medens Vicelin oprettede et præstebo i det østlige Holsten på Vagirernes grænse (Nymønster), drog biskop Otto af Bamberg til Pomern, hvis fyrste Vratislav var bleven underkastet af Polakkernes hertug Boleslav. Biskoppen, der var en missionær efter de bedste tiders mønster, havde stor fremgang, stæderne Stetin, Kamin, Julin (Jom) osv. antog kristendommen, nedbrød deres gudehuse og byggede kirker; dog gik det her som overalt, at idelige tilbagefald til hedenskabet satte præsternes tålmodighed på prøve.

*) Biskupa sögur I s. 160. 232 f.

Otto tænkte endogså på at gå til øen Ry for at angribe hedendommen i dens hovedborg, han ænsede ikke de trusler om lemlæstelse og død, der i den anledning rettedes imod ham. Men det blev tillige sagt ham, at Rye var et dansk land og at det altså vilde være nødvendigt at indhente erkebiskop Asgers tilladelse til at påbegynde denne mission. Han sendte da, — det var i efteråret 1127, — sin tro mand præsten Ivan til Skåne for at forespørge hos ham, om han selv agtede efter pavens bemyndigelse at overtage lærens forkyndelse blandt Ryboerne, eller han hellere vilde overdrage det til ham på sine vegne. Asger svarede undvigende: han var ikke istand til, sagde han, at give noget endeligt svar herpå, det tilkom landets høvdinger og højbårne mænd først at ytre deres mening, og denne vilde han æske på det første landemode.*) Ivan blev iøvrigt modtagen som en kærkommen gæst, erkebiskoppen holdt ham tilbage hos sig i 6 uger og havde megen glæde af hans omgang. En noget senere forfatter i Bamberg giver ved denne lejlighed en skildring af det danske land således som disse sendebud fandt det og fortalte om det; den er neppe pålidelig i alle sine træk, og navnlig er vistnok modsætningen til den evropæiske kultur fremhævet vel stærkt, men den er dog af stort værd for os som et samtidigt vidnesbyrd. Erkebiskoppen, siges der, udfrittede sendebuddene med megen iver om Ottos forhold, hans lære og hans gerninger, han kunde ikke blive træt af at høre om de mindste småting i hans virksomhed; thi rygtet havde alt fortalt om biskoppens første rejse, nu glædede han sig des mere ved at kunne få pålidelig efterretning om alt som det forholdt sig. Ivan skildrede iøvrigt Asger som en god og enfoldig mand, ivrig efter at høre hvad

*) Ebonis Vita Ottonis III 23: se cum principibus terre sue et natu majoribus, quid de his censeant, proxima synodo collaturum. Den senere bearbejder af Ottos levned (Herbord) har forstået dette om kongen og rigets store; men Ebos ord går strængt taget kun på Skåne (terra) og hans eget landemode (synodus).

der var godt, af ualmindelig lærdom og fromhed, men i sit ydre var han bondeagtig som en Vender; »thi folk i hint land, der dog er rigt og velsignet, synes alle på grund af en slags fælles hårdhed at være udannede og som bønder.« »Deres stæder og borge er uden mure og tårne, kun befæstede med bulvirker og grave, kirkerne og de stores huse er lave og byggede uden smag. Hvad de lægger sig efter er jagt, fiskeri og kvægavl, deri består hele deres rigdom, agerdyrkning er en undtagelse. I deres mad og klædning lægger de kun liden vind på renlighed eller tækkelighed; derfor var vore folk, selv de ringere, stadselige ved siden af dem, præsten Ivan syntes endog at overgå selve erkebiskoppen.« Biskop Otto havde sendt Asger en prægtig stola og balsom, erkebiskoppen derimod sendte ham et parti smør som vennegave!

Før sendebuddene kom tilbage til Pomern havde biskop Otto forladt landet og hans planer med hensyn til Ryø kom således ikke til udførelse. Derimod synes der ad denne vej at være stiftet en forbindelse med hertug Boleslav af Polen til fælles kamp mod Vratislav, thi det tog, de Danske foretog mod denne sidste, synes at være udført i det følgende år. Her som overalt i kampen mod Venderne, viste det sig, at fastlandsmagterne intet kunde udrette uden de Danskes hjælp: enhver sejr endte med at hedningerne trak sig tilbage til øerne og derved undgik den fuldstændige underkastelse. Kong Nils med den danske ledingsflåde kom nu Polakkerne til hjælp, han tog øerne Usedom og Wollin (Osne og Jome) med deres borge og overdrog dem til Boleslav; landet Ry betragtedes også ved denne lejlighed som dansk.

Ved Strela (Stralsund) havde kong Nils en samtale med Vratislav og tænkte ved denne lejlighed at bemægtige sig hans person, da han på tro og love var gået ombord på flåden. Men Knud Lavard gjorde indsigelse herimod og foreholdt kongen den skænsel, han herved vilde bringe over det danske navn, og hirden gav sin høvding medhold;

Nils gav efter, men bevarede en bråd i sit hjerte. Forholdet til Boleslav førte til en forbindelse mellem slægterne, Magnus fæstede hertugens datter Sventoslava eller Rekizza. Brylluppet holdtes i Ribe med megen stads og mange dages højtideligheder. Her kom det atter til sammenstød mellem Knud og hans frænder; han viste sig i tysk ridderdragt, medens de andre endnu bar den gamle nordiske sømandskofte, og dette gav Henrik Skatelår anledning til i hidsighed at udbryde, at purpurklædet ikke vilde tage af for sværdhug; Knud svarede: nej! men det gør fårepelse ej heller!*)

Toget til Pomern var ikke det første forsøg på at udrette noget overfor Venderne fra dansk side. Der er bevaret et brev fra omtrent år 1110, fra biskopperne i Magdeburgs kirkeprovins (Magdeburg, Merseburg, Naumburg, Meissen, Havelberg og Brandenburg) til fyrster, biskopper, abbeder osv. i nabolaget og helt over til Köln og Flandern for at opmuntre dem til korstog mod Venderne, der daglig overfalder og mishandler deres menigheder, og her siges der udtrykkelig, at kongen af Danmark har lovet at ofre sig og sit folk for denne sag.**) Og det var ikke blot mod Venderne man tænkte på at rette sine våben, men også mod de nærmere liggende Svenske.

Om forholdene i Sverig får vi nogen underretning af den samtidige Ælnoth i Danmark. Han skriver ved 1120 eller lidt senere og giver ikke noget meget smigrende billed af de Svenskes kristendom. Vel er de nu omvendte, siger han, men dog ikke anderledes end at de i de onde dage falder fra og atter anråber de gamle guder. En sådan holdningsløshed kan selvfølgelig ikke tilskrives selve menighederne, den må have vist sig hos folkets masse, den let bevægelige almue, der lod sig bestemme af de ydre indtryk og det daglige velvære. Rimeligvis forelå der en frisk

---

*) Jaffé, Bibliotheca V (Monum. Bamberg.). Ebo, III 23. Herbord III 30. Saxo p. 628 f.

**) Regesta dipl. Dan. nr. 162. Suhm 5, 172—74.

erfaring om denne sagernes gang, dengang Ælnoth skrev, Inge Halstensøn var bleven forgiven i Øster-Gøtland og man havde taget Blót-Svens søn Kol til konge i hans sted; da der strax efter indtrådte frugtbart vejrlig, kaldtes han Erik Årsæl, åbenbart med en hentydning til det gammelhedenske navn. Kong Nils, hvis søn havde den nærmeste ret til tronen, opfordrede sin måg Sigurd Jorsalefarer til deltagelse i et korstog mod Smålændingerne, der efter al sandsynlighed var de egenlige hedninger; Sigurd lovede hjælp og samlede en flåde på 300 skibe. Det var i sommeren 1124; den danske konge ventede efter aftale i Øresund, men Normændene kom ikke til den fastsatte tid og ledingsbønderne blev utålmodige; det endte med at flåden opløstes før Sigurd kom. Han kom imidlertid dog omsider og blev lige så vred over ikke mere at finde sin forbundsfælle; ved Simberós på Skånes sydkyst lagde han til og holdt husthing, han beklagede sig over kong Nilses uordholdenhed og hærgede til hævn hans gård Tummetorp (Tomarp) dèr i nærheden. Derefter gik Normændene til egnen ved Kalmar, hærgede og pålagde landet en gæld af 1800 stykker kvæg. Toget kaldtes derefter Kalmarledingen, men hvorvidt det på den måde lykkedes at »hærge folket til kristendoms« lader sig vanskeligt afgøre.*)

Saxe har bevaret fortællingen om to danske tog til Smålandene; det ene udførtes af Knud Lavard, det andet af Magnus Nilssøn; denne hjembragte fra et ødelagt Thorshov nogle uhyre tordenkiler. Men Saxe tilføjer, at de Svenske endnu i hans tid mindedes Magnus som en »ulv i helligdommen«.**)

---

*) Snorre, Sigurds saga k. 28. Scr. r. D. I 13. III 331. Sagaen har Svimrarós, Necrol. Lund. Simbrosa (p. 429), nu kaldes stedet som bekendt Cimbrishamn. Abbed Peter af Clunys brev i anledning af toget, Samlinger til norsk sp. og h. I 110. Tiden for toget, »sommeren før det store mørke« (24. Avg. 1124) må vel være samme sommer; Munch foretrækker 1123 (Norske f. h. II 669).

**) Saxo p. 630.

Vi bør vistnok vogte os for at overvurdere betydningen af dette hedenskab i Sverig; Smålandene kan ikke tages til målestok for dette rige, og at der findes hedenskab dèr, beviser ikke det mindste for de store folklandes vedkommende; således havde det været overalt og deraf havde jo netop hedningerne deres navn: det var hedeboer i modsætning til de civiliserede folk. Det kan derfor heller ikke antages, at Erik Årsæl har været en hedensk konge, selv om det tog sig således ud i frastand, hvor man anså hans kongedømme for uretmæssigt og vidste, at hans formand var bleven ryddet af vejen, rimeligvis for det onde vejrs skyld. Men det er klart nok at Sverig betegner et yderpunkt i den nordiske kirkes udvikling, modsat Island: medens hele samfundet her i en mærkelig grad fulgtes ad, gjorde alle de afgørende skridt som efter fælles aftale og frem for alt vedligeholdt ensartetheden, så opløses Sverig fuldstændig i sine enkelte lande, hvert følger sin udvikling, bevarer sin selvbestemmelsesret og kommer hverken før eller senere end det selv vil. Og ligesom vi derfor så Vester-Gøtland ile langt forud for Sveariget, så kommer Småland og Vermland atter længe efter Uplandene ved Mælaren.

De bedste holdepunkter for en nærmere undersøgelse af de enkelte landes stilling er selvfølgelig bispestolene, og ad denne vej får vi da også vore få efterretninger fra denne tid. Hvad Skara angår, da har vi alt sèt, at bispelisten er såre rigelig, der nævnes fire biskopper mellem Adalvard og Ødgrim. Denne sidste var tilstede i Lund 1145, han fuldendte Vor Frue kirkebygning af sten og viede den til 5 blå penge eller ligeså mange skæpper havre af hver bonde. Desuden ejede kirken ved hans død 11 boer (større gårde) og 50 landboer; der må da antages at have været indrettet et kapitel som det ved de større danske bispekirker samtidig med stenbygningens opførelse.

At der ligeledes uafbrudt har været biskopper »nordenskovs« kan der ingen tvivl være om; selv om intet andet

talte derfor, så vilde det uimodsigeligt fremgå af den kendsgerning, at Jæmterne, der sluttede sig til Norge i kong Eystens tid, vedblev at stå under den svenske kirke. Bisperne heroppe opkaldes endnu efter Sigtun; Henrik, der faldt ved Fodevig i Magnus Nilssøns følge, kaldes i Lunde mindebog for biskop i Sigtun; Roskildekrøniken kalder ham kun »fordreven fra Sverig«. I de svenske bispelister træffer vi ham imidlertid ikke under Upsal, som man kunde vente, men under Vesterås; han siges at være født i Danmark, indsat ved erkebispens indflydelse og stadfæstet af Paskalis: »han var de Svenske arg og falsk, men de Danske huld«. Der fortælles iøvrigt om ham, at han i året 1129 tog den hellige Bodvid op af graven; denne var Sødermanlands nationale helgen, der i levende live havde bidraget til at udbrede kristendommen i sin hjembygd i Sødertørn ved kysten. Han fandt sin død for en vendisk fanges hånd, som han havde udløst og vilde sende hjem; både han og hans broder Esbern blev dræbte på Rægø i skærgården. Hans dødsdag var den 6. Oktober; Saba kloster havde senere en kirke, som var indviet til ham.*)

At biskop Henrik endnu kaldes efter Sigtun har rimeligvis sin grund i, at det først var ved hans tiltrædelse at Svearigets deling i to stifter fandt sted, så Sigtun med samme ret kunde kaldes moder til Vesterås som til Upsale. Bringes dette i forbindelse med hvad de Svenske fortæller om ham, at han nemlig indsattes af den danske erkebiskop og stadfæstedes af pave Paskalis, så synes heraf at fremgå at Asger har benyttet et bispeskifte i Sigtune til med pavens tilladelse at få det store stift delt. Noget lignende udførte hans ven, den hellige Anselm i Canterbury ved samme tid med det store Lincoln bispedømme, af hvilket han udskilte Ely (1109); det var første gang noget sådant fandt sted i England efter den normanniske erobring. I Upsale nævnes der i listerne tre biskopper foran den hellige Henrik, der

---

*) Scr. r. Svec. II 377.

faldt i Finland i Hellig Eriks tid, ved midten af det 12. århundrede. Om disse tre navne (Severin, Nikolaus og Sven) véd vi dog slet intet nærmere, hvorimod der i året 1141 forekommer en Upsalabiskop Sivard, som ikke anføres i listerne. I Vesterås nævnes der derimod i listerne kun to biskopper foran den danske Henrik, og ingen af dem kan vistnok gøre fordring på sin plads; den ene er nemlig Amund, som efter hvad der siges om ham, ingen anden kan være end den bekendte Åsmund fra Adalberts tid; den anden derimod er Engelskmanden den hellige David, og om han har været biskop, må vi lade stå hen. Bispekirken i Vesterås (Vester Årus) var indviet til Maria, Johannes og St. David, derved er denne helgens historiske tilværelse sikret; men ellers er det utydeligt nok, hvad der fortælles om ham, han henføres som de andre ældste navne i kirken til en meget tidlig tid, men hans død sættes ikke des mindre til den 30. December 1082. I virkeligheden falder hans virksomhed snarere efter end før denne tid, da de ældre minder så godt som helt er uddøde; han knyttedes til Bergslagen og Dalarne, boede først på Davidsøen (Dåvøn), byggede et stort kloster på Munktorp og endte med at grundlægge kirken i Vesterås. Som hans årdag holdtes også den 25. Juni.*)

Også Gøternes bispedømme må ved denne tid være bleven delt i to: Øst-Gøterne fik deres egen stiftskirke i Linkøping (Ljungkøping). I året 1139 og atter 1145 træffer vi nemlig en biskop Gisle herfra i Lund, og eftersér vi bispelisten fra Linkøping, så finder vi to andre navne foran ham, en Herbert og en Rikard; det er derfor ikke usandsynligt, at delingen kan ligge noget længere tilbage i tiden og i alle tilfælde bør henføres til den ældre kong Inge. Til Linkøping lå foruden Øster-Gøtland også Smålandene (deriblandt også Verend) og øerne Gulland og Øland; biskoppen i Skara havde altså ved delingen afstået den største halvdel af sit stift.

*) Scr. r. Svec. II 405. Lappenberg, nr. 163.

Således er altså umiskendeligt også den svenske kirkes første udvikling tilendebragt i korstogstidens første slægtalder; tre hundred år efter Ansgars første forkyndelse på Bjørkø var endelig hans lære trængt igennem og de ord blevne til sandhed, som Adalhard havde forkyndt ham i drømme: jeg gav dig hen til et lys for folkene, at du skulde være til frelse for dem indtil jordens grænse. Den hellige apostels efterfølger og navne, biskoppen i Lund, styrede nu selvtolvte den dansk-svenske kirke, og den var stærk nok til at fastholde endog Jæmterne i Hellig Olavs umiddelbare nærhed og under det norske riges spir. — Dog må det ikke glemmes, at den svenske kirke er senere på vej og udvikler sig langsommere end kyst- og ølandenes; det får sit udtryk i de forskellige helgener, som dyrkes i Norden, thi til Olav i Norge og Knud i Danmark svarer ikke Eskil eller David i Sverig, ej engang kong Erik, men først den hellige Brigitte.

I Norge og på Øerne forøgedes bispedømmernes antal i kong Sigurds tid fra fem til ni; det var altså intet under, at man i udlandet anså ham for den egenlige grundlægger af bispeforfatningen i Norge og satte ham ved siden af den hellige Knud i Danmark;*) kun to af de fem, nemlig på Grønland og Færøerne, var dog i egenligste forstand nye, de andre tre, på Orknøerne, Islands Nordland og i Stavanger, havde alt været oprettede engang før, i erkebiskop Adalberts tid, skønt den senere kirkehistorie opfatter dem som fuldstændig nye dannelser.

*) Orderik X 6; man har tillagt dette udsagn af en samtidig forfatter i Normandiet en alt for stor betydning og oversét, at han vitterlig tager fejl m. h. t. Danmark, VII 11; han opregner desuden 6 »civitates« i Norge uden at få Stavanger med, det eneste sted, som i virkeligheden i Sigurds tid fik et bispedømme.

Efter Magnus Barfods død blev Norge delt i tre dele mellem Sigurd, Eysten og Olav, og skønt kongedømmet vedblev at være ét, bevidner sagaerne dog udtrykkeligt, at en deling fandt sted. Der var dengang tre bispedømmer i riget, Nidaros, Bergen og Oslo, og vi tager neppe fejl ved at antage, at delingen væsenlig faldt sammen hermed, således at Sigurd havde Oslo, Eysten Nidaros, men Olav Bergen. Ved Olavs død som 15 års dreng (1115) forandredes den til en tvedeling, og sagaerne siger udtrykkelig, at Eysten fik den nørre, Sigurd den østre del af landet. Til dette tidspunkt må vi da vistnok også henføre oprettelsen af bispedømmet i Stavanger.

Dette stift omfattede senere Agder og Rogeland ved kysten, og Valders og Haddingedalen i bjergene; men ved den tid var der oprettet et femte i Hamar og det ligger nær at forudsætte, at dette har fået Thelemarken fra Stavanger, medens det iøvrigt dannedes ved deling af Oslo stift. Delingen af Vesterlandets bispedømme har da uden al tvivl svaret til den politiske deling mellem brødrene, således at Sigurd ligefrem har oprettet Stavanger for sin halvdel. Vesterlandets stifter var temmelig brøstholdne ved denne lejlighed; det ældre bispedømme på Selø omfattede uden tvivl større strækninger nordpå, medens det på Moster rimeligvis har strakt sig til Nør Hørdeland; senere havde Nidaros fået kysten lige ned til Stat, og Bergen havde forenet Selø og Moster; men ved denne sidste deling beholdt Throndhjem sin grænse, og Stavanger og Bergen måtte enes om et skel, der lod dem dele det fælles tab; derved skiltes Stavanger-stiftets sydlige kystdel ad søvejen fra den nordlige del i bjergene.

Brødrenes navne er knyttede hvert til sit af de to stifter. I Nidaros lod Eysten bygge en Nikolajkirke ved kongsgården, den var af træ ligesom de andre kongelige huskirker; iøvrigt var denne stad så vel forsynet med hovedkirker, at der foreløbig intet var at tilføje, først efter at den var bleven sæde for en erkebiskop begyndte der en

ny byggeperiode for den. Derimod oprettedes der et »munkeliv« på holmen udenfor Nidåens udløb, det samme sted, som alt Knud den stores biskop Sigurd havde udsét til kloster. Dettes oprettelse skyldtes Magnus Barfods staller Sigurd Uldstræng, der havde aflagt løfte derom i en sygdom; kongen gav holmen og der lagdes meget jordegods til det. Klostret indviedes til Benedikt og den hellige Lavrentius og fik Cluniacensernes regel; det kaldtes senere Holme kloster og dets grund Munkholmen.

I Bergen byggede Eysten en prægtig kongehal, den overgik, siges der, alle andre træbygninger i Norge i skønhed. Ved en svalegang sattes den i forbindelse med en kirke, som indviedes til apostlene (Postolakirkja). Medens der iøvrigt her fra Olavs tid af byggedes på den store Kristkirke, grundlagde Eysten et kloster på Nordnes, på Vågens modsatte (sydlige) bred; det udstyredes rigeligt som et Benediktiner abbedi og fik strax en smuk stenkirke; denne indviedes på grund af sin høje beliggenhed til erkeenglen St. Mikael, og klostret kaldtes senere i reglen blot Munkeliv, d. e. klosteret; det blev det anseligste i Norge. Det første pavelige stadfæstelsesbrev for denne stiftelse er af året 1146, og det siges her at eje to kirker med tilhørende øer: St. Klemens, og St. Nikolaus i Hardla.*)

Af andre kirkelige stiftelser fra Eystens tid nævnes en kirke nordpå i Vågen, oprettet for fiskeriets skyld; der byggedes præstegård og lagdes gods til, for at der stadig kunde være en præst for dem, som gæstede stedet. Endelig synes St. Albani kloster på Selø at måtte henføres omtrent til denne tid; det stod i det nærmeste forhold til St. Mikael ved Bergen og det ene af dem havde rimeligvis modtaget sine munke fra det andet.

---

*) Thjodrik. Morkinskinna, s. 166. Thorkelin dipl. II 1 Codex dipl. St. Michaelis Berg., p. 14. Munch (II 607) og Y. Nielsen (Bergen s. 11) udleder af pavebrevets udstedelsesår, at Eysten kun har oprettet kirken, ikke klostret i Bergen, men vistnok uden føje; Odense St Knuds kloster får sit første privilegium 1117 og er dog oprettet 1096.

Sigurd Jorsalefarer påbegyndte opførelsan af en stenkirke i Stavanger; den indviedes til den hellige trefoldighed og fornyede datterforholdet til Winchester, hvorfra dens moderkirke på Moster havde modtaget sin indvielse; der førtes levninger af den hellige biskop Svithun fra Winchester til Stavanger og stenmønstret indviedes derfor tillige til denne særlige helgen, hvis skrin stilledes på højalteret. Den første biskop hed Rainald og var fra England, altså uden al tvivl fra Winchester; kongen har rimeligvis stiftet bekendskab med denne hovedkirke under sit langvarige ophold i England, dengang han gik på korstog, og har derefter fået klerke til sin nye stiftelse derovre fra, ligesom Erik Ejegod fik sine St. Knuds brødre fra Eovesham.

I Oslo byggede Sigurd en St. Halvards kirke af sten og her valgte han sit eget gravsted. Ligeledes grundlagde han her som det synes et nonnekloster (»nonnesæde«), indviet til Vor Frue og beliggende i byens udkant op imod Aker fylkeskirke; denne overdroges tilligemed kongsgården og hele dens tilliggende til klostret. Senere oprettedes der et lignende kloster på Gimsø i Skiens elv, i nærheden af stormanden Dag Elevsøns gård Bratsberg og rimeligvis fra først af stiftet af ham. Hans søn, kong Inges højtbetroede mand Gregorius, blev begravet her (1161), og dengang var hans søster klostrets abbedisse; det stod i datterforhold til Oslo Frueklostér.

Som tredje hovedsted i sin rigshalvdel yndede kong Sigurd i høj grad Konghelle ved Elven; her gemte han splinten af Kristi kors, den sjældne helligdom, som han havde erhvervet af kong Baldvin, den skulde gemmes her »til landeværn«. I den smukt beliggende stad byggede kong Sigurd en fast borg, det såkaldte kastel, hver mand i byen og omegnen tilpligtedes årlig at levere 5 stavre, tilspidsede i den ene ende og 5 alen lange, eller 5 »våbenstene«; volden var af tørv og sten og forsynet med et bulvirke. I kastellet byggedes der en kongsgård og en kirke, begge af træ, men af sjælden smukt arbejde og

konstfærdigt udstyrede. Kirken indviedes til det hellige kors, som nedlagdes i den, og modtog desuden talrige andre helligdomme, deriblandt det håndskrift, kongen havde ført med sig fra sit korstog, og et skrin, som Erik Eriksøn, Knud Lavards broder, den senere konge i Danmark, havde foræret ham*)

Ligesom de kirkelige stiftelser i Norge fra denne tid endnu står i temmelig utydelige omrids for os, således kender vi heller ikke stort til bispernes personer. Are Frode fortæller lejlighedsvis, at der blandt Islejfs lærlinge på Skålholt var en vis Kol, som senere blev biskop øster i Viken, han levede i Sigurds tid og har altså rimeligvis stået i et nærmere forhold til ham; men de norske sagaer omtaler ham ikke. Fra Vesterlandet hører vi tale om to biskopper fra slutningen af Sigurds regering, ved år 1128. Kongen havde da fattet lede til sin hustru Malfred og vilde ægte en norsk høvdingedatter Cæcilia. Malfred drog til Danmark til sin afdøde fasters mand og ægtede her Erik Emune, men Sigurd gjorde tilberedelser til sit bryllup i Bergen. Her havde han imidlertid gjort regning uden at tænke på biskop Magne. Denne var Bernhard den saxlandskes efterfølger og dengang øjensynligt alt en gammel mand, men tillige en mand af anseelse og vægt. Da han hørte, hvad det var kongen tænkte på, gik han med sin præst Sigurd, som senere blev biskop og har fortalt denne begivenhed, op til hallens dør og lod kongen kalde ud til sig. Sigurd kom med draget sværd og indbød biskoppen til at træde indenfor til drikkebordet. Magne afslog det og spurgte om det var sandt, at kongen stod i begreb med at tage en anden dronning? Da han svarede ja hertil, vedblev han: »hvi har du tænkt, herre, at gøre dette i vort bispesyssel, at nedværdige guds ret og den hellige kirke

---

*) Snorre, Sig. saga, k. 40. 42. Har. G. k. 8. Morkinskinna s. 191. Munch, N. folk, II 624—27. Nicolaysen, Norske fornlevninger, s. 32, 315 fl.

og dit kongedømme? nu vil jeg gøre som det er min pligt, at bande dig dette vanråd i guds navn og den hellige Olavs og apostelen Peders og alle hellige mænds navn«. Kongen var ved disse ord bleven blodrød og forfærdelig at se til, han løftede sit sværd, men den gamle biskop stod rank og rolig foran ham, og da han så kongens vrede, bøjede han sit hoved for at modtage dødshugget. Men Sigurd lod sværdet synke og gik tilbage i hallen uden at mæle et ord. Da biskoppen gik tilbage til sit hus var han så glad, at han smilende hilsede hvert barn de mødte. Men kort efter kom hele byen i bevægelse, thi kongsmændene begyndte at fragte deres skibe med korn, malt og honning; hoffet gik sønderpå til Stavanger. Her sad Sigurds egen biskop, den engelske Rainald; også han kom i bevægelse ved rygtet om kongens påtænkte bryllupskost; men da han tiltalte ham for det, føjede han dog til, at det vilde være nødvendigt at betale store bøder for denne misgerning; kongen bødede og fik kirkens tilladelse, men, siges der, han var ikke bedre fornøjet med Rainald end med Magne.

I Nidaros sad i brødrenes tid en biskop ved navn Simon; om ham siges der, at »han kom først tienden i Norge«. Vi mindes herved det løfte, kong Sigurd gjorde, dengang han modtog splinten af det hellige kors, at give tiende af alt sit gods og fremme dens almindelige vedtagelse. Det var det samme, som Knud den hellige havde gjort i Danmark og der kan neppe være tvivl om, at kong Sigurd har holdt løftet for sit vedkommende, hvad enten nu den tiende han gav var den ældre nordiske hovedtiende ved kongedømmets tiltrædelse, eller det var den almindelige kirkes årstiende, som samtidig var lovtagen på Island. At biskop Simon indførte tienden i sit stift, har da samme mening: han gjorde sit til at få folk til at svare tiende, og han formåede nogle, få eller mange det siges ikke, til virkelig at svare den. Det vedblev at være en frivillig sag for den enkelte, om han vilde yde denne fulde kirkeskat, eller han hellere vilde følge den ældre skik at betale de

forskellige pålæg og »køb«, som stod i forhold til de enkelte tjenester, kirken ydede ham. —

Det ord, som Jorsale-Sigurd i udlandet havde fået for at have indrettet bispesæder, havde, som vi nu har set, kun liden hjemmel for Norges vedkommende, dets berettigelse indskrænkede sig til, at han forøgede de tre bispedømmer med et fjerde, som tilmed uden al tvivl alt forhen havde bestået, men kun midlertidig var gået ind. Derimod kunde det siges med større ret om Norges skattelande; her indrettedes der virkelig i hans tid, og som det synes under hans indflydelse, tre forskellige bispedømmer, medens et fjerde samtidig oprettedes af Islændingerne.

Ørknøerne var af Thorfin jarl bragte i forbindelse med den nordiske kirke, Adalbert af Bremen havde indviet Thorolf til deres biskop og han havde taget sæde på Blåskov i Birgeshered på Hrosø (s. 712). Men efter hans tid var denne forbindelse ophørt, og erkebisperne af York sendte atter deres biskopper derop for at tage sig af den kirkelige styrelse. Således stod det indtil Sigurd efter jarlesønnerne Pavls og Erlends død tog ophold på Øerne, medens hans fader kæmpede i Irland; han var dengang endnu kun en halvvoxen dreng, men gift med Muircertaghs datter, (der var et barn), og udnævnt til konge over Man og alle Øerne. Jarlen Håkon Pavlsøn var hans betroede mand og den egenlige regent, medens Erlends sønner Erling og Magnus fulgte Magnus Barfod på hærtoget. Netop i dette år, 1102, siges den senere biskop Vilhjelm at være tiltrådt, han levede til 1168 og havde da været biskop i 66 år; han kaldte sig Øernes første biskop, idet han såvel som jarlerne fra nu af afbrød al forbindelse med York og negtede at modtage de dèr indviede biskopper; sådanne forekommer igennem hele den første halvdel af århundredet i den engelske og skotske historie. Det kan ikke godt tænkes at være en tilfældighed, at Vilhjelms tiltrædelse således falder sammen med Sigurds kongedømme på Øerne; meningen har

åbenbart været at fuldende tilknyttelsen til Norge og til samme tid at hævde selvstændigheden overfor de britiske riger og folk.*)

Hvad der meget bidrog til at befæste denne uafhængighed var den omstændighed, at øerne kort efter fik en national helgen. Sigurd havde forladt dem og sin irske brud efter faderens fald og regeringen var derefter tilfalden Håkon Pavlsøn. Nogen tid efter meldte imidlertid også hans søskendebarn Magnus Erlendsøn sig til jarledømmet; han havde forladt kong Magnus før den sidste kamp i Irland, i hvilken hans broder Erling fandt døden; kong Eysten gav ham halvdelen af jarledømmet, ligesom hans fader havde havt det sammen med Håkons fader. De to frænder kunde imidlertid ikke forliges, det var som en skæbne over jarleslægten, at dens medlemmer bestandig lå i kiv med hverandre. Magnus var en kirkelig sindet, mild og meget afholdt, Håkon en hård og herskesyg mand; en tid lang måtte den første endog helt forlade Øerne og opholde sig hos sin velynder kong Henrik i England, senere kom han tilbage og opnåede atter at få del i styrelsen. Rimeligvis har modsætningen mellem jarlerne også strakt sig til de kirkelige anliggender, så Magnus har ladet sin del styre af de engelskviede biskopper. Imidlertid opstod der ny uenighed og Håkon besluttede ved en voldsdåd at ende den hele strid; da de kom sammen til et fredsmøde på den lille Egilsø, der ligger midt i øflokken og oprindelig havde sit navn af en oldtidskirke (ecclais), mødte han med det firedobbelte af det aftalte følge, og Magnus blev dræbt foran kirken, hvis indre han ikke vilde have vanhelliget og derfor forlod. Det var mandagen den 16. April 1117; liget førtes kort efter af hans moder til Kristkirken i Birgeshered og der skete jertegn ved graven; Håkon gjorde

*) Morkinskinna s. 147. 155 f. Snorre, M. B. saga k. 12. 27. Sml. Munch II 544 ff. 621 f.

en pilegrimsfærd til det hellige land og døde kort efter*). Af sønnerne overlevede Pavl sin broder Harald, han var en fåtalende og meget afholdt mand og levede mange år i fred. I hans tid tog biskop Vilhjelm liget op af graven og skrinlagde det; det var fredagen den 13. December 1135. Skrinet førtes derpå fra Blåskov på Hrosøens bratte vestkyst til St. Olavs kirke i Kirkevåg (nu Kirkwall) ved ejdet, som forbinder dens lave østlige del med hovedlandet. Kort efter kom den nye helgens søstersøn Ragnvald til magten på Øerne, og der opførtes nu i Kirkevåg, som for fremtiden blev jarlesæde, en prægtig stenkirke, indviet til den hellige martyr St. Magnus.

Da Magnus Barfod hærgede Sønderøerne (Hebriderne), kom han også til »den hellige ø« Iona; han lyste fred over den og købstaden og gik op til Kolumkilles lille kirke for at se helligdommen, den fordum apostels skrin. Men da han havde lukket kirken op, stansede han igen, han slog døren i lås og sagde til sine mænd, at ingen for fremtiden skulde djærves at lukke den op; det skete ej heller så længe Normændene herskede over disse øer**). Der er noget symbolsk i dette træk af sagaen; selv Magnus, der antog Skotternes ydre dragt og fandt de irske piger så elskelige, stansede i døren til den hellige Kolumkille, »kirkens due«; der var noget i Vestmændenes tankegang og væremåde, som Nordboerne ikke kunde trænge ind i og som heller ikke vilde forsone sig med den nordiske ånd. Hvormeget de to folk end levede sammen, så kom de hinanden dog aldrig nærmere, og helligdommen på Iona var lukket, så længe Normændene herskede der;

*) Munch II 675 ff. forkaster vilkårligt den aldeles bestemte efterretning, at drabet skete på en mandag, og sætter det til år 1115. Sagaen sætter det fejlagtig til 1104: M. var jarl i 7 år og indsat af Eysten i den tid han var enekonge (1108—11). Hans drab fandt altså sted i året 1117, da d. 16. April faldt på en mandag.

**) Morkinskinna s. 143.

de kunde gøre hvad de vilde med det værgeløse folk, de kunde give det norske biskopper, men de vandt aldrig dets fortrolighed eller hengivenhed. Og således vedblev det at være, skønt den norske kirke senere vandt højheden også over Man, så der sendtes biskopper hertil fra Nidaros; det var en forbindelse uden påvirkning, en afhængighed uden indflydelse.

Ganske anderledes forholdt det sig nordpå; Ørknøerne bevarede og udviklede deres norske nationalitet gennem hele middelalderen, og hvad der lå endnu længere mod nord var ublandet i oprindelse og åndsretning; draget over imod Norge blev altid stærkere indtil det helt sejrede over de mangfoldige forskelligheder, som den bevægede tidsalder havde udviklet.

Den ældste erindring om bispedømmets oprindelse på Færøerne siger, at det grundlagdes af Olav Kyrre, da han på hjemvejen med sin faders slagne hær kom derop *). Den første biskop var Gudmund, den anden Mathias og denne døde i årene 1157—58. Tyve år tilforn var der en biskop Orm tilstede på kirkemødet i Lund (1139), han siges ligeledes at tilhøre Færøerne; dette synes kun at kunne forstås således, at han umiddelbart i forvejen er bleven viet uden nogensinde at have tiltrådt sit embed, men dette år må da nødvendigvis betegne tiden mellem de to virkelig fungerende biskopper. Men antages det således, at Gudmund er død ved år 1139, da synes det lidet rimeligt at antage, at han skulde være udnævnt 1066; forudsat at det træk er rigtigt, at en norsk konge på hjemvejen med sin faders slagne hær har indsat biskoppen, ligger det vistnok langt nærmere at henføre det til Sigurd og året 1103, især når vi ser, at han dengang lige havde grundlagt et bispedømme på Ørknøerne, ligesom også Gudmund siges at have været biskop i en 30 år. Men i så tilfælde kan det dog neppe antages, at Sigurd er kommen

*) Antikvarisk tidsskrift 1849—51, s. 147—55. Munch II 617 f.

derop med hele flåden, selv om han måske personlig med et mindre følge har gjort denne omvej hjemad.

Gudmund roses som en mild og vennesæl mand. Hans bispedømme var uden hovedkirke og kloster, han levede af at drage omkring på gæsteri og modtage de små sammenskud, som menighederne kunde yde årlig eller som vederlag for hans indvielser. Om vinteren boede han på gården Kirkeby, til hvilken hele den sydlige del af Strømø hørte; det var en ejendom på 5000 får og 200 stykker kvæg, som dengang tilhørte en enke ved navn Æsa, en gæstfri og from, men tillige stolt og pragtlysten kvinde. Kirken lå et par hundrede favne fra gården, for at ikke kirkegården skulde være denne for nær, tomterne af den ses endnu og stedet kaldes »ved lighuset«; det skal have været den smukkeste og rigeste kirke på øerne og altså i alle måder dens hovedkirke. Senere byggede hun en stenkirke og lod den indvie til den hellige Magnus jarl; men sagnet tilføjede, at Gudmunds eftermand Mathias, som efterstræbte hendes gård og ønskede at få den lagt til bispestolen, bragte hende i ulykke ved at rejse sag imod hende for brud på langefasten; dette førte til, at hun dømtes fra gården og endte som eneboerske på den lille holm Kolter, det eneste hun havde beholdt tilbage. Således fik bispedømmet på Færøerne sin rige gård og sikredes derved for bestandig.

Færøerne udskiltes fra bispedømmet i Bergen, ligesom senere Stavanger; det fik også senere sine biskopper herfra, de valgtes af korsbrødrene og biskopperne, da der selvfølgelig aldrig kunde blive tale om at indrette et eget kor på øerne. Allerede Orm, som møder i Lund, nævnes dèr i forbindelse med Sigvard fra Bergen.

Det faldt i Sigurds lod endnu at oprette et tredje bispedømme på udøerne, nemlig i Grønland. Livet havde her tilvisse forlængst antaget det præg, som er uadskilleligt fra ensomheden og forladtheden; men det havde tillige bevaret det eventyrlige og fribårne, som fra første færd

havde givet det sin ejendommelige tillokkelse. Til Østerbygden i syd var der nu kommen en mindre Vesterbygd længere nordpå, og indbyggernes søtog blev altid dristigere. Hvor langt de nordiske Grønlændere på denne tid udvidede deres område mod nord, ses af en lille runesten (få tommer i omfang), som blev funden på Kingiktórsoak, 4 mil hinsides den nordligste koloni i vore dage (Upernivik) og under den 73. bredegrad; den nævner tre mænd, som lørdagen før gangdagen 1135 rejste en varde på dette sted. Denne lille ø ligger altså henved 30 mil længere mod nord end det norske Nordkyn, medens Østerbygden i Grønland ligger i højde med Oslo. Men i modsat retning nåede man dobbelt så langt; i Newport paa Rhode Island, syd for Boston, findes endnu tomterne af en sten kirkebygning i ældste stil, som brugtes her i Norden; afstanden mellem varden på Kingiktórsoak og kirken på Rhode Island er større end den mellem Evropas yderpunkter.

Som første biskop nævnes på Grønland en Erik Gnupsøn, en mand af islandsk slægt, med tilnavnet Upsi (gråsej), han siges at være gået derud i året 1112, uden at det nærmere oplyses, hvorfra og hvorledes. Tanken føres dog her naturligt til kong Sigurd, der udnævner hans eftermand og netop dengang var kommen hjem fra sit korstog; men den senere tradition havde tabt dette af minde. Ni år efter forlod biskop Erik Grønland for at gæste Vinland og de dèrboende kristne; men fra denne færd synes han ikke at være kommen tilbage.

Et par år efter enedes man i Grønland om at søge sig en ny biskop, bonden på Brattelid Sokke Thoresøn og hans søn Ejnar var især ivrige derfor, og det besluttedes på althinget ved Gardar at Ejnar selv skulde drage til Norge med dette hverv. I sommeren 1124 kom han til kong Sigurd, han medbragte gaver af sit hjemlands ejendommelige frembringelser, en hvidbjørn, hvalrostænder og skindvarer. Kongen tog venlig imod ham og udvalgte selv

en af sine klerke ved navn Arnald til Grønlændernes biskop; det var en mand af norsk slægt.

Arnald krævede den ed af Ejnar, at han vilde være hans personlige beskytter, da han ellers ikke vilde modtage udnævnelsen; derpå indviedes han af Asger i Lund og drog med Ejnar til Island, hvor han tilbragte en vinter hos Sæmund Frode. Bispedømmet oprettedes på Gardar ved »den ufundne fjord« (s. 382), der opførtes en hovedkirke og der lagdes rige gaver til »stav og stol«.

Man finder endnu tomterne af bispernes gamle stenkirke ved »Gårdene«. Oldtidens Ejnarsfjord kaldes nu efter Igalikko (»det forladte arnested«) ved det gamle Brattelid; sletten omkring tomterne af selve kirken og de tilliggende bygninger kaldes Kaksiårsuk. Kirken har været temmelig lille efter vore begreber, den er indvendig 21 alen lang og 7 alen bred, murene er fra 2 til 4 alen tykke. Den var indviet til den hellige Nikolaus; rimeligvis har da biskop Arnald i Lund fået en levning af den hellige biskop fra Myra; thi kort efter hans ophold hos Asger indviede denne det nordlige alter i sin kirkes krypte og nedlagde deri blandt andet et stykke af denne helgen (1126). Fra kirken var der kun et par hundred skridt til landingsstedet, til de andre sider indesluttedes synskredsen af lave fjelde; grønne bølgeformede sletter, en stor fiskerig elv, en venlig fjord, rig på sæler, og en velvoxen skov udgjorde stedets rigdom, det siges at overgå alle andre landets egne i frugtbarhed og ynde. På ejdet lige derved holdtes Østerbygdens hovedthing, ligesom Kirkeby på Strømsø lå i nærheden af Færingernes althing i Thorshavn. Til kirken hørte flere jorder, deriblandt hele Ejnarsfjorden med Rénøen (d. e. Storøen ved Julianehåb), bekendt for sin rénjagt, desuden en skov på fjordens sydside og en del jordegods.

Foruden bispekirken fandtes der i Østerbygden 11 andre kirker og 3 i Vesterbygden; senere nævnes der også et kloster for Avgustiner klerke og et andet for Benediktiner nonner, de lå ved de sydligste fjorde. Blandt kirketomterne

udmærker den ved Brattelid sig frem for alle de andre; den har været bygget i kors og er dobbelt så lang og tre gange så bred som stiftskirken; den kaldes senere heredskirke (leiðarkirkja), da gården var bleven sæde for den norske lagmand *).

Vi ender denne vor sidste vandring gennem de nordiske bispedømmer på Island. Her sad Gissur med næsten kongelig magt ved St. Peders kirke på Skálholt: alle mænd, siges der, vilde lyde hans bud og band. »Biskop Gissur«, siger den samtidige Are Frode, »var mere afholdt af sine landsmænd end nogen anden mand, som vi véd af har været her på landet; på grund af den yndest, hvori han stod, og efter hans og Sæmunds opfordring og Markus lovsigemands råd blev det lovtaget, at alle mænd talte og vurderede alt deres gods og svor at det var ret vurderet, både i land og løsøre, og gjorde fra den tid af tienden deraf. Det er et ubedrageligt tegn på, hvor lydige hans landsmænd var denne mand, at han fik det sat igennem, at alt gods blev vurderet under ed, som var på Island, og selve jorden, og tiende gjort deraf og den lov lagt derpå, at således skal det blive meden Island er bygget.« Det var ikke blot et mærkeligt vidnesbyrd om biskoppens popularitet, men et endnu mærkeligere bevis på Islændernes modtagelighed for fremmede tanker og nye ideer. Æren for denne sag tillægges tre forskellige mænd, foruden biskoppen også Sæmund Frode og lovsigemanden Markus Skeggesøn; alle tre var de indfødte mænd, men fortrolige med udlandets forhold, Gissur og Sæmund havde færdedes vidt og bredt såvel i den lærde som i den læge verden, og Markus har noksom vist sin deltagelse for tidens store rørelser i sin Eriksdrapa.

---

*) Grønlands historiske mindesmærker II 672—85. III 6. 246. 254—56 (sml. 886 ff.). 810—13. 824 ff 843. 857 ff. 868. Scr. r. D. III 452. Landnáma I 13. Annaler 1840—41, s. 37—51.

Tiendeydelsen blev efter årbøgerne lovtagen i året 1097; den efterfulgtes af en slags folketælling og en almindelig selvvurdering over hele øen. Kun de skattepligtige bønder skulde fra først af svare tienden, og deres antal var ikke ret stort, Are nævner 7 hundrede i Østfjerdingen, i Sønderlandet 10, i Vesterlandet 9 og i Nørlandet 12 hundrede, hvert hundred vistnok til 120. Tienden deltes, ligesom i Norge og på fastlandet, i fire dele, til biskop, præst, kirken og de fattige, og den blev oppebåren af kirkeejeren og bestyret af ham under biskoppens tilsyn *).

Således var bispestolen pludselig bleven rig, der kunde nu gøres adskilligt for de kirkelige indretninger og øen kunde med lethed føde tvende biskopper. Ganske naturligt opstod derfor det ønske hos Nordlændingerne at få en egen biskop, som de havde havt det i Bernhards tid, og Gissur fandt det i sin orden at det store stift deltes, nu da indtægten med lethed kunde strække til for to. Den tanke gjorde sig også gældende, at man derved vilde opnå aldrig at være uden biskop; det lå i Islændernes ejendommelige trang til at have alle forhold ordnede klart, gennemskueligt og forsynligt, at den uregelmæssighed, som måtte fremkomme ved et bispeskifte og hver gang mindst måtte vare et år, ofte længere, tilskyndede dem til også af denne grund at bringe det offer, der var forbundet med en ny bispestols oprettelse, ikke at tale om den fare for samfundets enhed, som kunde ligge i et delt kirkeligt høvdingedømme.

Måske var det denne sidste betragtning, som gjorde at man delte stiftet i to så ulige halvdele, hvorved enhver kappestrid forlods umuliggjordes; ved Skålholt blev de tre fjerdinger med ialt 2600 skattebønder, det nye stift kom kun til at omfatte Øfirdingernes fjerding med 1200 bønder; det er ikke bekendt, hvormange kirker hver biskop fra

*) Are k. 10. Kristni saga k. 12. Hungrvaka k. 6. K. Maurer, Island, s. 92. 150.

først af havde, men 100 år efter, i biskop Pavls tid, talte Skålholt stift 220 kirker og 290 præster *).

Nordlændingernes første biskop (efter Bernhards tid) var Joan (Johannes, Jon) Øgmundsøn fra Breidabolstad på Sønderlandet, den senere nationalhelgen. Hans forældre Øgmund og Thorgerd var af anselig æt, moderens farfar var Hal på Side. I hans barndom drog de udenlands og kom til Danmark; det var i Sven Estridsøns tid og de blev som alle fremmede budne til kongens bord, Thorgerd fik sin plads ved siden af hans moder, dronning Estrid. Medens de spiste, greb drengen efter barnevis snart dette snart hint, indtil moderen gav ham et smæk over hånden; men dronningen sagde: »ikke så, ikke så, Thorgerde min, ser du ikke på disse hænder at det er biskoppehænder?« Senere sattes Joan i lære hos Islejf på Skålholt ligesom så mange andre høvdingesønner, de tog senere præstevielse af ham og forestod selv deres kirker; to af dem blev biskopper, Kol i Viken og Joan på Holum. Senere drog denne atter udenlands, kom til Rom og tilbage til Danmark og Norge og medbragte da sin barndomsven Sæmund Sigfussøn fra Odde. Denne var tidlig kommen til fastlandet, således som det forhen havde været skik, før der oprettedes skoler på Island; han havde lagt sig efter videnskaberne, både de kirkelige og verdslige, og havde efterhånden fuldstændig glemt sin fjerne fødeø. Sagaen fortæller, at han endog havde glemt hele sin fortid og sit eget navn, så aldeles var han gået op i den fremmede visdom og i »den sorte skole«. Jon fandt ham hos en stjernekyndig vismand i Frankrig, og førte ham Island og alt hvad dèr havde været ham kært og dyrebart i minde; det første, som randt ham i hu, var en lille høj på toften i Odde, den havde de leget på som børn. De to venner kom hjem til Island og tog begge præstevielse og tiltrådte deres fædrenegårde i den klassiske egn nær Hlidarende og Bergthorshvol, mel-

*) Páls saga k. 11, i Biskupa sögur I 136.

lem havet og Hekla, i nærheden af Skålholt og althingssletten *).

Her boede de i mange år i fortrolig omgang, indtil Jon udvalgtes til Nordlændingernes biskop. Til sædegård bestemtes Hólar (at Hólum, højene) i Hjaltedalen ved Skagefjord, der efter Gissurs opfordring blev tilbudt af præsten Ilhuge, som således opgav sin fædrenearv »for guds skyld«. Jon drog nu til Danmark for at modtage vielsen af Asger, som dengang nylig var tiltrådt. Den foretoges, efterat Jon hos paven havde hentet dispensation for sit gentagne ægteskab, i det følgende forår, søndagen den 19. April 1106. Da Jon havde tiltrådt sit embed lod han strax opføre en værdig hovedkirke ved sit bispesæde; den opførtes med stor konstfærdighed af staver, han valgte den bedste bygmester, Thorod, og der blev intet sparet. Thorod var så lærenem, siges der, at da han i sit værksted kunde høre, hvorledes præstlingerne undervistes »i den idræt, som kaldes grammatica«, så lærte han den så vel, at han deri blev den største idrætsmand. Efterat kirken var bleven færdig, føjede biskoppen til den et skolehus vest for kirkedøren; til læremester havde han medbragt en udmærket klerk fra Gøtland ved navn Gisle Finsøn, lige udmærket ved sin veltalenhed, sin ydmyghed og sit levned, han underviste i latin og oldkyndighed; hans franske kapellan Rikinni derimod underviste i sang og versekonst, som den brugtes i kirken. At skolen også drev det til noget mere end det mest nødtørftige, ses af det træk, at biskoppen engang fandt en af sine lærlinge ifærd med at læse Ovids ars amatoria, hvad han meget ivrig frarådede ham at fortsætte. Biskoppen lagde megen vind på at forbedre folks leveskik og selv at foregå dem med et godt exempel. Han ønskede at bringe det dertil, at alle søgte kirken hver højtidsdag og selv om søgnedagen gik til kirke eller kors

*) Are k. 9. 10. (denne samtidige forf. kalder ham Joan). Jons saga i Biskupa sögur s. 151 ff. 215 ff.

for at holde bøn; i hvert hus skulde der være korsmærker til jævnlig påmindelse, hver mand skulde årle om morgenen korse sig og fremsige trosbekendelsen, siden signe hvert måltid, holde bøn til alle de syv hellige tider og lægge sig om aftenen med fadervor. Derimod søgte han at udrydde al overtro med galdre og runer, spådom og blótskab eller dagvælgeri, ligesom han gennemførte, at ugedagene på hele øen mistede deres hedenske navne og istedenfor opnævntes efter deres tal. De elskovssange, som blev brugte ved danselegene og ofte nok var sanselige eller uhøviske, søgte han at udrydde, ja han forfulgte alle elskovskvad; men i dette stykke trængte han ikke igennem.

I sin lære og sit personlige forhold var han mild og kærlig, han knyttede alle til sig ved sin visdom, sit mådehold, sin sagtmodighed og sin glødende iver for det hellige kald. Den religiøse bevægelse, som opstod ved hans virksomhed, skildres som overordenlig; aldrig før eller senere var menigheden på Nordlandet så opfyldt af de kirkelige anliggender, så villig til at underkaste sig alle kirkens fordringer. Til de store højtider, påske og pinse, samlede han ikke blot klerkene, men også lægfolk om sin kirke, der kom i pinsen i reglen henved et par hundred, ja indtil 400 mennesker sammen, karle og kvinder. Nogle havde taget levnedsmidler med, andre var biskoppens gæster; de byggede sig boder langs kirkegærdet og opholdt sig der hele den hellige uge, deltog i gudstjenesten og hørte de taler og foredrag, som Jon og hans medhjælpere holdt til dem. Det blev en almindelig skik, at hver bonde således en gang om året kom til biskoppen, ligesom denne hvert år kom til ham. At styre husets ydre anliggender måtte han snart overlade til sin tidligere hustru i forening med hengivne venner, for at ikke gæstfriheden helt skulde ødelægge ham; de mere velhavende bragte nu deres gaver med til hjælp for andre.

Ligesom Jon havde været en udmærket discipel, — det ses af den kærlighed, hvormed han bestandig mindedes

og omtalte Islejf — således blev han en udmærket lærer; den ånd, som herskede i hans skole, var usædvanlig, selv på de tider: »de ældre lærte de yngre, der var ingen avind og ingen strid; i kirkens kor hørtes intet uden den fagre sang og hellige bønner«; han selv underviste nok så meget ved sit exempel som ved sin lære. Et andet bevis på hans personligheds styrke er de helbredelser, som han udførte ved sin bøn og velsignelse: syge og sorgfulde kom langvejs fra for at finde trøst og helbredelse hos ham. Og så fin var hans sjælelige sans, siges der, at hans venners død flere gange bares ham fore med så stor sikkerhed, at han holdt deres sjælemesse.

Jon Øgmundsøn døde lørdagen den 23. April 1121, efter 15 års bispedømme og i sit 70. år. Rygtet om hans helligdom voxede efter hans død og var så stærkt grundfæstet, at det overlevede de 77 år, som hengik, før hans ben blev tagne op af jorden, ja først da opnåede sin hele glans.

Hellig Joans levned er særdeles lærerigt for os; det viser i enkelthederne, hvorledes det gik til dèr, hvor biskoppen var sin opgave fuldstændig voxen, hvorledes menigheden flokkedes om ham, lod sig påvirke, oplyse og vejlede af ham som en åndelig fader. Fra Island er slige træk bevarede, fordi sagaen dèr fastholdt det gennem tiderne, indtil det optegnedes; men det samme har uden al tvivl gentaget sig i de andre nordiske lande, og i slige forhold har vi rimeligvis nøglen til at forstå den yndest, hvori enkelte biskopper stod, og hvorledes det lykkedes dem at samle store menigheder og gøre mange andre overhyrder overflødige.

Biskop Jon efterfulgtes af Ketel Thorstensøn, som beklædte stolen i 23 år; i hans tid fik bispedømmet et kloster, det ældste på Island; det grundlagdes i året 1133 på Thingørene ved Hunavatn, vest for Holum; den første abbed hed Vilmund og var en af Jons lærlinge. Allerede biskop Jon havde her ladet opføre en kirke efter et løfte,

Nordlændingerne aflagde, da vinteren endnu ikke var hørt op, dengang folk samledes til vårthinget; han havde strax selv afstukket grundvolden, og inden ugen var omme, var de store isbjerge smeltede, som lå foran kysten og voldte uåret *).

Gissur i Skålholt var alt død tre år før Jon, efter 36 års bispedømme; månedsdagen før var hans eftermand Thorlak Runolfsøn allerede viet i Lund; Gissur havde forudsét sin død og beredt sit hus i tide. De nye biskopper nåede vel ikke deres formænd i dygtighed og folkeyndest, men nu var jo vejen banet og alting lettere; Island gik sin rigeste alder imøde.

Det rige åndelige liv, som var sat i bevægelse ved korstogsbegejstringen og næret af udmærkede konger og biskopper, skulde ikke udtømmes i oprettelsen af bispestole og abbedier, bygningen af stenmønstre og en bestandig voxende trang til at give gaver til kirkelige formål; det førte også til de første forsøg på at grundlægge et nordisk bogvæsen, at optegne samtidens og fortidens begivenheder, de fra fædrene nedarvede love og oldkvad. Det er begyndelsen til en ny udvikling, som endnu kun er til i sine spirer, men som er et væsenligt led i den række kendsgerninger, som berettiger os til med denne slægtalder at afslutte »den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling«; fra nu af er den en selvstændig væxt, med sin egen rod og sine egne grene og med evnen til at udfolde sine egne blomster og bære sin egen frugt.

Sine skønneste og mest ejendommelige blomster skulde den nordiske kirke, eller rettere det ved kirken udviklede nordiske åndsliv, sætte i løbet af det følgende hundredår, det skulde frembringe to forfattere af så ualmindelig betydning som Saxe og Snorre. Det er da også dem, vi stadig må have i tanke ved at undersøge, hvad den første

*) Scr. r. D. III 53. 55. Biskupa sögur I 168. 171.

literære tidsalder har at byde os; thi hele udviklingen stiler ligesom hen imod dem fra sin første færd, og den retning de hver for sig tager, det præg de bærer, er så langt fra at være en tilfældighed eller at bero på personlige ejendommeligheder, at vi snarere må kalde dem fuldbårne udtryk for, hvad deres folk attråede som den største åndelige bedrift. Det var nødvendigt, at Nordens ypperste forfattere måtte blive historieskrivere, og det var nødvendigt, at der måtte gøre sig en dyb modsætning gældende mellem den danske Saxe og den islandske Snorre.

Modsætningen mellem de to literaturer er tilstede strax i den første begyndelse; den danske er som en stikling af det store evropæiske kulturtræ, der med varsom hånd plantes over i den nordiske jordbund; den islandske er som en grøn urt, fremvoxet af den skjulte rodstok, der strakte sig gennem alle lande og skød sin blomstertop frem snart hist og snart her, snart syntes død og borte for atter at komme frem hvor man mindst ventede det, forskellig efter tid og lejlighed, efter stedets vilkår og folkenes karakter. Skulde vi nu ønske det anderledes? vilde der være vundet noget ved, om også den danske udvikling var gået denne vej, i strid med folkets hele tidligere stilling, landets natur og de ypperste mænds åndsretning? Den nordiske ejendommelighed vilde neppe have vundet væsenligt derved; men dens smidighed og voxeevne vilde have lidt et ubodeligt tab; thi der skulde komme en dag, da Island tav og Norge blev stille, og da det gjaldt om at vinde med i nye tanker og en ny tid uden at overvældes af den. Da var Danmark stærkt ved sin fortid til at tage denne sag på sig; thi et folk kan blive gammelt, men det ældes ikke, sålænge det hævder sin plads i verdens udvikling, og det kan ikke dø, sålænge det bliver sig selv tro!

Det første skrift som vides at være forfattet i Norden var, som allerede på sit sted omtalt, »Hellig Knuds lidelseshistorie«. Det er skrevet efter skrinlæggelsen og Erik

Ejegods tronbestigelse 1095 og brugt ved forhandlingerne i Rom om pavens anerkendelse af Knuds helligdom, altså endnu før århundredets udgang. Fremstillingen i dette lille skrift er jævn og værdig, der er ingen undergerninger, ingen allegorier eller sligt; billedet af kongen træder levende frem uden at der lægges dølgsmål på skyggesiderne i hans styrelse, om end opfattelsen i sin helhed selvfølgelig er den, at han fortjener helligdommens krone og at gud efter døden udmærkede ham ved synlige tegn på sin nåde*).

Det nærmest følgende skrift er ligeledes foranlediget ved Knuds helligdom; det er Ælnoths bog om »Hellig Knud, konge og martyr, hans oprindelse, levned, lidelse og altersættelse« **). Ælnoth var en engelsk klerk, født i Canterbury; da han skrev sin bog, havde han dog alt opholdt sig i Danmark i 24 år. Han havde været tilstede ved altersættelsen 1101, men påberåber sig ikke sin egen erfaring ved nogen tidligere begivenhed, navnlig ikke skrinlæggelsen 1095; man fristes da nærmest til at tænke på kong Eriks ophold i Bari 1098, hvor han jo traf på ærkebiskop Anselm fra Canterbury, som i sin iver for kirkens sag i Norden vel nok kan have bragt det offer at medgive kongen en af sine egne klerke. Hvilken Ælnoths virkekreds i Danmark har været, kan ikke siges med sikkerhed, snarest må vi vistnok søge ham i kongens kapel og ikke i Odense kloster eller klerkebo ***). Bogen må efter det

*) Scr. r. D. III 317—22, efter Acta Sanctorum, under den vilkårlige titel: Elogium S. K. Det følgende stykke: »de martyrizatione« er kun uddrag af Ælnoth. Sml. m. h. t. det følgende: »Den hist. literatur i D. før Saxe« i Bidrag til Nordens hist. i middelalderen.

**) Scr. r. D. III 327—90: »Ortus, vita et passio St. K. regis et martyris«; p. 381: »translatio«.

***) Dette sidste antages i almindelighed, men det strider bestemt imod Ælnoths omtale af brødrene dèr i klostret, biskoppen og klerkene i Odense. Det vilde især være utænkeligt, at han skulde have omtalt det, at munkene opfordrede ham til at skrive bogen, uden at nævne sig som deres medbroder, hvis han virkelig var det. Derimod synes han netop i forhold til kongen at kalde sig divini officii ministrorum infimus (p. 328 f.).

foranførte være affattet ved år 1122; den er tilegnet kong Nils som den hellige martyrs broder og siges at være skreven efter opfordring af brødrene i St. Knuds kloster og på grundlag af troværdige mænds, både læg og lærdes, beretninger. Det er en ret udførlig Danmarks historie fra Sven Estridsøns første tid til Erik Ejegod, og selvfølgelig især fra Knuds tid af overordenlig betydelig. Når undtages de få kapitler, i hvilke halv mystiske og allegoriske betragtninger afbryder fortællingens gang, er fremstillingen helt igennem livlig og anskuelig; forfatteren forklarer de danske stednavne som om han tænkte på udenlandske læsere, og det samme synes at fremgå af selve fortællingens omstændelighed på steder, hvor danske læsere vilde have kunnet nøjes med mindre.

Rimeligvis var det fremkomsten af denne bog, som bevægede domkapitlet i Lund til at påbegynde kronologiske optegnelser; thi så vidt det nu kan skønnes, falder denne begyndelse i året 1123. Der var jo i det hele et stærkt røre i kirken på denne tid, vi mindes den store præsteforfølgelse på Sælland og hvad dermed står i forbindelse. Kun få af disse optegnelser er nu bevarede i senere mindebøger; det er dels en kongeliste fra Sven Estridsøns tid af, dels en mindebog med nøjagtige opgivelser af år og dag, dels optegnelser om kirkens ejendomme, præbendernes fordeling osv. *). Dette er i og for sig ikke meget, ja det er så lidt at man kunde synes det ikke var umagen værd at nævne. Men det er dog noget; medens al flid og lærdomsiver forhen havde gået ud på at tilegne sig kirkens mangfoldige videnskaber, dens sprog og symbolik, dens

*) Bidrag til Nordens historie, s. 194 ff. 285. Præbendelisten (Scr. r. D. III 428 f.) må efter ejernes navne være affattet ved denne tid (diakonen Brand faldt f. ex. ved Fodvig), rimeligvis samtidig med lønkirkens indvielse og en ny præbendes oprettelse; i listen, som den nu findes i mindebogen, nævnes denne endnu efter de 10 af Knud oprettede, uden at tælles som den 11., medens de senere atter har nummer; dette tyder på en tankeløs afskriver og overarbejder.

historie og lovkyndighed, så viser disse notiser en vågnende trang til at fastholde de historiske tildragelser herhjemme og at tage pennen til hjælp ved det, som forhen alene havde været overladt den skrøbelige hukommelse. Vi kan da også trøstig gå ud fra, at lignende ting fordum har været at finde ved de andre bispesæder, såvel her i landet som længere nordpå, om end måske lidt senere på de fleste steder.

På Island gik udviklingen i spring; længe kan det koge i de varme kilders bund, længe kan det larme i bjergenes indre, og én eller anden kan forstå, hvad dette varsler; men udbruddet kommer på én gang, den hede damp løfter vandspringet, og hele bjerget står i lue. Således var det gået med »sædskiftet«, således gik det med bispedømmet og tienden, og således gik det nu igen med det literære frembrud.

Den sidste sommer Gissur levede, uden dog at kunne møde på althinget, og den første, Bergthor Ravnsøn fremsagde loven (d. e. var lovsigemand), nemlig 1117, vedtoges det, at lovene skulde optegnes skriftlig til næste althing og samtidig gennemsés og rettes; forslaget skulde forelægges lovretten og være vedtagen, hvis ikke et flertal erklærede sig derimod. Hvad der gav anledning til denne beslutning, siges ikke; men det sandsynligste er vel, dels at adskillige bestemmelser stred mod den ny tids åndsretning, dels at lovkyndigheden begyndte at komme i forfald. Lovarbejdet skulde udføres hos Havlide Mårsøn på Bredebolstad ved Hunefjorden, den største høvding nordpå i landet; lovsigemanden og andre tilkaldte lovkyndige skulde lade den føre i pennen, og de skulde gøre forslag til at bringe dens enkelte bud i overensstemmelse med samfundets forandrede indretning. Næste år, fortæller Are, blev også en del af loven forelagt lovretten til vedtagelse, den læstes op af klerke og vedtoges uden modsigelse. Blandt de afsnit som vedtoges nævner Are det om manddrab; der forekommer heri en bestemmelse, som vi bør fremdrage

som vidnesbyrd om de lovlærde mænds opfattelse af Nordens enhed. »Dræbes udenlandske mænd her på landet«, hedder det, »danske eller svenske eller norske, — fra de tre kongers vælde, hvor vor tunge er, — da tilkommer søgsmålet den dræbtes frænder, dersom de er her på landet; men drabssag for alle andre udenlandske mænd end af de tunger, som jeg nu nævnte, kan ingen rejse på grund af slægtskab, uden fader eller søn eller broder, og kun da, når den dræbte selv forhen har kendtes ved dem«.

Lovarbejdet fortsattes i de nærmest følgende år. Kristenretten affattedes af de to biskopper Thorlak og Ketel med Sæmund Frodes og andre kendemænds hjælp og den blev godkendt af erkebiskop Asger i Lund. Den indeholder, idetmindste i sin nuværende skikkelse, en række af de mest i det enkelte gående bestemmelser med hensyn til fuldbyrdelsen af dåb og jordfæstelse, heredskirkernes bygning, indvielse og betjening, præsternes opdragelse og retsforhold, de to biskopper og deres indtægter og forretninger, samt endelig om alle de helligdage og fastedage, året havde, og den måde, hvorpå hver enkelt skulde holdes. Straffene består i bøder og tre års fredløse.*)

Islændernes lovbog, der som bekendt senere kaldtes Grågåsen (vistnok efter håndskriftets udseende), kendes ikke mere i sin oprindelige skikkelse; hvad vi nu har er et omfattende lovarbejde, uden sammenligning det største og ypperste i Norden; den første optegnelse har selvfølgelig været langt mindre fuldstændig, kortere i sin beskrivelse af rettergangen, mere en samling af forbud og påbud med fastsættelse af straffe og bøder. Men fra nu af begyndte der en literær virksomhed på lovområdet, der snart overfløjede dette første forsøg; man kom i tanke om altid flere og flere enkeltheder, man tilføjede i håndskrifterne,

*) Grágás, udg. af V. Finsen, k. 97, 17. Hungrvaka k. 11. Den nuværende text af kristenretten er fra tiden 1198—1216; thi den har optaget Thorlaksmessen blandt helligdagene, og en ny lov fra biskop Magnus's tid (1216—36) er tilføjet bagefter.

omarbejdede helt enkelte partier eller bøger; man blev opmærksom på inkonsekvenser ikke blot i lovbogen, men i selve lovgivningen, idet noget var forandret efter tidens udvikling, medens andet var bleven stående, fordi der i lang tid ikke havde været anvendelse derfor; — og således oplevede lovkyndigheden på Island sin anden og største blomstring. Frugten heraf var det skarpsindigste, mest gennemtænkte og mest ejendommelige lovværk, som de germanske folk har frembragt af deres eget offenlige liv*). Det var en frugt af Islændernes særstilling i Norden, dette storslåede forsøg på midt i kongernes alder at danne et samfund uden konger, at opstille en mønsterstat, alene behersket af lovenes ånd, at grundlægge en regering uden nogen udøvende magt, kun lovgivende og dømmende.

Netop samtidig begyndte den anden række literære bestræbelser, de historiske. De begynder ligesom lovarbejdet med at samle og optegne det enkelte; men derved vindes der et grundlag for en rigere sagakonst, indtil et hundredår efter det ypperste nås og det nordiske sprog for første gang bringes i en klassisk prosaform.

Det var de samme to bisper, der optegnede kristenretten, som også fremkaldte det første historiske skrift. Den mand, som blev udsét hertil, var Are Thorgislesøn, der ligesom Sæmund Sigfussøn kaldtes Frode, den kundskabsrige. Han var dengang alt henved 60 år gammel, men det kunde jo heller ikke nytte at tage en ung mand til at grundlægge fædrelandets historie på bar bund. Are havde syslet med slige ting fra sin ungdom, uden at han dog så lidt som andre havde tænkt på at føre noget af det i pennen; nu gjorde han bisperne det til vilje og skrev sin Islændingebog. Denne bog indeholdt en mængde enkelte bestemt afhjemlede efterretninger, der omfattede ikke blot hele Islands historie, men også Norges, Danmarks og tildels Englands, ligesom den indeholdt en række ættetal;

*) V. Finsen, Om de isl. love i fristatstiden, Årbøger f. n. oldk. 1873.

den søgte at bringe sammenhæng i det spredte og navnlig at give et grundlag for tidsregningen.

Are lod biskopperne og landets videnskabelige orakel Sæmund Frode få denne bog til gennemsyn; de rettede et og andet, tilføjede noget og gav forfatteren således anledning til at omarbejde idetmindste det særlig islandske parti; det er denne nye bog, som alene er overleveret os, resten kendes kun af senere forfatteres omtale og citater. Are Frode var født året efter Harald Sigurdsøns fald i England og nedstammede fra kong Olav Hvide i Irland og Unne Landnamskvinde og længere tilbage fra Upsale stolkonger. Han var opfostret af sin farfar, og efter hans død i Roskilde, på tilbagevejen fra en pilegrimsfærd, kom han som syvårs dreng i huset hos Hal på Haukadal, hos hvem han tilbragte sine drengeår og sin første ungdom. Her sluttede han venskab med Islejfs søn Tejt (d. e. Glad), der fortsatte skolen med megen berømmelse. Are var præsteviet, men det vides mærkeligt nok ikke hvor han har henlevet sit lange liv, ej heller forekommer han i øens historie; det er dog rimeligst, at han har hørt til høvdingerne på Vesterlandet ved Bredefjorden, hvor jo slægtens berømte gård Helgefel lå.

Den indtil vore dage bevarede Islændingebog består foruden en prologus, som gør rede for dens tilblivelse, af ti afsnit; de fem første giver en fremstilling af Islands bebyggelse og indretning som stat, det sjette omtaler Grønlands opdagelse og bebyggelse fra Island af, det syvende handler om kristendommens indførelse, de tre sidste om biskopperne, både de fremmede og de indfødte. Også den har været færdig i Ketels og Thorlaks tid (1122—33*).

Are havde tidlig samlet de efterretninger, som han senere sammenstillede i sin bog. Han var opfostret hos Hal, der var døbt af Thangbrand som treårs dreng og

*) Trykt i første bind af Islendingasögur. Sml. G. Storm, Snorres historieskrivning, s. 13.

havde en fortrinlig hukommelse; hans fosterbroder Tejt Islejfsøn havde rede på alt hvad der vedkom kirkens historie ligefra de første forsøg indtil de indfødte biskoppers tid; denne tradition havde ganske naturligt havt sit midpunkt på Skålholt. Øens verdslige historie kendte han efter lovsigemændenes meddelelse; Markus Skeggesøn, der beklædte denne hæderspost i 24 år, gav ham hele rækken af lovsigemænd med angivelse af deres embedstid, han havde traditionen efter sin broder Thorarin og deres fader Skegge og hans fader Bjarne den vise; han havde mindedes Thorarin, som var lovsigemand fra midten af det 10. århundrede. Althingets og det hele retsvæsens udvikling kendte Are af Ulfhedin Gunnarsøns beretning, han var Markus Skeggesøns efterfølger. Om Grønlands bebyggelse havde han hørt af sin farbroder Thorkel, som havde været derude og blandt andet havde talt med en mand, som havde været i følge med Erik Røde, da han opdagede landet. Endvidere modtog han efterretninger gennem sin frænke Thurid Snorredatter på Helgefel, der døde som en meget gammel kvinde og havde været 7 år, da hendes fader Snorre Gode døde; han var 35 år gammel, da kristendommen vedtoges.

Med hensyn til de islandske slægter, hvis navne og slægtskabsforhold opregnedes i den ældre Islændingebog, havde han selvfølgelig havt mange forskellige hjemmelsmænd fra landets forskellige egne; det er grundlaget for den berømte Landnáma, der opregner en utrolig mængde personer og er fortsat til langt senere tider. I sit yngre skrift optog han ikke disse slægtlister, ligesom han kun nævnte enkelte landnamsmænd, men det er ganske karakteristisk at lægge mærke til, at de fire han nævner foruden øens opdager Ingulf, repræsenterer dens fire fjerdinger og tillige alle dens biskopper. Hrollaug, søn af Ragnvald Mørejarl, tog land på Side; fra ham nedstammede Sideslægten, hans sønnedatter var moder til Hal, dennes sønnesøns datter var atter moder til Joan den hellige på Holum.

Ketelbjørn Ketelsøn byggede sønderpå ved Mosfel og var farfar til Gissur Hvide, Islejfs fader og Gissurs farfar. Ketel Flatnefs datter Unne byggede vesterpå i Bredefjord; fra hende nedstammede biskop Thorlak i niende led (og Are selv i syvende); Helge den magre endelig tog land nordpå i Øfjorden, fra ham nedstammede biskop Ketel i syvende led. Disse slægttavler føjer Are til sit lille skrift, idet han ender med sit eget navn: jeg hedder Are.

Hvad der i Ares første bog fortaltes om Norge kender vi nu kun på anden hånd efter senere forfatteres anførelse. Snorre gentager hans redegørelse for sine kilder. Den vigtigste var Hal af Sides sønnesøn Od Kolsøn, der havde sin kundskab af Thorgejr Afrådskol, som var så gammel, at han boede på Nidarnes, da Håkon jarl blev dræbt, på det samme sted, hvor kong Olav anlagde sin købing. Ares egen fosterfader Hal på Haukadal havde faret i købmandsfærd i Hellig Olavs tid og havde havt fælag med ham. Thurids fader Snorre Gode havde også deltaget i adskillige begivenheder. Hvad der vedkom Danmark og England medtog han rimeligvis væsenlig for Norges skyld og indskrænkede sig vistnok til kongernes navne og deres vigtigste bedrifter udenlands. Da den eneste svenske kongeliste, som findes i den islandske literatur (i tillæg til Hervarar saga), ender med Ares samtidige kong Filip, hvis dødsår (1118) han nævner i sin Islændingebog, synes det rimeligt at antage, at også denne oprindelig stammer fra ham, skønt Snorre intet siger derom. Flere andre brudstykker, vedkommende Islands lovgivning, synes ligeledes at stamme fra den ældste Islændingebog.*)

Are indrømmer selv, at han tildels skrev sin anden bog for i den at indføre rettelser, og han tilføjer, at man fremdeles bør rette hvad der senere skulde vise sig at være »missagt«. For os sildefødte er det imidlertid i de

*) K. Maurer har især i forskellige lærde undersøgelser tilvejebragt stor sandsynlighed for flere brudstykkers oprindelse fra Are.

fleste tilfælde så godt som umuligt at kontrollere hans fortællinger, og vi har da også i den hjemmel, han overalt anfører, en fyldestgørende garanti for deres rigtighed, især i det gennemsete skrift. Noget anderledes stiller det sig med hensyn til de udenlandske begivenheder; her træffer vi på flere punkter nogen forvirring i hvad der enten af Snorre tillægges ham eller dog må forudsættes at bero på hans opgivelse, navnlig i det, som vedkommer tidsregningen; men her er det tillige muligt for os ved hjælp af andre kilder at kontrollere fortællingen; både de engelske årbøger og den norske tradition overgår selvfølgelig på dette punkt den islandske hjemmelsmand i pålidelighed.

Ares Islændingebog er et enestående kildeskrift; forfattet i modersmålet, kort, indholdsrigt, tydeligt som neppe noget andet fra en så fjern tid; det giver den underretning, som vi netop helst vilde have, giver den fordringsløst, uden omsvøb og med anførelse af sin hjemmel. Det er ingen saga, det har neppe et eneste træk tilfælles med sagaen, men det muliggør sagaliteraturen, det giver et grundlag for den og det bliver sagamændenes historiske samvittighed, det nøder dem til selvprøvelse og opmærksomhed på den historiske kritik. Det er Islands ejendommelighed i modsætning til rigerne i Norden, at dets historie ligesom dets lovgivning er gennemsigtig lige ned til bunden. Vel er denne gennemsigtighed ingenlunde farveløs eller fri for misvisninger, som jo også den klareste sø sommetider skuffer ved sine lysbrydninger; men den er så forskellig fra det tusmørke og den uklare tåge, der hviler over så meget af rigernes fortid, som vel muligt. Det skal dog ikke hermed være sagt, at den ubetinget og under alle forhold er at foretrække; ikke blot mindet, men også glemselen er en god gave; thi denne klarhed er i det hele og store blottet for sagnets poesi og det halvdunkles tillokkelse, der især kommer så rigt frem i Danmarks og Sverigs oldtid og giver deres historie den dybe baggrund.

Are Frode er det levende bindeled mellem fortid og fremtid på Island, men han synes selv at have været en mindre betydelig og lidet bemærket mand. Som allerede anført kender vi intet til hans liv og færd uden det han selv fortæller; han blev ikke forfatter af egen drift, biskopperne opfordrede ham til at skrive, da de spurgte, at han sad inde med så megen kundskab, — (Thorlak var opfostret af Tejt på Haukadal, Ares fosterbroder) —, han skrev først sin Islændingebog for dém, siger han selv. Iøvrigt hører vi intet til ham.

Samtidens mænd var derimod disse biskopper og deres formænd og Sæmund Frode; frem for alle de to venner Jon og Sæmund. Det er et af de mærkeligste par mænd i Islands historie. De var næstsøskendebørn, Side-Hal var deres fælles oldefader, og de var fødte og opdragne som jævnaldrende nabobørn, Jon var kun to år ældre end Sæmund. De blev dragne ad forskellige veje i deres ungdom; Sæmund tabte sig i de franske skolers lærdom, han lærte de store folks sprog, men glemte sit modersmål; han blev kyndig på himlen og stjernernes gang, men glemte sit fædreland; han fordybede sig i slægternes visdom, men glemte sit eget navn. Jon derimod blev sin barndom tro, han blev veltalende, men det var på modersmålet; han sang og slog harpe som ingen anden, men det var de hellige sange, han havde lært som præstling; han mindedes til sin dødsdag sin lærer Islejf og hver åndelig velgerning han havde modtaget. Han var da også den eneste, som kunde genkalde Sæmund alt det forbigangne i erindringen og rive ham ud af den fortryllelse, hvori han blev holdt. Så kom de hjem og omgikkes jævnlig, og hver byggede videre på sit; Jon blev biskop og en stor folkelærer, Sæmund sad på sin fædrenegård uden embed eller ombud og blev en navnkundig mand. Are begynder sin bog således: »Islændingebogen gjorde jeg først for vore biskopper Thorlak og Ketel og jeg viste den både til dem og til Sæmund præst«. I bogens næstsidste afsnit nævner han en række

lovsigemænd fra det foregående århundrede, sidst Sighvat Surtsøn, der sagde loven i 8 år (1076—83), så tilføjer han: »i de dage kom Sæmund Sigfussøn sønder fra Frankland hid til lands og lod sig siden vie til præst«. Hvad havde dette at sige i biskoppernes og lovsigemændenes historie, at Sæmund, som aldrig blev hverken biskop eller lovsigemand, kom hjem og lod sig vie? Sæmunds navn blandes ind i alt hvad der har fremragende betydning på den tid. Han toges på råd med ved affattelsen af kirkeretten, han var Ares hjemmel med hensyn til tidsregningen i den norske kongerække; han nævnes som den, hvis retsindighed, fredsommelighed, åndelige myndighed og ualmindelige kundskaber alle havde tillid til; Gissur tager ham med på råd, da han vil indføre tienden, og hans taler tillægges der en lige så stor betydning for sagens fremme som selve den ansete biskops.

At Sæmund har levet et rigt åndelig bevæget liv fremgår af alt hvad der vides om ham; han må have været en personlighed, som kunde gøre sig gældende med en indre overlegenhed, der vejede op imod hans jævne stilling i samfundet, og det vil ikke sige så lidt på hin tid. At han tillige var sysselsat med literære ting er en ældgammel tradition, som tildels støtter sig til bestemte udsagn i literaturen. Allerede Are nævner hans beregning af Olav Trygvesøns dødsår; i et kvad af hans sønnesøn Jon Loptsøn tillægges der ham en opgivelse af de norske kongers regeringstid, og i Olav Trygvesøns saga tales der om hvad han har sagt i sin »bog«. Denne bog må have indeholdt fortællinger af den norske historie og må have været skreven på latin, men den har rimeligvis netop af denne grund kun været lidet kendt. Snorre Sturlesøn blev opfostret af hans sønnesøn på hans gård Odde fra sit 3. til sit 19. år og har her øjensynligt modtaget sin interesse for de historiske granskninger; der har uden tvivl her været samlet en bogskat af stort værd og et ikke ringe antal optegnelser fra Sæmunds hånd. Det lyder derfor ingenlunde utroligt, når

overleveringen nævner denne mand som første optegner af de hedenske gude- og heltekvad, der nu findes samlede under navnet Edda (oldemor), selv om der ikke bør tænkes på de nu bevarede håndskrifter eller deres nærmeste originaler; Snorre skrev jo en systematisk fremstilling af gudelivet og gudetroen, og det synes i høj grad rimeligt, at selve kvaddenes optegnelse, enkeltvis eller samlede, var adskilligt ældre end han og hans tid.*) Og der ligger en smuk tanke deri, at denne mand, som engang havde glemt sit hjem så fuldstændig for helt at fordybe sig i andre ånders liv, at han var den første, som fik øje på den skjulte skat i disse oldkvad, de dybe tanker og de mægtige følelser, som taler snart i billeder og gåder, snart i den højeste pathos og snart i den varmeste og inderligste poesi. Jon Øgmundsøn forfulgte gudernes navne og menneskenes kærlighedssange, han vilde kun ét med hele sin sjæls kraft; men Sæmunds sind var dybere og hans blik var mere klart, da han reddede disse kvad som en brand af ilden.

Eftertiden skiftede meget ulige og meget uretfærdigt mellem de to venner, den gjorde Jon til en helgen, medens den lod Sæmund stå i pagt med den onde ånd: han havde gået i den sorte skole og forskrevet sin sjæl til den evige fortabelse. Det er de to modsatte yderpunkter i eftermælet. Da Heklafjeld brød ud for første gang siden Island blev bygget, boede Sæmund på Odde, sagnet tillagde derfor ham skylden og hørte de fordømtes jammer gennem jordskælvet, troede at se de fredløse sjæle i flammehavet; Sæmund havde jo omgang med de gamle hedenguder.

Vi sildefødte, som ikke mere er hildede i troen på helgener og besatte, kan give hver sin ret. Det var i virkeligheden to sjældne mænd, udmærkede hver for sig,

*) Literaturen hos N. M. Petersen i Annaler 1861, 36 ff. 42 f. 78. K. Maurer, Island, s. 458. G. Storm, Snorre, s. 15 f. 77. Sæmund døde 1133, samme år som biskop Thorlak, Are d. 9. Nov. 1148. Scr. r. D. II 517. III 53. 55.

men især sjældne i den udprægede modsætning. Og således som de er, betegner de det ædleste i den islandske storhedsalder, denne vidunderlige sammensmeltning af trang til tilegnelse af det fremmede og trofast ihukommelse af det medfødte og overleverede, denne åndelige dygtighed, der varer ved så længe begge går hånd i hånd, men er ifærd med at sygne hen, dengang Jon tages op og altersættes, og er sin undergang nær, da Sæmund sættes i pagt med de fortabte ånder i Heklafjeld.

Dersom Asger havde været en ærgærrig mand, således som Adalbert, vilde der have været grund nok for ham til at søge sit erkebispedømme forvandlet til et patriarkat; thi medens hans kirkeprovins allerede dengang han modtog palliet omfattede 14 bispedømmer, så talte det nu halv så mange til, et forhold, som vistnok var ukendt andensteds. Og dog skulde han tvertimod opleve et forsøg på at føre denne kirkeprovins tilbage under Bremen!

Neppe var konkordatet sluttet i Worms, den 23. Sept. 1122, før biskop Fredrik af Bremen beredte sig til i Rom at rejse sine krav på palliet; Calixtus havde nemlig alt dengang sammenkaldt det store koncil til den følgende faste. Forberedelserne bestod i en række ublu forfalskninger af gamle pavebuller, som skulde støtte hans sag mod Asger. Som vi vil mindes havde allerede Adaldag slået ind på den vej ved falske adkomstbreve at hævde sin stilling overfor Köln; Adalbert havde tilladt sig det samme i sine bestræbelser overfor sine tyske nabobisper; nu derimod gjaldt det om at få den nordiske kirkes løsrivelse underkendt.*) Den fremfærd, som brugtes for at nå dette

*) Se herom især Dehio, Erzbisthum Hamburg-Bremen, II 28 ff. og Anmerkungen s. 38 ff. At Adalbert har foretaget forfalskninger, hvad de tyske historikere ikke synes at ville indrømme, har jeg vist i Tillæget s. 23. Sml. for det følgende: De hamburgske erkebispers forsøg osv. i Kirkehist. samlinger VI 595 ff.

mål, var særdeles radikal; der udfærdigedes en lang række buller ligefra Ansgars til Limars tid, der alle indeholdt det samme, som Adalbert havde opnået hos sine venner på St. Peders stol: en arvelig og bestandig højhed over den nordiske kirke; man skyede herved end ikke den urimelighed at lade Gregor IV omtale Islændere og Grønlændere, længe før der var slige folk til, og man forfalskede ikke blot buller, men også »Ansgars levned« og sendte forfalskede afskrifter omkring til de mest indflydelsesrige bisper! Fredrik døde før koncilet i Rom kom istand, den 29. Januar 1123, men på dette mødte alt hans udvalgte eftermand Adalbert (Adalbero), anerkendt af kejseren ved overrækkelse af det i konkordatet aftalte spir.

Calixtus II vilde på fastesynoden i Rom højtideligholde freden med kejserdømmet, sejren over det, men han vilde tillige gøre sit til for at udslette kampens minder. Henrik V støttede det hamburgske bispeemnes bøn om anerkendelse, og da der ingen var mødt for at gøre indsigelse fra dansk side, viede paven ikke blot Adalbert højtidelig til biskop, men gav ham også palliet, »der ved hans forgængeres forsømmelse var gået over til de Danske«. Som tegn på sin højtidelige tiltrædelse som Nordens erkebiskop viede Adalbert strax efter en klerk af sit følge til biskop i Sverig, det eneste sted, hvortil han med noget skin af ret kunde tænke på at sende en missionsbiskop. Da koncilet opløstes drog Adalbert hjem med sin tilsnegne værdighed, ledsaget af en kardinal og modtagen både af kejseren og i sit stift som en sejrherre.

Den fred, som paven havde sluttet med kejserdømmet, kan neppe have været billiget af kirken i sin helhed, ellers vilde dette omslag og hvad der fulgte på være uforklarligt. Paskalis II roser den danske erkebiskop i en af sine buller overfor den polske; der siges her, at han sender sine bud til Rom, ikke blot hvert tredje, men hvert eneste år, det opstilles som et exempel til efterligning. Nu derimod går der pludselig dom over denne paven hengivne mand uden

at han endog blot høres, der er kun tale om at opfordre ham til lydighed og underkastelse. Og Asger værdiger hverken kardinalen eller paven et svar: »han møder ikke i Rom, ej heller sender han nogen i sit navn«. Og hvad der må forundre endnu mere: Otto af Bamberg, der af sin embedsbroder i Bremen var gjort delagtig i den forfalskede levnedsbeskrivelse, anerkender flere år efter Asgers kirkelige værdighed endog over Ryboerne. Der må herunder skjule sig kirkelige modsætninger, som endnu ikke har tabt stridens lidenskab.

Asger har rimeligvis besluttet at vente til en anden strømning kom op i Rom; han sad derfor ikke blot Calixtus's, men også hans efterfølger Honorius's påmindelser overhørig og gjorde intet skridt for igen at knytte den afbrudte forbindelse med Rom; Bremens exempel havde jo mere end tilstrækkelig vist, at der altid kunde gøres regning på omslag og modsatte domme fra den kant.

Imidlertid stødte flere omstændigheder til for at gøre stillingen altid mere vanskelig. Den svage Henrik V afløstes 1125 af Lothar af Saxen, en af de kraftigste konger, Tyskland havde havt, og ved sin fortid nøje knyttet til afgørelsen af sit riges mellemværende med Danmark; og året efter blev den energiske, tildels fanatiske Norbert, Præmonstratenser ordenens grundlægger, erkebiskop i Magdeburg og kejserens forbundsfælle; han fattede uheldigvis den plan at vinde den polske kirkeprovins, som havde fået sin egen erkebiskop i Gnesen, tilbage under Magdeburg, på samme måde som Adalbert eftertragtede den nordiske. Denne forstod at indynde sig hos dem begge; han tog endogså den ydmygelse på sig strax at skifte parti, da han som kejserens udsending ved pavevalget efter Honorius's død havde anerkendt Anaklet, som valgtes af flertallet i kardinalernes kollegium, medens Norbert ligesom Bernhard af Clairveaux og derefter også Lothar foretrak Innocens II. Samtidig udførte Magnus Nilssøn og Henrik Skatelår den

niddingsdåd at myrde Knud Lavard, rigets fremtids håb, kort efter udbrød der en åben kamp om kronen mellem hans broder og hans mordere og Lothar benyttede lejligheden til at blande sig i rigets indre anliggender og eftertragte lenshøjheden over det. Fra dette øjeblik af blev erkebispesagen betænkelig. Innocens var henvist til den hjælp, kejseren vilde yde ham mod Anaklet, og viste sig beredt til enhver gentjeneste. I efteråret 1132 gik Lothar til Italien med Norbert og Adalbert i sit følge; i det følgende forår drog de ind i Rom og satte Innocens på det apostoliske sæde. Søndagen den 4. Juni 1133 modtog Lothar kejserkronen efterat alle underhandlinger mellem de to stormagter var bragte til ende; men dertil hørte den udstedelse af en række buller, som foretoges lørdagen den 27. Maj og på selve kroningsdagen og hvorved de to tyske erkebispedømmer Hamburg og Magdeburg genoprettedes i hele deres gamle område, omfattende alle de romersk-katholske lande nord og øst for det hellige romerske rige*).

Dommen over den nordiske kirke var nedlagt i en række buller, af hvilke endnu de sex kendes, der er én til erkebiskop Adalbert og en anden til »biskop« Asger, én til den danske, en anden til den svenske konge, én til de danske, en anden til de svenske biskopper; rimeligvis har der været udstedt endnu flere, til Norge, Island osv. Alle Nordens magter opfordres på det stærkeste til at underkaste sig den pavelige afgørelse, men fyldigst udtales denne i bullen til Adalbert. »Tidt og ofte«, siger den hellige fader, »har du, vor ærværdige broder Adalbert, erkebiskop i Hamburg, rejst klagemål for vore forgængere Calixtus og Honorius, højlovlig ihukommelse, som også for os, over at biskoppen i Lund og de øvrige danske bisper negter dig den lydighed, som de er dig skyldige som deres overhyrde, således som det siges i de romerske paver

*) Lappenberg, Urkunden, nr. 144 ff. Codex Pomeraniæ dipl. I p. 25.

Gregors, Sergius's, Leos, Benediktus's, Nikolai og Hadrianus's privilegier. Gentagne gange er det også befalet dem såvel af vore forhen nævnte forgængere, Calixtus og Honorius som også af os, at de enten skulde vende tilbage til lydighed under kirken i Hamburg, eller om de troede at have nogen skellig grund til andet, fremstille sig for det apostoliske sæde med den: men de ringeagtede det apostoliske bud og de hverken kom selv, ej heller sendte de talsmænd. For at da ingen skal have fordel af sin retløse, så underordner vi dig atter, efterat have rådført os med vore brødre, bisperne og kardinalerne, såvel ham i Lund som de øvrige danske biskopper. På samme måde som Gregor osv. bekræfter vi altså, bevæget ved vor elskede søn Lothars bønner, ved dette skrift din og derved den hamburgske kirkes højhed over bispedømmerne i Danmark, Sverig, Norge, Færøerne, Grønland, Helsingeland, Island, Skridfinland og blandt Venderne«. Disse buller nåede selvfølgelig snart deres bestemmelsessted; rejsen fra Rom til Danmark tog en sex ugers tid, var der særlig grund til hastværk kunde den gøres i fire.*) Hvad Asger selv har tænkt ved at sigtes for »retløse« (contumacia), udeblivelse til trods for lovlig stævning, véd vi ikke, men hans domprovst Eskil så grant, at der her viste sig en virkelig fare for den nationale kirke. Den tid kunde ikke være fjern, da Asger måtte gå til sine fædre, og hvad vilde der da blive af palliet?

Eskil var en mand af ualmindelige evner og en ualmindelig energi, han skulde engang vinde et strålende navn i sit fædrelands historie og blive et værdigt mellemled mellem Asger og Absalon. Ved denne tid var han dog endnu en ung mand og han skyldte vistnok særlig sin byrd som Asgers brodersøn sin fremragende stilling i

*) N. M. Petersen, Gammelnordisk geografi I 94 f. En pavelig legat forlod Rom d. 8. Dec. og var d. 1. Jan. i Goslar i Saxen (Giesebrecht, Kaisergeschichte, III 349).

Lunde kapitel. Hans indflydelse på den gamle erkebiskop var stor; der haves et brev fra årets begyndelse, i hvilket Asger opregner de gaver, han til forskellig tid har givet kirken og kapitlet, og som er udstedt på Eskils opfordring; året derpå, efter det store bispefald ved Fodvig, udnævntes han til biskop i Roskilde.

Eskil var betænkt på at afværge det slag, som truede kirken, han fik en af kanikerne afsendt til kurien for at oplyse den om sagens rette sammenhæng og at eftervise, hvor uberettiget Hamburgs fordring var. Sendelsen lykkedes; hvad enten man har kunnet eftervise det bedrageri, som fra tysk side var øvet med hensyn til rettens dokumentation, eller man har holdt sig til sagens betydningsfulde realitet, så lykkedes det i alle tilfælde at overbevise Innocens om den nordiske kirkes ret og uafviselige krav på fuldstændig uafhængighed.

Tilfældet har villet, at navnet på den mand, som vi skylder denne hurtige og endelige afgørelse, er bleven bevaret. Han hed Herman, og en tysk klosterkrønike giver os oplysning om hans oprindelse og udvikling. Herman var søn af en adelsmand ved navn Emrich i Lothringen, i det senere hertugdømme Limburg; hans moder hed Adelheid, en søster Margrete. Emrich var en meget kirkelig sindet mand, han gav en stor del af sine ejendomme til Augustiner-klostret Rath (Rolduc), et par mil nord for Achen ved Limburgs nuværende grænse, og her fik også hans søn sin opdragelse; senere gik han endog selv i kloster og døde dèr. I året 1124 var klostrets abbed død og Herman fremstillede sig til valg, støttet af de yngre, som var hans venner og tog hensyn til de velgerninger, som hans forældre havde vist abbediet. Men de ældre holdt på det kanoniske valgs frihed for verdslige hensyn og kårede en anden. Fire år efter gentog det samme sig, kun at sagen nu blev dreven med større kraft. Herman modtog de yngres valg, medens de ældre nøjedes med at gøre indsigelse; han begav sig til biskoppen i Lüttich,

men modtog ikke indvielsen, da de ældres samtykke var nødvendig hertil. Således gik rum tid i ufred og strid, indtil de ældre kaniker året efter indkaldte en abbed Fredrik fra Baiern, som modtog indvielsen og satte sig i besiddelse af abbediet. Herman, der var en heftig og selvrådig natur, kunde ikke bære den skam og skuffelse som var overgået ham og forlod Rath; han gik til Köln, hvis erkebiskop Fredrik han rimeligvis har kendt, og fik af ham anvist ophold i byen Dünewald på den anden side af Rinen. Erkebiskoppen, som bestandig havde været på det kirkelige parti mod kongerne, var dengang lyst i band af pave Honorius, uvist af hvad grund; han døde i Oktober måned 1131 efter at være løst af bandet. Ved denne tid var det rimeligvis at Herman atter forlod Köln og gik til Danmark. Hvad det var, som bragte ham hertil, vides ikke; nærmest ligger det at antage, at Eskil, som havde fået sin opdragelse i Hildesheim og som netop dengang var bleven provst (efter en vis Asger, som døde den 4. Juni 1131), har søgt at vinde enkelte dygtige mænd til kapitlet i Lund og da har henvendt sig til de egne, han kendte, ligesom man til andre tider havde henvendt sig til England og senere indkaldte folk fra Frankrig. For Herman måtte det da ligge meget nær at modtage eller endog at søge et sådant kald. Således var han altså bleven kanik i Lund under Asger og Eskil, og det var intet under at deres valg faldt på ham, da der skulde sendes en kyndig mand til Rom, thi han kendte sikkert bedre end nogen dansk klerk pavestolens og rimeligvis også Bremer-biskoppernes svagheder.

Klosterkrøniken fra Rath véd at fortælle om Hermans hverv i Rom og hans held i dets udførelse; han gæstede på hjemvejen klosteret og forærede det et stykke af Kristi kors, som han havde fået af paven; han havde altså forsonet sig med sit hjem og overvundet den harme, som havde fordrevet ham derfra. Imidlertid blev han ikke dèr, men drog tilbage til Danmark, hvor der var foregået store forandringer i kirken: Eskil var blandt andet bleven biskop i Roskilde.

Herman blev nu hos ham som kapellan uden at opgive sin stilling som kanik i Lund.

Erkebispesagen blev endelig afgjort ved en pavelig legation. Kardinalpresbyteren Martin, en mand af en sjælden ren karakter og en ven af Bernhard af Clairveaux, kom herop »for at stadfæste kirkeprovinsen for sin rette ypperstepræst og for at ordne dens kirkelige anliggender«. Det var et særdeles heldigt øjeblik, et helt nyt sæt af biskopper var tiltrådt og en ny slægt var ved at træde ind i kirkens og rigets udvikling. Men mest udrettede kardinalen dog vistnok overfor den ene mand, biskoppen i Roskilde, fremtidens bannerfører. Det var utvivlsomt netop gennem ham at Eskil trådte i forhold til Bernhard, hans senere hengivne ven, og det er da fra denne tid at hans glødende iver for kirkens udvikling og forædling har taget et nyt opsving.

Under hvilke former erkebispedømmets stadfæstelse fandt sted véd vi ikke, der er intet somhelst skriftligt opbevaret fra Martins sendelse. Muligvis kan vi dog i kong Erik Emunes oprettelse af en præbende i Lavrentius kirke i Lund og det i den anledning udstedte gavebrev finde et vidnesbyrd om hans glæde over det vundne resultat. Brevet er udstedt Hellig tre kongers dag 1135 og udfærdiget i dronning Malfreds, kongesønnen Svens, erkebiskop Asgers og biskop Ottar af Bergens nærværelse, og kongen siger, at han yder sin gave fordi han nu endelig har vundet kronen og fordi »gud har befriet sit folk«. Kardinalen har dog ikke dengang været tilstede i Lund, hans egenlige hverv til Asger var udrettet og han har rimeligvis tilbragt vinteren med at gøre sig bekendt med andre kirker og personer, for også at påvirke så mange af dem som muligt. I de første dage af Juni måned (1135*) ankom han på tilbagevejen til Pisa, hvor der holdtes et kirkemøde og

*) Giesebrecht, Kaiserzeit IV 118, ikke som forhen antaget 1134. Dehio kommer tilbage til at lade Martin være den, som overbragte bullerne af Maj 33; ved denne rettelse af årstallet bliver det umuligt, hvad der alt i forvejen måtte kaldes meget usandsynligt

hvor han traf sammen med den hellige Bernhard. Denne roser ham ved denne lejlighed i høje toner, især hans uegennyttighed; thi han kom tilbage fra Danmark »uden guld fra det guldrige land«.

Vi kan ikke ende denne fremstilling af erkebispestridens sidste afsnit uden at følge den mand til graven, hvis liv har fået sin historiske betydning ved dens afgørelse.

Det var en skæbnens ironi over Bremen, at det skulde være en klerk fra Köln, som således kom til at føre det sidste dræbende stød mod Bremens højhed, det Köln, hvis højhed biskopperne ved Weser havde søgt at unddrage sig med alle mulige midler. Fjendskabet mellem de to kirker var aldrig helt forstummet, endnu i midten af det foregående århundrede havde Köln fremsat sine gamle fordringer på Bremen*), strax efter havde Adalbert fundet sin mest ihærdige modstander i Anno af Köln, i den lange kirkestrid havde Köln som oftest holdt med paven, Bremen med kejseren; Hermans ven og beskytter erkebiskop Fredrik var særlig gentagne gange optrådt mod kongerne, og da han havde været i sit embed lige fra slutningen af det foregående århundrede, var han vel underrettet om sagernes stilling i Norden. Det er således end ikke usandsynligt, at Herman har kendt spørgsmålets betydning før han kom herop, og at netop denne sag fra først af bragte ham i forbindelse med Eskil og den danske kirke.

Herman forlod altså anden gang sit hjem og sin slægt for at gå til Danmark; efter i nogen tid at have været Eskils kapellan, optoges han i kongens kapel og forestod de forretninger, som senere besørgedes af kansleren. Således tjente han Erik Emune til hans drab på Urnehoved thing, den 18. Sept. 1137, og derefter hans efterfølger Erik Lam. Imidlertid var der bleven et bispesæde ledigt; Asger var død den 5. Maj samme år og kongen udnævnte Eskil til hans efterfølger, medens Rig at

*) Adam, skol. 56.

Slesvig fik hans plads i Roskilde. Både kongen og Eskil havde al grund til at vise Herman taknemlighed og han udnævntes derfor til biskop i Slesvig, Eskil viede ham. Men her vilde man ikke finde sig i denne udnævnelse; klerkene i Lund og Roskilde var misfornøjede med den vilkårlige ombesættelse af deres bispedømmer, men føjede sig, da modstand var unyttig; i Slesvig valgte menigheden derimod, sikkert med kapitlets samtykke, en indfødt mand af stor æt ved navn Åge til biskop. Denne satte sig i besiddelse af kirken og klostret, og bymændene såvel som hans mægtige slægt modsatte sig den kongevalgte prælats forsøg på at tiltræde sit embed. Det var tredje gang at Herman kastedes tilbage fra sine forsøg på at opnå kirkens prælatur, og denne gang i alle tilfælde uden egen skyld. Han var imidlertid for nøje knyttet til en ny tids ideer til at han som fremmed kunde tænke på eller ønske at trænge igennem overfor den modstand, han mødte, og særlig i dette stift, hvor man kendte ulemperne ved at have en fremmed biskop. Han opgav derfor kampen imod Åge og fandt sig i sin skæbne, kongen og erkebiskoppen indså ligeledes det unyttige i at fastholde hans kandidatur imod menighedens vilje; Åge måtte tilmed siges at være kanonisk valgt imod Herman. Således kom det til et forlig i Lund, hvor Åge rimeligvis først modtog bispevielsen, medens kongen udstyrede Herman rigeligt med gods og indtægter, for at han kunde leve som det sømmede sig for hans stand. Af det opbevarede gavebrev ses det, at han af kongelevet på Sællænd fik kongsgården i Brøndby østre, med hele sit tilliggende af landboer, mølle osv.; dertil kongens oppebørsel af Lillehered og det halve Smørumhered, og løfte om endnu et tredje hered såsnart et blev ledigt, endelig 10 mark af midsommergælden i Lund. Dette blev aftalt i Lund i erkebispens hus; men senere kom dertil en ny forhandling i Sjunde Svensøns hus, i Åges og kongesønnen Magnus's nærværelse, og her gav kongen ham desuden kongelevet Villingerød i skoven Ørved, nord for

Esrom kloster. De først nævnte ejendomme siges senere at ligge til embedet som kongens kansler; Villingerød købte Eskil senere af hans arvinger og gav det til Esrom kloster *).

Men Hermans liv var brudt ved det udfald, hans bispedømme havde havt; han trykkedes af et dybt tungsind, den uvirksomhed, hvortil han nu var dømt, tilfredsstillede ikke hans natur. Da den kort påfølgende borgerkrig mellem kong Erik og hans modkonge Olav Haraldsøn i Skåne, der tillige blev en kirkelig fejde mellem Eskil og en modbiskop af samme navn, som var indsat af Olav, var endt, opholdt han sig som det må antages i Lund hos sin jævnaldrende ven, den kraftige og virksomme erkebiskop. Da Lavrentiuskirken endelig indviedes lørdagen den 1. Sept. 1145, var han tilstede tilligemed to svenske biskopper, Ødgrim af Skara og Gisle af Linkøping, men da det nordlige sidealter indviedes årsdagen efter, nævnes han ikke mere; han var rimeligvis død i mellemtiden. Hans dødsdag den 16. Januar indskreves både i Lund og i Rath og han mindedes begge steder som kirkernes velgører; han døde, siger klosterkrøniken, nedbøjet af dyb smerte, overvældet af sit tungsind.

Eskil gav ham et gravsted og et gravmæle, som svarede til den betydning, han havde havt for den nordiske kirke; han jordfæstedes i St. Lavrentii lønkirke og hans grav dækkedes af en konstig udhugget sten, på hvilken han fremstilles i fuldt bispeskrud med stav og hue, hænderne opløftede til velsignelse. Omkring hans billed står i latinske vers: »Ledne er biskop Hermans år, gud give ham hvile og en dag uden ende! et sted i himlenes rige og livets skinnende klædebon have Herman i al evighed!«

Således står hans billed endnu den dag idag overfor trolden Fin, det er kirkens tvende bygningsmænd; den ene

*) Alle aktstykker og oplysninger vedkommende Herman er samlede af P. G. Thorsen, Danske magazin, IV. II med afbildning af ligstenen. J. Steenstrup, Studier til kong Valdemars jordebog s. 338 Jordebogen, udg. af O. Nielsen, s. 46 f. 127 ff.

byggede stenhuset af en ond vilje, den anden grundlagde dens frihed og forberedte dens store fremtid. Men medens trolden er lænket til sin stenpille, lægger de frigørende ord sig omkring biskoppens billed og løfter sindet op over lønkirkens tusmørke, til det uforkrænkelige og uforgængelige, det evige lys og den evige sejr, — det lys, af hvilket også Nordens kirke, som han byggede på indtil »hans dage var ledne«, kun var en svag afglans og et ufuldkomment skyggerids.

Med den store opgørelse i året 1134 — opgørelsen ved Fodvig, hvor sex biskopper fandt deres bane, og opgørelsen i Lund, hvor Asger modtog den pavelige legat — er tillige den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling afsluttet; med det åndelige opsving og de første literære forsøg er en ny alder forberedt og indledet. Historien stanser ikke og lader sig ikke skille på noget enkelt punkt, det foregående griber overalt over i det følgende, det senere slutter sig fuldstændiggørende og forklarende til det tidligere. Således også særlig her i de år, som følger lige efter Sigurd Jorsalefarers død og Knud Lavards mord; tiden er i en voldsom brydning, alt det gamle rystes ligesom i sin grundvold, den nye udvikling, som satte blomst i korstoget, er foreløbig afsluttet og udtømt, den slægt er ved at gå bort, som greb de store ideer og førte dem til sejr. Den store kirkekamp har raset ud i Evropas hovedlande, korstogets frugtbare samliv mellem folkene gærer overalt, nye muligheder dukker op og kaster deres spejlbilled tilbage i tiden. Sagnene om Karl den store, fortidens største folkehelt, antager nye skikkelser; han fremstilles som korsfarer, som folkenes fælles fører i kampen mod de vantro; også Nordens deltagelse i den store fællesbedrift mindes, og Holger Danske nævnes mellem hans ypperste kæmper i Østerlandene. Den mest eventyrlige blanding af nye livsformer opstår af alt dette,

østerlandske ridderordener og vesterlandske munkeordener, det franske kongedømme og de italienske republikker, Pariser skolastik og Bernhardiner mysticisme. Før eftervirkningerne af alt dette kommer til os, går der en række tunge år hen over Norden, ufred i alle lande, troløshed i stort og småt, drab, mord og blodig svig, lige fra Island til Slesvig og Upsala. Disse år indledes af det korte, men blodige tidsrum, som afsluttes med slaget ved Fodvig; det er som et voldsomt vindstød før uvejret, fra det dobbelte kongevalg i Viken og mordet i Haraldsted skov farer det ud til alle sider og sætter alles sind i bevægelse. Uvejret selv raser i en hel menneskealder, det er Erling Skakkes, Eskils og Hellig Eriks tid, som skiller Svensønnernes alder, Gissurs og Jon Øgmundsens, Ares og Sæmunds, Eystens og Sigurds alder fra den, som så Absalon og Sverre, Snorre og Saxe fuldende Nordens ældre udvikling.

Men før denne nye tid bryder igennem, er der et hvilepunkt; tre hundred års omdannelser er afsluttede, de nordiske folk er nåede til atter at udgøre en helhed med fælles tro og et fælles særpræg i nationernes store samlag; det finder sit udtryk i den fælles kirkeprovins fra Ejderen til Jæmteland og Grønland.

Vi ender således som vi begyndte: med en nordisk enhed på åndslivets område; men hvorledes har denne tanke kunnet klare sig på den lange, ofte møjsommelige vej, som skilte hedendommens enhed fra kirkens; var der en sand helhed i denne adsplittelse, et slægtskab i alle disse modsætninger mellem nord og syd, mellem øst og vest?

Vort første svar herpaa må være det, at selve mangfoldigheden beviser enheden og helheden. Thi hvorfra hidrørte denne mangfoldighed og disse modsætninger, om ikke fra den fælles frihedsgrund, hvorpå hele Nordens kirkevæsen fremvoxede, den folkenes selvbestemmelsesret, der lod dem modtage og vrage, påvirkes, men ikke trænges end sige tvinges af andres tanker og livsvaner.

Af denne frihedsgrund må der under så højst ulige vilkår fremgå højst forskellige forhold; både den ejendommelige folkekarakter og den forskellige politiske udvikling bragte vore fædre ind på så mangehånde afvigende veje, at det vilde være dårskab på hvert punkt at søge ligheder, i hver bevægelse at ville finde en gentagelse af en tidligere på et andet sted. Det friske naturlige liv gentager sig ikke, dertil er det for rigt og frodigt; det er noget af det mest oplivende ved betragtningen af hine århundreder, at det samme foregår på så mangehånde måder, at enheden og helheden bestandig skjuler sig, for bestandig igen at komme til syne.

Bevægelsen begynder i Danmark; den træffer her et folk, som er sindigt i sine overvejelser, som betænker sig længe, lytter til det fremmede uden at stødes ved det, men tillige uden at kunne fatte tillid til det ved første bekendskab; efterhånden vænner det sig til at se korset i sin midte, og da så den åndelige bølgegang kommer med hele sin vælde fra det bevægede naboland, så bøjer det sig under den, lader tvivlen fare og følger sin konge, der er et så slående udtryk for folkets karakter. Forbindelsen med England støder til i et lykkeligt øjeblik, også her er der røre i sindene, og indflydelsen sønderfra brydes nu med den fra vest for at bevare udviklingens selvstændighed i tilegnelsens øjeblikke. Sverig følger Danmark fra begyndelsen til enden, det er på hin tid som en udmark til samme gård; gæstfrit modtager det de fremmede, som Danekongen anbefaler, men dets dunkle kraft og bortvendte hu vrager og vrager fra slægt til slægt, det vil ikke opgive det gamle og kan ikke fatte tillid til det nye, før det atter og atter har godtgjort sin magt og evne.

Anderledes går det i Norge og på Island; her er ingen sej modstand, men åben modstrid og hedensk forargelse. Det går ikke som i Sverig, at Thor og Odin bliver siddende i højsædet århundreder efter at kristendommen er forkyndt for deres folk; her rejser de sig i deres asakraft, Thor

spænder bæltet og den enøjede gud træder i kamp med den hvide Krist; hans dulgte magt og visdom lever i skjaldenes sange, han bliver runernes gud og ved hans side ses Loke og hans børn.

Så kommer der et brat omslag; Olav Trygvesøn er et ægte barn af sit folk, hans brud med hedendommen er voldsomt og lidenskabeligt og han kan ikke få nok af omvendelsen; den tvang, han pålægger sine landsmænd, er som en ytring af folkets egen trang til at forvandles i en håndevending: enten gammel sæd eller ny sæd!

Efterhånden som de nordiske folk går frem, hvert ad sine veje, ses det at de vil mødes i mangt og meget; den frihed, som giver deres første omvendelse sit forskellige særpræg, fører dem til at tage de samme forbehold overfor den almindelige kirke. Hvad der vedtoges i Worms, gjaldt foreløbig kun for landene syd for Ejderen; de nordiske konger og de islandske høvdinger vedblev ligefuldt at vælge biskopper, præsterne beholdt deres hustruer, tiendeydelsen vedblev at være en frivillig aftale mellem biskop og menighed eller endog at stå i den enkeltes valg; selv erkebiskoppen må i sin kirkes anliggender rådføre sig med landets andre høvdinger. Og denne lighed strækker sig fra det ydre ned i de dybder, i hvilke folkeånden sættes i bevægelse; der er et sammenhæng i de store udviklingsperioder, som ofte må forbavse. Som efter en fælles vilje farer Nordens hære og flåder ud til alle verdens hjørner, fra Sverig og Jylland, fra Norge og fra de danske øer; på én gang sagtner denne storm af overalt og de nordiske udflyttere tager dåben. Så kommer der samtidig en anden heltealder for alle stammens grene, den ender med Hellig Olavs tilbedelse over hele Norden. Derpå en trang til organisation, der skaber en række bispedømmer, og således fremdeles til tidsalderens slutning.

I udlandet så man ligheden og lagde neppe mærke til forskellighederne, man kendte ikke blot det fælles præg hos alle indfødte Nordboer, men man genkendte det hos

de franske og italienske Normanner og overførte deres navn på væringerne i Konstantinopel og Rusland. I England kaldtes alle disse folk Danske og derfra hidrørte vel også sprogets ældste navn: den danske tunge; på Romvejen blandedes de nordiske navne sammen, og de gæstehuse, som var anlagte af Knud og Erik Ejegod, modtog alle Nordboer som børn af den samme moder; på Middelhavet kendtes de nordiske korsfarerskibe fra alle andre. I denne enhed og denne rige mangfoldighed lå den nordiske kirkes skønhed og styrke.

DEN NORDISKE KIRKES

GRUNDLÆGGELSE OG FØRSTE UDVIKLING.

AF

A. D. JØRGENSEN.

II.

TREDJE BOG OG TILLÆG.

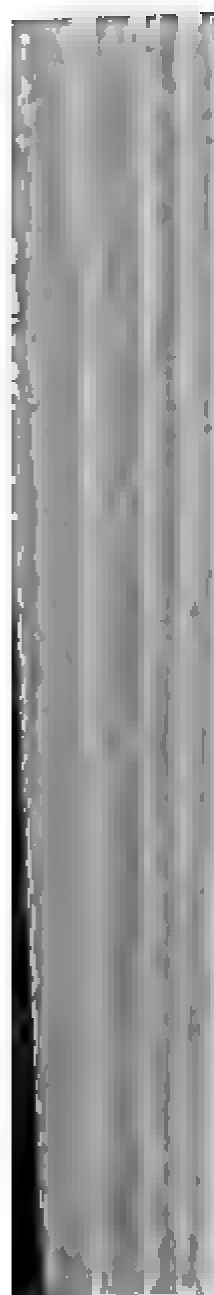
KØBENHAVN.

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE.

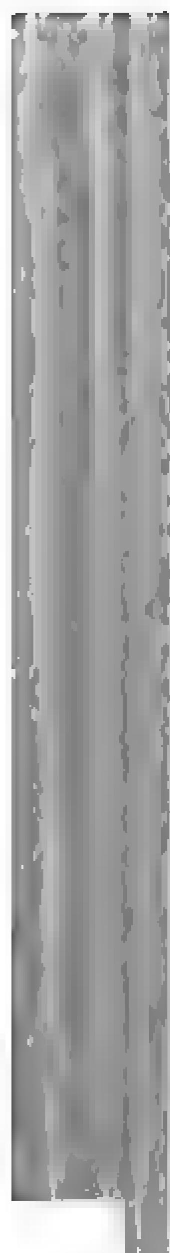
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1878.

TILLÆG.

I. Pavebuller, vedkommende erkebispedømmet Hamburg.

1. Gregorius IV (831).

Gregorius episcopus, servus servorum dei. Omnium fidelium dinoscentiæ certum esse volumus, qualiter beatæ memoriæ precellentissimus rex Karolus, tempore predecessorum nostrorum, divino afflatus spiritu, gentem Saxonum sacro cultui subdidit, jugumque Christi, quod svave ac leve est, ad usque terminos Danorum sive Slavorum, corda ferocia ferro perdomans, docuit: ultimamque regni ipsius partem trans Albiam inter mortifera paganorum pericula constitutam, videlicet ne ad ritum relaberetur gentilium, vel etiam quia lucrandis adhuc gentibus aptissima videbatur, proprio episcopali vigore fundare decreverat. Sed quia effectum mors prohibuerat, succedente ejus precellentissimo filio Ludovico, imperatore augusto, pium studium sacri genitoris sui efficaciter implevit. Quæ ratio nobis per venerabiles Ratoldum sive Bernoldum episcopos, nec non et Geroldum comitem vel missum venerabilem relata est confirmanda. Nos igitur omnem ibi deo dignam statutam providentiam cognoscentes, instructi etiam presentia fratris filiique nostri Ansgarii, primi Nordalbingorum episcopi, per manus Drogonis, Metensis episcopi, consecrati, sanctum studium magnorum imperatorum tam presenti auctoritate, quam etiam pallii datione, more predecessorum nostrorum roborare decrevimus, quatenus tanta auctoritate fundatus filius noster ejusque successores, lucrandis plebibus insistentes, adversus tentationes diaboli validiores existant. Ipsumque filium nostrum, jam dictum Ansgarium, legatum in omnibus circum-

quaque gentibus Sveonum sive Danorum, nec non etiam Slavorum, vel in ceteris ubicunque illis in partibus constitutis divina pietas ostium aperuerit, una cum Ebone. Remensi archiepiscopo, statuentes, ante corpus et confessionem S. Petri publicam evangelizandi tribuimus auctoritatem: ipsamque sedem Nordalbingorum, Hammaburg dictam, in honore salvatoris sanctæque ejus et intemeratæ genitricis Mariæ consecratam, archiepiscopalem deinceps esse decernimus. Consecrationem vero succedentium sacerdotum, donec consecrantium numerus ex gentibus augeatur, sacræ palatinæ providentiæ interim committimus. Strenui vero predicatoris personæ, tantoque officio aptæ eligatur semper successio. Omnia vero a venerabili principe ad hoc deo dignum officium deputata, patria etiam pia ejus vota auctoritate firmamus, omnemque resistentem vel contradicentem [atque piis nostris his studiis quolibet modo insidiantem] anathematis mucrone percutimus atque perpetua ultione reum diabolica sorte damnamus, ut culmen apostolicum more predecessorum nostrorum causamque dei pio affectu zelantes, ab adversis hinc inde partibus tutius muniamus.

Et quia te, carissime fili Ansgari, divina clementia nova in sede primum disposuit esse archiepiscopum, nos quoque pallium tibi ad missarum sollempnia celebranda tribuimus, quod tibi in diebus tuis, uti et ecclesiæ tuæ perpetuo statu manentibus privilegiis uti largimur. Idcirco hujus indumenti honor morum a te vivacitate servandus est. Si ergo pastores ovium etc. . . . . . Sancta trinitas fraternitatem vestram diu conservare dignetur incolumem atque post hujus seculi amaritudinem ad perpetuam perducat beatitudinem.

(Efter den formentlig ægte text, første gang trykt hos Cæsar, triapostolatus septentrionis (1642). Her efter acta sanctorum, Febr. I (1658) p. 406).

2. Nikolaus I (864).

(Brudstykke).

Nicolaus episcopus, s. s. d. —

Igitur — mortuus est dioeceseos Bremensis episcopus, quæ huic (Hamaburgensi) contigua esse dicitur. Cumque sepe dictus rex (Hludovicus) et hanc dioecesin vacantem et illam novellam institutionem cerneret deficientem, insuper et utramque hanc ecclesiam, Dei permittente occulto judicio, per barbarorum sevitiam admodum attenuatam, querere cepit, qualiter predicta Bremensis ecclesia predictæ novellæ archiepiscopali uniretur ac subderetur sedi, nostro hoc votum roborante decreto. Unde per sepe nominatum venerabilem missum Salomonem, videlicet Constantiæ civitatis episcopum, nobis hoc relatum est confirmandum ac postulatum est nostra auctoritate roborandum. Nos igitur id, subtili perpendentes examine, animadvertimus propter instantem necessitatem et animarum lucra in gentibus demonstrata, utile fore. Omnia enim, quæ proficua ecclesiæ probantur existere et divinis non resultant preceptionibus, licita et facienda esse non dubitamus, maxime in tam novellæ christianitatis plantatione, in qua varii solent eventus contingere. Quamobrem auctoritate omnipotentis dei et beatorum apostolorum Petri et Pauli et hoc nostro decreto decernimus secundum reverentissimi regis Hludovici votum, ipsas predictas dioeceses, Hammaburgensem scilicet et Bremensem, non deinceps duas, sed unam esse et vocari subdique sedi, quæ prædecessoris nostri decreto archiepiscopali est munere sublimata, restituta dumtaxat de Bremensis ecclesiæ rebus episcopatui Ferdensi parte inde ante ablata. Nullus vero archiepiscopus Coloniensis ullam sibi deinceps in eadem dioecesi vindicet potestatem. Quin immo et ipsi et omnibus omnino svademus veræ religionis cultoribus, ut sacra hac legatione fungentibus adjutorio et solacio sint; quatinus hujus gratia beneficii plenam mercedem recipere mereantur ab eo, qui dixit: Ite, docete omnes gentes, et: quicumque receperit vos, me recipit. Itaque omnia a dilecto filio nostro rege Hludovico ad hoc deo dignum officium deputata, nostra etiam pia ejus vota auctoritate firmamus.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

(Cæsar, triapostolatus. Her efter vita Ansgarii, Pertz II, 708. Scr. r. D. I, 468).

3. Formosus (893).

Formosus episcopus, seruus seruorum Dei, reuerendissimo et sanctissimo fratri Adalgario, archiepiscopo Hammaburgensi, salutem et apostolicam benedictionem. Arbitrabamur tuam sanctimoniam, prout iniunctum fuerat, ad apostolicam sedem festinare, quatinus disceptatio, quæ inter te et Hermannum Agrippinæ Coloniæ reverentissimum archiepiscopum, ventilatur de Bremensi ecclesia, finem reciperet. Sed, ipso per suos vicarios insistente et querimoniam multiplicante, cur tuam non exhibueris presentiam, saltim per defensorem vicarium, non modicum miramur. In quo suspicare tribuitur, summopere contentionem non odire, qui iudicii equitatem conatur subterfugere. Presertim cum et Maguntiæ sanctissimus archiepiscopus, cui de hac re, ut veritatem inquireret per confratres et conlimitaneos episcopos, iniunctum fuerat, ad nos scribens significauerit: quatinus venientibus reuerentissimis episcopis ad Frankenford, de hac eadem re diligentissima facta fuerit inquisitio, omnesque dioecesani eiusdem Coloniensis episcopi: Francho uidelicet Tungrensis, Odelbaldus Traiectensis, Wulfhelmus Mimigardevordensis, Druogo Mimidomensis, Egilmarus Osnabrugensis, sub testificationis pretextu testificati sunt, usque ad te nullum Bremensis ecclesiæ presulem modum subiectionis Coloniensi antistiti contemsisse, sed semper decessores tuos, qui eidem Bremensi ecclesiæ prefuerunt a temporibus suæ christianitatis, sedi Coloniensi fuisse subiectos. Verum, quia tantorum virorum testimonium frustrari non expedit, et ad statum veniendi tempus festinare vel delegare vicarium distulisti, tanti temporis querimoniam ac legatorum constantem instantiam nihili pendere inhumanum videbatur. Quapropter artati, hinc ne Coloniensis ecclesia iustitiam perderet, inde ne Hammaburgensis ecclesia, qnæ ad gentium vocationem instituta fuerat, subsidio destituta deficeret, dispensatiue censuimus, quatinus, quoadusque, divina suffragante gratia, prelibata Hammaburgensis ecclesia in tantum dilatetur, ut episcopia instituere ualeat, iam memoratam Bremensem ad subsidium habeat, et quotiens in magnis et prenecessariis canonicis negotiis oportuerit, non subiectione aliqua, sed affectu fraternæ

caritatis, Hammaburgensis archiepiscopus, qui eiusdem Bremensis ecclesiæ regimen obtinet, per se aut vicarium suam vicem gerentem in adiutorium Coloniensis archiepiscopi inuitatus accedat*). Dilatata autem Hammaburgensi ecclesia, largitore omnium bonorum amminiculante et fundatis episcopiis, sepe memorata Colonia sedes Bremensem recipiat ecclesiam**). Inhumanum quippe est inter seculares aliena iura peruadere, quanto magis sanctissimos episcopos statutos a patribus transgredi terminos et eos litigare, qui pacis debent subditis exempla prebere! Hec autem ad hoc decreta est dispensatio, ut pax vigeat, cesset contentio et iustitiæ rigorem misericordiæ compassio temperet; scientes, sine pacis bono nullum Deo munus fore acceptabile. Nulli igitur omnino hominum etc.

(Cæsar. Her efter Lappenberg, Hamburgisches Urkundenbuch, I nr. 25).

---

*) Bullen til Heriman har dette saaledes: inuitatus ipse per se in adiutorium Coloniensis ecclesie accedere non pigeat, uel si predicationis opere inplicatus per se uenire nequiuerit, uicarium saltem deleget, qui eius uicem representet et canonice deliberationi adiutor intersit.

**) Bullen til Heriman tilføjer: Aliter autem nostro apostolatui deliberare uisum non est, ne sepe dicta Hamburgensis ecclesia, ad uocationem gentium instituta, ablato adnihiletur subsidio, et inopia cogente a deo digno opere cesset, precertim cum et decessor noster recolende memorie Nikolaus, Ludouuico glorioso rege per Salomonem reuerendissimum Constantie episcopum intercedente, suo priuilegio Bremensem ecclesiam Ansgario Hamburgensi archiepiscopo confirmauerit.

(Efter Floss: die Papstwahl unter den Ottonen, nr. 28).

4. Agapitus (948).

Der haves ialt 23 pavebreve til erkebisperne i Bremen fra tiden før Adams værk er affattet (831—1054). Af disse er 5 utvivlsomt ægte, nemlig:

Nikolaus I til Rimbert 865.
Formosus til Adalgar 893.
Klemens II til Adalbert 1047.
Leo IX » » 1053.
Viktor II » » 1054.

3 er overleverede både i en forfalsket og en formentlig ægte form:

Gregor IV til Ansgar (831).
Nikolaus I » » 864.
Sergius III til Hoger 911.

Mindst 9 derimod er utvivlsomt falske uden samtidigt grundlag (som eftervíst af Jaffé, Koppmann o. a.), nemlig de til årene 846, 849, 872, 886, 891, 912, 920, 946, 996 henførte; trykte findes de hos Lappenberg (Hamb. Urkund.), Liljegren (Svensk diplomatarium) o. fl. st. (Jaffé: regesta pontificum, lit. spuriæ: 339, 341, 346, 350, 351, 357, 359, 375 og lit. 2723. K. Koppmann: die ältesten Urk. des Erzb. og i Jahrb. f. d. Landeskunde der Herzogth. X, 306 ff.).

Af de 6 øvrige, som her nærmere skal undersøges, falder de 3 ind i en række, som vi for nemheds skyld vil kalde palliebreve, fordi deres bestemmelse udelukkende er at følge med det pavelige pallium til de nyvalgte erkebisper for i almindelige udtryk at stadfæste dem i deres embed. Adam af Bremen forefandt i bispearkivet en fuldstændig række af disse aktstykker, og han undlader ikke, hver gang at nævne pavens navn (lib. I 37, 48, 53, 56. II 1, 27, 45, 61, 66, 67. III 1.) Af 3 af disse findes der intet spor mere (fra årene 1029—34), et (fra 891) er ombyttet med et falskneri, som aldeles ikke nævner palliet; de andre haves endnu, men tildels i en meget forvansket form.

Det ældste palliebrev er udstedt af Nikolaus I til Rimbert (865) og overleveret i en utvivlsomt ægte form. Fra året 911 har vi dernæst et lignende fra Sergius III til Hoger, der er overleveret i 2 former, af hvilke den ene er ægte, den anden falsk; hin stemmer i alt væsenligt med Nikolaus's. Om det af Leo VII til Adaldag (937) derimod er ægte eller ej, kan ikke afgøres, da det mangler slutningen; men det har ingen betydning for os på dette sted, da den ægte form er tilstrækkelig afhjemlet ved de to nævnte.

Det sidste palliebrev, udstedt af Benedikt IX til Adalbert (1044), er derimod kun bevaret i en falsk original; det næstsidste bevarede (fra 1022) er ligelydende med det. Hensigten med denne forfalskning ligger lige for; der er indskudt en passus om legationen til de nordlige lande, »Island og øerne«, som tillægges erkebispen og alle hans efterfølgere; den findes ligeledes i en falsk bulle fra 1078 og tilhører altså en forholdsvis sen tid. Resten af disse to palliebreve er iøvrigt i alt væsenligt ligelydende med det til Rimbert; det er en almindelig formular, hvorved palliet tilstås erkebispen for de samme dage, og med samme henvisning til en pave Gregor, som hist. Her synes der altså at være et ægte grundlag tilstede, som ikke bør forkastes. Alligevel har Koppmann ikke betænkt sig på at sigte de to

buller for at være grebne ud af luften (som så mange af de andre), da en mellemliggende bulle, Johannes XV til Liavizo (989), tilsteder en mere udstrakt brug af palliet og man ikke ret vel kan tænke sig en tilbagegang i den henseende. Da Adam imidlertid udtrykkelig nævner disse palliebreve og de altså har været til i hans tid, ligger det dog langt nærmere at antage, at den simplere formel her virkelig er ægte, da man ikke kan tænke sig nogen grund for forfalskeren til at gå tilbage til ældre former end dem, der fandtes i det aktstykke, han forfalskede. Derimod kommer tvertimod bullen fra 989 til at stå i et temmelig mistænkeligt lys, hvad dette punkt angår.

Vi har nu 3 buller til rest, hvis indbyrdes forhold vi må undersøge for at kunne komme på det rene med den af dem, som vi her særlig sigter på, nemlig:

Sergius III til Adalgar, 907*).
Agapitus II til Adaldag, 948.
Johannes XV til Liavizo, 989.

Af disse er den første, der går ud på at annulere Formosus's bulle af 893, som senere skal vises (s. 22), decideret falsk. De to andre holdes derimod af Jaffé og Koppmann for ægte. Følgende betragtning vil dog formentlig vække alvorlige betænkeligheder imod denne antagelse.

I Klemens II's bulle til Adalbert (1047) findes følgende passus:

apostolica itaque auctoritate Halversœtensis ecclesiæ et Hildeneshemensis et Bodarbrunensis et Mindensis et Ferdensis ecclesiarum episcopis insuper jubemus atque monemus, ut vos in omnibus adjuvent, quatinus sacerdotale ministerium explere et animarum lucra domino J. C. facilius aquirere valeatis, vobis adminiculum præbentes in omnibus. Sic tamen, ut eos, quos adquiritis et quos habetis, per gratiam dei, adquisitos vestro vestrorumque successorum archiepiscopatui subjectos permanere decernimus etc.

Hertil svarer i den følgende paves bulle (1053), der i det hele går endnu videre i sine indrømmelser, følgende:

Insuper apostolica auctoritate jubemus atque suademus episcopis H. et H. et B. et M. et F. ecclesiarum, ut salva in omnibus debita subjectione archiepiscoporum suorum, tibi tuisque sucessoribus etc.

---

*) Denne bulle sættes vilkårligt til 905 eller 906. Jeg har her givet den det eneste år, som er muligt efter de i den anførte bispers embedstid, ikke fordi det har nogen betydning, men for dog i den henseende at give et udtryk for det mulige.

Betydningen af disse sætninger synes helt at være oversét af dem, som har syslet med Adalberts mærkelige personlighed, og dog ligger der i dem et vigtigt bidrag til hans planers historie. Det er bekendt nok af Adams fortælling, at han endnu i sine senere år nærede store tanker om hvad han vilde udrette for sit embed: Ferden vilde han lægge under Bremen, sit stift vilde han dele i en række småstifter osv., alt for at kunne oprette et patriarkat. Bullen fra 1047 giver en værdifuld oplysning om, hvor vidt han gik i sine egne tanker dengang; thi hvad der her pålægges de 5 saxiske bisper: at gå ham tilhånde i kirkelige hverv, sigtede upåtvivlelig til at indlede deres fuldstændige overgang under hans patriarkat, ligesom vi af Adam véd, at han netop dengang udkastede planen til at erhverve de rige klostre Lorsch og Korvej, der senere (1065) virkelig overdroges til ham. Men hvor meget end Leo indrømmede ham 6 år efter, det tog han dog atter tilbage, idet han vel lod ordene stå, men kun for at berøve dem deres indhold: det skulde finde sted uden at præjudicere de lovlige metropoliters højhed! Året efter forsvinder det hele derfor i Viktors privilegium.

At den hele passus 1047 er noget nyt, fremgår også af dens stilling; den kommer tilsidst, efterat de tidligere rettigheder er stadfæstede med udtrykkelig og gentagen henvisning til de fremfarne paver og forbandelse er lyst over hver den, som vil forgribe sig på dem; »dertil« (insuper) befaler paven da videre osv.; endelig slutter sig hertil den udvidede ret til palliet »efter kong Henriks forbøn«.

Alligevel påstår Klemens, at han tildeler Adalbert denne ret for at »bevare« hans kirkes privilegier, ligesom han henviser til den mulighed, at den nordiske kirkes organisation kunde udslukkes (!). Der findes da også i de tidligere breve et tilknytningspunkt for den mærkelige bestemmelse, der, om den end ingenlunde retfærdiggør, så dog forklarer dens fremkomst. I den falske bulle fra Sergius III hedder det nemlig:

> Nos quoque, quemadmodum precatus es, monuimus apostolicis literis Wigbertum, [Bernardum, Sigmundum, item Bernardum] et Bisonem, reverendissimos et tuos convicinos episcopos, quatenus te adjuvent, et ad te convenientes ordinare episcopos, in quibus canonice inveneris locis et competens designaverit ratio.

Forskellen er imidlertid iøjnefaldende; der er her ikke tale om en almindelig hjælp ved udførelsen af den præstelige gerning (således som lydbispen yder sin metropolit), men kun om én bestemt forretning, nemlig den at gå til hånde ved bispevielsen, der ikke kunde udføres af erkebispen alene. Adam opfatter vel alt denne passus anderledes, i lighed med hvad Adalbert vilde have frem, men uden hjemmel i selve bullens ordlyd.

Men heller ikke denne formel er i fuldstændig harmoni med sig selv, som alt Koppmann har påpeget, idet der ved bispevielsen kun skal være to bisper tilstede foruden erkebispen. Hvad denne forfatter imidlertid har oversét, er, at bullen virkelig haves i en anden form, der kun nævner to bisper, idet de tre, ovenfor i parenthes satte, mangler*). Da Adam imidlertid alt kendte den i sin mest fordærvede skikkelse (I, 52), viser det, at man alt dengang har havt brug for det yderligere falskneri, hvorved ideen med de 5 hjælpebisper skulde føres tilbage i tiden for at opnå hævd.

Da nu imidlertid hele bullen fra Sergius er falsk, må vi altså søge oprindelsen til denne passus om de tvende vie-bisper andensteds i en ægte bulle, thi den bærer afgjort præg af at være af ægte oprindelse. Og i den henseende vil vi da ikke længe kunne være i tvivl; thi den passer kun til det tidspunkt, da de første nordiske biskopper skulde indvies, (efter den tid havde erkebiskoppen jo sine egne lydbisper til hjælp), eller med andre ord til året 948, da Agapitus gav Adaldag ret til på hans vegne at indvie bisper til Norden. I den bulle, som er overleveret os fra denne tid, men som ikke i sin nuværende form indeholder noget om bispevielsen, findes der da også noget tilsvarende, men sålydende:

> Apostolica itaque auctoritate Bernardo ep. Alversted., Thidardo, Hild. ecclesiæ et ceteris conterminalibus episcopis insuper jubemus et eos monemus, ut te in omnibus adjuvent, quatenus etc.

Det er klart, at der her foreligger en forfalskning af en oprindelig ægte text Denne har gået ud på at nævne to bestemte biskopper, som skulde gå Adaldag tilhånde ved den første bispevielse; men forfalskeren har brugt bullen fra 1047 som mønster og overført dens almindelige talemåder til en langt tidligere tid; derimod har han ikke kendt bisperne i de 3 andre stifter, og har derfor måttet nøjes med at sige: »og de andre nabobisper«.

---

*) Lappenberg, til hvem alle senere forf. støtter sig, vragede denne form, som han kun kendte hos Staphorst, fordi den dèr er meget mangelfuld trykt (Urkund. p. XXIX). Men den findes alt hos Lünig (Teutsches Reichsarchiv XVI, Anh. zu denen Erzstifftern, p. 75) og noget senere (bedst) hos Menkenius (script. r. G. I 583, »e chronico Bremensi«, og derefter hos Mansi XVIII, 250), alle tre steder væsenlig selvstændigt, om end overalt i en mangelfuld form; men ingen af dem har flere end 2 bisper.

Gangen i denne passus's udvikling i de ægte og falske buller er altså formentlig følgende:

1) Agapitus befaler 2 bisper at hjælpe Adaldag ved den første bispevielse i Norden, som han har fået det hverv at udføre på pavens vegne.
2) Klemens tager heraf anledning til at pålægge 5 saxiske bisper i ét og alt at gå Adalbert tilhånde.
3) Sætningen om de 2 viebisper optages i den falske bulle fra Sergius; senere indskydes 3 andre til (der kommer dog uheldigvis en fra Osnabrück istedenfor Hildesheim!) for at bringe det i bedre harmoni med Klemens.
4) Sætningen om de 2 viebisper forvanskes i Agapitus i lighed med Klemens, og til de 2 føjes: »og de andre nabobisper«.

Atter her falder der et højst uheldigt lys over den foregivne bulle af året 989, thi også her findes denne passus som hos Klemens, kun at der nævnes 4 istedenfor 5 bisper, idet den nærmeste, i Ferden, er forbigået. Det er ikke muligt i hele situationen, som den dengang var given, at opdage nogen grund til at meddele et sådant privilegium til Liavizo. En yderligere grund til at mistænke denne bulle er endelig den omstændighed, at den ikke nævnes af de senere, særlig af Klemens, medens dog ingen anden blot tilnærmelsesvis ligner denne så meget. Dens forsvarere henviser i denne henseende til, at Klemens nævner en Benedikt, der da formentlig kunde være yngre og have indeholdt det samme. Men for det første taler al sandsynlighed for, at Klemens gav langt mere end nogen foregående pave, da situationen i alle måder var så heldig for Adalbert som vel muligt: han var selv tilstede ved affattelsen, Klemens var hans ven og skyldte ham sin høje stilling, kejser Henrik var også tilstede og var begges beskytter; ja, vi ser jo, at han netop i henseende til hjælpebisperne opnåede så meget, at den nærmeste efterfølger på Peders stol, der dog også i høj grad var indtagen for ham, måtte slå noget af på det. Og dernæst kender vi jo temmelig nøje den bulle af Benediktus, som Klemens nævner; thi der er sikkert kun tænkt på palliebrevet til Adalbert. Af alle disse grunde må bullen af året 989 forkastes som aldeles falsk, forfattet, rimeligvis på grundlag af et ægte palliebrev, efter bullen af 1047.

Agapitus's bulle til Adalbert, som den er opbevaret i afskrift, lyder saaledes:

(1) Agapitus episcopus, servus servorum dei, reverentissimo ac sanctissimo Adaldago, sanctæ Hammaburgensis ecclesiæ

archiepiscopo, tuisque successoribus in perpetuum. Convenit apostolico moderamini pia religione pollentibus benivola compassione succurrere et poscentium animis alacri devocione impertire assensum. Ex hoc enim lucri potissimum premium apud conditorem omnium, deum, procul dubio promeremur, dum venerabilia loca oportune ad meliorem fuerint statum sine dubio perducta. Igitur, quia postulastis a nobis, quatenus archiepiscopatum Hammaburgensis ecclesiæ totum integrum vobis confirmaremus, sicut a precessore nostro, domino Nicolao, hujus apostolicæ sedis [episcopo] decretum est, inclinati precibus Hadumari, Fuldensis abbatis, apostolica auctoritate concedimus [et confirmamus] cum omnibus generaliter atque specialiter locis ad eundem vestrum prefatum archiepiscopatum pertinentibus, scilicet omnia, quæ vestri antecessores suis laboribus adquisiverunt, vel etiam amore eternæ patriæ ibi a Christicolarum fidelibus largita sunt vel largiuntur;

(2) cum illis eciam, qui nunc, tuo tempore, divina protegente gratia, ad Christi conversi sunt fidem, videlicet episcopi Danorum, Norvenorum, Svonum, necnon omnium septentrionalium parcium.

(3) Pallium quoque et usum ejus in prænominatis a prædicto papa festis habendum tibi et omnibus successoribus tuis perpetuo decernimus.

(4) Deinceps vero nullum archiepiscoporum, vel Coloniensem vel alium quemlibet, in vestra diocesi ullam sibi vendicare decernimus potestatem; quin immo et ipsis et omnibus omnino svademus cultoribus veræ religionis, ut adjutorium et solacia vobis in omnibus administrent, quatenus pro gratia hujus beneficii plenam recipere mercedem a domino mereantur, quoniam omnia, quæ proficua ecclesiæ probantur existere et divinis non impugnant præceptionibus, efficienda et prebenda omnipotentis dei auctoritate et beatorum apostolorum Petri ac Pauli esse non dubitamus.

(5) Et hoc nostro decreto decernimus secundum prænominati bonæ memoriæ Nicolai papæ sanctionem et reverentissimi regis Ludovici votum, ipsas prædictas dioceses, Hammaburgensem scilicet et Bremensem, non deinceps duas, sed unam esse et vocari.

(6) Omnem quoque adversantem vel contradicentem atque piis nostris studiis quolibet modo insidiantem, anathematis mucrone percutimus, perpetuæque ultionis reum diabolica sorte dampnamus, ut culmen apostolicum, more predecessorum nostrorum, causamque dei pio affectu zelantes ab adversis hinc inde partibus muniamus.

(7) Apostolica itaque auctoritate Bernardo, episcopo Alverstedensis, Thidardo, Hildenesensis ecclesiæ et ceteris conterminalibus episcopis insuper jubemus et eos monemus, ut te in omnibus adjuvent, quatenus sacerdotale ministerium explere et animarum lucra domino Jesu Christo facilius adquirere valeas.

(8) Auctoritate igitur apostolica et censura, sub divini judicii obtestatione et anathematis interdictu statuimus, ut nulla persona, magna vel parva, cujuscunque ordinis aut dignitatis sit, omnia, quæ a nobis vel predecessoribus nostris ecclesiæ tuæ et tibi concessa sunt, violet. Quicumque autem mutaverit vel in aliquo violare presumpserit, nisi resipuerit, auctoritate dei et beati Petri et nostra, qui ejus fungimur vicariatione, perpetui anathematis vinculo sit innodatus. Qui vero custos et observator extiterit, benedictionis gratiam et celestis retributionis a justo judice, domino deo nostro, consequi mereatur.

Scriptum per manum Azzonis notarii, regionarii atque scriniarii sanctæ Romanæ ecclesiæ, in mense Januario, indictione VI.

Data IIII. nonas Januarii, per manum Andreæ, arcarii sanctæ sedis apostolicæ, in sacratissima sede beati Petri apostoli, indictione VI.

(Lappenberg, Hamb. Urkund. I, nr. 35).

Samme dag er to andre buller udstedte på den samme abbed Hadumars foranledning, én til Fulda og én til Gandersheim; det er bekendt, at han var sendt til Rom i kongeligt ærende*). Ikke mindre fremgår det af bullen Klemens, at erkebisperne havde et privilegium af Agapitus II, og Adam omtaler det ligeledes. Dertil kommer, at vi i en sådan bulle må søge Bremens restavration, en udslettelse af Formosus's dom af 893, hvorved Köln fik sine rettigheder over kirken i Bremen godkendte. Men en sådan

*) Jaffé: regesta pontificum, nr. 2793—94.

restavration havde endnu ikke fundet sted, da Hoger indviedes til erkebiskop, og da den bulle, som tilskrives Sergius i den anledning, er falsk, medens der mangler enhver antydning af en mellemliggende, har der upåtvivlelig ingen ægte existeret ældre end den af Agapitus.

Der kan således neppe være nogen tvivl om, at jo den anførte bulle, selv om den er overleveret os i en forfalsket skikkelse, hviler på et ægte grundlag, og vi skal nu forsøge på at fastsætte, hvilke partier dette efter al sandsynlighed har indeholdt. I almindelighed må hertil bemærkes, at Klemens 1047 væsenlig har støttet sig til denne bulle, hvis bestemmelser han da dels har stadfæstet, dels udvidet. Det fremgår dels af den påfaldende overensstemmelse, der er imellem begges udtryk og vendinger, dels, som vi skal se, deraf, at Klemens indeholder partier, hvis mening ikke kan' forstås uden under den forudsætning, at de er tagne af en langt ældre bulle og har hensyn til forhold, der fordum havde deres store betydning, medens de 1047 er uforståelige.

Ovenstående bulle er delt i afsnit for lettere at kunne betegnes i sine enkelte led; som det alt er udtrykt i de brugte typer er der ingen grund til at mistænke de med (1), (4), (5), (6) og (8) mærkede, medens derimod (2), (3) og (7) formentlig er mere eller mindre forvanskede.

Hvad først (2) angår, da stødes vi her ved at finde »Danorum, Norvenorum, Sv(e)onum«, medens såvel de ældre, som det langt yngre brev af Klemens kun har de to folk: »Sveonum seu Danorum«. Først 1053 indtræder der en forandring heri, idet der er tale om: »Sueonum seu Danorum, Novechorum, Islant, Scridevinnum, Gronlant etc.« Selv her er altså begyndelsen den gamle: Sueonum seu Danorum, de andre navne er tilføjede bagefter, for yderligere at præcisere betydningen af de første, der selvfølgelig fra først af skulde betegne alle »Nordmanner«, alle folk af »den danske tunge«. Formelen »Danorum, Norvenorum, Sveonum« derimod finder vi igen i de falske buller, som henføres til 907 (Sergius), 846, 849 og 872, samt i det ægte brev af Adalbert til abbeden i Corbie, Fulko*), og vi tager da neppe fejl ved at tilkrive denne erkebiskop den, så den altså er indkommen i forfalskninger fra hans tid, men efter 1047.

Det er heller ikke uden betænkeligheder, at Agapitus tildeler Adaldag »bisperne« i Norden, da parallelen med det foregående

---

*) (Ansgarius) — — universitatem Fresonum, Danorum, Sclavorum, Norvegorum, Sveonum, cum curis innumerabilibus ad fidei sacramenta prædicando convertit. (Baluze: capitularia regum Francorum II, p. 1554.) Fulko var abbed 1048—95 (Gallia christiana X, 1273).

i bullen, der handler om erkebispedømmet og dets tilliggende, her bliver meget tvungen; omtrent meningsløst er det endog, når der tales om bisper, som nylig er omvendte.

I Klemens's bulle lyder dette sted således: »cum illis etiam, qui nunc tempore ad Christi conversi sunt fidem, — videlicet episcopos in omnibus gentibus Sv. seu D., nec non eciam in illis partibus, quæ sunt etc. — ita ut sub vestra etc.« Vel finder vi her endnu samme meningsløshed med de omvendte bisper, men det er dog gjort antageligere eller idetmindste mindre fremtrædende ved de yderligere tilsætninger, som følger efter.

Det synes imidlertid klart, at den relative sætning her oprindelig må have stået i nærmere forhold til folkenavnene eller folkenavnet — (thi rimeligvis har der fra først af kun været nævnt Danske på dette sted, så det egenlig er det, som har givet anledning til den orden, hvori folkenavnene nu findes, med de Danske foran) — da det jo dog er folkene, som er omvendte. Istedenfor episcopos kunde man i så tilfælde vistnok med en høj grad af sandsynlighed læse episcopatus, biskoppernes menigheder, bispedømmerne; grafisk vilde det let kunne forklares, at koncipisten 1047 læste den ældre bulles (forkortede) episcopatus som episcopos og derved kom ind på en anden tankegang, der bragte ham til at knytte yderligere bestemmelser hertil, idet han tillige indsatte begge folkenavnene, som de plejede at nævnes, endog med et tillæg af de vendiske egne. Stedet vilde da formentlig 948 have lydt:

> concedimus et confirmamus (archiepiscopatum) — cum omnibus — locis — pertinentibus —;
>
> cum illis etiam, qui nunc, tuo tempore divina protegente gratia, ad Christi conversi sunt fidem, videlicet episcopatus Danorum necnon omnium septentrionalium parcium*).

Afsnittet (3) er så øjensynlig forvansket, at det alene burde have været nok for granskerne til at forkaste hele aktstykket som forfalsket; det viser nemlig tilbage til den »førnævnte paves« »førnævnte bestemmelser« om palliets brug; men den eneste pave, som nævnes i det foregående, Nikolaus, havde ikke givet nogen bestemmelse herom, helt bortsét fra den besynderlighed at kalde andet end det i samme brev omtalte for »prænominatum«. Klemens har ikke noget tilsvarende parti på dette sted, idet palliet hos ham omtales tilsidst, rimeligvis fordi dets mere udstrakte brug

---

*) Ved en noget dristigere rettelse kommer man måske det oprindelige endnu nærmere: cum illis etiam episcopiis (fejllæsning: episcopos) Danorum, qui nunc — conversi sunt, — necnon etc. M. h. t. folkenavnene sml. det tilsvarende udtryk hos Adam II, 3 (s. næste side).

hørte til de ting, som Adalbert ved denne lejlighed opnåede. Det er derfor rimeligt nok, at det af Agapitus har været omtalt på dette sted, hvor det slutter sig naturligt til det foregående og har dannet en ligeså naturlig overgang til det følgende. Den oprindelige form er nemlig vistnok bevaret i Klemens, hvor den lyder således:

»— simul concedimus vobis et pallio uti ubique locorum in utraque Albiæ fluminis ripa, statutis diebus, sicut ante prædecessoribus vestris moris erat.«

Hvad kan nemlig være meningen med at give Adalbert tilladelse til at bære palliet på begge flodens bredder? det har kun en fornuftig betydning, når man tænker på tiden efter Formosus's dom, da uden tvivl erkebisperne i Köln har nedlagt forbud mod, at deres lydbisper bar palliet i kirkerne syd for Elbe: sålangt deres område strakte sig, måtte ingen anden bære palliet. Det er dette Agapitus tilbagekalder ved denne bulle, idet han i det hele går tilbage til Nikolaus's afgørelse. Det følgende afsnit (4) er en videre udvikling heraf og slutter sig umiddelbart til det nysnævnte stykke.

Såvidt er bullen altså med de antydede forandringer en helhed: den bekræfter erkestiftets område, dertil bispedømmerne i Danmark; den tildeler palliets brug i hele erkestiftet og udelukker enhver anden erkebiskop fra dette område, idet den slutter sig til Nikolaus og ligesom han erklærer de to forhenværende stifter, Hamburg og Bremen, for ét*). Dertil knytter sig så den sædvanlige forbandelsesformel.

Bullens anden del derimod vil give noget nyt; det indledes med påberåbelsen af den apostoliske avtoritet, og det ender med en lignende forbandelse. Selve det nye, der gives, er dog dels forvansket, dels tabt. Her stod upåtvivlelig det, som Adam har opbevaret af bullen:

II 3. In privilegiis autem Romanæ sedis videri potest, quod Agapitus papa Hammaburgensi ecclesiæ de salute gentium congratulatus, omnia quæ a decessoribus suis Gregorio, Nicolao, Sergio et ceteris Bremensi archiepiscopatui concessa sunt, et ipse concessit Adaldago. Cui etiam sua vice ius ordinandi episcopos tam in Daniam, quam in ceteros septentrionis populos, apostolica auctoritate concessit.

---

*) Hele dette parti er skrevet ud efter bullen fra 864, endogså tankeløst, thi »prædictos dioeceses« er bibeholdt, skønt Bremen ikke er nævnt i det foregående.

Også Adam skelner her mellem det, der gik ud på en stadfæstelse af det tidligere givne (som han dog refererer lige så frit som han altid plejer), og det nye, der gaves »etiam« og »auctoritate apostolica«. Hertil slutter sig da endelig den forhen omtalte passus, hvorved denne ret til bispevielse på pavens vegne yderligere ordnedes og som dannede grundlag for forvanskningen (7):

Nos quoque, quemadmodum precatus es, monuimus apostolicis literis [Bernardum, episcopum Alverstadensis et Thidardum, Hildenesensis ecclesiæ], reverendissimos et tuos convicinos episcopos, quatenus te adjuvent, et ad te convenientes ordinare episcopos, in quibus canonice inveneris locis et competens designaverit ratio.

5. Klemens II (1047).

Clemens episcopus, seruus seruorum Dei, dilecto confratri nostro Adalberto, uenerabili archiepiscopo Ammaburgensis ecclesiæ, suisque successoribus in perpetuum. Conuenit apostolico moderamini pia religione pollentibus beniuola compassione successisse et poscentium animis alacri deuotione prebere assensum. Ex hoc enim lucri potissimum premium apud conditorem omnium Dominum procul dubio promeremur, dum uenerabilia loca oportune ad meliorem fuerint sine dubio statum perducta. Igitur, quia postulastis a nobis, quatinus archiepiscopatum Ammaburgensis ecclesiæ totum in integrum vobis confirmamus, sicuti a predecessoribus nostris Nicolao et Agapito et Benedicto, huius apostolicæ sedis episcopis, decretum est, inclinati precibus uestris, apostolica auctoritate concedimus et confirmamus, cum omnibus generaliter atque specialiter ad eundem præfatum uestrum archiepiscopatum pertinentibus, scilicet omnia, quæ uestri antecessores suis laboribus adquisierunt, uel eciam amore æternæ patriæ, ibi a Christicolarum fidelibus largita sunt vel largiuntur. Cum illis etiam, qui nunc tempore ad Christi conuersi sunt fidem, protegente Dei gratia, videlicet episcopos in omnibus gentibus Sueonum seu Danorum, nec non eciam in illis partibus, quæ sunt a meridionali Albia usque ad fluvium Pene et ad fluvium Egidore, ita ut sub uestra vestrorumque successorum, Amma-

burgensis ecclesiæ archiepiscoporum, maneant potestate, uel quicquid uestri laboris certamine, diuina fauenti gratia, ab errore perfidiae, siue hominum siue locorum, ad religionem christianam adquirere potestis, uobis uestrisque successoribus perpetualiter tenendum, inuiolabiter tenere censemus. Et insuper decreuimus et sanctimus, nullum archiepiscoporum, uel Coloniensem uel alium quemlibet, in vestra diocesi ullam sibi vendicare decernimus potestatem; quinimmo et ipsis et omnibus omnino suademus cultoribus ueræ religionis, ut adiutorium et solacia uobis in omnibus administrent, quatenus pro gratia huius beneficii plenam percipere mercedem a Domino mereantur. Quam ob rem omnia, quæ proficua ecclesiæ probantur existere et diuinis non impugnant preceptionibus, efficienda et prebenda omnipotentis Dei auctoritate et beatorum apostolorum Petri ac Pauli esse non dubitamus. Et hoc nostro decreto decernimus secundum prenominati bonæ memoriæ Nicolai papæ et Agapiti papæ et Benedicti papæ sanctionem ipsas dioceses, Ammaburgensem scilicet et Bremensem, non deinceps duas, sed unam esse et vocari. Omnem quoque aduersantem uel contradicentem atque piis nostris studiis quolibet modo insidiantem anathematis mucrone percutimus, perpetuæque ultionis reum diabolica sorte dampnamus, ut culmen apostolicum, more predecessorum nostrorum, causamque Dei pio affectu zelantes ab aduersis hinc inde partibus muniamus. Apostolica itaque auctoritate, Haluerstadensis ecclesiæ et Hildoneshemensis et Pathrobrunnensis et Mimindensis et Ferdensis ecclesiarum episcopis insuper iubemus atque monemus, ut vos in omnibus adiuvent, quatenus sacerdotale ministerium explere et animarum lucra domino Jesu Christo facilius adquirere valeatis, uobis adminiculum prebeant in omnibus. Sic tamen, ut eos, quos adquiratis et quos habeatis per gratiam Christi adquisitos, uestro uestrorumque successorum archiepiscopatui subiectos permanere decernimus, a Christo tantum recepturi premium remunerationis, quemadmodum christiana ac vera eos docet religio: Ite, docete omnes gentes. Itaque, quamvis ad predicandum gentibus in supradictis locis episcopi sint consecrati atque plures in illis partibus consecrandi, tamen formidandum est iu tam nouella christianitatis plantatione, per barbarorum

sevitiam ut in tantum numerus ex eis decrescat, quod illorum auxilio nequaquam episcoporum possit fieri consecracio. Ideoque predicta statuta, si necesse sit, auctoritate apostolica decernimus esse servanda. Decernimus autem, karissime frater Adhelberte, ut potestatem habeatis ordinandi episcopos infra uestram parochiam et dioecesim in omnibus supradictis gentibus. Et si quis contra huius nostræ auctoritatis priuilegium ire temptauerit, aut in quoquo modo in parte vel in toto frangere nisus fuerit, sit excommunicatus a corpore et uiuifico sanguine domini nostri Jesu Christi et a sanctæ Dei ecclesiæ aditu separatus. Obseruator autem huius nostrae ammonitionis et iussionis habeat benedictionem omnipotentis Dei et beatorum apostolorum Petri et Pauli, et nostram, qui eorum fungimur vicariatione. Dato igitur uobis, frater karissime Adhelberte, nostræ auctoritatis priuilegio, simul concedimus uobis et pallio uti ubique locorum in utraque Albiæ fluminis ripa, statutis diebus, sicut antecessoribus vestris moris erat. Insuper addimus pro uoto vestræ dignissimæ peticionis, in nativitate Domini et in octaua Domini, in epyphania Domini, in purificatione sanctæ Mariæ, in palmis, in cena Domini, in die sancto paschæ, in ascensione Domini, in pentecoste, in festiuitate sancti Johannis baptistæ et in nataliciis omnium apostolorum, in assumptione et in natiuitate sanctæ Mariæ, et in annunciatione sanctæ Mariæ, in festivitate sancti Michahelis archangeli, in festiuitate sancti Martini episcopi, in nataliciis beatorum martirum Laurentii, Mauricii, sociorumque eorundem et in festiuitate omnium sanctorum et in illis festiuitatibus illorum sanctorum, quorum corpora requiesunt in ipso archiepiscopatu et in consecratione episcoporum atque ecclesiarum et in uestræ ordinationis die. Super hæc autem, deprecatione Heinrici inperatoris, nostri dilectissimi filii, super naccum equitandi licentiam damus, in sollempnibus diebus tantummodo in uestra sede. Et palleo utendi in ordinationibus ecclesiaticis et crucem ante vos portandi, sicut antecessores vestri habuerunt, licentiam damus. Sancta trinitas fraternitatem uestram diu conseruare dignetur incolumem atque post huius seculi amaritudinem ad perpetuam perducat beatitudinem. Benevalete.

Data VIII. Kalendas Maii per manus Petri diaconi, bibliothecarii et concellarii sanctæ apostolicæ sedis. Anno domini Clementis secundi papæ secundo. Indictione XV.

(Lappenberg, Urkund. I, nr. 72; efter originalen).

6. Leo IX (1053).

(Brudstykke; resten er ligelydende med den foregående).

Leo episcopus etc.

— — — Cum illis eciam, qui hoc tempore ad Christi conversi sunt fidem, protegente Dei gratia, videlicet episcopos in omnibus gentibus Sueonum seu Danorum, Noruuechorum, Islant, Scrideuinnum, Gronlant et universarum septentrionalium nationum nec non eciam in illis partibus Sclauorum, quæ sunt a flumine Pene usque ad fluuium Egidre, ita ut sub tua tuorumque successorum, Ammaburgensis ecclesiæ archiepiscoporum, maneant potestate. Insuper apostolica auctoritate iubemus atqve suademus episcopis Halversoethensis et Hildeneshemsis et Bodalbruniensis et Mimindensis et Ferdensis ecclesiarum, ut salva in omnibus debita subiectione archiepiscoporum suorum, tibi tuisque successoribus solatium quantumcumque possunt, per omnia prebeant ad lucra animarum quærenda, sic tamen, ut iam Domino acquisiti et acquirendi tuo tuorumque successorum archiepiscopatui subiecti permaneant.

Et quia legatione apostolicæ sedis et uice nostra in gentibus supradictis decreuimus te fungi, quemadmodum et beatissimus Bonifacius, Maguntinus archiepiscopus, a reuerentissimis predecessoribus nostris, Gregorio secundo et Gregorio tertio atque Zacharia, quondam legatus germanicus est constitutus sanctæ romanæ et apostolicæ sedis priuilegio, decernimus te tuosque successores non tantum antiquis, sed etiam secundum meritorum incrementa nouis ampliare honoribus, si tamen exemplo supradicti martiris Bonifacii sacramento et debita subiectione semper praesto sint obedire nobis nostrisque successoribus in apostolica sedi. Igitur iuxta suprascriptum tenorem concedimus et per te tuis successoribus in perpetuum licentiam ordinandi episcopos infra diocesim seu prouintiam uestram uel certe per prouintias gentium supradictarum, quascumque ad ouile Christi tam per uos quam per nuntios uestros adducere, proueniente et subsequente diuina gratia, ualueritis. Simul etiam concedimus

pallio uti, sicut a predecessoribus nostris dinoscitur uobis concessum fuisse, id est in natiuitate et in octaua Domini etc.

Et quia deuotionem tuam, quae gentibus euangelizare cupit, cognoscimus, ex nostra munificentia superaddimus prefato tuo honori, palleo uti etiam sabbato sancto paschæ, in sanctæ crucis inuentione et in protomartiris Stephani festiuitate, caput quoque tuum mitra, quod est insigne Romanorum, insigniri. Et si quis huic nostræ auctoritatis priuilegio contraire uel in aliquo illud temerare temptauerit, anathema sit. Qui vero pie obseruauerit, gratiam et benedictionem consequatur.

(S) Benevalete.

Datum VIII idus Januarii per manum Friderici diaconi, sanctæ Romanæ ecclesiæ bibliothecarii et cancellarii, vice domni Hermanini, archicancellarii et Coloniensis archiepiscopi. Anno domni Leonis noni papæ IIII°, indictione VI.

(Lappenberg, Urkundenbuch nr. 75; efter originalen).

II. To falske adkomstbreve for kirken i Hamburg.

(Kejser Ludvig 834. Pave Sergius 907).

Den i det foregående (s. 9 ff.) omtalte bulle, som tilskrives Sergius, har følgende indhold:

Paven har modtaget Adalgars brev og deraf set den uret, som er gjort ham og hans kirke, og han er bleven højlig bedrøvet, såvel over pave Formosus's uretfærdige samtykke som over Heriman af Köln's og erkebispen af Mainz's forargelige bedrageri. Dertil slutter sig en række almindelige talemåder om nødvendigheden af at de fremfarne pavers og høvdingers ord holdes i ære, ligesom kirken i sin helhed hviler uryggelig på Kristus som en hovedhjørnesten. Derfor tilbagekalder han, ifølge sin apostoliske myndighed og efter mange brødres dom, hvad uret der er tilføjet kirken i Hamburg efter Herimans tilskyndelse med pave Formosus's og kong Arnulfs uretfærdige samtykke, medens han stadfæster, hvad pave Nikolaus og de andre forgængere har tildelt den, nemlig den erkebiskoppelige myndighed over de Danskes, Nordmændenes, Sveernes og alle nordiske folks riger, samt at

kirken i Bremen og den i Hamburg ikke skal være to, men én; enhver som handler herimod trues med band og fordømmelse. Erkebisperne af Köln og Mainz suspenderes indtil videre på grund af deres uretfærdige fremfærd og fordi de i Tribur har tilintetgjort og foragtet det apostoliske sædes og de berømmelige kejseres privilegier. Endelig meddeler paven, at han efter Adalgars bøn har tilskrevet to (fem) af hans nabobisper, at de skal gå ham tilhånde ved bispevielsen, medens han opfordrer ham til at meddele, når og hvor han agter at indvie bisper. — Bullen er dateret af kansleren Peder, d. 1. Febr. (5. nonas Febr.!) i det 3. indiktionsår.

De betænkeligheder, som rejser sig mod denne bulles ægthed, er så talrige, at den ikke blot må betegnes som et falskneri, men tilmed som et meget slet udført. Dateringen er umulig: Sergius (pave 904—11) havde intet 3. indiktionsår (de nærmeste er 900 og 915), og dateringen besørgedes ikke af nogen kansler før midt i det 11. århundrede. På en så sen tid tyder også folkenavnene (se s. 15), ligesom den omstændighed, at der i den ene afskrift nævnes 5 bisper til hjælp ved vielsen (s. 11). Da Adam kender den i denne form, er det altså udenfor al tvivl, at den falder i Adelberts tid, en omstændighed, der afgør den endnu for nylig genoptagne strid om; hvorvidt endel af de store falsknerier må tilskrives denne erkebiskop *).

Men de to former, med to og med fem biskopper, lader formode, at falskneriet fra Adalberts tid har benyttet et ældre grundlag, ligesom vi i flere andre tilfælde ser den ene falske form afløse den anden. Det ligger desuden i sagens natur, at det ikke let kunde falde nogen ind i Adalberts tid fra ny af at lave en restitutionsbulle fra begyndelsen af det foregående århundrede; stridsspørgsmålet med Köln havde i det sidste hundredår ingen interesse havt. Men også selve bullens hovedstykke er falsk fra ende til anden, som det fremgår af en række forsyndelser mod de virkelige forhold. Sergius anerkendte slet ikke sin forgænger Formosus for pave og dog kalder han ham to gange således i dette aktstykke; kirken i Hamburg havde ingen kejserlige privilegier om forbindelsen med Bremen, den sag var afgjort af kong Ludvig, og dog tales der her gentagne gange endog om flere kejsere. De to erkebispers suspension kendes ikke andensteds fra, tvertimod giver deres forhold til pavestolen ingen somhelst anledning til at fæste lid til en efterretning som denne. Endelig véd Adam af to forskellige kilder, at afhængig-

---

*) Jahrbücher f. d. Landeskunde der Herzogth. Schl., Holst. u. Lauenb. X (af Schröder og Koppmann). Sml. om Sergius: Koppmann, p. 59 f.

heden af Köln varede ved til ud over Adalgars død — (efter et skrift fra Korvej viedes nemlig hans efterfølger Hoger af Heriman, og efter en mundlig kilde fortælles, at Bremen var afhængig af Köln under begge disse bisper) — og det bliver altså umuligt, at Sergius kan have stilet et sådant brev til Adalgar. Vilde man derimod også ansé dette for et senere falskneri og tilskrive Hoger den oprindelige bulle (altså fra tiden 909—11, mellem Adalgars og Sergius's død), således som man har forsøgt, da vilde dette blive umuligt af hensyn til de to bisper, som alt nævnes i den ældste redaktion, Biso og Wigbert, thi de døde henholdsvis d. 9. Sept. 907 og d. 8. Sept. 908. Herefter er denne bulle ikke blot »mistænkelig« i sin nærværende form, som de tyske lærde indrømmer, men falsk fra ende til anden, lavet uden noget somhelst grundlag*).

Spørgsmålet er da: når kan dette være sket? eller med andre ord: når kunde erkebisperne have brug for en sådan bulle? Som vi har set afgjordes sagen ved Agapitus's bulle fra året 948: skal nu falskneriet sættes før eller efter den? Der vilde tilvisse være nogen grund til at sætte det før dette tidspunkt, således altså, at det brugtes i Rom til at fremkalde den tilsvarende ægte bulle. Men herimod taler dog bestemt den omstændighed, at der kun lå en menneskealder mellem de to paver, så det må ansés for umuligt, at et sådant falskneri kunde blive uopdaget, medens derimod Agapitus's bulle let forklares af hele den historiske situation. Langt lettere forklares den falske Sergius som opstået efter den ægte Agapitus, med den som forbilled, og bestemt til at bruges, ikke i Rom, men i Köln. Og her henvises vi da til striden med Brun, kejser Ottos broder (erkebisp i Köln 953—65), der søgte at tilbageføre det ældre forhold. Her kunde det være af betydning at vise, at Agapitus's afgørelse ikke var den første i denne ånd, udstedt uden hensyn, måske uden kendskab til hvad Formosus havde udtalt efter kirkemødets vidnesbyrd og den i Tyskland velbekendte og meget omtalte gudsdom i Tribur (endnu Adam kalder den fabula grandis) —; selv Formosus's fordømmelse af sin efterfølger Sergius gav den bedste anledning til her at indskyde et falskneri, der kunde danne en modvægt og særlig ved truslen mod de tidligere erkebisper bidrage til om muligt at skræmme Brun. Da denne nu for bestandig gav afkald på enhver højhed over Bremen i henhold til Formosus, kan den falske bulle heller ikke tilskrives noget senere tidspunkt.

---

*) Herpå tyder også Adams efterretning om, at også den pavelige bulle til nabobisperne fandtes i arkivet i Bremen. Havde det virkelig været pålagt dem at hjælpe Adalgar, hvorfor var da ikke bullen kommen dem i hænde? (I, 52).

Til samme tid må da vistnok også forfalskningen af kejserbrevet fra 834 henføres. Det foreligger nu i 3 (falske) former, den ene fremgået ved forfalskning af den anden; den ældste har tjent til forbilled for en forfalskning, som der senest kan have været brug for under Sergius IV, 1009—14*), medens der forekommer et indskud, som synes at tyde på, at den er yngre end 937 (se nedenfor s. 27 anm.). Dümmler (Ostfr. Reich I 264 anm. 60) og Rettberg (II, 492 fl.) antager den første forfalskning for sigtende til at bevise Hamburgs ret til patriarkatet, Koppmann derimod (s. 44) lægger al vægten på omtalen af klostret Turholt, som alt Dümmler nævner ved siden af patriarkatet. Men selve Koppmanns analyse af brevet modsiger på det bestemteste hans egen påstand. Hvad han selv betegner som ægte, fordi lignende forekommer i aldeles samtidige breve, går altsammen på Turholt, medens hele fortællingen om bispedømmets stiftelse stemmer med Rimbert og indeholder en række forsyndelser mod, hvad der kan ansés for muligt i et sådant aktstykke. Dertil kommer den af alle overséte eller undervurderede omstændighed, at brevet er udstedt d. 15. Maj 834, over 3 år efter bispedømmets oprettelse og efter Ebos fald. Det ægte brev har da også tydelig nok kun rekapituleret bispedømmets oprettelse, medens al vægten falder på den gave, kejseren har tillagt det, klostret Turholt, og særlig de friheder, der tillægges dette; først her går det over fra perfectum til at bruge præsens. Hertil svarer også indledningen (s. brevet nedenfor).

Forfalskningen går derimod ud på noget ganske andet. Man havde rimeligvis slet intet aktstykke om bispedømmets oprettelse; man har da omdannet dette privilegium til et stadfæstelsesbrev ved at indskyde hele biografiens fortælling om kejserens plan og forhåbninger, endog med en gentagen udtalelse af anger over den forsømmelighed, Ludvig havde vist overfor sin faders tanke at oprette en uafhængig kirke hinsides Elbe. Denne forfalskning finder sin fulde forklaring fra striden mellem Adaldag og Brun**), da det gjaldt om at vise missionskirkens betydning, og den er særlig bestemt til at gøre indtryk på kong Otto, der så gerne vilde ligne de fremfarne kejsere, og på hvem vistnok også den gentagne omtale af »kejsernes testamenter« i Sergius's bulle er myntet. Adam siger da også udtrykkeligt, at det var denne betragtning, som gjorde udslaget, idet Brun indrømmede, at kirken i Hamburg, der var stedt i så stor fare for hedningerne, ikke burde krænkes af nogen, men tvertimod hædres og støttes

*) Koppmann, s. 45. Brevet er i denne form trykt som bilag til hans afhandling: die Urkunden etc.

**) Koppmann antyder det samme, men kun for at afvise det, s. 44 anm.

af alle kirker. Når Adam endvidere tilføjer, at man i Bremen med dyb taknemlighed mindedes diakonen Erp, som førte denne sag til en så heldig ende, hvorfor han senere af Otto II blev udnævnt til biskop i Ferden, så har vi her tillige vistnok manden, som foretog både forfalskningen af gavebrevet og udarbejdelsen af bullen, den første for at påvirke Otto, den sidste for den rettænkende og kirkeligsindede Brun, hvis endelige afkald på Kölns vegne var det mål, som efterstræbtes og heldig nåedes.

Gavebrevet for Turholt har i sin oprindelige skikkelse vistnok på det nærmeste lydt således*):

In nomine domini Dei et salvatoris nostri Jesu Christi. Hludovicus divina propitiante clementia imperator augustus. Si specialibus cujusque fidelium nostrorum necessitatibus perspectis. subveniendum esse imperialis auctoritas monstrat, quanto magis ad debitam generalitatis providentiam aequum dignumque pertinet, ut et ecclesiae catholicae atque apostolicae, quam Christus suo pretioso sanguine redemit, eamque nobis tuendam regendamque commisit, piam ac sollicitam in cunctis oporteat gerere curam, et ut in ejus provectu vel exaltatione congruam adhibeamus diligentiam, novis ad ejus necessitatem vel utilitatem atque dignitatem pertinentibus rebus nova imo necessaria et utilia provideamus constituta. Idcirco sanctae Dei ecclesiae filiis, praesentibus scilicet et futuris, certum esse volumus, qualiter diuina ordinante gratia nostris in diebus aquilonaribus in partibus, in gente videlicet Danorum sive Sueonum, magnum coelestis gratia prædicationis sive acquisitionis patefecit ostium, ita ut multitudo hinc inde ad fidem Christi conversa mysteria coelestia ecclesiasticaque subsidia desiderabiliter expeteret. (—) Quam ob rem una cum sacerdotibus caeterisque imperii nostri fidelibus hanc Deo dignam cernentes causam valde necessariam atque futuræ ecclesiæ dignitati proficuam, dignum duximus, ut locum aptum nostris in finibus evidentius eligeremus, ubi sedem episcopalem (—) statueremus, unde omnes illæ barbaræ nationes aeternæ vitæ pabulum facilius uberiusque capere valerent, et sitientes salutis gratiam præ manibus vel oculis haberent incessanter, insuper et magnorum progenitorum sacra lucrandi studia nostris in diebus nunquam deficerent. Genitor etenim noster, gloriosæ memoriæ Karolus omnem Saxoniam ecclesiasticæ religioni subdidit, jugumque Christi adusque ad terminos

*) Sml. Koppmanns analyse, der dog (formentlig med urette) forkaster langt mere som uægte. De udeladte interpollationer er betegnede ved (—); hvor enkelte udtryk er forandrede, er det sket efter Ansgars levned, der formentlig på disse steder har refereret efter det ægte brev, og betegnet ved [ ].

Danorum atque Slavorum corda ferocia ferro perdomans docuit. Ubi inter has utrasque gentes (—) ultimam Saxoniæ partem sitam et diversis periculis, temporalibus videlicet et spiritualibus, interiacentem prospiciens, pontificalem ibidem sedem fieri decrevit trans Albiam. (—) Sed et eidem ecclesiæ sacras reliquias ac plura ecclesiastica munera pia largitate specialiter destinare curavit. Post[ea quoque ipsam] parrochiam cuidam presbytero Heridac nomine specialiter commendavit (—). Delegavit etiam eidem presbytero quandam cellam Hrodnace vocatam, quatinus eidem loco periculis undique circumdato fieret supplementum.

Sed quia consecrationem jam dicti viri velox ex hac luce transitus pii genitoris nostri in diebus ejus fieri prohibuit, (—), ne quid eius studii imperfectum remane[ret], statuimus una cum consensu [episcoporum ac plurimo synodi conventu] præfata ultima in regione Saxonica trans Albiam in loco nuncupato Hammaburg cum universa Nordalbingorum provincia ecclesiæ proprii vigoris constituere sedem. Cui (—) solenniter consecrari (—) Ansgarium fecimus (—) episcopum (—) generali in conventu totius imperii nostri præsulibus congregatis (—). Cui (—) tam nostra quam sanctæ Romanæ ecclesiæ sedis auctoritate hanc Deo dignam in gentibus commisimus legationem ac proprii vigoris ascribere decrevimus dignitatem.

Et ut hæc nova constructio periculosis in locis coepta subsistere valeret, nec prævalente barbarorum saevitia deperiret, quandam cellam Turholt nuncupatam tam huic novæ constructioni perenniter servituram, quam suæ successorumque suorum in gentibus legationi, ad nostram nostræque sobolis perpetuam mercedem divinæ obtulimus majestati. Homines quoque, qui ejusdem cellæ beneficia habere videntur ab omni expeditione vel militia sive qualibet occupatione absolvimus, ut idem venerabilis episcopus ad hanc Deo dignam peragendam in provisis temporibus legationem nullam in hac paciatur impedimentum. Dona vero, quæ ex eadem cella nostris patribus dare solebant, et nobis quoque successoribusque nostris similiter dari volumus. (—).

Res quoque (—)*) præscripti monasterii sub plenissima defensione et immunitatis tuitione volumus ut consistant ac tueantur, ita ut nullus judex publicus aut alia quælibet potestate publica prædita persona de eorum rebus freda, tributa, mansionaticos, vel paratas, aut teloneum vel fideiussores tollere aut homines ipsorum tam litos quam et ingenuos super terram eorum manentes distringere, nec ullas publicas functiones aut redibitiones vel illicitas occasiones requirere vel exigere præsumat Sed liceat præ-

---

*) (præfatæ sedis et) må være indskud, thi først d. 30. Juni 937 fik kirken i Hamburg disse »concessiones« (Lappenberg nr. 31).

citas occasiones requirere vel exigere præsumat. Sed liceat prædicto venerabili episcopo suisque successoribus ac omni clero sub eorum regimine constituto quiete in Dei servitio degere et pro nobis proleque nostra atque statu totius imperii nostri divinam misericordiam exorare.

Et ut hæc auctoritas sui vigoris perpetuam obtineat firmitatem manu própria subter eam firmavimus et annuli nostri impressione signare jussimus.

Signum Hlode (M.) vici piissimi imperatoris.

Hirminmarus notarius ad vicem Theodonis recognoui.

Data idus Maji, anno Christo propitio 21. imperii domini Hludovici piissimi augusti, indictione 12.

Actum Aquisgrani, palatio regio, in Dei nomine feliciter, amen.

(Cæsar. Her efter K. Koppmann: die ältesten Urkunden des Erzbisthums Hamburg-Bremen. Beilage 2).

III. Henrik I's og Otto I's foregivne Jyllandstog.

Da jeg efter en nøjere prøvelse af Widukind (foranlediget ved det fortrinlige skrift af A. Köpke: Widukind von Korvei) og de andre samtidige kilder har troet at måtte opgive den forhen ytrede formodning, at efterretningen om et tog af Henrik I, ved hvilket han trængte frem i Jylland og kristnede »kong Knuba, var opstået ved sammenblanding af to forskellige tildragelser: et tog mod en vikingehøvding Gnupe i Frisland og et andet op i Jylland uden nærmere angivne følger men som foranledning til Danevirkes genopførelse af Thyre Danebod (se Bidrag til Nordens hist. i middelalderen s. 13. Årbøger f. n. oldk. 1871, s. 96 f.), skal jeg endnu engang i al korthed komme tilbage til dette spørgsmål.

Den samtidige Thietmar af Merseburg fortæller, at Otto II kort efter sin tronbestigelse (nemlig 974) gjorde et tog mod de Danske, erobrede Danevirke og anlagde en borg i disse egne. Ni år efter berettes endvidere, at de Danske har tilbageerobret og ødelagt den, samt dræbt besætningen (Pertz III 760, 766.)

Adam kender intet til disse tildragelser; derimod tillægger han efter en »kyndig dansk biskops« vidnesbyrd kong Henrik et erobringstog, hvorved der indsættes en markgreve i egnen mellem Sli og Ejder, medens Gorm (Hardeknud Orm) tvinges til

at lade kristendommen forkyndes frit i riget. Senere ødelægges denne borg af de Danske, men Otto I gør da atter et sejrrigt tog, helt op til Limfjorden (Ottesund), tvinger Harald til dåb og gør sig til herre over landet, hvilket fremgår af hans brev for de jydske bispedømmer (965). (Adam I 58. 59. II 3).

Hvad først hele den forbindelse angår, som skal have fundet sted mellem disse tog og kirkens stilling, da kan den her lades ude af betragtning, da den udelukkende skyldes Adams uheldige kombinationsevne (se »om kristenforfølgelser i Danmark«, årb. f. n. old. 1871). Dernæst er det jo temmelig indlysende, at forfatteren har skudt begivenhederne fra Otto II's tid tilbage til Henrik I og Otto I; selv de tyske forfattere har da også i den nyeste tid indrømmet, at Otto I's foregivne tog aldrig har fundet sted (Waitz: Jahrb. des d. Reichs unter Heinrich I, Neue Bearbeitung: Excurs XV, die deutsche Mark an der Schlei, s. 264. Oscar Grund: Kaiser Otto des Gr. angeblicher Zug gegen Dänemark i Forschungen z. d. Gesch. XI). Der står da kun tilbage at undersøge, hvilken betydning der må tillægges Henriks tog mod de Danske (934). Stridsspørgsmålet er her lige skarpt: Waitz holder i sin ovennævnte afhandling i et og alt på Adams fremstilling efter den kyndige danske biskop.

Undersøger vi de samtidige kilder (Adam kommer her en 130—40 år bagefter!), da finder vi først i årbøgerne fra Reichenau i Schwaben (Pertz I 69) til år 931: Hainricus rex reges Abodritorum et Nordmannorum effecit christianos. Waitz oplyser imidlertid (Jahrbücher s. 144, anm. 5), at udgiverne her har foretaget en vilkårlig rettelse: håndskriftet har »regem«. Dette stadfæstes også som den rette læsemåde af continuator Reginonis (Pertz I 617), der har havt samme kilde: »H. r. regem Abodritorum et regem Danorum effecit christianos«; forfatteren har fundet regem og derfor indskudt det nok engang foran Danorum for at undgå fejlen med christianos. Det ene rimelige er imidlertid, at den oprindelige og samtidige optegnelse her har havt: »H. regem Abodritorum effecit christianum«, hvad der virkelig hører til dette år, og at det andet er tilføjet nogle år efter, da også en dansk konge var omvendt, uden at det sproglige blev rettet på en tilfredsstillende måde*). Men dermed falder da disse forskellige optegnelsers værd bort af sig selv.

Widukind fortæller følgende: »cum autem omnes in circuitu nationes (H.) subiecisset, Danos, qui navali latrocinio Fresones incursabant, cum exercitu adiit vicitque, et tributarios faciens, regem

*) Når Korner kalder Nordmankongen Gudurynus (Eccard, corpus II 523. Waitz 145 anm. 3), så tænker han åbenbart på den hos Thietmar nævnte konge Gutring fra en langt senere tid.

eorum nomine Chnubam baptismum percipere fecit.« (I 40). Vedel, og efter ham Gram, Scheidt o. fl. fortolkede dette sted efter ordene: »de Danske, som hærgede Frisland«, og denne fortolkning tror jeg at måtte fastholde, ikke som den mindst sårende for nationalfølelsen, men som den, der alene kan bringes i overensstemmelse med Widukinds egen fortælling. Widukind omtaler de Danske ofte, han betragter dem som et tildels kristnet folk og kalder dem derfor aldrig barbarer, således som Venderne (Köpke, a. skr. 83). Men under samme navn indbefatter han tillige vikingesværmene, ja han kalder endog Rouen for »Danorum urbs« (III 4). Hvad nu udtrykket »qui navali latrocinio Frisones incursabant« angår, da har det to paralleler, der synes at måtte gøre dets rette forståelse utvivlsom. I 29 siges således, at grev Odo af Paris vilde kæmpe med de Danske, »qui jam multis annis Karoli regnum vexabant«, og I 31 siges Reginbern at besejre de Danske, »multo tempore Saxoniam vastantes«, hvorved han befrier fædrelandet »ab illorum incursionibus«. Her er der dog utvivlsomt begge steder tænkt på en kamp i vedkommendes fædreland: Odo vil dog vel ikke føre krig i Jylland, fordi Jyderne hærger Frankrig, og lige så lidt vil en saxisk adelsmand andet end rense landet for de fremmede, tilbagevise deres angreb, når de kommer. Selve denne fortælling om Reginbern taler desuden på det bestemteste mod et tog af Henrik til Jylland. Widukind kunde dog umuligt tilskrive ham æren for at have værnet om Saxland »indtil denne dag«, dersom kongen selv med hele sin magt havde klaret den sag. Reginberns kampe falder desuden efter Henriks tid, idetmindste var de ikke tilende før efter 940, thi endnu ved den tid siges Saxland at lide af de Danskes overgreb (II 20).

Henriks fortjeneste derimod var det at have tvunget de Danske i Frisland til underkastelse, deres »konge« Gnupe til dåb; det var efter årbøgerne fra Korvej 934, til hvilket år der her anmærkes: Heinricus rex Danos subeit (Pertz III 4). Gram tænkte herved på de Danske ved Utrecht, og de tyske forfattere har søgt at vise det uholdbare heri (Waitz, a. skr. s. 263); men det ligger nærmere at tænke på den frisiske kyst ved Weser og Ems, hvor Harald havde havt sit len Hrjustri, og hvor Rimbert senere havde deltaget i et blodigt slag ved Noorden. Togene hertil var så gamle som overhoved vikingefærden, alt Gudfred havde afnødt Friserne skat og de senere konger gentog deres fordringer på en overhøjhed over disse strækninger.

Hvad endelig den kendsgerning angår, at Danevirke netop i denne tid må være bleven opbygget fra ny, da forklares den tilstrækkelig af de grænsefejder, som stadig fandt sted syd for Ejderen; Reginberns fortjenester i den henseende har vi alt set

omtalte; et andet træk er den saxiske høvding Hermans fortælling til hertug Vilhelm af Normandiet (941), at han havde lært dansk i fangenskab (Dudo, hos Pertz IV 97). Også Gudfred lod jo virket sætte istand, da Karl drog frem over Elbe. Desuden gav Henrik selv det bedste exempel ved sine fæstningsanlæg mod Ungarerne.

IV. Tidsregningen i den norske kongerække.

I »årbøger for nord. oldkyndighed og historie« 1869, s. 284 ff. har jeg fremsat mine grunde for at ansé følgende tidsregning for den, der ene kan tilfredsstille den i krønikerne og kongesagaerne nedlagte norske tradition:

Harald Gråfels drab 976.
Håkon jarl kommer til Norge 977.
Håkons fald og Olavs komme 997.
Svolderslaget 1002.
Erik jarl forlader Norge 1014.
Hellig Olavs komme 1015.
Slaget ved Stiklestad 1030.

Hvad jeg dèr har fremsat som beviser, er i korthed følgende: Hellig Olav var ialt konge i 15 år; den samtidige skjald Sighvat siger udtrykkeligt, at der gik 15 år for ham som konge »áðr (hann) felli«; Thjodrik har det samme efter en gammel kongeliste: 13 år var han enekonge, 1 år sammen med Knud (d. e. udenlands), 1 år med Sven jarl. At han faldt i året 1030 kan der ingen tvivl rejses om, da også de samtidige engelske årbøger har det; han kom altså hjem i sommeren eller efteråret 1015.

Før Olavs komme havde Håkon Eriksøn været jarl et år efter sin faders tid, og denne var jarl i 12 år*); dette fører til 1002 for Svolderslaget. Olav Trygvesøn var konge i 5 år, og Håkon var regerende jarl i 20; dette fører til året 977 for hans komme til riget. Men det samme fremgår af, at der var misvæxt i året 976, hvad der gav anledning til Harald Gråfels fald ved Hals. Hermed stemmer endvidere opgivelsen af Olavs alder til 27 år, da han kom til Norge, siden hans fødsel efter al sandsynlighed falder i året 970, og de engelske beretninger om hans

*) Hist. Norv. giver Håkonsønnerne tilsammen 14 år, d. e. 1002—16.

forhold til Æthelred efter fredslutningen med ham og Sven i efteråret 994, da han påtog sig landets forsvar mod erobringer, hvorefter der er ro ved kysterne indtil 997.

Ligeoverfor denne beregning står som bekendt Ares opgivelse (efter Sæmund), at Svolderslaget skulde have fundet sted i året 1000; men hans avtoritet afkræftes formentlig, såvel ved hans usikkerhed i norske forhold i det hele, som særlig i dette punkt, som han kun giver på en andens ansvar.

Hertil kan endnu føjes følgende.

Med hensyn til Ares og Sæmunds mangelfulde beregninger, der ligger til grund for kongesagaerne kan vi indskrænke os til de utvivlsomme fejl, der formentlig i høj grad svækker deres troværdighed. Hertil hører først og fremst henførelsen af Sven Tjugeskægs død til året 1008 og Knud den stores tronbestigelse i England 1011, såvel som Briansslaget i Irland til 1004, (istedenfor henholdsvis 1014, 1016 og 1014), opgivelser, der går gennem alle sagaer, og utvivlsomt stammer fra Are, der skrev om kongerne i Norge, Danmark og England (vistnok netop de danske konger i England). — Endvidere sagde Are, at Olav Haraldsøn var konge i 15 år, før han forlod Norge (Snorre, O. H. 189), hvad der strider mod Sighvats kvad, og endog har vakt Snorres indsigelse i henhold til alþýðu sögn. — Dernæst kan der mindes om, at Are gør Olav Hvite i Irland til samtidig med sin oldefar Sigurds ældre broder Ivar Benløse, hvad der ikke vidner om nogen sær klarhed i den ældre kronologi.

Hvad Sæmunds kongerække fra Harald Hårfager til Magnus den gode angår, da er den mildest talt helt igennem meget unøjagtig og gør sig tilmed skyldig i en fejl som den at regne 33 år på Håkon jarl efter Harald Gråfels fald (fornm. sögur X 425), medens denne sidste kun får 9 år, i strid med alle andre kilder.

Hertil kommer endelig, hvad Are har om tidsregningen i den islandske historie (opbevaret i Snorres fortale). Et fast holdepunkt findes her i biskop Islejfs død, søndagen d. 5. Juli 1080 (Hungrvaka k. 2). Da var Are 12 år gammel. Syv år gammel kom han til Hal i Haukadal og var dèr 14 år; det må have været indtil Hals død; thi denne indtraf 9 år efter Islejfs. Herefter var Are født 1068 og Hal død 1089; alligevel siges han at være født året efter Harald Hårdrådes fald (1066).

Hal var ved sin død 94 år gammel; 3 år gammel døbtes han af Thangbrand og det var året før kristendommen blev lovtagen på Island. Dette vilde ved en ligefrem tælning føre til årene 995, 998 og 999; men det er umuligt at afgøre, hvilke unøjagtigheder der her kan være løben med ind i opgivelserne; vi kender ikke Hals dødsdag (5. Juli $^{1089}/_{90}$), endnu mindre hans fødselsdag, da vi ikke véd, om han alt var fyldt 94 år ved

sin død eller måske var nær 95; vi kan ikke kontrollere, hvor gammel han var som »treårs dreng« og vi véd endelig ikke om »året derpå« er godt $\frac{1}{2}$ eller henved $1\frac{1}{2}$ år efter dåben. Ved denne række opgivelser begrænses i virkeligheden året for kristendomspåbuddet kun ufuldkomment til 997—1002.

En mere direkte tidsbestemmelse haves derimod i den ytring, at Islejf døde »nær 80 vetra« efter Olav Trygvesøns fald. Vel udelader den særlige Olavssaga her ordet »nær«, men da det langt lettere kan forstås, at en afskriver har udeladt det i henhold til den almindelige tidsregning, end at nogen skulde have tilføjet det i strid med den, må det vistnok ansés for givet, at Are selv har skrevet således. Men det må da også indrømmes, at han ikke herved kan have tænkt på den forskel af 2 måneder, som kunde fremkomme, når Svolderslaget sattes til året 1000, men må have tænkt på et »nær« i årenes tal. Satte Are f. ex. Svolderslaget til året 1002, måtte han netop være i sin fulde ret til at bruge dette udtryk. Det ses heraf, at Are med god grund i sin yngre (bevarede) bog har påberåbt sig Sæmunds avtoritet for den opgivelse, at kristendommen blev lovtagen og Olav faldt i samme år, nemlig 1000; han selv havde ikke i sin første (større) bog, som Snorre skriver ud, troet at kunne bestemme Olavs fald nærmere end til et »nær 80 år« før Islejfs død.

På den anden side støttes min forhen fremsatte beregning på det mest utvetydige af den ældre (»legendariske«) hellig Olavs saga, der af G. Storm tillægges Styrmer Frode, men uimodsigeligt er affattet efter ældre forbilleder.

Det må strax bemærkes, at der af denne sagas tidsmærker må opgives to som ubrugelige. Det første er det, at der var hengået 30 år mellem de to Olavers fald (k. 53), da det er et senere indskud, hvad der strax vil ses ved at læse sætningen i sin helhed*), og yderligere fremgår deraf, at det mangler i Flateyjarbóks text. Dernæst den forbindelse, hvori Olavs fødsel (995) sættes med Sven jarls flugt, som G. Storm har taget for et tidsmærke. Her er der nemlig fra forfatterens side aldeles ikke tale om nogen kronologisk bestemmelse; han gengiver kun et folkesagn om Olav Gejrstadealv, der skulde have været virksom ved den store konges fødsel. Et sådant sagn opstår selvfølgelig ikke samtidig med fødselen, men ikke før den fødte er bleven en bekendt mand, neppe før han i det hele er bleven genstand for sagn, hvad der vel nok kan finde sted før hans

*) Tove var a ungum alldre i hærnade. oc tok tru a œzkomannz alldre. hann var með Ægli um vætrenn. foro utan um sumaret. þa red Olafr Haralldzsonr firir Norege. [þat sægja ok menn at XXX vætre være imilli falla þæira Olava]. þæir kvamo um haf. þat er sact at kona hans fære með hanum þorlaug oc dotter þæirra þorgiærðr. Konongr byðr osv.

død, men i dette tilfælde dog neppe er sket før en god stund efter. Hvad sagnet vilde med Sven jarl er da let at indsé: han er kun landets lovlige herre, der skal have sin del af højens indhold, sagnet har ikke noget somhelst andet karaktermærke for ham. Kun det, at han tillige flyr landet fra Viken. Men et sagn, der fastholdt dette, tænkte sikkert langt snarere på flugten efter slaget ved Nesje, der var vel kendt, end på en flugt efter Håkon jarls død, der ikke var genstand for noget bestemt sagn eller nogen tradition, så vidt vi véd. Da man fortalte om Olav Gejrstadealvs høj mindedes man kun, at Sven var Olavs forgænger, og bragte så ham i forbindelse med denne handling. At en sådan forudsætning strider mod den klarhed, der i det hele hersker indenfor den norske tradition med hensyn til begivenhedernes sammenhæng, kan ikke gøres gældende; thi hele denne fortælling er jo som fremhævet kun et enkeltstående lokalsagn, der af forfatterne er optegnet, fordi det vedkom hellig Olav, og det vil neppe gå flere andre enkelte fortællinger bedre, når man begynder at opløse sagaskrivningens konstværker i deres oprindelige led.

Lades altså disse to træk ude af betragtningen, så vil man ingen modsigelse kunne påvise i sagaens opgivelser; den stemmer på det nøjeste med hvad der forhen er fremsat som den oprindelige norske traditions resultater.

Vender vi os først til hovedpunktet, Olavs fald ved Stiklestad, da siger sagaen derom: hinn hælgi O. k. bar 15 vætr konongs namn þessa hæims i Norege til þess er hann fell. þa var hann halffærtugr at alldre. en þa var liðit fra burð Krist drottens vars þushundrað vætra oc 9 vætr oc 20 (k. 101). Samme udtryk bruger Ágrip; Thjodrik munk derimod siger, at Olav faldt onsdagen d. 29. Juli i året 1029.

Da disse krøniker nu af mange grunde må antages at have havt en fælles ældre kilde, så er det vistnok mere end sandsynligt, at det også har været tilfældet i dette vigtige punkt. Men denne kan da ikke være gengivet rigtig af Thjodrik; thi i året 1029 faldt d. 29. Juli (Olavsdagen) på en tirsdag, og først 1030, det rette år efter den angelsaxiske årbog og efter Ares opgivelse, på en onsdag. Men vi kommer ud over denne vanskelighed ved at lægge nøje mærke til de to islandske krønikers udtryk: der var gået 1029 vintre, da Olav faldt; dette var nemlig ikke tilfældet i året 1029 efter vor tidsregning, da vi tæller det løbende år, men først 1030. Det er bekendt at samme måde at tælle på findes under jydske lov: «fra at war hærræ warth fød, tha war gangen 1000 wintær, oc 200 wintær, oc fiurtigh wintær i marz maneth» d. e. Marts 1241. Vel er det så, at den almindelige islandske måde at datere på strider herimod, idet man vistnok i

reglen må forstå slige udtryk om det løbende år; men det er dog af overvejende sandsynlighed, at det ikke oprindeligt har været tilfældet. Den oprindelige kilde for opgivelsen af Olavs dødsdag har altså formentlig havt: »da der var gået 1029 vintre, onsdagen d. 29. Juli«, hvad der er fuldstændig korrekt*).

De øvrige opgivelser om Olav: at han var 35 år ved sit fald, 20 år, da han blev konge og 15 år konge (k. 101 og 29) stemmer indbyrdes overens og fører os til året 995 for hans fødsel. Men da Olav I faldt, var Olav II 7 år gammel; 6 år efter døde Sven Tjugeskæg og 3 år efter blev Knud konge i England, hvor han regerede i 24 år til sin død (k. 9). Dette fører til årene 1002, 1008, 1011 og 1035, af hvilke det sidste er historisk sikkert, det andet og tredje stemmer med forudsætningerne for hele den norsk-islandske tidsregning, hvorfra denne nu end har denne misvisning, og det første ligeledes på det nøjeste svarer til beregningen af de norske høvdingers regeringstid. At de 7 år ikke kan bero på en tilfældig fejl, som modstanderne af de her fremsatte betragtninger kunde fristes til at antage, ligger i, at han 5 år gammel siges at være døbt af Olav I, hvilke år de senere sagaforfattere, der brugte Ares tidsregning, konsekvent har forkortet til 3 (k. 6). Flere tidsbestemmelser har Styrmer ikke.

Som vi har set, angives Håkon jarls tid til 33 år, hvoraf de 20 falder på hans enevælde, de 13 altså før Eriksønnernes fordrivelse; dette fører os til året 964 for Sigurd jarls drab. Men nu stemmer alle efterretninger overens i at opgive den tid, som gik mellem kong Håkons og jarlens fald, til 2 år (Snorre, Olav H. saga, k. 11, efter Are), og kampen ved Fidje falder altså i året 962. Dette svarer da også på det nøjagtigste til de andre opgivelser, der sætter Eriksønnernes tid til 15 eller Harald Gråfels til 14 år. Are regnede 6 år på den sidste uenighed mellem Håkon jarl og Harald Gråfel (Snorre, O. T. k. 13), og Snorre regner selv andre 6 år på tiden forud, fra Sigurds fald (sst. k. 6). Vel giver Are Harald 15 år, men her lå en forvexling meget nær, da Gunhildsønnerne som helhed førte regeringen et år længere end han; den gamle hist. Norv. giver derimod Harald 14 år, og også Ágrip har udentvivl havt denne opgivelse; thi vel har den trykte udgave 15, men i håndskriftet findes kun et X med et raderet sted, der synes at svare til noget mere end et V; ejeren har rimeligvis villet rette et 14 efter andre opgivelser uden at være kommen videre end til at udslette den ældre læsemåde. Denne kildes gennemgående overensstemmelse med den

*) På samme måde må det også forstås, når Are og Kristni saga siger, at den sommer, da kristendommen blev lovtagen, »var liðið frá hollgan váis h. J. Kr. 1000 vetra«; det var tilfældet i året 1001.

sidst nævnte gør det desuden mere end sandsynligt, at der her oprindelig har stået 14.

Når Sæmund endelig opgav 9 år for Harald, da kan det formentlig kun yderligere svække tilliden til hans avtoritet. Thjodrik munk bevæger sig stadig i runde tal og kan ikke komme i betragtning ved disse undersøgelser. Når Munch (norsk f. h. I 2, 13) gennem en række vilkårlige kombinationer kommer til at give Gunhildsønnerne 4 år, da kan det neppe lønne sig umagen at komme tilbage hertil, da det jo ikke kommer an på, hvad der abstrakt kan forsvares eller ikke.

Håkon Adelsten var efter historia Norveg. og Ágrip konge i 24 år, altså fra 938—62. Ágrip deler disse år i to grupper: i de første 15 var der fred, i de sidste 9 hærgede Gunhildsønnerne Norge. Denne deling er hos Thjodrik noget afvigende, idet de to perioder bliver henholdsvis 19 og 5. Fagrskinna endelig nævner såvel Håkons 16. som 20. år som betydningsfulde, i det første blótede han, i det sidste høstede han følgerne af sit frafald i den ufred, som fulgte på. Alligevel giver såvel Fagrskinna som Snorre ham ialt 26 år, uden al trivl fordi Sæmund beregnede det således (XXVI for XXIV?); men vi tør efter det forhen fremsatte ikke tillægge dette nogen betydning ligeoverfor det overensstemmende vidnesbyrd af den ældste norske tradition. — Forud for Håkons tiltrædelse som konge bliver vanskeligheden ved en sikker tidsregning større, idet selve de ældste beretninger er noget afvigende. Alle synes enige om, at Håkon kom til Norge året før han blev konge, altså 937, en omstændighed, som man neppe kan undlade at sætte i forbindelse med kong Æthelstans store sejr over Nordboerne ved Brunanburh i dette år. Med h. t. Erik er der derimod nogen vaklen. Sæmund giver ham ialt 5 år, Ágrip ligeså, med den nærmere bestemmelse, at de 2 faldt før, de 3 efter Haralds død; Fagrskinna derimod lader ham kun sidde to år efter faderen, et alene, og et efter broderens ankomst, og hist. N. nævner kun ét år for ham som selvstændig konge. Vi får herved enten 938 eller 936 som Haralds dødsår, og i begge tilfælde 933 for Eriks tiltrædelse i faderens levetid. Med hensyn til Haralds regeringstid er alle enige i at give ham 73 år ialt, undtagen Ágrip, der nøjes med 70, som de andre beregner for tiden før Eriks udnævnelse. Antages det, at der har ligget en fælles beregning til grund for disse opgivelser, da har den sikkert lydt på 70 og 73 år, og vi tør vistnok også heraf slutte, at Ágrips fordeling af Eriks 5 år beror på en forvexling, idet de 3 med rette falder før, de 2 efter faderens død, det eneste, som alle de andre kilder vil kunne enes om, medens Ágrip selv i sine 70 år for Harald synes at have ét led af denne række. Går vi da ud fra 70 + 3 år for

Harald, vil vi få hans død i året 936, regeringens nedlæggelse 933, dens første begyndelse i året 863, slaget i Hafrsfjord endelig i året 873.

Det behøver vel neppe at bemærkes, at hele denne regning hviler på den forudsætning, at de enkelte led, foruden at være aldeles nøjagtige hver for sig, heller ikke i forening giver nogen større fejl, hvad der selvfølgelig ikke på nogen måde kan påstås med sikkerhed. Forudsatte man nemlig en afvigelse af mellem et fjerding og et halvt år i hvert led, da vilde den enkelte opgivelse kunne være rigtig og dog, hvis afvigelsen faldt til samme side, en række af 8 konger og jarler give en fejl af fra 2—4 år. Kongerækkens enkelte led må derfor søge en yderligere støtte i andre selvstændige opgivelser på så mange punkter som det iøvrigt er muligt. Af sådanne har vi da alt fremdraget misvæxten 976, der kendes såvel af den angelsaxiske krønike som af de islandske beregninger. Her kan tilføjes slaget ved Brunanburh 937 og Æthelreds blodbad på de Danske 1002, der efter al sandsynlighed må bringes i forbindelse med den norske historie, det første som grund til Håkons afrejse til Norge, det andet som foranlediget ved Olavs fald. Med hensyn til Harald Hårfagers tid bliver derimod kontrollen vanskeligere, og der haves neppe noget andet holdepuakt udenfor de nordiske kilder end den efterretning fra Irland, at i året 875 faldt Øjsten, der synes at være samme person som vore kilders Thorsten den røde, som faldt nogle år efter Haralds sejr i Hafrsfjord (Munch I 479). At Are sætter Haralds død til et eller to år efter 930 (60 år efter Edmund den helliges død, 870) vil neppe sige meget. Efter Islændernes senere beregning falder jo iøvrigt som bekendt øens bebyggelse i året 874 og slaget i Hafrsfjord to år før; Are nøjes med at jævnføre Edmunds død 870 uden nærmere bestemmelse.

V. Om tidsforholdet mellem Snorres hellig Olavs saga og hans norske kongesagaer (Hejmskringla).

Munch og Unger har som bekendt i deres fortale til udgaven af hellig Olavs saga (Kristiania 1853) eftervist, at Snorre må ansés for dens forfatter. Hertil føjer de den yderligere forklaring, at den er et uddrag af de samlede kongesagaer, den såkaldte Hejmskringla (s. XXXI ff.). G. Storm har i sin kritiske under-

søgelse af Snorres historieskrivning (1873) tiltrådt også denne opfattelse (s. 6). Her skal det nu forsøges at eftervise, at Olavs saga tvertimod er ældre end Hejmskringla, idet den i flere punkter repræsenterer en ældre form af traditionen, hvorved der atter kastes et nyt lys over Snorres egen udvikling som forfatter.

»Hovedmassen af den selvstændige Olavssaga, siger udgiverne, (p. XXXI), stemmer aldeles ord til andet med Olavssagaen hos Snorre, undtagen på et eneste sted, hvor texten hos Snorre (Hejmskr.) er vidtløftigere —«; og p. XXXIII: »det sted, hvor Snorres text er vidtløftigere end vor sagas, og denne således viser sig som et udtog af hin, er den del af kap. 38, hvor der handles om Olavs tog til Nidaros, thi Snorres kap. 36—39 indeholder her langt flere detailler, og det således. at de ej bære præget af at være indsatte af en senere afskriver; tvertimod ser man tydeligt, at saga-udskriveren her, uvist hvorfor, har forkortet den ham foreliggende text.« Dette ræsonnement kan jeg ikke anerkende for fyldestgørende.

Olavs saga fortæller toget til Nidaros på følgende måde. Kongen drog mod nord (fra Oplandene) og kom over fjeldene. Han kom til Updal og derfra til Orkadal; dèr holdt han thing med bønderne og opfordrede dem til anerkendelse; han lod frembære vidne fra mødet med Håkon jarl Eriksøn, der havde overdraget sin ret til ham. Mange tog da vel imod ham, andre derimod undveg. Sven jarl sad imidlertid i Trondhjem på Stenkær og lod rede til jul. Da Ejnar Thamberskælver hørte om Olavs færd drog han op i Gauldal med sine huskarle og sendte bud til jarlen om hvad der var sket. — Hejmskringla fortæller dette således. Da Olav kom nordpå og holdt thing, kunde bønderne ikke modstå ham, de gik ham da til hånde, men sendte samtidig bud til de andre bygder om hvad der var sket. Ejnar, der sad på sin gård Huseby, sendte budstikke »ad fire veje« og stævnede fri og træl til våben med Olav. Denne mødte en hær på 700 bønder, men før det kom til kamp mægledes der forlig og kongen blev anerkendt og modtagen til gæsteri. Da Ejnar hørte dette sendte han bud til jarlen, og denne forlod sin gård og gik tilskibs; han sendte mænd til Ejnar i Gauldal. Fortællingen fylder her et par sider, medens den i Olavs saga indskrænker sig til nogle få linjer.

Det synes indlysende, at Olavs saga her ikke er en forkortelse af Hejmskringla; begivenhedernes gang er en ganske anden. Der er ingen tænkelig grund til at forfatteren på dette sted skulde ville afkorte den udførligere beretning, thi en bestræbelse efter at vinde rum er der intetsteds spor til; men selv om så var, vilde han aldrig have kunnet gøre uddrag på den måde, så meningen blev aldeles forvansket. Når Olavssaga siger,

at nogle tog imod ham og andre undveg, da er det en almindelig talemåde, der kan sættes overalt hvor der er tale om en ny høvdings anerkendelse; thi således plejer det altid at gå; da forfatteren nedskrev dette, havde han altså højst rimeligt aldeles ingen bestemte efterretninger om tildragelserne i Trondhjem, han brugte derfor almindelige vendinger. Endvidere fremstilles Ejnars forhold aldeles forskelligt; efter Olavs saga drager han til Gauldal efter at kongen er hyldet, efter Hejmskringla derimod sender han budstikke for at samle bondehæren, medens han dog mærkværdig nok ikke stiller sig i spidsen for den; den kaldes udtrykkelig høvdingeløs. Derefter findes han i Gauldalen, uden at det siges at han er dragen derop; H. kan ikke forstås uden O. — Hele dette forhold forklares let, når man tænker sig O. skreven først, H. bagefter. Forf. har imidlertid fået langt fuldstændigere oplysninger om disse tildragelser, han nævner lokaliteterne og kender en samlet af Ejnar organiseret modstand, som forhen havde været ham fuldstændig ubekendt. Han har da affattet sin nye fremstilling med den ældre for øje; men han lagde ikke mærke til, at Ejnars komme til Gauldalen derved blev forbigået og dog senere forudsat. Hertil slutter sig endnu en anden omstændighed. I H. indskydes mellem k. 40 og 42 et stykke om Sighvat skjald uden nærmere sammenhæng med det øvrige og på en temmelig uheldig måde. Ser man på det tilsvarende sted i O., så findes noget lignende dèr, men langt kortere og tildels i en anden mening. Medens H. nemlig fortæller, at da Sven jarl havde taget den halve landøre af Islandsfarerne i Trondhjem om høsten, hvorfor Olav vilde tage den anden halve under sit ophold (nemlig Håkons del), så kom de til ham tilligemed skjalden og befriedes ved hans kvad for pålæget; så fortæller O. kun, at Sighvat frembar dette samme kvad, da han selv kom fra Island. Det er klart, at versene her for Snorre var det oprindelige, fortolkningen derimod var forskellig; den i O. givne er den rimeligste og naturligste; men det er dog ifølge forfatterens hele retning af langt overvejende sandsynlighed, at den i H. har tiltalt ham mere, ligesom den var den konstigste og mest ejendommelige. Men i alle tilfælde er det ene ikke et uddrag af det andet, det er to forskellige traditioner, eller rettere en tradition og en mangel på tradition. Selve episodens indkomst på dette sted forklares også langt lettere i O.; den oprindelige text har nemlig åbenbart slet ikke havt den, men forfatteren er senere kommen over kvaddene og har villet have dem med; han har da tilføjet dem i håndskriftet på det første sted hvor kong Olav nævnes således, at en skjald kunde tænkes at slutte sig til ham. Ved omarbejdelsen er der da kommen en hel episode om ham, og den er indført på det samme (tilfældige) sted og bragt i en vis for-

bindelse med tiden og stedet ved fortællingen om Islandsfarerne. Dette er ganske vist et bevis på Snorres historiske konst, men tillige på hans ringeagt for den historiske sandhed. Munch har alt andensteds måttet forkaste hans fremstilling af landørernes deling (norske f. hist. I 2. s. 526 f.).

Er det i dette tilfælde af overvejende sandsynlighed, at H. betegner en senere udvidet form af sagaskrivningen, så er det modsatte tilfældet på et andet sted. Storm har med rette fremhævet det som et særkende hos Snorre, at han ikke lader sagaepisoderne voxe helten over hovedet, så interessen bortdrages fra kongen til bipersonerne (s. 97 ff.), Men fra denne regel findes der en påfaldende undtagelse såvel i O. som H., nemlig den såkaldte jarlesaga, der er optagen i hele 11 kapitler (O. k. 81—89. H. 99—109); dette stykke er efter Storm »dels uddrag, dels afskrift af jarlesaga« (s. 164). Men ikke blot det; i H. står dette afsnit på et enkelt punkt i strid med hvad der forhen er fortalt, på andre gentager det uden nødvendighed og uden den ellers sædvanlige tilbagevisning til hvad der alt er nævnt. En i det enkelte gående påvisning heraf vil være unødvendig på dette sted; her skal kun gøres opmærksom på, at der i Harald Hårfagers saga (k. 32) siges, at jarlerne fik al odel på Ørknøerne derved, at Torv-Ejnar betalte 60 mark guld i bod til kongen for bønderne; medens der senere gives en helt anden fremstilling af den samme kendsgerning: kong Harald tilegner nemlig sig selv al odel og gør Ejnar til sin lensmand, foruden at han lader ham betale 60 mark guld i bøder (H. k. 99). Dette forklares let, når man tænker sig Olavs saga skreven først, idet denne da har optaget sin eneste kilde, Jarlesagas fremstilling; medens Snorre senere har brugt andre kilder og indsat dem i de tidligere sagaer. En følge heraf måtte det nu blive, at Olavsagaens fremstilling forandredes, men dette viser sig ikke at være tilfældet i det håndskrift, der synes at have bevaret den oprindelige Hejmskringla i den mest uforvanskede skikkelse (Kringla). Derimod finder vi virkelig en sådan ny redaktion i det andet hoved-håndskrift Jöfraskinna; her er hele fortællingen på dette sted sammendraget til to kapitler og bragt i fuldstændig harmoni, såvel med det foregående, som med hele den fremgangsmåde, Snorre ellers bruger lige overfor vedkommende sagasamlinger. De to kapitler er mærkeligt nok aldrig trykte og få derfor have en plads her.

A. M. 38 fol. (p. 329):

Her segir frá Orkneyingum.

Svá er sagt, at í þenna tíma reðu fyrir Orkneyjum Brúsi jarl ok Einarr jarl rangmuðr, enn þorfinnr jarl hafði þá Katanes ok Suðrland, er Melkolfr Skotakonungr móðurfaðir hans veitti

hánum. Þá andaðist í þann tíma Sumarliði jarl bróðir þeirra, kallaði þorfinnr jarl þá til þridjungs eyjanna, enn Einarr jarl bróðir hans vildi þá eigi laus lata, ok tók hann þá undir sik tvá luti, enn Brúsi jarl vildi eigi hafa meira enn þriðjung þann, er hann tók i arf eptir föður sinn. Ólafr Tryggvasonr lagði undir sik eyjar àðr hann sigldi til Noregs, sem fyrr er ritat. Þat var á einu sumri at Eyvindr Úrarhorn*) sigldi i vestrvíking, hann var um sumarit með Konufogr Írakonungi. Einarr jarl var hvert sumar í hernaði, hann barðist í Úlfkelsfirði við Konufogr Írakonungi ok fékk þar úsigr ok mannlàt. Annat sumar eptir fór Eyvindr Úrarhorn vestan af Írlandi, enn hánum bægði veðr ok hèlt hann til Ásmundarvágs ok lá þar nökkura hríð. Þar kom at hánum Einarr jarl ok lèt hann drepa Eyvind Úrarhorn, enn hann gaf grið flestum mönnum hans, ok fór þar austr til Noregs á fund Ólafs konungs ok sagði hánum (frá) aftökum Eyvindar. Konungr svarar fá um ok fannst þat á, at hánum þótti þat mannskaði mikill, ok svá var jafnan er hánum þótti sér mjök i móti skapi gert.

Landaskipti i Orkneyjunum.

Þenna enn sama vetr drap þorkell fóstri Einar jarl rangmunn ok fór síðan austr til Noregs á fund Ólafs konungs, ok lèt hann vel yfir þessu vígi, ok var hann með hánum allt þar til er þeir Brúsi jarl ok þorfinnr jarl komu austr til Noregs á fund Olafs konungs, ok fór þeirra skipti svá, at þeir gáfu upp eyjarnar, sinn þriðjung hvarr þeirra, enn konungr kallaði sèr þann þriðjung er átt hafði Einarr jarl bróðir þeirra, fyrir þat er hann drap Eyvind Úrarhorn hirðmann hans og virktavin, svörðu þeir hánum eiða. Var þá ok þorkell fóstri í sætt tekinn. Var þá brœðr eptir því sem segir i Jarlasögum. Hèldu þeir þá vestr jarlarnir er þeir váru búnir. Hafði þá þorfinnr jarl þriðjung eyja, enn Brúsi jarl hafði 2 luti Orkneyja í len af Olafi konungi.

Sammenligner vi hermed begyndelsen af det fra Jarlesaga optagne stykke: »svá er sagt, at á dögum Haralds hins hárfagra N. k. bygðust Orkneyjar« osv., så vil det let ses, at hint passer bedre til en række foregående fortællinger om disse øboer (se Har. Hárf. saga, k. 20. 22. 27. 31. 32. Håkon gode k. 5. 10. Olav Tr. k. 16. 17. 52). Overalt i disse findes der vers, således som vi er vante til at se, hvor Snorre får noget selvstændigt stof.

I modsætning til disse større partier kan vi dvæle ved et par mindre enkeltheder, der er lige så betegnende. I H. siges i k. 260: »nu er der fortalt om kong Olavs regering og om hans

*) Afskriften har Einarr jarl.

fald, og om det, at hans helligdom kom op; nu skal det ikke forties, hvad der er hans største hæder, nemlig hans jertegn; om end det er skrevet senere i denne bog.« (at segja frá jartegnagerð hans, þótt þat sé siðan ritat í þessari bók). Det er vistnok meget vanskeligt at forstå, hvorfor denne passus er indført på dette sted; lige så naturlig som den vilde være i en Olavssaga, som endte med jertegnene, lige så tvungen er den her, hvor disse først fortælles efterhånden alt som de siges at være indtrufne. Ser vi derimod stedet efter i O., finder vi, at den her står på overgangen fra den egenlige livssaga til en virkelig jertegnsamling, selvfølgelig uden det sidste tillæg. Vi ser altså, at forfatteren har villet danne en overgang til sin fremstillings sidste del, — en overgang fra de hellige mænds fornedrelses til ophøjelses standen, der kan betragtes som traditionel hos de kirkelige forfattere*), — men at den med urette er gået over i den samlede saga, hvor det blev en hovedlov at lade begivenhederne udfolde sig i tiden uden denne stærke gruppering omkring den enkelte helt. At Snorre alligevel ikke har nænnet at slette den vellykkede overgang er ikke vanskeligt at forstå, men det er at beklage, at hans stilistiske konstfærdighed ikke var stor nok til at give den en passende form; som den nu står, uforandret, men med en tilsætning, der tilbagekalder dens betydning for »denne bogs« vedkommende, er den meget uheldig, og kan neppe tjene til andet end til at røbe værkets tilblivelsesmåde**).

Om Hårek af Thjótta fortælles i Olavssaga k. 91 og følgende; der begyndes som sædvanlig, når en ny personlighed indføres: »maðr er nefndr Harecr son Eyvindar scaldaspillis; hann bio i ey þeirri er þiotta heitir, þat er a Halogalandi. Eyvindr hafði verit maðr ecki festercr oc litt eignaðr, maðr ættstorr oc scavrvngr mikill. I þjottv bioggv þa smabvendr oc eigi allfair. Harecr keypti þar einn bø fyrst oc eigi mikinn oc for þar bvðom til, en a fam misserom hafði hann i brot rvtt ollom bvondom þeim er þar bioggu aðr« osv. Netop det samme læses nu i Hejmskringla k. 110, men med ringe føje; thi her har der alt forhen været tale om manden som en mægtig høvding i Helgeland, der

*) Ansgarii vita st. Wilhadi k. 12: explicat vita st. W. ep. — incipit de miraculis ipsius. Ælnothi hist. st. Kanuti k. 32: explicit passio st. K. — item translatio ejusdem etc.

**) Udgiverne er konsekvente nok til også her at lade H K. have den oprindelige form og O. udelade det sidste! (p. XXXII) Storm betegner hele den sidste sætning (på hvilken netop alt det foregående sigter som andet led i modsætningen) med et: »forf. tilføjer, at til sagaen hører egenlig (?) også alle hans jertegn efter døden, skønt han har foretrukket at fortælle disse efter tidsfølgen« (s. 154).

i Olav Trygvesøns tid ved list tvinges til at tage dåben og dernæst er kongen behjælpelig ved at svige Eyvind Kinnrifa (O. Tr. k. 65. 82. 83). Det synes indlysende, at Snorre ikke selv kan have kendt denne fortælling, da han skrev sin Olavs saga, medens han senere har undladt at rette denne efter det nye eller idetmindste at flytte den almindelige indledning om Håreks høvdingedømme tilbage til Olav Trygvesøns saga.

Det samme er tilfældet med en passus i Håkon den godes saga. I k. 11 siges der nemlig, at Håkon satte Gulethings og Frostethings lovene, Ejdsivaloven derimod havde Halvdan svarte sat, »som før er skrevet«. Olavs saga har et tilsvarende sted i den indledende fortælling om Håkon, men her siges udtrykkeligt, at han satte alle tre love (k. 10). Hvad er her skrevet først og hvad sidst?

I Olavs saga k. 96 siges om Ind-Trønderne: »det er deres sæd at have blót på høsten og fagne vinteren, et andet ved midvinter, men det tredje mod somren, da fagner de sommeren« (uforandret i H. K. k. 115). Ynglingesaga har derimod k. 8 om Up-Sveerne: »da skal de blóte mod vinteren til års (d. e. et godt år), men ved midvinter til grøde, det tredje mod sommeren, det var sejrblót«. Her er det jo muligt, at forfatteren har villet betegne en forskel eller modsætning; men det ligger langt nærmere at opfatte det som forskellige beretninger om den samme ting, den sidste også her mere speciel, medens den første er en almindelig, usikker (men måske pålideligere) tradition.

Vi kommer endelig til Håkons forhold til kristendommen. Håkons saga har her den foranførte udførlige fortælling, men ved siden af den mærkelige notis, at kongen under et ophold på Hlade øste jarlens nyfødte søn med vand og gav ham sit navn (k. 12: jós H. k. svein þann vatni ok gaf nafn sitt). At disse to fortællinger er uforenelige er indlysende; kongen kunde ikke, om han holdt det at drikke Odins skål eller spise hestekød for en dødssynd, deltage i en handling, der for enhver kristen måtte være en parodi på dåbens sakramente. Men modsigelsen forklares let af den ældre saga, hvor denne højtidelige navnegivning står alene, idet Håkons kristendom ikke omtales med et ord, ja endog udtrykkelig udelukkes ved den bemærkning om Olav Trygvesøn, at han var den første kristne konge i Norge (k. 18: O. — var cristinn oc hellt fyrst retta trv Noregs konunga). At hele denne uoverensstemmelse skulde skyldes forkortelsen i O. kan dog umulig påstås; forfatteren tager her så meget med, at det vilde være mere end påfaldende, om han ikke skulde have fundet plads til en lille notis om Håkons forhold til kristendommen, om han havde kendt det; ikke en eneste af de norske kilder har

forbigået det. Men heller ikke de andre islandske sagaer fra en ældre tid véd noget herom (Egilssaga, Gisle Surssøns saga), skønt de godt kender kongen.

Vi vender os nu til fortalen, der efter Storm skulde indeholde beviset for, at Olavssaga er et senere uddrag af Hejmskringla. Vi må her først bemærke, at den »prologus«, som findes foran Ungers udgave af kongesagaerne er vildledende, da den ikke findes således i de ældste håndskrifter. Kringla havde nemlig slet ingen fortale, men da det første blad manglede, lader det sig ikke afgøre, om og hvordan den har været. Jöfraskinna har intet, der betegnes som fortale, men to kapitler: »konungs sögur eru hèr ritaðar« og »frá Ara presti hinum fróða«. Den kodex, Peder Claussøn har fulgt i sin oversættelse, havde endelig kun det første af disse to kapitler. Undersøger vi da først dette sidste, så indeholder det en redegørelse for Snorres kilder: slægtrækker, gamle kvad og sagaviser. Derpå nævnes udtrykkeligt Thjodolf fra Hvin og hans Ynglingatal, Eyvind Skjaldespilder og hans Háleygjatal, samt Harald Hårfagers og de senere tiders hirdskjalde. Derimellem fortælles om de to aldre i hedenold. Spørges der nu, hvad meningen kan være med på dette sted at nævne de to ætkvad, så vil det være vanskeligt at give et tilfredsstillende svar. Skal det være en forberedelse til det følgende, hvorfor nævnes da Eyvinds digt, der ikke kommer igen og ikke har noget med kongerækken at gøre, og skal det supplere det følgende, hvorfor refereres da Thjodolfs, der danner hovedstammen i den første saga? Hele fortalen er så vanskelig at forstå på dette sted, at N. M. Petersen, der havde en så udviklet sans for Snorres konstneriske stil, anså den for overfyldt med indskud, og for kun at danne indledning til de første sagaer indtil og med Olav den helliges*). Betragter vi den derimod, som den findes foran Olavs saga, så vil vi finde god mening i den. Her optræder den virkelig som »prologus« foran »upphaf rikis Norðmanna«. Stykket om Are kommer først: han var nemlig, siges der, den første på Island, som skrev på norønt mål både om gammelt og nyt. Denne begyndelse er både naturlig og meget oplysende, Snorre sætter strax sit eget foretagende i forhold til det ældste grundlag for den skriftlige høvdingesaga i Norden; hele afsnittet er vel sammenhængende og udtømmer sin genstand, at gøre rede for Ares gode kilder. Derpå går forfatteren over til sig selv. Han har ladet skrive, siger han, fra den ældste tid (frá úpphafi), kongernes levned, nemlig deres, som har havt rige i Nordlandene og har talt den

*) Annaler 1842—43, s. 288. 1861, s. 250. 254.

danske tunge, både efter sagn og sange, hvad han har kunnet overkomme. Derpå omtaler han Thjodolf og Eyvind, nævner de to aldre — (utvivlsomt et indskud på dette sted, og da udførligere bearbejdet foran kongesagaerne) — og går over til at tale om skjaldenes kvad, de fortalte sagaer og de forskellige vanskeligheder der er ved dem, idet han ubetinget giver det bundne ord fortrinnet. Nu skriver vi de tidender, siger han endelig, om Olav den hellige, både om hans færden osv.; »jeg véd vel, at dersom denne saga kommer udenlands, det da vil tykkes som jeg havde sagt meget om islandske mænd, men det kommer af, at det var dem, som førte disse tidender hertil —. Dog skriver jeg mest efter som jeg finder det i de skjaldes kvad, som var hos kong Olav«. Der er intet i denne fortale, som ikke er på sin plads, (undtagen indskuddet om de to aldre), intet som kunde undværes i en virkelig redegørelse svarende til hvad der siges om Are: denne havde ingen kvad, men samtidige kendinge; Snorre, der lever så længe efter begivenhederne, holder sig foruden til sin forgænger særlig til skjaldene og er mistænksom mod den mundlige overlevering. Her falder det naturligt at omtale Thjodolf og Eyvind, thi de nævnes ikke i selve sagaen, de står altså fuldstændig parallelt og træder begge i modsætning til det følgende: men siden Harald Hårfager blev konge i Norge, da véd folk ganske nøje kongernes levned, thi da blev Island bygget og man modtog med begærlighed alle efterretninger om moderlandets skiftende kår —; hine to sættes altså udenfor, foran den egenlige historie, han selv vil begynde med Harald. Der synes ingen tvivl at kunne være om, at dette hér er oprindeligt, men senere overført, og det tilmed tankeløst, til Hejmskringla*).

Men Storm lægger hovedvægten på, at Snorre her vedgår at have ladet skrive kongesagaer »frá upphafi«, idet han modsætter »rita hefi ek latet fra upphafi æfi konunga» og »nu ritum ver þau tiðindi — um æfi Olafs ins h. k.« (Storm p. 6.); det større værk må altså være gået forud for dette. Men er der da ingen forskel på de to udtryk: »lata rita« og »rita«? Og kan Snorre have sagt om sine norske kongesagaer, at de indeholdt hvad han havde hørt om Nordens konger? Jeg kan ikke forstå dette udtryk anderledes end at han her vil

*) Spor af tankeløsheden møder vi i mange enkeltheder; O. H. har: fra Haralds tid véd man god besked — á hans daugum bygðiz Island, ok var þá mikil ferð af Noregi til I.; spurðu menn þá á hverjo sumre tiðindi osv. Notisen om at Island byggedes i Haralds dage er bleven stående i H. K., men uden forbindelse med det øvrige som en urimelig afbrydelse.

gøre rede for sine kilder, ligesom for Ares. Han har ladet skrive alt hvad han kunde overkomme, slægtsregistre, kvad, gamle ættetal, alt hvad han hørte af gamle mænd, hvad der fortaltes på hans fødeø. Det er hans materialsamling; han har end ikke skrevet det selv, men ladet det skrive. At han havde slige omfattende samlinger, ses af hans udarbejdelser i Edda. Han nævner selv en Knutssaga og en Skjoldungesaga, de drejede sig om høvdinger af den danske tunge, ligeså en Jarlesaga. Det var enten afskrifter af ældre eller første optegnelser, men foretagne uden anvendelse af særlig konstfærdighed eller kritik; det var som sagt kun en materialsamling. Nu derimod vil han selv skrive en saga om kong Olav, med indledning fra »upphaf rikis Norðmanna«.

Hertil svarer så endelig den beskedne undskyldning for, at der tales så meget om Islændinge i denne saga, for det tilfælde, at hans bog skulde komme udenlands! Kunde Snorre skrive dette, efterat han havde forfattet Norges kongesagaer? han skildres ikke som en mand, der på sin senere tid led af overdreven tilbageholdenhed!

Om denne fortale helt eller delvis af Snorre selv er overført på Hejmskringla er vel neppe let at afgøre. En passus som den om »sagaviserne, som folk har havt til tidskort og som han (nu) vil følge, ikke fordi han véd, at det er sandt hvad de beretter, men fordi gamle og vel lærde mænd har troet det«, synes dog at måtte hidrøre fra selve den store forfatter, der hermed betegnede et forandret standpunkt i opfattelsen af sin opgave: han var gået over fra det strængere historiske til den mere livsfrodige, men tillige langt mindre samvittighedsfulde sagas område; derfor er også den strænge kritik af de overleverede mundlige fortællinger i Olavssagaen udeladt, og Thjodolf er ikke sat i modsætning til, men i række med den følgende tids skjalde. Også den omstændighed, at det lille indskud om de to aldre her er udvidet til en hel episode, minder om, hvad vi bemærkede med hensyn til kapitlet om Sighvat skjald, og den kejtede måde, hvorpå udtrykket: [á bók þessi] lét ek rita frásagnir um höfðingja, þá er ríki hafa haft á Norðrlöndum ok á danska tungu hafa mælt osv.« er bevaret blot med tilføjelse af de første 3 ord, minder lige så levende om den tunge forandring i overgangsformlen foran Olavs jertegn: Snorre har holdt af at forandre så lidt som muligt, antyde det nye ved en let tilføjelse, uden tilbørligt hensyn til om meningen tilfredsstilledes; han har således ikke forstået at bevare en god tanke og overføre den fra et sted til et andet, hvad der var godt sagt første, blev kun halv forståeligt anden gang. Det er iøvrigt en fejl, der jævnlig

kommer igen hos middelalderens forfattere*) og er kun mere fremtrædende hos en mand som Snorre, der véd at behandle sproget med så stort mesterskab.

Skal vi nu heraf drage slutninger for kongesagaernes affattelses tid, da ligger det vistnok i alle henseender nærmest at tænke sig Snorres norske rejse som det der kom imellem de to arbejder; men dertil må desuden føjes kendskabet til Fagrskinna, der tydeligt kan spores i de tidligere sagaer, medens den ligger efter Olavs (Storm s. 42 ff. Fortalen til Ol. s. XXXIV f.); allerede det, at han ikke kender Håkons forhold til kristendommen vidner herom**). Af Fagrskinna har han måske tillige lært i endnu højere grad at tage sig ivare for lange islandske episoder (Storm s. 97), ligesom han måske i det hele af den har fået ideen til en fortløbende kongesaga.

Endelig kan i denne anledning bemærkes, at Hejmskringla vistnok er udgået fra forfatterens hånd i mindst 3 dele, ligesom alt den ældste omtale af værket taler om flere bøger (Sturla lagði mikinn hug á at láta rita sögubœkr eptir bókum þeim er Snorri setti saman»). Der findes nemlig et håndskrift, som kun indeholder de sagaer, som ligger efter Olavs tid (Eirspennill); en anden afskriver har indført Olavs saga i et bind for sig, og det foregående og efterfølgende i et andet (codex Frisianus, sml. Storm s. 211). Jöfraskinna er afskrevet efter en sammenstilling af de to værker, idet skriveren synes hvert sted at have fulgt den kortere redaktion; således udelader han den udvidede fremstilling af Olavs færd til Trondhjem og afkorter, som vi har set, Jarlesaga. Disse tre dele af Hejmskringla er da også væsenlig forskellige; den ældste, Olavs saga, er udarbejdet med størst flid, samvittighedsfuldhed og mådeholden konst; den foregående del er mest en fri skabning, let, dristig og i højeste grad underholdende, fra et rent konstnerisk synspunkt den mest fuldendte; den sidste endelig har havt sit bestemte forarbejde (Morkinskinna) og er igen strængere, om end ingenlunde fri for vilkårlige kombinationer, især for det 11. århundredes vedkommende. Afslutningen er sat vilkårlig og uden begrundelse i emnets natur.

---

*) For Ares vedkommende er det eftervist af K. Maurer (Germania XV 319); han antager, at det her hidrører fra forfatterens svækkede åndsevner, men parallellen med Snorre forklarer det simplere af hine tiders tungere literære arbejdsmåde.

**) At Snorre har kendt Styrmers Olavssaga er sikkert nok og godtgøres alene deraf, at han har misforstået en række navne i en fortælling, som han næsten ordret udskriver (se Munch, n. f. I 2, 758); rimeligvis var det den som æggede ham til sit første forsøg. Storm går ud fra, at Styrmer har kendt Ágrip, men viser selv, at de formentlig fra den hentede kapitler her er indskud (s 40).

Men af det her fremsatte vil det være indlysende, hvor stor vægt vi må lægge på den særlig norske tradition i modsætning til den ældre islandske, lige fra Are til Styrmer*).

VI. Den ældste kirke i Odense.

C. Paludan-Müller går i sit indbydelsesskrift om »st. Hans kloster i Odense« ud fra, at st. Albanikirken var den ældste i Odense (s. 38 f.), den eneste som nævnes i anledning af begivenhederne ved kong Knuds død og skrinlæggelse (foruden den nye stenkirke). Vedel Simonsen fremsatte senere i Odense bys historie en meget afvigende anskuelse, der dog synes at have havt ældre forgængere, idet han gør fruekirke til den oprindelige bispekirke, og holder den del af byen som nærmest slutter sig hertil for den ældste. Den samme opfattelse er senere bleven gentagen af biskop Engelstoft (i Odense bys sognehistorie, nyt hist. tidsskrift VI og Odense bys historie), efterat også Pal. Müller synes at have opgivet sin tidligere fremsatte tanke (om Odense kathedralskoles beliggenhed i ældre tid, i Odense skoleprogram 1846), og Helveg er endelig i sin kirkehistorie gået ind på den samme.

Der rejser sig dog såre vægtige betænkeligheder mod denne antagelse. Ved begivenhederne ved Knuds død omtales der stadig kun én kirke, den hvori drabet skete, og at dette var Albani kirke kan der ingen tvivl være om, både den samtidige Ælnoth, skriftet fra 1101 og Saxe giver den udelukkende dette navn. Men denne samme kirke er det, som hedder »vor frue og st. Albani kirke« i det ældste skrift om Knuds drab (elogium, der vistnok bør henføres til året 1095), den samme, som kong

*) Først efterat dette var skrevet har jeg læst Maurers store afhandling »über die Ausdrücke altnordische, altnorwegische u. isländische Sprache« (i Abh. der bayerischen Akad. der W. phil. phil. Classe XI), hvis titel så lidt lader ane indholdet. Forf. kommer her vel også til at ytre den anskuelse, at Olavs saga tildels er ældre end Hejmskringla (anm. 33), men hans opfattelse af begge skrifter er iøvrigt så forskellig fra min, at jeg ikke har fundet anledning til at forandre noget i ovenstående. Heller ikke Gjessings omhyggelige sammenstillinger i denne retning (undersøgelse af kongesagaens fremvæxt (1874) s. 8—12, 28 f., 94—104) kan jeg tillægge nogen vægt overfor det her fremdragne. Spørgsmålets fuldstændige drøftelse hører iøvrigt selvfølgelig ikke hjemme her.

Nils snart kalder »vor frue og de hellige martyrerAlbani og Knuds«, snart kun »st. Knuds«. (Thorkelin, diplom. p. 243). Til dette monasterium findes at være henlagt et Marieskud fra Jylland, Fyn og alle småøer, indtil Bornholm (Th. 149). Her vil der nu vistnok kunne gøres den indvending, at vi sammenblander Albani kirke med Knuds kloster og klosterkirke; men det må holdes fast, at de fra først af er et og samme monasterium, én og samme ecclesia, medens de derimod ganske vist er to forskellige basilicæ*): institutionen er én, men der er to kirkebygninger, til og med to kirkelige samfund, nemlig et præstebo og et munkebo, en clerus af Marianere (efter kirkens ældste helgen) og et Benediktinerkloster (indrettet ved den nye stenbasilica). Der er ikke noget somhelst i efterretningerne om dette præstesamfund i den ældre tid, som ikke finder sin fuldstændige forklaring i dette forhold, medens vi ikke har den mindste efterretning om en fruekirke, der stod udenfor dette forhold til Knudsklostret, et sogn, der var forskelligt fra Albanisogn e. l. At dette monasterium tillige ligger i byens ældste midpunkt synes et blik på kortet at overbevise én om; herom grupperer de ældste gader sig, herfra udgår en Nørre- og Vestergade, her er axeltorvet og på dette sted danner åen en ø, som vi næsten bestandig ser det på steder, hvor de ældste købinger har havt deres havne; ligeoverfor dette sted er endelig den bakke, som oprindelig siges at have været stedet, hvor den kongelige gård (»borg«) lå.

Kong Knud forefandt i Odense en trækirke, indviet til vor frue (og st. Alban); han besluttede at give den en ny bygning af sten, ligesom han var ifærd med i Lund at fornye vor frue- og st. Lavrentius-kirken. Stenbygningen blev lagt lige op ad den gamle kirke, syd for den, således som man altid plejede, når man ikke vilde benytte noget af den ældre bygning, men ligefrem vilde afløse den. Da nu imidlertid stenkirken var færdig, indviedes den selvfølgelig til de samme helgener som den gamle, vor frue og st. Alban, men desuden til den nye helgen, hvis lig fandtes her, hellig Knud; den ældre modtog ingen ny indvielse, og kan nu altså skelnes fra den ny, som den i snævrere forstand til Alban indviede. Men der indtraf endnu en anden omstændighed, som fjernede de to dele af samme kirke fra hinanden; kong Erik oprettede nemlig et broderskab af engelske Benediktinere ved den nye bygning. Ved den gamle bispekirke var der selvfølgelig et præsteskab, en clerus, som den kaldes i anledning af kongens drab. Denne clerus havde bispevalget, forsåvidt som denne

*) Ælnoth kalder dem også: basilica Albani og basilica australis (scr. III 365. 378).

handling overhoved kom til udførelse i en så tidlig tid: det var i reglen faktisk kongen, som udnævnte biskoppen. Da denne ret imidlertid begyndte at udvikle sig, opstod der strax strid om, i hvis hænder den her skulde lægges, de to samfund kunde ikke smelte sammen til ét, således som det lå i monasteriets velforståede interesse; der må have vist sig vanskeligheder ved at ophæve det gamle broderskab eller få det optaget i det nye, således som meningen fra først af må have været, den gamle kirke blev stående (som sognekirke) og det gamle broderskab uddøde ikke. Det kom da til strid om retsspørgsmålet, da bispevalget efter Eskils udvælgelse til erkesædet fik større betydning; Marianerne vilde hævde det for sig, Benediktinerne ansa det for en selvfølge, at det måtte tilfalde dem. Spørgsmålet afgjordes som bekendt af de danske biskopper i forening med den pavelige legat Theodignus i året 1139 i Lund (Thork. p. 245 f.) således, at Benediktinerne fik den første stemme ved bispevalget (Albani clerus altså den anden), medens de alene skulde vælge deres prior. Da striden imidlertid fortsattes, idet munkene fastholdt fællesskabet i alle sognekirkens anliggender, medens de nu kunde afvise det i alle klostrets, så delte kong Erik ligeligere mellem dem ved at fritage provsten og clerus ved Albani kirke for dette bånd og give kirken med dens sogn samme uafhængighed af klostret, som dette havde opnået af Marianerne (Th. 247). Fra nu af var der altså virkelig to adskilte monasteria, hvis broderskaber, skønt indbyrdes uafhængige, dog endnu delte bispevalget mellem sig. Men efterhånden gik dette helt tabt for sognekirken og Benediktinernes stenkirke blev stiftets hovedkirke. Marianernes broderskab flytter derpå over til den nye sognekirke, vor frue, i den østlige del af byen, medens Albani beholder hovedsognet og hovedskolen, uden al tvivl fordi munkene ikke vilde frafalde deres ret til at danne kapitel over hele det forhen fælles monasterium. Dette fremgår bl. a. tydeligt af Offe Grips brev (1447), hvorved denne som prior ved st. Mikkels broderskab i Odense bevidner, at han af »Odense prior« og »kapitel« har fået lov til at oprette en skole, medens det dog formenes ham deri at optage drenge af st. Albani sogn uden denne priors og hans kapitels samtykke (se program af 1846). Hvad tidspunktet for den senere fruekirkes oprettelse angår, da kan vi kun sige, at den endnu ikke kan have været til 1180, da kong Valdemar kalder det ældre monasterium for »st. Mariæ ecclesia« (Thorkelin 261); meget yngre er den heller neppe efter den endnu stående bygning at dømme. Endelig kan det bemærkes, at højst rimeligt også Benediktinernonnerne i Odense (senere i Dalum) oprindelig var søstre til frue (Albani) kirke.

VII. Harald Blåtands lovgivning.

Skønt dette emne er behandlet så ofte, kan det dog neppe siges at være tilfredsstillende udredet. Udgangspunktet må selvfølgelig være Pal. Müllers afhandling med ovennævnte titel (program fra Odense skole 1832), i hvilken det med stor skarpsindighed påvises, at kong Svens ord hos Adam går lige til »contendunt» (se det følgende). Når senere granskere alligevel har troet at burde forkaste dette resultat, hidrører det fra den forvirrede periode, der afbryder sammenhængen midt i talen. Jeg tror ikke, at denne modsigelse kan løses uden ved at forudsætte, at texten på dette sted er forvansket ved senere indskud, medens der oprindelig har været god mening og sammenhæng i den hele udtalelse. Adam lader Sven tale således (II 26):

— Suen — inquit —: »at ille noster Haroldus, qui populo Danorum christianitatem primus indixit, qui totum septentrionem ecclesiis et prædicatoribus replevit, ille, inquam, innocens vulneratus et pro Christo expulsus, martyrii palma, ut spero, non carebit. [Regnavit autem annos 50]. [Obitus ejus in festivitate omnium sanctorum. Memoria ejus et uxoris Gunhilde apud nos perpetua manebit]. [Hæc in diebus Adaldagi pontificis comperimus facta, cum tamen ejus virtutes explorare non omnes potuimus]. Sunt autem qui affirmant, per eum gratias sanitatum factas, et tunc cum adhuc viveret, et post mortem ad sepulcrum ejus, et alia. [Sermo fratrum est coecos frequenter illuminatos fuisse et alias contigisse virtutes]. Certissimum vero est, eum tam nostro populo, quam Transalbianis et Fresonum genti, leges et jura constituisse, quæ adhuc pro auctoritate viri servare contendunt.« Interea senex fidelis Adaldagus etc.

Enhver af de fire parantheser antager jeg for et selvstændigt indskud. Hvad det sidste angår, da fremgår dets beskaffenhed alt deraf, at det ikke findes i alle håndskrifter; det er en bemærkning til kongens ord om Haralds jertegn: også brødrene har en tradition derom. Af de tre første er sikkert det mellemste ældst; det er skrevet ud af mindebogen i Bremen og knyttet til kongens ord om Haralds martyrium; dertil sluttede sig ganske naturligt en bemærkning om dødsdagen, der jo vilde blive hans festdag som martyr. Hertil har da atter sluttet sig en notis om hans regeringstid, der kunde knyttes til dødsdagen, vanskeligt til noget i den oprindelige text. Den tredje sætning endelig synes fuldstændig vildfarende og vilde ikke passe på dette sted, hvorledes man end opfatter sammenhængen; det må være en almindelig udtalelse, som har været tilføjet i randen og er bleven indskudt på et galt sted (sml. Ræder, Svend Estridsen, s. 225 f.).

Iøvrigt har Falck i Archiv IV 175—78 efter P. E. Müller forklaret Haralds leges et jura (vistnok et af Adams unøjagtige, alt for omfattende udtryk) om jarnbyrden og særlig fremhævet, at »servare contendunt« tyder på at disse retssædvaner var omtvistede og søgtes ophævede.

VIII. Biskop Sigfrid (Johannes).

Her skal først kortelig gentages hvad der tidligere er fremsat af andre forfattere for at godtgøre identiteten af de svenske beretningers Sigfrid og den norsk-islandske traditions Jon Sigurd (s. Reuterdahl: sv. kyrkans hist. I 314 ff. Maurer, Bekehrung I 493 ff., sml. Munch, n. f. I 2, 596 ff.).

Da Olav Trygvesøn drog til Norge havde han en biskop med sig, der af Thjodrik (k. 8) kaldes Sigward, af Ágrip (k. 16) og Snorre Sigurd, i hist. Norveg (p. 14) Johannes. Under dette sidste navn omtaler også Adam en engelsk biskop, den første som kom til Norge (II 35).

De islandske munke Odd og Gunlaug, der tog særligt hensyn til kirkens historie i deres beretninger om Olav Trygvesøn, giver yderligere oplysninger om manden. Odd kalder ham Jon (Munchs udg. k. 16. 18), et andet håndskrift siger ligefrem: »Jon biskop, der med et andet navn hed Sigurd« (fornm. sögur X 280), og hans ophold i Sverig efter kongens død omtales (sst. 373 f.). Om Gunlaug, hvis bog er tabt, siges, at han efterat have fortalt om kong Olavs død vendte sig til Jon biskop og fortalte om hans rejse til Sverig og om hvilken død han fik (i modsætning til kongen): han drog til Sverig på kong Olav Skotkonges bøn, siger han, og prædkede rundt om i landet, døbte kong Olav og døde i Verend; hans frænders martyrium i Veksjø kender han (Haldor Snorresøns saga i fornm. sögur III).

Ved siden af disse efterretninger, hvis kilde går tilbage til midten af det 12. århundrede*), står nu de svenske overleveringer, særlig biskop Sigfrids levned, skrevet 1206 i Veksjø, og en række legender fra de svenske bispekirker, dertil en ældgammel konge- og bisperække ved Vestgøtelagen**). Efter disse kom biskop

*) G. Storm, Snorre, s. 83 ff.

**) Scr. r. Svec., II 344—76 (særlig 365 ff.). Schlyter, Westgøtalag IV 15. 16.

Sigfrid fra England, døbte kong Olav Skotkonge i Vester-Gøtland og byggede bispekirken i Veksjø i Verend, tre hovedpunkter der falder sammen med de islandske beretninger om Jon Sigurd. Når den svenske tradition derimod har tabt forbindelsen med Norge af syne, men lader Sigfrid komme over Danmark, fra kong Sven, sendt af den engelske konge Mildred, så er dette let at forklare dels af den omstændighed, at Sigurd rimeligvis efter Svolderslaget nærmest har henvendt sig til kong Sven og af ham er sendt til Olav i Skara, dels, som Reuterdahl har eftervist, af en forvexling med de Svenskes første, i traditionen fuldstændig fortrængte apostel Ansgar, der netop kommer fra Danmark, der selv er erkebiskop og sendes af en fremmed fyrste. Navnet Mildred må vel tænkes enten at være opstået ved fejllæsning i de ældste beretninger, nemlig af rex anglorumildred; thi Æthelred bliver i de danske kilder til Aldrad (Roskildekrøniken) Edelrad (Saxe) og måtte let kunne antage formen Ildråd, der var bekendt i de nordiske sagn, eller ved misforståelse af den engelske helgeninde Mildrede, hvis lig af Knud den store skænkedes st. Augustins kloster i Canterbury tilligemed hendes kirke og dens gods på Tanet*).

I den seneste tid har man imidlertid kastet vrag på disse vidnesbyrd om identiteten af den norske Jon Sigurd og den svenske Sigfrid, fordi der er fremkommen en ny kilde, som syntes at skulle give en samtidig avthentisk meddelelse om de Svenskes apostel. Det er brevet fra erkebiskop Brun, skrevet i året 1008 til kong Henrik af Tyskland. W. Giesebrecht, der først benyttede dette brev i sin »Gesch. der deutschen Kaiserzeit« (II 600 ff. 196) gav strax en skødesløs oversættelse og fortolkning af det pågældende sted, og derfra er den nye fremstilling af Sigfrid som Bruns ledsager gået over i de nyere skrifter også i den nordiske literatur (Scr. r. Sv. III 115 anm. a. H. Hildebrand: svenska folket, 2. uppl. s. 145**). At derved hele den nordiske kirkelige tradition kuldkastes er der ikke bleven taget hensyn til.

Stedet i Bruns brev lyder således:

Inter hæc non lateat regem, quod episcopus noster cum egregio monacho, quem nostis, Rodberto, ultra mare in evangelium Svigis transmiserat. Quomodo venientes nuncii verissime dixerunt, ipsum seniorem Suigiorum, cujus dudum uxor christiana erat, gratias deo! baptizavit, cum quo mille homines et septem plebes eandem gratiam mox et receperunt. Quod ceteri indignati inter-

---

*) Kemble, codex dipl. VI 189 f. (nr. 1326).

**) De fremmede forfatteres behandling se Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, 3. Aufl. I 260 f.

ficere querebant; spem habentes, omnes reverti cum episcopo, ad tempus locum dederunt. De quorum habitu et reversione ad explorandum missi nuncii. Cum redeunt, qvæcunque docent, merito ad vos veluti ad regem, qui ne perfecit in evangelio, servus vester certa mandare curabo.

Hr. Zeissberg oversætter dette således (Sitzungsberichte der A. der Wissensch. in Wien, 57, 359 f.):

Überdiess sei Euch zu wissen, dass unser Bischof, den ich mit dem Euch wohlbekannten trefflichen Mönche Rodbert über Meer gesandt, um den Suigen das Ew. zu predigen, wie uns zukommende Boten auf das glaubwürdigste aussagten, den Fürsten der S., dessen Weib schon längst Christin war, Gott sei Dank, getauft hat. Mit ihm liessen sich 1000 Männer und 7 Gaue taufen, räumten aber, da die andern Bewohner, darüber erzürnt, sie tödten wollten, in der Hoffnung, alle mit dem Bischof wiederzukehren, für den Augenblick den Ort. Um Nachrichten über deren Befinden und Rückkehr einzuholen, wurden Boten entsandt, und ich werde, sobald diese zurück sind, was sie berichten, pflichtgetreu euch König, der mich mit diesser Mission beauftragt hat, als euer Knecht hinterbringen lassen.

Hertil er nu følgende at bemærke. Senior Svigiorum er ingenlunde at forstå om «de Svenskes konge« i den betydning, hvori vi tager det, altså for året 1008 Olav Skotkonge; det er kun en svensk høvding, den første på det sted, hvor biskoppen finder sin virkekreds. Hvorfor skulde Brun ikke kalde kong Olav rex, ligesåvel som Russernes storfyrste? Værst er dog oversættelsen af den sætning: quod ceteri indignati interficere querebant; spem habentes, omnes reverti cum episcopo, ad tempus locum dederunt; thi her er der ligefrem gjort vold på ordene for at få en aldeles forkastelig mening ud: (Sie) räumten aber, da die andern Bewohner, darüber erzürnt, sie tödten wollten, in der Hoffnung, alle mit dem Bischof wiederzukehren, für den Augenblick den Ort. Hvad vil det nemlig sige, at »1000 mænd og 7 hereder« »rømmer« af frygt for forfølgere? hvorhen går de, ud i ødemarken? hvad håb kunde de da have for fremtiden? hvem var det som kunde forfølge så mange tilligemed landets høvding? Oversættelsen beror desuden på en falsk fortolkning af de enkelte ord og forbindelser. »Quod interficere querebant« kan aldrig blive »wollten sie tödten«; interficere er her hindre, forpurre, og genstanden er quod: den massevise overgang til kristendommen. »Locum dederunt« er ikke »räumten den Ort«, men »gav efter«; »ad tempus«: foreløbig. »Spem habentes, omnes reverti cum episcopo« siges ikke om de omvendte (der »rømmede«), men om de «øvrige« (ceteri), og deres håb går da ud på, at »alle vil vende tilbage«, nemlig til de gamle sæder, »med

biskoppen«, når han drog bort. Denne forbindelse er vistnok vanskelig, men sproget er helt igennem så barbarisk, at der intet er i vejen for at forstå det således, så meget mere som enhver anden mening er umulig: deres håb kunde hverken gå ud på at alle de døbte skulde drage bort med bispen (og for dem var det at drage bort da ikke engang »reverti«), ej heller, at bispen skulde omvende sig med dem til hedenskabet (thi da han fra først af var kristen, vilde det heller ikke for ham kunne kaldes reverti). Brevskriveren har tænkt: når bispen først er borte (reversus) vil det hele være forbi, så vil alle vende tilbage (reverti) til det gamle, og det har han givet med ét udsagnsord. Hvad endelig udtrykket »mille homines et septem plebes« angår, da må det i henhold til det nylig omtalte sted forstås om et mindretal, thi ellers var »de andres« betragtninger jo meningsløse; plebes er da uden al tvivl at tage i kirkelig betydning som »menighed« (du Cange) og det hele at forstå således: »han har døbt vel 1000 mænd, foruden kvinder og børn, og stiftet syv menigheder«.

Men det vil da tillige indsés, at der her ikke foreligger mindste anledning til at kuldkaste alle de nordiske kilders vidnesbyrd om Sigfrid til fordel for denne russiske biskop. Selv om intet andet var til hinder derfor, vilde endnu den betragtning have sin store betydning, at Sigfrid indvier Veksjø kirke til døberen Johannes, hvad der lige meget taler for hans identitet med den norske Johannes (Jon) Sigurd som mod en forbindelse med erkebiskop Brun, hvis brev stadig drejer sig om apostelen Peder, så det ser ud som om det egenlig er denne helgens ærende han går i hele sin mission.

IX. Kampen mellem Knud den store og Olav den hellige.

Den traditionelle fremstilling af de begivenheder, som førte til Olav den helliges fald, vil være alle velbekendt; den er i alt væsenligt fastholdt uforandret siden Suhms tid og kan altså findes i de fleste historiebøger, udførligst og med størst skarpsindighed hos Munch (I 2, 678 ff. 725 ff.). Gangen i begivenhederne er herefter følgende (efter Munchs tidstavle):

1025: Knud sender til Olav om underkastelse.
Olav sender til Anund i Sverig.
Knud kommer til Danmark.

1025: Knud sender til Anund.
1026: Olav og Anund mødes i Kongehelle og slutter forbund.
Knud drager til Rom.
Ulv vil gøre sig uafhængig i Danmark.
1027: (Vår) Olav mod Danmark.
(Påske) Knud i Rom.
Olav og Anund hærger D.
Knud med hær til D.
Helgeåslaget.
29. Sept. Ulv jarl dræbt.
Knud tilbage til England.
1028: Knuds tog til Norge.
21. Dec. Erling Skjalgsøn falder.
Olav til Sverig.
1029: Olav til Rusland.
1030: — tilbage; han falder.

Hvor vel nu end alt dette synes at hænge sammen, så er der dog træk i kildernes beretning, som bestemt strider imod, at dette kan have været den rette historiske orden, og det er derfor nødvendigt at opløse fortællingen i sine oprindelige led og undersøge hvert enkelt for sig.

Grundlaget for fremstillingen er Snorres fortælling i hellig Olavs saga, dog således at også andet er taget med, navnlig Knuds pilegrimsrejse, som Snorre ikke synes at have havt brug for; thi at han kendte den, kan der ingen tvivl være om, siden den findes omtalt i et par vers af skjalden Sighvat, og det af et kvad, som han iøvrigt bruger. Dette er nu allerede et såre svagt punkt i fortællingen, at Snorre, hvis kombinationer skal følges, ikke selv har kendt sig ved et af de væsenligste led; det synes alt at vidne om, at han her er lige så vilkårlig som mange andre steder og at det kun lå i at han ikke kunde kende pilegrimsrejsens rette tidspunkt, at han ikke også indordnede den i sin saga, således som man nu har gjort bagefter.

Men denne rejse kan overhovedet ikke bruges som led i udviklingen af de nordiske begivenheder. Knud siger strax i begyndelsen af sit brev fra udlandet, der er skrevet efter påske 1027: notifico vobis me noviter ivisse Romam, oratum pro redemptione peccaminum meorum et pro salute regnorum —*). Dette udelukker enhver opfattelse af rejsen som en politisk eller verdenshistorisk begivenhed, således som den bestandig fremstilles; først nu fortæller han sit engelske folk, at han overhoved

*) Monum. hist. Br. p. 596 f.

er rejst, han meddeler som en nyhed, at han i Rom har truffet kejser Konrad osv.; det er klart, at han er gået til Rom som såmange andre pilegrimme, for at bede ved apostlenes grav og se de navnkundige steder, som man ved den lejlighed kom igennem. Dette fremgår yderligere af den omstændighed, at end ikke det engelske riges årbøger har været på det rene med, hvad år rejsen var gået for sig; det var nemlig en udflugt fra Danmark, foretagen i vinterens løb. Afrejsen fra Danmark har da sikkert ikke fundet sted før efter jul, da rejsen til Rom beregnedes til højst ni uger. Påskedag, d. 26. Marts, var kongen i Rom og kort efter er han igen på hjemvejen, han havde bestemt at gå tilbage til Danmark, men alligevel kom han først til England. Men det er klart, at en sådan rejse ikke i nogen henseende kunde få betydning for forholdene i Norden; måtte Knud først efter påske meddele dem i England, at han overhoved er på rejse, så kunde Olav i Norge dog vel ikke benytte den til et overfald i hans fraværelse.

Men hint brev fra Knud lærer os endnu mere; han omtaler deri de nordiske forhold på følgende måde:

Ego itaque, qvod vobis notum fieri volo, eadem via qua exivi regrediens, Denemarciam eo, pacem et firmum pactum omnium Danorum consilio cum eis gentibus et populis compositurus, qui nos et regno et vita privare, si eis possibile esset, volebant, sed non poterant; deo scilicet virtutem eorum destruente, qui nos sua benigna bonitate in regno et honore conservet, omniumque inimicorum nostrorum potentiam et fortitudinem deinceps dissipet et annihilet. Composita denique pace cum gentibus, quæ in circuitu nostro sunt, dispositoque et pacato omni regno nostro hic in oriente, ita ut a nulla parte bellum aut inimicitias aliquorum timere habeamus, quam citius hac æstate apparatum navigii procurare potero, Angliam venire dispono.

Disse ord forudsætter ikke blot et fjendligt forhold mellem landene, men når de betragtes med et uhildet blik, kan de kun sigte til en endnu ikke tilendebragt åben krig, i hvilken hans modstandere har leveret ham slag, har kæmpet tappert, men uden at nå deres mål: at fælde ham eller fordrive ham fra riget. Men en sådan begivenhed finder vi kun omtalt éngang i disse år, nemlig slagene ved Helgeå og Stangebjerg i Skåne. Brevet kan ikke forstås anderledes end at denne krig har været ført i året 1026, at kongen efter dens (foreløbige) tilendebringelse på grund af den mørke årstid har gjort sin længe påtænkte pilegrimsrejse til Rom og dèr har fattet forsonlige tanker og lagt planer til at ende al tvedragt i Norden med en fast og varig fred, for

så vidt det danske folk, der var den egenlig fornærmede part i krigen, dertil vilde give sit samtykke.

Og denne opfattelse bestyrkes på det mest utvetydige af den anden samtidige kilde, skjalden Sighvats vers. Sighvat forfattede en Knudsdrapa med omkvæd: »Knud er under himlen — den ypperste konge«; i den omtales Romfærden, (den er altså yngre end våren 1027), samt toget til Danmark og de forbundne kongers angreb (Snorre, O. H. k. 155—59. Fagrskinna k. 117). Men affattelsen af denne drapa må være ældre end Knuds sidste tog mod Olav; thi i den kamp, der da begyndte, stod han fuldstændig på norsk side, ja hans klager over høvdingernes troløshed viser, at han alt før det kom til den sidste afgørelse, var opfyldt af ængstelse over sin konges skæbne og af indignation over de midler, der brugtes mod ham. Skulde nu hans drapa være affattet efter Helgeåslaget og før denne vending indtrådte, og det første henføres til sommeren (efteråret) 1027, men bestikkelserne til den følgende vinter, da må man ty til den eneste udvej Munch anviser, at digteren nemlig selv er fulgt med Knud fra England, at Knudsdrapen er digtet i Danmark og klageversene strax efter i Norge. Men dette er i og for sig højst usandsynligt og strider ikke blot mod sagaens fremstilling, men endog mod bestemte udsagn i versene. Af disse ses det nemlig, at skjalden kom til Knud i England og fandt havnene lukkede for dem som vilde til Norge, hvorfor han blev nødt til at bede om særlig tilladelse for sig til at drage afsted (Snorre, k. 156). Selv om der altså ikke af versene kan føres fuldstændigt bevis for, at der lå længere tid mellem de to krige, så er det dog af langt overvejende sandsynlighed; Sighvat må antages 1027 at have været i England, at have besunget den tilendebragte kamp med påfølgende pilegrimsfærd og derpå at være vendt tilbage til Olav, der modtog ham med mistænksomhed, men strax lod sig overbevise om, at skjalden endnu var ham tro.

Hertil kommer endnu de ligefremme opgivelser om tidspunktet for Helgeåslaget i engelske og norske kilder. Et ikke samtidigt håndskrift af den angelsaxiske krønike henfører nemlig dette slag til året 1025 og omtaler det på følgende måde: »Knud drog til Danmark med en flåde, til holmen ved Helgeå, hvor Ulv og Eglav kom ham imøde med en meget stor styrke, både til lands og til vands fra Svithjod; Knud tabte mange folk og de Svenske beholdt valpladsen«. Efterretningen stammer øjensynligt fra en nordisk kilde, men det kan let forstås, at den er henført til et unøjagtigt år. Rimeligvis har hjemmelsmanden ikke kunnet opgive årstallet, men har talt årene efter Olavs tiltrædelse til regeringen, og deraf er så fejlen opstået. En sådan tælning har vi nemlig endnu i Styrmers Olavssaga; dèr siges nemlig, at

Knuds og Olavs fjendskab begyndte i dennes 11. år (k. 64. 68), medens Thore Hund kom tilbage fra sin landflygtighed 2 år efter, i Olavs 13. år (k. 69) om efteråret, hvorefter da Erling blev dræbt endnu før jul. Da dette sidste indtraf 1028, må der ved det 11. år være tænkt på 1026, og der er altså rimeligvis regnet fra Nesjeslaget i foråret 1016. En engelsk kronist kunde nu let gøre sig skyldig i en regnefejl, dersom han samtidig hermed fik den oplysning, at Olav havde været konge i 15 år, medens han af årbøgerne vidste, at han var falden 1030; hans 11. år blev da 1025*). Heller ikke er det umuligt, at kronisten har fået en opgivelse af årstal og at Nordboerne da også i dette tilfælde har regnet de helt forløbne år, så 1025 betegner det, vi kalder år 1026.

Må det nu herefter ansés for afgjort, at Olavs og Anunds overfald finder sted i året 1026, slaget i Helgeå på eftersommeren, Olavs tilbagegang til Norge ud på høsten og Knuds pilegrimsrejse efter jul 1027, hvorpå der følger fredstilbud og underhandlinger, indtil Knud 1028, vistnok sent på året, går til Danmark og næste vår fuldender Norges erobring**), så står endnu tilbage at undersøge den rolle, Ulv jarl spiller i disse begivenheder; thi som sagen er fremstillet hos Snorre er hans forhold som bekendt af stor betydning.

Først må her da bemærkes, at ingen af de ældre kilder bringer Ulvs død i forbindelse med et forræderi i eller før Helgeåslaget. Roskildekrøniken, der er skreven et hundredår efter disse begivenheder og netop på deres skueplads, forklarer drabet af Knuds misfornøjelse med, at Ulv ægtede hans søster Estrid; han jog dem først i landflygtighed, tog dem derpå tilsyneladende til nåde, men lod Ulv dræbe, da han gik til ottesang; også Saxe fortæller, at giftermålet sluttedes mod Knuds vilje. Dette strider nu imidlertid aldeles mod Adam af Bremen, der i dette tilfælde ikke blot kunde være vel underrettet, men også med rette frem-

*) Også Snorre har kendt denne adskillelse af en første fredelig og en senere urolig tid for Olav (ligesom for Håkon Adelsten), og også han regner 10 år på den første (k. 198).

**) At Knuds tog først falder i våren 1029, efter Erlings fald, ses af de ældste kilders tidsregning. Are Frode, der lader Olav komme til Norge 1014, siger at han havde været konge i 15 år, da han blev fordreven (Snorre, O. H. k. 189); Thjodrik har efter sin gamle kongerække, at O. var konge i 15 år, deriblandt 1 med Sven jarl, og 1 med Knud (k. 20); det islandske fragment (Scr. II 427) siger, at O. var borte i et år, medens Knud ved sin død havde været k. i N. i 6 år. Når Ágrip lader O. forlade landet i sit 14. år (k. 23), da er det en fejl i de trykte udgaver, thi i håndskriftet er disse ord kun en randbemærkning uden avtoritet.

hæver Knuds politik at knytte de store til sig ved ægteskaber mellem slægterne.

Skal vi nu se os om efter andre oplysninger, da møder vi hos Saxe det påsagn, at Ulv misundte Knud sin magt og derfor forbandt sig med de fjendlige konger, hvis flåde han førte ved Helgeå. Alligevel tog Knud ham til nåde igen, men lod ham så dræbe ved et julegilde, da han sang nidvers over Helgeåslaget. Fagrskinna derimod fortæller, at han (efter Olavs fald) hentede Hardeknud i England og da fik et falsk kongesegl af dronning Emma, hvorved han skaffede sig et aktstykke, der blev læst op for almuen på Viborg thing, og hvorved kongesønnen indsattes til rigets rette konge. Derefter kom Knud til landet næste år og lod Ulv dræbe ved ottesangen. Snorres fortælling er ikke andet end en konstig forbindelse af begge de andre og kan altså ikke komme videre i betragtning.

Når der nu skal vælges mellem Saxe og Fagrskinna, da taler unegtelig flere ting til fordel for den sidste. At Ulv dræbtes ved ottesangen, siges alt af den langt ældre Roskildekrønike, og efterretningen kan dèr vistnok ansés for fuldt afhjemlet; det kunde ikke være ubekendt i Roskilde, hvilken begivenhed kirken skyldte sin store rigdom og sin stenbygning; at Saxe her har kunnet være mindre vel underrettet viser, at han ikke tog det så nøje med valget af sine kilder. Endvidere taler det til fordel for den islandske beretning, at vi ikke i skjaldevers finder mindste spor til Ulvs deltagelse i kampen på svensk side, hvorfor heller ingen islandsk kilde ældre end Snorre kender noget til den. Endvidere taler hele den historiske situation, som vi kender den anden steds fra, til fordel for Fagrskinna og imod Saxe. For ikke at komme tilbage til hans fejltagelse med hensyn til Ulvs ægteskab — (dennes forræderi mod Estrid ved fortolkningen af kongens brev henføres også til Godvin!*) — så nævner han intet om hans formynderskab for kongesønnen, der dog efter andre vidnesbyrd må ansés for utvivlsomt og giver det hele en anden belysning; Fagrskinna derimod kender ikke blot Hardeknud, men også Sven og hans rejse fra Danmark til Norge i »jarlens« følge, og dens fortælling passer nøjagtig ind i årbøgernes kronologi. Af disse véd vi nemlig, at Knud i året 1031 var fraværende fra England; der siges rigtignok, at det var på Romfærden, men da vi véd, at den falder 4 år tidligere, kan der altså kun tænkes på en fraværelse i Danmark, som kronisten så har forvexlet med den tidligere i 1026—27. Endvidere er det mere end sandsynligt, at det var i året 1030, at Hardeknud først

*) Vita Haroldi i Chroniques Anglo-Normands II 154 f. Sml. Freeman The N. conquest I 467.

kom til Danmark, nemlig efterat Sven var sendt til Norge; udtrykkene i Knuds levned (II 19): adulto denique puero (Hardecn.) pater — omne regnum — sacramento devinxit, eumque postmodum ad optinendam monarchiam regni Danorum cum delectis militibus misit — tyder på det samme. Men begivenhederne kan da netop falde som Fagrskinna vil: Ulv lader Hardeknud hylde på thinge som faderens modkonge (1030) og næste sommer kommer Knud for sidste gang til Danmark for at rydde sin jarl af vejen på samme måde som han så ofte hávde gjort før med sine mægtige ombudsmænd.

Den kilde der har vildledet Saxe, samtidig med at den gav ham så fortrinlige meddelelser, var udentvivl traditionen på begivenhedernes skueplads i Skåne. Her fik han at vide, at kampen stod ved holmen i åen, hvad også den engelske kronist véd; her fortalte man ham, at Håkon fra Stangeby først havde meldt Svenskens indfald og fået to bol til belønning; her vidste man, at der var bleven kæmpet ved Stangebjerg og at de døde fra Helgeå var bleven begravede ved Åsum kirke. Men her mindedes man da også, at føreren for flåden hverken var kong Olav eller kong Anund, men Ulv jarl. Af den engelske krønike véd vi nu, at det var to brødre, Ulv og Ejlev, uden al tvivl Ragnvald jarls sønner; man har da kaldt den ældste af dem for jarl og glemt den anden. Således kom Saxe til sin Ulv jarl, som han efter sine forudsætninger næsten med nødvendighed måtte komme til at identificere med Estrids mand, der senere blev dræbt på Knuds befaling. Ja vi kan vistnok gå videre endnu og påstå, at denne forvexling er ældre end Saxe og skyldes hele den historiske tradition i Danmark; thi Snorre, der har væsenlig det samme, brugte neppe Saxe, men enten ældre islandske Danesagaer eller den almindelige tradition.

Begivenhedernes rækkefølge bliver altså formentlig denne:
1026: Olav og Anund hærger Danmark; slag i Helgeå.
Påske 1027: Knud i Rom; derefter fredsforslag.
Efterår 1028: Knud til Danmark.
Forår 1029: Knud konge i Norge.
1030: Olavs fald. Sven til Norge, Hardeknud til Danmark.
1031: Knud i Danmark, Ulv jarl dræbt.

X. Hovedtienden.

K. Maurer har i en af sine lærde afhandlinger (Ueber den Hauptzehnt einiger nordgermanischen Rechte; Abhandl. der bayer. Akad. d. W. I Cl. XIII 2.) sammenstillet alt hvad der i de nordiske kilder findes til oplysning om denne ejendommelige ydelse, der såvidt vides ikke kendes andensteds fra og derfor uden al tvivl er en af den nordiske kirkes ældste originale frembringelser. Skønt imidlertid denne forfatters forklaringer her som overalt indeholder udmærkede ting, så er hans opfattelse dog i det hele formentlig skæv og uholdbar, og sagen skal derfor her på grund af sin store betydning atter optages til drøftelse.

Spørgsmaalet om hovedtiendens natur deler sig i to: af hvem og hvorfor skulde den ydes, af hvem skulde den modtages? Idet vi begynder med at undersøge det sidste vil vi tillige komme til at drage den senere årstiende med ind under betragtningen, da den utvivlsomt i det hele er trådt i den andens spor.

Årstienden vedtoges som bekendt for første gang i Danmark af almuen i Sællands bispedømme, på landsthinget i Ringsted år 1171; 3 år senere for Skånes vedkommende i Lund og atter en 12 år derefter for Slesvig stift *); de øvrige stifter kan her lades ude af betragtning, da de i alle tilfælde er senere på vej; det samme gælder om Sverig. Endnu i begyndelsen af kong Valdemars regering kunde Holstenerne i Vagirernes land true med at ville vandre ud til Danmark, dersom biskoppen fastholdt sin fordring på tienden, her kendte man ikke dette »trældoms åg« (Helmold I 91). Pave Alexander III opfordrede 1171 alle Nordboer til at give tienden.

På Island var denne ydelse af et langt ældre datum; allerede biskop Gissur havde formået sine landsmænd til at hæve tienden af al årlig indtægt (1097); i Norge gjorde Sigurd Jorsalefarer de første skridt til at få tienden indført, men her varede det længe inden den trængte igennem. Som bekendt havde alt Knud den hellige gjort de første tilsvarende forsøg i Danmark; biskop (den senere erkebiskop) Eskil gav 1135 bl. a. en bispetiende til det nyoprettede kloster i Nestved.

Det savner enhver hjemmel i de historiske kilder, når man er gået ud fra, at den tiende, det her drejede sig om, når der var strid mellem kirken og almuen, kun var bispetienden **); der

*) Kirkehist. samlinger, VII 11 f. Thorkelin, dipl. I 60. Michelsen, Urkunden I 6.
**) Helveg, d. d. kirke til reform. I 294 ff.

er ikke spor af en tiende hos os, der deltes mellem færre end tre: bisp, præst og sognekirke; den tidligere »bispegave«, der siges at være en løskøbelse fra tienden, står jævnsides med andre ydelser til præst og kirke; idet tienden indføres, afskaffes de alle eller dog de fleste af dem. Af de norske love fremgår det noksom, at der en rum tid bestod højst ulige afgifter ved siden af hverandre, nogle steder gav man tienden, andre holdt man på de ældre afgifter, ja det synes end ikke urimeligt, at man har havt frit valg mellem begge, så det har beroet på hvert sogn eller endog hver enkelt gård, hvorledes man vilde stille sig hertil. På den måde går da vistnok også tiendeydelsen langt tilbage i tiden, ligesom den først længe efter tiendelovenes vedtagelse trængte helt igennem overalt.

Tiendens fordeling var meget forskellig indenfor den nordiske kirke. I Norge og på Island fulgte man den romersk-kanoniske skik at dele den i fire lige dele, til præst, biskop, kirken og de fattige (således at dog på Island kirkeejeren opkrævede de to fjerdedele og lønnede præsten efter akkord), medens man i Danmark og Sverig havde lagt den nationale tredeling til grund. I sin simpleste form fandtes denne dog kun i Danmark, hvor der deltes ligeligt mellem præst, kirke og biskop; endvidere på Gulland, hvor bønderne selv oppebar den sidste tredjedel for at uddele den til de fattige, og i Helsingeland og Jæmteland, hvor den samme tredeling oprindelig fulgtes. Iøvrigt foretog man i Sverig en mere indviklet deling, idet præsten først fik en tredjedel, hvorpå resten atter deltes i tre, til biskop, kirken og de fattige.

Ved forklaringen af disse ejendommelige forhold går K. Maurer ud fra, at den nordiske tiendeydelse må afledes af den engelske: her deltes nemlig tienden i tre dele, til kirke, præst og fattigfolk, og han mener da, at gejstligheden i en senere tid har forvandlet denne sidste til en bispetiende, en bevægelse, som der i Sverig findes enkelte svage spor af (anf. st. s. 269 ff.).

Men denne forklaring støder dog på alt for mange vanskeligheder, til at den skulde kunne fastholdes. Endnu i Adam af Bremens tid var tiendeydelsen som lovbuden ukendt i Norden og efter den tid kan den engelske indflydelse ikke have gjort sig gældende i nogen mærkelig grad. Vi må da holde os til den nationale hovedtiende som den, der skulde have taget den engelske årstiende til mønster, men i en så tidlig tid, som der i dette tilfælde måtte tænkes på, var bispernes stilling altfor underordnet til at de skulde kunne have forvandlet fattigtienden til en bispetiende. Tilmed vilde det være uforklarligt, hvorledes en sådan engelsk indflydelse skulde indskrænke sig til Danmark og Sverig, medens Norge, der dog stod i en særlig forbindelse med England,

skulde helt have vendt sig fra det i dette stykke for at optage fastlandets skik.

Hovedtienden kendes selv i middelalderens ældste kilder kun som en levning fra tidligere tider, den er så godt som helt forsvunden for den senere årstiende og de frie sjælegaver. Der bør derfor ikke lægges vægt på, at den slet ikke forekommer i Danmark og i Sverig ikke udenfor Vester Gøtland, dens deling mellem præst, kirke og biskop i Skara stift, i lighed med den danske årstiende, viser tilstrækkeligt, at den i ældre tid må have været udbredt over hele den dansk-svenske kirke. Vi finder da også spor til, at den i det søndenfjeldske Norge har været tredelt, skønt lovene, idetmindste de nyere håndskrifter af dem, overalt fremhæver firedelingen *). Vi skal nu se, om det er muligt at finde et ældre fælles grundlag for de forskellige tredelinger, der kunde berettige til at drage slutninger m. h. t. denne ydelses oprindelse og ældste form.

Én ting er fælles for alle tre fordelingsmåder, den danske, den svenske og den gullandske, nemlig den, at præsten får én (fuld) tredjedel af tienden; forskellen kommer kun frem i de to tredjedele; men også her er der dog den lighed, at kirken overalt får sin (om end forskellige) del. Den eneste fremmede form for tiendens fordeling, som rummer alle de særlig nordiske forskelligheder (uden hensyn til Norge-Island, der i den henseende er uden betydning), er den som jævnlig kommer til anvendelse i Flandern, hvor præsten får én og kirken de to tredjedele **). En sådan deling er ingenlunde uden sidestykke i Norden; den er jo desuden så simpel, når der skal deles ulige mellem to, idet man så giver den ene dobbelt så meget som den anden; således deltes der mellem broder og søster, mellem hovedpræst og høgendepræst (Frostethingslogen), mellem Nidaros og Oslo kirker (Olavsskot) osv.

Heller ikke var den dobbelte tredeling ukendt her i Norden; efter Ejdsivathingsloven skulde nemlig den til utlægd dømtes gods vel efter reglen deles i tre dele mellem biskop, konge og bønderne (til uddeling blandt de fattige?); men der fandtes også en afvigende bestemmelse, rimeligvis for det tilfælde, at sagen var rejst af en hemmelig forbrydelse, der kun kunde fremdrages

*) Maurer, s. 237 ff. Norges gamle love I 385 (nede) synes at være afskrift efter en interpoleret text, der ikke har rettet den ældre læsemåde; der står: skal biskup taka þriðjung, kirkja annan, prestr hinn þriðja, [fatœker men hinn fjorða, ok fare bœnðr sjalfer mæð þæirra lut] ok skipti sem hann vill svara fïri guði (de andre hdskr. har fjorðung og þeir vilja). Maurer s. 254 (øverst): »hafwd tiund — j þria lutinæ«; s. 257 am. 3; s. 276.

**) Warnkönig, Flandrische Staats- u. Rechtsgeschichte I 443. 449 f.

efter enkeltmands angivelse; thi for dette tilfælde bestemtes den ene tredjedel af godset til angiveren, medens biskop, konge og bønder så atter tredelte resten (I. 25. 44. 45).

Den dobbelte del, som altså i Flandern ved den første deling faldt til kirken (imod præstens enkelte del), var det nu, der i Norden fik en så forskellig anvendelse, idet kirken dog overalt, som bemærket, beholdt en vis del af den. Simplest var det at lade den falde i to halvdele, der da hver vilde blive lige store med præstedelen, og således foretoges delingen også som vi har set i Danmark, Vester Gøtland, Gulland, Helsingeland og Jæmteland, medens man i det øvrige Sverig tredelte den. I første tilfælde måtte man nemlig udelukke den ene af de kanonisk berettigede tiendetagere, biskoppen eller de fattige, medens man i det andet tilfælde kunde få dem alle med. Denne sidste deling er nu sikkert nok af en noget senere oprindelse, hvad der jo også ligger deri, at den findes i de senere, endog betydelig senere omvendte lande, medens Danmark og Vester Gøtland har samme skik; men den står dog på samme nationale grund som den danske og må være udviklet, før tredelingen fæstnede sig til en uforanderlig lov, med andre ord til en tid, da man endnu fastholdt modsætningen mellem præstens ene og kirkens to dele som det væsenlige. At det da var en engelsk indflydelse, som gjorde sig gældende i Sverig til fordel for de fattige, så de kom ind ved siden af biskoppen eller vel endog helt fortrængte denne, er ikke usandsynligt, men det kan dog også tænkes at have været den tysk-kanoniske indflydelse, som fra Bremen virkede så stærkt på den svenske kirkes udvikling i det 11. århundrede. Hvorledes derimod den ældste tredeling, der uden al tvivl ligeledes har været skik i Norge, her er gået over til den rent kanoniske firedeling, savner vi ethvert middel til nu at kontrollere.

Undersøger vi dernæst, hvorfor hovedtienden svaredes, da vil det være hensigtsmæssigst først at henvende opmærksomheden på forholdene i Vester Gøtland, der synes at have bevaret denne skat i sin mest oprindelige form. Her gives der da hovedtiende i følgende tilfælde:

1) ved lovligt giftermål og efter tiltrædelse af arv efter forældre (søn dog først ved indtrådt myndighed, datter ved giftermål);
2) når man falder i hovedsynd;
3) når kirke vies (og der ikke er givet hovedtiende i de sidste ti år).
4) når fremmed kommer ind i bispedømmet.

Efter et pavebrev fra året 1220 var denne tiende følgen af et frivilligt løfte *).

*) Maurer, anf. st. s. 275 ff.

Hovedtienden i Norge og på Island giver ingen nye momenter til at bestemme dens oprindelige omfang; den er her væsenlig knyttet til giftermålet og sottesengen, medens den dog overalt er ligesom ifærd med fuldstændig at gå af brug; det var jo også en selvfølge, at den skulde vige plads for årstienden overalt hvor denne blev vedtagen.

Når kong Håkon Håkonsøn i et brev til Vikverjerne siger, at hver kristen mand skal gøre tiende, fordi han dermed skal købe sig den tiende del i himmerige, som mennesket fra først af var skabt til (Norges gamle love, I 459), så har vi heri den oprindelig nordiske tanke, der lå til grund for hovedtienden, den er et køb af himmerige. Den ældste form af den er vistnok sjælegaven, som den gives på sotteseng; således finder vi den i Frostethingslogen. Hertil svarer det, når vi hører, at det på Gulland i ældre tid i det højeste var tilladt at give en tiende del af sin hovedlod til gudeligt brug efter sin død, og når denne sjælegave på Island ligefrem kaldes »den større tiende«. Men fra at være en sjælegave gik hovedtienden snart over til at være en gave ved indtrædelsen i det kirkelige liv; ingen kunde jo vide om der levnedes ham tid til at berede sit hus på det yderste, det gavnede da ej heller at opsætte himmerigekøbet i det uvisse; hvem indestod desuden for, at arvingerne vilde stå ved gaven? lovene viser noksom, at trætter af den natur hørte til dagens orden. Allerede Grágásen forudsætter derfor at hovedtienden eller sjælegaven gives i en yngre alder. Derved blev tienden et kirkeligt logkøb. Ligesom dette betaltes ved giftermålet, når ungkarlen indtrådte i det borgerlige samfund, så han først herved opnåede fuld lighed for loven med andre bønder *), således også tienden: ved den optages den unge i menigheden, i samfund med kirken og dens nådemidler. At den særlig knyttes til arven er derimod nærmest en levning af den ældre sjælegave, arvingen yder nu kun hvad forhen arveladeren bestemte til gudeligt brug i det øjeblik, da han selv ikke mere kunde bruge det.

Det er da også en konsekvens heraf, at hovedtienden gentages efter begået hovedsynd. Fra England kender vi de danske benævnelser logbrud, logslid og logkøb for samme bøde, idet man snart har tænkt på den forbrydelse, der havde fremkaldt den, snart på bødens virkning: at genoprette det brudte forhold til samfundet (logen) **); på samme måde har altså den kristne skullet genvinde sin delagtighed i menighedslivet, sin tabte lod i himmerige. Af samme grund måtte den fremmede yde sin

*) Årbøger 1872, s. 298 f. 1876, s. 60 f.
**) Sst. 1876, s 61 f.

tiende, når han tog varigt ophold i bispedømmet; han optoges dermed i den fulde nydelse af dets åndelige forsorg. Og endelig kan også den hovedtiende finde sin naturlige forklaring heraf, der betaltes, når kirken fik en fuldstændig ny indvielse efter at være bygget om; thi i dette tilfælde var forholdet mellem menighedsmedlemmerne og (den ældre) kirke jo udslukt og måtte knyttes påny (til den nye); på selvsamme måde som soldaten gentog sin faneéd, når regimentet fik en ny fane.

Dette er altså formentlig hovedsynspunktet for denne ældste nordiske tiende; den er et køb af himmerige, oprindelig givet på sotteseng som sjælegave (eller sjæleskat som Engelskmændene skulde give den), senere ved den voxnes optagelse i det kirkelige samfund, samtidig med at han indtræder i det borgerlige. Brydes det ved tienden skabte inderlige forhold mellem den enkelte og kirken, enten derved at han begår hovedsynd eller ved at kirken taber sin helligdom og en ny indvielse finder sted, da må tienden gentages, for at det gamle forhold kan genoprettes.

Fra dette synspunkt må da også tiendens deling finde sin forklaring. I Grågåsen (k. 127) bestemmes, at hver mand må give tienden af sit gods til sjælebod, hvis han vil, men ikke ud over dette uden arvingernes samtykke. Vil han ikke give tienden, da må han give sjælegaver indtil samme beløb. K. Maurer har alt eftervist, at denne bestemmelse kun kan forstås således, at det står manden frit for at yde indtil tiende delen af sit gods, ligesom det står til ham at give denne ydelse i form af en sjælegave (med den anvendelse, han selv bestemmer) eller som tiende (med lovbunden delingsmåde, anf. st. s. 222 ff.). Men her har vi da også utvivlsomt nøglen til den fulde forståelse af hovedtiendens fordeling. Fra først af var sjælegavens bestemmelse giverens sag; men efterhånden uddannede der sig en fast praxis m. h. t. dens fordeling såvel som til dens størrelse, begge dele for at undgå det tilfældige, der ellers så let kunde komme til at spille en stor og forargelig rolle i mandens sidste øjeblikke. Medens loven begrænsede ydelsens størrelse for ikke at træde arvingernes ret for nær, uddannede der sig tillige en bestemt delingsnorm, der skulde følges hver gang man savnede bestemte udtalelser fra giveren eller denne ligefrem havde overladt fordelingen til kirken selv. Men i endnu højere grad måtte dette blive tilfældet, når tienden ydedes af den unge mand og kvinde ved indtrædelsen i menigheden, ligesom når den gaves som fredkøb efter begået hovedsynd, thi analogien med den verdslige lovgivning og dennes fordeling af bøder og afgifter måtte her træde så stærkt i forgrunden, at menneskenes medfødte sans for det lovbundne snart måtte sejre over trangen til at lade den enkelte have sin frie vilje. Kirken måtte desuden for sin egen

skyld ønske at komme ud over det vilkårlige i de indflydelser, der ellers vilde gøre sig gældende, hvor en slig tiendeydelse forestod. Og dette forklarer da også tilfulde, hvorledes den dansk-vestergøtiske tredeling kunde opstå; da det var en pagt med kirken, som tienden beseglede, var det så naturligt, at de kirkelige hovedmagter delte den, medens der ingen anledning var til ved denne lejlighed at betænke de fattige af selve tienden; det fulgte derimod af samfundets og kirkens hele ordning, at der ved enhver højtidelig anledning uddeltes rigelige almisser; en bindende lov underkastede man sig i den henseende vistnok nødig. Det er derfor også kun i de afsides egne, hvor man kendte lidet til bispedømmet, at de fattige træder i dennes plads.

At hovedtienden efter sin hele natur var en frivillig sag, er en selvfølge; således fremtræder den på Island og i Frostethingslogen, således siges den udtrykkelig i Vester-Gøtland at være følgen af et frit løfte, der fra den tid af rigtignok blev bindende for alle. Adam af Bremen, i hvis tid den dog forlængst må have været skik i Norden, regnede den derfor slet ikke for nogen egenlig tiende.

Til slutning skal her endnu kun anføres et enkelt gavebrev som vidnesbyrd om at man også i Danmark kendte en ydelse, der svarede til den højnordiske hovedtiende. Nils Grevesøn, der i Valdemar II's tid forlod landet for at gå i pilegrimsfærd, overlod før sin afrejse Esrom kloster jordegods til 20 mark gulds værdi på det vilkår, at han, dersom han kom tilbage, skulde kunne genindløse det. Af de 20 mark modtog han de 9 i heste og rede sølv, de tre gav han munkene i indløsning for sin hovedlod, og en fjerde lagde han hertil for at hans skytshelgens (st. Nikolaj) alter derfor kunde modtage prydelser; 4 mark skulde efter hans død tilfalde hans fæstemø eller hendes arvinger. Endvidere bestemte han for sin sjæls frelse to mark til 16 forskellige klostre og kirker, og den sidste mark til almisse for præster og fattige på den første og 30. dag efter modtagelsen af dødsbudskabet, samt på årsdagen. I et andet brev siger den unge kong Valdemar, at Nils Grevesøn gav Esrom sit jordegods dels til køb til et beløb af 16 mark, dels, nemlig for 4 mark guld, som sjælebod. (Thorkelin, dipl. I 113. 115.) Heraf ses altså, at den unge mand giver klostret en rig gave, af hvilken han selv betegner en del (3 mark) som indløsning af sin hovedlod (pro solutione capitalis partis mee), medens han siger, at han giver den fjerde i tilgift; grunden til, at han således skiller sin gave i to, ligger utvivlsomt deri, at der enten var et vist forhold mellem indløsningen og selve hovedloddens størrelse, eller at tre mark var en vedtagen indløsning for en vis større formue. På lignende måde blev løgkøbet i senere tider

et arvkøb, dets eneste retslige virkning var at vedkommende kom ind under de borgerlige arveregler, og afgiften fastsattes til en bestemt sum, medens den fra først af selvfølgelig havde været forskellig efter vedkommendes formue (sml. Årbøger 1872, 300).

XI. Kongerne Magnus og Harald 1046.

Begivenhederne ved Haralds komme til riget afgiver et godt exempel på skjaldenes måde at fremstille de historiske tildragelser på; de viser os slående, hvorlidt Snorre kendte til kongers og høvdingers tilbøjeligheder, da han skrev sin fortale til forsvar for disse oldtids vers. »Det har vi særlig rettet os efter, siger han, hvad der er sagt i kvad, som blev kvædede for selve høvdingerne eller deres sønner, alt, hvad der i dem findes om deres færd og kampe, har vi holdt for sandt. Thi vel er det skjaldenes vis at rose dem mest, som de netop er stedte for, men ingen vilde dog vove at tillægge dem bedrifter, som alle de, der hørte på det, såvel som de selv, vidste var snak og opdigtelse, — det vilde være en forhånelse og ingen ros.«

Vi vil da gå ud fra de bedst afhjemlede punkter i dette års begivenheder for først at komme til en klar forestilling om det historiske grundlag, før vi vender os til skjaldene og sagamændene.

Morkinskinna har en fortælling fra Oplandene efter Thorgils Snorresøn, en kyndig mand, der atter havde hørt den af Gudrid Gudormsdatter; Gudorm var en søn af Thore på Steig i Gudbrandsdalen, som døde 1095, i en alder af 64 år, og Gudrid havde sin fortælling af ham. Denne Thore havde nemlig som 15 års dreng givet Harald Sigurdsøn kongenavn og havde til tak herfor modtaget rige gaver, som Thorgils havde set. Men Gudrids fortælling gik endvidere ud på, at de to konger havde mødtes på Skjaldaraker ved Mjøsen, hvor fælles venner havde mæglet forlig mellem dem, så at Magnus indrømmede Harald halvdelen af riget, denne derimod delte sine skatte med sin brodersøn. Traditionen bærer i sine enkeltheder sagnets præg, men ikke anderledes end at det historiske grundlag skinner tydeligt igennem. Dette stemmer endvidere med Bølværks vers til kong Harald: »Konge, siden blev, som jeg hørte, det grønne land hjemlet dig, da du mødtes

med Magnus; men du bød ham guld; mellem eder frænder blev der fred og forlig, men Sven fik fra den stund af ene kamp.« *)

Adam af Bremen fortæller derimod følgende. Da Harald kom tilbage fra Østregårde, fandt han Sven som konge efter Magnus; han modtog da Norge af hans hånd, svor ham troskab og blev hans lensmand. Men efter at være kommen i besiddelse af riget løsrev han sig igen og hærgede Danmark. Også denne fortælling, som dog er optegnet mindre end en menneskealder efter selve begivenheden, bærer tydeligt præg af en formørket tradition, Haralds tilbagekomst er med urette henlagt til tiden efter Magnus's død; men der er ingen grund til at forkaste dens egenlige indhold som fejlagtigt **).

En tredje tradition er overleveret af Thjodrik fra Nidaros. Han fortæller, at Harald kom til Magnus i Øresund og forhandlede om Norges deling; kongen var ikke uvillig til at indlade sig derpå, men Ejnar forlangte en tilsvarende deling af skatten; dette afslog Harald. Morkinskinna kender også en sådan forhandling og dens afbrydelse uden resultat ***).

Vi fejler neppe ved at antage disse tre punkter for vel afhjemlede, ligesom de hænger vel sammen. Harald gør et forsøg på at komme tilrette med sin brodersøn; det mislykkes og han tyr til Sven, som står med ulige bedre udsigter til at nå sit mål, han ansér det for store sager, når han kan nå sit fædrenerige som Svens lensmand; hans senere noksom bekendte karakter er os en borgen for, at han under alle omstændigheder var bestemt på før eller senere at bryde sit ord.

Forbundet mellem de to kongsemner førte til et dobbelt angreb på Magnus, hver af dem vendte sig mod sit hjemland. Magnus fandt det rådeligt at gøre indrømmelser overfor Harald, som havde sat sig fast i Oplandene, hvor hans slægt var kendt og afholdt; således kom det til forliget på Aker.

For skjaldene var denne udvikling af begivenhederne nu både for indviklet og for lidet glimrende; der er opbevaret 3 vers af Thjodolf og 7 af Valgard, som giver en ganske anden fremstilling af den.

Thjodolf, der havde fulgt Magnus, ligesom han senere sluttede sig til Harald, omtaler dem begge i sit kvad. Harald kom fra Gårdene til Sveernes rige; derfra sejlede han med sit prægtige, rigt ladede skib. Der er forventning blandt stridsmænd om fredsbrud, kæmperne omspænder jorden med deres skibe, folkene

---

*) Morkinskinna s. 19—21. (Fagrskinna k. 168—74. Snorre, H. H. k. 23. 24.)

**) Adam III 12.

***) Thjodrik k. 25. Morkinskinna s. 17.

frygter stor rædsel; den stridkære Magnus fører flåden fra nord, men den herlige Harald stævner fra syd med de smykkede skibe. »Du videkendte konge, du lod den tynde køl pløje bølgen, da du drog sønder fra Danmark; — da bød Olavs søn dig halvdelen af land og folk: det var i sandhed et glædeligt møde mellem frænder!«

Det ses heraf, at Harald ikke undså sig ved at lade en sådan opfattelse komme frem i skjaldesang, skønt den selvfølgelig var uhistorisk i hele sit kolorit; men skjalden er jo ikke thingsvidne. Valgard går dog videre og fortier aldeles Magnus's navn. Harald kom fra Gårderige til Sigtun, han havde kun ét skib, men det førte den dyreste ladning. Skæbnen kaldte ham til sit fædrenerige, hurtigt gled skibet hen forbi det flade Skåne, det indjog de danske kvinder rædsel. Harald hærgede Sælland og Fyn; høj lue brændte sønder for Roskilde, mange lå slagne i deres blod, andre blev førte bort i trældom, hvo der kunde søgte skjul i skovene; kvinderne blev bundne, de blev drevne til skibene foran sejrherrerne, lænkerne sled deres spæde hud. — Da kongen drog nordpå med sin flåde, var det som der brændte ild i ormens gab, hele stavnen gloede af guld, dragen fór hen over de skummende bølger; havfråden kastes mod land, søen er forgyldt, den toer skibshovedet med sine bølger: »du råder for hele Norge, dets indbyggere ere tilrede for deres herre, ingen større høvding end du pløjer havet.«

Kunde dette bydes den konge, som sneg sig til Norge, mens dets lovlige konge var udenlands, som drog fra gård til gård i Oplandene uden at kunne få en voxen bonde til at give sig kongenavn og som var glad ved at kunne købe sig en plads ved siden af og efter Magnus for sit guld, — så har blufærdigheden i de høje sale ikke været så stor dengang!

Imidlertid — således talte skjaldene, og sagamændene måtte nu se at finde sig tilrette.

Fagrskinna og Morkinskinna kender ikke eller bruger i alle tilfælde ikke Thjodolfs vers, de forener derfor traditionen fra Oplandene med Valgards kvad og fortællingen om det mislykkede møde i Øresund; det støder altså heller ikke deres følelse et se Harald skildret som den vældige konge, der modtages med åbne arme i Norge efterat have hærget Danmark, til samme tid som de kender hans sande forhold til Magnus; de lægger ikke mærke til at Valgard fortier dennes navn og forliget på Aker. Iøvrigt indskyder Morkinskinna en fortælling om Haralds frontforandring, som ikke findes i Fagrskinna. Der sendtes lønbreve af Magnus's venner til hans frænde om at falde fra Sven mod at få del i Norge, og Harald skabte sig et antageligt påskud ved at lade et fingeret anslag mod sit liv blive opdaget og således give

lejlighed til at bebrejde Sven den samme troløshed mod ham, som han havde vist mod Magnus.

Snorre viser sig også i denne hele fortælling som mere kritisk, ligesom han har flere vers til sin rådighed. Han har kendt Thjodolf og har snart overbevist sig om, at hans opfattelse stemmede bedre med fortællingen fra Oplandene end Valgards; af dennes syv vers har han derfor udstødt de to sidste, der skildrer Haralds kongefærd til Norge, som upålidelige og ubrugelige; der kunde jo ikke være tale om at Harald var kommen til lande på den måde. Men ikke mindre fortier han den første sammenkomst i Øresund, medens han laver Morkinskinnas fortælling om Haralds frafald om, således at Sven i virkeligheden bliver en forræder imod ham; — alt for at stille de norske konger i det bedste lys. Endvidere tager han Thorgils' fortælling om Haralds færd i Oplandene og laver den om til et møde mellem de to frænder ombord, medens gilderne holdes og thing sættes i land ved flåden; Thore giver her Harald kongenavn efter Magnus's vilje og der tales ikke om, at han kun var 15 år. Det hele er ordnet således, at man måtte antage det for en god oprindelig tradition, dersom ikke de andre sagaer røbede sammenhængen; nu ser man, at det er en aldeles vilkårlig komposition, foretagen uden mindste agtelse for den historiske sandhed, med det bevidste mål at fremstille Harald og Magnus som mønstre på helte og konger.

Den yngre saga endelig, hvis hovedopgave var at forene alle vers og alle traditioner, har også gjort det på dette sted og således indviklet sig i uløselige modsigelser. Munch har fulgt omtrent samme vej (Norske folks historie II 117—30).

XII. Ejderøen og Rensborg.

At Ejderen igennem hele den historiske tid var Jyllands sydgrænse, tror jeg andensteds tilstrækkelig at have godtgjort (Bidrag til Nordens hist. i middelalderen: Ejderen). Et andet spørgsmål er det, hvorledes forholdet var med Ejderøen og det senere faste slot Rensborg, på det sted, hvor hærvejen nordpå gik over grænsefloden. Dette spørgsmål har som bekendt sin historie; da det syntes at skulle få praktisk betydning i striden mellem de danske og tyske interesser 1848 og ved fredsslutningen 1851, besvaredes det meget forskelligt af de forskellige videnskabsmænd,

men det vil neppe undre nogen, at det nu er umuligt at følge de slutningsrækker, der dengang opstilledes, med synderlig tillid. Hvad Sarauw, Warnstedt og Wegener skrev, er så ensidigt, at det kun lidet bidrager til at klare selve stridsspørgsmålet, det har mere interesse for selve hin tids ejendommelige videnskabelige krigsførelse; R. Usinger kunde derfor tage sig sagen temmelig let og i sin »Deutsch-dänische Geschichte« (Grössere Noten I) ansé den for afgjort ved en almindelig påpegning af de kendsgerninger, der talte for opfattelsen af øen som holstensk ejendom. Der existerer imidlertid endnu et indlæg i denne sag, forfattet af Velschow og Baggesen og trykt som manuskript i den officielle indberetning fra grænsereguleringskommissionen som »zweite Eingabe .... die Rendsburger Frage betreffend« (dat. Nov. 1851), og dette indlæg er utvivlsomt det mest skarpsindige af dem alle. Alligevel tror jeg at dets resultat må forkastes som uholdbart; en fordomsfri betragtning af forholdene må give den tyske opfattelse ret.

I året 1267 træffer vi i et aktstykke en Godefridus som holstensk »advocatus de Reynoldesborg« (Lübek. Urkund. I 281); ved den tid var altså borgen uimodsigeligt i grevernes hænder; efter dette år finder vi intet somhelst vidnesbyrd om et andet forhold eller en anden opfattelse (før i den nyere tid), alt tyder tvertimod hen på at såvel borgen som byen både faktisk har været og retslig har gået for holstensk. Vi kan derfor strax lade hele den efterfølgende tid, der spiller så fremtrædende en rolle i de forskellige indlæg, ude af betragtning; enhver bevisførelse for, at Rensborg oprindelig har været dansk og derfor aldrig retslig kan have ophørt at være det (som Velschow påstår), såsom ingen udtrykkelig traktat haves derom, må altså hente sine grunde fra tiden før 1267. Da vi nu heller ikke i den henseende kan gå tilbage ud over året 1199, så begrænses det tidsrum, der overhoved kan være tale om at undersøge, temmelig snævert.

Efter Arnold af Lübek førte kong Knud i året 1199 sin hær mod greven: »ad Egdoram in loco qui Reinoldesburch dicitur«. Greven mødte ham ligeledes med en hær, men de lå og så på hinanden, skilte ad ved vandløbet, uden at nogen skred til angreb, — rex tandem castra movens ad sua reversus est (VI 11). Næste forår genopbyggede greven imidlertid den gamle Regnoldsborg i det håb her at kunne modstå kongen: »A. castrum R. antiquum reedificare cepit, sperans, se hac munitione impetum regis evadere.« Men alt i Maj måned mødte kongen ved grænsefloden og greven opgav sit forehavende og søgte fred: »ut ipsum castrum regi cederet et comes sua quietus possideret« (VI 12). Derpå befæstede kongen borgen på det bedste og byggede en

bred bro over floden ind i grevens land, så dette bestandig lå åbent for ham: »pontemque latissimum super Egdoram sterni fecit et exinde liberum introitum et exitum in terram comitis habuit.« Følgen var, at dette snart helt kom under de Danskes herredømme.

Det udtryk, at Adolf samtidig med at han afstår borgen, dog »beholder sit eget«, et udtryk, som Velschow tillægger stor vægt, kan gå lige op imod det andet, at Knud forlader Ejderen og »går tilbage til sit eget« (sua); der er i begge tilfælde tænkt på hovedlandet i modsætning til det fremskudte punkt. — De danske årbøger kalder ligefrem begivenheden 1200 for Rensborgs erobring (Scr. r. Dan. I 164. III 262: castrum R. est subjugatum, — c. R. acquisitum est).

Men en anden betragtning og andre omstændigheder peger på det samme. Arnold skelner tydeligt nok mellem borgen, »den gamle borg«, »selve borgen« (c. antiquum, — ipsum c.) og »stedet, som kaldes Rensborg« (locus, qui R. dicitur), og at han ved dette sidste tænker på en by, fremgår noksomt deraf, at der alt ved denne tid ses at have været en kirke. Af et aktstykke fra året 1266 erfarer vi nemlig, at der var strid om patronatsretten til en Mariekirke i Rensborg; i provst Bruns tid (1236—46) havde den tilhørt ham som provst ved Mariekirken i Hamburg, af hvilken den altså var en filial; senere havde derimod greverne villet tiltage sig den (Lappenberg, Hamb. Urkundenbuch, nr. 700). Var nu denne kirke først opstået efter året 1200, vilde den utvivlsomt være bleven lagt under Slesvig stift, da de Danske med få og ikke senere anerkendte mellemrum havde været herrer dèr på stedet; hverken Valdemar eller Erik vilde have tilladt provsten i Hamburg i de omtalte år at øve patronatsretten, dersom forholdet ikke havde stammet fra en ældre tid. Men byens oprindelse ligger selvfølgelig atter forud for kirkens, og under dens fremvæxt har der neppe været strid om øens statsretlige stilling.

Også borgens beliggenhed tyder på det samme; den lå nemlig på den nordligste holm, ned til det smalle løb, der skiller den fra hovedøen, på hvilken Mariekirken og byen endnu ligger; den har altså været vendt imod nord for at dække hele stillingen ad den vej, medens et anlæg mod Holsten nødvendigvis måtte have ligget ved selve den sydlige hovedstrøm.

Endelig stadfæstes denne opfattelse af den senere tids stiltiende eller udtrykkelige indrømmelser. Da kong Valdemar skulde udløses af sit fængsel, måtte han love at tilbagegive alle erobringer, både de tyske og de vendiske: dominus rex omnes terras inter Eidram et Albiam fluvios sitas, ad imperium pertinentes, et omnes terras Sclauie, preter Rugiam, imperio dimittere

debet. Castrum R. comiti A. reddetur decem diebus post regis exitum in eo statu, quo rex illud habuit« *). Når man her har villet lægge en særlig vægt på, at R. nævnes udtrykkeligt og altså formentlig ikke kan være indbefattet under det foregående almindelige udtryk, så er dette aldeles uberettiget. I første tilfælde tales der nemlig om en retslig afståelse til kejserdømmet, en formel ophævelse af en tilsvarende tidligere afståelse fra kejserdømmet (1214); i andet tilfælde derimod er der tale om en faktisk udlevering af en endnu ikke erobret by; Rensborgs statsretlige afståelse til kejserdømmet lå vel i det foregående, men det var dog nødvendigt at fastsætte en bestemt termin for dets rømning; på samme måde var der i det oprindelige udkast taget bestemmelse om de borge, som Albert sad inde med.

Imidlertid lykkedes det som bekendt senere kongen at få borgen i sine hænder igen, og således stod sagen hen til Erik Plovpenges død. Retsforholdet var blevet tvivlsomt, mod grevernes fordring stod nu åringers hævd og bestemte påstande fra dansk side, der støttede sig til tidligere historiske kendsgerninger. Da »lod kong Abel tilnævne 6 gode mænd af Slesvig hertugdømme og 6 af Holsten, hvilke skulde kende om Rensborg, hvort heden det hørte; da sagde de så af for rette, at det tilhørte Holsten, uansét det siden kong Knuds tid — havde fulgt riget —«. Heraf fulgte nu ingenlunde en faktisk afståelse og overlevering, borgen repræsenterede nemlig tillige for ihændehaveren en vis værdi (panteværdi), der i øjeblikket endog havde en større betydning end den statsretlige ejendomsret, og det er umuligt af den følgende tids efterretninger og aktstykker at komme på det rene med, hvilke transaktioner der i den henseende er foretagne. Hele denne indviklede sag kan vi da lade stå ved sit værd**).

Velschow har gjort mange indvendinger mod ovenstående efterretning hos Hvidtfeldt og søgt at gøre gældende, at den ikke støtter sig til et aktstykke, men til en misforstået eller partisk notis hos en holstensk krønikeskriver; dette er dog vistnok aldeles uholdbart. Først må det da bemærkes, at V. har brugt den senere udgave af forfatteren, der på dette sted har en stødende trykfejl, idet »for rette« er bleven »for retten«, hvad der giver hele handlingen et højst usandsynligt præg, siden

*) Thorkelin, Diplom. I 294 og efter originalen i Lübeckisches Urkundenbuch I 33.

**) V. lægger en overordenlig vægt på udtrykket i pantebrevet af 1260: tota terra nostra inter Sliam et Eidriam, videlicet Svansio, Frithsleth, Stapeleholm, nemus Jernewith et oppidum Reinoldesburgi, idet han henfører alle 5 navne til videlicet; men andre aktstykker fra hin tid viser noksom at dette er urigtigt; der må læses: terra inter S. et E. [vid. S. F. St. J.] et oppidum R.

det jo aldrig kunde blive en retssag i strængere forstand, men en voldgiftskendelse, hvad netop udtrykket »sige af for ret« meget vel stemmer med. Dernæst har han fuldstændig misforstået udtrykket: »lod tilnævne« som om det skulde sige det samme som »tilnævnte«, så man altså skulde tænke sig kongen som den ene part nævne alle tolv dommere; men »lade tilnævne« er jo kun: som den der fører forsædet ved en forhandling at foranledige, at der bliver tilnævnt; i virkeligheden udtoges nævnet derpå af uvildige mænd, altså uden al tvivl en fra hver side. Således siger også Pontanus (VII p. 341): concesserat Abel, ut per 12 arbitros — cognosceretur de arce et propugnaculo R., an nimirum Daniæ regni, an vero Holsatis id esset adjudicandum. Hi causa cognita pronunciarunt, pertinere illud ad com. H. etc.« Disse udtryk svarer fuldstændig til dem, danehofsdommen af året 1285 bruger: extitit ordinatum legaliter et provisum, quod juramento 12 virorum (d. e. nævn af 12 mænd) — decerneretur et probaretur, ad quem ipsorum dicta terra et bona deberent de jure pertinere.

Når vi herefter maa ansé det for afgjort, at Rensborg før året 1200 regnedes til Holsten, så bliver det næste spørgsmål, hvilken rolle det har spillet i de tidligere kampe mellem Danske og Tyske på dette sted? thi at det har spillet en vis rolle ligger alt deri, at borgen 1200 kaldes »den gamle«, den er ødelagt eller forfalden og må genopbygges for at kunne bruges til forsvar for byen.

Historien kender denne borg idetmindste på ét sted; det var nemlig herfra Sven Estridsøns søn Bjørn siges at have behersket Holsten og Ditmarsk; det var samme ø som den, hvorpå Uffe havde fældet de tvende Saxer (Saxo p. 604: Bero, Holsatis Dythmersisque subactis, eo loci, ubi — Uffonem — manum conseruisse proditum est, munitionem inhibendæ defectionis causa molitus, vallo fossaque insulam cinxit. — p. 172 f.: hunc (pugnæ locum) fluvius Eidorus ita aquarum ambitu vallat, ut earum interstitio repugnante, navigii duntaxat aditus pateat). Bjørns herredømme over de tyske lande stod uden tvivl i forbindelse med den afståelse af grænselandet, som Henrik IV havde indrømmet Sven Estridsøn ved mødet i Bardewik 1071 (foran s. 726). Senere blev Bjørn dræbt på thinge af en holstensk bonde, og Saxe fortæller, at Erik Ejegod lovede Normanden Hakon sin datter tilægte, hvis han vilde hævne ham (Saxo p. 609).

Der forlyder hos Saxe intet om, hvorvidt Hakon indfriede sit ord; i Markus Skeggesøns Eriksdrapa møder vi derimod en efterretning, der uden al tvivl må sættes i forbindelse med fortællingen om Holsternes frafald, skønt der her kun er tale om

Venderne. Markus sigter nemlig øjensynligt til en dobbelt kamp med disse folk, i den ene siges en ø at blive erobret, i den anden en borg på en slette og et land. Ved een kan der kun være tænkt på Ry, som Erik først lægger under riget, så vidt vi véd; hvad der da siges om et brudt troskabsløfte og en underkastelse af land, som tidligere har adlydt Sven, må sættes i forbindelse med landkampen og indtagelsen af »den gamle borg«. De pågældende vers har følgende indhold: »Venderne vovede at holde det vælde, som kongen ejede, det frafald (villan) blev dem til fordærv; sønderfra spurgtes forrædernes pagtbrud«. Kongen drog tilsøs til Vendernes gårde og opstillede sin fylking, han gik i spidsen for sin hær, mærkerne blev bårne frem: »hedningernes hær værgede sig i borgen«, der kæmpedes med stor kraft; »omsider vilde heden-hæren ud af den gamle borg (ur gömlu porti), hine som værgede virket næst vangen, måtte gå til hånde«. »Venderne måtte fæste gæld« (love skat), »kongen talte det land til sin arv, folket måtte love ham lydighed, den folkekære konge rådede for det vælde, som fordum lå under Sven«. (Knytlinga k. 75. 76). Det fejler ikke, at der jo her ved den »gamle borg« er tænkt på Stargard (Oldenburg) i Vagirernes land *), og går vi ud fra dette, så må der nødvendigvis tænkes en forbindelse mellem disse Venders troskabsbrud og deres underkastelse, hvorved kong Svens herredømme genoprettes, og den begivenhed, vi kender af Saxes fortælling: Holsternes forræderi mod Bjørn Svensøn. At denne har været skjalden bekendt, fremgår desuden deraf, at han i et andet vers omskriver Erik ved at kalde ham »Bjørns broder« Forbindelsen mellem Vagirerne og Holsterne var på den tid særdeles levende, herredømmet over det ene af folkene førte vel endog i reglen det andet med sig; når Saxe derfor nævner Holster og Ditmarsker som Bjørns undergivne, så omfatter dette udtryk efter hans tids talebrug tillige Vagirerne, og når skjalden taler om Venderne, så kan det finde sin simple forklaring deri, at det var dem, kongens våben vendtes imod, medens de andre, der ingen borge havde, bagefter underkastede sig uden sværdslag.

Spørgsmålet er nu: hvem fik dette land i kongens ombud? Efter Saxe må vi vistnok forudsætte, at det var den norske Hakon, Erik Lams fader; men han har neppe kunnet hævde det senere; idetmindste taler al sandsynlighed for at senere Henrik Sigurdsøn ejede netop de samme lande, medens han stod i et fjendligt forhold til Danmark, og her møder vi formentlig atter

*) Den holstensk-vendiske tradition, som er bevaret hos Helmold, siger også, at Henrik Sigridsøn gentagne gange med danske skibe angreb Oldenburg; der sigtes herved åbenbart til kong Eriks kampe (Helmold I 34).

Rensborg og Ejderøen. Saxe fortæller nemlig, at da Knud Lavard havde fået len i Sønder-Jylland, begyndte han med at sende sin fætter Henrik det bud, at han nu skulde holde op med sine hærtog til Jylland; Henrik svarede at Knud var en vælig fole, der trængte til tømme. »Da Knud fik denne besked, gav han sig i stilhed på vej ved nattetid, afholdt sig fra at hærge og brænde for ikke at røbe sin vej, og kom tidlig om morgenen til Henriks borg. Denne var uforberedt på dette angreb og tænkte hverken på at gribe til våben eller at værge sig i borgen, men kastede sig med sin hest i den flod, som flød nær huset, så han undslap kun sin fjende ved hjælp af dens vand, som han heller vilde betro sig til end til borgen.« Derefter følger den bekendte skæmtefulde samtale mellem frænderne over floden (Saxo p. 634). Der synes her ikke at kunne tænkes på noget andet sted end Rensborg, selv om Saxe, der er lidet kendt med de geografiske forhold i Sønderjylland, ikke har vidst af det. Det er ikke sandsynligt, at Knud til en tid, da Venderne foruroligede staden Slesvig, skulde have vovet ved nattetid at gå dybt ned i Vendernes land, eller at Henrik, om det var sket, skulde have undveget, uden i alle tilfælde at komme igen og lade ham bøde for sin dristighed.

Men forholder dette sig således, at Henrik fra Ejderøen har hersket over det tidligere danske len syd for floden *) og herfra har hærget på landet op imod virket og Slien, da får vi her den velkomne efterretning, at Rensborg af Knud Lavard læggès i grus; thi Saxe siger: tunc C. prius castrum, deinde cæteræ regionis culta vastavit.

Kan vi nu følge stedet længere tilbage i tiden? Efter al sandsynlighed. Når kejser Otto II efter at have indtaget og ødelagt Danevirke vilde befæste sit herredømme i disse egne, eller rettere sikre sig en adgang til Jylland og hindre de danske indfald i Saxland, så var der intet sted, som i højere grad egnede sig hertil, end netop Ejderøen. Et mere fremskudt punkt, som man har gættet på, nemlig en plads ved Slien, overfor Slesvig, var aldeles uholdbar og meningsløs, den var en udæskning mod Danmark, som umulig kunde holdes eller tænkes holdt, og der er dog ingen grund til at tro, at Otto ikke har forbundet en fornuftig plan med sit foretagende. Ejderøens befæstning var derimod vel et tydeligt skridt imod det danske riges sikkerhed, men dog ikke anderledes end at en sejrherre kunde tro at burde prøve det for at stanse de danske hærtog sønderpå. Imidlertid

---

*) Helmold I 26. 34 ff. 46 ff. viser at Henrik var den egenlige herre i Holsten.

blev dette punkt ikke holdt; 9 år efter tog og sløjfede de Danske det, og der forlyder intet nærmere derom, før der siges, at kejser Konrad afstod det til Knud den store; indtil den tid har man altså fra saxisk side gjort fordring derpå og rimeligvis til sine tider havt det i besiddelse. Fra Ottos tid stammer sandsynligvis også det tyske navn Regnoldesborg, åbenbart efter en borghøvding (foran s. 295 f.).

Når vi nu sammenstiller de ovenfor berørte begivenheder, vil vi altså få følgende række:

Uffes kamp, Ejderøen er et fredhelligt sted mellem rigerne.
Otto bygger Regnoldsborg 974.
Borgen indtages af de Danske 983 og ødelægges.
Konrad afstår fra denne ejendom.
Henrik IV afstår nabolandene til kong Sven 1071, og denne sætter sin søn Bjørn til herre over dem på Ejderøen.
Henrik Sigridsøn har borgen i Ejderen og omliggende lande.
Knud Lavard overfalder ham her og ødelægger borgen.
Der bygges en stad på øen, den får en kirke, som står under provsten i Hamburg.
(Henrik Løve og kong Valdemar mødes på Ejderbroen).
Adolf af Holsten genopbygger Rensborg (slot).
Knud VI erobrer Rensborg 1200 og lægger en bro over floden til Holsten.
Valdemar II må love at afstå R. med Holsten 1225, men vinder det tilbage og beholder det.
Abel lader tilnævne 12 gode mænd, som tildømmer Holsten den omstridte Ejderø.

XIII. Knud den hellige i Vendsyssel og Thy.

I. Krage strand. Ælnoth k. 18: Pontus ergo cornicus dicitur, ubi etc. Hans Gram bemærker hertil, at der må læses pontus cornicum og oversættes Kragestrand: »det er nu tildags et uanseligt sted, ødelagt af flyvesand, næsten som en ørken, ligesom andre steder der i nabolaget på Vestkysten; men på den tid, der her er tale om, ja indtil for 150 år, var der her fuldt op af huse og gårde.« Scr. III 357. H. Gram var som bekendt født lige i nærheden, i Bjergby, og er altså et meget vægtigt vidne. At stedet iøvrigt endnu ikke dengang, i hans barndom, helt havde tabt sin betydning, ses af de til matriklens udarbejdelse optagne sognebeskrivelser, hvor det endnu omtales

som ladeplads. Således siges der om Slynge gård i Tværsted sogn: »Hjultømmer og bygningstømmer køber de ved Kragstrand af Normændene, to mil borte«, o. l. Nørre Tornby forstrand havde tre forskellige navne: Kærsgård strand mod syd, Oden strand i midten og Kragstrand mod nord. Her fandtes to bol. Sønder og Nør Krag, som (efter matrikeloptegnelserne af 1662) fra gammel tid var satte i skyld, hint til to tønder salt tønk (lig 4 tdr. hartkorn), og dette til 6 tdr. byg, 1½ fjerding smør og et halvt svin (henimod 9 tdr. hartkorn).

II. Agersborg. Ælnoth k. 19: Aqvilonalibus igitur partibus derelictis, occidentalium terminos inseqvitur, et ad locum. qvi nunc usque secundum veternos Akersburg, id est, urbs agri dicitur, obsequentium turbis transmissis, ipse non longe, cum rev. antistite Henrico, in villa episcopii ejus ibidem proxima, spatiaturus, cum numeroso comite resedit. Den forklaring, som foran (s. 789) er given af dette sted, strider i høj grad mod enhver tidligere fremsat, men undgår til gengæld disses vanskeligheder. Langebek forstår det således, at kongen lod hovedtroppen sætte sig fast i Agersborg, medens han selv fulgte biskoppen til Bejstrup (Bisp-torp), der ligger meget nær hos.

Selve ordlyden strider selvfølgelig ikke herimod, men det bliver med denne opfattelse for øje umuligt at få god mening i den følgende fortælling. Når der nemlig her tales om en forbitret kamp med kongens mænd, så må dette henføres til Agersborg, men det bliver da meningsløst, hvorfor bønderne kaster sig over den større trop i den faste borg og ikke over kongen, som de jo dog vil tillivs, og som sidder lige så nær, på en åben gård og med en mindre styrke; og lige så lidt forstår man, hvorfor kongen siges at flygte midt i forvirringen, da han slet ikke angribes. Vil man derimod antage, at kampen drejer sig om Bejstrup, så bliver det uforståeligt, hvorfor de andre fra Agersborg ikke kommer ham til hjælp.

Men selve texten frembyder formentlig en let løsning af disse vanskeligheder. Når »ad locum« opfattes ikke som »til det sted«, men som »ved det sted«, hvad der er sproglig tilladeligt, så får hele den indskudte sætning en anden mening, idet turbis transmissis så må oversættes: efterat troppen var sat over (nemlig fjorden) og ikke kastet ind i (Agersborg). Denne borg har altså aldeles ingen rolle spillet i kampen, den nævnes kun som en stedsbetegnelse for det færgeløb, hvor hovedhæren satte over, rimeligvis for derefter at opløses og gå hver til sit. Kongen med sin egenlige hird fulgte derimod med biskoppen.

III. Sjørind. At det er denne gård, kongen og bispen kaster sig ind i, ses ikke af Ælnoth, men af Knytlinga (k. 46 ff.). Det var vistnok biskoppens eneste faste gård, kongen havde

heller neppe nogen så nær Vendsyssel og dog udenfor dets grænse; han ønskede at holde sig i nærheden for at fortsætte underhandlingen ved biskoppens hjælp. De indvendinger, som kunde gøres mod her at tage hensyn til sagaens beretning, lader sig formentlig let fjerne. At Sjørende først kaldes en villa og dog atter senere en urbs, har sit sidestykke i Burglum, der også kaldes villa, og dog åbenbart er en befæstet borg (Burglanum, d. e. (ved) Borg-lanerne, borgvirket). Vi undgår her også den vanskelighed med delingen af den kongelige hird; angrebet gælder selve kongen, der undkommer over søen og fjorden. Det kunde synes, at Ælnoth lader den angrebne borg være en kongsgård, siden han kalder forsvarerne for regalium gazarum ministri seu provisores; men dette er kun en betegnelse af hirdmændene, som jo opholdt sig her, rimeligvis en forklarende omskrivning af selve ordet*). Hvad udtrykket: ipse non longe cum H. in villa — spatiaturus, cum comite resedit angår, så har det sin parellel i k. 17: rex — Vendle — advehitur, ibiqve in villa regia — Burlanis — cum regio satellite spatiaturus, residere decrevit.

Beskrivelser og tegninger af Sjørind findes i Antikvarisk tidskrift 1846—48, s. 181—92 og Tab. II. Trap, kongeriget Danmark, 2. udgave, V. 142. Bispegraven på Sjørind kirkegård i Årbøger 1877, 88 fl. Valdemars jordebog s. 45 har Syorændæ blandt kongelev i Jylland. Knytlinga k. 46 fl. kaldes den (at) Sævarenda.

XIV. Bispekirkerne i Århus.

I sin bekendte afhandling om Århus domkirke**) ytrer N. Høyen: »Medens i løbet af det tolvte århundrede anselige stenbygninger rejstes i Ribe og Viborg, nøjedes Århus med en stiftskirke af træ, som pave Coelestin III 1197 udtrykkelig bevidner i sit indulgensbrev.« Denne opfattelse er senere gentagen af forskellige forfattere, således af J. Helms (Kirkeh. saml. III 633)

*) I kap. 27 siges Piper at udæske regiarum gazarum fidelissimum hactenus provisorem, han falder og er altså iblandt de 17 hirdmænd, som senere nævnes, uden at nogen særlig fremhæves. Ælnoth udleder da hirdmand af hirda, vogte. Sml. Årbøger 1876, s. 63.

**) Trykt i »Fædrelandet«, 1857, nr 230; Kirkehist. samlinger III 161; Skrifter II 181.

J. P. Trap (Danmark, 2. udg. V. 24) og muligvis flere andre. Det må imidlertid indrømmes, at den er meget usandsynlig, når vi allerede 1140 finder en stenkirke i en afsides landsby som Gellerup på den jydske hede; thi så ubetydelig var Århus dog ikke, at dens biskop skulde være nødt til at nøjes med mindre end den Gellerup præst. Men det er da også kun ved en temmelig overfladisk læsning af vedkommende aktstykker, at denne mening har kunnet danne sig; skulde man nemlig følge denne fortolkning, vilde det ikke blot være nødvendigt at frakende bispedømmet en stenkirke, men også et klerkekor og hvad der ellers hørte til en bispestol, noget der dog vilde stride alt for stærkt imod hvad vi ellers véd om den danske kirkes forhold i Valdemarernes tid.

Tingen er den, at pavebrevet vel siger, at domkirken i Århus er af træ, men det taler kun om den daværende (og nuværende) domkirke, St. Klemens ved stranden. Men af Hellig Nilses levned véd vi, at det først var den daværende biskop Peder Vagnsøn, som gjorde St. Klemens til domkirke; forhen var det en Nikolaj kirke (Scr. r. Dan. V. 305); men at denne var af træ, siges ingen steder.

Der er nogen modsigelse i denne kildes opgivelser, uden at det dog er synderlig vanskeligt at forlige dem med hinanden. Selve levnedsbeskrivelsen siger, at Hellig Nils valgte et trækapel ved stranden til sin begravelse, og dette kapel var det, biskop Peder senere bestemte til kathedralkirke (p. 305). Men blandt legenderne findes den, at en mand i Skibby ved navn Tuke tre gange hørte en røst, som opfordrede ham til at sætte kors på højen, hvor Hellig Nilses legeme hvilede (p. 308). Dette sted på St. Olai kirkegård er som bekendt endnu mærket med et kors, og dette er altså den hellige Nilses første hvilested, det han åbenbart selv har valgt, medens graven i kapellet må være senere. Rimeligvis har det netop været et træk af hans ydmyghed, at han vilde begraves på Olai kirkegård, udenfor byen, men man har ikke villet lade ham, kongens frænde og en hellig mand, beholde dette ringe gravsted.*)

Heraf tog nu biskop Peder anledning til at vælge sig en ny domkirke, og der er så meget større grund til at antage, at den ældre var af sten, som det øjensynlig netop var hans byggelyst, der drev ham til denne forandring; havde Nikolaj kirke været af træ, vilde han sikkert have beholdt den og bygget den om, men var den alt af sten, havde han jo valget imellem at beholde den eller at foretage en ombygning, som vistnok de færreste vilde give deres bifald. Han synes derfor strax at have

*) J. F. Fenger, Kirkeh. saml. III 192 fl.

bestemt sig til en forandring; allerede i året 1195 giver han sin bogsamling til St. Klemens kirken, til brug for de brødre, som »fremtidig« vil tjene gud på dette sted (libros — Beato Clementi conferimus in profectum servientium in illius ecclesiæ ministrorum futurorum, Thorkelin p. 68). To år efter får han samtidig to pavebreve, det ene på oprettelsen af 6 præbender, dels af hans arve- og købejord, dels af hvad kirken forhen ejede, det andet på syndsforladelse for dem, som vil give bidrag til domkirken (Thorkelin p. 69). Senere breve stadfæster og udvider de gaver, han og hans broder giver St. Klemens, indtil domkirken er bragt i højde med de andre.

Nikolaj kirke nævnes kun én gang i disse breve, nemlig 1203, da bisp Peder henlægger den til domkirken tilligemed stadens to andre kirker, St. Olai og Vor Frue.*)

Men der haves et par andre, i og for sig temmelig vildfarende efterretninger, som vistnok kan kaste noget lys over dens ældre forhold. Således er det snarest den, der sigtes til, når en gammel notis siger, at biskop Ulvketel i året 1102 byggede den første kirke i Århus;**) thi at dette ikke kan indeholde bogstavelig sandhed, véd vi jo med sikkerhed. Og endvidere hænger det vistnok sammen hermed, når der i gamle årbøger siges, at i året 1087 toges Hellig Nils af Århus op af graven (Scr. r. D. I 387); thi vel kunde der her ligge en forvexling med den senere helgen til grund, men dette er dog ikke sandsynligt, når talen er om en så bekendt helgen som biskoppen af Myra; snarere hidrører det fra en tid, da man vidste at domkirken i Århus gemte levninger af selve den hellige biskop. Disse efterretninger vilde da træffe sammen i det i og for sig så naturlige faktum, at en af Erik Ejegods 5 stenkirker er bleven opført i Århus og har fået en del af de hjembragte relikvier fra Bari.

Der bliver da endnu at bestemme, i hvilket forhold denne Nikolaj stenkirke fra kong Eriks og Ulvketels tid stod til den ældre Trefoldighedskirke, som Roskildekrønikens forfatter, der skrev ved år 1139, henfører til Kong Frode (Scr. I 375: tertiam (ecclesiam) rex in honorem sanctæ trinitatis apud Arusam edificavit). Det sandsynligste er vistnok, at det var en og den samme kirke, således at den nye helgen og det nye navn kun føjedes til den gamle indvielse ved stenbygningens fuldførelse 1102, ligesom St. Lucius tilføjedes i Roskilde o. s. v.

---

*) Thorkelin p. 81; aftrykket har her udeladt: Ecclesia St. Olaui de arus et terra in Sprakælychi — foran: ecclesia sancti Nicolai, ecclesia beatæ virginis etc.

**) Hvidtfeldts bispekrønike B. bilij. Sml. Pontoppidans kirkehistorie I 329.

Men hvad der senere er bleven af denne domkirke, véd vi intet om. Det er vel ikke umuligt, at det netop er den og dens klerkebo, som senere er bleven forvandlet til et Dominikaner kloster, det nuværende Fruekloster; thi kirken siges her tillige at have været en Nikolajkirke, medens klostret var indviet til Vor Frue; men i så tilfælde måtte jo de ældre bygninger antages helt at være bleven ombyttede med nye. Denne undersøgelse ligger iøvrigt selvfølgelig udenfor vort nærværende formål.

XV. Nordens (kendte) biskopper indtil året 1134.

Erkebiskopper.

1. Ebo, 816 viet til erkebiskop i Rheims, får 822 af pave Paskalis I overdraget legationen til de nordiske folk, som han dog atter i året 834 afstår til sin frænde:
2. Gauzbert, biskop af Osnabrück, erkebiskop for den svenske mission; nogle år efter fordreven fra Bjørkø, men beholder legationen til sin død (før 865).
   Side 83, 112 ff., 117, 150 f., 154.

---

1. Ansgar, der i året 831 vies til Nordalbingernes første biskop, med sæde i Hamburg, får samme år det pavelige pallium og legationen til de nordiske folk i forening med Ebo af Rheims; da denne overdrager sit kald til Gauzbert, får Ansgar særlig overdraget den danske mission, hvormed han dog atter efter Gauzberts død forener den svenske. Fra året 846 flyttedes Ansgars bispesæde til Bremen. Han døde den 3. Febr. 865.
   S. 107, 113, 123 f., 162.
2. Rimbert, erkebiskop i Hamburg med sæde i Bremen, ligesom de følgende. † 11. Juni 888.
   S. 168, 170. Adam I 46. Annales Corbeienses 888. Necrologium Fuldense (Leibnitz, II 299, III 763).

3. Adalgar, † 9. Maj 909.
   S. 171, 188. Adam I 52. Annales Corbeienses. Necrologia Hamburg. Luneburg. etc.
4. Hoger, † 20. Dec. 917.
   S. 188. Annales Corbeienses. Necrol. Fuldense (Adam I 54 har 915).
5. Reginvard, † 1. Okt. 918.
   S. 188. Adam I 55.
6. Unni, † midt i Sept. 936 på Bjørkø.
   S. 189. 192. Adam I 64. Annal. Corb. Continuatio Chron. Reginonis 936.
7. Adaldag; fra 937; † 28. April 988.
   S. 192. Adam II 26.
8. Liavizo I, † 4. Januar 1013.
   S. 451. Thietmar VI 53. Adam II 44.
9. Unvan, † 27. Januar 1030.
   S. 451. Annales Hildesheim. 1030 (Adam II 60 har 1029).
10. Liavizo II, † 25. Avg. 1032.
   S. 640. Annal. Hildesh. — Necrol. Luneburg. Adam II 65.
11. Herman, † 18. Sept. 1035.
   S. 640. Adam II 66. Annal. Hildesheim.
12. Bescelin (Alebrand, Adelbrand); viet 21. Dec. 1035, † 15. April 1043.
   S. 640. Adam II 78. Annal. Hildesh. 1035. (Lambert har hans død ved 1045). Om hans dødsår se Dehio, Erzbisthum Hamburg-Bremen, I. Kritische Ausführungen, XVIII. (NB. Hos Adam er opgivelsen af dagen (circa diem 17. kal. Maii) senere indskud).
13. Adalbert, † 16. Marts 1072.
   Adam III 66.
14. Limar, viet 27. Maj 1072; suspenderet 12. Dec. 1074; fungerer atter for Norden i årene 1086—98(?). † 16. Maj 1101.
   S. 727, 809. Lambert af Hersefeld 1072. Lappenberg, Hamburgisches Urkundenbuch nr. 105. Ekkehardi Chron, & Albert Stadensis 1101.

[Adalbero; får palliet i Marts 1123; hans primat over Norden stadfæstes 27. Maj 1133, men underkendes det følgende år.
S. 892. 894. 896. Lappenberg, nr. 136, 144.]

1. Asger; viet 18. Nov. 1089 til biskop i Lund, får i året 1103 palliet og erkebispedømmet over den nordiske kirkeprovins; dette stadfæstes endeligt i året 1134. † 5. Maj 1137.

S. 815, 898. Scr. r. Dan. III 163, I 161, II 608. Bidrag til Nordens hist. i middelalderen, s. 287. I erkebiskop Nikolaus's bispekrønike anføres palliebullens begyndelse, men øjensynlig forvansket. Der tillægges her Asger 34 år, altså fra 1103. Også Knytlinga (k. 105) har 34 år, men den lader ham dø 1138, ligesom flere andre kilder; heraf er da vel palliebrevets henførelse til 1104, som det findes flere steder, opstået.

I. Slesvig.

1. Håred (Håfred), i danske kilder Hårik, viet af Adaldag på pavens vegne, ifølge bemyndigelse i bullen af 2. Jan. 948; tilstede på synoden i Ingelheim i Juni 948. Hans grav fandtes i Peders kirken i Bremen.

S. 200. Adam II 4. 23. 62. Sk. 98 kalder ham Harold. Den danske tradition kaldte ham Hårik. Saxo p. 500. Magnus Mathiæ p. 16. Th. Gheysmer, Scr. r. D. II 350; Adam har begge navne. Pertz, Mon. Germ., Leges II 25. Richer II 69.

2. Marko (Merka), † før 965; ved hans død udskiltes Starigard (Oldenburg) som et eget stift.

S. 229. Adam II 23. Roskildekrøniken, Scr. r. D. I 375. Saxo, p. 506: Marcus. Helmold I 12.

3. Poppo, der som klerk omvendte og døbte Harald Blåtand; han blev senere munk; tiltrådte som biskop i året 965; han levede da Widukind skrev slutningen af sin bog om Saxerne (ved 970); begravet i Peders kirken i Bremen.

S. 228. Widukind II 10. Thietmar af Merseburg II 8. Adam II 44, 47, 62. Skol. 44 (herefter skulde han først være død i Liavizo II's tid, 1030—32, men det er måske forvexling med L. I, fra 988). Saxo p. 499 sætter ham i Århus, i bestemt strid med Adam.

4. Ekhard. Esiko. Han nævnes kun i tyske kilder, som tilstedeværende i Hildesheim o. s. v.; forekommer første gang i året 1000 på synoden i Gandersheim; død den 2. Avg. 1026.

S. 390 f. Lappenberg har samlet efterretningerne om ham i Archiv f. ältere d. Gesch. IX 403 f. Adam II 44, 47. Sk. 44, 52 (her siges han fejlagtig strax at være død). Hans gravskrift i Neues Archiv f. ält. d. G. II 602.

5. Rudolf. Biskop fra 1026; møder i Sept. 1027 på koncil i Mainz, forekommer 1040 i Stablo og Münster; 1042 med Bescelin og Magnus den gode i Slesvig. † 29. Maj (efter 1050).

S. 648. Vita Godehardi k. 31. Stumpf, Urkunden nr. 2185, 2202. Adam II 70, 75. Necrol. Luneburgense (Wedekind, Noten).

6. Ratolf. Forekommer som kanik i Bremen d. 29. Sept. 1050; vies af Adalbert; han indvier i året 1071 domkirken i Minden; død 1072(?).

S. 648. Pertz, Mon. G. hist. X 143 (diplomets datum: Adalberts 8. år og 3. indiktion, er som ovenfor og ikke 1053. Spørgsmålet om dettes ægthed, Dehio: Erzbisthum, I Anm. s. 46, er her uvedkommende). Adam III 70, IV 3. Chron. Mindense 1071 (Meibom, Scr. I 561). Sml. den følgende.

7. Sivard. En dansk mand, valgt af Kong Sven, men ikke mere indviet af Adalbert, altså tiltrådt 1072—75. Tilstede i Lund ved udstedelsen af Knud den helliges brev, d. 21. Maj 1085.

S. 847. Cypræus, Annales ep. Sl. p. 126: en biskop Rudolf døde 1072, dette er vistnok ovennævnte Ratolf; (forf. har iøvrigt forvirret det hele ved at sætte Sivard til årene 1060—64, efter den første og før den anden Rudolf; sml pp. 100, 113, 126). Scr. r. D. I 270. Thorkelin, Dipl. I 1.

8. Gunner. Modtog vielsen af Asger, altså tidligst 1103; døde d. 28. April, efter 1121.

S. 847. Cypræus, anf. st. Scr. r. D. I 271 (1110 eminent . . . G. Slesvic. etc.) VII 166, 172 (viet 1104). III 444: dødebogen sætter hans navn efter biskop Johannes (d. e. Jon Øgmundsøn, ikke Joh. af Odense,

som Langebek vil), som døde 1121, og Gunners død tilhører altså et senere år.

9. Adelbjørn (Adelbert). Tiltrådte 1125(?). Såredes livsfarligt ved Fodvig d. 4. Juni 1134; døde halvanden år efter.

S. 847. Scr. r. D. I 272, 382—83. Saxo p. 664 har Alberus (= Adelbjørn).

II. Ribe.

1. Ljufdag. Viet af Adaldag i året 948; tilstede i Ingelheim i Juni s. år; prædker hinsides havet. Siges at være dræbt af hedningerne.

S. 200. Adam II 4, 23. Sk. 102; der skrives bestandig Liafdag, Saxo p. 500 har i overensstemmelse hermed Lefdag; men Richer II 69 har efter koncilets akter ved siden af Liefdach fra »Ripen« også Lioptac fra »Ribe«; det tyder på et nordisk Ljufdag. Scr. r. D. VII 184.

2. Folgbert. Nævnes 988 som erkebiskop Adaldags afsending til kong Otto.

S. 408 f. Adam II 23. Saxo p. 506: Fulbert. Scr. r. D. I 376: Folbert.

3. Odingar; søn af Toke jarl. Tilstede på koncil i Dortmund 1005; biskop for hele Nørre-Jylland; død i påsken 1043; hans begravelse fandtes i domkirkens mur.

S. 409, 649. Adam II 34, 44, 47, 62. Sk. 37, 60. Scr. r. D. VII 185. Saxo 506 f. 523. (Forfatteren sammenblander her de to biskopper Odingar. M. h. t. navnet se side 263. Her kunde dog yderligere have været nævnet den skotske form Oscar (d. e. Åsgar) som fuldstændig parallel til Odincar). Nord. tidssk. f. oldkynd. I 211.

4. Vale. Møder 1049 på koncilet i Mainz og kalder sig her bisp i Viborg. Efter hans død deles bispedømmet i fire; den indtraf tidligst 1059, men neppe ret længe efter.

S. 411, 651. Adam II 70, III 24. Sml. »Vestervig«. Stiftets deling indtraf efter Adam (III 24) i Adalberts lykkeligste tid, altså neppe ret længe efter 1059.

5. Odde. Udnævnt af Sven Estridsøn, viet af Adalbert.
S. 651. Adam III 24, 70. Bispelisten Scr. r. D. VII 186 har fejlagtig Kristjern for Odde; Suhm har dem derfor begge, IV 321.
6. Gerold; kapellan hos Knud den hellige; nævnes 1113 i Worms og levede endnu da Ælnoth skrev, o. 1122.
S. 846. Scr. r. D. III 345. Regesta dipl. D. nr. 164. Scr. r. D. VII 186, hvor han siges at være undvegen med kirkens skatte.
7. Thore; faldt ved Fodvig d. 4. Juni 1134.
S. 846. Scr. r. D. I 382, III 448, VI 187. Runesten, Illustreret Tidende 1867, 1. Sept.

III. Århus.

1. Reginbrand; viet af Adaldag 948, tilstede i Ingelheim Juni s. år.
S. 200. Adam II 4, 23, 44. Saxo p. 506 (fejlagtig efter Poppo). Mod slutningen af århundredet (efter 988; thi da stadfæstes det endnu af kong Otto) går bispedømmet ind, dog har der rimeligvis været flere biskopper; som sådanne med ubekendt sæde nævner Adam Stærkolf og Adelbrekt, men der var flere endnu. II 23.
2. Kristjern; viet til det efter Vales død oprettede bispedømme i Århus, ved år 1060; han deltog i toget til England 1069.
S. 651. Adam III 70, IV 2. Freeman, Norman conquest IV 249.
3. Ulvkel; skal have været biskop 1102; faldt ved Fodvig d. 4. Juni 1134.
S. 812. Tillæg s. 83. Scr. r. D. I 383.

IV. Viborg.

1. Herbert; udnævnt af Sven Estridsøn og viet af Adalbert, ved stiftets oprettelse efter Vales død, ved år 1060; død d. 8. April.
S. 651. Scr. r. D. III 442. Adam III 70, IV 2.
2. Eskil; kanik i Lund; dræbt i St. Margrete kirke i Viborg d. 20. Okt. 1132.

S. 845. Scr. r. D. I 383: 2 år før Fodvigslaget, d. 4. Juni 1134. III 460: 1133. IV 428.

3. Sven, broder til erkebiskop Asger, forhen kanik i Lund og provst i Viborg; † 30. Marts 1153.

S. 846. Scr. r. D. IV 428, I 340, III 441.

V. Vestervig.

1. Magnus, munk (fra Vestervig?), blev udnævnt af Sven Estridsøn og viet af Adalbert, men druknede på hjemvejen, o. 1060.

S. 651. Adam III 70, IV 2. Skol. 103.

2. Albrik (Ålfrik), forekommer d. 15. April 1059 som provst i Bremen; vies af Adalbert til Magnus's efterfølger, o. 1060; død 1085—86(?).

S. 652: Lappenberg, Urkunden, nr. 80. Adam III 24, 70, IV 2.

3. Henrik; nævnes rimeligvis som kong Knuds præst i gavebrevet til Lund, d. 21. Maj 1085; er biskop under hans sidste ophold i Vendsyssel, Juni—Juli 1086.

S. 789. Scr. r. D. III 426: af de tilstedeværende præster er kun Theoderik kanik, Arnold er kongens kapellan, de to andre da uden tvivl også. III 358.

4. Ketel; faldt ved Fodvig d. 4. Juni 1134.

Scr. r. D. I 382: Ketillus Vestervicensis. III 448: C. Vendilensis.

VI. Odense.

1. Bispedømmet nævnes første gang i kong Ottos frihedsbrev 988, men biskoppens navn kendes ikke; måske var det en af de hos Adam nævnte, af Adaldag viede: Stærkolf og Adelbrekt.

S. 238. Adam II 23.

2. Regner (Reginbert), sendes af Knud den store hjem fra England.

S. 449. Adam II 53. Sk. 106. Scr. r. D. I 270.

3. Eilbert, en munk fra Adalberts kirke; grundlægger en kirke på en Vesterhavsø Farria; død i året 1072.

S. 649. Adam III 70. IV 3, 9. Sk. 106, 114. I pavebrevet er Edbert (grafisk) fejl for Eilbert.

4. Hubald (Humbald?); nævnes som biskop ved kong Knuds altersættelse 1101 og i Paskalis's brev af året 1117; han var kanik i Lund, altså tiltrådt efter 1085; død d. 14. Okt. 1139.

S. 813. Scr. r. D. III 385, 460, 467, 561. Thorkelin, Dipl. I 244. Lavrentius-klostret stiftes 1085 og Hubald må altså have været her efter den tid. Smst. p. 225 omtales han i brev af 8. Avg. 1139 som levende, medens hans efterfølger Rikulv forekommer sammen med Rig af Roskilde, der døde d. 18. Okt. 1140. Kirkeh. Saml. VI 608. Reg. dipl. dan. nr. 181.

VII. Roskilde.

1. Godebald, fra England, indkaldt i Sven Tjugeskægs tid; død ved år 1021; hans stift omfatter tillige Skåne.

S. 249, 407. Adam II 39. Skol 27. I Lund holdtes hans årdag sammen med Bernhards og Henriks på dennes dødsdag d. 21. Avg. Scr. r. D. III 454.

2. Gerbrand, fra England, viet i Canterbury, endnu tilstede i England d. 23. Juni 1022; hans bispedømme omfatter kun Sælland.

S. 449 f. Adam II 53. Scr. r. D. VII 155: død 1030.

3. Åge, viet af Liavizo (1030—32), hans stift omfatter senere atter Skåne: død 1060, af overdådighed.

S. 652. Adam II 62, IV 8. Scr. r. D. I 377; de lat. kilder har Avoco. Hans dødsår se under Dalby.

4. Vilhelm, klerk fra Bremen stift, vies 1060; tilstede i Bremen 1061, i påsken; død d. 13. Dec. (1072—74).

S. 652, 741. Adam IV 8: de suis (d. e. Adalberti) clericis. Lappenberg, Urkunden nr. 82 (af årsmærkerne i den dårlige afskrift er kun 14. indiktion, 1061, mulig; i dette år faldt påsken på d. 15. April og brevet er udstedt d. 21; også dette taler for året). Necrol. Luneburg. har under 13. Dec.: Wilielmus ep. frater noster; dette synes kun at kunne være den danske (udgiveren, Widukind, gættede på bisp V. af Strassburg, men han døde d. 7. Nov. 1047); han var herefter fra Mikkelsklostret i Lüneburg. Saxo p. 548 gør ham til Knud den stores klerk (forvexling med Henrik af Lund). Han må være død efter Adalbert,

da denne ikke indviede hans efterfølger, men før kong Sven. Scr. r. D. I 378. III 338.

5. Sven, en Normand, udvalgt af kong Sven Estridsøn (1073—74); døde på Rhodus 1088.
S. 741. Scr. r. D. I 378 f. III 338.

6. Arnold, kapellan hos Knud den hellige, tilstede i Lund 21. Maj 1085; døde d. 24. Maj 1124.
S. 842. Scr. r. D. I 379 f. III 345, 447.

7. Peder, kapellan hos Magnus Nilssøn; faldt ved Fodvig d. 4. Juni 1134.
S. 842. Scr. I 380, 382. III 448.

VIII. Lund.

1. Bernhard, fulgte med kong Olav Haraldsøn fra England til Norge og sendtes af ham til Island, hvor han var 1016—21; derefter gik han tilbage til England og sendtes året efter til Lund (efter Godebald i Roskilde); død den 25. Juli(?), begravet i Drottens kirke i Lund. Han kaldes på Island den bogvise og Vilrådsøn. Derefter kom Skåne igen under Roskilde.
S. 449, 697. Adam II 55 (med Olav fra England), II 53 (med Knud til Skåne), Roskildekrøn., Scr. r. D. I 376 (Norge til Skåne; det henføres her til Svens tid). Saxo p. 500 (Norge fra England), 502 (jordfæstet i Lund). Are, Islændingebogen k. 8. Hungrvaka k. 3. Jon Tursøns kirkehist. i Kirkehist. saml. II 303. Necrol. Luneb., 25. Juli: Bernardus ep. Rimeligvis er han død efter Knud den store, da denne neppe vilde have undladt at give ham en efterfølger. I Lund, hvor man ikke kendte hans dødsdag, holdtes hans årdag sammen med den følgende biskops. 21. Avg. Scr. r. D. III 454.

2. Henrik, kapellan hos Knud den store; bestemt til biskop over Orknøerne og da vistnok viet i York; biskop på Island i to år (1053—54?); biskop i Lund 1060 over halvdelen af de skånske lande, første biskop ved St. Lavrentii kirke; døde den 21. Avgust (af drik).
S. 652, 701. Adam IV 3, 8. Are k. 8. Hungrvaka k. 3. Scr. III 454. Saxo p. 548.

3. **Egin**, viet af Adalbert til Dalby 1060; forenede efter Henriks død hele Skåne, Halland og Bleking til ét stift; død d. 19. Okt. 1072.

S. 652. Adam IV 8, 9. Scr. r. D. III 460. Sml. nedenfor.

4. **Rikval**, biskop 1072, død 26. Maj 1089.

S. 781, 816. Scr. III 447.

5. **Asger** (Atser), vies til biskop d. 18. Nov. 1089; får palliet af Paskalis II i året 1103; stadfæstes i sin værdighed af Innocens II 1134; død d. 5. Maj 1137.

S. 816. Han kaldes også Atser (i Anselms brev, Liljegren nr. 27) Islændernes Özzur (lig Gizzur, der udtaltes Gitsur, Scr. r. D. II 512); navnet er opstået af Asger, som Aksel af Askel; Gissur biskop sagde, at han egenlig hed Gisröd, d. e. Gisfred (Are k. 10). Mindebogen i Lund har begge former, Scr. r. D. III 429 (Azerus) og 446 (Ascerus). Sml. foran s. 86.

IX. Dalby.

Egin, tiltræder 1060 ved delingen af det ældre Roskilde bispedømme i tre; han var ialt biskop i 12 år, men havde i de sidste år, uvist hvorlænge, sit sæde i Lund (sml. ovenfor).

S. 652. Adam IV 9: »12 annis in sacerdotio exactis etc.« kan umulig forstås om det ene embed (i Lund), det er selve hans bispedømme, hans tid som biskop, og deraf følger altså med nødvendighed, at stifternes oprettelse falder i året 1060. Dehio, som senest har gjort den modsatte opfattelse gældende (Erzbisthum H.-Br. I. Anmerkungen s. 84), synes ikke at have lagt mærke til dette udtryk; han forudsætter iøvrigt samtidig, at Adalberts brev til Vilhelm, hvori biskoppen af Dalby omtales, er af 1065 (sst. s. 42). Dette brev må iøvrigt snarere sættes endnu et par år senere, og først efter den tid (1067) kan altså Henrik være død.

X. Skara.

1. **Odingar Hvide** må nærmest henføres hertil, i alle tilfælde til det bispedømme, som Skara blev det første faste sæde for, nemlig hele Gøteriget. Blandt hans

hjælpere nævnes den yngre Odingar (Ribe) og Folkvard, som 990 blev fordreven fra Oldenburg.

S. 263 f., 411 f. Adam II 23, 34, 44, 62.

2. Thurgåt, kaldes første biskop i Skara, men dog tillige Odingars efterfølger; han deltog efter nyår 1013 i erkebiskop Unvans indvielse i Magdeburg; han blev spedalsk under et ophold i Bremen (o. 1030) og døde den 24. Marts. Han og hans formand lå i St. Pederskirke i Bremen.

S. 412 f., 456. Adam II 56, 62. Necrol. Luneburg. Den omstændighed, at den norske Sigfred kort efter år 1002 går til Veksjø, tyder på, at Skara da havde en biskop, enten Odingar eller Thurgåt.

3a. Gotskalk, viet til Thurgåts efterfølger af Liavizo (1030—32), men uden at komme til sit bestemmelsessted; han hørte hjemme i Lüneburg kloster, hvor vi træffer ham som lærer for den senere bekendte Venderhøvding, som tog navn efter ham; 1048 indviede han lønkirken i samme kloster.

S. 456. Adam II 62, 64. Pertz, Mon. G. h. 23, 398. Necrol. Luneb. 19. Marts.

3b. Sigfred, forhen biskop i Nidaros, forlader Norge mellem kong Olavs fald og skrinlæggelse (1030—31) og tager sæde i Skara; han træder i forbindelse med Bremen, hvor han sætter sin frænde Åsmund i skole. Han lever endnu i Adalberts tid (efter 1043).

(Se om ham under Nidaros).

4. Åsmund, Sigfreds frænde, oplært i Bremen, viet udenlands, unddrager sig Adalberts højhed. Hans anseelse synker senere som følge af den store misvæxt 1056 og han går til England, hvor han modtages ved hoffet og går i Ely kloster; død 1066—71.

S. 656—58. Adam III 14, 15, 70. IV 33. Hist. Eliensis II 42 (Gale, p. 514): han gik i kloster da Ulfrik var abbed (1044—66) og døde, da Thurstan var det (1066—71). Anglia sacra I 609. De svenske bispelister har ham i Skara, Veksjö og Vesterås.

5. Adalvard, dekan i Bremen, vies til Skara efter Gotskalks død, men afvises. Efter Åsmunds opgivelse til-

træder han bispedømmet (1057?), død under den yngre Adalvards ophold paa rejsen til Sigtun.

S. 657. Adam III 14, 15, 70. IV 23. Sk. 94, 131. Vestgötelag IV 16.

6. Acelin, provst i Bremen April 1061, vies efter Adalvards død, men tiltræder ikke sit embed.

S. 661. Adam III 70. IV 23. Lappenberg, Urkunden, nr. 82.

7. Adalvard den yngre, viet til Sigtun, går, efterat være fordreven derfra, til Skara; Adalbert kalder ham tilbage (o. 1067?)

S. 674. Adam III 70. Sk. 94, 119, 131. Vestgötelag IV 16. Lappenberg nr. 101 (1069 i Bremen). Sml. Sigtuna.

8. Rodolvard, „den værste af alle folk".

S. 762. Vestgötelag IV 16.

9. Rikulv, „engelsk af æt".

Vestgötelag IV 16.

10. Hervard, engelsk, undveg til England.

Vestgötelag IV 16.

11. Styrbjörn, indfødt.

Vestgötelag IV 16.

12. Ødgrim, tilstede i Lund ved domkirkens indvielse d. 1. Sept. 1145.

S. 762, 855. Vestgötelag IV 16. Scr. r. D. III 455.

XI. Veksjö.

Sigfred, Olav Trygvesons hirdbiskop 997—1002; siges at have døbt Olav Skotkonge; grundlægger et bispedømme i Veksjö, som atter går ind efter hans tid.

S. 413 ff. Se foran, Tillæg VIII.

XII. Helsingeland.

Stenfin, viet af Adalbert og kaldet Simon.

S. 662. Adam IV 24 (»Stenphi«). Sk 94: for Skridfinnerne; da dette navn alt forekommer i pavebullen af år 1053, falder hans vielse rimeligvis før dette tidspunkt. Vestgötelag IV 16 henfører ham til Skara.

XIII. Sigtuna.

1. Hiltvin, Johannes, var abbed i Adalberts kloster Goseck: han viedes til Bjørkø, men forefandt det ikke mere; skal have været to år i Norden („Danmark"); træffes senere atter som abbed og med bispenavn.

   S. 660. Adam III 70 IV 20. Sk. 94, 138. Lappenberg nr. 101 (1069). Annalista Saxo 1071 (»bisp Johannes af Birka«) Chr. Goseck. hos Pertz X 145.

2. Adalvard, forekommer 1061 som dekan i Bremen; vies til Sigtun og drager derop; fordrives efter kong Stenkels død 1067(?); indbydes til Skara, men kaldes tilbage af Adalbert; findes 1069 i Bremen, død kort efter (før 1072).

   S. 660, 674. Adam III 70. IV 28, 29. Sk. 94, 119, 131 (sml. Skara). Lappenberg nr. 82, 101.

3. Tadik, vies af Adalbert, efter Adalvards død, men bliver hjemme.

   S. 674. Adam III 29. Lappenberg nr. 101: 1069, Tedico diaconus.

Eskil, led martyrdøden ved Strængnes; helgen; død den 22. Juni. omtrent 1081.

S. 762. Scr. r. Sv. II 391—404. Scr. r. D. III 331.

XIV. Upsala.

1. Severin.
2. Nikolaus.
3. Sven.

   Scr. r. Sv. III 2, 99. Dipl. Sv. V 298.

Sivard, forekommer 1141—42 i Bremen som biskop i Upsala; død som abbed i Rastedt kloster (1168—78).

S. 856—57. Lappenberg, Hamb. Urk. I nr. 163, 166. Scr. r. D. III 177, 179. Det er vel snarest den 1123 i Rom af Adalbert indviede svenske biskop, som aldrig tiltrådte.

XV. Vesterås.

David, helgen, siges at have været biskop og at have grundlagt kirken i Vesterås.

Scr. r. Sv. II 405. III 2, 121.

Henrik, siges at have været dansk af fødsel og viet i Paskalis II's tid (1099—1118); skal 1129 have skrinlagt den hellige Bodvid; han blev fordreven og faldt ved Fodvig d. 4. Juni 1134.

S. 856. Scr. r. Sv. III 2, 121. Scr. r. D. I 382 (»fordreven fra Sverig«) III 448 (»fra Sigtun«). Rimeligvis deltes ved hans tiltrædelse Sigtune stift i to: Upsala og Vesterås.

XVI. Linköping.

1. Herbert.

Scr. r. Sv. III 2, 102.

2. Rikard.

Scr. r. Sv. III 2, 102.

3. Gisle, tilstede i Lund 1139 og 1145.

S. 857. Scr. r. Sv. III 2, 102. Thorkelin, Dipl. I 246. Scr. r. D. III 455.

XVII. Norske hirdbisper. Nidaros.

1. Sigfred I. kong Olav Trygvesøns hirdbiskop; var fra England; drog efter kongens fald 1002 til Danmark og derfra til Sverig; død i Veksjö.

S. 321, 332, 413. Se foran Tillæg VIII og under Veksjö.

2. Grimkel, kong Olav Haraldsøns hirdbiskop, men muligvis alt forhen i Norge; nævnes endnu 1046 ved forliget mellem Olavs søn og broder.

S. 476 ff., 508 f., 626. Adam II 55. Scr. r. D. VI 615.

3. Sigfred II, munk fra Glastonbury i England, sendes af Knud den store som biskop til Nidaros 1029, medens Grimkel er fordreven og opholder sig i Oplandene; han forlader Norge, da Olavs helligdom kommer op, 1031, og går til Sverig, hvor han synes at være bleven Thurgåts efterfølger, som netop dengang blev spedalsk.

S. 456, 502, 510, 656. Denne biskop er vanskelig at få samling på, da han dels udstykkes, dels sammenblandes med sin ældre navne. Hans identitet frem-

går dog formentlig af følgende: Adam IV 33 siger, at han 1) er engelsk, 2) forskellig fra Sigfred Johannes, 3) lever i Adams tid, 4) er Åsmunds frænde, 5) virker både i Sverig og Norge; II 62: han fremstillede sig i Bremen i Liavizos tid, 1030—32; Skol. 142: og i Adalberts tid (efter 1043); III 14: sætter Åsmund i skole i Bremen. Snorre, Olav Hellig (i Heimskr.) k. 229 f., 251, 257. — Bispelisten har 3 Sigurder, den første er Sigfred I, den anden er Adalberts Sigvard og må snarest henføres til Moster, den tredje: »Sigurd munk«, er formentlig denne Sigfred II. Olav den helliges formentlige bisp Sigurd er derimod en misforståelse af sagaen, se side 477. I nekrologet fra Glastonbury hedder det ved 5. April: Sigefridus Norveg. ep. Monachus Glastoniæ; Knuds forhold til dette kloster gør det her utvivlsomt, at det er samme person, der helt igennem er tale om. Sml. Munch, Saml afhandl. II 580. Maurer I 589.

4. Ragnar. 5. Ketel.

S. 688. Bispelisten Scr. r. D. VI 615; kendes ellers ikke; hørte måske til de af Adam nævnte: »flere ikke ukendte« IV 33.

6. Adalbert, viet på kong Haralds foranstaltning, anerkendes af erkebiskop Adalbert (vistnok efter Haralds død 1066). Bispelisten nævner ham som den første med sæde i Nidaros.

S. 689, 756. Adam III 70. Skol. 142.

7. Tholf, viet af Adalbert, uden al tvivl efter Haralds død, 1067—72.

S. 756. Adam III 70. IV 33. Navnet har vakt betænkeligheder, men det forekommer i Danmark, se Thorsen, Runemindesmærker I 148. Valdemars jordebog, s. 85, 87.

8. Simon, siges først at have indført tienden (årtienden) i Norge; han levede mindst til år 1139, da hans senere efterfølger (Ivar) nævnes som lægmand.

S. 863. Bispelisten i Scr. r. D. IV 615. Morkinskinna s. 219.

XVIII. Viken. Oslo.

1. Rudolf, som Olav den hellige bragte med fra Rouen(?), rimeligvis med sæde i (Sarps) Borg ved den dèr byg-

gede fruekirke (1015—30); efter Olavs død til Bremen og derpå til Island, som han forlader 1050; død som abbed i Abbingdon 1052.

S. 477, 509. Adam II 55, 62. Are k. 8. Hungrvaka k. 3. Sml. Islands Sønderland. Navnet findes i bispelisten fra Trondhjem, ligesom den følgende.

2. Asgåt, viet af paven efter kong Haralds opfordring, 1047, anerkendt af Adalbert; han levede endnu da Adam fik sine efterretninger (o. 1070—72).

S. 688. Adam III 70. IV 33. Skol. 69. Stilles af bisperækken i spidsen for bisperne i Oslo. Haldor Snorresøn k. 6. (Fornmanna sögur III).

3—4(?). Aslak, Gejrad.

S. 689. Oslo bisperække (Scr. r. D. VI 617; den Thorolf som også nævnes, er uden tvivl Tholf i Nidaros); ellers ubekendte, usikre; rimeligvis hører en af dem hjemme mellem de to foregående. Der nævnes også en Jon, broder til Ketel Kalv på Ringenæs, det er rimeligvis det kirkelige navn på én af disse. Odd munk i Haldor Snorresøns saga k. 6.

5. Kol; var lærling af Islejf (1057—80), biskop „øster i Viken".

S. 862. Are k. 9: »K. er var i Vik austr«, altså død, da Are skrev (1122—33). Hungrvaka k. 2.

6. Peter.

Bisperækken Scr. r. D. VI 617; ellers ubekendt.

7. Vilhelm, død 1157—58.

Bisperækken; Islandske annaler.

XIX. Selø. Bergen.

1. Bernhard, viet af paven 1047, anerkendt af Adalbert; forlader Norge 1048 og går til Island; efter 19 års fraværelse kommer han tilbage 1067 og bliver biskop på Selø, senere i Bergen.

S. 688 f. Adam III 70. IV 33. Are k. 8. Hungrvaka k. 3. Bisperække, Scr. r. D. VI 618. Sml. Holum.

2. Magne; nævnes her i kong Sigurds sidste tid (ved 1128).

S. 862. Morkinskinna s. 197.

3. Ottar, var tilstede i Lund d. 6 Jan. 1135, kaldes Islænding; hans efterfølger nævnes alt 1139.
   Liljegren, Dipl. nr. 83. Thorkelin, Dipl. I 246. Scr. r. D. VI 615.

XX. Moster(?). Stavanger.

1. Meinhard, viet udenlands efter Harald Hårdrådes foranstaltning; overlevede kongen og fremstillede sig for Adalbert i Bremen.
   S. 687. Adam III 70. Skol. 142.
2. Sivard (Sigurd), vies af Adalbert efter Haralds død (1067—72).
   S. 687. Adam III 70. IV 33. Efter dette sidste sted var han i Adams tid den ene af fire fungerende biskopper; hans sæde har formodenlig været på Moster; dette bispedømme gik kort efter ind.
3. Rainald, var engelsk af fødsel, havde sæde i Stavanger; blev hængt ved Bergen d. 18. Jan. 1135.
   S. 861—62. Morkinskinna s. 199. Munch, Norske folk, IV 2: Tilføjelse (til II 737). Scr. r. D. VI 618.

XXI. Islands Sønderland. Skålholt.

1. Bernhard, fulgte med Olav Haraldsøn til Norge og sendtes af ham til Island, hvor han var i 5 år, 1016—21; byggede den første hovedkirke på Althingsletten; derefter til England og til Lund, hvor han døde.
   S. 697. Se foran ved Lund.
2. Kol, var her få år, døde og blev begravet ved Skålholt.
   S. 697. Are k. 8. Hungrvaka k. 2. Landnáma, Viðb.: hos Hal i Haukadal; han fæstede bo her ved 1026. Viga Glums saga k. 28: Glum tog dåb med de andre (år 1001) og døde tre år efter, han berettes af Kol (tidsregningen er her aldeles fejlagtig, han døde henimod 1030).
3. Rudolf, fra Rouen(?), fulgte med Olav til Norge, gik efter hans død til Bremen og derfra til Island; var her 19 år og boede på gården Bœr ved Borgefjord;

forlod Island som olding og fik i England af sin frænde kong Eadward abbediet Abbingdon, 1050; døde to år efter.

S. 700. Are k. 8. Hungrvaka k. 3: Rudu-Ulf. Landnáma I 15. Viðb. s. 332. Chron. Angl. Sax. 1050. Anglia Sacra I 167. Chron. monasterii de Abingdon, ed. J. Stevenson, I 463 f. II 281. Adam II 55, 62. Sml. Viken.

4. Jon, Johannes Scotus, var viet i Irland og kom til Adalbert; han sendtes til „Ørknøerne“ og var på Island i få år (1051—58?); gik derpå til Vendland, hvor han led martyrdøden i året 1066.

S. 672, 701. Are k. 8. Hungrvaka k 3. Adam III 20, 50, 70. Sk. 81.

5. Henrik, den samme, som senere (fra 1060) er biskop i Lund; var kun to år på Island, som det synes umiddelbart før beslutningen om at lade Islejf vie blev tagen (1055).

S. 701. Adam IV 3, 8 (på »Ørknøerne«, ligesom Jon; Island synes før Adams tid i Bremen at være regnet med til disse Orchades); sml. Lund.

6. Islejf; viet af Adalbert, pinsesøndag d. 26. Maj 1056; boede på Skålholt; døde søndagen d. 5. Juli 1080.

S. 702, 758. Adam III 70. IV 35, Are k. 9. Hungrvaka k. 2. Munch (N. f. h. II 215) og K. Maurer (Bekehrung II 588) sætter hans vielse til 1055, udgiveren af Biskupa sögur (I 62) til 1056. Det sidste er uimodsigeligt rigtigt; Are siger, at han kom til Island året efter sin vielse, men døde da han havde »alls verit byskop 4 vetr ok 20«. Jons saga k. 1 siger, at han kom til Island sommeren efter uårsvinteren (1056—57). Når derfor Hungrvaka sætter hans vielsesdag til 4. dag før Kolumbamessen, medens pinsedag 1056 i virkeligheden var den 14. (og 1055 d. 5.), så må altså 4 være skrivfejl for 14.

7. Gissur, viet af Hartvig i Magdeburg, d. 4. Sept. 1082; gav Skålholt til bispestol; død d. 28. Maj 1118.

S. 758, 877. Are k. 10. Hungrvaka k. 5, 7.

8. Thorlak, viet af Asger i Lund. d. 28. April 1118, død natten mellem d. 31. Jan. og 1. Febr. 1133.

S. 877. Hungrvaka k. 10, 12. Hans eftermand Magnus viedes d. 28. Okt. 1134.

XXII. Islands Nørreland. Holum.

1. Fredrik, fra Saxland, i følge med Thorvald Vidførle; boede på Giljå i Vatnsdalen og senere på Lökjamot i Vidjedalen, 981—86.
   S. 278—88.
2. Bernhard, fra Saxland, var af paven viet til biskop i Norge, men hylder Adalbert i Bremen (1047), går derpå til Island, hvor han tilbringer 19 år (1048—67) i Vatnsdalen på Giljå og Steinstad; efter Harald Hårdrådes død tilbage til Norge.
   S. 701. Adam III 70. IV 33. Are k. 8. Hungrvaka k. 3. Se videre under Bergen.
3. Jon, søn af Øgmund på Breidabolstad; vies d. 29. April 1106 af Asger i Lund; får bispesæde på Holum; død d. 23. April 1121; senere helligdømt.
   S. 849, 873. Are k. 10. Hungrvaka k. 6. Der er to særlige sagaer om ham (Biskupa sögur I).
4. Ketel, søn af Thorsten; viet d. 12. Febr. 1122, død d. 6. Juli 1145.
   S. 876. Hungrvaka k. 11, 14.

XXIII. Orknøerne.

(De nordiske biskopper.)

1. Thorolf, viet af Adalbert, indsat af Thorfin jarl; bor i Blåskov(?) ved jarlegården på Hrosø.
   S. 710. Adam IV 34. III 70.
2. Vilhjelm, Øernes „første biskop“, som han kaldes af den senere kirke, idet de samtidige og forhenværende biskopper fra York lades ude af betragtning, medens den første nordiske atter er glemt; var biskop 1102—68; flytter bispesædet til St. Magnus' kirke i Kirkevåg.
   S. 864. Ørkneyinga saga s. 187. St. Magnus saga s. 536. Scr. r. D. VI 619.

XXIV. Færøerne.

Gudmund, den første biskop, som det synes fra år 1103 til 1139.

S. 867. Antikvarisk tidsskrift, 1849, s. 147, 153 f. Scr. r. D. VI 619.

XXV. Grønland.

1. Erik Upse, af islandsk æt, gik ud i året 1112; han forlod landet 1121 for at gå til Vinland og kom rimeligvis aldrig tilbage.

   S. 869. Grønlands histor. mindesmærker III 6. Landnáma I 13.

2. Arnald, vies af Asger i Lund 1124 og får udlagt gården Garðar til bispesæde; blev i Grønland til år 1150; to år efter blev han biskop i Hamar.

   S. 870. Grønlands hist. mindesmærker, II 672 f. III 6.

XVI. Nordiske kongeslægter.

Knytlingerne.

Regner Lodbrogs.

- Sigurd Snogøje. — Halvdan. Konger 873.
  - Hardeknud.
    - Gorm, ∼ Thyre Danebod.
      - Knud Daneast.
        - Guld Harald.
      - Harald Blåtand. o. 930—85.
        - Sven Tjugeskæg. K. o. 985. † 1014.
          - Harald. Konge fra 101‥
          - Knud den store. † 1085.
            - Sven Jarl. † 1084.
            - Harald Harefod. K i England. † 1040.
            - Hardeknud. K. 1085 42.
            - Gunhild. † 1088. ∼ Henrik III.
            - Magnus den gode. K. 1042-47. Hellig Olavs søn, 1086 Hardeknuds svorne broder.
          - Gyda. ∼ Erik Jarl.
            - Håkon jarl, † 1029.
          - Estrid (Margrete) Wyrtgeorn. Ulv.
            - Gunhild. ∼ Harald Jarl. † 1042.
            - Sven. Kongefader.
            - Bjørn.
            - Esbern.
        - Thyre. ∼ Olav Trygvesøn.

Ylvingerne.

Ulv jarl.
† 1031.
~ Estrid Svensdatter.

- **Sven Estridsøn.** K. 1044-75.
  - **Harald Hen.** 1075-81.
  - **Knud den hellige.** 1081-86. ~ Edel fra Flandern.
    - Karl den danske. † 1127.
  - **Olav Hunger.** 1086-95. ~ Ingegerd fra Norge.
  - **Erik Ejegod.** 1095-1103. ~ Bodild.
    - Harald. † 1135. ~ Ragnhild fra Norge.
    - **Erik.** K. 1131-37. ~ Malfred fra Rusland.
    - Knud Lavard. † 1131. ~ Ingeborg fra Rusland.
  - Sven, korsfarer. † 1097.
  - Sven. † 1104.
    - Henrik Skatelår. † 1134. ~ Ingrid fra Sverig.
  - Benedikt. † 1086.
  - **Nils.** 1103-34. ~ **Margrete fra Sverig.**
    - **Magnus.** † 1134. ~ Sventoslava fra Polen.
  - Ingrid. ~ Olav Kyrre.

Ynglingerne.

- Bjørn.
  - **Olav.**
    - Styrbjørn.
  - **Erik Sejrsæl.**
    - **Olav Skotkonge.**
      - **Anund. (Jakob).**
      - **Emund.**
      - Ingegerd. ~ Jaroslav.
      - Åstrid. ~ Hellig Olav.
    - Holmfred. ~ Sven jarl.
      - Gunhild. ~ Anund. Sven Estridsøn.

Stenkels æt.

- **Ragnvald jarl.**
  - **Stenkel.** † o. 1067.
    - Inge.
      - Margreta Fredkulla. † 1117 ~ Magnus Barfod. Nils Svensøn
        - **Magnus Nilssøn.** † 1134.
      - Kristine. ~ **Mstislav af Rusland.**
        - **Malfred.** ~ Sigurd Jorsalefarer. Erik Emune.
        - **Ingeborg.** ~ Knud Lavard.
      - Ragnvald
        - **Ingrid** ~ Henrik Skatelår.
    - **Halsten.**
      - **Filip.** † 1118 ~ Ingegerd fra Norge
      - **Inge.**

Harald Hårfagers æt.

- **Halvdan Svarte.**
  - **Harald Hårfager.** o. 873-936.
    - **Erik Blodøxe.** 933-38.
      - **Harald Gråfal.** 962-76.
    - Olav i Viken.
      - Trygve.
        - **Olav.** 997-1002.
    - Sigurd i Ringerige.
      - Halvdan.
        - Sigurd Syr.
          - **Harald Hårdråde.** 1046-66.
            - **Magnus.** 1066-69.
              - **Håkon.** 1093-95.
            - **Olav Kyrre.** 1066-93.
              - **Magnus Barfod.** 1093-1103.
                - **Eysten.** 1103-22.
                - **Sigurd Jorsalefarer.** 1103-30.
                - **Olav.** 1103-15.
                - **Harald Gillikrist.** 1130-36.
                - **Ragnhild.** ~ Harald Kesja
    - Bjørn Farmand i Vestfold.
      - **Gudrød.**
        - **Harald.**
          - **Olav.** 1015-30.
            - **Magnus.** 1035-47.
    - **Håkon Adelstensfostre** 936-62.

TILFØJELSER OG RETTELSER.*)

Side 20, l. 23 f. o.: nu den nordøstlige del af Kent, indsættes istedenfor: det senere Sheppey o. s. v.

- 35, - 7 f. o.: deres, læs: dens.
- 51, - 8 f. n.: forarbejdedes.
- 76, Anm. Dr. G. Storm har i en afh. i (Norsk) hist. tidsskrift II 1, 371 ff. søgt at rydde hindringerne for den antagelse, at Gudfred var Ynglingetallets Gudrød, tilside. Den væsenligste er han dog ikke kommen ind på og den synes uovervindelig: at nemlig Harald Hårfager, denne kraftige og heldige erobrer, skulde have slået sig til ro med Norge og fra sit 20. til 80. år set rolig på alle omvæltninger i Danmark, uden nogensinde at tænke på en indblanding, dersom virkelig hans farfar og dennes sønner i mange år havde været konger hernede, og det lige op til hans egen tid. Heller ikke holder det stik, at Thjodolf kun har villet nævne dødsmåden eller stedet; Gudfred myrdedes på et tog mod kejser Karl og dette måtte skjalden dog have nævnet ligesom han ellers nævner sine kongers sidste bedrift; om Gudrød siges kun, at han myrdes »á beði fornum Stiflusunds«.
- 84, l. 9 og 7 f. n.: Ring, bør hedde Åle, frankisk Anulo (G. Storm, a. st. s. 377).
- 171, Anm. **) I Bremische Jahrbücher II 466 nævnes året 916 for Ansgars optagelse; men den anførte kilde er ikke ret gammel.

---

*) Første hefte af nærværende skrift (ark 1—11, Tillæg side 1—28) udkom i Maj 1874; andet hefte (ark 12—24, Tillæg s. 27—58) i Juli 1875; tredje hefte (ark 25—38) i December 1876; fjerde hefte (ark 39—52) i Maj 1878; sidste hefte er færdig trykt i Juli 1878.

Side 183. Regner Lodbroge (sml. s. 439, anm.). Dr. G. Storm (anf. st. s. 427 ff). forklarer Loðbrók som kvindenavn og altså som »Lodbrogsønnernes« moder. Men det at navnet er hunkøn, udelukker jo ikke, at det kan være en mands tilnavn (sml. Harald Hen). At man i 12. årh. på Ørknøerne af navnet på en gravhøj, »Lodbrokar haugr«, har sluttet, at Lodbrok havde været en kvinde, søkongernes moder, beviser vistnok intet; højens navn står tvertimod parallelt med vore stensætninger, som kaldes »Danebrogsskibe«, eller kongevalgsstedet ved Viborg »Danerug«, hvoraf sagnet dannede en konge Dan eller vilde have kunnet danne en konge (eller dronning) Danebrog, dersom ikke dette navn havde beholdt sin oprindelige betydning for de følgende tider. Om »Lodbroge« som navn på søkongernes fane se min afhandling »om Danebroges oprindelse« i (Dansk) Hist. tidsskrift, 4. række, 5, 419 f. Her kunde endnu være tilføjet, at ravnefanen var syet af »Lodbrogs tre døtre« (Monumenta hist. Brit. p. 481); dette synes at tyde på en mythe om dens overnaturlige oprindelse, fra skæbnens diser, ligesom Danebroge kommer ned fra himlen.

\- 184, l. 24 og *). Gorms død synes efter den mindre runesten dog snarest at burde sættes efter Thyres. Sagnet om den måde, hvorpå hun meddelte ham budskabet om Knuds død, kan jo indeholde et historisk minde, selv om det ikke voldte kongens død. Saxes fortælling om biskop Vilhelms død ved kong Svens lig (se foran s. 741) er en ret mærkelig parallel hertil.

\- 204, l. 2: Juni måned.

\- 207 o. fl. st. Kong Håkon burde neppe her og ellers været kaldet Adelsten, men Adelstensfostre.

\- 236, anm., rettet side 453.

\- 238, l. 6. Thorkelin I 285 omtales »Borgen« alt i det 12. århundrede.

\- 239, l. 20: Eadbert, læs Eilbert (se bispelisten).

\- 241, l. 7 er rettet s. 391.

\- 248, l. 2 f. n. læs: 21 Avgust.

\- 249, l. 1: »og indviedes af A. i Bremen« udgår.

\- — l. 5: »at han i Sven T. tid kom til Sælland og Skåne«, læs: »at han i Knud den stores tid kom til Skåne«.

\- — l. 6—9: »hans berømmelse — glemt«; læs: »hans berømmelse var så stor, at man mindedes ham i Roskilde, skønt hans samtidige i dette bispedømme, Gerbrand, der var viet i Canterbury, synes at være glemt«.

Side 249, l. 12: Godebalds dødsår må sættes til o. 1020; se rettelsen s. 450.

- — Anm.***) Der haves pavebrev til prior og brødre ved St. Trinitatis i Lund, af år 1151 (Suhm VI 103, Regesta nr. 203). I året 1170 får fratres ecclesiæ st. trinitatis in Lundis jord til et kloster i Pomern (Codex Dipl. Pom. Nr. 29. Regesta 255).

- 254, l. 21 ff.: »Kong Olav lovede biskop Grimkel på Moster thing, at bisp skulde råde for kirkerne og sætte til præst hvem han vilde«. Imod denne forståelse af Gulethingsloven har J. E. Sars (Udsigt over den norske historie, II 34) gjort indsigelse. Men hele kapitlet drejer sig jo om det punkt, at biskop skal kirkjum ráða, sem O. h. h. játte Gr. b. á Mostrar þingi, og hertil hører, at han frit kan indsætte til præst hvem han vil, medens det forbydes igen at afsætte den valgte, når han har indrettet sig. Det er selvsamme bestemmelse som den, de danske kirkelove giver om sognets valgret; også her ses den forhen at have været forbunden med en afsættelsesret; begge steder gives der anvisning på at lade præsten betale bøder, når han forsér sig. Det af Sars citerede textstykke er altså enten for lidt eller for meget til at opfatte den rette mening; sammenhængen er denne: 1) vor biskop skal kirkjum ráða, sem Olafr k. osv. — 2) vor biskop skal nu sætte de præster, som han véd kan deres tider — 3) men vi skal fly præsten slig løn som Olav og Gr. fastsatte på Moster thing. Det synes nu indlysende, at det andet stykke kun indeholder en indskrænkning af biskoppens valgret: han skal råde for kirken (d. e. vælge præst), men han skal tage folk, som kan deres tider; tager han sådanne, da skal vi også ifølge samme beslutning på Moster føde dem efter den fastsatte taxt. (Sml. Borgarthings kristenret 12: nu skulu bœndr raða preste till kirkiu sinnar oc hava þæn er þæir uilia).

- 264, Anm. Her kunde have været henvist til fransk volée (af voler, fly), en flok, bande o. l.

- 270, l. 26. Adam II 35: alii dicunt olim et tunc ab Anglia quosdam episcopos egressos — quorum præcipuus esset quidam Johannes ep. —. Laurent forstår dette således: »Andere sagen, dass einst und zwar damals«. Er dette den rette opfattelse, og det synes virkelig at være tilfældet, så falder også dette formentlige vidnesbyrd for en ældre engelsk mission i Norge bort.

Side 279, l. 17 ff.	Bersærk, den som er klædt i bjørneskind, se G. Storm i (Norsk) hist. tidsskrift II 1, 442.
- 300, l. 16:	»ved stranden« udgår.
- 302, l. 21:	læs: Tove, Mistives datter, der satte mindesmærke over sin moder, giver o. s. v.
- 373, l. 9 f. n.	Det ør, på hvilket kirken lå (på Hejmaø), hedder endnu Klemensør; kirken selv er forlængst forsvunden, men ørets navn viser tilstrækkeligt at det var en Klemenskirke, som her blev bygget, en omstændighed, som i høj grad taler for disse indvielsers betydning; thi der kan ingen tvivl være om, at jo præsten Thormod derved tænkte på kong Olavs kirke i Nidaros (se K. Kålund, Island I 279. Kristni saga k. 11). Med hensyn til dagene er der indløbet den fejl, at der er regnet en uge for langt frem i tiden; ankomsten til Island falder altså torsdag d. 19. Juni de nåede neppe althinget før d. 20. om aftenen (da de måtte gå en del af vejen) og forhandlingerne begyndte altså d. 21., medens afgørelsen faldt søndagen d. 22. Juni (se s. 373, l. 9 f. n., 375, l. 10, 376, l. 3 f. n.).
- 409, l. 4	læs 1048.
- 450, l. 5 f. n.	læs XV.
- 458, l. 28.	Formodningen om at Sedurik er nordisk navn for Pribinjew, stadfæstes ved at sønnen Gudskalk siges at have havt en dansk moder. (Pertz, XXIII 395: G. materno genere Danus).
- 522, l. 19 ff.	Her kunde været henvist til Anastasius's bulle til Sverigs konge og adel (år 1153, Liljegren I 57): de libertate ecclesiarum.
- 531, l. 20.	Om magkirker på Gotland se s. 666.
- 538, nede.	Ordet kirkesogn forekommer også på dansk i betydningen kirkeflok, kirkestævne, se Valdemar II's lov om jernbyrd i Skåne: the ther swerie skula, them skal at kyrke soghn nefna (P. G. Thorsen, Skånske lov s. 247).
- 553, l. 13 ff.	Den her fremsatte opfattelse stadfæstes af pave Alexanders brev til kongen af Sverig (1161): hvis I vil fortjene syndernes forladelse og løn i himlen, da giver tiende og af de ni dele skal I give almisse (Liljegren, I 60: si vultis a deo vobis premium comparare aut peccatorum indulgenciam promereri: reddite decimas et de novem partibus elemosinam domino persolvatis).
- 695, l. 8 f. n.	læs: trosskiftet.
- 707, l. 8 f. n.	læs: henved.

Side 719, l. 8 f. n. læs: tilfals.
- 794, l. 14 læs: blev hos sin morfader grev Robert Fris for senere at kåres til hans sønnesøns arving.

Tillæg.

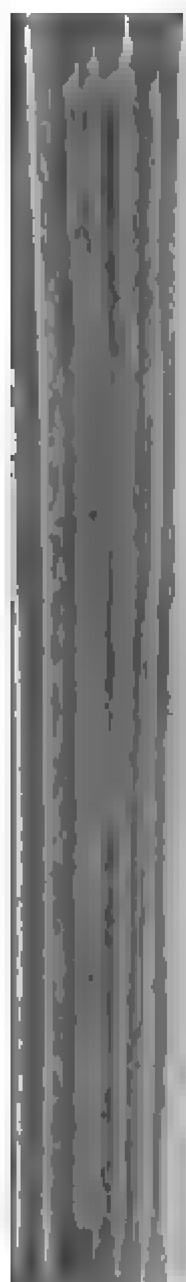
I. II. De her meddelte diplomer er fornylig atter udgivne af O. S. Rydberg: Sverges traktater med främmande magter I. Udgiveren har i flere punkter, uden at kende den her fremsatte opfattelse, gentaget ældre forfattere, som her formentlig alt findes tilstrækkelig imødegåede.

IV. s. 32, l. 2 f. n. Hals dødsdag, d. 11. Nov., nævnes af Are k. 9. Scr. r. D. II 518. Hals alder kan imidlertid slet ikke komme i betragtning ved tidsbestemmelsen, fordi det er af overvejende sandsynlighed, at det er Ares egen bemærkning, at han var 3 år gammel, da han blev døbt, ikke en selvstændig erindring eller overlevering.

Imod min tidsregning har hr. kand. B. M Olsen i Årbøger f. n. oldkyndighed 1878 skrevet en afhandling. Det vilde tage for stor plads, dersom jeg her skulde imødegå hans bevisførelse, så meget mere som en sådan imødegåelse måtte rettes mod forfatterens hele opfattelse af de herhenhørende kilders værdi og indbyrdes forhold. Kun ét skal her endnu særlig fremhæves, at nemlig opgivelsen af årstal i det 11. århundrede her i Norden de få gange vi træffer den, må antages at gå på de forløbne, ikke det løbende år, ligesom det endnu senere som bekendt finder sted i Danmark i officielle udfærdigelser (Sællandske kirkelov, Jydske lov o l.). Man sammenligne således hvad der foran er bemærket om Olav den helliges dødsdag, Onsdag d. 29. Juli 1029 (d. e. 1030), Sven Estridsøns død 1074 (d. e. 1075), slaget i Helgeå 1025 (d. e. 1026), kristendommens vedtagelse på Island 1000 (d. e. 1001). Se s. 378. 740. Tillæg 34. 59.

V. Sml. endvidere fortællingerne om Jæmteland. Den selvstændige Olavs saga k. 127 er gået over i Hejmkringlas k. 147; men Hákonar góða saga k. 14 har omtrent ordret skrevet dette ud, så langt som der her var brug for det. Den modsatte fremgangsmåde kan vanskelig tænkes; thi hvorfor skulde Snorre i samme værk gentage ordret, hvad han alt éngang havde fortalt? han plejer jo ellers at nøjes med en henvisning. Men ved redaktionen af den alt tidligere affattede Olavs saga kunde der let indløbe slige uagtsomheder.

302915458.

